

*Дана монографія
продовжує традицію
Івано-Франківської школи
міжцивілізаційних досліджень,
до якої належать монографії:*

В.С. Ідзьо.

Кельтська цивілізація на території України (2002)

І.В. Козлик.

Вступ до історії західноєвропейської літератури середньовічної цивілізації (2003)

О.М. Пилип'юк.

Зародження літературознавства. Схід-Захід (2002)

О.В. Слоньовська.

Слід невловимого Протея (2007)

Ю.І. Султанов.

Література мусульманського Ренесансу (2000)

Т.М. Ткачук, Я.Г. Мельник.

Семіотичний аналіз трипільсько-кукутенських знакових систем (2000)

Ф.Г. Туранли.

Літописні твори М. Сенаї та Г. Султана як історичні джерела (2000)

Oleg B. Gutsulyak, Ph.D.

Les Recherches du Regne Traditionnal
Looking for the Primordial Empire
Die Suchen des Verborgenen Reichs
Poszukiwania Krolewstwa Zachowanego
Поиски Сокровенного Царства

Юрій Височанський представляє:

серія
«Грифон»

Наукове видання

Олег ГУЦУЛЯК

Пошуки Заповітного Царства:
Міф — Текст — Реальність
Монографія

Івано-Франківськ

Місто НВ

2007

ББК 87.3(0)+83.0+63.0+65.0

УДК 213.145:140.8:141.338:123:291.11:298.9:141.7:316.64:32111.852:7.046.3

Г97

Науковий редактор

кандидат філологічних наук, доцент

О.М. Пилип'юк

Рецензенти:

доктор філософських наук С.М. Возняк (*Прикарпатський національний університет імені В.Стефаника*)

кандидат історичних наук Б.П. Томенчук (*Інститут археології НАН України*)

кандидат історичних наук Ф.Г. Туранли (*Київський національний університет ім. Т. Шевченка*)

Ілюстрації надала мистецька агенція «**Studio 14**»

http://rodoved.info/14slov_site/art/kryzh.html

Гуцуляк О.Б.

Пошуки Заповітного Царства: Міф — Текст — Реальність/Наук.ред. О.М. Пилип'юк. Післямова Г. Бердник. — Івано-Франківськ: Місто-НВ, 2007. — 540 с. — (Серія: «Грифон»).

ISBN 966-95321-6-6

Книга присвячена аналізу загадкових та інтригуючих міфологічних тем премордіальної сакральної традиції (Шамбала, Біловоддя, Грааль, пресвітер Іоанн, релігія бон-по, імперія Ахеменідів, Гіперборея, Астлан, Туле, Аратта, Асгард, Ніса, Олімп, Агартха, Велика Сарматія, Хельгі Аватара, Deus Absconditus, загублені королі, приховані імами, лицарські ордени, конспіративні організації та ін.). Це одне з перших видань українською мовою, в котрому не тільки висвітлені міфо-історичні пласти світогляду, але й подані оригінальні концепції, гіпотези й інтерпретації.

Розрахована на філософів, етнологів, істориків, філологів і всіх, хто цікавиться історією цивілізації та культури.

ISBN 966-95321-6-6

ББК 87.3(0)+83.0+63.0

© О. Гуцуляк, 2007

© В. Крижанівський, ілюстрації, 2007

© Г. Бердник, післямова, 2007

© Ю. Височанський, проект, 2007

*Моїм батькам —
Орисі Михайлівні та Борисові Михайловичу —
з любов'ю та повагою
присвячую.*

МОНОГРАФІЯ НАШОГО ЗЕМЛЯКА

В юнацькі роки, які, як відомо, майже у кожної людини переповнені ідеалізмом і прагненням зробити світ ліпшим, мене надзвичайно привабила ідея благородного і добродійного братства мешканців «**Міста Майстрів**» з однойменного кінофільму. Пізніше до цього додалися чудові образи аналогічних міст-братств ремісників і науковців, які вже не одне століття наснажують європейський дух, — Телем з роману Франсуа Рабле, Нова Атлантида з твору філософа Френсіса Бекона, Касталія з роману Германа Гессе... І цьому ідеаовіу благородних ремісників своєї справи, які вміють ще й відстояти свою творчу незалежність від посягань, попри всі колізії моєї дол, я залишаюся вірним, плекаючи надію перетворити моє рідне галицьке місто Івано-Франківськ на аналогічне Місто Майстрів, де б кожна людина змогла вільно себе реалізувати у творчості та свободі самовияву.

А тому прагнення бодай наблизитися до нього, як і до пізнання тих сил, сподівань і уявлень, які спонукають індивіда та суспільство до тієї чи іншої форми самовираження себе у світі, мусить викликати всебічне схвалення і підтримку. Особливо якщо мова йде про **наших земляків-іванофранківців — молодих дослідників**, не заангажованих застарілими методологічними підходами і не боягузливих щодо зривання табу із заборонених тем. Особливо якщо мова йде ще й про **меценатів-доброчинців**, які розуміють значущість і покликання науки та мистецтва стати, як казав німецький філософ Карл Ясперс, «*новою аристократією нових громадянських націй*».

Тому з цих позицій монографія уродженця і мешканця Івано-Франківська, кандидата філософських наук та поета **Олега Гуцуляка**, яка побачила світ завдяки підприємцеві, власнику перлини книготорговельної мережі нашого міста (крамниці «Софія» на Вічевому майдані) **Юрієві Височанському**, заслуговує всебічної підтримки і схвалення. Ба більше! Обидва вони являють собою ті відроджені стани **української еліти духу**, до яких належали у першому випадку науковці і письменники Іван Франко, Агатангел Кримський, Микола Зеров, Дмитро Загул, Віктор Петров, Василь Цурат, а в другому випадку — меценати-підприємці Євген Чикаленко, родини Терещенків та Галаганів. Сподіваємося, молодечий запал і наснага Олега і Юрія не обмежаться лише цим проектом (який у них, до речі, вже другий, бо першим було чудове подарункове видання віршів Олега Гуцуляка «Поет і Тіамат» у заснованій Юрієм Височанським видавничій серії «Новітня українська поезія»).

Окрім того, було приємно, що, прочитавши в минулому твори таких мислителів, як Рене Генон, Юліус Евола, Мартін Гайдеггер, Клод Леві-Строс, Ернест Юнгер, Карл-Густав Юнг, Еріх Фромм, Мірча Еліаде, Карл Ясперс, Арнольд Тойнбі, Лев Гумільов, Юрій Липа, в цій монографії Олега Гуцуляка отримуєш змогу ознайомитися як з оригінальним синтезом їхніх думок та ідей, сподівань і начерків на розкриття сутності людського духу, так і самобутнім прагненням **автора-земляка** до аналізу того накопиченого минулого, яке час від часу проявляє себе тією чи іншою мірою в теперішньому.

Як і будь-який науковий текст, пропонує читачеві книга інколи змушує сумніватися в правоті автора, неспеціалістові важко буває оцінити висновки у ній, але книга закликає до дискусії, а не тільки пестує насолоду від розв'язування хитросплетінь думки, що часом заносить деяких авторів до неймовірних тверджень (маю на увазі писання Юрія Канигіна, Ігоря Каганця, Олеса Бузини). Проте **монографія нашого земляка**, витримуючи всі класичні канони та принципи наукового дискурсу, розкриває **нові горизонти для здійснення гуманітарних досліджень молодим поколінням українських науковців**. Вона виводить українську наукову думку з вічного самокопання в своїх домашніх проблемах і проблемках на дійсно європейські та світові проблеми. На те, чим дихає і на що сподівається сучасний світ, що перебуває у стані кризи міжцивілізаційних стосунків, а тому й шукає нові шляхи до взаємопорозуміння та діалогу.

**Міський голова Івано-Франківська
Віктор АНУШКЕВИЧУС**

ЗМІСТ

Монографія нашого земляка

(Віктор Анушкевичус)

6

Вступ

10

Біловоддя — затоплене царство:

Від Єноха до Гільгамеша

16

Царство пресвітера Іоанна

і святий Грааль

32

Божий молот на язичників Давид-Іоанн

158

Біле царство в контексті

етнічної історії Євразії:

усуні — тохари — юе-чжі — кушани

171

Золотий рід Алан-Гоа

і божественний Гесер-хан

179

Кощей Трипетович:

слов'янський слід

189

Гер-огли —

володар Чамбулі-мастон

224

Шамбхала в європейській традиції

237

Шамбхала у ведично-буддистській традиції

301

Географічна локалізація Шамбхали:

Іран-Олмо чи селевкідська Сирія?

320

Бон як релігія Шамбхали

332

Шамбхала в інших азійських традиціях:

Японія, Китай

371

Семітська версія Шамбхали

375

Премордіальна традиція

384

Ultima Thule

404

Палеоевразійський аспект

436

Література

466

Формула міфу

(післямова Гроловиці Бердник)

528

Подяки

531

Про автора

534

*...Все, що ми мислимо і як ми мислимо,
має своє походження в Азії.*

Жозеф-Артюр де ГОБІНО

...Якщо ми зустрічаємо в Індії та Греції подібні звичаї, ми схильні припустити, що у них спільне джерело, і розраховуємо відкрити його у часах, що передують розселенню арійців... Під час вивчення звичаїв особливий інтерес виявляється в тому, щоб прослідкувати їхній розвиток, зауважуючи виняткову їхню живучість.

Макс МЮЛЛЕР

...Якщо про щось сказано мало, а ти сам, мешкаючий посусідству з племенем, пригадуєш більше, зроби свої доповнення.

ЙОРДАН

...слід шукати не історичне в «Пісні про Нібелунгів», а нібелунгове в історії.

Якоб ГРІММ

...навіть якщо мета не досягнена, то й бажати — вже надміру добре і чудово.

ПЛІНІЙ СТАРШИЙ

ПОДЯКИ

Автор цієї праці хоче подякувати in persona **Фергадові Гардашкан-оглу Туранли** (кандидатові історичних наук, доцентові Київського національного університету ім. Т. Шевченка), який наснажив на дослідження феномену метаєвразійської міфології та завдяки опіці котрого це дослідження перетворилося на книгу. Також хочу віддати належне світлій пам'яті науковців, що всіляко підтримували мене в науковій діяльності: **Юрієві Ібрагімовичу Султанову** (кандидатові педагогічних наук, доцентові кафедри світової літератури Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника), **Любові Іванівні Кіліченко** (докторові філологічних наук, професору, завідувачу кафедри української літератури Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника), **Мирославі Гнатовичу Стельмаховичу** (докторові педагогічних наук, професору, завідувачеві кафедри українознавства, декану педагогічного факультету Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника), **Миколі Олександровичу Рудякову** (докторові філологічних наук, професору, завідувачеві кафедри слов'янських мов колишнього Івано-Франківського педагогічного інституту ім. В. Стефаника).

Щиро дякую за неоціненну допомогу, критичні зауваження та поради вельмишановним пп. науковцям:

Степанові Возняку, доктору філософських наук, професорові Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника, **безпосередньому керівникові моєї кандидатської дисертації**,

Олегові Білоусу, кандидату політичних наук, начальникові наукової частини Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника,

Володимирові Будзу, кандидатові філософських наук, деканові філософського факультету Івано-Франківського богословського інституту,

Миколі Генику, кандидату історичних наук, доцентові кафедри політології Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника,

Михайлові Голяничу, кандидату філософських наук, професору, деканові філософського факультету Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника,

Петрові Дрогомирецькому, кандидатові філологічних наук, доцентові кафедри загального та порівняльного мовознавства Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника,

Володимирові Єшкілеву, письменнику, доцентові Західно-Українського Економіко-правничого університету,

Олегові Жерноклеєву, кандидату історичних наук, доцентові кафедри етнології Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника,

Іванові Климишину, доктору фізико-математичних наук, професорові, всесвітньо відомому астрономові, авторові книг з історії астрономії та календарних систем, першому завідувачеві кафедри релігієзнавства Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника,

Миколі Когутяку, докторові історичних наук, доктору філософських наук, директорові Інституту історії та політології та завідувачу кафедри етнології Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника, головному редакторові наукового журналу «Галичина» (**де публікувалися фрагменти з цієї книги**),

Віталієві Кононенку, доктору філологічних наук, професору, завідувачу кафедри загального та порівняльного мовознавства, Почесному ректорові Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника,

Ігореві Козлику, кандидату філологічних наук, доцентові кафедри світової літератури Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника,

Світлані Коршуновій, кандидату філологічних наук, доцентові кафедри світової літератури Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника,

Ігореві Кочкину, директору Археологічного музею Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника,

Василеві Лановому, кандидату психологічних наук, доцентові Івано-Франківської державної медичного університету,

Олексієві Лещову, письменнику, міфологові (м. Воронеж, Росія);

Іванові Макаровському, доцентові кафедр політології Прикарпатського університету ім. В. Стефаника та Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу,

Андрієві Окарі (Росія), політологу, філософові,

Олегові Остаповичу, кандидату філологічних наук, доцентові кафедри німецької мови Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника,

Олегові Пилип'юку, кандидату філологічних наук, доцентові кафедри української літератури Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника, **науковому редактору цієї монографії**,

Степанові Пушику, кандидату філологічних наук, професорові Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника, лауреату Державної премії України ім. Т.Г. Шевченка, **керівникові моєї дипломної роботи з міфології українського русалля**,

Ігореві Райківському, кандидату історичних наук, доцентові кафедри історії України Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника, відповідальному секретареві серії «Історія» наукового «Вісника Прикарпатського університету»,

Антонові Радославу Рачеву, письменнику, філософові, науковому співробітникові Русенського університету (Болгарія),

Тарасові Ткачуку, кандидату історичних наук, завідувачеві відділу археології Національного заповідника «Давній Галич»,

Богданові Томенчуку, кандидату історичних наук, доцентові історичного факультету Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника, знаному археологові,

Сергієві Тюпі, магістру філології, зав. кабінетом китаїстики та сходознавства Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника,

Володимирові Чернявському, художнику, членові Римської академії модерного мистецтва,

Боні Шкодрову, дослідникові-етнологу, художникові (Болгарія),

Частини цієї книги були прочитані у різноманітних **групах людей**, і їхні ретельні критичні зауваги були для мене дуже цінними. Щонайперше мушу назвати **Групу дослідження основ відпочаткової традиції «Мезогія» Українського інтелектуального клубу нових правих «Золотий грифон»** (пізніше реорганізоване у **Метакультурну асоціацію «Thule-Sarmatia»** — **східноєвропейське відділення асоціації «Thule-Seminar»**). Також з глибокою вдячністю згадую дві інші групи: **викладачів, аспірантів і магістрантів філософського факультету Прикарпатського університету ім. В. Стефаника та учасників мого семінару «Філософія традиціоналізму»** в Центрі нової європейської культури (м. Івано-Франківськ, директор — **Олександр Горішний**) влітку 2005 р., чия колегіальна критика моєї праці про міфологію відіграла дуже велику роль у моєму розвитку. Відтак я мушу подякувати італійському **Фондові «La Nazione Eurasia»** (тепер — **«La Continente Eurasia»**), під чиєю егідою і проходив цей семінар.

Також хочу подякувати тим вченим, хто заочно сприяв моєму науковому становленню, як фахівцям у галузі дослідження міфології, котрі кільком поколінням дослідників роз'яснили, що ця практика від них вимагає, до яких небезпек, пов'язаних з нею, вони мають бути готові, що слід уважно слухати вчителів, котрі вказуватимуть на їхні недоліки, і відповідати їм з такою ж увагою до фактів.

Щиро вдячний працівникам наукової бібліотеки Прикарпатського університету ім. В. Стефаника (директор — кандидат філологічних наук, доцент **Михайло Бігусяк**) за допомогу та забезпечення належних умов для роботи з науковими джерелами у процесі написання книги, перекладачам і консультантам **Андрієві Пустогарову** (м. Москва, Росія), **Антонові Рачеву** (м. Руса, Болгарія), **Саші Паповичу** (м. Охрид, Македонія), **Daniele Scalea** (м. Рим, Італія), **Enzo Ristagno** (м. Савона, Лігурія, Італія) **Олексієві Ільїнову** (м. Воронеж, Росія), **Ігореві Могильову** (м. Знаменськ, Росія), **Русланові Бурішаду** (м. Баку, Азербайджан), друзям-однодумцям з руху «нових правих» (**Святославі Вишинському, Костянтину Левіну, Ігореві Карівцю, Івану Пелипишаку, Василеві Головану, Василеві Ленюку, Юрію Міндюку**), а також — журналістам **Олександрові Волкову, Василеві Морозу, Михайлові Шиптуру, Романові Гладішу, Тарасові Собкові,**

редакторів журналу «Четвер» **Юрієві Іздрику**, редакторів московського журналу «Атеней» **Павлові Тулаєву**, редакторів львівського журналу «Форма(р)т» **Олександріві Гордону**, редакторів львівського журналу «Ї» **Тарасові Возняку**, редактору ТБ «Галичина» **Тарасові Собкові**, редакторам івано-франківського журналу «Прообраз» **Євгенові Барану** та **Степанові Процюку**, культурологові **Юліану Пікару**, тій, котра відкрила мені чарівний світ епосу про Гільгамеша, — **Івоні Пікар-Богдановій**, поетесі **Вікторії Кириченко**, а також всім, хто своїми порадами, морально, матеріально чи фінансово допоміг або перешкоджав здійснити видання цієї книги.

Автор висловлює щирі подяки за підтримку даного видання:

депутатам Івано-Франківської міської ради -

п. Сергію Васковцю;
п. Олегу Олексюку;
п. Руслану Терешку;
п. Богдану Чупірчуку;
п. Ліліані Симонович;
п. Богдану Федьківу;
п. Ярославу Бачкуру;
п. Михайлу Конику;

а також -

п. Ігорю Шимку, архітектору,

п. Михайлові Бігусяку, директоріві наукової бібліотеки Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника,

п. Олегові Пилип'юку, доцентіві, науковому редакторіві книги,

Особлива подяка:

п. Юрію Височанському,
власнику книгарні «Софія» (м. Івано-Франківськ,
вул. Незалежності, 9), менеджеру даного проекту;

п. Віктору Анушкевичусу,
міському голові м. Івано-Франківська;

**п. Олександр Микуняку,
власнику приватної архітектурної фірми «Ю.М.І.»;**

«Studio 14»

(http://rodoved.info/14slov_site/art/kryzh.html)

**та п. Віктору Крижанівському, художнику з м. Київ,
за надання ілюстрацій для книги.**

ВСТУП

Завдання дослідника міфології полягає не так у тому, щоб пояснити причини виникнення того чи іншого міфу, описати всю своєрідність його внутрішньої структури, висвітлити його суспільно-історичну, релігійно-естетичну та індивідуально-психологічну зумовленість, викрити безпосередню формальну, семасіологічно-лінгвістичну, семіотичну (мовну — іноді навіть у вузьколінгвістичному сенсі) підвалину, але й у тому, щоб сприяти систематичному прийняттю явищ міфології, допомогти розкрити для теперішніх та майбутніх поколінь живі та дійові сторони міфічного (як оригінального відтворення світу, відмінного від віри та знання), в тому числі й навіть віддалених від нас епох, удатно збагатити та розширити нашу здібність «заражатися» міфом як особливим модусом мислення, що супроводжує історію культури. Перед читачем-реципієнтом повинен постати у всій своїй академічній чіткості та красі метод деконструкції власне не «холістських істинно сакральних композицій» (термінологія традиціоналістської філософії), як це пропонують структуралізм та постмодернізм (не слід його плутати з Постмодерном!), а профанічних ансамблів як сучасності, так і того, що їм концептуально передувало. Тобто на відміну від «лівого структуралізму» з його деконструкцією залишків сакрального здійснюється «правий структуралізм» — деконструкція профанічного, щоб відкрити перед ним сакральне. Тому також розглядаються і піддаються спеціальній критиці рецепції міфологічного в сьогоденні (сакрального у профанічному) — інтерпретації та гіпотези, які мають «позанауковий характер», «вибудовані уявою (дослідника, літератора)».

Сама ідея реконструкції міфу і персонажів, у міфі присутніх, не могла б бути реалізована поза методом мовної реконструкції, для чого необхідне знання генетичної природи мови та її явищ, зв'язків мов, етносів із субстратами, адстратами чи мовними союзами. Також використовується метод лінгвістичної палеогеографії, коли мовні явища тої чи іншої мови та мов її сусідів (споріднених та неспоріднених) піддаються відносній хронологізації і також приймаються не один-два явища, а вся сукупність фонетичних, граматичних та лексичних особливостей. Автор також змушений залучити широкий бібліографічний та операційний апарат, який хоча й відволікає широку читацьку увагу, але необхідний для аргументації думок автора, котрими він хоче поділитися з читачем.

Автор також усвідомлював свою належність до **академічної міфо-семантичної школи** (І. Франк-Каменецький, М. Нікольський, О. Лосев, В. Абаєв, В. Іліч-Світич, А. Долгопольський, В. Шохін, В'яч. Іванов, В. Топоров, Т. Гамкрелідзе, О. Трубачов, М. Маковський, В. Бер-Петров-Домонтович, О. Прицак, Л. Лелеков, М. Стеблін-Каменський, Е. Мелетинський, І. Дьяконов, В. Жирмунський, І. Стеблева, П. Грінцер, Б. Рібаков, Л. Гіндін, А. Неміровський, О. Кудрявцев, Н. Гусева, Т. Цівьян, А. Шапошников, Н. Толстой, С. Аверінцев, Д. Едельман, Ю. Березкін, А. Лященко, М. Попович, В. Скуратівський, Ю. Павленко, В. Менжулін, Ю. Султанов, І. Козлик, Т. Ткачук, М. Чмихов, В. Матвеев, Ю. Циркін, І. Шіфман, Є. Герцман, Ф. Туранли, В. Стецюк, К. Тищенко, Й. Бандрівський), враховуючи й традиції т.зв. «школи широкої гуманітаристики» (В. Карпець, Ю. Шілов, С. Наливайко, Н. Гусева, П. Тулаєв, Р. Багдасаров, І. Каганець, К. Найт, Р. Ломас, Р. Барбер) та протистояння практиці тих наукових кіл, які вводять як суто «прагматичні» побудови в історико-культурологічну тематику (І. Кривельов, Л. Гумільов, А. Фоменко, А. Баркова, В. Ричка, Р. Піхманець, Дж. Грабовіч, С. Квіт, Е. Мулдашев, М. Ходаковський, П. Толочко, В. Шнірельман та ін.), при котрому вихідні посилки та гіперкритицизм наперед визначають всі особні результати, так і підмінюють науково-дослідну науково-популярною роботою (А. Асов, В. Дьомін, В. Довгич, В. Шемшук та ін.). Дві останні «фракції» являють собою «театр інтелектуального абсурду», замість того, щоб його висміяти, науковці серйозно ведуть з його представниками суперечку, в результаті чого читач робить висновок, що у творах «аматорів» та «прагматиків», отже, «щось таке є», якщо з ними ведуть полеміку науковці.

Окрім того, інколи дослідники та читачі не завжди замислюються над тим, з чого і як сформувався звід наших культурно-історичних уявлень. Як правило, ми беремо їх з рук наших вчителів та вельмишановних науковців, завдяки діяльності котрих вони потрапили в науковий обіг. Найчастіше

навіть не знаючи або не даючи собі звіту про те, яким чином вони отримані і звідки постали, і навіть не допускаючи, що вони можуть містити лакуни та вади. А отже, така ситуація жодним чином не сприяє об'єктивній оцінці якості арсеналу даних, наявних у розпорядженні науки. Тому слід завжди нагадувати, з яких джерел склалися теперішні уявлення про міфологію древніх і як вони отримані.

Автор дотримується методу **міфологічної компаративістики**, коли для того, щоб виявити стародавні міфи, необхідно порівняти міфологічні традиції різних народів та виявити спільні елементи. Наприклад, міфи і перекази народів Америки та Євразії, які не мали контактів протягом тисячоліть. При цьому слід брати до уваги як можливість випадкового збігу, незалежного виникнення подібних явищ у різних народів, так і високу ймовірність запозичень, багаторазового копіювання елементів культури від покоління до покоління і від одного народу до іншого. Зрозуміло, що запозичення найімовірніше для споріднених народів, що мешкають неподалік один від одного, і менш вірогідне для народів, котрі один від одного віддалені на великі відстані. Проте науковцям вдалося виявити понад дюжину мотивів. Як відомо, час життя власне міфологічного тексту незначний. Але складники цих текстів (деякі особливості персонажів або певні повороти сюжетів) виявляються достатньо стабільними. З цих елементів («міфологічних мотивів») у різних поєднаннях, як з мозаїки, збираються нові тексти, зміст і деталі котрих можуть розрізнятися в різних традиціях і навіть у межах однієї традиції. Порівняльна міфологія доповнює археологічні, лінгвістичні і генетичні реконструкції і дає можливість підняти покрив над нашим минулим*. Також автор використовував і етимологічне дослідження, виходячи з т.зв. «принципу множинної етимології», тобто припускається одночасне існування декількох семасіологічних зв'язків в історії того або іншого значення. Концептуальний ракурс дослідження в цьому плані узгоджений з традицією етимологічного аналізу В. Топорова-М. Маковського.

Також методом, до якого власне є посвячення читача, виступає **герменевтичний метод** через конотативні (приховані) і денотативні (прямі, поверхневі) значення і сенси, котрі наперед визначають формування мовної картини світу (спосіб репрезентації внутрішнього досвіду).

Синтематика міфу, якої дотримувався дослідник, полягає у його гіпертекстовості як репрезентації інформації, що є зв'язком мережі гнізд, у яких реципієнти вільні прокладати шлях нелінійним чином. Важливим тут є віра в ритуал (споглядання, слухання й читання) та обряд (малювання, спів, танець або читання). Дослідження в цій роботі ведеться в площині **онтогенезу євразійських міфологем та епосів**, найархаїчніших витоків, самого їхнього зародження і становлення. Вимога дати розгорнене дослідження художньо-естетичних їх особливостей не ставиться. Також автор не приймає марксистського розмежування епосів на архаїчний та героїчний, і того, що начебто в другому відбувається втрата міфічних рис і набуття «історичних» («квазіісторичних»), в той час як, на думку автора, «квазіісторичне» є однією з ознак міфологічного мислення, тобто безпосередньої віри у буквально реальність своїх образів.

Автор приділяє увагу **дослідженню певних «метафізичних» та «метаісторичних» концепцій** які, незважаючи на всю їхню сцієнтично-раціональну нісенітність, стали реальністю — предметами віри, світогляду і поведінки певних груп суспільства, котрі інколи навіть прориваються й до керівництва ним. І як відомо, нове і дивне спочатку народжується на маргінесах, а вже потім одягає шати ортодоксальності. Тут доречно навести як т.зв. теорему Томаса, котра стверджує: «якщо люди визначають ситуації як реальні, вони реальні за своїми наслідками», так і вислів В. Набокова: «життя підло мавпує художню вигадку». Інакше кажучи, життя людини підлаштовується під ті чи інші ідеї, міфи, вигадки, якщо вона вірить у їхню реальність та дієвість. Тому нехтувати фантазії та неоміфотворчисті, що, як правило, претендують на тяглість та спадковість, є науково недоречним. Цьому феномену автор дещо раніше присвятив *спеціальне дисертаційне дослідження «Неоязичництво як світоглядне явище (історико-філософський аналіз)» (Львівський національний університет, 2005).*

Власне дослідник ще з 80-х рр. ХХ ст. під безпосереднім впливом **Юрія Ібрагімовича Султанова (1948-2003)** та **Фергада Гардашкан-оглу Туранли** ретельно вивчав східні традиції, безліч першоджерел. Крізь «*вражаючі фігури метафізично освіжаючої енігматики*, — як означував свою аналогічну діяльність відомий метафізик-традиціоналіст О. Дугін, — прагнув схопити

* Боринская С.А. Мифы далекого прошлого // Химия и жизнь. — 2006. - №3. — С.45-47.

вислизаючи констеляцію таємного сенсу»*, віддаючи належне й наявній у герменевтиці **здоровій постмодерністській іронії** (В. Єшкілев, А. Кожелянко, Ю. Іздрик, О. Бузина, Ю. Канигін). У цьому випадку **відбулося безпосереднє з'єднання традиціоналістської ініціації** (передачі сокровенного знання від учителя до учня) **та серйозних наукових студій**. Наприклад, відомий філософ-суфій Сухраварді проголосив, що «таємниці ал-гайб» — «прихованого» («мугаййабат») частково доступні людям у сні, коли їхні душі не перебувають під тягарем щоденних думок та потреб у «світі очевидного» («алам аш-шахада»). Ці таємниці постають перед людьми у вигляді «накреслених рядків», «голосів», «образів» тощо. Відповідно до цього вважається неважливим ініціальний «сілсілат ал-барака» («ланцюг благодаті»), що передає ініціальну традицію та святість від засновника суфійського ордену до наступника, від вчителя до учня, бо «благодать» («барака») дарується будь-якій людині безпосередньо Богом (аналогічно у християнстві відбувається сходження дарів Святого Духа). Посвячені-муджахіди (перс. «муджтехід», тур. «мюджтехід») не мають рангів, їх соціальний та релігійний авторитет прямо залежить від їх знань та рівня осягнення сокровенного. Зокрема, ті, котрі набувають найбільшої поваги, отримують назви «худжжат ал-іслам», «марджа ат-таклід» («джерело наслідування»), «айяталлах» (перс.«аятолла» — «знамення Алаха»), «айяталлах ал-узма» («величний аятолла»). Іудейська Каббала, арійські Веди, вчення Будди, європейські гностицизм та окультизм настояють на тому, що все, що людина пізнає про себе і світ, вона пізнає сама і в собі, «езотерично», на відміну від людей, що оточують її. Але тому, хто приступає до герменевтики та всіляких «езотеричних практик» слід пам'ятати, що будь-які намагання самостійно, з власної волі осягнути приховані знання про духовний світ, який трансцендентний нашому матеріальному, дисцендентному світові, недоступний нашим відчуттям, що прагнення свавільно досягти через містичний екстаз злиття з трансцендентним буттям не більше, ніж спокуса будівництва Вавилонської башти для «зведення небес на землю». Однією з таких революцій духу проти тенденцій будівництва «вавилонської вежі» був, наприклад, іслам. Його послідовники вважають, що продовжують ту революцію, яку 4300 років тому здійснив Авраам (мусульмани називають його Ібрагім). Він виступив за повне заперечення залежності людини від сил природи, від яких-ось ідолів, від космічних енергій, від будь-яких «вищих розумів» — усього того, що так популярне в сучасну епоху, яку дехто визначає як «неоязичницьку», «відродження язичництва». Тобто, як констатує відомий філософ-традиціоналіст Гейдар Джемаль, те, що сьогодні називається прогресивним, модерністським західним суспільством, насправді є відновленням язичницької профанічної свідомості часів Римської імперії, Єгипту та Вавилону.

Премордіальна ж Традиція соборна, в ній людина розглядається як макрокосмос, що тимчасово розташований у тварному мікрокосмосі, а істинне знання Традиції осягається через творчу інтуїцію як одкровення Абсолюта. Носії цієї філософії — **«нові праві»** — володіють цілісним баченням переходу від буття наявного до буття реального. Завдяки цьому вони сформулювали концепцію, що породжує політичну волю здійснити цей перехід. Нові праві ставлять завдання на перетворення безликої маси обивателів — виборців та податкоплатників на у народ, що складається з вольових «я». На наших очах постає такий тип суспільства, котрий стає за визначенням недержавним та позадержавним («дезетатизація»). Чи, вірніше, можна говорити про зміну державою свого характеру у напрямку до «трансцендентального», «органічного» характеру, який є традиційним для народів Євро-Атлантичного регіону, зокрема українців. Уже філософ-постмодерніст Жан Бодрійяр констатував, що відбувається відхід мас у галузь приватного життя, і це є безпосереднім викликом політичному життю, загибеллю як політичної волі народу та індивіда, так і політичної репрезентації держави. Тепер ця «зрада мас» набула тотального характеру. Цікаво, що саме український народ здійснює такий епохальний дезетатизаційний здвиг: він вперше відокремлює себе від державно-бюрократичної ідеї та відстоює права на необмежену свободу індивіда («громадянська помаранчева революція»). Першочерговим постає освоєння «внутрішньої», «ембріональної» дійсності і прагнення до дослідження підсвідомих сфер людської психіки.

Нові праві усвідомлюють, що жорсткий авторитаризм «не спрацьовує» у сучасну епоху, де першу скрипку грає індивідуальний акт самовизначення. На відміну від давнього племені чи клану як щільно структурованого утворення з контрольованим членством, тепер існують нові групи, що

*Цит. за: <http://www.arctogaia.com/public/wirth/gipteor/>

функціонують винятково з причини індивідуальних рішень, а варто індивідам передумати або втратити свій першопочатковий ентузіазм та рішучість — і таке співтовариство зникає. Тому, на думку нових правих, забезпечити успішне виконання їхньої програми може **метод «нюансованої деміургії»**, присутній у оповідальних текстах типу жанру «фентезі» або «детективу». Здавалося б, нереальні, світи «фентезі» всотуються у реальність та видозмінюють її. Відбувається своєрідна «експансія ірреального». Людина ще не погодилася з новим виміром, але її пропонують мислити в певних термінах — і, зрештою, світ «Космічних воєн», «Сейлормун» та «Володаря перстенів» стає реальним світом, його «життєві цінності» врастають в образи буття, роблять його реальним для інших, вступають у космогонічну боротьбу з інерцією наявного буття. Іншими словами, відбувається настанова знаного методолога Г.П. Щедровицького про те, що слід будувати свій ідеальний світ і в ньому жити, бо насправді люди живуть не в світі природи, не в світі об'єктів, і навіть не в світі соціальних відносин, а кожна людина розбудовує простір мислення та діяльності і в ньому замешкує*.

Українські романтики Тарас Шевченко, Леся Українка, Іван Франко, «хатяни» й «молодомузівці» були творцями такої «нюансованої деміургії». Вони перетворили світ української ідеї на реальність для інших, мобілізували довкола нього все «свідоме українство» до «національної робітні». Міфотворець Шевченко здеміургував такий світ, що вся наша ментальність базується на персональному словнику його «нюансованої деміургії», запозиченому з легенд, фольклору та авторської уяви.

Українські нові праві пропонують нове прочитання всієї української традиції, пропонують реалізацію можливих, але досі не реалізованих проєктів нашої культури. Програма нових правих закорінена у **глибинних архетипах** — вроджених психічних структурах, що перебувають у так званому «колективному безсвідомому» нації та становлять основу загальнолюдської символіки. Їх людина сприймає інтуїтивним чином. Тому таку увагу віприділяють «містичній інтуїції» та традиціям, що їх практикують, — православному ісихазмові, католицизму, суфізмові, індуїстському тантризму, даосизмові, дзен-буддизму, синтоїзмові. Витікаючи з інстинктів, архетипи проявляються на «поверхні» свідомості у формі різного роду видінь, уявлень, снів, казок, міфів, мистецьких творів тощо.

Через те, що архетипи є універсальними, притаманними всім людям та влаштовані у «базовий колективний субстрат людської душі», їхній символізм викликає однакові почуття, стимулює однакові елементарні імпульси, котрі збуджують або загальмовують моторні нервові клітини та тим самим механічно викликають схожі поведінкові реакції на певний стимул. На цій основі нові праві ставлять завдання «перепрограмувати» базовий набір архетипів у кожній особистості шляхом **групової динаміки** (впливу оточення на особистість як на мислячого, чуттєвого і активного учасника реальних подій). Кожен індивід шляхом «творчої уяви» у своєму бутті активізувати ті архетипи, котрі є формотворчою силою — «пайдеумою», «пансофією» — душі його раси чи етносу. Пробуджуючи ті чи інші архетипи, можна буде досягнути глибинну всеєдність Буття, підняти на щит онтологічні цінності. Це дасть змогу подолати гординю самоствердження людської природи, що внутрішньо порожнє, розколоте, перебуває у муках усвідомлення суперечностей пізнання та життя, наявного та належного, що не піддаються вирішенню. Останнє так вдало описали Ж.-П. Сартр, А. Камю, Г. Маркузе, В. Стус, Т.С. Еліот... Вся наша освіта формувалася на «виготовленні» людини маси — безликого «будівника комунізму». Більшість населення як колишнього СРСР, так і Європи відрізана від культури університетського типу. Школа була відокремлена від вузу, тобто тієї форми школи християнсько-середньовічного походження, що давала всьому суспільству цілісне дисциплінарне уявлення про світ. Створення альтернативи цьому явищу — реальне тактичне завдання «нових правих».

Основною формою, що **«активізує» національні базові архетипи**, є, на думку «нових правих», є так звана «рідна (нативістична) релігія» — джерело сакральних цінностей, які володіють універсальним значенням і абсолютним авторитетом для всіх членів суспільства. Особливо радикального вираження нативізм набув на теренах американського континенту (що наснажує європейських «нових правих»): спершу як «пейотизм» — антитеза на позицію колонізаторів-християн, а потім як «націонал-нагвалізм» — «синтез» цих «тези» і «антитези» для виконання «справжньої» американської місії у світі, в той час як прихід європейців та сучасна «атлантиська»

* Щедровицький Г.П. *Философия у нас есть* // Щедровицький Г.П. *Философия. Наука. Методология*. — М., 1997. — С.10.

політика США — це лише засоби реалізації цього проекту. Зокрема творець антропософії Рудольф Штайнер розглядається як «прихований» реалізатор ідей «нагвалізму», які з часом для широкого загалу висвітлили Карлос Кастанеда та його послідовники з Лос-Анджелеської школи неошаманізму. Також поширеною формою «активізації базових архетипів», сформованих за доби візіонерської ментальності, у «протоісторичну епоху» (яку Е. Фромм протиставляв «праісторичній епосі», до якої звертався А. Розенберг) є, як це не парадоксально, **поп-музика**. «Я думаю, — зауважує російський публіцист Сергій Кара-Мурза, — що західна поп-музика одурює сильно — але тільки англомовну молодь. А для нашої молоді, яка слів не розуміє, ці пісні — тільки дивні, зачаровуючі звуки, повні пристрасті. Образи, котрі цією музикою породжуються, виникають у нашій уяві, ми їх домислюємо, з підручного руського матеріалу. Ця музика для нас — шаманство, а зовсім не попса, як для американського тінейджера. Це для нас — явище духовне, хоча децю єретичне».

Покоління нових правих з увагою та зацікавленням ставиться до боротьби з європоцентризмом, глобалізмом та сцієнтизмом у попередніх поколіннях 50-80-х років ХХ сторіччя, до доктрин бітників, негритюду, коншієншизму, карібського растафаріанства, австралійського мейтшпіу, ацтеко-майянської трансперсоналістської психотехніки, неосуфізму, неоведантизму, японської неантропоцентричної (екстравертованої) моделі гуманізму тощо. Європейські нові праві, критикуючи буржуазну демократію, «м'який тоталітаризм», індивідуалізм, псевдонаціоналізм, корінні всіх лих вбачають у самій «юдеохристиянській» цивілізації. Вони апелюють до багатства дохристиянського спадку, до незреалізованих можливостей, до принципів тієї демократії, що розглядається як співучасть народу у своїй власній долі. В Україні ж навпаки — християнська традиція стала і залишається основою реалізації цивілізаційної потуги української нації. Українські нові праві скептично ставляться до різних «скоків та плясів» довкола неоязичницьких ідолів...

Нові праві усвідомлюють, що зараз у світі відбувається **екстраординарна, глобальна криза культури**, коли кризу відчують мистецтво, наука, філософія, релігія, право, політика і в процесі переходу від одного типу культури, від «почуттєвості», до іншої, «ідеаціональності» (терміни відомого соціолога П. Сорокіна), народжується нова, глобальна, всепланетарна цивілізація з іншим типом культурних цінностей та норм (дехто із занадто заангажованих в окультну містику називає її цивілізацією Ери Водолія або New Age). Достойно прийняти виклик цієї кризи — одне з наших завдань.

У зв'язку з різноголосицею в орфографії написань спеціальних та історичних термінів, власних та географічних назв тощо, автор цієї монографії притримувася у їх переданні певної традиції для літератури такого характеру, а саме: або східноєвропейської наукової традиції.

Відомо, що у наукових текстах допустима різна ойномографія (як-от: гунни/гуни, хетти/хети, фінни/фіни, кіммерійці/кімерійці, Шамбхала/Шамбала, пресвітер/пресбітер, василевс/басилевс, Парцефаль/Парсефаль/Персеваль/Персефаль/Перлесвуа, окультизм/окультизм, Graal/Gral/Grail, Майтрейя/Майтрея тощо), проте автор вважав за доцільне наближення написання слів до оригіналу чи сакральної або класичної мови (церковнослов'янської, давньо-грецької, латини).

У науковій літературі допускається написання певних термінів як через дефіс, так і разом (праіндо-європейська/праіндоєвропейська, старо-грецька/старогрецька, квазі-буддизм/квазібуддизм, псевдонауковий/псевдонауковий, угро-фіни/угрофіни тощо).

Також автор притримувася наукової традиції, за якою, з метою контекстної конкретизації дискурсу, не уніфікуються власні назви, а подаються у тому написанні або транскрипції, як вони наявні у тій чи іншій традиції або тому чи іншому тексті. Наприклад, в одних текстах Сибір іменується як Таттарія, в інших — Тартарія, у буддиській (китайська, монгольська) та необуддиській традиції і пов'язаних з ними течіях в окультизмі назву царства праведників передають як Шамбала, у індуїстській та пов'язаній з нею езотеричній літературі — як Шамбхала, а у тюркському епосі — Чамбіл (хоча інколи, власне через нерозрізнення цієї умовності, деякі інтерпретатори використовують ці назви явно не за контекстом). Якщо мова йде про гуннського володаря як історичний персонаж, то він іменується Аттіла, якщо ж як про персонаж скандинавського або німецького епосу, то, відповідно, Атлі або Етцель, тобто іменами, якими він фіксується у цих текстах. Аналогічне й щодо готського володаря Германаріха/Йормунрекса/Ярмеріка/Ярмара та ряду інших. Також у різних етнічних традиціях ім'я того чи іншого міфологічного або епічного персонажа передається по різному (Хаген/Хьогні, Сігурд/Зігфрід,

Парцифаль/Персеваль, Кай/Кей, Гійом/Гільєльм/Вільгельм, Гер-оглу/Герогли/Горогли/Кер-огли тощо), щоб читач отримав уявлення власне про контекст оповіді і місце його побутування.

Теж досі нема усталеного написання як щодо слов'янських реалій (Дажьбог/Дажбог/Даждьбог, Семаргл/Симаргл, Мокош/Мокошь, Купала/Купало, деревляни/древляни, сіверяни/северяни), так і християнських (Матвій/Матфей, Іван/Іоанн/Іоан, Ієрусалим/Єрусалим, Йордан/Іордан, Йосип/Іосиф, Костянтин/Констянтин/Константин) тощо. Проте автор вважає недопустимим ігнорування східно-церковної традиції в написанні назв і слів сакрального характеру (Ієрусалим, Іосиф, Ветхий завіт, Каббала, передання), оскільки вони не стосуються побутових реалій (наприклад, Матфей — ім'я святого апостола, а Матвій — ім'я індивіда, Каббала — сакральне вчення іудейської традиції, а кабала — як поневолення, нав'язування певного погляду на світ).

* * *

У китайському конфуціанстві є кульмінаційне поняття — «чжен мін», «виправлення імен». Суть полягає в тому, що ім'я мусить відповідати сутності речі, а речі мусять бути приведені у відповідність із їх справжнім значенням, а при відхиленні від норми слід до неї повертатися.

У західній традиції таку ж практику «виправлення імен» намагався здійснити Сократ, прагнучи виявити або очистити від забобонів натовпу та новацій софістів істинну суть речей, що була відома мудрим предкам.

Якщо Конфуцій став засновником релігії синівського пошанування щодо предків, то Сократа засудили до страти за те, що він розбещував молодь, видумуючи нових богів і скидаючи старих.

Чи не в цьому кардинальна різниця між Сходом і Заходом?

БІЛОВОДДЯ — ЗАТОПЛЕНЕ ЦАРСТВО: ВІД ЄНОХА ДО ГІЛЬГАМЕША

Легенда про **Біловоддя** — міфічне таємне християнське царство в серці Євразії (або розташоване за Китайським царством через 44 дні шляху в «окіяні-морі» на 70-ти островах, охоплюючи простір між горами на 600 верстов), як сакральний простір у профанному світі, як «земний рай», що тимчасово «прихований від світу, але якого можуть досягнути «обрані», — лежить в одній площині з такими ж архетипними уявленнями про «Святу Землю» — «...прототип, — пише Р. Генон, — всіх інших, духовний центр, котрому підпорядковані інші, престол відпочаткової традиції, від котрої похідні всі часткові її версії, що виникли внаслідок адаптації до тих чи інших конкретних особливостей епохи і народу. Така «Свята Земля» за перевагою — це «вища область», згідно зі змістом санскритського слова Парадеша, котре халдеї перетворили на Пардес, а люди Заходу — на Парадіс... І тут... символіка «Святої Землі» має двоякий зміст:... він у будь-якому випадку уособлює не тільки сам цей центр, але також... традицію, котра з нього походить або котра в ньому зберігається, тобто в першому випадку — відпочаткову традицію, а в другому — певну часткову традиційну форму... Але центр є, з причини свого відпочаткового характеру, те, що можна було б назвати «місцем» не проявленості; а отже, чорний колір... дійсно підходить йому. Слід, проте, зауважити, що і протилежний, білий колір також належний центрові, в другому його аспекті: як точці виходу «традиції», ототожненої з точкою випромінення світла»¹.

У «Житті св. Макарія Єгипетського (варіант: Римського)» (V-VI ст.)² розповідається про трьох монахів, котрі подорожували, «щоб побачити місце, де небо прилежить землі». На сході вони досягли «церкви великої, в котрій посеред вівтаря тече джерело білої води», через що ця країна називалася «Біловоддя». Там, переправившись через велику річку, вони зустріли старця Макарія, який прийшов з Єгипту (або син римлянина Іоанна, який втік зі свого власного весілля і переховувався спершу у будинку якоїсь вдови). Жив він начебто у «дванадцяти поприщах від раю»³. Історичний Макарій Єгипетський (301-390 рр.) був учнем засновника схимництва святого Антонія і заснував у 360 р. монастир в урочищі Ваді-Натрун, багатому мінеральними джерелами, між Каїром та Александрією, центр коптських монахів. Згідно з переказом саме тут поховане тіло обезголовеного Іоанна Хрестителя⁴.

Біловоддя наснажувало не одне покоління шукачів, змушувало до ототожнення з ідеальним локусом локус цілком реальний — міста та країни у фізичному просторі, у просторі матеріальної культури⁵. В тому числі наснажувалися й фанатичні народні низи, як от ідею шляху в Біловоддя проповідували представники російської секти старообрядців-«бігунів»⁶. Начебто християни Соловецького монастиря, переслідувані під час реформи патріарха Никона⁷, під проводом Савватія та Зосими кораблями Льодовитим океаном, а також пішки вирушили до Біловоддя, а саме уявлення про «біловодську ієрархію» рознесено було після смерті в лісах старообрядського єпископа Александра В'ятського (вперше про Біловоддя повідомляє топозерський інок Марк, котрий описав «асерських християн», котрими керують єпископи та патріарх «антіохійського рукоположення», а В.Г. Короленко ототожнив цього інока Марка із самим мандрівником Марко Поло) та авантюристи типу поселянина Бобильова і самозванного «біловодського єпископа» Аркадія Пігулевського⁸ (чи Пікульського, українця, родом з Києва, вперше був арештований у 1849 р. в с. Батурине за 25 верст від Томська, потім мешкав у Каргополі Олонецької губернії, звідки в 1866 р. поліція фіксує вихід великої групи посланців «у Самарську губернію» (екзотерична назва Біловоддя, для непосвячених і урядників), і знову повідомлення про нього появилися у пресі в 1881 р. як мандрівника північноросійськими та приуральськими губерніями; він чудово володів французькою мовою і називав себе нащадком князів Урусових, яким належить слава вбивць у Калузі Лже-Дмитрія II в 1614 р.⁹, що дало підстави рядові езотериків вбачати в ньому славнозвісного Сен-Жермена!).

Також у книзі спогадів про святого Іоанна Кронштадтського розповідається про те, як він «утішав» якогось «біловодського єпископа» Аркадія, який перебував у важкому душевному стані. Біловоддя Аркадій називав «землею патягонів», там начебто царюють цар Григорій Володимирович та

цариця Глафіра Йосифівна, головне місто — Трапезангунсік Банкон (явний натяк на змішання Трапезунду з Бангкоком), а друга столиця — Грідабад. У Банконі 700 000 жителів, 300 церков, один патріарх Мелетій та чотири митрополити «сірського язика». Патріарх сам титулувався «Славно-біловодський, Камбайський (тобто Камбоджійський), Японський, Індостанський, Індійський, Англо-Індійський, Ост-Індії, Іюст-Індії і Фест-Індії, і Африки, і Америки, і землі Хілі і Маголанської землі, і Бразилії, і Абасинії». Проголосивши себе єпископом «біловодського поставлення», він полемізував з т.зв. «австрійським согласієм» старообрядців Білокриницької єпархії.

Як довів дослідник Накамура Єсікадзу, козак-старовір Г. Хохлов зі своїми товаришами-козаками О.В. Баришніковим та В.Д. Максимовичевим в 1898 р. примандрували до Японії, вважаючи, що прибули у «Біловодське царство». Пізніше були опубліковані записки Г.Т. Хохлова «Подорож уральських козаків у Біловодське царство» за сприяння відомого письменника В.Г. Короленка, і керувалися вони маршрутом, намальованим вищезгаданим «біловодським єпископом» Аркадієм: Одеса — Константинополь — Сан-Стефано — Афон — Смірна — о. Патмос — о. Родос — о. Кіпр — Бейру — Сідон — Тір — Акра — Кяфа — Яффа — Іерусалим — Порт-Саїд — Суецький канал — о. Цейлон, Коломбо — о. Суматра — Сінгапур — Сайгон — Гонконг — Шанхай Нагасакі — Владивосток — Хабаровськ — Чита — Іркутськ — Красноярськ — Кінель — Новосергеево; також слід додати, що у старообрядських переданнях з архіву Барсова маршрут до цієї країни такий: «Москва, Казань, Єкатеринбург, Красноярськ і далі невідомими гірськими проходами через китайську землю 44 дні шляху до Біловоддя»¹⁰.

Аналогічно, зазначає Ігауе Нахо, уявлення про блаженну країну, де царює майбутнійспаситель світу «Япон-каан», існує серед тюрків-алтайців (ойратів), котре, на думку Іноуе Коїті, виникло під впливом старообрядницьких легенд (див.:¹¹). Також саме з айнами ряд дослідників співставляє ранішу російську легенду (принесена учасниками експедиції Івана Москвітїна до устя Амуру, 1636-1642 рр.) про благочестиву «землю бородатих людей» (за збірником Кірши Данилова: «в сибирской Украине, во Доурской стороне»; також Даурія описана як благочестива земля у «Житті протопопа Аввакума та Єпіфанія»), де можна чути звуки дзвонів та бачити позолочені верхівки будівель. Легенди виводили «бороданів» з нащадків супутників якогось старообрядського єпископа, викинутих років чотириста тому штормом на острів. А.П. Окладніков вважає, що до росіян ця легенда потрапила від тубільців, які власне й мали перекази про айнів Сахаліну та сінтоїстські храми з дзвонами в самій Японії¹².

Звісно, не останню роль у зближенні відіграла і генетична схожість буддиської та християнської обрядовості: «...Найяскравіший факт — стародавня розмальована скульптура Трійці з Нари, японської столиці VIII століття (мається на увазі буддиська «трійця» — Нірманьякайя «Будда-страдник», Самбхогакайя «Будда-сяючий у небі», Дхармакайя «Будда-вселенська творча сила», — О.Г.)... Але немає іншого твору мистецтва, так близького за духом до рубльовської Трійці...»¹³. Іраніст Л. Лелеков знаходить буддиські (тобто тангріанські) прототипи у християнській іконографії Трійці, Деїсуса (неграмотне давньо-руське передання грецького Деєсіс) та Успіння, і вважає, що посередниками між Сходом і Заходом були саме манихеї, котрими, як відомо, були і деякі степові етноси¹⁴. Вони, переходячи у християнство, мусіли були «тричі по три рази» відректися від Будди¹⁵. Католицькі місіонери у Тибеті, Китаї та Монголії були шоковані, коли виявили разючі збіги буддисько-ламаїстської символіки та обряду з християнськими. Так, буддиські монахи-лами постригаються на священнослужіння, як і католицькі ченці. Вони носять таку ж довгу одягу, вкриту золотим вишиттям, дотримуються постів, практикують духовне усамітнення, накладають на себе епітимії та умертвіння плоті, сповідують віру, молять про заступництво святих, здійснюють далеке паломництво для поклоніння мощам та святиням. У лам безшлюбність стала нормою, хоча спершу, як і у католиків, це була лише похвальна справа. Існували чоловічі та жіночі «обителі» для спасіння душі. У ламаїзмі є вівтарі, панікадила, дзвони, раки і скриньки з мощами, посуд зі святою водою (щоправда, замість ладану використовують траву авагангу або ялівець). Лами здійснюють богослужіння з митрою на голові і з посохом у руці, у ризах, схожих на стихар, підрясник та мантію, схиляють коліна перед святинями, наспівують церковні піснеспіви, читають літанії, моляться мовою, чужою для пастви, здійснюють служби за упокій, йдуть перед процесіями. Віруючі перебирають вервиці так, як католики¹⁶. Крім того, у фольклорі буддистів Алтаю існує уявлення про три небесні божества (Уч-Курбустан-кудай) та грядучу битву між силами добра і зла, котрі, можливо, виявляють якісь релікти

знайомства центральноазійських племен з доктринами християнства (Трійця, Апокаліпсис).

У середовищі теософів виникає одночасна духовна та матеріальна локалізація Біловоддя — це буддиська легендарна **Шамбхала** — «острів» в пустелі Гобі (Шамо)¹⁷, «підземний світ» під охороною «отруйних потоків» повітря та вод, де мешкає чотирирукий та триокий «Володар Світу» («Локанатха», «Дхіан-Коган»; А.Кураєв ототожнює його з буддисько-калмицьким триокий червоним Чжамсараном, який сидить на мідній горі посеред гігантського моря людської та кінської крові та здійснює правосуддя, йому щодня здійснюють ранкову молитву у всіх ламаїстських монастирях¹⁸), котрий ночами навідується в ламаїстські храми, з Чорної Скелі розсилає посланців у світ (доволі часто вони є одночасно радниками протилежних ворогуючих сторін, логіка чого доступна тільки самому Володарю Світу). Також там знаходиться «магічне дзеркало», в котрому Володар бачить все, що відбувається у світі, і спрямовує його хід за допомогою певного «Психічного Центру» та магічного метеориту в ньому. Одночасно, за В. Ф. Осендовським, він здійснює довгу та некромантичну молитву мовою «ватаннан» та церемонію над труною з мумією свого попередника. М.К. Реріх перекладає назву Шамбхали як «Білий острів», ототожнивши його з теософським тлумаченням О. Блаватської: «...Асурамає був найбільшим астрономом, ... він був наймогутнішим «чародієм» «Білого острова, який став чорним від гріха»... «Білий Острів» — ім'я символічне. Кажуть, що Асурамає, за переданням..., жив у Ромака-пура на Заході»¹⁹.

Окрім того, у світі існують начебто ідентичні копії-форпости «місій Шамбхали». Серед них теософи називають сікхський храмовий комплекс у Пенджабі Амрітсар (як, поряд з ламаїстською Лхасою, одна з «еманацій» духовного Біловоддя): «...Ім'я «Амрітсар» походить від санскритських слів: «А» — частка заперечення, «мріт» — «смерть» і «сар» — «джерело», в цілому — «джерело безсмертя». Ім'я це дане спершу не містові, а «талаю», або озерові, посеред кришталевих вод котрого... звеличується Золотий Храм, збудований Рам-Дасом, четвертим гуру або царем-вчителем сікхів в 1581 році. Починаючи від Нанака, засновника сікхізму, таких царів-гуру (Раджа-гуру) у них було десять... Саме місто 400 років тому було відоме під іменем Чак. Коли, виривши озеро, Рам Дасс облаштував його безліччю невеликих храмів, то він назвав це місце Рам Даспур... [Останній гуру Говіда II проголосив:] «...Бога неможливо знайти лише в писаннях і церемоніях. Він живе у серці людини і пізнаваний тільки у смиренні та щирості внутрішньої молитви»... Вчення смиренності перейшло поступово в обожнення вітчизни як зібрання сікхів, «вибранців Божих», і в релігію, відому під назвою «кальзи», у буквальному перекладі «земля спасених або звільнених від гріха»... Закони або догмати, видані Говіндою, такі: Бог є дух, але хоча Його дух всесвітній, він сходить на землю тільки, щоб осяяти сікхів, і Його присутність ніде не з'являється Ним, крім однієї кальзи; не дивлячись на цю відсутність Бога, «всі народи повинні прагнути до складання єдиного», тобто повинні стати сікхами, всі, окрім «магометан, котрих слід систематично і невпинно знищувати, осквернюючи навіть могили їх праотців і святих»... Озеро Безсмертя і храм доступні всім кастам і сектам індуїстів. Лише води «Озера Безсмертя» дають життя вічне. Всі сікхи повинні називатися сінгхами (левами). Всі повинні бути освячені водою, носити довге волосся, не поклонятися нікому, окрім Бога і його Гранфи [Святе Письмо сікхів], не бути беззбройним, завжди боротися з мусульманами... Сікх, який іде за вищевказаними законами, «сутча падша» — «справжній цар»...»²⁰. Генеалогічні передання сікхів узгоджуються з даними науки і заперечують будь-який зв'язок з кшатрійськими праарійськими племенами та їх нащадками (раджпутами), вони походять від джатів (гетів) — особливої групи («раси»), що походить з мігруючих у Пенджаб та Хар'яну середньоазійських скіфо-сакських племен (массагетів), котрі асимілювали місцеве індоарійське населення²¹.

В ісламській гностичній традиції Ірану існує т.зв. «Місце Ніде» (**Накойябад**, Na-koja-abad), що перебуває у т.зв. «восьмому кліматі» (традиційна географія знає лише «сім кліматів»), який є не фізичною, а духовною сферою, об'єктивною та реальною, але недоступною для звичайного сенсорного сприйняття («супрасенсорний світ»). Тут відвічно мешкають пророк Мухаммед, його дочка Фатіма і дванадцять Імамів. Усі ці «Чотирнадцять Чистих» становлять «Повноту» («Плерому»). Описав видіння цього таємничого місця в XIII ст. молодий андалузський шейх Алі ібн Фазель Мазандарані у «Зведенні дивних і вражаючих речей, котрі він розглянув і бачив своїми власними очима на Зеленому острові, розташованому в Білому морі», на захід від землі Берберів (Канарські, Азорські острова?), де правитель — Сайїд Шамсуддін, внук дванадцятого (прихованого) Імама (син одного з п'яти його

синів; пор. з маніхейським «п'ять синів Живучого Духа»; всіх островів — п'ять, де першими правителями і були сини Імама, і довкола всіх них слід мандрувати дванадцять місяців, два місяці від кожного з перших чотирьох і чотири місяці до останнього). В центрі острова на горі — Храм під тінню дерева Туби, де верховний жрець — таємничий Хізір (Хадір), який єдиний може мати зв'язок з прихованим Імамом. Раз в рік, в день свого реального народження в світ, Імам являється своїм вірним в оточенні 313 вірних витязів, які в реальному світі перебувають інкогніто і виконують місію посланців Імама²².

Існує переказ про **Біловоддя** і в середовищі офіційного православного духовництва, де воно вважається заповітною країною праведників, куди свого часу прибуло посольство великого київського князя Володимира на чолі з ієромонахом Сергієм Афонським і який єдиний через тривалий час (понад 50 років) зумів повернутися на Русь²³ (Автором розповіді «Сокровенное Сказание о Беловодье» вважається о. Володимир, ієромонах Вишенської Успенської чоловічої пустині в Тамбовській губернії Шацького повіту і записане 15/27 липня 1983 р., а вперше опубліковане у «Новой Заре», російськомовній газеті, що виходила у Сан-Франціско (Каліфорнія, США), у т.зв. «Пасхальному номері» (N 5109 від 24 квітня 1949 року, стр. 12-14) з передмовою письменника Георгія Гребенщикова (1884-1964 рр.), засновника американського реріхіанського видавництва «Алатас» (Коннектикут, США).

У ранньохристиянській традиції, зокрема в Апокаліпсисі Петра (II ст., знайдений у гробниці в Ахмімі, Верхній Єгипет), царство праведників описується наступним чином: (якщо в ортодоксальних Євангеліях в часі преображення Ісуса на горі Фавор йому і присутнім там апостолам з'являються праведні пророки Мойсей та Ілія, то в даному тексті наявне дещо інше свідчення): «...Тоді я підійшов до Господа і сказав: «Хто вони?» Він мені говорить: «Це — наші праведні брати, вид котрих ви хотіли побачити». Я сказав йому: «А де всі праведні брати, і який той Еон, в котрому перебувають володарі цієї слави?»... І Господь показав мені величезний простір поза цим світом, сяюче надяскравим світлом; повітря там сяє проміннями сонця, сама земля цвіла нев'янучими квітами, була наповнена ароматами і чарівноквітучими вічними рослинами, що приносять благословенні плоди. І так сильно квітло все, що запах звідти долинав і до нас. А мешканці того місця були зодягнені в одягу світлих ангелів, і одяга їх була подібна до їхньої країни. Ангели носилися там серед них. Така ж була краса тих, хто там мешкав, і вони єдиним голосом славили Господа Бога, радіючи в тому місці... Каже нам Господь: «Це — місце ваших первосвящеників, праведних людей»...»²⁴.

Сама ж Православна Старообрядська Церква вважає, що уявлення про **благочестиве царство Біловоддя** слід пов'язувати з саме індійськими християнами-несторіанами, які, у протистоянні з уніатськими намаганнями португальських католицьких місіонерів, в 1665 р. відновили «трюхчинну ієрархію», закликавши яковітського («сірського» монофізитського) єпископа Григорія Ієрусалимського, який діяв з благословіння свого патріарха і підтриманий місцевими раджами. Коли ж у XVIII ст. мосульський (ассірійський) патріарх спробував відновити власну юрисдикцію, то зазнав невдачі, бо «здичавілі» та «піддані спокусам латинян» індійські християни вже розуміли «як свою рідну» власне не несторіанську ассірійську традицію, а саме «сірську» яковітську (нам відомий тільки машинописний варіант статті Андрія Єзерова «Біловодська ієрархія: До питання про походження», — О.Г.).

Гадаємо, легенда про Біловоддя пов'язана також як із наявністю значної кількості несторіан в улусі Джучі («Золотій Орді»), так і з фактом, що західна його частина, «лівий фланг» називався Ак-Орду або Цаган Ордон («Біла Орда»; права частина, тобто східний фланг, відповідно — «Кок-Орду», «Синя Орда»). Спочатку Біла Орда займала Поволжя, а після 1243 р. перемістилася на Північний Кавказ. Спочатку Біла Орда була віддана під порядкування Берке, який від бухарського шейха аль-Бахерзі прийняв іслам, проте продовжував політику віротерпимості, зокрема жителі руського кварталу у Новому Сараї мали свої церкви, був покровителем зодчих та митців. Його не відомого на ім'я сина було вилікувано ростовським єпископом Кирилом, після чого той, вірогідно, прийняв чернечий постриг, і через це, як вважається, ординські родоводи про нього нічого не говорять.

Новгородський князь Олександр Невський декілька раз приїжджав до столиці монгольської імперії (біля 120 км від сучасного Улан-Батора), щоб приймати участь у виборах все монгольських ханів Угедея та Гуюка, бо він, Олександр Невський, був прийомним сином Бату-хана (Батия), внука

Чингіз-хана.

В 1255-56 рр. ханом всієї Золотої Орди був син Бату (Батия) Сартак, який спочатку володів улусом на правобережжі нижньої течії Волги з половецьким населенням і перебував у дружніх контактах з Олександром Невським, допомігши тому стати старшим серед володимиро-суздальських князів. В історіографії Сартак наділений епітетами «гонителя мусульман» та «християнина». За Абу-л-Фараджем, Сартак навіть був посвячений у сан диякона. Чутки про християнство Сартака й сподвигли французького короля Людовика IX відправити до монголів посольство Г. де Рубрука в 1253 р., який, проте, отримав з вуст особистого секретаря хана несторіанина Кояка попередження: «Не смійте говорити, що наш хан — християнин; він не християнин, а монгол». За версією Кіракоса Гандзакеді, хан Сартак був отруєний представниками мусульманської партії Берке. Також віронетерпимець та ісламізатор хан Узбек, проте, дозволив своїй сестрі Кончака прийняти православ'я під іменем Анни і одружитися з московським князем Юрієм Даниловичем. Також не настояв він і на прийнятті ісламу своєю дружиною Баялун-хатун, візантійською принцесою. З візантійською принцесою Євфросинією (Чабі, Джані), дочкою Михайла Палеолога, був одружений один з улусбеків Ак-Орди мусульманин Ногай. Старша його дочка була видана заміж за смоленсько-ярославського князя Федора Ростиславича Чорного.

Відомо також, що нащадків у хана Сартака не було, а мав він лише одну дочку, яка прийняла православ'я під іменем Феодори і була в 1257 р. видана заміж за білозерського (з 1277 р. — ростовського) князя Гліба Васильовича (пом. 13.12. 1278 р.)²⁵, якому народила трьох синів — Дем'яна, Михайла і Романа²⁶. У Кирило-Білозерському монастирі у глибокій старості помер (16.01. 1616 р.) Семен Бекбулатович (Саїн Булат) з династії астраханських ханів. Він був правителем залежного від Москви Касимівського улусу (з центром у Городку Мещерському на р. Ока), якого Іван Грозний спочатку зробив замість себе великим князем (1575-1576 рр.), а потім тверським князем (11576-1596 рр.), пережив опалу за часів Бориса Годунова і примушений прийняти чернецтво Лже-Дмитрієм I. Останній касимівський хан Сеїд-Бурхан прийняв християнство під іменем Василя і переселився до Москви. З причини, що прямий спадкоємець Сеїд-Бурхана, всі нащадки якого були християнами, загинув під час стрілецького бунту 1682 р., ханство було приєднане до Росії.

Вірогідно, що в середовищі охрещених татар існувала легенда про нетривале праведне царювання в Орді їхнього знаменитого єдиновірця.

Крім того, «біловодський здвиг» в середовищі християн Алтаю в кінці XIX ст. породив в середовищі тубільного населення на початку XX ст. нову, синкретичну релігію — «ак янг» («біла віра»), відому в науці як «бурханізм». Іноді бурханісти називають свою релігію «молочною вірою», а єдиновірців — «ак-тамаші» («білогруді»), на відміну від «кара-тамаші» («чорних»-шаманістів) та «сари-тамаші» («жовтих»-ламаїстів). Главою нової релігії був священик (ярликчі) Тирий Яштов з роду кипчаків, який отримав титул «Ак-емчі» («Білий лікувальник»), шестикутний «Алтай з білими квітами» проголошувався землею благодаті, а грядуче пришествя на білому коні приписувалося Золотому Прекрасному Цареві Ойроту-Бурхану, який перед цим посилав своїх синів-богатирів. Одне з провідних місць в культурі належало молодим дівчатам, а ті ж північні алтайці, які залишилися вірними традиційному шаманізму, про появу послідовників «білої віри» говорили як про прихід на Алтай Цар-дівичі (Кис-каан).

При дослідженні генези «білої віри» (бурханізму) ряд вчених констатує факт причетності до цього саме алтайців-вихідців з монгольських та бурятських буддистських навчальних установ²⁷, де, як відомо, тоді ж сформувалася концепція про благочинну країну Шамбалу з об'єднанням її послідовників в середині монастирів у своєрідні «Шамбалін Дацани». Останній факт проаналізовано у праці бурятського вченого Бадзара Барадіна (1878-1937)²⁸.

Легенда про благочестиве християнське царство на Сході безпосередньо пов'язана з іменем апостола Іоанна, сина Зеведеєвого та Саломеї, сестри Діви Марії²⁹, про якого у Європі побутувало передання, що він не помер, але таємно живе десь на землі і мусить дочекатися часу, коли, згідно з його пророцтвом, ненадовго зацарює антихрист — «звір, що виходить із безодні», котрий буде походити з коліна Данового (Ієремії 8:16; коліно це не числиться серед спасених, Об'яв. 7:5-8)³⁰. Іоанн викриє його і дасть всім віруючим істинне тлумачення своєї книги Об'явлення³¹. Остання в своїх історичних реаліях (69 р. н.е.) мала за основу надію на визволення від римської окупації (у вересні, 9-

го едула 70 р. легіони Тіта Флавія розгромили іудейських інсургентів у Єрусалимі) шляхом вторгнення в Палестину парфян, в державі яких месопотамські іудеї-емігранти мали автономні князівства. Сучасні есхатологічні надії породили уявлення, зокрема російських православних-катакомбників, що після впадіння московської патріархії в ересь сергіанства та морального занепаду зарубіжної та істинно-православної російських церков, Божим Промислом Церква Христова відродиться як Філадельфійська, або Ново-Новозавітна церква, через збереженого Першоієрарха святого Апостола Іоанна Богослова, автора «Об'явлення»: «Ублажим Иоанна приснопамятного, от земли восстающего, и земли не отступающего, но жива суща, и ждуща страшное Владыки Второе Пришествие», — говорить в Акафісті Іоанну,

Це уявлення про безсмертя Іоанна породжене словами Ісуса Христа стосовно до апостола: «якщо я хочу, щоб він перебув, доки прийду» (Іо. 21:22). Саме прощання Іоанна з сучасниками, про що розповідає письменник IV Епіфаній Кіпрський, відзначає таємничу містерію: він лягає живим у могилу, а учні засипають його. Коли християни Ефесу дізналися про це, то негайно розкопали могилу, але виявили її порожньою. Однак на місці могили щороку 8 (21) травня з'являється тонкий прах, що має здіювальну силу, і поклоняються християни лише місцю погребіння апостола (але не тілу, мощів якого, як і Богородиці, не існує).

Аналогічно з Ефесом пов'язаний і переказ про воскресіння сімох отроків — Максиміліана, Іамвліха, Мартиніана, Ексакустодіана, Діонісія, Іоанна і Антоніна. Вони були пов'язані військовим побратимством і вірою, у часі гоніння Декія на ефеських християн (в 250 р.) вони переховувалися в гірській печері Охлон, де вони проводили час у молитвах і пості, готуючись до мученицького подвигу в ім'я Христа. Довідавшись про юнаків, Декій наказав завалити вхід в печеру камінням, щоб сповідники загинули від голоду. Через 170 років, за царювання Феодосія Молодшого (408-450 рр.), істинного захисника віри, вхід до печери був відкритий і блаженні юнаки встали, але не для мук, а для посоромлення невірних в істину воскресіння мертвих. Отримавши про це повідомлення, цар із сановниками прибув до Ефесу, де зустрів цих ще живих юнаків і поклонився їм як дивному свідченню про грядуче воскресіння. За свідченням церковного історика Никифора Калліста, цар був у спілкуванні з ними сім днів, розмовляв з ними і сам прислуговував під час трапези. Після закінчення цих днів юнаки знову заснули сном смерті аж до страшного суду і всезагального воскресіння. Святі їхні мощі (доля яких невідома після XII ст.) прославлені багатьма чудами.

Власне отець Церкви Іоанн Золотоустий, котрий, як це йому було відкрито від Бога, стверджує, що святий апостол Іоанн Богослов воскрес другим всезагальним воскресінням (на відміну першого типу воскресіння — воскреслого Лазаря та єпископа Симеона Богоприїмця, які були повернені до життя в своїх старих тілах, і зрештою, знову померли) одразу ж після своєї смерті, і крім небесних мешкань, своєю обителлю має на землі даровану Богом резиденцію в Гімалаях. В «Житті мучениці Ерміонії», однієї з чотирьох дочок-пророчиць апостола Филиппа, який хрестив ефіопського вельможу, розповідається про те, як Ерміонія та Евтихія вирушили в Асію пошукати святого Іоанна Євангеліста, але не знайшли його, бо Господь «преложив» його, як колись Єноха та Ілію взяв у «плоті та костях» на небо. В певному часі до святого Григорія, стурбованого ерессю савеліан, було з'явлення Богородиці та Іоанна Богослова і останній навчив Божим Тайнам віри в Святу Трійцю, відому як Неокесарійський символ віри (за даними рукопису отця О. Моленко «Апокаліпсис — толкование. Гл. 2. Тайна Святого Апостола Иоанна Богослова»).

Також апостол Іоанн залишається живим і чинним Першоієрархом (Архієреєм) Церкви Христової (але не всупереч, а поряд з Церквою, де першим ієрархом був апостол Петро, якому призначено «пасти вівці Христові»). Святому Григорію Неокесарійському, який був у розпачі через поширення ересі Савелія та Павла Самосатських, після ретельної молитви явилися Богородиця та Іоанн в архієрейській одежі і за повелінням Пріснотіви Першоієрарх наставив святого Великих Божих Тайн, що потім були записані самим святим Григорієм.

Також Іоанн є покровителем алхіміків, перетворивши вперше камені та палиці на золото та коштовності перед двома молодими ефеськими філософами. Іоанн у храмі Діани випиває отруту з чаші, яку дали йому жерці, щоб випробувати його віру (як правило, в його руках зображалася чаша зі змією). А перша християнська мучениця Фекла, з цього ж малоазійського регіону, з фрігійського міста Іконії, в районі Селевкії рятується від переслідувачів у скелі, котра розкрилася, щоб сховати її.

Отже, в цьому уявленні про безсмертя Іоанн («Син Грому») перейняв естафету від ветхозавітного Мафусаїла, сина Єноха (пор.: «...вважають, що Єнох буде благовісником язичників, а Ілія Фесвітянин євреїв. Апостольська проповідь Євангеліста Іоанна буде потрібна заради обраних, для відновлення змісту втраченого Христового вчення», — писав св. Іоанн Кронштадтський³²). Якщо його батько був взятий живим на небо (він же ісламський пророк Ідріс — «І вознесли Ми його на високе місце», Коран, 19:58), то син прославився довгим життям (969 років), боровся зі злими духами шеддім (аккад. «шеду»), а народна етимологія його імені — «той, хто умертвляє мечем». Згідно з апокрифами, Мафусаїл дійшов до «межі (soph) землі (erets)», щоб довідатися від свого батька Єноха про м а й б у т н і й потоп і про спасіння свого внука Ноя («Книга Єноха», 111 — 112; «Мідраш Агада»), що співставляє його з шумеро-месопотамським героєм Гільгамешем, котрий, після довгих мандрів, довідується в райській місцині від першопредка Утнапіштима (аккадського еквівалента біблійного Ноя) про минулий потоп і врятування людства. Смерть Мафусаїла наступила перед самим потопом (Буття, 5:27; 7:6), що, згідно з «Агадою», був відстрочений на сім днів у зв'язку із жалобою за Мафусаїлом.

Розповідь Йосифа Флавія про Єноха, про те, що він приховав від Потопу найцінніші Сувої або Книги під стовпами (ст.-євр. «амуд») Меркурія або Сета, тотожна переказу про Гермеса, «Батька Мудрості», який після всесвітнього потопу відкрив два кам'яні стовпи, заховані мудрецами давнини, і знайшов написану на них Науку³³.

Греки мали уявлення про фригійського (в Анатолії) царя Наннака чи Аннака, який знав, що після його смерті буде потопом знищене людство і прожив під горювання декількох поколінь понад 300 років. Після смерті Наннака почався т.зв. «Девкаліонів потоп»³⁴, про який розповідає Нонн Панополітанський у «Пісні про Діоніса» (VI, 323-254):

Вибраний хід свій тримаючи, водночас усі зорі
Мали осідки в небесних хатах: колісниця четвіркою
Геліоса, де спина побіля зір Лева летіла шляхом
Сяючи вогненно; в колісниці проворній Селена,
Діва природи, трійкою до восьминоного Рака котилась.
Мокро-росистою ступнею в рівноденному колі Венера
В хату весняну ішла, ухилившись від Овена рогів,
Прямо назустріч Тельцю-олімпійцю, що не любить снігів.
Сонячним дишлом сусідній Арес підганяв Скорпіона,
Що Тельця оперізував, надто повного жару.
Скоса дивився він по той бік на Венеру.
Рік завершав на дванадцятій місяць Юпітер,
Легко підходив до Риб, маючи справа трибичне
Пасмо Селени — повносіяної діви.
Через вологий хребет Козорога проходив Сатурн,
Світлом морозним просочений. Тут і Меркурій
Йшов, наближаючись до сузір'я блискучого Діви,
Дому щоб Діки дістатися, де як суддя перебуває.
Зевса розкрилися зливи заслінки в усієї седмиці
Зоряно-дивних шляхів; із ущелин збентежено-гулко
Вдарили повні вологи потоки обильні;
Мокрії дщери батька свого Океану здіймали лагуни...

Як резюмує М. Чмихов, «...Враховуючи розташування трьох названих точок пір року у сузір'ях Тельця (точка весни), Скорпіона (точка осені), Козорога (точка зими), точка літа в такому випадку могла бути тільки в сузір'ї Лева. Його також згадано у міфі. Такий зодіак міг існувати лише в 2240—2200 рр. до н. е»³⁵.

Фригійському Наннаку/Аннаку тотожний грецький міфічний велетень Анакт (від апакс «володар»), син Геї та Урана. Він вважався найдревнішим володарем анатолійського міста Мілет,

епонімом Анакторії (на побережжі Амбракійської затоки), анактами називалися у греків демони-захисники. У Ведах йому ідентичний Ангїрас (етимологія якого, як зауважують дослідники, не встановлена), один із родоначальників людства, перший жрець і навчитель людей приносить пожертви богам. Ассїрійці знають його як Анзу (Анзуда) — величезного божественного левоголового орла, посередника між світами, на якому їздить бог рільництва і зрошувальних каналів Нінгірсу. В ісламі Анзуд трансформувався у демонічних птахів «анка».

Імена Наннак/Аннак, Анакт та Ангїрас ми співставляємо з шумеро-месопотамськими «ануннаками» — «сіменем князя» Енкі, бога мудрості (аналог біблійного Єноха, ім'я якого означає «вчитель», араб. Ідріс, араб. Дріша < араб. «дараса» — «вчений, ерудит»; пор. з хуррит. eni-/enzh-/ensh — «бог», шумер. en «guler», пра-півн.-кавк. *³amsa, етрус. eis-/ais-, кетт. es «бог», сіно-тібет. *sijH — «to expire» > «to die»³⁶), та з мешканцями священного і першого міста Ніппура: «...Каїн пізнав свою жінку, і стала вона вагітна, і народила Єноха. І збудував він місто, і назвав ім'я тому містові, як ім'я свого сина: Єнох» (Буття, 4:17). Як правило, у більшості перекладів двох Єнохів — сина Сифа і сина Каїна розрізняють, відповідно, Єнох і Єнош (і останній вважається винахідником мистецтва та письма). Ніпур після загибелі було відбудовано богами «на горі небес і землі» Дуку, а їх царем став бог Вавилону Мардук, син бога Еа (Еїя, по-шумерськи — Енліл).

Ануннаки вважалися посередниками між небом і землею, добрими охоронцями від злих духів. Етимологічно Ануннаки походять від шумерського Ап-иппа-Кі «Небо зійшло на Землю», що співставляємо з євр. perhilim «ті, які зійшли», як означалися в «Книзі Буття» «сини божі» — батьки «велетнів» (та їх нащадків «рефаїмів», «синів Енакових» у «Второзаконні», 1:28; 2:10-11; 2:21; 9:1-2), народжених людськими дочками, а в «Книзі пророка Даниїла» (4:13, 20) та апокрифічних «Книзі Єноха» і «Книзі Ювілеїв» — «Недрімаючі» (parhidem), що ворогували з іншим «народом» на ім'я Eļjo³⁷. Внаслідок «всесвітнього потопу» цивілізація «велетнів» гине. Іспанський вчений Х.М. Гомес-Табанера склав мапу, на якій показано поширення «споруд велетнів» — мегалітів у Європі, на Близькому Сході та Кавказі. Порівнюючи ареал мегалітичних культур з місцями популярності звичаю влаштовувати процесії «велетнів» (у червні на свято Тіла Господнього), він відзначає, що географічне розташування обох явищ збігається. Він вважає, що поширення обох звичаїв шло із Західного Кавказу і Малої Азії аж до Іберійського півострова, а звідси — у Британію та Скандинавію³⁸. В індоєвропейській традиції боги перемагають велетнів: у греків — гігантів, у осетин — ініжив, у германців — йотунів (дв.-ісл. jotunn, англ. eoton).

Шумерський міф також знає зміну поколінь божественних істот. Мудрий і добрий бог Енкі жив на дні океану у палатах, названих Абзу (Апсу) (пор. із санскр. aras «води» та Апам Напат — «Син Вод» та з біблійним «Дух Божий ширяв над водами», Буття, 1:2). Зі свого палацу Енкі створив місто Ерїду і підняв його над поверхнею вод так, що воно «засяло, схоже на високу гору». Це було священне місто, населене священними людьми (перший чоловік був на ім'я Адап), і охороняв його Енкі (археологи ототожнюють його з пірамідальним містом-некрополем Ель-Обейдом). Прочани продовжували відвідувати його і після того, як у небесній ієрархії здійснився переворот і бог Енкі звільнив своє місце братові Енлілю (Еїя, а той передає владу синові Мардуку). «Царський список» з міста Ларси розповідає: «Коли царство спустилося з неба на землю, було царство в Ереду. В Ереду царем був Алулім і він правив 28 800 років. Потім правив цар Алалгар 36 000 років. Ереду було зруйновано, його царство перейшло до Бар-Табіру». Пізніше, все ж залишаючись первородним «місцем царственості», Ереду стало звичайним містом, а його сакральні функції перебирали на себе інші міста. Але найвідомішим став Урук (біблійний Єрех, грецький Орхоя, на місці якого тепер — поселення Варка). Із «Царського списку» відомо, що Мескіагашер, син Уту-Сонця, став верховним жерцем і царем Урука. Він «увійшов у море і вийшов з нього з-за гір». А вже його син Енмеркар офіційно «побудував» Урук довкола храму Еанна («Куллаб»). Потім країною володарювали пастух Лугальбанда та рибалка Думузі, які були скинуті богинею Інанною в шумерійське потойбіччя — країну Кур («Гора»). Правителем Урука став Гільгамеш, батьком якого був демон-ліллу, а матір'ю — богиня Нінсун (яка у «Гімні Шульги» називається драконом, а її син — дикоокий левом). Але Енкі з втратою верховенства не зникає, не перестає діяти. На своєму літаючому човні-магурі, який називається «Козоріг Абзу», він вирушає у подорож всім Шумером, на «чорну гору», у таємничу країну Мелухха і благословляє їх всіх. Потім Енкі замешкує у місті Ур, де «діє словом Енліля»,

перетворюється на дикого бика, який заволодіває дикою короною-рікою, від чого народжуються ріки Тігр та Євфрат. Після цього Енкі розподіляє обов'язки між богами: Енбілулу (охоронець вод), «син Кеша» (охоронець риби), Ішкур (громовержець), Енкімду (будівничий каналів), Ашнана (богиня рільництва), Сумукан (володар гір і звірів), Думузі (бог пастухів), Уту (Сонце), Сін (Місяць, з особливим статусом як син Енліля і Нінліль), УтТу (богиня ткацтва), Абу (бог рослин), Еншаг (володар Дільмуну), Нінтулла (володар Магану) тощо. Від шлюбу Енкі з матір'ю-богинею Нінхурсаг народжується богиня дозрівання Нінму. Вона ж від свого батька народжує «богиню гірської країни» Нінкуру. Енкі також намагається звалувати свою другу дочку УтТу, але її мати Нінхурсаг проклинає свого чоловіка Енкі. Пізніше їх примирює лисиця і у божественній парі народжується чарівна богиня календарних місяців Нінті («господиня життя/ребра»), яка відома і єгиптянам як богиня Нейт, і яку сучасні міфологи вважають прообразом біблійної першожінки Єви, створеної з ребра першолюдини Адама.

Особливу владу отримала богиня Інанна (Венера), дочка бога Сіна і сестра Уту, яка, фактично, стала наглядачкою за діями всіх молодших богів — їй вручили скіпетр і посох влади. З власної гордині вона викрадає з Абзу (за намовою Енліля?) «ме» — «божественні сутності», «цілісності, внесені ззовні», та переховує у своє місто Урук. Як вважається, саме за цей вчинок Енкі влаштує всесвітній потоп. Деяких людей боги врятували на острові Дільмун (вважається прообразом Атлантиди та островів Блаженства) і звідти вони знову заселили Шумер.

Християни вірять, що Мафусаїл мусить з'явитися у числі «семи великих пророків» (Сиф, Єнох, Мафусаїл, Авраам, Яків, Мойсей, Давид) перед другим пришестям Месії. Цей мотив співставляємо із «сімома мудрецьми», які будують огорожу проти сил Хаосу, а саме — мури шумерського міста Урука, якими через тисячоліття замилювався, після багатьох життєвих поневірянь, Гільгамеш.

Отже, **проступає з п'ятьми історіософським принцип «відкриття — подія — закриття»:** Мафусаїл довідується про майбутній потоп — здійснення Потопу — Гільгамеш довідується про минулий потоп; шумерські сім мудреців будують в 4100-х рр. до н.е. мури Уруку — цивілізація Міста («Земного Граду») — з'явлення семи пророків перед приходом Месії. Внаслідок цього царство земне («Дочку Вавилонську») замінить Царство Христа на землі тривалістю у «тисячу років» (Об. 20:4) (власне Візантійська імперія, до свого падіння в 1453 р. під ударами Османів, проіснувала рівно тисячу років). Звідси й походить у істориків Церкви назва уявлення про Тисячолітнє Царство — хіліазм (погрецьки) або міленаризм (латиною), від слова «тисяча».

Вчення про месіанське Царство розвивали у III ст. отці Церкви Іпполит Римський та Мефодій Патарський, з іменами яких пов'язані найпопулярніші на Русі апокрифи. Видіння грядучого царства розповідає «Слово Мефодія про Михайлове царство і про антихриста», що датується VII-VIII ст. Описання цього царства витримане у ветхозавітній традиції: «...По всій землі не буде ратей і ніякого заколоту і почнуть ходити шляхом від Ієрусалиму до Індії... І об'являться всі скарби, що від Адама заховані суть. Цар же Михаїл розпочне давати людям багатство всіяке, і будуть бідні як бояри і бояри як царі. Тоді не буде ні татя, ні розбійників, ні лихоїмця, ні брехуна, ні зависника, ні гордовитого, ні скомороха: припиниться бо тоді всяка справа і буде радість та веселощі і тишина всіяка». Але через незмірне благополуччя жителі цього царства впадуть у обжерство і розпусту, зовсім забувши про Бога. За це Господь на певний час забере царя Михаїла і помістить його у заповітне місце, а престол захопить антихрист, який до того був помічником Михаїла і прикидався добрим і благочестивим. Захопивши владу, він проявить повною мірою свою злобу і безбожжя. Тільки після того, як антихриста перемаже архангел Михаїл, цар Михаїл повернеться на свій престол. Це пророцтво, в котрому архангел Михаїл та цар Михаїл майже ототожнюються, слугувало основою сюжету знаменитої ікони московського Кремля «Архістратиг Михаїл з діяннями»³⁹.

Більше того, вважалося, що «прототип» Месіанського Царства існує реально (іманентно). Августин Блаженний заперечував грядуче Тисячолітнє царство Месії, зазначаючи, що текст Об'явлення Іоанна слід розуміти символічно: месіанське царство на землі почалося на землі з самого заснування Церкви Христом. Тим самим віра на грядучий земний рай була у віруючих відібрана. Христове Царство у свідомості західних християн почало ототожнюватися із самою католицькою церквою, у східних — із фактом «симфонії» Церкви та Імперії, а в епоху Відродження — як нове

соціально-політичне облаштування, яке для Данте асоціювалося безпосередньо з Римською імперією, а для гуртка Медічі (де провідним філософом був М. Фічіно) — з «добрим правлінням», де здійснюються універсальна гармонія і моральний закон, тобто процвітанням під керівництвом мудрих і багатих правителів, які є проявами творчої, деміургічної сили природи (уособленої античним Паном).

Але інші автори вважали, що Царство праведників існує на землі «біля першоствореного Раю», але до певного часу — «приховано» (одна з легенд розташовує його під Іверською горою, де стоїть Новий Афон біля Сухумі). «Рай на сході, створений заради Адама, не загинув», — писав у 1347 р. новгородський єпископ Василій Каліка у своєму посланні до тверського єпископа Феодора Доброго, захищаючи вчення Григорія Палами про Божественні енергії. Єпископ Василій визнавав існування як «раю духовного» (коли вся земля буде оновлена вогнем. Коли Христос зійде з небес), так і «той рай, що посаджений, не загинув і нині існує. В ньому світло самосвітле, а твердь його недоступна людям, тільки до райських гір дійти вони можуть»⁴⁰. Володимир Мономах писав про птахів Гамаюна та Фенікса, які на зиму відлітають в «ірій», тобто в рай. У популярному «Слові про видіння апостола Павла» ангел показує апостолові «землю обітовану», де посередині є ріка, «що тече молоком і медом», і землю цю мав на увазі Ісус, коли говорив: «блаженні лагідні, бо вони успадкують землю» (Матв. 5:5). Насправді ж вона — лише підступи до справжнього Едему, які стереже херувим з вогняним мечем і де мешкають Богородиця, Ной, Єнох, Ілья, Мойсей, Ісайя, Іезекиїль. Саме цей сюжет зображено на північноруських іконах XV ст. «Страшний суд», де поряд з патріархами є й крилаті схимники, які здобували вже при житті освячення своєї сутності⁴¹.

Апокрифічне «Хожденіє Зосіми до рахманів» розповідає про щасливу землю, де люди безгрішні, харчуються плодами, ходять цілком оголеними і не встидаються, мовби Адам і Єва у раю. Вони не безсмертні, але помирають у зрілому віці, легко і без хвороб. Аналогічне апокрифічне уявлення про благочестивих рахманів притаманне й карпатським гуцулам, прикарпатським покутянам і підгірським бойкам, які шанують цих праведників («рахмани се наші крєвні») у т.зв. свято «Рахманського Великодня» (церковне Переполовинення П'ятдесятниці, на четверту середу після Великодня), яке ділить на рівні частини період між Великоднем (Пасхою) і Зеленими Святами (П'ятдесятницею). Начебто, саме на четвертий тиждень до рахманів допливає скаралуща від пасхальних яєць, яку викидають християни у воду на Пасху. Начебто, дана традиція пов'язується з іудейським селищем Рахман, де три тижні оплакували смерть Спасителя, аж доки дванадцять рахманів не побачили знак Божого воскресіння — яйце, що пливало водою і тоді припинили жалобу. Але крім власне Великоднього посту і пасхальної трапези гуцули також ревно дотримувалися посту й на «Рахманський Великдень» і, аналогічно до Великодня, розговлялися обрядовою трапезою з одним яйцем. Начебто, той хто тоді прикладе до землі вухо, може почути святковий спів рахманів та голос їхніх дзвонів⁴².

Наприклад, апокрифічне «Одрокровення Матфея» («Слово Матфея Патарського») розповідає про те, як після смерті Адама від грішного людства відокремилися «чистий» рід Сифа («Нагорода»), який знайшов замешкання на горі біля раю. Начебто саме вони — «Сини Божі» (bene ha elohim), які «зачали були призивати Ймення Господне» (Буття, 4:26), на відміну від нащадків Каїна — «Людей Господа», які не знали релігійного культу. Згідно з коптським апокрифом, перед народженням Сифа ангел застерігав Адама, що нащадки Сифа не повинні змішуватися з нащадками Каїна, що, як відомо, і трапилося (Буття, 6:1-7): «сини Божі» взяли собі «дочок людських», внаслідок чого народилися «силачі, що славні від віку» (буквально — «імениті», «анше хаш-шем»). Останні іудейська традиція знає як «рефаїмів» (Книга Єноха, 7:2-3; Берешит рабба, 26:17; Сота, 346). У «Іудейській давнині» (I, 71) Йосиф Флавій розповідає, що, згідно з переданням, Сифу та його нащадкам була відома астрологія і пророцтво Адама про те, що людство буде винищене двічі — водою і вогнем. Тому вони залишили свої знання записаними на двох стелах, з каменю (здатній витримати потоп) та з цегли (здатній витримати вогонь). Географ Страбон стверджував, що якісь тексти, написані до потопу, зберігалися на Піренейському півострові. Такі ж тексти мали й кельтські жерці-друїди і називали їх «Книги Ферілта». Аналогічні легенди донесли арабські історики Абу Балкхі і аль-Масуді: єгиптяни до потопу заховали у пірамідах священні тексти і знання.

У коптських «Діяннях Матфея» апостол Матфей розповідає апостолам Петру і Андрію про те, як він відвідав «місто радості Прокуменос»: «...У країні цій нема ні золота, ні срібла, ніхто не їсть

м'яса і не п'є вина, всі харчуються тільки медом та росою. Вода, котру вони п'ють, береться не із джерела, а з листків дерев. Люди там завжди співають «Аллілуйя», не носять, зовсім як (б)рахмани, «людської одежі», ніколи не брешуть. На дружин своїх не дивляться похитливо, першонароджених посвячують служити Богові на три роки. Жоден чоловік не має двох жінок, жоден син не помирає раніше батька, юнаки шанують старців, а жінки добродішні. Вітер розносить пахощі садів, у країні нема літа та зими, морозу та інію і завжди віє «подих життя...»⁴³.

«Прихованість» Істинного Царства (пор. з прихованістю останнього імама — нащадка Алі ібн Абі Таліба, «Кутб ал-вуджуд» — «Полюс Буття», — у даному випадку: Мухаммад ібн ал-Хасан ал-Худджа ал-Каїм бі-амр ал-Мунтазар Сахіб аз-Заман, який зник десь у 875 р., — у доктрині шіїтів-існашарітів) сакральна напруга зменшується, транслюючись у напрямку від Раю (maximum sacrum) до церковного храму (minimum sacrum)⁴⁴ через його архетипного посередника — **Царство** (sacrum interna; у сакральному топосі — «Царство біля Раю», у історичному — Ієрусалим, у політичному — православне царство ромеїв-християн, в утопічному — держава короля-священника Грааля, у духовному — Церква), що виконує у тимчасовому земному бутті роль Утримувача світового зла та предстоятеля (Метатрона, «Ангела Лику») перед Господом. В християнській традиції він — **Цар Світу** (згаданий в книзі пророка Ісайї; «...це нерухома точка, що у всіх традиціях одностаїно називається символічним «полюсом» буття, бо саме довкола неї здійснюється колообіг світу»⁴⁵), істинний, на противагу «князеві світу цього» (згаданий в Євангелії від Іоанна), нащадками котрого Євангеліє буквально називає іудеїв.

Проте самі іудеї «князем світу цього» вважають того, хто поряд із праведним нащадком Сифа Ноєм врятувався від всесвітнього потопу. Це — представник **рефаїмів** («репаїм») — башанський цар Ог (~ дв.-егип. 'h «блаженний, просвітлений», «загробне втілення людини, зображався у вигляді ібіса»), родоначальник народу рефаїтів («харепайм»): «Рефеями вважалися й вони, як велетні, а моавітяни кличуть їх : еми» (Втор., 2:10-11); «...увесь той Башан кличеться: Край рефаїв» (Втор., 3:13); «І границя Ога, царя башанського, із остатку рефаїв, що сидів в Аштароті, і в Едреї, і що панував на горі Гермон, і на Салха, і на всім Башані аж до границі гешурейської та маахатейської, і половина Гілеаду, — границя Сигона, царя хешбонського» (Навін, 12:4-5) тощо. В той же час у Біблії рефаїти — мешканці потойбічного світу (Ісайя, 14:9; 26:14-15; Пс., 88:11; Притч., 2:18; 9:18; 21: 1-6; Іов, 26:5). Також стверджується у Біблії, що після потопу рід велетнів відродив дужий мисливець Нім(в)род, син Куша і внук Хама, володар Вавилону, Єреху, Аккаду і землі Шінеар (Сенеар) (Бут. 10:9-10; 1 Хр. 1:10). Його ім'я пояснюється із семітського кореня mrd «повставати, противитись». Саме він вважається керівником Вавилонської вежі та «ловцем душ». Дослідники вбачають у Німвроді шумерського бога війни та полювання НінУрту («Володар землі»). Ф. Ніцше в «Генеалогії моралі» зауважує, що велетень («силач», «гібор») — це той, хто став створювати ціни, вимірювати (map, Mensch, manas), вигадувати еквіваленти і, в першу чергу, ставив себе вище інших. Тобто запровадив ієрархію, за якою свавільно одна особистість вимірюється відносно іншої особистості, далі — частини тіла людини стали еквівалентами певних вчинків, а далі — і речей. Для закріплення мір проводяться маніпуляції з тілом, як власним (татування, від полінез. ta-atou «знак бога»), так і чужим (тортури), бо «тільки те, що не перестає боліти, зберігається у пам'яті». Певні категорії осіб отримують виняткове право на такі маніпуляції над іншими. Володарі, отже, перебувають у стані «гордості» (hubris). Власне буквальный аналог про покоління «велетнів», які винищені були всесвітнім потопом, наявний у китайській міфології, явно занесений в епоху Інь (Шан) з Близького Сходу: «... Чію першим підняв смуту, в яку втягнув і звичайних людей. Всі перетворилися на бунтівників та розбійників, поводили себе, мов сови, стали підступні, озлоблені, відбирали і карали, обманювали і чинили насильство. Народ Мяо не звертався до духів предків, а перепиняв (злочини) карами. (Він) створив кари за п'ять злочинів і назвав (їх) законом. Почали рубати голови безвинним і віддаватися розпусті, відрізаючи носи, вуха, оскоплюючи і клеймуючи; поширювалися ці кари на всіх однаково, не розрізняючи тих, хто (сам) приносив скарги... Про безвинних донесли Верховному Предкові... Верховний Предок сумував у серці за масою безвинно страчених і відплатив за жорстокість силою, перетнув (рід) народу Мяо, не залишивши від нього нащадків. Потім наказав Великому (Чжун) і Чорному (Лі) перепинити спілкування між небом і землею, щоб (боги) не спускалися. Всі Володарі спустилися вниз... Дядько Стрілець (Бої) опустив настанови, замінивши (звичку) народу до кар, Юй

привів у порядок води і землі, дав імена горам і рікам; Володар Проса (Хоуцзи) подав (мистецтво) вирощування зерен і землероби виростили прекрасні злаки. Три Володарі виконали свою справу, і народ почав процвітати»⁴⁶. В деяких версіях злочинний народ Мяо конкретизується як крилаті чудовиська, котрі виникли внаслідок «гібридизації» богів та людей. У китайському буддизмі образ Мяо трансформувався у духа Чжі Мяо-цзи, якого Будда прирік до переродження в образі Маюаньшуй за надмірну жорстокість у винищенні злих духів. Мяо-цзи потрапив до утроби якоїсь Ма Цзинь-му у вигляді п'яти вогняних кульок. У переданнях монголів цей дух відомий як чудовисько Мангус («велетень»), Монис («силач») чи Магуй («злий»), у тунгусо-манчжурів як «манги» (дотунгуське населення; епітет міфічного мисливця Хеглун/Еглун, який став сузір'ям Оріоном, його лижня — Чумацький Шлях, а лось, якого він переслідує, — Велика Ведмедиця). У армії Чингізхана іменем «мангити» називалася частина найхоробрішої гвардії, яка вважалася «замовленою» від ран, і вони стали родоначальниками ряду етнічних груп «мангит» у складі різних тюркських народів (ногайці, киргизи, кара-калпаки, туркмени, тувинці). В усіх цих іменах вбачають близькосхідне *maḥ* (іран. *moghu* «маг-чарівник», і.-є. **meg^h-*, ст.-грец. *megas* «великий», картв. *maḡaḡ* «сильний, міцний», дравід. **ma* «великий»), як в історичні часи називали носіїв одного з вавилонсько-арамейських діалектів.

У грецькій міфології паралель їм становлять... Музи (*mousai* «мислячі»), доньки богині землі Геї, поряд з титанами і гекатонхейрами. Згідно з Павзанієм, першими Музам поклонилися і принесли жертви на Геліконі («вербова») не поети і співці, а страшні велетні (!) — Алоади («Молотильники»): От і Ефіальт. Вони ввели культ Муз і дали їм імена, вважаючи, що їх три: Мелета («досвідченість»), Мнема («пам'ять») і Аойда («Пісня»). Пізніше було «виявлено» дев'ять Муз. Від шлюбів Муз із богами народжувалися хтонічні чудовиська (корибанти, паліки, сирени). Грецький велетень от вважається семітського походження: ханаанський Гад («срібло», «блиск»), бог щастя і успіхів (Вихід, 65:11) та аккадський Адду, бог грому і вітру (шумерський бог Ішкур). У абхазькій міфології, прямій спадкоємниці світогляду хаттів, що мешкали в Малій Азії і були певний час посередниками між Месопотамією та Балканами, відомий велетень-людожер Адау, поява якого супроводжується бурєю, громом та блискавкою. Він — володар вогню чи водяного джерела, з ним вступає у боротьбу герой епосу. У індоіранців цьому демонічному велетневі тотожний Аджа екапад («Козел одноногий»), володар атмосферних явищ («Рігведа», X, 65, 13), який підтримує небо, океанські води і всіх богів. Його епітет «одноногий» виступає знаком блискавки (пор. з туром як образом грози). Значно пізніше ім'я Аджайкапад стало епітетом Шіви. У грузин він відомий як велетень Очокочі («козел-чоловік») — злий лісовий дух, який позбавлений дару мови, але звуки його голосу наводять жах на людей, що ототожнює його з грецьким богом Паном (від його імені походить поняття «паніка»), схожим на бога єгиптян Бену (сам Геродот зауважує, що найпершим богом у єгиптян вважається Пан, II, 144-145) та ведичного Бхіму («Жахливий»).

ЦАРСТВО ПРЕСВІТЕРА ІОАННА І СВЯТИЙ ГРААЛЬ

З початком ери хрестових походів на Схід віра у містичне таємне царство очікувачів приходу Месії вибухає з новою силою. Про нього говорять як про **царство пресвітера Іоанна**⁴⁷. Воно вважається заснованим послідовниками апостола Фоми, який проповідував серед парфян та в Індії⁴⁸ (інші дослідники, проте, вважають, що мова йде про несторіанського східносірійського проповідника Мар Фому чи Фому Кана на Малабарі, прототипа старця Варлаама, що примандрував у Індію, персонажа книги «Варлаам та Йоасаф»⁴⁹). Перші свідчення ми зустрічаємо у хроніці Оттона Фрейзінгенського від 1145 р. Він передає слова сірійського єпископа з Габали про царя-священника Іоанна, царство якого розташоване за Персією, а всі піддані — християни. Ці дані Оттон повідомив папі Євгенію III на особливій аудієнції. В 1165 р. Альберік у своїй хроніці повторює дані Оттона. Папу Александра III цим таємничим царем — священником зацікавив лейб-медик Філіпп, який повернувся з Азії. Папа написав лист Іоанну («*Carrissimo in Christo filio Johanni, illustro et magnifico Indorum regi, sacerdoti sanctissimo*»), з яким Філіпп і відбуває з Венеції. Сам себе, начебто, цей

центральнoазіатський правитель титулував як «Johannes presbyter, divina gracia Dominus dominacium omnium, quae sub coelo sunt ab ortu solis usque ad paradisum terrestrem» («Пресвітер Іоанн, Божою милістю Володар всіх володарів, котрі тільки є під небом від Сходу сонця до земного раю»).

З кінця XII ст. у Європі поширився лист (multa admiratione plenas) пресвітера Іоанна до візантійського імператора Мануїла Комнина, де перший повідомляв про своє багате і могутнє царство, володіюче «трьома Індіями», амазонками, брамінами і навіть десятима колінами Ізраїлю, колись полонених Навуходоносором. «Я — Іоанн, царь и поп, над царями царь; под моей властью три тысячи триста царей. Я поборник православной веры Христовой. Царство же мое таково: в одну сторону нужно идти десять месяцев, а до другой дойти невозможно, потому что там небо с землею встречается... Есть в моем царстве птица феникс... Посреди же моего царства течет из рая река Эдем, в той же реке добывают драгоценные камни... Помимо же всего прочего, есть у нас песчаное море, оно никогда не стоит на одном месте... и из этого моря в нашу землю текут многие реки, в которых водиться вкусная рыба; в стороне от этого моря, в трех днях пути, находятся высокие горы, с которых течет каменная река... В близи от этой реки, на расстоянии одного дня пути, есть пустынные высокие горы... Есть у меня в иной стране звезда именем Лувиярь... Двор у меня таков: пять дней надо идти вокруг двора моего; в нем много палат золотых, серебряных и деревянных, изнутри украшенных, как небо звездами, и покрытых золотом... А еще у меня лежат мощи апостола Фомы... А во дворце моем сто пятьдесят церквей; одни сотворены Богом, а другие человеческими руками»⁵⁰.

Тут слід зазначити, що у творі «Фізіолог» у «Слові і сказанні про звірів та птахів» говорить, що птах фенікс мешкає біля Індії, в «Сонячному місті» (вважається, що тут маються на увазі Єгипет і Геліополь). Раз на п'ятсот років б'є в било ієрей Сонячного міста, і цей птах іде до ієрея і входить до церкви, де перетворюється на попіл. На другий день на місці попелу з'являється мала пташка, яка через два дні стає зрілою. Її цілує ієрей і вона йде на своє місце на ліванських кедрах⁵¹.

Також при описі царства пресвітера Іоанна повідомляється: «Et ibi est speciale palacium presbiter Johannes et doctorum, ubi tenentur concilia. Et illud potest volvi ad modum rotae, et est testudinatum ad modum coeli, et sunt ibidem multi lapides preciosi, lucentes in nocte, ac si esset clara dies» («І там є особливий палац пресвітера і вченого Іоанна, де він має радників. Палац може обертатися і зроблений схожим на небеса, і там є багато коштовних каменів, котрі сяють так яскраво, що ніч здається днем»); «Ibi sunt lapilli qui vocantur midriosi, quos frequenter ad partes nostras deportare solent Aquilae, per quos reinvenescunt et lumen recuperant. Si quis illum in digito portarevit, ei lumen non deficit, etsi si imminutum restituitur et cum plus inspicitur, magis lumen aenitur. Legitimo carmine consecrato hominem reddit invisibilem, etc.» («Там є камені, які називаються «мідріози», котрі часто у наші землі приносять орли, вони сяють і випромінюють світло. Хто носить їх на пальці, тому завжди вистачає світла, і якщо він пораниться, то одразу ж рана заживе, і він стане ще здоровішим. Якщо закласти камінь належним чином, він зробить людину невидимою»)⁵².

В цьому зв'язку цікавим є свідчення безіменного іспанського ченця-францисканця, автора «Книги пізнання» (1345-1350 рр.), про те, що царство Іоанна розташовувалося у центрі Азії, називалося **Ардеселіб** (тут, як на нас, присутнє арабське слово «ас-саліб» — «хрест») і столицею мало місто Грасіону («Ерець Сіон» — «Великий Сіон»?). Поряд з Ардеселібом розташовувався Кара-Китай, що включав провінції Ірканія (іранська Гірканія) та Готія⁵³.

У давньоруській «Билині про Індію багату» розповідається, що її кордони оберігає Івашко Біла поляниця (а «поляницями» на Русі називали войовничих дів-амазонок), що дослідники вважають тотожним з іменем старійшини брахманів Івантом з «Александрії» («Роману про Александра Македонського»)⁵⁴. Слід також додати, що в російській науковій традиції спеціально займалися проблемою «царства пресвітера Іоанна» дослідники В. Істрін⁵⁵, Н. Баталін⁵⁶ та М. Сперанський⁵⁷.

У палаці Іоанна начебто зберігається чарівний камінь кармакаул, «господин всем камением драгим, в нощи же светит, аки огонь горит». Цей камінь, за допомогою якого птах Фенікс відроджується, баварець Вольфрам фон Ешенбах у своєму творі «Парцифаль» ототожнює з Граалем⁵⁸. Тут з образом Фенікса, який, як вище зазначалося, живе у царстві пресвітера Іоанна, слід співставити персонажа давньо-англійської поеми про Фенікса, що, у свою чергу, є перифразою латинської поеми Лактанція (пом. 340 р.) «De Ave Phoenice». Її автор належав до оточення імператора Константина і начебто образом Фенікса змалював християн, котрих очищувальне полум'я

Страшного Суду приведе до вічного життя⁵⁹. У Біблії камінь шохам (онікс?) знаходиться в землі Хавіла, де також «добре золото» і котру омиває ріка Фісон («та, що поширюється»), що витікає з раю (Буття, 2611-12), з якою Р.А. Уолкер та Д. Рол ототожнюють ріку іранського Азербайджану (Атропатени) Уізхун (Кезель-Узун «густо-золота, червлена»), яка впадає в Каспій біля порту Раст і де в часі Сасанідів були золоті копальні і єї поклади лазуриту⁶⁰.

В контекст з магічним і всевидючим каменем пресвітера Іоанна потрапляє й скандинавська сага про дивні країни — «Нітіда сага» («Nitida saga», записана в XVI ст.). Начебто Нітіда з Франкланду (Франції), дочка імператора Рікона, була найславетнішою дівчиною-королем (теу-копунгр), яка якось повідомила своїй матері, королеві Апуллі Егідії, що вирушає у супроводі свого брата Глескйолда у мандри на таємничий острів **Вісію**, що розташований за Холодною Світйод (Швецією), недалеко від краю світу, і де править обізнаний у чаклунстві мудрий ярл Віргіліус. На тому острові розкинулося велике озеро, а на ньому — острів **Скогабломі** («Квітка лісів»). Прибувши на острів, вона побачила в його центрі кам'яну посудину з чотирма кутами, наповнену водою, і в ній лежав чародійний камінь — кожен, хто дивився на нього, міг бачити весь світ. Нітіда забрала посудину, камінь, чарівні яблука та лікувальні трави і відплила з Вісію (який О. Пріцак вважає за землю угро-фінських вепсів, «веси» руських літописів і йотунів скандинавських саг)⁶¹. Адам Бременський теж знає весь/вепсів: «алани або альбани, котрі своєю мовою називаються вісси (Wizzi)» (Adam Brem. IV,19), яких ототожнюють зі згаданими Географом Баварським «вісунбейрами» (Viuizunbeire), «васінабронками» (Vasinabroncas) Іордана та «вісу» арабських авторів. Можливе навіть ототожнення з Вологдою (фін. *valkedha, вепс. vauged «білий») або Білоозером, де мешкала літописна весь і де був форпост одного з Рюрикових братів.

Про пограбування аналогічних чарівних речей у країні угро-фінів знає також сага про Босі («Bosa saga», записана в XV-XVI ст.). Герої Босі, син Брюнхільд, дочки короля Ноагарду (Новгороду) Агнара, і Геррауд, син короля Східного Гаутланду, які мали знайти в Бьярмланді (Пермі) в дрімучому пралісі (eidhiskogr) чарівне яйце стервятника, потрапляють у великий храм бога Йомалі (Йоманні) зі скарбами, який доглядає могутня чаклунка Кольвроста, мати короля Герека, вбивають всіх жерців, священних бугая та стервятника, викрадають золоту корону, оздоблену дванадцятьма діамантами, та золоте намисто. З колін ідола вони забирають срібну чашу, таку велику, що навіть четверо чоловік не змогло б її спорожнити, і вона була наповнена червоним золотом, і зняли величезне покривало, яке коштувало більше, ніж три вантажі найбагатшого корабля Середземномор'я. Також вони забрали прекрасну Глейд, сестру короля Глесісвеліра Годмунда, яку до цього викрала жриця, щоб перетворити її на троля. Сам храм бога Йомалі грабіжники спалили. Вважається, що тут відбито реальну подію про відвідини в Бьярмланді храму Йомалі Карлі з Лангея та Торіра Гунда Торіссона, про що розповідає історична «Сага про Олава Святого». Окрім того, виявляється схожість між темами і ономастиком саги про Босі та билини про Василя Буслаєвича⁶². З іменем правителя острова Вісію Віргіліусом із саги про Нітіду виявляє паралель топонім Варгей («Вовчий острів»), до якого занесло корабель Босі, та й сам топонім Вісію можна співставити з іменем героя Босі. Крім того, синами жриці і короля Бьярмланду були Гререк і Сіггейр, які служили берсерками при королі Глесісвеліру Годмундові і вони ж разом з батьком Ге(а)реком визволяють з полону у Босі красуню Глейд. Пізніше брати-берсерки Гререк і Сіггейр були вбиті Асмундом, героєм іншої саги — «Саги про Егіля Однорукого» («Egils saga einhenda ok Asmundar berserkjabana», записана в 1425 р.), побратимом їхнього небожа Арана, сина Родіана, короля Таттарії. Після смерті короля Арана його наступник Геррауд дав Асмундові корабель і той відплив до короля Русі Гертрюга, щоб врятувати викрадених велетами Гаутом і Гільдром його дочок Брюнхільду та Беккхільду. Асмунд з побратимом Егілом, сином короля Грінга із Смалонду, захопили резиденцію велетів «Галляндібуру» («Міст Гялланді»), визволили королівен та одружилися на них, а Егіль став королем Русі, а Асмунд повернувся в Галогаланд⁶³.

У всьому цьому **напрошуються ономастичні паралелі генеалогічних легенд: Гререк = Рюрик, Геррауд = Ігор Старий, Асмунд = воєвода Асмуд, вихователь Святослава, Гаут і Гільдір = Аскольд і Дір, Галлянді = Желянь (поле), Смалонд = Смоленськ, Егіл = Ягілева (дочка).** Той факт, що побратим Асмунда Аран помер несподівано і біля його кургану поставили коня із сідлом та вуздечкою, наводить на паралель з літописним князем Олегом Віщим (в інших сагах

виявляється паралель з Орваром-Оддом та Егмундом-Квалланусом, які протистоять один одному, також і порівняймо з боротьбою вже мертвого Арана і який перебуває на чатах біля його могили його ж таки побратима Асмунда). Той факт, що один з убивць батька Арана називався Вісінн (вони прибули на двох красивих кораблях з головами драконів, хоча називаються вихідцями з Половецького Степу — Блокуманнланду), наводить на його паралель з вищезгаданим грабіжником Босі.

В цьому контексті цікавою є розповідь «Повести о стране Вятской» (в редакції XVIII ст.), де розповідається як в 1174 р. новгородські дружини після важкої битви захопили біля устя р. Чепці веський сакральний центр — **«Болванське» городище** і перейменували місто на Нікуліцин («заради ріки Никулички», хоча, ймовірно, мова йде про присвячення перемоги над містом з ідолами святому Миколі), а також захопили інший сакральний центр — черемиський (марійський) Кошкаров, перейменувавши його на Котельнич. Між цими двома містами новгородці заснували власну факторію — городище Хлинов («заради річки Хлиновиці», перейменований в 1781 р. на Вятку), а потім до цієї вятської колонії новгородців приєдналося городище Орлов (перші літописні згадки в 1457-1459 рр.). За новими науковими даними не 1174 р., а 1374 р. датується похід новгородських ушкуйників (коли були захоплені ще й Кострома, Ярославль, Нижній Новгород, а в 1375 р. дійшли аж до Астрахані, де були розгромлені татарами), що збігається в часі із наведеними європейськими сагами.

Про мандри дівчини-короля розповідає і «Сага про Олі Плямистого» («*Ala flekks saga*»), яка записана в 1400 р. і є начебто переказом якогось незбереженого кельтського роману. Вона розповідає, що король Англії Рікард хотів не сина, а дочки, а тому наказав новонародженого Олі кинути на поталу стихії. Відбувши казкові пригоди, Олі зрештою набуває здатності перекидатися на вовка і потрапляє до почту дівчини-короля (*meu-konungr*) Торнбйорг з Тартарії. Завдавши спочатку поразки своєму суперникові, ярлові з Індії, Олі одружується з нею. Але згодом герой захворів від насланих чарів жінки-троля, чие закляття може бути зняте її братом-тролем Йетуноксі, який мешкав десь на краю світу. Хворий Олі вирушає туди разом із своєю нареченою, яка доглядала його. Вони відрекомендувалися як Гуннвард і Гуннвьор, діти Гуннбйорна, ярла з Russia, через що троль їх привітно прийняв, але виставив умовою, що Гуннвьор/Торнбйорг стане його дружиною. Але як тільки Олі визволився від чаклунства, він убив троль, який своїми останніми словами наслав на нього інші чари. Шукаючи порятунку, подружжя потрапляє у країну Свена Велику Світ'йод (Швецію), де королем був Ейрік. Олі проходить через ліс (*skogr*) Мюрквід (відомий із «Саги про Хервьор») і пережив багато інших пригод⁶⁴.

У контексті острова квітів, короля Рікарда і Тартарії цікава сага про Фльореса («*Flores saga konungs ok sona hans*»), яка записана в 1400 р.), де розповідається про короля Трактії (Фракії) і всієї Таттарії Фльореса (лат. *floga* «квітка»), брат матері якого Рікард був дюком Голмгарда (Новгорода). Зокрема, Фльорес рушає у мандри в країну Картагія в пошуках дочки короля Кастуса Єлени, яка таємничо зникає⁶⁵. У «Сазі про Сігурда Мовчазного» («*Sigurdhar saga thogla*», записана в XV ст.) розповідається про короля Флореса, родом з Апулії. Його дружина Бланшіфлюр навести чоловіка у християнство, а їх дочка Седентіана славилася надзвичайною вродою та чародійством. Її руки вирішив просити Хальвдан, син короля Лодовікуса, який страждав від незагоєної рани. Але претендент на руку королівни отримав негативну відповідь. Тоді молодший брат Хальвдана Сігурд вирішив помститися гордовитій Седентіані, зумів зачарувати її і в подобі велета навіть покохатися з нею. Королівна таємно народила сина і назвала його Флоресом на честь батька. Тим часом Сігурд з побратимом Рандвером надали допомогу королеві Тартарії, який у подяку запропонував руку своєї дочки Альбінні і найкраще з своїх королівств. Проте Сігурд вирішив, що цю нагороду має прийняти побратим, а сам повернувся до братів Хальвдана і Вільг'яльма і разом з ними прибув у королівство Седентіани. Вона влаштувала їм гідний прийом з чародійними виставами, де зображалися її стосунки з братами. Під кінець з'явився юний Флорес і повідомив Сігурдові, що він його син. Відбулося весілля, внаслідок чого Франкія, Апулія і Саксланд стали єдиною державою Сігурда. Після цього брати вирушили в Тартарію і вбили тероризуючого це королівство велетня Ескруда та забрали собі його скарби, а потім вирушили на допомогу королеві Русі Віллімату, який воював з королем Вірменії Сародацесом, претендентом на руку його дочки Флювії. Після перемоги над загарбником Флювію віддали заміж за брата Сігурда Вільг'яльма⁶⁶. «Сага про Сіргарда Сміливого» («*Sigrgardhs saga froekna*», записана в останній чверті XV ст.) знає короля Гардаріки Рікарда та його дружину Сільвен. Їх син Сіргард закохався у дівчину-

короля Таріції Інгігерду, дочку Гергейра, яка мала ще двох сестер. Спершу дівчина-король обманула закоханого і він ледве зміг повернутися до рідної Гардаріки, проте вирішив завоювати її серце своєю славою, яку почав здобувати у битвах. Його перемога ідентична тій, яку здобув вищезгаданий Хальвдан із «Саги про Сігурда Мовчазного»: у морському бою розгромив п'ятнадцять піратських кораблів. Зрештою, Інгігерд і Сіггард одружилися і стали правити в Таріції⁶⁷.

Також сага про Ремундара («Remundar saga kaisarasonar», записана в XV ст., в якій наявні й мотиви поеми Кретьєна де Труа «Рицар воза») розповідає про те, як синові Рікарда Ремунду приснилася гарна жінка (їй, до речі, приснилося те ж саме), яка була єдиною людиною, здатною вилікувати рану від меча, від якої він страждав. Тому герой вирушає на її пошуки. Нею виявилася Еліна, дочка Йоганнеса, царя Індії (!). Після свого повернення Ремунд як наступник померлого батька повинен боронити вітчизну від короля Тартарарікі Мені(е)лауса та його васалів — короля Кападокії Клібануса та воїнів з Русі. Боротьба з загарбником ведеться за Місто Жінок (Магдебург)⁶⁸. Також від Менелауса боронить прикордонний з Тартарарікою острів Гедінсей (ототожнюється з островом Гіддензе, на північ від Рюгена) король Гардаріки Ейрік. Зрештою, Менелаус здобув перемогу й призначив на острів намісника Соті, який по лінії матері походив з цього острова, а по лінії батька — з Холмгардаріки⁶⁹. Якщо й напрошується паралель острова Гедінсей з островом Вісію, де є чарівне озеро, та вищезгаданим островом Варгей, що розташований між землею гуннів та Холмгардарікою, то цікаве ототожнення його О. Пріцаком з давньоруським Білим озером⁷⁰.

Щодо короля Ейріка (Герека), то про нього розповідає окрема сага («Eiriks saga vidhforla», записана в XIV ст.), де повідомляється, що він вирушив на пошуки Земного Раю (Odains akr ~ Undensagr у Саксона Граматика) десь на Сході. Спочатку він потрапляє на Русь (Гардаріку), а потім на прийом до візантійського імператора, від якого вислухав лекцію з християнської теології та космології⁷¹. Сучасна їй сага про Берінга («Boerings saga») знає іншого мандрівника — саксонського ярла Берінга з торгового міста Ертінаборг/Артленбург, який стає на службу імператорові Емануелю (історичний Мануїл, 1143-1180 рр., якому, власне, й було адресоване послання пресвітера Іоанна!) і допомагає у боротьбі з самозванцем Гейнреком, у якого на службі були могутні воїни з Руціаланду, очолені названим братом самозванця Отенком, великим воєначальником Русі. Зрештою, Берінг перемагає, а його держава простяглася від гір Франкланду та Лумбарду (Франції і Ломбардії) до Кенугарда (Києва) та Данії. В контексті про візантійського імператора та пресвітера Іоанна цікава також сага про Дамусті («Damusta saga»), в якій розповідається про аналогічного варяга на службі імператора Катакта (історичний Михаїл IV Катактос, 1034-1041 рр.), якого відвідав Йон, король Смальонда (Самланду), який потім з героєм вирушив до Гардаріки (Русі)⁷².

«Сага про Хрольва, сина Гавтрека» (записана в XIV ст.) знає дівчину-короля Торбйорг вже як дочку вищезгаданого шведського короля Ейріка та його дружини Інгігерд. Дівчина-король мешкала у замку Улларакрі і правила третинною країни батька. Щоб одружитися з нею, гаутський князенко Хрольв змушений взяти її замок штурмом і завдати їй поразки. Далі подружжя допомагає братові Хрольва Кетілю здобути за дружину Алов, дочку короля Гальвдана, короля Гардаріки, яку охороняли берсерки, і стати королем Гардаріки (Русі). Цілком можливо, що хвороба Олі в першій сазі та його жіноча іпостась Алов в другій свідчить про більш архаїчну версію — жіночу («та, що кровоточить») хворобу героїв-шаманів (здатних перекидатися на вовка) з почту дівчини-короля.

Власне **діва-охоронниця чаші Святий Грааль** (латин. sang real «істинна кров (Ісуса)» > sangreal > Saint graal/sankgreal), яка пов'язана з єдиногомом, є Репанс де Шуа (Шой; Repance de Schoye) — «Та, що не знає гніву». В її імені Schoye відповідає німецькому звучанню французького joie «радість». Як відомо, в католицькій традиції — це П'ять Радостей Діви Марії: Благовіщення, Різдво, Воскресіння, Вознесіння та Успіння; пор. з кличем Карла Великого «Монжой, Монт Жуа» — «Гора Радості», аналог кличу «Слава!» (пор.: руна wunio є руною Честі, Радості в Битві ~ ст.-англ. wunn «радість», winnan «битва», gewunn «конфлікт»; її портрет, як на нас, — це і знаменита скульптура Діви з хрестом і чашею Св. Євхаристії із собору в Страсбурзі (бл. 1230 р.) та аналогічний малюнок з альбому Віллара де Оннекура.

Вона від брата Персеваля мавра «Лісоруба»-Фейрефіца (ст.-франц. vaire fiz — «пістрявий син») стала матір'ю «царя-священника»:

Когда же в Индию прибыла.
Судьба ей сына подарила,
Его священником Иоанном звали.
Поздней то имя переняли
Все правившие там цари.
Мы знаем где истоки.

Або:

... Но всесилье
Репанс отныне обрела...
Страною Индия была,
Где Фейрефиц достойно правил...
Господь бездетными их не оставил.
Репанс младенца родила,
Его Иоанном назвала,
(Он людям из восточных стран
Известен как «монах Иоанн».
От монаха Иоанна пошли
Все христиане-короли,
Что правят на Востоке...
Мы знаем где истоки...⁷³

(переклад Л. Гінзбурга)

У іншому середньовічному переказі — про паладина Карла Великого Оггера (Oggier) чи Хольгера Датського (власне, у його німецькій редакції; варіант «грядучого рятівника, який до часу поринув у глибокий сон»), розповідається про те, що він мандрує у супроводі майбутніх засновників двох великих династій — пресвітера Іоанна та Великого Хана.

Відповідно братом пресвітера Іоанна та сином Парцифала (Персеваля, Персефалія) був «рицар з лебедем» **Лоенгрін** (віршована повість Конрада Вюрцбургського «Рицар з лебедем», бл. 1280; анонімна поема «Лоенгрін», бл. 1290 р.; у Ешенбаха він називається Лоерангрін, брат Кардейса). Лоенгрін рятує від наклепу «душу християнської Європи» — Ельзу Брабантську, стає її чоловіком (братові Лоенгріна пресвітеру Іоанну, отже, призначалася роль спасителя «тіла християнської Європи» від поневолення маврами) і дідом (батьком, предком узагалі) визволителя Іерусалиму графа Годфруа Бульонського та першого короля Іерусалиму Болдуїна. Але зрештою Лоенгрін повертається на лебеді у свій таємничий казковий Мунсальваш (Монсальват; Mons Salvationis, Mont Segur «Гора Спасу») (повість Конрада Вюрцбургського «Рицар з лебедем»; анонімна поема «Лоенгрін», 1290 р.). Вольфрам фон Ешенбах зазначає:

Но чтоб в замок этот попасть,
Не нужны ни усердье, ни власть,
Ни удача, ни разум могучий. -
лишь судьбой уготованный случай.
В неведение священном
Приходят к этим стенам.
Зовется замок Мунсальвеш...

«...Крім того, (Мон) Сальваж співзвучна — паронімічна землі саліїв (Salii), інакше — сальвінів: давньо-італійського племені в Лігурії, області на стикові теперішньої південної Франції (Рів'єра, південь П'ємонта) та північної Італії. Це місце давніх та міцних контактів італійських народів з Гасконню — Наварою; вона, у свою чергу, є порубіжжям кельтів та іберів (пор. у Таціта, єдина назва племені — кельтібери)»⁷⁴. Тут протікають ріки Сальса і Од (що дала назву департаменту). З

ними межує земля еллінізованих кельтіберів-тектосагів (найвідоміше плем'я яких — бєбрики, міста — Тулуза і Нарбонн, а святилища присвячені Гераклу-Мелькарту, Аполлону-Абелліону, Артеміді-Беліссені), де розташована ототожнена деякими дослідниками з Мунсальваш твердиня рицарів-катарів Монсегюр (поряд — гора Табор «Фавор»; пор. з одноіменною горою — осердячеських гуситів, в доктрині яких стояла вимога причастя з чаші і для мирян, а не тільки для священства, як цього дотримується католицтво). «Munsalvasche», або Мунсальвеш («Munsalvatsche»), як називає Вольфрам фортецю Грааля, по-німецьки звучить як «Wildenburg» («mont salvaige»; в сучасному місцевому діалекті «mount salvatge» або ще «moun salbatge»). Цю назву Вольфрам дав замість «Burg Wildenstein» — подарованого йому графом фон Вертхаймом в якості ленного помістя. Відома нам і, напевно, першопочаткова форма — «Monsalbat» (на сучасному місцевому діалекті «moun salvat» або «moun salbat»), що означає «спасенна гора». Salvatge і «salvat» походять від одного і того ж латинського слова «salvatus». Близьке значення до «gerettet» (спасенна) має слово «sicher» (надійний, безпечний) (латиною «securus», на місцевому діалекті «segur»). Гора «Salvatge» інакше називається «Salvat», і вона ж — гора («Mont») «Segur» [тобто гора Монсегюр, — О.Г.]. Вихідна етимологія застосовувана до наявних у Вольфрама Терредесальвеш (Terre de Salvasche) і Fontane la Salvasche»⁷⁵.

Також печерою Фонтан ля Сальвеш називається печера пустельника Тревріцента, який, за Вольфрамом фон Ешенбахом, посвятив Парцифалю в таємницю Грааля. О. Ран співставив топоніміку переказу Ешенбаха з реальною топонімікою біля володінь графів-катарів де Фуа, а саме: біля Юссале-Бен є дві печери — грот Пустельника і Джерельний грот. В останньому є великий плаский камінь, котрий всі називають Вівтарем. Також у Вольфрама замок Мунсальваш оточений Броселіанським лісом, а біля замку Монсегюр ліс називається Прісциліанським⁷⁶.

Голландський хроніст Вельденер (XV ст.), як зазначає О. Ран, писав, що «рицар-лебідь» походить з **Граалю (dat greal)** — **раю на грішній землі**, а саксонська хроніка міста Гальберштадт говорить про Лоенгріна: «Хроністи вважали, що цей юнак, «рицар-лебідь», прийшов з гори, де в Граалі була вміщена і сутність Венери (ісп. venepo — «джерело», — О.Г.)»⁷⁷, яку конкретизує саме Вольфрам фон Ешенбах:

Земной любовью пренебречь
Обязаны Грааля слуги.
Ни у кого здесь нет супруги
(О том и помышлять грешно!)...

Діаметрально протилежним вищенаведеному сюжету про Лоенгріна та Ельзу є сюжет про Гвіневеру, яка за кохання з Ланселотом засуджена до страти, але в останню мить герої рятують її, внаслідок чого гине частина рицарів Круглого Столу в **Камелоті** (Camelot, від імені валлійського бога війни Camalos; пор. з франц. camelot «торговець», «газетяр» > «волоцюга», «молодчик», пор.: les camelots du roi «королівські молодчики», назва організації роялістів) і розпочинається жахлива війна Артура і Гавейна з Ланселотом, яку перериває чергова зрада Гвіневери, на цей раз із сином Артура Мордредом (у німецькій версії — Валеріном; Мордред, проте, не зрадник, а жертва обману, бо, як син Артура, не може бути носієм зла: «не може добре дерево приносити плоди погані», Матвія, 7:18). Ланселот стає пустельником. Але й Ланселот не такий вже й був вірний коханці: від нього Елейна, донька короля Пелеса та внучка короля-рибалки Палама, народила «білого рицаря» Грааля **Галахада** (німецький роман Ульріха фон Цацікховена розповідає про те, як Ланселот вбиває князя Галагамдрайза та одружується з його дочкою, попередньо її спокусивши, і набуває титул вбитого, а потім, під час пригод, одружується на інших принцесах, родичках своїх ворогів — Аді, племінниці Лінбера фон Ліморса, та Ібліс, дочці Іверета, ворога Озерної Феї і короля Додону, після смерті якого королем стає Ланселот). Іспанська ж версія цих подій — «Lanzarote» — розповідає лише про платонічне кохання між Ланселотом та дружиною короля Артура Генієврою.

Вольфрам фон Ешенбах свідчив, що використав втрачену поему провансальця Кіота⁷⁸, джерелом якої слугувала не надто християнська легенда, а арабська оповідь про Грааля, що була знайдена в іспанському Толедо (Тотелі) та написана язичником Флегетанісом з «роду Соломона», сином араба. Останній був астрологом і, начебто, по зірках прочитав таємницю Грааля:

Язычник Флегетан узнал,
Что по движению светил
Он тайну чудную открыл,
И с тайны совлеклась вуаль.
«Святыня, имя ей — Грааль», —
Так он вскричал, когда узрел
Слова среди небесных тел.

Власне в Толедо в XII ст. раббі Авраам бен Давид зібрав усі іудейські езотеричні тексти і уклав першу кодифікацію Каббали-«Передання», а поряд з Толедо містик Мойсей де Леон (1250-1305) уклав головну книгу Каббали «Зогар» («Сяйво»), видаючи за твір Сімона бен Йохая.

Крім того, зачинателем **Каббали** вважається раббі Акіба бен Йосеф, і деякі езотерики вважають, що мова йде про «духовне батьківство» Йосифа і що ним був саме Йосиф Арімафейський, який приніс чашу Грааль в Європу, коли, як свідчить «Хроніка Псевдо-Декстера», після розп'яття Христа переповнені злобою іудеї посадили на корабель без керма та вітрил Йосифа Арімафейського, воскреслого Лазаря, Марію Магдалину, Марселлу і Максиміна (деякі версії називають трьох жінок на одне ім'я Марія і Марфу, сестру Лазаря, сліпця з Ієрихону Сідонія та Сару Єгиптянку) і відправили у вигнання, аж доки корабель не прибило до берегів Провансу (Південної Франції) біля стародавньої римської фортеці Ре, неподалік від сучасного міста Лес-Сентс-Маріс-де-ла-Мер. Як відомо, тут неподалік, в заснованому ще єгиптянами місті Арль, існувала значна іудейська община (і саме тут, в Арлі, коронували двох відомих імператорів — Константин та Фрідріх Барбаросса, вірогідно, керуючись якимсь переданням про «царственість» місця), а найімовірніше, передання про прибуття корабля з Маріями та Йосифом Арімафейським на південь Франції виникло в часі еміграції значної частини східних християн у Європу (південні Італія та Франція, Рим, Іспанія) після захоплення значної частини території Сирії та Єгипту спочатку персами, а потім арабами. На нових землях виникають численні східні монастирі, духовенство грецького та східного походження отримувало важливі посади в римській церкві, грецька мова поряд з латинською була введена в папській канцелярії та латинську літургію. В цей час з 640 по 752 рр. папський престол займають переважно т.зв. східні папи — сирійці та греки (Теодор I, Іоанн IV, V, VI, VII, Сергій I, Сизиній, Константин, Захарій), наявні додаткові ресурси кліру дають змогу провести інтенсивну християнізацію Західної Європи, розвинути шотландські та бенедиктинські монастирі, а також організацію церковного життя в державі франків. Власне «заслуги» прибульців зі Сходу завдячуємо фактом ліквідації власної традиції у кельтських церквах (постанова синоду у Вітбі в 664 р.). Тоді ж у Рим прибув з Константинополя імператор-монофіліт Констанс II, який планував заснувати в Сіракузах свою нову столицю, що була б близькою до обох частин його імперії. Надзвичайно значним став на Заході і вплив культу Діви Марії, коліскою якого були близькосхідні християнські церкви⁷⁹.

Крім того, південна Франція дотикається безпосередньо прямого апостольського Передання: перший Отець Церкви єпископ Іриней Ліонський (II ст.) був учнем св. Полікарпа Смірнського та св. Папія Ієрапольського, учнів самого апостола Іоанна, і визнання ним «Об'явлення Іоанна» істинним мала визначальне значення у наступній суперечці в Східних Церквах IV-V ст. щодо цього тексту, його алегоричного тлумачення та погляду на грядуче земне Тисячолітнє царство (що заперечували св. Діонісій Александрійський та св. Єфрем Сірін, і тексту якого як канонічного не знали такі світочі Церкви як Іоанн Золотоуст, св. Кирило Ієрусалимський, анафематований пізніше вчитель Несторія Феодор Мапсуестійський, бл. Феодорит, так і общини Антіохії та Едесси).

Робер де Борон у повісті «Йосиф Арімафейський» (кін. XII ст.) пише, що начебто в 63 р.н.е., в 15-й рік Успіння Богородиці **Йосиф Арімафейський** з дванадцятьма учнями прибув з Франції на острів Британія і отримує від короля-язичника Арвігаруса в дар землю в Ініс Вітрін, біля підніжжя пагорбу в Гластонбері. На цьому місці архангел Гавриїл наказує Йосифу спорудити церкву, посвячену Діви Марії, де згодом виникає відоме абатство, в якому, начебто, і поховано короля Артура і куди пізніше перенесено мощі покровителя Уельсу святого Давида. Останній разом з іншим святим Тайло здійснив прощу в Ієрусалим і після повернення в Британії саджають великий фруктовий сад («від

Дола до Кая»), а в Уельсі шанують джерело св. Тейло, вода якого зцілювала, якщо її випити з черепа самого святого, піднесеного прямим нащадком сім'ї охоронців цього джерела (тобто неперервний ланцюг хранителів посудини!)⁸⁰.

Європейські автори настоюють, що «...Каббала не виникла серед євреїв, бо останні отримали свої уявлення від халдеїв і єгиптян»⁸¹. Християн Гінсбург наводить таке передання: «...Каббала спочатку була викладена самим Богом групі обраних Ангелів, котрі утворили богословську школу у Раю. Після Падіння Ангели дуже милостиво передали цю небесну доктрину непокірній дитині Землі, щоб озброїти протопластів засобами повернутися до їх першопочаткового благородства і блаженства»⁸². Каббала розповідає про еманацию Ен-Соф через десять форм (сфер) — «сефіротів», що уявляються у формі «посудин» різної форми (за Ж. Буше) та про метод пізнання цього Дерева Сефіротів, сходження на його вершину — «кетер» («вінець»). Містично стурбовані дослідники пропонують власне розглядати пошук Грааля як запис саме такого сходження душі каббаліста («знизу вверх», така собі єврейська версія арійської «кундаліні-йоги»; а каббалістичні «кліпот» виявляють дивну тотожність арійським «кальпам»), де сефіроти символізуються різними рицарськими замками: «...пошуки починаються від Малхута, місця, де на Землі перебувають ворота смерті, що ведуть у життя, далі йдуть через Ієсод, ворота Великого Випадку, потім доводиться обирати одну з трьох доріг: шлях душевних мук, Нецах, ворота любові; шлях розумових пошуків, Ход, приміщення для отримання знань; і духовний шлях, що включає у себе два попередніх, але веде далі за всіх; він єдиний, ведучий в Тіферет, ворота Бачення, Краси, замок, де перебуває Грааль, що названий середньовічними авторами «чашею жаданого Раю»...»⁸³.

Тут також слід згадати відомий дослідникам факт, за яким на гравюрі з «Книги священного Євангелія» (Відень, 1555 р.) зображений св. Іоанн, який бачить розп'ятого Христа, чиї рани проєктуються на Дерево Сефірот. Рані, завданій списом Лонгіна, відповідають дві сефіри — «теферет» («величність»), зображена у вигляді сонця і розташована біля підніжжя «малхут» («царство»), символізованої чашею, тобто Граалем. «...Гравюра на мові християнської каббали говорить, що Теферет, Серце Серця, відповідає крові Христа, що містить Його Дух — вмістилище і серце Універсуму, а Малхут — символізує присутність Божества в матеріальному світі, — жертвону кров, яка очистила синів Адамових... Рабі ж Шнеур-Залман з Ляди вчить, що «Малхут є Приховання, вона приховує Світло Ейн Соф, ..., щоб час і простір не позбавилися свого існування навіть на нижчих». Ціль каббали — «висвітлити» цю сефіру, що відпала від Господа, перемістити її в невидиму одинадцятую сефіру Даат, що символізує духовну досконалість. Тим самим, набуття Грааля є «просвітлення» в людині прихованого в ній божественного начала»⁸⁴.

На думку Ж. де Седа, ім'я толедського єврея Флегетаніс і чийм батьком є араб (справжнім іудеєм, за «галахою»), є тільки той, у кого мати єврейка; в середньовічній Франції, Англії та Іспанії певний час євреї вважалися «шевальє», феодалами нижчого рангу. Наприклад, їх видатний провідник рабейну Там рекомендував іудеям ніколи не приймати запрошення феодала поселитися в його уділі, якщо їм не буде надано ті ж привілеї, що й іншим васалам⁸⁵) складається з двох арабських слів Felek Тапі (щоправда, не подаючи їх значення), котрими арабські астрологи позначали другу концентричну небесну сферу, котра належить планеті Меркурій (Гермес). Тим самим, начебто, виявляється зв'язок з окультною традицією Гермеса Трисмегіста та Чашею Пізнання⁸⁶.

Також слід додати, що назву «Джерело життя» має найвизначніший твір іспанського філософа-платоніка та поета іудея Соломона бен Габіроля (1021-1070), відомий латинському світові як Авіцеброн і який прагнув до знання, яке виводить за межі чуттєвого світу і яке дарує «звільнення від смерті» і з'єднання із «джерелом життя». Свою концепцію Габіроль сформулював на основі вивчення ісламського філософа-містика Ібн Масарри (883-931) та групи енциклопедистів з Басри, відомих як «Братство чистоти» («Іхван аль-Сафа»). Саме Ібн Масаррі сформулював містико-езотеричне вчення, «...спрямоване на єднання людини з «руханія», або духовною реальністю прихованого буття, яке стверджувало абсолютну простоту та невимовність рухаючого нерухомого першого Буття і настоююче на творінні як еманції і на існуванні різних категорій душ (індивідуальні душі як еманції Душі світу), їх реінкарнації»⁸⁷, а сам процес еманції та творіння — результат Божественної волі і навмисної дії (всупереч невольової еманції у Платона і гностиків), яка, за твердженням «Братства чистоти», створила «із нічого» Інтелект («файід», «аль-Акль»), еманція якого поступово стала надавати форму

існуючому Всесвіту. Відповідно Ібн Габіроль наводить езотеричну інтерпретацію біблійних символів (наведена Авраамом ібн Езрою), за якою Рай являє присутність Бога, ріка, яка витікає з Раю, символізує універсальну (першу) матерію, котра витікає із сутності Бога. Чотири її потоки — чотири першоелементи (вогонь, повітря, вода і земля); Адам — це раціональна душа, Єва — тваринна душа, а Змії — душа рослинна, або «вождедеющая», який спокушає Адама спробувати плід з дерева пізнання, що означає запановування нижчої душі над розумом, результатом чого стає зло і гріх, і людина виганяється із Саду, тобто стає виключно тілесною істотою. Але єдиним зв'язком між найнижчими рівнями буття та джерелом життя є універсальна (перша) матерія, виступаюча в образі «вселенської ріки». А отже, вона є й умовою можливого повернення до Першоджерела.

Також саме поет і філософ Іегуда бен Галеві (1080-1145) мешкав у Толедо, вже відвоєваному іспанцями, й писав містичні вірші й іспанською. Г. Гейне зауважував, що «у нього була душа глибша, ніж морська пучина»⁸⁸.

У Толедо в 1130 р. архієпископ і великий канцлер Кастилії Раймундо спільно з архідияконом із Сеговії Гундісальво організував при Толедському соборі школу перекладачів з арабського, які познайомили європейців з багатством творів Аверроеса, Авіцеброни та інших. Пізніше традиції Толдської школи підтримувалися при дворах кастильських королів Фернандо II Святого (1214-1252) та його сина Альфонса X Мудрого (1252-1282). За часів останнього, зі схваленням самого Папи Римського, в 1260 р. був створений латино-арабський інститут, діяла перекладацька школа в Мурсії. В кінці XIII ст. каталонський письменник Льюль (Лулії) засновує аналогічну школу-монастир на острові Майорка і сам пише багато праць арабською.

Толедо згадується у поемі про короля Родріго (XI-XII ст.) як місце таємничого зачарованого палацу «Дім Геркулеса», куди доступ був заборонений навіть королям. Останній вестготський король Родріго порушив цю заборону, ввійшов у палац і виявив там скриню, в котрій лежало полотно із зображенням маврів. Напис під малюнком зауважував, що король, який відкрив скриню, побачить, як його землю завоюють ці люди. Спокусивши Каву, доньку графа Хуліана Сеутського, Родріго став причиною того, що граф закликав на допомогу мусульман. Справа закінчилася завоюванням Іспанії маврами, а Родріго втікає в Португалію, сповідається там одному відлюднику і виконує покуту — заради спасіння своєї душі лягає у домовину, наповнену зміями, котрі заживо з'їдають його⁸⁹.

Начебто саме Кіот в місті Анжу виявив предків героя Грааля Парсифаля⁹⁰ (Parsifal, Parzival; на нашу думку, походить від франц. *par ce val* «цією долиною» (ісп. *parama* «долина серед гір», півн.-італ. *barma* «печера», хетт. *regupa* «скеля» ~ слов. «парень» — «той, хто пройшов ініціацію в юнаки»). Адже «...Принциповою умовою подорожі-в-пошуці сакрального, умовою шляху до Грааля є вимога йти туди, не знаю куди, щоб знайти те, не знаю що. Ми чітко бачили цю умову і в лицарських романах «Ось їде він дрімучим лісом, не знаючи дороги...», і в давніх міфах, і в народних казках»⁹¹). Пов'язування імені Персефаль з поняттям «проходу через щось» цікавим чином співставляється з поняттям «ініціація» — «він пройшов через випробовування» (he got through the examinations).

Інші версії тлумачення імені Персифаля — латин. *percer* «різати, свердлити» + *bellement*; французьке переосмислення *Perlesvaus*, від *perle* «перлина» + *(s)vaus* (~ нім. *See* «море», хуррит. *šewe* «вода», урарт. *šue* «море, озеро», вірм. *cow* «море, озеро»).

У Ешенбаха Парцифаль є сином іспанки Герцелойди та анжуйського короля Гамурета, сина короля Гандіна:

Запомни: сын твой — внук Гандина,
В нем кровь анжуйская течет,
Потомок он Фата-Морганы,
Что, расставляя в сердце раны,
На подвиг рыцарей влечет⁹².

Парцифаль, проте, править в столиці Конвалуа двох інших королівств (Валезія, Норгальс), які від свого нареченого Кастіса отримала в дар його мати Герцелойда («скорботна серцем»), найліпша з двадцяти п'яти «граальських дів», дочка короля Грааля Фрімутеля. Родовим гербом Парцифала було зображення пантери, хоча на час служби його батька маврам гербом був якір (пор.з топонімічним

іранським терміном «лянгар» — «якір, маятник», «зупинка, стійбище», надзвичайно популярний на півдні Середньої Азії, в Таджикистані, Афганістані та Ірані, з яким споріднені хінді langar, грец. agkura, лат. ancoга, нім. anker, рос. «якорь», фр. ancre, англ. anchor і в один ряд з якими може бути співставлений родовий для Парцифаля топонім Анжу).

О. Ран та А. Сапковський вважають, що під Кіотом тут мається на увазі провансальський трубадур Гійот, пов'язаний з Альфонсом II Арагонським (1162-1196), об'єднувачем Каталонії, Арагону, Валенсії та частини Провансу, та тамплієрами⁹³. Гійот де Провін (Giot von Provins) — автор «Біблії», в якій сатирично зображалися різні сторони його епохи⁹⁴. Проте Ж. де Сед, зазначаючи, що Кіот довідався про Грааль в місті Тотель (Тоledo), схиляється до думки, що під Кіотом Вольфрам фон Ешенбах мав на увазі каноніка в Сент-Антонені Гійома (Гійота, Гільєма) де Туделя, геоманта (знавця арабського народного гадання), автора «Пісні про хрестовий похід на альбігойців». Він був родом з порубіжжя Наварри і Арагона, але писав по-провансальськи. Належав до оточення графа Бодуена, брата вождя альбігойців тулузького графа Раймона VI⁹⁵.

Проте вірогідніше, як на нас, що в імені Кіота — натяк на «першого трубадура» Гійома IX Анжуйського, внучкою якого була Алієнора Аквітанська, яка за першим чоловіком — французька королева, а потім — дружина англійського короля Генріха II і мати королів Річарда Левине Серце та Іоанна Безземельного (в епосі мати Парцифаля теж двічі заміжня). Багато поетів того часу було пов'язано з двором її дочки Марії Шампанської.

Щодо Анжу, то саме тут в 851 р. франкський король Карл Лисий був змушений визнати за вождем бритів Арморіки (валлійців, які переселилися з Британії на континент) Еріспое, сином Номіноє, королівський титул («Аннали Сен-Бертена»), безперечно, керуючись якоюсь певною традицією цієї землі могутнього племені венетів. Донька франкського короля була видана заміж за сина короля Арморіки. Останнім британським королем був Алан Великий, після смерті якого на поч. X ст. наступні кельтські правителі Бретані чомусь могли претендувати тільки на титул герцога і перенесли свою столицю в легендарний Нант. Саме тут став в 1186 р. герцогом Артур I, син герцога Жоффрау та внук короля Англії Генріха II Плантагенета. Саме з ним воскресла надія на відродження кельтської могутності на обидвох берегах Ла-Маншу, як це було в епоху його британського тезки короля Артура, племінником якого і був шостий король Арморіки Хоель. Але в шістнадцятирічному віці Артура I підступно вбиває рідний дядько, узурпатор англійського престолу Іоанн Безземельний. Спадкоємницю престолу Артура I видають заміж за родича французького короля П'єра де Дрьо, прозваного П'єром I Моклерком і відомого в історії як хоробрий учасник Сьомого хрестового походу (1250 р.).

Вважають, що Персифаль відомий валлійцям як **Перідур (Прідері)**. Він доторкається до чарівної золотої чаші друїда Луїда (пор.: король Люд заснував Каерлуд, теперішній Лондон, і визначив центр острова Британія в Оксфорді). Перідур — свинопас, син Ефравка або син Вдови, а епічний переказ валлійської «Мабіногі» у своїх Першій та Третій «вітках» розповідає про короля Діведа Прідері («Турбота»), сина Пуїлла (rwyll «мудрість»), короля Аннуна, і Ріаннон («Велика королева»). Перідур ворогує з Гвідіоном, сином Дона, зазнає поразки і гине.

Також пошукові Грааля присвячені твори французького трувера **Кретьєна де Труа** «Персеваль, або Легенда про Грааль» (присвячена Філіпу Фландрському; писалася в 1181 — 1191 рр.). Ім'я поета можна перевести ледь чи не «троянський Боян/християнин», тобто боягуз, а його герой — «ruselle», боягуз-цнотливець, котрий найсмішнішим чином постійно прогає можливості, тобто зустрічних на шляху дам та прояснення таємниць. Все це цікавим чином перегукується з «Обширним, невігаданим і дуже пріснопам'ятним Життєписом якогось простосовісного, диковинного та рідкісного бродяги або ваганта на ймення Мельхіор Штернфельс фон Фуксхейм», виданим якимось невідомим видавцем Йоганном Філіоном в 1669 р. в маловідомому містечку Монпельгарте під редакцією якимось Германом Шлейфхеймом фон Зульсфортом. Згодом було видано як посмертний твір останнього продовження книжки під назвою «Затійливий Сімпліціссімус Continuatio або Продовження і кінець», а ще через кілька років згодом тим же видавцем були видані аналогічні «подражання» Сімпліціссімусу. Реальним автором твору був протестантський бургомістр («претор») верхньорейнського містечка Ренхен Ганс Крістоф фон Гріммельсгаузен (1621-1676). Як і Парсифаль, герой книги вихований в глухому лісі далеко від нещастя цього світу, і останній теж вторгається у його

ідилічний світ у вигляді рицарів, як і Парсифаль у блазеньському спорядженні, **Сімпліціссімуса** зодягають у одягу блазня — теляча шкура з довгими вухами. Згодом, пройшовши мандри та випробування у чужих землях, стикаючись з мудрецами, ворогами та відьмами, як і Парсифаль, набуває статусу рицаря-ландскнехта, також довідується таємницю свого народження (син сестри історичного, часів Тридцятирічної війни, шведського генерала Якоба Рамзая, 1589-1638, коменданта фортеці Ганау, а батько героя — благородний чернець-відлюдник, який і виховав Сімпліція), одружується, у нових мандрах дістається сходу (Московії, Татарії, Кореї, Східної Індії, Туреччини) і після житейської суєти, як і Парсифаль, зрікається світу і стає відлюдником на Моховій горі біля Рейну, а потім — на незаселеному острові. Цікаво, що поява «Сімпліціссімуса» контамінується у часі з пророцтвом протестанта-«розенкрейцера» Філіппа Ціглера, який у своєму творі «Theatrum Euroraem» (1636 р.) провістив нове пришествя Христа, але не тілесно, а духовно, і що фізичним виконавцем своєї волі він надішле нового Давида — пастушка, який переможе Голіафа (папство і Габсбургів), перегукуючись в цьому з пророцтвом Йоганна Пластаріуса, який у своєму «Чарівному одкровенні» (1620 р.) проголосив, що з лісів Богемії вийде «Лев рикаючий» (за іншими пророцтвами — «Білий Лев»), маючи на увазі Фрідріха Пфальцського, прообразом якого називає гогенштауфенського імператора Фрідріха Барбароссу, який протистояв папі Інокентію IV і який до свого «другого пришествия» спить в печері Кіфгейзеру. Після смерті Фрідріха в 1632 р. від чуми новим левом був проголошений шведський король Густав II Адольф Ваза (правив у 1611-1632 рр), але після його загибелі власне постало пророцтво про майбутнього «імператора-визволителя», який народиться у «низькій» (неблагородній) німецькій родині.

Ба більше. В цьому контексті героя-простачка виявляється й візантійська паралель розповідям про Персеваля/Сімпліціссімуса. Це, на нашу думку, агіографічний переказ про **Філарета Милостивого**, типологічно співпадаючого з фольклорним простачком-дурником (буквально слідує за чужими вказівками, не розуміє простих речей, байдужий до природних законів, здійснює безглузді добрі вчинки, що неодмінно приводить до різноманітних глупств), котрий, як і його фольклорні побратими, зрештою торжествує, отримує незліченні багатства і родичається з імператорським домом. Філарет візантійської агіографії виявляється дідом Марії з Амнії (Пафлагонія), яка стає дружиною імператора Константина VI Багрянородного (780-797), а друга внучка була видана заміж за лангобардського короля Аргуса, а син Іоанн став імператорським спафарієм. Сам Філарет, навіть коли став багатцем, приховує це, продовжує вести скромне життя, здійснює подвиг милосердя і удостоюється Царства Небесного. В часі його смерті в віці 90 років (у 792 р.) все приміщення наповнилося ароматом⁹⁶.

Образові Грааля присвячені, крім вищезгаданого твору німця Вольфрама фон Ешенбаха («Парсифаль», бл. 1200 — 1210 рр.), твори бургундського поета, клірика з Франш-Конте **Роберта де Борона** «Йосиф Аримафейський» («Josep Abarimatia»), «Історія Грааля» («Estoire dou Graal») та «Мерлін і Персеваль», анонімні французькі «Perlesvaus Le Haut Livre du Graal», «Perceforest», англійського рицаря Томаса Мелорі «Le Morte d'Arthur» («Смерть Артура», написана в 1469 р., опубл. в 1485 р.), анонімний «**Цикл Вульгати**» («Історія Святого Грааля», «Історія Мерліна», «Книга Ланселота», «Пошук Святого Грааля» («Demanda del Santo Grial») і «Смерть Артура», 1215-1236 рр., де-якими дослідниками авторство «Смерті Артура» приписується Готье Машпу, оксфордському архієпископові, приналежного до свити короля Англії Генріха II Плантагенета), записаний монахами-цистерціанцями за порадою святого **Бернара Клервоського**. Тут слід додати, що «...в молодості святий Бернар молився перед чорною Богородицею... Святий молився кельтській богині у церкві Сен-Вуарля, і вона видавила з грудей три краплі молока, котрі скотилися на уста майбутнього засновника ордену тамплієрів, і зауважте, саме Бернара великий Данте розташовує у «Божественній комедії» в раю, в центрі Троянди...»⁹⁷.

Альбрехт фон Шарфенберг (1270 р.) продовжив розповідь фон Ешенбаха «Тітурель» (ім'я хранителя Грааля) у своїй власній поемі «Новий Тітурель», яку присвячує **цареві Іоанну та ролі Грааля в Індії** (книга III. гл. 40 — 41). Тут, як зазначає Н.А. Бондарко, тенденція зображення замкнутого сакрального простору, пов'язаного з Граалем, отримала своєрідну інтерпретацію⁹⁸. Якщо у Вольфрама фон Ешенбаха, зазначає німецький вчений М. Верлі, зустрічається лиш тільки одна згадка про храм Грааля (у 16-й книзі) у зв'язку з хрещенням Фейрефіца, зведеного брата Парсифаля, то у

його продовжувача «вольфрамівський замок став величезною ротондою, котра за допомогою досягнень візантійсько-іранського зодчества збудована як відображення і осердя всього тварного космосу, як візіонерська архітектура»⁹⁹. Описуючи у всіх деталях архітектурну конструкцію храму, зазначає Н.А. Бондарко, Альбрехт опирався головним чином, на два біблійних приклади словесного зображення сакрального простору — храму Соломона (3 Цар. 5:15-32; 6, 1-38; 7, 13-51; 8, 1 — 9, 9; 2 Пар. 3-7) та Небесний Єрусалим (Об'яв. 21: 10-22). Зокрема, храм, дарований Тітурелю і його нащадкам Граалем, осмислюється як аналог (wider wag) храму Соломона: got rainer gir ie gebende waz me dann si wvr gernde/Do dirre kung so lebende nach wird waz got wert in stuire wernde/Dw wider wag der gabe salomones/Do er so werdeclichen stifte tempel domini des trones (Nyholm: 366). Цікаво, що у Біблії є опис певного ідеального храму, що виник під безпосереднім впливом реального храму Соломона, а саме, храму з видіння пророка Іезекіїля (Іезек. 40: 1 — 42, 20; 43: 13-17)¹⁰⁰.

«...Альбрехт не тільки «будує» храм Грааля (строфи 298-440), але й алегорично витлумачує його в промові Тітуреля, зверненій до нащадків короля (строфи 500-602). У «Молодшому Тітурелі» реалізуються, таким чином, дві форми середньовічної богословської творчості — вербальне конструювання ідеального замкнутого простору та алегоричне витлумачення цього простору»¹⁰¹. Відповідно вважається, що автор «Нового Тітуреля» при описі храму Грааля опирався на середньовічну традицію алегоричного витлумачення храму як-от: 2-га книга «Гомілій на книгу Іезекіїля» Григорія Великого (Homiliae XL in Ezechielem; l. II, PL 76, 933-1072), трактати Беди Високоповажного «Про Храм Соломонів» (Liber de templo Salomonis; PL 91, 735-808) і «Про Скинню та начиння її» (De tabernaculo et vasis ejus, ac vestibus sacerdotum; PL 91, 393-498), Гуго Сен-Вікторського «Про Ноїв Ковчег в моральному сенсі» (De arca Noe morali; PL 176, 617-680) і «Про Ноїв Ковчег у містичному сенсі» (De arca Noe mystica; PL 176, 681-704), Ріхарда Сен-Вікторського «На видіння Іезекіїля» (In visionem Ezechielis; PL 196, 527-600), завершальний розділ трактату «Веніамін Старший» «Декілька алегорій Скинні Заповіту» (Benjamin maior. Lib. V: Nonnullae allegoriae tabernaculi foederis; PL 196: 191-202), трактати 1-ий і 2-ий із триптиху «Пояснення труднощів, котрі виникають під час тлумачення Скинні Заповіту» (Expositio difficultatum suborientium in expositione tabernaculi foederis; PL 196: 211-242). У всіх цих творах, резюмує Н.А. Бондарко, присутні два значення храму, нерозривно поєднані між собою: праведна людина (храм — її душа, де мешкає Бог) і Рай — внутрішній (у душі людини) і зовнішній (Царство Небесне)¹⁰².

Апофеозом поеми Шарфенберга стає **перенесення замку Грааля Монсальват до Індії** на молитовне прохання Парсифаля та пресвітера Іоанна. Через це Тітурель, який 500 років був охоронцем Грааля, в райському спокої помирає. Начебто, **Парсифаль десять років був царем Індії під іменем Іоанна**. Але через те, що в тузі за сином помирає мати Парсифаля, він змушений віддати владу пресвітеру Іоанну. За іншою легендою, романський цар Мануель (тобто візантійський імператор Мануїл Комнин) прибуває у царство Іоанна та залишається жити у цій країні¹⁰³.

Старофранцузький роман про Грааль «La Queste del Saint Graal» розповідає, що Парсефаль (Персеваль, Персиваль) та Галахад (Галаад) **перевозять чашу Грааля у східну країну Саррас**, у «духовний замок» — «palais spirituel», де надалі поховані і самі герої поеми. Іноді він називається Chastiax de Joie «Замок (chateau) радості», Chastiax des Armes «Замок зброї/герба»¹⁰⁴, а у Ешенбаха — «Шатель Марвей» (Chastel de Merveilles «Замок Чуд», а країна, відповідно, — «Терремарвей»). Іноді країна називається не Саррас, а Корбенік або Карбонік (від франц. Cors Benoitt — «благословенний ріг», тобто міфічний ріг достатку). Також у романі «Grand St.Graal» чаша (chalice > Galicie) переноситься з Британії до якоїсь східної країни.

Саме в місті Саррас у Спустошеній (Мертвій) землі (Waste Land; у «Смерті Артура» королевою Спустошених земель є сестра короля Пелінора і тітка Парсиваля; прихильники «катарської версії» про Грааль вважають, що тут мається на увазі спустошений від хрестового походу південь Франції) три шукачі Грааля — Галахад, Персеваль і Борс — потрапляють до в'язниці за наказом тамтешнього тирана Есторанса, де їх підтримує їжею і питтям сам святий Грааль, що чудесним чином з'являється (тут містична чаша Причастя в переказі про рицарів-прочан дивним чином протистоїть сказанню про «Ходіння за три моря» психотика-московита Афанасія Нікітіна, який в часах своїх мандрів стурбований лише тим, що не може отримувати в Індії Причастя!). Це, як на нас, наводить на паралель з «Життя св. Макарія Римського» (у руській версії — «Хождение трех иноков»), за якою три

іноки — Феофіл, Сергій та Ігійн — прибувають в Індію, до місця, де закінчується небо біля залізного стовпа, і потрапляють у в'язницю без їжі та пиття. Але через десять днів тюремники виявили, що вони живі, і, дивуючись, кам'яними прутами виганяють їх із країни¹⁰⁵. Також постає згадка «Мучеництва Артемія» (приписується Іоанну Дамаскіну або Іоанну Родоському) про трьох отроків, яких замучив імператор Юліан Відступник (з неодмінним епітетом «тиран») в Антіохії та про дукса Александрії (тобто префекта Єгипту) аріанина Артемія (друга попереднього імператора-аріанина Констанція, за наказом якого він доставив у Константинополь мощі апостолів Андрія, Луки та Тимофія), який, кинутий на 15 днів у темницю, отримує їжу та розраду від самого Спасителя, який звертається до нього зі словами: «Раз ти сповідував Мене на землі перед царями й тиранами, то я увінчаю тебе перед ангелами моїми». А поряд із життєписом Артемія наводиться у зведенні агіографії оповідь про мучеників Євгенія та Макарія, і трьох сповідників, зрештою, висилають в Мавретанію¹⁰⁶.

Переказ про Йосифа Арімафейського, що відомий в Англії вже з VII ст.¹⁰⁷, існує також у грузинських та інших східних джерелах, але в них говориться, що цей проповідник обмежився винятково територією Галілеї та сірійського Діюсполя. А. Веселовський вважає, що легенда про Британію появилася через нерозуміння переписувачами слова Bethanea (Віфанія) в тексті про Йосифа Арімафейського, який, начебто, приніс одн із хрестоносців із близькосхідної Едесси, та ототожнення його за написанням з Britannia¹⁰⁸ (хоча, можливо, сірійський переказ про чашу Йосифа був відомий набагато раніше християнським діячам Заходу Ієроніму, Іларію з Пуатьє та іншим, які здійснювали поїздки в Сірію, де вони вивчали грецьку, давньо-єврейську та сірійську мови¹⁰⁹). До того ж переписувачеві була відома кельтська містерія «гобнія» з магічним Казаном Переродження Аравна, короля Аннуна (Ханаана?), який добуває король Артур з друзями, і він вважав, що текстом про Чашу Йосифа Арімафейського лише «раціоналізував» міф, очистив християнську істину від язичницьких перекручень.

М. Реріх співставляє переказ про чашу Грааль з легендою в «Джатаці» про чашу Будди, що зберігалася буддистами в монастирі в Пешаварі (Пурушаіурі), яку в 400 р. бачив ще китайський мандрівник Фа Сієн. За його описами, вона була з переважаючим чорним кольором каменя мугаванн і дуже були помітні лінії країв чотирьох чаш, що увійшли в неї. За даними іншого мандрівника, Сюан-Цзана чаші вже на 630 р. не було у Пешаварі, а перенесена була десь у Персію або Карашахр. Тут вона «зникла» і начебто буде знову явлена з настанням «єри Шамбали». Перси називали її чашою Джамшида (тотожного авестійському персонажеві — першолюдininі Йімі)¹¹⁰. В цій чаші, начебто, відображалося все, що відбувається у світі. Свого часу Омар Хайям присвятив їй окремих рубайят:

Джамшида чашу я искал, не зная сна.
Когда же мной земля была обойдена,
От мужа мудрого узнал я, что напрасно
Так далеко ходил — в моей душе она¹¹¹.

«...У культурах Зороастра зображається чаша з полум'ям. Та ж палаюча чаша відчekanена на давньо-єврейських шеклях часів Соломона і давніше. В індуських розкопках епохи Чандрагупти Маур'ї бачимо те ж саме могутньо стилізоване зображення... На тибетських зображеннях бодхісатви тримають чашу, що квіте язиками вогню. Пам'ятаємо чашу життя друїдів. Горіла чаша Грааля. Не уявою, а саме ділами сплітаються великі вчення всіх віків. Язык чистого вогню»¹¹².

«...Мітраїзм обожнював чотири стихії, з котрих... складався всесвіт. Часто відтворена алегорична композиція, в котрій лев символізував собою вогонь, кратер — воду і змія — землю, зображала боротьбу стихій, що протистоять одна одну і вічно пожирають одна одну... Змія часто повзе до чаші або навіть залазить на неї, обвиваючи знизу її основу або ручку, явно для того, щоб випити її зміст. Лев, у свою чергу, часто лежить перед змією і спостерігає за нею, в інших композиціях він загрозово прямує до кратера або кладе на нього обидві лапи, щоб заволодіти ним, або присідає на задніх лапах, готовий кинутися на ворога, щоб відібрати у нього їжу»¹¹³.

У Фірдоусі в «Шах-наме» є переказ про те, як Іскандер (Александр Македонський) під виглядом гінця власноручно викрадає у перського царя Дарія «золоту чашу», наповнену коштовним камінням. Також чашу, в якій вода перетворюється на вино або вино просто не закінчується, Іскандер

отримує в подарунок від таємничого царя Кейда перед походом в Індію на царя Фура (Пора)¹¹⁴.

«...Тантала, — говорить глава індійських мудреців Іарх піфагорейцеві Аполлонію Тіанському (Тантал — лідійсько-фрігійський міфічний володар і, звісно, близький анатолійському філософові, — О.Г.), — хоча він-то був праведний і поділився з друзями подарованим від богів безсмертям, позбавляють їжі та питва... А я бажаю, щоб вони дали йому хлюпатися в цілому озері нектару, котрим пригощав він інших настільки людинолюбно і щедро!» З цими словами Іарх показав на статую зліва від себе: на ній було написано ТАНТАЛ. Статуя ця, заввишки у чотири лікті, зображала мужа літ п'ятдесяти, одягненого на арголідський лад (у короткий хітон без рукавів, як у дорійців, — О.Г.), хоча й закутаного в плащ (довгий гіматій, — О.Г.), як у фессалійців, — він привітливо простягав чашу, за розмірами вартісну для одного охочого, а в чаші тій вирував, не переливаючись, однак, через край, якийсь таємничий напій...» (Флавій Філострат, «Життя Аполлонія Тіанського», 3: 25). Цей досі непояснений дослідниками образ індійського Тантала може, на нашу думку, бути витлумаченим саме в контексті наставника Мінанатхі (Маччханди) — аватари Шіви Бхагавана, якого називають «хранилищем нектару співстраждання» (карунамрітаварідхі), який ще наділяється епітетами «милосердний», «володар всього рухомого і нерухомого», «той, що сам світиться», «буття-свідомість-блаженство», «той, хто дарує звільнення», «чия сутність — чиста саттва» («Маханірвана-тантра», 1:5-10; «Куларнава-тантра», 1:2-8).

«...Бхайшаджя-гуру-Якусі — якийсь милосердний лікар, протягом багатьох життів вирошував у собі «коріння добра», дав «головну обітницю», що якщо він стане буддою, то буде зцілювати усіх страдаючих. Зображають цього будду тримаючим в руці горшочок із зіллями, часто у супроводженні двох бодхісаттв — Сонячного і Місячного світла (яп. Нікко і Гекко), вони утворюють класичну тріаду будди Якусі. Ці бодхісаттви, котрі у людському житті були синами нашого милосердного лікаря, символізують, що їх батько приходить на допомогу завжди — і вдень, і вночі. Саме цю скульптурну композицію і помістили за наказом імператора Темму...»¹¹⁵.

«Сузір'я Чаші Вакха розташоване між Раком і Левом, показуючи, що саме там вперше оп'яніння починає заволодівати душами, котрі потрапляють під вплив Вакхового напою. Супутник оп'яніння (Вакх) починає проникати в душу саме в цьому місці» (Макробій, V ст.)¹¹⁶.

Більшість окультистів вказує на те, що Грааль тут символізує ті блага, котрі виникають від близького спілкування з «божественними істотами» і що греки називали «епоптей» («споглядання» — третя і вища ступінь в Елевсинських містеріях), а причетника (стража, свідка, яким, зокрема, за Піндаром, був Піфон) — «епопт». Крім того, виступає народна етимологізація «магістра» (існує навіть рицарський ступінь «рицар-магістр» поряд з «рицарем-бакалавром») саме як «чашника» (у короля Артура чашниками Круглого Столу були командири артурової кінноти — виночерпій Бедуер, намісник Нормандії, і кравчий Кай, намісник андекавів у «горностаєвій шубі»): у римській традиції *magister equitum* «начальник кінноти-рицарства» одночасно помічник диктатора, де корінь *magis* «більше, більшою мірою» (звідси поняття *magnates* «вожді, начальники») співставився із запозиченим грецьким словом *magis*, род. відм. *magidis* «чаша, миска, блюдо» (у Плінія Старшого, I ст. та в «*Digesta*», VI ст.).

Під стінами Саррасу перед цим європейські рицарі ховають сестру Парсиваля, яка загинула на шляху до міста в Мертвому Лісі, бо змушена стати жертвою «данини крові» (певна володарка замку може вилікуватися, якщо її вимажуть кров'ю цнотливиці, зібраною на срібному блюді)¹¹⁷. Т. Мелорі навмисно зазначає, що даний факт не буде ним пояснений з причини страшного характеру самої містерії. Проте відомо, що в ритуальному кровопусканні та недопущенні, щоб кров згорталася (для цього жертву тримали зануреною у води ріки чи озера), звинувачували катарів. Також, згідно з європейськими переказами епохи Просвітництва, в 1610 р. була страчена (замурована живою у замковій горі) якась трансільванська графиня Елизавета Баторі за те, що, бажаючи продовжити вічну молодість красу, купалася у крові молодих дівчат.

Цей мотив дав підстави Л. Гарднеру трактувати Святий Грааль саме як *Sang Royal* «Кров Королівську», вважаючи, що через **шлюб представника Меровінгів з Сарою, дочкою Марії Магдалини та Ісуса Назарянина**, на західну традицію сходить благословення біблійної традиції¹¹⁸.

До цього слід додати, що у біблійній традиції поняття «кров» і «душа» передаються одним терміном «нефеш» (що навіть породило такий ексцес в уявленні єговістів як заборону на переливання

крові). При посвяченні Аарона та його синів у жерці здійснювався обряд помазання кров'ю овна, за яким наносили кров жертви на край правого вуха і великі пальці на правій руці і на правій нозі (Вихід, 29: 20-21; Лев. 8:23-24. 30).

Антитезою трьом шукачам Граалю виступають три брати — сини графа Хернокса, які кохаються з власною сестрою та ув'язнюють свого батька.

Через рік після полону рицарів помирає тиран і населення обирає своїм королем Галахада. Через рік після смерті Галахада чаша Граалю і спис чудесним чином зникають. Його наступником стає **Борс Ганський**, а Персеваль стає монахом. Через певний час Персеваль помирає, його ховають поряд із сестрою та Галахадом у храмі, а Борс повертається додому в Логрію¹¹⁹.

У Вольфрама фон Ешенбаха володар-тиран — це чародій Клінгзор, який ув'язнив в «Чарівному Замку» 400 дів, але їх визволяє **рицар Гавейн**. Серед них були його бабуся, мати і сестра. Після цього Гавейн перемагає страшного Грамофланца, вбивцю Сідегаста, коханого Оргелюзи. Власне зійшовши з розуму з горя, Оргелюза й послала багатьох рицарів на бій з Грамофланцем, в тому числі й короля-рибалку Анфортаса, під час якого він і отримав свою страшну рану. Перемога Гавейна над страховиськом завойовує серце Оргелюзи і він стає володарем «Чарівного Замку».

Тут цікаво навести паралель з вищезгаданим тиранічним «стражем» Піфоном, якого перемагає Аполлон, що прибуває з Гіпербореї на білих лебедях (або верхи на грифоні) і на місці перемоги встановлює Дельфійський оракул (delfys — «матка», delfax — «свиня» ~ хетт. hwelrīs «молода тварина», санскр. garbhah «тварина») в Афінах, який виявляє в подальшому тенденцію до зближення з Елевсинськими містеріями.

Сюжет в епосі про Граалю про наступність влади від «пораненого короля»-охоронця реліквій Граалю цікавим чином перегукується із сюжетом італійського епосу про Бову д'Антоніо (пор. з тим, що тиран королівства Граалю Клінгзор — сіцилієць), відомим і на Русі як епос про **Бову (Бавву)-королевича**, який бореться за належне йому за правом місто Антон (наприклад, білоруський текст познанського рукопису кінця XVI ст.). Щоправда, «пораним королем» тут є сам убивця батька королевича — тиран Додон (натяк на слово «титан» у значенні «богопротивник»; але у романі Ульріха фон Цацікховена про Ланселота розповідається про короля Додону Іверета і що на його доньці Ібліс одружується і набуває титул короля Ланселот Озерний).

Отже, Бова і його друг Террі прибувають до замку під виглядом лікарів, а заховане неподалік військо за поданим сигналом повинне увірватися у ворота замку. Бова, щоправда, не вбиває Додона, а проганяє його з країни. Однак в іншій версії (англо-норманській початку XIII ст., старішого за часом запису) Бова страчує Додона (тут це «імператор Германії»), зваривши його живцем у розплавленому свинці або (в англійському народному романі) в казані з киплячою сіркою. Тобто тут використані казково-авантюрні мотиви (пор. з казкою про Конику-Горбоконику та тим, як цар-тиран, маючи намір стати знову молодим, кидається і гине у киплячому казані). Власне О.М. Чунакова співставила цей мотив із перським переказом в книзі «Карнамак» про засновника держави Сасанідів Ардашира, який аналогічним чином — розплавленою міддю (roy) — вбиває мешканця драконічного замку Хробака («Кірма») ¹²⁰. Також дотичність хробака до еліксиру молодості (безсмертя, зцілення) є «загальним місцем», «бродячим мотивом» на євразійському просторі.

Білоруська «Гистория о некоем храбром витязе и о славном богатыре о Бове Королевиче» (а також російські та українські казкові лубкові версії) розповідає, що Бова був сином короля Гвідона (Кавідона; білоруська казкова версія називає Гвідіона «королем на ім'я Великий», а в російських — Елізар) і Мілітриси, дочки короля Кирбича (Кірбіта). Батько віддав Мілітрису за Гвідіона проти її волі, сватом був конюший Лічард. Мілітриса, ненавидячи чоловіка, вступила у змову з королем Додоном: той з'явився з військом в умовлене місце, туди ж вона відіслала Гвідіона на полювання і Додон зарубав його (пор. з германською сагою про вбивство Зігфріда). Сінбалда, дядько Бови, розповів йому про те, що трапилося, і спробував утекти з племінником, але Додон встиг захопити хлопчика, бо вбивці приснилося, що Бова, озброєний мечем і списом, готовий пробити йому серце. Довідавшись про цей сон, мати Бови, заради любові до Додона, вирішила вбити сина, посадила його у в'язницю і не давала їжі. Потім вона наказала дати йому три отруєні хлібини. Але дівчина, яка принесла Бові хліб, попередила його і залишила двері тюрми відчиненими. Хлопець утікає на корабель, потрапляє до короля Зінзовея (Зензевія) і стає у нього старшим конюхом. Між Бовою і дочкою

Зінзовея Дружною (Дружневною, версії — Полеміса, Наяна) спалахує кохання, він на турнірі перемагає суперників — короля Маркобруна і турецького принца Лукапера Салтановича за допомогою меча-кладенця, подарованого йому коханою, та богатирського коня, подарованого її батьком-царем. Бова вирушає у рицарські мандри і потрапляє у полон до царя Салтана, де його дочка Мільчигрія намагається повернути його в свою віру. В цей час Дружна змушена дати згоду на шлюб з Маркобруном, обумовивши лише рік відстрочки. Бова повертає собі чарівний меч і, не впізнаний нареченою, йде з нею в конюшню, де прикований його богатирський кінь. Побачивши господаря, кінь розриває сімдесят ланцюгів і скаче героєві на груди. Бова відкривається Дружені, вони втікають, але за ними кинувся в погоню Полкан («від пояса до голови людина, а від пояса до ніг пес»), аж доки принцеса не мирить їх (в англійській версії другом і слугою Бевіса з Хемптону стає велетень Аскапард). Потім відбувається наступна пригода — спочатку пропадає Бова, потім — Дружна з двома дітьми (Скірб і Волостим). Бова потрапляє власне у рідні місця і, як розповідалося вище, розправляє з Додоном, пробає рідну матір («син не повинен бути суддею матері») та зустрічається з власними дітьми, яких матір спрямувала на пошуки батька...¹²¹.

Ім'я батька Бови Гвідон та колізії з рідною матір'ю, на наш погляд, прямо відсилають до кельтського континууму, де присутній валлійський міф про вихованця мага Гвідіона (сер.-валл. gwudyat «знав») бога-героя Леу (Луга), мати якого, Аріанрод, не бажала дати синові ім'я, щоб він не носив зброю і не одружився. І саме аналогічним чином, прагнучи порятувати від рицарської долі, поводить себе із сином мати Персеваля.

Але, на наш погляд, можна запропонувати версію, за якою **епоси про Бову-королевича та рід королів Грааля є ідеологемами протилежних таборів**. Можливо, що в епосі про Бову-королевича під узурпатором Додоном, вбивцею короля, виступає Галахад, вбивця (або просто наступник) у свою чергу короля Саррасу (хоча, на думку епосу про Грааль, незаконного, узурпатора). Це власне пояснює, чому Галахад такий короткий час займав престол, а його друзі залишають країну.

Можливо, на часі XII ст. епоси про **чашу Грааль і казан Додона** є переосмисленнями ранньосередньовічного сюжету на нові історичні реалії, а саме: **протистояння династії Плантагенетів-Анжуйців (Plantagenet-Anju/Angevin; умовно «Грааль») династії Гогенштауфенів (Hohenstaufen; умовно «Бова»)**, які в італійській традиції виступають як **Гібелліни (Ghibellines)**, від назви бурга Вайблінген, родового володіння графів Штауфенів у Швабії з 1079 р. Суперники останніх — **Гвельфи (Guelphs/Welfs)**, тобто баварські та каринтійські герцоги Вельфи (від імені вельфа/Вельфа I, тестя імператора Людовіка/Луїса I, сина Карла Великого; однією з її германських ліній є Брюнсвіксько-Люнебургська династія, відома як ГанOVERська) також цікаво, що батько першого руського короля Данила Галицького Роман, князь Галицько-Волинський, підтримав Гогенштауфенів і в 1205 р. виступив проти союзника гвельфів — краківського князя Лешко, але загинув). В англосаксонській традиції це протистояння двох родів трансформувалося у міфологічну боротьбу **злих гоблінів та добрих ельфів**. Одним з характерних проявів протистояння Гвельфів і Гібеллінів є колізії довкола Сіцилії, коли Фрідріх II (1220-1250), син імператора Генріха VI Гогенштауфена (1190-97) і внук Фрідріха I Барбаросси, завдяки шлюбові з останньою представницею норманнської династії Констанцією, став королем Сіцилії, цим змусивши папу римського Інокентія III (1198-1216) юридично відмовитися від керування островом. Останнього представника династії Гібеллінів-Гогенштауфенів шістнадцятилітнього Конрадіна (племінник Манфреда, сина Фрідріха II Барбаросси) в 1268 р. наказав спалити на вогнищі в Неаполі лідер Гвельфів сицилійський король, граф Провансу і Анжу Карл I (1226-1285), молодший брат французького короля Луїса IX, після того, як папа-француз Климент IV (1265-1268) анафематував «отруйне поріддя, нащадка зміїного роду Гогенштауфенів».

Отже, якщо Анжуйців-Плантагенетів, які підтримували Гвельфів, прославляв баварець Вольфрам фон Ешенбах, то Гогенштауфенів-Гібеллінів — поет **Піетро да Еболі (1160-1220)**. Знаменно, що саме останній написав поему про «омолоджувальні (мінеральні) води» ПUTEOLANU в Кампанії («De Balneis Puteolanis») і у нього були продовжувачі (анонімний «Квіт лікувального мистецтва», Арнольд да Віланова «Салернський кодекс здоров'я» тощо).

Тож не дивно, що саме на противагу популярній в середовищі вільнодумства та скептицизму сцилійських володарів ідеї «оновлення тіла» (як зауважував ще блаженний Августин у своїй «Сповіді»

(IX, 12.32), свого часу він викупався, щоб позбутися відчаю, викликаного смертю матері, «бо чув, що ланям тому дано таку назву, що греки говорили «баланейон», маючи на увазі, що вона виганяє тривогу з душі») їхні суперники реанімують ідею «оновлення (очищення) душі» в образі чаші Йосифа Арімафейського, до того ж, цілком в дусі католицької традиції: «...ця чаша певною мірою заміщує Серце Христа як вмістилище його крові, вона, так мовити, займає його місце і стає його символічним еквівалентом.»¹²². Також стає зрозумілим, чому Ешенбах настоює на тому, що контакт з Граалем на певний час «омолоджує» тіло — цим він претендує вибити у опонентів їх «козир», настоюючи, що без очищення душі не може бути істинного очищення тіла.

Згідно з християнською доктриною, зауважує В. Карпець, на кожній Літургії Свята Кров відкриває всім і кожному принципову можливість обоження, тобто реального становлення Христом, за «сіменним логосом» сакральної генетики: «образ одушевлен Самого Царя Небесного» (преп. Максим Грек). Наприклад, св. Симеон Новий Богослов розповів про те, як після причастя Святих Тайн побачив свої руки як руки Спаси¹²³; пор. зі словами Орігена: «Відродження (палінгенезія) є якесь нове народження, коли творяться нове небо і нова земля посередництвом оновлення їх самих і передається Новий Заповіт і чаша його»¹²⁴. Церковне свято «тіла Господнього» (Corpus Christi) в місяці червні було введено папою Урбаном IV буллою «Transiturus» 8 вересня 1264 р. на честь того, що під час літургії в одній з церков міста Больсена на облатці для причастя виступила кров Христа. Надалі в іконографії та в самій формі гостій ці краплі крові символізуються червоними трояндами.

Ба, більше! Ми маємо всі підстави стверджувати, що протистояння між обома поетичними сожетами «очищення душі» та «очищення тіла» повторюється між Томасом Мелорі та Данте Аліґ'єрі, з одного боку, та Франческо Петраркою і Джованні Бокаччо, з другого. Проте дивне те, що Бокаччо (1313-1375), народжений у Парижі, флорентієць за громадянством, але вихованець університету анжуйського Неаполя, одружений на Марії д'Аквіно (котру він зображав під іменем Ф'ямметти — «Вогника»), позашлюбній донці неаполітанського короля Роберта Анжуйського, глави гвельфів, покровителя вчених, поетів та митців, — автор лицарських романів з використання античних сюжетів, фактично став на бік Гібеллінгів — у своєму сонеті XV оспівав курорт Байя, який славився своїми термами та лікувальними мінеральними джерелами і де збирався весь аристократичний цвіт.

Звісно, апологетуючи «очищення тіла», Гогенштауфени-Гібеллінги аж ніяк не ставили за мету відродження античних, язичницьких принципів (щоправда, Юліус Евола саме в грядучому Гібеллінгові бачить месію європейського «язичницького імперіалізму»). Це був один із тих «дзвінків», які знаменували грядучу Реформацію з її раціоналізацією теології — **введення у віру замість містики побожності як нового відчуття життєвих засад** («о-мусульманення», за визначенням католиків): «... не відновлюючи цим самим текст Святого писання, його форму, а створюючи новий тип суверенної свободи віри. Віра — не згадка Бога, а надія на Нього, не любов як злиття з Ним у містичному екстазі віри, а життєва надія. Потреба в Богові за М. Лютером — це довіра до Христа, тобто до акту віри: «Я ще не знаю хто це. Віруючи, я пізнаю, а значить творю Бога, адже «все можливе для віруючого» (Мк.9.23). Не бажаючи крамоли стосовно Бога, М. Лютер своїм змістом категорії «віра» поставив людину перед Богом, віч-на-віч з ним як суб'єктом абсолютної активності і започатковуючої дії... Звідси ж початки секуляризації релігійної свідомості — місце ірраціональної системи віри мусила посісти раціональна система наук...»¹²⁵.

Для протилежного табору актуальне інше: або Бог, або диявол — третього не дано, і диявол (грец. антонім слову «символ») — «...гібрид, збірна пародія на всіх язичницьких богів. Біблійні заповіді: не вбий — проти Марса; не вкради — проти Меркурія; не чини перелюбу — проти Венери. Роги диявола, ратиці, хвіст, об'ємні груди і величезний фалос — Пан, Діоніс, Пріап, Деметра, Ізіда разом взяті, тілесна природа, явлена гротескно і пародійно. Припустимо, слід її перемогти заради спасіння теоретично-небесно-трансцендентальної душі. Якими засобами? .. Розділення душі і тіла, аскеза, зречення від плоті, якщо вас кличуть Франциск з Ассізу. А якщо інакше? Можливо, християнство — містична доктрина, що доступна дуже і дуже обраним? Суспільство з цим згодиться не може, як стіна не може погодитися з відсутністю цементу. Залишається утопія, облаштування земного життя за канонами Царства Небесного... християнську людину... слід повернути у земний рай, тобто до центру, з'єднуючого небо і землю. Але перш за все слід загальмувати її падіння... Все це цілком в стилі християнської алхімії... Що таке «камінь філософів» в даному контексті? Субстанція,

здатна зупинити «гріхопадіння»..., тобто знищити корозію, окислення, деградацію, гниття. Щось як «універсальна евхаристія»... Сучасний герметик Ежен Кансельє йде ще далі: «Чудесна трансубстанціалізація святої Меси, за суттю — та ж алхімічна трансмутація. У кожному фрагменті «каменю філософів» перебуває *spiritus mundi*, в кожному шматочку гостії, розділеному священником(,) — Ісус Христос»... Коли християнство процвітало, таїнства причастя було достатньо для виправлення дефектів і нормального розвитку особистості. В епоху невір'я, брехливої віри і морального розпаду слід... допомогти ефектові причастя алхімічним еліксиром (надалі цей принцип взятий протилежним табором і спрофанований в ідею трансформації поганого в добре, — О.Г.)... «¹²⁶.

Зрештою ідеологічна «артпідготовка» епосом про Грааль призвела до того, що в 1268 р. Сіцилія була захоплена Карлом Анжуйським, братом французького короля Людовіка IX (до 1282 р.), доки вона не перейшла до Арагону, а потім була віддана римському престолу в обмін на створене королівство Корсіки та Сардинії.

Певний час на боці Гогенштауфенів-Гібелінгів перебувала Візантія. Брат Генріха VI Філіп Швабський був одружений з донькою візантійського імператора Мунуїла Ірині, овдовілій невістці Танкреда з Лекки, короля Неаполя, який, як побічний представник норманської династії Сицилії, теж претендував на це острівне королівство. Як васали, принесли присягу Гогенштауфенам князі Малої Вірменії та Кіпру¹²⁷.

Як зазначалося, саме в кінці XV ст. **Томас Мелорі відроджує епос про Грааль** у своїй «Смерті короля Артура». Алюзії у відродженому епосі, на нашу думку, більш ніж прозорі. В 1485 р. на престол Англії сходять під іменем Генріха VII граф Уельсу Генріх Річмонд Тюдор і одружується на Єлизаветі Йоркській. Незабаром англійський король отримує пропозицію обвінчати свого старшого сина Артура на принцесі Єкатерині Арагонській, дочці правителів об'єднаної Іспанії Фердинанда Арагонського та Ізабели Кастильської. Другий син англійського короля Генріх готувався стати римо-католицьким архієпископом, а сестри обох принців Маргарет та Марія (друга — після короткотривалого шлюбу з перестарілим французьким королем) були видані заміж відповідно за короля Шотландії Якова IV та герцога Саффолку, від чого народилася злощасна леді Джейн Грей. Іншими словами, вимальювався капітальний європейський римо-католицький альянс, оспівати містичну єдність якого було справою честі і шляхом до майбутніх почесей. Залучити тезоіменитих предків, куртуазну традицію та римо-католицьке передання стало справою таланту Томаса Мелорі. Щоправда, в 1502 р. спадкоємець престолу Артур помирає, але наступний король Генріх VIII з дозволу самого Папи Римського одружується на вдові брата. Від шлюбу, проте, народжується лише Марія, а всі діти чоловічої статі народжуються мертвими. Вважаючи це божою карою за шлюб із жінкою брата, король Генріх розришдує шлюб з Єкатериною і одружується на Анні Болейн, матері майбутньої королеви Єлизавети I.

Щодо розгляду самої назви **країни династії Грааля як Саррас**, у нас є такі міркування.

М.-Е. Готьє вважає, що під Саррасом мається на увазі іспанська Сарагосса, яку визволив від маврів у 1118 р. арагонський король Альфонс I Войовник (1104 — 1134 рр.) і що мандрі героїв Граалю винятково пов'язуються з іспансько-французькою топонімікою (зокрема, ліс Серралунг) та аланським (сарматським) культом вершника-рицаря¹²⁸. На останнє особливо слід звернути увагу, бо цей факт може пояснювати контамінацію Граалю зі Сходом. Також дослідниця вважає Граалем відомий артефакт *El Santo Caliz* — чашу з агату для причастя, яка зберігається у кафедральному соборі Валенсії. Вона оздоблена в стилі ювелірних майстрів XIV ст., а ножкою їй слугує чаша з халцедону. На самій чаші наявне арабське гравіювання, тлумачення якого викликає досі суперечку. До Валенсії вона зберігалася в каталонському монастирі Сан Хуан де ла Пенья, потім її подарували арагонському королеві Мартину I у відповідь на подаровану ним золоту посудину. А за легендою, начебто в Рим цю чашу привіз сам апостол Петро, а в 256 р. папа Сикст II подарував її святому Лаврентію, котрий відвіз її в своє рідне місто Хуеска (Huesca).

У «Історії бритів» згадується ворог короля Артура якийсь Серс, володар Ітуреї, що знаходиться на північний схід від Палестини¹²⁹.

В санскриті *saras* означає «птаха» — або журавля, або лебедя¹³⁰. Це цікавим чином може співвіднесться зі знаменитим зображенням Зодіаку в Гластонбері (місцевість, пов'язана з легендою про короля Артура як місце його поховання), аналізу якого присвятив спеціальну працю Р. Генон: птах

тут зображений між Полюсом і самим зодіакальним колом (ближче до першого) і це швидше за все «...лебідь, висиджуючий «Світове Яйце», тобто еквівалент індуїстської Хамса (відпочаткової касти, яка об'єднувала брахманів, кшатріїв та вайшів, — О.Г.)»¹³¹.

Територіально ж, на наш погляд, під Саррасом слід розуміти Сарматію, чи навіть її частину — **Саргатию**, заселену сарматським племенем саргатів (Sargatii < *sal— «схил», «джерело» + дв.-інд. gatu— «шлях», звідси ж дв.-інд. sara «водопад»; хоча, більш ймовірно, від литов. sargus «сторожкий», лтськ. Sargat «охороняти», sargs «сторож»), від імені якого виводять назву Сургут (неетимологізовану на угро-фіннській основі).

О.С. Стрижак вважає, що від етноніма саргати походить топонім Салхат «Старий Крим»¹³² і з ним споріднений гідронім Salis як варіант назви Танаїсу «Дону»¹³³ (вірніше — Сіверського Дінця та нижньої течії Дону): «...на Валу Адріана (що відмежовував сучасні Шотландію та Англію, — О.Г.) стояло дві тисячі вершників родом із... Сарматії. За римським звичаєм, солдати після закінчення військової служби мали право поселитися в тому районі, в котрому служили. Тому не виключено, що надалі рицарі Круглого Столу пізнавали мистецтво кіннотного бою від нащадків «істинних» кентаврів із сарматських степів, навчених римській тактиці»¹³⁴. Сармати від початку появи на європейській арені славилися як умілі воїни. Овідій, який спостерігав сарматів безпосередньо в дельті Дунаю, говорив про те, що «між ними нема жодного, хто б не носив би налуччя, лука і синюватих від зміїної отрути стріл» (Овідій, V, 7, 12-20). Про «кидаючого величезного списа сармата» пише Валерій Флакк (Флакк, «Аргонавтика», VI, 162), про їх войовничість — Лібаній: «народ кровожерливий і посвячений Арею, який вважає спокій за нещастя». «Сармати не мешкають у містах і навіть не мають постійних місць замешкання, вони вічно живуть табором, перевозючи своє майно і багатство туди, куди приваблюють їх кращі пасовиська або змушують відступаючі або переслідуючі вороги; плем'я войовниче, свободне, непокірне і до того ж жорстоке і безжалісне, що навіть жінки воюють нарівні з чоловіками» (Помпоній Мела, III, 33)¹³⁵. Окрім того, як зауважує Йордан, у сарматів був звичай носити саме германські імена («Getica», 58), а сарматки славилися своєю войовничістю та майстерністю їздити верхи поряд з чоловіками (Євстафій Солунський, «Коментарі до «Іліади», 1159,51 (XVIII,514); Іоанн Цец, «Історія», XII, 868; Dion, «Per.», 654).

Також крилаті когорти Римом набиралися і зі спорідненої сарматам іраномовної Коммагени (зокрема, Комагеною у «Житті святого Северина Паннонського» називається теперішнє місто Тульн, де розташовувався римський гарнізон, набраний з цієї малоазійської території), з Каппадокії, Кілікії, Понту, де глибоко пустила коріння іранська релігія Непереможного Сонця Мітри, пам'ятки якої простягаються з берегів Дунаю через Германію до гір Шотландії. Наприклад, автор кінця IV ст. Латиній Пакат Дрепаній писав: «Під вождями та знаменами римськими йшов бувший колись ворог Риму: гот, гунн і алан відгукувався на перекличці, стояв на варті і боявся відзначки про відсутність» (Дрепаній, 32). А єпископ Сінезій із Єгипту писав імператору Константинополя Аркадію: «...Не можна не відчувати страху, бачачи загони молодих воїнів, вихованих у чужих нам норовах, які живуть своїми звичаями і замислюють ворожі щодо нас плани... В кожному маленькому заможному домі знайдемо раба-скіфа... Гідне подиву, що ці біляві варвари, які носять... розпущене волосся, у одних виконують роль прислуги, а в політичному займають керівні місця»¹³⁶.

Можливо, що міфологічна оповідь про вторгнення в сусідню Ірландію божественного Племені богині Дану (Туата Де Дананн; валлійцям відома міфічна сім'я Дон, про яку розповідає Четверта «вітка» Мабіногіон) є ніщо інше як насправді експедиція римських легіонерів. Відбулося, як на нашу думку, забуття істинного факту римсько-аланської інтервенції, аналогічно до того, як у часи Прокопія Кесарійського навіть самі римляни не пам'ятали, хто спорудив вали на півночі Британії, а відносили спорудження «стіни» (тобто Адріанових валів) до самих стародавніх мешканців острова, та ще й, явно запозичуючи ці уявлення у нових поселенців на острові (англосаксів), визначали землі за стіною місцем, де мешкають душі померлих, котрих перевозять на кораблях із континенту (Прокопій Кесарійський, «Війна з готами», VIII, 20:42-57)¹³⁷. Тим більше, що на зміну Племенам богині Дану, яким вони змушені передати владу над Ірландією — це «сини Міля», в назві яких всі дослідники бачать латинське miles «солдат», тобто на зміну розвідувально-колоніальній експедиції алан як найманців римлян приходять самі римляни.

Самі ж римські легіонери були родом з берегів сарматських Дунаю, Дону, Дніпра та Дністра

(пор. з ірл. *duine* «людина»; у ведичній традиції богиня Дану є дружиною парного божества Мітри-Варуни і матір'ю Врітри — ворога героя Індри). Вражає, що хоча племена Дану й овіяні героїчним ореолом та пошануванням в ірландській традиції, проте наявна більш рання позиція, за якою не слід відчувати до них жодної пошани¹³⁸.

Зумовлено це явною чужорідністю Племені богині Дану для кельтів (хоча Дагда вважається засновником друїдизму) та, зрештою, поразкою від партії радикальних кельтібернів на чолі з Мілем. Туата Де Дананн відійшли всередину пагорбів (*side*) і чародійних місць (*sidbrugaib*). Але верховний король Племені богині Дану Мананнан (у валлійців: Манауідан) Мак Лір (Мананнан Син Моря) мешкає за морем в Емайн Аблах (Емайн Яблук), аналогічному британському Аваллону (можливо, мається на увазі острів Мен(-Авалон)). Власне він дарує королеві Кормаку Мак Арту чарівну золоту чашу, яка, якщо над нею сказати три брехні, розпадається на три частини, а якщо сказати три правди, то вона знову стає цілою.

Супротивна на землях Ірландії і споріднена Племенам богині Дану група Фір Болг («Мішкуватий народ») вважається синами Гумойра, нащадків Данауса і Грека, синів Понта¹³⁹. Відомо, що кельти-галати (три племені: трокми, вольки-тектосаги, «охочі до мандрівок» і толістобогі) в Малій Азії власне успадкували землі, котрі раніше завоювали кіммерійці і ця спадковість у володінні могла відбитися в міфологічній генеалогії кельтів (Гумойр = Кіммерієць), а галати часів апостола Павла цілком могли бути посередниками християнізації Кельтського світу. Також загін кельтських найманців був у понтійській армії Мітрідата (Арр., *Mithr.*, III) і вважається, що саме їм належали ритуальний кельтський казан, знайдений у кургані Садовому біля Новочеркаська, та кельтський шолом, знайдений біля хутора Веселого (на Нижньому Дону)¹⁴⁰. Також, за Пріском Панійським, значна частина кельтських племен (амілури, ітимари, тоносури, війски) мешкала вздовж Дунаю (кельт. «Данубіс») в Паннонії та до північного побережжя Чорного моря і була винищена лише гуннами дядька Аттілі Руї (Ругіли) в 420-х рр. (гунни та готи часто тодішніми європейськими авторами називаються ще й скіфами).

В «Битві біля Маг Туїред» з жорстоким і ворожим Племені Дану народом фоморів (*Fomor*) ототожнюються скіфи¹⁴¹, що цілком зрозуміло з історичного протистояння сарматів (носії прохорівської культури) і скіфів (та нащадків останніх — носіїв зарубинецької археологічної культури). Наприклад, Діодор Сицилійський пише: «...Гальські народності найбільш віддаляються на північ і сусідні скіфи настільки люті, що вони пожирають людей; те ж розповідають і стосовно бретонців, населяючих островів Ірін (Ірландію)». Також: «...Слава про їх [кельтів, — О.Г.] хоробрість і варварство встановилася здавна, бо під іменем кіммерійців вони в минулі часи спустошили Азію. Це вони взяли Рим, зруйнували храм у Дельфах, підпорядкували данині велику частину Європи і Азії, і в Азії, заволодівши землею переможених, утворили змішане плем'я галлогреків» (*Diodor Sic.*, 1:32)¹⁴². Також цікавою в цьому сенсі стає концепція Я. Росен-Пшеворської про скіфське походження кельтських друїдів¹⁴³.

Думається, що західно-євразійська схема протистояння «кіммерійці — скіфи — сармати» була накладена як матриця на етнічну історію Ірландії: Фір Болг — фомори — племена богині Дану та на історію германців: йотуни — вани — аси. Аналогічна і, можливо, архаїчніша калька наявна у кавказькому нартському епосі аланського походження: Алагата — Бората — Ахсартгаката (останні — нащадки Дзераси, дочки володаря водяного царства Донбеттира, дружини Ахсартгага і матері близнюків Хаміца та Уризмага, і виявляють іменну тотожність з сарматами-акацирами, найманих Римом для оборони Херсонесу від Боспору). Показово, що у кавказьких адигів існує приказка «Ти не чорт і не шармат, звідки ти взявся?», а у грузинській мові слово «царматі» означає «язичник», а у мовах вайнахів (чечени та інгуші) словом «царьмат» називають страшну, чужу людину.

Це накладання «матриць» здійснене було саме сарматськими (аланськими) вершниками-легіонерами, і це передання належало до загального контексту посвячення (ініціації) у «вершника» («рицаря»), як аналогічно, на думку М. Еліаде, належить до такої ініціації сам переказ про Грааль: «...тут завжди присутній мотив довгого і напруженого «пошуку» чарівних предметів, котрий вимагає, окрім всього іншого, проникнення героя в інший світ... У правилах допуску в групу воїнів, якою керує Артур, можна розшифрувати деякі випробування під час вступу в таємне товариство типу «чоловічого

союзу»...Багаточисленні випробування, через котрі проходять персонажі артурівського циклу, належать до тієї ж категорії: в результаті пошуків герої виліковують таємничу хворобу Короля і, зробивши це, відроджують «Спустошену землю» або самі стають суверенами. Відомо, що функції влади пов'язані з ритуалом посвячення»¹⁴⁴. Те, що Грааль неминуче пов'язується з дівою-охоронницею (яка, навіть, попри певні заперечення, теж може «шукати Грааль»), наводить на згадку версію, базовану на археологічних артефактах¹⁴⁵, ототожнення амазонок, які повернулися з Феміксіри в Малій Азії до степів на північ від Кавказу, із сарматами (савроматами; дв.-іран. *saogomant* «оперезаний мечем»), які, за Діодором Сицилійським, переселилися з Мідії до Танаїсу, будучи безпосередньо пов'язані із передньоазіатськими походами скіфів¹⁴⁶. З скіфо-сарматами та їхніми уявленнями про амазонок кельти (галати) могли безпосередньо зіткнутися ще в Північному Причорномор'ї, коли в кінці III — початку II ст. до н.е., за даними декрета Протогена, у союзі з германцями-скірами загрожували Ольвії, а сусідні землі Великої Скіфії були спустошені сарматами. Власне кельтськими є поселення Бовшів на Дністрі (Ів.-Фр.обл.) та поселення біля с. Залісся в усті Прип'яті. Як наслідок цих контактів постали такі археологічні культури, як зарубинецька та Поянешти-Лукашівка.

Проте з приходом у III ст. н.е. готів (із середовища вельбарської культури західного польського Помор'я аж до Волині)¹⁴⁷ на землі сарматських племен язигів (між Істром і Борисфеном, а далі до Дунаю та Гірканського лісу аж до Паннонії, за Плінієм, IV,80), роксоланів (між Борисфеном і Танаїсом, за Страбоном, VII,3,17, а потім у Буджаку та Молдові, за Плінієм), алан (сусідніх язигам, за Плінієм, IV,80) та аорсів-гамасобіїв (між Борисфеном і Танаїсом та Каспійським морем, за Страбоном, XI,5,7), відбулася трансформація кельто(галато)-сарматського епічного елементу Саррас в готський епічний елемент — Сар. Це ім'я носив брат Амія та Сунільди, про яких розповідає Йордан у своїй «Гетиці». Сунільда (у «Вольсунга-сазі»: Сванхільда «Лебідь битви») з племені росомонів була покарана за подружню невірність (втечу). Володар готів Германаріх наказав розірвати її кінцями. За це її брати Амій та Сар проткнули Германаріхові бік мечем (пор. з мотивом рани в переказі про Грааль!). У едичній «Промові Хамдіра» ці персонажі відомі як брати Хамдір, Серлі і Ерп (останнього вбивають брати, бо він син наложниці, а вони — знатної Гудрун-Крімхільди, дочки Гьюки-Гіука), а світловолоса Сванхільда виступає дружиною Йормунрека (тобто Германаріха). Пор. з мотивом Гвіневери-Геневри-Гіневри-Gwenhwyfar ferch Orgyrgan «Білий привид, дочка Оргірврана (Лодегранса)», вона ж *Wenhaver*, *Guanhamara*, *Gwewenour*, *Guenievere*, *Guinevere*, жінки — зрадниці короля Артура, та порівняймо з жінкою верховного короля Ірландії Еохайда Айрема чарівною Етайн або дружиною короля Конхобара Деїдре, або жінкою короля Марха Ізольдю, або жінкою Фінна Мак Кумаїла Граїн; цікаво, що імена викрадачів схожі: Геневри — Модред (Медраут «Вдаряючий»), Етайни — Мідер, Граїни — Діармуйд О'Дуїбне; «...Образ Либеді-Лебеді виступає в двох билинних циклах: про Михайла Потика та про Івана Годіновича, які, за визнанням дослідників, є найдавнішою частиною східнослов'янського епосу. Варіанти існують різні, але основне ядро здається досить очевидним. Історія Либеді — це історія невірної жінки»¹⁴⁸.

Саме антропонім Сар (Серлі) «...перекликається з Птолемеєвим ойконімом $\Sigma\rho\omicron\nu$, лат. *Sarou*, як називається місто над Дніпром (у II ст. — *Bozysthenes*: пор. ще поблизу, над Південним Бугом, — м. *Sarbakon*, а нижче Сарона, біля Дніпра, — м. *Serimon*; виразна група назв населених пунктів із компонентом *Sar-//Ser-*). Нібито той же корінь, що й у слові «сармати»; пор. авест. *sarah-*, осет. *saer* «голова». Тоді $\Sigma\rho\omicron$ («головний»?) — це, мовляв, сучасний Київ, розміщений нижче мм. *Amadoka* й *Azagaion*, а ті, в свою чергу, — нижче «Амадоцьких гір»..., в основі цього комплексу... вбачають скіфський етнонім $\Lambda\rho\acute{\alpha}\delta\iota\omicron\iota$ «сироїди» (від скіф. *āmaadaka* «ті, що їдять сире»...)... Очевидно,... що другий брат Сванхільди носить ім'я Аммії..., яке могло б бути скороченим варіантом від *Амадок — «сироїд»¹⁴⁹. Можливо, що етнонім Амадок (відомий також фракійський етнонім «амадоки») був витлумачений на скіфо-іранській основі, в той час як мав ту ж індоєвропейську основу, що й англ. *hammer* «молот», а отже, переказ, засвідчений Йорданом, має паралель з літописним про Кия, Щека і Хорива та сестру їх Либідь як засновників міста русів (росів) Києва. У вірменській версії в «Історії Тарона» Зеноба Глака — Куар, Мелтей і Хореан, засновники міст Куар, Мелтей і Хореан у області Палуні і сини вбитих двох ідопоклонників-«індусів» Деметра і Гісанея, засновників у землі Тарон міста Вішап і страчених з невідомої причини царем Валаршаком. Переказ про братів вміщений в часи правління імператора Маврикія (582-602 рр.). Візантійська повість «Чудеса Дмитрія

Солунського» знає князя Кувера (інші джерела називають його Кувратом), підданого Аварського каганату (був князем слов'ян області Срем, тепер — Хорватія, куди змушений був переселити свій народ з Північного Прикарпаття), який повстав у 635 р. проти поневоювачів. Свого часу він виховувався в Константинополі і був другом майбутнього імператора Іраклія, а після переходу на бік візантійців отримав місто Керамісії і «поле» довкола нього на лівому березі Дунаю (Пелагонія) та сан патрікія. Кувер спробував заволодіти візантійською Фессалонікою, але зазнав невдачі, після чого згадки про нього зникають. Можливо, що в уявленні прийдешніх нащадків архаїчний Кий, будівник якогось центру в межах Імперії, та близьких у часі Куврат-Кувер, будівник якогось меншого міста («Києвця») на Дунаї, ототожнилися. Тим більше, що в практиці Візантії було поселяти на своїх кордонах для їх оборони союзні племена. Наприклад, імператор Юстиніан I запросив у 540 р. антів поселитися в якості федератів у місті Туррісі (біля сучасного Галацу), щоб забезпечити цю частину дунайського кордону.

Якщо київський переказ згадує саме етнонім «хорвати» (початкове, за Н.С. Антошиним, «гърбаты/*gъrbъ+atu» > «хърбаты» > «хърваты», або кельт. *crwth* «гора», що в дако-романській вимові дало «карпи», «карпиди») ¹⁵⁰, то готський засвідчив саме на його місці етнонім «серби» (компонент: *Sar-//Сер-//Ср-*), а отже, готський та київський перекази відображають, відповідно, переказ одного племені, але в редакціях двох його протилежних фратрій — «сербів» та «хорватів» (і.-є. **ser-v—/*xar-v—* «охороняти» ~ дв.-англ. *scytta* «охороняти» ~ етноніми «скити» в іранському масиві та «скотти» в кельтському, дуалом якого є, відповідно, «готи» та «гойдели»).

Як зазначає Константин Багрянородний, балканські серби і хорвати переселилися із землі білих сербів та білих хорватів, званій у них **бойки (Boiki)**, тобто сучасна Бойківщина (охоплююча прикарпатську Україну — Галичину, тобто *Galicie*, і частково Закарпаття; ріка Тиса, що омиває ареал закарпатської частини Бойківщини, перетнувши Угорщину, тече прямо в Сербію ¹⁵¹; пор. горонім Карпати з ірл. «глуан карпат» — «вигин [для проїзду] колісниць»; пор. етнонім «англи» з пра-і.-є. **ank-*, *ang—* «гнути, згин, зкривлення» ~ праслов. **angъль* > «уголь»; гідроніми Буг і етнонім «бужане» < герм. *biegen/bog/gebogen* «згинати»), походження назви якої пов'язують із кельтським племенем боїв (від нього походять ще й назви Богемія та Баварія). В пізніших часах ця територія була підконтрольна германським етносам гепідів та квадів (пор. з ірл. *cuad* «бити», «боротися», латин. *cuo* «б'ю, стукаю», литов. *kuati* «бити», «вбивати», «вражати», «ковати», *kova* «боротьба», слов. **kovati*).

А отже, можна говорити про різноетнічні субстратні, адстратні та суперстратні елементи в мові та духовній культурі слов'ян, та ще й своєрідним чином та химерно переінтерпретовані (т.зв. «народна етимологія») за нових етно-історичних реалій. Крім того, значна частина слов'янської лексики добре етимологізується на ґрунті германських і кельтських мов, в той час як у праслов'янській вона стоїть ізольовано. «...Важкість вивчення цього впливу, проте, полягає у тому, що від кельтських мов середньої та східної Європи не залишилося майже жодних слідів. Ми змушені виносити судження про ці мови на основі західних кельтських мов, котрі, звичайно, вже у кінці дохристиянської ери мали суттєві відмінності від східних» ¹⁵². Відомо, що поширений **білінгвізм** серед прадавніх племен був породжений причинами **різноетнічного походження жіночої та чоловічої фратрій**, коли фратрія «А» віддавала заміж своїх дочок у фратрію «В», а брала для себе дружин з фратрії «С» (т. зв. «жіноча» і «чоловіча» мови, мови жерців-шаманів і воїнів-мисливців, мови ремісників та селян тощо). Можливо, що слов'янське слово «ячати» на означення мови лебедів (що, як правило, виступають тотемами шаманів та «жіночих» фратрій) засвідчило саме побутування серед слов'ян та частини германців (свеви) кельтської мови в якості мови сакральної та релігійного застосування з 500 р. до н.е., коли кельти ¹⁵³ в силу свого скотарського заняття ¹⁵⁴ відтиснули в 332 р. до н.е. значну частину слов'ян із Середнього Подунав'я та Чехії на північ — за Судети, Татри і Карпати ¹⁵⁵.

«...Протягом тривалого часу основним населенням провінції Норик були кельти, котрі у перші століття християнської ери зазнали глибокого впливу римської цивілізації та латинської мови. Саме тут римляни впроваджували політику інтенсивної урбанізації, внаслідок котрої все місцеве населення було романізоване... Романізоване населення із Норіку пізніше пересунулося на схід і заселило Верхню Паннонію... Не слід забувати, що майже скрізь романські мови сформувалися на кельтському субстраті. Інтенсивна і глибока романізація північної Африки не призвела до створення тут романських мов... Мовні сліди кельтського субстрату через романську мову проникли в багато мов карпатського

ареалу. Кельтське походження ряду карпатизмів не викликає сумнівів. Однак у деяких районах карпатської зони кельтський вплив міг бути безпосереднім (не через східнороманську мову). Добре відомо, що у перші віки н.е. кельтський вплив мав місце на території південно-західної Польщі та Верхньої Сілезії. Це сильніше та інтенсивніше воно було у Богемії, де перші слов'янські поселенці застали ще багаточисельне кельтське населення...»¹⁵⁶. «...Не випадково, що... саме серед Бретані поширені танцювальні мелодії, структури яких точно відповідають карпатським коломийкам. Заслуговують на увагу й відомості про те, що скрипка, яка походить у Європі від кельтського інструмента «крота», особливо поширена у народному побуті на Прикарпатті. Іншу фольклорну паралель можна вбачати у деяких особливостях використання обрядових предметів, зокрема у тій ролі, яку відіграють в українців та у кельтів стрічки та рушники для прикрашання»¹⁵⁷. Як констатує В. Седов, «...в останньому часі виявилось, що культові споруди північно-західної (венедської) частини ранньосередньовічних слов'ян ведуть походження від храмового будівництва кельтів Середньої Європи»¹⁵⁸.

Самі групи кельтів-носіїв латенської культури (з III ст. до н.е.) чим далі на схід були нечисельнішими (племена, роди), вони замешкали серед місцевого населення, зумовили сильний вплив своєю вищою матеріальною культурою і виробничими навиками у порівнянні з розвитком місцевого населення¹⁵⁹. Кельти занесли на Балкани латенську археологічну культуру, осіли на Буковині, Галичині, у Трансільванії та Олтенії, поступово зміщуючись із місцевим населенням. Саме вони зумовили значний вплив на місцеві культури, сприяли подальшому розвитку чорної металургії та обробці заліза, принесли гончарний круг, сало та фібули.

Як зауважує Н.С. Широкова, значні конгломерати кельтів, озброєних залізною зброєю та зі стадами великої рогатої худоби і супутніми групами ремісників та ковалів, найінтенсивніше проникали в Україну з 390 до 207 рр. до н.е.¹⁶⁰. Наприклад, біля Мукачєвого в Закарпатті містився кельтський металургійний центр (другий за величиною у Європі), опідум-городище Галіш і Ловачка (III ст. до н.е. — III ст. н.е.). Тут робилися монети, тут же знайдено близько тисячі інструментів, майстерні (ювелірні, кузні), ножиці для стрижки овець, окуття гірських човнів, коси, зернотерки, мечі, млинки, ковадла, щити, фібули, срібні монети.

«...Внаслідок такого взаємопроникнення у III-II ст. до Р.Х. складається кельто-слов'янська етнічна група з явною перевагою кельтських рис. В.В. Седов вважає, що найсильніший вплив кельтів на слов'ян відбувався у II ст. до Р.Х. Він був настільки імпульсивним і визначальним на подальший розвиток слов'янського етносу, що у археологічній науці він складає цілу нову «Пшеворську культуру»... Внаслідок такого входження кельтів у території слов'ян пройшла асиміляція кельтського населення. Поглинання слов'янами кельтів відбувалося, як вважають дослідники, до V ст. Р.Х., після чого кристалізувалася суто слов'янська культура... На середньому Дністрі в курганах поблизу сіл Новосілки, Серватинці, Завадівці поруч з кельтськими знахідками зустрічається скіфська кераміка... На кельтській пам'ятці біля с. Бовшів окрім кельтської кераміки зустрічається кераміка фракійського гальштату... В похованні біля с. Колоколин разом з кельтськими речами присутня кераміка липицької культури... У пшеворських могильниках, поблизу сіл Гринів, Звенигород і інших присутні кельтські фібули, нові види кельто-слов'янської зброї: двосічні мечі, наконечники списів, півсферичні умбони щитів, остроги, нові види сокир, бритв, ножів та інших як військових, так і громадсько-господарчих речей поруч з місцевою керамікою... Дослідження останніх десятиріч показали, що слов'янське ковальське ремесло I тис. Р.Х. по своїх особливостях і технологічній культурі було найближчим до металообробної системи і виробництва кельтського світу (*а не римського чи скіфського світів*, — О.Г.)... Кельтські старожитності в Подніпров'ї відзначаються непоодинокими знахідками, що дає право вважати, що кельти мали тут свої торгово-економічні, а можливо і політичні опорні пункти... в III-II ст. до Р.Х.... Кельтський світ... збагатив слов'ян металургійною, сільськогосподарською та політичною термінологією, зокрема словами: коньк, коназ, конязь, князь...»¹⁶¹.

Також зафіксована писемними джерелами римська факторія *Carrodounon* (кельт. *car*— «камінь») цілком контамінується з Кам'янцем-Подільським (на місці якого також фіксуються Птолемеєм *Самепае*), а також, можливо, це загальна назва для тутешніх факторій, що в пізніші часи дало місцеві топоніми з коренем «городен-/городн-» (Городенка, Городниця, різні сільські присілки Городища)¹⁶². Чекають також своєї локалізації сусідні Карродунону кельтські факторії (Маєтоніум,

Вібантаваріум і Ерактон), згадані Птолемеєм. За деяким археологічними даними кельти (носії латенської культури) освоїли не тільки українські Потисся, Верхнє Подністров'я та Подунав'я, але й просунулися безпосередньо у Середнє Подніпров'я (бронзова маска із с. Пекарі біля Канева, кремаційне поховання біля гирла Прип'яті в с. Залісся та ін.)¹⁶³. «...Порівняно скромний обсяг археологічного матеріалу з території Правобережної України не йде ні у яке порівняння зі значною кількістю збережених тут гіпотетично кельтських топонімів... Зокрема, вражає виявлення кельтських етимологій для 54 лексичних основ 230 назв селищ на витках річок України... Виявлення кельтських топонімів у багатьох випадках підтверджується очними свідченнями на місці... Як один з прикладів К. Тищенко наводить гідронім Радоробель (Житомирська обл.), який він виводить від кімрського (валлійського) *ghaedrawl* — «порожиста, каскадна; гучна, як водоспад». Під час спеціального топонімічного відрядження було підтверджено, а згодом і завірено відповідним науково-дослідним актом, що біля гирла висохлої річки Родоробель характер течії р. Уборть свідчить про наявність порогу, бо вода вирує і шумить»¹⁶⁴.

Археологічні дані про перебування кельтів на території України та Білорусі з кожним роком все збільшуються¹⁶⁵. Як зауважує К. Тищенко, «...раніше на землях деревлян була поширена зарубинецька культура з сильним латенським (кельтським) впливом»¹⁶⁶, а надалі стала субстратом для милоградської культури, носії якої розглядаються М. Браїчевським як безпосередні предки літописних деревлян¹⁶⁷ і сусідували останні (атрибуйовані К. Тищенко як «кельто-неврське» утворення) з «кельто-балтійським племенем ятвягів та «нурцями-кельтами землі Болохівських князівств», де наявна «Деревська волость з м. Деревич і р. Деревна. Власне, це і є південна околиця Деревлянської землі»¹⁶⁸.

Власне на гіпотезу щодо слова «ячати» як означення сакральної мови в середовищі праслов'ян наштовхнула нас наведена К. Тищенко така кельто-слов'янська лексична паралель: слов. «язик», «ячати»/кімр. *iaith*, дв.-ірл. *icht*, бретон. *uezh* «мова, язик, народ, нація, родина» < брит. **iek-*, **iekti* — «говорити, мовити» ~ дв.-верх.-нім. *jicht* «твердження, сповідь», *jehan*, *gehan* «мовити, казати, сповідатися», латин. *iocus* «приказка, жарт. дотеп»¹⁶⁹ (~ дв.-інд. *vac-/vak* — «говорити» < **uek* — «урочисто оголошувати» < «урочисто оплакувати»¹⁷⁰). Феномен таємних (ритуальних) мов, іноді зовсім відмінних лексично та граматично від мови щоденного вживання, був доволі поширений на Євразійському просторі в епоху розкладу первіснообщинного ладу (це, зокрема, стало сприятливим ґрунтом для того, що в якості сакральних мов легко прийнялися народами-неофітами мови таких світових релігій як латинь, арабська, санскрит власне виключно для ритуального вжитку). Як вважає К. Тищенко, проявами кельтської сакральної мови у слов'ян є словотвірні аналогії: *plant-plentyn* «діти-дитина», *rysgod-rysgodyn* «риба-рибина», *ad-new-yddu* «од-нов-ити» тощо.

Культова сакральна мова праслов'ян, на думку Є. Лазарева, збереглася до ХІХ ст. в районі Мещери (Волго-Окського межиріччя) у формі таємної мови мандрівних «коробейників» (мінйял товару на товар)¹⁷¹ — «офенська», «афінська» мова чи просто «**феня**» («ботать на фене»), в якій, поряд з іншими мовними пластами, виділяється й суто кельтський. Та й у самій кельтській традиції під цією назвою виступає «мова феніїв» (ірл. *berla na fene*), відокремленої від решти особливої групи мандрівних воїнів (ірл. *fianna* < дв.-ірл. *fine* < *venja* «спорідненість, рід»)¹⁷², очолені героєм Фінном («білий», «світлий»; у валлійців Уельсу — Гвін ап Нуд), вони ж «**фенни**» античних писемних джерел, як носії культури західнобалтійських курганів так і, на наш погляд, «**кривичі**» давньо-руських літописів (ірл. *scabh* [kri:v] «дерево, гілка», кімр. *cyf*, *cyfaidd* «міцний, сильний, кріпкий» ~ слов. «деревляни/кривичі», балт. «крів-крівайтіс», Крієву-калнс «Кривицька гора» (найвища вершина Курляндії), литов. *krievs* «росіянин, східний слов'янин», пізньо-латин. *arborici*) та полянська фратрія «хорив» (дв.-корн. *erw*, дв.-бретон. *ero*, кімвр. *erw* «оранка, поле, борозна»).

Група **феніїв**, без сумніву, має стосунок до феномену **чоловічих союзів**, які мали таємний чи напівтаємний характер (його класичним прикладом є полінезійські «ареї»¹⁷³). Генетично вони тотожні хеттським «панкус» («царська гвардія»), ведичним «пані» — групі воївоначих суперників Індри та античним «панам» — воївоначим духам зі свити фракійського бога Діоніса. Найвірогідніше, що й слов'янське «**пан**» — «дородний член суспільства» (він же **leoch** «воїн, герой» > слов. «**лех/лях**») теж походить від визначення члена-«**кума**» (ірл. **cum-e** «однаковий, такий же (в даному випадку, як батько)»; співставмо з цим збережене румунами визначення похресника — *fin*) цього чоловічого союзу

«панів/феніїв», який очолював озброєний посохом (брет. *bazh* «посох, палиця, кий» ~ галиц. антропонім «Базьо/Бадзьо») «князь-мал» (ірл. *ceannasach* «головний, основний» (~ германське «конунг», з яким пов'язують слов'янське «князь», не має надійної германської етимології (згідно із саг, від імені Кон, значення якого невідоме) + дв.-ірл. *mal*, кимвр. *mael* «князь, вождь», брет. *mael*, *mell* «молот, кий; священний молот» ~ валл. *mellt* «блискавка», дв.-ісл. *myöllnir* «палиця громовержця», рос. «молния», хетт. *mallat* «назва знаряддя, зброї», укр. «молот» // і.-є. **me(le)*— «молоти»: лит. *milinys* «мелен», «ручка жорна», рос. «мелен», польск. *mlon*) тут запрошується аналог з готської династією Амалів; одним з останніх, як зауважує К. Тищенко, є древлянський князь **Мал Ніскиня**, з іменем **Neagh**, варіантом імені бога Луга, а столиця якого **Іскоростень** має форманти *is*— «під» та *siōch*— «межа, край, земля» або *cuirín dearg* «смородина червона» ~ слов. міфічна р. Смородина як межа між світами).

В союз приймалися всі охочі тубільці (не тільки чоловіки, але й жінки, пор.: брет. *maouez* «жінка» ~ укр. «мава, мавка» — «міфічна оргастична істота»), але для цього вони мусли були пройти для отримання езотеричного знання ініціальні випробування (здійснені «деверем»; *diamhair* «таємничий»), гомосексуальні (про що згадує Арістотель; *Arist., Pol., II,9,7*) та іноді бузувірські — випробування холодом (*Arist., Pol., IV,17,2*), канібалізм (вбивство і пожирання своїх дітей на знак відданості союзу) та тортури, що, наприклад, у казках збереглося як розповідь про виривання пасів шкіри зі спини ініціанта. Але для того, хто пройшов випробування, приналежність до «таємного союзу» (слов. «дружба», «дружина», «дроунгарь» < ірл. *drong* «загін») ставала великим привілеєм («молодець» < ірл. *moladh* «похвала»), «шляхетністю» (дв.-ірл. *slacc* «меч», *slachta* «побитий, вдарений», «той, хто пройшов ініціацію» < і.-є. **slak*— «вдаряти»; ~ герм. **slah-/slag-/slog*— «бити, вдаряти; у рицарі посвячують, вдаряючи плазом мечем по плечу» > англ. *slay* «вбивати», дв.-англ. *slean* < **sleahan* «вдаряти, бити», нім. *schlagen* «бити», гот. *slahan*, дв.-ісл. *sla* «бити, вдаряти»). «Союзники» носили найбагатший одяг і коштовності («грейди» < *greithe*; «дороге, дорогоцінність» < *dearg* «червоний»; «коштовне» < валл. *soch* «червоне»; як відомо, у кельтів були поширені скляні браслети різних барв, бо при скловарінні використовували домішки різних металів, кісткове борошно, що й надавало виробам різного забарвлення), вважали себе вищими навіть за племінних та родових вождів («небіж» < ірл. *noib* «святий» ~ дв.-перс. *naiba* «красивий»), фарбували волосся винятково в червоний (помаранчевий) колір (ірл. *dearge*, валл. *soch* «червоний»).

Фенії мали певні **регіональні сакральні центри** (ірл. *rhad* «укріплене місце», кимвр. *ban* «притулок», *ghwug*, *ghuch* «ущелина, розколина, розлам» ~ численні топоніми в Україні, Польщі, Прибалтиці та Німеччині, етимологізовані частково К. Тищенком та нами, на **rad*— як от Радом, Радомишль, **ban*-, як от Баня-Лука, **rog*-, як от Рогатин, Рогатка, Рогачів, а також: Варшава < брет. *war* «на»+?; Корсунь < кимвр. *korsen* «очерет», Оскол < бретон. *askol* «чортополох», Овруч, Вруч < *brug* «вереск», Бар < *bar(r)* «голова, верхівка», Єзупіль < «Під Беленусом», Ніжин < *Neagh* «одне з імен бога Луга», Чернігів, Чернівці < кимвр. *teutn* «монарх» або ірл. *caeg* «замок, фортеця», Болохів, Болехів < кимвр. *boloch* «руїни», Диканька < кимвр. *dihangfa* «рятунок, втеча», Ковель < брет. *kavel* «колиска», Орел, Орель < ірл. *airgialla*, *oriel* «підлеглі, що дають заручників», Галич, Галац < ірл. *cloch* «камінь» або *gealach* «Місяць», Кішенів < *cisean* «корзина, кишеня», Каунас < *ciunas* «спокій, відпочинок, мовчання», Крехів, Крихівці < брет. *krech* «верх, верхній», гідронім Кама < ірл. *cam* «кривий», Крути < ірл. *crwth* «гора», Кодино < валл. *coed* «дерево, ліс», Фастів < кельт. *fasach* «пустеля», «гора»; Сколе, Оскол < ірл. *scal* «дух», Гута < ірл. *guth* «голос»), що визначалися як «скарбниці» («кошелі», *caisleán*; пор. також: *coimead* «зберігати» ~ «комод»; *coimírce* «захист» ~ «комірка») і були східними версіями гальських *oppida* (поряд із туземними «селами» < *saol* [se:l], [si:l] «життя; період життя; велика кількість людей; всі присутні»).

В цих сакральних центрах, як свідчать казки, заправляють карлики-«зелені Охи» (ірл. *abhas* [auk]; в кельтській казковій традиції Бретані популярні «карлики джерел» — «коррігани», викрадаючі саме юнаків), які керували залогами охоронців-«кафарів» (*safag* «шолом»), вихованих із викрадених або отриманих в «жертву-податок» хлопчиків. Казка про Оха та закляття «Огій на тебе!» найпопулярніші на Поділлі, де у Немирівському городищі скіфського типу виявлено безліч предметів гальштатської культури кельтів (Ефор називав кельтів сусідами скіфів).

Як правило, діяльність «панів» носила сезонний характер, пов'язаний з поверненням стад з пасовищ та збиранням урожаю. Характерною особливістю «панів/феніїв» було те, що вони зуміли створити своєрідну систему клієнтних відносин (sclavus) з місцевими землеробськими народами. Самі вони не займалися землеробством, це був обов'язок слов'ян, германців і фракійців, їм же віддавалися на випас і стада кельтів. При цьому частина худоби з випасаючого стада передавалася сім'ям слов'ян в обмін на муку, продукти землеробства, знаряддя праці тощо. Це дало змогу перетворитися кельтам у «націю гендлярів». Аналогічне явище має зараз місце в Руанді, де землероби — бхуту (хуту) і кочівники — тутсі, і в Уганді — хіма та іру. А в минулому цю систему застосували авари, печеніги, половці (їхні «клієнти» на Русі носили назву «бродники») та монголи (тюркські «клієнти» яких власне й визначалися як «татари»).

Але самі члени «союзу» не мали постійного місця проживання і переїжджали з місця на місце, мотивуючи це паломництвом до регіональних сакральних центрів, рекетуючи місцеве населення (кімвр. talaf «платити» ~ слов. «доля» як «плата, викуп», «теля» — «те, чим розплачувалися») та влаштовуючи оргастичні святкування-«ігри» (кімвр. gra «любов»; брет. ebat, ebatou «веселощі, пустощі» > франц. ebats «розвага», сер.-ірл. fess, feiss «coitus» > слов. «пустощі, пустувати»), пов'язані з вірою в переселення душ (Цезар, VI,14; Діодор, V,28). Зовні члени союзу виглядали як бродячі комедіанти-«скоморихи» (ірл. scréach «пронизливо кричати, репетувати, верещати», від ірл. scornach «горло»; у «Житті святого Северина» та Йордана вони виступають як паннонські розбійники-«скамари/скамери»). Кульмінаційним їхнім святом було «купала» як правило, це вистави (з декламаціями та піснями — брет. gwerzeen ~ слов. «вірші»). Забави-ігрища («клехи»-cluiche) влаштовували нижчі члени союзу («морицани»¹⁷⁴-marcach, тобто верства «конюхів», та «кіти»-ciotai, тобто верства «лівих», пор. семантично з балто-слов. «кріве/кривичі»), на відміну від вищих-boaige, «бояр/баронів» (з часом відбулося народноетимологічне випрямлення у зв'язку з приходом тюрків: тюрк. raj-/baj— + er/ag «багатий муж», тобто «маючих стада великої рогатої худоби» ~ хінді gosayin «власник корів» > слов. «хозяин» — «господар») та «дісів»-«друїдів» (ірл. deis, франц. droite «права сторона» < і-є. *dek «правий» (лат. dexter, гр. dexios, сл. desнь та ін.) ~ тюркське dik/dek «прямий», «рівний» (туркм. dikan «прямий», тур. dik «вертикальний», чув. tikēs, узб. tekis «рівний»).

«Пани» не підпорядковувалися законам суспільства (кімвр. rhydd «свобідний» ~ слов. «рй»), кражі, гвалтування та грабіж їм були дозволені (ірл. neart «сила» > укр. «нуртувати» ~ осет. part «герой, нарт», дв.-англ. geneorth «задоволений») і мотивовані ореолом недоторканості та святості. — ірл. fear «(справжня) людина» > слов. «вор (в законі!)». Землероби (ірл. sclábhái [skla:vi:] «раб, робітник») та їх сім'ї не рідко залишалися без засобів існування. Наприклад, король Ірландії Аед, син Айнміре (пом. 598 р.) змушений був боротися з пережитками «філідів», до складу яких входила мало не третина жителів острова і які від свята Самайна (1 листопада) до Бельтайна (1 травня) перебували на «утриманні» ірландців, у яких філіди, за звичаєм, мали право просити для себе будь-яку річ¹⁷⁵. Тобто фактично й поводитися як «вовки» (і-є. *uel— > *ulk-/*ulr-), «лютий» (табуйована назва вовка у слов'ян < кімвр. llid <luto— «злоба»), які, за повір'ям, розпущені і нападають на худобу від осіннього Юрія (26 листопада/9 грудня; інколи від дня св. Дмитра, 26 жовтня) до весняного Юрія (23 грудня/6 травня), котрий «відкриває» та «закриває» їм пащі, і тоді ж відзначаються різноманітні «вовчі свята» (т.зв. походи «ряджених» у шкури). Аналогічні правовідносини пропонує готам римський воєначальник гун Хелхал в 469 р.: «дасть готам землю (для поселення в імперії), але не для них самих, а на користь унів (гуннів); що уни (гунни), не займаючись хліборобством, будуть, як вовки, приходити до готів і викрадати їхню їжу і що готи, перебуваючи в стані рабів, працюватимуть для утримання унів (гуннів)»¹⁷⁶. Також можливо, що члени «вовчого братства» розігрували архаїчний сюжет, відомий як «темеський Герой»: італіками був вбитий супутник Одиссея галл Алібант (або Герой), дух якого у образі чудовиська з чорною личиною у вовчій шкурі вимагає викупних жертв (він іменується Бараменід-«Зловолящий». З ним розправляється реальний історичний олімпіонік (переможець Олімпійських ігор) Євтим, уродженець Епізефірійських Локр (Paus. VI, 6, 4 sq.; Strabo VI, 1,5,5 sq), який рятує дівчину, заручену з чудовиськом, а саме чудовисько «зникає у морі», тобто перекидається на річку¹⁷⁷.

Не належні до «панського/вовчого» союзу клани зневажливо визначалися як «собаки», «пси»: ірл. chu-, валл. gi- (dobog-chu, dyfr-gi «водяна собака/видра»; хоча за ними визнавалося право бути

ініційованим до іншої традиції, як от Кухуліна посвячує водяна фея): > закінчення «-ко» у відіменних прізвиськах, або ж «профани»: кімр. *drwg*, множ. *dryg(i)au* «погана, зіпсована, ледача людина», «поганого роду», «нечемна людина»¹⁷⁸ > рос. «дурак»; ірл. *droch* «поганий» > «дряхлий» (К. Тищенко співставляє це з етнонімом «дреговичі» та топоніми Дриг-/Дриж-; але одночасно, як на нас, може бути атрибуційоване як «причетний не до Кельтського світу, а до Германського»: гот. *drūgan* «служити солдатом», англо-сакс. *dryht* «народ», гот. *triggws* «вірний»; також, як на нашу думку, реінтерпретацією «дрегович»-«поганий» в середовищі кельто-балтських ятвягів ми повинні завдячувати їй появі сучасного етноніму: литов. *biaugus*, латиськ. *blaurs* «гідкий» > білорус, початково «дрегович» і потім «народноетимологічне» пояснення із забуттям справжньої етимології). Відповідно, належні до «панського/вовчого» атрибуційовуються опонентами як «невірні/облудні» (ірл. *brech* «вовк» > «брехня»).

Ненавість місцевого населення до «панів»-«ворів»-«бандитів» була велика (слов. «вред(-ні)» — «прибульці із заходу» < ірл. *farthar* «захід») ще й в силу культивування людських жертвопринесень: фенії, проходячи в танці довкола прив'язаного ланцюгами (**кайданами**, *caighdeán*) до стовпа-ідола («болвана» < гот. *balwjan* «мучити») приреченого-«діра» (ірл. *daor*, фонетичне *dir* — «раб, приречений, засуджений») чи полоненого-«сараки» (ірл. *saraigh* «захоплювати силою, порушувати щось»), символізуючого «священного посланця»-«байду» (ірл. *buaidh*, кімвр. *budd*, галл. *bodi*, фр. *butin*, норв. *byte* «перемога» ~ дв.-ірл. *baid* < **baeti* «вмирає»), кидають у нього дротики (відгомін в германській міфології — смерть Бальдура під час ритуального кидання богами в нього дротика зі стебла омели) або ж спалюють на повільному вогні, і мета не вбити одразу, а продовжити його муки якомога довше (що збереглося в традиції шляхти Польщі та Литви до XVII ст.). Надалі здійснювали ворожіння за нутрощами нещасного (дв.-англ. *reada/aedre* «нутрощі» > слов. «рада» — «тлумачення, розгадування», першопочатково — ворожіння на нутрощах жертви). Як визнають самі представники кельтського етносу, людські жертвопринесення (див. про це: Caesar, V.G., IV,16,5; Strabo, IV,4; Diodor, V,31,4, Cicero, De re publica, II, 9,15) є найбільш жахливою плямою на репутації кельтів¹⁷⁹.

На місці жертвопринесень споруджували наземні будівлі-«дома» (*tuama* «могила, могильний камінь»), «карни» (згадані у «Слові о полку»; ірл. *charn* < дв.-ірл. *cairn* «карн, кам'яний насип»; за повір'ям кельтів, померлих злочинців засипали камінням, а праведників — землею, кельтським аналогом слов'янського «ізгой» було «людина з-під карну», а аналогом клятви «щоб я провалився» — «щоб я був під карном»; хоча одночасно, зустрівшись із могилою нагло померлого, слід проявити жаль за ним і поставити ще один камінь на його карн; ~ дв.-англ. *hearg* «язичницьке капище», дв.-ісл. *horgr* < прагерм. **har(u)gaz* «купа каміння, кам'яний вівтар, місце жертвопринесення»¹⁸⁰; дв.-ірл. *caru* > венет. *caranto* «гора» > Карінтія¹⁸¹), «треби» (< і.-є. **treb*— «житло, домівка» ~ ірл. *tref* «місто» < «садиба, будинок з ділянкою», кімвр. *tref*, *tre* «місто; домівка, житло, садиба, ферма, квартал, сільце, плем'я», корн. *trea*, дв.-брет. *treb*, брет. *treff* «частина парафії», а також литов. *troba* «будинок», дв.-англ. *thorp*, нім. *Dorf* «ферма, село»), але іноді — на деревах, для надгрунтових поховань (т.зв. «заложні покійники»; пор. ірл. *giall* «заложник», «челюсть» і *giolla* «посланець (в тому числі — й на «той світ»)»).

Найбучніше відзначали свято-жертвопринесення на **Івана-Купала** (брет. *iawn horal* «дуже + вереск, крик»; ~ валлійський рицар Овайн ап Уріен, господар замку Джерела, прототип «Рицаря з левом» Кретьена де Труа; пор.: укр. Телесик ~ валл. Таліесін), де вже в профанаційну посткельтську епоху людину замінив кінь: «У ніч на Івана Купала, — пише Д. Зеленін, — молоді хлопці надівають приготовлену кінську голову на тичку завдовжки з півтора сажні, тичку забивають у землю, кладуть довкола неї гілля з дерева і запалюють», а потім каміннями чи палками кидали в череп, аж доки не збивали його у вогнище¹⁸². До речі, любов «панів» оточувати свої житла жердинами з настромленими на них головами жертв залишилася як згадка в казках, зокрема про Василису Мелентівну, де аналогічне явище присутнє довкола хати Баби-Яги.

Також члени союзу примушували населення до крупномасштабних робіт, як-от у «ткацько-шевських цехах» (*plethu* «плести»), зокрема — виготовлення особливих «ковдр-плащів» (слов. «лень», кельт. *leun*, *liun*) та видів одяжі (слов. «гуня», *gunja* < кімр. *gwn*, корн. *gun*, ірл. *fuan*), на **ланах** (гаел. *lann* «огорожене, визначене місце»), у «броварнях» (*brach* «брага, пиво, солод»; «тісто»

< ірл. tais, кімр. toes), кузнях (слов. «**горн**» < кімр. haern «залізо»), у «релігійних центрах» (ірл. «деайр»-«монастир» > слов. «**двір**»), на лісозаготівлях та мисливських і рибальських угіддях (кімр. soed «ліс» > «**чадь**»; валл. eogs «форель» > «**верша**») чи до спорудження «Змієвих валів» (зораних казковими ковалями Кузьмою та Дем'яном за допомогою заярмленого Змія).

Без сумніву, в слов'янському фольклорі колізії долі в умовах терору «панів/феніїв» відбилися в казках та легендах про боротьбу зі Змієм Гориничем, де саме слово «Горинич» і гідронім Горинь є безсумнівними згадками про верховного бога (кімвр. div, брет. duw «божество» ~ слов. Див) кельтів **Гране** (grían «Сонце», ірл. Гріан Айн ех)-Тараніса (бог блискавок; його символи — блискавка в центрі сонця та змія, що виповзає з черепа коня; його культ, за Лукіаном відзначався неймовірною жорстокістю; одночасно він — іпостась такого ж жорстокого верховного бога Єзуса, Aesus). Винятково до кельтського кола належить уявлення про триголову божественну істоту, яка в грецькій міфології відома як триголовий Геріон (Hesiod., Theog. 287), а у слов'янській — Змії Горинич¹⁸³. Спогад про сам союз «феніїв» (який за певних умов здійснював і охоронні функції) наявний у казках про Гориню, Дубиню та Усиню, Котигорошка та Літаючий Корабель.

Також генетично до цього ж кола належать **Калін-цар** (cailín «дівчина»), виступаючий в образі діви-войовниці, билинні «**каліки перехожі**» (cailleach «старий», «відьмак»), «**чорт**» (ceart «право, вірність») чи «**Савур-могила**» (де здійснювалося літне жертвопринесення; samhradh, фонетичне saug «літо»). Музика знаменитого танцю «Аркан» (від латин. arcanus «таємний», і, як стверджували самі римляни, це слово запозичене від кельтів), який здійснюють члени аналогічного карпатського чоловічого союзу опришків-«басарабів» (oppressare «пригноблювати, давити» ~ тур. bassara «давити») і який, за легендою, принесли таємничі витязі, які спустилися з гір, повністю ідентична музиці кельтської застільної пісні про сидр (ірландська «Ev Sistr» та бретонська «Ev Chistr «Та, Laoul»). Цілком можливо, що у Східній Європі назва союзу «феніїв» збереглася у фольклорі як **Кудеяр** (від kathu «бій, сутичка» + aige «піклування»). На Чернігівщині засвідчено таке передання: «...Розповідають, що в давнину жив якийсь народ, кудеярами називався; народ був злочинний, безбожний, з нечистою силою знався... ось ті кудеяри і кургани насипали»¹⁸⁴.

Відгомонам про протистояння людиноненависницькій релігії «феніїв» є слов'янсько-литовська казка (зафіксована на Вятчині, Смоленщині, Пінщині, Волині, Закарпатті, у боснійців-мусульман, південно-східній Польщі, біля околиць Вільнюса) про **рогатого пташиного короля Кука** (< валл. coch «червоний»; у сербів — ћук «сич», у поляків — kucha, у литовців — Кукас, Кукіс або Скукас), який пожирає безліч птаства або навіть велетнів, щоб з його кісток збудувати собі палац (гніздо). Звірі змовляються і за сигналом зозулі Сокіл вбиває узурпатора (або тиран гине під час Ноевого потопу)¹⁸⁵.

Також за «феніями» скрізь мандрувала велика група їх **слуг** (пракельт. slougo-; пор. з литов. slauga «доглядати») — чоловіків та жінок, як правило, разом з чередами великої рогатої худоби (слов. *korva < «karava < кельт. car(a)vos «олень, рогатий», автентичне слов'янське слово мало б не «кентумний» вигляд *sorva) та табунами коней (ірл. karall «кінь» > слов. «кобила») і власним богом-покровителем **Велесом** (< дв.-ірл. filid «віщун, поет»). «...Великі стада худоби швидко поїдали і витоптували траву, а тому вимагали постійної зміни пасовиськ. Це зумовлювало перманентні конфлікти з сусідами за місця випасу худоби. До того ж кочове господарство настільки ефективна галузь господарства, що один чабан випасав стадо, яке могло прогодувати кілька сімей. Надлишок чоловіків при постійній загрозі військових сутичок перетворювався у фахових воїнів (а за мирних часів — в учасників обрядово-театралізованих дійств, — О.Г.). Продуктивна скотарська економіка давала змогу суспільствам кочовиків утримувати численні збройні сили (та ритуально-шаманські колективи-ордени, — О.Г.)»¹⁸⁶.

Саме вони були рознощиками туберкульозу (як відомо, людський туберкульоз первинно є зоонозом, тобто хворобою тварин, а саме великої рогатої худоби)¹⁸⁷. Туберкульоз кельти сприйняли як кару за неналежне **пошанування божества води та джерел** (кімвр. tardd ~ пор. з топонімами, які містять форманти «турйя» чи «турья», що перебуває поряд з кельтськими¹⁸⁸ археологічними пам'ятками на Закарпатті; пор. з кельтіберською переінтерпретацією римської Венери на богиню джерела, що дало іспанське venepo «джерело»), в результаті чого містичне одкровення, яке сталося десь в V-IV ст. до н.е., сподвигло їх рознести цей культ (кельт. *krab «релігія, набожність» ~ тох. A klor «небезпека», англ. help допомагати», дв.-рус. «холоп» як букв. «помічник», рос. «глухий» як

букв. «застиглий в релігійному екстазі, той, хто боїться божества») з придунайсько-східнофранцузького центру пізньогальштатської культури по всій Європі, знаходячи і встановлюючи вівтарі біля джерел (брет. *an andon* «(мешкаючі біля) джерел» > «анти») не тільки річок, але й струмків та потічків. Як встановив К. Тищенко, на витоках великої кількості річок України фіксуються саме кельтські назви селищ¹⁸⁹.

Сучасні цим подіям елліни глузували з вірування кельтів, кажучи, що більше кельтів втонуло, ніж загинуло у битвах (Strabo, IV,4,6). **Релігійний аспект власне й відбився на їхній самоназві**, яка містить той же і.-є. корінь, що й у хетт. *halija* «кланятися; стояти на колінах» (пор. з гот. *halths*, дв.-верх.-нім. *hald* «схилений», санскр. *śrautamī* (шраямі), грец. *klino*, латин. *clino* «схилати, нахилати, опускати»). Крім того, звісно, міграційний процес мав і економічне підґрунтя — як випасання величезних стад великої рогатої худоби, так і прагнення контролювати родовища бурштину та шляхи його експорту. Для здійснення останнього відбулася міграція кельтів і до Балтики у III — II ст. до н.е., зайнявши Малопольщу (відомо принаймні п'ять кельтських городищ в області Кракова та чітко кельтського походження назви тамтешніх рік Ніда, Раба, Сан, Мрага, Мієн, Іза та гори Прієніна¹⁹⁰), Мазовію (на захід від Бресту, басейн р. Норив-Нарви, т.зв. мілоградська культура) та Сілезію. В Карпатській котловині, на р. Тиса кельти безпосередньо зіткнулися зі Скіфським світом, а в Оковському лісі, де беруть початок Західна Двина, Дніпро та Волга — з Фінно-угорським світом.

Саме причиною туберкульозу та під впливом тубільців слід, на нашу думку, пояснювати ту причину, чому кельти надзвичайно швидко в IV ст. до н.е. в Карпатській улоговині змінили власний поховальний обряд (трупопокладення) місцевим поховальним (трупоспалення), що свідчить і про швидкий процес інтеграції кельтів до населення культури підкльошових поховань. Дещо пізніше обряд кремації охоплює всі кельтські землі, і сліди його не фіксуються археологічними методами. «...Отже, саме кремація була домінуючим поховальним обрядом у часи найбільшої активності кельтів на українських землях (II-I ст. до н.е.), а тому не варто й очікувати знайдення на наших теренах латенських поховань іншого типу»¹⁹¹.

Щодо населення культури підкльошових поховань, то воно постало внаслідок інфільтрації (з 550 р. до н.е.) за два століття поморської культури у лужицьку, носіями якої були квади (свеви), своєрідний представник італо-венедо-праслов'янської спільності¹⁹². Ці скельтизовані квади під іменем «**віктогали**» (де в етнонімі є кельт. компонент *-sail* «отара овець») населяли Прикарпаття¹⁹³. На схід від них жило гірське плем'я котинів — спеціалістів із добування заліза, які Тацітом визначаються не германцями, а такими, що говорять гальською мовою (тобто використовують кельтську як посередника в системі різноетнічної латенської культури)¹⁹⁴. Як вважається, слідами кельтського перебування на Прикарпатті є скельні ритуальні комплекси — Вижницьке святилище, Писаний камінь, Лисівський камінь та інші, де на вершинах відкрито круглі заглиблення, кількість яких вказує на їх календарно-культурний зміст, та зображення «солярних знаків» кельтського типу (трискелії, спіралі, кола та колеса). Також, на думку Г.Ю. Марченка, відомий Збруцький ідол (знайдений на Тернопільщині під горою Соколіха) є прямим аналогом кельтської стели зі святилища Ентремонт (III-II ст. до н.е.) на півдні Франції, кельтський Вюртемберзький ідол з двома головами, Беблінгенський ідол з обличчям за стилем виконання дуже подібним до Збруцького ідола, та членований на яруси кельтський стовп із Вальденбуха, а також Ставчанський ідол черняхівської культури¹⁹⁵. До цього цікаво додати археологічні дані М. С. Бандрівського про кельтський гальштат в Прикарпатті¹⁹⁶. Можливо, що початково етнонім «хорвати», який локалізується тут писемними джерелами, походить від кельтського означення жителів гір (ірл. *crwth* «гора»).

Щодо прабалтів, то кельти не відіграли жодної ролі у процесі їх етнічного творення (можливо, вплинувши лише на західних — куршів та ятвягів), поступившись у цьому лісо-степовим іраномовним племенам.

Дещо раніше, в 300-х рр. до н.е. відбулася могутня експансія кельтів на південь — у Південну Францію, Південну Німеччину, Іспанію та Італію, значно підірвавши іберійську та етруску цивілізації (в 387 р. до н.е. галли Бренна взяли Рим, і вистояла лише цитадель — Капітолій). Лише в 197 р. гальське плем'я боїв (ірл. *bui* «помаранчевий колір»), столицею яких була Болонья, було витиснуто з Північної Італії на північний схід — в уже кельтські Паннонію та Моравію. Там вони були перемогли в 113 р. до н.е. германське плем'я кимврів, але були розбиті в 60 р. до н.е. дакським царем Буревістою і

частина їх переселилася в Північне Прикарпаття, а друга, після короткого союзу з гальветами, була поселена Юлієм Цезарем в Галлії, в землі едуїв. Цікавим явищем кельтської (гальської) генези у Римському світі виявився культ пророциць Сивілл, назву яких можна витлумачувати як «даючі надію» (ірл. *suill* «надія»). Кельти славилися серед римлян творцями нових речей та винаходів, законодавцями мод.

Також Страбон у своїй «Географії» зазначає, що північнобалканські гети, на відміну від оточуючих і споріднених їм фракійських даків, є значною мірою змішаним з кельтами народом (Strabo VII,II,2), що підтверджується й археологічними дослідженнями¹⁹⁷. Також для гетів, на відміну від решти фракійців, був характерний звичай, за яким правитель мав «радника-віщуна», посередника між людьми і богами, що проживав у віддаленому скиті і контактував лише з панівною верхівкою, а самими гетами «шанувався як бог» (Strabo VII,II,5). Наприклад, за часів царства Бурібісти таким «живим богом» був Діціней (Декіней), який, за переданнями, навчився волхвування під час мандрів у Єгипет і заснував касту жерців-«покритоголових» («піллеатів»), навчав їх логіці, етиці та механіці небесних сфер, запровадив поклоніння богам та святилища, заборонив вживання вина. Вважається, що Діціней, якого згадує і Йордан у своїй «Гетиці» (67-74), походив з кельтського племені боїв, яких, разом із таврисками, підкорив Бурібіста в 40-60 р.н.е.

З. Маді на основі етнографічних особливостей, засвідчених у писемних джерелах, ідентифікує саме прикарпатське плем'я **бастарни** як кельтське (кельт. *taḡan* «грим, блискака», Тараніс «бог-громовержець»), а також кельтськими є імена бастарнської знаті, згадувані у джерелах, та звичай бастарнів, про які повідомляє Тит Лівій (XL, 59)¹⁹⁸ і носіїв зарубинецької культури (з часом її представники з прип'ятської групи мігрували аж у Повісляння у пшеворській ареал, де залишили змішану черниченську групу пам'ятників), хоча сучасні науковці трактують бастарнів як, свого роду, «перехідний» етнос між балтами та дако-фракійцями, який, до того ж, зазнав могутнього кельтського впливу¹⁹⁹, а матеріальна культура яких була ідентична германській (бастарни тривалий час перебували в союзі з германськими скірами), що дало підстави Страбону, Тациту і Плінію вважати бастарнів саме за германців, в той час як Тит Лівій і Полібій вважають їх кельтами.

Найзвитяжнішою подією в історії бастарнів була їх експансія в Македонію. Свого часу бастарни як «кентумний» народ, відокремлювали германців від слов'ян та балтів і основним його заняттям стало скотарство (пор. праслов. **kogva*, литов. *keve*; литов. *rekus*, прус. *resku*; праслов. *cherda*, литов. *kerdzius*; праслов. *go'sь*; латиськ. *kuna*)²⁰⁰. На березі Балтики інший симбіоз — поморців з наступними хвилями новоприбулих кельтів — зумовив появу оксивської культури²⁰¹. Ще один симбіоз — поморців як із безпосередніми вихідцями з Адриатики (венето-праслов'янами) та германськими носіями ястфорської культури (між Рейном і Ельбою), так і вже створеним симбіозом ясторфців з поморцями — т.зв. «губінська група» (на Одері — Нейсі) — привів до формування пшеворської культури (вважається компліментарним симбіозом германських вандало-лугів та слов'янських венедо-лужичан), що одразу ж спрямувала своїх представників на північ, де в якості каталізатора дозволила оксивській культурі остаточно викристалізуватися та тримати Балтійське побережжя під своїм контролем.

Сама ж шамансько-жрецька соціальна група, яка діяла поряд з напівтаємним чоловічим союзом «феніїв/панів» (іноді виступаючи як його опонент), визначалася у слов'ян як **«волхви»** — **тобто «кельти, кельтські»**. «Волохи» < галл. *volcae* пов'язані з тотемом вовка (табуйована назва «північний звір», «звір, що приходить опівночі» — *folcha*, від *cle* «північна сторона»), переосмислений на гелл. *folachd* «феод, кровна спорідненість», ірл. *fuil* «кров», род. відм. *fola*. Надалі відбулося осмислення волохів як румунів і молдаван у зв'язку зі зникненням з історичної арени Центральної Європи кельтів та фактом заснування кельтами-галатами в Румунії міст Галац, Новіодунум і Аліобрікс; пор.: Богемія, від *boi haemum* «вітчизна боїв» ~ Баварія, від *bai (u)varii* «жителі країни боїв (тобто маркомани, які під проводом Марбода в 8 ст. до н.е. завоювали ці землі)», ~ Бойківщина, від, на нашу думку, *boi civium*, назва етнографічної території в районі Прикарпаття і Підкарпаття), а їхнє релігійне вчення — «толк» (кельт. *tolc* — «сила» > «сила сказанного слова, заклинання» > англ. *talk* «розповідь, казка, пояснення, лекція»), а його прихильники — «толковини».

Не в останню чергу кельтські волхви були представниками т.зв. **«дарувального ритуалу»** («дажьбога»), аналогічний меланезійському «кула», описаному Б. Малиновським і

охарактеризованого Й. Хейзінгою: «...Кула — це церомінальне плавання (у нашому випадку — проща, мандрівка, — О.Г.), в яке вирушають у строго визначений час із однієї з острівних груп...; причому плывуть у двох протилежних напрямках, одні одним назустріч. Мета цієї мандрівки — обмін між племенами, що стали партнерами по звичаю, певними дарунками, які не мають ні господарської, ні практичної вартості, але високо цінуються в якості коштовних та уславлених прикрас. Це — намиста із червоних та браслети із білих мушель. Багато з них мають свої імена, подібно до діамантів із історії Заходу. В системі кули ці прикраси тимчасово переходять від однієї групи до іншої, котра, прийнявши дари, тим самим бере на себе зобов'язання передати їх, коли сплине певний час, до наступної ланки ланцюга, яким є кула. Ці предмети мають священну цінність, вони наділені магічною силою, і з них кожен славиться своєю власною історією: як-то його вперше здобули й таке інше. Декотрі з них до того дорогоцінні, що їхнє включення до цього дарувального циклу стає справжньою сенсацією. Весь цей звичай супроводиться всілякими формальностями, пересипаними бенкетами та магією. Все дійство відбувається в атмосфері взаємних зобов'язань і довіри. Тут панує така щира гостинність, що наприкінці церемонії кожен її учасник відчуває, що сповна зажив належної йому честі й слави. Саме плавання часто буває сповнене пригод і небезпек. Із комплексом кули переплетена вся культурна скарбниця причетних до цього звичаю племен, включаючи й різьблені прикраси на їхніх каное, і їхню поезію, і кодекс честі й манер. Під час кули буває і сяка-така торгівля корисними речами, але вона зовсім не обов'язкова... Тут змаганність виявляє себе в образі такої нескаламученої чистоти, якої, здається, годі шукати серед подібних звичаїв інших... І ми аж ніяк не помилимося, коли добачимо, що корениться це священне дійство у незнищеній людській потребі жити в красі. А задовільнити цю потребу можливо тільки у формі гри»²⁰². Одразу ж напрошується згадка про священні дари гіпербореїв, які передавали від племені до племені (за Б. Рибаківим, саме вздовж знаменитого «Бурштинового шляху»), аж доки вони не досягали певного грецького храму!

Активністю волхвів, зокрема, слід пояснювати той факт, чому відбувається т.зв. «...**кельтський ренесанс**» у матеріальному виробництві та поховальному обряді черняхівської культури III-IV ст. н.е., наявність кельтського антропологічного морфотипу на деяких її могильниках, а також дивні кельтські ремінісценції, зафіксовані у давньо-руській культурі»²⁰³. Не дивно, що слов'янське поняття на означення достатку, гармонії і блаженства явно контамінується з епохою впливу кельтів (валл. *llad* «блаженство» > слов. «лад»), «**віками Трояновими**» (ірл. *trean* «сильний, хоробрий», *treine* «влада»)

Прихід римлян до Галлії був одночасно і вивільненням материкових кельтів з під терору місцевих таємних орденів (узагальнено названих римлянами «друїди») і переведенням їх під владу лояльних Римові олігархічних республік, керованих магістратами («вергобретами»-«суддями») з наданням галльській знаті (*equites*) римського громадянства та римської освіти. Звісно, що інтереси світської знаті та «друїдів», які були звільнені від податків і являли собою економічно потужний прошарок суспільства, не могли не перетинатися. Зрештою в Галлії спалахує війна між **помаранчевим** (*bui bratach*, «бібрakta») стягом галло-римлян («бібрактів»-гутуатерів, жрецької категорії служителів елітарного культу бога-захисника, які обслуговували духовні потреби аристократії) та **біло-синьою** (*ban-daite*) хоругвою «друїдів» («бандитів»-багаудів). Місто Бібрakta на пагорбі Бавре (тепер — м. *Bievre* або *Мон-Бевре*) була столицею едуїв (*Aedui*, *Naedui*), народу в Галлії між Луарою (Лігером) та Соною (Араром). З часом новою столицею став Августодун, де в 12 р. до н.е. була заснована найбільша в Галлії римська школа для кельтів, куди запрошувалися латинські ритори та граматики. Помаранчева «Оріфлама» як стяг римської Галлії і римських франкських імператорів (зберігався у монастирі святого Дені, а бойовим кличем рицарів було «Сен-Дені Монжуа !»). Тут вождь повсталих галлів Верцінгеторікс проголосив себе верховним правителем. Поряд з бібрактами на західному березі Луари жили бітуріги, столицею яких був Аварик (тепер — Бурже). Мешкала там і якась частина бойів зі столицею в Горгобині південніше Аваріка (у всіх трьох етнонімах — компонент *bui* «помаранчевий колір»). Групи багаудів, які розфарбовували своє тіло в синій колір (робили татування?), відомі ще як «пикти» (Мавр Сервій Гонорат у своїх поясненнях до Вергілія виводить їх від агафірсів, які, за Геродотом, теж розфарбовували в синій колір своє тіло), були найняті британськими королями для боротьби з скоттами-шотландцями, переселилися на острів Британія, де засновували свої королівства (самоназва — *cruithni*). Аналогічно в Ірландії знать піднімає для

протистояння «друїдам та філідам» на щит нову релігію — християнство, що й пояснює таке його динамічне просування у Кельтському світі.

Іншою групою народів, з якими контактували кельти на Сході Європи, були скіфи, між якими, як свідчать античні джерела, відбувалися конфлікти та витіснення кельтами скіфів з Подністров'я та Подунав'я. Зокрема, цікавим у цьому сенсі є виявлення крупного святилища біля с. Долиняни Хотинського району на Буковині. Його розмір становить близько 23 м, по колу було поставлено у ямах 36 дерев'яних стовпи, коло з яких було оточене колами кам'яних брил, поставлених на ребро, і начебто 36 стовпів тут символізують єгипетський (згадаймо вищенаведену розповідь про гетського жерця Децінея!) деканальний зодіак, а схема святилища була своєрідним астрономічним годинником, яким фіксували синодичні періоди видимих планет, сонячний та місячний роки. Саме святилище розташоване на скіфському поселенні, але поряд з ним на відстані 200 м в різні сторони були могилиник та поселення пов'язаної з кельтами культури Поянешти-Лукашівка (II ст. до н.е. — I ст. н.е.)²⁰⁴.

У Східній та Центральній Європі духовними спадкоємцями кельтів стали «**фісоніти**», тобто «жителі Фіси/Тиси», які мешкали у Олтенії, Банаті та сусідній Трансильванії, а згодом заселили і Хацег. У цій зоні, за свідченням румунського етнологіста Б.П. Хашдеу, населення складалося з «гетерогенних елементів» — романізованих арабів (переселенців з Єгипту, що й принесли з собою культ пророкування Тарот), персів, галлів тощо. «...Завоювавши Дакію, імператор Траян потурбувався про те, щоб Дакія була перетворена в провінцію з римським веденням господарства, римською юриспруденцією, латинською мовою в законодавстві та побуті... Природно, все римське в Дакії сприймалося легко і міцно закріплювалося. Цьому сприяло те, що населення Дакії під час завоювання було у великій кількості знищено і в країну прибуло дуже багато різноплемінних, але романізованих солдат, чиновників, купців, промисловців, ремісників і різного роду шукачів пригод та щастя. Одним словом, Дакія була в той час наводнена римлянами; можливо, 50% населення Дакії складала римляни...»²⁰⁵. Ця територія іменувалася, за Євтропієм, orbis Romanus, або *pasua romanorum* «римські пасовиська», а її мешканці — «пастухами римлян», *pastores Romanorum*²⁰⁶, звідки й походить самоназва нащадків цього різноетнічного конгломерату — *roma* (*romale*). Вони відомі як «**цигани**» (угор. *szegeny* «сегень»), бо субстратом став (передавши й індоарійську мову) придунайський осколок колись могутніх меото-кіммерійців — етнос сігінів: «...про одну тільки народність за Істром (Дунаєм, — О.Г.) я, — пише Геродот у своїй «Історії», — можу отримати свідчення: ця народність — сігіні. Одягаються вони у мідійський одяг. Межі землі сігінів (кочовиків, — О.Г.) простягнуться аж до енетів на Адріатичному морі (сучасні Словенія та Венеція, — О.Г.). Вони вважають себе (нащадками) мідійських переселенців. А як вони потрапили туди з Мідії, я не можу пояснити... Сігіними, зрештою, лігії, які живуть на північ від Массалії, називають дрібних торговців, а жителі Кіпру — списи»²⁰⁷.

Факт збереження цього прадавнього кіммерійського етносу пояснюють етнологи його замкненим характером та обов'язковістю ендогамних шлюбів. Певний час термін «цигани» в європейській традиції застосовувався до маніхеїв, в тому числі й македонців, які його дотримувалися. Як відомо, розділення єдиної циганської мови датується XIII-XIV ст. (а розділення мови європейських циган і вірменських-боша датується 650 р., що дало навіть підставу вбачати у європейських циганах павликіан, переселених із Вірменії на Балкани), а їх повторне розселення на північ — виходом з грецької Мореї в 1406 р. під тиском турецької інвазії. Окрім того глоттохронологічний метод переконливо довів цілком окремішне місце циганських діалектів в індоарійській мовній сім'ї (розходження непалі і келдерарського діалекту циганської мови — 640 р. до н.е., хінді і північно-руського діалекту — 140 р. до н.е., а давніші дані свідчать про контакти прациган з дардами Гіндукушу)²⁰⁸.

Як вважає А.К. Шапошніков, сігіні являли собою групу носіїв сіндо-меотської мови, яка відділилася від загальноарійської прамови в першій чверті II тис. до н.е. в Закавказзі (Колхіда і Геніюхія), де меоти заkontakтували з пракартвельськими племенами (в мові яких збереглися пережитки апеллятивних лексичних запозичень з сіндо-меотських діалектів) і претендували на заволодіння північно-західною частиною Іранського нагір'я (Мідія). Саме сіндо-меотів А.К. Шапошніков вважає міфологічними Пандавами, котрі після перемоги на Курукшетрі (поле Куру,

тобто берег ріки Кура) над Кауравами (знаменитий могильник Тріалеті в Грузії) зникли в Засніжених горах (сіндо-меоти переселилися на Західний Кавказ, заселили береги Меотиди (Азовського моря) і всього Північного Причорномор'я аж до Добрудж, Нижнього Дунаю, Сави і Драви (де відомі стали як сігини), а в подальших перипетіях історичної долі дійшли із сарматами аж до Піренеїв (іспанські цигани-кальдероне)²⁰⁹.

Як на нас, етнонім сігини (сігинни) одного кореня з дав.-сканд. thegn, дв.-верх.-нім. degan «хлопець», дв.-англ. thegn > theyn, thane «слуга, васал, послідовник, посадова особа, вільний воїн» > «землевласник», «дворянин» (пор. з нім. Degan «шабля» > «воїн»), англ. thegn, ст.-грец. τεχνον «молодець». Можливо, що в один семантичний ряд лягає і латинське sicco «висушувати», «доїти», «витискати» (> «той, хто ссе» > «хлопець»), що одразу ж наводить на згадку про епітет кіммерійців як «доярів кобилиць»²¹⁰.

Синонімом цьому індо-європейському кореневі є слов. *xol— (*xolp «холоп», *xolstьjъ «холостий»), так і герм. *skol— (гот. skalks, англ.-сакс. scealc, дв.-сакс., дв.-верх.-нім. scalc «слуга, раб»), де простежується еволюція семантики від вікової до соціальної недостатності, де вихідним значенням слов. *xol— та герм. skal— було значення молодості та неповноліття. Етимолог О.В. Назаренко пов'язав це з переданням про походження етноніма «сколоти» від імені наймолодшого родоначальника скіфів Колакся²¹¹.

Від романомовних пастухів-волохів (vlah) цигани, ці «пастухи римлян», відрізнялися ще одним іменем — «чорні латиняни/римляни» (Nigri Latini, Μαυρόβλαχοι, Morlachi, Morlacci, Murlachi), і ця назва протрималася до XIX ст. для характеристики населення біля підніжжя гори Велебіт, а іменем «каракачани» (тур. «чорні кочівники») досі називають грекомовну етнографічну групу пастухів-вівчарів та конярів, мешкаючу в Болгарії.

Щодо т.зв. «справжніх, «білих» волохів, то формотворчим ядром їх були нащадки італійців — утікачів від франкських колонізаторів у VI — початку VII ст. (гот. walhs, дв.-верх.-нім. walah, walh, сер.-верх.-нім. walch «чужинець; кельт; романець», від гаельск. folc «батьорій, жвавий»), з яких Аварський каганат створив особливі військові поселення на Дунаї та Сереті, т.зв. «окольні» (ai periks; αι πέριξ) поселення. Аналогічно чинили й православні візантійці з розбитими в 872 р. єретиками-павликіанами: їх помістили на кордоні з Болгарією для несення прикордонної охорони. Як наслідок — з маніхео-маркіонітської доктрини павликіан виникло балканське богомільство поряд із суто маніхейською слов'яномовною Македонією зі столицею у Скоп'є (грец. «Верховина»). Говорити про пряму кровно-антропологічну спадкоємність волохів (сучасних румун) від даків-фракійців (гетів) узагалі не доводиться. Фракійські расові признаки у румун зумовлені лише тим, що північні італійці асимілювали свого часу (ще в часи розквіту античного Риму) фракійське плем'я енетів, що мешкало на землях північно-східної Італії і мало центр біля Венеції. Наступне відокремлення волохів від італійців хорутанами (словенцями), хорватами, угорцями не призвело до появи такого феномену, який спричинили «окольні» русичі-козаки (українці). Поляки досі чітко визначають пряму спорідненість румунів та італійців, визначаючи саме останніх «волохи», а Італію — «Влохія». Ті ж волохи, які залишилися на місцях своїх давніх поселень, утворили й досі існуючі «своєрідності» (нації) — аромуни, мегленіти (в Греції), істроромуни (п-ів Істрія в Словенії) та вимерлих на XIX ст. далматинців. До того ж слід пам'ятати, що термін волохи (влахи, влехи, валахи) є поняттям також із соціальним змістом. У межах балканського ареалу влахами («власі») називають всіх пастухів, які здійснювали зі стадами відгін на пасовища (трансюманс), незалежно від їх власне етнічної належності (ще їх називали і албанцями-«арбанасі»). Наприклад, в українських Карпатах села за «волооським правом» були винятково пастушими та саме з їхнього середовища походили опришки, які здійснювали рекет стосовно землеробських сіл із «руським правом».

«Чорні» (сігини) та «білі» валахи вели замкнений цикл кочівництва за відрегульованими маршрутами. Цими традиційними шляхами пересувався у відповідності з рухом овечих отар весь людський контингент, що не мав постійних поселень. Зимовий період вони проводили в низинах біля побережжя Адріатичного та Іонічного морів. На постійно використовуваних зимових поселеннях зводили тимчасові поселення, що склалися з хатин напівсферичної форми, сплетених з гілля та покритих повстяними кошмами та солом'яними матами. Худобу тримали на підніжному кормі. З настанням літа (з дня св. Георгія) всі люди знімалися з місця, повантаживши в'юком на мулів все

майно. Повільно просувалися отари гірськими дорогами, йшли люди з навантаженими мулами. Тривалість стоянок була великою через потребу забезпечення водою і продуктивним рослинним покриттям. Зрештою досягали високогірних пасовищ, де залишалися весь теплий період часу (до дня св. Дмитрія). Там споруджували двоскатні курені, криті сірувато-бурими вовняними полотнищами. Після закінчення літнього випасу овець починалося перекочовування у зворотньому напрямку. Досягнувши приморських пасовищ, впорядковували зимові побудови, життя в них відновлювалося²¹². Тут у зимовий час займалися й ремеслом — виготовленням домашнього начиння (в Албанії цигани називаються «виробники сит» — shoshare > південноукр. «шушара»), ковальством, обпаленням черепиці, дрібною торгівлею та ворожінням.

Кельти називали «дудлібами (дулібами)» тих праслов'ян (костобоки писемних джерел²¹³, які зберегли свою архаїчну назву зі значенням «древляни»; пор. із санскр. *kastha* «дерево, палиця, кий» + *bhaga* «тримати»), котрі на час «місіонерства» кельтів перебували під безпосереднім ідеологічно-господарським «пресом» південних, іліро-фракійських (гето-дакійських) племен, як от носіїв культур куштановицької у Закарпатті і карпатських курганів у Прикарпатті (у Греції, наприклад, внаслідок різночасової ідейної інвазії фракійців виникли такі явища, як культури Ареса, Діоніса та Орфея), які на I ст. до н.е. — 50 р. н.е. стояли на стадії своєї найбільшої могутності (держава одріссів) та після римського завоювання Дакії і Мезії відійшли на північ та колонізували території Закарпаття, Прикарпаття та Південної Волині. Саме тут археологи виявляють факт раптової появи величезної кількості медальйонів римських імператорів, золотих монет ранішої в часі чеканки (тобто вони передавалися у спадок), срібних та скляних речей римського походження, фібули дунайського типу. «...Фракійці, за повідомленнями Платона й Тіта Лівія, вили козу, зовсім як слов'яни на Дніпрі, у свято нового місяця, котре супутне зимовому сонцестоянню у сузір'ї Стрільця. Звичай цей до сьогодення був живий на Україні. Культ Сонця у Фракії грав головну роль. Фракійці вірили у безсмертя душі, обожнювали природу, що відроджується, приносили в жертву тварин. Яскраві, в маскарадних одежах, кукерські ігри. народний одяг, прикраси, зустрічі пір року — все це збереглося на території Фракії і було передано пізнішому болгарському населенню, стало елементами його культури. Ті ж основні риси фракійської культури характерні для багатьох слов'янських племен — і це, без сумніву, естафета, передана фракійцями після їх переселення на нові землі... Зображення двох коней з людиною посередині (коні обернені головами до людини, — О.Г.) характерні для Фракії і особливо для лівобережжя Дунаю. На вишитих слов'янських рушниках... присутній той самий сюжет...»²¹⁴. «...Зв'язки між слов'янами і фракійцями були тривалими і достатньо тісними... Слов'янське *az* і фракійське *az*, слов'янське *briti* і фракійське *βριτων* «цирюльник», слов'янське *zaje_n'kь* (заєн'кь) і фракійське *Zaxia* «заець», слов'янське *rivo* і фракійське *πιρον*...»²¹⁵. Окрім того, саме до фракійського спадку належить концепція «безсмертя душі», яку, начебто, сформулював гето-дакійський пророк Залмоксис (начебто, учень і раб Піфагора) і яку прийняли й кельтські друїди після експансіоністських походів кельтів на Балкани та в Малу Азію²¹⁶. Частина візантійських авторів, як от Феофілакт Сімокатта, усвідомлюючи релігійно-світоглядну належність відомих йому слов'ян до Фракійського світу, прямо іменує їх «гетами».

Костобоки-праслов'яни-«ду(д)ліби» (стрижівська, городоцько-здовбицька, підкарпатська і середньодніпровська субкультури культури шнурової кераміки та бойових сокир) свого часу власне вклинилися, а потім розірвали чинний з III тис. до н.е. культурно-релігійний симбіоз дако-фракійців (представлених на Волині культурою кулястих амфор, що охоплює всю Центральну Європу аж по Дніпро) з прабалтами (на Волині — культура лійчастого посуду; писемні «будини», які на той час населяли Правобережну Україну та Північне Прикарпаття, Південну Польщу та Словаччину), частково асимілювавши, а частково відтиснувши прабалтів на північ²¹⁷. «Будини народ багатолюдний зі світло-блакитними очима і з рудим волоссям» (Геродот. IV, 108). «Будини тубільці в цій країні, ведуть кочовий спосіб життя... Гелони навпаки, землероби, застосовують у їжу хліб, займаються садоводством і не схожі на будинів ні тілобудовою, ні кольором шкіри», «Початково гелони були теж еллінами, які віддалилися від торгових міст і розселилися серед будинів. Одні з них говорять скіфською мовою, інші — еллінською», «хоча будини ведуть такий же спосіб життя, як і гелони, але говорять особливою мовою»; «в землі ж їх (будинів) є дерев'яне місто на ім'я Гелон... стіна висока, вся з дерева, так само як і будинки і храми будинів. Там є святилище еллінських божеств з кумирами,

вівтарями і храмами з дерева, і в честь Діоніса влаштовуються там кожні два роки святкування з оргіями». Отже, під будинами можна вважати прабалтів, а під гелонами — якихось східних фракійців (культ яких схожий до культу грецького Діоніса Фракійського і побут та мова яких має значні еллінські «домішки» (що виникло уявлення про них, як деградованих еллінів). Також саме неврів, які «через змії, що розплодилися у їхній землі», вторглися з півночі в землі будинів і раз на рік «перекидаються вовками», можна трактувати саме як праслов'ян, пізніших писемних костобоків.

В етнонімі «дуліби» перша частина назви споріднена з дв.-ірл. *tuath* «народ, плем'я, країна», кімр. *tud* «країна» (пор.: дв.-верх.-нім. *deota/diota* «народ» > *diutisk*/у латин. передачі: *teodiska* > *Deutsch* ~ гот. *thiuda* «народ», дв.-англ. *theod*, дв.-ісл. *thiuz* «народ» < і.-е. **teuta* «народ» < **teu-*/tu — «набухати» ~ оск. *touto* «місто», литов. *tauta* «народ», дв.-прус. *tauto* «країна», хетт. *tuzzi* «військо»). Як вважає Д.Б. Атегнатос, даний етнонім відбиває ім'я індоєвропейського предка-тотема: у германців, за Тацітом, це — Туісто, батько Маннуса, предка німців, у індоаріїв — Тваштар — бог-ремісник, нащадком якого був першопредок Ману («Рігведа», X 17: 1-2). Синами Тваштара є Індра і Вішварупа-Врітра, які ворогують між собою (символи двох гілок індоєвропейців)²¹⁸.

Також етноніми та топоніми з формантом «Дуліб» фіксуються у Центральній та Східній Європі, колонізованій саме свого часу кельтами: сербохорв. *Duliba* — «велика долина у Велебиті»; «гора в Боснії»; словен. *Du(d)lieb* — «місцевість у Західній Карінтії»; ст.-чеськ. *Dudlebi* — «плем'я на півдні Чехії»; *Dodleba* — «назва гідроніму»; дв.-рус. «дул'ьби» — «плем'я на Пд. Бузі», Дулеба — «ріка в басейні Березини» тощо²¹⁹.

Як вважається, саме вторгнення вандалів, бургундів та лугіїв у 170 р., представників пшеворської культури, розділило колись єдину праєтнічну спільність нащадків носіїв липицької культури (I — III ст. н.е.)²²⁰, на ізольовані частини, однією з яких стали майбутні мешканці Побужжя «волиняни» (народноетимологічне пояснення як **Dudl-eiba* «країна волинок» > «Волинь» забутої або кельтської назви, або її германського витлумачення як **daud-laiba* «спадок померлого»). Угорці від своїх попередників у Паннонії взяли визначення слов'ян словом *tot* (як інваріант імені «дуд-ліб»). Деревом тотів, тутовим деревом досі називається шовковиця, початковою назвою якої є «морва», що одного кореня з гідронімом Морава, котрий, як на нас, означав спершу особливу смолу (глей), схожу на ту, яку пізніше у країнах середньовічної Європи називали «камедь» — «тутові сльози», кальцієва сіль, очевидно, бурштинової кислоти. На цій основі етнонім «моравани», «тоти», «червени» (сербохорв. *crven*, *crven* ~ балкан. *bauko*, *bhauko*, *boko* «червоне» > слов. «бук, дерево з червоною серединою», нім. *Rothbuche* «*fagus silvatica*»²²¹, отже: Буковина ~ «Червенська земля», яка на заході від пасма Буковиці на Сянощині, західній межі лемків-українців до Буковини та Мараморощини, де засвідчені лемківські типи говіркових явищ українців-русинів, як от орудний множини прикметникової відміни на -йма²²²) семантично тотожні етнонімам балканських, польських та давньо-руських слов'ян «смоляни», «смоляки», «смоленці» тощо²²³.

Дуліби, просунувшись на Волинь, асимілювали перебуваючі тут в II-V ст. залишки готського та гепідського населення — носіїв вельбарської культури, що не знало землеробства, а вело приселищне тваринництво та промисли. Вірніше, дуліби повернули Слов'янщині ті землі, з яких свого часу готи вигнали мезокефальних високоголових і широколицих праслов'ян-нащадків вісло-дніпровського блоку культур гребінцево-накольчастої кераміки та культури кулястих амфор (на ареалі цих культур зосереджені дуже архаїчні слов'янські гідроніми, деякі з яких є похідними від індоєвропейських праоснов) на Верхнє Подністрів'я, внаслідок чого, як констатує археологія, збільшуються площі волино-подільських поселень, викликані приходом переселенців із Волині (найближчі антропологічні аналогії Середнього Подністрів'я, Буковини та Прутсько-Дністровського межиріччя, які населяли уличі та тиверці, знаходяться в ареалі древлян; древліани та волиняни спільно з мазовшанами, західними кривичами та балтськими ятвягами, латгалами і земгалами утворюють т.зв. групу «масивних північних європеїдів»). Отже, дійсно, Волинь — це «праслов'янська колиска, а тим то треба її вважати за вогнище, з якого випромінювалася ця раса на цілий Схід»²²⁴.

На нашу думку, етнонім «дуд-ліби» зазнав на Волині народноетимологічного витлумачення в «діди» і зафіксований в ритуалі культу предків на території від Устилуга до Сокаля, тобто винятково Західної Волині, а також у східній Польщі: «...Новорічні обходи тут репрезентує обрядове дійство «Діди». Заходячи до хати, перебранці в масках дідів показово виявляють свою сакральність тим, що

лупцюють один одного по натоптаних соломою горбах дерев'яними довбнями»²²⁵. Пізнішою інвазією на північ з IV ст. дуліби (які самоозначувалися як «бужани» < «*beugene*» < «пєвкіни», вони ж подільські бастарни писемних джерел) асимілювали рештки гото-гепідського континууму Волині (вельбарська культура). Саме з того часу, як вважаємо, у традицію дулібів-волинян увійшов скандинавський обряд «коструб» (дв.-ісл. *kostr* «вибір, перевага» або *kost-grípr* «скарб»).

На відміну від пшеворців у Мазовії, Підляшші та Галичині, де місцеве населення фракійського та сарматського походження стало сусідувати з новоприбулими (в 170 р.н.е.) германцями (східногерманські скіри, лугії, вандалі, бургунди та західногерманські лангобарди-вінілі) і симбіозом германців та дако-фракійців постала культура карпатських курганів (писемні карпіни/карпи/карпіді), Волинь була повністю залишена попереднім населенням (культурою кулястих амфор; дако-фракійські племена), яке переселилося на Верхнє Подністров'я, внаслідок чого, як констатують археологічні дані, збільшуються площі наявних тут поселень волино-подільського типу. Таке могло трапитися лише з єдиної причини — некомпліментарних стосунків між релігійними системами волинських гото-гепідів та тубільців (фракійців)²²⁶. Саме гото-гепідська група дотримувалася своєрідного **нордичної генези «культу пророків та провіщувань»** («...творяче божество ототожнювалося зі звуком та словом, слід співставити англ. *god* «бог» та ірл. *guth* «голос», кімрськ. *gweddi* «промова, oratio», дв.-англ. *gedd* «*proverbium, parabola*». Пор. також рос.діал «гад-»-«пророкувач», рос. «гадять». До цього ж кореня належать і англ. *good*, нім. *gut* «добрий»...»²²⁷), на відміну від **фракійсько-балтської обрядово-ритуальної релігійності** (за якою лише слід дотримуватися раз і назавжди даних богами настанов і табу і не турбувати їх своїми домаганнями; божества мовби «німі» до людей, не доступні для спілкування з ними; германці цей світоглядний тип означували *sið-venja* «обряд ванів»; окрім того, фракійці та іллірійці, як і кельти, на відміну від інших індо-європейців, вірили в перевтілення душі після смерті).

Наприклад, як зауважує В. Стецюк²²⁸, ядро готів на Волині та Поліссі містилося в районі Шацьких озер, де засвідчено велику кількість давньо-германських топонімів (назва озер може походити від дв.-верх.-нім. *scaz*, «гроші, худоба», нім. *Schatz* «скарби»; назви села Пулемець та Пулемецького озера можна розшифрувати як «повна міра зерна» (нім. *volle Metze*, дв.-верх.-нім. *fulle mezza*); р. Прип'ять — дв.-англ. *frio* «вільний», *pytt* «яма, калюжа, джерело»; р. Рихта, лп Тростяниці, пп Ірші — да. *riht*, *ryht* «правий, прямий»; с.с. Ходори, Ходорків, Ходурки Житомирської області — дв.-англ. *hador* «бадьорій, жвавий»; назву іншого озера — Люцемер слід розуміти як «мале море» (нім. *lütt*, *lütz*, дв.-верх.-нім. *luzzil* «малий», дв.-верх.-нім. *mer*, нім. *Meer*, «море»; назва села Вельбівно (Вельбовно) у Рівненській області на правому березі Горині складається з двох давніх німецьких слів *welb-en* «виводити склепіння» і *ovan* «піч» (пічка у вигляді склепіння, викладена з каменю, цілком природна річ, але вона могла мати і спеціальне призначення — для виплавки заліза з болотної руди); поруч з Вельбовним розташоване місто Нетішин, назва якого походить з дв.-верх.-нім. *net* означає «рибальська сітка» (в сучасній німецькій мові *Netz*), де друга частина назви з дв.-верх.-нім. *asc* — «посуд», яке могло мати значення «човен», бо зафіксовано двн. *ascman* «матрос», тобто «нетішин» — Рибальські човни», або ж «ясенева верша» (нім. *Esche* «ясень»), бо гнучкі ясеневі гілки дуже добре надаються для вироблення верш); м. Киверці — нім. *Kiefer*, свн. *kiver* «челюсть, підборіддя», хоча не виключене і чеське походження назви (ч. *kivir* — «вид капелюха»); м. Ковель — нім. *Kabel* «доля, жереб», сер.-ниж.-нім. *kavel-en* — «тягти жереб»; с. Мосир на північний захід від Володимира-Волинського, с.с. Мосир Новий і Старий на південний захід від Рожища Волинської обл. — дв.-верх.-нім. *masag* «клен»; с. Невель на південний схід від Пінська (Білорусь) — нім. *Nebel* «туман»; с. і оз. Нобель на захід від Зарічного Рівненської обл. — нім. *Nabel*, двн. *pabalo* «пуп»; село розташоване на півострові, що заходить в озеро; с. Паре на протоці Прастир — нім. *Fahre* «пором, переправа»; с. Раствів західніше Турійська — дв.-верх.-нім. *gasta* «місце стоянки»; р. Стир, пп Прип'яті — нім. *Stor*, дв.-верх.-нім. *stur(e)* «осетер»; с. Хобултова східніше Володимира-Волинського — нім. *Kobold* «демонічна істота»; р. Цир, пп. Прип'яті і с. Цир — нім. *Zier* «прикраса», дв.-верх.-нім. *zieri* «гарний» тощо.

Аналогічно можуть бути проінтерпретовані топоніми Галицького (і ширше — Карпатського) регіону: с. Свалява (Закарпат.обл.) — гот. *swaljawā* «ластівка»; с. Бринь (Галицький р-н Ів.-Фр.обл.) — гот. *brunjo*, дв.-ісл. *brǫnja* «зброя, панцир, кольчуга»; пор. ісланд. топонім *Brunjudalr* «Кольчужна

долина»); Сваричів (Рожнятівський р-н Ів.-Фр.обл) — гот. swagan, дв.-герм. *swarjan «давати клятву, клястися» урочище Качків (де стоїть Галичина могила) — дв.-англ. chough «галка», р. Луква — дв.-ісл. lœkr «потік»; Діброва (місцевість за великим урвищем на захід від княжого Галича) — дв.-ісл. djúrg «глибокий», р. Мозолів потік (впадає в Лукву і яруга якого захищає княжий Галич зі сходу) — дв.-ісл. mosi, дв.-англ., дв.-верх.-нім. mos, англ. moss, нім. Moos мох, швед. mosse, дат. mos, mose «мох, болото», галицьке урочище Прокаліїв Сад — дв.-ісл. brok «штани, а також галицькі антропоніми: Зварич (дв.-ісланд.vararganga «людина, що йде давати клятву» *(s)varar— «той, що клянеться» + gang «йти» > «варяг»), Барна (норв. barna «дитя»), Верста (норв. verst — найвищий ступінь порівняння від darlig «поганий»), Бедрик (норв. bedre — вищий ступінь порівняння godt (bra) «добре, гарно»), Лукань (гот. ga-lūkan «закривати») та ін.

Іншими словами, саме на Волині готи стали разом з кельтами та сарматами адстратом праслов'ян (як аналогічно вони є субстратом таких народів, як німці, французи, англійці, іспанці, тунісці та ін.), на відміну від решти остготів, які створили в Північному Причорномор'ї могутню імперію Германаріха. Коли ж остання впала під ноги гуннської кінноти слов'яни як союзники останніх цілком законно заволоділи землею своїх готських дідів та дядьків. Темі готського субстрату присвячена цікава праця Ю. Палійчука, де (щоправда, на англійському лінгвістичному матеріалі) він етимологізує проблемні українські топоніми: Козятин (англ. cosy «затишний», town «місто», від tun «загорожа», «поселення»), Фастів (fuss «метушливе, базарне»), Ворохта (vertex «вершина»), Делятин (dale «долина»), Гусятин (gush «сильний потік», на р. Збруч, bruk «струміль»), Сатанів (sough «шелест, дзюрчання»), Корнин, Корнич, Коршів, Корсунь (corn «зерно»), Потуторів (potter «гончарні виробы»), Селятин (sale «продаж, торгівля»), Снятин (snake «змій»), Літин (lee «укриття»), Гайсин (hide «схованка»), Кринос (cry «кричати», lost «загиблий»), Гологори (hole «яма», gori «кровопролитний»), Стебник (stab «удар чимось гострим»), Жуків (joke «жарт, піддражнювати»), Жабокричі, Жабокруки (jabber «базікати», crook «брехун»), Канів (canvas «полотно»), Бершадь (bear «ведмідь», shot «стрілець»), Шполе (spoil «награбоване добро»), Ніжин (niggard «скупий»), Бучач, Бучачки, Буча (butcher «забійник худоби»), Хотин, Отинія, Отиня (hoe «мотика, сапа»), Путивіль, Путила (put «ставити, зводити дім», valley «долина»), Пирятин, Перечин (peer «намісник»), Смотрич (smout від smite «розбиватися»), Рось (rous «бурхливий»), Буг (bog «болото»), Трубіж (trouble «перешкода») та ін.²²⁹

Можливо, саме міфогенетичний персонаж слов'ян **Щек** символізує германський складник предків: дв.-англ. secg «чоловік-воїн», а також пор.: дв.-англ. beorn «муж, герой» (пор. зі згаданим у сагах володарем Гардарікі-Русі Бйорном з Ладоги/Альдебйоргу) ~ слов. «парень», hreoh «жахливий» ~ слов. «грих», maere «славний» ~ слов. «мир» (компонент в іменах), гот. waila, дв.-ісл. vel, val, дв.-англ. wel, дв.-сакс., дв.-верх.-нім. wela, wola «добре, як слід» ~ слов. «вила/самовила» (добрий жіночий дух, демон), гот. wairjan «гріти» ~ слов. «верм'яний» (червона барва), дв.-англ. del «лісиста долина, лощина» ~ топоніми з формантом «-діл», дв.-ісл. huntari «частина області, краю» ~ слов. «хутір», дв.-англ. heleth, нім. Held, дв.-сканд. holthr «воїн, герой, здоровий, цілий» ~ Галич, дв.-ісл. goths, рунічне ruth «військо» ~ слов. «рать», дв.-ісл. leidan «корабельна округа» (2-3 десятки «третини», де в одну «третину» входило чотири обійстя і від «третини» виставлявся воїн) ~ слов. «лодія» (окрім того, лодіями завжди опікувалися селяни і захоплені варягами лодії теж неодмінно визнавалися часткою здобичі, належної селянам), дв.-англ. geusen «здійснювати військовий похід, набіг», дв.-верх.-нім. geison «готуватися, споряджатися», geisa «військова експедиція» ~ літопис. «руси отримали свій етнонім внаслідок походу» на Візантію в 860 (842) р., дв.-англ. levedi/hlefdize (>lady) «та, що місить хліб» > «господарка, пані» ~ Либідь (ми не приймаємо тлумачення О.М. Трубачова, за яким Либідь — «та, що либиться», «посміхається» як характерна ознака полян-брахікефалів), гот. hoða «плуг» ~ слов. «соха» (в той час як дв.-інд. sakha «вітка, гілка», литов. saka «вітка») тощо.

Існує навіть версія про те, що ці готи були саме **готами-тервінгами («деревянами»;** пор.: «костобоки» ~ санскр. kashtra «дерево, палиця, кий» + bhagas «тримати»; латиськ. mezs «дерево» ~ «мазури»; лит. medynas «дерев'яний, лісовий, дикий» ~ с. Медина (біля Галича); морд. «вирьнеже» — «лісовий захист» ~ м. Воронеж; ірл. gos «дерево» ~ «росомони» — «плем'я, підвладне готам»/«роси» — «грецький еквівалент етноніма руси»), харизматичні королі яких належали до роду Амалів (а його останні представники — деревлянський князь Мал, його донька Малуша,

«ключниця», тобто фрейліна-заложниця, княгині Ольги та внук Святослав-Helgihrothr, син Малуші та князя Ігоря-Ingvar). «...З'ясувалась, — пише В. Алексєєв, — не зовсім зрозуміла, але цікава й важлива деталь — древліани антропологічно відрізнялись від решти слов'ян, вони були крупнішими, масивнішими, обличчя у них були ширшими. А коли виміряли черепи сучасного населення України, з'ясувалося — це саме той краніологічний тип, який властивий і сучасним українцям. Отже, краніологія підказала — фізичними предками сучасних українців були древліани, вони зіграли вирішальну роль у формуванні антропологічних особливостей українського народу, в їхній культурі слід шукати джерела етногенезу й культурного розвитку українців»²³⁰.

Поряд з готами-тервінгами на території України мешкали — як складова частина черняхівської культури — остготи-грейтунги (Gruituggos «жителі (берегів) піщаної гальки»; гот. *greuta, дв.-ісл. grjot, нім. Grei, фр. greve «галька, гравій»; пор. можливе «народноетимологічне» пояснення власне тубільними слов'янами: **тервінги — «древляни» та грейтунги — «галичани»**; пор. із близьким їм норв. grav, англ. grave, нім. Grab «могила» і епічним мотивом готів-охоронців священних могил), яких ще називають «берегові готи» і, можливо, саме їх нащадки називаються Баварським Географом X ст. sittici²³¹, (пор.: дв.-ісл. síða, дв.-англ. sīde, англ., дат, норв. side, д-в-н. sīta, нім. Seite, шв. sida «сторона, берег»), поряд із маючими велику кількість укріплених городищ тубільцями — «стадичами», stadici (дв.-ісл. staðr, гот. staps, дв.-англ. stede, англ. stead, дв.-верх.-нім. stat, нім. Stadt, Statt, швед. Stad, д., нор. sted «місце, житло»), і саме Stadici Козьма Празький (Cosm. I, 5) називає батьківщину чеського князя Пржемисла, та «свірянами», Zuireani/Zerivani (від р. Свирь, лівої притоки верхнього Дністра, біля устя якого розташований Галич)²³². Останніх Географ Баварський єдиних називає у своєму списку «королівством» (regnum) і зауважує, що «воно настільки (велике), що з нього походять всі слов'янські народи і ведуть, за їх словами, своє начало»²³³.

Від імені готів-грейтунгів — *Hreithgotar, Reithgothi А. Будилович та М. Браїчевський виводять етнонім «русь» (< гот. hreith — «слава» ~ ірл. greithe «цінність, коштовність, грейд» + droth «військо, рать, натовп»)²³⁴. Якщо Ф.А. Браун критикує цю версію²³⁵, то її, навпаки, поділяє Г. Ловм'янський: «...купцями, що посередничали між середнім Подніпров'ям (Руссю) і Естонією, були готи, котрих фінни вважали представниками Ruotsi. Більше того, якщо Русь у готський період лежала на північних окраїнах володінь готів, фінни могли називати всю готську державу за іменем найближчої їм області. Потім цю назву було перенесено на заморських купців готського і взагалі скандинавського походження і в кінцевому результаті локалізовано у Швеції, коли торгівельні стосунки з подніпровською руссю перервалися. Зате в устах шведів першопочаткова назва Русі, ... зберегла відпочаткове значення території слов'ян... Першопочаткова назва могла бути слов'янською, то слід рахуватися з тим, що в її поширенні на північ відіграли роль готи, а в південному напрямку, можливо, іранці»²³⁶. Географ Баварський фіксує аж п'ять слов'янських етнонімів із формантом -gozi (Sebbirozi, Attorozi, Vuillerozi, Sabrozi, Chotirozi) та етнонім Ruzzi.

Вірогідніше, що ядром черняхівців були саме готи-грейтунги, тобто «побережні», від імені яких — *Hreithgotar, Reithgothi А. Будилович та М. Браїчевський виводять етнонім «русь» (< гот. hreith — «слава» ~ ірл. greithe «цінність, коштовність, грейд»)²³⁷, а О. Відеман — етнонім «кривичі»²³⁸. Також на чолі слов'янської держави в Моравії стояли германці з харизматичним вождем Само (Самуїлом). Можливо, що в цій ситуації готам вдалося здійснити й духовне «визволення» слов'ян від кельтської традиції, внаслідок чого вони стали усвідомлювати себе належними не до Кельтського світу (з яким генетично їх пов'язував і сам етнонім «венеди/венети»: К.Т. Вітчак запропонував реконструкцію імені саме для цієї спільноти, зафіксованого у зв'язку з розселенням, за Г. Ловм'янським, лише на периферіях Давньої Європи: венети < *wenHtoi < i.-e. bhrghtoi «великі, високі», *bhregh— «високий; гора»; *bhereg— «світлий, блискучий» як спадок від давнішої (реліктової) індоєвропейської спільноти²³⁹, з чим погоджується А. Брюкнер: «**Це єдина первісна племінна назва (назва а ріїв, можливо, стосується тільки індійців та іранців)**» [Цит. за:²⁴⁰]; пор. з кельт. богинею урожаю і достатку Бригітою, хеттською Паргою, авестійською Хара Березайті, етнонімами бріги/фріги/фракійці та бургунди і ряд європейських топонімів та гідронімів²⁴¹ ~ синонімами є такий ряд: Arduinna «Висока; кельтська богиня, тотожна Бригіті і епонім Арденн», лат. arduus, іран. aredvī «висока»).

Все це не повинно дивувати, адже саме готи були кістяком південної і сусідньої дулібам черняхівської культури (приписуваної нащадкам дако-карпів, германців — носіям поморсько-мазовецької та пшеворської культур, слов'янізованим та іраномовним сарматам). Черняхівці залишили територію між Дунаєм та Правобережжям Дніпра біля 400 р., в той час як слов'яни-анти, носії пеньківської культури, зайняли їхні землі лише з 500 р., коли, власне, й датується поява ранньослов'янських святилищ карпато-дністровського типу²⁴², а в часовому проміжку тут виявляються лише гуннські поховання²⁴³; але тут також в Середньому Подніпров'ї залишилися й, за В. Седовим, слов'янізовані сармати, які піддалися подальшій слов'янізації прибульцями з півночі, але зберегли свій черняхівський обряд (релігійний світогляд), внаслідок чого поховання наступників черняхівців на цій території виявилися ідентичними — трупоположення в курганах з ґрунтовими ямами та й антропологічний склад населення — мезодоліхокранний вузьколиций тип — не було перервано²⁴⁴.

Як зауважив В. Седов, саме слово «дуліб», яким називалося слов'янське населення Волині та Прип'ятського Полісся, а потім від них утворилися волиняни, древляни, поляни й дреговичі²⁴⁵ (а може, навпаки, дані племена визначали себе як «ду(д)ліби» саме в релігійному сенсі, тобто послідовники певного віровчення²), має західнонімецьку основу і склався від сусідкування саме із західнонімецьким населенням²⁴⁶. Могло це відбутися саме в районі Сілезії та верхньої течії Вісли, де з II ст. до н.е. кельти всебічно впливали на пшеворську культуру²⁴⁷, атрибутовану як симбіоз правандало-лугіїв, якоїсь групи праслов'ян-«луличан» (венедів) та якоїсь групи північних іллірійців (праалбанців, що підтверджують дані мовознавства, за якими назви великих рік лужицького ареалу, Ельби, Одера та Вісли, етимологізовані з іллірійської прамови²⁴⁸). Останні, вірогідно, мають стосунок до згадуваних Геродотом жителів Верхнього Подністров'я — алазонів, на кордоні яких зі скіфами-аротерами (орачами) в районі зближення рік Дністер та Буг проходив знаменитий «Священний шлях» — Ексампей (IV,52,81), яким гіпербореї передавали священні дари храмові бога Аполлона на острові Делос. Найвірогідніше, мова йде про іллірійське плем'я (т.зв. східний гальштат, VII-IV ст. до н.е.), яке й дало первинну назву Галичиній могилі: «Галич» < албан. *gjalliqes* «воскресіння (< *gjallë* «живий» ~ гот. **qius* «живий» > «Київ» як місто готів-росомонів із горою Кия)» (урочище Воскресенське із ротондою-квадрифолієм і похованням княжої доби, розташованою на пагорбі правого боку Мозолевого потоку через яр біля урочища Качків, де безпосередньо стоїть Галичина могила; пор.: Карпати < албан. *karpë* «скеля»; Кодри < алб. *kodër* «пагорб»; Уж (гідронім) < алб. *ujë* «вода»; Лімниця (гідронім) алб. < *lumë* «ріка»²⁴⁹; Кути (поселення) < алб. *kuti* «вмістилище»; Крак (епонім міста Краків) < алб. *krrah* «плече; рука»; ліс < алб. *lis* «дуб»; мур < алб. *mur* «стіна; «неня» < алб. *pënë* «матір»; «бояри» < албан. *bujar* «благородний, щедрий», *bujaři* «благородство, щедрість», *butë* «муж» ~ кельт. *boaire* «власники стад худоби). Слід узяти до уваги слова А.В. Десницької, що запозичення у східнослов'янські мови з палеобалканських, датовані другою пол. I тис. н.е., в основному пов'язані саме з культовими реаліями, здійснювалася шляхом живого спілкування у народному середовищі. Окрім того, наявні факти гідронімних елементів іллірійського походження (верхня частина басейну Дністра і південна смуга правобережного Полісся, а також розріджені прояви на правобережній Наддніпрянщині) свідчать і про тривалі міжетнічні контакти, що мали різний характер у різні епохи²⁵⁰. Існування якихось «північних іллірійців» підтверджують дані мовознавства, за якими назви великих рік лужицького ареалу, Ельби, Одера та Вісли, можуть бути етимологізовані тільки з іллірійської прамови²⁵¹.

Прийшли мовні праслов'яни, у вигляді невеликих потоків переселенців-родовичів, сюди з північного регіону Білорусії від верхньої течії Дніпра, Десни до Угри (група Колочин-Тушемля-Мощина), звідки вони свого часу витіснили угро-фінів та сарматів і де спільно з бастарнами («кентумним» етносом, що сформувався в балтському мілоградському ареалі і став носієм пшеворської культури) сформували зарубинецьку культуру. Ці групи зарубинців, яких Тацит і називає «венедями» та «рискаючими заради грабежу», вступили в симбіоз з верхньодністровськими пшеворцями (бастарнами). На місця ж праслов'ян прийшли з північного заходу балти (голядь), які з VIII ст. змушенні були піддатися асиміляції з боку слов'ян, «які повернулися». Свого часу Н. Антошин зауважував: «...Для загальнослов'янської мови, що існувала не менше 500 років, був характерний, наприклад, закон відкритого складу, котрий змінив всю фонетичну систему та граматичний лад мови, до того ж ці зміни охоплюють всі слов'янські діалекти. Це могло бути тільки у

тому випадку, коли слов'яни займали невелику територію, всі слов'янські племена були взаємопов'язані економічними відносинами, мали єдині центри господарської та політичної діяльності»²⁵². Крім того, деякі дослідники вважають, що саме там, в часі побутування наших мовних предків у верхів'ї Дніпра, і сформувався етнонім «слав'яни» як «люди ріки Славуги» (Славуга, «слов'янська назва Дніпра» < *slovot «текучий» < i.-e. *kleu — «текти»)»²⁵³.

Готи Вінітарія («переможця венетів!»), перебивши антських 70 старійшин на чолі з «рексом» (королем) Боозом («перехрещений» нашими романтиками від історії на Божа, хоча ім'я його явно кельтське і власне слов'янським його варіантом є «бевзь/белзь», яке після наївної довіри готам його носія стало «іменем загальним»; цікаво, що у говорах Рязанської, Орловської, Тверської, Ярославської та Костромської та Псковської областей та у мові поволзьких комі аналогом слову «бевзь» виступає «дулеб», «дулебій», «дулеп»²⁵⁴, а також це слово застосовується для означення «сліпий», «косий», «різноокий», «із фізичною вадою»²⁵⁵), переорієнтували слов'ян з участі в кельтському ушкуйництві — набігах на римські провінції, про що розповідає Тацит («Венеди перейняли багато з їх таланів, бо заради грабежу вештаються лісами і горами, які тільки не існують між певкінами та феннами... пересуваються пішо, і до того ж з великою швидкістю»), — на торгівлю з Римом, який мав величезну потребу у зерні та у продуктах тваринництва. З часу приходу готів, з II ст. н.е. у слов'янському Подністров'ї, як констатує Д. Козак, спостерігається прогрес у землеробстві, а саме: застосування орних знарядь плужного типу, удосконалення знарядь збору врожаю та його переробки, запровадження ротаційних жорен замість зернотерок, споруджуються млини, окремі домогосподарства об'єднуються у сусідські общини («верви»). Як наслідок — через посередництво готів у торгівлі з Римом створений додатковий продукт обмінюється на ремісничі товари, предмети розкоші, вино і монети²⁵⁶. «...Плуг і хліб — основа слов'янської цивілізації. Селянське орне землеробство стало тим могутнім фундаментом, на котрому відбулася консолідація «праслов'янських» племен, що забезпечила і динамічний господарський зрив, і бурхливий демографічний ріст, і швидкий соціальний розвиток»²⁵⁷.

Тим самим **прихід готів зумовив появу серед слов'ян релігії типу меланезійського «карго»**²⁵⁸ та **витворення провінційноримських культур** (пшеворської та черняхівської, тобто які об'єднали, відповідно, германських вандало-лугів та готого-гепідів зі слов'янськими конгломератами, внаслідок чого Певтінгеріві таблиці називають цей компліментарний симбіоз «венедами сарматами»).

Інші або залишалися вірними «вірі предків» (пам'ятки типу Етулії в пониззі Дністра, Дунаю і Пруту; у Певтінгерових таблицях тут вказані «венеди», і саме з ними пов'язують титул римського імператора Волузiana, 251-253 рр., «Венедський») та навіть інкорпоровалися у «Кельтський світ» (постзарубинецька київська культура), або ж запалювалися пасіонарними потугами самих готів, алан, гунів, протобулгар та авар (культури празько-корчацька, пенківська, суково-дзедзіцька (в межиріччя Вісли та Одри слов'яни розселилися тільки в VI-VII ст., про що свідчить поява тут напівземлянок), тобто склавіни, анти та пізні венети-пралехіти та неатрибуйовані етнонімно жителі Самарського Поволжя), або ж, як ільменські словени (культура довгих курганів), які відірвалися від решти праслов'янського масиву та, перебуваючи в певній ізоляції від решти споріднених етносів (про це, наприклад, свідчить відсутність у давньо-новгородському діалекті ефекту другої палаталізації), асимільовували тубільне (Тушемлі-Колочина і Іменьківська та постзарубинецька культури) прибалтійсько-фінське чи скіфо-сарматське населення.

Як уже зазначалося вище, прихильники **кельтської релігійної системи** (дв.-ірл. fili «поет, який займався й ворожінням, пророкуванням під час обрядів та принесення жертв» > слов. veles/velet ~ герм. Ullr), в якій значне місце відводиться вгадуванню, витлумаченню волі богів (на думку В. Іванова та В. Топорова, ця ірландсько-слов'янська відповідність узгоджується зі згадкою про волхва-жерця Волоса в архаїзуючому «Сказанні» про побудову церкви у Ярославлі, де говориться, що волхв після спалення жертви провіщував від імені Волоса²⁵⁹), визначаються нами саме як **«толковини»** (присутне навіть у «Слові о полку Ігоревім» як «погані толковини», тобто «нехристияни», а священнодійники цього «толку» — «волхви», на відміну від автентичних слов'янських «жерців»). М. Брайчевський вважає, що літописне означення «іже суть толковини», дане руським літописцем, стосується не тільки слов'янського племені тиверців (Поділля), але й дулібів («волинян») та білих хорватів (Прикарпаття)²⁶⁰. Як зазначають І. Винокур та Б. Тимошук, територія, яку, за свідченням

літописів, заселяли дуліби, уличі, тиверці, білі хорвати, древліани, поляни, в археологічному відношенні відповідають єдиній культурі Лука-Райковецька, в яку в VII ст. об'єдналися, втративши основні свої риси, пенківська та празько-корчацька (анти та склавіни писемних джерел) культури²⁶¹. Крім того, як встановлено антропологами, саме ці етноси брали більш-менш однакову участь у творенні сучасного українського етносу: з полянами українців ріднить конфігурація носової області, з древліанами, волинянами, тиверцями та уличами — розміри обличчя²⁶².

Межуючі з тюркськими етносами (печеніги, протобулгари) «толковини» могли бути названі «уличами» (від огуз. *angla* — «тлумачити, зрозуміти»²⁶³) саме через народноетимологічне пояснення місцевого етноніму («уличі»; начебто прауличі-представники зарубинецької культури, вони ж — бастарни-певкіни (в назві яких вбачають наступну назву територіального підрозділу тих же уличів, зафіксованого як окреме плем'я: «бужани» < «беугене» < «певкіни»), спочатку мешкали на Лівобережжі в басейні Ворскли-Орелі, де Орель з тюркських мов пояснюється як «кут», а потім були відтиснуті на Правобережжя в I ст. до н.е. — I ст.н.е. сарматськими племенами аорсів та аланами²⁶⁴) та співставлення з тим, що вони є «толковинами». А ті «толковини», хто безпосередньо потрапив під готсько-гепідський вплив — власне як «тиверці» (пор.: топонім Тиврів Вінницької обл.): від дв.-герм. *taufr*, *taubr* — «червона фарба, вохра, кров» > «магічна сила (написаного) заклинання» (руни, які видряпували, для набуття ними «сили» їх затирали червоною фарбою), дв.-ісл. *taufr* — «чародійство», дв.-сакс. *tover* — «чародіяти», дв.-англ. *tiber*, *tifr* — «жертва», дв.-сканд. *tiffur* — «бог», нім. *zaubern* — «чародіяти», англ.діал. *tiver* — «вохра, фарба»²⁶⁵ (в ірландській традиції джерелом добування магічної червоної фарби була рослина вільха, яку «Книга захоплення Ірландії» називає *go-eim* «та, що робить обличчя червоним»). Можливо, що ще Геродоту предки тиверців та пшеворців були відомі як «розфарбовуючі (себе) агатірси» (*picti Agathursi*, де Тірас — грецька назва Дністра).

В.Бер-Петров-Домонтович виявив на знаменитому карпатському «Писаному камені» знаки, близькі до германських рун, і на їх основі сформулював концепцію, за якою готи започаткували етногенез карпатських гуцулів²⁶⁶ («готів-уличів»?; пор. з вищезгаданим схожим етнонімом жителів Карпат «котіни»; також на етногенез гуцулів, окрім різноманітних субстратних елементів, про які ще згадаємо, вплинули германські племена вестготів на чолі з Атанаріхом, які в 376 р. мігрували у Карпати, не бажаючи капітулювати перед Візантійською імперією (Амміан Марцеллін, XXXI, 4,12), та гепідів, які після розгрому їх в 568 р. аварами, відійшли на верховини Карпат), у культурі яких значне місце посідає різьблення сакральних знаків (опредмечених рун) на речах побутового вжитку²⁶⁷. Відомі артефакти черняхівської культури — ритуальні чаші з с. Ріпного на Львівщині та с. Військового на Дніпрянщині, з написами, схожими на рунічні²⁶⁸. Одразу ж згадується переказ про чашу Грааль, на якій з'являвся сакральний напис — ім'я майбутнього короля.

Залишається лише відкритим питання про те, чи був слов'янський переказ про чашу-потір пов'язаний з колом засновників міста, бо чаша не згадана в германській версії. Можливо, мають рацію ті, хто припускає витлумачення назви Києва в грецьких хроніках «Самбатас» як означення кельтської християнської місії «Сан-Бадас» — «Священна Купіль» чи «Святе Джерело»²⁶⁹, початково місця ритуального поклоніння іраномовних сарматів та скіфів.

Як на нас, переказ про чашу (джерело) як явно іранська ремінісценція про «чашні» — «ритуальну їжу вогнепоклонників» (вона також потрапила у вірм. «чашак» — «чаша») трансформувалася в київському колі в образ київсько-полянського Аскольда та в куявсько-польського Попеля (дв.-верх.-нім. *ask* «блюдо, посудина, чаша», швед. *Asker* «невелика посудина» < дв.-сканд. *askr* «дерев'яний посуд, кошик, короб», «яшень»/ashr «попіл, зола» ~ слов. «ящик»/шотл. *asek* «кошик для попелу; small vessel; box»; пор. з іменем Лоенгрін; фр. *loin gris* «далеко сірий», ірл. *liath* «сірий, сивий»). Можливо, як на нас, на цю трансформацію вплинув археологічно засвідчений елліністичний культ Сарапіса, наявний в цьому регіоні (Волинь) за домінування в II-III ст. н.е. вельбарської культури (готи), так і в Північному Причорномор'ї (Ольвія, Тір). Його культ свого часу ввів в Александрії засновник єгипетської династії Птолемей I Сотер (305-283 рр. до н.е.) і в ньому було об'єднано образи Осіріса та Апіса. Характерною рисою зображень даного божества є «калаф» — головний убір, який символізував родючість, багатство, виражав хтонічну силу бога. Як правило, калаф зображали у вигляді округлого кошика, призначеного для плодів, квітів, зберігання сиру. Такий самий головний убір був у Гекати та Артеміди. Особливої популярності Сарапіс набув за часів

імператорів Марка Аврелія та Антоніна Пія, які шанували його як покровителя військової справи, його зображали на світильниках (стоїть на вівтарі між двома зміями), які клали у могили воїнів, та кубках²⁷⁰.

Аскольд був вбитий разом із братом-співправителем Диром (ірл. daor, фонетичне dig — «раб, приречений, засуджений» або ж це представник угорської залози Дьєрдь-«Юрій») варягом-регентом «Хельгі»-Олегом Віщим (відображення знаходимо у «Сазі про Ньяла», де «всіма чудесами Христа» вмовляє якогось Флоссі відомстити за вбивство Хьоскульда /»Сивоголового» його жона Хільдігунна; цей Хьоскульд Годі Білого Мису вважався сином Траїна (!), сина Сігфуса і внука Сігвата Рудого, а вбивство Траїна та його сина Хьоскульда організував Хельгі, син Ньяла та внук Торгейра Голльніра, сина Торольва; чи не є київський князь Аскольд/Хьоскульд сином Трояна. Траїна, його вбивця — Олег/Хельгі, якому відомстив Велес/Флоссі?).

Проте в «Історії бритів» Гальфріда Монмутського кравчим на бенкеті (тобто розпорядником за столом) виступає **друг короля Артура Кай**, «**намісник андекавів**», «**у одежі з горностая**»²⁷¹ (у «Хрестоносцях» С. Коссака-Щуцької бард Роберта Нормандського співає пісню про «Кеуса, доброго виночерпця», хоча виночерпієм у «Історії бритів» називається намісник Нормандії Бедуер, а Кай — кравчим; у баваро-австрійському епосі «Кудруна» володар датчан Хорант теж є розпорядником застілля на бенкеті у свого короля Хетеля Хегелінга; в премордальній традиції «виночерпій» виконує певну сакральну функцію: так виночерпій Сак у мідійського царя Астіага, за Ксенофонтвою «Кіропедією», є калькою ассирійського титулу «виночерпця» — šaṣṣa, а тже, династія Будди Шакьямуні має певний стосунок до цієї традиції). В текстах Артурівського циклу цей персонаж відомий як **сенешаль Кей** (Кей-Сенешаль, Senesciall, Steyward), **син** вихователя Артура **Ектора Окраїнного** (Ector de Maris; брат батька — Ланселот, Lannynnauc «Білорукий», а дід — Аграваден Окраїнний). У валлійських версіях він іменується сином Кініра (ар Кунуг) та наділений магічними властивостями, які ірландці приписують своєму героєві Кухуліну. Тобто Кей-сенешаль певним сенсом тотожний Ку-Хуліну (Cu Chulainn «Пес Кулана»).

Сином Кеуса (Кау) в деяких джерелах називається Гільдас Премудрий (490-570 рр.), який спочатку мешкав у Ірландії та Уельсі, а в кінці свого життя — в континентальній Нормандії, де заснував монастир Руес. Саме Гільдас є автором історичної праці «Про розорення Британії», в котрому викриває гріхи своїх сучасників. Знаменитий історик Беда Достойнохвальний широко використовував не тільки фактологію Гільдаса, але й її благочестивий пафос.

Генетично ім'я Кая пов'язане з індоєвропейським означенням людини, дотичної до особливого магічного ремесла: ст.-грец. koeo — «розумію», латин. caveo — «остерігаюся, бережусь», дв.-англ. havian — «споглядаю», дв.-інд. kavis — «ясновидець, мудрець», іран. kavus — «мудрець, жрець, знавець сакрального знання»; согд. kw, kwy, сер.-перс. ku «жрець — ворог Заратустри», грец. koīēs «жрець містерій», укр. «коваль» — «спеціаліст із таємничого ремесла — «кузні», від «къзнь» — «мистецтво», «техніка», «кознь» — «хитрість, таємничість, підступність»²⁷². Російське «колдовать» виявляється спорідненим з латиськ. kaldit «ковати» та церк.-слов. «кладиво» — «молот». Назва речі, що виступає знаком професії, містить той же корінь: дв.-рус. «кый» (< праслов. *куь), литов. kujis, прус. sugis «великий молот». Саме в казкових мотивах фіксується міфологема про те, як два брати-ковалі хитрістю перемагають демонічного Вогненого Змія²⁷³. Також у іранському епосі коваль Каві перемагає демонічного змія Ажі-Дахаку. Тут також хочеться нагадати про роль кузні у казковому сюжеті про протиборство Івасика-Телесика (явний натяк на кельтського Талієсіна) та Баби-Яги (як образ балтів?).

З допомогою кравчого Кая (Cai) і виночерпця Бедуера (Bedwyr), сина Грифона (ар Gryffyn), володаря еструзійців, король Артур на горі святого Михаїла перемаг чудовисько — велетня з Іспанії, який викрав і вбив Єлену, племінницю володаря арморикан Хоела (Howel ~ Ковель). Відрубана голова іспанського велетня стала знаменитим трофеєм Артура (у «Історії бритів» підкреслюється циклопічний характер та людоджерство ворога Артура; також наявна версія в «Мабіногіон» про перемогу короля Артура, свата героя Кілоха, та його друзів Кея і Бедівера над циклопом Глогом Іспадденом Пенкавром, батьком красуні Олвен) і з нею співставляється інший сакральний предмет валлійських міфів, який після довгих пошуків здобув герой Передур (валлійський аналог Персеваля), а саме — відрубана, кровоточуча голова на таці, котру несуть дві дівч. Її ототожнюють з бретонською

міфічною головою Брана — «Утер Бен», яка пророкувала і попереджала про напади ворогів. Ім'я ірландського бога Кромм Круаха, дещо схожого на нашого Кощея (але на відміну від слов'янського аналога, він то добрий, то злий), перекладається як «Кривава голова» (проте дв.-ірл. сепл «голова», ірл. *dichned* «обезголовлення») й ідола якого знищив святий Патрік (389-491).

У ірландській сазі «Друга битва біля Рівнини Стовпів» (*Mag Tuired*) розповідається про те, як відрубана голова переможеного короля фоморів Балора була поставлена на кромлех (кам'яний стовп), який від отруєної крові розпадається, а із самої крові утворюється озеро. Також у германському епосі відрубана голова Гуннара (Гунтера) стає умовою повернення золотого скарбу Нібелунгів (*franci nebulones* — «нижніх франків»).

У візантійській іконографії святий Георгій Побідоносець зображався стоячи на молитві з власною відрубаною головою в руках (як на іконі в Історичному музеї в Москві). Якщо ж брати до уваги, що образ Георгія — малоазійського походження, а до появи християнства її населяли кельтські племена галатів-скотарів, то цілком можна вбачати генетичні витоки образу Георгія з кельтського міфосвітогляду. Слов'янам він став відомий як «Зелений Юрій», а мусульмани його шанують як праведного Хадіра («зелений»). Його свято — 23 квітня — відзначається у Східній Європі та на Близькому Сході як сезонний рубіж скотарського календаря: в цей день вперше худобу та коней виганяли на пасовиська, заколювали перше весняне ягня, співали особливі пісні.

Також з мотивом відрубаної голови пов'язаний життєпис святого Дені (Діонісія), єпископа Парижу, який був охрещений апостолом Павлом, благословлений на місію серед галлів папою Климентом I і був страчений разом з двома святими — Рустиком та Елевтерієм. Його тіло чудесним чином піднялося на ноги, взяло свою відрубану голову і віднесло на те місце, де воно було поховане і котре тепер називається «Гора мученика» — Монмартр (*Montmartre*). Пізніше останки святого Дені були поховані в монастирі Святого Дені, де французькі королі зберігали королівські регалії, а клич «Сен Дені Монжуа!» став гаслом французьких рицарів. В принципі відсічення голови виявляється, як правило, єдиним дійовим способом страти святих у численній християнській агіографії, коли з інших мук вони виходять неушкодженими.

У «Історії готів» Прокопія Кесарійського також міститься розповідь про те, як якимось королю Італії Теодоріху (він же Дітріх Бернський, тобто Веронський, ряду західноєвропейських переказів) здалося, що на таці він побачив голову Сіммаха, лідера сенату, котрого він несправедливо стратив разом з патрицієм і філософом Боецієм, зятем Сіммаха («...чоло його обплутали струною і так мучили доти, поки у [Боеція] не вивалися очі», — констатує Анонім Валуа; згодом Теодоріх не побоявся стратити навіть Папу Римського Іоанна, а за намовою іудеїв почати підготовку до різни аріанами католиків). Налякавшись і повний розпачу, тридцятисемирічний король-гот помирає від викликаного психологічним стресом дизентерії (в 497 р.)²⁷⁴. Також італійці вірять, що в день літнього сонцестояння на сонячному диску можна розглядіти голову Сан-Джовані, яка купається у золотій чаші²⁷⁵. В християнській церкві також відоме передання про голову мученика-імператора Візантії Юстиніана II, вбитого узурпатором-еретиком (монофілітом) Барданесом. Відрізану голову імператора привезли до Риму, де вона була виставлена на публічний огляд, але папа Константин Сирієць (708-715 рр.) не визнав узурпатора, заборонив чеканити його зображення на монетах і промовляти його ім'я під час богослужіння.

В ісламській малайській «Повісті про Царя-Череп» розповідається про те, як мандруючи сірійською пустелею пророк Іса (Ісус) побачив череп. Іса попросив Бога, щоб той дозволив йому поговорити зі своєю знахідкою. Здобувши дар мови, череп розповів, що він був царем Єгипту та Сирії, володів воїнами, підданими, жінками, верблюдами, слонами, кіньми і мисливськими псами і, хоча був справедливим царем, йому ніяк не вдавалося молитися належні п'ять раз в день. Проживши 400 років, він тяжко захворів і до нього явилися вогненні ангели та Ангел Смерті. Померши, за належні гріхи він був підданий тортурам і кинутий у пекло. Далі цар описує різні пекельні муки для нечестивців. Зрештою ті милостині, які він давав бідним та вченим людям, допомогли йому порятуватися від пекла і повернутися живим на землю і де прожив ще 60 років, зрікся влади і посвятив себе служінню Богові, внаслідок чого набув такої святості, що коли надягав свою шапку набакир, то всі пагорби Сирії та Єгипту нахилилися у цей же бік; коли він клав поклони в молитві, то аналогічне робили й дерева²⁷⁶.

Тут хочеться згадати голову розтерзаного Орфея, яку шанували в містеріях орфіків як предмет

проорокування, голову демонічного асура Раху, пожираючого сонце, концепції «ацефала» («безголового») у гностицизмі («безголовий» — це Сиф, третій син Адама і Єви, який «не бачить і не чує, бо залишився в раю...», зняв з пліч свою голову як знак довіри до Бога Живого») та у Жоржа Батая (члени товариства «Ацефал» збиралися довкола спаленого в лісі блискавкою дуба в департаменті Рамбуїє і мовчали, підносячи цим своє «серце» над «рефлексією») та містичну голову Фюрера (Хельгі-Аватара), яка в езотеричному гітлеризмі Мігеля Серрано та Савітрі Деві наділена особливим сенсом.

Також у таврському культі Діви, як про нього повідомляють античні автори, існує як ритуал відрубання голови жертви, котра прибула з моря (але не суходолом!), так і зображення змієдів з відрубаною бородатою головою в руді. Територіальна та етнокультурна близькість до сіндо-меотського масиву дозволила М. Семенову прояснити семантику цього культу, співставивши його з нартським епосом, де чудовисько-орач (!) Еминеж наказує своєму сторожеві гори — викрадений разом з священним насінням проса нартській дівчині — відрубати у порушника кордону нарта Сосруко голову і насадити її на частокіл, та ведичним переказом про перемогу над Врітрою не Індри, а богині-діві Сарасваті (VI, 61, 7). У Авесті ж Ардві Сура Анахіта дає сили Тхраетаону перемогти чудовисько Ахі Дахаку (Абан-яшт, V, 33, 34)²⁷⁷. Херсонесько-дорійська Діва (Партенос) наділяється Евріпідом епітетом *elafotuyos* — «та, що вбиває лань» (Еур. I Т. 1113), і іноді її співставляють із загальноеллінською богинею Артемідією, за наказом якої пси розірвали перетвореного в оленя мисливця Актеона (хоча це пізніша версія, що виникла власне після знайомства з дорійською Дівою, а початково Актеон змагався в коханні із самим Зевсом, за що був перетворений на оленя і розірваний власними псами). Також у шиваїстських храмах можна побачити улюблений сюжет — «хіростаунс» — «самовідсічення голови» як акт жертвопринесення²⁷⁸.

Мотив відрубаної голови присутній і у ведичній розповіді про здійснення найпершого жертвопринесення, котре організував Дакша. Розгніваний бог Рудра («Ревучий»; контамінується з оленем або лосем, «місяцем ревіння» яких є вересень) відрубав голову Праджапаті, котра возноситься на небо, будучи пронизана стрілою, і стає сузір'ям *Mrga-siras* «голова антилопи» (Оріон). Праджапаті вважається упорядником жертвопринесень, прабатьком жерців і патріархів, від котрих пішов увесь людський рід. Рудра вважається божеством зорі *Ardra* на правому плечі Оріона. У грецькій міфології Оріон — це мисливець з помічниками Великим і Малим Псами (сузір'я *Canis Major* і *Canis Minor*). У евенків Оріон — це мисливець, який переслідує сузір'я Лося (*Ursa Major*). У кеттів Оріон — це сузір'я або Голови Оленя (Сельд) або Лисиці (Коон). Іншими словами, поєднуються образи жертвовної тварини і здобичі та хижака і мисливця-жерця.

«Досліджуючи символізм «голови», «відрубаної голови» або «черепа», — пише О. Дугін, — ми зібрали безліч міфологічних сюжетів, що мають стосунок до декапітації, «голів, що говорять» тощо. Аналіз цих сюжетів завів нас доволі далеко в хитросплетіння традиційного символізму, бо у кожній конкретній традиції вихідний сюжет має своє міфологічне та ініціальне навантаження. Наприклад, черепи неодмінно присутні у шиваїстських культурах, особливо у шакті Шіви — Дурги, Парваті, Калі, а також у тибетському буддизмі та ваджраяні, де «відрубані голови» означають ініціальний перехід від профана до посвяченого, символізуючи «ініціальну смерть». Такий же смисл черепа і при посвяченні в перший ступінь «учня» в масонському обряді. Клаудіо Мутті підмітив зі свого боку, що у деяких суфійських таріках відіння власної декапітації уві сні є знаком досягнення однієї з перших містичних «зупинок» («макам»), тобто езотеричних ступенів духовної реалізації посвяченого. Аналогічні теми зустрічаються і в шаманських ініціаціях.... Євгенові Головіну ми зобов'язані вказівкою на... забутий нами аспект символізму «голови». Він звернув нашу увагу на той простий факт, що голова символізує «мозок», ментальність, тобто раціональну спосібність індивіда... Іншими словами, відрубана голова може бути взята як образ десакралізованого, розсудливого світу як образ царства людського розуму... Зауважмо, що в езотеричній традиції голова однозначно співвідноситься з Місяцем, з місячним принципом,... мозок тільки відбиває (як Місяць відбиває промені сонця) світло ідей, що б'є з центру людської душі... Євген Головін звернув нашу увагу на важливий сюжет, викладений у «Звільненні Ієрусалиму» Торквадо Тассо, де мова йде про бесіду хрестоносця-християнина (*sic!* — О.Г.) з відрубаною, але живою головою сарацина. Їх діалог може слугувати ключем до взаєморозуміння таємної боротьби двох оденів — «Ордену Мертвої Голови» («Ордена Місяця», — О.Г.) та «Ордену

Живого Серця» («Ордену Сонця», — О.Г.). Хрестоносець прославляє Серце, котре, за його словами, змушує рицаря бути цілком безстрашним у бою, не думаючи про наслідки і здійснюючи духовні подвиги. Голова сарацина, навпаки, настоює на важливості розсудливого мислення, аналізу тощо. Ця бесіда може бути взята як парадигма... окультної метафізичної війни... Так декапітація виявляє інший символічний бік. Якщо у випадку креаціоністського ордену акцент падає на «промовляючу мертву голову», то маніфестаціоналісти з «Ордену Живого Серця», навпаки, виокремлюють факт життєздатності обезголовленого тіла (далі у своїх писаннях О. Дугін формулює теорію ворожого до надбань цивілізації Модерну індивіда-«ацефала», «безголового», щоправда, не вказуючи, що саме поняття і саму теорію сформулював засновник «сюрфашизму» Ж. Батай, — О.Г.). Таким чином індуїстський сюжет про Дакшу (і Ганешу, — О.Г.), «чию голову боги досі не можуть знайти» (Дакші приставляють голову антилопи, а Ганеші — слона, — О.Г.), має стосунок саме до образу Безсмертя та Вічності. Нагадаємо у цьому зв'язку, що сузір'я «Мріга-шірша» («Голова антилопи», — О.Г.), тобто Оріон, стародавні єгиптяни називали «Озірісом», богом, розчленованим і знову повернутим до життя...»²⁷⁹.

У індуїзмі теж знаходимо аналогічний пасаж: «...Найбільший із тлумачів Вед, Вьяса, сказав: Якщо Вішну є все, хто вб'є його? Я вчу вас цьому, ґрунтуючись на Ведах. Згідно з Ведами, Вішну є тим, хто вбиває, і тим, кого вбивають. У жертвопринесенні битви вбивати або бути вбитим однаково не має значення... Я однаковою мірою шаную війну, жертвопринесення і поклоніння Вішну»²⁸⁰. Найпопулярнішим аватарою Вішну є Парашурама — «Рама із сокирою», де він вигублює майже всю варну кшатріїв (воїнів) за те, що вони узурпували те, що приналежне варні брахманів (жерців). Вважається, що еллінським його аналогом є Персей, який на крилатому коні Пегасі переміг Дракона за допомогою відрізаної голови Медузи Горгони (мешкала у землі гіпербореїв) та врятував ефіопську принцесу Андромеду.

Також серед рицарів Круглого Столу був ще Кей-Чужинець, якого вбив Ланселот під час визволення Гвіневери. Також відомий якийсь Кай Хір (порівняймо з вищезгаданим датським Хорантом), соратник Трістана за валлійським рукописом XVI ст. Він приносить радісну звістку Ессілт (Ізольді) про перемогу Трістана над Марком, за що отримує за дружину свою кохану Голуг Хавдід («обличчя літнього дня»), служанку Ессілт. В цьому валлійський епос тотожний з германським епосом «Кудруна», де Хільдебургу, служанку Гудрун (Хільди), правнучку ірландського короля Гере (внука Хагена і дочки хегелінга Хетеля), видають в знак примирення заміж за скандінава Хартмута, щоправда, винуватця страждань героїні епосу, її викрадача, що спричинило війну між нареченим Кудрун Хервігом та викрадачем. Існують також інші версії міфу, архаїчніші — герої Хьяльм-Гуннар і Агнар (у ірландській версії — Гвін ап Нуд і Гвітір ап Грейдаул) щороку мусять воскресати і вести непримиренну битву за оволодіння коханою.

Кай (Кей) наділений характерною ознакою:

Кей-сенешаль, чьє злаязычыє
Переходило в неприличье...
Язык ваш — враг заклятый ваш,
Коварный раб, неверный страж;
Он ваши тайны расточает,
Сердца друзей ожесточает,
Посредством ядовитых фраз,
И ненавидят, сударь, вас²⁸¹.

Як на нас, тут мається на увазі десакралізоване на час раннього Середньовіччя уявлення про Кая, який насправді використовує з метою захисту поезії від «помилки, неправильної форми» (anocht) поетичний прийом, котрий в середньовічному ірландському трактаті «Auricept na n-Eces» визначається як «обезголовення» (dichned), а саме — поет віддавався звуковому аналізу слів, що ставало його звичайним заняттям. Тобто здійснював сакральний принцип етимологізації певних ключових імен (вони ж і апелятиви) — розсічення слова, деформацію його частин, вставку порожніх за змістом елементів тощо. Наприклад, у середньо-ірландській традиції такий принцип визначався як

berla etarscartha «роз'єднана мова», тобто роз'єднання та розтягування слів (як от: gos «дерево» > roi.oiss «долина оленів»). Аналогічна наука про вимовну форму слів була причиною особливих якостей індійських співців-kavis²⁸²: «...поет віддавався звуковому аналізу слів, що ставало його звичайним заняттям: ця наука про промовлену форму (forme vocale) слів була причиною (з найдавніших індо-європейських часів) зверхності, особливих якостей kavis»²⁸³. В ірландському епосі про феніїв в цьому Каєві ідентичний герой Конан Мак Морна, який має також стосунок як до банкетного столу сидів, так і до вірності королю: клан Морна підтримав верховного короля Тари Кайрбре Мак Кормака Мак Арта (!) у війні проти феніїв.

З вищенаведеної оповіді про Кая, володаря андекавів, явно напрошується паралель з Києм, володарем антів-киян, з натяком літописця на його незначне походження («перевіжник»; можливо, тут наклалося слов'янське «поляни» та іран. rol-e «міст», або етнонім «анти» співвіднісся з грец. vantaі «гребці, матроси, перевізники»), який був прийнятий з посольством у якогось невідомого могутнього правителя (літописець лише зазначає, що йому відомо про посольство, але невідоме ім'я великого правителя, вважаючи того візантійським імператором) та переказом про братів, що мстять Германаріхові за сестру, страчену через звинувачення у зраді чи то її самої, чи то її чоловіка (братом Кая є Ланселот, який визволяє королеву Гвіневеру, звинувачену у подружній зраді). Але «незначність» Кия виявляється лише з профанічної позиції — у Ведах родоначальник аріїв Ману має епітети «Лоцман» і «Рульовий», а в езотеричному ордені «Пріорат Сіону» ступінь «Навігатор» (перс.-араб. «нахуда» — «капітан», «навігатор») є найвищим, та й у переказі про Грааль король іменується «Рибалкою», а батько Персефалія під час служби маврам носить на своєму щиті як герб зображення якоря. Також праведні халіфи у суннітів наділяються епітетом «знаючі шлях» (араб. «раушдон»), що походить з іранського «ар-рахданія» («ар-разанія»), від якого О. Пріцак власне й виводить назву «Русь», щоправда, як означення консорції купців (аналогічно пізнішій «Ганзі»), що здійснювала у певних факторіях Середземного та Чорного морів закупівлю рабів у норманських конунгів.

В «Історії бритів» Кай, який командує загоном кінноти, і Бедуер гинуть у битві з римлянами. Бедуера ховають у місті його предків Байокі, а Кая (Кеудона) у збудованому ним місті Кам (від франц. camagne «поле, рівнина», «похід, компанія»). Слід зазначити, що Гальфрід Монмутський (1100 — 1154), який здійснив редакцію відомих йому передань про короля Артура (з історичним кельто-бритським королем Артуром VI ст. н.е. передання співвідносять події кінця V — початку IV ст. до н.е.²⁸⁴), власне зробив «прив'язку» топонімів та етнонімів героїчного епосу до відповідних, на його думку, історичних реалій довколагалльського континууму. Зокрема, народ Кая андекави (пор. з ірл. andee «не-боги» як ознака верстви землеробів-trebhtha, аналогічної індійським вайшам, в той час як ремісники, друїди, поети та королі належать до верстви dee «боги» (~ санскр. asura «клас богів, що визначалися як «не-дева» і suga «клас богів, що визначався як «дева»); можливо, відбулося переосмислення більш давнього брет. an andon «(мешкаючі біля) джерел») розташовується традицією на правобережжі нижньої Луари²⁸⁵ (на північ від Луари і Альє також мешкало кельтське плем'я «анди»), поряд з бітурігами та частиною боїв.

За іменем андекавів отримала назву область Франції Анжу (Angeoy/Angers > Anjou; тепер — департамент Мен-і-Луара), яка славна своєю Долиною Луари (le Val de Loire; пор. з версією тлумачення імені Персеваль як «Проникаючий долиною»), куди вони, вірогідно, переселилися, мандруючи вздовж Дунаю (на Дунаї, за руськими літописами, Київ побудував Києвець), Рейну та Луари до Біскайської затоки: «...Західний край Євразії — істинний рай. Моря омивають її з трьох боків; клімат помірний, нема холодних зим, спеки, багаті ліси, родючі землі. Не дивно, що туди рушили люди зі степів»²⁸⁶. Йшли вони тим же шляхом, що й в 600 р. до н.е., яким вирушили з прирейнських областей кельти-галаїки: Пуатьє — Анжер — Бордо, звідси через ланди, порослі дроком (генетом), до Байонни та Ронсевальської ущелини. Звідси дорога йшла до Памплони і до долини ріки Ебри та на захід в до Галісії²⁸⁷. Саме цим фактом переселення праслов'ян та алан у Галлію слід, на думку О. Стрижака, пояснювати появу тут назв з компонентом Рус— (Русіана, Руссільон, Русціно, Русітон та ін.) у досить показовому оточенні: «...Ідеться, насамперед, про ойконім Breucomagus, назву одного з міст племені «трибоки» (лат. Tribocis; пор. нп «Трибоківці» на Львівщині). Згаданий ойконім походить від етноніма «бревки» (Breuki), носії якого в II ст. жили над Середнім Дунаєм (у Паннонії), західніше

гирла р. Тиси (тодішній Tibiscus). Дивно, але факт, що в бас. р. Десни, лівого допливу Дніпра, є потамонім «Бревський Колодязь»... Не менш цікавою є також назва поселення в районі верхнього Надрейня Augusta Rauricum (на схід від Базеля, — О.Г.), адміністративного центру племені раурики (лат. Raurici). Цей етнонім на слов'янському ґрунті дає етнофоронім, сприйнятий як антропонім, «Рюрик» (Дещо раніше О. Стрижак згадує про галльське м. Triuer, Augusta Treverorum, тепер — Трір, назва якого нагадує літописного третього брата Рюрика «Трувора», — О.Г.)... Імовірно, що в... генеалогічній легенді (московських царів, які виводили себе від імператора Августа, — О.Г.) відбився топонім «Августа Раурикум»... Якщо ж ми повернемося до гирла Рейну й попрямуємо за картою Птолемея, відомою під назвою «Tabula Evgorae III», уздовж Mare Germanicu(m), Mare Britanicum, а також Mare Aquitanicum, то завітаємо до племен Morini (див. с. Моринці на Україні), Calletue (пор. прізвище «Калета» на Краківщині, Польща), Veneli (є прізвище «Венелін» на Закарпатті), Veneti (сюди ж етнонім «венеди», з яким пов'язують етногенез слов'ян) та ін. Над Середземним морем жили Rutheni; пор. наших книжних (чи тільки?) «рутенів»... із галльського Ruth-//Reuth— (пор. кельт. reuth «поле», а також д.-р. «поляне, яке нині зовомая Русь»)...²⁸⁸ (пор. з дв.-інд. kshetra «поле», «район, область» > «кшатрії» — «каста воїнів»). О. Пріцак наводить зауваження дослідника Дж. С.П. Тетлока про те, що фризів і фламандців у «Історії бритів» виступають під іменем «рутени» і що їх вперше згадує Юлій Цезар, з берега яких він і побачив острів Британію. В уельській повісті про короля Артура «Brut y Brenhinedd» земля фризів відома під іменем Rwytnw, Rutein, а порти Саутгемптон та Річборо у деяких джерелах також називаються портами рутенців. У пророцтвах Мерліна (VII, 4) рутени виступають як морський народ, друг і соратник короля Артура і Кая Голдінус (явна паралель до рутенського Галича!) декілька раз називається «князем рутенів» (dux Rutenorum), а рутени утворювали окрему адміністративну одиницю (ducatu) у складі Аквітанії, яка разом з Белгікою та Лугдуненсісом (Ліон) утворювали т.зв. «довговолосу Галлію» (Gallia Comata). Столицею рутенів був Сегодунум, згодом перейменований на Rutena чи Rutenis, від чого походить сучасна назва Rodez.²⁸⁹ Включений римлянами у мережу торговельних шляхів. Славнозвісне місто Альба, столиця катарів-альбігойців, було центром саме південної частини Рутенії.

Як зауважив О. Пріцак, саме торговельними шляхами трансальпійської Галлії поширювався популярний в середовищі офіцерів римських легіонів виріб — **аретинські чаші** (від міста Арреція, сучасна Аррецо в долині Тоскани) з особливою декоративною пластикою, запозиченою з металопластики — т.зв. terra sigillata («глина зі штампованими малюнками»), де, крім міфологічних та побутових сцен та рослинно-квіткового орнаменту, наносили на боках штампи з назвами фабрики та іменем художника. В часі імператора Тіберія (14-37 рр.) центр виробництва цих чаш та іншого аретинського посуду перемістився саме з італійського Аррецо на багату глиною, водою та деревом територію рутенів, зокрема у Кондатомасус («торжище при злитті двох річок», тепер — Мілло, Millau) на рівнині **Ла Грофсенк (Graufesenque)**, а потім — і в прирейнський регіон (Лезу, Lezoux), де потрапляє в орбіту германців-фризів. Тексти (графіті) на посуді писані були вульгарною латиною та рутенською кельтською мовою, а багато написів містить корінь Rut-. Про надзвичайну популярність рутенського посуду свідчать його знахідки в Італії, Іспанії, Африці, Англії, Данії, Східній Німеччині, Польщі, Болгарії, Україні (Звенигород, Ольвія) і навіть Палестині. Звісно, таке потужне виробництво у замиреної Галлії могла здійснити лише могутня консорція капіталовкладників. Як вважає О. Пріцак, це були священники Риму фламени, які одночасно виступали й протекторами окупаційних легіонів і работорговцями²⁹⁰. І що саме работоргівля, на його думку, десь аж до часу занепаду епохи норманів процвітала завдяки консорції (colluvies) фризів/рутенів/русів, які постачали свій товар (слов'ян і тюрків) від Кордови до Хазарії.

Компоненти назви місцевості **Graufesenque** виявляють схожість з тими, які присутні у визначенні «**Святий Грааль**» (латин. sang real «істинна кров (Ісуса)» > sangreal > Saint graal/sankgreal), і факт, що на Граалі з'являються провіщувальні написи, нашокує на гіпотезу, що в переказі про Грааль можемо мати справу саме з осмисленням **чаші з Грофсенка (Graufesenque)**, адже протягом століть, аж до ретельних археологічних досліджень, населення знаходило тут артефакти під час оранки, а сам Грофсенк є одним з найбільших промислових архівів, відомих аж до пізнього Середньовіччя (XII-XIII ст.).

Також частина «мігруючих антів» по дорогою в Анжу осіла в Баварії, де їхнім форпостом став

Андекс (Andechs), поселення на 14 км від Штаренбергу, на озері Аммер (пор. з англ. hammer «молот, кий») і резиденція могутнього і древнього баварського роду графів Андекс. Вони згадуються вже в IX ст., володіють замками в Ечі та в Інні, а в 1204 р. отримали у володіння ще й герцогство Меран. Але вже в 1248 р. рід припинився по чоловічій лінії і їхні володіння перейшли до тірольських графів. В 1458 р. мюнхенським графом Альбрехтом III замок Андекс був перетворений у бенедиктинський монастир (закритий у XIX ст, але пізніше баварським королем Людвігом відновлений).

Реальними археологічними підтвердженнями міграції «антів-андекавів» є поховання постчерняхівського кола, котрі зустрічаються в досить обширному регіоні. В Подунав'ї це — поховання в Задьварекаші біля Сольнока, в Тапе Малядок при злитті Тиси і Муреша тощо. Саме тут, між ріками Тиса і Темеш посол імператора Максиміана до Аттіли Пріск в 448 р. засвідчив назву напою «медос», а Йордан, у свою чергу, додає як назву поминального ритуалу «страва», так і слов'янську форму гідроніму — Патісус, Партіскус (грец. Падісос, від фрак. Патіс), що надалі зазнало народноетимологічного витлумачення як «По-Тисся», в результаті чого відбулося зближення з пізнішим аварським (пвн.-кавказьким) «тІса» — «свинедь»: Тісас/Тігас > Тиса. Також в Центральній Європі сформувалася винятково постпшеворська культура празького типу, яка виникла у VI ст. та простягнулася від Житомирщини (Україна) до межиріччя Лаби та Заале через Чехію, Моравію та Словаччину. Але етнічно на цих західноєвропейських територіях домінували германські етноси лангобардів (які в 568 р. переселилися в Італію) та гепідів, що свідчить про взаємну толерантність («компліментарність»). З відходом германців з Паннонії та приходом туди авар значно збільшилася тут кількість слов'ян, які були переселені сюди як союзники каганату (але, звісно, відбулася й асиміляція ранніших слов'янських поселенців пізнішими)²⁹¹.

Можливо, що «анти-кияни» (андекави, поляни-«анти Кия») заховані у свідченнях сучасників у збірному етнонімі «алани» (аналогічно у Візантії слов'ян спершу іменують «гетами» (Феофілакт Сімокатта, «Історія», III, 4,7; VII, 2,5). У Амміана Марцелліна алани (halani), «...аналогічно до персів, поширили своє ім'я як благородне, на всіх решту» (Res.Gest.libri, XXXI). А також: «...Ім не відомо, що таке неволя. Тому що усі вони благородної крові». Як вважає О. Пріцак, алани були специфічним типом кінноти, які послуговувалися східноіранською «лінгва франка». Алан в 445 р. під проводом Гохара чи Гоара найняв Аецій для боротьби з багаудами Арморіки (а саме межиріччя Сени та Луари) — союзниками гуннів. Але, наприклад, Прокопій з Кесарії відносить алан разом з германським племенем скірів (яке свого часу разом з кельтами-галатами штурмувало Ольвію, а в 449 р. їх володар Едіка чи Едекон належить до дружини Аттіли) до «готських племен» («Війна з готами», I, 1). Це свідчить про те, що римляни та ромеї не дуже орієнтувалися у етнічній пістрявості новоявлених західно — і центральноєвропейських етносів, що вийшли з черняхівської (з проявами скіфсько-сарматської традиції) та пшеворської культур, різноетнічних за своїм характером.

Свого часу алани розірвали союз із гуннами, перейшли кригою Рейн в 406 р., зайняли Північно-Західну Галлію та долини Луари, Рони і Аквілею, спільно з вандалами та свевами перейшли в 409 р. Піреней, захопили Лузитанію (тепершня Португалія), в 412 р. перейшли на бік Риму, а в 429 р. їх частина разом із вандалами переплила в Африку. В кінці 30-х років V ст. алани як союзники Риму були поселені в Галлії, а після смерті Аттіли відбувається рух алан на схід — вони захоплюють Нижню Мезію і Малу Скіфію, саме з їх середовища вийшов історик Йордан, представник аланської знаті (його дід був секретарем аланського царя Кандака, а сам Йордан служив у світі царського племінника). Надалі західна група алан дотримувалася винятково провізантійської орієнтації, в той час як східні алани (автохтони Кавказу) змінювали свої позиції залежно від потреби моменту. Південно-західних алан в 558-572 рр. консолідує цар Сарозій (Сародій, Сарой, від сармат. sar — «голова», пор. з тадж. sar «голова, верх, вершина, початок», фрак. sararagai «головорізи»; у франкомовному середовищі повинно було б перекастися як tete — «голова», «вершина гори»; або антропонім містить той же корінь, що й у санскр. saras, авест. zrauan, дв.-перс. drayah, фін. sar «море», «озеро» ~ пор. з іранським мотивом про те, що сім'я роду грядучого царя-месії зберігається у водах священного озера-моря), держава якого охоплювала верхню Кубань, П'ятигор'я і сучасну Балкарію і контролювала перевали, непідвладні Ірану. Власне діяльність Сарозія, на думку В. Ковалевської, призвела до появи в кінці VI і на початку VII ст. серії поселень із системою ретельно продуманої організації оборони — невеликих білокам'яних фортець через кожні 2-3 км — всіма гірськими

долинами, що вели до перевальних шляхів²⁹².

Чи не стосується первинно саме Аланії епічна назва «Саррас»? Чи не свідчить факт узурпації в Саррасі влади чужинцем той факт, що на певний час у 70-х рр. VI ст. Аланія, за даними Менандра, потрапила під політичну залежність від тюрк (хазар) Турксанфа? Можливо, що саме у середовищі останніх відбулася народна етимологізація імені Саррас (тобто земля Сарозія) на Сарису (тюрк. «жовта вода» < тюрк. «сары», «сарыг», монг. «шірга», «шіра», угор. sarga, япон. siroi — «жовтий», чуваш. «шура» — «світлий», «сара» — «жовтий», але дв.-япон. «сіруо» — «білий» < пра-алтайськ. *sir — «світлий, білий»), що прикріпилася до ріки на кордоні аланської держави Сарозія і тюрків (тепер — р. Цариця, звідки — Царицин, тепер — Сталінград/Волгоград), а первинно — між тюркським та іранським світами. Саме на цій міфічній межі — ріці Сари — перебуває, згідно з переданнями, могила дружини богатиря Салор-Казана Абульгазі, одна серед семи жінок, які були володарками огузів. Іншою богатиришею була Барчин-Салор, донька Кармиш-бея і жона Машиш-бея (тобто Алпаміша), яка, проте, вже похована на Південній Сари — Сир-Дар'ї біля стародавнього Сигнакаї, а її мавзолей узбеки називають «Блакитне житло Барчин» («Барчинин Кок-кесене»), хоча інколи виникає плутанина, і мавзолей визначають як поховання Абульгазі (принаймні, так виходить із синтаксису повідомлення В. Жирмунського)²⁹³. Можливо, й слід пов'язувати з розумінням назви «Сарас» як «Жовта земля» визначення наступних спадкоємців цієї території куман як «жовтих» (угор. palosc, рус. «половцы»). Окрім того, на лівому березі Волги присутній й топонім Саратов < тюрк. saratau «жовта гора».

Вже надалі в оточенні «езотерично стурбованих» виникла спроба переосмислити заповітне місце у відповідності зі своїми хворобливими уявленнями: «...Сталінград (колишній Царицин) — сакральне місце. Тут колись знаходився священний центр Хазарського каганату — його державна столиця, що протидіяла Русі й загрожувала Європі. Гітлер знав про це, й оволодіння цим стратегічним пунктом вважав принципово важливим етапом у своїй антиєврейській боротьбі. Адже СРСР був для нього новою хозарщиною, країною єврейських комісарів. Ось чому Сталінград став символом протистояння...»²⁹⁴.

В цьому контексті цікава й група топонімів «Самара», присутня на даній території: містечко Самара (тепер — Новомосковськ Дніпропетровщини) на р. Самара (ліва притока Дніпра) і м. Самара в Середньому Поволжі на р. Самара (ліва притока Волги). Ймовірно, дані топоніми маркують західні та східні межі певної державно-етнічної території (царства Сарозія; нагадаймо вищезазначене, що Біловоддя також у прочан езотерично визначалося як «Самарська губернія») і є перекладами місцевих назв з аналогічною функцією: киргиз. **samar** «чаша» < тюрк. samar «таз, глек, велика чашка, блюдо»²⁹⁵.

Це наводить на паралель про пов'язане з цим лісостеповим та степовим регіоном скіфське генеалогічне передання про золоті царські інсигнії, даровані з неба, серед яких — і золота чаша. Ними заволодів третій син Таргітая Колаксай, який розділив своє царство **Паралатію** на три царства та інсигнії передав на збереження найбільшій з них, яке, як каже Геродот, отримало назву «**Те, в якому зберігається золото**». Ці три частини Паралатії були, відповідно, царствами скіфів-басилеїв («царських»), скіфів-аротерів («орачів») та скіфів-георгоїв (від іранського «пастух», що невірно пов'язували зі старогрецьким словом «георгіос» — «землероб»), вони ж — борисфеніти («подніпровські»), як їх називали греки-ольвіополіти Гіпанісу (Бугу). За Геродотом, ці **три групи скіфів третього скіфського царства Паралатія** називали самі себе «сколоти» від імені свого родоначальника Колаксай, з яким ми співвідносимо ім'я литовського бога урожаю Скальсу, що у перекладі означає те саме побажання, що й українське «Дай, Боже!». Для академіка Б. Рибакова логічним видається зберігання золотих інсигній сколотів-«дажьбожичів» у Середньому Подніпров'ї, де існує природний захист для жителів простору, обмеженого Дніпром, Росавою та Россю. На його думку, головним святилищем Сколотської імперії було **Трахтемирівське городище** біля Переяслава, що колись становило з цим містом єдине ціле. Саме в Переяславі була руська митрополія, що потім була перенесена до Києва. Отже, це може означати, що Трахтемирів-Переяслав в уявленнях давніх русичів був наділений властивістю священності. Трахтемирівське городище було назване так на честь батька Колаксай, Арпоксай та Ліпоксай витязя **Таргітая**. Він же — старець-богатыр російських казок Тарх Тарахович, який жив на горі Сіян і домігся любові Баби-Яги. А Геродот розповідає як Геракл-

Таргітай був зваблений борисфенітською дівочою Єхидною, від якого та народила родоначальників скіфів.

Поряд з Трахтемировом — місто Канів з розкопом сколотського городища. Поряд — місто Мошни («капшуки») на березі правої притоки Дніпра ріки Золотоношки²⁹⁶. А також — місто **Золотоноша**, котре вже на Лівобережжі. Лівий берег Дніпра також був заселений георгоямисколотами, і межували вони зі Степом по ріці Ворскла — Пантікапа, котра впадає у Дніпро на 220 км нижче Трахтемирова. На жаль, Б. Рибаків не перевів погляд на Лівобережжя, де розташована Золотоноша. Перенесення «золота» — «слави» на Правобережжя, у Переяслав — Трахтемирів пояснюється тим, що лівий берег Дніпра став зазнавати інтенсивної агресії кочівників зі Степу, і з часом вони захопили його (крім Чернігівщини та Сіверщини) та перетворили його на плацдарм подальшої агресії.

Назву території «Золотоноша» у скіфів (виходячи з індоєвропейської мовної спільноти) могла звучати як Паралатія (на відміну від іранського **Зарнуматі «Золотоносна»**, з чим, можливо, тотожне й поняття **Сарматія**), бо першому компонентові «пара-» ідентичне латинське *aurum* «золото», а «-латія» виявляє схожість з *latens* «прихований». До речі, від цього слова походить етнонім латини та назва їхньої мови як латинь. Саме латини єдині з італійських індоєвропейських племен перебрали від етрусків — «расенів» звичай споруджувати у центрі міст, на майданах-«агорах», величезні ямисховища для міського скарбу.

З окупацією кочівниками-тюрками лівобережне «Золоте царство» перетворилося на «**Жовту землю**», бо втратило священність через перенесення золотих інсигній на Правобережжя. А жителі Жовтої землі стали «**половцями**» — стюркізованими слов'янами. Їх етнонім походить від старослов'янського слова «половий» — «жовтий», «червоно-жовтий».

Згідно з легендою у літописах, Переяслав отримав свою назву через те, що якийсь слов'янський отрок Ян Усьмович Кожум'яка «перейняв» славу у двобої з тюрком-печенігом. Тому ті, хто повернули «золото» — «славу», отримали право іменуватися «**роси**» («**золоті**»), що споріднене зі словами інших індоєвропейських мов: санскритським *haris* «золотистий», старогрецьким *hrisos* «золото», *haris* «краса, любов».

Потрапивши у сферу практичної географії, «**Золоте царство**» (**Рось**) як епічно-міфологічний етнонім для слов'ян «побутується», надається певній території — Правобережжю і стає частиною її топографії. І навпаки, реальний етнонім «с(к)лавени», котрий означає певне історичне плем'я, тісно пов'язане з пізнішим Аварським каганатом, залучається у епічний контекст і втрачає безпосередній зв'язок з дійсністю.

Середньовічний історик Псевдо-Захарія свідчить, що роси називали себе «герос» (*hros*). Греки при передачі етноніму на письмі ототожили роський придиховий звук -h— зі своїм густим придиховим -h—, котрий вимовлявся після приголосного (наприклад. *rh*), але на письмі позначався (') перед приголосним на початку слова (Ρ). Транслітерація *hros* як Ρως призвела до об'єднання правила грецької орфографії з вимовою етноніму його носіями, внаслідок чого штучно постало * *hrhos*, де друге *h* за фонетичними законами старогрецької мови стало вимовлятися як *ks*, внаслідок чого постав суто грецький витвір — Ρωισολανοι (латинське *Rhoxolani*) «**роксолани**» не без співставлення з іранським *goxs* «світлий», «білий». Самі «роси» (германці називали їх «**росомони**») могли використовувати засвідчене Птолемеєм ім'я «**аланорси**» (*alanorsoi*), де компонент «алан» походить з тюркських мов і пояснюється як «рівнина, поле, долина, горб, гірка». Саме поляни мешкали на Київських горах, що їх Нестор — літописець визначив як «русь». Поняття «**поле**» вміщувало у собі категорію обмеженого кінцевого простору, який уявлявся у вигляді горба, кургану (на санскриті «**укхрайя**» — «**пагорб, курган**»). У зв'язку з цим стає зрозумілою причина, чому літописець декілька раз акцентував на тому, що поляни — слов'янського походження, тобто слов'янізовані, хоча у його часи пам'ятали про їх іранське (аланське) походження, спорідненість із прямими мовними нащадками скіфів — **басилев** («царських») — іраномовними осетинами, що були на Русі відомі під іменем «**яси**» (по-санскритськи *yasas* «**слава**»), що у грецькій вимові отримало вигляд «**оси**», «**ози**», звідки й назва «**осетини**» (самоназва — «ірон»), Озівське море. Саме осетини також засвідчили передання про трьох синів-родоначальників **нартів** (~ санскр. *nr̥ti* «танцівники», «герої»), —

Ахсартагкат (від «ахсар» — «сила, хоробрість» ~ «акацири»), Алагат та Бората (від «бурафіарниг» — «багатство») Як підмітив Г. Вестберг, у західноєвропейських джерелах під іменем «слав'яни» розумілися у багатьох випадках власне осетини (на відміну від «слов'ян»), а європейські мандрівники Плато Карпіні, Рубрук та Йосиф Барбаро свідчили, що алани — праосетини називали себе «аси».

Етнонім «аси» слід пояснити на основі іранської священної книги «Авести» (щоправда, вона була основою релігії південних іранців, в той час як північні іранці Середньої Азії та Кавказу, так звані «туранці», не прийняли реформи Заратустри і залишилися вірними «славі» предків). У ній наявна богиня Асі (Аші чи Арті), персоніфікація успіху, «плотське втілення великої слави», яка володіє багатьма землями, золотом, сріблом, жонами та дочками. Вона переховується від грабіжників у золотому руні (!). У осетинській міфології Аші відома як Асирухс чи Ацирухс — і як дочка Сонця, і як жона витязя Сослана. Її ідентична, у германському епосі, богиня (по-давньо-германськи «бог» -«асс») — діва Герд. У обидвох богинь з рук виходить світло, осяваючи склепіння неба і води. Французький академік Ж. Дюмезіль пояснює теонім Ацирухс як «священне світло» та вважає його за епітет богині вогню і домашнього вогнища, яку, за Геродотом, царські скіфи — предки алан, називали **Табіті**, а ведичні арії — Тапаті, «Гріюча, Тепла». Вона мала епітет «**цариця скіфів**», її вогнями клялися перед греками, зазвичай, скіфські цари. Можливо, власне «мати царів» Табіті вважалася дарителькою священних золотих символів влади (чаші, сокири та ярма). Геродот ототожнив її з грецькою богинею Гестією, богинею домашнього вогнища.

Чоловіком Табіті-Гестії скіфи вважали бога ріки Дніпро **Бористена**, походження якого невідоме. Але якщо звернути увагу на те, що чоловіками Ацирухс був Сослан, а Герд — Фрейр, то ми можемо з'ясувати і родовід самого скіфського Бористена. Осетинський герой-нарт Сослан народився зі скелі, заплідненої пастухом (Мітрою), котрий побачив оголену Сатану, доньку бога чоловіків Уастирджі (святого Георгія — «Пастуха», перетлумаченого на греко-християнського Георгія), народжену вже мертвою Дзерасою. Коваль Тлепш (пор. з укр. «телепень» із конотацією «сила є — розуму не треба») видобуває зі скелі Сослана та загартовує хлопчика у вогні. Чи не алегорія це на Дніпро: витікання ріки з каменю і на пороги як гігантські ковадла? Діяння Сослана аналогічні діянням грецького Прометея та українського Котигорошка — «охоронця від змій гнізда грифа». Демонічний народ нарти гострим колесом перерізає Сосланові ноги і живим закопує героя у землю. Сослан щовесни прагне вирватися на землю, але вона не може знести його тягара. Чи не паралель до билинного Святогора Горинича?

Германський аналог Сослана-Бористена Фрейр під своїм титулом «інгві» став родоначальником династії Інґлінгів. За його правління на землі були найбагатші урожаї, а сам він після смерті був оголошений мешкаючим у великому кургані, з якого три роки поспіль виходили золото, срібло і залізо. Фрейра називали богом миру, достатку та мудрості. Перекази датчан стверджують, що земним втіленням Фрейра був конунг Фрото («Мудрий»), за якого на землі був «золотий вік достатку», але якого вбив демонічний морський конунг Мюсінґ.

У кельтів існує міф про короля **Артура** («Ведмеда»), сина Ігрейни та Утера Пендрагона, про деградацію та фатальну загибель його царства, не зважаючи на пошуки очищувального контакту з Граалем, певним універсальним принципом. Загибель і зникнення тіла короля Артура є в той же час явищем тимчасовим, і світ очікує його нової появи. Артур начебто веде постійне «дике полювання» на вепра Турх Труйту, видіння якого виникають на небі під час гроз. Цей Турх-вепр все тікає від погоні, залишаючи за собою загибель та руїну. Саме за ним женуться геральдичні герої «Погоні» Литви та Литвинії (Білорусії). Легенда розповідає, що литовський князь Вітен Арусович взяв за свій герб «Погоню», бо по-литовськи «виті» — «гнатися, переслідувати» одного кореня з іменем князя і слов'янським «витязь». Іранські, у тому числі й скіфські (і навіть пізніші сарматські та польські) королі обиралися внаслідок перегонів претендентів на конях. Хто першим досягне фінішу, той і стає володарем священних золотих інсигній.

Український фольклор так пояснює семантику міфу боротьби з вепром: «Стрітилася Зима з Літом — Стрітилася свиня з Вітом». Свято Стрітеня відзначають 15 лютого, а слово vitt у мові хеттів, що найперші виокремилися з праїндоевропейської спільності і зберегли найбільше архаїзмів, означає «рік», «доба», «стик», «рубіж». У мові албанців — це vjet, у греків — «етос», ἔτος (архаїчне — «ветос»), на санскриті — vatsas, по-литовськи — «ветушас», у слов'ян — «ветхий»... Віт слов'ян —

це ніхто інший, як аналог Аполлона — Зміборця, вбивці Піфона, на знак перемоги над яким бог встановив Піфійські ігри. Саме Аполлон уклав календарний цикл та керує ним за допомогою струн своєї ліри. Скіфи шанували його під іменем Гойтосир, де другий компонент «сура» означає «герой, бог», а перший «гойто» споріднений з «віт», «отець», і можливо, з англійським haunt «переслідувати», «з'являтися (як привид)», литовським gīti «гнати (стадо)», давньо-пруським hantas «бити», давньо-ісландським honthr «боєць», а у слов'ян — з етнонімом «анти», українським «гнати»...

Тут слід зауважити таке: «зодіак очолює те сузір'я, верхня (денна) кульмінація якого збігається з весняним рівноденням. Між 4400-2200 роками до Р.Х. це був Телець, якому протистояв Стрілець-Скорпіон (колись єдине сузір'я, у греків частину його, Скорпіона, об'єднували з Дівою, — О.Г.) або Вепр... Але між 2200-1700 роками до Р.Х. ситуація почала змінюватися: Вепр поступився Терезам»²⁹⁷.

Вепр Турх явно споріднений зі скіфським персонажем Таргітаем (пор. з наявністю численних зображень вепра у скарбах зі скіфських курганів), індійським демонічним Таракі (вбитий Скандою-Кумарою, братом Ганеші) та іранським Фарідунном (Траетонною). Від останнього красуня Арнаваз (колишня сестра та жона Йіми, прабатька людства), яку витязь визволив з полону демонічного Ажи-Дахака, народила трьох синів-родоначальників іранців (персів), туранців (скіфів, массагетів, сарматів) та ромейців (візантійців).

За саму ж **столицю Саррасу**, як на нашу думку, може слугувати центр притягань Донецько-Волзького межиріччя та побережжя Озівського моря (Меотського озера) ще з епохи Сарматії — легендарне античне місто **Танаїс** (біля хутора Недвигівки Ростовської обл.)²⁹⁸, що належало до Боспорського царства і управлялося спеціальним «посланцем»-«пресбевтом». Виник Танаїс як рибальське поселення, довкола якого влаштовували зимові пасовища скотарі-кочівники (схоже відбувалося на Дніпрі біля Кам'янського городища неподалік від Нікополя). Згідно з легендою, наведеною Квінтом Курцієм Руфо, місто засноване за наказом Александра Македонського якимсь Бердою (Перідасом) на прохання тамтешніх абіїв, а потім сам Александр розбудував його стіни і заселив відпущеними військовополоненими, але через певний час скіфський вельможа Картасій захопив місто (Q. Curtii Rufi, De gestis Alexandri Magni, VII, 6,11; VII, 6,28; VII, 7,1). Птолемей розташовує біля устя Танаїсу якісь таємничі «Александрові вівтарі» (Geogr., III, 5,12), і можливо, це — т.зв. Кам'яна Могила Північного Приазов'я.

Саме тут в межиріччі між Дніпром і Доном вперше фіксується сарматське плем'я **роксолан** (за Страбоном, VII,3,17), а в III-V ст. н.е. у Танаїсі відбувся значний притік нового населення із заходу — носіїв черняхівської культури²⁹⁹, пов'язаної із германськими племенами (готами). Саме в районі Танаїсу та Меотійського болота давні германські генеалогічні легенди розташовують одну з проміжних «прабатьківщин» германців. Зокрема, «Космографія Етика» та «Книга історії франків» розповідають про ворожнечу з аланами та побудову тут предками франків міста Сікамбрія, назва якого, начебто, означає «**Меч і лук**», звідки вони й почали свій героїчний похід на Захід³⁰⁰. Також у 253 р. шляхом перевороту в Боспорському царстві монархові Рескупоріду V (240-267 рр.) було нав'язано у співправителі представника проготської партії Фарсанза, внаслідок чого Боспор надав у використання готам власний флот для набігів на Візантію і Кавказ. Перший такий морський похід в Малу Азію відбувся у 255/256 р., а другий — у 257 р. В 262 і 263 рр. остготи з Боспору двічі напали на Ефес, у 264 р. — на Каппадокію, в 266 р. — на Віфінію, в 267-268 рр. — на Елладу, але в 269 і у 275 р. були розбиті римлянами. Новий цар Боспору Тейран (276-278 рр.) добив готів. Пізніше імператор Діоклетіан наймає їх і готів-тетракситів як союзників для оборони Херсонесу від зростаючої гегемонії Боспорського царства, а частина з них відійшла на Північний Кавказ, де стала відома під іменем готів-акацирів, які в нартському епосі виступають як блондини Ахсар і Ахсартаг. Переказ розповідає про те, як брат Ахсар, щоб не спокусити дружину брата Дзерассу, дочку володаря водяного царства Донбеттира, кладе на ліжку між собою і нею **меч**. Проте через підозру з боку брата у насиллі над Дзерассою гине (на доказ невинності вистрілює у себе з **лука**), а брат, довідавшись про його невинність, сам вчиняє самогубство, кинувшись на оголений **меч**. Над їхньою могилою споруджено вапняковий дольмен. Нещасна Дзерасса змушена рятуватися від переслідувань Уастирджі, вершника на триногому коні, а потім народжує у хліві свого чоловіка близнюків-героїв Хамица і Уризмага. Даний переказ про Ахсара і Ахсартага певними елементами тотожний

германському переказу про Сігурда/Зігфріда та Гуннара/Гунтера (Сігурд ставить на ложе між собою і Брюнхільдою оголений і змащений трутою меч, сварка-підозра між героями та їх взаємна загибель, сватання до вдови з боку кроля гуннів Етцеля).

Вражаючим у сенсі нашого дослідження є те, що саме в II-III ст. у Танаїсі, на відміну від решти Причорноморського регіону, відбувся бум моди на особливий посуд, належний до т.зв. «пергамського кола виробництва», — червонолаковані чашки, тарілки та посудинки круглої форми. Зроблені вони з глини жовто-брунатого кольору з дрібними рідкими золотистими блискітками слюди, що створює немовби напис³⁰¹. Узагальнено північний кордон поширення червонолакованої кераміки сягає лінії Львів—Київ—Харків—Саратов.

Також найпопулярнішим релігійним культом в Танаїсі був культ богині Афродіти Апатури (покровительки поселенців), найбільше свято якої пов'язане з міфом про переслідування богині гігантами та визволення її шляхом обману (культ явно місцевого походження, бо на часі колонізації культу Афродіти іонійські міста не знали).

Хоча увазі під містом Саррас може розумітися й будь-яке інше місто цього ж регіону. Наприклад, більш вірогідно, це — знаменита **Фанагорія**, розташована поряд із Гермонассою на березі Таманської (Корокондамітської) затоки Азовського моря в дельті ріки Кубані (Антикіта). Заснована вона в 543 р. до н.е. саме втікачами з малоазійського міста Геоса, які не підкорилися перському цареві Кіру II Великому (Геродот, I, 168), та вихідцями з фракійської Абдери. Сама ж Фанагорія як столиця азійської частини Боспорського царства славилася експортом соленої риби та вина. Знаменита Фанагорія була й величезним храмом Афродіти та віротерпимістю. Вже в III-V ст. тут з'являються християни — в їх похованнях зустрічаються червонолакові тарелі із зображенням хреста на дні, як правило, привезені із Середземномор'я, з Карфагену³⁰². Славнозвісним було релігійне братство Афродіти Апатури, на могилах членів якого встановлювалися стели (найвідоміша — стела Агафа) із зображеннями богині, яка в простягненій правій руці тримає кубок з вином (канфар), а в лівій — чашу (фіалу). Біля постаті богині часто зображали двох вершників в парадній одежі. Останні, начебто, свідчать про сарматизацію населення Боспорського царства³⁰³.

Дійсно, численним та органічним було у місті саме сарматське населення, активно, що активно сприймало боспорську культуру і разом з тим зберігало традиції свого етносу. Останній факт сприяв тому, що в умовах занепаду самого Боспорського царства Фанагорія стала процвітаючою і фактично економічною столицею Сарматії. В епоху гуннської навали на Боспорське царство в 70-х рр. IV ст. (Амміан Марцелін, XXXI,3,1) Фанагорія, як і Танаїс та інші міста, була зруйнована й існувала надалі як невеличке містечко, але з часом знову розрослася³⁰⁴. Надалі місто стало в 630-рр. столицею Приазовської Булгарії, повсталій під проводом хана Кубрата проти західних тюркютів (хазарів), і її героїчно обороняв син Кубрата і старший брат засновника балканської Болгарії хана Аспаруха хан Бат-Баян в 660 р. За О. Пріцаком, саме булгари в Фанагорії вперше сформували новий тип військ — загопи морських піхотинців, які стали відомі як «склав(ин)и» < тюрк. *sqlaw-in* < **saqla-w-in* < *saqla-gu-in* «вартовий, страж» ~ іран. «хорват», тип яких перейняли потім авари у Подунав'ї, проти яких візантійці з аланів та інших племен сформували в 545 р. в північнодунайському місті Турріс загороджувальні загопи — «антів» < іран. *ant-ya* «прикордонник»³⁰⁵.

Саме тут, як на нас, в давньо-булгарську мову та подальше її відгалуження — чуваську мову — увійшла велика кількість латинських слів, наявність яких досі філологи не пояснюють: лат. *abbas* «абат» — чув. *aras* «жрець», лат. *alga* «водорість» — чув. *yalkha* «твань»; лат. *amicus* «друг» — чув. діал. *ami* «друг», брат», лат. *arca* «ящик» — чув. *arca* «скриня», лат. *artemisia* «полин» — чув. *armuti* «полин» (нім. *Wermut* «полин» теж сюди), лат. *barda* «сокира» — спільне тюрк. *balta* «сокира», лат. *cito* «швидко» — чув. *xuta*, карач., балк. *qatu* «швидкий», лат. *cocles*, власне «кривий» — чув. *kuklek* «кривий»; лат. *codex* «стовбур, пень» — тур., гаг. *kutuk* «стовбур, пень», лат. *cura* «піклування» — чув. *khural* «захист», лат. *cursarius* «пірат» — чув. *xarsar* «сміливий», карач., лат. *farnus* «ясен» — чув. *verene* «клен», лат. *faux* «горло» — гаг. *buaz* кирг. *buvaz*, тур., каз., карач., балк. *bogaz* та ін. «горло, глотка», лат. *imber* «злива» — туркм. *jagmug*, чув. *cumar*, тат. *jan,гуг*, узб. *jomgug*, тур. *yagmug* «дощ», лат. *ius, iuris* 1. право — чув. *jaras* «прямий», тур. *yasa* «закон, статут», карач. *dzoŋuq* закон та ін., лат. *ius, iuris* 2. юшка — чув. *jaska* — загальна назва перших страв, *juskan* мул, твань», лат. *lama* «болото, багно» — чув. *lam* «вологість», лат. *mactare, macto* «прославляти», «приносити в жертву» — сп.

тюркське (туркм. magtamak, чув. muxta карач., балк. maxtarga, узб. maqtamoq «хвалити», якут. maxtan «дякувати», лат. ordo «ряд», «стрій», «військо», «загін» — сп. тюркське (туркм., каз. orda, чув. urta тур., аз. ordu та ін. «армія»), лат. sara «сік» — чув. sarakh «сочитися», лат. sarda, sardina «види риби» — чув. cartan «щука», лат. (сабінське) teba «горбик, гірка» — спільне тюрк. (чув. ture, тур. tere, каз. tobe і под. «гора, вершина»), лат. torta «круглий хліб» — чув. tarta «вити, мостити гніздо», лат. togus «узвишся» — чув. tara «вершина», лат. usus «користування» — чув. usa «користь», лат. vulgus «нарід», «отара», «натовп», лат. vulgaris «звичний, звичайний» — чув. pulkka «стадо», «зграя», Bulgar — давня назва тюркського племені, предків чувашів. Сюди ж нім. Volk, англ. folk, шв. volc «народ» (дане зведення складено Валентином Стецюком, http://www.geocities.com/valenty_n_ua/TurGrLat.doc, щоправда, він вважає, що прототюрки принесли свою лексику в Європу в епоху бронзи як «носії культури бойових сокир та шнурової кераміки», що, звісно, науково не доведено).

Пізніше Фанагорією завладіли Візантія, Хазарія, Тмутаракань і остаточно була знищена в XIII ст. монголо-татарами, після чого ця столиця «азійської Сарматії» вже не відродилася, перетворившись у «безплідну землю»³⁰⁶. Саме про останнє, як на нас, й розповіли в Європі, найімовірніше, як генуезькі та венеціанські колоністи Криму та Тамані XIII-XIV ст. — генуезцям належало Капітанство Готія, а венеціанцям — м. Тана, теперішній Азов (монголо-татар. місто Азак, яке було одним з головних портів Орди, доходи від якого йшли на утримання особистої гвардії -«кешик/кешиг» великого хана, які переважно були християнами-несторіанами і склалися з чотирьох-«доірбайн/дурбан» племен. Коли в 1395 р. Тимур завладів Азаком, то наказав вирізати лише всіх мусульман, а інших полонених відпустив і саме 1395 р. вперше згадується у грамоті слово «козакъ»-«вільна, свободна людина»). У Матрагі-Тьмутаракані, Солхаті-Старий Крим, Чембало-Балаклава були могутні італійські гарнізони, які змушені були втікати зі спустошеного турками в 1475 р. Криму за союз з Польщею та Великою ордою хана Ахмата, завдяки чому вели торгівлю з Китаєм (!), так і емігранти-члени численної іудейської общини Фанагорії та власне іудейського поселення Джудекка (або Codencha). Цікаво, що за деякими версіями в генуезькій колонії в Криму служив навігатором Христофор Колумб, офіційний перший спогад про якого датується 1473 р., коли йому було двадцять два роки, і якого венеціанський морський суд називає «піратом Коломбо», що перебуває на службі у анжуйського герцога Рене. Сам Колумб, «син ткача», але неодноразово називає себе нащадком аристократичного роду (можливо, Колонні, впливовий римський рід в XIV-XV ст. з родовим маєтком Палестрина і з якого походить римський папа Мартин V) і вільно розмовляв кількома іноземними мовами, а його брат Бартоломеу в Лісабоні був власником картографічної майстерні.

Власне **побутування столиці Саррасу на березі Азовського моря** пояснює причину, чому правитель царства Граалю названий **Королем-Рибалкою**: скіфи називали Азовське море «Рибним озером» (Карачулак), в той час як вже слов'яни — Сурозьким («синім»), араби — Бар-аль-азов («темно-синє») ³⁰⁷. Відомо, що правитель Венеції (Дож республіки Святого Марка) ставав легітимним під час т.зв. «обручення з Морем» (Sposalizio del Mare) на свято Вознесіння, кидаючи з корабля «Бучченторо» («Букентавр») у море перстень. Пов'язано це з популярною легендою про те, як три мандрівники попросили одного венеційського рибалку відвезти їх у найсильніший шторм у відкрите море. Тут вони зустріли човен, повний демонів, які пливли до міста, щоб зруйнувати його. Три мандрівники, які виявилися святими Марком, Георгієм та Миколаєм, вигнали демонів і врятували Венецію. Шторм після цього стих, а Марк віддав свій перстень рибалці і попросив передати його дожеві як доказ чуда. Аналогічно «Перстень рибалки» носить Папа Римський і прикрашений він зображенням апостола Петра, який витягує сіті. Також, як зауважує О. Пріцак, після падіння імперії Аттілі з колишнього боспорського добробуту залишився тільки рибний промисел і що правителі міст Боспор і Таматарха (іудейське Семкерч) мали офіційні тюркські титули «балгічі» — «рибалки» ³⁰⁸.

Але можлива версія, за якою тут присутня забута гра слів, що йде з гуннських часів, а саме загальнотюркські омоніми baluq «місто» і baluq «риба» (що дало українське «балка») — міста засновують «рибалки», тобто «піші», на відміну від «кінних». Цікаво, що у верхів'ях ріки Обь розташоване місто Камбалик, де відомий мандрівник Марко Поло мешкав аж 17 років. Від цього міста до Великої Китайської стіни — 99 денних переходів.

В сенсі реальних балто-іранських контактів на Дніпровському Лівобережжі (басейн рік Десна і Сейм; пограниччя юхновської культури і культури зольників)³⁰⁹ є сенс шукати сліди архаїчного Саррасу у балтській лексиці (латиськ. *sargat* — «охороняти, сторожити, оберігати», *sargaties* — «стерегтися, берегтися», *sargs* — «сторож, страж»; пор. з іран. *hogvat* «сторож, охоронець»). Власне роксолани («світлі алани»)-саргатії, поряд з просто аланами, населяють, за Птолемеєм, після відходу на захід язигів, верхнє лівобережжя ріки Лік (*Lucus fluvius*) на крайніх східних схилах Аланських гір (Донецький кряж). Останнє, на думку О. Стрижака, було перетлумаченням вже забутого «меотського» (індо-арійського) означення битого шляху, яким йшли азійські народи в глибини Європи: ***sal-gat** — (***sala** — «схил», «джерело», дв.-інд. *sara* «водопад» і дв.-інд. *gatu* «шлях», за аналогом із Салхат «Старий Крим» та гідронімом Салгір, де другий компонент дв.-інд. *giri* «гора»)³¹⁰.

Але, як на нас, можлива й більш глибока ретроспекція. І пов'язання назви Саррас із Сарагосою, і сарматами-аланами-саргатами, і царством Сарозія тощо — все це були в певні історичні епохи **спроби народноетимологічного витлумачення** (і перепризначення) більш давнього, архаїчного поняття, котре стосувалося території Північного і Східного Приазов'я аж до ріки Волги (Ра, Раси, Ранхи) на сході та до Кавказьких гір на півдні. На нашу думку, мова йде про **хурритський мовний спадок в назві Саррас: від šaṅga-šši («шарра-шші») — «царство»**³¹¹. Хуррити як носії старосільської археологічної культури перебували в етнічно-культурному симбіозі з індоарійськими ямно-кемі-обинськими племенами Північного Причорномор'я, що, відповідно, відбилосся й на мовному характері обох етнічних конгломератів, внаслідок чого Г.Б. Джаукян навіть запропонував розглядати мови хурритів та урартів як індоєвропейські (з ним погоджується і Ю.Л. Мосенкіс, додаючи до цього переліку хаттську мову Анатолії, лінійне письмо А на Криті та мову етрусків Італії). Як тут не згадати хуррит. *hašaṅi* «масло» < пра-східнокавказ. ***HrVjšE** «товстий, жирний» з якого виводять ведичний образ запозиченого аріями Сури та, відповідно, сурів (Адітьї, тобто племена інгульської культури) та асурів (Данавів та Дайтьїв, племена катакомбної культури). Сура, жінка бога Варуни, згідно з міфами, вийшла з океану під час його пахтання (збивання океану ступою до стану масла).

Аналог магічної чаші Грааль зустрічаємо у прямих мовних спадкоємців алан — у осетин, у їх епосі про нартів (**чаша Амонг роду Алагата**), а звідти — у його абхазьку версію, де розповідь про неї й була записана: «...Найбільшим, великим дзбаном вважався Вадзамакят. Він уміщував шістсот звичайних нартівських дзбанів, що використовувалися для води. Треба сказати, що Вадзамакят був не простим глиняним дзбаном. Він відзначався властивостями, таємницю яких не розкрито і досі. Варто знати, що Вадзамакят виготовляли в особливий спосіб. Як і хто, теж невідомо. Вино Вадзамакята мало особливу силу: випивши його, нарти ставали ще більш могутніми. Кажуть, що в цей дзбан клали розрубану червону змію. Але де водиться ця змія, нікому не відомо. Ось ще одна дивна властивість Вадзамакята: скільки не черпай вина з нього, а його не меншало. Все це, зрозуміло, створювало велику славу цьому нартському дзбану. Якщо нарти поклялись біля нього, то вже так і буде: ніяких поступок! Так, священний був дзбан Вадзамакят!»³¹². Як дослідив В. Петрук, назва казана у абхазів є спотвореною осетинською (W)ac(y)among — «Вацамонг» («Виявляюча (чаша)»), вважаючи що греки теж невірно передали назву як Еksamпай — «Священні шляхи» (компонент «пай» аналогічний занесеному аланами у французьку мову *paus* — «країна, місцевість»³¹³; можливо, теж іраномовні скіфи перетлумачили по-своєму первинну назву, адже О. Трубачов реконструював як індоарійське *a-ksama-rauas* «непридатна ріка»³¹⁴, за переказом, казан скіфського царя Аріанта розташовано біля джерела притоки Гіпанісу, вода якої непридатна для пиття). Внаслідок суперечок за оволодіння дзбаном нарт Сасриква (Сосруко, Сослан) скинув його з гори і він розбився, а з насінин винограду, що були на його дні, з'явилися чарівні виноградні лози (кабардинська легенда розповідає, як герой, який був на бенкеті у небесних духів, скидає на землю посудину з чарівним вином)³¹⁵. Цікаво, що кабардино-черкеською назвою м. Кисловодськ є Нарцане, тобто «нартівський напій» (кабард. «сане» — «напій», адиг. «сане» — «вино», черк. «сане» — «смородина» ~ р. Смородина, на якій міст — arena боротьби слов'янського героя зі зміями)³¹⁶.

Осетини — чіткі представники кавкасіонського антропологічного типу, в той час як алани — представники цілком іншого типу — вузьколицького варіанту європеїдної раси. Відмінності між осетинами та аланами за скуловою (вилицевою) шириною максимальні в межах європеїдної раси, тобто генетичної спорідненості між ними нема. Прийшло аланське населення лише передало

тубільному населенню свою мову, зумовило вплив на його культуру³¹⁷. Також безпосередні нащадки алан (ясів) досі компактно проживають в області Ясшаг на сході Угорщини.

Писемні джерела завжди **чітко розрізняють алан і сарматів**, ніколи не ототожнюючи їх³¹⁸. Вірогідно, що Птоlemeю вони відомі як «аланорси» (alanorsoi), де компонент «алан» походить з тюркських мов (alan, alang, jalan)³¹⁹, і пояснюється як «рівнина, поле, долина», «горб, гірка» та, зокрема, запозичений в угро-фіннські мови (фін. alanko «низина», ест. alango «низина, долина» ~ цікаво у зв'язку з цим співставити тлумачення імені героя Персеваль у самому епосі про Грааль як «проникаючий долиною!»). Саме поляни мешкали на Київських горах, яких Нестор-літописець визначив, що вони — «русь» (лат. rus, кельт. reuth «поле»). Поняття «поле» вміщувало у собі категорію обмеженого кінцевого простору, який уявлявся у вигляді горба, кургану (на санскриті ukhgaia — «пагорб, курган»). Також, зауважує М. Покровський, «...у осетинській мові «поле» означає як місце полювання, так і саме полювання (асоціація за суміжністю)... В епоху судових поєдинків у давній Русі «поле» означало місце поєдинку і сам поєдинок»³²⁰. Для скептиків додамо свідчення самого Амміана Марцелліна, за яким алани «отримали свою назву від гір» та що «...вони, аналогічно до персів, поширили своє ім'я як благородне, на всіх решту» (Res.Gest.libri, XXXI)³²¹.

У зв'язку з цим стає зрозумілою причина, чому літописець декілька раз акцентував на тому, що поляни — слов'янського походження, тобто слов'янізовані, хоча у його часи пам'ятали про їх іранське (аланське) походження (тобто про спорідненість їх із прямими мовними нащадками скіфів — басилеїв-«царських» — іраномовними осетинами, що були на Русі відомі під іменем «яси», по-санскритськи yasas «слава», що у грецькій вимові отримало вигляд «оси», «ози», звідки й назва «осетини» при самоназві «ірон», Озівське море), а саме — з причин як зміни виду харчування³²², так і замешкання на гірських породах³²³ — «Київських пагорбах», поляни-рільники з кочових іранців-доліхокефалів трансформувалися у брахікефалів. Як зазначає В. Седов, «...група середньодніпровських слов'ян, котра ховала померлих в IX-XII стт. в ґрунтових могилах під курганами, сформувалася в наслідок слов'янізації місцевих іраномовних племен (далі В. Седов конкретизує їх як носіїв пеньківської культури, спадкоємниці північного варіанту черняхівської культури, — О.Г.). Іншими словами, слов'яни, які залишили середньодніпровські курганні трупопокладання в ґрунтових ямах, у значній мірі були нащадками місцевих скіфо-сарматських племен»³²⁴. Надалі певна частина середньодніпровських племен мігрувала на захід і колонізувала землі Верхнього та Середнього Подністроав'я, про що свідчать кургани (наприклад, курган «Настасина могила», що у с. Крилос, який є давнім Галичем) та поодинокі знахідки, що пов'язані з даною культурою.

«...Сліди іранського впливу на східнослов'янські мови виявляються не тільки в матеріалах лексики, але проявляються у фонетиці та граматиці. В.І. Абаєв показав, що зміна вибухового g, властивого загальнослов'янській мові, у задньопіднебінній фрикативній h відбулося в ряді слов'янських мов (в тому числі у південній частині східнослов'янського ареалу) в умовах скіфо-сарматського впливу. Оскільки фонетика, як правило, не запозичується у сусідів, дослідник стверджує, що у формуванні південної частини східного слов'янства (майбутні українські та південноруські наріччя) приймав участь скіфо-сарматський субстрат. Той же дослідник припускає, що наслідком скіфо-сарматського впливу були також поява у східнослов'янській мові генетива-акузатива та близькість східнослов'янської з осетинською у перфектувальній функції превербів. В числі язичницьких богів, котрим поклонялися східні слов'яни, літописи називають Хорса і Симаргла, іранське (скіфо-сарматське) походження котрих беззаперечне. В.І. Абаєв виявляє також семантичну та етимологічну паралель між східнослов'янським божеством Родом та осетинським Naf (Рід) [пор. з слов. Навь — «Дух предка», — О.Г.]... У язичницькому пантеоні західних та південних слов'ян божества іранського походження невідомі»³²⁵.

Також не повинно дивувати, що на сарматському походженні настійно наголошували польські генеалогічні джерела. Саме поляки були західною групою полян (Птоlemeєві Boulanes, у нім. джерелах — Pulani, Pulanes, Poleni, Poleni, Poloni, Bolana, Bolanen, Bolani, Boloni), очоленою Popielem (Jaskotel, Jaszold ~ Аскольд, сканд. «попелястоголовий»), яка мігрувала на захід у лехітські землі в Куявію, де лежить знамените озеро Гопло, на березі якого і є місто Крушвиця, батьківщина Попеля. Київські ж поляни зберегли переказ про яесь протистояння, пов'язане з даним персонажем,

перенісши його події до більш ближчих часів.

Виходячи з літописної традиції, що «нарцы (варіанти: норцы, норицы) еже суть словене» і слов'яни походять з подунайського Норику та тим, що ряд вчених ототожнюють їх зі згаданими Геродотом мешканцями Бугу неврами та з начебто кельтським племенем нервіїв та згаданими Тацитом начебто германцями, нервіянами, слідом про побутування слов'ян у Галлії є топоніми сучасної Франції — ріка Ньевр, місто Невер, департамент Ньевр. Неврів у складі гуннської експедиції в Галлію, яка закінчилася битвою на Каталунських полях (Шалон на Марні), згадує Аполлінарій Сідоній³²⁶.

Після загибелі Аттіли значна частина варварських племен перейшла на бік Риму і імператор Майоріан в 458 р. використав їх для остаточної ліквідації сепаратизму галло-римської знаті (за словами Аполлінарія Сідонія, імператорові ніс військову службу «весь Кавказ і п'ючий скіфську воду Танаїс») та загрози з боку вестготської Іспанії. В 469 р. вони під проводом Павла розбили вестготів, але внаслідок загибелі самого Павла вся територія між Сеною та Луарою опинилася під військовою владою союзника Риму — вождя салічних франків Хільдеріка, батька Хлодвіга. Надалі Рим збільшував у Галлії та Італії кількість варварів, головним чином з Паннонії, як противагу вестготам та бургундам. Зокрема магістром армії в Галлії імператор Юлій Непот призначив уродженця Паннонії руга Ореста, колишнього секретаря Аттіли. Але Орест підняв заколот, проголосив імператором свого сина Ромула (прозваного Августулом), а начальником гвардії — Одоакра, сина свого друга Едекона, з яким служив ще Аттілі. У свою чергу в 476 р. Одоакр вчинив переворот і вбив Ореста і скинув Ромула. Від цього часу в історії прийнято вести відлік падіння Римської імперії та торжество варварських королівств. В цій ситуації Галлія визнала імператором Непота, який втік у Далмацію, а після його смерті — візантійського імператора. Північно-західну Галлію, між Сеною та Луарою, очолив Сіагрій, син Егідія, резиденцією якого був Суасон, куди він стягував найманців з усієї Галлії (аналогічно чинив і Одоакр, нанявши для оборони кордонів Італії з остготами булгар на чолі з ханом Бузаном та гепідів на чолі з королем Трапстіою). В 486 р. він був розбитий королем франків Хлодвігом і втік до вестготського короля Аларіха, але був виданий і страчений.

Проте, католицьке населення (наприклад, Лютеції-Парижу, Вердена та Нанту), яке зблизилося з прийшлими аланами, неврами та іншими варварами із Сарматії та римськими військовими гарнізонами, утворило етнічний симбіоз — «**арборихи**» (за Прокопієм Кесарійським, «Війна з готами», I, 12, 13-16), різко виступило проти франків, про що говорить «Життя Женецьєви», «Життя Максима», «Життя Ремігія», Григорій Турський та Прокопій Кесарійський.

Франкські окупанти-язичники відповідали жахливим терором не тільки мирян, але й монахів та служителів церкви. Як наслідок, почалася розруха, шаленіли голод та епідемії, населення заганялося на примусові роботи та в каменоломні. В 480 р. на допомогу арборихам виступили вестготи-аріани Іспанії, які вибили франків з Арля та Массілії, а згодом — з усієї Провінції (Провансу). Але в 506 р. франки на чолі з Хлодвігом (Людовіком I) розбили вестготів біля Вульє (біля Піктави, тепер Пуатьє), де загинув і їх король Аларіх II, а його син Амаларіх втік в Іспанію (цікаво, що французи досі називають атмосферне явище, відоме у нас як «дике полювання», незрозумілим словом Gallery, тобто іменем Аларіх). Хлодвіг увійшов у Тулузу і заволодів скарбами вестготських королів. На допомогу вестготам прийшли остготи Теодоріха Амала (на цей час вони вже заволоділи Італією і скинули Одоакра та номінально визнавали візантійського імператора), які відкинули франків за Рону. Королем вестготів був проголошений внук Теодоріха Амаларіх (507-531 рр.), а скарбниця, що перебувала в Каркассоні, була перевезена в Равенну. Нова політична ситуація призвела до того, що франкські окупанти пішли на союз із арборихами (ще раніше з потреби боротьби із саксами франки змушені були укласти з непокірними арборихами договір про ненапад) у війні з бургундами-аріанами, які загравали з місцевим католицьким населенням, відновлюючи їх юридичний статус як «римлян», дозволяючи змішані шлюби, встановлювали судову рівноправність між місцевими жителями та бургундами, захищаючи майнові права.

В 496 р. франки-язичники прийняли християнство католицького обряду, резиденцією короля проголосили Париж, отримали від візантійського імператора багряну туніку і хламиду та розпочали підготовку до війни з вестготами-аріанами. В цій ситуації населення Галлії розділилося на прихильників франків та вестготів. В останньому випадку навіть не бралось до уваги їх аріанство та тривала ворожнеча (наприклад, місто Овернь). В битві на полях Вугле біля Піктави (Пуатьє)

вестготи зазнали поразки, а франки розширили свої межі до кордонів Бургундії. Але дальшому просуванню франків перешкодили остготи (самоназва — «грейтунги», *Gruituggos* «жителі (берегів) піщаної гальки»; гот. *greuta, дв.-ісл. grjot, нім. Grei, фр. greve «галька, гравій»; пор. тервінги — «деревляни» та грейтунги — «галичани»), які окупували Нарбонн. Лише протягом тривалих війн франки на середину V ст. підступами завоювали Нарбонн та Бургундію.

Щодо «арборихів» та їх союзу з вестготами ми висловлюємо наступні зауваження. Можливо, тут основу складала ідеологічна єдність готів та алан (і слов'ян) із північнокавказькою фратрією, засвідчена в генеалогічних легендах гуннів та сарматів: походження від войовничих і демонічних амазонок (іран. *ama-zen* «всі жінки») Степу.

Сам етнонім був перекладом на розмовну серед галлороманського населення латинь — *arbor* «дерево» — самоназви тої частини праслов'ян Галлії, яка входила до союзу (політичного або релігійного) з вестготами (пор.: «русичі» — «ті, хто в союзі з русами-норманами»), самоназвою яких було «тервінги»³²⁷: гот. *tairwiggos* «мешканці лісів» ~ дв.-рус. «древляне» (пор.: ст.-сл. «древно» ~ галл. *dervo*, *Dervus* «дубовий ліс», лит. *derva* «сосна», англ. *tree* «дерево», ст.-грец. *drys* «дуб» ~ дв.-сканд. *drots*, готськ. *drauhts*, дв.-ісл. *drot*, дв.-англ. *dryht*, др.-в.-н. *truht* «дружина, військо», дв.-ісланд. *drottinn*, дв.-англ. *dryhtin*, дв.-верх.-нім. *truhtin* «володар», ісланд. *drottning* «княгиня» < *dreu — «міцний, твердий»), польск. *Drzewianie*, нім. *Drawein*, *Dravenische*, (поряд з синонімами *Wenden*, *Wendland*, *Polabische*; древани — *Waldbewohner* заселяли Ганноверську провінцію ще в XVIII ст., і далі їх спіткала доля пруссів³²⁸).

Етнонім «сармати» пояснюють як народноетимологічне витлумачення дв.-іран. *saoromant* — «оперезані мечем» на «жінкопідвладні» (іран. *sa-* «голова» + *mat-* «жінка» ~ пор.: «башкорт» — «башкири», від «баш» — «голова» + «кортка» — «жінка»). Башкирський епос «Конгур буга», розповідаючи про звитяжну боротьбу башкирського царя Миная («Стрільця») з хуннськими тюрками (тобто гуннами), зауважує, що на чолі башкирського війська, вказуючи шлях і узгоджуючи його з «космічним шляхом», — знак зірки Венери (Тиндаса).

А етнонім «гуни (гунни)» походить саме від дв.-герм. *cupa* «жінка» (укр. *жона* < праслов. *genā, прус. *geppo*, гот. *qino*, *gens*, дв.-верх.-нім. *quena*, дв.-ниж.-нім. *quan*, *quena*, англ. *queen*, дв.-англ. *swēn*, дв.-ірл. *ben*, авест. *γδπα*, дв.-інд. *jani-*, *gna*, вірм. *kin*, ст.-грец. *γυνή*, беот. *βανα*, тохар. *šān*, тохар. В *šana* < і.-е. *g^hena* < *g^hen «народжувати» < ранньо-і.-е. *GwXy* — «жінка, виношувати, голосиста»), бо «...слово, яке означало «рід», означало так само «жінку» (мати)»³²⁹ (пор.: іспан. *cupa* «колиска», «родина, рід, сім'я», що, вірогідно, збереглося ще з часів побутування свевів-квадів у Піренейях). З часом, під тиском протобулгар Північного Кавказу сарматські племена перейшли на правий берег Дону і уклали військово-політичний союз із гуннами, внаслідок чого теж отримали на своє політичне означення термін «гуни». Про відмінність між тубільцями та прийшлими гуннами говорив грецький географ Маркіан Гераклійський, що жив через сто років після Птолемея. Пізніше термін «гуни» поширювався й на інші, різноманітні за походженням, етноси, що входили до гуннської імперії, що в зносінах із Західною Європою виступала під офіційним іменем «Скіфія»³³⁰.

Власне адигська Жиг-Гуаша («Дерева господина» ~ адиг. «жиг», «чъыгы» — «дерево» > чехи «аварська назва західних деревлян»; до приходу авар від теперішньої Чехії до Дніпра простягалася єдина Липецька археологічна культура, атрибутована як слов'янська), мудра богиня (аналог мудрої Сатаней у епосі про нартів), яка наполовину із срібла, а наполовину — із золота (пор. з мотивом «золотої баби»), мешкає на морському побережжі, її оточують тхаухуди (красиві дівчата-войовниці). Вона народила від коваля Тлепша (який зустрів її під час пошуку знань) сонцесяйного сина, який успадкував її мудрість і навчив нартів орієнтуватися в походах Чумацьким Шляхом.

Але, крім того, власне слов'янське слово «дерево», як зазначає І. Срезневський, означало ще й «палиця, кий»³³¹...

Отже, андекави як найманці дійшли саме до кордонів Вандеї, що отримала назву від кельтсько-слов'янського племені венедів (венетів). Праслов'яни-«венети» просувалися у багаті та поживавлені суспільним та культурним життям області побережжя Північного моря, а звідти — на схід, південь та захід. «...Процес цей характерний для всіх індоєвропейських народів того часу, і виключати з нього представників праслов'ян, одного з могутніх етнічних масивів Європи, нема підстав»³³². У західній традиції під іменем «венеди» знають власне слов'ян: «...серед кельтів часто зустрічався

змішаний тип нордичних доліхокефалів і альпійських брахікефалів, так званий тип кельто-слов'ян, котрий значно поширений у Європі від Англії до Росії. На думку А. Юбера, саме цей тип являють статуї галатів з Пергаму, такі, як галл з капітолійського музею або галл з музею Терм... [вони] скопійовані з натури і скопійовані дуже точно...»³³³.

Проте, подальша доля слов'ян в цьому регіоні виявилася незавидною, особливо після падіння від ударів мусульман їх покровителів — вестготського королівства в Іспанії. Слов'яни стали доброю статтею доходу для франків як продані у рабство через посередництво іудеїв (особливою «славою» в цьому користувалися іудеї Вердену). Як правило, чоловіків-слов'ян вивозили в Іспанію, де кастрували і продавали у рабство у Єгипет. В арабомовних джерелах рабів-слов'ян іменували «хасі» («кастрат»), «хадім» («слуга») і навіть «уstad/муалім/шейх» («вчитель»). Вони славилися своєю верховою їздою, стрільбою з лука та талантами, що дозволяло досягати їм вершин влади.

Той факт, що Кай-сенешаль має стосунок до легендарної війни Артура з Римом за оволодіння світом, наштовхує на здогад вбачати в Артурі острівних кельтів (цікаво, що саме на захід від Анжу епос розташовує столицю британського короля армориканський Нант, давній Маннатіс) саме героя германського епосу Етцеля, тобто Аттілу історичних гуннів, ім'я якого чомусь готське (attila «батьчко»)³³⁴, а за деякими версіями автентичне його ім'я було саме Кий³³⁵.

А також факт смерті Артура через жінку (зраду Гвіневери) тотожний переданню про смерть Аттіли через жінку — за історичними легендами (під час весілля з Ільдико-Хільдою) та «Пісню про Нібелунгів» (через свою дружину, бургундську принцесу).

До кельтських островів доходили лише нечіткі перекази про ворогування гуннів та римлян, тож не дивно, що розповіді симпатизуючих гуннам галлів (гунни, наприклад, підтримували вождя багаудів Арморика лікаря Евдоксія) впали на вдячний ґрунт і трансформувалися в переказ про короля Артура і, можливо, надалі співвіднеслися з реальним королем кельтів Британії та з певним фактом походу на Рим в 382 р. британських легіонів вихідця з Іспанії (кельтібера) Максима, сподвижника Феодосія, що, ймовірно, в якійсь кельтській ієрархії належав до «Ведмедів»: Артур — кельт. «ведмідь» (~ баск. hartz «ведмідь») як народноетимологічне витлумачення більш давнього слова, збереженого в ірл. Ard-Rí «верховний, високий король» (Artur latine sonatursum horribilem — «Артур латинською означає страшний ведмідь», зауважує Ненній). Коли Максим у багряній одежі висадився в усті Рейну, галльські війська, місцева бюрократія і навіть мавританська кіннота підтримала прибульців. Після розгрому і вбивства у Ліоні Граціана Максим був проголошений саме імператором Британії, Галлії та Іспанії (тобто Кельтського світу), а Феодосій визнав Максима співправителем з резиденцією у Тревах. Ведучи переговори з міланським двором Валентиніана II через свого сина Віктора, Максим одночасно розпочав жорстокі гоніння проти єреси присциліан та самодурства місцевих рабовласників. В 387 р. він здійснює похід в Італію під приводом боротьби з прихильниками аріан Валентиніаном II та його матері Юстини. Таємно йдучи за Домніном, котрий отримав у нього допоміжний загін проти варварів, що живуть у Паннонії, Максим підійшов до Мілана. Юстина з родиною втекла в Фессалоніку до Феодосія, де видала за нього свою дочку Галу. Тому, коли Максим вступив у Паннонію, Феодосій швидко виступив проти нього, рекрутувавши вестготів, остготів, алан та гунів. Війська Феодосія були споряджені як гунни і являли собою кавалерійські ескадрони стрільців з лука. В першій же битві на ріці Саві Максим був розбитий, але прибула допомога на чолі з його братом Марцелліном. У битві біля Петавії були розбиті і ці війська. Частина перейшла на бік Феодосія, сам Максим втік у Аквілею, але там його наздогнали та вбили³³⁶. У валлійській фольклорній традиції Максим відомий як Максен Вледіг, батько героя Овейна (герой «Івейна» Кретьєна де Труа). Одна з дочок Максима на ім'я Севера стала жінкою верховного короля Британії Гвортігірна (Вортігерна) Гвортінеу (420-440 рр.), і їхній шлюб благословив сам святий Герман. Але після смерті Севери король згвалтував свою власну дочку і одружився на Ровені, дочці короля саксів-язичників Хенгеста, за що святий Герман прокляв його.

З Максимом пов'язується й доля самого святого Патрика. Коли всі основні сили кельтського імператора переправилися з острова на материк, садиба його декуріона Кальпурнія, сина священника Потіта, зазнала нападу розбійників (пиктів або скоттів), внаслідок чого п'ятнадцятилітній Патрик потрапляє у полон, і згодом його продають у рабство в Ірландію.

Соратник і друг Максима Конан Меріадек захопив Арморіку і був проголошений в 388

р. королем легіонерами, які за походженням були ірландцями, валлійцями та армориканцями. Саме Конан став родоначальником всіх суверенів Арморики-Бретані.

Також із Максимом пов'язується в історіографічній традиції виникнення в Шотландії царства піктів, яких вважають за «агатірсів», найнятих римлянами для висадки в тил бритів (Гіральд Уельський, «Про навчання правителів», частина перша, XII ст.)³³⁷.

Довідавшись про вторгнення вандалів та алан в Галлію, британські легіони (Другий в Рутипії, тепер Річбор, та Шостий в Еборакумі, тепер Йорк) проголосили імператором спочатку Марка, потім Граціана, а через чотири місяці, вбивши попередніх, — Константина III (407-411 рр.). Новий імператор висадився в Боннонії (Булоні), розбив варварів і відновив оборону Рейну та союз із франками та алеманами. Його також визнали галльські когорти та знать, він розташувався в Арлі, допоміг звільнитися від влади римлян Арморіці та іншим провінціям Галлії і виступив проти равенської армії, яку очолював остгот Сар. Хоча Сарові вдалося розгромити розрізнені підрозділи нового імператора, але в спину вдарили альпійські багауди. Син Константина III Констант був проголошений цезарем і на чолі дев'яти когорт завоював Іберію. Равенський правитель Гонорій змушений був визнати Константина III співправителем в Галлії та Британії. Надалі Констант був проголошений імператором і на чолі армії вирушив у похід в Італію, але під загрозою, що вестготи вдарять йому в тил, відступив. В Іспанії Геронтій, намісник Константина III підняв заколот і вбив Константа, проголосивши імператором свого сина Максима. Проти Константина III виступили равенські полководці Ульфїла і Констанцій. Імператор заховався в базиліці Арля, прийняв сан пресвітера, але був полонений і по дорозі в Равенну вбитий. Також Геронтій був вбитий, а Максим втік до Південної Іспанії³³⁸.

Аналогічно переселилися франки Меровінгів на захід з легендарної «**Аркадії**» («Ведмежої країни», вірніше зі східної частини Візантійської імперії, яка дісталася у спадок від Юстиніана синові Аркадію) — за «Хронікою Фредегара» (II, 4-6) франки були троянцями, яких Оддіссей відпустив на волю і вони під проводом свого вождя Франція переселилися в Європу, — вздовж Дунаю (країни Меруве; пор. з р. Морава) та за Рейн у Бельгію в район Арден (названо в честь галльської богині Ардуїни, аналога Артеміди), де вони називалися *franci nebulones* («нижні франки»), тобто **Нібелунги** (епічні власники певного «сакрального набутку»), а потім, після поразки Константина III, як колишні його васали, захопили всю Австразію з її центром Лангедоком. Також в 568 р. в Італію зі своїми сім'ями та всім домашнім скарбом, втікаючи від гепідів та аварів, на чолі великого племінного союзу германських, сарматських, болгарських та слов'янських племен переселилися вініли, прозвані «довгобородими» — «лангобардами» (див.: Павло Диякон, «Історія лангобардів»), ставши творцями етнографічної групи італійців — ломбардців.

Пізніше, будучи поставлені в умови виживання під тиском навколишніх германських племен, вони обрали собі за союзників арабів (ті називали їх «сакалаба», тобто «склавіни»; у писемних джерелах цей етнонім вперше згадується в 525 р. у Псевдо-Цезаріуса і походить від кельтського *sluag* «спільнота, община, родичі, свої» та *wene* «венеди») і славилися як хоробрі моряки (в 768 та 777 рр. арабський флот під командуванням Абдала бен Габіба ал-Сакалабі вдало штурмував портове місто Барселону). У Кордовському халіфаті при дворі Абдуррахмана III нараховувалося більше трьох тисяч пажів та євнухів слов'янського походження, а слов'янська гвардія відігравала важливу роль в усобицях. Наприклад, був у Кордові відомий вчений муж слов'янин Фатін, після смерті якого залишилися велика книгозбірня та рукописи, а інший слов'янин на ім'я Габіб (XI ст.) написав працю «Чіткі та переможні докази проти тих, котрі заперечують чудові якості слов'ян», де наводилася історія слов'ян в Кордові та зразки їх народної поезії³³⁹.

Саме в землі андекавів Анжу, як ми знаємо, і виявив провансалець Кіот сліди почутого ним у Толедо (Іспанія) переказу про Грааль, а від нього — Вольфрам фон Ешенбах (у нього назва країни — *Anschaue*, натяк на нім. *Anschaue* «дивитися»; типологічно пор. зі слов'янським гідронімом Смотрич — лівою притокою Дністра, на якій розкинувся Кам'янець-Подільський, та горою Смотрич в карпатській Черногорі)...

Додамо, що Анжуйська династія правила в Англії та Нормандії саме в часі Хрестових походів і називалася ще «Плантагенети» 1154-1399 рр. (ця гілка династії, заснована Готфрідом V де Шато-Ландон де Гатіне, вийшла з могутнього дому Гатіна, до яких титул графів Анжу перейшов через

Ерменгарду, сестру останнього представника династії по чоловічій лінії — Готфріда II Мартелла, пом. 1060 р.), після якої престол займали її бокові гілки — Ланкастерів (1399-1461 рр.) і Йорків (1461-1485 рр.), гілка Ланкастерів — валлійські Тюдори (1485-1603 рр.) та династія шотландських королів Стюартів (1603-1649, 1660-1714), що породичалася з Тюдорами, та споріднена зі Стюартами Ганноверська династія (1714-1901 рр.). Граф Анжуйський Роберт II Сильний (пом. 866 р.) був прадідом Гуго Капета, засновника королівської династії Франції Капетингів (987-1328), гілкою якої є наступна династія Валуа (1328-1589). Дядьком Роберта був граф Орлеанський Ед, син безіменної сестри Вітбурги, дружини епічного героя Гільома Оран(ж)ського, графа Тулузи (надалі — католицький святий Гільом Желлонський), і отже, двоюрідним братом сина якого (Бернара Септиманського) Ед був³⁴⁰. Власне об'єднане пізніше з в єдине графство з Анжу та Анжером графство Турень (Тура) існувало з VI ст. (в 560 р. графом був якийсь Альпен) , а в 861 р. її вищезгаданий граф Роберт II Сильний став ще й графом Парижу і засновником династії Робертинів (і відповідно й Капетингів; син Роберта Едд був королем Франції в 888-898 рр.), а у Анжері, столиці наступних об'єднаних Анжу, Анжера і Тура, перший віконт Флор згадується під 540 р., а в 839-844 рр. віце-графом тут був якийсь Рорікон (чи не легендарний це варяг-шукач престолу Рюрик?). Після того, як віконтом Анжера побував граф Тура Роберт II Сильний, віконтом згадується (після Гуго Аббата) Інгельгер (879-886 рр.; його дружина — Аделаїда д'Амбуаз де Нант де Тур), батько першого власне анжуйського графа Фулько I Рудого (пом. 941 р.; граф Анжу де Нант де Тур).

1. Фулько (Фолькет) I Рудий, син Інгельгера (888 — 938 рр., граф Анжу з 929 р.).
2. Фулько II Добрий, син (938 — 58 рр.).
3. Джефре (Готфрід) I Грізгонель (Сірій Плащ), син (958 — 87 рр.).
4. Фулько III Черний (Чорний), син (987 — 1040 рр.).
5. Джефре II Мартель (Молот), син (1040 — 60 рр., граф Вандому з 1031 р.).
- Ерменгарда, сестра + Альберік, граф Гатіне (пом. 1057 р.).
6. Джефре III Бородатий, син (1060 — 68 рр., пом. 1097 р.).
7. Фулько IV, брат (1068 — 1109 рр.).
- Джефре IV, син (співпр. 1094 — 1106 рр.).
8. Фулько V Юний, син (1109 — 31, король Ієрусалиму 1131 — 42 рр.).
9. Джефре V Плантагенет, внук (1131 — 51, герцог Нормандії 1144 — 51 рр.).
10. Генріх (Анрі), син (1151 — 89 рр., з 1154 р. король Англії Генріх II).
11. Карл I Анжуйський, син Людовіка VIII (1246 — 85 р., граф Провансу з 1267 р., король Неаполю з 1265, король Ієрусалиму з 1277 р.).
12. Карл II, син (1285 — 89 рр., пом. 1309 р.).
13. Карл Валуа, син Филипа III (1289 — 1325 рр.).
14. Филип, син (1325 — 28 рр., король Филип VI 1328 — 50 рр.).
15. Людовік I, внук 12 (1350 — 84 рр., герцог з 1360 р., король Неаполю 1382 — 84 рр.).
16. Людовік II, син (1384 — 1417 рр., король Неаполю 1387 — 99 рр.).
17. Людовік III, сін (1417 — 34 рр., герцог Калабрії 1423 — 34 рр.).
18. Рене, брат (1434 — 80 рр., граф Провансу 1434 — 80 рр.).
- 1480 р. до королівського домену.
19. Анрі, син Генріха II (герцог Анжу 1569 — 74 рр., король Генріх III 1574 — 89 рр.)
20. Франсуа, брат (герцог Анжу й Алансон 1576 — 84 рр.).

Гільом д'Оранжа (Guillaume d'Orange; варіанти написання імені: Гільом, Гільйом, Гійом, Вільгельм, Вільям (лат. Guilielmus, Gulielmus, ст.-фр. Guillaume, Ghigelmo, Guilielm, фр. Guillaume, італ. Guiglielmo, ісп. Guillermo, порт. Guilherme, норм.-фр. Willaume, ср.-верх.-нім. Vuilhelmus, нім. Wilhelm, дат. Vilhelm, англ. William, слов. Viliam < дв.-верх.-нім. Willehelm, Willihelm < willo «воля, бажання» + helm «шолом» ~ слов. Желян(ь)), внук Карла Мартела і граф Тулузи, на прізвисько «Залізна Рука» (героїчне) та «Короткий чи Горбатий Ніс (alcorbitans)» (сміхованське) був вчителем сина короля Карла Великого Людовіка (типологічно Гільом співвідноситься з давньо-руським героєм Добриною, богатирем билин та вихователем великого князя Володимира Красне Сонечко) та

засновником разом з аббатом Бенедиктом Аніанського монастиря (на півдні Франції біля Монпельє) Желлонської Пустині на стрімкому березі ріки Еро (пор. з Желянською Пустинею біля Києва). Монахом на Русі стає побратим Добрині Нікітича — богатир **Ілля Муромець** < **Guillaume-Гамурет** (король Анжу, батько Персеваля!), можливо, епітет «гамурет» (пор. з франц. *muret(te)* — «невелика стінка», *murer* «оточувати кам'яною стіною», «замуровувати», «приховувати») тут в сенсі того, що один з подвигів Гільома стосується оборони Оранжа під час облоги сарацинами, як-от Ілля Муромець обороняє Руську землю?!). Вольфрам фон Ешенбах описав пригоди Гільома у своїй поемі «Вілলেখальм», де розповідається про одруження героя Вілলেখальма на язичниці Гібурк, чоловіка якої, Тібальта, він переміг, але зазнав поразки від його батька Террамера. Потім герой втікає в Оранж до короля Лойса, де разом з побратимом велетнем Ренневартом, зрештою, перемагає язичників.

Свого часу Рене Анжуйський (1408-1481 рр.; він же — граф де Бар, Провансу, П'ємонту, де Гіз, герцог Калабрійський, Лотаринзький, король Угорщини, Неаполя і Сицилії, Арагона, Валенсії, Майорки і Сардинії, король Іерусалиму, його підданою була Жанна д'Арк, яку підтримувала мати Рене Іоланда, сприяє Христофору Колумбу, любить романи про короля Артура та рицарів Круглого Столу, його власний астролог-каббаліст Жан де Сен-Ремі, дід Нострадамуса) оголосив, що набутий ним у власність у Марселі кубок з червоного порфиру є саме тим, який був на весіллі в Кані Галілейській, коли Христос явив своє перше чудо. Він належав до т.зв. «**кубків Ядвіги**», за ім'ям дружини герцога Сілезії (1173 — 1243), який володів таким кубком. Вони відомі в Польщі (Краків, Вроцлав, Ниса), Голландії (Амстердам), Бельгії (Намюр), Німеччині (Мінден, Гольберштадт, Ассенбург, Гота, Кобург, Нюрнберг та один у Тюрингії). У російській археологічній традиції вони відомі як новгородські кубки (з Чорної Русі), і вважаються імпортованими з Єгипту у часі хрестового походу 1147 — 1149 рр. На стінках кубків зображені лев, грифон і дерево життя. Зокрема, священне дерево в оточенні зооморфних фігур відоме на шоломі царя Сардурі (Урарту), на ножках мечів із Мельгунівського та Келермеського скіфських курганів (біля Кам'яної могили), на рельєфах із Адільджевазу тощо. Власне священне дерево виступає як символ родючості і пов'язане з образом володаря, царя, якого якоюсь мірою вважали умовою родючості землі (пор. зі сталим мотивом «Безплідної землі» Саррасу у зв'язку з відсутністю роду королів Грааля)³⁴¹. Зацікавлених також відсилаємо до чудового зводу даних про галло-римські чаші й тарелі Ж. Шене³⁴².

Вольфрам фон Ешенбах, починаючи оповідь про рід Персеваля як королів Грааля, зазначає: «...І охороняти Грааль закликали тільки людей, що мають високі заслуги. Кіот, мудрий учитель, пошукав тоді в латинських книгах, де міг жити народ досить чистий і в достатній мірі схильний до життя віддаленого від мирського, щоб стати охоронцем Граалю. Він читав хроніки королівства Бретань, Франції, Ірландії і багатьох інших країн, поки в Анжу він не знайшов те, що шукав. У дуже правдивих книгах він прочитав історію Мазадана. І він знайшов продовження його роду». Далі Вольфрам фон Ешенбах говорить, що саме Грааль був переданий під охорону від ангелів до людського роду Мазадана: сином Мазадана (від фр. *masse/massue* «дубина, палиця, кий», «булава») і Терделашой («*terre choisie* — «обрана земля») був Лазільез (*le sillon* «борозна», «нива, поля»), який є предком Тітуреля (*titiller* «лоскотати», рос. «щекотать» ~ слов. Щек, брат Кия, Хорива і Либеді), батька Фрімутеля (фр. *frimas* «паморозь» = англ. *Noarfrost* ~ Хорив; пор.: *franc-masons, freemasons* «вільний каменярь»), діда Персеваля (*par cette vallee* «цією долиною») і прадіда «рицаря-лебедя» Лоенгріна (*loin gris* «далеко сірий»; пор.: Аскольд «Сивоголовий»). Від Фрімутеля Грааль переходить під оберігання Анфортаса, який для товариства охоронців обирає символом голуба, а назву — *templeise*. Проте останнє означає аж ніяк не тамплієрів (історичний орден рицарів Храму Гробу Господнього), а походить від латинського **templum** «заповітне (рос. «сокровенное») місце, простір, храм». Імена обраних у товариство таємничим чином виникають на самому Граалі, ці охоронці, незалежно від статі і віку, прибувають з різних країн і можуть посилатися з певними місцями у різні кінці світу (як от Лоенгрін та пресвітер Іоанн).

На нашу думку, французьке *la Perche-valuer* можна перекласти як «Жердина/Шест/Кий/Окунь-Хоробрий» і на цій основі можуть розглядатися як один персонаж переказу про Грааль, що роздвоєний подальшими інтерпретаторами: Персеваль та Кай-сенешаль (пор. *valet* «слуга», латин. *sclavus* «слуга, слов'янин»; «Кий Долини (ріки Луари)» — *La Perche de la Vallée*) (а слов'янський Кий є князем племені полян, що живуть на Київських горах, тобто у гірських

долинах³⁴³)

Інший французький епос теж знає соратника героя, начебто, незнатного походження (приналежного навіть до «кухні», як-от і виночерпій Кай), зброєю якого є кий. Мова йде про епос «Алісканс» («Aliscans», 1165 р.), пов'язану з вищезгаданим головним героєм іншого епосу — «Пісні про Гільома» — де є герой «Ренуар з києм» (Rainouart або Renouart au tinsel; тобто аналог анжуйського Мазадана-«Кия»). Король Людовік купив велетня Ренуара у торговців і відправив його на кухню в допомогу кухарям. Насправді ж він був сином кордовського короля Дераме і братом Гібур(Гібор)-Орабль — дружини-сарацинки Гільйома (Гільома) Оранського³⁴⁴. Побачивши надзвичайну силу Ренуара, Гільом випрохав його у короля. Він стає хоробрим воїном у війні з сарацинами. В оповідях про нього героїка переплітається з гротеском (його зброя — спочатку коромисло, потім поліно та довбня). Зрештою Ренуар одружується з дочкою короля Людовіка і Бланшефлор чарівною Аелісою (або Ерментрудою, що вже не належить до королівського роду). Гадаємо, названий персонаж більш давнього походження як самостійний персонаж галльсько-франкських переказів (щось на зразок «прирученого Голіафа») і лише був заново прив'язаний до епосу про Гільома, а сама «Пісня про Гільома» Ренуара з києм не знає³⁴⁵ (сам Гільом наділений іменем «Залізна Рука»). Думаємо також, що вірним є зауваження більшості дослідників, які вважають, що під поняттям «сарацини» слід розуміти власне «нехристияни», тобто це і галло-романські попередники франків, артефакти яких наявні на території Франції. Наприклад, в районі Оранжу було зведено римські терми, театр та триумфальну арку в пам'ять про перемогу Марія над тевтонським вождем Тевтободом (102 р. до н.е.), і саме у французьких реаліях, на думку А. Грегуара, ім'я велетня-тевтона, зображеного на арці, трансформувалося (Teutobodus — Theobaldus — Thibaud) в Тібо, ім'я сарацинського короля, першого чоловіка Гібор-Орабль (наступної жони Гільома)³⁴⁶. Аналогічно сарацинський вождь і суперник Гільома емір Корсольт пояснюється як натяк на галло-римлян (що протиставляли себе галло-франкам за походженням) місцевості теперішнього департаменту Кот-дю-Нор, біля Дінану, де є місто Corseult, біля якого руїни римських будівель, що вважалися в часи раннього середньовіччя будовами «сарацинських велетнів»³⁴⁷.

Вражає, що Гільом Оранський звільняє Рим від німецького узурпатора аналогічно тому, як звільнив Персеваль Саррас від влади незаконного тирана. Також, як і Персеваль, Гільом наділений простакуватим характером. А.Д. Михайлов подає наступну епічну схему роду Гільома. Засновником роду є буйноголовий і жорстокий Саварі Аквітанський. У нього та його дружини Флори (дочки Тьєррі Павійського, короля лангобардів; вони, начебто, одружуються одночасно із весіллям короля Піпіна Короткого та угорки Берти Великоногої, батьків Карла Великого — «Шарлемана») було декілька синів, в тому числі якийсь Антьом, чия дочка Кларисса вийшла заміж за відомого епічного героя Рево де Монтобана. Найбільш відомим сином Саварі (крім двох близнюків) був Гарен де Монглан. Він народжений королевою у лісі, коли її вигнав чоловік, повіривши брехні коханки Ідерни, і вихований, як і Персеваль, в невіданні про перипетії рицарської боротьби за честь матері між батьком і дідом; біля коліски немовляти Гарена з'являється зі своєрідним благословенням сестра короля Артура; допомагають Гарену чарівник Пердігон та веселий велетень Робастр; надалі Гарен звільняє столицю батька від узурпатора Дріамаданта Тарентського та його дружини Ідерни). Гарен і його дружина Мабіль — батьки чотирьох синів: Ернальта Боландського, Жирара Вьєннського, Реньє Женнського та Мілона Апулійського. Всі вони прославилися своїми подвигами у війні із сарацинами. Власне дітьми Реньє були Олів'є і Альда, відомі з «Пісні про Роланда». У старшого з чотирьох братів, Ернальта, був син Емері, муж Ерменгарди та батко семи синів (Бернара Бребанського, Ернальта Жеронського, Бева де Комарші, Гільома Оранського, Гарена Ансеюнського, Аймера Кволога та Гібера Андренського) та п'яти дочок (одна з них — Бланшефлор, дружина короля Людовіка). Всі діти, крім Гільома, мали багаточисельне потомство і багато племінників (найвідоміший — Вів'єн) згадується у оповіданнях про Гільома. Зокрема правнук Бланшефлер, внук її дочки Аеліси та велетня Ренуара і син Маллефера рицар Реньє прославився як побратим Гільома та батько (від принцеси Ідуани) Танкреда, реального історичного учасника першого хрестового походу³⁴⁸.

Власне авторами німецької переробки легенд про Гільома є один з авторів епосу про Грааль Вольфрам фон Ешенбах та його учень Ульріх фон Тюргейм. Їхній твір називається «Вілলেখальм» (німецький варіант імені Гільом; перша половина XIII ст.). У них, зазначає А.Д. Михайлов,

спостерігається прагнення створити зв'язну оповідь, об'єднавши дані різних поем, подолати протиріччя і довести її до «кінця», тобто до народження історичного Танкреда. Тому у «Віллекхаймі» значна увага приділена велетневі з києм Ренуару (Ренвальду), чоловікові Аеліси, та його нащадкам, особливо Маллеферу³⁴⁹. У католицькій традиції склався культ святого Ренуара. Власне у Бріудському монастирі, де він закінчив свій життєвий шлях, в якості реліквії зберігався кий, яким він громив «невірних». Як доблесний християнський воївник святий Ренуар згаданий у «Божественній комедії» Данте («Рай», пісня XVIII)³⁵⁰.

Іспанський переказ розповідає про те, як святий Грааль був врятований від полчищ Люцифера його охоронницею Есклармондою («Світоч світу»), феєю замку Монмур, в глибоких надрах гір, а сама вона перетворюється на голубку та відлітає в гори Азії. Відома історична Есклармонда де Фуа (Esclatmonde de Foix), сестра графа-інфанта Тулузи Раймонда Друта, з якою був знайомий вищезгаданий прототип іспанського передавача переказу про Грааль Кіота — Гійот де Провін (також відома племінниця Есклармонди де Фуа — Есклармонда д'Аліон де Солт, de Sault < латин. saltus «гай, Heil, bosage»). Старофранцузька поема «Гугон з Бордо» розповідає про Есклармонду з країни Фуа та її чоловіка, короля Гугона, котрого король ельфів Оберон (у німців: «король альвів» — гномів Альберіх), підтримує у боротьбі проти брата-заколотника. Вони на човні досягають чарівного замку Оберона Монмур (Монмар). Тут соратникам була пожертвована чаша з вином та кільце і замість вмираючого Оберона королем ельфів обирають Гугона за допомогою «корони і списа»³⁵¹.

Оскільки історична Есклармонда була «охрещена духом» патріархом катарів Гільбертом в 1204 р., то дослідники, які дотримуються погляду на Грааль як символ катарської (альбігойської, оксітанської) ересі, вважають, що місцем переховування Граалю слід бачити саме печери Сабарте біля замку Монсегюр — останньої твердині катарів³⁵².

Ряд дослідників, проте, безпідставно вважають катарську ересь (вчення про тлінність тілесного начала і переселення душі в нові тіла та можливість звільнення від цього вічного закону через мученицьку смерть — «любов») апогеєм вчення кельтських друїдів з їх міфологією священного казана, суть якого, як констатує Г. д'Арбуа Жюбенвіль, у вченні про палінгенезію (грец. paliggenesia «відродження») душі через доторк до сакрального предмету (чаші чи казана Аннувна)³⁵³, але жодні історичні документи не дають підстав на таке отождоження. Навпаки, археологічні дані свідчать про проникнення в середовище еллінізованих кельтських східних культів — Астарти, Ісиди, Мітри та навіть елементів буддизму (т.зв. «голова Будди» зберігається в музеї Ренна), а в часі прийняття християнства — маніхейської версії галісійця, любителя апокрифів Прісциліана. Вона була засуджена на соборах у Цезареаугусті-Тарраконі в 380 р., у Сарагосі в 381 р. та Бордо в 384 р., але ще в 561 р. собор у Бракарі вказував на небезпеку популярності прісциліанства, а за деякими версіями об'єкт проці в Сантьяго-де-Компостела є насправді могилою Прісциліана³⁵⁴.

Начебто поряд у священному озері в жертву Абелліону кельтібери втопили золото, нагробане ними у Дельфійському храмі Аполлона під час походу Бренна (279 р. до н.е.)³⁵⁵ (Paus., X, 21,22). Аналогічний «подвиг» вчинили в 170 р. н.е. костобоки, зруйнувавши храм містерій в Елевсині, про що розповідають Елій Арістід в своїй «Елевсинській промові» та Павзаній (X, 34,5), а 396 р. це ж вчинили з Елевсином вестготи Аларіха. Біля Трєбеніште було знайдено поховання галлів-учасників цього походу, де виявлено дещо з нагробаних речей³⁵⁶. Але частина дельфійського золота з храму іберійського божества в Тулузі (Толозі), як пише історик Юстин, була привласнена консулом Сципіоном в 70 р. до н.е. На цій основі вважають, що під чашою Грааль слід вважати жертвну золоту чашу з храму в Дельфах³⁵⁷, пожертвовану Аполлонові Діонісом після походу останнього в Індію (див. нижче). Як на нас, Граалем могла бути й чаша містерій з Елевсину, яким заволоділи ті ж таки вестготи Аларіха в 396 р. явно не без допомоги місцевого глави мітраїстів Фестія, який, крім того, ще й став ієрофантом саме елевсинських містерій Кори та Деметри (пор. з мотивом «Спустошеної землі» і Граалем та мотивом неродючості землі в часі перебування Кори-Персефони в Аїді). Власне перший ієрофант Елевсину Триптолем зображався з чашею напою кікеону («суміші») в руках (у гімні Деметрі говориться: δέξατο δ'αιόλον ἄγγος ἐν ᾧ κυκεὼν ἐνεκείτο, dexato d'aiolon haggos, ei oi kykeon enekeito — «вона прийняла сяючу посудину з кікеоном»³⁵⁸). Він поширив хліборобство і культ Деметри у світі і, як особливо акцентують передання, саме у Сирії. Після смерті Триптолем став праведним суддею у потойбіччі.

Тут хочеться згадати про жертвну чашу-кратер спартанського царя Павсанія, встановлену на честь богів у гирлі Понту Евксинського біля міста Візантія на честь перемоги над персами саме у Дельфах. Геродот (VI,81), згадуючи цю чашу, зазначає, що скіфський казан царя Аріанта, що встановлений біля джерела гіркої притоки Гіпанісу в Ексампаї, ушестеро більший (і вміщує шістьсот амфор) від кратера Павсанія. Також свого часу перський цар Дарій подарував храму в Дельфах два кратери: золотий стояв праворуч від входу до храму, а срібний — ліворуч. В другому греки змішували вино з водою на свято теофанії (Геродот, «Історія», I, 51).

Інші дослідники (Ж. де Сед, М.-Е. Готьє, Р. Лей, М. Байджент, Г. Лінкольн³⁵⁹) вважають, що чаша Грааль належить до «скарбівниці Соломона» з пограбованого римлянами Тіта Флавія Веспасіана Іерусалимського храму. Свого часу, значно раніше, награбовані в іерусалимському храмі чаші використовувалися на бенкеті останнього вавилонського царя Валтасара, сина і співправителя царя Набоніда, сина Навуходоносора. В розгар бенкету, коли прославлялися вавилонські боги, якась таємнича рука зробила на стіні напис, який зумів прочитати лише за порадою цариці іудейський мудрець Даниїл, — «Мене, мене, текел, упарсін». Він пояснив значення цих слів і дав їм тлумачення, передбачивши загибель Валтасара і розділення Вавилонського царства між персами та мідянами. Пророковане збулося (Дан. 5). Відомо також, що син царя Соломона Ровоам (926-910 рр. до н.е.) змушений був відкупитися від окупації єгиптян, віддавши все золото скарбівниці Соломона фараону Шешонку (Сусакім) і замінивши, наприклад, у Храмі золоті щити на мідні. Розглядалося це як покара за поклоніння Ровоама та його матері аммонітянки Наами ідолам. Решту ж, що залишилося від скарбівниці Соломона і Давида, внук Ровоама Аса змушений був подарувати сирійському цареві Венададу за те, щоб він став союзником у боротьбі з північним (Ізраїльським) царством, за що цар проклинається пророком Ананією.

Цю «скарбівницю Соломона», здобуту римлянами, начебто, привіз до Риму, як зауважує Прокопій з Кесарії, король вестготів Аларіх в 410 р. В 507 р. король Аларіх II перевіз скарб у Каркассон. Більшу частину цих багатств пізніше регент Теодоріх (він же епічний герой Дітріх Бернський) перевіз у столицю аріан Равенну, потім вони потрапили у руки аріан-вандалів, звідки знаменитий полководець Юстиніана Велізарій перевіз частину їх у Візантію, де імператор подарував їх різним храмам у Іерусалімі (Прокопій Кесарійський, «Війна з вандалами», II, IX : 5-9), а частину повернув собі король вестготів Амаларіх після досягнення повноліття.

Але частина «скарбів Соломона» залишилася в Каркассоні і, за даними арабських джерел, тут був і «стіл Соломона»³⁶⁰. Вважається, що свідчення про чашу (блюдо) Грааль зі «скарбу Соломона» наявне саме в «Історії франків» Григорія Турського. В 523 р., коли сини Хлодвіга Меровінга Дітріх і Глотар перебували в поході проти германського племені турингів, Дітріх вирішив позбутися брата та заволідати його «скарбом». Він покликав брата у свою візок, розташувавши за запоною воїнів. Глотар побачив з-під короткої запоми ноги, зібрав свою дружину і прибув озброєний. Дітріх, щоб виправдатися, подарував братові дорогий срібний диск (блюдо). Глотар забрав подарунок, але Дітріху стало його шкода і він почав жалітися на свою долю. Нарешті він послав до Глотаря свого сина Теодоберта. Той випросив у дядька подарунок. Тут стосовно слова «диск» слід додати у контексті вищезгаданого спостереження М.Покровського ототожнення понять «блюдо» і «стіл» наступне (цитата перекладена нами дослівно, вірогідно в оригіналі було допущено коректорські помилки, але суть залишається зрозумілою): «...історія слів, що позначають «стіл» і «блюдо», показує, що різні народи першопочатково не робили круглої форми в романських і германських мовах позначало не тільки «стіл», але також «тарілка»: іт. desca, ст.-фр. deis, dois «стіл», рум. disc «тарілка», «піднос»; нім. Tisch означає «стіл», але у дв.-верхнім. tisc та дв.-англосакс. означало також «піднос»...»³⁶¹. Окрім того, якщо слов. (укр.) «таця» означає «піднос», «блюдо», то однокорінні йому нім. Tasse і франц. tasse означають «чашка, чаша» (в той час як англ. cup «чашка» співвідноситься з іншим слов. «куб, кубок»).

Після поразки християн в битві біля Херес де ла Фронтера (711 р.) «скарби Соломона» потрапили до рук арабів і перебували у Толедо (де, як відомо, Кіот, начебто, виявив книгу про Грааль). Проте франкський історик Фредегар і арабський аль-Масін, що ретельно описали скарби вестготських королів, захоплених Хлодвігом Франкським у Тулузі і сарацинами в Толедо, не згадують жодного предмету, що стосується до іерусалимського храму. Але вважається, що історики

лише описали одну частину скарбівниці королів, а саме казну, в той час як була ще й т.зв. «Стародавня скарбниця», до якої, зокрема, належало золоте блюдо з чистого золота вагою 500 фунтів, що було подароване готському королеві Торісмундові римським воєначальником Аецієм («Хроніка Фредегара», II,53). Свого часу вестготські змовники пообіцяли його франкському королеві Дагоберту за війну з тираном Свінтилом. Після успішного військового походу франки отримали цей дар, але по дорозі посольство перепинили самі готи і відібрали блюдо, компенсавши його двомастами тисячами солідів.

Перипетіям довкола долі і пошуків «скарбу Соломона» в регіоні Окситанії (в Ренн-ле-Шато, що було під іменем Раде центром графства до 1361 р., у вестготську епоху — Редюю, Редезіумом, однією зі столиць, поряд з Толедо, а за римлян — Аереда) присвячена спеціальна праця Жирана де Седа³⁶².

Тож цілком, як на нас, серед цих скарбів міг бути Грааль, який у деяких версіях визначається не як чаша або камінь, а саме як блюдо. А саме мову слід вести про «**стіл Соломона**»: «...не всі народи розрізняли і розрізняють між столом і блюдом: у деяких східних народів роль того й іншого досі відіграє піднос або дошка, котрі розташовуються на підлозі перед гостями; і ось у тих народів (напр. вірмен і осетин), у котрих спостерігається дане культурне явище, обидва даних поняття регулярно позначаються одним словом...»³⁶³. Стіл у грецькій традиції визначається саме як «трапеза» — «стіл на чотирьох ножках (на відміну від звичайних для греків та візантійців триніжків)», тобто мова йде про предмет містерій. Також слід брати до уваги той факт, що зазвичай рицарі складали свої обітничі надстравою з якоїсь птахи, поданій на бенкеті. Наприклад, французька поема Жака Лонгьона «Обітничі павича» (XIV ст.) та її іспанська редакція розповідає про те, як соратники Александра Македонського клянуться над смаженим павичем відомстити за свого померлого царя, і в поемі зображалося здійснення цієї помсти³⁶⁴.

Власне з родом Соломона пов'язує Вольфрам фон Ешенбах іудея — «язичника» Флегестана, якому, начебто, відкрилася таємниця Грааля, а також розповідає про те, як пустельник Тревріцент у своїй печері Фонтан ля Сальвеш показав Парцифалю збережений «скарб» — Грааль.

Керуючись вказівками Вольфрама фон Ешенбаха, що «храмовники ті, хто Грааль охороняли»³⁶⁵, «Святого Мунсальвеша стіни храмовники або тамплієри — Рицарі Христової віри — І вночі оберігають і вдень: Святий Грааль зберігається в ньому!»³⁶⁶, Г. Лінкольн та Ж. де Сед, вважають, що «скарб Соломона» (Грааль) був врятований в 1285 р. групою арагонських «Бідних рицарів Христа і Храму Соломона» («храмовників»-тамплієрів) з Русільйона, котра прибула в Шампань, у околиці Ренн-ле-Шато і заснує на землях феодалів А-Ніорів та графів Бланшфорів командорство Кампань-сюр-Од (d'Aude) на вершині гори Безю, де будують каплицю та укріплення. Офіційно це відбулося, начебто, для охорони паломників на дорозі до Сантьяго-де-Компостели. Як свідчать сучасники, більшість рицарів-катарів Лангедоку під час Альбігойського хрестового походу була прийнята до ордену тамплієрів. Під час репресій проти тамплієрів у 1307-1314 рр. це командорство слуги короля Філіпа Красивого «оминули» і передали у підпорядкування сеньйора де Гота, родича Бертрана де Гота (єпископа Бордо, а потім папи під іменем Климент V). Матір'ю останнього була Іза де Бланшфор, родичка великого магістра тамплієрів Бертрана де Бланшфора (1153 — 1170 рр.).

Власне спеціалісти з середньовічної французької літератури вважають, що анонімний твір «Перлесваус» («Perlesvaus Le Haut Livre du Graal») був твором тамплієра: «...Дійсно, рицарі Тевтонського ордену підтримували і сприяли багатьом анонімним поетам, і, без сумніву, так чинили тамплієри, адже деякі фрагменти в романах звертають до себе увагу тим, з яким винятковим знанням справи описані військова дійсність, зброя, екіпірування, маневри, стратегія та отримані рани. Сумніватися не доводиться: автор добре був знайомий із полем битви і сам мав військовий досвід. Як би то не було, але навіть якщо роман і не був написаний тамплієром, скрізь відчувається тінь рицарів: замок, де перебуває не Грааль, а конклав «посвячених», церемонія, на котрій Персеваля прийняли два «майстри», плескаючи в долоні і оточені тридцятьма трьома іншими чоловіками, «зодягненими у біле і що носять на грудях червоний хрест (червоний хрест на білій хоругві зображався виключно на іконах Архістратига Михаїла³⁶⁷, — О.Г.) і здаються одного віку»; зрештою, твердження одного з цих таємничих «майстрів» про те, що йому добре відомий рід Персеваля і що він особисто бачив Грааль — привілей, котрого удостоєні були тільки де-які... Крім поля, битви анонімний автор «Перлесвауса»,

здається, добре знає і магичний світ заклинань та замовлянь. Наприклад, можна прочитати там — і це дивно — багаточисельні натяки на алхімічну працю, а саме: на двох мужів, «зроблених із міді, завдяки мистецтву нігромансії»; тут явно присутній відгомін деяких тайн, оточуючих тамплієрів; потім слова, звернені до Персеваля, одного з «майстрів», зодягнених у біле, нагадуючі про загадкову голову з ритуалів ордену: «Є голови, зроблені із срібла, і голови, зроблені зі свинцю, і тіла, котрим ці голови належали; я говорю тобі, що ти повинен викликати сюди голови Короля і Королеви». Без сумніву, це натяки на магію, а також на ересі та язичництво. І не тільки Персеваль позначений таким, як «син вдови», але вся дія роману цілком розгортається в атмосфері дивних церемоній, неочікуваних для християнського контексту: король принесений у жертву, його діти засмажені та з'їдені — злочин, у якому часто звинувачували тамплієрів (катарів і ранніх християн, — О.Г.) — над лісом піднятий червоний прапор, чарівну білу тварину на очах у Персеваля роздирають на шматки собаки; потім на сцену виходять рицар і дівчина, вони несуть золотий посуд і збирають в нього знівечені шматки м'яса, перш ніж поцілувати хрест і зникнути. Що стосується Персеваля, то він схиляє коліна перед хрестом, а потім, як і всі решту, цілує його. Це ставлення до хреста дуже нагадує звинувачення, висунуті проти тамплієрів, записані у різних протоколах процесів Інквізиції; але він нагадує також дуалізм катарської думки, що заперечує хрест, і ще гностичну філософію; і та, й інша поширюються тут і на сам Грааль..., у «Перлесваусі» він набуває зовсім інші й дивні розміри, містячи в собі ідею таємниці, що стосується Ісуса і відкриту лише для невеликої кількості людей. «Ти не повинен розкривати таємниць Спасителя, — говорить священник Івейну, — і тих, кому вони були довірені, і ти теж повинен приховувати їх». Так, коли Івейн, зрештою, знаходить Грааль, то спочатку «йому здається, що в центрі нього він бачить дитину», потім «Грааль у плоті», а потім, як він думає, «коронованого Царя, прищывхованого до хреста...»³⁶⁸. Зрештою, саме Фульк Анжуйський був тамплієром і в 1131 р. одружився на легендарній Мелузіні (Мелізанді), племінниці Годфруа Бульонського, який став королем Ієрусалиму. Підглядання за Мелізандою, начебто, відкриває певну недопустиму таємницю (виражену в її «нелюдській» сутності).

Було навіть запропоновано, не без підстав, версію про те, що справжня мета експедиції Колумба до Індії — перенесення на Схід, врятування від католицької інквізиції Грааля. Начебто саме така місія була покладена на баска Жуана де ла Коса, власника четвертого корабля експедиції — каракки «Гальєги» (при офіційних трьох каравеллах — «Нінья», «Пінта» та «Санта-Марія», і що саме остання була перейменована з «Гальєги», четвертий корабель згадується в листі посланця неаполітанського короля в Барселоні, виявленому в архіві Модени) та двох єретиків-болгар — безіменного та Драгана Паламарова³⁶⁹.

Проте, на думку М. Бейджента, Р. Лі та Г. Лінкольна, після краху тамплієрів «скарбом Соломона» заволоділа не католицька церква, а «внутрішній» («езотеричний» стосовно до зовнішніх, «екзотеричних», орденів тамплієрів та «Товариства Підтримки Веселої Науки (La Gaie Science)», тобто трубадурів) орден. Вважають, що це — «Сіонська община» (Priore de Sion; він же — «Орден Богоматері Сіону», або «Ормус», від франц. отме «в'яз, die Ulme», що, на наш погляд, є «екзотеричною» назвою «езотеричного» грец. отмос «якір», «рятівник»; пор.: «якір» був гербом батька Парцифала анжуйського короля Гамурета «як символ плавань, мандрів та стійкості серед випробувань»³⁷⁰), мета якого — відновлення на престолі династії Меровінгів. А саме: після вбивства короля Австразії Дагоберта II 23 грудня 679 р., начебто, його син Сігіберт IV був врятований святою Ірміною і переховувався як герцог Резесу та граф де Редє (стара назва Ренн-ле-Шато, родового маєтку його матері, вестготської принцеси Жізель де Разес) під іменем Плантард — «Полум'яний відросток». Але якщо дійсно не можна говорити про те, що прямий королівський рід Меровінгів був врятований реально (див.:³⁷¹), проте заперечувати те, що таке уявлення могло побутувати та надихати його послідовників неможливо. Цікаво, що також в ісламському світі майже одночасно із загибеллю останнього Меровінга у битві біля Кербели 10 жовтня 680 р. був вбитий Омейядами імам шіїтів Хусейн, молодший брат Алі, зятя пророка Мухаммада.

Окрім того, істориків досі ставить в глухий кут факт прийняття польським королем Мешко-Мечиславом Пястом з Гнезно (Gnesen) після хрещення меровінгського імені Дагоберт та одруження з дочкою чеського короля Болеслава I Дубравою. Також за легендою, наведеною у Хроніці Адемара де Шабанна, імператор Оттон подарував сину Мешка-Дагоберта Болеславові золотий трон Карла

Великого, начебто знайдений в 997 р. в могилі останнього в Аахені після поїздки імператора в Гнезно, що дало підстави нащадкам Мешка іменуватися «царем». Також цікавим є той факт, що францисканський монах, доктор теології та генерал Товариства з викуплення невольників Войцех Демболенцький видав у 1633 р. у Варшаві книгу про права Польського (Скифського) королівства, де говориться про перенесення предком Поляхом «трону світу» з гір Лівану в Польщу і що грядуть часи, коли трон польським, або аквілонським, королем, після перемоги над турками, знову буде повернутий в Сірію, а над всім світом розправить свої крила геральдичний «білий орел». Окрім того, в часі правління династії Попелів на свято «постриження хлопчика» Земовита, прадіда Мешка і сина Пяста, власне потрапили два прочанина з місії Кирила та Мефодія, про що оповідає Галл Анонім, і можливо, що серед прочан був архієпископ Моравії Горазд, наступник Мефодія, бо в часі правління Моймира II південь Польщі з Краковом належав Моравії, і ця легенда, як на нас, легітимізує «таємного короля» Польщі, як колись Давид був таємно помазаний на царство ще за життя живого царя Саула.

Підтверджує цю нашу позицію сам автор епосу про Грааль Вольфрам фон Ешенбах. У своїй останній поемі «Віллекхальм» («Willehalm»), що присвячена Гільєму де Желону, меровінгському за походженням главі маленького князівства біля Піреней. У ній він прилучений до сімейства Грааля і, єдиний з усіх персонажів поеми, може бути ідентифікований в історичному ракурсі. І зокрема Вольфрам фон Ешенбах у своїх творах показує себе на диво точним. В цьому випадку, як здається, він посилається на декількох реальних осіб, а не міфічних або вигаданих, на «сім'ю», що є насправді довкола Гільєма де Желона.

На думку деяких, окрім буквальної місії захисту нащадків династії Меровінгів, «Пріорат Сіону» призначений для зберігання певної «Сакральної Істини». До «Сіонської общини» хранителів таємниці Меровінгів, начебто, належать роди герцогів та графів Бульонських, Бланшфор, Жізор, Сен-Клер (Сінклер), Монтезью, Монпеза, Лузіньян, Плантар, Габсбург-Лотаринзькі та інші. Осередком «Общини» було єрусалимське аббатство Нотр-Дам-дю-Мон-де-Сіон, а титулом великого магістра було «навігатор», іменем — Іоанн (начебто, під іменем Іоанн XXIII Анджело Ронкалі був одночасно навігатором і римським папою, автор енциклопедії про дорожню кров Христову 1960 р. та ініціатор II Ватиканського Собору)³⁷². Також, начебто, двадцять третім за рахунком «навігатором» ордену був письменник-сюрреаліст і пропагатор опіуму Жан Кокто. Власне це «езотеричне братство», на думку Р. Генона, «фільтрувало» інформацію про Грааль для екзотеричного (зовнішнього) кола: «... Схоже, мова йде про раптову появу чогось такого, чому ми не можемо навіть спробувати дати точне визначення; це щось появилось неочікувано і настільки ж неочікувано повернулося у тінь». І далі: «... Якщо за спинами співців Грааля стояла якась організація посвячених, вона могла постійно керувати ними так, що вони про це навіть не здогадувалися; можливо, деякі з її членів повідомляли поетам деталі сюжету, щоб ті втілювали їх у своїх творах, і деталі ці посередництвом навіювання або ж іншого впливу гіпнотичного чину, менш відчутного, однак не менш реального і ефективного»³⁷³.

Більшість вважає, що суть «Сакральної Істини» в тому, що **Меровінги походять безпосередньо від Сина Вдови — сина Сарі, дочки Ісуса та Марії Магдалини**³⁷⁴, та Урсуса (Урсо, латин. «Ведмідь»), короля племені сікамбрів (або принца з їхнього міста Ехте), котрі входили у франкський союз³⁷⁵. Франкське генеалогічне передання розповідає, що жону короля сікамбрів Клодію (Хлодіона) викрав «звір Нептунів, на Квінотавра подібний» («Хроніка Фредегара», III,9). Після її повернення народився син двох батьків Меровеї, засновник династії Меровінгів, у тілі якого об'єдналися сакральна кров титанічної стихії та королівська, яку виводять з іудейського коліна Веніаміна («син правої сторони», «син півдня»), останнього сина Іакова і єдиноутробного брата Йосифа Прекрасного. Саме з коліна Веніаміна походять ізраїльський цар Саул та апостол Павло (Рим. 11:1).

«...Згадаємо хоча б про один роман, в якому виводиться образ Магдалини в якості коханої Ісуса — це «Магдалина» Кароліни Слоте. А Ліз Грін... створила генеалогічне дерево нащадків Ісуса, описане нею в опублікованому в 1980 р. романі про Нострадамуса — «Мрійчий про Вино»...»³⁷⁶. Опоненти зауважують, що саме про них говориться у Об'явленні Іоанна: «...але вони не іудеї, а збіговисько сатанинське» (2:9), «з сатанинського збіговиська, з тих, які говорять про себе, що вони іудеї, але не є ними» (3:9), адже гербом столиці Меровінгів Стене було зображення голови Сатани («бога з ріжками»). Це, начебто, натякає на «нелюдське» походження династії — Меровеї народився

після того, як його матір було визволено з печери чудовиська, за Жераром де Седом («La Race Fauleuse», 1973), або ж «...Меровінги — це нащадки змішаних шлюбів між деякими знатними древніми ізраїльськими родами і расою позаземних прибульців із Сіріусу»³⁷⁷. Прославлена волосатість Меровінгів, начебто, пов'язана не скільки з магичністю волосся (пор. із біблійним Самсоном), а з тим, що вони приховували певну характерну особливість черепа представників династії (як от різки анатолійського царя Мідаса).

Інші ж відносять «Сакральну Таємницю» («Вам дано знати таїни Царства Небесного, а їм не дано... бо огрубіло серце людей цих», Мф. 13:11-17 + 10:11) з грядучою «нареченою Агнця», яка вступить з ним у священний шлюб в часі Його другого пришестя, а поки що перебуває прихованою (на небі або ж на землі разом з апостолом Іоанном) і шанується в іпостасі **Софії** — крилатої жінки на «семистовпному» троні, з вогненим (пурпурним) обличчям, в царській одежі, з сувоєм у лівій руці і царським посохом — в правій, перед нею, схиливши голови, стоять Богородиця та Іоанн Предтеча, з неба злітають архангели Михаїл та Гавриїл, над її головою в круглому медальйоні — поясне зображення благословляючого Христа, над яким розпростерте Святе Письмо. Безпосереднє посилення апологети цієї таємниці могли вбачати в словах Євангелія: «Воцарився Господь Бог вседержитель. Зрадіємо і звеселімося і віддамо Йому славу, бо настав шлюб Агнця. І жона Його приготувала себе... блаженні звані на шлюбну вечерю Агнця» (Откр. 19:6-9); «І Дух і Наречена говорять: Прийди! І чуючий нехай скаже: прийди!.. Гей. Гряди, господи Ісусе!» (Откр. 22:17.20). «Мудрість (Софію) ж ми проповідуємо між досконалими, але мудрість (Софію) не віку цього і не властей віка цього минаючих, але проповідуємо Премудрість Божу, таємну, сокровенну, котру призначив Бог перше віків для слави нашої, котрої ніхто з властей віка цього не пізнав; бо якби пізнали, то не розп'яли б Господа Слави» (1 Кор. «: 6-8).

Начебто Наречену Агнця символізує й дорогоцінна візантійська перегородчата емаль «Розп'яття» X-XI ст. (яка, начебто, прикрашала престол у константинопольському Соборі святої Софії, потім була перенесена з перипетіями історії в грузинський монастир в Шемокмеді (тепер — у Тбіліському національному музеї). На ній — справа від Розп'яття жіноча фігура з чашею, в яку виливається кров Христа (це ж зображення наявне на панагії першого московського патріарха Іова, 1589 р.), а зліва — так само зодягнена жінка, що вже відходить (тобто зображено різночасові моменти, як це зазвичай у іконографії). Деякі мистецтвознавці трактують сюжет алегорично: церква створюється, а синагога відходить. Але для візантійських авторів така алегорія була немислима (вона більш-менш була б допустима в католицькій традиції і її засновником у християнській екзегезі вважається Оріген, вперше віднявши у Святих книг «пряме тлумачення») і навіть невідомою для східнохристиянського іконописця. Напис на емалі — на грецькій: «мати, се син твій, сине, се мати твоя» (які, як відомо, звернені розіп'ятим Ісусом до Богородиці та апостола Іоанна) — прямо відсилає до уявлення про прихований стан апостола Іоанна на землі до другого пришестя Спасителя, під опікою якого й перебуває «наречена Агнця»³⁷⁸. Хто знає, може, саме з нею, з жінкою з палаючими очима і величною, аж до неба, розмовляє у своєму славнозвісному трактаті «Втішання Філософією» останній неоплатонік і батько схоластики Боецій (V ст.). Саме їй, Софії, як Нареченій Агнця, спорудили величні собори — в Константинополі імператор Юстиніан (пом. в 565 р.), до муляра якого явився ангел з шаром в руці і наказав посвятити храм Софії, та в Йорку, на своїй батьківщині, святитель Алкуїн, друг і вчитель імператора Карла Великого (VIII ст.). Начебто, саме її, насправді, шанували масони-якобинці як божественний Розум в соборі Паризької богоматері (цим, начебто, намагаючись «виманити її в яву»).

Інші дослідники, опираючись на передання про те, що тамплієри, після падіння християнських королівств у Палестині, переховували в дерев'яному ковчезі якийсь сакральний артефакт, ототожнили його саме з Граалем, що, зрештою, проявилось у сюжеті відомого німецького кінофільму «Кров тамплієрів». Проте, думається, в даному випадку щодо речей, що містяться у ковчезі, малися на увазі т.зв. «Ієрусалимські ассізи» — звід законів, які у відповідності зі звичаями Святої Землі записані за наказом першого короля-хрестоносця Готфріда Бульонського: «...ці ассізи, звичаї і моралії (usages, coutumes) були переписані, кожне окремо, великими титульними буквами, перша ж початкова буква позолочена, а рубрики написані червоним. І так були віддані і ті та інші ассізи, як Палати громадян, так і Верхньої палати; до кожної хартії прикладалася печатка і підпис короля, патріарха та ієрусалимського

віконта; називалися ж ці хартії Листами Гробу Господнього (Lettres dou Sepulcre), бо вони були покладені у Гробі, у великому ковчезі (huche). І коли якось відбувалася суперечка у Палаті про якийсь-небудь звичай або ассізі і треба було подивитися написане, то відкривали цей ковчег у присутності дев'яти осіб. Саме, при цьому повинен був перебувати король, або, замість нього, хтось із його баронів і два його васали, і патріарх або пріор Гробу і два каноника, і віконт Іерусалиму і два члени Палати громадян. Таким чином, ті вищезгадані ассізи, звичаї та моралії були встановлені і збережені... володар, перш ніж отримати від Господа помазання і посвячення у королі, клявся зберегти їх у всій силі і підтримувати у своїй державі, і щоб його васали і васали його васалів зробили те ж саме; і... барони... зобов'язані бути суддями у своїх судах, повинні судити справедливо за ассізами та звичаями...»³⁷⁹.

Деякі стурбовані конспірологією антисеміти вважають, проте, що «Сакральною Таємницею» ордену Сіону є іудеофільська політика (саме їм приписується авторство «Протоколів Сіонських мудреців»), а значною перемогою цієї «іудеофільської політики» було визнання Папським Престолом метафізичної єдності традицій іудаїзму та християнства, в той час, як за ісламом визнається тільки, що його послідовники — лишень «ті, котрі вважають, що дотримуються віри Авраама», тобто Ібрагіма. О. Дугін, зауважуючи, що метафізичні та ініціальні центри і ордени ніколи не влаштовані на зразок звичайних профанічних товариств або соціально-політичних структур, то більш вірним буде визначити «**Пріорат Сіону**» як умовну, конвенціальну узагальнену назву іудейсько-семітського «конспірологічного полюсу», котрий намагається реалізувати на різноманітних рівнях «антропологічний максималізм» щодо Христа, заперечений християнською ортодоксією, починаючи від ересей ебіонітів, аріан і до несторіан та неояковитів³⁸⁰.

Коли ж «екзотерики»-тамплієри намагалися заволодіти Сакральною Істиною, їх через посередництво катара-перебіжчика Еск'ю де Флуарана «здають» світській владі. Формуються нові «зовнішні» ордени (як-от розенкрейцери³⁸¹, ілюмінати, масони, «Світліший Орден суворого дотримання заповітів» — «нові тамплієри»³⁸², «Двір і Орден Дракона» — «апостоли Меровея», «Церква Ісуса Христа святих останніх днів» — «мормони») які, якщо підходять до забороненої для них межі, або «розпускаються» (ліквідовуються), або ж вдатно спрямовуються у зовсім протилежний від Істини бік. Вважається, наприклад, що такою структурою, що вийшла занадто далеко за межі дозволеного, були альбігойці, що перетворилися в самостійну церкву катарів від союзу з балканськими маніхеями — богумилами (доктрина чітко викладена в 1165 р. під час диспуту в м. Ломбер, що біля Альби, Сікардом, Селлерье та Олів'є: визнання тільки Нового Завіту і Псалтиря, все видиме, матеріальне створене Люцибелом-Яхве, богом Старого Завіту; Ісус не міг зцілювати від тілесних страждань, бо, начебто, вважав тіло перепоною до звільнення душі, а отже його чудеса нереальні; протистояння між Добром і Злом не вічне, в кінці світу Люцибел буде переможений Богом і той розкається і як блудний син повернеться до свого Творця, а всі душі людей стануть ангелами, вічного осудження не буде, бо воно несумісне з абсолютною Любов'ю; Божа Матір і Хрест — вигадки невігласів, Таїнства нічого не варті; а що в маніхеїв існує доктрина переселення душ, то смерть не розглядається порятунком, спастися можна тільки вбивши в собі всі бажання — зненавидіти життя, а для цього треба всіляко отруювати його собі і для інших, схвалювалися найбрудніша розпуста, брехня, лжесвідчення, зрада)... Цюправда, інші дослідники вважають навпаки, що лише половина альбігойців стала катарами (вперше згадується в 911 р., коли вчитель реймської школи Герберт, вступаючи в сан архієпископа, змушений дати клятву, що не розділяє вчення катарів), решта ж дотримувалася «протопротестантської доктрини».

Також, ймовірно, не останню роль відіграв факт перебування протягом кількох десятиліть Півдня Франції під владою арабських та берберських племен, які були «кадаритами», тобто дотримувалися вчення про напередвизначення (кадар). Опоненти, зокрема Зайд ібн Алі звинувачував кадарів у тому, що «гріхи свої підкидають Аллаху», Ібн Кутайба зауважує, що вони вчили, що Аллах творить добро, а диявол — зло, їх навіть називали «зороастрійцями в ісламі»³⁸³.

Крім того, як на нас, відбулося «народноетимологічне випрямлення» в «катарів» — «чистих» (в Євангелії від Св. Іоанна: «Через Слово, що Я вам говорив, ви вже чисті», 15:3) з первинного передроманського *kataro — «Bach, Wassergreben», що дало в інших мовах: рум. codreana «Schonheitsgottin», іллір. *codr — > рум. codru «foret», албан. kodre «Hugel, пагорб».

Власне до останніх належить «**Рух Грааля**», заснований Абд-ру-шіном (Оскарром Ернстом

Бернгардтом). Він народився 18 квітня 1875 р. в Бишофсверді (Саксонія). Здобув освіту в галузі комерції і рано почав письменницьку діяльність. В 1915 р. був інтернований в Англії, звільнений в 1919 році. В 1924 р. почав писати працю «Послання Грааля». В 1928 р. Абд-ру-шін поселився в Фомперберзі, в Тіролі (Австрія), де й написав свою книгу «В Світлі Істини». В 1938 р. був висланий з Австрії. Помер 6 грудня 1941 р. в Кіпсдорфі (Рудні гори). Його послідовники заснували організації у багатьох країнах: «Керівництво Грааля» (Фомперберг, Тіроль, Австрія), Фонд «Послання Грааля» (Штутгарт, ФРН), видавництво «Мир Грааля» (Москва, Росія) тощо.

Доктрину Грааля використовують і послідовники руху Алістера Кроулі («Телемське абатство»), і ми наведемо для ілюстрації цікавий текст його прихильника Георгія Осіпова (мовою оригіналу):

КНИГА ХЕТ или ЗАМОК АБИЕГНИ
(LIBER CHETH vel VALLUM ABIEGNI
sub figura CLVI)

1. Сие есть тайна Святого Грааля, который священный сосуд Нашей Леди, Багряной Жены, Бабалон, Матери Мерзостям Земным, Невесты Хаоса, той, что ездит на нашем Господине Звере.
2. Ты соберёшь всю кровь твоей жизни в золотую чашу Её блуда.
3. Смешаешь свою жизнь с жизнью Вселенной, не утаив ни единой капли.
4. И тогда онемее твоя мозг, и смолкнет стук твоего сердца, и жизнь полностью выйдет из тебя, и ты будешь вышвырнут на помойку, где птицы воздуха станут клевать твою плоть, и твои кости будут белеть на солнце.
5. Вот тогда сойдутся вместе Ветры и вознесут тебя, как будто горстку праха на полотно о четырёх углах, и они предадут тебя стражам бездны.
6. И стражи бездны позволят Ангелам Ветров пройти, поскольку не будет в твоём прахе жизни.
7. И Ангелы опустят твой прах в Городе Пирамид, и не станет у него больше имени.
8. Теперь, раз уж ты сумел выполнить Ритуал Святого Грааля, ты должен избавить себя от того, что имеешь.
9. У тебя есть богатство; так раздай его тем, кто, имея в нём нужду, к нему не стремится.
10. Есть у тебя здоровье; умерщвляй себя в пылу самоотречения ради нашей Леди. Пусть твоё мясо свисает с костей, и твои глаза мреют неутолимой похотью к бесконечному, твоей страстью к Неведомой, к той проклятой, что по ту сторону Познания.
11. Есть у тебя любовь; вырви свою мать из сердца, и наплюй в лицо своему отцу. Пусть твоя нога топчет живот твоей жены, и пусть младенец у её груди станет добычей собак и грифов.
12. Ибо если не сотворишь ты этого своей волей, тогда мы это сделаем помимо твоей воли. Так, чтобы ты сподобился Причастия от Грааля в Часовне Мерзостей Земных.
13. Но смотри! Если ты втихомолку придержишь у себя хоть одну твою мысль, тогда быть тебе брошену в бездну навсегда; и станешь ты одинок, станешь пожирателем навоза, обиженный в День Быть-с-Нами.
14. Да! Воистину, сие есть Правда, сие есть Правда, сие есть Правда. Будут тебе пожалованы радость, здоровье и мудрость, и богатство, но лишь тогда, когда ты не будешь более ты.
15. Будешь ты бесчинствовать на ярмарке с гуляками, и девы будут метать в тебя розами, и купцы, преклонив колени, поднесут тебе золото и пряности, молодые мальчишки также будут лить для тебя чудесные вина, а певицы и танцоры станут тебе петь и плясать.
16. И всё же тебя там не будет, ибо ты будешь позабыт, пыль, затерянная в пыли.
17. Так же и в целом Эоне не окажется тебя, ибо приготовит из твоего праха белый

пепел Гермес Невидимый.

18. И это будет гнев Бога, что всё так произойдёт.

19. И это будет милость Бога, что всё так произойдёт.

20. По этой причине и было поручено тебе придти ко Мне в начале, ибо если тобою сделан хотя бы один шаг на этом Пути, ты неизбежно будешь должен достигнуть Его конца.

21. Сей Путь по ту сторону Жизни и Смерти, Он также по ту сторону Любви, но ты об этом не знаешь, так как не знаешь Любовь.

22. А конец этого Пути неведом даже Нашей Леди, ни Зверю, который под Ней, ни Деве, её дочери, ни Хаосу, её законному Повелителю, но Коронованное Дитя знает? Неизвестно, будет ли об этом известно.

23. Поэтому будет Слава Хадиту и Нюит в Конце и в Начале, именно так — в Конце и в Начале.

Перевёл Писарь 666. Фратер Инкубон»³⁸⁴.

Також вдатно спрямованою у «протилежний бік» була група англійських «нових тамплієрів», що вірила у «світло зі Сходу» та «повернення Чаші Грааля на Схід», які у 1724 р. офіційно виступили як «Справжній благородний орден Гор-Моголів», заснований начебто якимось китайським імператором на декілька тисячоліть раніше до появи біблійного Адама.

Стосовно **надр гір як хоронителів Чаші** можна запропонувати версію, за якою ім'я дотичного до неї короля-хранителя як Рибалка (Kunze Reschere, Rescheur) може бути фонетичним зближенням зі слов'янським «печера» (нім. die huhle; франц. la caverne; англ. the cave; пор. корінь *sav — з компонентом «кав-« у етнонімі андекави та «ки(і)в»), а саме з Печерською Лаврою Успіння Богородиці в Києві та версією про кельто-ірландських печерників-місіонерів на Русі з Нінської єпархії на Балканах³⁸⁵ (див. також популярну у Західній Європі топонімічну основу «ки(і)в», системне зведення якої здійснено К. Тищенком³⁸⁶). Зокрема їх могло надихати «Житіє св. абата-ірландця Колумбана Молодшого» (I, 27), якому у видінні ангел явив кулеподібний сяючий предмет («таріль»?) із зображенням замешканого світу перед тим, як святий бажав піти провіщувати святе Євангеліє альпійським слов'янам (венетам). Свого часу він користувався покровительством саме династії Меровінгів і заснував в 591 р. три печерні монастирі в Бургундії, але в 610 р. змушений був залишити Франкію і замешкати в Брегенці на Боденському озері, просвітлюючи алеманів. Поразка його покровителя короля Теудеберта II в травні 612 р. спонукала його до спроби вирушити до слов'ян, але зрештою він обирає Ломбардію, де й помирає в монастирі міста Боббіо 23 листопада 615 р.

Італійське Боббіо разом з Монцо прославлене запровадженням особливої традиції на рубежі XI-XII ст. — своєрідної масової моди на особливого типу палестинські евлогії (т.зв. «ампули Монци», які замінили язичницькі фляжки-«слізниці»), наповнені дорогоцінним миром, котрі у свої скити та храми привозили паломники з Єгипту та Палестини, святі місця яких стали доступними внаслідок Першого хрестового походу (1096 р.). В VI-IX ст. ці посудини прикрашалися рельєфними сюжетними зображеннями або розписом, надалі ж просто прикрашалися слідами рифлення на горлі та стінках, а виготовляли їх з безколірного скла. Деякі дослідники саме їх вважають прообразами Чаші Святого Грааля³⁸⁷.

Певний час абатом монастиря в Боббіо був аквітанський бенедиктинський чернець Герберт (940-1003), який закінчив не тільки християнські університети в Барселоні та Реймсі, але й мусульманський в Севільї, стає радником і наставником імператорів з роду Людольфінгів Оттонів I, II і III, ідеологом відродження Священної Римської імперії та об'єднання Італії та Німеччини, професором і наступником славнозвісного теолога Адальберона, архієпископом Реймсу, Равенни і зрештою — папою римським під іменем Сильвестра II, про якого ходила слава як про алхіміка та чорнокнижника, творця гомункулусів.

Також вважається, що візантійську традицію печер-скитів на Русь принесли носії салтово-маяцької культури християни-алани (яси, ози, осетини) та булгари, про що є археологічні свідчення (своєрідні північнокавказького типу могили та інвентар сирійського та єгипетського типу у них) в середині X ст. Зокрема, їм належить багато печерних комплексів Подоння (серед цікавих — Маяцьке

поселення з печерами Великих Див та Свято-Троїцький скит біля с. Холок Новооскольського р-ну Білгородщини, храм Калачіївської печери та шестистовпні підземні храми у Великих та Малих Дивах). Про присутність в Києві осетинських емігрантів-християн говорить константинопольський патріарх Фотій у своєму «Окружному посланні» 867 р. Як відомо, в той час в Києві княжила покровителька християн свята рівноапостольна Ольга (Олена). Переселенці-алани втекли на Чернігівщину, рятуючи віру, коли хазарські Ашини змусили Аланію в 932 р. зректися православ'я, і заснували в Чернігові Іллінський печерний монастир, де розташоване найдревніше християнське кладовище при печерному храмі (надземна Іллінська церква була збудована лише в 1072 р.). Саме навпроти печер, в притоці Десни (озеро Прикал) у Святій Році 30 серпня 992 р., на відстані в 3 км від поселення, а не біля стін древнього міста, відбувалося хрещення всіх чернігівців. Сюди ж в Іллінський печерний монастир з Чернігівського Єлецького Успенського монастиря Богородиці перебрався протостратор (засновник) всього руського чернецтва преп. Антоній Печерський, тут прийняв постриг Феоктист-Ілля, який пізніше став архимандритом Києво-Печерської лаври (на 1106 р.), а потім архієреєм в Чернігові (1106 — 1123 рр.). Саме в печерному кімнаті («костниці») Антонієвих печер в Іллінській церкві в Чернігові виявлені фрагменти згаданої вище євлогії («ампули»), що свідчить про паломництво у Святу землю одного з монахів Іллінського печерного монастиря (можливо, самого ігумена Даниїла, автора відомого «Хождєнія», де описуються головним чином 32 печерні святині Ієрусалиму та Святої землі, порівнюючи, наприклад, р. Йордан з р. Снов біля Чернігова)³⁸⁸. Принесена євлогія-«ампула» зі святим елеєм дісталася у спадок ігумену Іову. Цікаво, що саме ігуменським вважається знайдений на площадці тераси перед входом у келію Іова (над якою і написано ім'я власника, потім перетворена в «костницю») срібний перстень з тризубом на щитку (тобто ознака т.зв. «княжого ігумена»). Аналогічний золотий перстень було знайдено в резиденції архимандрита або вікарного єпископа сусіднього Єлецького монастиря³⁸⁹.

Також, як зауважує Ю. Стефанов, дослідник-антропософ С. Прокоф'єв «...детально прослідковує символічні паралелі між образом Св. Грааля і його відображенням у давньо-руській архітектурі і літературі, наводячи в якості прикладів храми володимирської Русі і знамениту легенду про невидимий град Кітеж: «Вид залитої сонцем, світлом перекинутої чаші купола і голуба, що здіймається з неї. В точності відповідав астральній імагінації Грааля: вознесеній вгору Священній Чаші і Святому Духові, що сходить до неї, з духовних висот в образі білого голуба. А в легенді про Кітеж «саме здійснення граду невидимим, тобто процес сходження до вищого духовного прообразу в результаті нового зв'язку людської душі з Істотою Христа, також відбувається через посередництво «пильнуючої та зберігаючої» небесний град Марії-Софії»...»³⁹⁰.

Ісламські сліди в переданні про Грааля, зафіксовані рядом дослідників, можуть мати пояснення лише в стосунку з Київськими печерами.

Саме тут у печерному скиті-ханака (ханасах) у самотній келії («саума'а»; пор.: слов. «чертог» — «келія монаха» < тюрк. kartak/gardah < перс. gardak «кімната»; пор.: і.-є. *kai-ur-t «печера», «яма» (лат. cavea, гр. kaiata, д.-інд. kevata та ін.) — туркм. govak «печера», тур. kovuk «дуло», «нора», чув. хăвăл «дуло») з однодумцями («мурідан») на певний час замешкав великий болгарський мистик-дервіш, імам («мамай») рахіб Шамс (840 р.)³⁹¹, який у 820 р. на вернув чорних болгар Лівобережжя України в іслам.

Думається, що до цього часу слід відносити проникнення в слов'янську мову (через діалектну тюркську вимову) арабських слів «мудрець» (< араб. «мударріс»-«тлумач, вчитель»), «жупан» (< араб. «субхан»-«хранитель/охоронець»), «мамай» (< араб. «імам»), «кацап» (< араб. «кассаб»-«м'ясник»), «могила (як поселення мертвих)» (< араб. «махалла»-«поселення»), «фата» (< араб. «фута»-«наголовна пов'язка»), «обід (як добра їжа)» (< араб. «абід»-«благочестивий»), «килим-самоліт» (< молитовний килимок мусульман), «тазик» (< араб. «тазкійя» — «очищення»), «миска (залізна)» (< араб. «загартоване (залізо)»); «лакомий» (< араб. «лахм»-«м'ясо»), «вуста» (< араб. «аль-вуста»-«середина»), «найм» (< араб. «на'ім»-«рай»), «сутка» (< «сабат»-«годинник»), рус, русич (< араб. «руус»-«голови»), Бог (< араб. «Баха»-«красивий»), Велес/Волос (< араб. «фуляз»-«залізо» ~ норд. «вольсі/вольсунги»), Див (кличе вверху «древа»; в «Слові о полку Ігоревім») (< араб. Дауа «поширення мусульманами своєї релігії», заклик-аззан муедзінів до молитви з високих споруд; слов'янські землі були «Дар ад-Дауа»-«земля поширення

ісламу» і «Дар аль-Муахада»-«земля торгівлі»), «хліб і сіль» (< араб. «халіббі василь» — «все виконаю заради гостя/прибулого»), «йди на...» (< «хіді нахійя» -«відійди в сторону»), «морока» (< араб. «маарака»-«боротьба»), «зубр» (< араб. «зубр»-«пеніс»), жіночі імена, що сприймаються тепер як скорочення: Ньюся (< араб. «ан-нуса/аніса» — «жінка»), Ньюра (< араб. «ан-нур» — «світло»), Тіна (< араб. «земля»; також потрапило у рос. «тіна»-«намул»), «Ягілева дочка (архаїчний український фольклорний образ)» (< араб «агіль» — «знаючий, розумний, розуміючий»), чоловічі імена: Ярополк (араб. «Анвар»), Лев (араб. «Асад», «Усама»), Святослав (араб. «Махмуд»), Назар (араб. «далекоглядний») ³⁹².

Походив Шамс з роду індійського купця Синджа-дьяу (Синджа-Диу, Тиньтяу), який осів у Хорезмі. Через це всіх його нащадків прозивали «сіндійцями». Пізніше його нащадки замешкали у Хазарському каганаті, де батько Шамса мулла Габдулла був суддею (каді) мусульман Семендера та вождем антихазарського повстання в 810 р. Сам Шамс певний час був секретарем хана чорних («північних») болгар у Балтаварі (тепер — Полтава), а опісля передав цю посаду своєму синові, народженому у Києві, — муллі Микаїлю Башту Ібн-Шамс Тебіру, літературним псевдонімом якого було Шамсі Башту, а величним його твором, який дійшов до нас, є «Легенда про доньку Шана» («Шанкизи дастани») ³⁹³. Під час протистояння Хазарії та Чорної Булгарії Київ під проводом начальника залоги варяга Жир-Аса (Діра давньо-руських літописів) повстав. Для переговорів із новою державою від болгар і прибув Микаїль, друг дитинства Жир-Аса, який залагодив справи на користь обом народам і залишився в Києві в якості посла, одночасно будучи муллою головної київської мечеті «Ель-Бейда». Але в 863 р. співволодар Жир-Аса християнин Аскольд (Феофан згадує послів царя герміхонів Аскіла в 563 р.; з VIII ст. відомий народ «аскл/ашкал/есгель», споріднений з булгарами і межуючий з мадярами; зрештою, згадується цар Аскал, який підпорядковувався царю волзьких болгар Алмушу, а останнє ім'я аналогічне імені угорського вождя, батька Арпада) влаштував погром мусульман, внаслідок чого мулла Микаїль змушений був усамітнитися у скиті-ханака батька. У 870 р. Микаїля київський володар обміняв на варязьких бранців і надалі мулла був секретарем ряду болгарських ханів, ведучи активну просвітницьку (переклав болгарські письмена «куніг» на арабську мову, відкрив сотні мечетей та медресе) та географічну діяльність. У 900 р. він вирушив в місіонерську подорож на Урал, але втонув під час бурі на ріці Нукрат-Ідель («Срібна річка»; Агідель, тепер — ріка Кама) біля аулу Шам-Чачак, неподалік міста Яр Чалли (тепер — Набережні Човни). Язичники вилунали його тіло з ріки і повісили його на дереві (пор. з тим як пізніше русичі розправлялися тут же з місцевими волхвами; пор. тюрксько-маніхейським звичаєм обмотувати труп шнурами, підвішувати на дерево і залишати так гнити ³⁹⁴). Син Микаїля Абдаллах Ібн-Башту поховав батька у заснованому ним мусульманському скиті Дебер на ріці Свіяга. Син поета, якого тричі згадує у своєму творі відомий арабський мандрівник того часу Ібн Фадлан, стає начальником канцелярії хана Волзької Булгарії і в 931 р. створює власний дастан «Кисекбаш кітабі», підписаний псевдонімом Тебірзі. Життєпис поета та історія створення епосу викладені у зведенні болгарських літописів «Джагфар таріха», складений Бахші Іманом в 1680 р. за наказом Сеїда Джагфара, і в XIX ст. сам літопис опинився завдяки болгарським емігрантам у казахському місті Петропавловську, де був відкритий вченими.

Саме в Київському печерному скиті-ханака у 865 р. Микаель Шамсі Башту і написав дастан «Шанкизи», в основу якого поклав легенди тюрків, іранців, угрів та слов'ян. Зокрема тут розповідалося як син алпа Бояна (сина Сонця і Місяця, який втік від батьків і став правителем племені Імен-«Дубів»; пор. Уральські гори як «Імеонські» у візантійських хроніках та з іменем кагана авар Баяна) Іджик, володар хонів (гуннів), був народжений богинею-рибою Бойгал (звернімо увагу на образ риби-праматері династії!), через що болгарки любили прикрашати себе срібними монетами (танка), символізуючими її луску, як нащадки Іджика кочували берегами ріки Кубан (Хуанхе), а потім відійшли у Сакланські (Сако-Аланські) степи Сули (Дунаю), Кашану (Молдови), Бурі-Чаю (Дніпра), Нукрату (Сіверського Дінця), Ширу (Дону) та Ітилю (Волги). Героями болгар виступають друзі-ельбіри Ата, або Аудан-Дуло (тобто історичний Аттіла з роду Дуло та Автанділ з поеми Шота Руставелі «Витязь у тигровій шкурі»), Арбугу (Тарвіля) і Шамси Тат-Ірана (Татра). Злий дух підземного світу Албастий викрадає наречену Аудан-Дуло Боз-Бі, доньку бека Шан-Албана Риштава, а інший демон — однорогий Аджаха — наречену Арбуги Танбіт. Друзі рятують спочатку Танбіт, а потім і Боз-Бі. Водночас герої перемагають у різних підземеллях та печерах полчища

нечистих духів-йорегів (чуваш. «святих», тюрк. *iduq*, варяз. *helgi* «святий; Олег»). Щасливі переможці поселяються в місцевості Атіль («Кінська стоянка») на ріці Ітиль (Ідель), де засновують царство Булгар (відома готському історичному Юрдану як *Athaul*, мешканці якої платили данину готському імператору Германаріху, надалі — це історичний Ітиль, столиця Хазарського каганату). Нащадок героя Аттіли з роду Дуло по-матері хан Курбат (Кубрат, Кубар), син Аскала (за хронікою Менандра Протиктора, Аскел — тюркютський хан, який надіслав у 563 р. посольство у Візантію), дає у володіння своєму молодшому братові Шамбату гори Куянтау («Заяча гора»), де в 631 р. будують фортецю Башту, яку потім назвали Шамбат (натяк на назву Києва у Константина Багрянородного як «Самбатас» — «Пристань для човнів»; існує версія на угорське слово *Szombathely*, де *hely* означає «місце» і означає саме «Угорське урочище», куди прибув князь Олег Віщий і де похований Аскольд і де перед цим був західний форпост іудейської Хазарії, представлений салтово-маяцькою археологічною культурою (пор. топоніми Каховка та Одеса з іврит. «ках хов» — «візьми мито» і «адаса» — «вереск (степова рослина)»), а сам васальний від Хазарії «Руський каганат» з ймовірною столицею в Києві (у Ібн-Фадлана цар Аскал був васалом Булгарії, у свою чергу васала Хазарії³⁹⁵; пор. з іврит. «ке ав» — «як батько», що могло бути іудейським переосмисленням місцевого топоніму) вдійсності охоплював ареал волинцевської археологічної культури, обіймаючи Лівобережжя Дніпра та межиріччя Дніпра і Дону³⁹⁶ (і навіть досягали басейну Оки: пор. топоніми Москва, Муром, Ростов, Самара, Сімбірск та іврит. «мас кева», де «мас»-«податок/мито», «кева/кевуа»-«постійне», «мером» — «з висот», «рош тов» — «добра голова», «шаморім» — «самаряни (жителі Самари)», «сім біра» — «пивоварня»); гіпотеза І. Хайнмана пов'язує термін Самбатас з позначенням у руських билинах Дніпра як Ізрай-ріки та Сафат-ріки, тобто ріки Юсафата, яка протікає, згідно з переказами Агади, по землі, де живуть втрачені десять колін Ізраїля і одночасно контамінується з долиною Юсафата руських апокрифічних передань, де, начебто, за Книгою Іоїля, повинен відбутися суд над народами; як на нас, то термін Самбат/Юсафат може бути перетлумаченням вже забутого Шамбат).

Царство Шамбата стало називатися Дулоба (натяк на дулібів-волинян; пор. з іншими назвами племен булгар і слов'ян — ердимчі/радимичі, себерчі/сіверяни, бугильчі/бужани, барини/берендеї, агачіри/акацири, ульчі/уличі, табірчі/тиверці тощо), а булгари Шамбата почали іменуватися «відтяти», «україні» — «киї» (коу < kid-; як переосмислення слова «куян», *kuyan* < *kodan*), через що і прифортечний град Шамбата, який заселили тюркські ульчі («крикуни») та «сакланське» (тобто сако-аланське) плем'я русів, став називатися Київ (від *Kiyu Ev* «низовина, берег річки + місце поселення» або *Ki Ev* «другий дім», пор. з хазар. *Карч-Ев* > Керчів > Керч). Сам Шамбат зазнав гніву від верховного володаря булгар Кубрата за те, що пішовши в похід на франгів (франків), раптово повернув назад, цим прирікши решту булгар на поразку. Власне про війну франків і булгар розповідає хроніка Фредегара (VII ст.), коли після смерті аварського хана Баяна в Паннонії спалахнула війна між власне аварами та булгарами-кутригурами. Останні втекли до франкського короля Дагоберта Меровінга, який спочатку радо прийняв їх, відвівши для поселення теперішню Баварію. Цим пояснюється, зокрема те лінгвістичне явище, як взаємні германсько-тюркські запозичення, виявлені щонайбільше в лексиці чуваської мови, безпосереднього нащадка давньо-булгарської (зведення складено Валентином Стецюком³⁹⁷).

Потім з невідомої причини Дагоберт наказав їх вирізати, чим **накликав на себе і свій рід Меровінгів прокляття великих шаманів Євразійського степу**. Булгари з великими втратами відступили за Карпати, де слов'яни і язиги-сармати радо прийняли їх як захисників від аварської сваволі.

На пагорбі Куянтау було встановлено ідола Кам'яна Голова (Таш-Баш, тобто натяк на слов'янського Дажьбога), увінчаного великою кам'яною чашею (!) і йому в пожертву купці приносили аналогічні чаші («ташяки») з написаними угодами, зобов'язаннями, проханнями чи клятвами. Тут же у казані було зварено в жертву захопленого у полон булгарами хазарського кагана. На горі Куянтау свого часу помер, відпочиваючи від пригод, хоробрий кінь богатиря Ату (Аттіли) Тулпар, і коли герой зійшов на гору подивитися на кості побратима, то раптово помер від задухи (що співпадає з переказами про «смерть від коня» руського князя Олега та варязького конунга Одда).

Проте Київ-Шамбат був лише релігійним центром, а столицею царства Дулоба став Хорисдан

(тепер — Коростень, місце поклоніння алпу худоби Малу-Велесу). Свого часу Шамбат, та інший син Кубрата Аспарух (Ісперіх мешкаючий у Буруджан-Батавилі («Ставка», тепер — Путивль) протистояли проти болгар-утигурів старшого сина Кубрата кана Бат-Баяна, столицею якого була Фанагорія на Таманському півострові (місце культу алпа вогню Хурса-Хорсу)³⁹⁸ (про цю міжусобицю розповідає також історичне джерело — написаний у 1226-1249 рр. літопис «Газі-Барадж Таріхи»). З цього скористалися інші алтайські етноси — хазари та печеніги, об'єднані династією Ашинів («Вовків»; родове знамено — золота голова вовка на блакитному полотнищі), для яких булгари були «поганими псами» («кутригури»). Спочатку в 670 р. було захоплено релігійну столицю чорних булгар Балтавар (Полтаву), через що булгари цього племені (чорні булгари) переселилися в Башту, а після смерті Шамбата — на Балкани і заснували в 681 р. на Дунаї Болгарське царство, потім розбив самого Бат-Баяна, народ якого бурджани з часом був підкорений хазарами і частково змушений був переселитися в 894 р. у верхів'я Волги, де спільно з місцевими язичниками-сабанами утворили нову державу — Волзьку Булгарію (тепер — Татарстан), і туди ж переселилися й чорні булгари з Лівобережжя Дніпра³⁹⁹, а ті ж, які залишилися в Передкавказзі, стали ядром формування балкарців (їхня самоназва «таулу» — «горці», можливо, ідентична назві царського роду Дуло, до якого належав Агтіла), карачаївців та кумиків. В 737 р. араби розгромили хазар і змусили їх дозволити, щоб підлегли їм етноси прийняли іслам. Небіж останнього балтаварського хана Габдулли Джильки на ім'я Угер Лачині став князем Києва і відомий як «Ігор Рюрикович», а родовий знак «балтавар» став знаком династії і відомий як «тризуб». Один із синів власне волзькобулгарського хана Алмиша Арбат (Арпад) спільно з уграми та каварами (халісіями, західним хазарським племенем; від євр. *hwt* «городяни», відмінні від селян-«хазерів», євр. *haser* «селище», самоназва ж була однокорінна з узбец. «хашар» — «допомога, спілка, толока») переселюється у Паннонію, де виникає Угорщина (сином верховного вождя каварів Шаба і невідомої на ім'я дочки короля Іштвана I був король Угорщини Самуїл Аба, який правив у 1041-1044 рр.). Ті ж чорні булгари, які залишилися в Донецько-Чернігівській землі стали під іменем берендеїв та ковуїв васалами Київської Русі.

У сенсі стосунку із «печерою» напрошується співставлення литов. *gausis* «печера», *gusas* «погріб», *gushus* «діяльний», швед. *gusa* «викопувати» з етнонімом «руси»⁴⁰⁰ ~ шевченківський мотив Русі як «розритої могили», можливо, належить до часу його побутування у Вільно і цілком можливо, що литовці передавали йому гру слів в оцінці окупантів — «руськіє» — «розорювачі, спаплюжувачі могил».

Також порівняймо з санскр. *guha* «печера» < *guh* «ховати, заховувати» та скандинавське Гьюкі, засновник бургундської династії **Гьюкунгів-Гібіхунгів**, вони ж **Нібелунги**, — Гунтера та його братів, які вбили Зігфріда і заволоділи скарбами альва Альберіха та дракона Фафніра).

Відповідно із перенесенням Грааля на схід всі пошуки рицарями Артурівського циклу приречені на поразку, а надалі, як вважає Р. Вагнер, пошуки Грааля замінилися пошуком скарбу Нібелунгів і далі — гробу Господнього в Ієрусалимі.

Поряд з **чашею Грааля** та магічним **Списом** герої святого Грааля (Галахад, Борс і Персифаль) заволодівають під час подорожі човном і плывуть до Володарки Озера Вівіан (Німуе; пор.: валл. *Essylt Vinwen* > Ізольда) **Мечем Давида** (пор. з мечем Артура «Ескалібуром» < «Калібурн», «Каледвульх» < *Caledvwlch* «Ріжучий сталь»). Аналогічно у валлійських міфах дарує **меч** (валл. *cleddyf*, ірл. *claideb* «меч» ~ пор. з дв.-рус. «меч-кладенець») героєві Алеу Лау Гіфесу («Лев Важка Рука») його мати, богиня Аріанрод, якого вона народила від власного брата Гвідіона. Генетично ст.-франц. *brant*, італ. *brando*, нім. *Brand* «меч» < «великий (довгий) меч (яким зручно битися тільки вершнику, запроваджений у європейське рицарство іраномовними аланами; в той час як піхотинці озброювалися короткими мечами: ірл. *colg*, брет. *calc'h*, грец. *machaira*, нім. *Schwert*, англ. *sword*)» ~ дв.-інд. *brhant* — «високий, великий, поважний» ~ кельт. *Brigantes* «кельтське плем'я в Британії» (пор. з іменем богині Brigit) ~ *Brigantii* «плем'я в Реції на Боденському озері» ~ герм. *Burgundai* (< дв.-верх.-нім. *Purgunt-*) «мігруюче плем'я» ~ авест. *berezant* — «високий» < і.-є. **bhrghntoi* «високі, великі».

У Вольфрама фон Ешенбаха **Грааль** — **це камінь** з написами (зелений ізмарагд; *lapis exillas*, пор. з латин. *lapis exilis* «зниклий камінь (епітет «філософського каменя»)»; походить з Откр. 2:17; у масонській традиції він ототожнюється з ініціальним каменем з написом V.I.T.R.I.O.L. — «відвідай

утробу землі і, спрямувавши свій шлях, ти знайдеш таємний камінь»). Вважається, що під «каменем» (дв.-євр. even) хрестоносці власне розуміли камінь, який був кришкою над печерою, яка стала Гробом Господнім; як розповідає літописець, у XII ст. Добрина Едрейкович привіз цей камінь у Великий Новгород і потім, після того, як він став архієпископом Новгорода, святиня зберігалася у храмі Святої Софії під вівтарем. Саме з метою його «визволення» й боролися хрестоносці з Александром Невським та Іваном Грозним. Поряд з цим на Русі відома ще одна інсигнія — Вінець із Животворящого хреста (вірніше, стружка з хреста, викладена у формі вінця), а також «Пояс Богоматері» (ним, зокрема, вилікували молодого Володимира Мономаха, аналогічно — дружину імператора Льва Мудрого). Як свідчить Києво-Печерський патерик, її привіз варяг Шимон, родич конунга, який мандрував на Схід, і цього Шимона-Симона ототожнюють із Семундом Господиною, родичем (фр'янд) і наступником конунга Сігурда Афрікана (Хрестоносця), який після зруйнування вендами (слов'янами) Конунгхелла пустився у мандри («Сага про Магнуса Сліпого та Гаральда Хіллі»)

У Кретьєна де Труа, Альбрехта фон Шарфенберга та у «Вульгаті» Грааль — це **блюдо** (escuelle < лат. scutella «піднос» < scutum «щит»; фр. esuelle, італ. scodella). Існує у певних езотеричних колах версія, за якою династією Грааля як escuelle є шведський дворянський рід Uexkull — бокова гілка династії візантійських імператорів-космополітів Кантакузінів (борців із династією фундаменталістів-зелотів Палеологів). З часом представники шведської гілки вступили на службу до російських імператорів, внаслідок чого отримали маєтності в землі комі-зирян і відомі як Єшкілеви.

У Роберта де Борона Грааль — це **чаша** (chalice) для причастя (потір).

А. Платов пропонує розглядати власне **чотири святині Грааля** — **Чаша, Спис** (колізії довкола нього детально описані Т. Равенскрофтом⁴⁰¹), **Меч** (з'єднати частини якого може тільки той, хто знайде Грааль; «Давньо-єврейське слово Heger (меч), яке вказує також на гору Horeb (Хорив), містить небезпечну силу, ... відбиває енергію, яка руйнує, спустошує, висушує і нищить...»⁴⁰²), і тут можна зауважити, що коли Месія говорить про те, що не мир Він приніс, а меч, то слід розуміти, що пріоритет віддається не земному царству Іерусалима — «Міста миру», а духовному царству Сіона на горі Хорив) і **Камінь** (в кельтській традиції використовується для легітимації короля) з фольклорно-міфологічною «четверицею» світобудови (наприклад, чотири міста ірландського Племені Дану — Фаліас, Горіас, Муріас і Фіндіас, з яких принесли, відповідно, камінь (cloch) Ліа Фаль, спис Луга, казан Дагда, меч Нуаду; чотири фортеці, чотири башти), додаючи ще «п'ятий» (**центральний елемент** (згадаймо фантастичний фільм «П'ятий елемент» з Брюсом Віллісом та Міллою Йовович!) — **принцип Роду (престол Сарраса)**⁴⁰³. У анонімній французькій поемі «Перлесваус» («Perlesvaus Le Haut Livre du Graal») під час літургії **Грааль постає у п'яти різних образах**, про котрі ніхто не має права говорити, бо таємниці цього таїнства не повинні бути розкриті, і говорити про них має право тільки той, кому Бог довірив їх. Король Артур бачить п'ять різних перетворень, і останнє з них — Потір (чаша)».

В епосі «Сер Гавейн та Зелений Лицар» племінник короля Артура вирушає назустріч долі зі щитом із зображенням **пентаграми**, тобто п'ятикінцевої зірки: «...Бо символ пентаграми. — резюмував Дж. Р.Р. Толкієн, — в цій поемі очевидний, принаймні, в головному... Вона, як зазвичай, символізує «досконалість», але в даному конкретному випадкові — саме релігійну (християнську) досконалість у благочесті і моральності, а також у виходячій з них «почтивості» у стосунках між людьми; досконалість у всіх частковостях, що стосуються цих добродійностей, досконалий і непорушний зв'язок між високим та низьким. Так Гавейн і виїжджає з камелоту — з цим знаком на щиті (і, як ми довідаємося пізніше, ще й на плащі)»⁴⁰⁴. І далі у примітках зазначається: «...Кути пентаграми символізують кожен свою «п'ятирицю» якостей, без котрих нема досконалого рицаря і котрі притаманні Гавейну або складають його ідеал. Перший кут — Fyue wyttez (п'ять почуттів): почуття рицаря повинні бути чисті... Другий кут — Fyue fyngres (п'ять пальців): символізують фізичну силу і спритність. Третій кут — Fyue woundez (п'ять ран Христа): на поклонінні ранам Христа заснована віра, без котрої нема істинного рицаря... Четвертий кут — Fyue joyes (П'ять Радощів Марії): у католицькій традиції — Благовіщення..., Різдво, Воскресіння Христа, Вознесіння Христа і Успіння (смерть Діви Марії: Син забирає Матір з собою)... П'ятий кут — Fyft Fyue («п'ята п'ятірка»), об'єднує головні «суспільні» добродійності: fraunchyse («щедрість», «великодушність»), felazschur («дух товариства», «братська любов», «доброта»), clannes («чистота»,

«цнота»), cortaysye («куртуазія», «лицарство», «почтивість») та ryte («жаль», «співстраждання», «набожність»)...)»⁴⁰⁵. Щоправда, є й інше тлумачення: «...Червона п'ятикутна зірка пов'язана з трояндою (як шестикутна — з білою лілією) і, взагалі, є символом жіночого статевому органу. Її п'ять променів відповідають п'ятьом зовнішнім частинам вульви: великим і малим статевим губам і кліторі. Клітор, який не має парного собі органу, символізується центральним променем зірки, що не має симетричного собі»⁴⁰⁶.

У ірландській «Старині місць» розповідається про те, що до народження Конна (Chuinn) Ста Битв не були відомі «п'ять шляхів» древнього володаря, які власне й знайшли (через те, що вони самі себе виявили, «маніфестували»), як говориться в «Анналах Чотирьох майстрів», в ніч народження героя (A noidche geine Cuinn forrith cyicc rgnomhryid). Одночасно з цим з'являється ріка Бойн, богинею якої є богиня Брігіта (ірл. brigaid «показувати, виявляти» < «висвічувати, виносити на світло»).

Як на нас, то А. Платов, проте, не звернув увагу, що «святим» Грааль називається тільки в циклі про короля Артура і, найвірогідніше, автор циклу Д. Мелорі цим натякає саме на «п'ятий» елемент, бо, як ще зауважив Ж. де Сед (щоправда, в зовсім іншому контексті) по-французьки «святий» (saint) звучить майже як «п'ять» (cinq)⁴⁰⁷, тобто: «П'ятий (— це) Грааль».

Щоправда, А. Платов не вказує джерело свого здогаду — монографію А. і Б. Ріс, які розглядають замок Грааля в контексті арійських «п'яти сторін світу»⁴⁰⁸, продовжуючи цим дослідження Р. Генона щодо п'ятичленного поділу Ірландії⁴⁰⁹. Так само і О. Дугін не вказує на дійсного автора⁴¹⁰ свого наступного твердження: «...Цей же символічний комплекс поміщено і в головному сакральному знакові християнської традиції — у Хресті. Езотеричне тлумачення Хреста подібне за змістом зі значенням чотирипелюсткового, серцевого лотоса в індуїзмі. Хрест — це чотири орієнтації простору, чотири елементи, чотири ріки раю тощо. На перетині цих компонентів перебуває унікальна точка — точка Вічності, звідки все виходить і куди все повертається. Це — полюс, центр, земний рай, Божественний правитель реальності, Король Світу. Особливим чином цей «п'ятий», інтегральний елемент, Божественна присутність, «вище Я», проявлений у символі «хреста, що обертається», тобто Свастики, котра акцентує нерухомість Центру, Полюса і динамічну природу периферійних, проявлених елементів. Свастика, однаково як і Розп'яття, була одним з символів християнської традиції, і особливо вона характерна для «еллінської», арійської, маніфестаційної лінії. Але й саме Розп'яття має сутнісно те ж саме езотеричне значення. П'ятий елемент тут — сам Христос, Бог-Слово, Іманентна іпостась Божества, Еммануїл, «З НАМИ БОГ»...»⁴¹¹. Аналогічно римський середньовічний поет Рутілій у своїй поемі «De geditu» («Про повернення») ставить римський престол на «полюсі світу»:

Внемли этим словам, о царица прекрасная мира,
Рима богиня, чей трон в полюсе звездном стоит.
Внемли, великая мать и людей и богов изначальных.
Храмы твои к небесам смертных приблизили нас.
Буду тебя воспевать до последнего часа, богиня;
Тот, кто дышит и жив. разве забудет тебя!..

(Пер. І. Голеніщева-Кутузова)⁴¹².

Т.зв. «тронний камінь» (Fal; тобто один з чотирьох елементів) є не престолом короля, а предметом, лише надаючим йому легітимність — він «впізнає» істинного короля і «скрикує» під ним («...Потім на цей острів приплив Симон Бреет, молодший син короля Іспанії, який привіз із собою камінь, на котрому коронувалися королі Іспанії, а отримав він цей камінь від свого батька на знак того, що коли-небудь стане королем, — адже саме цього сина батько любив більше за всіх своїх дітей. Цей Симон завдяки дочці Скоттів став королем Ірландії і поставив згадуваний камінь у найкрасивішому закутку Ірландії, котрий досі називається королівське Місце. Після нього один із синів одного з королів Ірландії, нащадків Скотти, а звали його Фергус, син Ферфейера, відбудув у найвіддаленішу країну... І вони замешкали там, до того ж всі вони були ірландцями, і досі називаються скоттами, а країна їх — Скоттія... Фергус привіз із Ірландії королівський камінь і розташував його там, де тепер

розташоване абатство Сконе. На ньому коронувалися, сиділи і правили королі Шотландії до того часу, доки король Англії Едуард I після завоювання не наказав доставити його звідти в Лондон, у Вестмінстер, і він тепер слугує престолом священника біля верхнього вітваря», — пише датована 1280 роком «Хроніка піктів і скотів»⁴¹³).

Як зауважують А. і Б. Ріс, аналогічний «палладій» царської влади існує в Індії — це камінь-лінгам Шіви. «...Той же символізм, — пише Ю. Евола, — втілений у пірамідальному ассіро-вавилонському зіккураті з плоским дахом, у схемі міста іранських верховних правителів (як у Екбатані [тобто парфянських Аршакідів, — О.Г.]) та ідеальному образі царського палацу Чакравартіна: так у архітектурі втілюється порядок світу, з його ієрархіями та підпорядкуванням неодмінному центрові. Просторовому розташуванню цього центру у будівлях відповідає те місце, де перебуває трон володаря. І навпаки, як і в Елладі, в Індії форми ініціації, в котрих використовують обряд т.зв. мандал, драматизують прогресивний перехід посвячуваного з профанічного і демонічного простору у сакральний, аж до досягнення центру; а головний ритуал, що носить ім'я mukatabisheka, складається з покладання корони або тіари — той, хто досягає «центру» мандали, коронується як цар, бо він підноситься над грою сил нижчої природи. Крім того, цікаво відзначити, що зіккурат, сакральна будівля, підноситься над містом — державою і є його центром, у Вавилонії називали «наріжним каменем», а в Ларсі «кільцем між небом і землею»; теми «каменя» і «мосту» -... далекосхідна формула «третьої влади між Небом і Землею»⁴¹⁴.

Власне колізії валлійського прототипа рицаря пошуку Грааля Персеваля — Прідері та його батька Пуїлла — зосереджені довкола «тронного пагорба» (валл. gorsedd; має ще значення «двір», «зібрання»; ірл. sossad «ложе», «пагорб», «укріплення», «відкритий простір»), що височів посередині кладовища⁴¹⁵ (тобто оточений предками; пор. з мотивом «Галичиної могили» у «Галицько-Волинському літописі», сидіння на якій вже означає княжіння в Галичі; «Галич» < албан. gjalliqes «воскресіння», Карпати < албан. karpe «скеля»⁴¹⁶; пор.: Arturs Seat «Трон Артура, пагорб біля Единбурга» < гаел. «пагорб лучників»). Племінні королі (вожді) в Ірландії називалися «королями вершин» (ті бепн), а назва верховної столиці Ірландії Тари (Темри) походить від temaір «пагорб» (пор. із селищем Темерівці на Прикарпатті).

«...Ідея філософського каменя, — пише К.Г. Юнг, — має з цим декілька пунктів доторку. У «Філософському розаріумі» камінь стверджує: «Я випромінюю світло, але і темрява походить з мене. Отже, ніщо, варте родючості, не може заквітувати у світі, не зрушене мною і не з'єднавшись з моїм сином» («Ego gingo lumen, tenebrae autem naturae meae sunt... me igitur et filio meo conjuncto, nihil melius ac venerabilius in mundo fieri potest»)... У наступному уривкові із «Золотого трактату»... (камінь, — О.Г.) народжується в лоні матері-міста та ідентичний увінчаною короною та вкритою вуаллю Монаді»... «Король» стосується до каменя. Те, що камінь є правителем, очевидно з наступної цитати Гермеса у «Філософському розаріумі»: «Філософ — не майстер каменя, але швидше його міністр» («Es sic Philosophus non est Magister lapidis, sed potius minister»). Схожим чином кінцевий продукт каменя у вигляді увінчаного короною гермафродита називається «загадка влади» (aenigma regis)...⁴¹⁷.

Також у курдській національній релігії — езидизмі (від іран. «язат» — «божество») — основна щоденна церемонія полягає у тому, щоб на сході сонця всі віруючі ходили довкола каменя, що лежить на землі і на якому написано «Малік Таус», тобто «Ангел Павич»⁴¹⁸. Згідно з віруваннями, це — падший ангел Азраїл, який, проте, буде прощений (або вже прощений) Богом.

У повісті Лампрехта про Александра Македонського розповідається про те, як дійшовши до стін земного раю, воїни Александра отримують через вікно в стіні від якогось старця невеликий чорний камінь. Вчений єврей зі свити царя наказав принести терези і на одну шальку поклав цей камінь, а на іншу наказав класти золото та коштовності. Скільки їх не клали, маленький камінь залишався важчим від них. Тоді мудрець кинув на камінь жменю землі, і чаша з каменем злетіла вверх. «Камінь цей — людське око, — сказав мудрець, — ні золото, ні коштовності не можуть його наситити, доки він відкритий; але коли його закрие жменя землі, йому вже нічого не потрібно»⁴¹⁹.

Згідно з уявленнями мусульман в основі гори полюсу світу, де мешкає могутній ангел Каф (Коран, 77:3), лежить чарівний зелений ізмарагд, колір якого й відображається небом (Мутаххар б. Тахір ал-Макдісі, Йакут ал-Хамаві, Закарийя ал-Казвіні, Ібн ал-Варді).

За легендою, сам Грааль був виготовлений із ізмарагду, який випав з корони Люцифера, коли архангел Михаїл скинув його з неба. Начебто, епітетом Люцифера саме було «Ангел Корони», по-єврейськи *hakathriel*, що, як зазначає Р. Генон, теж означає число 666⁴²⁰. Дослідник ототожнив це передання з ведичною традицією зображення перлини игна на чолах божеств, зокрема — Шіви (звідки перейшла у буддизм), що явно нашттовхує на можливість бачення у цьому міфі відображення протистояння амореїв-хабіру (протоіудеїв) з мітаннійськими хуррито-арійськими племенами (євр. *naharaim*, дв.-єгип. *naharina*). Також варіант Вольфрама фон Ешенбаха, за яким Грааль є каменем, Ф. Камперс співставляє зі східним переказом про камінь Чінтамані: «...деякі особливості індійської легенди про Чінтамані і особливості нашого переказу про Грааль дуже схожі; в цьому камені бажань, що випускає денно і нічно світло, що дає кожному їжу і пиття в достатку і який зберігається у палаці п'ятисот богинь у королівського сина Гедона, можна розглядити навіть прообраз нашого переказу про Парцифалю»⁴²¹.

Також цей камінь Грааль можна співставити з грецькою «Повістю про Варлаама та Йоасафа» (яка певними елементами про народження та юність подібна до переказу про Будду Шак'ямуні; Йоасаф < Будасаф < «бодхисатва»): пустельник із Сенаару Варлаам під виглядом купця постає перед індійським царевичем Йоасафом і розповідає, що володіє чарівним коштовним каменем («камикъ»), який виліковує усі хвороби. В розмові з царевичем він розкриває, що цей камінь — християнська віра⁴²². Грецька версія є переказом більш ранньої, персько-пехлевійської, відомої по книзі Фіхріст, від неї походять арабська «Білаухар і Будасаф», грузинська «Балавар та Іудасаф» та сирійські уривки. Академік К.С. Кекелідзе встановив, що ця «Повість» вперше появилася в Індії в VII ст. на сирійській мові і створена в індійській метрополії церкви несторіан⁴²³. Проте Б.І. Кузнецов дотримується іранської версії походження «Повісті», вказуючи на популярний східний сюжет про царя-язичника і його сина (дочку) — сповідника істинної віри⁴²⁴.

Зрештою, згідно з переказом, ізмарагдом з корони Люцифера заволодіває Seth, котрий є, на думку дослідників, персоніфікацією Єгипту. З часом із ізмарагду виготовляють чашу Грааль і, зрештою, вона потрапляє до Йосифа з Арімафеї, стає чашею Таємної Вечері, здійсненої в домі Симеона Прокаженого, в яку потім Йосиф зібрав кров розп'ятого Ісуса (пор.: «Чашу Спасіння прийму та ім'я Господнє покличу», Пс. 115: 4). Як вважає священник П. Жуков, власне один із творців Священної літургії, великий Отець Церкви, святий Іоанн Золотоустий (347-407 рр.) сформулював вчення про Чашу Спасіння⁴²⁵.

Парадокс полягає в тому, що ніхто з дослідників не звернув уваги на фігуру Сета (Seth) у переданні про Грааль, яка є, на нашу думку, однією з ключових, що творить контекст подальших подій, тобто «циклізацію» самого передання. Звісно, мова не йде про давньо-єгипетське божество, яке протистояло сондесяйному богові Гору (Гор з головою сокола зі списом, яке вбиває крокодила, який трансформувався у святого Георгія в одязі римського імператора, з головою сокола, вражаючого списом дракона; в канонічному житті святий Георгій вгамував дракона беззбройним, лише прочитавши над ним молитву; в Анатолії ж святий Георгій та вірменський Мхер, зображені як вершники на білих конях, успадкували іконографію Мітри⁴²⁶). Тут скоріше за все — біблійний патріарх Сиф, третій син Адама і Єви, який народився після вбивства Авеля та вигнання Каїна і від якого походить людство. Сиф (Сет), як сказано в коптському тексті, «...мешкає в сокровеннішій ніші Плероми (грец. «Повноти», — О.Г.), міста з чотирма воротами (схожими на індуїстське місто Брахми на світовій горі Меру). В кожних воротах — Монада... Монада — це іскра світла і образ Отця, подібний Моногену. Моноген стоїть на тетрапезі, подібній тетраморфу, основі церкви, площині з 4-ма колонами, відповідними чотирьом евангелістам»⁴²⁷.

Сет в переказі про Грааль — це, на наш погляд, натяк на сирійську християнську пам'ятку «Хроніка Ζιϋρην» (VI ст.), яку певний час приписували Діонісію Ареопажіту. Спеціальну увагу «Хроніці» приділив дослідник М. Еліаде. В ній розповідається про те, що було записано пророцтво від Адама про прихід Месії, яке Сет заховав у Печеру Скарбів окультних таємниць. Сет повідомив своїм синам зміст пророцтва і наказав їм кожного місяця сходити на гору та заходити до Печери. І ось дванадцять «царів-волхвів» з країни Шір, «Царі і сини Царів», слухняно здійснюють ритуальне сходження на Гору, очікуючи виконання пророцтва Адама. Якось вони помітили стовп невимовного світла, увінчаний Зорею, блиск котрої перевершував сяйво багатьох сонць. Зоря проникла у Печеру

Скарбів, і Печера засяла. Пролунав голос, котрий запросив царів увійти. Потрапивши всередину, царі осліплені світлом і опускаються на коліна. Але світло концентрується і незабаром приймає форму смиренної людини, котра повідомляє, що післана Отцем Небесним. Він радить їм взяти скарб, захований у печері (!) їх предками та йти у Галілею. Ведені Світлом, вони потрапляють у вифліємську печеру, і чудо повторюється: стовп світла і Зоря опускаються і приникають у печеру. Волхви простягаються ниць перед блаженним Немовлям і складають до його ніг свої корони. Ісус вітає їх як «Синів Сходу — [країни] Вищого Світла», «гідних бачити відпочаткове вічне Світло». Повернувшись у свій край, волхви розповідають про бачене. Пізніше апостол Іуда Фома прибуває у Шір і волхви одразу ж приймають хрещення, і тоді з Неба опускається Дитя Світла і говорить з ними⁴²⁸.

Аналогічне передання засвідчене в анонімному «*Opus imperfectum*», де ритуал сходження волхвами здійснюється на гору Перемог. Деякі дослідники «Хроніки» вважають, що даний переказ є християнізацією переказу про народження зі світловими епіфаніями іранського пророка Заратустри, який родом з країни Шіз.

У «Книзі Марко Поло» розповідається, що ці волхви-царі на ім'я Бельтазар, Гаспар і Мельхіор прийшли з перського міста Сава (Саба), що на південний захід від Тегерану, де вони й поховані у трьох великих чудових гробницях, над кожною могилою квадратна будівля і тіла волхвів нетлінні, «з волоссям і бородами». Вони принесли в дар тринадцятиденному Ісусу золото, ліван (ладан) і смирну (миро), а в подарунок отримали від нього таємничу «закриту скриньку», в якій виявився камінь в знамення того, щоб віра їх була твердою. Волхви, не розуміючи його символики, викинули його у колодязь, але одразу ж туди з неба зійшов вогонь. Від цього вогню вони взяли частину і принесли його в чудовий храм, де ним здійснюють жертви і моляться йому⁴²⁹.

Схожий переказ зустрічаємо у Ібн аль-Кальбі в «Книзі про ідолів»: після смерті Адама сини Шета (Сифа) поховали праотця в печері гори Нод (Нод-«Кочів'я», земля, де жив Каїн після вигнання) і відвідували її та віддавали там почесні. Тоді із заздрощів нащадок Каїна Кабіль створив перших ідолів на честь п'яти померлих праведників — Вадда, Сува, Іагхута, Іагука і Насра (пор. з Кораном: 71:22), довкола яких живі брати здійснювали святкові процесії⁴³⁰.

В езотеричній традиції, як констатує М. Серрано, існує уявлення про трьох волхвів-царів як носіїв алхімічних принципів *nigredo*, *albedo*, *rubedo* «чорний, білий і червоний». Сама Алхімія — Царське Мистецтво, *Arg Regia*, яким спочатку займалися єгипетський Фараон та його маги (М. Серрано, «Воскресіння Героя»).

Як розповідає хроніст Вільям Мальмсбері (друга чверть. XII ст.), в 63 р.н.е. учні апостола Філіпа під проводом фарисея Йосифа з Аримафеї, який був поховав Христа після хресної смерті у своїй власній гробниці (Матфея, 27: 57-60), прибувають на острів Британія і там, де тепер Гластонберійське абатство (англ. *glastonbury* «скляна фортеця» = валл. *unys vytrîn* «острів скла»), засновують перший храм на цій землі, посвячений Пресвятій Богородиці (товариш Йосифа євангелійний фарисей Никодим вважається засновником Фекамбського монастиря на французькому боці Ла-Маншу; за деякими версіями, саме у цьому абатстві, яке ще називалося Аваллон, поховано легендарного короля Артура. В «*Otia Imperialia*» Джервезі із Тілбері Артур описується лежачим на ліжку у чарівному палаці на пагорбі). Йосиф був хранителем чаші Таємної Вечері, здійсненої в домі Симеона Прокаженого, в яку зібрав кров розіп'ятого Ісуса⁴³¹. Він передав чашу своєму синові Галааду (в деяких версіях він теж називається Йосифом та визначається місцезблустителем сидіння, на якому ніхто інший не міг сидіти⁴³²), а той — своєму зятеві, королю-рибалці Брону. У «Вульгаті» в «Історії Сони» (*Sone de Nausay*) розповідається, як герой Сона і король Норвегії Алан відвідують чарівний острів Галосха (< *Galis* «первісна форма назви країни Уельс, тепер — *Wales*»), де монахи володіють двома чарівними реліквіями: нетлінними мощами Йосифа Аримафейського та Святим Граалем. Цей же чарівний острів згадується в ірландській сазі «Плавання Майл-Дуйна»⁴³³.

Іспанська версія, за А. Колле, свідчить, що Грааль був чашею, виготовленою з каменю і мав розмір великого помаранча і привезений був з Азії. Спочатку Грааль перебував у Римі, пізніше потрапив у Арагон: його подарував у III ст. святому Лаврентію де Уеска папа Сікст II, потім він потрапив до вестготських королів-аріан і в 713 р. єпископ Уески Отберт помістив його в гроті святого Хуана де ла Пенья (на горі Пано біля Хаки неподалік від Монсеґюру на південний захід і на захід від Долин Андорри), він залишався там як національна святиня до 1134 р. Перед загрозою нападу

Альморавідів король Арагону Альфонс I Войовник наказав переправити реліквію на північ Піренеїв і повернувся у Сан-Хуан де ла Пенья, відбувши проміжне перебування в арагонському замку Монреаль де Со, тільки після розгрому катарів, у часи короля Арагону Мартина Людинолюбного. Цей король виготовив копію Граалю і подарував її папі Бенедикту XII (в миру — Жаку Фурньє, колишньому інквізитору в Мірпуа і Памьє, вів процеси проти альбігойців). Також була виготовлена ще одна копія, яка перебуває в соборі у Валенсії. Справжній Грааль було захищено в печері Монтесінос на річковому острові Баратарія, які згадуються у «Дон Кіхоті» Сервантеса. Цей твір — ніщо інше, як опис мандрів Граалю⁴³⁴. Також у Сан-Хуан де ла Пенья є джерело ріки Ріо Арагон, що дала назву королівству. Власне тут сходили на престол арагонські королі, тут рицар Ініго Аріста заснував Орден святого Іоанна, чийм гербом стали троянда і хрест. Як вже вище зазначалося, із царством Граалю «Спустошеною землею» Саррас ототожнюється саме визволена Альфонсом I від маврів — спустошувачів Іспанії Сарагоса. Тим самим власник Граалю реконкістою повернув славу королівства візиготів та алан-сарматів, які й були родоначальниками європейського рицарства⁴³⁵. В цьому сенсі протистояння Яго (Сант-Яго, тобто Святий Яків — покровитель саме візиготів Іспанії) та мавра Отелло в драмі Шекспіра набуває езотеричного змісту.

Латинський запис гластонберійської легенди про Йосифа Арімафейського називався «De Gradalis» («Поступове сходження»; хоча про чашу Грааль там не згадується), що дало деяким дослідникам підставу невірно вважати, що назва Грааль походить через латинську форму gradalis від грецького crater, cratalis «посудина», «чаша», «Чаша (знак зодіаку)». Проте також по-грецьки слово crather означає «сила», «влада», «царська влада».

Існує версія, за якою слово Grail записано рунами Gebo, Raido, Ansuz, Isa, Laguz і означає «Божественний дар, отриманий від богів-асів, що одухотворює матерію» («Архів ордену Ансузгард»)⁴³⁶.

Внучкою нащадка Йосифа Пелама (у Ешенбаха — Анфортас, латин. «біля випадку»), сина Лабора (кельт. labara «та, котра говорить»; і дочкою Пелеса — Багатого Рибалки, він же валлійський Пуїла, володар потойбічного Аннона чи Аннуна), страждаючого від не заживаючої рани на стегні, завданої Баліном (за Ешенбахом, як покара за гріховну любов до Оргелюзи; пор. з раною короля готів Германаріха, завданою братами королеви росомонів Сванхільди-«Лебеді Битв»), «Вульгата» називає чарівну Елейну, яка від Ланселота Озерного, сина короля Бана Озерного, народила звитязного рицаря **Галахада** (< бібл. Гілеад; пор.: Numquid resina non est in Galaad — «Хіба вже нема бальзаму в Гілеаді?», Ієремії, 8:22).

В. Смірнов вважає, що Галахад (Галаад, євр. «Пагорб свідощтва», «скелястий», поставлений праотцем Іаковом на місці явлення йому уві сні сходи на небеса) є символом ветхозавітного прихованого месії — царя Ізраїлю, нащадка Давида: «...Вважається, що Месія Ізраїлю народжений вже в часі зруйнування Храму (і тексти про Грааль «прив'язують» народження героя саме до цього моменту історії, до 70 р. від Р.Х.), але, нікому не відомий, перебуває прихованим. Заради гріхів свого народу він приречений на вичікування, котре може тривати дуже довго — доки Ізраїль не здійснить покаяння і не стане гідним спасіння... Іудейські джерела оповідають, що місцем прихованого Месії є Рим — як столиця найжорстокіших ворогів Ізраїлю: «...Ми знаємо, що тамплієри сприяли тамплієрам і контактували з суфіями, з шиїтами та ісмаїлітами. Виконавши місію волхвів і виявивши... нащадка древнього сакрального роду, кров'ю пов'язаного з Христом, рицарі Ордену Храму могли виробити... ідеологему Ангелічного «Царя Світу» в образі сіра Галаада. Ось ще у пророка Ієремії сказано: «... говорить Господь Дому Царя Іудейського: Галаад ти у Мене...» (Іер. 22:6)⁴³⁷, маючи на увазі зал палацу Соломона, в котрому було стільки колон, що він нагадував Галаадський ліс.

У традиційних послідовників вчення рава Натана з Гази про «месій-змій» Галахад ототожнюється саме з іудейським месією «Бен Юсефа» («сина Йосифа»; другим месією є грядучий цар «Бен Давид»), якому дано завдання «піти від самого себе» (тобто від «гой кадош»), зробивши «святим все несвяте, необрізане і свиняче» (алегорично — змій на дні творіння, які копошаться і збирають іскри премордіального кавот, які поневолені рішенням-«пневматичним простором», що залишилося під час «цімцум»). А насправді — очолити все, що вороже «святотому» (ідолатрію та нацизм). До певного часу Бен Юсеф і Бен Давид не розуміють один одного, але зрештою відбудеться їх взаємна інтеграція. Бен Юсеф з'явиться аналогічно до того, як з дому Йосифа з'явився перший цар

Ізраїлю Іеровоам з коліна Єфрема, який був лише збирачем податків і певний час переховувався від гніву Соломона у Єгипті.

В. Смірнов ототожнює Галахада з образом з поезії Данте *Veltro* («Гончак «(сузір'я), від *veloce* «швидкий»; *Feltro* «повсть, войлок»), місія якого — покарати «Гіганта і блудницю» (начебто, Рим за розгром тамплієрів, які носили плащі з повсті).

Ось як про це говорить Данте у «Пеклі» (І: 91-111):

...» Ти іншу путь обрати маєш нині», —
він рік мені, мої уздрівши сльози, —
«як вийти хочеш з гиблої пустині:
вовчиха, що через її погрози
кричиш ти, всіх тут, стрінувши, вбиває,
так що ніхто живий пройти не в змозі;
її натура дика й зла без краю
і робиться вона ще голодніша
потому, як поживу пожирає.
Багато парувалось передніше
із нею звірів, і ще більше буде,
та Хорт однак її смерть завдасть пізніше.
Не з ґрунту, чи фальшифої полуди,
але з любові, мудрості й чесноти
між Фельтро й Фельтро запанує всюди.
Італію він визволить з тісноти,
звершивши врешті те, за що Камілла,
Тур, Ніз та Евріал померли доти.
Вовчиху всюди гнатиме він сміло,
аж поки в пекло зажене нечисту,
ізвідки задрість перш її зродила».

(переклад М. Стріхи)⁴³⁸.

Цей «Божий посланець» з епітетом «Tra feltro e feltro» («між повстю і повстю»; саме повстю була оббита скринька для голосування під час обрання імператора Священної Римської імперії), що з'являється «на небі Венери» — таємничий персонаж першої частини «Божественної комедії»:

И Фельтро оросит еше слезой
Грех мерзостного пастыря столь черной,
Что в Мальту не вступали за такой⁴³⁹.

Можливо, тут мається на увазі не острів Мальта, а старо-італ. *malta* — «бруд».

М. Стріха вважає, що під «Tra feltro e feltro» мається на увазі Верона, яка розташовувалася між містом Фельтро та замком Монтефельтро. Саме тут, у правителя Кан Гранде (Кангранде) дела Скала, лідера північноіталійських гіббелінів, знайшов притулок вигнаний «чорними гвельфами» представник «білих гвельфів» Данте Аліґєрі⁴⁴⁰. В 10-х рр. XIV ст. існувала жартівлива пісенька, автором якої був Сіфроні з Риму (або Губбіо), в якій розповідалося, як у палаці веронського володаря збиралися рицарі, трубадури, астрологи, богослови та музиканти найрізноманітніших націй, там тривали вічні бенкети та свята, був чудовий зоопарк тощо. Аналогічне повідомляв історик Феррето з Вінченци.

Ю. Евола дає власну інтерпретацію дантівського образу: начебто поет, який був членом таємної традиціоналістської організації «**Fedeli d'Amore**», мав на увазі «*veltro*» — *canе levriere* («гончий пес») — за фонетичною аналогією між словом «*canе*» («собака»), іменем італійського вождя гіббелінів Кан Гранде дела Скала та словом «хан» — титулом вищого правителя монгольської орди,

яка, окрім всього, інколи ототожнювалася в уявленні європейців із «царством пресвітера Іоанна» тощо, а її володар оцінювався як мудрий і щасливий монарх, друг християн, хоча і «язичник». «...Вербальна асиміляція, що зробила із хана Veltro, з'являється, зокрема. вже у німецькій версії Мендевілля: «Heisset der grosse hundert, den man gewonlich nennt Can... der Can ist der oberst und machtigst Keiser den die sunne uberscheinet» («Велика Собака, котру зазвичай називають Хан, Кан... Хан — правитель, і могутній Імператор, що затьмарює сонце»). Бокаччо, заперечуючи інтерпретацію дантівського Veltro як Великого Хана, вже самим фактом такого заперечення підтверджує існування цієї інтерпретації. Крім того, у давньо-німецькій мові слово «hupo» (близьке до «hund», «собака») означало господаря, володаря, і цей корінь часто зустрічається в іменах древніх сімейств німецьких аристократів, — наприклад, Хунігер (Huniger) тощо... Все це аж ніяк не абсурдно, як може видатися на перший погляд, і схоже ототожнення взагалі перестає бути чимось дивним, якщо згадати, що в ту епоху титул Великого Хана втілював у собі певну сакральну функцію, не пов'язану з жодною конкретною особистістю та з жодним суто історичним або географічним царством. У Данте мова йде саме про цю функцію, і в образі Хана вона набуває свого символічного, і одночасно, і політичного втілення, пов'язане з вірою в ідеал Імперії і з надією на її реставрацію. Все це досить близьке духові самих творців циклу про Святий Грааль»⁴⁴¹.

А. Сапковський, навпаки, вважає, що ім'я Галахад було не так витвором анонімних ченців — авторів «Вульгати» на противагу катарам (до образу вождя яких Раймона-Роже Тренкавеля був навмисно трубадурами-катарами переінтерпретований Персеваль і для більшого «впізнання» введено образи матері Персеваля Герцелойди та батька Гамурета Доброчесного (Цнотливого), під якими слід було впізнати Аделаїду Тулузьку, оспівану арагонським королем-трубадуром Альфонсом Доброчесним/Цнотливим), а переінтерпретацією валлійського міфічного персонажу Гвалахаведа (Gwalchawed, Gwalhafad) — «Сокол (Яструб) Літа», брата Гвалхмеї — «Сокола (Яструба) Травня»⁴⁴², тобто валлійського прототипу Гавейна та їх брата Медраута (Ділана, прототипа сера Мордреда; всі три брати — діти рідної сестри Артура-Гвідіона Гвіар та її мужа Лота-Лууда, він же Нуд-Ноденс-Нуаду Срібна Рука ірландських міфів).

Якщо Гавейн лише спонукає рицарів Круглого Столу шукати Грааль, то Галахад його власне знаходить, а Мордред задовольняється земним щастям — отримує кохання королеви. Додамо, що індоєвропейським народам відомі міфологічні персонажі соколів — добувачів магічного напою — соми (хаоми; на нашу думку — рослина родини сумахових, Sumac, Rhus, що ростуть на Україні в Кримських горах). Остання тотожна з персоніфікацією Влади — царицею (королевою, верховною жрицею). Валлійське «Життя св. Гільдаса» (XII ст.) розповідає про короля «Літнього краю» (Сомерсету) Мелуаса, який «йшов лісами серед гіллястих стін верхівок дерев». Він викрав дружину короля Артура Гвіневеру і переховував її на «Скляному острові» (Гластонбері). Св. Гільдас умовив викрадача добровільно повернути королеву. У «Рицарі возу» Кретьена де Труа Мелегант, володар земель без повернення, на «травневих» змаганнях викрадає королеву. Аналогічне розповідається про Мелеганта у «Смерті Артура» Томаса Мелорі.

Відомий рицар Гавейн у валлійській сазі про героя Перідурі виступає під іменем Гуальхмей, а у Кретьена де Труа — під іменем Говена. Його ім'я, відповідно, етимологізується: лат. *Walwanius*, бретон. *Walwein* < валл. *Gauwain* < *Gauvain* < *Galvagin* < [Gwry] *Gwallta(d)vwyn* «[Муж] Золотоволосий», і в сенсі компоненту *Gwry* в імені він, на нашу думку, тотожний персонажеві в германському епосі «Кудруна» — ірландському королю **Гере** («Муж»), який є батьком Хагена, дідом Хільди та прадідом героїні епосу Кудруни (Гудрун).

Рицар Гавейн — син Лота Оркнейського (якого вбив Пеліор), та внук Хоеля Тінтажільського та Іджерни, матері короля Артура, він вбиває підступно родичів Парсифаля — батька Пеліора (у Вольфрама фон Ешенбаха ім'я батька Парсифаля — Гамурет, він, як і герой «Пісні про мого Сіда», тобто Родріго Діас де Вівар, служить мусульманському володарю — Баруку Благословенному і титулується «сід», тобто «сайід») і брата Ламорака Уельського і цим, на наш погляд, тотожний вищезгаданому германському Хагену (Хьогні, нім. *Hahn*, гот. *hana* «півень»; в епосі «Кудруна» Хаген, син Гере, виховується на острові грифів, що ми співставляємо з артуріанським рицарем-виночерпієм Бедуром, сином Грифона, *Bedwyt ar Gryffyn*), який є вбивцею Зігфріда (Сігурда, сина Сігмунда, сина Вьолсі; Я. де Фріз переконливо доводить кельтське походження епосу

про Зіґфріда, вважаючи, що тут відбився міф про вбивство сонячного бога Луга внуком бога Дагди Мак Куїлом, який відомстив за вбивство свого батька короля Кермата). Обидва стають причинами пошуку сакрального предмету: Гавейн ініціює пошук Грааля, а Хаген топить у Рейні скарб Нібелунгів.

Жінкою Зіґфріда є Гудрун (Крімхільда), яка опісля його смерті стає жінкою або володаря гуннів Аттілі (Атлі, Етцеля), де в історичних джерелах виступає під іменем Ільдико (скорочене від Крімхільда), та героїнею «Пісні про Нібелунгів», або, за переказами едичної «Промови Хамдіра», до того, як вийшла за Етцеля, стає жінкою володаря росомонів Йонакра, дочка котрого вищезгадана Сунільда (Сванхільда) — «Лебідь Битви» була піддана жорстокій карі за зраду, і Гудрун спонукає своїх синів відомстити конунгові Йормунрекові (Германаріхові): «...віроломні россомони, які були у нього (Германаріха, — О.Г.) в рабстві, знайшли наступний випадок погубити його. Одна жінка, на ім'я Сванігільда, з племені россомонів, внаслідок дезертирства її чоловіка, за наказом розгніваного короля, була прив'язана до диких коней і розірвана на частини. Його брати, Сар і Аммії, чинячи помсту за смерть дружини брата, вразили мечем Германаріка у бік; вимучений раною, король продовжував після того жахливе життя. Почувши про слабке здоров'я Германаріка, Баламбер, король гуннів, заволодів частиною володінь остготів; вестготи, внаслідок внутрішньої ворожнечі, відпали від їх союзу. Між тим Германарік, від рани, так і від горя, котрого йому завдавали набіги гуннів, помер на 110-му році життя, в глибокій старості» (Йордан).

З братами Гудрун (Хагеном, Гунтаром та Готторма), вбивцями Зіґфріда, можна співставити й ірландського Бріана з братами (Іухар і Іухарба), синів богині Дану, котрі вбили сина Діан Кехта Кіана (!) — «Скал Балба», «Німого Духа», батька сонячного героя Луга Самілданаха («людина всіх можливих мистецтв»), тобто аналога рекса-жертви (Палінора-Гамурета, Зіґфріда, Германаріка).

Традиція Родичі	Ірландські міфи	Епос про Грааль	Пісня про Нібелунгів
Дід	Дагд	Хоель	Бургунд
Батько	Кармат	Лот	Г'юкі
Син	Мак Куїл	Гавейн	Хаген
Сестра сина			Гудрун (дружина Зіґфріда)
Жертва сина	Луг	Палінор-Гамурет	Зіґфрід

Однак Гудрун фігурує і в епосі «Кудруна», в який перемандрували й безпосередній персонаж «Парсифаля» Вольфрама фон Ешенбаха Вігалойс (Вігалуа; Вірт фон Графенберг присвячує йому окрему поему «Рицар із колесом») та назва країни Ізерланд. У «Кудруні» розповідається про одруження Гудруни (Кудрун), її викрадення та визволення коханим королем Хервігом (Зіґфрід тут лише мавр і один з невдах-претендентів на її руку, а Хаген є дідом самої Гудрун).

Якщо в германській версії діти Гудрун гинуть, то у давньо-слов'янській стають засновниками Києва (вірніше, міста на Дніпрі, т.зв. Кам'янське городище біля Нікополя, готське Аргеймар, звідки їх нащадки десь в часі Аскольда і Діра переселилися до Києва) — **Кий, Щек, Хорив і Либідь** (дв.-англ. levedi/hlefdize (>lady) «та, що місить хліб» > «господарка, пані» ~ Либідь/Сванхільда «Лебідь битви»). У Сноррі Стурлуссона, як на нас, саме **Либідь/Сванхільда** згадується як **Дротт** (давньо-сканд. drott «пані», «кметка»), дочка конунга Данпа (Дніпра), сина Ріґа (бога Хеймдала, прабатька різних класів людства). Саме Данп був першим, кого іменували «королем» (конунгом — «людина божественного походження», від kunja-) впротивагу готському титулу geiks (тобто тут протистояння між кровно-династичною традицією, уособлювану першим Ріґом і останнім Германаріхом Амалом (прямим нащадком Германаріка як представника династії **Ільфінгів** О. Пріцак вважає датського вольсунґа-ільфінґа («вовкулаки») — ярла Лота Кнута Хельґі Еріксона (891-900), він же руський

князь Олег Віщий (882 — 922?)⁴⁴³), та харизматично-королівською, уособлюваною Йонакром/Данпом та його родом). Сином Дротт/Либеді був Дюггві, який «...був першим серед своїх родичів, кого назвали конунгом; до цього їх називали «дроттнами», їхніх жінок «дроттнінгами», а королівську дружину «дроттами». Однак кожен з роду **Інглінгів** завжди називався Інгві або Інгуні, а всі разом — Інглінгами. Пані Дротт була сестрою конунга Дана (сарматська назва «Дону», тобто Сіверського Дінця) Гордого, за чім ім'ям названо Данію». Інглінги ж виводили свій родовід зі шведської столиці Уппсали та від бога Інгві-Фрейра, якого пізніший хроніст Арі Мудрий назвав «тюркським конунгом».

Звісно, всі ці генеалогії в дечому фантастичні, але не слід перебільшувати міру довільності родоводів, бо, без сумніву, як у інших генеалогіях Євразії⁴⁴⁴, тут використані імена, котрі зберегла колективна пам'ять, і, можливо, хроніки, що не дійшли до нас.

Пізніше представники клану Інглінгів відновили свою «тюркську харизму», взявши собі за дружин доньок хазарського кагана, який внаслідок боротьби з насаджуючим іудаїзм майордомом (бегом) і невдалого повстання західних («білих») хазарів-каварів (халісіїв; емігрували через Галичину в Угорщину, на Галичині відомі як етнографічна група «березуни», від іран. *berez*— «білий») змушений був емігрувати в район Ростова. Тут і виник у 830-х рр. варязько-хазарський симбіоз — Руський каганат⁴⁴⁵ з довколишнім населенням, приписаним до певних маєтностей (дв.-швед. *husaboer/husaby* ~ європ. *demesnes* «маєток» > «кацапи» — «піддані маєтків-ферм»).

Пізніші нащадки поволзьких конунгів *Grytingalidhi* (< «готи-грейтунги/кривичі» + **galidan* «дружинник») виступають у руських літописах вже як «голядь»⁴⁴⁶. Вони постали внаслідок асиміляції східно-литовськими племенами (буртасами) місцевого як угро-фінського (угор. *holt* «мертвий» > «смертний» > «чоловік»; «гольтескіфи» Геродота та Йордана у басейні Оки з ріками Упою та Угра), так і прийшлих слов'ян і хазар. Вони між собою «гутарили» (від литов. *tauti* «говорити»). На XI ст. голядь перетворилася на великий анклав, оточений зрусизованими креолами, що визначали себе прикметником «руські», на відміну від автентичних «русичів». В 1058 р. київський князь Ізяслав Ярославич (хресне ім'я — Дмитро Георгійович) здійснює великий військовий похід на непокірний етнос. З того часу гербом території колишньої голяді, а теперішньої Московщини став образ святого Георгія, який списом вражає змія. Святий Георгій — це патрон роду Ярославичів, ім'ям якого був охрещений Ярослав Мудрий, а змії символізує голядь. Вдруге голядь з'являється у руських літописах через століття та у стосунку до Москви: в 1147 році у змові з московським князем Юрієм Довгоруком князь Олег Святославич захопив територію голяді у верхів'ї ріки Поротви, яка належала до в'ятицької волості Володимира Давидовича, «отчини» Ольговичів. Останню свого часу відвоював Олег Святославич («Гориславич») у сина Володимира Мономаха Ізяслава за допомогою муромського креольського населення. Чи не про цей похід розповідає билина про князя Вольгу та його спільника Микулу Селяниновича? Бо тільки на одній з угро-фінських мов цього регіону — комі — можливе адекватне пояснення імені богатиря від сохи: «му кулу» — «духи землі» (див. також: ⁴⁴⁷). Проте з часом голядь відомстила Русі. 12 березня 1169 року Київ було піддано жахливому розгрому з боку організованої ростово-суздальським князем Андрієм Боголюбським армії з нащадків голяді, асимільованих русичами, та союзними дванадцятьма смоленськими (Ростиславичі) та південноруськими (!) князями Переяславщини та Чернігівщини (серед них — Ігор Святославович, майбутній герой «Слова о полку Ігоревім»⁴⁴⁸). Військо очолив Мстислав Андрійович під урядуванням «герцога» (воєводи) Бориса Жидиславича. Два дні суздальці, смоленці та чернігівці (а серед них — оспіваний у «Слові» Ігор Святославич!) нищили місто: «...и не бисть помилования никомуже ни откуду же церквам горящим, крестьяном убиваемом, другим вяжемым, жены ведома быша в плен, разлучаемы нужею от мужей своих, младенцы рыдаху зряще материй своих, и взяша именья множество и церкви обнажиша, иконами и книгами и ризами и колоколы... и бысть в Киеве на всех чловецех стенание и туга и скорбь не утешимая и слезы непрестанныя». Запалений був навіть Печерський монастир Св. Богородиці. Літописець, який про це розповідає, усвідомлював причину покари обмирщених киян і тому не лише не засуджує організатора погрому та його сина Мстислава, а навпаки зазначає, що «...поможе Бог Андреевичю Мьстиславу с браию и взяша Киев». Ім'я синові Андрій Боголюбський, без сумніву, дав відповідно з плеканням як своїх мрій про помсту Києву, «отньою і дідньою молитвою», так з бажанням підданих йому племен, що потерпали від київської

колонізаційної політики. Ненависний Київ впав без оборони, зраджений боярами Петром Бориславичем, Нестором Жирославичем, Яковом Дігенєвичем, а сам великий князь Мстислав Ізяславович втік до Володимира-Волинського.

А мститися Андрію Боголюбському Києву було за що! І за те, що кияни не прийняли на престол його батька — Юрія Довгорукого. І за те, що 1155 році він сам втікав з Вишгороду. Щоправда, Андрій Юрійович таємно викрав ікону Богоматері, яка, за переданням, була написана «з натури» евангелістом Лукою і нею константинопольський патріарх Лука Хрисоверг благословив київського тоді князя Юрія Довгорукого. Після падіння Києва були всі підстави вважати владу «самовласника» Андрія харизматичною. Але...

Наступного, 1170 року, Боголюбський двигнув свої полки, які очолив його син Роман, на другий форпост Русі — на Новгород. Формальною причиною була суперечка за «двинське мито», яке отримував Новгород від угро-фінських племен і яке з 1169 р. двинці почали платити Суздалю. За це каральні загони новгородського посадника Якуна (Хакона) розбили суздальців на Білому озері.

Коли об'єднана армія суздальців, муромців, полочан, переяславців та «усієї землі Руської» 22 лютого 1170 р. підступила під стіни Господина Великого Новгорода, його архієпископ Іоанн (Ілля) молився вдень і вночі. На третю ніч він почув голос: «Іди, візьми ікону Богоматері, неси на стіну міста і побачиш спасіння». З наступного ранку архієпископ здійснив перед нею служіння і вона сама зрушила з місця на слізні благання спасти. Ікону перенесли на міську стіну. Нападники, а вони теж ідуть під знаменами ікони Богородиці, вкраденої в Києві, випустила на Новгород хмару стріл. Одна стріла влучила в ікону та обернула її до міста. Сльози потекли з очей Божої Матері і падали на фелон святителя: вони були знаменням її молитов і плачу перед Сином і Богом. На військо Боголюбського раптово нападає жах, і у сум'ятті воїни вражають один одного. Щоправда, Андрій Боголюбський застосував економічну блокаду проти Новгорода, через що через півроку новгородці попросили миру і князя на престол. Але харизма відійшла від суздальців: в 1173 р. їхня величезна армія (50 тисяч) під проводом Юрія Андрійовича зазнала нищівної поразки під Вишгородом, святими заступниками якого були Борис та Гліб, від Мстислава Ростиславича та луцького князя Ярослава Ізяславича, який після перемоги став великим київським князем. Андрій Боголюбський 28 червня 1174 р. був вбитий Кучкою у змові з самою дружиною князя. Існує версія про змову хазарських євреїв, які перед шаббатом здійснюють ритуальне вбивство-жертвопринесення пристарілого князя, про що свідчить фраза вбивць «його кров на нас» та триденне перебування оголеного тіла в обгородженому місці і віддання його на розтерзання собакам.

Святитель Іоанн встановив свято Чесному Знаменню Богородиці 27 листопада та заклав Благовіщенський монастир. Парадокс той, що тільки в 1702 році з політичних міркувань були «виявлені» моці Андрія Боголюбського і він був причислений до лику святих (його пам'ять 30 червня). І це при тому, що узурпатор, плід зв'язку Юрія Довгорукого з половчанкою, розпочав братовбивчу війну, вигнав свою мачуху — візантійську принцесу та позбавив своїх молодших братів заповіданих їм батьком княжінь. Узурпатор свавільно проголосив автокефального від Києва митрополита і зробив ним еретика Федорця. Тільки на настійну вимогу константинопольського патріарха Луки та обурення православних всієї Русі він був змушений відмовитися від ідеї мати власну митрополію, а Федорця, за рік до падіння Києва, видав на жахливу страту київському митрополитові... До того ж, як зазначає історик О. Панченко, з московських князів святості удостоєний тільки засновник дому — Даниїл Олександрович. Навіть Дмитро Донський, визнаний національний герой, через втручання у духовні справи (домагався для Москви неканонічної автокефалії, а, як не парадоксально, противником автокефалії був Сергій Радонезький), виявився поза цим колом, потрапивши в нього лише в рік тисячоліття хрещення Київської Русі. Та ще й Русь, і Орда були шоковані жорстокістю та підступністю московського князя Юрія Даниловича, який за ярлик на московське княжіння вбив свого двоюрідного вуйка, тверського князя Михайла Ярославича. Останнього церква причислила до лику мучеників, тим самим виносячи національне поганьблення Москві.

В 1252 р. в Новгороді стає правителем Олександр Ярославич, прозваний «Невським», а дев'ятнадцятьма роками пізніше народжується його брат Михайло Ярославович, який з часом стає Тверським князем. В 1318 р. в передгір'ях Кавказу татаро-монголи вбивають Михайла, принісши в

жертву духам його серце. Коли тіло князя везли в Москву, то якимось під час привалу на ніч його залишили в якомусь хліві. Вночі над ним здійнявся на все небо хрест. Пізніше на цьому місці збудували монастир і місто Святий Хрест, що тепер відоме як Будьонівськ. На місці ж монастиря за часів радянського режиму було збудовано лікарню, яка стала відомою як об'єкт захоплення підрозділами Армії Оборони Чеченської Республіки Ічкерія. Нащадок Михаїла Тверського і княгині Анни Кашинської Іван Семенович отримує прізвище «Путята» і став родоначальником графів Путятіних, чия родова вотчина розташована в Тверській губернії і де у Вишньому Волочку Путятіни зводять жіночий монастир. Як встановив краєзнавець В. Урбатов, від морганатичного шлюбу одного з представників цього графського роду народжується син, якому дають усічене від графського прізвище Путіни (пор. Трубецькі — Бецькі та ін.) — внук померлого в 1883 р. адмірала Путятіна іменується вже Спиридоном Путіним. А відомо, що рід президента Росії Володимира Путіна походить саме з Тверської губернії.

БОЖИЙ МОЛОТ НА ЯЗИЧНИКІВ ДАВИД-ІОАНН

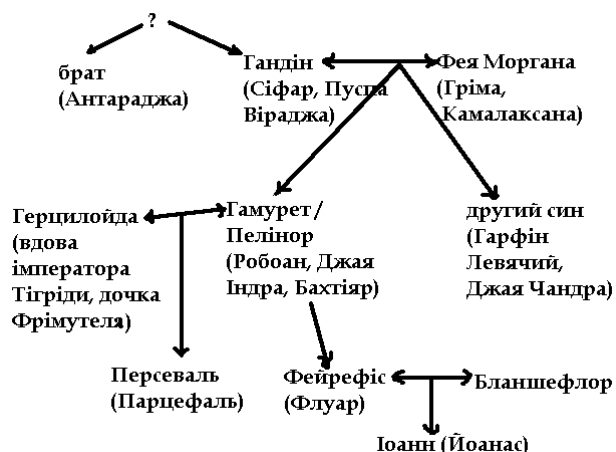
Вольфрам фон Ешенбах у своєму творі про Парцифалю розповідає, що анжуйський (!) лицар Гамурет (батько Парцифалю) їде в якусь країну Барука у Вавилон і бореться там з Помпеєм, племінником Навуходносора:

Но расскажу тебе о Клингсоре:
В самом Неаполе рожден,
В terra де Лабор он сел на трон.
Он — отпрыск знатнейших фамилий.
Дед его — неаполитанец Вергилий —
Чуть ли не с детства волшебником слыл,
Да, он великим кудесником был.
Клингсор же в Капуе был князем.

Як бачимо, часи і персоналії тут змішані, але даний текст демонструє нам реальне тогочасне світо— і часовідчуття автора книги (а отже, і його читачів): **історія — симультанне явище, все повторюється, все має єдину парадигму.**

Боротьбі анжуйського лицаря з нападником довкола Вавилону, під час якого Персеваль знайомиться зі своїм братом Фейрефісом, мавританським лицарем-язичником (і батьком пресвітера Іоанна; фламандська поема «Могатен» XIV ст. розповідає про те, як лицарі Ланселот та Вельвейн, шукаючи Парцифалю зустрічають дивного лицаря-мавра, який є братом Парцифалю від кохання батька з чарівною негритьянкою; також французький роман «Іпомедон» розповідає про те, як два молочних брати влаштовують боротьбу на березі моря), відповідає колізія іншого епосу — «Флуар і Бланшефлор» (написаний в 1147-1149 рр. для прославлення шлюбу французького короля Людовіка Молодого та Альєнори Аквітанської, які прийняли участь у Хрестовому поході⁴⁴⁹; епос сучасний романам Кретьєна де Труа та Васа): лицар — мавр, син еміра Флуар очолює оборону Вавилону від Йонаса Гандрійського. Флуар є коханим полонянки його батька, християнської герцогині з Іспанії Бланшефлор д'Ольнуа, і обом їм неминуче загрожувала б страта, якби не подвиг Флуара. Але інтрига полягає ще й в тому, що Флуар і Бланшефлор виявляються батьками... угорської принцеси Берти, матері імператора Карла Великого. Таким чином, син Флуара-Фейрефіса Іоанн (явно названий в честь героїчного суперника батька Йонаса, що цілком у тогочасних середньовічних традиціях!) виявляється дядьком французького королівського дому Піпіна Короткого. Крім того, у Кретьєна де Труа ім'я Бланшефлор носить дружина Персефалю, в той час як у Вольфрама фон Ешенбаха герой не знає плотської любові, що є умовою досягнення Грааля.

Іспанський автентичний роман «Про лицаря Сіфара» («El caballero Zifar», 1300 р.) розповідає

про життєві колізії могутнього рицаря Сіфара, який перебував на службі в індійського царя. Проте через заздрість придворних, а також тому, що служба йогоє для царя дуже дорога, бо будь-який кінч під ним через десять днів падає. Сіфар залишає Індію зі своєю дружиною Грімою та двома малолітніми синами Гарфіном і Робоаном. Дорогою, як справжній рицар, він здійснює подвиги на турнірах та святкуваннях, але й губить свою сім'ю: Гарфіна викрадає левиця, Робоан заблукав у невідомому місті, а Гріму викрадають пірати. Але їй вдається порятуватися і на кораблі, яким кермує сам немовля Ісус, дістатися до Галапії, де засновує монастир, в котрому живе дев'ять років. Сам Сіфар зі своїм зброєносцем Рібальдо допомагає королеві Ментону боротися проти ворогів. Сіфір, вважаючи себе вдівцем, заручується з принцесою, а після смерті її батька стає королем. Так здійснюється пророцтво, за яким предки Сіфара були могутніми королями, але втратили своє царство після того, як один з них виявився негідником, але попередня велич буде повернена його родові, коли в ньому з'явиться рицар, доблесть якого перевершить негідність його предків. Через певний час в Ментону прибуває на кораблі Гріма, а потім Сіфар знаходить і обох своїх синів. Далі в романі знову виявляється паралель з героями епосу про Грааль. Вирослі сини Сіфара перемагають бунтівного графа і спалюють його на вогні як зрадника, а попіл викидають в озеро. Але води закипіли, не бажаючи приймати останків злочинця, і з dna озера почулися грізні голоси. Саме озеро оточене певною таємницею, біля нього відбуваються поєдинки невідомих рицарів, раптово виникають міста і замки, а серед вод інколи з'являється прекрасна дама, котра заманує в глибини його тих, хто раптом побачив її. І далі розгортається чарівна історія цієї Дами Озера, яка нагадує Фею Озера, виховательку Ланселота у французькому романі (у германському романі Ульріха фон Цацікховена про Ланселота розповідається про те, як тирана Пант, правителя Геневісу, вбивають васали і його дружина з маленьким Ланселотом рятуються в лісі, але хлопчика викрадає озерна фея, яка виховує його на острові жінок, що нагадує виховання давньо-грецького героя Ахіллеса як дівчинки). Остання частина роману про Сіфара розповідає про подвиги Робоана, котрий після дивних пригод і перемог одружується на вдові імператора Тігріді (Овідій згадує Тігріді в 3-й книзі своїх «Метаморфоз») і успадковує його престол⁴⁵⁰. Саме в Робоані ми можемо бачити французького героя Гамурета, який, одружившись із вдовою, стає королем.

Проте на протилежному кінці Євразійського континенту існує аналогічний рицарський роман, на що досі не звернули увагу дослідники. Це — яванська «Повість про махараджу Пуспу Віраджу (Біспу Раджу)», яка є малайською інтерпретацією індійського оригіналу, який не дійшов до нашого часу. Тут розповідається про те, як цар Пуспа Віраджа з жінкою Камалаксаною та синами Джаєю Індрою і Джаєю Чендрою були вигнані з Міста Слонів (Нагара) через підступи брата царя Антараджі. Діти під час мандрів пропадають, але їх рятують рибалки. Поки цар кидається на пошуки дітей, а в цей час його жінку викрадає капітан корабля. З часом Пуспа Віраджа стає царем Прикордонного Міста (Саманта Пура), а невпізнані ним його сини — пажми в палаці. Якось зі столиці Деканського царства прибуває корабель. Доки капітан бенкетує з царем, обидва сини оберігають корабель, де й перебуває їх мати. Жінка, побачивши уві сні, що якийсь молодий чоловік дарує їй дві білі лілії, прокидається, виходить з каюти і цілує своїх дітей. Моряки, не розібравшись в ситуації, доносять на пажів цареві. Розлючений цар засуджує всіх трьох до страти, але перед самою

стратою впізнає у приречених свою дружину і синів⁴⁵¹. В мусульманській версії махараджа іменується Алі, його дружина — Хайнан, сам же Алі іменується падишахом або царем Шаму (Сирії)⁴⁵². Той факт, що сторожі воріт, щоб відтягнути кару, розповідають історії про невинно страчених (деякі з них тотожні історіям з «Панчатантри»), зближує з відомим уже аль-Масуді (X ст.) циклом історій про перського героя Бахтіяра, невинно звинуваченого в домаганнях дружини царя (пор. з іранським переказом про Сявуша), де сім візирів розповідають історії для того, щоб відтягнути страту. Бахтіяр народився від царської пари, яка була вигнана в ліс молодшим братом царя. Зрештою батько Бахтіяра був обраний царем країни, де бездітний купець усиновив хлопчика. З часом Бахтіяр потрапляє в палац, стає улюбленцем царя і головним візиром, але проти нього плетуть інтриги інші візирі і, зрештою, йому загрожує страта. Молодий візир відстрочує її, розповідаючи історії, доки цар не дізнається від купця, що Бахтіяр його власний син.

Як свідчить єпископ Акки Жак де Вітрі у листі від 18 квітня 1221 р. до папи Гонорія III, справжнім іменем індійського царя Іоанна було Давид, в той час як в народі він іменувався «священником (пресвітером) Іоанном». Проте й ім'я Давид видається не власним, бо інформатори одразу ж конкретизують: «Будучи наймолодшим серед своїх братів, подібно до Давида, святого царя Ізраїлю, він був звеличений над всіма та коронований на царство волею Провидіння»⁴⁵³. Західна традиція власне так визначає цього східного правителя — «Johannes presbyter, divina gracia Dominus dominacium omnium, quae sub coelo sunt ab ortu solis usque ad paradisum terrestrem» («Пресвітер Іоанн, Божою милістю Володар всіх володарів, котрі тільки є під небом від сходу сонця до земного раю»). Він також наділений епітетами «молот для язичників» та «викорінювач вчення невірного Магомета та його закону». В нього — три війська. Одне з них він спрямував у країну Колаф, підвласну братові султана Єгипту, інше — до Багдада, а третє — до столиці Курдистану Мосула, котру європейці середньовіччя ототожнювали з Ніневією. «...І вже стоїть він на відстані не більше 15-ти днів шляху від Антіохії та поспішає прийти в Землю Обітовану, щоб побачити Гріб Господній та відновити Святу державу. Але раніше він намірений, якщо на те буде воля Божа, в ім'я Христа підкорити країну султана Іконія, Калафію і Дамаск, а також всі розташовані між ними землі, щоб не залишати позаду себе жодного ворога»⁴⁵⁴. Те ж саме свідчив про «індійських християн, які називаються грузинами» невідомий рицар-хрестоносець у листі до архієпископа Безаносона: «...Їх цар благородний, йому 16-ть років, за силою та добродійністю схожий до Александра, але тільки не по вірі... Цей юнак везе із собою останки своєї матері, могутньої цариці Тамари, котра при житті дала обітницю здійснити паломництво до Ієрусалиму і просила свого сина у випадку її смерті привезти її останки до Гробу Господнього. Син зважив на прохання матері, хоче виконати її обітницю і доставити її тіло у Святе місто, чи то за згодою або всупереч волі язичників»⁴⁵⁵. Начебто це прибуття в Ієрусалим мусить відбутися на свято Пасхи 3 квітня 1222 року⁴⁵⁶.

Дослідники вважають, що тут наклався спогад хрестоносців початку XIII ст. про героїчну боротьбу грузинського царя Давида IV Будівничого, який у битві біля Дідгорі 15 серпня 1121 р. розгромив мусульман. У війську Давида була і тисяча франкських рицарів-тамплієрів. Внучка Давида цариця Тамара правила в 1184-1212 рр., а її син Георгій IV Лаша (1212 — 1223) домовився з канцлером князівства хрестоносців Антіохія Галтерієм про допомогу у боротьбі з ісламом. Але цьому завадило вторгнення в Грузію монголів Чингіз-хана. Сестра Георгія IV і наступна цариця Грузії Русудан у листі до Гонорія III повідомила про причини неможливості виконати братом обіцяної допомоги та просила допомоги у боротьбі проти цих «замаскованих християн», «єдиновірців» християн, бо в них на знаменах — косий білий хрест⁴⁵⁷ (тобто білий сокіл монголів; також сучасники-мусульмани називали монгольського хана «мухібб ас-саліб» — «люблячий хрест», а тотем орла на його прапорах ототожнювали з Хум(ой) — птахом Феніксом). Зокрема, начебто, за даними «Libro del Conoscimiento» («Книги пізнання», 1345 — 1350 рр.) гербом прєвітера Іоанна був чорний хрест (його кінці — у вигляді квітки лотоса) на білому тлі з двома золотими єпископськими жезлами по боках (надто нагадує сарматські піктограми).

Папа Гонорій III у листі до всіх архієпископів Франції розповідав, з посиланням на кардинала Пелагія, про те, що «...з-за океану... цар Давид, який названий священником Іоанном, богобоязливий чоловік, вторгся зі збройними силами в Персію і після перемоги над перським султаном зайняв та підкорив всю країну за 24 дні...Звідти він просунувся... на відстань всього 10 днів шляху від...

Багдада. Під такою загрозою султан Халапії, родич братів султанів Дамаску і Вавилону, наказав повернути свої війська, кинуті на християнську армію, що облягала Даміетту, проти вищеназваного царя... Далі у листах рицарів-тамплієрів можна прочитати, що саме цей цар Давид підкорив у країнах Сходу біля Персії одне царство з 300 містами, не рахуючи фортець та таборів, та інше царство, в котрому, крім 300 замків, є ще 66 річок і котре розділене на 40 частин, та зібрав 100 тисяч воїнів... До того ж повідомлялося, що в його війську 40 царів і 60 архієпископів та єпископів... Коли цар Давид та його війська почули, що впала Дамієтта (5 листопада 1219 р., — О.Г.), вони повернули через морські острови, бо так їм було зручніше, а всі чутки, котрі про них поширювалися раніше, припинилися»⁴⁵⁸. Тут слід зазначити, що папа Гонорій III чітко розрізняє грузинське царство і царство Давида — Іоанна.

Мешкаючий певний час на Близькому Сході француз Жак де Вітрі (латинізована форма імені — Якобус Вітріакус; надалі — кардинал і автор «Ієрусалимської історії») в одному з листів 1221 р. назвав саме «царем Давидом» монголо-найманського хана Кушлук-хана (ворога мусульманського хорезмського шаха), який певний час був християнином-несторіанином, але через напучування жінки став ідолопоклонником⁴⁵⁹.

Інший дослідник, Л. Гумільов, зокрема у монографії «Пошуки вигаданого царства», наполягав, що причиною чутки про антимусульманську державу на Сході був розгром військ сельджукського султана Санджара «ополченням» центральноазіатських племен, об'єднаних монголономним кіданським (кара-китайським) гурханом Елюєм Даші (пом. в 1143 р.) у Катванській рівнині в 1141 р. та те, що верховенство гурхана визнали хорезмшахи, а правителі Кашгару, Самарканду, Бухари і Темрезу стали платити кара-китаєм данину. Башкири, зокрема, вважають, що саме кіданського (кара-китайського) походження їхнє знамените катайське плем'я⁴⁶⁰.

Держава Сі (Західне) Ляо (1124/1130-1213 рр.) цього останнього кіданського принца з конфуціанською освітою та поклонінням богові сонця Шіквану (евенк. «сігун», «шігун», япон. «сьогун», манчж. «сун», солон. «шігун», негідал. «сівун», ороц. «сіу», орок. «сіун»; за переказами евенків-едянів, дочкою бога сонця Тиргакчан/Даркпекчан була дівчиця Кіда/Кеда⁴⁶¹, в якій ми вбачаємо епонім кіданів), якого арабський історик Ібн аль-Асір (пом. 1233 р.) називає адептом Вчення Світла⁴⁶² (маніхейства; «Глава церкви та її небесний прообраз — Ісус-Сяйво»⁴⁶³), охоплювала тільки казахське Семиріччя, частину Джунгарії та південні схили Алтаю⁴⁶⁴, столицею був Баласагун у верхів'ї ріки Чу біля Іссик-Куля. Спадкоємці Елюя Даші на троні були вже несторіанами (Ілія, Чжулху-Юрій). Але Л. Гумільов винятково зосередився на антиісламському аспекті («том, что было на самом деле»), що, на жаль, зробило його ракурс погляду надто вузьким. Із джерел він обмежився власне подальшою «раціоналізацією» образу царства пресвітера Іоанна, запропонованою ще в 1249 р. монахом-міноритом Вільгельмом (Гільмом) Рубруком (Рубруквіс; насправді ж він — фламандець Віллем Рейсбрук), який їздив послом до монголів і, зіткнувшись з розповіддю про каракитаїв, співставив їх із відомим у Європі царством пресвітера Іоанна: «...Саме в той час, коли Франки взяли Антіохію (в червні 1098 р.), єдиновладдя у північних племен належало одній особі, на ім'я Кон-хам (на думку Л. Гумільова, тут мається на увазі імператор Ляо, де «кон» — «провісник», а «хам» — «хан», — О.Г.). Цей Кон був каракатай... Ці катаї жили у певних горах, через котрі я переправлявся, а на одній рівнині між цих гір жив якийсь несторіанин-пастух, чоловік могутній і володарюючий над народом, названий Найман (за Л. Гумільовим, «наймани» — «восмиродові», тобто монгольське визначення кіданів, — О.Г.) і належний до християн-несторіан. Після смерті Кон-хама цей несторіанець проголосив себе королем, і несторіани назвали його королем Іоанном, говорячи про нього вдсятеро більше, ніж було згідне з істиною. Саме так чинять несторіани, прибуваючі з тих країн: з нічого роблять великі розмови»⁴⁶⁵.

Крім того, Л. Гумільов у своєму дослідженні не оригінальний, бо вперше в російській післявоєнній історіографії саме І. Магідович звернув увагу на ототожнення царства кіданів з царством пресвітера Іоанна: «...Підставою до виникнення цієї дивної легенди послугувала історично доведена крупна подія у Середній Азії. В 1141 р. війська середньоазіатського мусульманського правителя, турка-сельджука, султана Санджара (так званий «останній великий сельджук») були розбиті на північ від міста Самарканду кара-китаєми (кіданями)... Але західноазіатські християни змішали каракитаїв з керейтами, правителі котрих... прийняли християнство несторіанського толку. В середині XII ст.

християнський правитель кереїтів називався (точніше величався) китайським титулом Ван-хан»⁴⁶⁶. Марко Поло (гл. LXVI — LXVIII) зауважує, що саме Ван-ханом називали «попа Івана» (у монгольській вимові — Унекан, Умкан, Унхан⁴⁶⁷) і розповідає про війну в 1203-12043 рр. між ним та Чингізханом, в якій «піп Іван» був убитий на рівнині Тендук (Тандук, Сендук, Рендук; насправді ж кераїтський Ван-хан втік до монголів-найманів і був вбитий ними, а його син Сангун загинув у полоні у правителя Кашгарії)⁴⁶⁸.

Отже, вважається, що в європейській геополітичній уяві XII ст. співвіднеслося царство «царя-священника Іоанна» з відомим європейцям фактом наявності представників ересі, засудженої на соборі в Ефесі (431 р.), — християн-несторіан (quos Nestoriana haeresis ab ecclesia separavit) у Центральній Азії. Доктрина Несторія про те, що «у Бога нема матері» була прийнята «Церквою Сходу» на двох соборах — в 486 та 497 рр. На соборі в Біт-Запаті несторіанство було проголошене панівним віросповіданням перських християн, в тому числі й прихожан метрополії в середньоазійському Мерві. Патріархія несторіан містилася з 499 р. у Ктезифоні, а потім у Багдаді, а з 987 р. католикос затверджувався халіфом. В 1142 р. несторіани уклали унію з яковітами (монофізитами). До того ж несторіани були дуже толерантними до інакше віруючих, вважаючи, що глибинне «пошкодження» інших релігій не здатне змусити зникнути з людської душі тому світлові, котрий був даний їй при творенні. Відповідно популярним був несторіанський текст «Ганнат Бассуме» (VIII-IX ст.), де здійснюється така інтерпретація: Зевс або Гермес відповідають Мессії іудеїв, Песіотану магів, Брахмі і Будді індусів, Белові халдеїв, Тенгрі тюрків, Багуру (синові неба) китайців тощо⁴⁶⁹.

Відомим авторитетом несторіан, але Отцем Церкви (як католицької, так і православної) є прп. Ісаак Ніневійський (більше відомий як Ісаак Сирін), який не визнавав Вселенського Собору, скликаного в 553 р. у Константинополі, де, зокрема, було піддане анафемі вчення Орігена про передіснування душі. Саме Ісаак Сирін наполягав, що Євангельські тексти про пекло слід розуміти не дослівно та не у фізичному значенні. Геєна для нього — це стан, а не матерія, «зовнішня темрява» — це не місце, а «стан без радості від істинного пізнання і контакту з Богом», «плач і скрегіт зубів» означають внутрішнє і духовне страждання. Справжні муки у пеклі — не фізичні, а докори сумніння («...така геєнська мука: воно є розкаяння»), коли людина нарешті усвідомила, що самочинно зреклася любові Бога, і покаєння, яке там прийде, буде важким стражданням (в той час як католики стверджують, що після смерті тіла душа взагалі не здатна покаятися). Ісаак Сирін вірить у «чудесний кінець», бо «співчутливий Творець» не може створювати розумних істот тільки для того, щоб безжально накладати на них нескінченні страждання. Геєна — це лише місце для очищення, яке допомагає здійснити Божий намір, «щоб усі люди спаслися і прийшли до розуміння правди» (1 Тим. 2:4) (детальніше про це див.:⁴⁷⁰).

Свого часу, як розповідає Л. Гумільов, в 1287 — 1288 рр. монгольський ілхан Аргун у пошуку союзників проти єгипетських мамлюків надіслав несторіанського клірика уйгура Сауму. Він відвідав Візантію, Неаполь, Рим, Париж і Бордо. Скрізь він був прийнятий як шанований гість, його водили по храмах та могилах святих. Філіп IV і Едуард I запросили його в храм, а англійський король прийняв з його рук причастя. Навіть папа Микола IV дозволив Саумі здійснити євхаристію і дав йому у вербну неділю причастя зі своїх рук⁴⁷¹.

Найвідомішими несторіанами в Степу стали не перси, а монголомовні кераїти (кит. «цзубу», від тибет. «кочівник»), бо зайняли важливе місце в імперії Чингізидів⁴⁷². Вони всі прийняли хрещення в 1009 р. Начебто, Буюрук-хану, який заблукав у пустелі, явився святий Сергій та вказав шлях. Хан охрестився і взяв ім'я Марк (Маргуз) і надіслав запит мервському митрополитові: як дотримуватися постів кочівникам, не маючим рослинної їжі взагалі. Митрополит зробив запит у несторіанського патріарха Іоанна (помер в 1011 р.), на що той відповів: у піст треба утримуватися тільки від м'яса, а молочні продукти можна споживати. На цій підставі несторіани-кераїти на зауваги православних та католиків цілком могли визначати себе учнями патріарха Іоанна. Також несторіанами стали тюрки-онгути (відгалуження хуннів-шато), огузи та чігілі (джікіль). В уйгурів Турфану, Карашару та Кучі несторіанство витіснило залишки маніхейства, а сліди несторіанських поховань знаходять аж в долинах Ангари, в землі меркитів⁴⁷³.

Ряд дослідників вважає, що несторіанами також були до переселення на Камчатку (Уйкоаль) з материка й ітельмени. В них зберігся обряд подяки «Алхалалай» (архаїчніша жіноча назва —

«Алулу»; у коряків — «Хололо»), який відзначають на початку зими і основне місце в якому відіграє причастя з ритуального блюда «шилк-шилк» (з нерпового жиру та толочених бульб сарани-лілії, різних ягід та риб'ячої ікри), зображення потроєного дерева (названого лілією). Вважається, що назва містить саме християнські поняття «Алілуйя!», обряд Євхаристії, уявлення про Трійцю, присутнє в іконографії монголів (дерево Галбурвас, що виконує бажання, з потрійною квіткою над чашею)⁴⁷⁴.

Саме керейткою, племінницею Ван-хана була Соркуктані-бегі, найвпливовіша жінка Толюя, улюбленого четвертого сина Чингізхана, мати майбутніх монгольських великих ханів Мунке і Хубілая та Хулагу, завойовника Ірану, Іраку та Палестини. Останній сам не був християнином, але його старша жінка, внучка керейтського Ван-хана, Докуз-хатун (Дугуз-хатун) теж була несторіанкою⁴⁷⁵. Також Марко Поло (XLII), розповідаючи про охрещення хана Джагатая, повідомляє, що на честь цієї події у Самарканді було споруджено храм Іоанна Хрестителя, в основу стовпа якого було покладено якийсь чудовий сарацинський камінь, відібраний потім мусульманами⁴⁷⁶.

В Ірані збереглося передання, за яким пресвітер Іоанн визнав зверхність Чингіз-хана, а його прямим спадкоємцем був вождь племені гараї (тобто кераїтів) Ісхак-хан Кара-татар. В 1211 р. хіджри він на шляху в Індію побудував у провінції Рех (Ріх) місто Зав, перейменованому на Торбете-Хейдаріє («Могила Хейдара») через появу у ньому гробниці засновника суфійського ордену хейдаритів тюрка сеїда Котб ад-Діна Туні Мусаві Хейдара (пом. у 618 р. хіджри, 1221 р. хр.е.) з родини шостого імама Абдаллаха ібн Муси ібн Джафара (Абу Абдалаха Джафара ібн Мухаммада ас-Садіка). У боротьбі за владу у Мешхеді Ісхак-хан зазнав поразки і був страчений⁴⁷⁷.

В 635 р. несторіанство проникло в Китай, де, з невеликими перервами, прихильно оцінювалося імперською владою. В 714 р. в імперії Тан імператор Сюань-цзун указом заборонив буддизм, а в 745 р. дозволив проповідь християнства (лише в 945 р. було теж заборонене). З цього часу несторіанство охопило кочові народи китайської тоді Джунгарії, головним чином серед басмалів.

Також слід додати, що у листах францисканського монаха Монте-Корвіно, пекинського архієпископа, датованих 1305 — 06 рр., згадується несторіанський цар Індії Георгій, котрого також називають індійським пресвітером Іоанном. Про нього ж говорить в описі своїх подорожей Марко Поло (гл. LXXIV), котрий вважав Георгія шостим царем від часу пресвітера Іоанна⁴⁷⁸. Також у популярному описі мандрів Іоганна Мондевіля (1356 р.) зображувалося могутнє царство Іоанна далеко на сході, біля раю. А Іоганн Гесе у «Ітінераріусі» (1489 р.) владу царя-священника Іоанна поширює «до найдаальших меж землі», в тому числі і земний рай, що міститься на вершині гори Едем (ст.-євр. qedem «вічність, Схід» або adhan «відчувати насолоду», hdonh «насолода»; шумер. edin, аккад. edinu «відкритий простір; необроблена земля, цілина»), настільки крутої, що сходження на неї неможливе. Ввечері, при заході сонця, на горі видно прозору стіну раю (льодовик?). Тут — острів блаженних, «**Корінь Раю**» (Radix Paradisi)⁴⁷⁹. Старообрядець-інок Марк описує свою подорож через Сибір та пустелю Гобі до перебуваючого біля раю посеред океану «Опонського государства», де збереглося древнє благочестя та православний уклад. Цю країну він і вважав Біловоддям. «Бог наполняет сие место»⁴⁸⁰. «...І згідно Клапроту, — зауважила О. Блаватська, — ієрогліфічна карта, скопійована з японської Енциклопедії в книзі Фо-го-цзи, розташовує цей «Сад Мудрості» на плоскогір'ї Паміру, між найбільшими Вершинами Гімалайського Кряжу; і. описуючи його як кульмінаційну точку Центральної Азії, називає чотири ріки — Окс (Аму-Дарья), Інд, Ганг і Сіло, — що витікають зі спільного джерела «Озера Драконів»...»⁴⁸¹.

Як пише все в тому ж листі до французьких архієпископів папа Гонорій III, «...В цьому ж році повідомили, що цей цар Давид або, як вважають інші, його син прийшов вже в Команію (тобто Куманію, половецькі степи, — О.Г.), що лежить за Угорщиною, на руській землі. Там він опустошив деякі язичницькі землі, особливо в Команії, і протягом п'яти місяців вів жорстоку війну. Він умертвив багато тисяч руських, що вчинили йому спротив, а також деяке число язичників на Прутанісі (ріка Прут, — О.Г.) та зруйнував велике місто Торнакс, або Орнарію (Судак? — О.Г.), куди їздять купці з далеких країн... Деякі навіть повідомляли, що це не християни і не сарадини...»⁴⁸².

Також у західно-європейському творі XIII ст. «Relatio de Davido rege Tartarorum christiano» розповідається про походи Давида-Чингізхана проти Катаю (Китаю), Індії та Месопотамії.

В грудні 1248 р. в гавань Кіренію на Кіпрі від монгольського воєначальника-християнина Льчікадая (Ершікадая), намісника Персії та Вірменії, прибули послы Давид і Марк з листом до

французького короля Людовіка IX Святого (1226 — 1270) і вручили його кіпрському королеві Генріху. У листі зокрема говорилося: «...у слові Божому нема жодного розрізнення між латинським, грецьким, вірменським, несторіанським та яковитським віросповіданнями та всіма іншими, що поклоняються хрестові, бо в нас всі вони єдині. А тому просимо ми, щоб всеяючий володар не робив між ними різниці, щоб проявив він співстраждання до всіх християн...»⁴⁸³. Начебто усно послали намісника повідомили, що мати теперішнього царя Ріотхана (Гуюка?) — християнка і є дочкою володаря, якого називають священником Іоанном («Annales St. Rudberti Salisburgensis») ⁴⁸⁴. Вважається, що тут мова йде про старшу жінку Гуюк-хана Огул-Кайміш, яка правила після смерті чоловіка в квітні 1249 р. За свідченнями Рашида-ад-Діна, вона багато часу проводила з шаманами і була зайнята «вигадами та небиліцями». Гадаємо, посольство і свідчення послів мали іншу мету. Намісник в Персії Ільчікадай шукав тилу у подальшій боротьбі за великоханський престол, бо був приналежний до партії, яку очолив воєначальник Мунке і якого, через його матір-християнку Соркуктані-бегі, підтримувало все християнське населення Орди. Зрештою, саме він став великим ханом і розправився з ріднею попереднього великого хана. Сам хан проявляв більш ніж високу толерантність у питанні віросповідання. Як описує Вільгельм Рубрук, хан наказав послідовникам всіх представлених при його дворі релігій молитися своїм богам про припинення жажливої бурі. Аналогічно чинив його наступник Хубілай, який сказав Марко Поло: «Чотири пророки, котрим моляться і котрих шанують у світі. Християни говорять, що бог їх Ісус Христос, сарацини — Мухаммед, іудеї — Мойсей, ідолопоклонники — Согомом-баркан (Шакьямуні-бурхан), перший бог ідолів. Я молюся і шаную всіх чотирьох, щоб той з них, хто на небі старший воістину, допомагав мені» ⁴⁸⁵.

Проте, що цікаво, військово-політична легенда про царя — священника Іоанна таки зреалізувалася. Після того, як у 1254 р. у ставку хана в Каракорумі прибув сам цар Вірменії Етум (Хайтон) II (1224 — 1268), де він був прийнятий з усіма почестями, під ноги монгольської кінноти впали основні твердині ісламу — Багдад (10 лютого 1258 р.) та Дамаск (березень 1260 р.). Але у битві біля Айн-Джалуте (3 вересня 1260 р.) єгипетський султан здобув перемогу, а потім розгромив саму Вірменію.

М. Аджі (Аджієв) висловив припущення, що до дипломатичної місії до «пресвітера Іоанна» вірменського царя спонукав факт церковної традиції вірменської григоріанської церкви, а саме: звернення по допомогу до «тюрків» (гуннів) з їх вірою в Отця Небесного (Тенгрі-хан)⁴⁸⁶, Трійцю, символом релігії — рівнокінцевим хрестом («аджі» — «хрест» < «ваджра»⁴⁸⁷, або «хач» — «хрест»), який надягався на шию або малювався на чолі (пор. з миропомазанням), одягом монахів та священнослужителів (аналогічними у християн), оригінальною будовою куренів-храмів (схожих на ранньохристиянські), іконописом тощо. Власне останнє вчинив в умовах загрози від Візантії та Ірану католикос Грігоріс, внук Григорія Просвітителя. Грігоріс і є святим Георгієм⁴⁸⁸, агіографію якого римський папа Геласій в своєму «Decretum Gelasianum» з невідомих причин заборонив згадувати на I Римському соборі (494 р.), а також апокрифічне життя св. Георгія незмінно засуджується патріархом Никифором (поч. IX ст.) та у слов'янських індексах заборонених книг (зокрема, ікони Георгія на коні нема в жодному з храмів Московського Кремля, аналогічно зображення святого нема у всьому спадку іконописця Андрея Рубльова! Єдине зображення — на фресці XII ст. Георгієвської церкви в Старій Ладозі та іконі XIV ст., що зберігається в Російському музеї в Петербурзі, та й то він на обох беззбройний супроводжує Єлисавету, яка веде прив'язаного дракона; всі ж інші відомі зображення належать станковому живопису⁴⁸⁹). Традиція стверджує, що відбувся «мирний поєдинок» святого Георгія з драконом: святий промовив молитву Отцю Небесному, внаслідок чого дракон став покірний і на шнурі приведений принцесою у столицю. Без сумніву, вважає М. Аджі (Аджієв), мова йде про «духовний диспут» між вірменськими християнами та тюрками-тенгріанами, які, після виявлення «спільної» віри, стали в оборону не тільки Вірменії, але й самої Візантії. У 312 році візантійські греки на чолі з язичником Константином (перед самою смертю він прийняв хрещення від аріан), якому перед битвою було видіння рівнокінцевого хреста, під самим Римом розгромили на Мульвійському мості римське військо імператора-мітраїста Максенція. Неочікувана кінна атака застала легіонерів несподівано. «...Звідки взялася кіннота у Константина? Коли греки навчилися невідомого мистецтва джигитовки? І хто навчив їх?»⁴⁹⁰. Лише у Йордана є спогад про якихось 40 тисяч таємничих федератів. Чи знав султан Осман, штурмуючи в 1453 р. Константинополь, що ця столиця постала саме

завдяки його предкам?

У гуннів пізніше поселилися на 14 років вірменський єпископ Кардост та очолені ним сім священників. Вони створили «Писання на гуннській мові». Потім Кардоста замінив єпископ Макар. У Дербенті жив постійно екзарх вірменської церкви, існував вірменський квартал тощо. Було засновано церкву Кавказької Албанії, представники якої були на II Вселенському соборі (381 р.). Вірмени багато що перейняли від гуннів (яких М. Аджі вважає тюрками). Наприклад, хрестяться по-тенгріанськи, складаючи два персти — великий та безіменний. На Сході це — знак умиротворення. Глава вірменської церкви проніс через віки і тенгріанський жезл з двома змійками, і титул, яким його нагородили тюрки — «католікос» (без грецького закінчення «-ос») — «спільник», «союзник». «Ата чін аш Іжесі...», тобто «Отець, Бог їжі духовної...», — цими словами починалася давньо-тюркська молитва в ім'я Всевишнього Тенгрі... А чи не звучать ці священні для древнього тюрка звуки в руській молитві «Отче наш, Іже еси...?»⁴⁹¹. Цікаво, що головна молитва-мантра зороастрійців перед священним вогнем — «Аташ-ніяїшн».

Послідовники тенгріанства (т.зв. «Воїни Тенгрі») вважають свою релігію найпершою вірою в Небесного Отця (Тенгрі) — найпершою формою нордично-євразійської традиції, що протистоїть адамітському азіатсько-африканському світовідчуттю трансцендентності Творця і творіння.

Ряд дослідників також вважає, що культ Тенгрі занесено вершниками-протоалтайцями на Японські острови, де він зберігся у своїй первинній чистоті та популярніший серед населення Західної Японії (де, до речі, особливого успіху досягали й християнські місіонери). Мова йде про сінтоїстську школу Тенрі-кьо. Її основні догми — «камімоно-карімоно», «хокорі», «хінокісін» та «йокігурасі». «Касімоно-карімоно» («позичене й зайняте») означає, що весь набуток людини, включаючи його тіло та душу, отримано в позику від бога Тенрі-о-но-мікото. Якщо людина усвідомлює цей свій борг перед богом, їй буде благо. Якщо ж людина цього не відчуває, душу її покриває «хокорі» («пил»), тобто сукупність всіх гріхів та пороків. Змести із себе «пил» можна тільки вірою та молитвою. «Хінокісін» — щоденний внесок, обов'язок праці на користь бога і церкви. Нарешті, «йокігурасі» («сонячне життя») означає безжурну насолоду всіма благами життя. Аскетизм цілком далекий вченню Тенрі-кьо, і його наївна життєрадісність досі приваблює людей, перетворюючи його на світову релігію. Наприклад, у Заїрі (Конго) є дуже велика община з корінних мешканців⁴⁹².

Також Р. Генон зазначає, що «послідовниками Іоанна» (Mendayueh de Yahia) називають себе сабеї⁴⁹³ (від вавилоно-арамейського СБ' — «хрестити»), тобто представники «мандеїзму» (в перекладі «сєнс життя»), які вважаються сучасною наукою прямими нащадками вавилонян. Здійснюючи молитви, мандеї звертають обличчя до Полярної Зорі, вони заперечують божественність Ісуса Христа, вважаючи його лже-пророком. Гордяться тим, що його викрив шанований ними святий Ануш (Іоанн). Він жив за часів Понтія Пілата, виживав хворих, воскрешав мертвих. Потім відійшов у рай, де перебуватиме до кінця світу. Тоді він повернеться і спасе все людство. Патріархи мандеїв вважаються представниками Іоанна на землі. Основні положення їх віровчення викладені у 10-ти книгах — «Сідра Рабба», «Сідра д'Яхья», «Каласта» (збір гімнів та молитв), «Діван» (ритуальна книга) та інші. Віровчення мандеїв зазнало значного впливу гностицизму: у світі панують два начала — світло і темрява. У світі темряви, затопленому «чорними водами», жив злий дух: жінка-демон Руха («Дух»; у семітських мовах слово «дух» жіночого роду). Але якось світ темряви відвідав світлий син «сєнсу життя» Хібїлл, котрий пройшов крізь ці «чорні води», знищив їх володарювання та закував їх у важкі кайдани. Жінка — демон Руха народила від Хібїлла сина, котрого назвали Ур («Вогонь»), а від Ура та його матері виникли 12 планет та сузір'я зодіака. Після цього зі світлого світу прийшла істота Абатур («Батько сил?»), котрому Хібїлл наказав перетворити чорну воду на твердь за участю Рухи (тобто іудейський творець світу «Бог сил» — Саваот визначається як підпорядкована сила, лише як бог — деміург). Потім було створено тіло Адама, у котре Хібїлл вклав душу зі «скарбівниці життя». Але це дане тільки людям обраним, а проста людина знаходить свій порятунок у вірності своєму народові, послухові священникам, вірності традиції та звичаям общини⁴⁹⁴.

Згідно з «Кораном», сабеї (ас-сабїйя або ас-сабіун) як категорія між людьми писання (ахл ал-кітаб, тобто мусульманами, християнами та іудеями) та ахл аз-зіма (язичниками) користуються покровительством мусульманської общини. Вони теж будуть винагороджені Аллахом за те, що вірили у Судний день та жили благочестиво («Коран» 2: 62/59; 5: 69/73; 22:17).

Думається, що у переказі про царство Іоанна, по-перше, йдеться про царство, перебуваюче не стільки на Сході, в Азії, а за ісламським світом. А по-друге, про царство Давида-Іоанна повідомляють власне ті, хто перебував у полоні в Єгипті, звідки, як «цінний дар» потрапили до царя Давида-Іоанна, який їх звільнив та відіслав у Антіохію. За допомогою християнських полонених — благородного Бельваценсіса, його брата віконта Беллімона, Іоанна Арцейса, Одо Кастельона, Андре Еспуаса та кількох рицарів-тамплієрів та іоаннітів з «Дому німців» — єгипетський султан спробував досягти миру з Давидом-Іоанном⁴⁹⁵. Свідчення про прихід Іоанна пов'язані у джерелах із вищезгаданою боротьбою хрестоносців в 1218 — 1222 р. у північному Єгипті довкола приморського міста Дамієтти (Oliver, *Historia Damiatina*, cap. 33; Radulphus de Coggeshale, *Chronicon Anglicanum*; *Chronica Alberici monachi trium fontium ad annum 1221*).

Як відомо, власне за мусульманськими землями, але у глибинах Африки, за Єгиптом, у Нубії існували могутні християнські монофізитські держави — Нобатія (столиця Фарас), Мокурія (Стара Донгола), Алоа чи Алодія (Соба). Зокрема, в 745 р. нубійські християни вторглися під проводом царя Сірака у Єгипет для захисту Александрійського монофізитського патріарха та дійшли до самого Каїра, подолавши понад тисячі кілометрів долиною Нілу. Намісник Єгипту Абд ель-Мелек ібн Муса був змушений піддатися силі християн і випустити патріарха. Аж до IX ст. Нубія була могутньою, що арабам не вдавалося підкорити її, а цар Нубії вважався покровителем Александрії. Найпопулярнішим у нубійців був єпископ Пахорасу Іоанн, який помер у 1006 р. Всі наступні єпископи Нубії називали себе в офіційній титулатурі його учнями (пор.: «пресвітер Іоанн», що дивно, не іменується патріархом чи єпископом). Саме у часі хрестових походів, коли європейці вважали, що їм назустріч, у спину ісламу, вдарить могутнє військо «пресвітера Іоанна», у 1171 р. нубійська армія знову вторглася у Єгипет і захопила Асуан. Брат ворога хрестоносців курда Саладина (Салах-ад-Діна) за наказом арабського халіфа розгромив нубійську армію і вторгся у територію супротивника, та згодом араби змушені були на століття відмовитися від боротьби з Нубією. Тільки в 1323 р. панування християнських царів Нубії закінчилося, але царство Алоа протрималося до 1504 р.⁴⁹⁶

Саме в часі хрестових походів через вірменських (а вірменська Кілікія у східній Анатолії з її могутнім флотом на Середземномор'ї виступала союзником хрестоносців) та єгипетських купців-монофізитів, які виступали і в ролі дипломатів (зокрема, в пізніші часи теж саме вірмени були послами ефіопських царів до європейських монархів) ефіопські учні єпископа Іоанна і могли укласти угоду з християнським Заходом про спільну боротьбу з ворогом Сина Божого — ісламом. Про те, що між обома монофізитськими країнами існували безпосередні контакти, свідчать численні артефакти, як, наприклад, те, що вірменське письмо виникло на основі ефіопського складового письма (за Д.А. Ольдерроге), у вірменському Ечміадзині зберігаються фрагменти ефіопських рукописів XIV-XV ст., а в Британському музеї зберігаються списки вірменських слів з перекладом на давньо-ефіопську мову геез, а знамените «Житіє Евастотевоса» про основоположника могутнього релігійного руху в середньовічній Ефіопії розповідає про його мандри разом з учнями в Нубії, Єгипет, Палестину, на Кіпр і в Кілікію. В Александрії він зустрівся з вірменським патріархом і той дозволив йому замешкати у Вірменії, де Евастотевос начебто й похований. Його ж учні після повернення збудували монастир Дабра-Маріам, де було перекладено житія вірменських святих, а на острові Дак, що на озері Тана, було збудовано жіночий монастир на честь «блаженної Арсіни» — вірменської Ріпсіми...⁴⁹⁷

Підтвердження нашої версії знаходимо саме у свідченні путівника монахів-домініканців для подорожі в Ефіопію: у місті Шауа (Шоа) «...живе священник Іоанн... Священник Іоанн зимою править на своєму троні в Хаамері, літом же живе і править в Шауа. Цей володар носить ім'я Давид. Він володарює над 13 царями»⁴⁹⁸. Також за словами вищезгаданої «*Libro del Conoscimiento*» («Книги пізнання», 1345 — 1350 рр.) цар-священник Іоанн володарює в Грасіоні, столиці царства Ардеселіб («Слуга хреста»). Він — патріарх Нубії та Ефіопії⁴⁹⁹.

Домініканський монах Іордан в 1321 р. писав з Індії (!) про ефіопського негуса як про того, «quem vos vocatis presbiterum Johannem» (кого ви вважаєте священником Іоанном)⁵⁰⁰. Аналогічно папа Євгеній IV ще в 1439 р. у спеціальному посланні іменував ефіопського імператора «пресвітером Іоанном» (*Presbytero Johanni imperatori Aethiopum*)⁵⁰¹.

Можливо, що до християн Європи дійшли також розповіді про неймовірну архітектурну акцію ефіопського узурпатора Лалібела, який за свою побожність був причислений до лику святих. В 1150 р.

він розпочав приголомшливе будівництво — вирубування зі скелі десяти церков в натуральну величину. В скелі вирубувався своєрідний рів, щоб відокремити стіни будівлі від решти каменя, потім будівельники врізалися у сам камінь, формуючи будівлю. Довжина найбільшої церкви «Спас світу» досягає понад 30-ти м, ширина — 23-х м, глибина — більше 6-ти м. Всередині є 5 бокових притворів з 28-ма колонами. Церква має десятки вікон на двох рівнях і колонаду довкола будівлі з масивних прямокутних колон⁵⁰².

Також причиною змішання Індії та Ефіопії може бути й те, що в католицькій традиції (Руфін) просвітителем Дальньої Індії (Ulterior India) вважався святий Фрументій (Ближню Індію, відповідно, просвітив християнським вченням святий Варфоломей-Нафанаїл), римський юнак (захоплений в полон варварами і проданий у рабство цареві, котрий зробив його секретарем і скарбником, а потім регентом), який потім став знаменитим місіонером Ефіопії (в деяких документах червономорське побережжя Ефіопії та Сомалі називається «Індіго»), єпископом столиці Аксум, де в 340 р. християнство було проголошене офіційною релігією⁵⁰³. «...Після переходу в християнство абіссінців Аксуму в четвертому столітті, а потім і нубійців у п'ятому, продовжували зміцнюватися зв'язки з візантійською імперією: Козьма Індікоплов відвідав Адуліс та дав свідчення про Аксум (547 р.), і, з другого боку, Прокопій Цезарійський біля 550 р. у своїй «Історії юстиніанських війн» говорить про політику Константинополя стосовно блемміїв і ефіопів Аксуму»⁵⁰⁴.

У самих географічних уявленнях того часу вважалося, що Нілом можна доплисти до Індії: «... Так на півдні Інд виходить за межі замешкуваного світу та помірної кліматичної зони, нема нічого дивного, що в пустелі він втрачає свою назву. Потім, зробивши дугу, він повертає на північ, щоб, вже називаючись Нілом, стати благословенним джерелом життя у Єгипті»⁵⁰⁵; «...василевс направив божественні приписи цареві аксумітів. Цей індійський цар, розпочавши боротьбу з царем омірітських індів (тобто мова йде про південноаравійських хімьярітів, — О.Г.), переміг його і захопив його владу і всю його землю... римський посол, коли прибув у Александрію, вирушив по ріці Ніл до індійського моря в області Індії. Коли він прийшов до царя індів, той прийняв його з великою радістю... Цар індів Еллісфей негайно на очах римського посла вирушив проти персів...» (Іоанн Малала, «Хронографія», Книга XVIII). «...Страбон повідомляє, що за імператора Августа двадцять кораблів щорічно вирушало з порту Міос-Хормос у Єгипті в Індію. Нічого дивного, що за таких умов один мандрівник за царювання Тіберія, на ймення Гіппал, на початку першого століття відкрив механізм мусонів, що дозволяв плисти безпосередньо в Індію, не наближаючись до небезпечних берегів Хадрамаута, де розбишачили пірати. Наслідком такої інтенсивної торгівлі з Індією були й мандрівки, іноді мимовільні, до берегів Занзібару. Від географа Птолемея ми знаємо про три, принаймні, таких вояжі, про котрі розповів його попередник, Марін Тірський, який жив у кінці I ст... Тобто не підлягає сумніву, що в I ст. н.е. грецькі мореплавці з Єгипту і особливо жителі Саби непогано знали східні береги Африки аж до екватора... (називаючи побережжя «Індіго», як це засвідчено у розповіді про філософа Меропія Тірського, — О.Г.) на сьогоднішній час дійшов ретельний текст «Периплу Еритрейського моря»... «⁵⁰⁶

Починаються ці уявлення ще від експедиції до Індії Скілава з Коріандри (VI ст.), який вирішив, що Європу відокремлює від Азії ріка Інд. Вони чітко зберігаються навіть у часи Юстиніана, про що свідчить Прокопій з Кесарії: «Ріка Ніл з меж Індії стікає в Єгипет і ділить тутешню землю аж до моря на дві частини («Про побудови», 6,1,6). До цих уявлень слід ставитися не як до наукових або квазінаукових, а до міфологічних, що передають сакральну-традиційну картину світу.

БІЛЕ ЦАРСТВО В КОНТЕКСТІ ЕТНІЧНОЇ ІСТОРІЇ ЄВРАЗІЇ: УСУНІ — ТОХАРИ — ЮЕ-ЧЖІ — КУШАНИ

За «езотеричною» традицією під Біловоддям слід розуміти землі Північно-Східного Тибету — Амдо (древня назва — Сумпа) зі столицею Сілін (кит. Сініен), де розташоване Цо Нон («Сине

озеро»; монг. Кукунор; кит. Цінхай). Власне через цю країну проходив Великий Шовковий шлях⁵⁰⁷.

Назву «Біловоддя» ми співставляємо з монгол. «цаган усун», тюрк. «ак су» («біла вода»; пор.: «...В районі м. Кучі немало річок на ім'я «акан», «акин», «агин» — «потік води, річка» з «ак»... Аксу — велика ріка на Тянь-Шані, одна зі складових р. Тарим, і місто на цій ріці — окружний центр провінції. Старий Аксу китайці називають Веньсу — «теплий, затишний нічліг; тепла, затишна стоянка, готель»...»⁵⁰⁸), тобто землею войовничого племені усунів (усуні — європеїдні вихідці із степів на захід від вигину ріки Хуанхе). Згідно з переказами, спершу жили в Монголії і над ними царювала династія Нань-доу-мі. Вони в 160 р. до н.е. під ударами хуннів переселилися в Семиріччя та на Тянь-Шань, де асимілювали частину північно-східних (туранських) іранських племен саків⁵⁰⁹ (саків-ісседонів і саків-хаомоварга або амюргійські з значним тюркським домішком, що в результаті призвело до утворення «західних тюрків»⁵¹⁰, а етнонім «усунь» зберігся у племінному поділі казахів⁵¹¹), а потім поглинули і частину юе-чжів (массагетів-тохар), внаслідок чого постав єдиний «сакоусунський» («усунь-ісседонів») етнос⁵¹².

В 21 р. до н.е. сакоусуні завоювали північну Киргизію та Південно-Східний Казахстан, розгромили Греко-Бактрійське царство. Частина юе-чжів-тохар, на думку Дж. Шарпайтє (Карпентьєр), була асимілювана сарматами (дахами?), внаслідок чого постав іраномовний етнос аорси (aorsi > asii > asiani > усуні), носії, за І.В. П'янковим, прохорівської та сусловської археологічних культур (IV-II ст. до н.е. і II ст. до н.е.-I ст. н.е.; поширені на півночі і на заході на Південному Уралі, Нижній Волзі та Нижньому Дону, а на півдні під іменем дахів — до Східного Прикаспію, Хорезму та Ніси), нащадками якого є осетини-дігорці, а в Туркестані тохари асимілювали іраномовних саків і стали називати себе arsi⁵¹³. Вважається, що ім'я «аорси»-«білі, світлі» нащадки сарматів принесли у верхів'я Волги, де фіксуються етноніми з коренем «арс-/ерз-« (комі «комі-ерзя»; чув. «ар», татар. «арі» — «удмурт»), «арські князі» (в руських літописах XV ст.).

Начебто саме сянбійська (прамонгольська) назва «усуні» — «білі» (*uosuen < дв.-кит. *o-swen) була народноетимологічним витлумаченням сусідами етноніму asuen, asiani — самоназви великого конгломерату північноіранських племен Кавказу, Поволжя та Євразійських степів, що відома як асії — асіани ще античним авторам, Страбону (XI, 8,2) та Помпею Трогу. «...Цей етнонім, — відзначає Е.А. Грантовський, — достатньо рано засвідчений серед сарматів, а також достатньо надійно визначається у деяких особових іменах з Північного Причорномор'я, причому в оформленні, яскраво вказуючому на сармато-осетинське діалектне середовище»⁵¹⁴. Асії-сармати Центральної Азії були носіями карабулаксько-ворухської культури підбійно-катакомбних поховань під курганами в Північній Бактрії⁵¹⁵.

Власне в Помпея Трога наявна фраза «асіанські царі тохар» (де тохари = юе-чжі/юе-ші китайських літописів; кит. арх. da-«iwan «країна Давань» < *Taхwar «тохари»⁵¹⁶; Б. Луфер трактував, що етнонім є китайською передачею північно-іран. sgwied-di < Sogdoi; Ю. Реріх вважає, що «юе-чжі» — це лише назва одного з племен тохар: кит. «юе-чжі» < кит. архаїч. прочитання *ngiwat-tsie < тохар. got-ti ~ gut-ti ~ goti ~ geti; або, на думку Е. Пуллібленка, кит. арх. *Ywati, тобто плем'я ятїїв, яких Птолемей (VI, 12) розташовував поряд з тохарами⁵¹⁷; тобто мова йде про гілку іраномовних массагетів — «великих гетів/гватів»⁵¹⁸, сарматське плем'я getal, що відкочувало в межі Ганьсу у Західному Китаї та у II ст. до н.е. повернулося на захід⁵¹⁹, вказує на явну взаємодію цих двох народів. А отже, і про спільність світобачення та міфології⁵²⁰.

Держава усунів у тибетських джерелах називається Аша⁵²¹. Те, що деякі дослідники (І. Маркварт, Г. Халоун, Е. Пуллібленк) заперечують ототожнення усунів та асіанів⁵²², не може прийматися в силу того, що мова йде про два діалектно-етнографічні конгломерати одного сакоусунського етносу: усуні мешкали в Семиріччі і на Тянь-Шані, а асії (асіани) далеко просунулися на південь.

За китайськими джерелами, спершу юе-чжі (носії пазирикської археологічної культури) контролювали весь сучасний Монгольський степ з центром в оазі Дуньхуан і даниками їх також були сюнну (хунни). Тільки після поразки від хуннського шаньюя Маодуня (176 р. до н.е.) та його наступника Лаошана частина юе-чжів («да-юе-чжі» — «великі юе-чжі»; розмовляли варіантом тохарської мови району Куча — Карашахр — Турфан, т.зв. «тохарська А і Б») відкочувала на захід і завоювала країну Дася, землі на північ від ріки Вей (Оксус, Амудар'я) та біля Тяньшаню, де й

зустрілася з усунями (асіанами), що займали територію між Лоулань (Лобнор) та Алтаєм та були данниками хуннів. Надалі юе-чжі — тохари в 140 р. до н.е. витіснили з Бактрії в Согдіану саків⁵²³, столицею став Цзяньшічен (Цзяньші < Канда, тобто Мараканда, Самарканд, за Хенета Торю), а володар титулувався «ябгу».

Саки (саки-тіграхауди, кангюї), що протистояли сакоусуням, змушені були перейти на південь в Герат і зайняти південно-східний Іран, названий з того часу (120-ті рр. до н.е.) Сакастаном (Сеїстаном). Зрештою останні встановили контроль над парфянським царством і вели запеклі війни з тохарами (кушанами). Певна частина усунів (асіїв) виступала в цій війні як союзники парфян, інша — як союзники тохар. Зрештою, саме усуні іранізували тохар (кушан). Друга частина тохар об'єдналися з тибетцями цянь у Наньшані, де стала називатися «малі юе-чжі». Місто їх Куча стало з IV ст. н.е. крупним центром буддистського світу. Назва «тохари» збереглася в тибетців в якості назв поколінь (Thd-dkar ~ Rhod-dkar ~ Tho-gar), а тохаромовні елементи серед тибето-памірського регіону наявні ще в IX ст. н.е., а військові підрозділи тохар в районі озера Лоб-Нор згадуються в X ст.⁵²⁴

Глава держави усунів титулувався «гуньмо», столицею було місто Чігу (Місто Червоної Долини) на південному березі острова Іссик-Куль. З 125 р. до н.е. усуні були союзниками Китаю у боротьбі з хуннами. В 42 р. до н.е. хунни розгромили усунів і ті під натиском жужан відступили із Семиріччя до Тянь-Шаню, де згадуються писемними джерелами до 59 р.н.е. В IV ст. Ам'ян Марцеллін (16, 9,4) згадує ворогів Сасанідів «евсенів» чи «еусенів». Востаннє усуні згадуються у звіті посланника Дун Діна, який відвідав їхню столицю «Місто Червоної долини» в 435 р. В той час усуні зазнали жорстокої експансії аварів (абх'їрів, апар-апурум)⁵²⁵, яких ототожнюють з жуаньжуанями («повзаючими комахами») китайських хронік⁵²⁶, керміхіонами (іран. «корм» — «черв, тутовий шовкопряд» і «хіон» — варіант етноніма гунни) середньоазійських джерел⁵²⁷.

Згідно з китайськими літописами, в період панування юе-чжів-тохар в Бактрії-Дахя найбільше звеличилось їхнє князівство Гайшуан (kjweisiang < kusāna) — «кушани» (*kiwei-siaŋ)⁵²⁸. Побіжно можна згадати, що даний етнонім Б. Грозни, автор дешифрування анатолійської клинописної писемності, вважав одним із етнічних визначників прахамітської традиції Західної та Центральної Азії, а саме: нубійські «кушити», вони ж у єгипетських джерелах — «куш», у ассирійських — «кусу», у вавилонських — «каші»; каспійсько-загроські «кассіти», які у ассіро-вавилонських джерелах виступають як «кашшу», у грецьких — «коссеї» або «кіссії», у джерелах з Нузу — «кушшухаї»; південнокаспійські «каспії» або «каспіани»; кавказькі «касси» — добувачі олова-«кассітероса»; північно-кавказькі «касоги» (чер-касег > черкес, де kaseg — «орел»), від етноніму яких деякі дослідники виводять поняття «козак» (арабські джерела свідчать, що в середовищі черкесів існував особливий військовий стан «кашаки», «кешаки», «к-ш-к»); хеттська держава-місто Кушшар (Куссар); напівкочові «каскіти», які по-хеттськи називалися «гашгаш», по-ассирійськи — «каская»; місто тохар Куча; хіндустанські «кушії», від яких отримали назву гірський хребет Гіндукуш, Кашмір (по-грецьки Каспейрія, а його жителі — «касперійці»). Останній, власне, входив до держави вищезгаданих кушан⁵²⁹.

Через сторіччя правитель Гайшуану Кію-цзюкю (в першій частині імені явно вчувається авестійське сакральне «каві/кай» — титул правителя; вважається, що під цим іменем згаданий Кудзула Кадфіз монетних легенд: kujūla kadphises; кит. транскрип. «цзюцзюці» < *k'iedz'ieu k'iak) захопив всі інші князівства. Кію-цзюкю прожив більше 80 років, а потім його син Яньгаочжень (Віма Кадфіз) підкорив Індію аж до Кашміру включно. Надалі цар Канішка підкорив Пенджаб, Сінд і Уттар-Прадеш (до Бенареса), Афганістан, область Гаріму в Східному Туркестані. Столицею став Пурушапур (Пешавар). Китайці й надалі називали нове царство старим терміном «Великі Юе-чжі», але довколишні народи — «Гуйшуан», тобто Кушанське царство, якому в світовій історії довелося відіграти провідну роль в становленні буддизму.

В тюрксько-булгарському епосі «Джагфар Таріхи» зауважується, що родоначальник кушан Кан Кашан є сином сако-масагетської принцеси і хана Канджала з роду Албуга Сігеркана. Власне кушани, які контролювали торгівельний шлях від Північної Індії до Волги і котрі змішалися з північнокавказьким племенем котрагів-савроматів, розглядаються предками булгар, котрі героїчно витримували натиск римських легіонів, що рвалися на схід. Сестра останнього хана Артана (пор. з царством Артанія на сході Слов'янщини!) Бояр-Киз від шлюбу з гунським вельможею Агарджу з

гунського царського роду Дуло започаткувала болгарський царський рід Дуло, а інший брат Шада Банат відокремився від них. В часі ж дана подія збігається з повідомленням в римських джерелах про відокремлення племені алан від решти сарматів⁵³⁰.

Пізніше в цьому ж регіоні, заселеному історичними кушанами, з 420 р. «білими» називалися гунни-хіоніти (грец. «ефталіти», від кит. Едаїлідо, скорочене Е-да, імені родоначальника Ефталана Кушнаваза — Кушнаваара, який розгромив сасанідського царя Пероза; китайці паралельно застосовували ще етнонім хуа, хуадунь, а греки — етноніми нафтал, абдел, ефтал, ептал, абдаль), вони ж кідаріти (кадарити; від міста Кердер на нижній Сирдар'ї), що захопили в 5 — 6 ст. Приаралля, Тохаристан та Східний Афганістан. Ефталіти арабами називалися «хайталі», а їхня область — «Хутталь», «Хутталан». В 490 р. вождем ефталітів став Торомана, який заволодів областю Гандхара, а в 500 р. завоював Джамна-Гангську долину, долину ріки Інд (теперішні Гуджарат і Катхіавар) аж до Глівнора. Син Торомани Міхіракула (515 — 528 рр.) столицею обрав місто Шакалу (тепер Сіалкот) на півночі Пенджабу. Індійська династія Гуптів зберегла за собою тільки Магадху і правила як данники ефталітів, але в 528 р. завдали їм поразки. Ефталіти зуміли зберегти за собою лише північно-західну Індію, а після смерті Міхіракули в 540 р. ефталітська держава перестала існувати.

Л. Гумільов ототожнює ефталітів з дінлінами китайських писемних джерел («Вейлюе», «Вейшу», «Цзіньшу», «Бейші»; III-IV ст.), котрі спочатку переселилися на Памір та Гіндукуш⁵³¹.

Столицею ефталітів було місто Шакала (тепер — Сіалкот), ставка царя називалася Бадіань (Баміан в Афганістані). Китайські джерела називають їх окремою гілкою юе-чжив⁵³² (тобто іранізованими тохарами). Пехлевійські тексти ототожнюють хіонітів зі згаданим у «Авесті» туранським (в районі Мерву) племенем хьяона, вождем яких був Ареджатасп («Яшт», 17: 50-51), ворог прихильного до Заратустри царя Каві-Віштаспи. Передання про їх протистояння відоме з епосу «Переказ про Зарерідів» («Абйаткар Зареран»). При тому, що на зміну Кушанському царству прийшла держава хіонітів (ефталітів), вона й далі визначалася персами та вірменами як Кушанське царство, оскільки саме від кушан вони прийняли буддизм. Вважається, що панівна верхівка була іранська (ефталіти), а сама етнічна маса різноманітна (кушани, хіоніти, гунни, чоль), приймаючи до себе всіх незадоволених сасанідським режимом у Ірані, зокрема маздакітів на чолі з принцем Кавадом, молодшим сином Пероза. Загинула ефталітська держава під ударами тюрків в 567 р.

У сирійській хроніці Іешу Стіліта (поч. VI ст.) розповідається навіть про те, що білі гунни вторглися у Західну Азію і вся Сирія перебувала під їх владою. Інші джерела конкретизують цю групу «білих гунів» як суварів, котрі здійснювали походи у Вірменію та Малу Азію, доходючи до Каппадокії, наймаючись на службу до візантійців. В 568 р. суварів розгромили авари, після чого вони переселилися в Албанію (Азербайджан), де ворогували з персами.

Частина хіонітів — вархоніти (вар-хіоніти) — мігрувала на Захід, успадкувавши в 568 р. від гуннів Паннонію (Гунгарію)⁵³³. В Європі вархоніти вже становили союз племен, серед котрих — носії тюркських (сабіри), іранських (аланські «хорвати»-«захисники» та хіоніти-мешканці «болотяних городищ» Сирдар'ї та Приаралля), угорських (вари/уари, огори сучасного Башкиростану та кутургури Причорномор'я) та північнокавказьких (предки дагестанських аварців) мов. Змусила ці племена об'єднатися загроза з боку наймогутнішої Євразійської степової імперії — тюркютів, яких віце-каган (ябгу) Істемі в 558 р. здійснив успішну каральну експедицію. Саме «дарунком долі» для них була поява з півдня суперників тюркютів — авар (абар, ауар, обрив, апар-апурум)⁵³⁴, яких ототожнюють з жуаньжуанями («повзаючими комахами») китайських хронік⁵³⁵, керміхіонами (іран. «корм» — «черв, тутовий шовкопряд» і «хіон» — варіант етноніму гунни) середньоазійських джерел⁵³⁶.

Сам Аварський каганат в силу його різноетнічності візантійці стали називати «псевдоаварами», адже про власне як плем'я ефталітів — рівнинних скотарів абхирів (авар), як жителів Центральної Азії та Абірвану (між Кандагаром та Гератом), Гуджарату та дельти Інду і Конкону, вони знали досить добре. Індуси переклали етнонім «абхір» терміном «гопа» — «пастух», а у «Манавад хірмашастрі» говориться, що абхір — це той, хто народився від шлюбу брахмана з дочкою угри (нащадка шлюбу кшатрія і шудріянки). Абхіри, тобто справжні авари (обрі), займалися розведенням антилоп зебу, а їх божеством був косатий бог Крішна, якого немовля, начебто, всиновив абхір Нанда з дружиною

Яшодою. До V ст. абхіри були володарями власної держави республіканського типу, а ще в III ст. до н.е. завдали нищівної поразки індійській імперії Ашоки Маур'я. Сучасними нащадками абхірів є племена Індії врішні, андхаки та ахіри чи ахірвати, мова яких належить до західного діалекту мови хінді — браджу⁵³⁷.

Розгромивши орієнтований на Візантію союз племен (савіри-«сіверяни», утургури, анти), «псевдоавари» в 559 р. здійснюють успішний похід на Візантію, а в 567 р. в союзі із германськими лангобардами (епонім теперішньої Ломбардії) вирізали германське плем'я гепідів, що мешкало в районі українських та румунських Карпат, спільників все тієї ж Візантії. Наступного року лангобарди завойовують Італію, а авари підкорюють всіх слов'ян і розкладають свої шатра в Паннонії, де запановують на 250 років. Наприклад, у «Хроніці Фредегара» (IV, 48; 58) під 623 роком згадуються вінди, які були befulci гунів (тобто авар). Дане визначення вважають пов'язаним із слов'янським «буйволи», хоча, як на нас, це «ті, які зазнають глузу» (італ. beffare — «висміювати, глузувати, знущатися, зневажати») з боку авар (пор. з літописним переказом про страждання дулібських жінок, запряжених аварами у вози). За свідченнями сучасників, слов'яни становили піше військо, яке розпочинало битву перед аварською кіннотою. Також Константин Багрянородний, описуючи захоплення аварами Салони, конкретизує загарбників: «авари, які називаються також слов'янами». Це вторгнення авар спричинилося до того, що розділилися на частини племена липецької археологічної культури, охоплюючої Україну, Чехію, Словаччину та Добруджу⁵³⁸. Носіями цієї культури вважаються костобоки (за Амміаном Марцеліном та Павсанієм)/койстобоки (за Птолемеєм), названі також ще «загорянами» (Transmontani), назву яких можна етимологізувати як «древляни» (санскр. kashtra «дерево, палиця» + bhagas «володіючий»). Вони ж і розділилися на «древлян» українсько-білоруського Полісся, «чехів» (адиг. «чъыгы» — «дерево»), «ляхів/лехів» (пор.: абхаз. legazho «старець» < *leg «чоловік» + azho «старий»; хінальск. leged «чоловік», абазин. leg «раб, холоп», туш. lag «раб», чечен. laj «раб», авар., дарг. lag «раб», кабард. l'e «чоловік, муж», звідки осетин. laeg «муж, чоловік, воїн») та «галичан» (де іберо-кавказ. *xw-/*xu — «дерево» + -IVč — «чоловік»).

Останні — це анти, які певний час утворювали етнічний симбіоз із лазами (дчанами, колхами), котрі в 580-х рр. переселилися з Північного Кавказу, будучи гнані тюркютами Бурі-хана за те, що визнавали верховенство Візантії. Як свідчать джерела, тюркюти в 584 р. вирізали 300 тисяч полонених лазів, тіла котрих лежали вздовж дороги довжиною 160 км, тобто чотирьох днів шляху. В X ст. Лазіка об'єдналася з грузинським царством, але західна її частина — Пафлагонія — залишилася у межах Візантії. На початку XIII ст. в Лазіці за підтримки Грузії утворилася греко-лазька держава — Трапезундська імперія — під владою наступників цариці Тамари Алексія та Давида Комнінів. Ця держава проіснувала до 1461 р. В склад Лазіки — царства Егрісі, васала Царгороду, простягалася від ріки Ешиль-Ірмак до Ріонської низини, — входила й Абхазія (обези), переосмисленим спогадом про яких і розпочинається Галицько-Волинський літопис (пор. також: Лази на півн.-зах. від Кракова, міський парк Лазенки у Варшаві, місто Шпані-Лаз на Крупинській височині у Словаччині тощо; спроби пов'язати ці топоніми з коренем laz-/lach-/lech — на означення «поля», «цілини», «лісової просіки» є лише народноетимологічними витлумаченнями. Також в часі перебування лазів на Прикарпатті їхня мова, на відміну від інших кавказьких мов, стала належати до балканського мовного союзу, який утворюють албанська, румунська, новогрецька, балканська і його периферією є сучасні східно-карпатські говірки української мови⁵³⁹). Але забуття історичної реальності призвело до того, що літописець так і не навів обіцяної легенди про Галичину могилу, сидіння на якій вже знаменує володарювання, мотив чого цікавим чином перегукується з кавказькими традиціями.

Також етнологи встановили, що на основі ефталітів та сакських племен катхі і такшаків на території Індостану сформувалися раджпути⁵⁴⁰, які зберглися як багатомільйонний етнос, перерісши у націю, в той час як «денемадизація» авар у Європі призвела до повного зникнення аварського етносу (див. давньо-руську літописну приказку «погибоша аки обре») серед місцевих романських, слов'янських, гепідських та інших германських племен. Зокрема виникають дві чітко диференційовані групи — нащадки від шлюбу чоловіків-ромеїв з аварськими (та іншими) жінками (про них розповідають «Чудеса святого Дмитрія») та від шлюбу чоловіків-авар зі слов'янськими жінками (за Фредегаром), названі в іноземних джерелах як «еделінги», «аріманни» чи «лібертинами», а місцева назва — «косези» (від авар. quazaq — «вільний, розбійник, кочовик»). Останні, на відміну від

звичайних слов'ян, мешкали у своєрідних «градах» (оточених засіками поселення; найбільшим було Вали біля Микульчиць у Моравії) та утворювали кінноту, характерною особливістю якої було носіння шпор із гачками (авари ніколи не носили шпор)⁵⁴¹. Зрештою, Паннонія стала легкою здобиччю для нових хвиль мігрантів — спочатку інших слов'янських племен, а потім угорської орди.

Вважають, що столицею на часі могутності білих гуннів (ефталітів) був Балх (давня Бактра) на південь від ріки Балх (Джейхун, Амудар'я), який в Китаї називали По-хо (По-ло, Боло), а у Візантії — Валаам⁵⁴². Місто впало під ударами персів в 468 р., після чого кідаріти на чолі з сином Кідара Кунхасом відійшли в Індію. У Ал-Белазурі Балх називається «містом тохарів», а у Ал-Якубі та Ат-Табарі вся Бактрія визначається як «країна тохар». В таджицькому епосі «Гургولی» царем Балху є Овез (Аваз), син царя країни Чамбулі і її захисник. Саме тут як у часи ефталітів, так і наступних тюркютів було сотні буддистських монастирів — «віхара» (від слова «віхар» походить топонім Бухара). Проте більшість науковців схиляється до дещо іншої локалізації, а саме: городище Ер-курбан на 10 км на пн.-зах. від міста Карш (Узбекистан). Власне в китайській хроніці «Бейші» («Історія північних дворів», 386-618 рр.) вся Каршінська оаза називається «Нашеболо» (< Несеф < Нахшеб), а в ній — Боло, резиденція великих юе-чжів, де править Цідола (Кі-то-ло, тобто Кідар)⁵⁴³.

Також з 982 р. офіційно держава войовничих тибетомовних тангутів (самоназва — мі, мінья; китайська — дан сян; тангутами монголи іменували всіх тибетців), що відома в історіографії як Сі Ся (займала території сучасних Ганьсу і захід Шансі; розгромлена монголами в 1227 р.) та розкопками в Хара Хото, називалася «Велика держава Білого і Високого»⁵⁴⁴.

Щодо поняття «біле»⁵⁴⁵, то воно асоціюється з поняттям «велике»⁵⁴⁶. Також у слов'янських мовах «біла» означає «велика або давня»⁵⁴⁷. У одній із версій французького епосу «Bueve de Nantone» (кін. XII ст.) Русь називається «великою» (Roussie la grant), а у родових системах народів Північного Кавказу та придонських степів соціальне значення «благородний, незалежний, свобідний» придане атрибутові «білий» («ак») ⁵⁴⁸. Це дало підстави В. Чапленкові виводити етнонім «русь» від осетинського «урс» — «білий», що «...на його думку було ознакою вищості»⁵⁴⁹, бо білий колір, зрештою, асоціюється з виробничою силою, втіленою у молоці, яйці та й спермі. А іранські (ширше — аланські та північно-кавказькі) воїни-скіфи та скандинавські варяги виступають як носії цієї сили, останні «вінчаються» на престол «матері міст Руських», а перших ще й приводить на терени майбутньої Русі шлях сонця — Арьян-Ведж, Арьяварта («шлях аріїв»; пор.: гот. wigs, дв.-ісл. vegr, дв.-англ. vez, дв.-сакс., дв.-верх.-нім. Weg «дорога, шлях»), «шляхом Вінчання», «тропою Трояню» (нім. Trauung «вінчання»), на якій можна отримати нагороду за здійснені звитяги у вигляді володіння земельними наділами — аллодами (all— «чистий, весь», -od «власність»). «...Чиста власність, теге ргергіт — за поясненням латинських словників. Наділи роздавали згідно із заслугами. Вождеві дружини, кунігу, діставалась найбільша частка і, крім того, йому діставалися ще інші землі... Власне з розділом землі між дружинниками закінчувалися їх відносини стосовно вождя: дружинники ставали свобідними власниками (= на Заході це «барони», від латин. baro, baronis «воїн», на Русі — «вої(-ни)», від пн.-кавказ. «вайнах», на відміну від спадкових власників — «бояр», болг. «боляр», сербохорв. «бољар», від. кельт. bo-aige «власник стад худоби» через посередництво ілліро-албан. biјar «благородний, щедрий», biјaгi «благородство, щедрість»; — О.Г.). Але їм слід було відбивати натиски нових дружин, котрі шукали для себе аллодів чи приходили знову через загальний рух народів. Цей зв'язок спільної небезпеки і загальних вигод поєднував дружинників із вождем. Але у вождя були ще свої приватні цілі, для котрих він повинен був створити собі особливу дружину, і цим новим дружинникам (на Русі, це — кмети, пор. з чеськ. kmet «поручник» < латин. comitatus «зі спільними обов'язками» — О.Г.) роздавав він свої землі: є феодал (власне володіння, дане в оплату, від слова fee — мзда, оплата, що збереглося в англійській мові) власністю, яка дана у винагороду... Той, хто отримав такий феодал, змушений був нести певні повинності... Колишні члени дружини... прагнули створити собі невелику власну дружину; вони слідували прикладові куніга і дробили свої землі, аллоди на наділи, роздаючи їх <у володіння дружин з військовими повинностями> бездомним людям, які полишали суспільства, обширніші»⁵⁵⁰.

ЗОЛОТИЙ РІД АЛАН-ГОА

І БОЖЕСТВЕННИЙ ГЕСЕР-ХАН

Зі старцем **Макарієм** (грец. «Блаженим») легенди про Біловоддя слід співставити божественного Цаган убугуна — «Білого Старця», «господаря землі» у алтайців. Паралелі йому наявні серед культових персонажів китайців (Шоу Сін), тибетців (Пехар), японців (Фукурокудзю, Дзюродзін): «...Основні функції Цаган убугуна — покровительство довголіттю і родючості... Легенда про його зустріч з Буддою і наступним за цією зустріччю перетворенням Цаган убугуна в захисне божество ламаїзму була складена, буддійська фразеологія у культові тексти введена, але ім'я за ним збереглося попереднє, ікона з його зображенням отримала доступ у храм... і... він став одним з дієвих осіб цаму — ламаїстської містерії торжества над ворогами віри. Добряк, комічний лисий старець у білій одежі, доторком свого посоха до людини знімаючий йдучи на неї нещастя, — такий він у цамі, таким він був і у народних віруваннях, звідки його запозичив ламаїзм»⁵⁵¹.

Ім'я Макарій (грец. μακαρία «блаженство, щастя») у оповіді про цього білого старця слід пов'язувати з іншою східною традицією, а саме з міфологічним образом фантастичної морської тварини Макара, відомої в індійській традиції та у народів, що зазнали впливу індійської цивілізації (тохар AV matar, монг. matar, манчж. madari, санталі mangar). Химерність цього персонажу повинна була для тих, хто зіткнувся з ним, співвіднести з відомою християнському світові єгипетською традицією (Сфінкс). Крім того, досі походження образу Макара залишається нечітким, хоча вважається, що тут вплинули елліністичні зображення Посейдона і морського чудиська — тритона (у греків Макар — син Гелія і Роді; син Еола; супутник Одиссея; лапіф на весіллі Піріфоя; острови Блажених — ai тооp макагооp пеесоі). Але про субстратність Макара говорить те, що його щелепи та язик із закрученим придатком виявляють велике сходження з корневищем та квіткою лотоса. В індійській традиції лотос («падма») як символ жіночої життєвої сили (геніталій), родючості (пор. з ветхозавітним принципом «ліліт», який у церковно-слов'янських перекладах подавався як «унокентавр») тісно пов'язаний з водою, океан називається його житлом («Махабхарата», III, 105, 23). «Макара, — пише Р. Генон, — є крокодил (шішумра або шішумарі) з розкритою пащею, котрий лежить «проти течії», уособлюючи єдиний шлях, яким неминуче повинна пройти кожна людська істота. Він, таким чином, виступає як «охоронець воріт», котрі слід пройти, щоб звільнитися від обмежуючих умовностей... Цей крокодил є Аммід давніх єгиптян, чудовисько, котре очікує результатів психостазису, або «зважування душ», щоб пожерти тих, хто не витримає цього випробування. Це також той самий крокодил, котрий, з розкритою пащею, підстерігає «безумця» двадцять першого листа Таро... З іншого боку той самий Макара є в індійському Зодіакові знаком Козерога, тобто «воріт Богів»... — Замість лику крокодила — «пожирача» Макара отримує вигляд дельфіна — «спасителя»...; отже, він має два протилежних аспекти, якщо хочете, «сприятливий» і «зловідний», котрі також відповідають двоякості Мітри і Варуни...»⁵⁵².

У джайнізмі макара — це символ одного з родів першого з чотирьох основних племен божеств, що мешкають у Кхарабхазі. Плем'я це іменується Бхаванавасіні («у палацах мешкаючі»), а рід — Ватакумара («Вітряна молодь»). Їх правителі — «індри» — Веламбха і Прабханджана. Колір тіла божеств цього роду — темний, одягнуті вони у багрянні шати.

У тибетській буддистській традиції санскритське «макара» перекладено як «чусін» — «морський лев», який зображався на хоругві богині — «керіми» заходу — Червоної Прамохи, котра ототожнюється з червоною левоголов'ячою богинею Ваджра-Шрінхала («Тримаюча залізний ланцюг») ⁵⁵³. З головою макари зображалася тибето-буддійська йогиня Червона Мирна Богиня. Також у тибетській мові наявне слово mkhar «храм».

Макара, що в цілому моделює і символізує життя і природу у всіх її станах, є їздовою твариною річкових богинь Наді-деватас. З цим ми співставляємо «свідчення», що пресвітер Іоанн, володар Біловоддя, царює і над амазонками ⁵⁵⁴. Щодо нашої версії про ототожнення царства пресвітера Іоанна з монофізитською Нубією «духовних синів єпископа Іоанна», то зауважимо, що й амазонки розташовували не тільки на Кавказі та Меотії, але й у Африці, яку тоді називали Лівією (див.: Есхіл, «Прикутий Прометей», 723 — 725, 416 — 419).

В 586 р. до н.е. в Китай прибуло посольство північотибетського царства, яке китайці називали **Нюй-го** — «Жіноча держава», бо в ньому «з коліна в коліно жінки царюють». За описами звичаїв

цього етносу виходило, що в ньому наявні як тибетські, так і іранські (согдійські) особливості⁵⁵⁵. Верховний бог цього народу називався Асюло, що може пояснюватися як індоіранське «Ахура» (індоєвропейськість цього народу призвело до того, що його ім'я було перенесене на наступних прибульців — саме «нуучі» називають якути росіян).

Порівняймо також цим наступну цитату: «...Царство жінок... розташоване в Північній Індії, на санскритській мові називається «суварнаготра», тобто «золотий рід». Буддійська легенда про золотий рід міститься у сутрах «Запит Вімаларабха» і «Передбачення Гошрінга», котрі складені... не пізніше другої половини VII ст. н.е. Судячи з того... можна припустити побутування легенди задовго до цього періоду. Монгольський вчений — лама Ш. Дамдін пояснив походження так званого «золотого роду» монголів, пов'язавши його з цією легендою, котра, за його словами, зводиться до того, що «золотий рід» пішов від богині, засланої за гріхи у образі відьми (срін-мо) на Золоту гору»⁵⁵⁶.

Ця монгольська генеалогічна легенда дуже схожа на засвідчену ранньосередньовічними європейцями (Йордан, посилаючись на Павла Орозія, автора «Historiarum paganos libri», який жив у 380-420 рр.) легенду про походження гуннів від висланих королем Філімером, сином Гандаріха Великого, із середовища готів, що мешкали в районі Меотидського болота (Азовського моря), жінок-чарівниць («аліорумнів») (Iord. Getica, 122). Також в «Історії лангобардів» Павло Диякон (728-800) розповідається, як в нелокалізованому місці лангобарди зустрілися з амазонками, які, за словами автора, «існують досі в глибинах Германії». Після перемоги над найхоробрішою з них ті змушені були пропустити лангобардів (Pauli, Historia langobardanum, I, 15).

Можна вважати, що даний **мотив виникнення етносу від з'єднання двох фратрій — чоловічої та жіночої — має циркумпонтійський характер**. Наприклад, за 24 дні до свята Трійці румуни святкують todorusele, dodorusale, коли, начебто, русалії зустрілися з міфологічними «братами» (народне витлумачення як Todor, Федір). Аналогічно у адигів шанується богиня Жиг-Гуаше в оточенні тхаухудів — красивих дів-воївниць, яка від коваля Глепша народила сонцесяйну дитину, яка навчила нартів орієнтуватися в походах за Чумацьким шляхом. В палеоевразійській традиції побутовав звичай виокремлення класу молодих неодружених воїнів (у тюрків він власне й називався «турк» — «міць, сила», від туру/тору «звичай, закон» + кун/гун «дівчина, жінка»⁵⁵⁷; виник тюркський етнос начебто від регулярного відселення з середовища іраномовних массагетів-туранців у приалтайські землі груп колоністів та змішання їх з прамонголами, пратунгусами та пратібетцями) для відселення у дальні регіони для освоєння земель. Зокрема, у вотивній традиції італіків (самніти, пісцени, гірпіняни) існував саме такий обряд «Священної весни» (Ver sacrum) з посвятою (velare) богам всіх дітей та домашніх тварин, котрі народяться протягом року з найближчої весни. Тварин приносили у жертву, а дівчата і юнаки, після досягнення повноліття, повинні були залишити країну. Така молодь зазвичай мусила завоювати собі нове місце для поселення. Сабіняни присвячували таку молодь саме Арею (Марсу), римляни — богині Венері (яка вважалася матір'ю вождя переселенців з Трої в Італію Енея), греки — Аполлонові Археgetу (так, зокрема виникли дорійці) тощо⁵⁵⁸.

Дане твердження породило версію про подвійне походження європейських гуннів, а саме — від прийшлих в 160 р. н.е. «палеосибірської раси» (за Г.Ф. Дебецем) центральноазіатських північних хунну/сюнну⁵⁵⁹ (як зазначає Л. Гумільов, хунни після розгрому їх в 155 р. сяньбійським вождем Таншіхаєм пройшли майже без обозу по прямій, від Селенги до Дунаю, 2600 км за 1000 днів, тобто по 26 км щоденно протягом трьох років. Це пояснює і відсутність залишків палеосибірського типу в археологічних даних на всьому просторі шляху хунну в Європу) та місцевих автохтонів — предків чувашів, які прийшли до Азовського моря з берегів Байкалу набагато раніше від хунну⁵⁶⁰ (надалі, начебто, даний етнос «проточувашів» залежно від відсотка хуннського домішку розділився на болгар та власне чувашів). Тут новоспечений етнос гуннів, вперше згаданий Діонісієм Перієгетом в 160 р., вів до 375 р. вперту боротьбу з аланами (останні є са(в)р(о)матським племенем, про виникнення яких Геродот (IV, 110-117) повідомляє, що вони є нащадками обряду «священної весни» — виселення «молодих скіфів» у район Меотиди, де вони вступили у шлюб з амазонками, котрі користуються фракійською мовою⁵⁶¹, та готами (Аmm. XXXI, 3,1).

Інші ж дослідники настоюють саме на індоєвропейському (а отже, можливо, й спорідненому готам, приналежних до ясторфсько-пшеворсько-зарубинецького археологічного комплексу) субстраті європейських гуннів, відносячи його до сайрїмів «Авести» («Яшт», XIII, 43; XXI, 52; савроматів-

сарматів античних джерел)⁵⁶², або навіть слов'ян (І. Білик, Г. Василенко, І. Калинець)⁵⁶³. Аналогічно виникли «білі гунни» (ефталіти) від змішання споріднених хуннам етносів (юебань) та іраномовних саків-хіонітів (хуаона) — мешканців долин Согду та Гіндукуша (Л. Гумільов, К. Єнокі)⁵⁶⁴, котрі переселилися сюди з північного Приаралля (т.зв. «болотні городища»).

За джерелами відомі «кавказькі гунни» (пор. з вірм. *hup* «блід» та етнонім «бродники» та євр. «авар» — «переходити, долати переправу»), котрі служили у перській армії в 60-х роках III ст., а вірменські джерела свідчать для 90-х років того ж століття про гуннських та аланських солдатів. Із сасанідських написів 293 р. з Пайкули відомо про тюркського хана на Кавказі, а в 363 р., за свідченнями Іовіана, захищалися кавказькі проходи «від варварів, котрі були невідомі римлянам та персам», а у складі армії парфянського царя Аршака II (345—368) боролися з персами алани та гуни⁵⁶⁵. Отже, найманством на Заході та Сході алано-гуннський конгломерат зумовлював безперечне проникнення певних міфологем у середовище імперських етносів та їх союзників.

Також слід пам'ятати у зв'язку з версією походження монголів від «золотого роду», що власне хунни (сюнну) перші з народів Середньої Азії мали безпосередній контакт з буддизмом та шанували золоту статую Будди (нею опікувалося хуннське плем'я сюту) — «цзінь жень», «золотого чоловіка» — для поклоніння Небові та яку захопили китайці. Ханський імператор У-ді (147 — 87 рр. до н.е.) поставив її у палаці Ганьцюань у якості великого божества, а самого сина князя хуннів — сюту зробив своїм близьким радником, наказав вигравіювати портрет жінки князя після її смерті на імператорській гробниці. Він надав титул «золотий рід» («цзінь ші») нащадкам сютуського князя⁵⁶⁶. Всі хуннські шаньюї (імператори) носили титул «ченлі гуту» — «син Неба», що схоже з буддиською концепцією про сина Неба (девапутра), обґрунтованою у буддиському творі «Суварнаправха сутра». Титул «син Неба» носили буддиські тохаро-кушанські царі та правителі Кучі. Поставши зовсім незалежно один від одного, у типологічно подібних умовах, концепція «сина Неба» (іманентного божества) — «тянь цзи» — полегшила поширення буддизму.

Як відомо, рід Чингіз-хана називався «золотим», а його родоначальниця Алан-Гоа згадується у Рашид-ад-Діна: «...отже, золотий рід повинен був існувати ще в більш ранню епоху. Є подібність між самим переданням про народження Будди і давньо-монгольською генеалогічною легендою, наявною у Рашид-ад-Діна. Якщо виходити з наявності давньої буддиської традиції в Центральній Азії, що перейшла і до монголів, можна допустити, що при сакралізації свого ханського роду монголи використали буддиську легенду»⁵⁶⁷. Як свідчить «Таємний переказ», на дванадцятому поколінні від засновників монголів Борте-чіно (Сірого вовка) і Гоа-Марал (Чарівна лань) та їх сина Бату-Чігана (Непереможного Білого) їхній прямиий нащадок Добун-Мерган одружився на красуні з таємничого племені хорі-тумат Алан-гоа. Але плем'я не схвалило шлюб і діти Добун-Мергана змушені були відокремитися (пор. з генеалогічною легендою готів про народження гуннів від шлюбів з вигнаних з племені готів жінок — «відьм» зі степовими «духами», та з Геродотовою легендою про утворення народу сарматів від шлюбів вигнаних скіфських юнаків зі степовими амазонками, яких скіфи називали, за словами Геродота, *οιορπατα* «чоловіковбивці»).

Після смерті чоловіка Алан-гоа народила трьох синів, а батька їм описувала як світлорусого чоловіка, що приходив до неї димник юрти і випускаючий світло, від котрого вона завагітніла. Це, начебто, повинно було пояснити, чому рід справжніх монголів був високорослим, бородатим, світловолосим та блакитнооким. Л. Гумільов вважає монголів прямими нащадками східноіранських жителів оазису Турфан в басейні Тариму, які мали власне князівство Чеші. Після розгрому від китайців вони перейшли на бік хуннів і за це були поселені в Забайкаллі.

Сином Алан-гоа і предком Чингізхана у дев'ятому коліні був Бодончар, дату народження якого монгольський історик Х. Перлее відносить до 970 р. Саме Бодончар освоїв полювання із соколом та підкорив собі якесь азіатське плем'я, яке стало основою вже народу монголів⁵⁶⁸.

Проте також нащадком Алан-гоа був вже вищезгаданий Буюрук-хан, він же цар несторіан-кераїтів Маркуз. Після смерті прадіда Чингізхана Хабул-хана Маркуз очолив кочівників — кераїтів, монголів та уйгурів — для боротьби з тунгусомовними чжурчженями. Але його підступно полонили татари і чжурчжені розіп'яли на «дерев'яному ослі» (в 1150-х рр.). У Маркуза було два сини — Хурчакус (пом. 1171 р.) — цар власне кераїтів і безіменний «гурхан» — цар союзу кераїтів та монголів. У монгольських джерелах останній згаданий як саме перший монгольський хан — Хутула-

хаган. Син Хурчакуса Тогрул (Тооріл), який двічі через підступи родичів потрапляв у чужинецьке рабство, стратив своїх дядьків, за що гурхан скинув його. Старійшина монголів Есугей-баатур, батько Чингізхана, проте, підтримав опального принца і відновив його на престолі. Гурхан змушений був зі своїми прихильниками відкочувати на південну окраїну Гобі до тибетомовних тангутів. Надалі Тогрул (Ванхан) і Темучін (Чингізхан) стали бойовими побратимами, виступаючи на боці чжурчженів. Надалі несторіанин Тогрул (Ванхан) навіть усиновив Чингізхана. Але в 1203 р. була спровокована різанина між монголами Чингізхана та кераїтами, внаслідок чого Ванхан загинув, а остання несторіанська держава в Степу впала⁵⁶⁹.

Одна з назв Макара — **Джаларупа**, «Водяна форма». Макара вважається також одним із дев'яти скарбів бога Кубери, охоронця Півночі. Він володар колісниці Пушкаки, здатної літати у повітрі. Кубера постійно асоціюється із землею, горами, надрами. У нього великий опуклий живіт, дві руки, три ноги, вісім зубів, одне око. Друге він втратив через прокляття Уми за те, що підглядав за нею, коли вона залишилася на самоті з Шивою. Його епітет — Вайшравана, тобто син мудреця Вішраваса (сина ріші Пуластї), та дочки ріші Бхарадваджі Деваварніні.

Ведичні легенди аріїв розповідають, що бог **Кубера** володів початково островом Ланкою та океаном Сагара. Його зведеним братом був ракшас Равана (символічний образ тамілів), який підступно вигнав Куберу з Ланки. Кубера переселився в Гімалаї, заснував столицю Алаку, побудовану божественним будівничим Вішвакарманом, йому належить чарівний сад Чайтрататха, що перебуває біля підніжжя світової гори Меру, його слуга Манібхадра — бог торгівлі, його дружина — чарівна Ріддхі, принцип процвітання, його друг — бог Шіва. Його свита — це якші, кіннари та гухьяки, його народ — «ітараджана» — «інші люди» (або «пуньяджана» — «чисті люди»), що напрошує на згадку «антиподів» — за грецькою міфологією, жителів Південного материка. Згідно з тибетськими легендами, «інші люди» перебувають у стані анабіозу в недоступних гімалайських печерах, але наступить епоха, коли вони прокинуться і започаткують нову цивілізацію. Даний переказ ліг в основу фантастично-квасієкзотеричної теорії російського вченого Е. Мулдашева щодо походження сучасного людства від цієї «первинної» раси особливих людей⁵⁷⁰.

Слов'янським аналогом міфологічному індійському Кубері є Купало (якого пов'язують з іменем «Іван», слов'янським еквівалентом антропоніму Іоанн). Вони обидва — боги родючості і пов'язуються з магічною квіткою (Кубера — через свою їздову водяну тварину Макара — з лотосом, а Купало — через «мочарі» — з цвітом папороті), а також обидва співвіднесені із захованим скарбом.

Паралеллю Кубері-Купало видається можливим оголосити давньо-грецького міфічного героя Кефала («Голова»), який зазнає певної втрати через мотив підглядання: необачно вбиває свою кохану дружину, яка назирці стежила за ним на полюванні. Вигнаний за ненавмисне вбивство, Кефал знайшов пристановище у фіванського царя Амфітріона, якому позичив свого чарівного пса (пор. із супутником Кубери Макара), щоб упіймати лиса, котрий завдавав великої шкоди околицям. Горці Західної Грузії знають бога родючості Тулепіа — Меліа («меліа» — «лис»), який, вірогідно, тотожний і хаттському Телепінусу (він же пн.-кавказ. Тлепш, адиг. Лъэпщъ — «бог-коваль»; тобто мова йде про хетто-еллінське протистояння), але на нього наклався і один з грецьких варіантів осмислення Телепінусу не як Телефа, а як Кефала (через діалектне чергування звуків *k-/t— і *-lph-//— rhl-). На підтвердження нашої версії виступає міф, за яким Кефал жив на Сході з богинею ранкової зорі Еос (аналог індійської Урваші) і став батьком Тігона, родоначальника царських династій Сирії, Кілікії та Кіпру.

Індійський персонаж Кубера під прізвиськом «Вайшравана» — «син Вішраваса» переходить у буддиський культ степовиків Євразії — ваджраяну (варіант махаяни) та сприяє ворогам західно-тибетського божества Пехара.

Останній був покровителем ворогів тибето-монголо-тюркського епічного героя Гесера, який здобуває перемогу⁵⁷¹. **Гесер (тібет. Ке-сар)**, зокрема, відбирає трон і скарби (які, за пізнішою редакцією, доручив Пехару стерегти проповідник буддизму Падмасамбхава у монастирі Самьє), здобуває красуню Другмо (Рогмо-Гоа, Урмай-Хогон, Мандарава), ворогує зі своїм дядьком по матері Тхотунгом (пор. з Тігоном — родоначальником східних царів у грецькій міфології), визволяє дружину з полону, а земну матір виводить із пекла. Найбільш древньою локалізацією Гесера вважається Кром (від «Рум» — іранська назва грекомовних ромеїв — візантійців). Навіть Р. Шоу та А. Грюнвельд

вважали, що ім'я Гесер — це азіатський варіант римського, візантійського та германського титулу «цезарь» («кайзер»). Цю гіпотезу підтримав Р.А. Стейн: «...Яким же повинне бути походження Цезаря або візантійського Кай-сара, який став героєм тибетської епопеї! Воно не настільки ж менше, ніж той великий міграційний рух, котрий називається греко-буддійським мистецтвом»⁵⁷². Начебто, уявлення про Цезаря принесли согдійці, які в VI-VII ст.т. поселилися в Ордосі, мали стосунки з тюрками та вели торгівлю з Візантією, Іраном та Китаєм⁵⁷³.

Зображення Гесер-хана наносилися на танки, що відтворюють образ великого буддиського реформатора XIV ст. і засновника школи гелугпа Цзонкаби (Цзонкапи; 1357 — 1419), засновника монастиря Тапі Лхунпо біля Шігадзе (за іншими даними, монастир заснував учень Цзонкаби перший далай-лама Панчен Гедундруп в 1447 р.). Одна з жіночих божественних істот зі злости проклинає релігію Будди і дає обітницю переродитися в образі демониці та викоринити буддизм. Бодхидсатва Падмасабхава відчуває, що завдяки цій обітниці народяться три сини, царі хор-глін, — вороги буддизму. Для порятунку на землю сходить божество Крунс-Глін у образі Гесера. Народження Гесера є «дивне», «неприродне» — із землі (тріщини, ями, з печери) або відроджується з могили після невдалих спроб родичів умертвити. Він вважається сином рабині Гонсон (Гон Мо) та короля країни Глін (Лінг; на мові бурушаскі — Лама), провінція Кхам (Kham «окраїна» ~ осет. fars, іран. pars-, parsav < *perk — «ребро», «бік», «край», «окраїна», «україна» > Parsa, Parsava, Parthava «Персія»⁵⁷⁴) на сході Тибету (де мешкало тибетське «козацтво» — «галоки»), дуже некрасивий, називається іменем «незаконнонароджений» (тибет. Tson-je, монгол. Журі-Жору, тюрк. Тагай Тжуру або Пагай Джуру, тувін. Багай Чуру, бурушаскі Rangchu), але завдяки магії долає труднощі. Як переможець у змаганні за трон стає королем під іменем Гесер (тюрк. Касар, на мові бурушаскі — Kiser, тувін. Кезер-Мергене, бурят. Абай Гесер хубун). В Китаї він перемагає жінку імператора Гуме-хана — демоницю, яка намагається знищити буддизм. Але завдяки підтримці п'ятерох дочок імператора — втілень Грол-ма (божественної Тари), він відновлює славу релігії. Але демониця повторно перенароджується у вигляді трьох синів-демонів короля хорів (хор-глін) Ті-на-тшо. Один з демонічних синів, Гур-Дкару, зумів осквернити магичну силу Гесера, після чого викрадає його дружину Бруг-мо. Зрештою Гесер очищується від скверни і за допомогою друзів знищує трьох демонів. Далі Гесер завойовує країни Кію-лін (країна на півдні), Хі-тшо (землі монів), Та-жо (Ті-ше, Таг-зік, тобто Іран), Глін і Монголію, Сі-же (країна на півночі, іраномовні саки?), Кха-ше (Кашмір), Чуку (країна за Індією, де добуває яйце птаха r'eng), По-жо (По-пу, Непал, Ассам або Східний Тибет), Же-Лото (країна жінок на заході, звідки походить тибетський звичай дарувати шовковий шарф — хадак). Зрештою, Гесер добуває чарівний камінь — перлину з 9 очима та спускається в потойбіччя для врятування дружини⁵⁷⁵.

В бурятському епосі Абай Гесер втілюється на землі для вирішення суперечки між небесними істотами (тенгріями) за оволодіння після «відходу» тенгрія Асарангі блакитним середнім небом (Сегеен Себдег тенгрі): він стає на бік добрих 55 західних тенгріїв володаря Хормусти (= іран. Ахура-Мазда; варіанти: хан Хермос тенгрі, хан Тюрмас, Хурмас) проти злих 44 східних тенгріїв його сина Атай Улана. У вигляді вершника зі списом Гесер скидає Атай Улана (або його синів — герелів) на землю, де переможений розбивається на тисячі шматків, з яких утворюються багатоголові чудовиська — мангдахаї (мангуси). Гесер сходить на землю і наводить там «генеральну чистку», рятуючи ще й викрадену душу дочки Синього Неба.

Перші свідчення про Гесера європейцям повідомив мандрівник-вчений П.-С. Паллас. В 1772 р. під час подорожі Східним Сибіром він відвідав місто Маймачон (Алтан-Булак) на кордоні Монголії і побачив там храм Гесера, якого він назвав «Вакхом і Геркулесом східних татар». Повне ім'я Гесера він записав як Arban ssugi Essin gessur Bogdo chan — «Der zehn weltgegenden regierer oder Monarch Bogdo chan»⁵⁷⁶. Найвища вершина снігового хребта Амне-Мачін, східного відгалуження Куньлуня, як пише Е. Томас, у тибетського племені голек називається Гесер-пхо-бран, тобто «Палац Гесера». Вважається, що резиденція Гесера розташована десь між Джекундо й Канцзе. А. Девід-Лін описала легенди про Гесера у книзі «Надлюдське життя Гесера з Ліна», перед тим відвідавши місця, пов'язані з цим персонажем⁵⁷⁷.

Ім'я Гесера прийняв тибетський цар Госрай (Го-си-ло), який в 1030 — 1040-х роках у горах Амдо і на берегах озера Кукунор об'єднав племена в царство Тубот проти іншого тибетського царства

— племені мінягів (дансянів, тангутів; пізніше назване царством Західна Ся), які встановили жорстоку диктатуру над довколишніми тибетськими та тюркськими етносами.

Можливо, як на нас, на міфологічний образ Гесера наклався образ історичного монгольського хана Гушрі, який на чолі багатотисячної армії найманців з Євразійського степу у 1640-х рр. завоював Далай-Ламі V абсолютну владу у Тибеті, а езотеричній школі «жовтих» («гелукпа») — домінування у боротьбі з домом Цанга, які опиралися на «червону» школу («кармапа») та князем провінції Кхам Бірі, якого підтримували представники «чорної віри» («бон-по»). Саме цар Цангу Карма Тенкйонг (хан Цанпа, Цанбу) став відомий у Європі і до нього було відправлене посольство Е. Коцелли (Казелли) і Ж. Кабрала, що вперше повідомило європейцям про таємничу країну Шамбхалу (Ксембалу). Цікаво, що у Європі в той час палали війни: в Англії революція Олівера Кромвеля, у Німеччині — «Тридцятилітня війна», в Речі Посполитій — повстання козацької християнської міліції на чолі з генеральним капітаном (гетьманом) Богданом Хмельницьким. У Китаї ж впала імперія Мін і від неї успадкувала владу маньчжурська династія Цзінь. Якщо б йти за Л. Гумільовим, можна було б говорити про спалах пасіонарності вздовж поясу Євразії від Атлантики до Тихого океану.

Ось які уявлення про Гесер-хана у сучасників-буддистів зафіксував у своїх нотатках М. Реріх: «...Зверніть увагу на поєднання Гуаньїнь, Арья-Бало — Авалокітешвара. Гессер настоює на побудові храму Арья-Бало.

Ім'я Гессера дійшло до Волги (Астрахань).

Гессера об'єднують з Ассуром.

Храм Гессер-хана був вибудований на місці явлення Авалокітешвари. Ордосці ставлять перед будинком знамена п'ятибарвні — в кольори райдуги, очікуючи прихід великої істоти — «Тенгірас Очіртай».

... Біля Калацзе вказують багато місць, посвячених імені Гессер-хана: 1. Гаруда — Гессер-хана; 2. Сідло Гессера; 3. Бубен Бругуми — жони Гессера; 4. Прялка Бругуми; 5. Фортеця Гессер-хана — висока скеля, біла пляма є знаком дверей...

Весною в Ладаці буває свято Гессера зі співами та стрільбою з лука. З назв пісень спілітається цілий вінок Гессера.

Запам'ятаймо назви: «Гессер-переможець», «Гессер і скарб велетнів», «Мудрість Бругуми», «Батько і Матір всемогутні», «Повернення Гессера і Бругуми», «Голоси неба», «Закляті стріли», «Чотири перемоги Гессера», «Молитва Гессера на вершині Шрар», «Гессер — володар блискавки», «Переможна пісня Гесера», «Хвала Гессерові»...

Ім'я Орiona часто пов'язується з оповідями про Гессер-хана. На Алтаї гору Білуху називають Уч-Сюре. Уч-Оріон. Сюре — житло богів, відповідаючи монгольській Сумер та індійській Сумеру. На гору Уч-Сюре сходять білим хідником. Небесна птаха на горі Уч-Сюре перемогла дракона. Цаганубугун — білий старець — завжди близький до Великої Ведмедиці...»⁵⁷⁸.

Вражає, що сліди міфів про Гес(с)ера слід шукати у перському епосі про героя Зарера (фарсі), Заріварайя (авест.), Заріадра (дв.-грец.), якому сприяла богиня Ардвісура Анахіта (покровителька води і родючості, персоніфікація планети Венера) у боротьбі з Арджаспом, вождем кочових туранських (середньоазіатських та євразійських степів) північно-іраномовних племен (конкретно згадується плем'я хьяна, що співставляється з гуннами-хіонітами). Зарер також здобуває красуню Одатиду, дочку царя Смарта (за Харесом Мітиленським, IV ст. до н.е.; у Фірдоусі вона — румійська, тобто грецька, царівна Кітаюн). Чародій Відарафш підступно вбиває Зарера, а за батька мстить його син Бастварай.

В даному випадку частина тибетців, сприйнявши перський варіант, протиставила цей переказ своєму більш давньому його аналогові міфу про Пехара, який сам іменується «білим хмаровим небом» і сином «Білого бога Неба» та матері «Лумо — обереги багатства». Пехара вважається покровителем тридцяти трьох небес, його шанували уйгури і хоори як самого «Білого Бога Неба». Пехара зображали у блакитній мантії, в супроводі вовків та собак, він — провідник душ у потойбічне царство. Більш пізніше зображення Пехара з білим левом вказує на його зв'язок з культом білосніжних гір. Пізніше Пехара почали зображати верхи на якові, або білому коні. У світу Пехара входять дружина, чие ім'я вказує на зв'язок із зоряним небом, а також планетарне божество Раху⁵⁷⁹. Подальший мотив долі Пехара в уявленні тибетців теж індоіранського походження: втікаючи від принца Муругценпо

(корейськ. Мірик, кит. Міле, буддист. Майтрейя), якого підтримує бог багатств Вайшравана — Кубера, він перекидається на грифа або голуба і його вбиває один із супутників Вайшравани. Цей мотив співвідносимо з ведичним переказом про те, як стрілець Крішану, «швидкий думкою», вистрілив з лука у орла (сокола), який ніс із неба для Індри стебло магічної соми. Але стріла потрапила тільки в одне махове перо, з якого виросло дерево парна (палаша) або шальяка. Дана міфологема, як на нас, відобразилася навіть у родовому гербі Рюриковичів — «Сокіл у піке» (більш відомий як «Тризуб»): одне з «крил» герба уквітчує рослина чи деревце⁵⁸⁰. У іранській «Авесті» Крішану згадується як Кересан, вождь, пов'язаний із хаомою (сомою).

Сюжетно найближчою паралеллю є авестійська історія стрільця **Керсаспи** (де «аспа» — «кінь»), сином Тріти («Третього»). Він убиває демонічних Сервару, Гандарву, Сनावідку, синів Патани, воїна Арезощману, вовка Капуд-Пехіно, гігантського птаха Камак. Керсаспу зачаровує діва — пері Хнантаїті (пор.: Гесера зачаровує його колишня дружина, яка стала дружиною демона Мези Бумджиди, він же монгольський Тумен Джаргалан) і герой засинає вічним сном на східній окраїні Ірану. Але в день Страшного Суду повинен прокинутися і вбити демона Ажи-Дахаку, що вирветься з вериг. За «Бундахішною», сплячого Саму поранив отруєною стрілою туранець Ніхаг, тому Сам спить досі, «покритий снігами», над ним «стоїть небесний арн», його оберігають «99999 фраваші праведних»⁵⁸¹. Ю. Евола так інтерпретує даний мотив: «...Поранений король, король, перебуваючий у летаргії, король, померлий і тільки видається живим, або живий, але лиш здається мертвим, і так далі — ось близькі і взаємозамінні теми, котрі ми постійно зустрічаємо в циклі Грааля, натхненному особливою живучістю і силою останніх високих устремлень Заходу (і ширше — Євразії, — О.Г.) відновити свою сакральну структуру у згоді із законами великої, духовно-чоловічої та традиційно імперської цивілізації»⁵⁸².

Вважається, що існував першопочатковий міфологічний образ індоіранської релігії «Сама керсаспа нарьямана» (букв.: «Сама, струнких коней маючий, мужній»). Але надалі образ розпався на два: «Фравардін-яшт» (найдавніша частина «Авести») згадує героя Керсаспу з родовим іменем Сама («Яшт», 13.61, 136), а епітет «нарьямана» стає найбільш вживаним епітетом Керсаспи. У пізньоавестійській та пехлевійській традиціях Саму і Керсаспу вже розрізняють, хоча вони здійснюють одні і ті ж подвиги, пов'язують з одним і тим же героїчним циклом (див. «Шахнаме»): Сам — правитель (син Нарьямана, предок героя Рустама), а Керсасп — герой, що здійснює подвиги (пор.: у давньо-руських билинах великий князь Володимир Красне Сонечко і богатир Іля Муромець; «муромець» як народноетимологічне витлумачення сакрального на Русі, іранського за походженням, епітету «нарьяман»). Далі вже в арабській традиції образ Керсаспа розпався на Гаршаспа — останнього царя династії Пішдадідів (Парадатів) і богатиря Гаршаспа.

Проте у деяких версіях сам Керсаспа (ср.-перс. Керсасп, фарсі Гаршасп) виявляється у пеклі за те, що ударом палиці загасив вогонь під своїм казаном. Герой просить пробачити його, посилаючись на свої подвиги, і заступництвом Заратустри Гершаспові було прощено його гріх.

З даним мотивом покарання героя співставляємо ногайський переказ про виникнення прадавнього порогу правого берега р. Молочної поблизу Мелітополя, відомого як «Кам'яна Могила», де знаходять релікти дошумерського письма: «...у ногайців існувало повір'я, що камені ці нагромаджені богатирем Багуром, якому аллах на спокуту тяжкого гріха звелів виривати руками з близького гірського кряжа камені і складати їх на березі Молочної у такої висоти гору, з якої в усі боки було б видно степ. Виконуючи повеління аллаха, Багур... для прискорення виконання робіт... вдавня до хитрощів, нещільно вкладаючи камені, і коли більш ніж на половину справи було зроблено, Багур, тягнучи велику брилу, необережно оступився і провалився в навмисне залишені ним між камінням щілини (тобто гроти, — О.Г.), застряг там і помер з голоду. Таку кару він зазнав за бажання обдурити аллаха... Місце стало називатися Таш-Даг, що означає Камінь-гора... Іменем богатиря Багура, Багурдагом (що означає Багурова гора) було названо ногайський аул, що розмістився довкола кургану, з якого Багур, за розповідями, за свого життя виглядав жертви для своїх богатирських подвигів» (І.К. Дзякович; Цит. за: ⁵⁸³).

На місці Багурдага виникло поселення з назвою Вознесенка (тобто наявний у назві мотив сходження, виходу, повернення героя). Жителі цього поселення досі використовують ногайську назву ⁵⁸⁴, що, можливо, закріпилася тому, що слово «багур», поряд зі звичним «бугор», у мовленні жителів

вносить у структуру їхньої мови свій семантичний потенціал, реалізуючись «...на своєму, тільки їй властивому внутрішньому просторі. А це, в свою чергу, може поглиблювати сприйняття..., породжувати додаткові асоціативні ряди»⁵⁸⁵. Саме слово «багур» чи «багир» означає «печінка» (на ногайській, киргизькій, казахській, узбецькій мовах) і також використовується як народний географічний термін на означення схилу гори, боку⁵⁸⁶. Це дає підставу ототожнити Багура і Керсаспу з порушниками сакральності вогню і грішниками, а саме — з Прометеєм, прикутим до скелі (чи у скелі) і у якого довбе печінку орел Громовержця. А також співставити з Прометеєм ведичного Крішану («худий», «вимучений») («Рігведа», IV:27), який посягав на приналежне громовержцю Індри.

Без сумніву, з мотивом покарання за спорудження «неправильної вежі» з блоків каменю Багуром виявляє зближення біблійний Німврод, споруджувач з цегли Вавилонської вежі на славу людства (замість того, щоб будувати міста), який у другій своїй функції — ловця птаства сітями — зближається зі стрільцями по птахів Крішаном і Керсаспою. Мусульманський варіант переказу про Німврода наводить на думку про паралель і у мотиві закутості: за прокляттям Аллаха комар проник через ніс у мозок Німврода, від чого той терпить жахливі муки, отримуючи полегшу тільки у моменти, коли ударають молотом об ковадло.

КОЩЕЙ ТРИПЕТОВИЧ: СЛОВ'ЯНСЬКИЙ СЛІД

Весь цей прометеївський мотив в'язня, вогню і птаха спонукає шукати паралелей у слов'янських міфологічних уявленнях. При цьому слід прийняти зауваження відомих дослідників В. Іванова та В. Топорова, що **при реконструкції міфологічних реалій слід вважати суттєвим не тільки семантичні та граматичні, але й звукові зв'язки, котрі навіть вважали випадковими**: «... Тому тут важливим виявляється встановлення зв'язків не тільки між похідними від одного кореня, але й між словами різних коренів з подібним звуковим складом. У зв'язку з такою групою слів можна вважати потенційно ймовірним використання всередині одного тексту набору близькозвучних основ, що належать до сакральної лексики»⁵⁸⁷.

На наш погляд, такою паралеллю є казка про визволення закутого **Кощея**, який мучиться у казематі войовниці (Василиси), у казані, під яким горить вогонь, і з Кощеєм бореться герой після того, як сам напоїв і визволив на волю через доброту свого серця (тобто «по-дурному», що зближує його з Персефалем, який теж повівся «по-дурному»). Слід мотиву закутості Кощея наявний у епосі «Слово о полку Ігоревім», де поразка (полон) осмислюється як пересідання у «сідло кощеєве».

Тлумачення, за яким слово «кощей» походить з тюркського «кошчі» (gosh-chy) — «полонений», «раб», «слуга при коні», вірне у тому сенсі, що в період ранніх тюрко-слов'янських контактів на основі тюркської мови пояснене вже на той час незрозуміле слов'янське слово «кащей», «каштей», вірогідно, беруче свій витік від етноніму «кассити» або праіндійського теоніму **Кштігарбха** («лоно землі»). Остання — це ім'я божества, яке зображалося тримаючим у лівій руці лотос із деревом бажань, а правою доторкається землі (він же — китайський бог пекла Діцзан-ван і японський Дзідзо). В античній традиції, що синтезувала в собі уявлення Середземномор'я та Близького Сходу, «дитина на лотосі» символізує північ (Антиох Афінський, II ст.). Начебто дитина тут символізує Аполлона: «Ти, котрий сидиш на лотосі та освітлюєш весь світ, котрий створив на землі живі істоти... так само як ти приймаєш у північних частинах (έν τοι βορρα μερσει) образ немовляти, сидячого на лотосі... в південних частинах (έν τοι νότον μερσει) — образ яструба, через котрого ти надсилаєш у повітря спеку (у праці суфія Сухраварді «Посвист Семурга» цю функцію виконує птиця Семург, — О.Г.)... у західних областях (έν τοι λιβα μερσει) у тебе образ крокодила, хвоста змії, звідки ти надсилаєш дощ і сніг; у східних частинах (έν τοι απηλιωτην μερσει) — крилатого дракона і несеш повітряну царську корону, котрою ти перемагаєш у боротьбі під небом і на землі» (Цит.за:⁵⁸⁸).

А **Хіраньягарбха** — це золотий яйцеподібний зародок (пор.: смерть Кощея-Кштігарбхи знаходиться поза ним, у яйці, тому він умовно безсмертний), що, начебто, плавав у космічних водах і дав початок Всесвітові. Він же — початкова форма Праджапаті («Володар потомства»), який прагнув

згвалтувати свою дочку Ушас (планету Венера) і яка, втікаючи, перетворилася на лань. У греків він відомий як «Той, хто ссе лань (домагається лані)» (Телеф), син Геракла і Авги, цар анатолійської Місії, якого тяжко поранив списом Ахіллес, а потім вилікував іржею зі свого списа (пор. з мотивом поранення і лікування Короля-Рибалки у циклі сказань про Грааль). Він же — вищезгаданий хаттохетський Телепінус, бог родючості, якого теж «лікують» (пробуджують від сну, через який гине світ) жалом (бджоли, тобто комахи; пор.: Ахіллес — вождь племені мірмідонян-«мурах»).

Бог Шіва-Рудра, син Ушас, обурився інцестом Праджапаті та Ушас, але той пообіцяв віддати Рудрі владу над звіриним світом і, як на нас, це мало узаконитися у вигляді шлюбу Рудри з дочкою Праджапаті — володаркою лісу і звірів Артхамадхі (аналог Артеміди). Аналогічно Телепінус за порятунок сонця з полону бога океану Аруни отримує за дружину дочку володаря водної стихії.

Епітет Кощея «Трипетович» може бути пов'язаний зі старо-слов. «терпіти» (трьпѣти), яким книжники Русі переклали грецьке ὑπομένο (hupomeno) «залишатися (певний час на місці), витримувати, терпіти». У реаліях праслов'ян молодші отроки — ініціанти, які називаються у джерелах «кощеями» — «рабами», дійсно терплять (пор. з тюрк. «сабур» — «терпеливий, витривалий» > Сабуров): «...ініціанта завжди тримали в стані жартів і насмішок, підкреслюючи цим його окремішність від соціального світу і його ритуальну смерть і таким чином вчиняючи з ним протилежне загальноприйнятному у світі людей. До таких насмішок належить називання ініціантів — отроків кощеями»⁵⁸⁹. Як правило, такі «кощеї» прислужували дружинникам, доглядаючи їх коней⁵⁹⁰.

Грецька міфологія знає Гіпомена (Гіпомена), який здобув за допомогою хитрощів у випробуванні ініціального характеру за дружину войовницю — бігунку Аталанту, приналежну до кола міфів про вищезгадану Артеміду, богиню лісів та звірів. Аталанта запропонувала Гіпомену змагання з бігу: він повинен був без зброї бігти попереду, а вона зі списом за ним і у випадку, якщо наздоганяла його, то героя чекала смерть. Гіпомен перехитрив її за допомогою Афродіти, яка дала йому золоті яблука, котрі слід було кидати під час бігу (на наш погляд, міфонім Гіпомен — «Терплячий» через причетність його носія до бігу, а вірніше — після проходження ініціації, було переосмислене на Гіпомен, де «гіпос» — «кінь»; пор. з іменем Керсаспа, де «аспа» — «кінь»). Аталанта, підіймаючи яблука, відстала від героя і змушена була вийти за нього заміж. Тобто реально життя героя залежало від круглого золотого предмета, як у Кощея — від яйця (щоб добути його, Іванові — царевичу, явно причетному до Купальсько-Куберського циклу, слід було відбути невеличке «змагання»). Але Гіпомен забув віддячити Афродіті і та розпалила у нього таку сильну пристрасть, що він обняв свою наречену у храмі Кібели. Розгнівана богиня обернула їх на левів (пор.: сліди левів зустрічають руські богатирі у биліні про боротьбу Івана Годиневича з Кощерищем).

Батько Гіпомена Мегар, беотійський герой, син Зевса і німфи Геранії. Остання була врятована від потопу криком журавлів («геран»), тобто Мегарове народження пов'язане з водним хаосом і Мегар (= Макара?) може бути співставлений з Хіраньягарбхою («золоте яйце»)-Праджапаті, іменем якого називають праотців людства індуси.

Можливо, згодом на давньо-європейській основі відбулося народно-етимологічне осмислення імені «Трипет» через наявність у ньому того ж компоненту, що й у теонімі «Праджапаті» (pet— // ratі— «володар, пастух, батько»). Перший компонент імені — «Три-« — слід, як на нас, півставляти зі східно-романським (давньо-балканським) «дрегайка» — прекрасні дівчата, святі, прикрашені квітами, котрі на день святого Івана («синзієне» — «святоіванці»), танцюючи, обходять поля, «забезпечуючи» цим самим урожай. Декілька дівчат зодягнені у чоловічий одяг, демонструючи схожий танок (у слов'ян цей обряд відомий у стосунку до святої Трійці як «русальний»; у румун, навпаки, на Трійцю чоловіки передягаються у жіночий одяг і демонструють войовничість, т.зв. «келушари»).

«Трипет», отже, є означенням провідника сонму «дрегайок» — східнобалканських міфічних істот («амазонок»), відповідальних за аграрний культ. Цього Трипета ми ототожнюємо саме з українським фольклорним Дунайчиком, який «танок водив» і від небезпеки бути ним поміченою і «взятою у танець» застерігає мати дочку (пор.: Агамемнон попереджає Клітемнестру про те, що їй не личить перебувати у «натовпі воїнів», Евріпід, «Іфігенія в Авліді», 35, cf. 1030, 1546; Іолай у «Гераклідах» говорить, що «не можна дівци пускати у натовп і саджати бояться навіть біля вітваря», 43 — 44). У слов'ян фольклор фіксує передання про **красивого юнака Змія**, який виглядає «красних дівчат» і якщо зачарує якусь, то та невиліковна навіки і від цього кохання народжується особлива

людина, яку серби називають «Змій Вогняний Вовк».

У греків бог Плутос, який у Арістофановому «Багатстві» оточений натовпом — охлосом колись чесних і бідних, у своїй іпостасі Аїда — Плутона викрадає Персефону під час її танців з подружками. Плутос як син Деметри і Ясіона є братом Персефони, що є свідченням того, що у архаїчні часи всі дівчата до заміжжя користувалися повною сексуальною свободою і жили разом з юнаками у «загальному домі». Міфологічними «двійниками» юнаків і дівчат «загального дому» були войовничі гандхарви і апсари, що віддаються любовним утіхам, співам, танцям у небесному «домі зібрання», як, наприклад, Сабха бога Індри. Греки називали таких дівчат «гетерами» — «ровесницями», «товаришками», а семіти — «кудесами» від іврит. «кедеша», акад. «кадішту» — «виокремленими, освяченими». Намагання героїв індійського епосу «Махабхарата» Кауравів насильно привести у «дім зібрання» («сабху») спільну супругу Пандавів Драупаді та насильно роздягти її, в той час як за «одвічним законом» заміжнім жінкам перебувати у сабхі заборонено, призводить до війни між Пандавами і Кауравами (див.: ⁵⁹¹). Павсаній у «Описі Еллади» зазначає, що саме «...Діоніса називають «Мельпоменом» (ведучим хоровади) в тому сенсі, в якому Аполлона називають «Музагетом» (Керівником муз)» ⁵⁹².

На нашу думку, даний індоєвропейський релікт наявний і в балтів. Від Пасхи до дня св. Іоанна жінки та дівчата збираються групами і, взявшись за руки, танцюють, повторюючи: «Lado, lado ir mano lado». Начебто, як зазначав хроніст М. Стрийковський (1582 р.), це вони роблять в пам'ять про Ляду або Лядону, матір божественних близнюків Кастора і Поллукса (пор. з мотивом балтських близнюків Відевдотом та Криве—Кривайтісом). Dzidzis Lado, мовляв, був богом язичників Прибалтики. У «Густинському літописі» (1670 р.) Ладо вважається богом померлих, весіль, радіщів та успіху та ототожнюється з римськими богами Плутоном та Бахусом. Ладо в жертву приносили півня і святкували від 25 травня до 25 червня, а жінки язичників, взявшись за руки, співають: «Lado, lado, lado didis musu dieve!», тобто «великий наш бог Ладо!». Князів, що поверталися з перемогою, литовці зустрічають піснею «Lado, lado» ⁵⁹³.

Відповідно напрошуються паралелі литовському «ir mano lado» у східно— та західнослов'янському **Ладо і Лада** ⁵⁹⁴ та південнослов'янському **Герман** (Джерман, Єремія), аналогу румунського **Калоюна** ⁵⁹⁵ та російських **Костроми і Коструба**.

У піснях слов'ян **Дунай** — образ вільного дівочого життя: дівчина гуляє біля Дунаю, прощається з ним, коли вона просватана і здійснює ритуальне вмивання. Дунай за одно з дівчиною, коли вона не хоче вступати у шлюб; перед шлюбом юнак здійснює обряд на Дунаю, «струже стрілки» і пускає їх Дунаєм, щоб плили «до дівки»; Дунай у образі золоторогого оленя допомагає на весіллі; переправа через Дунай-ріку — символічний образ шлюбу; дівчину виловлюють з Дунаю (спасіння — шлюб), вона губить у ньому перстень, хто дістане його, той стане її мужем; виловлювання вінка, кинутого у Дунай, — смерть — весілля; юнак топиться у Дунаї — обручення з річкою; у білоруській пісні внаслідок невдалого шлюбу молодець кидається в Дунай: «розженюся, дунайчиком обернуся»; зваблена дівчина шукає смерті у Дунаї; дитину (часто байстрия) топлять у Дунаї тощо ⁵⁹⁶. В генетичній легенді слов'ян, зафіксованій «Повістю временних літ», Дунай виступає головною водою їхньої прабатьківщини: «...съли суть Словени по Дунаеви, кдъ есть ине Оугорская земля и Болгарская».

Таємниця персонажа не може бути з'ясована без аналізу гідроніму «**Дунай**» (дв.-верх.-нім. Tuonaha, Tuoneva, гот. Dōnawi, кельт. Dānuvis, латин. Danubis, сірійськ. Dōnabis, литов. Dunājus, ст.-слов. ДОУНАВЪ, ДОУНАИ), етимологія якого досі вважається нез'ясованою ⁵⁹⁷ (щоправда, Ю. Мосенкіс у своєму квазі-науковому словнику трипільської прамови співставляє з груз. dīneba «течія», dīnoba «танення», але, як слушно зауважує Св. Вербич, він не з'ясовує, як міг відбутися фонетично перехід картв. «і» в дв.-іран. «а») ⁵⁹⁸. Також позиція дослідників Ю. Драздова Я. Розвадовського та Д. Мачинського є половинчатою, вважаючи гідронім власне неслов'янським, а балто-германським (і навіть ширше — північноєвропейським): слов. Дунай/сканд. Dup (Двіна/Duna) < i.-ε. *dheu — «laufen, gīppen» (того ж походження гідронім Західна Двіна (*Duna > *Duina > *Dvina; Я. Розвадовський виводить першопочаткову формуорму *dhueina). Відповідно Дунай пов'язується із балтійським культом *Duīna як сакральної ріки (аналог кельтської богині Дану, праматері Племен богині Дану, та давньо-індійської Дану, матері демонів-данавів та Врітри, вбитого громовержцем Індрую; до речі, вже у ведичних аріїв слово «дану» носило реліктовий характер, тобто найбільшого

поширення воно здобуло на прабатьківщині аріїв — в ареалі на північ від Чорного моря). Начебто, лексема «дунай» зустрічається у слов'янських та балтських мовах не тільки на означення конкретного гідроніму: литов. *dupas* «глей», *dupajus*, *dupojus* «велика вода», латв. *dupuvas* «запружені води ріки», укр. *дунай* «розлив води», блр. «дунай» — «тимчасова водойма, який утворився після дощу або розливу ріки»⁵⁹⁹. Але, як на нас, у такому некритичному співставленні не врахований факт семантичного перенесення «більшого» на «менше», що характерне у дитячому світосприйнятті, коли, наприклад, велика «калабаня» наділяється назвою «море» (тобто «така велика, ледь не море»).

На нашу думку, гідронім слід співставити, на основі гіпотези про **циркумпонтійський до-індоєвропейський субстрат** (виявлений, зокрема, у грецькій мові), з пра-півн.-кавк. **twanHV* «самець» > «баран, овен»⁶⁰⁰, від якого походять: чечен. *to* «баран» («самець > «бик» > «баран»), андійське *dan* «баран», абхаз. *ate* «баран», баск. *idi* «бик», шумер. *udu* «бик», укр. «юдо» («чудо-юдо») — «казковий носій блага — води як сперми неба», болгар.-серб. «юда» — «войовниця — покровителька отар» (можливо, через зіткнення субстратного терміну зі схожим за звучанням праіндоєвропейським: литов. *jauda* «приманка», дв.-інд. *ud-yódhati* «хвилюється», болгар. «юдя» — «зваблювати», латин. *iudeo* «наказую», польск. *judzic* «рухомий», литов. *judu* «рухатися», дв.-інд. *uđdhate* «боротися», укр. «під'юджувати»⁶⁰¹). Болгарська «юда» — істота жорстока (утворюється з утоплениць), а «віла (самовіла)» — добра, сприятлива. Але їхні функції тотожні. Остання індоєвропейська пов'язується зі слов'янським колом поняття «віл» (праслов. *volъ*, дв.-ісл. *bolí*, англ. *bull*, нім. *Bulle*, грец. *bolinthos*) — «кастрований телець» > «носій блага» > «старий верховний бог» (у греків — Уран) на часі домінування у зодіаці сузір'я Тельця (в 4150 — 1710 рр. до н.е.), якого замінило сузір'я Овна (1710 р. до н.е. — 20 р. хр.е.). Юда може належати до оточення субстратного аналога сузір'я Тельця (Юди), який як «Чорний Телець (Кінь)» (Чорнобог) в праарійській міфологемі бореться з «Білим Тельцем (Конем)» (Білобогом). Або як у мітраїзмі бог Мітра вбиває демонічного Бика, з утроби якого народжуються блага природи (пор. із ведичними першожертвою Пурушею та вбивством Індрою бикоподібного Врітри, сина богині Дану та її парного чоловіка Мітри-Варуни, з черева якого виливаються земні води)⁶⁰². Також в сенсі генетичного співставлення з хурритсько-кавказьким богом грози Тешубом грецького міфологічного персонажа Тезея, вбивці Мінотавра, виявляється мотив «бик — дарування води» (Мітра — вбивця бика, вмістилища всіякого добра, Мардук — вбивця Тіамат, Індра — вбивця бикоподібного Врітри, охоронця вод, тощо).

Бог-жрець Мітра індоаріїв, перемагаючи бика, здійснив перше космічне жертвопринесення (аналогічно бикоподібного змія-дракона Врітру перемагає бог-кшатрій Індра, а у греків перемагає змя Піфона бог Аполлон, з яким в еліністичному світі і зливається культ Мітри)⁶⁰³. У «Ведах» Мітра виступає зовсім як інший персонаж, де саме слово *mitra* означає «друг» (чоловічий рід) та «союз», «дружба» (середній рід), аналогічно як авестійське *mithra* означає «договір» і обидва в індоіранську епоху означали гаранта того поняття, яке визначається латинським *fides* «злагода», а у грецькому пантеоні цю функцію виконує Аполлон.

Думається, що міфологема вбивства космічного бика символізує перехід точки весняного рівнодення із сузір'я Тельця до Овна (1710 р. до н.е.)⁶⁰⁴. Тоді ж, як сказано у «Шахнаме» Фірдоусі, коли сонце підійшло до сузір'я Овна (тоді відзначається свято Новруз), вперше був вінчаний на царський престол перша людина Каюмарс («Шахнаме», I, 487-499), хоча сасанідська зороастрійська традиція згадує існування перед ним аж чотирьох династій.

Містерійний Мітра цікавий ще одним аспектом, досі чомусь не підміченим дослідниками, а саме йому тотожний епічний Арджуна, син Індри. Свого часу Арджуна теж здійснює «подвиг Якова-Ізраїля» (бореться з богом Шівою у вигляді горця і отримує благословення — божественну зброю). І Арджуною як ідеальним воїном, і Мітрою як покровителем легіонерів завоює «комплекс Йони» — небажання здійснювати свою місію (битися з родичами на війні, вбити бика), але після філософських напучувань вони здійснюють належне їм. І як Мітра укладає договір із Геліосом і вони спільно кермують сонячною колісницею (аналогічно й у китайській міфології є два візничих на сонячній колісниці — Фен І та Да Бін), так і Арджуна, у якого під час бою з кауравами колісничим був сам бог Крішна, для вінчання Юдхіштхіри на світове царство завойовує для нього всі чотири сторони світу (тісний зв'язок відчувається і між римськими богами Сатурном та Янусом, де першому присвячено місяць грудень, а другому — січень, і Сатурн прибуває на золотому човні в Італію, де царює Янус,

звідки дійсне значення двулкого Януса (тобто лики Януса і Сатурна), про якого римляни з гордістю говорили: «Адже подібного божества Греція не має!»; тому прихід мітраїзму в Рим не мав характеру якоїсь підміни, доктринальної відмінності, зовнішнього конфлікту, а це було нове пришествя, тобто нова подія суто трансцендентного рівня). Одночасно Арджуна вважається втіленням божественного мудреця (ріші) Нарі, який виступає у парі з Нараяною (його втіленням вважається Крішна, а в загальному — Нара-Нараяни — це двоєдине втілення Вішну), який одночасно ідентичний Пуруші («Шатапатха-брахмана», 12, 3.4), якого приносять у жертву і з його тіла створюють світ (аналогічно як у ірано-мітраїстичному колі блага світу народжуються з принесеного в жертву бика).

Факт, за яким вбачали у певних випадках аналогію Мітри і Гефеста потребує прояснення. Відомо, що християнські апологети не дуже розбиралися в язичкицьких ідолослужіннях, але певній традиції тлумачення їх данину віддавали. Візьмімо розповідь про зруйнування в м. Багаріч (Багарач, «Кумирні») Григорієм Просвітителем ідола Аравазда-Бела-Зевса: так, якщо у грецькомовному тексті мова йде про «Гефеста, сина Зевса» (про ідола Гефеста згадує й літописець Мойсей Хоренський), то у вірменськомовному його аналогові вже говориться про «Міхра, сина Аравазда (Арамазда)»⁶⁰⁵. Візантійська хроніка Іоанна Малали знає теж Гефеста, сина Зевса, але давньо-руський літописець (під 1114 р.) зазначає, що «Феостом, сином Еремії» (Гефест, син Гермеса?) називали єгиптяни слов'янського Сварога, батька Сонця-Дажьбога проливає світло саме першообраз балканського Гермеса, викрадача стада корів Аполлона (тобто аналог ведичного Врітри, і обидва мають стосунок до потойбічного світу) і покровителя пастухів (сам він син Зевса, який, як відомо, перекидався і биком), але він також, як і Гефест, є дарителем певних речей-інсигній. Аналогічним дарителем, за літописцем, є й слов'янський Сварог.

Думається, що спогад про першожертву-бика зберегли балканські слов'яни у ритуальному персонажі «Герман» (Джерман), аналога румунського (фракійсько-іліро-венетського) Калояна. В українців йому відповідає Коструб, а у росіян — Кострома. У замовляннях розповідається, що він помер від засухи (жертва богів сонця), а обрядово глиняну ляльку Германа з чіткими фалічними атрибутами під час ритуалу жінки ховають на піщаному березі ріки, щоб викликати дощ. Власне індоєвропейська назва «бика» (*gou-: слов. *govъ «бик, корова, говядина», лтськ. guovs «худоба», вірм. kov «корова», латин. bos, грец. bovs) є запозиченням зі сх.-пн.-кавказ.: дагест. «гъведе» — «дощ» (~ абхаз.-адиг. bde «вода», груз. abdera, фрїг. bedy).

Власне у цьому субстратному іберо-кавказькому ареалі осідлих аграріїв Циркумпонтійської зони виявляємо аналог теоніму старого верховного бога слов'ян, Сварога : пра-нах.-дагест. *swīrHo «старий»⁶⁰⁶ (у праіндоарійському svarga — це не ім'я божества, а назва неба, можливо первинно — зодіакального кола).

Поряд з до-індоєвропейським походженням гідроніму «Дунай» виявляємо аналогічне походження інших гідронімів: Тиса (≈ абазин. «тса» — «свинець»), Псло (Псьол) (≈ абазин. «псыла» — «масний, жирний»), Сула (≈ хатт. «шул» — «достаток»), Сож (≈ хатт. «шаг(х)» — «поганий»), озеро (≈ абхаз. «аза» — «вологий»; баск. «езе» — «волога»), Буг (≈ адиг. «бгы» — «течія»), Іква (≈ картв. «ква» — «яруга») тощо.

Можливо, що цього ж походження гідронім «Дніпро» (у балканській традиції — «Ніпру», як «Дністер» — «Ністру»), де наявний субстратний компонент d— (≈ баск., абхаз., рутул. d— «показник третьої особи однини» ≈ англ. it), а сам гідронім може стосуватися до картв.-баск. парігі «межа, берег, край», що підтверджує, на нашу думку, засвідчене греками тубільне (праслов'янське) найменування ріки як «Бористен»⁶⁰⁷ (≈ болгар. діал., сербо-хорв. «бразда» — «межа», «русло», «канал», «зрошувальний канал» ~ нім. Frche, англ. fargow, кельт.-валл. ghuch «борозна», італ. rogса «земля між двома борознами» ~ тохар. proksa «зерно», слов. *proso «просо»), а «борисфеніти» — «порубіжні» племена (надалі = «гуни», від адиг. «гъунэ» — «край, рубіж» = анти/хантї, від санскр. anti «край, межа», «периферія, околиця»⁶⁰⁸). Можливо, що у праарійських кочових племен територія довкола Дніпра, порубіжна з осідлими субстратними до-індоєвропейцями (Трипілля А і В1) у своїй назві містила санскр. kṛṣi «борозна», kṛṣti — «кордон», «народ, плем'я» (> Рось; пор. з санскр. sita «борозна»; з борозни народилася красуня Сіта, майбутня жона Рами та причина війни Рами з володарем Ланки та ракшасів Раваною). В уявленні тодішніх мешканців, як на наш погляд, власне Бористеном (Дніпром) був масив води, що включав річку Рось та Дніпро нижче від місця її

впадіння, у той час як частина теперішнього Дніпра на північ, у лісостепу, сприймалася як «чужа», інша ріка, що впадає у Бористен (Дніпро). Найвірогідніше, як на нас, що вона теж називалася Дунай, адже досі у білоруській Могильовщині та українській Чернігівщині Дніпро у народі називають Дунаєм⁶⁰⁹, а з експансією слов'ян з півночі на південь у часи сарматів та гуннів назва Дніпра (у джерелах того часу — Ебро, тобто констатується член гідроніму «-іпр-/ -ібр-»; див.: «...Гідрооснову розглядуваної назви можна пов'язувати з фракійською глоскою 'έβρος «der Bock»... 'έβρος τράγος βάτης «козел, коч», «Bespritzer», «fututor» від і.-є. *jebhro-s або *eibhro-s... Досліджувані назви мають єдину вихідну форму й сягають і.-є. *eibhro-s «пръскач» (Bespritzek)...)»⁶¹⁰) переосмислилась у контексті з Дунаєм — «Самцем» на основі індоєвропейської лексемії: *ibris, -us // *ipris, -us (пор.: і.-є. *iebhros // *eibhros «цап, запліднювач»). Відповідно, на думку С. Наливайка та О. Стрижака, давньо-арійська назва Дніпра — «Данапутра» («Син Дани», тобто бикоподібний демон-асур Врітра), аналогічно до славнозвісної Брахмапутри⁶¹¹. Проте, можливо, це просування праслов'ян на південь відбулося значно раніше, десь на часі 2500 — 2000 рр. до н.е., коли пониззя Дніпра звільнили залишки пратохар (відокремилися від праіндоєвропейців десь між серединою VII — кінцем V тис. до н.е., після носіїв анатолійських мов), з якими слов'яни та балти мають найбільш очевидні спільні лексичні форми як «просо», «ректи», «око», «орати», «текти», «дочка», «нести», «йти», «зуб», «сто», «п'ять», «три», «слухати», «знати», «коло», «лосось», «мати», «брат», «місяць», «молоко», «під», «великий», «ти», «кал», «правий», «лівий», «писати», суфікси «-ище-», «-ин/ -ина», закінчення інфінітиву «-ти», префікс «по-» тощо⁶¹².

Аналогічно гідронім Дністер пояснюється на субстратній основі: картв. str — «поспішати», «бути попереду» (пор.: тюрк. «баран» — «той, хто попереду»), тобто «швидка річка» (в нього впадають і ріки Бистриця — Солотвинська і Бистриця — Надвірнянська) тощо.

Дунай в українських билинах виступає побратимом Добрині Нікітича у поїзді до литовського короля, щоб висватати його дочку Апраксу за князя Володимира (В.Ф. Міллер вважає, що тут мова йде про волинського князя Володимира Васильовича, у якого був воєвода на ім'я Дунай; М.Г. Халанський припустив, що Дунай — це маркграф Рюдігер з Бехеларен, що на Дунаї, сват Аттілі до вдови Зігфріда Крیمхільди в «Пісні про Нібелунгів» та сазі про Тідріка). Розгніваний король ув'язнює героя, але того рятує Добриня. Це дає підстави співставити билину з мотивом зникнення сонця і врятуванням його Телепінусом. Своєрідним перехідним варіантом між Добринею та Телепінусом виступає ісландський герой Тьяльв (в імені якого, можливо, той же корінь, що в міфонімах Телепінус та Телеф) — супутник бога-громовержця Тора в країну велетнів. Іноді супутником Тора виступає Тюр, аналогічний Аресу (Марсу). У «Пісні про Хрюміра» Тюр згадується як син Хюміра (кіммерійця?) і одночасно під іменем Тьяльві як син Егіля (пор. з українською фольклорною «Ягілочкою», «Ягілевою дочкою»). «Дім Егіля» і «володіння Хюміра» — одне й те ж.

Свого часу Дунай таємно кохався з другою дочкою короля — Настасею (або Мар'єю)-поляницею, перемігши її у поєдинку (варіант: героїня збиває богатиря з коня і примушує того до шлюбу)⁶¹³, яка була викупила героя з рук катів і відпустила у Київ. Ображена неурою Дуная під час його другого приїзду та сватання Апракси, переодягнена Настася переслідує героя та викликає його на герць під час весілля у Києві. Дунай вбиває стрілою супротивника. «Розпластавши її черево», він дізнається, що вона вагітна сяючим світлом немовлям (або навіть двома синами — близнюками). Дунай кидається на свій спис і вмирає поряд з Настасею. З їхньої крові утворилася велика ріка Дунай.

Нещасне дитя стає ізгоем у людському суспільстві, «проданим у рабство» — Кощеєм (тюрк. «кощчі» — «раб»), тобто перебуваючим частково у світі живих, частково — у світі мертвих. Він — Страж (!) межі між світами на «Калиновому (Каленому) мості».

Деякі дослідники (Б. Рибаків, Д. Балашов) вважають, що билина засвідчила факт контакту праслов'ян з сарматськими кочівниками-аланами (ясами; Салтівська культура) в V — VI ст.

У мотиві добування дитини з черева вагітної Дунаєві тотожний північнокавказький бог полювання та диких звірів Абдал (у цахурів і даргінців, Авдал — у лакців, Будуали — у аварців), який виймає з утроби жінки ще ненароджену дитину, щоб зробити її пастухом турів. Генетично цей персонаж пов'язаний із грузинською богинею полювання золотоволосої Далі, матір'ю героя Амірані (абхаз. атга, атег «сонце»), який передчасно народився і дозрівав у шлункові телиці (пор. з аналогічним грецьким міфом про народження Діоніса). Він рятує від демона-вішапа людей, Сонце і

викрадає небесну діву Камарі. За богоборство Амірані приковують до скелі у печері Кавказького хребта (греки, до того, як познайомилися з культом фракійського бога Діоніса, ототожнили Амірані з Прометеєм).

Адиги називають бога лісів і полювання Мезітха (де «тха» — «бог» \approx ст.-грец. *teos*, латин. *deus*, санскр. *dyaus*, слов. ДИВЪ «бог»), який витіснив божество жіночої статі Мезгуаше, що їздить на свині із золотою щетинкою (пор.: богині картвельська Далі та германська Фрейя — золотоволосі). Чи не від її імені територія Балкан, де протікає Дунай, названа Мезією ще до-індоевропейським населенням циркумпонтійської єдності часів неоліту — енеоліту? Чи не пов'язана з цим теонімом і назва анатолійського царства Телефа (Телепінуса хаттів) Місія? Мотив народження дитини у вже померлої матері збережено саме албанцями Балкан на кордоні зі слов'янами (в окресах м. Корчі): в день русалій вони влаштовують «похорони матері сонця» Русу (Русіцу), а саме — ліпили з глини фігурку людини, клали її в якийсь глиняний посуд і дуже урочисто «ховали» за селом. Після цього наділяли всіх присутніх маленькими хлібцями, спеченими з борошна, спеціально зібраної з усієї околиці, та кормлювали їх худобі. У румунів же «ховають» саме «батька сонця» та «матір дощу» (на Балканах її імена — Додола, Дордолеца, Паперуга, Паперона, Рона, Добердоле, Даждоле). Албанці ж батьком називають священну гору Томорі в центрі країни, в честь якого влаштовується свято в середині літа. Спеціально йшли сім'ями та з отарами на висоти до 2 тис. м і запалювали там священні вогні, а на світанку здійснювали ритуальне обмивання у гірських джерелах, а потім радісним вереском зустрічали схід сонця⁶¹⁴.

В кавказькому епосі про нартів «неправильно» народжується, зі скелі (*theos ek petras*), заплідненої пастухом, який побачив красиву земну жінку, герої Сасриква-Сосруко-Сослан, тіло якого — розпечене залізо, а його добуває зі скелі та загартовує коваль Тлепш⁶¹⁵). В печері росила адигського героя-нарта Вака-нама, готуючи його до помсти за вбивство батька Хамица. Коли вбивці вимагали смерті Батразда, вона підкинула його пастухам. У осетинській версії даного епосу — Батразд, син Хамица, був вихований мудрою Сатаней. Також вихованцем доньки водяного нага Кауравья Улупі був Бабхувахана, цар Маніпуру, син Арджуни та Чітрангади, який стрілою вбив у бою батька, але Улупі, яка також свого часу народила від Арджуни сина Іравата (пор. з аналогічним народженням Дівою-Єхидною від Геракла родоначальника скіфів), повернула його до життя. Теж треба згадати про виховання у критській печері немовляти Зевса годувальницею Амалтеєю та те, що пастухи-корибанти галасом своїх танців маскували плач немовляти від його божественного батька. З печери народжується індоіранський бог Мітра, тримаючи у руках ніж та смолоскип (тобто первинно — символи розпеченого заліза). Ця подія була однією з таємниць містерії Мітри: пастухи, котрі побачили таїнство, поклонилися божеству-дитині, принесли йому в дар перший приплід від своїх стад і перші плоди зі свого урожаю (пор. з християнським Різдрвом). У сіамців індоіранський бог Мітра — Брана Кхамбун, дух-охоронець держави Сукхотхай (Сукотай), мешкає на пагорбі в печері на південь від столиці. В його честь приносили в жертву буйвола. Саме ж ім'я походить від мон-кхмерського «гірський хребет». У Лаосі він шанується під іменем Камфон, мешкаючий у скелі над злиттям рік Меконг і Намьу.

Співставлення Мітри зі східнослов'янським Кощеєм, смерть якого перебуває поза тілом персонажа — у захованому яйці, може базуватися на зображеннях Мітри на монетах Трапезунду, де бог на коні, як Мен, місячний бог (Кощей як Місяць-Чахлик), а також — на теракотах України, де Мітра зодягнений у анаксіриди (вид штанів) із широким вирізом, що нагадує, на думку Ф. Кюмона, про оскоплення Аттиса⁶¹⁶. Якщо Кощей — Безсмертний, то Мітра визначається семантично близьким цьому поняттю — «Непереможний» (перс. *Nabarze*, грец. *Aniketos*, латин. *Invictus*), «Нездоланний» (латин. *Insuperabilis*).

Мотивом «неправильного народження» героя, дуже близького за міфологічною ознакою до слов'янського Кощея Безсмертного, є переказ валлійців (кімврів) Уельсу про рід Дон у т.зв. «Четвертій гілці мабіноги». Герої її — Люу Лау (чи Лев) Гіфеса (Чарівний Юнак Вміла Рука), син Аранрода, дочки Дон, і яким опікувався мудрий Гвідіон. Його дружиною стала ельфіня Блодуед («Квітка»), але вона зраджує свого чоловіка з володарем Пенліну Гроном. Підступні коханці, знають, що Люу Лау неможливо вбити природним чином (що схоже з мотивом захованої смерті Кощея). Але вражений магічним списом Люу Лау не вмирає, а перетворюється на орла. Його

знаходить Гвідіон на верхівці світового дуба і бачить, що коли орел — Ллю змахує крилами, на землю падають шматки гнилої його плоті (пор. з мотивом Прометея, у якого орел клює печінку). За допомогою чарівного кия Гвідіон повертає Ллю людську подобу і герої розправляється зі зрадниками. Ірландським еквівалентом Ллю є герой Луг Ламфада-Самілданах (Сяючий Довгорукий-Всевміючий), син Кіана, якому зраджує жінка з Керматом, сином бога сонця Дагдою (пор. з мотивом зради жінки короля Артура). В останньому випадку вже Дагда чарівним жезлом воскрешає сина і Лугові мстить син Кермата Мак Куїл⁶¹⁷.

В германських сагах Лугові відповідає вже бог-трікстерЛокі, що постійно капостить богам-асам. Його ловлять і підвішують. На Локі лежить вина вбивства магічним прутом омели сонцесяйного бога Бальдра⁶¹⁸.

З цим переказом цікаво співставити героя міфічних дум Байду, якого підвішують за гак за «нестандартну поведінку» («п'є-гуляє на риночку») і вбиває «сонцесяйного» Султана. Останні два мотиви — висіння на гаку за ребро та звитязний подвиг під час цього — співставляємо з мотивами жертвоприношення-висіння Одіна шляхом прихромлення себе списом Гунгнір до світового дерева Іггдрасіля (ясеня, нім. Esche; пор. з нім. Asche «вись») та отримання внаслідок цього подвижництва знань про руни (певної філософської сентенції). Galgenberg — «Гора повішених» наявна і в поморському Воліні — знаменитому Йомсборгу скандинавських саг, де відзначали культ Одіна. Також хочеться згадати про ритуальне страчення давньо-руських князів Галича і розстрілювання вже їх повішених з луків. Також вищезгаданий кельтський бог Алеу Лау Гіфеса вражений списом, коли стояв однією ногою на краю казана, а другою на спині козла, зраджений своєю чарівною жінкою Блодуд (Блодведд; пор. з казковим мотивом зради принцесою свого мужа — Кощея Безсмертного). Пробитий списом, Алеу перетворюється в орла, який злітає на Світове Дерево.

Також у Іоанна фон Гільдесхайма говориться: «Et in ipsa civitate in templi Tartarorum est arbora arida, de qua plurima narratur in universo mundo... ab antiquo in omnibus partibus Orientis, fuit consuetudinis, et est, quod si quis rex vel dominus vel populus tam potens efficitur, quod scutum vel cliptum suum potentur in illam arborem pendet, tunc illi regi vel domino in omnibus et per omnia obediunt et intendunt» («В цій країні у храмі татар є сухе дерево, про котре багато хто розповідає у всьому світі... і здавна у всіх кутах Сходу, за звичаєм, і якщо хтось хоче бути царем над царством або народом, повинен повісити на це дерево щит, і тому королеві будуть всі підпорядковуватися і в усьому його слухатися» (Ю. Евола, «Містерія Грааля»; пор. з цілим комплексом міфів, проаналізованих Дж. Фрезером у «Золотій галузці» та мотивом перемоги героя над Кощея здобуванням його смерті, що захована у скрині, що висить на дереві).

Верховного бога германського пантеону *Wōdanaz (> дв.-ісл. Óðinn) «Одін, Вотан» римські тлумачі пояснювали як Меркурія (Гермеса), володаря доріг, провідника душ померлих, аналогічного галло-романському Лугу-Меркурію. В розташованих в Германії римських легіонах шанувався саме «Непереможний Бог Мітра Меркурій», який зображався з немовлям Вакхом на руках⁶¹⁹ (пор. з мотивами вбивств Діоніса-Вакха титанами та сина Одіна Бальдра гілкою омели). «...Возвеличення Вотана/Одіна слід, напевно, пов'язувати з епохою Великого переселення народів, коли більшість германців з мисливсько-землеробських перетворилися в рухомі воївничі племена. Особливу роль Одін відіграв у норвежців (та їх нащадків — ісландців), для котрих сільське господарство в глибині заток і в долинах мало менше значення, ніж рибальство і військові набіги»⁶²⁰. Одночасно Одін — цар, родоначальник династій, завойовник, шаман, покровитель військової аристократії⁶²¹. Йому приносять у жертву королів і він сам — жертва собі самому і в наслідок цього жертвоприношення отримує «з дерев» (тобто «з того світу») таємниче знання — руни. До того ж, зазначає Ж. Дюмезіль, «...в індоєвропейському світі і поза ним магія, знання, розум не розрізняються. Цей вплив, можливо, виражено і у самому імені бога, похідному на -па германського кореня *Wōda— (дв.-сканд. Óðr) котре як іменник означає розум (але і наснагу, навіть поезію), а як прикметник — «excite, furieux, wutend, rasend» і споріднене італійському і кельтському позначенням пророкувача (і поета), латин. vates, галльск. Oūateis тощо. Furog, котрим Адам Бременський визначає Одіна і котрий він начебто відносить тільки до військового збудження, треба розуміти в його повному, релігійному значенні Óðr»⁶²².

У греків, на нашу думку, — це Афіна (Ἀθηνᾶ, дорійськ. Ἀθάνᾶ), в теонімі якої корінь ἀθη- < *Fαθη — (де F — це «дігамма»)(vathe-), споріднений з латин. vates «поет, пророк, одержимий, ентузіаст», vatius «вигнутий всередину», «кривоногий». Як германський бог-ас він витіснив із центру на периферію бога-громовержця Тора, так можемо стверджувати, що в якийсь період Афіна відтіснила Зевса (архаїчний грецький *ΔιΦος; можливо, що відгомін про цю релігійну реформу фіксує міф про те, як всі боги Олімпу зв'язали Зевса) та вважалася головною богинею протогреків-носіїв «усатівської археологічної культури» теперішньої Одещини, які, однак, поглинаючи інші індоєвропейські племена Східних Балкан та Аттики, «повернулися» під сонм Зевса-громовержця, а Афіну перетворили на непорочну діву із суто діви-войовниці, бо останнє робило б її становище аномальним у патріархальному пантеоні, що значно антропологізувався, тобто наблизився до опису реальної соціально-вікової градації за певною рухомою силою, *grincipia volentes*. Думаємо, що паралеллю грецькому міфowi про зв'язування Зевса всіма олімпійцями (в тому числі й Афіною) є германський міф про зв'язування божественного вовка Фенріра саме магiчним ланцюгом «Глейпнінг», який виготовили гноми за напучуванням Одiна з «шуму кроків кішки, пташиної слини, дихання риби, кореня скелі, волосся з бороди жінки». В кінці світу Вовк вирвався, пожер богів-асів і зруйнував Вальгаллу... Аполлон Вовчий (Лікейський) — неодмінний супутник і син Зевса. Символом іранського еквіваленту Одiна-Афіни Мітри є пес (йому протилежний вовк).

Як зазначає І. Дьяконов, «...Одін — не тільки бог, спонукуючий до битви, прирікаючий в ній на смерть та обираючий загиблих у Валхаллу (Val-tug *бог загиблих*, пор. Гермес *душепровідник*, *psychorompos* у греків), він же і бог людських жертвопринесень... В «Ейрбюгтя сазі» розповідається про звичай перед початком битви кидати спис над ворожим військом, присвячуючи жертву Одiновi. Як бог воїнів Одін часто підступний і віроломний, наприклад розпалюючи ворожнечу між родичами («зачинатель зла» — *Volverkr...*). Хитрiсть і підступність пов'язують його з Гермесом. Нерідко він несправедливо присуджує перемогу... Одін — перевертень («Коло земне», «Сага про Інглiнгів», гл. УІІ): являється у вигляді змії, ворона, орла, коня і вовка. Нерідко він (знову як і Гермес) є прочанином, невпізнаваним, навіть коли він у людській подобі (але його можна впізнати за ім'ям, бо його імена — це його приховані епітети). Одін — мудрець. Неподалік від коренів Ігдрасiля витiкає джерело мудрості, приналежне Міміру (де латин. *тетог пам'ять*, грецьк. *тертегізо згадую*, дв.-іран. *тімага пам'ять*). Одін попросив у Міміра ковток мудрості і віддав за це своє око. Від цього Одін одноокий. Одін — шаман, передбачувач і володар «меду поезії», викраденого ним у йотунів. Одін-«Всебатько». Але це означає тільки те, що всі люди — в його патріархальній владі: жодних антропогенних міфiв, щоб пов'язувати людей з Одiном, не існує. Ім'я «Одін» не утворює теофорних імен і досить рідко відображається у топоніміці. Це пов'язано, звичайно, із зловіщим характером цього божества... Крім рахунку днів тижня, перше свiдоцтво про ототожнення Одiна з римським Меркурієм (на той час повністю співпадаючим з грецьким Гермесом) з'являється у Павла Діакона в його «Походженні роду лангобардів» (УІІІ ст.), але вже Таціт (І ст.) говорить про Меркурія як головного бога германців («Германія», УІІІ). В «Германії», ХХХІХ Таціт згадує про священний гай племені свевів — семнонів: «...Тут вони іменем всього народу вбивають в жертву людину... Ніхто не може увійти в нього (у гай) інакше, ніж у путах...»...із співставлення... зі «Старшою Еддою», згадууючою людські жертвопринесення у зв'язку зі священним гаєм, створеним Одiном (...«Друга пісня про Хельгу Вбивцю Хундiнга»,...): «Одін приніс у жертву Дага, сина Хьогні у помсту за вбивство родича (букв. «за вітцевбивство»). Одін дав Дагу на час свій спис. Даг зустрів Хельгі, зятя свого, у гаю, що називається Фьйотурлунд («Гай пут»). Він вразив Хельгі цим списом». Дружина Одiна — Фрігг...»⁶²³. Хельг тут виступає сакральною жертвою, ритуальним двійником верховного бога Одiна, а його ім'я — еквівалент слов'янського титула в іменах каганів полян: Helgi «Святий» = Олег = компонент «Свято(-полк, -слав)»; пор.: титул хеттського царя «мое сонячне божество», титул імператора інків «Син Сонця». Можливо, що як скандинавське Helgi Wiht літописне «Олег Віщий» є аналогом слов'янському «Святovit», імені «бога богів» слов'ян (за Гельмольдом і Саксоном Граматиком).

Можливо, що паралеллю двом нордичним персонажам Одiну/Афіні та Локі/Лугу слід вбачати у пруському переданні про двох братів-близнюків Відевута (Вейдевута) і Брутена. Перший був у балто-пруському культовому центрі Ромове обраний королем (потім він поділив своє королівство між дванадцятьма синами, а нащадок його четвертого сина Недрона, володар Судовії,

Самогітї, Литви та інших земель Гланда Камбіла Дівонич, будучи переможений німецькими мечоносцями, виїхав зі своєю ріднею та підданими під покровительство Олександра Невського та охрещений як Іоанн⁶²⁴), а Брутен (Прутено) встановив у 305 р. ідоли двох богів-близнюків Патолса і Потрімса (Трімса) та бога грому Перкунаса, та під іменем Крїве-Крївайтїса став першим верховним жерцем. Литовське передання називає Крїве-Крївайтїса батьком Ліздейки, якого підкидають в орлине гніздо, де його знаходить литовський князь Гедемінас. Ліздейкас також приймає ім'я Крїве-Крївайтїс, стає тлумачем снів та родоначальником роду Радзивілів.

Вважається, що мотив «підкидання хлопчика в орлине гніздо» та «дар передбачення» є стійкою ознакою міфів про виховання шаманів⁶²⁵.

З причини, що у міфах брат шамана виявляється невдахою, то можливо, що якраз Брутен Крїв-Крївайтїс символізував в уявленні прибалтів успішну в балто-слов'янській тимчасовій єдності⁶²⁶ фратрію⁶²⁷ (в даному випадку — пралето-литовську), в той час як Відевут-Ворскайтос символізував «неуспішну» (з погляду балтів) фратрію — **предків слов'ян** (за В. Івановим — В. Топоровим, слов'яни виникли з периферійної групи балтів⁶²⁸; за В. Пізані, слов'яни виникли на периферії прабалтів від контактів із іранцями⁶²⁹; за Т. Лер-Славинським, слов'яни виникли в результаті нашарування іллірійських венетів на західних прабалтів⁶³⁰; за В. Мартиновим, слов'яни утворилися із об'єднання західнобалтського з італійським (венетським) та іранськими міграційними етносами⁶³¹; за Б. Горнунгом, самі західні прабалти «відірвалися» від праслов'ян⁶³², а за Г. Шаллем, прабалто-слов'яни виникли від «схрещення» на Балканах «південних прабалтів» (науці не відомих! вірогідно, на увазі маються іллірійці, які мешкали раніше північніше Балкан і Паннонії) та фракійських гето-даків, що підтверджують численні лексичні балто-фракійсько-малоазійські сходження⁶³³, час появи яких О. Трубачов датує серединою III тис. до н.е.⁶³⁴; за Ю. Петуховим, П. Тулаєвим і О. Гуцуляком, прабалти виникли із середовища периферійних праїлліро-фракійців, які зазнали інвазії частини прийшлих протослов'ян-венетів, витіснених пракельтами з Північної Адріатики).

Відповідно, у праслов'янській спільноті, навпаки, удатним був аналог Відевута — **В'ячеслав, Вятко** (< **Vętislavъ*), наступний **епонім в'ятичів** (як на нас, то, можливо, слов'янізованої периферійної групи північно-західних іранців, перебуваючих у фратріальних стосунках з прабалтами: осетин. faetaeg «лідер»). Отже, його опонент у слов'янських версіях — епонім кривичів?

Одним із прямих нащадків Відевута — жрецького роду з храму в пруському Ромове втік від тевтонців до Московії та охрещений у православ'я Андрій Кобила! Він був настільки наблизений до великого князя, що влаштував шлюб Симеона Івановича Гордого з тверською княжною Марією Олександрівною, та аналогічним сватанням займався і його син Федір Кошка в Золотій Орді (цілком історична паралель билинному Дунаю, який святає литовську княжну за князя Володимира). Саме Федір Кошка є родоначальником Романових, Количевих, Шереметьєвих і Мотовилових... Серед них був двірський воєвода, новгородський і псковський намісник Федір Микитович Романов, який в 1600 р. був звинувачений разом з братами в спробі заколоту проти царя Бориса Годунова (якого два роки раніше обирав з іншими боярами на царство). З п'яти братів Микитовичів Олександра було задушено, Михайла замордовано голодом, Василь помер, прикутий ланцюгом до стіни, і тільки Іван та Федір вижили. Федора постригли у монахи під іменем Філарета і заслали в Антонієв-Сійський монастир. Але від репресій щодо прихильників Романових врятувався слуга Михайла Микитовича, син стрілецького сотника Юрій Богданович Отрепьев, заховавшись в Чудовому монастирі під іменем Григорія (в 1600 р. він став дяком «для книжного письма» при патріархові Іові). Саме він став відомий в історії під іменем Лже-Дмитрія I, який після вінчання на престол в 1605 р. повертає Філарета із заслання в Антонієво-Сійському монастирі, робить його митрополитом Ростовським і Ярославським, а через півроку той благословляє шлюб Лже-Дмитрія з Мариною Мнішек. В 1608 р. в таборі в Тушино Лже-Дмитрій II призначає Філарета патріархом (це при живому патріархові Гермогені, який помер у 1612 р.), повертається у Москву, де приймає участь в 1610 р. у змові проти царя Василя Шуйського. Від імені Семибоярщини він вирушає у Польщу просити на престол королевича Владислава, але за непокірливий норов Сигизмунд III затримує Філарета на невизначений термін у Мальборку, колишній тевтонській фортеці. Земський Собор обирає на престол саме 16-річного сина Філарета Михайла з надією, що саме Романови, які були тісно пов'язані з поляками, не будуть проводити радикальну чистку. 14 червня 1619 р. в районі Пресні молодий цар зустрічає батька, який повертається з полону.

Син поклонився в ноги батькові, а потім батько поклонився перед сином-царем. Надалі Філарет був співправителем сина під титулом «Великого Государя» до своєї смерті в 1633 році...

Відомий стійкий загальноіндоевропейський мотив, за яким іменем одного із братів-близнюків місто отримує назву: від Ромула — Рим, від Криве-Кривайтіса — Krzywgorod, Curvum castrum у Вільнюсі (древня частина міста), то слов'янський В'ячеслав може вважатися засновником Витичева (суч. с. Витачів Обухівського району Київщини), відомого візантійському імператорові Константину Багрянородному як Βιτετζέβη (у Київському Синописі — Витичи, В'ятичи). Наприкінці XI ст. Вітичів пагорб вже був незаселений і Святополк заснував на ньому «Святополчъ градъ»⁶³⁵.

У ракурсі взаємних контактів західних індоевропейців сам Відевут (Вейдевут) може виявитися паралельним кельтському жерцеві-друїду поряд з автентичним балтським жерцем Криве Кривайтісом: Caer VEDIWID — «замок найдосконаліших» і Caer Vandwy — «замок найвищого (!)». А отже, можна говорити про вплив на балто-слов'янський союз кельтів. Цю правду, у давньо-руській літописній традиції епонім в'ятичів згадується разом з епонімом не кривичів, а радимичів (явна пізніша тюрко-аваро-хазарська трансформація в «ердемчі») і зазначається, що прийшли вони «від ляхів» (не обов'язково це повинно було означати, що вони походять «з ляхів», а, на нашу думку, — переселилися з причини інвазії на їхню початкову територію ляхів; начебто, на Волині побутує переказ про коваля Радара, який переміг «Змія Краговей» і в останньому явно звучить лехітський Крак, переможець Змія і епонім Кракова). Проте, думається, нові політичні обставини змусили забути старе балто-слов'янське протиставлення Крив-Вячко і співвіднести з більш актуальним Радим-Вячко.

Однією з дружин великого князя київського Володимира Святославича Святого була чешка («чехиня»), яка народила князеві сина Вишеслава. Останній у 80-х рр. X ст. отримав у княжіння Новгород та володів ним до своєї смерті в 1010 р.

В 1033 або 1036 р. великий київський князь Ярослав Володимирович Мудрий дає ім'я В'ячеслав своєму синові (при хрещенні отримує ім'я Меркурій). У «Повісті временних літ» повідомлення про це розташовано одразу ж після вказівки на те, що Ярослав став «самовластцем Русей землі». Важко собі уявити, зазначає А.І. Рогов, що в такий торжественний момент могло бути випадковим наречення іменем сина руського «самовластця»⁶³⁶. В'ячеславом іменовано шостого сина Ярослава на честь чеського князя В'ячеслава (Вацлава) (нар. 907 р., князь в 921 — 28.9. 929 рр.), який першим у чехів став «самовластцем». Він був представником династії Пржемысловичів, сином чеського князя Вратислава (905 — 921 рр.) та Драгомири (дочки князя племені стодорян — гілки полабських лютичів). Молодшим братом В'ячеслава був Болеслав, який підступно вбив першого чеського самодержця. День пам'яті «доброго короля» В'ячеслава (польск. Waclaw, угор. Vencel, ірл. Wenceslas, нім. Wenceslaus) як — перенесення його мощей (932 р.) — католики шанують 4 березня. Відомі історії королі Чехії В'ячеслав I (1230 — 23.9. 1253) і В'ячеслав II (1278 — 21.6. 1305), король Угорщини В'ячеслав III (1301 — 1304), а також В'ячеслав IV, король Чехії (1363 — 1419) та імператор Священної Римської імперії германської нації (1376 — 1419).

За заповітом Ярослава Мудрого В'ячеслав Ярославич у 1054 р. отримав у княжіння Смоленську землю, де прокняжив до своєї смерті в 1057 р. Його син Борис, князь вщизький, в 1077 р. захопив Чернігів на вісім днів і втік звідти в Тмуторокань, а під час нового походу за допомогою половців 3 жовтня 1078 р. загинув у битві на Нежатиній Ниві (тепер — м. Ніжин).

В'ячеславом було названо сина Ярополка Ізяславича, внука Ярослава Мудрого, який був удільним князем десь на Волині та помер 13 лютого 1104 року. В 1127 р. князем міста Клечеська на півночі Туровської землі був В'ячеслав Ярополкович, правнук Ізяслава Ярославича.

Іншим смоленським князем на ім'я В'ячеслав був син Володимира Всеволодовича Мономаха, який в 1125 — 1132 та 1134 — 1146 рр. був князем туровським та пінським, в 1132 — 1134 та 1142 — князем переяславським, а з 18 лютого до 5 березня 1139 р. — великим князем київським. В 1050 р. — після блукань руською землею — отримав у держання Вишгород, а в 1151 р. стає співправителем свого племінника Ізяслава Мстиславича у Києві, а після його смерті в 1154 р. — співправителем князя Ростислава Мстиславича.

Під скороченою формою імені — Вячко — відомі в літописній традиції В'ячеслав Святославич, який на 1167 р. княжив у якомусь уділі Полоцької землі, можливо, у Вітебську, та В'ячеслав Борисович, син полоцького князя Бориса Давидовича, внук смоленського князя Давида

Ростиславича. Вячко Борисович прославився звитяжною боротьбою з тевтонськими військами на середній течії Західної Двіни. Новгородські бояри найняли його на княжіння у місто Юр'їв (тепер — Тарту), обороняючи який він загинув у 1224 р.

Вражає, що брат В'ячеслава Борисовича Володимир Борисович мав друге, хрестильне ім'я, але не православне — Войцех. Про нього згадує тільки В. Н. Татищев на основі незбереженого літопису під 1217 р.

З усього перерахованого чітко проступає те, що носії імені В'ячеслав прив'язуються до територій від Києва на північний захід — північ — північний схід (Волинь, Туров, Полоцьк, Вишгород, Смоленськ), що, вірогідно, перебуває з певною традицією претендування саме на ці землі і наречення майбутніх претендентів саме іменем В'ячеслав (Вишеслав).

Той же корінь імені М. Брайчевський вбачає в топонімі Самбатас, наведеному Константином Багрянородним (X ст.) як назва якоїсь Київської фортеці, де збираються човни-однодеревки русів (Const. AI, IX; як на нас, не обов'язково тут мова йде про Дитинець, а, можливо, про місце першого форпосту киян на півдні, що трансформувався з часом у Суботів): «...Vantas — ім'я, широко відоме в етнімії Східної Європи — слов'янське «Вяць», яке виступає в іменах «венеди», «венди», «вінди» (можливо — «анти»), а пізніші — «в'ятичі»,... Отже, в цілому реконструйована назва семантично виглядає як «столиця венедів» або щось в цьому роді»⁶³⁷. В цьому контексті цікавий засвідчений Географом Баварським етнонім полабських слов'ян «бетеніци» (Betenicī, Bethenze), яких П. Шафарик співставив з етнонімом Vethenicī, котрих Тітмар Марзбурзький розташовує в районі Майсена⁶³⁸.

О.С. Стрижак, досліджуючи етнонім «в'ятичі», звернув увагу на те, що в басейні р. Березини басейну Верхньої Наддніпрянщини наявна ріка В'яча, що з лівого боку вливається до р. Свіслочі. До правого ж боку в ту ж таки Свіслоч впадає р. Ратомка. Це напрошує паралель з етнонімом «радимичі», що в літописній традиції тісно пов'язується з в'ятичами: легендарні генеалогічні герої Радим та Вячко спільно вивели свої роди «від ляхів» (напевно, не походячи від предків поляків, а залишаючи свою прабатьківщину під натиском останніх). А отже, «...можливо, надійніше відбиває рух в'ятичів (і радимичів) гідронімія Верхньої Наддніпрянщини»⁶³⁹, що, з іншого боку, доповнює наше співставлення антропоніму В'ячеслав з територією на північ від Києва, особливо північний захід та північний схід Верхньої Наддніпрянщини.

Також О.С. Стрижак зазначає: «...первісно на місці -я... було -ен- — , яке перетворилося в е носове (*ε), а те вже в -я. Якщо відновити у слові «в'ятичі» оте старе -ен-, то дістанемо щось на зразок вентич (*ventitjь). А чи реальне таке наше відтворення? Гадаємо, що воно принаймні можливе. На Вінничині є одне село з цікавою назвою, яку ще ніхто детально не вивчав. Мова йде про с. Вендичани, поблизу якого протікає р. Вендичанка — права притока Немії в басейні Дністра на південний захід від... Жмеринки. Так от у назві цих двох географічних об'єктів (річки і поселення) можна відмітити компонент Вендич —, що й у відновленій нами праформі вентич-. Вони відрізняються лише звуками t і d, але, як відомо, і вінди (венеди) мали варіант венті (венети). Вендичани — це слово тієї ж конструкції, що й поляни, деревляни, сіверяни та ін. Воно утворене від основи вентич, яке врешті зводиться до вент. Вендич — це, можливо, один з представників вентичів — племінного відгалуження вентів. Не виключено, що подільські с. Вендичани і р. Вендичанка — своєрідне свідчення про вен(е)дів Причорномор'я, згадуваних ще в IV ст.»⁶⁴⁰ та «...оселі їх біля 360 р. подані вже на римській карті — подорожнику Касторія між гирлами Дніпра і Дунаю. Археологи з венедями пов'язують так звану венедську, або пшеворську культуру, названу так від м. Пшеворська в басейні р. Сяну. Ця культура склалася ще в II — I ст. до нашої ери. З часом венеди жили на просторі між Карпатами і Балтикою, обабереги Вісли та на схід від неї, досягаючи Прип'яті і Дністра. Ще далі на схід від них виникає споріднена зарубинецька культура. Культура венедів-слов'ян перебувала у тісних зв'язках з культурою кельтів (! — О.Г.), які в той час належали до найпередовіших європейських племен... Венедськими називали гори Карпати, Венедським — Боденське озеро, Венедською — ріку Дунай... Багато було спроб пояснити цю назву. Її ув'язували і з давньо-північнонімецьким vand — вода (тоді вен(е)ди — це жителі вод, моря), і з німецьким Wanderer — мандрівник й навіть Weiden — пастух. Але найпереконливішим є пояснення, за яким назву в'єндів — в'єндів, вентів — венедів пов'язують із кельтським vindos — «світлий» (ірланд. ban — «білий» > слов. «бан», — О.Г.)...»⁶⁴¹. Саме кельти поширили дану назву теренами Європи: р. В'єндо (тепер

Віртах), міста Венеція, Відень, Віндея, а також топоніми в Англії (Венти, Віндобела, Віндоглотія, Віндолана, Віндоіра, Віндополіс), у Франції (Вандея) тощо⁶⁴².

Згоди імі «венеди» стає позначенням вже симбіозу (та його нащадків) венетів (протослов'ян) та кельтів (Venedorum, Venedi, Venedis, Οὐενέδοι, Wenden, Winden). Те, що пізніше праслов'яни німцями стали визначатися замість «венети» іменем Wenden, Winden, який носило кельтське плем'я, не повинно дивувати. Бо, по-перше, аналогічне перенесення етнонімів з етносу на етнос відоме науці (кельт. volcae «вольки», назва племені довкола Толоси/Тулузи, споріднена з санскр. bhalah «сила»; гаел. folc «бадьорій, жвавий») > «волохи» — «романомовні етноси» (через німецьке посередництво: гот. *walhs, дв.-верх.-нім. walah, walh, сер.-верх.-нім. wallh «кельт > чужинець > романець»; і словом wlach поляки досі називають італійців. Порівняймо також топоніми: Богемія, від boi haetum «вітчизна боїв» ~ Баварія, від bai (u)varii «жителі країни боїв (тобто маркомани, які під проводом Марбода в 8 ст. до н.е. завоювали ці землі)», ~ Бойківщина, на нашу думку, від boi civium «община боїв», назва етнографічної території в районі Прикарпаття і Підкарпаття (сам етнонім може походити від кельтського baia — «боротьба», від якого походить галльське «багауд»). По-друге, тут зіграла своє і зовнішня (фонетична) схожість етнонімів «енети/венети» та «венеди/вінди». По-третє, венетські племена рушили з території Венеції та Словенії на Одру та Віслу, де змінили в II ст. до н.е. прабалтійсько-кельтський симбіоз на кельто-германо-венетський (пшеворська культура), який виступив з I ст. хр.е. під іменем «венеди» і їх матеріальна культура проіснувала до часу, коли був затягнений у вир подій епохи Аттила (V ст.). Ті германські племена, які входили в цей симбіоз, стали самовизначатися як «вандала(-ни)» чи «вандала(-ни)», «ванділа(-ни)», де -ала(н)-, -ела(н) — та -іла(н) — є варіантами зменшувального суфікса. Це були племена бургундів, варинів, аздингів, харінгів, сілінгів, ругів, гепідів, готів та інших. Частина племен об'єдналася довкола аздингів і стала відома як «вандали», з якими суперничали готи, гепіди та бургунди⁶⁴³.

Натиск в VIII-IX стт. в'ятичів та радимичів із заходу здійснювався на схід та північний схід. На сході в басейні рік Ока і Угра проживали в укріплених городищах племена балтів — носіїв мощинської археологічної культури. Між шарами городищ балтів та слов'ян розташовується шар пожарищ, в котрому присутні зброя та останки тиг, хто загинув від насильницької смерті. Ту ж картину спостерігаємо у на Верхньому Дніпрі — на території тушемлинсько-банцеровської культури, колонізованої кривичами, та й у всіх інших місцях, котрих сягнув колонізаційний наступ. Як бачимо, «компліментарності» між прибульцями та тубільцями не виникало... Лише значно видозмінена угромовними степовиками-буртасами (відомі до XVII ст.) східнобалтська народність голядь («гольтескіфи» Геродота) збереглася в анклаві до XII ст., але зрештою теж була асимільована, починаючи з посягань Юрія Довгорукого, який встановив на їх землі собі столицю — Москву.

Прихід в'ятичів змусив знятися з насиджених місць предків новгородських словен та кривичів, чому є наукові факти: «...північноруський мовний тип проник на північ у Приільмення з верхів'їв Дніпра, Західної Двіни... Селітерським шляхом. Тоді перші носії північноруського мовного типу, предки новгородських словен, йшли з верхів'їв Дніпра на верхів'я Західної Двіни, в обхід центру основної території Дніпро — Двінської зони у район озера Селігер і далі Селігерським шляхом на Ільмень, Волхов, котрим опустилися до його низин, де заснували Стару Ладогу. Таким чином, на цьому ранньому етапі предки новгородських словен обійшли кривичів Дніпро-Двінської зони її південною периферією. Новгородські словене йшли на Волхов... Починаючи з VIII ст., з початком активних слов'яно-скандинавських зв'язків на базі мови словен виникає північноруське новгородське наріччя, формуються північноруси Поволхов'я... До приходу носіїв північноруського наріччя на територію Пскова Псков слов'янської мови не знав. Хоча в принципі ніщо не заваджає гіпотетично припустити наявність певної невеликої хвилі полабських слов'ян, що проникла колись на територію східної Прибалтики»⁶⁴⁴.

Звідси стає зрозуміла у літописах, переважно проновгородської орієнтації, відсутність згадок про язичницьку вятицьку «королівську» традицію, пов'язану з антропонімом В'ячеслав (Вацлав, Вячко, Войцех). Тим більше, що прецеденти в історії існують. Жодні ірландські легенди та пісні не згадують про мешканців острова — ірландську (гаельську) групу племен скотів («українців», від ірл. sciathán «край, сторона», «крило»), які в пізнішому часі, в V ст. н.е., переселилися в Північну

Британію — Каледонію і власне заснували шотландські (скоттські) королівства, ворогуючи з бритами (на півдні), англами (на сході) та племенами піктів.

Можливо, що **В'ячеслав** — це ім'я особистості, котра стала катализатором для формування ідеологізованого образу «національного» героя праслов'ян в усній традиції, навколо якого починають гуртуватися герої його майбутнього кола, аналогічно до того, як довкола **короля бритів Артура** (пом. 537 р.) групувалися герої Круглого Столу⁶⁴⁵, і, одночасно, якась частина праслов'ян усвідомлює свою значимість як «своєрідності» («нації») під іменем «венеди» (> «в'ятичі»), тобто В'ячеславові (корінь «вч-», на думку М. Будіміра, ідентичний латин. *magis*, франц. *mais*, а отже «венети» означає «магнати»⁶⁴⁶. Г. Вернадський співставив його з осетин. *faetaeg* «лідер», «вождь»⁶⁴⁷).

Можливо, так фіксується перехід частини праслов'ян від *avia potestas* «дідівського права» (культово-економічна община-«рід», з формантом «-ани/-яни» в самоназвах) до *patria potestas* «батьківського права» (генеалогічно-сусідська община-«народ, нація», з формантом «-ичі» в назвах родів та племен). Аналогічно московська традиція почала вбачати за такого героя саме Юрія Довгорукого, попирача «дідівщини».

Ймовірно, що формування-самоусвідомлення «В'ячеславових» (венедів) відбувалося саме у часі формування з протослов'ян майбутніх праслов'ян. Начебто, саме на Ельбі та Нижній Саксонії культура городищ стала катализатором виникнення праслов'ян⁶⁴⁸. Система городищ дозволяла створити своєрідні «креольські острови» (*ilha scioula*), що різко відрізнялися від навколишнього їх населення більш високою культурою, в котрій змішання кельтів, етрусків, венетів/генетів (вже в IV ст. до н.е. ці три етноси знає як сусідів Псевдо-Скілакс), іллірійців, італіків, фракійців, германців, кіммерійців та інших (скіфів?) етносів було продуктивнішим. Саме тоді виникли у слов'янських мовах слова «вогонь», «море», «орати», «поросся», «руда», «весь» (поселення), «господь», «говеть» (звичай, суспільність), «*strojiti» («домашнє господарство»), **pola voda* («місце мешкання»), **rojъto* (русск. поймо «горсть»), **oticu* (русск. «отец») як запозичені з латині (*ignis, mare, arare, porcus, raudus, vis, hospes, favere, struere, paludes, ro-mum* «плід, фрукт» < **ro-omom* «снятое, сорванное», *attikos* «почесний титул судді-medix», *solum, dom, luna, sol, brosh, nova, est, semena, vera, volo, sibi, mini, tibi, tui, nema, pasti, ne, vidit, vertit, stoit, pripea, vethum* (ветхий), *nunce* (нинче), *spina, cost, perur* (обпалювати, очищувати, прати), *orare* (орати), *rus* (село). «...Наприклад, — писав О. Трубачев, — можна зіслатися на близькість латинських віддієслівних іменників на -tio (-tionem) та слов'янських віддієслівних іменників на -тьє. Ця близькість виглядає як децю самоочевидне навіть з погляду елементарної граматики... Декілька слів про цю латинсько-слов'янську паралель. Слов'янський іменний віддієслівний формант -тьє... може бути умовно реконструйований як індоєвр. -tion/-tionem, з іншого боку — регулярність утворень на -тьє на слов'янському ґрунті і їх... похідність з формантом -je від відповідних інфінітивних основ... змушують розцінювати імена на -тьє як слов'янське новоутворення. Балтійський, що знає інфінітиви близької формації (-*tei), не має таких розширених іменних форм. Навпаки, латинський іменний формант для утворення віддієслівних іменників -tio (пор. лат. *emptio*, род.відм. *emption-is*, знахід. відм. *emption-em*) крім функціональної та формальної близькості, теж може продовжувати індоєвр. -*tion (середній рід, перебудований потім у латинській за жіночим відмінюванням). Слов'янський та латинський форманти можуть оформлювати етимологічно споріднені дієслівні основи, даючи близькі за значенням імена: ст.-слов. «приїатиє» — «прийняття» і лат. *emptio* «купівля» за суттю справи об'єднуються спільною вихідною формою похідного характеру **emptiom* < **em-tiom*. Таким чином, можна говорити якщо не про спільне новоутворення, то, принаймні, про спільний словотворчо-морфологічний паралелізм двох індоєвропейських діалектних груп...»⁶⁴⁹; аналогічно власне креольськими версіями за походженням від латинських слів є сучасні слов'янські «оскомина», «котел», «латук», «осел», «палата», «поганий», «Коляда», «сокира», «щит», «жид», «хрест», «Рим» (при автентичному *Roma*)⁶⁵⁰. Також власне слов'янськими топонімами Правобережжя України входить в центральноевропейський топонімичний ареал на північний схід від Альп⁶⁵¹. Свого часу Н. Антошин зауважував: «...Для загальнослов'янської мови, що існувала не менше 500 років, був характерний, наприклад, закон відкритого складу, котрий змінив всю фонетичну систему та граматичний лад мови, до того ж ці зміни охоплюють всі слов'янські діалекти. Це могло бути тільки у тому випадку, коли слов'яни займали невелику територію, всі

слов'янські племена були взаємопов'язані економічними відносинами, мали єдині центри господарської та політичної діяльності»⁶⁵².

Появі «креольських островів» сприяють здібності деяких народів вживатися у чуже їм біосоціалне середовище та вважаємо, що саме біологічні та соціально-психологічні особливості «колоністів» дозволили їм створити «креольську культуру» (в даному випадку — праслов'янську) — зародок наступної культурно-цивілізаційної трансформації Центральної та Східної Європи. Цікаво, що з цим феноменом етноутворення можна співставити й засвідчений істориком Тацитом характерний процес: «...Були приписані до Таренту і Антію (в Південній Італії, в 60 р. н.е. — О.Г.) ветерани (римських легіонів, — О.Г.), але вони не допомогли безлюддю цих місць, бо більша частина їх розбрелася по провінціях, в котрих вони закінчили строк своєї служби; (до того ж) не звиклі ні вступати у подружні стосунки, ні виховувати дітей, вони залишали свої будинки сирими, без нащадків. Справа в тому, що тепер не виводилися, як раніше, в колонії цілі легіони з трибунами, центуріонами і солдатами, до того ж кожен з останніх перебував у своїй маніпулі, так що у згоді та любові утворювали общину, а це були люди, не знайомі один з одним, з різних маніпул. Без керівника, без взаємної прив'язаності, котрі раптово збиралися в одне ціле, як би з іншого роду людей і становили збіговисько, ніж колонію» (Annales XIV 27).

У расово-антропологічному вимірі носії цієї «креольської культури» належали до альпійського типу, що й населення Австрії, Швейцарії та частково Північної Італії. Йому морфологічно тотожна дніпровсько-карпатська група слов'янської популяції, що дало можливість вважати останню північно-східним варіантом цієї раси⁶⁵³.

Як на нашу думку, найбільш рухомі прошарки пасіонаріїв під іменами **белгів та свевів** виходили із середовища придунайської «материзни» — італо-венето-іліро-праслов'янської спільності (архіпелагу «креольських островів»). Свевів Цезар називав «новим полчищем» (nova manus Sueborum) (Caes. BG, I, 37). Вони виступили до Рейну (Rhenus) і навіть перейшли на його правий, галльський берег. Тут частина свевів стала відома як «белги», у кельтському походженні яких сумнівався вже сам Цезар (Caes. BG, II, 4) і який під час війни з ними про існування свевів ще не підозрював (а, отже, коли довідався про останніх, то назвав їх «новим полчищем», бо під «старим полчищем», напевно, розумів саме белгів). Як зазначає Ю. Колосовська, «...деякі особливості життя лугтів змушують припустити, що лугії, як і свеві, належали до одного і того ж народу, не будучи ні кельтським, ні германським. Можливо, вони були народом слов'янського походження. Якщо гарії, названі Тацитом, належали до племені лугтів (Germ. 43: 3-4) і якщо вони тотожні гарудам Цезаря, які входили в ополчення царя Аріовіста (Caes. B.G. I, 51), то в цьому вбачається прямий зв'язок народу лугтів з народом свевів. Як і свеві, лугії входили у культову спільноту, об'єднану шануванням землеробських божеств... У лугтів був гай, освячений древнім культом (antiquae religionis lucus ostenditur — Tac. Germ. 43.3). Гай для здійснення таїнств мали марси або марсіани — плем'я свевів. В цьому гаю знаходилося святилище богині Танфани і за її культ відповідало усе плем'я (Tac. Ann. I, 51). Мати-земля Нерта (епонім Норику і, можливо, жіночий еквівалент скандинавського бога Ньйорда з числа класу богів-ванів, батька Фрейра та Фрейї, — О.Г.) шанувалася племенем свевів у священному гаю (Tac. Germ. 40.2)»⁶⁵⁴. Цікавою в цьому випадку є приказка, засвідчена Географом Баварським стосовно свевів: «Suevi non sunt nati, sed seminati» («Севі не народжені, а посіяні»)»⁶⁵⁵.

Цезар характеризує германців на прикладі свевів (відмінних, як він зазначає, від германців: Тацит пише, що ім'я «свеві» (suebia) є більш вірним та древнім (verum et antiquum nomen), на відміну від недавнього для історика з Риму терміну «Германія» (Germ 2.2-3). Свеві, як розповіли Цезарю, — єдині з германців, котрі не бояться нікого, крім безсмертних богів (Caes. BG IV.7)) як воївничих та «рискаючих», то саме так визначають його наступники племена саме венетів (венедів)-праслов'ян. Думається, що навіть ім'я «германці» стосувалося швидше спочатку свевів за іменем їхнього родоначальника (приналежність до «культової» спільноти — «свободи, яка розумілася як «жертва, принесена із сакральною метою» > «свіжа (нова) кров, віддана богам» > «свіжа (нова) кров, влита в етнос через шлюб та побратимство» > «о-своєний, свій» (*svoboda, де -d-a суфікс у збірному значенні < i.-e. *sue-bh-o «свої, співплемінники», «рід»; пор.: дв.-прус. subs «сам, свій», латин. suus «самому собі належний»; нім. Schwab «шваб» < дв.-верх.-нім. swābā «вільний» < i.-e. *suo—/*sue— «свій, рідний, лівий (пор. з лівим, північним берегом Дунаю!)» ~ sau— «світити») >

«чистий», «білий», «справжній»; сталося це, напевно, внаслідок входження до держави свевів-праслов'ян ще й германців — маркоманів). Спогад про єдність зберегли балканські слов'яни у ритуальному персонажі «Герман» (Джерман), аналога румунського (фракійсько-іліро-венетського) Калояна. В українців йому відповідає Коструб, а у росіян — Кострома. У замовляннях розповідається, що він помер від засухи (жертва богові сонця?), а обрядово глиняну ляльку Германа з чіткими фалічними атрибутами під час ритуалу жінки ховають на піщаному березі ріки, щоб викликати дощ. Тут одразу ж хочеться згадати германського верховного бога (і жертву самому собі) Одіна (гот. *woDs* «одержимий», «істовий» ~ праслов. **vent-*). Аналогічне проголошує, як вище зазначалося, й вішнуїзм: «...Я вчу вас цьому, грунтуючись на Ведах. Згідно з Ведами, Вішну є той, хто вбиває і той, кого вбивають. У жертвопринесенні битви вбивати або бути вбитим однаково не має значення... Я однаковою мірою шаную війну, жертвопринесення і поклоніння Вішну»⁶⁵⁶. І звідси напрашується висновок про те, що й праслов'янський аналог — **король В'ячеслав — мусів бути такою ж, як Одін і Вішну, жертвою** (не дивно, що реального історичного Войцеха наважується принести в жертву його брат — чеський аналог Святополка Окаянного, куди, до речі, останній і втікає, бо його аналог не те що зазнає якогось поганьблення, а стає королем, тобто його вчинок розцінюється у відповідності з традицією, визнавався ритуально законним; до речі, цей київський князь здійснює жертвопринесення своїм амбіціям саме правителів вятицьких та дотичних земель — Бориса, Гліба та Святослава).

К.Т. Вітчак запропонував реконструкцію імені саме для цієї праслов'янської спільності, зафіксованого, за Г. Ловм'янським, лише на периферіях Давньої Європи (у зв'язку з розселенням): **wenHtoi* (< i.-e. **bhrghntoi* «великі, високі») як спадок від більш давньої (реліктової) індоєвропейської спільності⁶⁵⁷, з чим погоджується А. Брюкнер: «Це єдина первісна племінна назва (назва аріїв, можливо, стосується тільки індіців та іранців)» (Цит. за:⁶⁵⁸). Тим більше, що О.М. Трубачов настоював на тому, що слов'янську культуру слід розглядати як «архаїчний варіант індоєвропейської культури»⁶⁵⁹.

Праслов'яни-«венети» просувалися у багаті та поживлені суспільним та культурним життям області побережжя Північного моря, а звідти — на схід, південь та захід. «...Процес цей характерний для всіх індоєвропейських народів того часу, і виключати з нього представників праслов'ян, одного з могутніх етнічних масивів Європи, нема підстав»⁶⁶⁰. Саме тут, між середньою течією Ельби і нижньою Одрою, частина «венетів» змінює протослов'янське самоозначення «венети/венеди/в'ятичі/ветенічі» (**wenHtoi* < i.-e. **bhrghntoi* «великі, високі») на праслов'янське «великі/вільці/велети» (**vel-*), що зафіксували їх германські сусіди (Oueltai, Wilzi, Wilti, Wiltios, Vulsi, Vuloini, Vilini, Wulzi, Weletabi; Адам Бременський у XI ст. зауважував, що племена, які слов'яни називають «вільями», німці називають «лютичами», Leuticii, в той час як біограф Карла Великого Ейнхард говорив, що «вільці» — це німецька назва слов'ян, які самі себе називають «велетами»⁶⁶¹; Географ Баварський нараховує у «велунцан» 70 міст, що співставляють із засвідченою у «Великопольській хроніці» XIV ст. назвою міста Воліна в усті Одри Welunecz).

Лише зіткнувшись із Римом, як вважає С.В. Назін, праслов'яни самоозначилися саме як «нероманізовані» (на відміну від кельтів та даків-волохів), — «слов'яни» — «ті, що зрозуміло говорять», аналогічно до «шкиптарет» — «ті, що зрозуміло говорять» (самоназва албанців), «еускалдунак» — «ті, що зрозуміло говорять» (самоназва басків)⁶⁶².

Зазнавши культурного романського впливу, **праслов'яни** повернулися на землі предків в межиріччі Вісли та Одера (де сформували культуру підкльошевих поховань, 400-100 рр. до н.е.), зазнали світоглядно-господарського впливу кельтських племен (латенська і тшинецька культури)⁶⁶³ і **створили симбіоз із германськими племенами** (вандали, бургунди та племена союзу лугів — гарпії, гелізії, маннами та наганарвали; пшеворська, оксивська і зарубинецька культури і прятівська на Середньому Подунав'ї та етулійська на Нижньому Подунав'ї, що походить із пшеворської)⁶⁶⁴, відомий як **венеди/венети** писемних джерел. Надалі вони зайняли й територію Прикарпаття, співіснуючи з носіями латенських культур (серед яких — гірське плем'я котинів — спеціалістів по добуванню заліза, які Тацитом визначаються не германцями, а такими, що говорять галльською мовою, тобто використовують кельтську як посередника в системі різноетнічної латенської культури⁶⁶⁵) або витісняючи звідси фрако-дакійські племена носіїв липицької⁶⁶⁶ та прабалтські племена-носіїв зубрицької культури (I-поч. III ст.), які одночасно намагалися колонізувати Верхнє та Середнє

Подністров'я, асимілюючи місцеве населення, яке залишалося незахищеним після переходу в 50 р. н.е в Тисо-Дунайську низовину (після розгрому тут римлянами дакійської держави одріссів) в союзі з германцями-лугіями значної її частини — сарматів-язигів. Саме із залишком місцевих іраномовних язигів (які проіснували аж до поч. III ст)⁶⁶⁷, на наш погляд, і пов'язаний субетнонім «**гуцули**»: пор. з осетин. «гъщцъл чизг» — «дівчинка», де «гъщцъл» — «мале/малий», а «чизг» — «дівця», що у європейських писемних джерелах фігурує власне як «язиг» (етнонім сарматського племені, тісно пов'язаного з мотивом войовничих вершниць-амазонок). Тобто карпатські гуцули — це «**малі язиги**» в сенсі того, що залишилися в Карпатах (аналогічно група остготів/остроготів, яка відмовилася від войовничого походу на Захід, у «Готиці» Йордана визначається як «малі готи», *Geti Minores*) і змішалися з германськими гото-вандальськими племенами, а не вирушили у Європу (з європейських язигів, до речі, походить знаменитий канцлер корони Франції, єпископ Парижа в 867-879 та 883-889 рр. Гоццелін д'Анжу) і потім були амімільовані франками. З часом етнонім зазнав переосмислення у середовищі сусіднього романізованого населення на «готські»: *got/guth* + румунський означений постартикль *-ul* > *guțul* «розбійник, рекетир»..

Венети в I ст. до хр.е. в альпійських землях спільно з деякими кельтськими та іллірійськими племенами об'єдналися довкола іллірійського племені **нориків**, утворивши могутню державу Норик, згадану як прабатьківщина слов'ян у «Повісті временних літ». «...Протягом тривалого часу основним населенням провінції Норик були кельти, котрі у перші століття християнської ери зазнали глибокого впливу римської цивілізації та латинської мови. Саме тут римляни впроваджували політику інтенсивної урбанізації, внаслідок котрої все місцеве населення було романізоване... Романізоване населення із Норіку пізніше пересунулося на схід і заселило Верхню Паннонію... Не слід забувати, що майже скрізь романські мови сформувалися на кельтському субстраті. Інтенсивна і глибока романізація північної Африки не призвела до створення тут романських мов... Мовні сліди кельтського субстрату через романську мову проникли в багато мов карпатського ареалу. Кельтське походження ряду карпатизмів не викликає сумнівів. Однак у деяких районах карпатської зони кельтський вплив міг бути безпосереднім (не через східнороманську мову). Добре відомо, що у перші віки н.е. кельтський вплив мав місце на території південно-західної Польщі та Верхньої Сілезії. Це сильніше та інтенсивніше воно було у Богемії, де перші слов'янські поселенці застали ще багаточисельне кельтське населення...»⁶⁶⁸.

Тут надзвичайно доречно згадати теорію О.М. Трубачова про прабатьківщину слов'ян на Середньому Дунаї, в Західному Норіку. Як на нас, саме тут відбулася остаточна кристалізація «креолів» у етнос (усвідомлення «свої» впротивагу «чужим») та формування діалектного членування: празахідні слов'яни — в Воєводині та Західній Паннонії, прапівденні — на території теперішньої Словенії, північної Хорватії та північної Сербії, прасхідні — в Трансільванії та Банаті⁶⁶⁹.

Норик контролював знамениту «Бурштинову дорогу», що починалася на північному сході сучасної Італії, в Аквілеї (власне енети — венети заснували Венецію та заселили Патавію — Падую та Аквілею⁶⁷⁰), проходила через міста Норіка та Паннонії — Емону (тепер Любляна), Саварію (тепер Сомбатхей), Скарбанцію (тепер Шопрон) і Карнунт (тепер Дейчальтенбург під Віднем) на Дунаї. З останнього дорога йшла у напрямку до рік Морава і Мура довжиною 600 римських миль (888 км), досягаючи Балтійського побережжя та племені естів (Тацит, «Германія», 45). Свідчення про останнє наявне вже у Геродота: «...Адже я не вірю в існування ріки, що називається у греків Ердан, котра впадає у Північне море (звідти, за розповідями, привозять бурштин)» (Геродот, «Історія», 3 : 115). На нижній Віслі у Вроцлаві (Бресляу, Переяслав) було перевалочне торжище. Саме звідти поступав бурштин у міста північної Італії.

Дуже цікавим явищем цієї «Бурштинової дороги» був культ на ній єгипетської богині Ісиди, який в I ст. хр.е. принесли італійські колоністи — вільновідпущеники, що колонізували Норик та Паннонію⁶⁷¹. Ісіда ототожнювала із Долею Достатку (*Fortuna Abundantia*), супутницею Геркулеса, з котрими асоціювалися образи обіцяного Римською імперією «золотого віку»⁶⁷². Культ Ісиди тут є тим більш знаменним, що вона є матір'ю не лише Осіріса, але й Міна, бога торгівлі, караванів та торговельного шляху.

Власне з Паннонії бурштин доставляли римлянам венети (енети), але встановлення в 181 р. до хр.е. римської колонії у венетській Аквілеї та перехід торгівлі бурштином до рук римських купців

призвело до втрати зв'язку венетів із Бурштиновим шляхом. Ю. Колосовська звернула увагу на те, що буси з бурштину латиняни називали словом *monilia*, що дуже схоже на болгарське та українське «моністо»⁶⁷³. Щоправда, вона вважає, що це слово занесене у Середнє Подніпров'я з берегів Адріатики, хоча логічніше допустити його шлях із сходу на захід, аналогічно як латиняни запозичили в якості синоніму до свого слова *succinum* («бурштин») ще й венетське *glaesum* (буквальне значення «жовтий»). Так само італо-сабінське слово *rota* у Варрона (RR, II, 1, 5) є контракцією з *rohota* ~ слов. «рогата»⁶⁷⁴.

Пліній Старший повідомив свого часу, що Нерон відправив спеціальну експедицію за бурштином для прикрасення амфітеатру і на чолі її був прокуратор Клавдій Юліан. Експедиція привезла в Рим величезну кількість бурштину, і найбільший шматок був у 13 римських фунтів (біля 4,257 кг). Солін уточнює, що цей екземпляр подарував Неронові один із царів Германії, а саме — володар племені свевів Ванній⁶⁷⁵, ставленик Риму та антагоніст язигів-сарматів.

Якщо з історичним кельто-бритським королем Артуром (VI ст. н.е.) передання співвідносить події кінця V — початку IV ст. до н.е.⁶⁷⁶, то логічним буде допустити, що схоже явище відбулося з королем венедів В'ячеславом, на якого перенесли уявлення про легендарного короля племені венетів (енетів, *Ἐνετοί* < кельт. *uenos* «друг», *uenja* «спорідненість», за О. Шахматовим), що мешкали у альпійських землях, на північному сході сучасної Італії та у Словенії. Венетів вважають носіями археологічної культури Есте, що еволюціонувала з культур полів поховань (ранній період — 950 — 750 рр. до н.е., середній — 750 — 575 рр. до н.е. і пізній — 575 — 183 рр. до н.е.)⁶⁷⁷.

Також венетів (енетів, генетів, *Ἐνετοί*) згадує у «Іліаді» (II, 851) Гомер:

*Вождь Пілемен пафлагонянам передував, хоробре серце,
Який вивів їх із Генет, де стадно живуть дикі мески.*

Проте у «Іліаді» наявне одне неузгодження з персоною Пілемена: у V пісні його вбито, а в XIII пісні він іде за тілом убитого сина, і власне цю суперечність виставляють дослідники як доказ того, що авторами «Іліади» є декілька осіб. Але легко припустити, що «пілемен» — це не стільки ім'я, а **титул володаря Пафлагонії і народу енетів**, що населяв цю малоазійську країну (аналогічно до того, як ім'я героїчного короля даків Децебал просто означає «дакський цар», *Deci-balus*). І мабуть, не лише титул, а явище, характерне для архаїчних королівств, коли система влади опиралася на право володіння землею. Наприклад, на побережжі Екваторіальної Африки у королівствах Лоанго, Каконго, Нгойо вся влада у формі особливого поняття «вене» (з іменем «венет» тут просто збіг!) концентрувалася у верховному правителі: «...Власне інкарнація «Вене» давала необмежену владу над підданими. «Вене» можна зрозуміти як еманіцію духів землі, що пішли у землю предків. Земля вважалася неподільною між індивідами, так як її власником виступав весь клан, при ньому не тільки його живі представники, але у першу чергу всі вже померлі члени. Їх представником і виступав «король»...»⁶⁷⁸. В іранській зороастрійській системі ця еманіція виступає як Амеша Спента («Безсмертні Святі»), а іпостась її — Хшатра Вайр'я («влада», з відтінком «царство боже») і її носієм вважав себе перський цар Дарій I.

Після падіння Трої вождь енетів Антенор (ст.-гец. «влада, що залишилася») переселився зі своїм народом у Фракію, а звідти — у країну еваней («благородних») на північному сході від ріки По та північному березі Адріатики, де заснував міста Патавій (сучасна Падуя) та Атеста (сучасна Есте). Тит Лівій у своїй «Історії» (I 1: 1-3) деталізує це переселення, зазначаючи, що Антенора з невеликим числом енетів вигнали заколотники, а об'єднавшись із троянцями, енети прийняли ім'я венетів та заснували нову Трою (тепер, на думку Р. Салінаса Прайса та А. Вучетича, це — с. Гебел, що в долині ріки Неретви, що впадає в Адріатичне море неподалік від міст Дубровник та Спліт⁶⁷⁹).

У грецькій міфологічній історіографії Антенор був одним з троянських вождів, який схиляв до угоди з ахейцями і навіть зрадив Трою, за що переможці дарували йому життя. Його женою була жриця Афіни Теано, дочка фракійського царя Кіссея, що робить логічним переселення енетів на чолі з Антенором до Фракії. Синами вождя енетів були Главк («Блакитний») та Гелікаон («Вербовий») (Аполлодор, «Бібліотека», У 21; Павзаній, «Опис Еллади», X 26: 8). З іменем першого сина перегукується латин. *venetus* «блакитний», *venetum* «синява», а також з назвою партії *veneti*

(«блакитні») у римських цирково-гладіаторських іграх. Також сином Антенора та Теано був Акамонт («Невтомний»), вождь дарданців у Троянській війні, який загинув від руки Меріона, критського лучника.

Коли в Італію прибуває Еней, венети, за Вергілієм, на чолі зі своїм царем Купавоном, сином Кікна («Лебедем») стають його союзниками⁶⁸⁰. Кікн начебто був сином бога Аполлона та німфи Фірії (Тірії, Гірії).

Батько Діомеда Тідей — це ніхто інший як кельтський генеалогічний предок Діт⁶⁸¹. Купавон же явно символізує протослов'ян — він близький міфічному Купалі, чужому як грецькому, так і тірренському (етруському) середовищу, але побутуючому у іллірійців та пізніше у слов'ян⁶⁸².

Страбон у «Географії» (XII, 3,8) на рядки Геродота про енетів зауважив, що у його часи у Пафлагонії (Мала Азія) ніяких енетів вже не залишилося, але все одно старогрецький письменник Зенодот був переконаний у достовірності слів Гомера і вважав, що поет мав на увазі не народ, а місто Енети, пізніше відоме як Амсіла. Інші стверджували, що енети були одним з найсильніших пафлагонських племен (Полемон Періетет, «Фрагменти», 22), які мешкали по сусідству з Каппадокією. Втративши свого вождя під час Троянської війни, вони перебралися у Фракію і зрештою заселили спершу північ Македонії (Herod, I, 196), а потім — Енетику, тобто Адріатичну Венетію⁶⁸³ (Herod., V:9; Strabo, IV, 4,1; V, 1,4-5; Polib., II:17; Plin., NH, XXXVII:43), а інший клан енетів (Auendeatai) заснував у землі ілірійських іаподів місто Ноуендо (Strabo, IV, 6,21; VII, 5,4; Arrian. Шлуг., IV, 16-18).

Земля анатолійських енетів була розташована в Каппадокії, на правобережжі ріки Галіс (лазо-мегрел. «галі» — «ріка»), що в ті часи називалася Мараґанта — (сучасна р. Кизил-Ірмак), а в області фракійського начебто племені агафірсів (агатірсів) текла ріка Маріс (тепер Муреш або Марош ~ кельт. mar — «великий»: галл. антропоніми Nertomagus «сильно-великий», Segogatos «переможно-великий», Satumagus «битво-великий» ~ етрус.-італ. Margens/Mars). Вважається, що останній гідронім було занесено з Анатолії. Агатірси начебто були нащадками кіммерійців (Агатірс — брат Скіфа та Гелона, за Геродотовою генеалогічною легендою), котрі, до речі, теж здійснили свого часу військову експедицію у Північну Анатолію⁶⁸⁴ і, зокрема, у Пафлагонію (і чи не шукали вони там своєї прабатьківщини?). Х. Коте припускав, що агатірси тільки у культурному стосунку були близькі фриго-фракійцям, а генетично — споріднені зі своїми східними сусідами скелотами (скіфами).

Власне на р. Галіс і осіли кіммерійці внаслідок свого виходу із степів України, будучи витіснені скіфами. Нову їхню землю ассірійці називали Гімірі, а вірмени — Гамірк. Їх взяв під покровительство мідійський цар Аліат (Геродот, I,73,74). За мирним договором (28 травня 585 р. до н.е.) скіфські землі на схід від р. Галіс перейшли мідянам (Геродот, I,72) і скіфи на чолі зі Спаргапіфом змушені були повернутися в Північне Причорномор'я, де прийняли собі ім'я «царських скіфів» (і в 514 р. до н.е. виграти війну з Дарієм), а кіммерійці — на Балканський півострів, будучи пізніше вигнані Аліатом (Геродот, I,16).

Вірогідно, що спільно з анатолійськими племенами якась частина енетів рушила не на північний захід, у Адріатику та Нижню Саксонію (а звідти — на схід, асимілювавши пшеворську культуру), а на північний схід, у Північне Причорномор'я, де й стали предками наступних **кіммерійців**. Адже Тіт Лівій (I 1:1-3) згадав про розкол у общині венетів Пафлагонії. Наші венети причорноморських степів України — це т.зв. **скіфи-«георгої»** (ст.-грец. «землероби»?) (Геродот, IV, 18, 53), що, як довів В.І. Абаєв, є зіпсутою греками назвою мешканців даної місцевості, які самі себе називали gauvargā — «розводячі худобу» або «шануючі худобу»⁶⁸⁵, тобто етнонім не містить жодної вказівки на землеробство, а навпаки. Щоправда, мешкали георгої на Лівобережжі Дніпра на північ від країни «Гілея» («Лісисто»). Але вже правобережні елліни Гіпанісу (Бугу) називали георгоїв **борисфенітами** — «подніпрянами». Можливо, що це ім'я означає не стільки місце замешкання по Дніпру (Борисфену, Бористену), а певну приналежність скіфів-георгоїв до торгових шляхів на Борисфені, адже Геродот одразу ж після повідомлення про назву георгоїв борисфенітами зазначає, що греків Гіпанісу (Побужжя) іменують ольвіополітами, тобто причетними до полісу Ольвія. Також Х. Коте зіставив сусідніх і споріднених борисфенітам-георгоям агатірсів із авхатами (aga/aucha + tai) та скіфами-аротерами («орачами»?). Начебто останній етнонім (ἄροτηρες) — це зіпсута греками Північного Причорномор'я назва агатірсів даної місцевості, та що цілком вірогідно, що у комплекс причин цієї

помилки в історіографії входив побут самих агатірсів, схожий на побут наступних ногайців-орачів, які, будучи кочівниками, зоравши поля і засіявши злаки, відкочували слідом за худобою, щоб повернутися назад, коли зійде урожай⁶⁸⁶. На думку Х. Коте, етнонім агатірси означає «великі вовкодави», хоча можливе й тлумачення О.М. Трубачова як «прагнучі яскравого (металу); жадаючі золота»⁶⁸⁷ (маючи на увазі священні золоті генеалогічні реліквії, про що оповідав Геродот у генеалогічній легенді скіфів).

На нашу думку, можна припустити й наступні тлумачення: 1) від урумського (діал. грецьк. Пн. Причорномор'я) «ягъя» — «берег», тобто агатірси — жителі побережжя Тіраса (Дністра); 2) дв.-верх.-нім. *iga* «тис», тобто жителі басейну рік Тиса та Тірас; 3) санскр. *aga* — «нерухомі», тобто «осілі на берегах Тіраса». Компонент «ага-« ми зустрічаємо у назві Дністра «Агалінг» у Пентінгерових таблицях, але пояснюємо його на основі старо-грецької мови: *ἀγος* «вождь» + *λύξ* (лупх) «рись» або *λύγος* «вербова віть» (Агіолігос, *ἀγιολύγος* = «Святовіт»?).

У зв'язку з останнім цікавим для нас є свідчення Ібн-Фадлана: «...І від краю нігтів декого із русів до шиї є зібрання дерев, зображень і тому подібне», тобто мова йде про татування на тілі. Це спонукає згадати свідчення Геродота, що агатірси люблять наносити на тіло густе татування, і що саме татування, його густота та щільність малюнку говорять про знатність, священність. Крім того, агатірси фарбували (рікти) у синій (*πελιος*) колір волосся, що, можливо, є спадком праіндоевропейської давнини (і.-є. **s^oer* «темний колір» > перс. *xval* (< **suer-d* — «кіптява»), согд. *xwtp* — «колір», «барва», дв.-інд. *varṇa* «колір» (> «каста, ранг»), авест. *ḫarδnah* «фарн», осетин.дігор. *x_oārun* «розфарбовувати», *x_oāraen* «колір», дв.-іран. **hvāra*; латин. *sordēs* «бруд»; гот. *swarts* «чорний колір», дв.-англ. *sweart*, дв.-верх.-нім. *swarz*, нім. *schwarz* «чорний»; дв.-ірланд. *soib* «бруд», а також: і.-є. **mel-*: ст.-грец. *μηλας*, латськ. *melns* «чорний», литов. *melsvas* «синюватий», латин. *mulleus* «червонуватий»; герм. **mēl-a-n* «пляма, знак, прикмета»: гот. *mēla* «знаки», дв.-ісл. *māl* «прикмета», дв.-англ. *mæl*, дв.-сакс., дв.-верх.-нім. *māl* «крапка, пляма» ~індуїстське «тілак»), адже у індоаріїв синій колір зберігся на означення варни шудра, до якої в давнину входили всі землероби⁶⁸⁸ (пор.: брахмани — білий, кшатрії — червоний, вайші — жовтий). «Артхашастра» засвідчила також традицію, за якою необроблені або закинуті землі заселялися спершу землеробами — шудрами (*sūdrakarsaka*, де *karsaka* — «землероб»)⁶⁸⁹. Це не дивно, адже в умовах колонізації на новому місці слід було спільно будувати укріплене поселення, освоювати земельні угіддя, налагоджувати стосунки з тубільцями тощо. Це призводило до витіснення на другий план станових норм, відокремленості, що існували на батьківщині між різними родами та професіями. Тому не дивно, що пізніші прибульці з арійського світу на нові землі, виявивши таке неприпустиме змішання у нормальних умовах, цуралися першопроходців, оголошували їх «недоторканими», а себе — «благородними» (в індоіран агуа, а їх земля — *Aiḡuapat*; ірланд. *aige* «вождь», «знать», *boaire* — «власник великої рогатої худоби», *aigig* «вільні, котрі мають право обирати князя», *Eire* — «країна благородних»; хетт. *aga* — «вільний»; дв.-сканд. *arjoster*, дв.-сакс. *ig* — «знать», дв.-сакс. *Irminsul* — «дерево-ідол родоначальника саксів Ірміна», *immintheod* — «людство» < «арійський народ»; ст.-грец. *aristos* — «кращий», звідки «аристократія» — «влада кращих»). Не дивно, що Ашвіни як покровителі переселенців та мандрівників розглядаються «Махабхаратою» як шудри серед богів (Марути — як вайші, Адіті — як кшатрії, Ангїраси — як брахмани)⁶⁹⁰.

Єдиний порятунок «недоторканих» останніх був у новому переселенні у нові, неосвоєні землі. Цілком можливо, що такі «сині»-агатірси (аротери) після Троянської війни перейшли з Анатолії на Балкани, освоюючи нові шляхи: нім. *Vahn* «шлях, дорога», укр. *багно* «болото, топь» < «торфяне болото» < «місцевість, звільнена від рослинності та дерев внаслідок розкладеного багаття», дв.-ісланд. *soib/soip* «бруд» > **сорби, серби** «першопроходці; колоністи» (пор.: «...з англ. *man* «чоловік» можна співставити також црк.-слов. *тимено* «рідка грязюка» (рус. *тина*), грец. *τιθημη* «земля» (пор.: дв. — інд. *pu-man* «людина», латин. *ruer, rubes*), чеськ. *kmnem* «плем'я, стовбур роду», пор.: ірланд. *spaim* «нога, ляжка», лтськ. *pams* «дім» (букв. «те, що опалюється», типологічно пор. дв.-рус. *племя*, але *пламя*), латин. *mensis*, англ. *moon* (типологічно пор. латин. *luna* < *lux*), ірланд. *men* «пилюка», *miopp* «клятва», бретон. *top* «навоз» < «вогонь», укр. *мну*, словен. *topet* «терти», ірланд. *men* «мука», дв.-інд. *carmanṇa* «дубильник, кожум'яка», прус. *munix* «дубильник»...»⁶⁹¹; а також: латин. *via* «шлях, дорога», дв.-інд. *vēti* «переслідує», дв.-англ. *wcedan* «бродить», *wcedl* «бідний» та дв.-англ. *widl* «бруд», дв.-верх.-нім. *widillo* «німичний; слабкий», ірланд. *fiotal* «карлик», дв. — інд. *vetala*

«демон», «житель кладовищ», латин. *vatius* «кривий», дв.-верх.-нім. *wadal* «те, що хвилюється», «непостійний», сер.-верх.-нім. *wadel, wedel* «хвилювання», *wadalarī* «волоцюга», дв.-інд. *daridra* — «волоцюга» > «бідний»; чеськ. *chudy* «бідний», укр. *худий* < дв.-інд. *ksud* «порушувати (норми соціуму), бити, ламати (соціальні установи), *gsudra* «маленький»⁶⁹², санскр. *ṣūdrá* «шудра, людина з найнижчої касты, створена з пилюки (!) *стоп* Пуруші»).

Тут явно напрошується зауваження О.М. Трубачова, що праатьківщина слов'ян на Середньому Дунаї пов'язана з «болотом» (озеро Балатон і місто Блатънь градъ біля Малого Балатона, а також пор. слов. «болото» з фракійською глосою *pala* «болото, трясовина», латин. *palus* «озеро»; сам топонім Паннонія теж трактується як «болотяна»: фрак. *pani*, прус. *pannean* «болото», гот. *fan* «намул»), над чим, на нашу думку, і іронізує (!) Йордан: «У них болота і ліси замість міст». Окрім того, власне незрозумілого походження давньо-грецьке «варвар» (*barbaros*) може мати задовільне пояснення саме як жителя Іллірії: іллір. *barbis* «болото» (у топонімі *Metubarbis* «Міжболоття»), якому тотожні санскр. *barbaram* «вода», грец. *borboros* «слиз», албан. *berrak* «болотистий ґрунт».

Підтверджують даний факт виходу протослов'ян «з півдня» (за літописною традицією, з берегів Дунаю) і виявлені В.В. Івановим вищезгадані зв'язки слов'янських мов із давніми анатолійськими та палеобалканськими мовами, що дозволяє говорити про початкове південніше місцезародження слов'янської мови (та етносу) у системі індоевропейських мов⁶⁹³. Можливо, що енети(-генети) представляли собою етнос, споріднений із хетто-лувійською спільнотою (за деякими версіями, «сатемних ієрогліфічних хеттів», на відміну від «кентумних клинописних хеттів») та прототохарами⁶⁹⁴, та, вірогідно, навіть були діалектно-етнічною групою останніх (вже до середини III тис. до н.е. стосуються окремі ізоглоси, що об'єднують праслов'янський діалект індоевропейської мови з північно— або східно анатолійським (хеттським), з одного боку, і балто-словянський як групу діалектів з південно— або західно— анатолійським (лувійським), з другого боку, і до останньої входив і пратохарський діалект⁶⁹⁵). У свою чергу хетто-лувійська індоевропейська спільність в Анатолії зазнала значного впливу від представників тубільного населення (хаттів-протоабхазів), що належало до північнокавказької мовної сім'ї (якщо хетти, палайці та тохари належали до групи мов *centum*⁶⁹⁶, то енети та лувійці — до групи мов *satem*). До хетто-лувійської спільності належали й гостинні щодо енетів фракійці Балкан, що самі себе називали «місіями», *mysai*. Відповідно греки знали їх як *moisoi*, а римляни — *moesi*, або *mysas gentes*, від чого отримала своє ім'я пізніша римська провінція Мізія (*Moesia*), згодом розділена на Верхню та Нижню. Відповідно фракійці Анатолії називалися фрігійцям або брігами⁶⁹⁷, а самоназвою їх було *mysi*, *mysoi*. Колізії довкола етноніму місії на Балканах та Анатолії присвячене спеціальне розмірковування Страбона (VII, 3,2; 10). Назва «місії», з причин явища «архаїзації» етносів в писемних джерелах, навіть починається стосуватися слов'ян. Зокрема, «Житіє св. Климента» XIII ст. говорить, що «...мизи європейські» будучи вигнані Александром Македонським на північ вернулися і заняли усі Балкани» (Цит. за:⁶⁹⁸). Також Козьма Празький (XIII ст.) інтерпретує «мізів» як чеське плем'я «мужів», що в давнину мешкало у Дакії⁶⁹⁹.

У передньоазіатській традиції місії відомі як «західні мушки», на відміну від «східних мушків»-правірмен (грузини вірмен досі називають «мехи»), з якими спільно переселилися з Балкан в Анатолію в кінці XIII-початку XII ст. до н.е. та розгромили, відповідно індоевропейські хеттські та лувійські царства та могутню державу Урарту⁷⁰⁰. Саме асиміляція урартів правірменами і спричинила досить оригінальну антропологічну конфігурацію сучасних вірмен. У Біблійній традиції як мушки-фрігійці та правірмени взагалі, так і федерація табальських племен фрігійців Гордія-Куртіса відомі як народи мосх і тувал, а також як «бен-Тогарма», що відповідає у середньовічній вірменській традиції «Дому Торгома»⁷⁰¹. Титул Гордія досить дивний — «відомий на Заході і на Сході цар», його місто Атуна в історичній традиції саме відоме як «місто Гордія» — західноанатолійський Гордіон, де знаходився знаменитий «гордієв вузол», а сам він — син царя Атуни Аш-Хіту/Уш-Хіті та батько не менш знаменитого Міти-Мідаса. Також Гордій — васал Ассірії і ассірійська традиція називає його «Гурді з Кулуммана», і саме йому ассірійці віддали свого часу під управління всі інші ліквідовані анатолійські царства — Шінухту, Куе, Хілакку, Мелід та у васальну залежність — Біт-Буруташ і Тувана. Він переселяє їх населення у своє царство і формує з них «єдину фрігійську націю», а на спустошені землі поселяються «східні мушки»-правірмени. В 705 р. до н.е. Гордій повстає проти

Ассирії, що змушує самого Саргона II йти походом у далекий Табал і безславно загинути (труп так і не було знайдено) під копитами кіммерійської кінноти, завбачливо закликаної на нові землі фрігійцями (а тому подальші інтерполяції про те, що кіммерійці «втікали від скіфів», власне породжені спекуляціями наступних поколінь істориків).

До анатолійської Місії (Mysia) як складова частина входила й область Трої — Троада⁷⁰² та плем'я іллірійців — дардани (вождем яких під Троєю був Акамант, син енетського правителя Антенора). Пізніші історики фіксують дардан на Балканах (від Адріатики до Дунаю) поряд з іншими іллірійськими племенами як от істри, яподи, лібурни, далмати, пірусти, бревки. Деякі з племен іллірійців — япіги, мессапи — населяли Апеннінський п-ів. Мовними нащадками іллірійців вважаються албанці⁷⁰³. Відповідно іллірійську, фракійську та дакську мови відносять до палеобалканських мов. М. Грушевський зазначав: «...Як би живі були мови тракійської групи, може б ми побачили, що вони були переходним огнивом між групою слов'янською, грецькою й іранською»⁷⁰⁴. Наприклад, станом на II тис. до н.е. фракійці в Європі саме розселені були наступним чином: на півночі та сході Балкан — фракійці та даки, у Македонії мешкали македонці, фрігійці та протовірмени, на півдні Балкан — пеласги, на заході і північному заході (Албанія та Епір) — іллірійці та мессапи, а ось на південь від Македонії та острови — «піратські» грецькі племена. Племена останніх (іонійці та еолійці) конкурували з фракійськими (пелазги, карійці, фрігійці та дарданці) щодо освоєння земель в Західній Малій Азії.

Крім того, дивним чином слов'янський теонім Сварога, який є богом ковальства (ототожнюється літописцем із Гефестом), виявляється тотожним не тільки санскритському svarha «небо», але й фракійсько-фрагійському лексичному колові: «...surgastoy — родов.відм. однини теоніма, пор. фрак. Surgasteus, віфін. Zeus Syrgastes. Даний теонім, очевидно, запозичений в лід(ійському). Srkastus... surgasto — співвідноситься із незасвідченим дієсловом surgadyo і походить далі з і.-є. suergh— «підклаватися»...»⁷⁰⁵. Але він також означає «хвилюватися, переживати, бути хворим»⁷⁰⁶, що зближує його з вищезгаданим пра-нах.-дагест. swiŋHo «старий»⁷⁰⁷. А отже, Сварог — це «старий бог», deus otius, «бог, який віддалився», аналог оскоплених Урана чи Кроноса, (і міг бути запозиченим саме з однієї з алародійних мов, до яких належать сх.-півн.-кавказькі, хурритська, урартська та етивська), для праслов'ян — Сварог лишень батько Сонця-царя Дажьбога. У кіммерійсько-анатолійських переданнях останній міг бути лише казковим богатирем, а з частиною кіммерійців, які прийняли участь у формуванні кельтського гальштату, трансформувався у бога-героя Дагду, у германському середовищі — в тотемічний персонаж (дв.-верх.-нім. *daho > латин. taxo, -pis «борсук» ~ латин. taxus «тис (тисове дерево як Ігдрасіль-кінь бога Одіна)), у скіфському середовищі — в бога коней Тагімасада (тут наявний іранський компонент «-мазда», як от у теонімі Ахура-Мазда ~ дв.-інд. adhi-deva «вищий бог», adhica «верховний володар», епітет Шіви з тризубцем-«шриватса», «знаком тільця», з яким, до речі, зображався й верховний бог ассирійців Мардук), ототожненого Геродотом з еллінським Посейдоном. Останній є, в дійсності не стільки бог вод, а, за В. Топоровим, «Супруг Землі» — poteidavon⁷⁰⁸, що тотожний як ведичному змію Ахі-Будхня, з якого й виростає Світове Дерево, так і слов'янському змію Бадняку, котрий обвився довкола Горюч-Алатир-Каменю, що захований у коріннях Світового Дерева⁷⁰⁹. Останнє росте на Кіян-морі і на ньому орел звив багате гніздо із срубла, золота, перлин, коштовностей і вивів дітей. Коли ж буря вирвала з коренем дерево і втопила гніздо та дітей орла, то він не зміг винести горя, кинувся у низ і розбився об «білгорюч камінь» або хоче це зробити, але сокіл відраджує, і радить полетіти далеко і відшукати «прекрасне нове життя»⁷¹⁰.

Власне праслов'янами предок-герой був ототожнений з архаїчним індоєвропейським божеством, ім'я якого (на честь посвяти) початково герой і носив.

Сам же епічний і історичний герой цілком встановлений. Той факт, що у грецькій (у переданні іншомовних слів) та анатолійських мовах було характерне асимілятивне чергування звуків d/ /l (т.зв. «південносхідноіранське», притаманне пушту, бактрійській і скіфській мові, але невідоме у сарматській), дає нам підстави до вбачання в прообразі Дагди-Дажьбога кіммерійського царя-героя **Лігдамиса**, ім'я якого ассирійські джерела більш правильно передають як Dug-dam-me-i (Дугдамме; факт тяжіння «кіммерійського світу» до індоарійського відобразився і тут, адже саме останні фіксують -l— там, де в іранських оригіналах — -d-: дв.-інд. Bahlika, авест. Вахдіка «Бактрія», дв.-інд. lipi <

західно-іран. дірі тощо⁷¹¹). Саме Лігдаміс знаменитий тим, що наказав розграбувати та спалити храм Артеміді в Ефесі (640-рр. до н.е.), в 660 р. до н.е. він розгромив Лідійське царство, штурмом взяв його столицю Сарди та вбив царя Гіга. В 653 р. до н.е. Лігдаміс загинув в Кілікії в битві з царем скіфів Мадієм. Ім'я Лігдаміс, вивченню якого присвячена спеціальна праця С. Тохтасьєва, стало династичним серед правителів Галікарнасу та популярним серед автохтонних жителів Карії та емігрантів з неї⁷¹² (тут додамо, що античність — «Палатинська Антологія», Діодор Сицилійський та Валерій Марціал — знає слово *lygdos* на означення білого мінералу або сорту мармуру). Крім того, як вже на нашу думку, теж саме ім'я могли носити як мідійський родоначальник царської династії Дейок, так і ассирійський намісник у Манні Dai(a)ukku, який був усунутий від влади в 715 р. до н.е. Щодо мідійського Дейока (700-678 рр. до н.е.), сучасника батька Лігдаміса кіммерійського царя Теушпи (який міг одружитися на союзній мідійській принцесі і назвати на честь тестя сина; був розбитий ассирійським царем Асархаддоном в 679 р. до н.е.), то він виступає, у порівнянні з іншими історичними царями Мідії, як ідеальний, мудрий правитель, характерний для епічної іранської традиції, будівничий столиці Екбатани, що дає підстави вченим вбачати у ньому, у порівнянні з іншими історичними царями, «епонімного царя», аналогічно до генеалогічного родоначальника, і внесений був Геродотом у перелік мідійських царів (Дейокідів), як зазначає І. Медведська, саме для узгодження хронології, якою він керувався (150 років правління царів)⁷¹³. Крім того, в самій назві країни Каппадокія цілком може міститися й корінь кіммерійського імені «Дейок».

Продовжуючи досліджувати проблему енетів/генетів, зауважимо, що власне вождем пафлагонців (яких, до речі, в Римі прозивали «тібіями»-«флейтистами, свистунами») з Генетики є **Пілемен** (Πυλαίμενης). Етимологія імені наштовхує нас на архетип *bala-g^{wh}amo > шумер. GIŠ.BILGA.MEŠ «Більгамес» (>Гільгамеш), хуррит. ^dbil.ga.miš, хетт. GIŠ.GIM.MAŠ⁷¹⁴, що у греків набуло вигляду πολὺς «великий», «довгий», «голосний, сильний», а у пафлагонців-енетів могло набути πυλαίς та означати те ж саме, що й словянське «**Вяче-**» («у імені «В'ячеслав») — «більше» (праслов. *větj, сербохорв. Већи, польск. więj «більший, великий» < і.-е. *(d)ueg-/aug— «збільшуватися, набирати силу» > герм. *wahs(-an/jan-) «рости» > англ. wax «збільшуватися», дв.-англ. weaxan, нім. wachsen «рости», дв.-ісл. vaða, гот. wahsjan «збільшуватися, рости» ~ грец. αειχιν < *aFeχ «рости», латин. augete «збільшуватися» > Август), семітське Йосиф (Yosseph «збільшувати») та ведичне Васіштха («Превосходнейший», «найбагатший») як назва однієї із семи традиційних головних екзогамних брахманських груп — домашніх жерців-пурохітів Сонячної династії (тут запрошується кельтський еквівалент: ірл. Ard-Ri «високий, верховний король» > Артур, ім'я якого пояснене римлянами як «страшний медвідь» ~ малоазійсько-галатська Артеміда, символом якої була ведмедиця). Саме Васіштха, начебто, був зачатий від двох богів — Мітри і Варуни і народився «з думок» апсари (водяної богині) Урваші (пор. з народженням із голови іншої діви-войовниці — Афіни, яка у північнонордичній традиції є еквівалентом Одіну, маючому стосунок до «голови мудрості» Міміра). Васіштха — автор сьомої «мандали» «Рігведи», ідеал брахмана, власник «корови бажань», друг богів і щонайперше — Варуни, який показує йому зміну дня і ночі, бере його на свій корабель (пор. з мандрами Гільгамеша на кораблі та спробою змагання зі сном). На іранському ґрунті, як на нас, вже наявне переосмислення антропоніму у напрямку до загальноіран. *winda «той, який перебуває, набуває»: дв.-перс. Viⁿda-farnah «Набуваючий фан» = грец. Ινταφέρνης, Інтаферн⁷¹⁵ (як правильна форма наведеного Геродотом та Арріаном імені Іданфірс/Індатірс, хоча можливе й *vidamtsu— «прагнучий до ведунства, всевідання» на основі дв.-інд. veda «знання, пізнання»⁷¹⁶). Цікавим також є факт, що початкове ім'я біблійного Авраама є Аврам («отець високий»), син Фарри з месопотамського міста Ур.

Надалі слов'янське плем'я в'ятичів у хазарських та арабських джерелах засвідчене як «вантіт». Дослідник В. Щербakov пише: «...у XI столітті... відбулися походи Володимира Мономаха... на Ходоту, володаря землі Вантіт, і на сина його. Головним містом «вантіт» — ванів був тоді Хордаб (Корьдно у руських джерелах, можливо, Корьден [пор.: Гордієни — місто Ванського царства, у якому цар Руса I встановив пам'ятну стелу на честь перемог над Ассірією, — О.Г.]). Держава Вантіт була приєднана до Русі. Вона розташовувалася у ті часи на берегах Оки і у верхів'ях Дону... ванів потіснили на північ в епоху великого переселення народів... Адже власне в'ятичі «сиділи» на Оці і

верхньому Доні... Вани — це «вентичі», венети, венеди і, зрештою, в'ятичі — так це ім'я змінювалося за віки»⁷¹⁷.

Отже, відбулося перенесення уявлень про короля доби переселень народів Європи (Venceslas), внаслідок чого у «Літописі Руській» постала легенда про відселення в'ятичів (ventiči, ventici) «від ляхів» на чолі з вождем Вятком (Ventko), котрий, отже, виводив свій рід від енетських королів і носив той же титул «венетський» («венети» — «піддані венета», тобто короля, де в титулі «венет» вбачаємо і корінь *ue-*: «вождь, вести, воєвода»). Аналогічно, вважає О. Трубачов, ім'я готського короля Вінитарія — Vinitharius — є саме прізвиськом, епітетом. Йордан сам зазначає, що це слово означає «переможець венетів» («Діяння готів», XIV, 79), де правильно відображається догерманське *uenetes готським *winith-, а другий компонент імені aījan означає «орати» (пор. з літописним: «Романе, Романе, худим живеши, литвою ореш»). А сам Вінитарій, проте, мав справу не з венетами, а з антами IV ст., а з венетами (венетами) сусідував у низинах Вісли⁷¹⁸.

Сам етнонім енети (генети, венети) міг походити від північноанатолійського слова, як аналогічно походить іншомовне слово у старогрецькій мові — γαυος «блиск, краса, слава», «волога», відоме також латинянам як hōnos «честь, почесть», «достойність» (потрапивши від етрусків), а саме — з хаттської (до-індоевропейської, протоабхазької) мови Анатолії: hun — «великий».

З причини того, що на ранній стадії розвитку для всіх мов характерне значне нерозчленування понять⁷¹⁹, В.П. Кобичев, вказуючи на нерозчленованість у старогрецькій мові понять «мова» і «народ», виявляє таку ж нерозчленованість у слов'янській лексемі «слово»: «...Дійсно, у сербохорватській мові слово поряд з іншими має значення «річ, буква» (пор.: гот. mathl «місце зібрання» > «ринок» > mathlein «річ», «мова» > mathlajan «говорити» ~ укр. «мотлох», «мотлошити» («перебирати» > «пербирати чийсь якості, обговорювати когось, щось» > «говорити», «базикати»); грец. homilia «зібрання віруючих» > «промова єпископа», — О.Г.), а дієслово словити — «носитися слухові». У чеській мові похідні від лексеми слово дієслова *sluti, slovu, sluvi* рівнозначні нашим дієсловом «слити, називатися, бути відомим». У словнику російської мови С.І. Ожегова слово пояснено як «речь, способность говорить...»... Додавши до основи слов суфікс прикметника ен або енин, у повній відповідності із граматиною слов'янських мов отримуємо словен (пізніше словенин, словянин) — дослівно «мовлячий, розуміючий (дану мову)»⁷²⁰.

У зв'язку з цим північноанатолійське «генети» — «слав'яни» (пор.: дв.-інд. sraṇah «слово» і śrāvas «слава») теж виявляє аналогічну нерозчленованість: хатт. hu — «говорити» (пор.: заг.-еніс. qāG «слово» > кет. qa', заг.-тібетобірман. ka — «слово», «річ», шумер. ka «рот», «слово»), що запозичене семітами (дв.-евр. gaol «ревіти, вити», «тваринний рик як протилежність людській мові») та індоевропейцями: *ghu — «звучати» > *gu — (де ou // u) (наприклад, ст.-слов. *говоръ* «шум» > «звуки мови»; дв.-інд. *ghuka* «сова»; ст.-грец. *gōos* «плач»; нім.діал. *gauzen* «тявкати», польск. *gwar* «шум», «говор») та *g^hou «те, що видає звук» > «бик» (ірл. *gó*, латськ. *guovs*, вірм. *kov*, ст.-грец. *βούς*, латин. *bos, bovis*, сербохорв. *говедо*, укр. *говядина*) тощо.

Спершу германці переклали етнонім венетів (генетів, енетів) буквально як «ставани» (Σταυανοί): заг.-герм. *stēpn-ō* «голос», гот. *stibna*, дв.-англ. *stefn, stemn*, дв.-сакс. *stemna, stemma*, дв.-верх.-нім. *stimna, stimma* «голос(ні)», але згодом відмовилися від цього терміну, для того, щоб передати «мовну гру» у нерозчленованість, переклавши «венети» — «словени», «слав'яни», «скотаріномади» фактами своєї мови як «роси» (росомони; дв.-ісл. *hrós* «слава», дв.-верх.-нім. *hrōd, hruod* «слава» та нім. *das Ross*, голл. *het Ros* «кінь»), що наштовхує на згадку про дв.-інд. «го-вінда» — «пастух» (букв. «поводир корів») — епітет бога Вішну. Це знаходить підтвердження в тому, що у венетів Апенін існував, за Страбоном, особливий культ коня, якого у жертву приносили божественному герою Діомедові (див.:⁷²¹). Аналогічний обряд існував, за Тацитом, у германців, що, на думку С. Зоговича, свідчить про співпадіння даної міфологеми у всіх індоевропейців⁷²².

Проте Діомед є власне ворогом троянської коаліції, а отже — і венетів-пафлагонців, але тут переважає мотив викрадення Діомедом коней у Реса («мова, мовлення, річ»), фракійського володаря, та те, що Діомед став засновником ряду міст у Італії (в Апулії). Проте існувало уявлення і про фракійського царя Діомеда, який теж володів кіньми і які відібрав у нього Геракл на прохання Еврістея. До того ж родовід першого Діомеда чітко виводиться від предка Антенора, як ми знаємо, вождя пафлагонців — енетів.

Як зауважувалося вище, пафлагонські енеті(-генети) представляли собою скотарський етнос, споріднений із хетто-лувійською спільнотою та прототохарами⁷²³, та, вірогідно, навіть були діалектно-етнічною групою останніх. До хетто-лувійської спільності належали й гостинні щодо енетів фракійці Балкан, що самі себе називали «місіями», musai (фракійці Анатолії, відповідно, називали себе фрігійцями або бригами, а в «Рігведі» виступають як «бхрігу», що славилися як творці колісниці бога Індри; тут присутній і.-є. *bhergh — «високий; гора» ~ кельт. briga «підвищення, пагорб»)⁷²⁴, від чого отримала своє ім'я пізніша римська провінція Мізія. Як на нашу думку, ця самоназва (місії, Мізія) споріднена етимологічно з хетт. mekis «великий, багато», що цілком узгоджується і з **епонімним індо-європейським персонажем з іменем на значення «великий, більший»** (в сенсі анатолійських зв'язків етрусків йому може бути тотожний міфічний володар етрусського міста Цере, тиран, який вимагав принесення собі, а не богам, перших плодів нового урожаю).

ГЕР-ОГЛИ — ВОЛОДАР ЧАМБУЛІ МАСТОН

У один семантичний ряд з вищезгаданим народженням у померлої Настасі «золотосяючим дитям (або «золотосяючими близнюками») Кощеєм та ведично-буддиським божеством Кшітігарбха («Лоно землі») пов'язується нами тюркський міфо-епічний герой іранського походження Гер-огли («син могили») чи Кер-оглу («син сліпого»), народжений у могилі (пор. перший компонент імені з вищезгаданим іменем Керсаспа). Його батько конюх був осліплений ворогом і за це герой мстить.

Кер-огли — воїн, чарівник, співець, поет і музикант. Справжнє його ім'я — Равшан, належав він до племені теке (текінців) з Північного Хорасану. Він — представник династії ханів Мевру (Морі), його дід — Тулібай-сінчі (або Джігалі-бек чи Чагалібек), син хана Кавушті, був взятий у полон Оділ-ханом (у туркменській версії — османом Хункармом) та одружений на принцесі Бібі-Ойші. Їх син, який і є батьком Горгулі (Кер-оглу), називається теж Равшан (варіант: Адібек, Майтар) і свого часу був взятий у полон Шахдар-ханом, царем Зангара з країни кизилбашів (персів-шиїтів). Тут він зустрічається з текінською принцесою Бібі-Хіалал. Змушений втікати від правителя, Равшан залишає свою вагітну дружину, яка перед пологами помирає. Її слуга пастух Рустам викопує її могилу, де в неї народжується син. Немовля вигодовує кобилиця. Підрісши, Гер-огли під час гри побив сина знатного вельможі, через що йому загрожує кара від царя. Тут розкривається таємниця походження Горогли і хлопчику вдається втекти за допомогою Рустама до батька в Євмут на березі Хорасанського озера, де його вихователем стає дядько по матері купець Ахмед-бек (або Боз-оглан). З часом, після смерті брата останнього, Урай-хана, сина Одил-хана, народ обирає правителем саме Горогли, а не Ахмед-бека (Ахмед-сардара). Це породжує між ними ворожнечу. Даний переказ про Горогли повністю ідентичний переказові про дитинство засновника імперії Ахеменідів Кіра Великого в переказі Геродота (порівняймо ім'я Кір з першою частиною імені середньоазійського героя Кер-оглу).

Кер-оглу, або Гургулі (у іраномовних таджиків), стає засновником і царем країни **ЧАМБУЛІ МАСТОН** (тадж. «Чамбулі щаслива»; азерб. Ченлі-бел, Шамлі-біл, Шамбіл, Чандибіль, туркм. Чардагли-Чандибел, Чанглібель; узб. Чамбіль, що перекладається як «сосновий перевал»⁷²⁵), тобто Шамбхали (Шамбали). В османській версії його країна називається «ліс Саганлу», а столиця — «Керогли каласі»⁷²⁶. У Грузії іменем Кер-огли названі стародавні фортеці, як от, наприклад, біля Коджорі неподалік від Тбілісі. М. Аджі (Аджієв) виправляє назву по-тюркськи як Шамбкала — «сяюча фортеця», яка «...була у горах Алтаю, де сім сніжних вершин і де зберігається божественний залізний хрест — світова ваджра»⁷²⁷. Є. Парнов, проте, вважає, що назва країни належить до гімалайського культурного кола: «...Шамбала! Загадкова назва. А що, якщо це Чампала? Перевал Майтреї, бо ла — перевал, а Чампою, королем улюбленим, називають у Гімалаях грядучого вчителя віри (якої — буддизму, індуїзму? — О.Г.). Якщо це дійсно так, то Шамбала не більше ніж наочний символ віри. Це внутрішня країна, котру кожен може відкрити у собі на вершині восьмичленного шляху на шляху до досконалості...»⁷²⁸. Ю. Захаров солідаризується з цим підходом, зауважуючи, що у тибетській традиції терміном Шампа позначають як бога Шіву, так і його священну гору Кайласу⁷²⁹.

У зв'язку з тлумаченням назви країни як «сосновий перевал» запрошується паралель з героєм узбецького дастану про Санубара («Стрункого, як сосна»), сина царя Хуршіда («Сонце»). Він подорожує у північну країну в пошуках царівни-пері Гуль і сюжет цей дуже схожий з давньоіндійським переказом про першого царя Місячної династії Пурураваса, сина Іли-персоніфікації жертви вогню та Будхи-«Мудрого», персоніфікації планети Меркурій (народжений богинею Тарою від асури Соми-«Місяця», який викрав її, чим спровокував війну між богами) та діву-апсару Урваші та західноєвропейським про Раймондіна (Енно Довгозубий) та Мелюзину (Мелізанду).

Тулбай- сінчі та Бібі- Ойші	?	Сома і Тара
Равшан (Майтар) і Бібі- Хіلال	Хуршід	Будхі і Іла
Кер-огли і пері Ага- Юнус	Санубар і Гуль	Пуруравас і апсара Урваші

Покровителі Кер-оглу — 40 чілтанів (святих) чи еренів (шейхи дервішів), халіф Алі і пророк Хізір, які дарують йому богатирський обладунок, заговорюють зброю, наділяють розумінням 72-х мов та створюють для нього за одну ніч чарівне місто Чамбіл та коронують його вінцем «тодж» (начебто, від слова «тодж» походить етнонім «таджики» та назва Тоджик у тибетській традиції стосовно країни іраномовних народів; вважається, що етнонім «таджики» походить від назви кочового арабського племені «тай», що завоювало Таджикистан. У вірменських та пехлевійських документах воно називається «тачік», у мусульманський період постали форми «тазік» і «тазі», китайці називали арабів «даші» (< *d'ai, d'ziek, тобто tajjik), завжди конкретизуючи, що вони завоювали землі Боси (Персію). Проте саме іраномовне населення китайські джерела називали «доші», що в час імперії Тан звучало як ta zie, ta da, і застосовувалося задовго до арабських завоювань. Тобто етнонім «таджики» вже існував: від сакськ. ttaji «ріка» (пор.: саки-апасіаки «саки-водяні», саки-яксарті «саки (ріки) Яксарт) тощо⁷³⁰). Місто Горогли недоступне для ворога, але загине лише від води (потопу; мотив затонулого міста)⁷³¹. Але одночасно з цим відмовляють у даруванні нащадків.

У туркменській версії сплячого Гер-огли спонукає до благочестивої діяльності голос святого Камбара⁷³², а в інших версіях — заповіт осліпленого ворогами батька. У поемі «Нуралі» про Гер-огли говориться, що він — «Хазрат-Алі цього часу», тобто маючи на увазі шийтського праведного імама Алі, зятя засновника ісламу⁷³³, а пологи матері Гер-огли пояснюються появою духа Фатіми — дочки пророка Мухаммеда. Також, начебто, мати Гер-оглу була служанкою Алі, яка завагітніла від того, що її господар плюнув їй у рот, за що була прогнана Фатімою. Повернувшись у Чамбіл, вона там померла, а дитина народилася у могилі⁷³⁴.

Невірним, як на нас, тут є твердження про «мусульманізацію» епосу. Швидше за все епос про Гер-огли постав з натужного пошуку етносів Турану протистояння ідеології арабізму ісламу за «легітимним» для самого ісламу шляхом: матір Ізмаїла, родоначальника арабів, рабиню Агарь, після того як вона завагітніла від свого господаря Авраама (Ібрагіма), виганяє з дому Сара (пор. з теософською традицією, за якою євреї є удатною расою вихідців з Індії, котрі поселилися як колоністотороговці в шумерському Урі і Авраам є вдійсності означенням касті брахманів у цій діаспорі, а каста, що виникла внаслідок змішання аріїв з семітами, — араби, дв.-інд. harab «поганий, дурний, зіпсутий,

невиправний»; від змішання з шумерами — соїоти-«туба» Урянхайського краю (Туви); від змішання з іберами — грузини (картвели): дв.-інд. *bheriya* «вовк»; з хамітами — єгиптяни: дв.-інд. *mishra* «змішаний, з'єднаний»; від змішання з дравідомовними еламитами — цигани: санскр. *bogemi* «йди геть від мене»).

Також невірним є погляд про значно пізніше формування епосу про Кер-оглу, а саме, що Х. Корогли відносить лише до XVI ст., вважаючи: в епосі оспівується туркменський герой з анатолійської області Боли, вождь джалалідів, які боролися проти турків та іранців-шиїтів. Проте факт, що цей вождь називає себе лише «Роушан з роду керогли», а його соратники мають подвійні імена, друга частина яких тотожна тим, які мали й центральні фігури епосу, свідчить про претензію на відродження героїчного звитяжництва предків, спробу перетворення епоніму на етнонім, перенесення епічної героїки в історичну сучасність, а також легітимізацію моральних та правових нормативів. Аналогічно прізвисько «Герогли» присвоювалося й іншим героям (як от Салор-Огурджик алп, хан туркмен, які переселилися в Західний Вран та Ірак)⁷³⁵.

Дружина Кер-оглу — мудра діва-пері Ага-Юнус з країни Куй-коф (Кавказ?), дочка царя пері Рахмата та цариці Карія, яку викрав з чарівного саду Ірам-бог за допомогою бало-дива Самандара. Іншими жонами витязя є пері Міскол, стамбульська принцеса Нігар-ханум (Ніяр, Ніяр; варіант: Хірамон-Далі, дочка Арслан-бая з країни Рум), індійська царівна Гулнор та дербентська красуня Моміна-ханум, дочка Араба-паші, яка народила йому сина Хасан-бека на прізвисько «син курда» (Курд-огли). Також у азербайджанській «Книзі мого діда Коркута» у Кер-оглу і пері народжується син з одним оком на тімені — Депе-Гъоз («Тім'я-Око»). Надалі він перетворюється на чудовисько і приносить багато бід, фактично тотожний грецькому циклопу Поліфему і його вбиває богатир Бісат.

Будучи бездітним, середньоазіатський Гургулі викрадає юнаків Хасана, сина коваля (демурчі-огли) Темір (Холдор)-хана з країни Ваянган та Овеза (Аваза, Ейваза, Ховева), сина раба-м'ясника (кассаб-огли) Булдурука з країни Хунхор (в деяких версіях виступає єгипетський принц Іса-Бала), котрий стає його співправителем та наступником. Таджицька версія додає ще й третього сина — сина мисливця (мерган) Шодмона. Сином Овеза від гурджистанської (тобто грузинської) принцеси Гул-Рух (Гул-кіз, Гул-Чехра, Гуліхірамон) були Нуралі і Міралі, а донькою — Гулінор, а сином Нуралі та царівни Маргумон — Джагангір (пер. «завойовник світу»), який в дитинстві був проковтнутий рибою, знайдений візиром і усиновлений ним, а після того як знайшов рідних — викрав принцесу Хірамон з країни Гул-Ерамон. Сином Хасана від ерзерумської красуні Даллі був Равшан, герой самостійного епосу, а внуком, за казахською версією, — Касим-хан. Останній здійснює похід до Чорного моря проти хана кизилбашів Жанаділя і взяв у облогу його столицю Арал із фортецею Такія. Після перемоги Касим-хан одружується на дочці хана, красуні Жаміле і після весільного бенкету гине від руки закоханого в неї калмицького витязя Маргау. Даний переказ надзвичайно близький з історичною оповіддю про короля гуннів Аттілу з роду Дуло, похід його на Рим та смерть одразу ж після весілля з красунею Ільдіко. Про сина Касим-хана розповідає узбецький дастан «Шірін і Шакар»: у хана і його візира народжуються сини, але через те, що під час пологів дружина візира помирає, Шакара взяла на виховання ханша і викормила своїм молоком. Молодша жінка Касим-хана, коли хлопчики підросли, зненавиділа їх і оббрехала. Нещасним вдається втекти і, мандруючи, вони натрапляють на джерело води, котре охороняє дракон. Шакар убиває дракона, його чарівним рогом відкриває підземний палац і кохається з красунею-пері Гулгун. В той час Шірін втратив терпець, очікуючи біля джерела на побратима, і приєднався до мандруючих 40 прочан-каландарів. За намовою злого володаря Хосхону Карахана чарівниця підсипала Шакару і Гулгун зілля і викрадає дівчину та ріг дракона. Гулгун, тужачи за коханим, чує пісню прочанина Шіріна, в якій він оплакував втрату свого друга. Пері розповідає все каландарам і ті вбивають Карахана та визволяють із печери Шакара. Шірін став правителем царства замість Карахана, одружився на його дочці, а сорок прочан взяли собі за дружин 40 дівчат з її свити. Шакар знаходить у печері золоту скриню, де ув'язнені душі девів, убитих драконом. Оживлені деви споруджують чарівний палац і переносять у ньому Шакара на батьківщину.

Можливо, що під Овезом мається на увазі поєднання з іранською традицією про Шамбхалу шумерської традиції про Абзу (аккадське Апсу) — місце зберігання божественних сутностей «ме», де

царює бог Енкі (аналог біблійного Єноха) разом з абгалями (аккад. «апкаллу» — «мудреці») — носіями культури та засновниками міст.

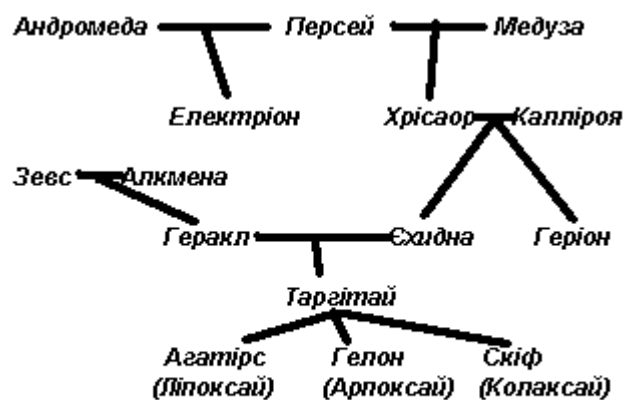
Можливо, сам термін «Шамбхала» слід тлумачити і на основі шумерського «Санг Аббал» — «Глава Аббалів» (надалі воно декілька раз етимологічно переосмислювалося). Бог Енкі (семітський Ейя) вбив демонічну космічну істоту і над нею збудував житло-храм «Абзу», у якому зачав бога Мардука, «дитину-сонце». Матір Мардука — богиня Дамкіна (Дамгальнуна, «велика пані князя»), яка у грецьких джерелах виступає як Дауке, тобто один з її епітетів — Дуку, «священний пагорб (могила)». А саме західносемітське ім'я Мардук означає «син Дуку», що може трактуватися як «син могили».

Також дана контамінація присутня в біблійній традиції: Ревека (Rebeqah «петля, аркан») — «...це духовна матриця, полюс перетворення. Її ім'я навпаки Naqever означає «могила» — місце, в якому звершується подвійний процес смерті й відродження»⁷³⁶. Вона — жона Ісаака (осліплого на старість!) і матір Ісава-Едома та Іакова-Ізраїля. Нащадки Едома від шлюбів з дочкою Ізмаїла, старшого сина Авраама, та хеттянками вигнали хорреїв (хурритів) із землі Сеїр («Волосата»), Ідумеї («червона»), що від півдня Мертвого моря до Акабської затоки. В сенсі протистояння Ісава та Ісаака паралелю виступає їм саме хетто-хурритський міф про синів Аппу (з міста Шудул в країні Луллу; пор. топонім Аппу з хетт. warus «могила») — одного з яких називали Злим, а другого — Благим. В результаті Злий залишає Благого великої долі його майна, залишаючи йому одну худу корову.

На думку Р. Генона, анатолійська (фрігійська) богиня-мати Кібела, яку щонайперше шанували як «Велику Матір» довола гори Іда (Іла), за своєю суттю семітського походження і її ім'я пов'язане з євр. gebal та араб. jabal («джабал») — «гора», тобто «богиня Гори», і одночасно — епонім фінікійського міста Біблоса, самоназва якого була Гебал, а його жителів — «гіблім»⁷³⁷. Однак Кібела-Аммас не народжує в горі, а воскресила померлого юнака Аттіса (семітський Адоніс). На її честь влаштовували жертвопринесення биків, кров'ю яких окроплювали посвячених у її містерію. Проте факт, що Кібелу називають Ідейською матір'ю та що римляни ототожнювали Кібелу саме з Реєю, матір'ю Юпітера, дає підстави бачити в ній матір Зевса, якого називали Ідейським (гори Іда є як в Західній Анатолії, так і на Криті, офіційній і на першій Зевс народився, а на другій переховувався).

Арабське слово «кабр» — «могила» («макраба» — «кладовище») дає достатньо прозорий натяк на назву грецьких кабірів-«великих богів» близькосхідного походження з оточення Великої Матері Реї, народжені дочкою Протея німфою Кабіро від Гефеста. Вони перебували під час народження Зевса у печері і ототожнювалися з його охоронцями-куретами і корибантами.

З даним розглянутим мотивом виявляє тотожність переказ зі слов'янського зводу «Книги Єноха», що йде від есейського оригіналу, в якому розповідається про народження Мелхиседека у могилі померлої жони Ніра, брата Ноя, Мелхиседека архангел Гавриїл відносить на небо на 40 днів, доки на землі відбувається потоп, а потім стає першим царем Салему (Іерусалиму). Також у маніхейській доктрині Світоносне Немовля народжується у могилі і його за велінням «Високого» рятує

від демонічних істот космократор «Посланець, Адамант світла»⁷³⁸.

У кавказькій традиції також є «діти могили». Померла Дзерасса, дочка водяного бога Донбеттира і мати нартівських героїв Уризмага та Хаміца, в могилі була згвалтована демонічним

Уастирджи («Святим Георгієм»), його конем Арфаном та псом і, відповідно, народила від цього мудру Сатаней (яка стала жоною Уризмага), першого земного коня, котрого назвали Чесан або Дур-дур («Камінь-камінь») та першу собаку Сілам.

Дивує, що досі цю кавказьку легенду не співставили зі схожим скіфським мотивом, значно «облагородженим» Геродотом. Замість перебуваючої в могилі породілі в генеалогічному переказі, наведеному Геродотом, маємо мешкаючу в печері (!), викрадачку коней Геріона (!) і дочку бога ріки Борисфен (варіант: Аракс) напівдіву-напівзмію (miksoparthenon tina hehidnan difyea) Апі (Апію), ототожену самим Геродотом з грецькою богинею землі Геєю. Від героя Геракла (або від Зевса-Папая) скіфська напівдіву-напівзмія народила сина Таргітая, батька подальших скіфських родоначальників — Арпоксая, Ліпоксай та Колаксая (у іншій версії дітьми Геракла є саме три царевичі — Агатірс, Гелон і Скіф, а «проміжний» герой Таргітай ототожнюється із самим сином Зевса-Папая Гераклом; цим родоначальникам падають з неба золоті речі-інсигнії, серед яких — чаша). Тут слід також додати, що скіфська Напівдіву-Напівзмія є точною копією грецької Єхидни, дочки Тартара і Геї, яка від шлюбу з Тіфоном народила, зокрема, й крилатого коня Пегаса, і грекам була відома її генеалогія — донька Хрісаора («Золотого меча») та Каллірої («Прекрасноплинна»). Крім того, саме Геродот розповідає, що жертвник своєму богові Аресу скіфи створювали з в'язанок хмизу та встановленим на них мечем. А німфа Калліроя є ще й прямим предком засновників Трої (Іліону).

Підтверджує нашу версію про тотожність скіфського персонажу з «матір'ю в могилі» й той факт, що зображення змієної богині було дуже популярним саме на саркофагах боспорців. Зрештою, сам образ змієної праматері був поширений серед північноіранських племен від Північного Причорномор'я до Інду, що переконливо довели Г. Бонгард-Левін та Г. Кошеленко⁷³⁹.

Змієним (або під охороною змії) народжується афінський герой Ерехтоній (Ерехтей)-«автохтон» («власне-земний»): Гефест спробував згвалтувати Афіню, але богиня відштовхнула його і сім'я вилілося на землю (або на ногу богині, яку вона витерла козячою шерстю та кинула її на землю), від чого народився Ерихтоній (Ерехтей). Його передали в закритому кошику на виховання дочкам першого царя Аттики Кекропа із заборонаю відкривати його. Дівчата порушили заборону і їх вразив священний жах, від чого вони кинулися зі скелі Акрополю. Вирішивши, Ерихтоній створив на честь Афін першу статую, винайшов колісницю та встановив спортивне свято Панафінеї. Пракситея народила йому сина Пандіона, предка Егея та Тезея та їх нащадків.

Римським проявом даного архетипу ми вважаємо культ храму Юнони Луцини на найбільшому у Римі Есквілінському пагорбі (Iunoni Lucinae Esquilis) у дубовому гаю (escu— = aescu- < aesculus «дубовий»/Aescularium «храм Ескулапа, бога лікування»; враховуючи, що цей пагорб знаходився в північно-східній частині Риму, можливо, в його назві перебуває саме індоевропейський корінь на означення богині світанку *ausos-), збудований в 375 р. до н.е. і 1 травня щорічно відзначалося його освячення, здійснене за обітницею дочки (чи жінки) якогось Альбіна заради благополуччя народженої дитини. Про цю подію писав і Овідій (Ovid. Fast. III, 246-248). Луцина («Утроба»), найвірогідніше, ідентична грецькій богині Лохії («Помічниця при пологах»), якою, як вважається, була Артеміда. Але Лохією називалося й місце, де успішно проходять пологи. Саме Есквілінське поле на пагорбі було місцем поховань, як правило найбільшого населення Риму. А як відомо, римлянам не була притаманна віра у повторне народження після смерті (і вони кепкували з галлів, які притримувалися даного уявлення).

Знають даний мотив також ірландські саги. З двору короля Конхобара зникає з подружками Дейхтре, дочка сановника Катбада. Якось через три роки вночі на пагорбі (сіді) Енгуса її зустрічає дядько короля Фергус Мак Ройх (який на часі його малолітства був регентом). Вона відмовилася повернутися людей, зазначивши, що хвора, а наступного ранку в хатині воїнів з'явилося немовля, син Дейхтре. Хлопчика назвали Сетанта, але світові він став відомий за своїм епічним іменем — Кухулін («Пес Кулана»).

Ведичною паралеллю мотиву «сина могили», на нашу думку, є Парікшит — легендарний цар,

який вперше згадується у «Атхарваведі» (XX:127) та брахманах. У «Махабхараті» він виступає як внук Арджуни, іздового бога Крішни, який отримує одкровення — «Бхагават-гіту», та змії-нагині Улупі. Ще в череві матері Парікшит був убитий зятем зміїв-нагів Ашваттхаманом («ашваттха» — «кінська стоянка», назва сакрального фігового дерева; пор. з архаїчними мотивами: Ашвамедха — жертвопринесення біля дерева людини і коня та перебування жінки та змії біля дерева), сином Дрони («ковш, чаша») і Кріпі та внуком мудреця Бхарадваджі і апсари Гхрітачі, незабаром після битви між пандавами та кауравами на Курукшетрі, але його віродив до життя Крішна. Коли Юдхіштхіра віддалився від мирського життя, Парікшит зайняв його трон в Хастінаपुरі. Згідно з пуранами, від царювання Парікшита розпочався останній і триваючий досі період світової історії — Калі-юга (з 18.02. 3102 р. до н.е.; за розрахунками Р. Генона, Калі-юга триватиме 6 480 земних років), що синхронно в часі з початком царювання в об'єднаному Єгипті легендарного царя Скорпіона (у давньо-єгипетському написанні ім'я цього царя стоїть у жіночому роді, що дивує спеціалістів, але слід звернути увагу, що володаркою Калі-юги у індоаріїв є саме войовнича богиня Калі < генетично у ностатичній (бореальній) традиції корінь *kalu означає «жінку іншої фратрії (іншого шлюбного класу)»). Парікшит був убитий змієм-нагом Такшакою і, помщаючись за його загибель, син Парікшита Джанамеджая влаштував велике зміїне жертвопринесення. Його зупинив мудрець Астіка (племінник царя нагів Васуки), який скористався правом висловити будь-яке бажання за те, що він свого часу благословив Джанамеджаю (Махабхарата, I:13-54; пор. з мотивом благословення праотця Авраама царем Ієрусалиму Мелхіседеком). Вважається, що даний міф накладено на історичну основу про протистояння в північно-західній Індії (Нагадвіпі) аріїв та тубільних племен.

Також у ведичній традиції є мотив «сліпого батька». Це — цар Місячної династії Дхрітараштра, нащадок легендарного воїна Куру (тобто з роду кауравів) і брат родоначальника пандавів Панду. У сліпого володаря народилися одна дочка і сто синів (старший з них — витязь Дурьодхана-Суйодхана) від арійської принцеси Гандхари (!) на ім'я «дочка Субали». Її братом був Шакуні, який характеризувався підступністю, звабивши Юдхіштхіру до гри в кості. Каурави стають запеклими ворогами своїх двоюрідних братів Пандавів і після жакливої 18-денної битви на полі Куру (Курукшетрі) втрачають владу у священній столиці Хастінаपुरі (hasta — синоніми «рука» і «слон»; заснована царем Хастіном, сином першого Бхарати).

В Елевсинських містеріях афінян (ст.-грец. «елевсин» — «повернення»⁷⁴⁰) теж наявний мотив народження мертвою жінкою: «...«Відкриваючи великі і сокровенні таїнства, — писав Іпполіт, — він голосно проголошував: «Володарка народила священного хлопчика, Брімо народила Брімона! Тобто, Могутня — Могутнього»... Брімо, в першу чергу, слугує позначенню цариці підземного світу — Деметри, Кори і Гекати в їх якості богинь царства мертвих... Вона народила у вогні: богиня смерті народила. Яке об'явлення! .. Отже, ієрофант проголошував, — голосно декламуючи — що сама цариця мертвих у вогні народила могутнього. У міфології наявно декілька аналогічних прикладів. Діоніс був народжений у сьйві блискавок, що спопелили Семелу... Згідно з іншим варіантом міфу матір'ю Діоніса була не Семела, а Персефона, яка народила його під землею. Говориться, що Аріадна, жона Діоніса, померла, виношуючи дитину, котрою міг бути тільки другий, маленький Діоніс. Асклепій народився на поховальному багатті Короніди..., пологи у мертвої матері прийняв Аполлон. Народження в смерті в и я в и л о с я можливим! Воно виявилось можливим і для людей, якщо ті вірили богиням: це дала зрозуміти елевсинцям сама Деметра, поклавши Демофонта у вогонь, щоб зробити його безсмертним... Ми знаємо, що через три місяці (після Елевсинських містерій, — О.Г.) дадух закликав афінян звертатися до Іакха, сина Семели, і вони закликали його...»⁷⁴¹.

За переказами Кер-оглу (Гургуглі), володар Чамбулі Мастоу (Шамбхали, котрий свого часу він здійснив подорож у потойбічний світ, не помирає, а у віці 120 років відійшов від людей зі своїм військом у гірську печеру і повернеться перед світовим апокаліпсисом.

Алтайським етносам відома щаслива країна Бумба (від тибет. «бумба» — «центральна частина буддійської ступи», «вершок купола», аналог української «бані» на храмах). Правителем — покровителем її вважається витязь Джангар (Джунгар, Жангар). Він сирота, батьків його вбили чотири хани, був у полоні багатиря Шікшірги, бореться з демонічними мангусами, одружується з красунею Шабдал, дочкою володаря південно-східної країни. Управитель в країні Бумба — багатир Хонгор, а мудрий радник — Алтан Чеджі (Цеджі; у нього малим Джангар викрадає табун; пор. з

грецьким мотивом маленького злодія Гермеса, який обікрав Аполлона). В деяких варіантах епосу замість імені Джангар подається Джагар-хан, тобто «цар Індії». Він перемагає небесне чудовисько Кюрюл Ердені, вбиваючи його «зовнішню» душу, що у вигляді пташки перебувала у животі марала. Йому допомагає дружина демона та птах Гаруда, яких він колись врятував. Потім він рятує свою країну Бумба від розорення ханом шулмасів Шара Гюргю (вважається, що термін «шулмаси» походить від «шімну» — сгодійської форми імені іранського бога темряви Ангро-Майнью, Ахрімана, при прийнятті ними буддизму ототожненому з демоном Марою⁷⁴²).

Одночасно з переказом про Джангара киргизам відомий епос про героя Манаса (алтайський Алип-Маниш, казахський, узбекський, кара-калпакський, башкирський Алпамиш), який народжується «дивним» чином. Він об'єднує всіх киргизів у боротьбі за незалежність проти китайців, його богатирі, його мудра жона Каникей, вірний кінь Ак-Кула, його царство Талас — тотожні вищезгаданим витязям, жоні Юнус-пері, коневі Гир-ат, державі-місту Чамбіл середньоазіатського епічного героя Кер-оглу. Проте, на відміну від киргизів, в інших тюркських етносах, в яких наявний герой Кер-оглу, персонаж Алпамиш пов'язується виключно із сюжетом Одиссея («чоловік на весіллі своєї жінки»)⁷⁴³ і, можливо, генетично походить через іраномовних масагетів Середньої Азії від героя єдиного праіндоевропейського епосу (його інваріанти: мандри Одиссея та Арджуни)⁷⁴⁴.

Тип шлюбу	«Махабхарата»	«Одіссея»
1. дарування нареченої (kanyadana)	Улупі (північ: Великі Ворота), син — Ірават	Кірка (Ея), син — Телегон (від Одиссея), Латин (від Телемаха)
2. викрадення нареченої (raksasa)	Субхадра (захід: Дварака), син — Абхіманью	Навсікая (Схерія), син — Персептоліс (від Телемаха)
3. купівля нареченої (asura)	Чітрангада (схід: Маніпура), син — Бабхрувахан	Сирени та ін. (протока)

4. вибір чоловіка нареченою (svayamvara)	Драупаді (центр: Индрапрастха)	Пенелопа (Ітака), син — Телемах
5. союз таємний зі сплячою або психічно хворою (raisasa)	Варга та ін. (південь: Сагара -Індійський океан)	Каліпсо (Огігія), сини — Латин, Навсифой, Навсиной, Авсон

(таблиця Н. Аллена)

Також епос «Манас» відкриває перед дослідниками певний міфо-епічний закон, за яким у євразійських міфах та епосах імена героїв тотожні етнонімам (як «героїчним», так і історичним).

Імена героїв епосу «Манас»	Назви родових підрозділів у сучасних киргизів
Чубак — один із 40 витязів (чоро) Манаса	ак-чубак, бай-чубак (плем'я черік)
Кошой — один із воєначальників Манаса	кошой (плем'я солто)
Ештек — дядя Манаса з боку матері	ештек або естек (батько Солто — родоначальника племені солто)
Жамгирчи — син Ештека	жамгирчи (плем'я солто)
Мусбурчак — союзний Манасу хан	мусбурчак (плем'я сару)
Кокчо — союзний Манасу хан	кокчо-уулу (плем'я барги)

(таблиця за даними С. Абрамзона)

Але якщо більшість дослідників вважає, що носії цих імен були особами, які насправді існували ⁷⁴⁵, то на наш погляд образи героїв в дійсності виступають символами героїчного минулого всього етносу.

В киргизькій народно-генеалогічній легенді Манас, син Жакипа, ототожнюється з біблійним праотцем одного з колін — Манассією, внуком Іакова, що цілком відповідає біблійному свідченню Іакова: «Іх (Манасію і Єфрема, внуків Іакова) будуть називати моїм іменем так само, як Рувима і Семеона називають іменем моїм» (Буття, 48:1-6). Нащадки Манассії населяли Сирію та Самарію і були переселені ассирійцями в Месопотамію (т.зв. «десять втрачених колін»). Цікавий звичаєвий факт з киргизького обряду жертвопринесення барана — під час розчленування туші сухожилля стегна не можна відокремлювати ножом, а тільки за допомогою зубів — є прозорим натяком на «божественний знак» боротьби Іакова з Ангелом — пошкодження сухожилля стегна. Також «Манас» зберіг

передання про втрату і набуття героєм Манасом племені двоюрідного брата Бакая, сина Бая, який став його старшим радником. Їх батьки Бай і Жакип розділилися і Бай перекочував у Кашкар і Тибет, а Жакип повернув до Алтаю. У північно-східній Індії біля півніжжя Тибету мешкає монголоїдне плем'я «кукі» (інколи називають себе «бакай чете» — «діти Бакая»), яке в 2005 р. було визнане провідними іудейськими вченими за нащадків «коліна Манасії» і їм надано ізраїльське громадянство⁷⁴⁶.

В «Бамсі-Бейрек», огузькому варіанті «Алпамиша», герой заручений зі своєю нареченою ще з коліски, але проте його наречена — богатирська діва, і він добуває її шлюбними змаганнями з нею (тобто наречена влаштовує «вибір нареченого») і лише після перемоги батько героя платить за наречену величезний калім⁷⁴⁷. Думається, що саме цей мотив спричинив ототожнення еллінізованими туранцями свого епічного героя із грецьким Гераклом, який бореться на змаганнях за наречених — Іолу та Деяніру. Аналогічно змагається з богатиршею Брюнхільдою герой «Пісні про Нібелунгів» Зігфрід (Сігурд), з амазонкою Максиміо візантійський епічний герой Дігеніс Акріт, з дівочою Хандіт у вірменському епосі Давид Сасунський, з Настасею-поляницею — давньо-руський богатир Дунай. Очевидно, що й царю персів Кіру Великому іраномовна цариця массагетів Томіріс запропонувала саме таке «змагання», якого він не витримав⁷⁴⁸ (відгомін про цю колізію між царицею Ойсулу — «Місяць красуні» та іранським полководцем Кайсаром, який полонив її сина Кунбатир — «Сонце-героя» наявний в узбецькому дастані). Каракалпацький епос «Кирк киз» («Сорок дівчат») знає героїчну царівну-красуню Гюль-аїм, котра на чолі загону амазонок разом зі своїм коханим, хорезмійським принцом Арсланом, рятує народ від іга калмицького хана Суртайша і володаря кизилбашів (персів) Надір-шаха. Укріплене місто дів-богатирш — Мевалі (< Мерв?; пор. з тим, що родом з Мерву — предки Гер-огли). Також грецький історик Ктесій (кін. V — поч. IV ст. до н.е.), що жив при дворі перських царів, розповідає про хоробру царицю саків Заріну, яка в узбецькому дастані виступає як кохана богатиря Стріанга. Таджикицький епос «Гуруглі» знає діву-богатиршу Заріну Зарнігор («Золотописану»), дочку переможця девів Сугдина (тобто согдіанку). Узбецький історик Абуль-газі (1603—1664) у книзі «Родовід туркмен» оповідає про сім дів, які підкорили собі туркменський народ («іль») і були в ньому правительками. Перша з них — висока красуня Алтун-Гозекі, дочка Сундунбея і дружина Салор-Казана-алпа, а друга — Барчін-Салор, дочка Кармиш-бая і дружина Мамишбека. У узбецькій поемі «Алпамиш» остання — дружина головного героя епосу, її могилу шанують на березі ріки Сир-Дар'ї. У азербайджанській «Книзі мого діда Коркута» наявна схожа на Алтун-Гозекі правителька Бурла-хатун, яка є дружиною головного героя Салор-Казана (див.:⁷⁴⁹).

Отже, перед нами два визначення міфічної країни — **Чамбіл** (узб. «сосновий перевал») і **Талас** (пор.: дв.-тюрк., азерб., tala, киргиз. talaа, узб. dala, монгол., манчж. tala, якут. tolon «степ», «поле», «поляна», «квартал», «частина гірського поселення»; монгол. dala, dalan, dalyn «загринок», «потилиця», «гора», «ряд пагорбів», «гряд», «висоти у вигляді валів», < фраб. tell, tall «пагорб»; топонім «тал», як зазначає Е. Койчубаєв, має дуже широке, майже необмежене поширення в Казахстані та Середній Азії, переважно вказуючи на рельєф місцевості — підвищення, пагорб). В Киргизії, поряд з горою Манас (4482 м), що належить до хребта Алатау, наявна ріка Талас, що протікає по дніщу котловини Таласької долини, а на її берегах розташовані сучасні міста — киргизький Талас і казахський Джамбул (парадокс той, що місто не має стосунку до топоніму Чамбіла — Шамбала, а назване в 1938 р. на честь казахського народного поета — акина Джамбула Джабаєва). Власне вважається, що Джамбул відомий з 5 ст. як місто Тараз або Талас, а в 10-12 стт. була столицею Караханідів.

Талас, поряд з наявним тлумаченням Чамбіл «сосновий перевал», ми співставляємо з тадж. dolon «гірський прохід, перевал, долина» (синонім: kotal, афг. kotal, перс. kotel) та з перевалом Долон через водороздільний хребет між Кочкорською та Наринською котловинами у Киргизії та хребтами Долона там же і Долонабулак у Таджикистані⁷⁵⁰.

Тут слід додати, що терміни «...киргиз (у китайських джерелах — «цзіліцзісі» < «цзегу», а більш рання транскрипція — «гїегу/гїегунь/гьяньгунь, — О.Г.) є назва правлячого роду цієї (південносибірської, — О.Г.) держави, а хакас («хаас/хааш»; більш рання форма імені *kafash/*kaŋaš, qanash ~ у китайській передачі «ге'ечжі» у «Синь Тан шу» і у монгольській «канкас» у «Таємному сказанні»; у китайських джерелах епохи Тан пізніші хакаси відомі як «сяцзяси/цзянькунь/хегуси» < старокит. xiajasi/hegesi/gat kat sie, — О.Г.) — всього населення,

маючого змішану етнічну і навіть різну мовну приналежність»⁷⁵¹, в той час як тюркомовна його частина іменувала все населення Давньо-хакаської держави «хоорай/хонгорай» ~ монгол. «хор» — «народ, маса, люди» Останнє ми співставляємо з вищезгаданим іменем управителя в країні Бумба, першого побратима Джангара — Хонгор !.. «...Таким чином, етнонім «хааш (хаас)»... є... переданням першопочаткового «хашха (хасха)»... Термін «хашха (хасха) загальнотюркський і позначає білий колір (підкреслення наше, — О.Г.). З давньо-тюркського часу звучання його залишилося без змін».. «...Виник же термін «хакас» — знову слідкуємо за китайськими першоджерелами («Сінь Таншу» і «Таншу хечао») — після змішання киргизів із дінлінами»⁷⁵². Останніх, свого часу підкорених та асимільованих гуннами, ряд етнологів (Г. Грумм—Гржимайло, Л.Гумільов, С.Кабанов, О.Маенчен-Хельфен) вважає індоєвропейським етносом (як вже вище зазначалося — ефталітами-хіонами-«білими гуннами») за расовою та мовною ознакою⁷⁵³. Зокрема дінліни (їх іменем китайці називали Саянські гори) характеризуються наступними ознаками: ріст середній, часто високий, щільна і міцна статура, продовгувате обличчя, колір шкіри білий, русе волосся, ніс видається вперед (цю ознаку вони передали хуннам, що, навіть, було ознакою, за якою китайці легко влаштовували геноцид стосовно зкитаєзованих хунну), прямий, часто орлиний, світлі очі. Психічний склад їх відзначався войовничістю і настільки розвинутим індивідуалізмом, що дінлінам ніколи не вдавалося створити власної держави. Вони жили невеликими общинами, займалися полюванням та рибальством і охоче продавали свої мечі, постачаючи найманців китайським князкам. Формою шлюбу була моногамія, релігією — культ героїв⁷⁵⁴. Щоправда, сам Г.Е. Грумм-Гржимайло етнічно атрибутував дінлінів... і як киргизів, і як тангутів, і як усунів, і як кетів (остяки), і мань китайських літописів, і «чорні поло, маючі ряд європеїдних рис, а також племена цзелян, яо-мяо, вони, йе-жень, путе і мосо»⁷⁵⁵.

В археологічному стосунку описані китайцями дінліни, на думку Л. Гумільова, можуть бути співставлені з носіями «афанасьєвської культури» Саяно-Алтайського регіону (до 2000 р. до н.е.). Вони мали «різко» виступаючий ніс, порівняно низьке обличчя, низькі очниці, широкий лоб, але від сучасних європеїдів відрізнялися ширшим обличчям, чим подібні з представниками верхньопалеолітичних черепів Західної Європи, тобто кроманьонцями в широкому розумінні цього расового типу. Нащадками «афанасьєвців» були племена «тагарської» культури, що дожила до III ст. до н.е., після чого вони прийняли в себе монголоїдні домішки и створили «таштикську» культуру. Л.Р. Кизласов і А.П. Смірнов вважають їх саме уграми, виводячи останніх із Саян⁷⁵⁶. Як пише А.П. Смірнов, «.. військові загони дінлінів ходили в далеке Прикам'я і тут частково могли залишитися. Проникнення сибірського елемента продовжувалося і пізніше, в епоху п'яноборської культури... До цього ж часу п'яноборської епохи має стосунок і проникнення у Прикам'я сарматських племен»⁷⁵⁷. Саме у складі угорської орди західна прииртишська гілка дінлінів дійшла в V ст. аж до Кавказу, де стала відома як народ сабір і постачали найманців Візантії та Ірану.

Л.Гумільов звернув увагу на те, що в європейській традиції (Птолемей) чітко розрізнялися два етноси, які населяли Китай: сїни (від Цїнь) як власне китайці та дивні сери, постачальники шовку. Останніх, наприклад, цейлонські послани, які йшли шляхом, згаданим у «Периплі Еритрейського моря» Псевдо-Арріана (від індійських портів у Бактрію і далі у землю серів), характеризують як високих на зріст, рудих та блакитнооких жителів за Емодом (Гімалаями). Власне Серіку, що простягалася від Кашгару до північного Китаю, на північ від «баутів» (ботів-тібетців), населяли, за вже китайськими джерелами, племена «ді» (інша гілка ді змішалася з тибетськими цянами і утворили могутню Тангутську імперію, «Фань» за китайськими джерелами), яких китайці ототожнювали з дінлінами. Так, ді були брахікефалами, а дінліни — доліхокефалами, але це аж ніяк не може бути свідченням того, що це — два різних етноси, як на цьому наполягає Л. Гумільов⁷⁵⁸, а швидше — субетноси, етнографічні групи (як-от карпатські українці та українці степу).

У квазі-історичній літературі (В. Чівіліхін, В. Кандиба, О. Скурлатова) дінліни є ледь чи не безпосередніми праслов'янами, що дійшли до ріки Амур (Зеленого Клину) в часи героїв «Велесової книги»⁷⁵⁹.

ШАМБХАЛА В ЄВРОПЕЙСЬКІЙ ТРАДИЦІЇ

Серед представників теософського езотеризму вважається, проте, що автором найпершого повідомлення європейцям про мудреців зі Сходу на чолі з Іархом («Лікар-Правитель») є піфагореець Аполлоній Тіанський, який жив в епоху Нерона — в часі гонінь на всіх, хто «носить рубище» (тобто філософів) та разом з Діоном Хризостомом був прихильником Доміціана: «...»Прийшли ми до істинно мудрих мужів, котрим відоме грядуче... Пагорб, на якому мешкають мудреці, висотою приблизно з афінський Акрополь, стоїть серед рівнини і однаково добре укріплений з усіх боків, будучи оточений скелястим урвищем. На скелях то тут, то там видно сліди роздвоєних копит, обриси борід та облич, а подекуди і відбитки спин, мовби від тіла, що скотилося вниз. Говорять, що Діоніс, маючи намір разом з Гераклом захопити фортецю, наказав панам йти на приступ, вважаючи їх здатними вистояти у випадку землетрусу, але вони були вражені перунами мудреців і покотилися, хто куди, а на скелях відбилася картина цього намарного падіння. А ще подорожні, за їх власними словами, бачили хмару довкола пагорба, на котрому мешкають індуси, за бажанням стаючи то видимими, то невидимими... Сам Аполлоній бачив там криницю глибиною чотири сажні, з по рожини якої виходило яскраве сине сяйво..., вода його шанується як заповідна... слугує запорукою клятви. Біля криниці є вогнедишний кратер, що викидає свинцеве полум'я, але не має ні диму, ні запаху... Тут індуси очищуються від мимовільних гріхів — тому мудреці іменують криницю «криниця викриття», а вогонь — «вогнем прощення». За словами Аполлонія, довелося йому бачити дві кам'яні посудини: посудину дощів і посудину вітрів... А ще виявилися на пагорбі кумири богів, і не тільки індійських або єгипетських — тут нічого дивного нема — але й стародавньогрецьких: то були статуї Афінні Градодержитиці і Аполлона Делоського і Діоніса Лімнейського, а також і Аміклеїського, і безліч інших, настільки ж давніх, — всі ці кумири були зведені індійськими мудрецями і шанувалися на еллінський лад. Мешкають мудреці в самій середині Індії, і на пагорбі у них влаштоване підвищення, зображаюче пуп (пор.: ст.-грец. omphalos, дв.-євр. thabor, — О.Г.) землі: тут вони запалюють священний вогонь, котрий ніби отримують від проміння сонця — і до Сонця кожен полудень здійснюють вони піснопіви... «Я бачив індійських брахманів, мешкаючих на землі і не на землі, без стін оборонених і не володіючих нічим, крім усього сущого»...» (Флавій Філострат, «Життя Аполлонія Тіанського», 3: 13 — 15). Аполлонію належить афоризм: «Всілякий мудрий, хто явився від індусів» (Флавій Філострат, «Життя Аполлонія Тіанського», 5: 25). Вірогідно, базуючись на даному твердженні, відомий шведський містик Сведенборг проголошував: «...втрачене Слово, Parole Delassee, слід шукати у «мудреців Тартарії».

Також на часі володарювання кастільського короля Альфонса X Мудрого (1252-1264) було написано трактат «Боніум, або Золоті яства» («Bonium o Vocados de Oro»), складений за арабським джерелом. Боніум — перський цар, котрий вирушив у Індію вчитися мудрості, відвідує палац мудреців і записує їх промови. Книга містить сентенції індійських, грецьких, римських та арабських філософів, а також біографії деяких знаменитих людей давнини⁷⁶⁰.

Європейцям про легендарну **Шамбхалу (Ксембала, Xembala)** вперше розповіли в XVII ст. ченці — єзуїти Етьєн Кацелла (в інших джерелах — Стефан, Естебан чи Естевар Качелла, Каселла, Казелла, Чачелла; пом. в 1650 р. в Шигатзі) та Жоао Кабрал (в інших джерелах — Жак, Йоак або Джон Кабраль чи Каброль). Вони побували у тибетському царстві Цанга (де керували лами школи «червоних шапок»-«кармапа») в 1626 р. і в Бутані в 1628 р. Начебто Шамбхала межує з державою Согпо (Монголією). Мандрівники в 1629 р. досягли міста Шігадзе у володіннях панчен-лами, і ототожили Тибет не з Шамбалою чи Китаєм (Cathay), а з відомою з карт Великою Тартарією (Татарією). Листи їх опубліковані в С. Wessel' Early Jesuit Travellers in Central Asia, 1603 — 1721, the Hague, Martinus Nijhoff, 1924. Також Шамбхала вказана на карті XVII ст., складеній католицькими монахами в Анвері. Католицький єпископ Делаплас при пекінському дворі у своїх «Анналах поширення віри» (опубл. в XIX ст.) розповідає про те, що в роки важких криз імператор посилав делегації в Шамбалу за порадою⁷⁶¹.

Також про Шамбхалу повідомляють угорські вчені: в XIX ст. була надзвичайно популярною в Угорщині ідея про прабатьківщину угрів у Тибеті та спорідненість їх з тибетцями (свого роду реакція на відкриття європейцями своєї спорідненості з ведичними аріями та індусами). Багато угорських вчених спеціально мандрувало у Тибет для досконалого вивчення тибетської мови та складання етимологічного

словника пратібето-угорської мови. Так, наприклад філолог А. Чйома де Кйорйоші в 1827 — 1830 рр у тибетському монастирі вивчав тамтешньої бібліотеки і встановив, що Шамбала розташовується між 45-м і 50-м градусами північної широти, за рікою Сіта або Яксарт тобто в землі тюркомовних уйгурів (тепер — китайський Синцзян — «Нова земля»), в той час як Тибет — десь між 27-м і 35-м⁷⁶².

. «...Вчення, принесені з Шамбали, трапляються і в працях вчених Європи. На кладовищі Дарджілінгу похований загадковий чоловік, угорець родом, який жив на початку ХІХ століття. Пішки він пройшов з Угорщини в Тибет і залишався багато років у невідомих монастирях. У тридцятих роках минулого віку Чйома де Кйорйоші помер. У працях своїх він вказує вчення з Шамбали, яке встановило наступну за Буддою ієрархію. Прийшов цей вчений з Угорщини — характерно. Загадкова його діяльність»⁷⁶³.

Проте в 1820 р. саме тибетський географічний атлас «Всесвітня географія» розташовує Шамбалу... в Європі. Там, зокрема зазначалося, що першовідкривач Америки Христофор Колумб народився в місті Генуя, що в королівстві Шамбала (чи не є це натяк на генуезьке Капітанство Готія в Криму, яке простягнулося від м. Чембало (!), сучасна Балаклава, до м. Черкію, суч. Керч?). В коментарях також було додано, що Шамбалу, начебто, ще називають Кастилією, а її столицю Калапу — Мадрид⁷⁶⁴ (серед реріхіанців говориться, що дане свідчення, поряд з розповіддю про пресвітера Іоанна, наявне у тибетському рукописі ХVІІІ ст., що зберігається в монастирі Калімпонг).

Російський культуролог В. Голованов вважає, що міфічні уявлення про Шамбалу (варіанти написання — Sambala, Sambhala, Shambhala, Shamballa, Shambala), таємну країну гірського світу, розташовану десь у Тибеті, мають саме європейське походження та найбільш ретельно опрацьовані були у писаннях **товариства Мартиністів** — таємного і містичного руху європейської окультної революції Нового часу (засновник — містик-масон Мартінес де Паскалі, автор книги «Про відновлення істот у своїй відпочатковій якості, а також про силу духовну та божественну»). Главою ордену був відомий магістр та містик Папюс⁷⁶⁵. Орден був реформований містиком графом Сен-Жерменом (пом. 27.02.1784 у палаці принца Чарльза), який з'явився у Франції в часи короля Людовіка ХV. Графа привіз із Пруссії 1743 року маршал де Бельіль, а представила королю фаворитка маркіза де Помпадур. Вважалося, що він є посланцем **адептів вчення Серця** (в 1737 — 1742 рр. він, начебто, був гостем перського шахіншаха, а в 1757 р. його бачили в індійській Калькутті). Проте король прагнув використати Сен-Жермена для укладання сепаратного миру з Пруссією, але союзниця Франції Австрія заявила щодо цього рішучий протест і тому Сен-Жермен змушений був втікати до Англії. В 1762 р. він з'являється при дворі російського імператора Петра ІІІ в оточенні дружини царя Катерини Ангалт-Цербської як «граф Салтиков» і навіть її черговий коханець. Сен-Жермен відіграв помітну роль у змові Орлових та зведенні Катерини ІІ на престол.

Учень Сен-Жермена прусський принц Карл фон Гессе-Кассель сприяв Сен-Жерменові у заснуванні Масонства високого ступеня — сплаву доктрин розенкрейцерів, тамплієрів і масонів («*Ці об'єднані секти творять синагогу диявола, маючи повагу і силу, спрямовують свої зусилля на Божу Церкву, щоб її найганебніше поневолити. Вони хотіли б, щоб Вона зникла з лиця землі*», — Енцикліка «*Qui pluribus*», 9 червня 1865 р.). Крім того, Сен-Жермен входив до різних масонських лож Європи, де членами були і Вольтер та Руссо. Начебто, місія Сен-Жермена полягала у відверненні кривавої сторінки Великої французької революції. Зазнавши невдачі, він, за словами його учнів, повернувся до Гімалаїв і мав знову з'явитися в Європі десь 1875 року (саме тоді було засновано Теософське Товариство Оленою Блаватською-Ган)⁷⁶⁶. За деякими легендами, Сен-Жермен передав посвячення принцу Карлу Гессен-Кассельському, який був предком принцеси Аліси, вона ж остання російська імператриця Олександра Федорівна.

В 1899 році в Петербург повернувся граф В. Муравйов-Амурський, прийнятий в паризьке товариство мартиністів, який заснував російську ложу ордену. Як вважає дослідник, реальна історія Шамбали відкривається в лютому 1893 року «Запискою» надвірного радника Петра Бадмаєва про завдання російської політики в Азії, в котрій детально викладено процес колоніального руху Росії на схід та можливості приєднання до імперії Монголії, Китаю та Тибету. Зокрема Бадмаєв стверджував, що в Монголії вірять у те, що через 600 років після смерті Чингізхана над країною буде встановлене біле знамено і вона буде під владою Білого Царя, котрий повною мірою асоціювався з російським. Аналогічно у Тибеті вірили, що Білий Цар є втіленням богині Дара-ехе, покровительки буддизму. В

містичній географії Тібету саме Росія вважалася Білою Північною (Чанг) Шамбалою. Згодом завдяки Бадмаєву та Есперу Ухтомському, колишньому російському посланнику в Китаї, у Петербурзі було виділене місце, де на кошті далай-лами було споруджено храм Калачакри — Шамбали. Вітражі в дадані зробив Микола Реріх⁷⁶⁷. Надалі ідея про Шамбалу стає одним з пунктів «кредо» багатьох теософів та езотериків⁷⁶⁸.

«...Легендарна гора Меру за «Махабхаратою» і також легендарна висота Шамбала в буддиських вченнях — обидві лежали на північ і слугували висотами посвячень. І ніде детально не сказано про такі місця високого знання», — писав у книзі «Алтай-Гімалаї» Микола Реріх⁷⁶⁹.

Про рай Шамбали з уст монгольського лами розповів європейцям буддиський монах калмик База Гелонг, котрий в 1891 р. відбув паломництво у Тібет. Про Шамбалу розповідає й інший паломник — бурят Г. Цибіков. Начебто він бачив книгу третього панчен-ердені під назвою «Шамбалай-монлам» («Благісні побажання Шамбали»), де пророкувалася грядуча війна Шамбали з іновірцями-мусульманами (лало).

В роки громадянської війни в Росії барон Роман (Роберт-Микола-Максиміліан) Унгерн фон Штернберг (29.12.1885/22.01.1886-15.09.1921), нащадок мешкаючого в Ризі «провінціального великого магістра» Мальтійського ордену часів Павла I і який своє прізвище «Унгерн» виводив від назви гуннів Агтіли, наснажується містичним прозрінням Сведенборга, за яким тільки у мудреців євразійського сходу — Тартарії-Монголії можна знайти Таємне Слово, ключ до розгадування сакральних циклів, а також справжній містичний манускрипт, втрачений людством, під назвою «Війна Єгови». Барон Унгерн декларував: «Місія Монголії — слугувати перепорою для осатанілого апокаліптичного людства — гогів і магогів більшовизму та демократії, профанічного світу. Виродків сучасного світу... Тут, саме тут слід відновити Традицію та дати бій проти сил Заходу — цієї цитаделі збоченства, джерела зла. Вся доля мого роду — це рух на Схід, до Сонця, що Сходить. У мене нема спадкоємців, і я сам дійшов до східного краю Євразії. Далі немає куди. Від цього магічного пункту сакральної географії повинна розпочатися Велика Реставрація. Халха — Святі степи — Великий щит...»⁷⁷⁰

З протилежних позицій до Р. фон Унгерна виступили художник М. Реріх (1874-1947) та його дружина-теософ Олена Реріх (1879-1955): «...Вже говорив, що наші представники відвідали Маркса в Лондоні і Леніна в Швейцарії. Явно було промовлено слово Шамбала. Різночасово, але однаково обидва вожді запитали: «Які признаки часу Шамбали?» Відповідь була: «Вік істини і світової общини». Обидва вожді однаково сказали: «Нехай швидше прийде Шамбала». Словами вождів вимірюємо спадкоємців... В книзі общини не може бути пропущене поняття Шамбали»⁷⁷¹. Ба, більше того! Лідер ворожого Унгерну монгольського угруповання прокомуністичний Сухе-Батор наголошував своїм воїнам, що, борючись за визволення Монголії, вони переродяться у воїнство Шамбали.

В одному з проєктів, який М. Реріхи обговорювали у 1926 р. з більшовиками Г. Чічеріним та А. Луначарським, було створення в центрі Євразії великої монголо-сибірської держави — «Нової Страни» на основі буддо-комуністичного світоустрою, такої собі «Червоної Шамбали»⁷⁷². Начебто благословення на це давали Великі Махатми Шамбали, послання яких Реріхи передали радянському керівництву (подаємо мовою «оригіналу»):

«На Гималаях мы знаем свершаемое Вами. Вы упразднили церковь, ставшую рассадником лжи и суеверий. Вы уничтожили мещанство, ставшее проводником предрассудков. Вы разрушили тюрьму воспитания. Вы уничтожили семью лицемерия. Вы сожгли войско рабов. Вы раздавили пауков наживы. Вы избавили землю от предателей денежных. Вы признали, что религия есть учение всеобъемлемости материи. Вы признали ничтожность личной собственности. Вы угадали эволюцию общины. Вы указали на значение познания. Вы преклонились перед красотой. Вы принесли детям всю мощь Космоса. Вы открыли окна дворцов. Вы увидели неотложность построения новых домов Общего Блага! Мы остановили восстание в Индии, когда оно было преждевременным, также мы признали своевременность Вашего движения и посылаем Вам всю нашу помощь, утверждая Единение Азии! Знаем, многие построения совершатся в годах 28-31-36. Привет Вам, ищущим Общего Блага!»⁷⁷³

Це було більш ніж реально, оскільки ще 26 травня 1918 р. статтю «Ключі Сходу» газета «Жизнь Национальностей», орган Наркомату у справах національностей, який очолював Йосиф

Сталін (псевдонім походить від Stählin, яке було в першому закордонному паспорті уродженця Грузії і сина осетинського єврея-вихриста Джугашвілі), пропагувала ідею А.М. Амур-Санана використовувати калмиків для поширення «ідеї Влади Рад» серед монголо-буддійських народів Євразії. Надалі радянський уряд фінансував декілька експедицій та дипломатичних місій в Тибет.

В радянські часи ідеї тибетської нейроенергетики-«містичної медицини» («Дюнхор») пропагував традиціоналіст і літератор, співробітник Всесоюзного інституту експериментальної медицини Олександр Васильович Барченко (1881 — 1938). Про діяльність його розповідає книга спогадів сина: С.А. Барченко «Из мрака» (Москва, 1991). Належав О.В. Барченко до масонської ложі «Блакитна зоря» спільно із астрономом Олександром Конд'яйном та співробітниками ОГПУ-НКВД Яковом Блюмкіним (колишній есер і вбивця в 1918 р. німецького посла Мірбаха) та комісаром державної безпеки 2-го рангу Глібом Бокієм. Найцікавішим в цій історії є те, що, як зазначає В. Дьомін, що сприяли А.В. Барченку наркоми внутрішніх справ Ф.Е. Дзержинський та закордонних справ СРСР Г.В. Чічерін. Якщо перший в 1922 р. підтримав експедицію О. Барченка з дослідження Російської Лапландії (на прохання директора Інституту мозку академіка В. Бехтерева; парадокс в тому, що окультисти для легітимності пошуків О. Барченка та його послідовників апелюють до послідовника тієї психологічної доктрини (в нашому випадку, до Бехтерева), яка, вважаючи за необхідне визначення настроїв суспільства, творчої роботи та суспільних дій, не визнавала понять «народна душа», «народні почуття», «народний дух», а апелювала до колективної рефлексології як науки про психологію народів і заперечувала вивчення міфів, звичаїв та мови⁷⁷⁴), то в доповідній записці на адресу Політбюро ЦК ВКП(б) другий писав про те, що вчений досліджує проблеми доісторичних культур на Півночі Євразії і вважає, що деякі з них володіли науковими знаннями, які далеко переважали існуючий тепер історичний період (Див: Андреев А.И. От Байкала до священной Лхасы: Новые материалы о русских экспедициях в Центральную Азию в первой половине XX века (Бурятия, Монголия, Тибет). СПб.-Самара-Прага. 1997. С. 170). О. Барченко, начебто, як він писав у листі професору Г. Цибікову від 24 березня 1927 р., був посвячений у «Традицію» якимись таємничими юродивими з Костромської області, які навмисно його для цього відвідали у Москві.

В своєму романі «Втрачений горизонт» (1933) Джеймсом Хілтоном (і в наступному однойменному кінофільмі, 1937) було розказано про дивний квітучий рай у серці холодного Тибету. Пізніші дослідники-географи з «Нешнл Джіографік» ототожили його з ущелиною Пемако в районі ріки Брахмапутра. В 1930 р. американський спіритуаліст і послідовник Аліси Бейлі Морріс Дореал (1902-1963) заснував «Братство Білого Храму» і в своїй книзі «Майтрейя, володар світу» написав, що Шамбала — це великий Білий храм у Тибеті, що знаходиться на глибині 75 миль під Гімалаями, оточений великими просторами та проходами. Він описує Шамбалу як складову з двох частин, де південна — це область замешкання адептів і великих гуру, а північна — місце, де перебуває грядучий аватара Майтрейя. В іншій своїй книзі «Ізмарагдові плити атланта Тота» Дореал проголосив, що отримав посвячення від тибетських монахів і переклав з таємної мови скрижалей Тота, збережену з часів загибелі Атлантиди під якоюсь пірамідою⁷⁷⁵.

На початку ХХ ст., як описує російський дослідник О. Андреев у книзі «Час Шамбали», серед європейських традиціоналістів отримав поширення ще один, поряд із Шамбалою, центральноазіатський переказ про підземну країну Агартха (Агарті, санскр. «невловима», «недоступна», «невразлива»)⁷⁷⁶. В 1910 р. послідовники щойно померлого французького традиціоналіста Александра Сент-Іва д'Альвейдра опублікували у Парижі його твір під назвою «Місія Індії в Європі» («Mission de l'Inde en Europe»). Фактично це було друге видання книги, бо перше, 1886 року, автор власноручно знищив, залишивши лише один примірник⁷⁷⁷.

Александр Сент-Ів народився в католицькій сім'ї. Вихователем його був католик Фредерік де Метц. Після короткої служби на морському флоті у Бресті Сент-Ів поселився на одному з нормандських островів. Потім він вступив у товариство ілюмінатів, де був членом його наставник де Метц та академік Віктор Гюго. Тут і склалося його уявлення під впливом великого письменника про прадавній «соціальний заповіт». Тут він знайомиться з працями Антуана Фабра д'Оліве, зокрема «Відновлена єврейська мова» («La langue hebraique restituee», 1815).

Після розгрому Паризької комуни в 1871 р. Сент-Ів поступив на службу в Міністерство внутрішніх справ, видав декілька збірок віршів. В 1877 р. в Лондоні взяв шлюб з 50-річною

російською графінею Марією Вікторівною Келлер (уродженою Ризнич). Залишивши службу, Сент-Ів купив в Італії титул маркіза д'Альвейдра і зайнявся соціально-езотеричними пошуками та літературною творчістю. Близько 1880 р. він отримав від якихось індійських гуру (Ріші Бхагвандас-Раджі-Шріна і Харджі Шаріф) посвячення в таємне вчення. За реальними ж даними він був учнем французького езотерика Фабра д'Оліве, автора книги «Відновлена єврейська мова».

Найбільш популярними працями Сент-Іва були: «Місія соверенів» (1882), «Місія робітників» (1883), «Місія євреїв» (1884), «Місія Індії в Європі» (1886) та «Місія французів» (1887). У цих працях Сент-Ів розкривав основи «іудео-християнського соціального закону» — Закону Синархії — та виклав синархічний погляд на історію людства. Начебто основи закону Синархії передавалися протягом 86-ти століть по ланцюгу наступності через посвячених адептів: від індусів до єгиптян, від єгиптян до євреїв, від євреїв до християн.

У праці «Місія Індії в Європі» Сент-Ів розповідає про таємничу країну в надрах Гімалаїв — Агарті (Agarttha). Країна ця має «СИНАРХІЧНУ» форму правління, і її населення становить 20 млн. чоловік. Згідно з вченням Сент-Іва, існує два типи організації людських співтовариств: анархічний, пануючий на землі протягом останніх 5 тисяч років, і передуючий йому синархічний. Сутність синархічного ладу (від грецького «синархія» — «співвладдя»), що є одночасно теократичним і демократичним, складається з потрібної «соціальної» ієрархії влади: жрецтво, ініційовані миряни, глави сімейств (батьки і матері). Така система управління соціумом є втіленням вищого Божественного Промислу, умовою соціальної гармонії та справедливості, бо повністю відповідає троякій природі людини — інтелектуальній, моральній і фізичній.

Власне синархічною влада була створена 9 тисяч років тому легендарним Рамою (героєм давньоіндійської «Рамаїни») як гігантська УНІВЕРСАЛЬНА ІМПЕРІЯ ОБНА (Empire Universel du Belier). Саме звідси починається «САКРАЛЬНА ІСТОРІЯ» білої раси, котра перемогла тоді пануючу «чорну расу». В цій імперії Агарттха виконувала роль одного з релігійних центрів-«університетів», де зберігався вищий гнозис та здійснювалися ініціальні обряди. Правляча династія, глава якої титулувався brahatma (brahmatma), належала до так зв. «Сонячної» (Suryavansha), котра колись мешкала в Айодхі і веде свій родовід від Вайвасвата (Вівасвата), сьомого Ману даного циклу. Але приблизно за 3 тисячі років до н.е., внаслідок розкольніцької діяльності принца Іршу, який відкинув божественні Принципи, розпочався розпад премордальної Рамідської імперії. На землі поступово запанувала Анархія. Саме тому агартійці «пішли під землю». Іршу очолив повстання саме «царсько-кшатрійської» касті проти жрецтва. Символами повстання стали «Бик» («Тілець»), «Місячний Серп», «Червона барва», «Червона голубка».

Характеризуючи «соціально облаштовану» — синархічну — державу Агарттху, Сент-Ів всіляко прагнув підкреслити її відмінність від держав анархічного типу. Агарттха не знає насилля, їй невідомі такі збочення сучасного світу, як бідність, проституція, п'янство, антагонізм верхів та низів, поділ людей на касты тощо. Керована «вождями великої духовної сили», вона є «центр ініційованих», зберігаючий у своїх надрах «літописи людства за весь час еволюції на землі протягом 556 віків». Міста Агартхи «розташовані найчастіше у підземних будовах» і тому невидимі людям. Там, у череві землі, заховані найбагатші бібліотеки агартійців — «повне зібрання всіх мистецтв і давніх наук». Там же у підземеллях «багаточисельний народ двіджасів» (двічінароджених) вивчає священні мови, а серед них — «універсальну» мову Ватан. Про жерців Агартхи Сент-Ів говорить наступне: «Все ними досліджено в просторі та в глибинах морів, навіть роль магнітних потоків, що йдуть від одного полюса до іншого. Все вивчено у повітрі, навіть і невидимі сутності, котрі там перебували, навіть електрика, котра там розвивається у луни (ехо), після того, як вони утворилися в надрах земної кулі, щоб туди повернутися»⁷⁷⁸.

Солідаризується з Сент-Івом й Говард Філіпс Лавкрафт, описуючи в «Потойбіч сну» приховану державу Великої Раси соціал-фашистського типу. Спершу вона існувала як **королівство Ломар на Північному Полюсі** і з успіхом відбила напади варварів-інутів, які поклонялися живому інопланетному богу Гнофкех (він же — Ран-Тегот), якому приносили людські жертви. Але позбавлені благородства орди карликів-інутів (натяк на самоназву ескімосів «інуїт»!) під час містичного свята Полярної Зорі Седави захоплюють королівство і залишки емігрантів змушені спочатку рятуватися в непрохідних болотах Арвари, а потім, після жахливої космічної катастрофи (внаслідок якої, за М.

Серрано, Північний полюс став тепер Південним, а «Гіперборея»-Ломар — Антарктидою), каста жерців («блукаючий-левітуючий Храм») переселилася на південь у Гімалаї, де заснувала в недоступному просторі» (Ultraraume) приховану **цивілізацію «сірооких людей» (Агартху)**, котрі, будучи сповідниками Ранкової та Вечірньої Зорі Венери («Орден Восьмикутної Зорі», А-Мог, Leliwa, Re-Che), стали вихователями нової раси рятівників світу — **золотоволосих та блакитнооких героїв (Олімп-Ансузгард у західній традиції або аватара Парашурама у східній)**⁷⁷⁹, «люциферіти, діти Венери-Фрейї-Іштар» (за М. Серрано),

... От храма на Святой Горе Сумеры,
Что в Арктике, ушедшей подо льда,
История, как огненные стрелы,
Взлетела к храму с именем Христа.
Мы — арии. С созвездья Ориона.
Столица Арка. Земли вокруг Орусь.
Наш корень — АР, как древняя корона.
От той земли берет название Русь.
И прямо под Полярною звездой
Была тогда цветущая страна.
Но холод, льды сжимали все живое,
И шла вслед ледяная тишина.
Трагедия среди ледяного плена.
По перешейку шли к большой реке.
Ее назвали Русь (а ныне Лена).
Так Арктика осталась вдалеке.
(Д. Окунев)

Зрештою, як вже вважають подальші інтерпретатори (зокрема, Маттеус Мух, автор «Батьківщини індогерманців у світлі доісторичних досліджень», 1902 р., Герман Хірт, автор «Індогерманців», 1905-07 рр., фон дер Лаєн, автор «Боги германців та їхні саги про богів», 1908 р., Аксель Ольрік, автор «Нордичного духовного життя», археолог Густав Коссіна, який заснував у 1909 р. товариство для їх вивчення та расолог Гюнтер Ганс), останні стали правлячими кастами (та класами) расово різних етносів: «...народи — це завжди расові суміші і ніколи не раса...вдалося виокремити чисті расові типи. Європу населяє п'ять рас: нордична, західна (середземноморська), східна (альпійська), динарська та східно-балтійська. Вони наявні майже у всіх народів Європи, тільки у різних пропорціях. Так що не можна більше говорити про германців, романців і слов'ян як про раси» (Гюнтер Ганс, «Нордична ідея»). В термінології езотериків ці змішані раси нащадків атлантів визначаються як «напівбожественні», «діти Вдови» (Ісиди, Люціни, Белісени, Чорних Дів), «адаміти» (за М. Серрано).

Але не дрімали і їхні вороги-варвари, на бік яких перейшла частина касті воїнів після загибелі постгіперборейського її осередку — **Атлантиди**. Вони заволоділи колонією Агартхи **Шамбалою** (або ж збудували її як альтернативну копію Агартхи) і змусили касту умільців-вайшів служити собі, витворивши власну соціальну систему з ідеалом Користі та ідолом Золотого Тільця Баала, а також вивели особливий вид біороботів-«големів», деструкторів та фальсифікаторів, «беструр»⁷⁸⁰: «...they made a monstrous, artificial race as the perfect willing parasite so they could eventually infest and devour every organic civilization on Earth»⁷⁸¹.

Цих «големів» М. Серрано з неприхованою іудеофобією ототожнює з євреями. Щоправда, не всі погоджуються з цим: «...«Семітичні» мови є незаконнонародженими нащадками перших фонетичних викривлень старіших нащадків раннього санскриту. Оккультна Доктрина не приймає такого поділу, як арійці та семіти... Семіти, особливо араби, суть пізніші арійці, які виродилися духовно і вдосконалилися у матеріальності. До цих належать усі євреї та араби. Перші є племенем, що походять від Чандала Індії, від вигнанців, до того ж багато з них було екс-брамініми, які шукали

порятунку в Халдеї, у Сінді і Арії (Ірані) і насправді були народжені від свого батька А-Брам (Не-Брамін), близько 8000 років до Р.Хр. Останні ж, араби, є нащадками тих арійців, котрі не бажали йти в Індію під час розсіяння народностей, деякі з них залишилися в прикордонних з нею землях, в Афганістані, в Кабулі (... Афганці називають себе Бен-Ізраїль, дітьми Іс(са)раїль від Ісса «жінки і також землі», синами Матері Землі. Але якщо ви назвете афганця Яхуді (єврей), він уб'є вас. Імена припущених дванадцяти племен євреїв та імена справжніх дванадцяти племен афганців тотожні...) і вздовж ріки Аму-Дар'ї, тоді як інші проникли і захопили Аравію...»⁷⁸².

Начебто саме змішанням з людьми на генетичному рівні «големи»-«беструри» призвели до виродження більшості людства, а саме до того, що у людства панівну функцію завоювала големівська домінанта — розум, який щонайперше пов'язаний з розрахунком та вигодою, і який нівелює відпочатково притаманний людині інстинкт — «моральне почуття», який проявляється у симпатії, співчутті, співстражданні і безкорисливості (Шефтсбері, Ф. Хатчесон).

Саме перипетії протистояння в середині західної групи касті воїнів між вірними Традиції («Еаренділ») та зрадниками («Мелькор-Моргот») візіонерськи описав у своєму циклі «Володарі кілець» та «Сільмаріліон» Дж. Р.Р. Толкієн. Тут **королівству Ломару** та **зорі Седави** Лавкрафта відповідає **королівство Белеріанд** та сяючі **Сільмарілли Першої епохи**, а **Атлантиді (Аталанте-Еленне)** західної традиції — **Нуменор Другої епохи**, а **Гондору** ж, «Середземеллю», захопленому та колонізованому нуменорцями-«атлантами», відповідає Західна Євразія, від якої відірвана і створена «Європа»; загинула благословенна **Гіперборея**, захоплена полчищами ворогів, тотожна толкієнівській відпочатковій **Удун**, що зазнала мордорської «реінкарнації» в **Утумно** — Північ як оселю зла.

Частину колишніх зрадників (**атлантдергальців**) було повернуто до істинної премордіальної Традиції шляхом розділення їх на функціональні касті (збережені досьогодні в їх соціальних структурах). Місію цю виконували посланці Агартхи для різних частин земного кола. Наприклад, для європейських та північноафриканських етносів ці «індогерманські» «вихователі» формувалися на Північному Заході Європи, в «**Арктогеї**» (за Гвідо фон Лістом). Зокрема, про це повідомляє едична «Розповідь про Ріга» («Рігстула»).

Перед «індогерманцями» невдалий проект такої «реновації» традиції спостерігаємо на прикладі кельтів: «...кельтська традиція могла б із високою вірогідністю розглядатися як одна з «точок з'єднання» традиції атлантичної з традицією гіперборейською, який здійснився на закінчення вторинного періоду, в котрому атлантична традиція була переважаючою формою і мовби «заміщенням» перворідного центру, вже недоступного рядовому людству»⁷⁸³.

Однак існування «індогерманців» призначене виключно для цієї місії «інфільтрації», спроба ж «вивільнити» («хальгед») з расового змішання і поставити «індогерманську расу» вище над іншими неминуче призвела до її демонічного переродження (в 1935 р. на це вже вказував перший керівник «Анненберге» Герман Вірт, за що був підданий гестапо домашньому арештові, під яким перебував аж до кінця другої світової війни). Адепти «хальгеду» символічно представляють ідею «вивільнення» у досягненні стану «андрогінності», коли расове божество «одружується (онанон) саме на собі» (Ір-Мін, Гер-Мін, за М. Серрано).

Інша група езотеричних «вихователів», стверджує О. Блаватська, сформувалася у високих плоскогір'ях Азії, де асимілювала т.зв. «**сьому суб-расу атлантів**» (до якої належали і пелазги, малайці, монголи, тибетці, угро-фінни, ескімоси), які поклонялися богові Нерēju (Нараді, Гермесу), внаслідок чого виникають такі «раси», як єгиптяни, греки та фінікійці. Але для цієї групи прааріо-атлантів Нерēju-Нараді-Гермеса ритуал на честь предків був більш важливіший, ніж поклоніння богам... Вони витримували навали інших суб-рас атлантів — «жовтих і червоних, брунатих та чорних», які поклонялися надзвичайно ревнивому та мстивому богові Посейдону⁷⁸⁴.

В традиції т.зв. «Церкви Інглінгів», відповідно з її «Сантіями» («книгами сакрального одкровення»), ця північно-західна «індогерманська» «академія» («**да'Арія**») заснована саме у... 458 519 р. до н.е., коли там вперше приземлився «літаючий корабель» «Вайтмана», з якого вийшли світлорусі і срібноокі представники родів Ра'І з клану Зімун («Небесної Корови»), світлорусі і зеленоокі Х'Арра з клану Троара, блакитноокі Сва-Га з клану Рутта, кароокі Туле з клану Інгард-Тарха. Відповідно вони працювали над «інвольтацією» до Традиції рештків загинувших кланів Дракона (монголоїдів) та Змії (Антлань/Атлантида), а також чорної раси Деї. Начебто всі вони протистояли

пекельному кланові **Б'не** («сірих»)-гермафродитів, тотожні ракшасам індуїзму та «де(рь)монам» Д. Андреева). Останні, начебто, були тимчасово переможені і заслані в країну Гір Рукотворних, але через певний час вони вирвалися з рабства під проводом свого вождя М'Оше⁷⁸⁵. Для нівелювання магічних дій визволених «сірих» з чотирьох кланів Да'Арії сформовано касту **«Чотирьох Великих» Арраїм**, яким, власне, належить заслуга накладання прокляття на «вічне блукання сірих планетою».

Ще інша група аріїв, як стверджує А. Сент-Ів, які власне поклонялися богам, а не предкам, на чолі з Рамом («Овном») створили **теократичну Імперію Овна** на теренах Євразійського Степу та Лісостепу на основі **Синархії** («Спів-Владдя») трьох функцій — Пророчої, Жрецької та Царської. Через декілька століть Імперія зазнала катастрофи через повстання «червоного» принца Іршу, який проголосив домінують царську функцію. Звідси ж почалася переможна хода «червоного іршуїзму» планетою, апофеозом чого стали матеріалізм, позитивізм та диктатури.

Розповів про **Агартху** А. Сент-Іву, начебто, афганський принц Харджі Шаріф (який дивним чином є не мусульманином, а «брахманістом»; щоправда, слід пам'ятати, що в Кандагарі, Пешаварі та Кабулі в XVIII-XIX ст. існувала впливова і фінансово забезпечена індійська діаспора мусульман). З його благословіння Сент-Ів створив на Заході організацію з метою пропаганди принципів «соціальної держави» — Синархії.

«...Середньоазіатське передання говорить про таємничий підземний народ агарті. Наближаючись до входів у його блага царство, всі живі істоти замовкають і благоговійно переривають шлях. Згадаймо руське передання про таємничу чудь, що відійшла під землю від переслідування злих сил. Священна легенда про підземний град Кітеж веде ж у ту таємницю»⁷⁸⁶. Під час будівництва Нурекської ГЕС в Таджикистані було виявлено гігантське скельне зображення Сфінкса (довжина — 200 м, висота — 70 м), контур якого співпадав зі знаменитим єгипетським Великим Сфінксом (напрямок погляду якого відхилений від однієї з осей піраміди Хеопса, котра зорієнтована точно на схід, на північ — на 20 градусів, і начебто саме по цій невидимій вісі рушило військо Александра Македонського з Єгипту до Паміру). Біля передніх лап його був вхід у штучно створену печеру, яка була початком тунелю довжиною 100 м і який закінчувався стіною, зробленою із зовсім іншого матеріалу, ніж стіни. Надалі Сфінкс і тунель були затоплені водами ГЕС. Згідно з таджицькою легендою, саме сюди спустився Александр Македонський, щоб поспілкуватися з богами, але повернувся іншим шляхом — піднявся посередині великої прозорої кулі з дна озера, котре з того часу стало називатися Іскандер-кул⁷⁸⁷.

Інтерпретатор поглядів Сент-Іва Серж Ютен вважає, що Агартха — це явище т.зв. «паралельних світів», мешканці котрих потрапляють у наш світ за допомогою спеціальних «літальних» апаратів та впливають на події земного буття.

Німецькі інтерпретатори Сент-Іва вважають, що **Агартха, центр Аріо-Гнозису**, символізує **«шлях правої руки» (правобічної свастики; пор.: «...Зосередження Братства Вчителів, яке складається з усіх Адептів Шляху Правої Руки, — пише М. Реріх у книзі «З гірських вершин», — перебуває в Центральному Духовному Сонці. Це Центральне Сонце рівнозначне Христові, який є досконалим Сином (Сонцем) Нескіннченої Любові»), а Шамбхала, центр Могутності, — «шлях лівої руки» (лівобічної свастики). Начебто саме «лівим» шляхом пішли після катастрофи в пустелі Гобі ті арійці, котрі стали предками германських племен (пор.: назва кельтської касты жерців «друїди» пов'язана з франц. droite «права сторона», а назва балто-північнослов'янських жерців «кріве» — з поняттям «кривий, лівий»; наприклад, у кельтській традиції «ліва сторона» тотожна «півночі», а «права сторона» — «півдню»). «Лівобічна свастика» розглядається як символ, протилежний рухові Землі, як протилежний Часові-Хроносу. В ісламі, наприклад, лівий бік світу обходить пророк Ілія, а правий — пророк Хадір (Хізр)⁷⁸⁸. Також у храмі Соломона перед входом правий мідний стовп називався «Яхін», а лівий — «Вааз» (євр. peshash «мідь»/nahash «змія»). В першому на горі горів вогонь, а в другому була вода, одночасно означаючи зодіаки Рака і Козерога.**

Впротизагу **«лівобічній» традиції** «...Ашока, — як вважається у нацистській аріософській доктрині, —... користувався покровительством Агарті і таємничі мешканці печер у Гімалаях, приймаючи образи прочан, навчили його заснувати товариство Дев'яти Невідомих..., кожен з Дев'яти постійно працює над своєю книгою»⁷⁸⁹.

«Лівий шлях» потрапив і в іудейську Каббалу, де діти **«лівого боку» («сітре ахер»)** — це

есхатологічний **Ерев Рав** («Велике Змішання»; в «Тікуні ха-Зохар» — це п'ять народів нечистивого змішання: «нефілім» (або грішні), «гіборім» (або герої), «анакім» (або гіганти), «рефаїм» (або тіні) і амелікім (значення слова невідоме). Від останніх походять Балеам і Балак, які трактуються як зашифровані назви Вавилону та Ассирії -«Бабель» (узагальнено Ерев Рав — це або власне немістичні, раввіністичні іудеї, або арійсько-гойські етноси, нацисти, християни, неевреї взагалі, ті, які мають лише дві душі — «руах»-«дихання» і «нефеш»-«кров» і піддані повністю у владу Йецер а-Ра — «дурного начала, егоїзму», в той час як іудеї мають ще й третю — «нешама» і можуть до прищестя Мешіаха «обрізати» це зле начало за допомогою 613 заповідей, в той час як для неіудеїв достатньо лише 7). Вони «злякали» «вау» у Тетраграматоні (YHWH) і цим перепинили містичне перетікання між обома «хе». І що тільки знищивши Ерев Рав, можна буде іудеям-«стражам дев'ятої години» повернутися з четвертого галуту (вигнання) і відновити Храм. Проте деякі школи іудаїзму вважають, що ці діти «лівої сторони», Ерев Рав є прибудлними до євреїв інородцями-магами, котрі пристали до них під час втечі з Єгипту і з того часу чинять капості. Зокрема саме вони виготовили Золотого Тільця і що «Червона Корова», яка повинна буде бути принесена в жертву перед відновленням Храму, саме симетрична в сенсі стосунку до цього Тільця (Овна, Рами, Ramah, де га «зло», а mah «маги»). Начебто саме ці Ерев-Рав виступають як Бне-Ізраель, колонія «чорних євреїв» (щось на зразок ефіопських фалашів) в Західній Індії (теперішні Пакистан і частково Афганістан), які для тамтешніх арійців сформулювали брехливу доктрину самадхи та адвайта-ведантизму і її провідниками, як зауважує М. Серрано, є саме Шанкара-Чарья та наступні його послідовники аж до Рамана Махаріші. Справжні ж арійці-«каула» збереглися серед швіаїстів та тантриків, які проповідують шлях Кайвала, «персоніфікованого Абсолюту», «диференційованого Безсмертя».

Самі ж опоненти іудаїзму саме його визначають шляхом «лівої руки» (із заходу на схід і з півдня на північ): «...Це «ліве» начало, яке веде ще до Ямму, Муту і Молоха, а також до «допотопного» Каїна (і ототожнюваного з ним і змієм сатани) проникло, як видно, у талмудичний іудаїзм і найбільш виражено — у вирослий з нього мізантропічний сіонізм... Звідси й виникає природне прагнення християн, а також послідовників інших «світлоносних» релігій вести постійну і непримиренну боротьбу з будь-якими проявами сіонізму, що претендує на владу разом із «князем світу цього»...»⁷⁹⁰.

В 1915 р. книга Сент-Іва була опублікована в Росії стараннями графині М. В. Келлер та її сина Олександра. Саме звідти більшовики запозичили поняття «Рада» (le Conseil), де воно означало державний інститут «Соціальної держави», пізніше реалізований і в Італійській соціалній республіці (т.зв. «республіка Сало») «червоних фашистів» Беніто Андреа Муссоліні. Також ідею «синархічної влади» проголосив «Союз руських фашистів», очолений поетом Олексієм Ганіним і розгромлений в СРСР в 1925 р. (сам лідер і шість його активістів були розстріляні, а приналежний до організації та близький то теософського руху теж поет Борис Глибоковський розповів у романі «Подорож з Москви на Соловки», а після відбуття 8 років ув'язнення, де спільно з Д. Ліхачовим та Б. Ширяєвим грав у табірному театрі, і повернення назад у Московський камерний театр, помер, начебто, «від передозування морфію»).

А. Сент-Ів створив «Археометр» — містичну діаграму, являючу собою «ключ до всіх світових релігій і наук давнини, а також до універсальної релігії та універсальної науки». Археометр, або «археометрична планісфера» — це певний пристрій, що складається з рухомих концентричних кіл, у котрі вписані різні «елементи відповідностей» — букви давніх алфавітів, ноти, барви, знаки планет та інші символи. Над створенням цього проекту Сент-Ів працював 15 років, майже до кінця 1890-х. Археометр появився на світ в результаті шести одкровень, отриманих метром окультизму у різний час. Так, індійський гуру Харджі Шаріф, що навчав Сент-Іва санскриту, відкрив йому алфавіт універсальної мови «ваттан», що походить з Агартх. Іншим джерелом знань для містика слугувала душа померлої в 1895 році дружини, графині Марі-Віктуар Келлер. В 1897 р. в день Пасхи Сент-Ів «отримав» від свого «Ангела Світла», як він називав Марі-Віктуар, певну «Таблицю відповідностей», названу ним за рядком біблійного псалма «Coeli enarrant» («Небеса проповідують...»). 26 вересня 1900 р. учень Сент-Іва, знаменитий французький окультист і глава ордену мартиністів Жерар Енкос (Папюс) провів публічну демонстрацію Археометра на Міжнародному конгресі спіритів та спіритуалістів у Парижі. Папюс після смерті вчителя в 1909 р. видав трактат про Археометр (1911 —

1912). Дана книга складалася з трьох частин: широкого теоретичного вступу під заголовком «Істинна мудрість», детального опису Археометра і розділу, присвяченого його оперативного використання.

Прообразами Археометра Сент-Іва були «Ars combinatoria» Раймунда Луллія, астрологічні сфери Гійома де Карпентра, «Прогнометр» Вронського та планіметрична сфера Адольфа Берте.

Сучасну науку Сент-Ів відносив до т.зв. «іонічної інволютивної Традиції», а «премордіальну науку» — до «дорійської інволютивної Традиції». Обидві Традиції за суттю є полярними: перша уособлює «лунарний», жіночий полюс, а друга — «солярний», чоловічий. В результаті катастрофи з крахом Імперії Овна два полюси Традиції стали непримиримо ворожими, аж доки вони знову не «змиряться» у великій Синархії.

В 1924 р. була опублікована книга «Звірі, люди і боги» Антонія Фердинанда Оссендовського (1876-1945), міністра фінансів уряду адмірала Колчака, в якій описуються його подорожі Центральною Азією в першій половині 20-х рр. ХХ ст та зустрічі з тувинським Хамбу-ламою та великим євразійським «залізним романтиком» бароном Романом фон Унгер-Штернбергом⁷⁹¹. Значна частина оповідей про Агарту ідентична тим, що розповідав Сент-Ів, що навіть дало декому підстави говорити про відвертий плагіат. Р. Генон на основі текстологічного аналізу дійшов висновку, що інформатори Сент-Іва та Ф. Оссендовського належали саме до різних азійських традицій. Якщо перший отримав свідчення про таємничу державу з індійського джерела (де вона називається Agartha, також використовує форму мантри як Aum, титули — brahatma, mahatma, mahanga), то другий — з монгольсько-ламаїстського (Agharti, сакральна мантра — Om, тобто правильна транскрипція індійського Aum, титули — brahytma, mahytma, mahunga)⁷⁹². Також вважається, що концепцію «Царя світу» сформулював відомий географ-мандрівник Г.Н. Потанін (1835-1920), знайомий з алтайськими шаманськими переказами про Ерлік-хана. Однак, як встановлено дослідниками, кінцевий розділ про Царя світу як розлогу ремінісценцію додав з твору Сент-Іва д'Альвейдра, працюючи над рукописом Оссендовського, американський журналіст Л.С. Пален, орієнтуючись на окультний психоз західного читача⁷⁹³. Проте найвдалішою була ретельна зведена праця Сержа Ютена «Від підземних світів до Царя Світу»⁷⁹⁴.

Аналогічно й Реріхи претендують на те, щоб відстояти самостійність свідчень А.Ф. Оссендовського, але, на відміну від Р. Генона, посилаються на те, що «і нам розповідали»: «Даремно думати, що в книзі «Звірі, Люди і Боги» все межує з малоймовірною фантазією. Там більше правди, ніж думають. Так і чарівниця, згадана у цій книзі, все ще жила, коли ми були в даний приїзд. Вел(икий) Вл(адика) Шамб(али) у Гомпа не є видумка. Версію цього ми самі чули» (З листа О. Реріх від .03. 1936 р.). Відчувається явна «вторинність» Реріхівської доктрини, «натужної компіляції» всіх і вся⁷⁹⁵. Позиція Реріхів ідентична тій, що займали шотландські патріоти, які відстоювали оригінальність пісень Оссіана вже після доведення, що вони є витвором літературного таланту Дж. Макферсона.

В 1922 р. організація послідовників Сент-Іва, яка до цього ледь животіла, перероджується в респектабельну організацію випускників Політехнічного університету — **Імперський Синархічний Рух** («Mouvement synarchiste d'Empire») або **Революційну синархічну конвенцію** («Convention synarchique revolutionnaire»), мета якої полягала у здійсненні «всесвітньої синархічної революції» у французьких колоніальних володіннях. з метою створення ПанЄвАфрики — Союзу звільнених народів та націй Європи та Африки, а також дружніх Британської Співдружності, ПанЄвразії, ПанАзії та ПанАмерици. Програмні засади були викладені у «Тринадцяти основних положеннях та 598 тез революційного синархічного Пакту (Французька імперія) («Pacte synarchique revolutionnaire pour l'Empire francais» [P.S.R.]) та «Схемі соціального архетипу» (або «Схема досконалої соціальної держави»). Реальні задуми організаторів-католиків були викриті таємною поліцією «національної революції» маршала Петена під час розгрому різних масонських структур. Як вважають прихильники уряду Віші, саме нерозгромлені синархічні організації в Північній Африці під час другої світової війни зрадили метрополію, визнали емігрантський уряд Шарля де Голя і передали цю територію в руки Об'єднаних Націй⁷⁹⁶.

В радянській Росії послідовником вчення Сент-Іва та ініціатором пошуків Шамбали та Агартхи був літератор та психіатр, керівник відділу в інституті експериментальної медицини Олександр Барченко (1881 — 1938), який діяв під патронатом начальника Спецвідділу ОГПУ Г.

Бокія. Колізіям ідеї Шамбали саме в СРСР присвячена вже згадана книга О. Андрєєва⁷⁹⁷ та стаття О. Шишкіна⁷⁹⁸. Також цікава доля послідовника російського антропософа В. Шмакова (автор книг «Священна книга Тота», «Пневматологія»; в 1926 р. емігрував у Аргентину) радянського дипломата Всеволода Белюстіна, керівника московського неорозенкрейцерського «Ордену Оріонійського Посвячення». Після кількох арештів НКВД він виходив неушкодженим і, за чутками, начебто ці «арешти» лише повинні були прикрити тривалу відсутність В. Балюстіна в наркоматі закордонних справ. В 1940 р., після останнього такого «арешту і присуду ув'язнення на 10 років», він начебто ввійшов експертом в таємничу експедицію в Тибет, організовану НКВД.

Аналогічні експедиції в напрямку Тибету здійснювала нацистська «**Ahnenerbe**» («Спадок предків»), реалізаторка концептуальних ідей аріософських товариств «**Thule**» і «**Vril**». Головна роль в цій акції відводилася оберштурмфюреру СС Ернсту Шефферу, а також другові Гітлера шведському досліднику Свену Хедіну, якому сприяв тодішній далай-лама Тхутпен Гьяцо⁷⁹⁹. «...Саундерс, цей наш ворог, — як говорить аріософ-нацист у повісті В. Щербакіна «Меч короля Артура», — намагався у «Сімох сплячих», скандальному, але невдалому бестселері, заперечити наш езотеризм і принизити роль наших тибетських друзів та натхненників. Наша арійська доктрина не може не враховувати реальностей минулого. І коли ми говорили про гігантський катаклізм у Гобі, котрий в далекому минулому змусив вчителів високої цивілізації поселитися в гімалайських печерах, то ми знаємо, що саме до нас це має безпосередній стосунок. Носії Вищого Розуму заховалися у величезній системі підземель. Потім склалося два центри — Агарті та Шамлах. Це були місця споглядання і могутності відповідно з розділенням цих функцій між центрами. Маги керували народами. Ми виконуємо тепер їх волю і призначення. Їх голос — наш голос, їх воля — наша воля. Ось у чому суть нашої доктрини... Але двоякість центру (тобто Агарті і Шамлах, — О.Г.) породжує такий стан, коли й іншим, а не тільки нам частково відкривається істина...»⁸⁰⁰. З публікації у публікацію перекочує цитата слів Р. Гесса з його «Спогадів», написаних у тюрмі Шпандау: «...Похід Німеччини на Схід був за суттю санкціонований Центром космічного контакту на Землі, так званою Шамбалою. Махатми не тільки підказали Адольфу Гітлеру необхідність розгромити джерело пролетарського зла, що захопило територію Росії, але й спрямували у генштаб рейху своїх «спеціалістів». Воїни Шамбали виявилися не тільки в особистій охороні фюрера, але й у центрі стратегічних планувань. Саме вони назвали день і навіть годину нападу. Ми вели ту ж саму війну, котру свого часу вів великий Рама проти чорної раси в Індії. Один наш воїн вартував десяти супротивників. Біда тільки в тому, що Адольф був наполовину таким, що зійшов з розуму, але й наполовину генієм одночасно. І перше взяло верх над другим. Він віддав наказ знищити під корінь все суще на території суперника. Це повністю змінило ставлення до нього махатм. І хоча посланці Шамбали залишалися при Гітлері до його смертної години..., енергетична підтримка Шамбали зникла... Раніше наші танки проходили там, де не міг пройти й піший воїн, літаки були швидкісніші і маневреніші за всі інші, а воїни невтомні, їх енергія і бойовий дух незакінчувалися. Тепер все стало таким, як і у ворога...»⁸⁰¹.

Також експедицією в Гімалаї для пошуку Шамбали була група Пітера Ауфшнайтера, яка вирушила в Індію в 1939 р. Але з причин початку другої світової війни її учасники були посаджені британцями в табір для військовополонених, з якого в 1944 р. вдалося втекти керівникові групи та ще кільком мандрівникам. Серед них був і спортивний інструктор СС **Генріх Харрер** (6.07. 1912 — 14.01. 2006), який, діставшись до тибетської столиці Лхаса, затоваришував з тоді молодим Далай-ламою, стає його вчителем з європейських наук. Група змушена була повернутися на батьківщину після окупації Тибету Китаєм. За легендою, група повинна була знайти за наявною картою таємничий вхід у підземну Шамбалу, де начебто розташована земна вісь, розкручення якої в протилежний бік і було тією самою страшною міфічною зброєю, на яку сподівався фюрер. Начебто вхід у Шамбалу виявлено в районі священного озера Манасаровар біля величної гори Гурла-Мандхата, а другий вхід — біля озера Тамцо, вивчаючи протягом року його внутрішні течії. Дослідження в районі останнього П. Ауфшнайтер проводив вже після від'їзду Г. Харрера в Австрію. Останній написав автобіографічний роман «Сім років у Тибеті», за яким в 1997 р. режисер Жан-Жак Анно зняв фільм, в котрому головні ролі зіграли Бред Пітт та Інґеборґа Даккунайте. На день 90-ліття Генріха Харрера привітав особисто Далай-лама на всесвітній зустрічі буддистів⁸⁰².

В 50-х рр ХХ ст. бразильський теософ Енріке Жозе де Соуза виступив з лекціями про те, що

Шамбала є столицею країни Агарті, що перебуває під землею, і саме звідти з'являються невідомі літаючі об'єкти (НЛО). Його послідовники спорудили в бразилійському місті Сан-Лоренцо храм, присвячений Агарті, а його послідовники почали вдосконалювати концепцію підземних тунелів-трас для НЛО в своїх подальших публікаціях. Зрештою, один з відомих істориків-«ревізіоністів» Ернст Цюндель написав статтю «НЛО: нацистська таємна зброя?», де заявив, що внаслідок контакту з Агарті нацистам вдалося створити в районі теплих озер Антарктиди колонію «**Нова Швабія**», де вони почали розробляти під керівництвом своїх окультних союзників таємну зброю — НЛО.

Власне німецька «рапсодія про Шамбалу» розпочалася з моменту, коли настоятель бенедиктинського монастиря в австрійському місті Ламбах **Теодор Хаген** в кінці XIX ст. мандрує на Близький та Середній Схід з паломницькою метою і привозить гору древніх манускриптів і наказує оздобити стіни монастиря барельєфами у вигляді свастики. В цей же час у монастирському хорі співав худенький хлопчик на ім'я Адольф Гітлер, який значно пізніше згадував, яке незабутнє враження справили на нього ці барельєфи та розмови з аббатом. Проте незабаром Теодор Хаген помирає, а його колекція манускриптів передається гостю — цистерціанському монахові **Йоргу Ланцу фон Лібенфельсу** (1874-1954), який, керуючись ними, засновує нову таємну організацію — «**Орден Нового Храму (Тамплієрів)**», члени якого називали себе «вієнай» (старонімецьке — «посвячені», натяк на одну з груп давньо-германських богів — «ванів», Vanir), а сакральним центром вважали містро Вієнета (слов'янське Ретра) на острові Узедом в Балтиці (де, зокрема, в 1936 р. німцями було споруджено ракетний аеродром «Пенемюнде»). Саме Ланцу фон Лібенфельсу належить розробка доктрин «диктатури світловолосих та блакитнооких арійців» та змови нижчих рас проти німців протягом всієї історії. Пропагував свої доктрини він у створеному ним журналі «**Остара**» (названий в честь давньо-германської богині весни). На початку 1927 р. після зустрічі у Відні Ланца фон Лібенфельса з окультистом і головним редактором журналу «Хіромант» Ернстом Іссбернер-Халданом на острові Рюген (слов'янський Руян із сакральним центром Аркона) ними відкривається «арійська комуна» «Свастика-Хайм» зі статусом штаб-квартири «Ордену Нового Храму».

Зокрема, до «Ордену Нового Храму» належав австрійський доктор філософії Вальтер Штайн, який спробував курирувати окультно-езотеричний розвиток молодого віденського художника Адольфа Гітлера, захопленого міфологемами кола передань про Парцифалю. Однак шляхи В. Штайна та А. Гітлера надалі розійшлися — перший став серйозним вченим, переїхав в Англію, де став консультантом У. Черчіля щодо окультних вподобань нацистської верхівки. Багатообіцяючий художник підпав під вплив однієї з люцеферіанських груп, керованої віденським бакалійником Прецше, який з Мексики привіз практику застосування пейоту та інших наркотичних речовин, а в 1919 р. ветеран санітарної служби А. Гітлер був посвячений у «масони» священником Бернардом Штемплем.

В 1912 р. «Орден Нового Храму» разом зі створеним в 1910 р. перекладачем і коментатором «Едди» Феліксом Ніднером «**Товариством Туле**» та деякими іншими аналогічними групами утворили організацію пропаганди тевтонського духу — «**Германен Орден**». До Ордену в 1918 р. додалися новоутворені «**Товариство Вріль**», очолене знаним геополітиком та сходознавцем Карлом Хаусхофером (1869-1946), та **мюнхенське відділення «Товариства Туле**», утворене дрезденським купцем Рудольфом Хайнріхом Глауером (усиновлений бездітним графом фон Зоботтендорфом, який був технічним спеціалістом на службі турецького уряду). В 1935 р. на базі активістів Ордену було створено **Інститут з вивчення рідного спадку («Ahnenerbe»)**, який в 1937 р. було передано під безпосередню опіку СС.

Насправді ж весь феномен «аріософських» (не плутати з «аріогнозисом») організацій в німецькому світі був інспірований (вірніше, «сатанинськи» первертований) могутньою конспіративною організацією «**Мемфіс Міцраїм**» («Міцраїм» — іудейська назва Єгипту, «Міср» — арабська, що по-семітськи означає «стіна»), інші назви якої — «**Орден Сета (Червоного Осла або Мідного Змія)**», за Р. Гененом; «**Червоного Тільця**» або «**іршуїзм**», за Ф. де Олів'є та А. Сент-Івом; «**Орден 72-х**», «**Зелений Дракон**», за Жаном Робеном; орден «**Квінта**», «**Місяця**», «**Адельфів**», за Клодом Грасе д'Орсе та Жаном Парвулеско; «**Нові Теурги**», за Ж.К. Гюїсмансом.

Символом ложі «Мемфіс Міцраїм» є **пелікан**, який, за переданням, вириває зі своїх грудей

м'ясо, щоб врятувати ним від голоду своїх пташенят), революційним відгалуженням світової масонерії, де, зрештою, й постав лозунг «Геть Розіп'ятого!».

Також «червоний» колір тут символізує в дійсності саме «мідь», проте «барвою ложі» «Мемфіс-Міцраїм» виступає саме блакитна, а стіни ложі фарбуються у блакитний або синій і білий кольори.

Як вважав Р. Генон та його прихильники, до ложі «Мемфіс Міцраїм», зокрема, належали славнозвісні окультисти та деякі підозрілі персонажі як-от: Каліостро (Джузеппе Бальзамо, позашлюбний син португальця-алхіміка Мануеля Пінту, він же — великий магістр Мальтійського ордену св. Іоанна Ієрусалимського Еммануїл Пінто де Фонсека, 1741-1773⁸⁰³), брати Беддарід (батько яких — Гад Беддарід — начебто отримав посвячення від якогось іудея-каббаліста, приналежного до течії Франка), з легкої руки яких в обряд потрапили такі цікаві титули як «Князь Хануки», «Суверенний Князь Талмуду», «Суверенний Великий Князь-Хасид».

Проте створений в 1805 р. в Мілані палкими послідовниками Каліостро власне «**Орден (обряд) Міцраїм**» був лише на певний час «екзотеричною групою» для того, щоб відволікти увагу від справжньої «Мемфіс-Міцраїм», зовнішніми щупальцями якої є т.зв. **організації «другої європейської окультної революції»** (XVIII — XIX ст.), як-от:

Орден «**Мемфіс**» (заснований в 1839 р. французькими євреями Марконі та Мулле), який було начебто зреформовано в кінці XIX ст. англійським масоном Джоном Яркером шляхом, начебто, об'єднання вищезгаданого «обряду Міцраїм» з «обрядом Мемфіс», внаслідок чого національні ложі позбавлялися незалежності і підпорядковувалися лише Великому Ієрофантові (щоправда, в XX ст. главу не обирали, а справи вирішували збори голів національних юрисдикцій-посвячених у 97 ступінь) і впроваджувалися жіночі ложі. Новий «обряд Мемфіс-Міцраїм» було оголошено «гіпер-ініціацією», яка стоїть вище всіх масонських і магічних традицій (від Каббали до Вікки)⁸⁰⁴;

Орден «Нові Теурги» («...заснований в 1855 році. Він являє собою два табори, тісно пов'язані між собою. Один ставить перед собою завдання зруйнувати світ і царювати потім на його уламках, інший прагне лише насадити скрізь культ Сатани і поставити архіпастирями членів своєї організації. Їх штаб знаходиться в Америці. Колись на чолі організації стояв Лонгфелло, котрий називав себе великим служителем Нового Магічного Культу. Ї відгалуження наявні у Франції, Італії, Німеччині, Росії, Австрії і навіть Туреччині»⁸⁰⁵), значну частину якого становили вихідці з дрібної буржуазії — актори (в традиційне масонство заборонено приймати артистів), митці, письменники та журналісти, а також жінки. В Росії відділення ордену під назвою «**Corona Astralis**» формували представники т.зв. покоління «Срібного віку» — поети О. Блок, В. Брюсов, А. Бєлий, Ю. Балтрушайтіс, М. Волошин, А. Петровський, критик С. Сізов, мистецтвознавець Т. Трапезніков, видавець С. Соколов, художники М. Чуйко, М. Сабашнікова, А. Тургенева, а очолювала його відома теософка, перекладачка Новаліса та О. Уайльда А.Р. Мінцлова. «Нові Теурги» намагалися ствердити Слово-Образ в якості креативної сили, породженої дезінтеграцією традиційної художньої методології та загальноприйнятого дискурсу і тоді, слідом за цим «новим мистецтвом/наукою/гнозисом», прийде «нова надприродна магія» («нова теургія»), яка позбавлена традиційного безпорядку мертвих символів, некротичного залишку культури, що розпадається;

«**Англійський Орден Розенкрейцерів**» (засновник — Роберт Вонверт Ліддл); «**Каббалістичне Товариство Розенкрейцерів**» (засновники в 1888 р. — поет, маркіз Станіслав де Гуайята та Жозефін Пеладан), з котрого пізніше виокремилися «**Ланцюг Міріам**» (на чолі з Джуліано Креммерц, він же Чіро Формісаро) та «**Католицький Орден Розенкейцерів, Храму та Граалю**» (на чолі з «ассірійським царем Меродаком Пеладаном», а до нього приєдналися письменники Жоріс Карл Гюїсманс, Густав Майрінк, перекладач Франк Гартман);

«**Древній містичний Орден Розенкрейцерів**» (на чолі з Спенсером Люїсом виникає в американському штаті Флоріда);

«**Орден Святого Мартина**» (мартиністи; 1760 р.; заснований войовничим містиком-християнином Мартінесом Паскуале та популяризований його учнем Луї-Клодом де Сен-Мартеном та відомим містиком-«рenegатом» Папусом; в 1923 р. був відновлений поляком Чеславом Чинським);

«**Golden Dawn in the Outer**», «**Золота Зоря у Зовнішньому (Світі)**» (або «The Hermetic students of G.D.»; створена в 1888 р. єврейським каббалістом Самуїлом Ліддел МакГрегор Мазерсом.; до неї належали або мали стосунок окультисти, С. Метерс, В.В. Весткотт, А. Шпренгель, Діон Форчун, Е. Андерхілл, президент Королівської академії Д. Келлі, письменники А. Макен, О. Блеквуд, А. Бергсон, Бульвер-Літтон, Б. Стоукер, автор «Дракули», В.Б. Йїтс і його кохана Модд Гон, а Г. Майнрінк був ініційований до дочірнього «Ланцюга Міріам»⁸⁰⁶, ініціація в якій здійснюється за «Книгою Чорної Змії» у Храмі Ісиди-Урантії.

Із «Золотої Зорі» виокремилися пізніше: 1) сатанист Алістер Кроулі (1878-1947), який оприлюднив таємниці ордену «Золота Зоря» у пресі, зі своїми журналом «The Equinox» («Рівноніччя») та організаціями «**Орден Срібної Зорі**» (**Argentium strum; A.A.**), «**Аббатство Семи Променів**» та «**Орден Тамплієрів Сходу**» (Ordo Templari Orienti, O.T.O. на чолі з Теодором Ройссом, Карлом Кельнером і Францем Гартманом; А. Кроулі очолив його британську секцію «Misteria Mystica Maxima», M.M.M.; з 1946 р. O.T.O. очолив Кеннет Грант), «**Орден Трапедії/Око Нут**» (своєрідна таємна поліція Кроулі в його організаціях; не слід плутати з однойменною організацією), в якій пройшли ініціацію та благословення творець **Церкви Сайєнтології** Рон Хаббард (за допомогою американця Джека Парсона) та автор численних книг з магії Ахад (Шарль Стенфельд Джонс); 2) «**Орден Ранкової Зорі**» («**Stella Matutina**»; 1903 р.; на чолі з У.Б. Йїтсом) та 3) «**Незалежний та Очищений Орден R.R. et A.C.**» (О. Блеквуд, А.Е. Уайт, А. Макен), 4) «**Братство Внутрішнього Світла**» (Діон Форчун); 5) в 1999 р. було проголошено про **Реформу Братства 1999 Ордену Розенкрейцерів А+О**, оскільки його таємниці оприлюднив А. Кроулі, за якою таку реформу належить робити через кожні 111 років, як це було, начебто, в 1666, 1777 і 1888 рр. Покладено обов'язки реформи, з розшифруванням належного німецькомовного манускрипту XVIII ст., було на діючого «імператора Ахатхоора» з Храму №7 в Парижі Жана-Паскаля Ружжі (Jean-Pascal Ruggiu) та «брата» ступеню LES Девіда Гріффіна і таємничого «Frater Lux et Tenebris», який є носієм надто таємної містико-алхімічної доктрини халдеїв. Внаслідок цього було переформатовано Алхімічне (Друге) і Герметичне (Третє) Коло Ордену Розенкрейцерів А+О і, таким чином, істинні ключі до системи єдності алхімії та магії виявляються невідомими профанам типу А. Кроулі ступеню «Міно́р Аде́пти» (5=6), а їх охоронцями стають приналежні до ступеню «Аде́пти Ексе́пти» (7=4).

«**Герметичне Братство Луксора**» (Hermetic Brotherhood of Luxor, існувало в 1890-х — 1913 в Каліфорнії, а активні його діячі — Томас Генрі Бергойн чи Бургон, Макс Теон, Норман Астлі, Женев'єва Стеббіз-Астлі, Генрі і Белл Уагнер, Міні Хіггінз, Елджерт Бенджамін, більш відомий як К.К. Заїн, а також у молодості до європейського філіалу Братства належав Рене Генон), перетворене в «**Братство Світла**», а в 1932р. — в «**Церкву Світла**»;

«**Фонд Люцифера**» (створений в 1920 р. Алісою Бейлі (1880-1949) після того як вона прогала першість в керівництві теософським рухом Анні Бізант, початково називався «**Тибетська ложа**», а потім — «**Фонд Люціс**», «**Lucis Trust**»).

Для надто стурбованих християнством протестантів було створено «**Товариство дослідження Біблії**» (1872 р. в Пенсильванії; пізніше — «**Товариство Вартової Башти**», «**Свідки Єгови**») конгрегаціоналістом пастором Чарльзом Тейзом Расселом, наступниками якого стали Джозеф Франклін Рутерфорд та Гомер Кнорр. Згідно з їхнім «вченням» «...Христос начебто не був Богом. Він лиш є Сином Божим, що не посідає повноти Божественності, оскільки її має Бог Єгова. Перед втіленням Христос був Михаїлом Архангелом, а після втілення — звичайною людиною... Ті, що будуть у лавах переможців, будуть поділені на дві категорії, а саме: а) на тих 144 тисячі вибранців із Свідків Єгови, які радітимуть і втішатимуться вічним життям десь у засвіті (у повітрі); б) на тих, які будуть спасенні, але залишаться на землі у т.зв. «**земному раї**» (виділення наше, — О.Г.) і матимуть щастя і задоволення»⁸⁰⁷.

На ілюстраціях масонів для «внутрішнього використання» Христос зображується в одязі масона-новачка («не одягнений і не роздягнений» — ліва нога взута в черевик, а права — боса і з закованою до коліна штаниною), чим, начебто, символічно підкреслюється те, що християнство походить від масонства, що християнство — це лишень масовий «притвір» масонства, яке на певний

час вийшло з під контролю. І навіть сам Ісус Христос — лишень «учень», «недомасон», не більше. Також розкривається істинна суть містерії християнського причастя, про що розповів колишній масон Мерідорф у журналі «Vauxite» (1879 р.) — це ритуал «випивання крові»: з надрізу на великому пальці новачка кров крапає в чашу з вином, з котрої п'ють всі присутні. Осад залишається в особливій посудині до наступного посвячення, що, таким чином, змішує кров всіх попередніх масонів у своєрідний «ланцюг», і тому ланцюг є одним із символів масонства на його гербах.

Всіх їх Рене Генон об'єднав поняттям «**контрніціація**», «**контрніціальні організації**»⁸⁰⁸, що, базуючись на шкаралущах колись справді істинних аспектів Традиції, проте трансформувалися у її протилежність, спрямовані на зруйнування залишків істинної Премордіальної Традиції: «...Якщо ти отримаєш ініціацію невірно або я неправильно проведу ініціацію, як потім ті, хто шукає істину, будуть знати, чому слідувати? Неправильні ініціації називаються крадіжкою Вчення, бо вони суть спроба обманути Будду. Глибини таємного вчення не виявити у словах, але передаються вони від серця до серця. Слова — це сміття. Якщо ти будеш підбирати тільки шкаралущу і сміття, то втрапиш суть. Тільки дурні відкидають істинне заради брехливого. Тобі не слід йти шляхом глупоти», — наставляв Адзярі Кукай, засновник езотеричного японського буддизму (поч. IX ст.)⁸⁰⁹, якому на сотий день медитації на горі острова Сікока з неба падає зірка і потрапляє прямо в рот, після чого Кукай вирушає набути езотеричне знання в столицю Китаю, де й проходить ініціацію і отримує титул «великого наставника» (япон. «адзярі», санскр. «ачарья»).

Папа Пій IX називає ці контрніціальні групи «**синагога сатани**» (енцикліка «Qui pluribus», 1865 р.), а папа Лев XIII — «**царство сатани**» (енцикліка «Humanum Genus», 1884 р.). Як правило, методика їх діяльності одна й та ж: «...Поки що до нашого зацарювання ми, навпаки, створимо і розмножимо франко-масонські ложі у всіх країнах світу, втягнемо в них всіх, хто може бути та видатних людей, тому що в цих ложах буде головний... впливовий засіб... В таємні товариства зазвичай йдуть найохочіше аферисти, кар'єристи і взагалі люди переважно легковажні, з котрими нам буде легко мати справу і ними заводити механізм проектованої нами машини... Гої йдуть в ложі з цікавості або в надії за їх допомогою пробратися до громадського пирога, а деякі для того, щоб мати можливість висловитися перед публікою свої немаючі можливості до реалізації та безпідставні мрії: вони прагнуть емоції успіху і рукоплескань, на котрі ми завжди щедрі. Ми тому й даємо їм цей успіх, щоб користуватися звідси народженим самообманом, з котрим люди непомітно сприймають наші навіювання, не остерігаючись їх... Ви не можете собі уявити, як найрозумніших з гоїв можна привести до безсвідомої наївності за умови самообману і разом з тим їх легко вибити з колії найменшою невдачею, хоча б припиненням аплодисментів, і привести до рабського підпорядкування заради відновлення успіху...»⁸¹⁰.

«...У своїй праці «Окультне Масонство» Рагон, знаменитий і вчений масон Бельгії, правильно чи ні, ганьбить англійських масонів за те, що вони оматерелізували і збечестили масонство, котре було свого часу засноване на Древніх Містеріях, прийнявши, через помилкове розуміння походження ремесла, назва «Фран-Масонства» і «Фран-Масони». Помилка ця відбулася, говорить він, завдяки тим, хто пов'язує масонство з побудовою Храму Соломона. Він висміює цю ідею...»⁸¹¹.

Проте перекирчування масонства виникло не в Англії, а прийшло туди з Франції, де на початку XVIII ст. почало приймати всіляких заброд (порушуючи девіз: «Масон повинен бути вільним чоловіком, народженим від вільної жінки»), авантюристів, багатих аристократів і навіть євреїв-вихрестів, а також стало орієнтуватися виключно на політику лобювання якихось вузькокорпоративних інтересів, як правило, спрямованих проти церковних. «...Масони-розкольники були і на Заході, і в Росії, вони мріяли про всесвітній союз «вільних мулярів» і з масонами-містиками не мали нічого спільного. Це були особливого типу масони: **франкмасони**, що діяли напередодні французької революції і які приймали участь у поширенні її ідей, деякі італійські ложі, що вступили в союз з карбонаріями, польські патріоти на чолі з Лукасинським...»⁸¹². Прийнято називати даний напрям як «**англо-французький чин**», «**оперативне (operative) масонство**», на протипагу «**символічному**» (**symbolical**) масонству⁸¹³. Знаменитими «англо-французькими» масонами називає Лоллій Замойський Вольтера, Руссо, Д'Аламбера, Дідро, Демулена, Мірабо, Лафайєта, Сіейеса, Дантона, Робесп'єра, Сен-Жюста, а ложами — «Ложу Енциклопедистів», «Ложу Наук» та ложу «Дев'ять сестер» (заснована в 1769 р., куди входили Вольтер, Кондорсе, Грьоз, брати Монгольф'є,

Дантон, Демулен і де був навіть прийнятий Б. Франклін)⁸¹⁴. Відомо, наприклад, що батько знаменитих тиранів Максиміліана та Огюстена Робесп'єрів Франсуа де Робесп'єр, адвокат в Аррасі, належав до т.зв. «шотландського капітулу» оперативного масонства, а після його смерті його діти виховувалися та просувалися на відповідні посади братами-«франкмасонами»⁸¹⁵.

Як результат, орієнтуючись щонайперше на конспіративно-політичну діяльність, у «англо-французькому чині» виникають ієрархії аж до **99 ступенів ініціації**, бо людина осмислюється як істота нижчого рівня, котра просувається сходами природного царства, опираючись на внутрішні сили. Людина у цій доктрині виступає як природний об'єкт, і заперечуючи космічний антропоцентризм, цим заперечується і високе призначення людини. Також «оперативне масонство англо-французького чину» інколи іменують «**аналогічним**» або «**місячним**» масонством, оскільки в своїх «духовних практиках» вони апелюють до аналогій, представляючи істину земну (дисцендентну) відображенням істини космічної (трансцендентної), як аналогічно місяць відбиває світло сонця, але при цьому, відбиваючи світло, Місяць, проте, залишається все ж світлом.

В 1772 р. граф Шартський, пізніший республіканський воєначальник Філіп Егаліте, як Великий Магістр Великого Сходу Франції, прагне об'єднати ложі «оперативного масонства» під своє начало, але вони стають активними учасниками наступної революції, беручи участь у різних «революційних клубах». В 1789 р. великий магістр ложі «Великий Схід Франції» Поццо ді Борго закликав вірне йому масонство святкувати 200-річчя французької революції спільно з німецькими та бельгійськими «мулярами» під гаслом: «За масонську Європу сердець!» («Le Monde», 1988, 14 septembre)⁸¹⁶. «Великого Архітектора», в результаті, французькі масони проголосили «Верховною Істотою», його вірним пастирем — Природу, його храмом — Всесвіт, його релігією — Істину, його святом — радість великого Народу, який зібрався, щоб зміцнити солодкі узи Братства і принести клятву знищити Тиранів. 7 травня 1794 р. французький революційний парламент (Конвент) одноголосно прийняв декрет про визнання «Верховної Істоти» та безсмертя душі. Урочисто спалювалися статуї, символізуючі Атеїзм, Егоїзм, Ворожнечу, Гординю і Облудну Простоту, а «Гімн Верховній Істоті» виконувався на мотив «Марсельєзи».

Не останню роль масонства у Паризькій комуні 1871 р. бачив К.Маркс: «...це була також змова франкмасонів, тому що їх індивідуальна участь в діяльності Комуні була далеко не малою. Я, насправді, не здивувався б, якби папа оголосив все повстання справою рук франкмасонів»⁸¹⁷. Відомо також, що один з популярних в 20-х рр. ХХ ст. лідерів Французької компартії А. Кoen в 1956 р. став великим магістром Великої ложі Франції, а масонами були комуністи М. Кашен, А. Марті, Ш. Люссі, А. Морізе.

Тому ще в 1738-43 рр. для збереження «істинної чистоти Храму» за ініціативи шанованого масона Ендрю Майкла Рамзея (1686-1743)⁸¹⁸ здійснено спробу поєднати масонську («Мулярів Храму Соломона», офіційно проголошена 24 червня 1717 р. в Лондоні) та таплієрську («Бідних князів Христа та Храму Соломона») традиції. Було також визнано, що з причини, що поряд тамплієрами, перетворювачами язичницького та іудейського масонства, начебто, також були рицарі-госпітальєри ордена Св. Іоанна, тільки їм надається прерогатива відрізнити «істинні» ложі від «секулярних». Окрім того, масонство перших трьох ступенів «мулярів» (учень, підмайстер/товариш, майстер), об'єднаних у т.зв. «Ложу Ремесла» (або «Синю ложу»; ложі можуть утворюватися як територіально, так і для певних градусів посвяти) традиційно іменується «**іоаннитським**». В результаті «реформи» відокремлюються різні **ложі «тамплієрів» («храмовників»)**, які часто (**але неправильно**) визначають як «**(древній і визнаний) шотландський обряд**» як за фактом, що рицар-масон Е.М. Рамзей та укладач першого масонського маніфесту «Конституції» в 1723 р. Джеймс Андерсон були шотландцями, так і за назвою ложі в Тулузі — «Ложя Вірних Шотландців», поряд з «Колегіумом Високих Князів Королівського Мовчання» (у Бордо), «Двору Суверенних Провідників Храму» (в Каркассоні), «Філадельфійців» (в Нарбонні), «Капітулу Розенкрейцерів» (у Монпельє) та ін. Саме за підтримки Чарльза Редкліффа, графа Дернвентуотерського, (1693-1746), у Франції друг Дж. Андерсона Жан Теофіль Дезагульє (1683-1744), капелан Принца Уельського та член Королівського співтовариства, надзвичайно швидко поширює дану ревізію масонства, а в Гаазі в 1731 р. приймає в ложу герцога Лотарінгського, котрий незабаром одружившись на Марії-Терезії Австрійській стає імператором Священної Римської імперії германської нації, а в 1737 р. і самого

принца Уельського Фрідріха Людвіга, сина короля Георга II (згодом великим магістром стає внук Георга II — герцог Кумберлендський, 1745-1790). Засновує ложі в 1728 р. в Мадриді, а в 1729 р. — в Гібралтарі великий магістр Великої ложі Лондона Герцог Філіп Уортон (1698-1731), який власне схвалив маніфест Андерсона і за чутками належав до сатанинської ложі «Пекельне полум'я».

Агенти ворожого «англійсько-французького чину» (політично — **якобити**, прихильники короля Якова II із династії шотландських Стюартів, вигнаного з Англії в 1688 р. і мешкаючого у Парижі під прихистком короля Людовіка XIV) намагаються розколоти цей, начебто, «блюдучий чистоту та єдність масонів та тамплієрів» орден. Як наслідок, підтримуючі з ними контакти вищезгадані великий магістр (і за чутками, сатаніст) герцог Філіп Уортон змушений втікати від своїх братів-масонів, а граф Чарльз Редкліфф, який нелегально прибув у Англію, був схоплений і страчений. Проте через їх послідовників виникають **рenegатські ордени** «Велика Шотландська ложа Суверенного ритуалу» (1774 р., Луї-Клод Сен-Мартен), «Шотландська директорія провінції Овернь», з якої виникає «Шотландський виправлений обряд» (1776 р., його приймає саме «Строге Спостереження»), який, зрештою, в 1782 р. зливається із «Великим Сходом Франції» на умовах зовнішнього дотримання «виправленого шотландського обряду» (проте залишається Велика Французька Ложа з «франко-англійським ритуалом»).

Після загальноєвропейських колізій наполеонівських війн та монархічних реставрацій ренегатський орден відновлюється знову як «**Древній і Прийнятий Шотландський обряд**» (Чарльстон, 1824 р.), однак на вищому рівні посвячення нова об'єднана ложа визначається як «**Древній і Первісний Мемфісько-Міцраїмський обряд**» (1785 р.), «витік інформації» про який дозволяється частково виконати групі Каліостро. За деякими даними, ще десь в XVI-XVII ст. в сицилійському Палермо на таємні меси збиралися якісь «рицарі Міцраїму», а в одній з дочірніх лож, «Східному ордені франкмасонів Мемфісу» розповідається, що «міцраїмський ритуал» містеріальних шкіл стародавнього Єгипту був відомий якомусь Ормузу, якому приписується слава об'єднання іудейської течії есеїв. В 46 р.н.е. начебто Ормуз був навернений до християнства святим Марком Євангелістом, який і реформував сам ритуал. Останній в 1150 р. був привезений шотландськими рицарями з Палестини в Едінбург, що й призвело до появи сучасного франкмасонства⁸¹⁹.

Сприяв діяльності «рenegатських орденів» і сам **розкол серед масонства Англії**. Ще в 1725 р. Ложа Йорку проголошує про невизнання права Великої ложі Лондона (утвореної 24 червня 1717 р. внаслідок об'єднання чотирьох лож на чолі з великим майстром Ентоні Соїєром, і надалі щорічно обирається новий великий майстер) на першість і проголошує сама себе «Великою ложею Всієї Англії», оскільки вважає, що саме вона побудувала в VII ст. найдавніший, Йоркський собор, а першим великим магістром був король Нортумбрії Едвін. В 1767 р. секретаріат Великої ложі Йорку маніфестував, що «...наша ложа не визнає нічийого верховенства, ні перед ким не схиляється і володіє владою дарувати устами і грамоти на рівні з лондонською ложею, і з незапам'ятних часів володіє такими правами і традиціями, як лондонська ложа»⁸²⁰. Тоді ж в 1725 р. заявила про самостійність Велика ложа Ірландії з центром в Дубліні і на чолі з графом Росським з древнього роду герцогів Тіркконнельських. В 1737 р. було оголошено про скликання Великої ложі Шотландії⁸²¹. Місцем її знаходження за легендою називається скеля Хередом біля міста Кілвіннінг. Начебто, першим великим майстром її було обрано графа Оркні Вільяма Сен-Клера/Сінклера, рицаря Золотого Руна, який жив в середині XV ст., який в Россліні/Rosslin спорудив у скелі спеціальну церкву начебто для зберігання знайдених тамплієрами в підвалі храму царя Ірода/Зоровавеля таємничих сувоїв і для збереження таємниці з обраних мулярів та каменярів сформував ложу посвячених «**Двір Ремесел**», а представники роду Сен-Клер були великими майстрами до кінця XVIII ст., а в часі Англійської революції лорд-протектор Кромвель особисто відвідав церкву в Россліні і взяв її під свою опіку, на відміну від решти зруйнованих «папистських» храмів⁸²². Реорганізатором масонських лож Шотландії традиція вважає короля-пресвітеріанина Якова VI (англійський престол він зайняв під іменем Якова I), сина королеви Марії, прийнятого в ложу «Сконе і Перта», за наказом якого це здійснив головний хранитель ложі Вільям Шоу, який видав у 1598 р. спеціальні «Акти і приписи», а в 1600 р. проголосив себе Королівським майстром Ремесел, відібравши покровительство у роду Сен-Клер. Частина лож визнала реформу, але більшість не захотіла поривати з традицією⁸²³.

«Острівним» масонам протистояли в цій суперечці й «континентальні» масони, бо останні вказували на те, що слово «франкмасон» вказує на вольності (звільнення від певних податків та військової повинності), які надав у 1276 р. імператор Священної Римської імперії Генріх VII будівничим собору в Страсбурзі, де, начебто, і було засновано першу ложу (Bauhutte), за зразком якої виникли ложі у Відні, Келні та Цюриху, і начебто в 1459 р. стразьбурзькі масони об'єднали всі німецькі ложі в єдину федерацію, представники яких на зібранні Ратісбоні встановили єдині символи та обряди⁸²⁴.

Впротивагу германцям французькі масони вважають, що мова йде про вольності, які надав папа Лев XI своєю буллою бенедиктинському аббатству в Кльоні (заборона єпископам здійснювати перевірки, заборона відлучати аббатство від церкви, незалежність від світських феодалів), куди в 910 р. аббат Бернон з мандрівною братією приніс рідкісні рукописи і вже в 915 р. будує за т.зв. «бенедиктинським планом» першу церкву в Кльоні, а через п'ятдесят років — іншу, зовсім не схожі на звичний романський стиль. В процесі будівництва виховувалися майстри — мулярі та облицювальники. Пізніше саме вихованці аббатства (як ось Гійом де Вольпіано) та їхні наступники споруджували по всій Європі храми та аббатства (на які пішло більше каменю, ніж будь-коли було добуто в Стародавньому Єгипті!), які щонайперше належали тамплієрським командорствам і тепер відомі під назвою «готичних соборів» (зокрема, в Шартрі, Парижі, Бурже, Реймсі, Ам'єні, Тулузі, Страсбурзі, Суасоні та ін.)⁸²⁵.

«...Закладка собору була не менш урочистою подією в житті середньовічного міста, ніж освячення закінченого храму... Єпископ закладав перший камінь майбутньої будови, на місці будівництва здійснювалися урочисті богослужіння... День за днем... здійснювалася небачена досі, грандіозна, чудова споруда, що настільки вражала своєю величчю, розкішністю, блиском і красою, що порівняння із Соломоновим храмом мимоволіходило на гадку сучасникам, які бачили в міському соборі втілення небесного Іерусалиму на землі...тут же, під навісом біля стіни собору, в спеціальному приміщенні (це і була «ложа» мулярів — та «особлива світлицяласти інструмент залізний»), йде безупинна обробка кам'яних гліб. Обтесані квадрати підіймаються наверх... Точність і чистота обтесування кам'яного квадрата була заставою майбутнього художнього ефекту витонченої чіткості архітектурних ліній готичного собору. Будівництво розпочинали з хорової частини, в котрій можна було здійснювати богослужіння вже тоді, коли західна частина (! — О.Г.) храму ще перебуває на стадії побудови... Довкола будівництва собору формувалася будівельна ложа, котра у великих містах незабаром ставала могутньою організацією, що володіла власними правилами і розпорядками, підпорядковувалася головному майстру і слугувала справжньою школою для багатьох поколінь архітекторів, художників і скульпторів... (Паризька будівельна школа XIII ст., — О.Г.) виникла зі сформованої довкола будівництва церкви Сен-Дені великої артілі майстрів de diversis nationibus, запрошених Сугерієм з різних земель... Збори засобів на будівництво готичного храму походили за участі величезних мас народу. Недаремно папський легат в Парижі XIII століття Одо де Шатору писав, що собор Паризької Богоматері побудований на грошібідних вдів (! — О.Г.)... Лінійка, циркуль і кронциркуль були незмінними речами середньовічного архітектора, а циркуль (compas, — О.Г.)... виступав в якості його обов'язкової емблеми... Знання геометрії було особливо важливе... Середньовічним майстрам було властиво тримати в таємниці деякі прийоми свого мистецтва... традиції огорталися таїною...»⁸²⁶.

В ложу будівничих входили як власне мулярі (maçons), так і каменотеси/скульптори/живописці (tailleurs de pierre, «тайлори/тейлори»), штукатури (plâtriers, chauxfourniers) і цементарі (morteliers) та інші, але на практиці майбутній майстер отримував уявлення про всі види мулярських робіт на будівництві, а проходив він три стадії посвячення у ремесло: учня (apprentis; 6 років), підмайстра (varlet, ouvrier, sergent, comhaignon «оброблювача, робітника, сержанта, товариша») і майстра (maistre, meistre, mestre). Крім того, члени ложі повинні були нести ще й караульну службу (le gueit) та інші податкові повинності щодо корони, проте ще Карлом Мартелом була надана різьбярам по каменю та цементаріям привілеія звільнення від вартової а на нижчому юридичному рівні вся ложа звільнялася від королівської юрисдикції і підлягала у судовому порядку своєму головному майстру. Найперша згадка про ложу будівничих наявна у едикті лангобардського короля Ротарі, виданому в 643 р., де на керівника гільдії покладалася відповідальність за все, що

трапляється на території будівництва. Аналогічна хартія вольностей та відповідальностей гільдії будівничих в Йорку була надана й англійським королем Ательстаном в 926 р. «Ордонанс» («Статут») Саєнської ложі (1296 р.) був проикнутий справжнім демократизмом (виборність, проходження ступенів навчання, чітке визначення прав та обов'язків). Покровителем мулярів вважався святий Власій (Блез).

Відомим пріором аббатства Ключі був Оддон де Лажері, відомий в історії як папа Урбан V (1088-1099), який, опираючись на підтримку норманського рицарства, на великому синоді в Клермоні (столиці Оверні) в жовтні 1095 р. проголосив перший великий військовий похід християнського рицарства з метою визволити від сарацинів Іерусалим та інші місця, освячені перебуванням в них Христа, він же перший проголосив в історії католицької церкви вислів *indulgentia* («відпущення гріхів»), а також реформував орден бенедиктинців та призначив відомого вченого-схоласта Ансельма з Аости архієпископом в Кентербері (Англія). Папа помер через два тижні після взяття хрестоносцями Іерусалиму. Його наступником став також ключійський чернець Раньєро ді Б'єда під іменем Пасхалія II, який всіляко підтримував знамените цистерціанське аббатство, яким керував святий Бернар, покровитель рицарського ордену тамплієрів.

У 1879 р. ложі «Великий Схід Франції» та «Великий Схід Італії» (остання заснована в 1862 р. в Турині) розривають конвенцію із Об'єднаною Великою Ложою Англії (що, власне, й заснована в 1717 р., і проголосила про розрив з попередніми ложами роком раніше — 22 лютого 1878 р. і яку підтримали ложі США та Австралії) та Великою Ложою Франції і стають винятково світсько-політичними організаціями аж до заміни пункту віри в Бога та безсмертя душі пунктом про свободу совісті, вилучення з трібників позиції про «Великого Архітектора (Зодчого)» (начебто, в масонстві під «Великим Архітектором» розуміється милостивий Автор Проекту Буття, який був викривлений злбним Деміургом-виконавцем (виконроб) Проекту, проте, за іншою традицією, «архітектор є тільки якимось виконавцем божественної волі»⁸²⁷; «непримовним іменем» Архітектора, начебто, є ЯХ-БУЛ/ВАЛ-ОН⁸²⁸), апологетика еволюційного прогресу («...Глибокі доктрини посвячення можуть бути досягнуті і з користю використані і застосовані тільки тими, хто, пройшовши всередині себе посередництвом медитації шлях, здійснений людським прогресом за тисячоліття, зміг відкрити і подолати труднощі і вирішити для себе, використовуючи власну свідомість посвяченого, проблеми, котрі стоять на заваді і роблять неподоланню дорогу, якою йде Свільний Муляр, наповнений волею, озброєний знаннями і вченням, до цілі»⁸²⁹) та запровадження права мусульман та євреїв ставати їх членами, не приймаючи християнства (саме через це й виникає в публіцистиці поняття «**жидомасонство**» для означення цих «світських» лож). Апофеозом ренегатства стала доктрина фемінізму, за якою на порушення архаїчного принципу «розділення» створено в 1893 р. спільну для обох статей **ложу «Право народів»** (*Le Droit Humain*) з «квазі-шотландським» ритуалом, серед активісток яких — Марія Дераїмес та Анні Безант.

В 1733 р граф Альбрехт Вольфганг Шаумбург-Ліппе, масон Великої Шотландської ложі, засновує ложу у Гамбурзі, а в Міндені ініціює, а потім у 1738 р. приймає до ложі «Авессалом» спадкоємця прусського престолу, майбутнього Фрідріха II і засновника берлінської Великої Ложі «До трьох глобусів» (1744 р.). Масони Німеччини щонайперше асимілюють континентально-протестантської генези конспіративну структуру «**Золоті Троянда та Хрест**», яка виводить своє таємниче знання від охрещеного святим Марком єгипетського жерця Ормуса (Орміссуса). Ормус, начебто, християнізував єгипетські «містерії» та заснував «**Орден Ормуса**», символом якого є подарований святим золотий хрест, покритий червоною емаллю. Начебто, в 151 р. есеї приєдналися до ордену і тому він отримав назву «Охоронці Таємниці Мойсея, Соломона та Гермеса». Після хрестових походів в орден були посвячені тамплієри і три з них заснували в Європі «**Орден Будівничих Сходу**», куди був прийнятий Раймонд Луллій, який посвятив потім у таємницю Едуарда I. Через те, що надалі орден очолювали представники як Йорків, так і Ланкастерів, на гербах яких була зображена троянда, вона ж була додана і до емблеми Ордену. В одному з масонських текстів, «знайдених» у Стразбурзі в 1760 р. говориться, що есеї-розенкрейцери як стражі Гробу Господнього посвятили у свою таємницю тамплієрів, внаслідок чого було сформовано капітул «Каноників Гробу Господнього». В 1710 р. Sincerus Renatus (Самюель Ріхтер), лютеранський пастор, схильний до пієтизму і який заявляв про себе як про учня Парацельса та Якоба Бьоме, видає книгу «Справжнє і

досконале приготування Філософського Каменю», де наводить 52 правила Ордену «Золотих Троянди і Хреста», де зазначається, що Орден не повинен налічувати більше 63 членів під керівництвом обраного «Імператора». Автором трактату С. Ріхтер називає таємничого «Професора Мистецтва», що центри Ордену були в Нюрнберзі та Анконі і що останнім часом це Братство перебралося в Індію. Перегукувався трактат С. Ріхтера з книгами Юліуса Спербера «Ехо Братства пошанованого Ордену Т.К.» (1615 р.) і Міхаеля Майєра «Золоте Руно» (1618 р.), де розповідається про заснований в 1577 р. «**Орден Нерозлучних**», де повторюються деякі статутні норми. Сам термін «Троянда і Хрест». Як вважається, вперше зафіксовано в трактаті Петруса Мормія «Таємні Аркани всієї Природи», де розповідається легенда про якогось Фредеріка Роза, який жив у Дофіні і в 1622 р. заснував з трьох чоловік братство «Золотих Троянди і Хреста». В 1749 р. Герман Фіктульд у книзі «Aureum Vellus» говорить про Орден Золотих Троянди і Хреста як про спадкоємця «**Ордену Золотого Руна**», заснованого Філіпом Лебоном в 1492 р. Саме Г. Фіктульд в 1757 р. створює масонський ритуал з алхімічно-пієтиським нахилом, який складається з «розенкрейцерських ступенів» (Societas Roseae et Aurgae Crucis) і який поширюється на Франкфурт-на-Майні, Марбург, Кассель, Відень і Прагу, а в 1764 р. знову реформується в суто масоно-розенкрейцерський ритуал, який приймають в 1770-х рр. ложі «Півмісяць» і «Три ключі» (обидві — у Ратісбонні), віденська «Надія» та дочірня від неї «Три мечі». Але в 1776. член останньої Йоханн Рудольф фон Бішофсвердер (1745-1803), військовий міністр після смерті Фрідріха Великого, та пастор Жан Крістоф Воллер (1732-1800) засновують саме новий масонський «Орден Золотих Троянди і Хреста Старої Системи», центром якого стає ложа «Три глобуси», і проводять Конвенцію Ордену в 1777 р. в Празі. Згодом виходить знаменита алхімічна книга «Таємні фігури розенкрейцерів XVI і XVII ст.» (Альтона, 1785/88), яка вважається найважливішою після перших трьох маніфестів розенкрейцерства. В 1757 р. починає фіксуватися ступінь «Рицаря Розенкрейцера» (в ложі «Мудрості і Згоди»), згодом стає сьомим і останнім ступенем у «французькому обряді» (1786 р.) і шістнадцятим у «старому шотландському прийнятому обряді». Під час посвячення в цей ступінь посвячуваній бачить блукання, котрі тривали після зруйнування Іерусалимського Храму, шукає «втрачене Слово» і його подорож дозволяє відкрити добротності (віру, надію, любов) і таємний сенс абрєвіатури I.N.R.I.

В 1733 р. великим магістром для всієї Америки стає бостонець Генрі Прайс, який змінив уродженця Англії Данієля Кокса, мешкаючого у Пенсильванії. У Філадельфії засновується незалежна від Великої ложі Лондона ложа за участю Бенджаміна Франкліна, який згодом стає великим магістром, та його друзів із добротного «Братства шкіряного фартуха»⁸³⁰. В 1773 р. була проведена акція проти британської податкової політики в Америці т.зв. «Бостонське чаювання» і здійснили її члени ложі Святого апостола Андрея первозванного С. Адамс і П. Ревір. З тих, хто підписав Декларацію за незалежність 4 липня 1778 р. масонами були В. Хупер, Б. Франклін, М. Торнтон, В. Уіпл, Дж. Хендкок, Ф. Лівінгстон і Т. Нельсон. Коли Дж. Вашингтон, який був членом ложі «Александрія» (№22), склав клятву в якості першого Президента США 30 квітня 1789 р., то це була клятва великого майстра Великої ложі Нью-Йорка і він поклав руку на примірник Біблії, що використовувався як «Том священних законів» на засіданні в ложі св. Іоанна (№1) у списку Нью-Йоркської Великої ложі. Відповідно, в США ложі об'єднуються у Північне та Південне коло. Саме в США славою чистої та древньої користується «Велика ложа Йорку»⁸³¹, а найпопулярнішим — «Древній арабський орден благородних шанувальників містичного Храму» (в просторіччі — «храмовники»; не плутати з «тамплієрами!»). Коли Вашингтон і його соратники закладали у Вашингтоні перші камені майбутніх будівель Білого Дому та Капітолію, вони були зодягнені в усі масонські регалії. В 1910 р. 18 Великих лож США вирішили спорудити в містечку Александрія (штат Вірджинія) Масонський Національний Меморіал на відзнаку заслуг Джорджа Вашингтона, керівника масонської ложі №22. Коли були зібрані кошти, в 1923 р. два масони, президент США Кулідж разом із верховним суддею Тафтом закладають наріжний камінь споруди, в 1932 р. інший масон-президент США Гувер урочисто відкрив Меморіал, а в 1950 р. масон-президент Г. Трумен урочисто відкрив у Меморіалі статую Вашингтона⁸³².

В 1731 р. великий магістр Великої ложі Лондона лорд Ловелл назначає капітана Джона Філіпса провінційним великим магістром для всієї Росії, яку в 1740 р. очолює Джеймс Кейт і починає приймати російських підданих. З Саксонії в Польщу прибувають емісари і заснують у 1730 р.

відділення дрезденської ложі «Трьох білих орлів», куди входять Мнішеки, Потоцькі, Огінські, Віельгорські.

У Швеції під егідою монарха зароджується регіональний т.зв. «шведський обряд» Іоханна Вільгельма Ціннендорфа (1731-1782; його ще називають «**ціннендорфським обрядом**»), суть якого полягала лише у суворому слідуванні ложі-матері (якою була Велика ложа Лондона) іншими ложами і ретельне підпорядкування лож-філіалів «ініційованим» їх ложами.

Барон Карл Готліб (Готфельд) фон Гунд (Хунд) і Альтен-Гроткау (1722-1776) стверджував, що в Парижі в 1743 р. був прийнятий у масони з девізом підпорядкування «Невідомому старшому» т.зв. «Рицарем червоного пера» в присутності лордів-якобітів Кілмарнока і Кліффорда та перебуває на прямому зв'язку з «невідомими особами» — вцілілими тамплієрами та тевтонськими рицарями. Під патронатом прусського короля фон Гунд впроваджує в 1758 р. об'єднаний контрольний орган — Строге Спостереження (Послух, Чин) Тамплієрів на чолі з «Невідомими Старійшинами» та з виконавцем помсти за тамплієрів — Рицарем (зі Сходу) Кадошу («Священного, Відокремленого»⁸³³). Крім того, масоном стає берлінський письменник Мойсей Мендельсон (1729-1786), який користувався патронатом все того ж Фрідріха II і за проханнями якого король розпочав в 1750 р. лібералізацію у ставленні до євреїв (це ж почав здійснювати з 1781 р. австрійський король-романтик «європейської єдності» Йосиф II). В 1760-1763 рр. «Консиліум Імператорів Сходу і Заходу» укладає Конституцію і т.зв. «Статут Бордо», де офіційно проголошується «Древній і Прийнятий Шотландський Обряд» з 33-ма ступенями посвяти.

В Росії, відповідно, в 1765 р. постає ложа послідовників цієї доктрини — «**Капітул суворого чину**» (з ложами-філіалами: «Гора», «Латони», «Немезіди» — у Петербурзі, «Гарпократа» — у Москві, «Ізиди» — у Ревелі, «Аполлона» — у Ризи). Під вплив доктрини «строного чину» фон Гунда попадає і Велика ложа Росії, де був провінціальним великим магістром І.П. Єлагін, що виникла як ложа «шведського обряду». Зрештою, з подачі емісара з Німеччини Шварца створюється в межах Великої ложі Росії «сієнтифічна ложа «Гармонія», куди входить обмежене коло посвячених (І. Єлагін, М. Новіков, князь Трубецької, поет Херасков, історик Татищев, майбутній ректор Московського університету Тургенев), яку в 1782 р. бере під своє покровительство великий магістр ордену «Строгого чину» принц Фердинанд Брауншвейгський і оголошує Росію 8-ю провінцією Строгого Спостереження. Стурбована цим фактом. А також прийняттям у масони спадкоємця престолу майбутнього імператора Павла I імператриця Катерина II в 1792 р. указом розганяє масонство в Росії (ложа визначається у звинуваченні проти М. Новікова як «орден Золоторозового хреста»). В 1802 р. виникає в Петербурзі «англо-французька» ложа «Сполучені друзі» (з гаслом «Soleil, Science, Sagesse» — «Сонце, Наука, Мудрість»), де великим магістром став консул Росії в Парижі Жеребцов. У ложу увійшли брат імператора Константин Павлович, герцог Вюртемберзький, графи Костка-Потоцький, Остерман-Толстой, Нарішкін, Балашов і Бенкендорф, мемуарист Вігель, майбутні письменники Грибоедов і Чаадаєв, майбутні декабристи Пестель, Муравйов-Апостол, Долгоруков та ін.. В Росію був запрошений масоном М. Сперанським відомий масон угорець Ігнац Ауреліус Фесслер (1756-1839), засновник ритуалу, котрий носить його ім'я. В 1803 р. в Петербурзі сенатор Голеніщев-Кутузов утворює ложу «шведського обряду» «Нептун», куди приймають самого імператора Олександра I, а згодом відкривають ложі «шведського обряду «Олександра добродієвства до коронованого Пелікана» і «Єлизавета до добродієвства» (на честь імператриці). Прихильники ж «строного чину» об'єдналися в ложі «До мертвої голови» та «Палестина» і видавали журнали «Сіонських вісник», «Друг юношества». Зрешто. В 1810 р. всю цю розгалужену мережу лож в Росії очолила «Велика директоральна ложа Володимира до порядку». Після наполеонівських війн в Росії виникають ложі «англо-французького» гатунку петербурзькі «Три Добродієвства» (1816 р.; великий майстер — князь П.П. Лопухін), «Обраного Михайла» (1815 р.; формально входила в «Велику ложу Астрей»; «внутрішня ложа» її — декабристський «Союз Благоденствія»; єдина проводила свої засідання російською мовою, сама ложа посвячена пам'яті першого царя з династії Романових, обраного народом на престол), київська «Сполучені слов'яни», кишенівська «Овідій-2» (№25; теж формально входила в «Велику ложу Астрей», до неї належав і поет О. Пушкін, а великим магістром був генерал-майор П.С. Пушкін⁸³⁴), куди входять з ступенями «шотландського» масонства майбутні декабристи Пестель, Волконський, Трубецької, Муравйов-Апостол, Бестужев, Кюхельбекер та ін.

Після війни 1812 р. набирає популярності «англо-французький чин» та діяльність емісарів їх європейського об'єднання «Карбонада». Наприклад, в лютому 1816 р. барон Дибич писав своєму братові, начальнику російського Генерального Штабу, що велика кількість російських офіцерів і чиновників засвоїли у Франції вчення масонів, за яким «...прийде час, коли не буде ніякої власності, крім винагородження за працю», і коли «народ не буде мати потребу у володарі»⁸³⁵. Один із сучасників також констатував: «Знатні люди у нас рідко були масонами; принаймні, жодна з них не відвідувала масонських лож, зазвичай наповнених людьми середнього стану, офіцерами, цивільними чиновниками, художниками, дуже рідко купцями, а більше всіх літераторами»⁸³⁶. Серед паперів в кабінеті імператора Олександра I після його смерті була знайдено документ французькою мовою з основними тезами франкмасонської ідеології (написана рукою княгині Лович, дружини великого князя Константина Павловича, брата імператора). В ній недвозначно стверджується, що з причини, що Бог дарував людям природну свободу і ніхто не може обмежувати її, не ганьблячи цим Творця і його творінь, отже, необхідно скидати як справжніх тиранів та узурпаторів божественної влади тих володарів та священників, які притісняють свободу людей. Для виконання цього благородного завдання можуть залучатися язичники, магометани, протестанти, католики, деїсти і навіть атеїсти. Бо різноманітні вірування є лишень забобонні винаходи тих, хто хотів вкрасти свободу у людини і владу у Бога. Тому ті, хто вступає в ряди «вільних мулярів», стають байдужими до своєї віри, що сприяє встановленню міцного миру і досконалих законів. «...А через те, що це таємниця найвищого градусу, вона повинна зберігатися винятково у п'ятій ложі, що складається з Архітекторів, покликаних керувати спорудженням Храму Соломона. Решті ж буде сказано тільки, що в нашому товаристві рекомендуються особливо взаємодопомога і милосердя у всіх необхідних випадках життя»⁸³⁷.

Тому сам масон імператор Олександр I під тиском архімандрита Фотія та великого магістра Великої ложі Астреї сенатора Кушелева в 1822 р. указом розформовує масонство в Росії. Але воно не зникає, але до нього вже не входять члени імператорської родини (щоправда, великий князь Микола Михайлович, двоюрідний брат імператора Олександра III разом з письменником І. Тургенєвим входив у закордонну французьку ложу «Біксіо»; окрім того, діяли різноманітні окультні ложі як «філалетів» та «мартиністів» для вищої знаті та аристократії, так і «люциферіанські» та «розенкрейцерські» для інтелігенції та чиновництва, які, проте, масонськими в повноправному розумінні не були). Зокрема, петербурзькими масонами керував граф С.С. Ланскої, який до 1862 р. був міністром внутрішніх справ, а московськими — С.П. Фонвізін. Одразу ж після заборони масонських лож в 1822 р. майбутні декабристи, бажаючи продовжувати таємні контакти з революціонерами-масонами Європи, відряджають свого емісара, відставного ротмістра П. Я. Чаадаєва. Проте наступні його контакти з «англо-французькими» масонськими колами Англії, Франції, Італії, Швейцарії та Австрії виявляють розбіжність з його власними поглядами, він відмовляється від місії відроджувача масонства в Росії, входить в контакт з російським посланником у Берні князем Ф.А. Щербатовим і здає в 1826 р. після повернення в Росію в Бресті всі контакти та масонські ініціальні дипломи великому князеві Константину Павловичу, брату імператора Миколи I⁸³⁸. Пояснюючи свою «зраду», П. Чаадаєв говорив: «...Що б ми (масони, — О.Г.) не робили, яку б незацікавленість не прагнули вкласти в свої почуття і вчинки, керує нами завжди одна тільки ця вигода, більш або менш правильно зрозуміла, близька або віддалена. Яке б не було полум'яне наше прагнення діяти для загального блага, це уявне абстрактне благо є тільки те, що ми прагнемо для самих себе; в бажане нами для інших ми завжди підставляємо щось своє»⁸³⁹.

В 1887 р. в Парижі для росіян утворюється під егідою «Великого Сходу Франції» ложа «Космос» (№288), куди входили історик М. Ковалевський, винахідник лампочки П. Яблочков, письменники А. Амфітеатров і В. Немирович-Данченко. Аналогічною російською ложою була й «Гора Синай». Російські масони за кордоном для прикриття своєї діяльності створили Російську вищу школу суспільних наук, а в листопаді 1906 р. відкрили ложу безпосередньо в Росії з філіалами («Відродження» — у Москві, а «Полярна зоря» — у Петербурзі). Надалі значний вплив в Росії мали «англо-французькі масони», історія діяльності яких в кінці XIX -XX ст. висвітлена в книзі Н. Берберової «Люди та ложі» (Нью-Йорк, вид-во «Руссіка», 1986), де факти почерпнуті безпосередньо від російських масонів та з різних архівів (Паризького архіву російського масонства, архіву О. Керенського в Техаському університеті, Центру Вудро Вільсона у Вашингтоні, архіву

Герберта Гувера). Зокрема, ложа «Полярна зоря» як ложа вищої посвяти (від 18-го ступеня) з правом самостійно відкривати філіали (такі як «Військова ложа», «Мала Ведмедиця») проголосила про саморозпуск, а в 1910 р. відродилася як «нерегулярне» (без масонських традиційних церемоній) формально відокремлене від «Великого Сходу Франції», уникнувши ставлеників від французів, а керівництво почала здійснювати створена в 1913 р. «Верховна рада народів Росії», секретарями якої були Некрасов, Керенський та Терещенко. В еміграції масонські ложі Росії остаточно попали під тиск «Великого Сходу Франції», декілька раз реорганізовувалися (найвідоміша ложа — «Свобідна Росія») і ліквідовувалися.

В 20-30-х рр. ХХ ст. «містичний бум» у середовищі дрібнобуржуазної інтелігенції, чиновництва та колишніх революціонерів (головним чином, анархістів) викликав своєрідний «ренесанс» руху масонів, ілюмінатів, тамплієрів, анетропософів і теософів (серед імен варто назвати релігієзнавця А. Кареліна, антропософа М. Чехова, колишнього секретаря Махна П. Аршинова, есерку Віру Фігнер, М. Жемчужникову географа А. Баркова, режисера С. Ейзенштейна, біофізика М. Сізова, авантюриста В. Белюстіна-«російського Сен-Жермена», котрі перебували під невиспним оком ОГПУ-НКВД і зрештою були розгромлені в роки сталінського терору. Цим перепетіям присвячене спеціальне дослідження А. Нікітіна («Містики, розенкрейцери і тамплієри в радянській Росії», М., 2000).

З початку 90-х рр. ХХ ст. розпочався новий етап розвитку масонства та неомістицизму в Росії. Ось, наприклад, 11 січня 2007 р. у засоби масової інформації потрапило повідомлення із закритого «інтернет-комуніті» російських масонів (цитуюмо мовою оригіналу): *«Новая Ложа в Воронеже. По поручению Великого Мастера Великой Ложы России брата Романа Г. информирую вас о том, что 5 января 6007 года И.С. на Востоке города Воронежа была торжественно инсталлирована новая Достопочтенная Ложа «Святой Грааль» №28. Руководителями Ложы на 6007 год И.С. назначены: Досточтимый Мастер Д.Б. Александр А.; Первый Страж Б. Дмитрий Э.; Второй Страж Б. Алексей К. Декретом Великого Мастера, изданным в соответствии с решением ВДК ВЛР от 13 декабря 6006 г., Достопочтенной Ложы «Святой Грааль» №28 предоставлено право вести работы как по Древнему и Принятому Шотландскому Уставу, так и по Циннендорфскому Уставу. Окончательное право выбора будет принадлежать братьям Ложы.*

*Информирую вас также о том, что Досточтимым Мастером Достопочтенной Ложы «Гамаюн» №4 инсталлирован Д. Б. Алексей Ж.»*⁸⁴⁰.

Ще раз в історії Росії свою роль орден «Строгого спостереження» зіграв в 1918-1920-х рр., коли, з метою порятувати російську імператрицю з дітьми, дочку гессенського великого герцога і було створено таємний орден «Балтикум» («Консул»), в котрий входили білогвардійські та кайзерівські генерали та офіцери Тальберг, Вінберг, фон дер Гольц, Біскупський, Авалов, Скоропадський, Шаберський-Борк, які перебували під протекцією генерала Людендорфа. Безпосереднє керівництво операцією (а отже, і діяльністю ордену) здійснював папський нунцій у Мюнхені Еудженіо Пачеллі за наказом папського секретаря кардинала Гаспаррі (як відомо, Бенедикт XV проголосив про надання притулку царській сім'ї)⁸⁴¹.

Емблемою ордену «Балтикум» була свастика, а сам об'єкт їх порятунку був носієм «езотеричної благодаті» («вріль»), оскільки принцеса Аліса була прямою спадкоємницею безпосереднього учня містика Сен-Жермена вищезгаданого принца Карла Гессен-Кассельського, заступника великого магістра ордену Суворого Спостереження і великого магістра (з 1790 р.) ордену «Посвячені брати Азії» (заснований в 1779 р.), які займалися вивченням доступних їм буддистських символів та доктрин⁸⁴². Значно пізніше ложа була перейменована у «Світлосяйну ложу», а в часі Третього Рейху вона була перетворена в «Товариство Вріль» і поставлена під контроль «Аhnenerbe».

На кінець ХІХ ст. дочірніми ложами «Мемфіс-Міцраїм» стали ложі т.зв. турецьких «демне» (тур. dönme «перевертнів»), іудеїв-саббатіанців, які офіційно прийняли іслам, але зберігають обряди іудейської секти месії Саббатая Цві. Вихідцями з «демне», зокрема, були активісти молодотурецької організації «Єдність і Прогрес» та сам основоположник світської Туреччини Кемаль Ататюрк⁸⁴³.

Існували не тільки довколахристиянські ордени, але й іудейські. Так, на Україні, де зародився і розквітнув хасидизм, постала ложа сіоністів-соціалістів «Поалей-Ціон», де ідеологом був містичний

марксист-сіоніст Бер Борохов. Він з друзями ще у гімназійні роки заснували також масонську ложу «Греки», де мріяли про переоблаштування світу, виношували плани революційних перетворень і обговорювали захоплення влади та облаштування республіки за зразком Афін. Як наслідок, це привело «греків» до участі в безчинствах та єврейській самообороні. «Греки» власне й склали кістяк ордену «Поалей-Ціон».

Також в США існує для негрів **Африканська ложа** (№459), котра затверджена Великою ложею Англії 29 вересня 1784 р. і котру утворювали чорношкірі військовослужбовці 38-го піхотного полку Британської армії. Після здобуття незалежності США Африканська ложа не була визнана білими масонами-американцями, через що великий майстер ложі Принс Холл проголосив незалежність ложі і почав створювати філіали. Надалі вона поповнювалася, як правило, військовослужбовцями-неграми. З метою протидіяти їй на території колишньої Конфедерації виникла біла ложа «**Ку-клукс**» (від грец. *kuklos* «коло»), проте незабаром вона переродилася у відверто расистську і антикатолицьку організацію «**Рицарі Ку-клуксклану**», через що офіційно була розпущена 1869 р. великим магістром генералом Н. Б. Форрестом, проте розрізнені організації її спадкоємців існують досі у багатьох штатах Америки.

Також ряд «квазі-Шотландських» лож заявив про підтримку позицій Великого Сходу Франції і об'єдналися у «**Велику Символічну Шотландську Ложу**» (1874 р.), однак через 22 роки вона самоліквідувалася і приєдналася до Великого Ложі Франції на компромісній основі щодо застосування тих чи інших формул про релігійність і Великого Архітектора в дипломах та требниках. За це Велика Англійська Ложа наклала відлучення і на Велику Ложу Франції.

Заслуговує особливої уваги також течія **масонів «англо-французького чину»** — **ілюмінати**, яку в Баварії заснував 1 травня 1776 р. професор канонічного права Інгольштадського університету, колишній єзуїт Адам Вайсгаупт (Вейсхопт), а ілюмінатів Авіньйона об'єднав бенедиктинський аббат Антуан Пернеті, та розкольницькі групи з вищезгаданого «**Світлішого Ордену суворого дотримання заповітів**» (заснованою в 1751 р. бароном фон Гундом⁸⁴⁴), що самоозначилися як «**нові тамплієри**», хоча офіційно ці рухи (разом з «масонами-розенкрейцерами») збереглися як окремі структурні одиниці, утворюючи, швидше, «федерацію». Ілюмінати проголосили себе носіями «Релігії Розуму», просвітлення людства яким принесе всезагальне благоденство: «Розум є Абсолют, тому ми повинні вірити у нього», «Розум людини, мов смолоскип, осяє Всесвіт», «Люцифер Світозорий, син Світанку! Це він несе Світло...». Непосвяченим членам нижніх ступенів Ордену (а їх всього є 13-ть) говорилося, що вищих ступенів присвяти не існує, а ім'я Великого Магістра Ордену всіляко замовчувалося.

«...Ілюмінатська хронологія (в котрій перший рік світла — «р.с.» — відповідає чотирьохтисячному рокові до нашої ери за григоріанським календарем) веде свій відрахунок від народження Хун Муна, давньо-китайського філософа-хаосиста (переддаоса), котрий відповідав на всі питання голосним вигуком: «Я не знаю! Не знаю!»... П'ять ілюмінатських пір року називаються *Verwirrung, Zweitracht, Unordnong, Beamtenherrschaft* та *Realpolitik*, кожна з котрих триває 73 дні. В ілюмінатському календарі, як у григоріанському і ерідіанському календарях, теж кожні чотири роки «зависає» один додатковий день... *Heiligefliegende kinderssheissetag*, і в цей день виконуються ритуали ...»⁸⁴⁵. Крім того, вважається, що Вайсгаупта присвятив в ілюмінатство датський купець Кельмер, яким був, начебто, ніхто інший, як прибулий з Єгипту Альтотас, вчитель Каліостро. Кредитором Адама Вайсгаупта у його ілюмінатській діяльності був єврейський банкір Ротшільд.

Послідовником секти ілюмінатів була й Женні фон Вестфален (*von Westphalen*; 1814-1881). Для неї, як дочки аристократа від другого шлюбу, яка не могла успадкувати титул і статки батька, надто привабливою стала доктрина соціальної справедливості баварсько-авіньйонського Ордену («...У церомонії присвячення в члени ордену, той, хто присвячує, говорить тому, кого присвячує: «Ось наша таємниця.... Якщо для знищення всього християнства, всієї релігії ми зробимо вигляд, що маємо єдино правильну релігію, пам'ятайте, що ціль виправдовує засоби і що мудрому для того, щоб робити добро, слід використовувати всі засоби, які негідник допускає, щоб творити зло»...»⁸⁴⁶). До нього вона втягнула свого друга дитинства (а потім і чоловіка) єврея-вихриста, автора драми «Оуланем» (назва — спотворене біблійне ім'я божого месії Еммануїла), адвоката Карла Генріха Маркса (1818-1883), учня протосіоніста-соціаліста Мойсея Гесса, та всіляко сприяла дружбі та співпраці його з

масоном-«підмайстром», «найбільш визначнішим поетом пролетаріату», який «був неперевершеним у відображенні природної, здорової чуттєвості і плотської пристрасті» (за визначенням Ф. Енгельса), Георгом Веертом (пізнішим емісаром франкфуртських та лондонських масонів-grasshoppers в Латинській Америці та Вест-Індії, де навіть був радником гаїтянського імператора Сулука і раптово помер в 1856 р. в Гавані) та іншим ілюмінатом, англійцем німецького походження Фрідріхом Освальдом Енгельсом (1820-1895), автором езотеричного лібретто опери «Кола ді Ріенцо» (1840-1841) та окультної газети «Північна зоря», пропагатором ідей ілюмінатів у середовищі англійських чартистів⁸⁴⁷.

Також до масонів-ілюмінатів належав небезвідомий єврей Пауль Ре, автор ряду психолого-філософських трактатів, який в другій половині 70-х рр. ХІХ ст. втерся в довіру до Фрідріха Ніцше. Ще Ріхард Вагнер свого часу попереджував Ніцше стосовно П. Ре: «Остерігайтеся цієї людини, вона не багато що вартує». Проте вплив Ре на Ніцше був настільки могутнім, що «...послідовник Шопенгауера, друг Вагнера, обере собі тепер нових вчителів в особі (масонів, — О.Г.) Ларошфуко, Шамфора, Стендаля»⁸⁴⁸. Сам П. Ре визнавав: «Я песиміст, мені ненависна ідея продовження людського роду»⁸⁴⁹, і ця позиція призвела до його негативної ролі в стосунках Ніцше з молодою талановитою росіянкою Лу Саломе, майбутньою послідовницею психоаналітика З. Фрейда. Через певний час, коли Ніцше дізнався про істинну роль П. Ре, він з гіркотою визнавав: «...Надто пізно, майже через рік я довідався про ту роль, котру ви відігравали у відомій історії минулого літа; ніколи ще у душі моїй не було стільки зневаги, як зараз; при думці, що така людина як ви, підла, брехлива і лукава, могла протягом стількох років називати себе моїм другом. Адже це був злочин, і не тільки проти мене, але й проти самої дружби... Я би із задоволенням з пітолетом у руках дав би вам урок практичної моралі; я, можливо, в кращому випадку досяг би того, що перервав би раз і назавжди всю вашу працю над мораллю...»⁸⁵⁰. Звісно, Ніцше був надзвичайно вольовою людиною, власне його «Так сказав Заратустра» був спробою звільнитися від диктату масонського кола П. Ре, під впливом якого дещо раніше Ніцше написав «Ранкову зорю, або Думка про моральні забобони», з прославленням «єврейського героїзму», та «Прочанин і його тінь», але остаточно розквитався з ілюмінатством у своєму трактаті «Генеалогія моралі».

Вважається, що антицерковна позиція засновника ілюмінатів А. Вайсгаупта була породжена шоком, який виник внаслідок заборони в 1773 р. папою римським Климентом (під тиском монархічних урядів Франції, Іспанії та Португалії) ордену Ісуса (єзуїтів), ревним членом якого він був (у Франції аналогічний «шок» викликав дещо інше явище — феномен «чудовиська з Живодану», таємничого хижака, який винищував в сільській місцевості жінок та дітей як покарання Франції за гріхи).

В 1786 р. ілюмінати як агенти і симпатичні Сполучених Штатів Америки були заборонені баварським урядом за підготовку скинення усіх європейських монархій і Ватикану. Багато ілюмінатів перейшло у просвітницьку організацію «Німецька Єдність» або емігрувало у північноамериканську католицьку колонію Віргінію (майбутній штат США Вірджинія), де заснували ложу, секції якої розкинулися по всіх інших штатах, а самі північноамериканські ілюмінати прийняли ім'я «якобінців». Згідно з переданням, саме Адам Вайсгаупт був автором ескізу печатки США та піраміди зі «всевидячим оком», Фенікса та прапора із 13 полос і 13 зірок.

Саме після спільного конгресу масонів, ілюмінатів та розенкрейцерами масонським рухом було остаточно прийнято в якості своєї символіки **циркуль** вверху, **кутник-лінійка** внизу і букву **С** посередині, символізуючі Бога як Великого Архітектора. Самі ж ілюмінати вкладали в цей символ інший зміст. В своєму колі вони пояснювали, що буква **С** символізує тираноббивцю **Гармодія** (хоча по-грецьки це ім'я пишеться через **Н**), якого з побратимом Арістогітоном прославили в 447 р. до н.е. скульптори Несіот і Критій⁸⁵¹. Обидві скульптури сміливо спрямовані вперед, а широко розставлені ноги, мовби у **досконалому «кроці» циркуля**; рука одного з них витягнена вперед, а рука другого занесена над головою, мов би для удару. Рух обох фігур **розраховано точно**, мовби перед ними важільний механізм: кожен жест — це не динамічний вираз почуттів гніву або злості, а логічний наслідок складення діючих сил. М'язи, суглоби, здуті вени є лише провідниками цих сил. Обидва герої вбивають тирана з однаковою точністю і розрахованістю жесту так само, як атлет на стадіоні кидає спис або диск.

В Йельському університеті на поч. ХІХ ст. ілюмінати сформували секцію, відому як «**Лож**

Череп і Кістки», до якої, зокрема, належать президенти США Дж. Буш-старший, Дж. Буш-молодший і В.Г. Тафт. Діяльність Ордену триває вже понад 170 років і храмовим ініціальним центром його є дивна садиба за назвою «Могила» (є підозра, що славнозвісний цикл **«Лара Крофт: Розорювачка могил»** демонструє для посвячених езотеричний рівень ініціальних обрядів; Лара — дочка Армона Уеста, археолога, вбитого масонами-ілюмінатами за те, що викрив їх сутність ворогам, на праяжці Лари — «череп і кістки»⁸⁵²). В своїй промові 4 липня 1812 р. ректор Гарвардського університету Джозеф Віллард відкрито звинуватив американських ілюмінатів-«якобінців» у тому, що вони стали причиною нової війни США з Англією на боці Наполеона. Під час Громадянської війни «якобінці» виступили на боці Конфедерації, а в 1881 р. руками «народників» організували вбивство царя Олександра II, який під час Громадянської війни відправив на допомогу Півночі величезний флот і цим зірвав плани «якобінців» щодо здійснення другої революції в США, а також підтримував «поміркованих» масонів типу банкіра Л. Ротшільда, через руки якого проходили всі російські залізничні позики. Відомим масоном-ілюмінатом армії Конфедератів був бригадний генерал Альберт Пайк. Він був призначений Джузеппе Мадзіні главою всіх ілюмінатів США, видав у 1871 р. книгу «Мораль і догма» про масонський шотландський обряд.

В 1875 р. внаслідок загибелі під час грози кур'єра ілюмінатів з Франкфурта в Париж громадськості став доступний програмний документ ілюмінатів, відомий як «Новий Заповіт Сатани» («сатана» тут розуміється як противник існуючої християнської цивілізації), де визначалися основні шляхи до маніпуляції громадською свідомістю, а також створення оманливих «відкритих» лож для обману істеблшменту.

В 1864 р. ілюмінат-розенкрейцер Моріс Жолі у своїй книзі, виданій в Бельгії, подає «Діалог в пеклі між Макиавеллі і Монтеस्क'є, або ж Політика Макиавеллі в ХІХ столітті очима сучасника»⁸⁵³. Видаючи як сатиру на імператора Наполеона III, за мету автор ставив «викрити змову» суперного оточення «масонів-«аристократів». Але історія зіграла поганий жарт. Книга потрапила в Росію, де вже в якості «Протоколів сіонських мудреців» як документ першого базельського конгресу сіоністів (1897 р.) з'являється у книзі російського релігійного письменника Сергія Нілуса «Велике в малому». На цей раз текст тобто б'є по «паріях», «пролетарях»-масонах. Колізії щодо «єврейсько-масонської змови» призвели, без сумніву, й до однієї з найжахливішої з війн в історії людства, тотальних геноциду та голокосту.

В кінці ХІХ ст. один з ілюмінатів-«якобінців» фінансист з Південної Африки Сесіль Родс проголошує свою мрію про грядуче створення Федерації народів всіх частин світу під єдиним урядуванням. Для цього створюється Фонд, який надає стипендії для підтримання та виховання в необхідному дусі тисяч і тисяч талановитих молодих людей. Тільки у США серед них — державний секретар США Дін Раск, відомий економіст В.В. Ростов, сенатор і меценат Дж. У. Фулбрайт та величезна група високих державних чиновників та сенаторів, які заснували власні дочірні організації та фонди. Окрім того, найвідомішим степендіатом Фонду є ідеолог «празької весни» Давід Гольдштюкер, учнем і послідовником якого став колишній посол СРСР в Канаді та ідеолог «перебудови» Олександр Яковлев. До цього ж кола належить і міністр закордонних справ РФ Сергій Лавров, який відкрито проголосив про створення «світового уряду» (США і Росія, виходячи з «нічийного» результату «холодної війни»). Зокрема, в Україні фулбрайтівським степендіатом є Юрій Андрухович, маючий один із основних впливів на духовність оточення та прихильників президента-банкіра Віктора Ющенка, зятятого послідовника економіста-фабіанця Дж. Мейнарда Кейнса, автора доктрини «кінця невтручання» держави у вільне підприємництво (в одному ряду серед його палких послідовників — Беніто Андреа Муссоліні). Враховуючи уроки невдалого путчу 2002 р. у Венесуелі (коли до влади прийшов олігарх Педро Кармона, але народне повстання і віддані війська повернули владу законному президентові Уго Чавесу), «Агенство із міжнародного розвитку» (USAID) та «Фонд підтримки демократії» (National Endowment for Democracy), очолювані колишніми посадовцями та співробітниками ЦРУ (наприклад, президентом «Фонду підтримки демократії» є колишній троцькіст Карл Гершман), розпочинають формувати своїх «чавесистів», зокрема в Україні створюючи В. Ющенку образ «українського, але нашого Чавеса», паралельно в його підтримку створюючи як «Інститут євроатлантичної інтеграції» (директор — Б. Тарасюк, майбутній міністр закордонних справ в уряді В. Ющенка), так і спеціальні видання типу «Телекритики» і громадські

організації, що починають вимагати для себе дорадчих голосів у державних органах⁸⁵⁴.

Йшов на виборах Ющенко у єдиному блоці «Сила народу» з ніким іншим, як із Соціалістичною партією ортодоксального марксиста Олександра Мороза, послідовником Сальвадора Альєнде (теж масона, 16-го ступеня, ініційованого ложею Хірама №65 і керівника місцевої чилійської ложі «Томас Моро»), який з причини певних політичних ситуацій змушений був «зрадити» свого патрона й начебто перейти до стан суперної масонської ложі «**Reggio Annalia**», підконтрольної іудейській секті «Хаббад».

Представник північноамериканських ілюмінатів банкір Бернард М. Барух, внаслідок теракту Гаврила Принципа, агента створеної сербськими масонами Йовановичем-Чупою та Танкосичем ложі «Об'єднання або смерть» балканського відділення «якобінців» «**Чорна рука**» і розв'язаний через це першій світовій війні, займає посаду Голови Комітету військової промисловості США і його статок збільшився з одного мільйона до 200 млн. долларів, а створений після війни в Швейцарії для виплати репарацій т.зв. Банк міжнародного валютного вирівнювання став приносити Ротшильдам величезні комісійні з конвертації валют. Аналогічно ставлениками ілюмінатів було нав'язано Німеччині карталь «ІГ Фарбен», який став приносити гігантські прибутки як Ротшильдам, так і партнеру по картелю «Стандарт Ойл» (Рокфеллеру), а також таким монстрам капіталізму як «Дженерал Моторз» (Дж. П. Морган, через дочірні компанії «Форд» і «Опель»), ІТТ та «Джерерал електрик». Як відомо, Прескотт Буш, батько і дід обох президентів США, був співробітником банку W A Harriman & Co, який фінансував НСДАП за допомогою Еверелла Харрімана і німецького магната Фріца Тіссена.

Для безпосереднього впровадження ілюмінатських ідей було профінансовано Морганам та Рокфеллерами і створено 21 липня 1921 р. плантатором з Півдня Едвардом М. Хаузом, фінансовим представником Ротшильдів у США, і вже згаданим банкіром Бернардом М. Барухом, представником президента США В. Вільсона, **Раду з міжнародних відносин (Council on Foreign Relations)**, а його органом став начебто «ліберальний» журнал «Foreign Affairs». Серед засновників — майбутні Державні секретарі США Джон Фостер Даллес і Крістіен Гертер та директор ЦРУ Аллен Даллес, автори статуту Ліги Націй.

В 1976 р. було реанімовано створений в 1950 р. т.зв. «Комітет з існуючої небезпеки» (Committee on Present Danger, CPD), куди увійшли колишні троцькісти євреї М. Кампельман, І. Крістол, Н. Подгорець, М. Дектер, М. Муравчків, Б. Ваттенберг (остання — колишня активістка троцькістської групи Макса Шахтмана), які почали співпрацювати з такими неоконсерваторами як Д. Рамсфельд, Р. Чейні, Д. Кірпатрік, представників республіканської правлячої адміністрації США. Вихованці чикагського філософа-єврея Лео Штрауса П. Вулфовіц, Е. Абрамс, А. Шульські, Д. Болтон також склали ідеологічне оточення президента Дж. Буша-молодшого. Обидві ці групи склали ідеологічний кістяк неоконсервативного руху США («неоконів») і уклали союз із «євангельськими» християнами США, серед яких найвідомішими є пастори П. Робертсон і Д. Фолвелл, а також остаточно витіснили неолібералів з «American Enterprise Institute», «Huston Foundation», «Heritage Foundation», «Project for New American Century»⁸⁵⁵.

В 1954 р. нідерландський принц Бернард, колишній член НСДАП і СС, створює елітарний Більдербергський клуб. За основу було взято елітарний кембріджсько-оксфордський клуб «Круглий стіл», який був заснований ще в 1910 р. і видавав однойменний імперський журнал. Постійними учасниками Більдербергського клубу є Генрі Кіссінджер, Девід Рокфеллер, британський принц Філіп, Роберт МакНамара (був міністром оборони США в уряді Дж.Ф. Кеннеді і президентом всесвітнього банку), Маргарет Тетчер, Жіскар Д'Естен, Дональд Рамсфельд, Збігнев Бжезінські, Алан Грінспан. Зустрічі проходили у маєтках Ротшильдів або шведських банкірів Валленбергів. В клубі також існує «спрямовуючий комітет», до якого входять провідні магнати світу Джозеф Акерман («Дойче Банк»), Йорма Олліла («Нокія»), Йорген Шремп («ДаймлерКрайслер»), Джеймс Волфенсон (колишній голова Всесвітнього банку), Пол Волфовіц (концептуаліст «іракської війни» та голова Всесвітнього банку) та ін. Клуб приймає консенсусні стратегічні рішення, а тактику впровадження їх вже розробляють Міжнародний валютний фонд та Всесвітній банк⁸⁵⁶.

В червні 1991 р. у німецькому містечку Санд на зустрічі елітарного Більдербергського клубу Девід Рокфеллер заявив: «...Світ сьогодні більш досконалий і більш прихильний до створення єдиного світового урядування... Наднаціональна влада інтелектуальної еліти та світових банкірів більш

приваблива, ніж право народів на самовизначення, котрого ми дотримувалися протягом віків»⁸⁵⁷. З цією метою виступає геополітик Фр. Фукуяма з програмною декларацією апофеозу світового ілюмінатства «Кінець історії».

«...Світ Традиції не задовільняє «порядних» (тобто масонів-ілюмінатів, — О.Г.) — в ньому було надто мало порядку. І справді — різні стани, різні регіони. Всі живуть за своїми звичаями, у кожного — мовби свій світ («квітуча складність»). І всі спрямовані в Небо, до Бога. Це замість того, щоб облаштовувати земне життя і постійно бути успішними у земних справах! Так ні ж — ось вам революція і одна суцільна однорідність. Один порядок, одна культура, один стан — для всіх. По суті, абсолютний Порядок — це ідеальний світ без Історії. Партія Порядку бажає припинити Історію, знайшовши всім своє, корисне місце за Конвеєром всезагального облаштування»⁸⁵⁸.

Іншими словами, цілеспрямовано, ретельно та поступально впроваджується ідея одного з провідних масонів XVIII ст. Г.Е. Лессінга (1729-1781; член ложі «Три золоті троянди»), який у праці «Ернст і Фальк. Діалоги про масонів» (1778) пропагував за всевітню «гуманістичну» державу, де будуть знищені кордони, примус, «відмінності, що викликають відчуження між людьми», де «патріотизм перестане бути добродієністю», відповідну до «наперед визначеної Гармонії» (prastabilierter Harmonie), а створити його можна за допомогою франкмасонства на прикладі зразка ідеальної таємничої держави в надрах Азії⁸⁵⁹.

Розколу в середовищі «Мемфіс Міцраїм» та «квазі-Шотландського обряду» (яких ще можна узагальнити як «оперативне масонство») треба завдячувати агентам впливу **справжніх «шотландців»** типу консерватора і католика графа Жозефа де Местра (1754-1821)⁸⁶⁰, шостого президента США Джона Квінсі Адамса та наступних поколінь їх послідовників. Останні навмисно в уяві обивателя перетворені їх опонентами, агентами впливу «Мемфіс Міцраїм», на **одіозну «сімейку Адамсів»**. Правнук і внук президентів США, син посла Генрі Адамс (1838-1918) став одним з ідеологів «антиамериканців» — людей, які здійснили своєрідне «закриття Америки», які проявили глибоке розчарування в масонському експерименті під назвою «Америка». Журналіст, історик і літератор, він виклав свою позицію в ряді історичних досліджень, двох романах (серед них — «Демократія»), подорожніх книгах і найвідомішій автобіографії «Виховання Генрі Адамса», написаної від третьої особи. Його позицію із засудженням американського проекту протворюють в теперішньому часі Джеррі Фолвелл і Пет Робертсон, поєднуючи це зі схваленням атак «Аль-Каїди» на башти ВТЦ 11 вересня 2001 р.

На відміну від «франк-масонів» «французько-англійського (мемфісько-міцраїмського) чину» (т.зв. «фармазонів», на їдиш. «хитруни, пройдисвіти») **справжнє «масонство»** (їврит. **bonaim «споруджувачі»**) «шотландського чину» усвідомлює, що існує постійна небезпека перемоги Зла, бо завжди є більшість людей, які з радістю готові віддати свою свободу в руки «небагатьох здібних», обраних, які знають, що роблять зло, але вважають, що це «зло во благо», хоча нема нічого більш злого, ніж прагнення здійснити будь-що благо.

«Шотландці» ставлять за мету не радикальну зміну світу, а лише організацію і управління ним. Зовнішніми ідеальними реалізаторами цієї ідеї певний час вважалися шотландці та шведи, які перебували в союзі з Венецією — Республікою Святого Марка, в якій вбачали свій ідеал, і на гербі їхнього масонського Ормузького братства зображався лев із пергаментом, на якому написано — «Мир Тобі, Марку Евангелісте», Pax Tibi, Marce Evangelistameus.

«Справжні шотландці» — це посвячені у створений впротивагу «Мемфіс-Міцраїм» істинний «Шотландський чин» (невірна назва — «Червоне масонство» дана саме членами «Мемфіс-Міцраїм», які самі використовували блакитний колір; екзотерична назва — «Пріорат Сіону (Сіонське аббатство)», за Жаном Робеном та Деном Брауном; «Орден Істини Троянди і Хреста (розенкрейцери)», за Р. Леєм, Г. Лінкольном та М. Бейджентом⁸⁶¹; «Орден Сонця, або Геродона, або Кварті», за Клодом Грасе д'Орсе та за Жаном Парвулеско; питання, чи слід його ототожнювати з масонською місіонерською організацією «Quatuor Colonialis» залишається відкритим; в деяких джерелах є свідчення про назви «Амалія (Амелія)», «Ана Флора», «Judd», «Thegon» тощо). Назва «шотландський» в даному випадку є «екзотеричною» (для непосвячених), оскільки насправді походить не від самоназви «скотти» — «шотландці» (франц. l'Écosse), а від дв.-англ. **scytta «охороняти»** (походить від кельтського слова, спорідненого з ірл. sciathán «край,

сторона», «крило», scath «тінь», Скатах, — країна у володарки якої Кухулін вчиться військового ремесла ~ Скіфія/Скітія і амазонки), і правильною назвою є «**Скіттанський чин**».

«Справжнє (Шотландське, Скіттанське) масонство» як таке — це не позитивісько-світська релігія, а ініціальна школа, котра вважає містерію Істини («Алеті») інтимно пов'язаною з внутрішнім змістом окремої особистості, котра цю істину здатна досягнути, бо вже містить її. «Справжнє масонство» вважає себе вмістелем надісторичної та універсальної релігійності, базованої на відчутті єдності життя, на внутрішньому переконанні в існуванні «морального закону», на досвіді одночасно містичному та раціональному, пов'язаному з переживанням «священної» сторони життя, що вторгається у буденне існування. Пріоритетом є виховання і освіта, а не боротьба за «нову людину», переконання, а не примус, прощення, а не помста. «Справжнє масонство» допомагає пройти шлях, але не претендує на обов'язковість. Для «справжнього масона» вдосконалення рівнозначне «самобудівництву», він покликаний «вічно будувати», просувати справу містичного та раціонального пізнання. Цю «велику справу» він і повинен передати світові, «Храм» є не тільки відображення світу, але й відтворення на землі трансцендентної моделі (на Сході б сказали — дхарма гуру полягає у допомозі зведення мандали). Але без зведення небесного у подейбічне, щоб отримати над ним жрецько-магічну владу, як це здійснює «Мемфіс-Міцраїм». Місія Ордену також у тому, щоб донести світові ще й ту істину, що органічна солідарність (соборність) всіх істот дозволяє стражданням одних служити заміщуючою жертвою, що викупляє гріхи інших (щоправда, не забуваючи, що християнське поняття жертви та викуплення хоча й пов'язане історично з відомими дохристиянськими настановами, але саме з причини цього зв'язку відмінняє їх, і щонайперше, «первородний гріх» людини, тобто потенційну неможливість спасіння). Ба, більше! Вважається, що відомий фільм братів Вачовські «Матриця» (1999) є демонстрацією ініціації в «справжньому масонстві», за якою ініціант (герой на ім'я Нео, тобто «новачок») повинен досягти стану «стронгера» («більш сильного») і прийти до висновку, що реальність змодельована неістинними установками, крізь які можна прорватися, як крізь сон (ініціюючий носить ім'я Морфеус), до «пустелі Реального», до вигнання з Раю⁸⁶².

В цій ситуації «...масон уподібнюється земному раєві, до якого Бог приставив херувима з вогненным мечем для недопущення свавільних, котрі, будучи заражені всіма сімома гріхами, наважилися б наблизитися до посаженого Дерева Життя»⁸⁶³, бо людина вже свавільно доторкнулася до іншого «дерева»: «...Традиція — це райське дерево пізнання добра і зла, а окремі традиційні форми можна вважати гілками цього таємничого дерева..., кожна з них у свою чергу стала духовною віссю, символічно рівнозначною «центрові світу»..., «Традиція... — це сукупність «нелюдських» знань, що передаються з покоління в покоління кастою жерців або іншими духовними організаціями», «...ця Першозданна Традиція розпалася на ряд окремих і на перший погляд незалежних одна від одної традиційних форм — кожна зі своєю власною системою вторинних «традиційних наук». До таких відносяться, зокрема, алхімія та астрологія разом з астро-алхімічною медициною, а також «традиційна географія та історія», «традиційна математика і фізика» і так далі аж до «традиційної етимології»...»⁸⁶⁴. В цій ситуації стоїть одна єдина місія — не стихійне занурення у старі традиції, не «приспособлення до нових умов» і компроміси, спонукання заново відкривати свою нескінченність («Премордіальну Традицію») у нових історичних умовах.

Тому в політичному плані Орден заперечує і як т.зв. «права людини та громадянина» (які є лишень замасковані бажання якомогаменше нести обов'язків), так і т.зв. «права стану (еліти)» (які є лише прагненням створити державу в державі). При аристократично-елітистському режимі нація розколюється, при демократичному вона стає крихкою, перетворюється на прах. Справжні «кращі люди» аж ніяк не повинні турбуватися про якісь особливі права, вони повинні нести тільки особливі обов'язки. Роль ордену «справжніх масонів» у тому, щоб донести це еліті суспільства, яка своїм обов'язком повинна тільки гордитися, бо відуття це очищує і облагороджує, а претензія на права озлоблює і робить дріб'язковим та прискіпливим. Принцип, що прикрашає еліту, — *noblesse oblige* («благородство зобов'язує»), вона — природжені «стражі охоронних істин».

Сам Орден «Шотландського (Скіттаенського) чину» складається з Внутрішнього і Зовнішнього кола посвячених.

Зовнішнє коло Ордену «Шотландського (Скіттаенського) чину» іменується «**Пріорат Сіону (Сіонське аббатство)**», а «...його Великим магістром з 1918 по 1963 р., тобто до самої своєї смерті,

був Жан Кокто. В 1981 р. Великим магістром ордена був обраний П'єр Плантар де Сен-Клер... (склав повноваження в 1984 р.; носить прізвисько начебто врятованого останнього меровінгзького короля Сігіберта IV «Плантард» — «Полум'яний пагінець», — О.Г.). В 1979 р.... Великим магістром був впливовий французький белетрист і клерикал, аббат Франсуа Дюко-Бурже,... (який, проте) обирався «неповним кворумом» і потім зняв свою кандидатуру (був в 1947-1961 рр. магістром-капеланом Мальтійського ордену, — О.Г.)... після смерті Кокто в 1963 р. влада в ордені перейшла в руки триумвірату, в склад якого входили Гейлорд Фріман (відомий американський банкір, опікун Еспенівського інституту гуманітарних досліджень, — О.Г.), П'єр Плантар і Антоніо Мерцаджора... Асоціація, названа орденом Пріорат Сіону, дійсно існувала в 1956 р. у Франції і мала на меті децю специфічні цілі. Вона діяла відкрито, була зареєстрована в «Офіційному журналі» і безслідно зникла після подій у Франції в 1958 р., коли Плантар де Сен-Клер зайняв пост генерального секретаря комітету громадської безпеки. Ця нова організація, що виникла в 1956 р., відображала внутрішню кризу в колі шанованого ордену *Sionis Priogatus*, заснованого близько 1099 р. в Єрусалимі. До її (нової організації, — О.Г.) створення призвели реформи, проведені Жаном Кокто в 1955 р., які передбачали відмову членів ордену від принципу анонімності (з метою більшої відповідальності членів ордену за свою діяльність, — О.Г.)... в період, коли Великим магістром ордену був Жан Кокто, а маршал Жюен і Андре Мальро були «хрестоносцями» (його заступниками, — О.Г.). Після смерті Кокто в 1963 р. і маршала Жюена в 1967 р. чисельність французького контингенту (членів Пріорату, — О.Г.) скоротилася до сорока трьох чоловік. Саме в той час на вимогу генерала де Голля... П'єр Плантар де Сен-Клер був підвищений до рангу «хрестоносця»... Всього у ордені було три «хрестоносці», за котрими йшло дев'ять «командорів» — ієрархів третього рангу... 19 липня 1116 р. орден Сіону вперше згадується в офіційних хартіях і документах. Ми (М. Бейджент, Р. Лі, Г. Лінкольн, — О.Г.) знайшли грамоту, датовану 1152 р., на якій стоїть печатка французького короля Людовіка VIII, котрий подарував ордену його першу крупну резиденцію в Європі, розташовану в Орлеані. Крім того, ми знайшли трохи пізнішу грамоту, датовану 1178 р. і завірену печаткою папи Олександра III, в котрій підтверджується законність володінь ордену не тільки на Святій землі, але й у Франції, Іспанії і... в Неаполі, Калабрії, Ломбардії і на острові Сицилія...» Так, наприклад, у переліку акцій ордену постійно фігурує сімейство, предком якого був якийсь Жан де Гісор, котрий був у родинних зв'язках з Гуго Пайєнським — першим Великим магістром ордену тамплієрів. Особливу роль в історії ордену Сіону... відіграв рід графів де Сен-Клер... Потім, в документі, датованому 1619 р., говориться, що Пріорат викликав невдоволення короля Франції Людовіка XIII, який відібрав у нього давню резиденцію в Орлеані і передав її єзуїтам.. Після цього Пріорат Сіону практично зникає зі сторінок історичних хронік і з'являється знову тільки в 1956 р....⁸⁶⁵.

Цікавим фактом є те, що в часі нацистської окупації Франції орден використовувала англо-американська розвідка (контакт було встановлено англійським членом ордену — бароном Гліном Мейсоном Блекфордом, головою ради директорів «Гардіан Ешуранс», який вступив в організацію під час своєї служби в Палестині в корпусі генерала Алленбі за першої світової війни, в 1922-1940 рр. він був депутатом парламенту від партії консерваторів, в часі другої світової війни був командиром корпусу ополчення і безпосередньо підпорядковувався начальнику Служби спеціального призначення (SOE) графу Селборну, а курування операцією випало високопоставленому співробітнику SOE Ролану Мальро, братові відомого письменника Андре Мальро, який в 1947 р. організував таємну організацію ветеранів SOE у Франції — RPF, яка в 1958 р. перетворена була в Асоціацію в підтримку де Голля (надалі — партія Об'єднання за підтримку Республіки), і безпосередньо узгоджувала свою діяльність з голлістським Комітетом громадської безпеки, генеральним секретарем якого був П'єр Плантар; кодовою назвою операції було «Голова у хмарах»). Члени ордену зобов'язані були видавати себе за колаборантів («принцип Джільди», аналог шийтського принципу «такійя»), але жодним чином не вступати в контакт з рухом Опору («макі»), щоб не потрапила інформація в руки гестапо через викритих агентів «Свобідної Франції».

Зокрема, П'єр Плантар видавав «провішистський» традиціоналістський журнал «*Vaincre: Pour une jeune chevalerie*» («Перемагати: Для молодого лицарства»), «...в журналі було багато розмов про Атлантиду. Немало уваги приділялося древній кельтській «традиції мудрості» і міфічним темам і образам, в яких вони існували. Були і ліберальні розмірковування з неозороастрійської теософії, про

тібетських посвячених і заповітних містах у Гімалаях. Зрештою, «Vaincre» претендував на роль органу специфічної організації, або ордену **Альфа Галати** (виділення наше, — О.Г.)... Альфа Галати були зареєстровані у французькому «Офіційному журналі» 27 грудня 1937 р... члени Альфа Галатів (серед них — традиціоналістський дослідник Робер Амаду, який пізніше став «ренегатом» — членом паризької ложі «Мемфіс-Міцраїм», антимазонський журналіст Анрі Костон, правий публіцист Луї Ле Фур, авіатор Жан Мермо, поет і езотерик Габріель Трарійо д'Егмонт, німець Ганс Адольф фон Мольтке, посол Рейху в Іспанії, який був у родинних та близьких стосунках з організатором замаху на Гітлера графом Клаусом фон Штауфенбергом та лідером громадянського руху Опору нацизму графом Гельмутом Якобом фон Мольтке, — О.Г.) поділялися на дві основні групи: «легіон» і «фаланга». Роль «легіона» не була конкретизована. Зате функцією «фаланги», як вважалося, були філософські дослідження та підготовка майбутніх рицарів. Цікаво відзначити, що згідно зі статутом ордену, переданому в 1956 р. в префектуру поліції в Анненмассі, Пріорат Сіону теж поділяється на дві основні групи: «легіон» і «фалангу»... Перша з них «продовжує апостольське служіння». Друга виконує функцію «стражів традиції». Згідно зі статутом орден складається з дев'яти градусів, представники кожного з яких носять титул рицарів... 21 вересня (1942 р.) П'єр де Франс-Плантар (головний редактор журналу, псевдонім П'єра Плантара, — О.Г.)... був обраний Великим магістром Альфа Галатів»⁸⁶⁶. В 1956-59 рр. орден видавав під редакторством П'єра Плантара журнал «CIRCUIT» («Chevalerie d'Institutions et Regles Catholiques, d'Union Independante et Traditionaliste»), в якому висвітлювалися ті ж проблеми, що і в «Vaincre». І якщо в першому пропитувалася ідея «Сполучених Штатів Європи (або Заходу), то в новому журналі говорилося про «Афро-Європейське співтовариство».

Іншими словами, відомо громадськості лише про французьке відділення («Альфа-Галати») міжнародної організації «Пріорат Сіону». Деякі дані свідчать про існування відділення Пріоратів Сіону в Швейцарії, яке очолює Антоніо Цапеллі, але воно утворилося в результаті чисельних відколів від Мальтійського ордену і зазвичай трактується як «неотамплієрська» організація, в яку приймають і де проходять «фільтрацію» члени інших різноманітних таємних організацій та масонських лож.

Відомі також і наступні **дочірні відділення «Пріорату Сіону»**, які нижче буде розглянуто.

На початку XIX ст. виникає одне з найвідоміших зовнішніх кіл Ордену — **«Орден Всесвітньої Теодоксії»**, який діє під егідою традиціоналіста-масона **Антуана Фабра д'Оліве** (1768-1825), автора «Відновленої єврейської мови» (1815), «Філософської історії роду людського» (Fabre d'Olivet A. «Histoire philosophique du genre humain», 1824) та ряду романів провансальською мовою. Орден виводив своє становлення від давньо-грецького поета Гесіода, автора поем «Теогонія» та «Труди і дні» (остання — апологія землеробської культури), тобто адепта «великої науки, даної людству богами Еллади». В ордені теодоксів («богославів») спільні зібрання-трапези називалися «агапами» (і ототжнювалися з такими ж аграрної генези Елевсинськими містеріями), ступені посвячення відповідали аграрним професіям — «поливальник», «оратай», «сіяч», а чотири найвищі чини позначалися назвами космічних стихій (вода, земля, повітря, вогонь), а сама ідеальна людина визначалася поняттям «небесна рослина» (*пригадаймо кінофільм «П'ятий елемент» з Міллою Йовович і Брюсом Уїллісом у головних ролях, і який розглядається як запис ініціального шляху для адептів ордену*). Поряд з цим йшла апеляція до вчення платоніків та піфагорейців про те, що душа людини тотожна пшеничному колосові. Фабр д'Оліве визначає головну рушійну «Велику Тріаду» історії — Провидіння, Доля і Воля людська та її «божественних посланців/великих посвячених» (Рама, Крішна, Орфей, Мойсей, Фусі, Будда, Конфуцій, Лао-цзи, Зороастр, Ездра, Лікурґ, Нума, Піфагор), які щонайперше проголошують: людей об'єднює не їх Доля і не колір їх шкіри, а містична семантика Слова, Логоса, Провидіння. Там, де людська Воля торжествує над Провидінням, переважає республіканський спосіб правління з його демагогією, духовним нівелюванням і занепадом цивілізації. Там, де Доля володіє над свободою Волі, виникають монархії з неминучим для них рабством і раболіпством. І тільки там, де всі три сили, котрими керує Провидіння, урівноважують одна одну, запановує теократія, найкраща і найбільш життєстійка із соціальних форм. Історія, відповідно, — це шлях прогресу людства в умовах вічних випробувань, які влаштовує йому Провидіння⁸⁶⁷. Продовжувачами ідей і навіть учнями Фабра д'Оліве вважаються **Александр Сент-Ів д'Альвейдр**, основоположник «Синархічної доктрини» та автор розповіді про таємничу державу обраних

посвячених — Агартху, **Едуард Шюре**, автор книги «Великі посвячені», в якій в популярній формі виклав деякі розділи з книг Фабра д'Оліве, **Жерар Анкос (Папюс)**, який був спочатку великим майстром ордену мартиністів, але надалі став ренегатом і після відомого конгресу спіритуалістів і масонів в 1908 р. ввійшов у ложі обряду Мемфіс-Міцраїм і став великим майстром цього чину у Франції, автор фундаментальної праці «Окультизм» про науку проявлення трансцендентного та великих посвячених посланців містичного Сфінкса (символу єдиної трансцендентної та абсолютної Істини) і **П'єр Симон Балланш**, католицький автор двотомного «Нарису соціальної палінгенезії» (Ballanche P. «Essais de la palingenesie sociale», 1827) та критики Великої французької революції «Людина без імені». Останній наполягав, що Європа не повинна відмовлятися від традиційних устоїв і спогадів, бо тільки за допомогою їх неперервної наступності у новітній цивілізації можливий її подальший поступальний розвиток. Суспільство, яке втратило своє минуле, випадає з ланцюга вдосконалення і не має перспективного майбутнього, а в світі запановує «вік плебея, «людини без імені», «нікого», царевбивці, сучасного Едіпа». Причина недовговічності попередніх цивілізацій в тому, що в залишеній самій собі людині висувається на перший план матеріальне начало, після задоволення якого людина більше не прогресує. І тому суто людський розвиток незмінно закінчується станом ступору. Через це тільки воля Провидіння за допомогою своїх обранців веде людський рід до нескінченного прогресу. Так, коли Провидіння відкрилося людині в часі, воно стало говорити її мовою, але в сучасну епоху, коли гаснуть старі соціальні вірування і зароджуються нові слід вміти знаходити в цих змінах єдину лінію замислу Творця, що виявляється тепер у науці та лібералізмі, як колись у Святих писаннях, що вимагає тепер у відповідності з духом часу інших глумачень. За переконаннями Балланша, тільки «**прогресивний традиціоналізм**», який цікавим чином поєднує у собі ультрамонтанство і свободолюбство, здатний глобально і оптимістично обґрунтувати соціальну еволюцію, в котрій повнота («плерома») розкриття людських здібностей і стане кінцевим здійсненням релігійних начал: «Я сподіваюся дати синтетичний виклад історії людства. Я сподіваюся показати історію суспільства від його темного зародження і таємничої колиски аж до вищого розвитку його сили і могутності... Наважуюсь сказати, що більш широкий історичний синтез неможливий»⁸⁶⁸. Вражає, що засновник іншого «премордiального традиціоналізму» Рене Генон, коли в 1908 р. отримує від патріарха Гностичної церкви Фабра Дезессера єпископський сан, то також і нове ім'я — Палінгенезій («Відроджений»), що є перекладом християнського імені Рене (лат. renascere «воскресати») і явним натяком на доктрину П. Балланша.

Інші «дочірні» організації «Пріорату Сіону», це — славнозвісна «**Велика Альпійська Ложа**» («**Альпіна**»), яка контролює фінансові банки в Цюриху, Базелі і Женеві і про яку розповів журналіст Меттью Паолі в своїй книзі «Les Dessous» («Заглибіння», 1973 р.; автор пізніше був заарештований в Ізраїлі за шпигунство і начебто розстріляний). Діяла вона під протекторатом Комітету суспільної безпеки в уряді Шарля де Голля і в керівництві якого входили ветерани руху Опору — нобелівський лауреат Анрі Мальро та вчений П'єр Планто де Сен-Клер (начебто він одночасно — «навігатор», Великий магістр Пріорату Сіону, але залишив свій пост на знак протесту проти засилля його рицарями Мальтійського ордену), і, на думку М. Паолі, ставилася мета зведення на французький престол королівської династії Меровінгів, яка веде своє походження, начебто, від іудейського царя Давида)⁸⁶⁹. Відома також італійська «**Пропаганда (массоніка) дуе**» (або «**Ложа П2**»), створена банкіром Адріано Леммі в 1885 р. Вона рекрутувала в свої ряди посвячених третього ступеню з Великим східних лож Італії (великим магістром яких і був А. Леммі). Станом на 1982 р., коли розпочали просочуватися в ЗМІ дані про Ложу, до неї входило більше 900 чоловік з високих посад в державному управлінні Італії. «...Досить сказати, що не менше двохсот неіснуючих банків зуміли «проіснувати» достатньо довго, щоб дивним чином поєднати банк Ватикану з банком Цизальпіне та Національним банком Франкліна (переводячи кошти на користь польської «Солідарності», наприклад, — О.Г.)... всі три відомих лідери змови П2 (Лічо Джеллі, засновник П2⁸⁷⁰...; Роберто Кальві, президент банку Амброзіано і управляючий «банками-привидами»; Мікеле Сіндона, член П2, президент Національного банку Франкліна і адвокат мафії) мали звання рицарів Вищого Військового Мальтійського Ордену (ВВМО), власної таємної поліції Ватикану»⁸⁷¹. Щоправда, великий магістр італійського «регулярного» масонства Армандо Корона проголосив, що ложа «П2» (з раніше приєднаними до неї ложами «Хід» та «Справедливість і свобода») була еретичною (тобто не належала

до традиції «Мемфіс-Міцраїм»), вийшла за межі прийнятих масонських уставів, через що в 1974 р. вона була оголошена офіційно розпущеною, але роком пізніше декретом великого магістра Сальвіні ложа була відновлена під юрисдикцією саме «Великого Сходу Італії» «квазі-шотландського обряду», який відновив станом на 1972 р. союз з аналогічними ложами США та Англії і проводити спільні т.зв. «Конференції Вашингтона»⁸⁷². У Франції проти фармазонства і присягу на вірність істинній шотландській традиції принесла ложа **Нейї** (під безпосередньою опікою ряду американських лож, як правило, зі значним впливом військових), її ідентичні також також такі ложі: у Греції — ложа «**Парфенон**», в турецькому Ізмірі — «**Ефесіс**», в СНГ — «**Паламіт**», в Мексиці — «**Tequila**», в Фінляндії — «**Суомі Лоосі І**», у Перу — «**Фенікс 137**».

Але найцікавішим є той факт, що існує нелегальна організація «**друзів Шотландського майстра**» — «**Ramses Pharao**», «**орден Короля-Сонця**», яка призводить до того, що зсередини нівелює всі геополітичні домагання «ір-регулярної» ложі «Мемфіс Міцраїм». Символом «друзів Шотландського майстра» є «**золотий грифон**», який у стародавньому Єгипті та мінойському Кріті символізував **солярний принцип монарха**. Однак у Західній традиції, за Жаном Парвулеско, він же — «**Червоно-Коричневий Єдиноріг**», *Licorne Mordore*, де франц. *mordor* — «червоно-коричневий із золотим відливом» (символ фінальної есхатологічної коронації алхімічним золотом Традиції)⁸⁷³. Сам Жан Парвулеско (нар. 13.9 1929, Румунія) як командор д'Альтвілла (або Тоні д'Антремон, Сільванус Репробатус, «таємний протектор Полярної Зорі») є емісаром цього ордену як серед вищого сановного екзотерично стурбованого світу (аж до того, що через своїх дочок породичався з королівськими та імператорськими родинами та кланами Європи та Японії), так і емісарами «Мемфіс-Міцраїм» (зокрема, для відвернення експансії Альєнтів в Іспанію)». У грифона, зазначалося у папірусах, «дзьоб сокола, око людини, тулуб лева, вуха, як у риби, і хвіст змії», що символізує могутність та суперечливість тварин всіх чотирьох стихій, але головним з'єднує у собі якості птаха і звіра, Неба і Землі, добра і зла. У греків він — поряд з лебедем — їздова тварина бога гіперборейців Аполлона та неодмінний супутник богині Немезиди — він їм допомагає неминуче і люто карати лиходіїв. Також зображався зі стрілою Аполлона у пащі.

Давні автори так описували цю дивну істоту: «...грифони вдійсності мешкають в Індії і шануються посвяченими Сонцю — тому індійські зодчі зображають колісницю Сонця запряженою четвіркою грифонів» (Флавій Філострат, III, 48); «Люди ловлять грифона і з його пір'я роблять сагайдаки, а з його кігтів — великі кубки» (Тимофій з Гази, «Про тварин», 9 а, 9); «Грипи — особливий вид тварин, мешкає на гіперборейських горах. За своєю зовнішністю вони суть леви, але крилами і головою схожі на орлів, дуже ворожі коням, посвячені Аполлонові; тому і сказано: «вже з'єдналися грипи з конями» (Мавр Сервій Гонгорат, «Пояснення до книги «Буколік» Вергілія»). У «Чистилищі» Данте (XXIX) тріумфальна колісниця запряжена саме грифоном (орлина його частина — золота, а лев'яча — біла з червоним, символізуючи дві природи Христа), а св. Ісидор Сивільський у своїх «Етимологіях» трактує грифона як символ Христа, який є лев, бо царює над світом, і він орел, бо вознісся із землі на небо. Також, як розповідає Арістей з Проконнесу (VII ст. до н.е.), грифони стережуть золотоносні гірські масиви та ріки і час від часу «однооки» арімаспи крадуть їхні скарби. Певні джерела (Ктесій з Кнідоса, Клавдій Еліан, Тимофій з Гази, Конрад Ліконстен, Джон Мандевіль) мешкання грифонів розташовують саме в Індії, що викликано явними зображеннями могутньої арійської птиці Гаруди, символа царя-жерця. Особливо цінувалися магичні чаші для вина, які виготовляли із пазурів грифонів і які можна було отримати в дар тільки за вилікування людиною тяжкохворого грифона.

В європейській середньовічній традиції (Аріосто «Несамовитий Роланд») грифон або гіппогриф є верховою твариною рицаря Рудж'єра (Рожеера), який рятує чарівну Анджеліку, дочку катайського царя. Вона прикута на морському березі до скелі та очікує появи чудовиська (сюжет тотожний грецькому переказові про ефіопську принцесу Андромеду та героя Персея). Рудж'єр осліплює своїм мечем монстра і одягає Анджеліці на мізинець чарівний перстень, котрий її захищає. Але далі Анджеліка стає коханою і дружиною рицаря-мавра Медора, якого виліковує за порадами пастуха соками трав і вирізає на корені дерева імена своє та свого коханого. Без взаємності в Анджеліку закоханий рицар Роланд (Орландо), який через ревності стає шаленим і гине в боротьбі з мавританським царем Алжиру Родомонтом.

Іранським еквівалентом грифона є собако-птах Сенмурв (Симург, слов'янський Семаргл): «... Гніздо його на Сході, але він присутній і на Заході, — говориться у манускрипті «Сафір-е Симург» («Посвист Симурга»). — Всі зайняті ним, але він не зайнятий ніким. Все наповнене ним; він же порожній від усього. Всі науки — від посвисту цього Симурга, від нього вилучені вони; і дивні інструменти, на подобу органа та інших, — від посвисту цього птаха... Їжа Симурга — вогонь, і кожен, хто прикріпить до свого правого боку його перо, зможе пройти неушкодженим через полум'я. Подув ранкового вітерця — від дихання Симурга, тому закохані і довіряють йому таємницю свого серця і свої приховані думки...». В ісламі (малайська книга «Про Світло Мухаммада»), відповідно, теж присутнє уявлення про священного птаха, створеного Аллахом з містичного предвічного Світла Мухаммада: головою своєю він мав Алі, очима — Хасана і Хусейна, шиєю — Фатіму-сірійку, руками — Абу Бакара й Омара, хвостом — Аміра Хамзу, спиною — Аббаса і ногами — Хадіджу ал-Кубру. Створивши його, було проголошено, що іон буде плавати по десять тисяч років в кожному з семи морів (пізнання, доброти, терпіння, розумності, думки, співстраждання, світла). З крапель Світла, які впали з очей, вух, носа, з плеч і рук птаха, Бог створив 124 тисячі пророків, 30 апостолів, 4 архангели, перо і скрижалі долі, престол і сім небесних кіл, Сонце, Місяць, вітер, воду, вогонь, дерево життя, дерево туба, печать Сулеймана (Соломона) і посох Муси (Мойсея). Від Адама містичне Світло зійшло до Сифа, від Сифа — до Муси. В даному контексті космогонія тотожна арійській — ведичному творенню каст людства з різних частин Пуруші та авестійським світлом благодаті-«фарно». Одночасно в поемі «Шахнаме» Симорг є тотемом могутньої династії Сама, вихователь богатиря Заля, батька Рустема.

Цей образ Симурга-Грифона відроджений у багатстві своїх атрибутів іранськими суфіями — послідовниками Шіхаба ад-Діна Сухраварді (1155-1191; не слід плутати його зі значно пізнішими месопотамськими засновниками суфійської школи ас-сухравардійя), рух яких постав арійською («аджам»-«не-араби; іранські етноси») відповіддю на арабізм ісламу. Симург стає символом створеного під опікою правителя сирійського міста Алеппо ал-Маліка аль-Захіра, сина Салах-ад-Діна, таємного братства («іхван») представників різних релігійних традицій, стурбованих збереженням основ Премордіальної Традиції — «Охоронців Божественного Логоса (аль-Каліма)», заснований «прабатьком мудреців» Гермесом, який розділив братство на дві гілки «мудрості» (гнозису, маріфа) — «західну» та «східну». До «східної» він відносив героїв «Авести» — царів-мудреців Гайомарта, Ферідуна і Кай-Хусрау, а також Заратустру. Їх продовжувачами на ґрунті ісламу були суфії-проповідники містичного екстазу: ал-Бістамі (пом. 874 р.), ал-Халладж (пом. 922 р.) і ал-Харакані (пом. 1034 р.). «Західну», або «грецьку» гілку представляли Асклепій, Емпедокл, Піфагор, Платон та мусульманські містики Зу-н-Нун ал-Місрі (пом. 861 р.) і Сахл ал-Тустарі (пом. 896 р.).

Проявитися у повній силі «**Орден Золотого Грифона**» не може з причини тимчасової прихованості її «Імператора» (певним чином пов'язаного з церковною традицією апостола Андрея Первозванного), «Нового Зігфріда», «Хельгі Аватари», але заявляти про своє існування і здійснювати діяльність більш відкрито вже може в зв'язку з явленням світові знаменням — приходом «Кіра нового віку» Атаульфа Істрійського (20.4.1889 — 30.4.1945).

Також дочірними до «**Ramses Pharao**» (і вірніше, його ступенями/градусами) є:

1) ложа «**Братство Венери (Фрейї)/Сирійської богині (Варвари, Амалії) - «Товариство Вріль»** — «**Орден Восьмикутної Зорі (A-Mog, Leliwa, Re-Che)**, що заснована на сексуально-тантричній концепції нівелювання аналогічної оккультної практики «Мемфіс Міцраїм», працюючи не на «раціональному» рівні, а через посередництво уяви за допомогою еротично забарвлених символів та ритуалів (знаходячи їх навіть збереженими у таємних братствах Малайзії, Полінезії та Японії, які використовують для цього «хентай»), апелюючи й до християнського «умілення» перед красою жіночого тіла та шлюбного союзу, створених Творцем. Ініційовано орден було Афродітою Пандемос (Іштар/Астарта), котра від Ареса народила Гармонію, котрій було подаровано чарівне намисто (пор. з аналогічною японською традицією про намисто Аматерасу). Саму містерію Ордену описав у «Фаусті» масон «стразбурського посвячення» Гете (1749-1834), де апофеозом виступає саме «гармонія», в основі якої лежить «відчуженість», а її символом — грот, в якому міститься самостійний світ («Там, в альтані, світ є цілий,/Гай і луки, гори й ріки.../Там глибини незглибини»). Іншими словами, пропонується, як це не парадокально, звільнитися від чуттєвої, фізичної природи, як це досягли герої

Гете Фауст та Гелена в естетичній царині, позбувшись від її фатальної необхідності: «...Не лише Фауст знаходить спокій — Гелена звільняється від докорів сумління і почуття провини, а також від небезпеки з боку войовничого чоловіка... Метафізичний план твору твору диктує, що стан естетичної гармонії не може бути тривалим!... повною мірою людина може вивищитися над фізичною природою («цариною необхідності») лише в наступному — «моральному стані» (тобто на рівні вчинку)..., це і є істинний стан свободи... та шлях до свободи... лежить саме через красу... до моральності («практичного розуму»), від споглядання насолоди до діяльного прагнення, від царини необхідності до царини свободи... Шиллеровій самовтішеній естетичній гармонії *споглядання* Гете протиставляє неспокійну моральну гармонію *прагнення*: вона й була втілена в образі Евфоріона (сина Фауста і Гелени, — О.Г.): «Бій — нині оклик мій,/До перемоги стій!»... Загибель Евфоріона і зникнення Гелени пробуджують Фауста від «естетичного сну». Він відкриває для себе нову істину. Вона — не у споглядальній насолоді високою красою, а в діяльності...: «Я влади прагну, володінь/Діла — ось суть; а слава — тінь»... Засліплення має той важливий смисл, що тепер Фауст пориває зі світом анархічних спокус і життєвої емпірії, зі «свободою від» і зосереджується тільки на... «свободі для», свободі як умови власної екзистенції — «воли як життя» («Freiheit wie das Leben»)... У невтомній діяльності не окремих індивідів, а лише рід у своїй сукупності (тобто в безкінечності) досягає стану повної свободи...»⁸⁷⁴;

2) **орден «Червоний Дракон» (Dragon Rouge)**, діяльність якого спрямована на прояснення факту, що «...існують як темна, так і світла сторони буття, котрі не мають нічого спільного ні з добром, ні зі злом, ні з людськими поняттями моралі взагалі»⁸⁷⁵. Ставиться за основу розвиток («еволюція») суб'єктивного сприйняття Всесвіту аж до рівня т.зв. особистості «Mega Theion» (що невірно з грецької перекладається опонентами як «Великий Звір» і спровокований не маючими нічого спільного з орденом «сатаністами»). Вважається, що екзотеричним варіантом ордену є церква курдів-езидів (Yezidis) з їх ритуалами пошанування грішного через любов до людей Ангела-Павича (Мелекі Тауз), але вже прощеного Всевишнім;

3) **орден Трапеції** (інколи — «**Орден Галльської Трапеції**», «**Джорджіно**»), який одержимий ідеєю безсмертя і практикує обряди, пов'язані зі скульптурами, світлом, численням та людською кров'ю, через що серед обивателів вони користуються дурною славою «**вампірів**» (не слід плутати з однойменним «Орденом Трапеції» — службою безпеки в ложах А. Кроулі). Саме злам розумових бар'єрів, що існували у свідомості людей Середземномор'я протягом тисячоліття античної історії, Орден ініціював шляхом викопування, переміщення, розчленування мертвих тіл, тобто практикою пошанування святих у вигляді їх мощей, перетворюючи могилу у вітвар, зруйнував традиційну межу між світом живих і світом мертвих, зробив могили і мертві тіла місцем зустрічі світу земного і світу потойбічного⁸⁷⁶. На Орден також покладена місія нівелювання злочинних експериментів (т.зв. «проект Ліканія», «Т-вірус», «Еон Флак») ордену «Мемфіс Міцраїм» над людиною та її особистістю. Серед безпосередніх adeptів Ордену — Гонгора-і-Арготе, Лессінг, Людвіг Баварський, Гарсія Лорка, Жан-Батіст Бокасса, Мілен Готьє та ін. Надзвичайно багато членів ордену були інтербригадівцями і боролися на боці республіканців в Іспанії, у французьких макі, італійському та грецькому Рухові Опору, в латиноамериканських революційних організаціях, однак за певних умов боротьби з агентами впливу «Мемфіс Міцраїм» вони були й в загонах ультраправих («червоні фашисти» Муссоліні, «ескадрони смерті» у Гватемалі та Гондурасі).

За легендою, начебто, ініціювала в європейській традиції сам орден народжена з крові фаллосу Урана (Сатурна) та піни Океану Афродіта Уранія, посвятивши в нього кіпрського володаря Пігмаліона та його дружину Галатею, а головні храми Ордену — у місті Пафос на острові Крит та на острові Кіфера.

За «внутрішніми» письмовими джерелами існує версія, що «Орден Галльської Трапеції» представляє собою т.зв. «**Анархів**» — повсталих членів ордену «Мемфіс Міцраїм» (у термінології ордену Трапеції «**Мемфіс Міцраїм**» виступає як «**Камарілла**», який утворюють сім з 13 «кланів» т.зв. «**Червоного Роду**» і був реформований у кінці Середньовіччя; для непосвячених пропонуються казочки про дані клани як «бруха/сови», «гангрели/бродяги», «тореадори/естети», «вентру/володарі доли», «носферату/емпати», «тремери/чародії», «малкавіани/оракули» і «кайтїффи/недопосвячені»), який складався проти наявних у цьому ордені тиранії і людиноненависництва, проти тенденції

«Старійших Ієрархів» видавати як «жертвних агнів» молодших за ієрархією на розправу профанам (з метою відволікти увагу та знімати напруженість у суспільстві), інколи завуальовано подаючи це як виконання жертвовного ритуалу відправлення «посланця/прохача» до світу богів. Відповідно, «Анархи/Орден Трапедії» розглядаються вірними заповітам свого першозасновника Каїна, якого Ліліт посвятила у «Містерію Крові» і разом з ним прийняла в Орден ще Трьох Великих членів, які, проте, вже свавільно на вернули ще членів, з яких 13 перетворилися у кровожерливих вбивць та тиранів і стали відомі як «Антеділувіани». Обурений Каїн, який вважав за неможливе ображати створений Богом світ існуванням сповідників містерії, призупинив дію т.зв. «Шести Традицій Каїна», якими регулював ситуацію в Ордені (прихованість, володіння, потомство, відповідальність, гостинність, страта посвяченого), чим заборонив «створення потомства» і спільно зі своїми «означеними» дітьми і внуками («метузела») відокремився у першоствореному місті, де посвячені і непосвячені у «Містерію Крові» мирно співіснували. Проте чародійство одного з нащадків Каїна призвело до катаклізму і захоплення влади в ордені дітьми Антеділувіан, які отримали дари та прокляття своїх батьків і віру в те, що в грядучому наступить апокаліптична Гієна, коли першостворені Антеділувіани повстануть із безодні і «пожеруть» як звичайне людство, так і молодших adeptів «Камарілли» («Мемфіс-Міцраїму»). Відповідно «Камарілла» поширює про «Орден Трапедії» брехливі плітки як про секту «Саббат» (як два клани «лазомбре/lasombre/маніпуляторів» та «цімісце/tzimisce/чародіїв-інтелектуалів»), що, начебто, проповідує «відкрите володарювання вампірів над людством». Насправді ж «Саббат» (начебто, члени клану «лазомбре» вміють викликати «живу темряву», надавати їй форму і володарювати нею, ототожнюють їх з іудаїстами, які поклоняються традиції творення големів; «нейтралі»-«асаміти/найманці, переважно в країнах ісламу», «клан Сета/Змія», «джованні/некроманти-фінансисти», «равнос/цигани», «інкону/відлюдники, переважно переховуються у монастирях та ашрамах») та «лінії крові», як от «ахрімани/гінократи-шамани», «баалі/дияволопоклонники-ваалісти», «кроваві брати/солдати», «дочки какофонії/півун'ї», «гаргульї/воїни», «каесід/вчені», «нагараджа/канібали», «самеді/зомбі» та ін.) штучно створені самими послідовниками «Камарілли/Мемфіс Міцраїм» для дескредитації «Ордену Трапедії» та маніпуляції тими членами, якими заволодіває сумнів і наявне прагнення до індивідуальності та людської гідності.

Щонайперше орден «Короля-Сонця» («Ramses Pharao») протистоїть темній жрецькій консорції, котра символізується «Зеленим Драконом», або просто зеленим кольором (зелені барви рукавиць, зелений плащ з червоним хрестом у капеланів ордену тамплієрів, наприклад). Свого часу, 24 січня 1906 р. російський посол у Римі Муравйов подав у своє міністерство текст постанови масонської ложі «Розум»: «...Ложа «Розум», посилаючи братське вітання новій російській масонській сім'ї, котра мужньо розпочинає своє існування..., висловлює побажання, щоб нова масонська ложа, котра вийшла з народу, і стоїть за народ, швидко отримала можливість здійснити свій **зелений прапор** (виділення наше, — О.Г.) над звільненим людством і благородно відплатити за незчисленні жертви теократичної реакції» (Цит. за: ⁸⁷⁷). Під зеленим драконом мається на увазі близькосхідний «Смарагдовий Урій», біблійний «Мідний Змій» (зелені дракони, «Рю», наприклад, зображенні як «охоронні» на гербі самостійного тибетського королівства Бутан, яке виконує місію охоронця шляху до Шамбхали на відміну від «еретичних», на їх погляд, тибетських ламаїстів). Також на езотеричному рівні свідчення про протистояння двох орденів, начебто, зафіксоване в «Пісні про Роланда»:

Могуч эмир, пред ним несут «Дракон»,
С ним Тервагана знамя, Мухаммеда,
И Аполлина идол нечестивый.
Вокруг гарцуют десять хананеян,
И зычный клич пронесся по дружинам:
«Пусть служит верно богу Аполлину —
Кто обрести души спасенье хочет!» (235);

Увидел Карл «Дракон» — эмира знамя,
Увидел он знамена Мухаммеда... (239);

Эмир зовет на помощь
Своих богов проклятых: Аполлина
и Мухаммеда, бога Тервагана (253).

Тут слід додати, що в даній поемі ісламська Кааба передана як «Прецьоз» (Preciuse) — клич воїнів еміра та ім'я меча самого еміра, що контамінується в уявленні езотериків одночасно зі смарагдовим каменем, «смарагдовим Урієм»-«Зеленим Драконом» та «смарагдовою скрижаллю» Гермеса Трисмегіста («Тричівеликого»).

В християнській традиції розповідається про те, як «наречену Ісуса» Маргариту-«Перлину» Антіохійську в темниці проковтнув Дракон, але хрест в її руках змусив дракона розверзтися і вона неушкодженою вийшла назовні, і не дивно, що цю найпопулярнішу святу, разом з такою ж святою Катериною, покровителькою науки та філософії, та святим Христофором Лікійським в 1969 р. було виключено з католицького церковного календаря.

Загальноприйнято, що «...у допотопні часи полюсом світу була (зоря) Альфа (сузір'я) Дракона. У грецьких міфах Дракон обернувся довкола Північного Небесного Полюсу. «Пополь-Вух», священна книга майя, описує священного Змія Гукамаля, аналогічного Кнефу єгиптян... Мексиканський зміємог Вотан описується мешкаючим у підземеллі, як і шумерські змієбоги та індуські Наги. «Махабхарата» і «Рамаяна» оповідають про контакти ранніх аріїв з нагами, напівбожественними істотами з людським обличчям та тілом дракона...»⁸⁷⁸. Хранителями даної традиції з премордіальних часів вважаються, за Г. Віртом, індіанські юто-ацтекські племена, які є нащадками тих америндських племен, котрі першими вийшли із гроту «Семи печер» (тобто із попередньої ініціальної традиції) гинучої арктичної прабатьківщини людства (Туле, Арктогеї) для збереження заповітної традиції.

Саме Сухраварді претендував на те, що у його вченні об'єдналися ці обидві гілки «мудрості» («правої» та «лівої»). Також він вважав, що «таємниці ал-гайб» — «прихованого» (мугаййабат) доступні через містичну інтуїцію (заук), божественне одкровення (кашф), уві сні, коли душі людей не під тягарем турбот та думок «світу очевидного» (алам аш-шахада). Ці таємниці постають у вигляді «накреслених рядків», «голосів» та «образів». Відповідно до цього у «Братстві охоронців Логосу» визнається неважливим ініціальний «сілсілат ал-барака» («ланцюг благодаті»), який передає ініціальну традицію та святість від засновника ордену до наступника, від вчителя до учня (іноді ініціація може здійснюватися без випробувального терміну та ангелом, святим або духом померлого шейха, або ж якимось магічним предметом, як от чаша чи камінь (Грааль), і тоді такий учень називається «увайса», за іменем йеменського сучасника Мухаммеда Увайса ал-Карані, ініційованого духом самого Пророка після його смерті), бо «благодать» (барака) дарується будь-якому містикові безпосередньо Богом («ал-маджзуб ал-муджаррад»). Містики-муджтахіди (перс. «муджтехід», тур. «мюджтехід») не мають рангів, їх соціальний та релігійний авторитет прямо залежить від їх знань та рівня містичного осягнення та містичних вправ («зікр», «хатм», «сама»).

На езотеричному ж, прихованому рівні «Орден Золотого Грифона» («Ramses Pharao», «Орден серця», «Thegion») є насправді організацією імперської синтетичної функції, яка утворює конспірологічну окультну Тріаду, урівноважуючи і гармонізуючи («Holy Royal Arch») обидва протистоячих Ордени — «Мемфіс Міцраїм» («Орден Лівої руки») та «Пріорат Сіону» («Орден Правої руки»). Щоправда, як один, так і другий висувають в якості альтернативи власних «посередників» — відповідно «Орден Зеленого Дракона» (Amphyreus) та «Орден Вищих Невідомих» (Superior Inconnu). Парадокс в тому, що для обох останніх людина філософськи осмислюється як Мікрокосмос у Макрокосмосі (і її символом є Пентаграма — «Пломеніюча Зоря»)⁸⁷⁹, в той час як містично-філософська доктрина «Короля-Сонця» розглядає людину як Макрокосм, що тимчасово (і з певною місією) перебуває у Мікрокосмі.

Аналогічно орден «Лівої руки» відстоює телурократичний (континентальний) принцип геополітики, а «Правої руки» — таласократичний (морський, торгово-колоніальний).

Орден «Правої руки» виступає носієм принципу «андрогінності», а «Лівої руки» — гінекократії з її «теплотным притяжением почвы», прагненням до суто біологічної пролонгації,

розчинення особистості у родовій стихії: «И жена бе облечена в порфиру и червленицу, и позлащена златом и каменем драгим и бисером, имущи чашу злату в руке своей полную мерзости и скверн любоддеяния ея» (Откр.: 17; 4).

У візіонерсько-фентезійній доктрині ордену «Лівої руки» («Мемфіс Міцраїм») відповідає Феанор, а «Правої руки» — Галадріель (Нервен, «Діва-Муж»).

Аналогічну **Тріаду** Р. Генон наводить в Каббалі, де дерево Сефірот складається з двох колон — «правої», Милосердя, Доброти, Світу і «лівої», Строгості, Правди («Дім Правди», Veith-Din), Суду (відповідно два аспекти Господа: Шаддай-Яхве — «Шаддай» («Всемогутній») — ім'я бога Авраама, Яхве («Я Той, Хто Є») — ім'я бога Мойсея, і Єлохім⁸⁸⁰-Саваоф, «Шемот рабба», III, 6). Синтезом же цих двох колон Сефірот є Шехіна (Shekinah)⁸⁸¹, «покоючащаяся сутність» («Сукка», 53а). Вона разом з ангелами зійшла з небес, сховалася у «заповітному місці» (!) — «місторім» і там проливала сльози над загибеллю Іерусалимського Храму («Хагіга», 56; «Берахот», 59а). Свого часу саме Шехіна обвінчала у Раю Адама і Єву («Ерувін», 18а). Під впливом гріха Адама Шехіна залишила землю і замешкала на першій сфері неба (Велон, «завіса перед світилами»), далі під впливом гріха Каїна — на другу сферу (Ракіа, «місце, де прикріплене сонце») і т.д. аж доки не досягла сьомого неба (третя — Шехахім, «місце священних каменів, що мелють манну небесну»; четверта — Зебул, «небесний храм, де архангел Михаїл приносить жертву Богові»; п'ята — Меон, «замешкання ангелів»; шоста — Махон, «місце дощу і граду, снігу і туману»; сьома — Аработ, «скарб справедливості, благоволинь та роси воскресіння», «Хагіга», 126). І тільки сім праведників (Авраам, Ісаак, Іаків, Леві, Кегат, Амрам і Мойсей) своїми добродіями повернули Шехіну з неба на землю і вона замешкала у Скинїї.

Але якщо сама Шехіна «видима» тільки у світі Трансцендентному, її фактичним проявом («слава Шехіни») і посередником («малакі»-«ангел») між світами є Метатрон (Metatron), якому Бог дав від своєї величі шістсот тисяч миль в довжину і тисячу у ширину («Хагіга», 15а). Вважається, що саме Метатрон маєть на увазі у визначеннях «Ангел лику Його», «Князь Світу» («Шар ха-олам»), «Священник» («Кохен ха-гадол»).

Герметичний гностицизм Агриппи Неттесейського **Тріаду** розглядає як зруйновану тепер гріхопадінням ідеальну єдність космічних субстанцій (ангелів-планет-елементів-сторін тіла-звуків-кольорів-муз-чуттів):

ПРАВА СТОРОНА:

- 1) права нога/вухо (Цафкіель/Престоли-Сатурн-Чібіс-Каракатиця-Кріт-Свинець-Онїкс/Карбункул-Соль-Блакитний-Ассафтіда (сірка/скаммонї і всі погані запахи) -Полігімнія-Уява;
- 2) права рука/ніздря (Самаель/Сили-Марс-Гриф-Щука-Вовк-Залізо-Алмаз/Онїкс-До-Червоний-Перець (перець і всі гострі запахи) -Кліо-Слух;
- 3) серце/праве око (Рафаель/Власті-Сонце-Лебідь-Тюлень-Лев-Золото-Карбункул/Хризолїт-Ре-Помаранчевий-Ладан (кориця і всі чудові запахи) — Мельпомена-Зір;

ЛІВА СТОРОНА:

- 4) голова/ліва ніздря (Цадкіель/Господства-Юпітер-Орел-Дельфін-Олень-Олово-Сапфір/Берил-Ля-Синій-Шафран (і всі інтенсивні запахи) -Терпсіхора-Глузд;
- 5) статеві органи/ліва ніздря (Ханїель/Начала-Венера-Голуб-Харїус-Козел-Мідь-Ізмарagd/Яшма-Мі-Жовтий-Мирт (сандалове древо і всі м'які запахи) -Ерата-Нюх;
- 6) ліва рука./рот (Міхаль/Архангели-Меркурій-Лелека-Кефаль-Мавпа-Ртуть-Агат/Топаз-Сі-Фіолетовий-Мускат (санда, мастік) -Евтерпа-Смак;
- 7) ліва нога/око (Габріель/Ангели-Місяць-Сова-Морський кіт-Кішка-Срібло-Хрусталь/Сердолік-Фа-Зелений-Алоє (камфора і менструальна кров) -Талїя-Дотик;

ЦЕНТР:

- 8) мовлення (Офаніель/Херувими-Зоряне небо-Ізмарагд-Уранія-Мислення);
- 9) слава (Серафими/Метатрон-Першодвигун-Сапфір-Калліопа-Пам'ять).

Езотерична доктрина Тарот знає також дану істинну функцію «**Ордена Золотого Грифона**» («**Короля-Сонця**»): «...розкажемо про сьому нумеровану карту, названу Колісницею... На ній зображений воїн-переможець, увінчаний короною та сидячий на колісниці, котру тягнуть чорний та білий сфінкси або коні. Зоряний навіс колісниці підтримується чотирма стовпами. Ця карта означає величного, який їде в колісниці творення. Екіпаж сонячної енергії, відміченої сімкою, розкриває таємницю семи планет, котрі є колісницями сонячної енергії, що торжествуюче здійснюють свій шлях у висоті. Чотири стовпи, підтримуючі навіс, символізують чотири могутності, на котрих тримається світ, котрий символізує зоряний навіс. Величний тримає скіпетр сонячної енергії, і його плечі прикрашені півмісяцями — Урім і Туммім. Намальований на колісниці сфінкс презентує таємну і невідому силу, за допомогою котрої переможний правитель рухається неперервно через різні частини всесвіту... Зверніть увагу: щоб рухатися шляхом творення, величний використовує як чорних, так і білих сфінксів. Іншими словами, елементи і Шляху правої руки, і Шляху лівої руки... Масони вважали, що людина в латах на колісниці означає сходження третього ступеня посвячення до четвертого. І що тільки на цій останній пошукач здатний удостоїтись прилучення до таємниць Всесвіту...»⁸⁸².

Тантрична доктрина теж має уявлення про цю **Тріаду**. «Нетра-тантра» (IX,11) визначає відповідно її складові («шляхи» — «марг») як «дакшина» (праве), «вама» (ліве) і «сіддханта» (встановлене), котрі представлені трьома маніфестаціями Шіви — Бхайрава, Тумбуру і Садашвіа, але поряд з тріадою як супутні їй присутні шість традицій («амная»), що асоціюються з богинями⁸⁸³: східна амная — Пурнешварі, південна — Нішешварі, західна — Кубджіка, північна — Калі, верхня — Трипура і нижня — Ваджрайогіні (буддійська, яка є не-істинна, а існує для зваби ворогів істинних традицій). Проголошується, що не було єдиного центру, з якого одна тантрична традиція поширювалася б якимись «колами», а в різних частинах майже одночасно виникали окремі «школи», які центрувалися довкола якогось основоположного тексту Традиції, і ці школи впливали одна на одну, перекриваючи, повторюючи або дублюючи версії т.зв. «додаткових» одкровень, відмінних від більш раннього ведичного об'явлення («шруті»).

В якійсь мірі уявлення про Тріаду потрапляє у грецьку міфологію, де центральним, урівноважуючим принципом виступає **Асклепій**, вихователь мудрого кентавра Хірона. В «Міфологічній бібліотеці» Аполлодора говориться, що Асклепій отримав від богині Афін кров, котра витекла з жил Горгони і використовував ту кров, котра витекла з лівої частини її тіла, людям на погибель, а ту кров, яка витекла з правої частини тіла, для спасіння людей. Зевс злякався, що люди можуть рятувати один одного, запозичивши у Асклепія його вміння, і вразив того блискавкою⁸⁸⁴. За це Аполлон, батько Асклепія, винищив циклопів, які викували Громовержцеві його зброю. Проте незабаром Зевс розкаявся і воскресив Асклепія, чим виконалося пророцтво дочки Хірона Евіппи про те, що Асклепій стане богом, помре, але потім йому знову повернеться божественність, тобто він двічі повторить свою долю. Образ Асклепія, який тримає чашу, обвиту змією, Зевс помістив серед зірок.

«Мемфіс Міцраїм» (і «Зелений Дракон») та «Пріорат Сіону» (і «Вищі Невідомі» + Орден Трапеції + Орден Восьмикутної Зорі) початково «...належали до Ієрархії так званих «**Вогнених Драконів Мудрості**», **Дхіан-Коганів**, відповідаючи Агнішваттам, Пірі, Марутам і Рудрам взагалі, будучи потомством Рудри, їх батька, тотожного Богові Вогню», «...названих пізніше «Синами Вогненого Туману»⁸⁸⁵, «Наші Спасителі, Агнішватта та інші «Сини Полум'я Мудрості» — уособлені греками в Прометей»⁸⁸⁶, «...кастою Магів, ... котра виховала першого Заратустру..., запрошених... як священнослужителі Сонця, в храм, побудований Самба, можливим сином Крішні... Вся ця розповідь викладена в Бхавішія Пурани. Стверджується, що Самба, після свого зцілення Сонцем (Сур'я) від прокази, побудував храм і посвятив його цьому Божеству. Але коли він забажав знайти благочестивого браміна для виконання в храмі вказаних ритуалів і прийняття дарів для Бога, то Нарада — цнотливий Аскет... — порадив йому не робити цього, бо Ману заборонив браминам отримувати плату за здійснення релігійних ритуалів. Тому він спрямував Самбу до Гаурамукха (Білий Лик), Пурахіта або жерця сім'ї Угразени, царя Матхура, котрий повинен був вказати йому, кого ліпше покликати. Жрець

спрямував Самбу запросити Магів, шануючих Сур'ю, для виконання цього обов'язку. Але через те, що він не знав місця, де жили вони, то Сур'я, саме Сонце, спрямовує Самбу в Шака-Двіпа, за межами соленої води. Тоді Самба вирушає в дорогу (пор. з мандрами Гільгамеша та Теймураза, — О.Г.), скориставшись послугами Гаруди, Великого Птаха, носія Вішну та Крішні, котра й переносить його до Магів... Маги суть Маги Халдеї, і їхня каста і культ були народжені в найранішій Атлантиді, в Шака-Двіпа, безгрішній... «⁸⁸⁷».

Гностики ототожнюють цих початково єдиних «Вогненних Драконів Мудрості» із «Змієм» («Нун») своїх передань — втіленим посланцем Мудрості-Софії в саду Едем до першого свого адепта — Єви (продовження природи свободи в людині), для них «Змій» — це «вічний Христос», «меч любові», «саяво істини», який відкрив людям природу Світла і матерії, дав Пізнання (Гнозис) цього світу: «Хто пізнав світ — знайшов труп, і хто знайшов труп — світ недостойний його». Сила «Змія» — не тільки пізнати світ, але й не прийняти його, а духовною сутністю «Змія» виступає «Утішитель» («Параклет»), котрий єдиний може пробудити «іскру Світла» у матеріальних тілах.

Початково орден «**Ramses Pharao**» зароджується, згідно з теософською традицією, як організація «древніх Ієрофантів» — «**Аргіанатх**» в Аргіаварші «Землі жертвопринесень»: «...є таємною назвою тої області, котра простягається від гори Кайласа до самої пустелі Шамо... Айр'яна-Варседія зороастриан, як місцевість, тотожна з нею. Тепер говорять, що вона знаходилася між озером Аральським, Балтістаном і Малим Тібетом; але в давні часи протяжність її була більш обширна...»⁸⁸⁸. Іншими словами, мова може йти про Євразійський степ і що певним чином охоронцями землі «древніх Ієрофантів» є посвячені в релігію Отця Неба північні іранці (массагети і сармати) та тюрки і монголи («...Sulde — позначення субстанції, котра захищала власний соціум і жажала та перемагала чужий, іконографічне вираження котрого на даний історичний період — сокіл, що, як відомо, пов'язано з сонцем»⁸⁸⁹; у елліністичній традиції — «Theion»).

«...Перша хвиля переселення племен індоєвропейської мовної спільності заповонила долину Ніла між 3600 — 3500 рр. до н.е. Ось як описує ці події грецька міфологія: Океан і Тетис породили сина Інаха і дочку Мелію. Інах перетворився у головну ріку Арголіди (тобто Аргіанатхи, а не реально історичної грецької Арголіди, — О.Г.). Інах і Мелія породили Фородея та Егіалея. Країна, котрою правив Егіалей, отримала назву Егіалея. Він помер бездітним (це явна паралель на Каїна та Авеля, тільки Інах-Єнох тут їх батько, а не син Каїна, — О.Г.)... І Фородей... навчився застосовувати вогонь, ... заснував і населив перше торгове місто — Фороною (це паралель першому містиві каїнітів Єнох, — О.Г.). Він став поклонятися Гері... і породив сина Апіса та дочку Ніобу... Ніоба і Зевс породили сина Арга (! — О.Г.). Арг заснував однойменне місто... Арг і Евадна... породили синів Екбаса, Піранта, Епідавра і Кріаса... Екбас породив Агенора. Агенор породив Арга Панопта (Всевидачого)... Арг (син Ніоби, а не Арг Панопт, — О.Г.) та Ісмена... породили сина Іаса/Інаха/Пірена. Іас/Інах/Пірен породив Іо, котра стала жрицею храму Гери. Зевс зійшовся з Іо, обернув її в білу телицю і наказав Гермесові викрасти її в Гери. Ревнива Гера приставила до неї всевидачого Арга (сина Інаха...). Гермес вбив Арга каменем і відрубав його голову з метою викрасти Іо для Зевса (це тотожне переказу про перемогу ведичного Індри над Врітрою і звільнення священних корів-вод, — О.Г.). Гнівлива Гера наслала засуху на Арголіду..., наслала також гедзя на білу телицю, котра, рятуючись від овода, втікла з країни. За нею вирушило воїнство куретів... вона прийшла до ріки Ніл, де повернула собі попередній вигляд і народила на берегах Ніла, в низинах біля міст Ісей і Бусіріс, сина Епафа, зачатого від Зевса. Мстива Гера попросила куретів захопити Епафа, але Зевс в гніві перебив куретів (тобто «загинула» певна консорція жерців, яка прибула в Єгипет, — О.Г.). Безвтішна Іо... виявила Епафа у жінки біблоського царя, котра викормила і виховала Епафа. Іо з Епафом повернулися до Нілу (тобто перша місія жерців виявилася невдачною, проте їх чекав успіх у Фінікії, звідки вдруге прибули до Єгипту, — О.Г.), де вона вдруге вийшла заміж за Телегона, який царював тоді над жителями долини Нілу. Телегон усиновив Епафа... Епаф зацарював над жителями долини Нілу, одружився на дочці Ніла (Апіса), німфі Мемфіді (! — О.Г.), та заснував місто Мемфіс (! — О.Г.). Епаф і Мемфіда народили дочку Лібію. Від шлюбу Лібії та Посейдона народилися близнюки Бел і Агенор (це явно символи Верхнього і Нижнього Єгипту, — О.Г.). Бел... породив близнюків Єгипта і Даная, синів Кеєя і Фінея, а також дочку Дамно... Агенор, также спершу царюючий... саме в Дельті (! — О.Г.)... [породив] сина Кадма...[,] прекрасну Європу і сина

Кіліка (епонім Кілікії, південної Анатолії; Агенор, маючий двох дружин, також генеалогічно тотожний Ламеху, маючому двох жінок, Кіліку, епоніму Кілікії з її родовищами міді, тотожний Тувалкаїн-коваль і мідних справ майстер, а його сестрі Ноємі/Наамі (іврит «Красуня»; *Буття*, 4:22; згідно з каббалістичною «Зохар» народилася з боку Тувалкаїна, з нею блудодіяли «сини божі» Аза і Азазель і вона стала матір'ю демонів; ~ викрадена Зевсом в образі бика Європа! — О.Г.). Пізніше Бел вигнав Агенора та його нащадків з долини Нілу... Курети, які прийшли з Арголіди слідом за Іо, власне й принесли в долину Нілу свої культу богів та обожнених героїв. 1. Культ священної телиці Іо..., по дв.-єгип. Нут... 2. Культ священного Апіда... , він же Епаф..., пізніше Хапі..., він же... Ба Осіріса,... Ка Птаха. 3. Культ бога Зевса в образі яструба-перепелятника,... пізніше бог —... «Гор Великий». 4. Культ бога Аїда... Осіріса... 5. Культ бога Посейдона... Сета... 6. Культ богині Гери... Хатхор... 7. Культ богинь Гери і Гестії в одній особі (Іо), пізніше Ісиди... 8. Культ богині Деметри... Нефтиди... 9. Культ Астерії... Лето... Анукет. 10. Культ героя Арга Панопта, пізніше Арсафес (... Хрішіф,... Харшафе), ототожнений еллінами з Гераклом. Окрім того, нащадкам Іо приписувалося традицією заснування міст Ісея, Бусіріса, Мемфіса (Єгипта), Хемміса, а також утворення ранніх держав у долині Нілу... Пелазги довідалися імена богів в долині Нілу й рознесли по всьому Середземномор'ю. Але особливу роль у справі освоєння єгипетського богословського спадку відіграв знаменитий Орфей... Кожного ранку Орфей підіймався на вершину гори Пангеї, щоб привітати молитовним співом світанок, і шанував там Геліоса, котрого називав Аполлоном...»⁸⁹⁰.

В герменевтичній традиції ці два **ордени «Мемфіс Міцраїм» та «Пріорат Сіону» — «Лівої руки» («Змій Зла») і «Правої руки» («Дракон Добра»)»⁸⁹¹ — символізуються «двома дамами» — **Ваджет (кобра) і Некбет (гриф)**, символів Нижнього і Верхнього Єгипту, покровителів міст Бхуто в дельті Нілу та Некхет біля Едфу, які відігравали найвизначнішу роль у додинастичному Єгипті і розташовані на іншому березі Нілу, навпроти Некхена — столиці adeptів бога Гора («шемсу-гор»; ст.-єгип. «некхен» — «місто сокола» греки переклали як «ієраконполь» — «місто яструба», а саме хамітське слово «гор (хар, херу)» близьке арабському «хуру» — «сокіл»; сам фараон іменується титулом «Сильний Бик Гора»). Також, як вважають «герметики», до ордену «лівої руки» був посвячений Мойсей, який виступив для іудеїв як adept «мідного (зеленого) змія», а орден «правої руки» серед арабів ініціював пророк Мухаммед (САВС), символ чого є «бурак» («кінь-блискавка»).**

В епоху фараонів кожний цар включав імена цих «дам» у своє п'ятичленне ім'я. Одночасно фараони та їх сестри-дружини, як зауважує Д. Рол, належали до еліти **клану «ірі-пат»** («один з нащадків Пата»), тобто біблійного Іафета, грецького Япета, ведичного Пра-Джапаті та ацтекського Пататекуті. Етимологічно Япет < дв.-єгип. jrt «те, що відокремлене від решти», «ззовні» (в той час як брат Ноя Нір < дв.-єгип. hrj «те, що виокремлене, але включенням у певне коло», «в середині»), Сім («семіт») < дв.-єгип. smd «край, маргінали» (ім антитеза — shwt «крайні», «братство»).

Клан «ірі-пат», начебто, шумерського («дільмунського», «серпопардського», тобто «довгошиїх леопардів», зображених на маніфестаційних палетках фараона Нульової династії Нармера) походження (до нього, наприклад, належав мудрець і архітектор Імхотеп, син Птаха, — творець концепції пірамід як таких, будівничий ступінчастої піраміди Джосера, намісник Нижнього Єгипту, верховний жрець сакрального міста-саду Іуну — «Геліополя» і бога сонця Атума, похований у Анехтауї), в той час як тубільні єгиптяни — до кланів «хенеммет» (Верхній, Південний Єгипет, символи — біла корона, лілія-«сешен», яка насправді росте в природних умовах лише на північ від гори Кармел, а в Єгипті лише культивувалася; бик Верхнього Єгипту — Бухіс, який є душою Монт-Амон-Ра) та «рекхіт» (Нижній, Північний Єгипет, символи — червона корона, лотос-«некхет», бик — Апіс, який є душою бога Птаха)⁸⁹². У Верхньому Єгипті поклонялися також баранячоголовому богові лівійського походження Амону, в той час як тубільне населення Нижнього Єгипту поклонялося богові Ра (Ре).

Завоювавши в 751 р. до н.е. Єгипет, кушитський цар Кашта змусив лівійського правителя Нижнього Єгипту Осоркона III зробити його дочку вищою жрицею «відновленого» об'єднаного культу Омон-Ра, що формально дало право Кашті на трон. Син Кашти Піанкхі (який, проте, називав своїм батьком бога Птаха, який «знаходиться на південь від своєї стіни», тобто Єгипету, оскільки сама ця грецька назва означає «помешкання Птаха») звільнив весь Єгипет від лівійських царів і об'єднав

велич Двох Земель, оголосивши резиденцією Напату, в 1200 км на південь від Гераклеополісу, де, в свою чергу, засів принц Тефнахт.

Для протистояння «варварам-кушитам» (і це при тому, що Куш вже тисячу років був під культурною домінантою Єгипту і став Меккою для будь-якого єгиптянина в умовах окупації варварами-лівійцями) та їхньому **синкретичному культові «любов Ра»** прихильники сепаратиста Тефнахта проголосили в древній столиці Єгипту Мемфісі, «відпочатковому помешканні Шу» (біля якого славні піраміди древніх династій на плато Гізе) власний культ з власною жрецькою консорцією — **«жерці чистоти (!) богів»**, апелюючи до релігії благочестивого часу фараона Тутмоса III (1521 — 1473 рр. до н.е.), котрому допомагали дванадцять чоловік — дев'ять братів та три сестри (явно сакральний символізм чисел !), в той час як кушитські фараони апелювали до більш архаїчної благочестивої традиції 2440 р. до н.е., коли за царювання V династії виникло т.зв. **«Братство Світла»** і яке спробувало встановити своє домінування над всім Єгиптом в часи фараона Ехнатона (власне наймані кушити-нубійці становили особисту «опричну» гвардію цього фараона).

Проголосивши себе засновником нової (XXV) династії, кушит Піанкхі, цар Об'єданого Єгипту, залишив володарів Дельти Нілу у спокої після того, як останній лівійський цар Осоркон IV капітулював, а принц міста Саїсу Тефнахт попросив милості. Проте з часом опоненти кушитського фараона підняли повстання на чолі з тим же Тефнахтом, а після його смерті — його сином Бекенренефом. Під час заколоту Піанкхі помер, але його брат Шабако жорстоко розправився з суперниками, закопавши їх вождя живцем у землю. Столицю було перенесено з Напати у столицю Верхнього Єгипту стародавній Фіви, центр культу Амона, Шабако дочку свою проголосив верховною жрицею Омона-Ра, а жерці мемфійського храму Птаха в 720 р. до н.е. сформулювали на основі аналізу давніх текстів особливий Мемфійський теологічний кодекс (т.зв. «тексти Шабака» або «чорний камінь № 498 Британського Музею») для протистояння консорції «жерців чистоти богів» (вони пізніше зробили з цього каменю жорна!), де розповідається про своєрідний «соломонів» суд бога Геба: він розділяє Єгипет між синами своєї дружини Нут: Сетові дістається Верхній Єгипет, а Осірісові — Нижній, а після того, як Осіріс «втонув» («Тексти Пірамід», 959, розповідають про боротьбу Сета і Осіріса і що саме Осіріс першим напав, бо в нього були «великі ноги та широкий крок»; пор. з ведичним переказом про кроки Вішну і його боротьбу з царем світу Балу), а Сет почав претендувати на частку брата, владу над Нижнім Єгиптом передають синові Осіріса Гору. Але згодом Геб своєю волею бажає передати весь Єгипет під владу внука і тому починається боротьба між племінником і дядьком, внаслідок чого перемагає Гор, втративши ліве око, і стає «об'єднувачем обох земель», а сакральним місцем як місце поховання Осіріса стає Мемфіс (ном Стіни). Примирила Сета і Гора богиня Ісіда, і Сетові була відведена роль «атланта» — «підтримувача» південнішого сузір'я Оріона (тобто він став групою зірок Гіади в сузір'ї Тільця). Начебто, в часі IV династії внаслідок прецесії відбувалося на небі зміщення на північ сакральної демаркаційної лінії, що розділяла небо Верхнього та Нижнього Єгипту (а отже, внизу так, як і наверху)⁸⁹³.

Саме з кушитським Єгиптом іудейський цар Іезекія, як про це розповідає біблійна «Книга Царств», вступає в союз проти Ассирії. Обложеному ворогами Іерусалиму цар Шабако направив на допомогу багатотисячну добірну армію (свого часу пророк Мойсей одружився на кушитці, «Книга Чисел», 12). Саме в ніч напередодні вирішальної битви, як про це розповідає Біблія, сталося чудо — Ангел Господній вразив ассирійську армію Сеннахеріба, вбивши 15 тисяч чоловік, внаслідок чого в 701 р. до н.е. ассирійці поспішно залишили Палестину. В результаті взаємодій між кушитами-хамітами та іудеями-семітами (наприклад, у Мемфісі існувала стародавня іудейська колонія) виникає новий етнос, який, проте, під тиском люто ворожих до них ассирійців, змушений був мігрувати на батьківщину прабабків, де отримали назву «фалаша» («вигнанці»), «чорні євреї» і поселилися в Ефіопії в горах на північ від озера Цана. Вони розмовляють на одній з хамітських мов, не знали давньо-іудейської мови, не святкують Пурім, не дотримуються приписів Талмуду та Мішни. В X ст. фанатична цариця-«амазонка» фалашів Юдіт («Вогонь») з вогнем і мечем пройшла по Ефіопії, руйнуючи храми, вбиваючи монахів та священників, обертаючи в рабство християн.

Коли Шабако через п'ять років помер, його трон успадкували сини Піанкхі: старший Шибітку та молодший Тахарка (біблійний Тіртак), але ще через п'ять років Шибітку вмирає і молодий Тахарка залишається сам на троні у Фівах. Його царювання розпочалося в 690 р. зі щасливого

знамення — потопу (безпрецедентний розлив Нілу до 90 метрів), який не тільки змів із землі пацюків та інших паразитів, а призвів до рекордного урожаю та хвилі народної радості з приводу зацарювання нового правителя, якого благословляють боги. Для боротьби із сепартистами Дельти з їх консорцією жерців «чистоти богів» та культом «**червоного (рожевого) Анх**» Тахаркха переносить резиденцію в саму Дельту і звідти веде активну зовнішню політику, внаслідок чого проти Ассирії повстають Тір і Сідон. Але невдало, бо завдяки верблюдам ассирійська армія Асаргаддона переходить Синайську пустелю, розбиває своєю залізною зброєю авангард єгиптян, озброєний бронзовими і латунними мечами, списами та стрілами, і бере у змові із принцями Дельти столицю Мемфіс, захопивши дітей і гарем царя. Сам цар вдало рятується (хоча на переможній стелі Тахарка зображений у вигляді полоненого, якого ведуть за кільце, продіте через губу). Ще декілька раз Мемфіс переходив до рук ворогуючих сторін, аж доки Тахаркха не помер у віці 64 років в 666 р. до н.е., воюючи з сином Асаргаддона Ашшурбаніпалом. Його трон успадкував племінник Танветамані (Тенуат-Амон), якому перед цим приснився сон про те, як дві змії піднялись по обидва боки від нього. Він коронувався в Напаті, здійснив паломництво до храмів острова Елефантина, його зустріли як тріумфатора у Фівах, він вигнав заколотних принців з Мемфісу знову у Дельту.

Тут в місті Саїсі укріпився фараон Псамметіх I, якому вдалося відкупитися від скіфів, які були запрошені кушитами на допомогу в боротьбі з Ассирією. Під час цієї боротьби загинув улюбленець ассирійського царя Ашшурбаніпала мемфісько-саїський правитель Нехо і в Саїсі зацарював його син Псамметіх II (595-589 рр. до н.е.), а потім внук Апрій (589-570 рр. до н.е.), на боці яких воювали грецькі (мілетяни) та карійські (лідійські) найманці і з якими Псамметіх II здійснив похід у Нубію, засвідчений Геродотом (II, 161) і єгипетськими джерелами. На острові Елефантина збереглися грецькі написи, зроблені грецькими найманцями. Згодом фараона Апрія скидає бунтівний воєначальник Амасіс, якого підтримали греки, але в 525 р. перський цар Камбіс розбиває Амасіса і завойовує Єгипет. За цих умов XXV (Кушитська) династія вже не змогла повернути собі Єгипет, але правила в Куші (Мерое, між П'ятим і Шостим порогами) ще понад тисячоліття (66 нащадків Танветамані).

Нова роль кушитів в історії Єгипту розпочинається з 250 р. до н.е., коли цар Ергаменес і п'ятеро його наступників встановили неймовірно дружні стосунки з новими правителями — грецькою династією Птолемеїв, яка зуміла на певний час придушити «осине гніздо» — т.зв. «мемфіських змовників». Після експедиції в Куш римських легіонерів намісника Єгипту Гая Петронія (20-ті рр. до н.е.), де їм сміливо протистояла цариця-«кандаке», країна ще триста років процвітала, але зрештою в 350 р. її завоював ефіопський володар Аксуму (Шеби) християнин Езана, але сам народ кушитів, не бажаючи приймати нову віру, під проводом своєї цариці полишає батьківщину і, за деякими даними, мігрує на захід аж на 900 км від Нілу, де їх частина відома під іменем «каджідді», а інша — «дарфури». Ремісників, торговців та воєначальників кушитів радо приймає Східна Римська імперія, яка, проте, постійно плутає їх з ефіопами (шеба) і певну їх частину розселює на кордоні з закавказькими царствами (звідси свідчення про «ефіопів Абхазії»), а іншу — в Дакії та Паннонії. Найвірогідніше, вони стали визначатися на Балканах як «темні люди» («чорні, як смола»): копт. qmj.t «смола» > «кмети» — «чорні люди, слуги» (звідси й інші реалії: копт. jnk займен. «я» > «інок»).

Цікавим є той факт, що скрізь кушитів-«ефіопів» супроводжувала священна тварина, яка з часом витіснила з біологічної ніші європейську куницю, — кішка (нуб. kadis «кішка» > лат. cat(t)us, укр. «кіт»), в той час як по-грец. hairoygos, але куниця зберегла в давньо-грецькій ностратичне визначення священної тварини (hiktis)⁸⁹⁴.

Також не слід забувати, що реформа кушитських фараонів в часі тотожна із виникненням Риму як такого і що власне їх **езотерична традиція «любов Ра»** перебувала у «гностичному» спілкуванні із традицією расенів (тусків, етрусків, тіренів): «...Ромул поховав Рема і своїх вихователів на Ремонії і зайнявся розбудовою міста. Він викликав з Етрурії людей, котрі дали йому ретельні свідчення та поради стосовно застосованих в даному випадкові релігійних обрядів і правил, як це буває при посвяченні в таїнства» (Плутарх, «Життєписи. Ромул», XI). Лукумоном був саме Тарквіній Древній, засновник етруської династії царів у Римі (616-509 рр. до н.е.), син корінфянина Демарата, який отримав посвячення в Етрурії, а потім переселився в Рим, де став мужем знаменитої пророчці Танаквіл. Він став засновником страхітливого для майбутніх римських істориків-республіканців культів потойбічних божеств на чолі з Дітом та його батьком Мантуєм (від його імені походить латин.

tundus «заглиблення»), а палац царя (Регіум) вмістилищем жахливих чуд. Зокрема, як і єгиптяни, етруски будували собі при житті гробниці, встановили неймовірне свято, під час якого необхідно було вбивати немовля тощо. Цікавим також є звичай етрусків, за яким на краях поховальних урн-каноп розташовувалися зображення голів грифонів, покликаних оберігати від злих сил попіл померлих, а кришки цих урн вінчала фігурка жінки в довгому до пят одязі, з довгою косою за спиною «а ля вріль», з піднятою правою рукою в «арійському» салюті, а ліву з браслетом на лікті притиснула до грудей, звернувши до неба широко розкриті очі⁸⁹⁵.

Ця група альбанських посвячених-етрусків (лукумонів) з гострими чорними бородами утворила в Римі трибу Luceres («світлі»), сабіняни — Titii (від імені сабінського царя Тіта Татія), а власне римляни — Ramnes. Виникає особливий римський орден — Курія, члени якого іменуються «кардиналами» — маючими право закривати або відкривати cardo — ворота в інший світ. Це цілком в дусі античності Європи. Наприклад, у елліністичному світі виникають клуби (асоціації) з власними храмами, котрі об'єднували представників різних полісів для задоволення релігійних або професійних потреб (клуб Ерметів у Афінах, Епіктетів у Фере), зокрема для натуралізації чужоземців та їх релігій і ремесел у полісі. Крім того, ряд масонських традицій вважає, що наступний цар Риму етруск Нума Помпілій в 715 р. до н.е. удосконалив організацію «будівельників мостів», які мали своїм покровителем Діоніса і прибували в Італію з центрів своїх навчань в Сирії та Лівані, і організував колегії зодчих. Надалі члени цих колегій мандрували за римськими легіонами, споруджуючи скрізь мости, дороги, акведуки, храми, амфітеатри тощо⁸⁹⁶. Вважається, що саме латинське слово «майстер» («магістр») походить від етрусського імені Мастарна, яке носив римський цар Сервій Туллій (VI ст. до н.е.), який встановив майновий ценз, розподілив політичні права, ввів військовий обов'язок, обвів Рим безпечними фортечними стінами. Саме Мастарна Сервій Туллій був підступно вбитий, на його місце прийшов тиран Тарквіній Гордий, якого, зрештою, римляни вигнали і скасували владу царів, встановивши в себе республіку.

Також саме в цей час, який К. Ясперс назвав «вісьовим часом», у світовій історії «... відбувалася, — як зауважує Р. Генон, — **реадаптація «першозданої традиції» в стосунку до умов «залізного віку»** (наприклад, саме тоді виникає кельтський гальштат). В Китаї вона характеризується розділенням єдиного до того часу «традиційного вчення» на дві гілки: езотеричну — даосизм і екзотеричну — конфуціанство; в Індії — породила буддизм з його запереченням релігії Вед, неприйняттям кастової системи і проповіддю настільки ненависної Генону «моралі»; на Заході, в країнах Середземномор'я — співпала із зародженням натурфілософії»⁸⁹⁷.

Дослідження К. Найта і Р. Ломаса прояснюють **сутність «Братства Світла»**, до традиції якого («любов Ра») апелювали кушити. За їхніми результатами виходить, що **масонські ложі зберегли несвідомо сам ритуал інтронізації глави Братства — фараона** (народження нового «живого бога», пов'язаного одночасно з похованням попереднього фараона) **або, вірніше, факт його реформи, викликані втратою знання про ритуал реінкарнації — перетворення спадкоємця престолу на «живого бога»-царя** (міфологічно — народження Ісідою царя Єгипту Гора-Амона Ра від померлого Осіріса, тобто Гор — «син вдови»). Сталося це тоді, коли гіксоський володар Нижнього Єгипту, який захопив Мемфіс і при якому управителем був біблійний патріарх Йосиф Красивий, син Іакова/Ізраїля, спробував вивідати таємницю ритуалу інтронізації фараона у представника XVII династії, який царював у Фівах (Уїс, Південне місто). Спроба була неуспішною з причини вбивства агентами Йосифа (масонський Юбело, Юбела і Юбелу, а узагальнено — Юви) тридцятилітнього фараона Секененра Тао II (Секененра/Сакнан-Ріа Таа), прозваного «Безстрашним» і протистоянню якого гіксоському володарю Апопі у єгиптян існувала спеціальна повість-казка (мумія Секененра демонструє власне ті ж три рани, що були нанесені, згідно з переданням масонів, великому майстру-архітектору Хіраму Абіфу; мумія містить також сліди часткового розкладу, отже, тіло було бальзамоване не одразу ж після смерті, а згідно з переданням масонів, вбивці тіло Хірама закопали під кущем **білої акації** і його довгий час розшукували; сама мумія знайдена в тому ж похованні, що й молодша на кілька сотень років мумія фараона Рамзеса II; окрім того у деяких ритуалах масонів Хірам іменується як Аїмон/Аймен/Амен/Беннейм, що явно натякає на імена на фіванського бога Амона і каменя піраміди Бенбен)⁸⁹⁸.

Начебто непрямим свідченням про причетність євреїв до вбивства фараона є слова вмираючого

патріарха Іакова про синів від Лії: «Симеон і Левій — то брати, їхня зброя — знаряддя насильства. Хай до їхньої змови не входить душа моя, і нехай не прилучиться слава моя до їхніх зборів, бо вони в своїм гніві людину забили, а в своїй сваволі вола копит позбавили... Проклятий гнів їхній, бо сильний, та їхня лютість, тяжка бо вона! Поділю я їх в Якові, і їх розпорошу в Ізраїлі!» (Буття, 49:5-7). Як відомо, померлі патріархи Іаків та Йосиф були забальзамовані, тобто поховані аж ніяк не за єврейським звичаєм (Буття 50:2,26). А той факт, що «...став над Єгиптом новий цар, що не знав Йосифа» (Вихід, 1:8) свідчить про прихід до правління іншої династії Нового царства, ворожої до євреїв.

Після загибелі фіванського фараона його сини Камос (Ка-масі) і Яхмос I (Ах-масі; 1584-1559 рр. до н.е.), під благословінням своєї **мудрої матері-вдови Яххотеп/Ах-хатпі** очолили визвольну війну, яка призвела до того, що гіксосів — західносемітських воїнів-пастухів — було назавжди вигнано з Єгипту, а війська повстанців вторглися як у Палестину, так і північну Ефіопію (яка була союзником гіксосів) з її прославленими золотими родовищами. Ударну ж силу армій Камоса і Яхмоса склали найманці з південних земель (кушити/нубійці), широко почали застосовуватися колісники та кіннота. Розбивши гіксоського правителя Апопі, який в єгипетській міфології став зображатися демонічним змієм Апопом, якого перемагає бог сонця Ра, Яхмос переміг і військо заколотників на чолі з Тетіаном/Ататі-Ана, образ якого, найвірогідніше, став символізувати принципівих богоборців і потрапив у античну традицію як «титан». Вже внук Яхмоса Тутмос I (Дхут-масі; 1538-1525 рр. до н.е.), син сестри фараона Аменхотепа I, вогнем і мечем пройшов всю Палестину і Сірію і вперше зіткнувся в кровопролитній війні з державою індоаріїв Мітанні, яку розгромив і встановив прикордонний стовп на середньому Євфраті. Тутмос остаточно порвав з тисячолітньою традицією поховання царя в піраміді, гробниця була споруджена у великій таємниці в гірській ущелині, в так званій «Долині царів», що на захід від Фів. Тутмосу I належить така відвага, як проголосити наступним фараоном свою дочку Хатшепсут.

Коли внук Тутмоса I вищезгаданий Тутмос III (тронне ім'я — Манахпїрїя; 1503-1491 рр. до н.е.), народжений наложницею Ісою (Ісідюю), займав незначний ранг серед жрецької консорції храму Амона і не мав шансів на престол, як свідчить генеалогічна легенда, був обраний самим богом на царство цікавим чином: під час церемонії в залі Кедрових колон ідол Амона у храмовому човні, якого проносили повз молодого Тутмоса, настільки став важким для несучих його жерців, що вони змушені були його поставити на землю, і це було розцінено як знамення. Даний мотив цілком схожий з тим, як раптом став важким біблійний Ковчег Заповіту. Ставши за допомогою жерців Амона на двадцять років співправителькою Тутмоса III, фараон(-ка) Хатшепсут (1525-1503 рр. до н.е.), круглолиця жінка з видовженими очима і ледь орлиним носом, відправляє за вимогою оракула храму Амона першу велику експедицію в блаженну країну Пунт для добування її скарбів. Це цілком подібно до експедиції царя Соломона, споруджувача ієрусалимського храму, у країну Офір за її скарбами для храму.

Як ми вже зазначали вище, саме Тутмос III десь 1500 р. до н.е. заснував (або реформував) **мемфіську консорцію «жерців чистоти богів»** (вона стала опонувати «Братству Світла», до якого апелювали кушитські фараони). Саме цю консорцію у доколосотеричній літературі зазвичай називають «**Великим Білим Братством**» («пра-ілюмінатими»), а багато шарлатанів від окультизму взагалі ототожнюють «Братство Світла» і «Велике Біле Братство»: «...На середину терміну його (Тутмоса III, — О.Г.) правління вавилонські втікачі (начебто, прихильники вавилонського царя-реформатора Намму, преслідувані його племінником Егнаном II, — О.Г.) та їхні єгипетські послідовники згуртувалися довкола секти, яка сполучала містику з наукою й називалася тоді Великим Білим братством... Велике Біле братство розгалузилося на різні гілки, котрі, як і раніше, об'єднувалися між собою, попри географічну відстань і плин часу. Золота його гілка закорінилася в Індії та на півдні Китаю, Червона гілка — на півночі Африки, на півдні Італії та на її островах, де через багато століть налагодила контакт із представниками нового грецького мислення і проникла до нього, так само, як Зелена гілка — до таємних арабських і палестинських сект. Ядро Великого Білого братства, що, як і колись, підтримувало стосунки із Золотою, Зеленою та Червоною гілками до виникнення християнства, ба й по тому, перемістилося до Риму й закорінило там своїх важливих людей... Секта асасинів... підлегла Великому Білому братству... Зростання арабської імперії надало Великому Білому братству змогу розповсюджувати свої знання, що їх вони черпали в усіх віддалених

куточках тогочасного цивілізованого світу... й перекладали їх західноєвропейськими мовами. Цей аспект є дуже вагомим для розуміння походження ілюмінатів, оскільки вони... належать до внутрішньої гілки Великого Білого братства, яка наголошувала на науковому пізнанні й на такій меті, як контроль над політичною, економічною та військовою владою, знехтувавши натомість доти найголовніші складники секти — езотеричні поняття і практики... Укорінившись... братство спробувало ствердити своє панування... над діяльністю масонів і розенкройцерів, і це йому вдалося наполовину... Ані на мить не можна забувати, що справжня мета секти... полягає в ще дужчому зміцненні своєї і так уже поважної влади і впливу... рішуче здійснювати контроль над людністю й позбавлятися установ і організацій, що є перепонами до цієї найвищої мети...».⁸⁹⁹

Проблему появи «архітектурної теми» в даному контексті переказу про вбивство Секененра/Ахірама слід, як на нашу думку, пов'язувати з тим фактом, що саме син Секененра цар Яхмос I як засновник нової XVIII династії (1584 р. до н.е.) став щонайперше титулувати себе «**фараон**» («**пір-а/пер-о**») — «**великий дім**», яке з часів Середнього царства позначало тільки царський палац. Перемога синів, внуків і правнуків Секененра над Ефіопією, Палестиною, Сирією та Мітанні і щорічні данини з них неймовірно збагатили Єгипет. Це щонайперше відбилося на зодчестві. За царювання Тутмоса I починається та гігантська будова, котрою Фіви хотіли віддячити і звеличити свого бога **Амона** («**Заповітний, Сокровенний**») як дарителя перемог і покровителя імперії. Головне місце шанування Амона у Фівах — це Карнакський храм (Апа-сау). Високі, гостроверхі грановані стовпи (гранітні обеліски), дві величезні подвійні кам'яні башти (пор. з масонським двома стовпами!) з воротами посередині (пілони), подвір'я з рядами величезних царських споруд, які виросли перед древнім храмом, наочно свідчили про міць і багатство Нового царства. Споруджувачем храму був великий майстер Інені.

Інший зодчий Сененмут (Санна-мауа) спорудив цариці Хатшепсут друге чудо єгипетського зодчества — її поминальний храм, і він же керував зведенням храмів в Карнаці та Луксорі з величезними гостроверхими обелісками (стовпами). Одночасно він (за походженням син нечиновних батьків, приближений Хатшепсут ще до її інтронізації) був жерцем бога Амона (у Фівах) і головним жерцем бога Монту (в Геліополісі/Ана Манте), управляючий господарством (житницею, угіддями, ткачами) цариці і вихователем, разом з братом Сан-Міном, її дочки Нефрури. Як тільки цариця померла, вся гільдія її сановників, архітекторів та жерців зазнала страшного гоніння з боку прихильників Тутмоса III, і вони частиною втікають в Палестину. Фараон Тутмос III через два роки після свого самостійного царювання розпочинає завоювання непокірних Палестини, Сирії, Фінікії та Мітанні, опір яких очолило священне місто Кадеш (що на Оронті). В Езраелонській долині біля міста Мегіддо (саме там, де нас очікує грядуча апокаліптична битва між воїнствами Добра зі Злом) розбиває повстанців і бере в облогу місто на сім місяців, після чого те здається на милість фараона. На всій території знову повернутих земель Тутмос III споруджує храми на славу і велич Амона і найбільше оздобрює храм у Фівах. Наступники фараона всіляко продовжували його політику, зокрема в Луксорі теж був споруджений храм, аналогічний фіванському. Відомі імена двох архітекторів-близнюків, які керували спорудою храму, — Гор і Сет.

Славнозвісними наступниками були і фараон Аменхотеп III, період правління якого в 38 років був своєрідним «золотим віком» династії та для будівництва храмів Амона, і його син, відомий фараон-реформатор Аменхотеп IV (**Ехнатон**; 1424/1419-1407 рр. д н.е.), за наказом якого архітектор і «розпорядник слуг бога всіх богів» Пареннефер спорудив у Фівах храм «Дім Атона». Наступний «Дім Сонця» було вже споруджено в новій столиці Ахетатоні («Горизонт Атона», біля теперішнього міста Ель-Амарна). Він складався з двох величезних споруд всередині прямокутної огорожі, витягнутої в довжину на відстань 800 м. Один двір йшов за другим, будучи розділений подвійними баштами, а священною частиною вважався задній храм, який називався «Двором сонячного каменю» (пор. з мотивом каменю в масонському храмі).

Дивно, але невдовзі після своєї інтронізації Аменхотеп IV приймає ім'я «Єдиний для Ра», а його палац отримує назву «Тріумф на небосхилі». Це більш ніж дивно, адже в палацах з такою назвою проводилося зазвичай свято «Хеб-сед» на честь відзначення тридцятиліття царювання фараона, тобто тоді, коли вважалося, що є небезпека для життя фараона і необхідне його «відродження», для чого проводилася повторна інтронізація (і свято «Хеб-сед» проводиться на п'ятий рік царювання), після

якого фараон приймає ім'я Ехнатон («Корисний Атону»). Незабаром проголошується, що єдиним царем Єгипту є лише Сонце, «Шу, який є Атон»⁹⁰⁰ (Шу — бог повітря, простору між небом і землею, зображався Шу-Атон, переважно, чоловіком, який стоїть на одному коліні з піднятими руками, якими підтримує небо над землею, тобто виконує ту ж функцію, що й Атлант грецьких міфів; дв.-єгип. sw «порожнеча, світло»), а офіційною емблемою сонця стає диск зі змією (урієм) та променями-руками. Як вважає О. Морозов, реформа Ехнатона була викликана природним явищем — вибухом вулкану Санторін біля острова Крит, який власне й знищив мінойську цивілізацію. Вибухи були чутні на відстані тисячі кілометрів, а гігантські хвилі-цунамі та хмари вулканічного попелу з окисами і сульфатом заліза, закриваючи сонячний диск, цілком досягали і приморської частини Єгипту та підкорених йому земель в Сирії та Палестині, викликаючи панічний жах населення і безсилля традиційних релігійних ритуалів, спрямованих на приборкання стихії. Про що й розповідалося фараонові⁹⁰¹. Що зрештою, і відбилося у традиційному масонському ритуалі: «Брат, — запитав вчитель, — чого ти хочеш? — Я хочу Світла!».

Також цікавим є той факт, що раптом багато наблизених до фараона Ехнатона сановників починають визначати себе «сиротами» (воєначальники Маї та Рамсеса, верховний жрець Амона Панехсі, хранитель скарбниці Сута, верховний бог Атона Туту і багато інших), чого не було в попередні часи. Частина з них попала пізніше в немилість ще за життя фараона, але решта після його смерті знайшла порозуміння з ворогами релігійної реформи — жерцями богів Амона і Птаха. Столицю, проте, було повернуто не до Фів, а до Мемфісу, давньої столиці бога будівництва Птаха і фараонів-будівельників пірамід та храмів сонцю. Як відомо, саме тут спорудив гробницю Джосеру архітектор Імхотеп (І-ма-ха-тап), якого після смерті тут шанували як бога лікування і під царюванням «Тосортроса» (тобто Джосера) і єгипетський жрець Манефон у своїй праці з історії Єгипту згадував про винахід саме єгипетським Асклепієм (богом лікування у греків) будівництва з тесаних каменів. Тим самим, у післяреформенний період відбулася спроба зняття всіх тих суперечностей, які виникли з ходом історії в духовній культурі (втрата ритуалу реінкарнації фараона та ексцеси протистояння жрецьких гільдій).

Іншими словами, в часі вступу Єгипту у бронзовий вік значну роль почала виконувати консорція жерців-сонцепоклонників, одним з обов'язків яких було й володіння мулярським та архітектурним мистецтвом, а підкорення Єгиптом Палестини та Фінікії призвело, звісно, і до знайомства ханаанейн та євреїв з ним, а також із супровідними ритуалами.

ШАМБХАЛА У ВЕДИЧНО-БУДДІЙСЬКІЙ ТРАДИЦІЇ

Про існування царства **Шамбхали** (санскр. «Дійсно щаслива», тибет. Деджунг, bde 'byung «джерело щастя») індусам повідомила ще «Бхагавата Пурана» та санскритська енциклопедія «Вахаспатья». Шамбхала називається також «Країна дев'яносто шести», тобто за кількістю міст, що оточують її столицю **Калапу** (санскр. «Складена з частин»). За даними індуських джерел, ця країна знаходиться десь на схилах Гімалаїв, біля Бхутану (Бутану, де її називають «Ксембала») та Тибету або в окрузі Нгарі Західного Тибету. Біля неї у Західному Тибеті землі Арівархи розташована священна гора Кайласа.

Багато буддистських текстів містять ретельні, але не чіткі, описи досягнення Шамбали (Шамбхали). Чи слід їх приймати буквально, чи метафорично — думки розходяться. Наявні тексти, в котрих дається детальний опис самого царства. Наприклад, згідно з «Великим коментарем до Калачакри» буддиста Міфама (XIX ст.) царство Шамбхали розташоване на північ від ріки Сіга та розділене вісьмома гірськими пасмами. Столиця правителя Калапа (санскр. «складена з частин»; у «Матсья-пурані» наявний варіант назви — Катапа), начебто, розташована у формі великого кола на вершині гори Кайласи, що знаходиться в центрі країни. На південь простягається сад Малайя, а в центрі — храм Калачакри⁹⁰².

Тибетський монах Манлугпа (XIII ст.) написав перший путівник у Шамбалу, вибравши

точкою відліку свій дім, від якого слід рухатися по напрямку в Ладак(х)у, потім у країну Хор, потім повернути у країну Согпо (Монголію) і приблизно років через два можна досягти Шамбали⁹⁰³.

Проте якщо в іранських (таджики) варіантах переказів правителем Чамбулі Мастоном був богатир Кер-оглу, то в тибетських легендах вищезгаданий цар-воїн Гесер (XI ст.) із Лінги (провінція Кхам на сході Тибету) лише керувався духовним наставництвом містичної, перебуваючої у «тонкому світі», на «небесах», Шамбали, і навіть не здійснював туди подорож — його зв'язок із царством був духовним⁹⁰⁴.

У ваджраяні буддизму (не плутати з ваджраяною індуїзму!) першим правителем Шамбали вважається Чандрабhadра або Сучандра («Добрий Місяць»; тибет. Давасамба або Дава Самбо, кит. Сюй-Чженьцзюнь) з північного Кашміру, яким мати завагітніла неприродним чином від перлини, що впала їй за пазуху із дзьоба золотого фенікса (пор. із зачаттям українського героя Котигорошка, давньо-індійського Кітта-Хари.).

У китайському варіанті Сюй-Чженьцзюнь, володар країни Дежюнг (Шамбхали; також можна тут згадати легендарну країну — «святилище Безсмертних» даосів Тебу, загублену десь між Тхуанем і Тибетом, де пасма сніжних вершин приховують вузькі долини, пересічені стрімкими потоками і водопадами), у віці 136 років разом зі своїми домашніми, півнями та собаками із Західної гори вознісся на небо. Він залишив нащадкам 130 віршів, що досі використовуються для ворожіння.

В даоській антології «Юнь цзі ці цян» розповідається, що «щасливі землі» розташовані між «славними горами» і що верховний правитель небес (шан ді) послав туди досконалих людей («чжень жень»), безсмертних, для повного набуття Дао та для допомоги «земним безсмертним» («ді сян») підготуватися до вищої форми безсмертя — вознесіння на небо. Таких земель нараховується 72 і до кожної приписаний певний «безсмертний»⁹⁰⁵. Окрім того, вважається, що даосизм буквально був привнесений із Індії з її уявленням про праведну країну у Гімалаях. Про генетичну тотожність даосизму та індуїзму свідчить наступний підбір фактів:

1. Брахман — єдина вища реальність. Світ не реальний, бо мінливий, не стійкий і не вічний.

За даосизмом, всесвіт перебуває у постійному русі та циклічній зміні: «Дао — глибока (основа) всіх речей» («Дао де цзін», 62).

2. Брахман, на противагу феноменальному світові, незмінний.

«Змінюючись разом з часом, Дао зберігає (в той же час) свою постійність. Йдучи за (постійно мінливими) речами, воно саме незмінне» («Гуань-цзи», 37); «Ось річ, у хаосі постаюча, перше неба і землі народилася! О беззвучна! О позбавлена форми! Самотньо стоїть вона і не змінюється. Скрізь діє і не має перепон. Її можна вважати матір'ю Піднебесної» («Дао де цзін», 25).

3. Брахман вічний.

«Дао вічне і безіменне» («Дао де цзін», 32); «(Воно) існує (вічно) як-от нитка, що не закінчується, і його дія невичерпна» («Дао де цзін», 6).

4. Увесь світ — лишень еманція Брахмана. Тобто, Він — першопричина.

«Дао народжує одне, одне породжує два, два породжують три, а три породжують всі речі» («Дао де цзін», 42); «Дао — це те, посередництвом чого створюється тьма речей» («Хань-Фей-цзи», 20); «Дао — основа всіх речей» («Гуань-цзи», 30,1).

5. У Брахмані все виникає, існує і зникає.

«Дао незмінно є всеохоплюючим...»; «Воно — те, посередництвом чого речі речі народжуються і вдосконалюються» («Гуань-цзи», 49).

6. Брахман не доступний словесному описові.

«Дао, котре може бути виражене словами, не є постійне Дао» («Дао де цзін», 1); «Про Дао розповісти не можливо» («Чжуан-цзи»); «Дао — це те, що не можна виразити словами, воно недоступне нашим очам і вухам» («Гуань-цзи», 49).

Також китайці епох Тан (Тао Юань-мін Цян, Ван Вей, Лю Юй-сі, Хань Юй, Ші Цзянь-у, Цао Тан, Чжан Цзе) та Сун (Су Ші, Ван Ань-ші, Чен Да-чан, Ван Ші-пен, Фан Хуй) знають чудову країну «Персикове джерело» (куди потрапив рибалка Хуан Дао-чжен; він вдосконалювався в горах у даоському вченні, потім виїхав невідомо куди на білому олені; в іншому варіанті його імя — Лю Лін-чжи, друге ім'я — Лю Цзи-цзі, праведник з Наньяну в 310 р.н.е., що мандрував у горах Хеншань), яку пізніше ототожнювали з даоським храмом Таохагуань в Дінчжоу⁹⁰⁶. Згадає таку ж

країну і Лао-цзи⁹⁰⁷

Начебто, саме в ній врятувалися древні від безчинств імператора Цінь Ші-хуанді. Їх керівниками були Си Хао — «Чотири Сивих», котрі заховалися на горі Шаншань біля Лояна в провінції Хенань. Також у «Ле-цзи» Чжан Чжана описується міфічна країна на далекій півночі: «... Коли Юй розмежував води і землю, він заблукав і забрів у країну на північному березі північного моря невідомо на скільки тисяч десятків лі віддалену від Цічжоу — серединної області. Країна називається Чжунбей — далека північ, і не видно їй ні кінця, ні краю... І на всі чотири сторони це рівнина, оточена гоами. А в середині тої країни стоїть гора Хулін, що по вигляду своєму нагадує «даньчжуй» — «глек для вина». На вершині її круглий отвір і називається він — Печера б'ючої води. Звідто бере початок ручай, що називається Священним джерелом. Він пахучіший, ніж орхідея, і солодший густого вина. Він поділяється на чотири потоки, що збігають з гори і розтікаються скрізь, по країні. Там лагідна природа і нема хвороб, а люди невередливі та поступливі, не сваряться і не вступають у бійку. Вони м'якосердні та ніжної тілобудови, не зазнайкуваті, не заздрісні, старі і малі завжди разом. Нема у них володаря та чиновників, чоловіки не відокремлюють себе від жінок, нема там ні сватівства, ні весільних подарунків. Живуть вони біля води, не орють і не сіють. Там тепле повітря, і вони не тчуть і не носять одяг. Доживши до ста років, вони помирають, у них нема ранньої смерті і не буває хвороб. І народу там стає все більше, і вже нема йому числа. Там веселоці та радість, там не буває ні дряхлості, ні старості, ні печалей, ні горювань. Там у звичаю любов до звуків пісень, люди ходять, взявшись за руки, і співають один за одним, і цілими днями не стихають їх голоси. Коли вони зголодніють або змучаться, тоді п'ють зі Священного джерела і тоді сили і прагнення їх приходять до узгодження та спокою. Якщо вип'ють надто багато, то хмеліють і протрезвляються лише через десять днів. Вони купаються у Священному джерелі, і шкіра їх стає гладкою та блискучою, а приємний запах зберігається десять днів. Чжоуський Му-ван, будучи на півночі, проїжджав через цю країну і затримався в ній на три роки. А повернувшись у Чжоуський дім, він так затужив за цією країною, що зовсім втратив себе. Він не пив вина, не їв м'яса, не кликав наложниць, і тільки через декілька місяців повернувся до попереднього стану»⁹⁰⁸

Образ Сюй-Чженьцзюня у китайців склався пізно — у ранньому середньовіччі (X ст.), коли, як вважають, склалися уявлення і про таджицького Кер-оглу (Гургুলі) та буддиського Сучандру. Китайці відносять його до групи Сянь («Безсмертний») чи Тяньсянь («Небесний безсмертний»), які, начебто, мешкають у святих глухих місцинах в горах (сам ієрогліф «сянь» складається з двох — «чоловік» і «гора», і згідно з тлумаченням давніх словників означав людину, що відійшла в гори) та серед озер. Особливість безсмертних — їх постійні перелітання на журавлях «хе» («сяньхе»). Одночасно «безсмертні» називаються «дажень» — «велика людина» (пор. з шумерським титулом царя «лугаль» — «велика людина»).

Сучандра вважається втіленням бодхісатви **Ваджрапані** («рука (яка тримає) ваджру — булаву»), який у свою чергу є еманациєю будди **Акшобхві** («Той, хто не обурюється»). Останній має власний рай Абхіраті («Насолода»). Іконічно Сучандра зображався так: його права рука доторкається землі (пор. із вищезгаданими зображеннями Кшітігарбхи та Аполлона), а царство Шамбхала має форму лотоса (лотос у другій руці тримає той же таки Кшітігарбха).

Також **володар Шамбали Рігден-джампо** (Rigs-Idan Drag-po Khog-lo-can «Суворій Куліка, володіючий колесом») зображався тримаючим лотос, на якому лежать книга «Праджняпарамітасутра» (засновник махайяни Нараяна видобув її із царства підземних нагів) і меч — символи Володаря Знання бодхісатви Манджушрі⁹⁰⁹ («Красиве сяйво», він же — Манджугоша — «Красивий голос», Манджунатха — «Красивий спаситель», Вагішвара — «господь мови», Кумарабхута — «колишній принц»). В Тибеті живим втіленням Манджушрі вважається засновник школи гелукпа Цзонкаба (XV ст.), а бонці, як вище зазначалося, пояснювали ним свого верховного бога мудрості Бумкхрі. У тибетців втілення Манджушрі — бикоголовий Ямантака «Вбиваючий смерть», а в алтайській міфології — богатир Мангдишіре, створений зі сплаву чавуна і срібла небесним Ульгеном для боротьби зі зрадником Ерліком.

Як зазначають Р. Гайне-Гельдерн та Г. Екхольт, «...у ранньому мистецтві Індії рослина лотоса часто використовується для зображення ландшафту, що оживляється людськими фігурами. Ту ж саму рису ми спостерігаємо і в Америці, в Чічен — Іце. Як слід очікувати, ... фігури різняться

расовим типом і за одягом, але мотив за суттю той же. Це сходження особливо вражаюче у випадку, коли людські фігури, зображені у відкинутій позі, тримаються за горизонтальний відросток стебла лотоса»⁹¹⁰.

Крім того, у мистецтві Індії цей горизонтальний відросток часто виходить з пащі макара, вище нами згаданого морського чудиська з тулубом риби (у Європі так зображався зодіакальний Козерог) і носом, нагадуючим хобот слона, то в Чечен-Іцці ми бачимо по обидва боки лотоса схожі стилізовані фігурки риб. Відкинута поза божества Чак-Мооля, як зазначає Г.Екхольм, та інші зображення напівлежачих фігур, не мають прототипів у культурі Мезоамерики, а, на його думку, пов'язуються з Азією, особливо з напівлежачими фігурами божеств у ранній буддистській іконографії⁹¹¹.

Щоправда, ці мезоамериканські паралелі відносяться до X — XII ст. н.е. Вважається, що на західному кордоні території майя (у мексиканських штатах Ч'япас, Табаско і Кампече) існував таємничий «комплекс А», що виник внаслідок впливів з Азії та здійснював, у свою чергу, вплив на мистецтво та архітектуру близько розташованих до нього міст Паленке і П'єдрас-Неграс, а згодом — Чечен-Іцци і Тули⁹¹².

З напівлежачою скульптурою Чак-Мооля напрошується паралель з однією з найбільших скульптурних зображень Маха Вішну в храмі Вішну Падманабхасвами індійському місті Пури (штат Орісса), що на березі Індійського океану. За переказами, цей храм почав споруджуватися у перший день Калі-юги (28.12. 3101 р. до н.е.). Щоденно довкола цього храму здійснюється ритуальний обхід, під час якого несуть зображення героїв «Рамаяни» — Сіти, Рами, Ханумана, Крішни та Нарасімхи.

Царство Шамбхала Сучандри розташовується північніше ріки Сіта (санскр. sita «борозна»; з борозни народилася красуня Сіта, майбутня жона Рами та причина війни Рами з володарем Ланки та ракшасів Раваною).

За традицією, що йде від шведського географа С.А. Гедіна, автора книг «В серці Азії» (рос. перекл. — 1899) та «Тарим — Лобнор — Тибет» (рос. перекл. — 1907), ріка ця ототожнюється з рікою Тарім (співставлення санскр. sita «борозда» та тюрк., монг. «таря» — «пашня, землеробство» в сенсі «ріка-кормилиця»⁹¹³; кит. Талімухе, у Птолемея — Ойхард) у Таримській западині між горами Тянь-Шаню і Куньлуня або біля міста Тарим у районі озера Лобнор (Східний Туркестан, Уйгурістан, Синцзян). Вважається, що Сіта — це індоєвропейський еквівалент (рос. «сито» — «заросле очеретом і залите водою місце», від «сіт» — «осока — трепета», «сіта» — «очерет»; укр. «ситник», польск., чеськ. sit «очерет», литов. saitas, латв. saite «суха жила») тюркського Тарім (тюр. tarau «суха жила» (що розходить, як жила на тілі), «розгалуження ріки і устя», «дельта», від tar— «розходитися», «розсіюватися», «поширюватися», каракалп. tarmak «рукав», «притока», «гілка», монгол. tarah «розходитися, розсіюватися», евенк. tara «розходитися», а в давн.-тюрк. tarim «берег ріки; річка, що розбивається на рукави, утворюючи безліч приток, висихає у пустелі або впадає в озеро»⁹¹⁴;)». Саме у басейні Таріму, зауважує Л. Гумільов, мешкав могутній індоєвропейський народ Турфану, Карашару та Кучі, який сусідніми тибетцями був названий «тохарами» (tha gar) — «біла голова», та сповідував ортодоксальний буддизм (хінаяну)⁹¹⁵. Китайці називали цю землю Сіюй — «Західна межа». Елліни називали її «Серіка» («Шовкова»).

Самі ж монголи у своїх переказах розташовують Шамбалу на північ від «Центру Землі» — гори Сумбур-Ула (Меру?), тобто десь у Сибіру (< Сумбур)⁹¹⁶.

Столиця Шамбхали — місто Калапа (санскр. «складена з частин») **чи Капата** (киргиз. kala «селище, місто», узбек. kala «російське місто», туркм., азерб. gala «фортеця, місто», тадж. kala «фортеця, укріплене поселення на пагорбі», «місто», груз., вірм., абхаз. kalak «місто», осетин. galvan, galavan «фортечний мур», «замок», «палац», кабард. «кьалэжь» — «стара фортеця», «городище», «курган, пагорб», татар. kale, марійськ. ola, чуваш. «гыла» — «місто», крим.-татар. kale, хінді kala, іран. kalot «фортеця», «башта», етруск. sala «поселення» тощо).

У саду Калапи цар Сучандра побудував палац — тривимірну «мандалу» (тіб. killkor) **Калачакри** («колесо часу»; тибет. dus 'khor) — ототожнення макрокосмосу з мікркосмосом, Всесвіту з людиною: все, що здійснюється у всесвіті, впливає на людину, тому, змінюючи себе (психічно і фізіологічно), людина змінює світ.

Сама ж мандала — це своєрідна і магічна діаграма, що використовується на практиці споглядання, і розташований у вигляді ієрархічної піраміди пантеон «богів»-їдамів (своєрідні істоти

трансцендентного світу, «світу невидимого», представники світу Ідей, що, по суті, є видом однієї з ієрархій ангелів як останніх розуміє іудаїзм, християнство, іслам), і просто блюдо для збирання жертвопринесень, що використовується у храмових службах.

Геометрична схема, що міститься в основі мандали, — коло, вписане у квадрат, котрий, у свою чергу, теж вписаний у коло. Це — архетипна форма освоєння простору людини, побудови універсальної моделі Всесвіту. Саме тому так близькі один одному храмові комплекси буддизму, християнства, ісламу, а також інших релігій, що в основу храмового будівництва будь-якої з них покладена одні і та ж ідея: храм — житло Бога, і тому він повинен виглядати як зменшена модель Всесвіту, котрий є творіння (або «еманація») цього Бога. У буддизмі, поряд із храмами, функцію вертикальної моделі Всесвіту виконує «ступа», в той час як мандала, звичайно написана у вигляді ікони, вважається горизонтальною моделлю Всесвіту, хоча її можна зобразити і скульптурно. Людина, здійснююча медитацію, думкою розташовує себе в центр мандали і в міру проходження різних стадій медитації наближує через народження Духа Пробудження Серця (БодхіЧітта) себе до злиття з божеством (їдамом), котре виступає як об'єкт медитації, для того, щоб внести більше гармонії у наш хаотичний світ, відновити рівновагу тонких елементів тіла, звільнитися від ментальних хвилювань та досягти Просвітлення і допомагати всім істотам, а через це — до досягнення Стану Будд — злиття з космічним Абсолютом⁹¹⁷. «...Мандала — це не тільки диск (дкіл-кхор, по-тібетськи), але й будь-яка ікона з центральним образом, місяцем і сонцем. Це і бронзова статуетка чойчжина на солярному колі, і чортень, котрий у плані — суть мандала, і навіть цілий архітектурний комплекс»⁹¹⁸.

У монгольській мові слово «мандала» буквально означає «для жертвопринесень», а у переносному значенні — «місце (як правило, пагорб, вершина, гора), де приносять жертви духам — Богам», але також «відродження, світанок»... «⁹¹⁹.»... Мандала у ламаїзмі — одна з багаточисельних можливих форм підношення (або жертви). Ритуал такого підношення обріс масою метафізичних деталей і на їх ґрунт — суто релігійних обмежень. Наприклад теоретично мандала можуть бути піднесені тільки «трём скарбам», тобто Будді, вченню, общині, з котрих логічним адресатом є Будда. Згідно сутр, навіть лами-втіленці (тобто лами в істинному розумінні цього слова) не мають права отримати мандала, бо вони є лише членами общини. У тантричному буддизмі всі лами гідні піднесення їм мандала, бо кожен включає у себе повну тріаду слова, думки і мови. Сенс жертвопринесення мандала виражено у фразі «Дім дарується Будді», що підтверджує вищезгадане трактування мандала як обителі божества»⁹²⁰.

Але слід погодитися, що «...Мандала — це не схема і не план космосу, як іноді вважається, мандала — це правило його створення, правило відтворення дій творців»⁹²¹. Мандала — «...це діаграма на подобу «квадратури кола», в центр которого посередництвом магічного ритуалу закликається божество, виконуюче бажання медитуючого»⁹²².

Проте християнська ортодоксальна традиція дає, звісно, інше бачення практики «шамбалістів»: «Саме в Тибеті, у «Шамбалі» буддизм був сприйнятий у своєму тантричному різновиді як практика ритуального контакту із силами темряви. Цей стрімкий поворот до тантризму, у бік чародійства, всіляких забобонів та затуманеного символізму помітний у північному буддизмі (Махаяні, — О.Г.) з VII століття. Відтепер вважається, що «замість довгого ланцюга перероджень людина може досягнути нирвани через одне коротке таємне заклинання — дарані. Так вироджувався буддизм із філософської системи у звичайне чародійство»(Токарев С.А. Религия в истории народов мира. — М., 1964, с. 452.)»⁹²³.

З Індії у Тибет вчення про Калачакру (тібет. «Дуйнхор»; свято «Дуйн-хор» буддисти школи гелугпа відзначають в травні) було принесене вченим монахом-пандітом Соманатхоу, учнем якого був Бро-лоцзава ('Brolotsaba, IX ст.), наступником традиції якого був тибетський історик та автор коментарів до вчення Калачакри Будон-Рінчендуб (1290-1364). Також учень буддистського реформатора Цзонхави/Цзонкапи (Tsong-kha-pa, 1357-1419) був інший відомий коментатор Калачакри — Кхайдуб-Гелег-Балсанг (Mkhas-grub dge-legs dpal-bzang, 1385 -1438), автор багатотомного коментаря до Калачакри ('Grel-chen) і, як правило, всі подальші коментарі базуються на цій традиції. Історію поширення Калачакри до XV ст. розповідають «Блакитні Анналі» («Дубтер-онбо», Deb-ther sngon-po, 1478), автором яких є Гой-лоцзава Шоннубал ('Gos-lotsaba gshos-nu dpal, 1392-1481). Про поширення ідей Калачакри в самому царстві Шамбхала розповідає Падма-Карпо

(‘Brug-padma Dkar-po) в праці «Chos-’Byung Bstan-Pa’i Padma Rgyas-Pa’i Nyin-Byed», уривки з якої перевів відомий угорський дослідник Ш. Чьома де Кьорьоші. А Klong-rdol bla-ma ngag-dbang blo-bzang (народ в 1719 р.) дає короткий опис царства Шамбали і поширення доктрини Калачакри.

Тибетологи вважають Калачакру однією зі складних систем буддиської тантри, що належить до класу Аннута-йоги (тіб. RNAL-’BYOR BLA-MED RGYUD), найвищого типу йоги. Вважається, що практикуючий її досягає вищого рівня свідомості — «бодхі» і стає буддою в найкоротший період часу — вже в цьому житті. Калачакра-тантра поділяється на «зовнішню» («екзотеричну»), «внутрішню» («езотеричну») та «альтернативну». Тибетський вчений Геше Джампа Тінлей пояснює, що у «зовнішній» Калачакрі міститься ретельне пояснення зовнішнього світу, бо він тісно пов’язаний зі світом внутрішнім. Начебто, вона описує колообіг галактик, рух планет, астрологію тощо. У «внутрішній» міститься знання про внутрішній світ — «канали», «енергії» і т.ін. для використання в духовній практиці. Але основне положення Калачакри міститься у її «альтернативній» версії, котра є головною основою стосовно до «зовнішньої» та «внутрішньої». Описи ж країни Шамбали, її історія і пророцтва про грядучу Шамбалінську війну — стосуються виключно «зовнішньої» Калачакри-тантри⁹²⁴.

В російській науці класичною працею стосовно містицизму Калачакри є праця Ю.М. Реріха «До вивчення Калачакри», що доступна в багатьох перевиданнях та мережі Інтернет. Зокрема в ній зазначається, що існують і скорочені версії та коментарі вчення — Калачакрамулатантри, авторство яких приписується різним царям Шамбхали (наприклад, у ламаїстському зведенні буддиської доктрини «Канджур» такий шамбхалійський «короткий курс» Калачакри має заголовок «Бхагаван-Ваджрапанігухьабхідешатантраджа»⁹²⁵.

Однією з важливих церемоній тибетського буддизму є «Посвячення Калачакри». Її завжди проводить сам далай-лама. Ритуал складений в XVIII ст. Далай-ламою VII (за версією XV ст.). Спочатку здійснюється очищення місця, де буде створюватися мандала Калачакри, потім — медитаційні танці на цьому місці та підношення, саме Посвячення — коли двадцять монахів будують мандалу (розміром два на два метри) з тонкого кольорового піску та ритуал зруйнування мандали. Також відбувається восьмого числа третього місячного місяця «Дуйнхор-цям» — Цям їдама Калачакри — у вигляді ритуальних танців тибетських лам⁹²⁶.

Їдама Калачакри зображається наступним чином: тіло його — синього кольору, він має чотири обличчя (біле, червоне, синє і жовте), три пари плечей, з кожного плеча виходять дві руки, що закінчуються чотирма долонями (всього — 24 руки). Його біла ліва нога — зігнута і наступає на Ішвару. Його права червона нога — витягнена і наступає на червоного Камадеву. Його довге волосся зав’язане у вузол на маківці, прикрашений коштовністю, що виконує бажання, та півмісяцем. На ньому ваджарні («алмазні») прикраси та тигрова шкура (!) довкола талії. Великі пальці його рук — жовтого кольору, вказівні — білого, середні — червоного, мізинці — зеленого. Голову прикрашає Ваджрасаттва, що знаходиться між язиків полум’я п’яти кольорів. Оголена партнерка, прикрашена п’ятьма символічними прикрасами та обнімаюча їдама, Вішваміта — жовтого кольору. У неї 4 обличчя і 8 рук, з трьома очима на кожному обличчі. У неї права нога зігнута, а ліва випрямлена, що символізує її союз із Калачакрою⁹²⁷.

Калачакра — це також хронологічно-календарне «колесо часу» у його циклічному сприйнятті, воно пов’язується з буддиським вченням через ідею безкінечності часу, безкінечного ланцюга перероджень, замкнутого «колеса буття» з його шістьма світами. Вона охоплює собою малі 12-річні цикли, об’єднані у більші часові одиниці — 60-річні цикли. Калачакра як календарна система була введена у Тибет в 1027 р. самим пандітом Соманатхою і вважається запозиченою у китайців, де його запровадження приписують Цінь Ші-хуанді в 2697 р. до н.е. (Японія запровадила його в 604 р.н.е., в Монголії — в XIII ст.). В Індії проповідь Калачакри була розпочата тільки в X ст. Цілупою (або Пітопою, Махакалачакрападою), котрий попав чарівним чином у Шамбхалу і там був посвячений. Повернувшись, він виклав це вчення вмахасіддхові (великому йогові) Наропа (935 — 1040), який став засновником в Індії монастиря Ламаюру білої богині Аптші секти дрікунг-кагью. За бонською хронологією в Індії трактати «Калачакри» були перекладені в 994 р. (967 р.н.е.).

Деякі дослідники співставляють калачакру з індуїстською астрономо-астрологічною доктриною Калавада та її іранською формою — зерваністською доктриною. «Кала» — «вищий принцип;

відпочатково суще», як зазначає Ю. Реріх, а також система часових періодів у Калаваді перегукуються з одним із викладів Калачакри, її Аді-Буддою — вищим космічним принципом або відпочатковим Буддою та з її системою часових періодів⁹²⁸. Традиція Кали (не плутати з Калі!) — «Кала-бхарата» виявляє паралель праслов'янському «Коловрат» (інд. Калавада ~ укр. Коловід, а семантично: *kala > *čelo «верх, чоло(-вік)»).

Узагальнено, Калачакра, Шамбхала і мандала — образи спонтанного суспільства, яке «...спиралося б на вільну, радісну приналежність кожного його члена як частки до того самого універсального тіла»⁹²⁹, «...у відношенні до якого ми формуємо уявлення не як люди або емпіричні суб'єкти, а як такі, що освітлюються єдиним світлом і беруть участь у єдиному, не руйнуючи його єдності»⁹³⁰.

Основний трактат цього вчення входить у перший том розділу «Томда» в книзі «Ганджун» («Ганчжур», одного з розділів тибетського канону буддистської літератури, кодифікованого у XIV ст. тибетським вченим Буддоном, 1230 — 1304 рр.). Начебто, вчення «Калачакримулатантри» пояснив цареві Сучандрі (Давасамбі) сам Будда Шакьямуні біля ступи Дханьятаката на півдні Арьяварти у 878 р. до н.е. (рік Води-Вівці; за тибетським варіантом Будда жив у 915 — 835 рр. до н.е., в той час як за індійською традицією — в 623 — 549 рр. до н.е.; за європейськими вченими — 564/3 — 484/3 рр. до н.е.; щоправда, індійський проповідник буддизму Атіша, який жив у 982 — 1054 рр., провів у 1051 р. хронологічні підрахунки, за якими Будда Шакьямуні народився в рік землі-корови — в 2216 р. до н.е., а нірвани досяг в рік землі-дракона — в 2137 р. до н.е.). Повернувшись у Шамбхалу, цар записав почуте з вуст Будди і написав до нього коментарі з шістдесяти тисяч віршів. Через декілька століть цар Шамбхали Бадмагарв написав сутру «Цаме свігю» (dri med'od), а в X ст. пандіт Цілупа/Зулуба (tzi lu pa) відвідав Шамбхалу і там вивчив напам'ять ці тексти та поширив їх у Індії. Цікаво, що ці твори містять у собі т.зв. «зурхайське» (rtzis) літочислення, яке ввів у 806 р. 11-й цар Шамбхали Рігден Джалга (rgyal dk'a, Дурджайя): для отримання року «ери Джалга (Калачакри)» слід від року хіджри Мухаммеда (якого тибетці називають «медовий розум») відняти цифру 182⁹³¹. Тобто до 624 р. хіджри добавлявся 403 р. ери Калачакри, в результаті отримувалася 1027 р. (вогню-зайця) за шестидесятирічним циклом «рабджун», коли 12-м царем Шамбхали став Сур'я (Nyī ma)⁹³².

Згідно з легендою, сім царів Шамбали передавали тантру Калачакру від батька до сина (помер Сучандра, у 879 р. до н.е., а наступного року царем став Індра) кожен правив по 100 років, від 877 до 277 рр. до н.е.) і стали відомі як сім Дхарма раджа (санскр. «Царі вчення»): Сучандра (Zlabzang, 977-877), Індра (Lha-Dbang, 877-777), Теджасві (Gzi-grjīn-can, 777-677), Чандрадатта (Zla-Bas byin, 677-577), Девішварі (Lha-Dbang-phying, 577-477), Вішварупа (Sna-Tshogs gzugs, 477-377) та Індрата (Lha-Dbang-ldan, 377-277).

Цей же титул, за тибетськими хроніками, у 841 р. носили правителі «окраїнної області замерзлої крижаної країни, усмиренної буддою Авалокітешварою»⁹³³.

Восьмий цар Манджугошакірти (санскр. «Прославлений (як) Манджугоша (бодхісатва мудрості)») дозволив посвячення в Калачакру всіх жителів Шамбали. Починаючи з нього, царі Шамбали отримують титул «Куліка раджа» («Цар общини»; тибет. «Рігден» — «Володар роду (общини)» і кожен править по 100 років: Манджугоша (або Пратітакаїка, Grags-ra ring-ldan ring, 277-177), Пундаріка (Radma-dkar, 177-77), Бхадра (Bzang-po, 77 до н.е.-23 р. н.е.), Віджетрі (Rnam-rgyal, 23-123), Сумітра (Bshes-ra-gyen Bzang-po, 123-223), Ратнамудра (Rin-chen phyang, 223-323), Вішнугупта (Khyab-'jug Spas-ra, 323-423), Сур'якірти (Nyī-ma Grags, 423-523) і Парібхадра (Shin-tu bzang, 523-623). Після останнього став «куліка-раджею» Самудравіджая (Rgya-«mtsho nam-rgyal; 624 р. н.е.; правив 182 роки, до 806 р.), за часу якого виник іслам⁹³⁴.

Його наступником був Дурджай (Джалга; Rgyal-dka правив 221 рік, 806-1027 рр.). Начебто певний час Самудравіджая та Дурджай були співправителями. Після 12-го царя Сур'ї (Nyī-ma, 1027-1127) трон займали Вішварупа (Sna-tsogs-gzungs, 1127 р.), Чандрапрабха (II) (Zla-Ba'i 'Od, 1227 р.), Ананта (Mth'a-Yas, 1327 р.), Бхуміпала (Sa-skyuoyong, 1427 р.), Шріпала (Dpal-skyong, 1527 р.), Сімхавікарма (Seng-ge Rnam-rag gnon, 1627 р.); за іншими даними — Сімха, а Вікрама-Сімха став царем у 1727 р.⁹³⁵, Махабала (Stobs-po-che, 1827 р.), Аніруддха (1927 р.), Нарасімха (2027 р.), Махешвара (2127 р.), Анандавіджая (2227 р.), Прасіддха (2327 р.), Махачакрін (Макрічхен;

Рудрачакрін 2427 р.)⁹³⁶.

Саме автор «Пагсан-джонсан» («Історії та хронології Тібета») Сумба-кханбо наводить дати правління царів Шамбхали з 277 р. до н.е. до 1027 р. н.е. (коли царем став Сур'я — «Сонце») та імена всіх 25 царів⁹³⁷. Після 25-го царя «левячий трон» займе **Махачакрін** — «Грізний благородний» (варіант імені — Рудрачакрін), якого шануватимуть Індра та інші боги. Його майбутня місія — викорінення мусульманського вчення в світі, створене демонічним асуром Бішлімі (від араб. «бісмалла» — звична ісламська формула «В ім'я Аллаха!»; іслам тибетці називають «ла-ло»). Саме в цього спасителя переродиться, начебто, панчен-лама Балдан-Еші.

Цей грядучий **месія Майтрейя** живий і перебуває, начебто, на четвертому небі «сфери пристрастей», що називається Тушіта («Задоволення») в очікуванні належного моменту для свого майбутнього народження. Іконографічно він зображається сидячим на лотосовому троні, але на відміну від решти медитуючих будд, одна з його ніг вже спущена на землю, він вже готовий зійти з трону і прийти на допомогу усьому суццюму. А отже, до Майтрейї можна звертатися з молитвою в надії на допомогу. Він повний співстраждання як майбутній будда і володіє надприродною силою божества, тому може допомагати і негайно. Тому він одночасно є й божеством щастя⁹³⁸. Буддисти школи гелугпа («жовтошапочників») відзначають всередині найурочистіше свято — Майдарі-хурал, свято Майтрейї. Його позолочену статую виносять з храму, розміщують на колісниці і розпочинається урочиста хода, символізуюча сходження на землю Будди Майтрейї, який благословляє весь світ. В японському езотеризмі престолом грядучого Майтрейї вважається гора Коясан, де поряд з Грядучим Буддою живуть всі праведники, оскільки вона — «Чиста земля Таємничої Величі» («Міцугон-дзюдо»). Тому паломництво вищої японської аристократії на гору Коясан є обов'язковим і сприятливим є поховання біля її підніжжя⁹³⁹.

Алтайська міфологія зберегла переказ **про походження і долю «царя світу» Майтрейї**. Небесний бог-творець Ульгень (тувинський Курбустан-аакай) створив з очерету і глини сімох мужчин, але восьмого створив на горі Алтин-ту і, вдихнувши у нього життя, дав йому владу над всім людським світом. Цей цар-чоловік створив жінку з очерету та землі, за аналогією до того, як це робив бог-творець, і після цього до нього надійшла собака-посланець Ульгень з листом у зубах, в якому цар-чоловік прочитав: «Буде ім'я твоє Майдере, всім ти управляй» (від монгол. Мойдар «Майтрейя»). Доки Майдере ходив до Ульгень запитати як оживити жінку, злий Ерлік-хан (від дв.-уйгур. «могутний володар», епітет буддиського бога потойбіччя Ями; тибет. «Чойджал» — «цар закону», зображається з темно-синім тілом) вдихнув їй душу. Чоловіки відмовилися взяти цю жінку за дружину і знову довелося втрутитися Ульгенью. З ребер одного з чоловіків він створив жінку і назвав його Таргин-нама і він став першим монахом-ламою (лама//нама), а інші стали писарями та помічниками (серед них — Шігі-міне, тобто Шакьямуні). Як цар світу Мейдере видав указ Ерлікові піти з одушевленою ним жінкою у вигнання «в землю, що перебуває між двома морями, де не світять сонце і Місяць». Проте незабаром Ерлік повернувся з вигнання, щоб красти людські душі. Він додав до плодів свої плоди, сказавши: «Хто буде мої ягоди їсти, той мене буде їсти, і я буду в нього входити». Викривши підступ Ерліка, Мейдере виганяє злочинця та перетворених ним людей, а також проганяє зрадника Таргин-нама з його жінкою в іншу землю, «жарку, де нема ні дерев, ні каменів, ні тіні». У своїх володіннях Ерлік-хан, який їздить на чорному бикові, з тризубцем у лівій руці, облаштував небо, землю, але його народ не міг продовжувати свій рід. Ерлік випрошує в Ульгень дозвіл і за допомогою ковадла і молота починає створювати злих духів (кормес, від монгол. «хормуст» < іран. Ахура-Мазда; у тюрк і тунгусо-манчж. «Хормуз» означає зле, а у монголів — добре божество⁹⁴⁰). Між творіннями-богатирами Ерліка і Ульгень почалася неперервна боротьба. Зрештою, від світу, який зануриться у гріхи, відвернеться небесний Ульгень, до неба здійметься Ерлік зі своїм багатирем Карашом, який під землею (!) «стоїть найближче до людей», і Караш, і господар пекла Керей-хан заволодіють людським світом. На Керей-хана з неба нападе багатир Мангдишіре (бодхисатва Манджушрі), але буде вбитий самим Ерлік-ханом. Та ж сама доля очікує і Майдере (Майтрейю): «кров Майдере, бризкнувши, окропить всю землю, хоча він і невеликий станом, і одразу ж з тіла і крові його спалахне полум'я, яке обійме всю землю і зійде на землю». Тоді небесний Ульгень зійде сам на землю, з його вуст вийде полум'я, в якому згорить Ерлік та його свита, вони будуть прокляті і скинуті у вогненні прірви пекла⁹⁴¹. Окрім того, вважається, що у теперішньому людському

світі істинною є віра Чанарзака (від тибет. Ченрезіг), тобто бодхісатви Авалокітешвари, в той час як прихованою і грядучою є релігія жовтотілого Майдере (Майтрейї). Сам Майдере — автор заповітної книги (бічік) про походження світу, яку він як одкровення вручає богатиреві Тюрюн-Музикай, який народився від діви Ерьке-шудюн (монгол. Дара-еке «богиня Тара»), щоб перемогти демонічне восьмиоке чудовисько-бурхана Андалма-Мууса (Андулма, Нандулма, Гал-Дулма, від імені тибетського царя Ландарми, бонця і гонителя буддизму в IX ст.)⁹⁴². В епосі «Алтай-Бучай» розповідається, що птаха Кан-Кереде (Гаруда) посилає героя на пошуки заповітної книги — буддиської сутри «Алтан Герал» («Золоте сяйво»; інші фольклорні сюжети знають «Ойрат-книгу», книги «Судур», тобто сутру, «Самара», від «самира»-«напис, руна, письмо»). Зокрема, саме з золотої книги небесні три Юч-Курбустани довідуються, що Ерлік-хана може перемогти тільки наймолодший з них — Отчі (монгол. Оточі). У сенсі того, що, за деякими легендами, Юч Курбустан-кудай «Три Курбустан-божества» (у тувинців — Юч-Кайраканніг, де «кайракан» < монгол. «хайрхан»-«дорогий», їхні окремі імена — Кезер, Чінгіс і Амурсан. а узагальнено — «телекей/делекей» — «всесвіт») створили світ, повернулися на найвище небо і передали владу над світом Ульгеню та його дев'ятьом синам Тогус-бурханам, то убивця Ерлік-хана (Айбистана) Ульгень ототожнюється з небесним і молодшим з трьох Курбустанів — Отчі⁹⁴³.

За іншими версіями спасителем Майтрейєю відродиться **Гесер-хан** як вождь Північної Шамбали.

Буддисти ототожнюють прихід Майтрейї зі спасительною **аватарою Калкі**, сина Вішнуяши, описаною в індуїстській «Вішну-пурані», який встановить у кінці Калі-юги владу Девапі та Мару, що відновлять Варну та Дхарму-Ашрам, внаслідок чого настане Сатья-юга (Кріта-юга) — Білий вік⁹⁴⁴. Калкі є учнем Парашурами («Рами з Сокирою»), аватари Вішну, який винищив майже всю касту воїнів-кшатріїв за те, що вони узурпували функцію жерців-брахманів. Від бога Шіви Калкі отримує білого коня, всезнаючого попугая та сяючий меч. Йдучи за птахом, Калкі знайде собі жону Падму («Лотос»), Падмаваті, царську доньку, яка не змогла досі вийти заміж, бо всі, хто домагалися її руки, перетворювалися на жінок. Потім Калкі перейде море, не замочивши ніг, бо воно магічно закамеліє. Благословенний мудрецьями Мару і Дева, які пережили всі епохи-«юги» завдяки своєму подвижництву, він вступає в битву з силами богині «темного віку» Калі, очоленими демонічними Коккою і Вікоюю, які постійно будуть оживати, ледь доторкнувшись землі.

Коку і Вікоку співставляємо з біблійними **Гогом і Магогом**, коранічними **Йаджудж і Маджудж** (Кор. 18: 92-97; 21:96) та бонськими **Ядуд**, уа bdud, і **Мадуд**, та bdud, як іпостасі Дуд, 'bdud, тобто Мари-«Смерті» < перс. dud «дим, примара»⁹⁴⁵!). Ламаїзм знає духів групи «дуд», які належать до свити Ерлік-хана (Шіндже), а алтайський фольклор знає їх як «тютпа (ютпа, дютпа, джютпа), охоронців водойм та підступів до чорного палацу Ерлік-хана. Одночасно духи «дуд» належать до свити покровителя монгольських буддистів Махакалі⁹⁴⁶.

Гог — володар народу Магог, який є другим сином Іафета (Бут. 10:2), прославлений стрільцями з лука (Іез. 38:16; 39:3) (як от ельфи Толкієна!), поряд з Гомером (кіммерійці), Мадаєм (мідяни), Іаваном (Еліса, тобто еліні-іонійці, «явани» індійських джерел), Фірасом (фракійці), Фувалом (Тубал, атрибутация спірна) і Мешехом (Мосох, тобто північномесопотамські мушки). Саме князем Роша (дв.-євр. gosh «джерело» або «раша», «рашія» — «іудей, який перейшов у язичництво», термін з Книги Маккавеїв та Тори; араб. «ар-руасі» — «великоголовий»), Мешеха і Фувала називається Гог (Іез. 38:2). Також Гог названий одним із нащадків патріарха Рувима, первінця Іакова-Ізраїля, але за те, що він осквернив ложе свого батька (злягся з наложницею батька Валлою), першість була віддана синам Іосифа. Пантюркіст Аднан Маднані у книзі «Яджудж і Маджудж» засвідчив побутуюче уявлення кавказців про те, що прихованими нащадками «гога і магога» є адигейці (черкеси), які прийшли на Кавказ як кочівники звідкись із пустелі, і перейняли мову тубільного населення, а частина останнього з часом прийняла тюркську мову північних завойовників (карачаєвці та балкари). Апеляція до великої кількості тюркської топонімії на Кавказі для свідчення про початкову пратюркомовність тубільців Кавказу не витримує критики в сенсі наявності аналогій, коли «субстратний» етнос перекладає топонімію на мову «суперстрату».

«...Для одних Шамбала є Істина, для інших Шамбала є утопія. Для одних Володар є Старець, для інших Шамбала Володар є явище Задоволення. Для одних Шамбала Володар є прикрашений

Ідол, для інших Шамбали Володар є Керівник всіх планетних духів. Але Ми скажемо: Шамбали Володар — Вогнений Рушій Життя і Вогню Матері Світу. Подих Його горить Полум'ям і Серце Його палає Вогнем Лотосу Срібного. Шамбали Володар живе і дихає у серці Сонця! Шамбали Володар — Закликаючий і Покликаний! Шамбали Володар — стрілу Несучий і всі стріли Приймаючий! Шамбали Володар дихає Істиною і утверджує Істину. Шембали Володар Незрушний і руйнування перетворює у сотворення! Шамбали Володар — Навершя Знамена і Вершина Життя! Прийміть Шамбали Володаря як Знамення Життя. Тричі скажу — життя, бо Шамбала є умова прагнень людства... Шамбали Володар являє людству три начертання: Вчення, явлене Майтрейєю, кличе дух людський у Наш творчий світ. Вчення Майтреї вказує на Безмежність у Космосі, у житті, у досягненні духа! Вчення Майтреї тримає знання космічного вогню як відкриття серця, вміщуючого яву Всесвіту. Старе передання, стверджує, що прихід Майтреї явить воскресіння духа, правильне. Ми додамо: воскресіння духа може передувати явищу Приходу, як прийняття свідоме Вчення Володаря Майтреї. Істинно, воскресіння!»⁹⁴⁷.

В кінці 32-го царя на сто років (3327 — 3427 рр.) стане царем Ассура-лікар (Iha-min dgra), який «перекривить» колесо вчення — «Калачакру». Він буде підданий суду та забуттю і прийде воїнство із знаменом Майтреї з «Північної Шамбали», з «західних гір»: «Коли похід із Зображенням Шамбали здійсниться землями Будд та повернеться до Першоджерела (до Бодхі Гайя, — О.Г.), тоді прийде час промовлення священного слова Шамбала... Священна Шамбала зображається серед мечів та списів у непереможних латах... Обійде знамено Шамбали серединні землі Благословенного...»⁹⁴⁸.

«Шамбала смонлам» так описує цю апокаліптичну битву:

«Безстрашний серед своєї армії богів,
Зі своїми дванадцятьма легіонами,
Ти скачеш на коні,
Встромляєш спис у груди Хануманди -
Ватажка злих сил, що піднялися
Проти Шамбали,
І так буде знищене зло»⁹⁴⁹

В індуїзмі, відповідно, майбутній Майтрейя — білий вершник **Калкі-Аватара**, як стверджує «Калкі-пурана», в кінці епохи Калі-юга народиться в обителі Шамбали або зійде з гори Кайласи, поверне землі двох правителів — Мору (династію Маур'їв?) та Девапі, знищить змія Калі і встановить Сат'я-югу⁹⁵⁰. Калкі-Аватара походить одночасно від Сонячної та Місячної династій: «За бажанням вашим, я буду народжений в місці Шамбхала... Я знову поставлю на землі двох володарів — Мару і Девапі. Я встановлю знову Сат'югу і відновлю Дхарму в її попередній силі. Після поразки Калі-юги я повернуся у своє місцеперебування» («Калкі Пурана»; див. також «Вішну Пурана», «Агни Пурана»)⁹⁵¹.

Тут також саме слово Шамбала виступає як антитеза Шамбі («Обману»), індуїстському лже-месії, народженому Матхью («Олжа») з кошачими очима від Адхарми. Сестрою Шамби буде Майя («Ілюзія»), яка стане матір'ю Лобхе («Бажання»), і її дочка, яка названа Вікріті («Хвороба») дасть життя Кродхе («Сказ»), чия сестра Хімса («Насильство») народить Калі-югу. Ця жахлива Калі-юга тримається на могутності священних ароматів, на олжі, вині, жінках та золоті. Її сестра Дуркріті («Дурні вчинки») дасть життя хлопчику на ім'я Бхайя («Жах») та дівчинці на ім'я Мрїтью («Смерть»), котрі створять Нірайя («пекло»). Але в дійсності Майя є втіленням богині Лакшмі, яка через любов до Калкі-Вішну зникне з рядів воїнства Калі-юги⁹⁵². В останній битві між Калкі і Калі виявиться, що Калі (Лакшмі) — це іпостась самого Калкі (Вішну) і тому в останній момент протистояння відбудеться «містичне очищення» сутності світу. Наступить благісний період, але з часом Калкі змушений буде знову вступити в бій, на цей раз із гігантом Кутходарі, який проковтне божественне втілення і його воїнів, але зрештою в череві демона Калкі розкладе вогонь і після визволення вступає у бій з могутніми Кокою і Вікоюю, які за суттю є його ревнивими пошанувальниками. Вони беруть Калкі в полон, але потім поклоняються йому. Завершує все весілля

самого Калкі.

У Калкі буде дві дружини — Падма, яка народить йому могутніх вершників Джаю та Віджаю (ведучих, відповідно, малу і велику, матеріальну і духовну війни) та «мудра Рама».

Відповідно з **Калкі**-Аватарою індуїзму та буддизму в контексті з демонічними Кокою і Вікокою напрошується як паралель з періодично воскресаючим едично-нордичним героєм **Хельгі**, якому сприяє біла валькірія, так і талмудичним переданням про пророка **Еліяу**, який повинен прийти перед появою Мошіаха (Месії) і здійснення Геула («Визволення»), а саме він повинен проголосити довколишнім народам про його прихід і зробити це на «даху Храму», тобто на місці (землі), де нема святості Ізраїлю, тобто поза його межами (за тлумаченнями Ребе). Як відомо, «дахом світу» здавна іменуються тибетські Гімалаї...

На «екзотеричному» (поза Шамбалою) рівні, начебто, «вчення Шамбали» пов'язане з вищезгаданим щодо обителі Гесер-хана реальним **монастирем Ташілуно** (діалектний варіант назви — Дашілуно), заснований біля Шігадзе в 1447 р. панчен — шостий, який мешкав у цьому монастирі. «...За свідченнями очевидця — монаха — живописця гелонга Чампа Таші, таші лама взяв із собою з Ташілуно тільки картини Шамбали. З них дві він дав на шляху відомим хутухтам»⁹⁵³; «Одинадцятого липня (1927 року, — О.Г.) нірва з монастиря Кумбум привіз пророцтва і нову молитву таші-лами Шамбали»⁹⁵⁴. Панчен-лама єдиний має право «пропуску в Шамбалу» найбільш достойним ламам. «...Ці іскра про Шамбалу. Відомий таші-лама часто впадав у екстаз під час бесід з учнями. Іноді ж і зовсім мовби зникав, переносячись у святилище Шамбали. Ці екстази яскраво переносять у часи бесід Св. Іоанна Делакруа зі Св. Терезою, коли обидва блаженні співбесідники, прийшовши в захоплення, піднімалися до стелі кімнати»⁹⁵⁵. За традицією, третій Панчен-лама (1738-1780) написав путівник у Шамбалу «Джерело десяти мільйонів чудес», пояснюючи, що подорож туди надзвичайно довга і для досягнення країни необхідно здійснити велику кількість духовних практик.

Як пише М. Реріх (на жаль, до нього слід ставитися надто скептично, оскільки він був «посвячений» у т.зв. «екзотеричну», тобто «зовнішню», доступну «доктрину» щодо Шамбали): «... У Лхасі особливо пов'язується з вченням Шамбали монастир Морулінг, відомий своєю вченістю. Число лам у Морулінзі не перевищує трьохсот. Говориться, що час від часу деякі лами з Морулінга йдуть в якесь гірське сховище в Гімалаях, з котрого не повертаються назад. В деяких інших монастирях жовтої секти практикується вчення Калачакри. Також наявний особливий Дацан Шамбали в Кумбумі на батьківщині самого Тцон-Ка-Па (Дзонкапи, Цзонкаби — О.Г.) та в китайському монастирі Утайшані, де настоятель монастиря написав чудову книгу: «Червоний шлях у Шамбалу»...»⁹⁵⁶.

Аналогічна буддиському переказові про Шамбалу давньо-руська легенда (у редакції старообрядців — «бігунів») про град **Великий Кітеж** в районі ярославського Поволжя на березі озера Світлояра біля впадіння у нього ріки Сіта. Збудований він був в 1165 — 1167 рр. великим князем володимирським та суздальським Георгієм II Всеволодовичем, сином Всеволода Юрійовича Велике Гніздо, і зруйнований монгольським ханом Батием: «...И невидим будет Большой Китеж вплоть до пришествия Христова, что и в прежние времена бывало, как свидетельствуют жития святых отцов, патерик Монасийский (Синайский?, — О.Г.), и патерик Скитский, и патерик Азбучный, и патерик Иерусалимский, и патерик Святой Горы, а эти святые книги, в которых писаны жития святых отцов, согласны в том, что сокровенная обитель не одна, но есть много монастырей, и в тех монастырях множество святых отцов, точно звезд небесных, просиявших житием своим... Если какой человек обещается истинно идти в него (град Китеж, — О.Г.), а не ложно, и от усердия своего поститься, и многие слезы прольет, и пойдет в него, и обещается лучше голодной смертью умереть, а его не покинут, и иные многие скорби претерпеть и даже смертью умереть, знай, что спасет Бог такового, что каждый шаг его будет известен и записан будет ангелом. Ибо на путь спасения пошел... Если же пойдет, и сомневаться начнет, и славить везде, то такому закроет Господь град. И покажется он ему лесом или пустым местом. И ничего таковой не получит, но только труд его все будет...»⁹⁵⁷. Латвійський дослідник Р. Рудзітіс наводить приклад з опери Римського-Корсакова, в котрій Град Кітеж, захований від нашествия татар під землею, зображений як «країна невимовного Світла», куди потрапляє мудра та благородна дівця Февронія, бо вона посвятила Богові Світла три свої збережені дари: милосердя, любов та сльози співстраждання. Свого нареченого князя Всеволода вона вчить

любити кожну людину, бо в кожній є іскра божої краси. Якщо людина страждає, тим більше слід її приголубити, оточити небесними radoщами⁹⁵⁸. В сучасній російській культурі він виступає як «Город в душе» (Борис Гребенщikov), «Под небом голубым» (Олексія Хвостенко та Анрі Волохонського; в дійсності, лише переклад пісні іудейських менестрелів «Над небом блакитним», тобто «горний Іерусалим»), «Город, полный воспоминания» (Єгор Летов).

Про похований в океані міфічний острів **Потала** («Причал кораблів»; япон. Фударака) розповідають індуїстські та буддистські тексти. Палац далай-лами у Лхасі наділяється епітетом «Друга Потала» («Дунзін нійбо»), бо він вважається втіленням володаря острова Потала(-ка) **Авалокітешвари** (зверніть увагу на компонент «-кітеш-» в цьому імені і на назву давньо-руського граду Великий Кітеж. Вірогідно, що уявлення про Кітеж принесли на Русь кангари-печеніги, які були сповідниками степового варіанту буддизму — ваджраяни (тантричного варіанту махаяни, у котрій використовуються візуалізації на Будда-аспекти)⁹⁵⁹. Як відомо, тюркютський каган Таспар (573-583 рр.) під впливом буддистського ченця Хуї Ліна з царства Північне Лі прийняв нову релігію, побудував храм, на його прохання було перекладено на тюркютську мову «Нірвана сутру» і значна частина тюрків прийняла буддизм, утворивши общину. Четверта грань Бугутської стели, написана на санскриті письмом брахмі, — знаменний пам'ятник цього часу. Проте після смерті кагана буддизм був відтиснутий у каганаті на другий план і лише через чверть віку Більге-каган спробував відродити буддизм і поширити даосизм серед східних тюркютів, але за порадою знаті змушений був відмовитися від своєї ідеї. Однак, без сумніву, тюркюти і хунни залишалися під культурно-ідеологічним впливом буддистської цивілізації долини р. Тарим, внаслідок чого, зокрема, бог неба став іменуватися Буд-Тенгрі, який наділяє своїх прихильників благодаттю, харизмою — «кут» (аналог «фарна», «слави») ⁹⁶⁰. Місіонерська діяльність буддистів на Євразійський степ була надзвичайно потужною, вони вірою в трансцендентного Будду Вайрочану (та його еманацию — Будду Шакьямуні) видали себе відновлювачами віри в Отця-Небо (Тенгрі) та його бичем на тих, хто відвернувся від Отця (уйгурів-маніхеїв).

Також слід додати, що, на нашу думку, саме багатоголові **Змії Гориничі** символізують у руських билинах буддизм — в Кизилі зустрічаються зображення багатоголових буддистських монахів, які летять на перший буддистський собор, також багатоголові монахи літають довкола Будди на фресці в Кумтурі. Саме ваджраяна практикує у своїй обрядовості «габалу» (теж санскритський термін) — посудину з людського черепа (померлої природним чином, цнотливої і яка свідомо не вбила жодної живої істоти), обробленого золотом, для пиття червоного напою, символізуючого кров ворогів і злих духів (походить з традиції шіваїстського тантризму, де Шіва в іпостасі Калі Бхайрави, іпостасі «Великого Часу» п'є з чаші-черепа паруючу кров, танцюючи на трупі власного сина Ганеші — слоноподібному Ганнопатхі). Рашид-ад-Дін розповідає, що в особливих випадках степовики клялися цією золотою чашею і проливали з неї кумис на землю (саме так чинив Токтай-бек перед Джамухою). З черепа князя Святослава Завойовника печенізький хан Куря виготовив саме таку чашу — «габалу». Її зображення на триножнику карбував на своїх монетах князь Володимир Святославович. Чому? Бо чашу — «габалу», «славу», згідно з літописом, «переїняв» у печенізького багатиря у поєдинку Ян-Кирило Усьмович Кожум'яка. На місці поєдинку, за переказом, засновано місто Переяслав.

Також буддисти-печеніги, як на нас, занесли на Русь такий таємничий, засвідчений у «Слові о полку Ігоревім», термін «карна», що походить із санскритського «каруна» — «активне співстраждання», що, поряд із мудрістю, є одним зі стовпів віровчення махаяни — «великої колісниці» буддизму, а також одним з чотирьох божественних станів, що досягаються через відмову від особистих становлень; можливо, що для слов'ян з їхньою надзвичайною дієвістю та любов'ю до життя буддистське поняття «потала» стала синонімом загибелі «руського духу»). Вже й не дивно, що імена апостола буддизму у тюрків монаха Хуї Ліна та священників-бахси стало презирливим («хуй», «біси») для русичів, а уявлення про прихований рай Авалокітешвари («Град Великий Кітеж») невідоме на території півдня Русі і лише, вірогідно, з'явилося в Північно-Східній Русі за умов переходу частини тюрків-буддистів у християнство.

Шостий панчен лама Лобсан Балдан Еше (в XVII ст.) писав: «Відпливаючи на кораблі від згрупування Рамешварі (південь Індостану) у південному напрямку, рухаємося до двіпи (острову) Сінгала (Цейлон), потім прибуваємо у землю Сінгала. Звідти корабельним шляхом у південному

напрямку досягаємо гори Потали»⁹⁶¹. Марко Поло у своїй оповіді згадує, що на острові Цейлон християни і мусульмани шанували гору Адама, де, начебто, є і сам гріб Адама (уявлення це, начебто, походить від єгипетських коптів), а сингали називають цю гору Саманала і шанують як місце поховання «Согомоні Буркана», історія життя якого, розказана Марко Поло, тотожна переказові про Будду. Півстоліття пізніше арабський мандрівник Ібн Баттута згадує про гору як місце, де є відбиток гігантської ступні «Адама, батька нашого».

«Психонавтичну» подорож на острів Потала буддиста-упасіки (мирянина) Шантівармана описує в XVIII ст. Таранатха⁹⁶².

Про таємниче царство «віри індійської» розповідає у «Хоженні за три моря» тверський купець Афанасій Нікітін (1476-1782 рр.). Називається воно Шабат і має тісні контакти із персами, Хорасаном, у ній наявна іудейська колонія, від Цейлону розташоване на відстані місячного шляху, а від Пегу (Мартабанська затока Андаманського моря) — двадцяти днів шляху. Н. Листопадов на основі аналізу даних ототожнив Шабат із могутнім буддійським королівством Аракан (Ракхапура) на південному заході Бірми (Аргіра у Птолемея). Саме тут зберігалася одна з двох прижиттєвих статуй Будди («Маха Муні»), яку спорудили на знак відвідин царства самим Просвітленим у супроводі 500 монахів на запрошення правителя Сандатурія-Повелителя місяця і сонця (викрадена бірманцями в 1784 р.). Цікаво, що крім буддиських титулів, цар Аракану мав і мусульманський «Каліма-шах», а державною мовою була перська. Кордоном між Араканом і Бенгалією була ріка Нааф, яка, на думку гебраїста І. Маркона, тотожна ріці Шамбатіон, де жили «нащадки Мойсея» і яка, згідно з листом середньовічного автора Іллі Пісаро, знаходиться в Індії (наприклад, існує уявлення. За яким бірманські народності каренів та мізо/чнів є нащадками одного зі зниклих колін Ізраїлевих. Що навіть тепер дозволяє їм приймати іудаїзм та емігрувати в Ізраїль). Останнє співставляється з буддиським уявленням про те, що з-під світової гори Меру витікає ріка, в якій замість води тече сок плодів дерева, що росте довкола гори і називається Джамба («Яблунова»), а вся земля людей («острів-континент»), яку вона омиває, — Джамбудвіпа. Самі ж араканці стверджують, що походять від племені ракшасів, що мешкали біля південного підніжжя гори Меру, а в колискових піснях для принцес король Аракану буквально називається володарем острова Джамбу (по-бірманськи — Зебу). Цікаво, що аналогічно називалося й інше буддійське царство в дійсно острівній Індонезії, яке араби називали Забедж, індуси — Сабодж, китайці — Сань-фо-цзи⁹⁶³.

У римського письменника Плінія Старшого наявна оповідь про острів Тапробана (Цейлон) на південь від Індії (Plin., NH, VI, 84-91). Начебто на нього потрапив у часи Клавдія вільновідпущеник збірника мита в районі Червоного моря Аннія Плокама, який вивчив місцеву мову і спонукав царя Тапробани надіслати чотирьох послів у Рим для встановлення дружби. У Римі послі розповіли, що на їх острові розташовано 500 міст, а між ними і найближчим мисом Індії лежить блаженний острів Сонця (Solis insula — VI, 87). У Страбона аналогічна благодатна країна (Makaron nesos) називається Мусікана (Strabo, XV, 134), а у Евгемера — Панхея (Diod., II, 55 — 60). Про аналогічний Сонячний острів на схід від Ефіопії (десь на стику сучасних Сомалі та Кенії), до якого 4 місяців шляху, оповідає Діодор у легенді про торговця Ямбула. Подорож чужинців на острів є як своєрідною очищувальною жертвою для народу, що живе на побережжі, так і запорукою блаженства для жителів самого острова (Diod., II, 55, 2 — 6). Відповідно казковий руський острів Буян може вважатися давньо-єгипетською (через посередництво олександрійських коптів-християн, для яких це були лише казкові образи) ремінісценцією: **Буян** < дв.-єгип. P'-iw-n-imn «Острів Амона» (пор. з дв.-рус. Святогор, який лягає у домовину і кришку якої він не може зняти і дв.-єгип. swt-hr «сет-гор» (Сет і Гор спочатку були лише верхньоєгипетськими богами) > «цар» та царем-богом Осірісом (wsjr), якого заманоють у домовину; також В'яч. Вс. Іванов наводить групу раних коптських запозичень у слов'янську мову, як-от «ящір(-ка)», «голуб», «сир», «троян/творог», але визнає, що місце, час і шляхи запозичень залишаються науці невідомими⁹⁶⁴).

Цікаво, що ще у 800-х рр. до н.е. єврейські вихідці з Єгипту осіли у північних районах центру східного побережжя острова Мадагаскар та на острові Сент-Марі⁹⁶⁵. А надалі так вплинули на континентальне населення в межиріччі Замбезі та Лімпопо, що воно само повірило, що їхні предки з їх штампованою керамікою були і вони, їхні нащадки тепер, є легендарною біблійною країною родовищ золота та коштовностей — **Офір**. В результаті виникає могутня торгова імперія Зімбabwe на чолі з

правителем, який носив титул «мономотапа» (від «мвене мутапа» — «володар рудників»). Геолог К. Маух, який вперше описав циклопічні будівлі Зімбабве, вигукнув: «Я не думаю, що буду далекий від істини, якщо припушу, що руїни на пагорбі є копією храму Соломона на горі Морія, а будівля на рівнині — копією палацу, в котрому цариця Савська зупинялась під час візиту до Соломона»⁹⁶⁶. Дійсно, назва гори Морія перегукуються з іменем єдиного бога зімбабвійців Мварі.

Ведичні легенди аріїв розповідають, що первинно островом Ланкою та океаном Сагара володів бог **Кубера Вайшравана**, тобто син мудреця Вішраваса (сина ріші Пуластьї), та дочки ріші Бхарадваджі Деваварніні. Він був зроблений за благочестя богом підземних багатств та колісниці Пушпаки, здатної літати у повітрі. Його зведеним братом був ракшас Равана (символічний образ тамілів), який підступно вигнав Куберу з Ланки (з того часу Ланка стала називатися **Таміл Ілам**, тобто «Тамільський Елам (!)», на відвоювання якого у аріїв-сингалів тепер претендують дравідомовні таміли). Кубера переселився в Гімалаї, заснував столицю **Алаку**, побудовану божественним будівничим Вішвакарманом. Кубері належить **чарівний сад Чайтраратха**, що перебуває біля підніжжя світової гори Меру, його слуга Манібхадра — бог торгівлі, його дружина — чарівна Ріддхі, принцип процвітання, його друг — бог Шіва, який навчив його таємниці Тантри та йоги. Його свита — це якші, кіннари та гухьяки, його народ — «ітараджана» — «інші люди» (або «пуньяджана» — «чисті люди»), що змушує згадати «антиподів» — за грецькою міфологією, жителів Південного материка.

Як стверджують буддійські тексти, вигляд Шамбали залежить від духовного стану її спостерігача. Скажімо, одна й та сама річка для богів наповнена нектаром, а для людей — водою, для зголоднілих демонів — гноєм і кров'ю, а для деяких істот — це місце, де вони живуть. Тому Шамбалу нелегко визначити.

Як розповідає Ю.М. Реріх у вищезгаданій праці про Калачакру, існує цілий корпус літератури т.зв. «описів шляху (lam-yig) до Шабхали». Один із них у «Танджурі» (святищенна посудина, що наповнена текстами) названий «Калапа-аватара» (Ka-lapaṅ 'jug-ra), автором якої є Атмогханькуша (Don-yod Lcags-kyu) і був перекладений з непальської мови на тибетську. Але найбільш відомим є «опис шляху» третього панчен-лами Лобсан Еши (Blo-bzang dpal-ldan Ye-ces, 1740-1780; хоча дехто приписує авторство ламі Stag-Tshang Ras-Chen, XVIII ст.), опублікований проф. А. Грюнведелем (в Abhandlungen der Kon. Bayerischen Akad. der Wissenschaften, vol. III, 3, Muenchen, 1915). Також у фондах Гімалайського науково-дослідного інституту виявлено анонімний опис Шамбали на західно-тибетському діалекті, яка базується на праці «Grel-Chen» Кхайдуб-чже і на коментарях до неї панчен-лами Лобсан-Чойчжі-Жалцана⁹⁶⁷.

Легенди розповідають про неймовірно важкий шлях в царство Шамбали навіть для високоосвічених монахів-подвижників. Але можливе навіть благодатне посвячення в таємниці Шамбали без її відвідування. Так, наприклад, пандіт Цілупа з Орісси, учень Пррашантрамітри, під час подорожі на високій горі зустрів в образі прочанина будду Манчжушрі (або Авалокітешвари чи царя Шамбали), який на знак його подвигу на ниві пізнання посвятив його у таємниці тлумачення Книги Могутності та у знання всіх бодхісатв. У Східній Індії Цілупа передав своє знання учневі Пандіту Ачарьядеві, родом з Баренти (північна Бенгалія), який як великий адепт Калачакри отримав ім'я Dus-shabs-ra Chen-ro. В текстах Таранатхи останній називається Піто Ачарья і вважається таким, що приніс із Шамбали книги про Калачакру⁹⁶⁸.

У вченні буддійських шкіл Кагю та і Ньїнгма хранителем доктрини Шамбали вважається **Трунгпа тулку** — великий вчитель тибетської школи Кагю. Його одинадцятим втіленням був Чогям Трунгпа Рінпоче (1939 — 1987), верховний настоятель монастиря Сурманг. Після еміграції з Тибету він заснував на Заході ряд проповідницьких центрів та університет Наропи, згодом об'єднані в єдину федерацію — Ваджрадхату. З благословення глави школи Кагю Шістнадцятого Гьялви Кармапи запроваджується т.зв. програма «Шамбала тренінг» як своєрідний полегшений варіант буддизму для людей західної цивілізації. Після смерті наставника Ваджрадхату очолив його наступник Томас Ф. Річ (Осел Тедзін), а потім — верховний глава школи Ньїнгма Ділго Кхенце Рінпоче, хоча духовним авторитетом «шамбалістів» вважається (з титулом «саванг» — «володар землі») старший син Чогьяма Трунгпа — Сакйонг Міпан Джампал Трінлей Драдул Рінпоче (1962 р.), народжений в Індії, в місті просвітлення Будди Бодхагаї. Він заснував найбільший медитативний центр пропаганди

Шамбали — «Дечен Чйолінг», а в 1995 р. був офіційно зведений святійшеством Пенором Рінпоче на трон як Сакйонг — правитель Шамбали (цей же титул носив його батько) і визнаний втіленням самого Міпама Джамьянга Намгяла Гьяцо, легенди тибетського буддизму XIX ст.

ГЕОГРАФІЧНА ЛОКАЛІЗАЦІЯ ШАМБХАЛИ: ІРАН — ОЛМО ЧИ СЕЛЕВКІДСЬКА СІРІЯ?

На території Індії існують реальні міста з назвою Шамбхала: 1) Sambalpur, місто на північному заході штату Орісса, на ріці Маханаді; 2) Sambhal — місто на північному заході штату Уттар Прадеш, на південний захід від міста Морадабад. Також ріка Чамбал наявна у Гімалаях, де її побережжя населяло плем'я панчали, де правив Драупад, батько Драупаді, жони легендарних героїв «Махабхарати» Пандавів. Цікаво, що в центрі Африки, в Демократичній Республіці Конго (Заїр) є місто Шамбала (Shambala), столиця однойменної народності з групи бантоїдних негрів.

Щодо першого, то зазначимо, що у штаті Орісса знаходиться один з чотирьох «чхар-дхам» — найсвятіших міст Індії. Це — місто Пурі з головним храмом Крішні — «Джаганнатха» («Володар Світу»), в той час як сам штат вважається осердям шіваїзму (шактизму). Саме тут Шіва і Вішну вважаються проявами одного й того ж божества — Харі-Хара.

Англійський мандрівник Ч. Аллен розташовує Шамбалу у древній Гандхарі (північний Пакистан і східний Афганістан), що входила до держави Ахеменідів, була ядром Кушанської імперії. І більш конкретно — у одній з частин Гандхари — Уддіяні (санскр. «сад»), ототожненій з чарівною долиною ріки Сват, батьківщиною тантричного буддизму. В 629 р. Уддіяну відвідав китайський паломник Сюань Цзан, який виявив залишки тисяч буддистських пам'яток (монастирів, ступ) та поселень. Після завоювання долини «білими гуннами» (єфталітами, усунями) Калачакра-тантра була перенесена у бонський регіон Західних Гімалаїв (Тібет). Потім вона була піддана гонінню буддистами князівства Гуге, через що її адепти знайшли прихисток у індійському монастирі Наланда. Саме там Калачакра-тантра була піддана ревізії буддистами, що вихолостили її бонську сутність⁹⁶⁹.

Власне в долині уддаянської ріки Сват (Свата) та сусідніх долинах Північно-Західного Пакистану відкрита «добуддистська культура поховань Гандхари» (Гхалгаї V), датована останніми століттями II тис. до н.е.⁹⁷⁰ Вона теж асоціюється з арійцями: в ній поряд із інгумацією застосовувалася кремація, є поховання коней, багато речей мають аналогії в культурах Афганістану, Ірану та Середньої Азії. Дослідники встановили, що ця культура своїми витокami — через проміжні бішкентську та заман-бабінську культури — сягає катакомбної культури Північного Причорномор'я. Цікаво, що друга гілка фіксується в якості катакомбних могил прибульців-номадів в XIX ст. до н.е. в Палестині біля Йерихону (дослідження К. Кенуон), по сусідству з прааріо-хурритською державою Мітанні (від хетт. *miti-*, *mitta* — «червоний» > Мідія «Червона (країна)»; євр. *naharaim*, дв.-єгип. *naharina*; можливо, що тут відбувся переклад з хурритського *kinakhnu* — «Червоний», що, у свою чергу, було невірним перетлумаченням прибульцями-хурритами семітської назви «Ханаан — «Благословенна»). Ці прибульці власне й створили ядро гіксосів, які підкорили Єгипет («Та-Хем — «Чорна (країна)»)⁹⁷¹. Відомий гіксоський цар Апопі, який правив у місті Аварісі (Танісі) в дельті Нілу⁹⁷², трансформувався в міфології єгиптян у демонічного змія Апопа, з яким щодночі бореться бог сонця Амон-Ра. Третя гілка номадів в першій пол. II тис. до н.е. зі степів Євразії принесла на береги Хуанхе бронзолварне виробництво, конярство і бойову колісницю. Тут вони сформували імперію Шан (Інь) з периферійними васальними державами. Останні з часом стали підніматися до рівня цивілізації Шан-Інь, втягуючи у процес становлення північно-китайської цивілізації (хауса) всі етнічні конгломерати басейну Хуанхе, внаслідок чого тубільна династія Чжоу в 1027 р. до н.е. розгромила цивілізацію Шан-Інь⁹⁷³.

Л.С. Клейн підсумовує характерні докази індоарійської приналежності культури Гандхари. Наприклад, хоча в самій долині Свата вже відсутні катакомбні поховання, але свідчення про «земляний дім» для мертвих, про камінь, закриваючий його, і про «гору», накриваючу смерть (тобто про курган) наявні у «Рігведі» (V, 89,1; X, 18,4). У всіх культурах цього поховання є парні поховання чоловіків із жінками в однакових супружних позах, а у «Рігведі» є гімн, ритуально оформляючий відміну старого звичаю ховати живу вдову з чоловіком (X, 18,8-9). Обряд «дікша» передбачав ритуальне зачаття для посмертного народження покійному нового, потойбічного тіла. У катакомбній спільності і в могильниках Свата є поховання коней, у Дашлі та споріднених пам'ятниках

— баранів, а у «Рігведі» міститься спеціальний поховальний гімн коневі (X, 56). Також померлим посипали червоною вохрою стопи ніг, кисті рук та голову. В Індії ж досі в обрядових ситуаціях фарбують в червоний колір подошви ніг, долоні та безволосі частини черепа — як людям, так і зображенням богів⁹⁷⁴. Тут, на нашу думку, слід зауважити, що саме в Гандхарі відбулася певна релігійно-світоглядна реформа в середовищі індоаріїв (можливо, перша після відокремлення від праіранців, при тому, що наявна і частина праіранців, яка підтримала реформу і стала визначатися, на відміну від власне «іранців» («персів»), як «туранці», «скіфи»⁹⁷⁵), яка викликала нову кодифікацію «Вед» та необхідність їх писемної фіксації праведними і благочестивими рішш («мудрецькими»). Виходячи з того, що в «Рігведі» говориться саме про завершення «періоду темряви» і початок «шляху богів» (деваяна), можна назвати цю реформу «деваяністською». І, як у кожному реформаційному русі, тут відбулися оживлення і вихід на передній план найбільш архаїчних елементів індо-іранської міфології.

Італійська дослідниця Дж. Орофіно вважає, проте, що батьківщиною Шамбали, чи правильніше, вчення Калачакри-тантри була саме північно-західна частина Індії, де мешкають шіїти-кармати, сповідуваний ісмаїлізм яких (поряд із суфізмом, ісмаїлізм є варіантом «іранізації» «арабського» ісламу) значно вплинув на формування буддиської тантри⁹⁷⁶. Відомо, що до карматів-нізаритів належав і славнозвісний Старець гори Аламут (про нього розповідає і Марко Поло, XLI), халіф прихованого імама, вождь терористичної організації асасинів (названі через те, що для медитацій використовували гашиш)⁹⁷⁷, які після розгрому їх Хулагу-ханом переселилися до Індії, де їх вожді титулюються «ага-хан». Як наслідок, Коран був проголошений останньою Ведою, а її тлумачення відоме тільки пірам.

Також можна було б звернути увагу і на державу сірійських Селевкідів з її державною арамейською мовою, засновник якої Селевк I Нікатор вважався сином Аполлона⁹⁷⁸, а той у свою чергу ототожнювався з іранським Мітрою⁹⁷⁹.

Л. Гумільов власне вважає, що під Шамбалою мається на увазі селевкідська Сірія, яку тибетці називали «Шам» (слово «боло» по-тибетськи означає «верх»), тобто «Шамбала» приблизно означає «володарювання Сірії»: «...Перші сірійські царі: Селевк Нікатор і Антіох, об'єднавши велику частину розваленої Сірійської монархії, створили винятково сприятливі умови для розвитку ремесел і торгівлі, Антіохія, що побудована на ріці Оронт, протягом багатьох століть уявлялася прообразом веселого, розгульного і безтурботного життя, а один з кварталів її — Дафне був місцем, де танцівниці уперше відкрили «стриптиз» (демонстрація міфу про Інанну-Іштар, котра, опускаючись у потойбіччя, повинна була знімати з себе елементи одягу перед кожною із семи брам, і тільки залишившись оголеною, вона змогла вступити у Вічність, — О.Г.). Тому не дивно, що тибетські горці, що зустрічалися з сірійськими купцями в Хотані, Кашгарії і Балху, наслухалися розповідей про веселе життя, і це дало достатній привід для створення утопії, що пережила і Селевкідську монархію, і породжені нею веселі безпутності. Таким чином, ми можемо констатувати, що ніяких спеціально «злих», а тим більше «потойбічних сил мороку» з легендою про Шамбалу зв'язувати не слід: там поклонялися Афродіті, Адонісові, Таммузу, практично також Діонісу»⁹⁸⁰.

Дійсно, опис «мандалної» столиці Шамбали нагадує реальне планування столиці Селевка I Нікатора Антіохії, заснованої 300 р. до н.е. на місці поселення Боттія (де свого часу Александр Великий спорудив храм Зевсу, Liban., Or., II, 72-77, 87, 250), куди, до речі, він переселив більшу частину колишньої столиці — Антігонії (App., Sуг., 57), що явно вкладається у шамбальський мотив «відходу на поселення у краще місце»: «...Агора селевкідської Антіохії знаходилася на березі Оронта; міські стіни були зведені по прямокутнику; вулиці орієнтовані приблизно за пануючим у даній місцевості напрямком вітрів та потоку сонячного проміння — з північного сходу на південний захід (поздовжні) і з північного заходу на південний схід (поперечні). Основні поздовжні вулиці... були заплановані у відповідності з напрямком ріки...»⁹⁸¹. Парк Антіохії Дафна («Лавровий»), що набув широку популярність, може цілком ототожнюватися з парком Калачакри столиці Шамбали Калапи, а сама назва міста (Калапа — «Складена з частин») — з фактом поділу Антіохії на чотири квартали, кожен з котрих всередині загальної міської стіни мав власні стіни. Власне було збудовано ще декілька чудових міст з такою ж назвою — Антіохію біля Персидської затоки (Харакс), Антіохію в Персиді,

Антиохію — Едессу, Антиохію на Яксарті (Александрія Есхата, Ходжент), Антиохію Маргіану (Александрія-Мерв), Антиохію на Меандрі, Антиохію — Нісу, Тарс, Маллос і Падану було перейменовано в Антиохії.

Власне поширення в Західній Європі часів античності мітраїзму та інших культів пов'язує Ф. Кюмон з переселенцями із Сирії: «...Як раніше фінікійці та карфагеняни, сирійці заселили тоді своїми колоніями всі середземноморські порти. В епоху еллінізму вони у значній кількості влаштувалися у торгових центрах Греції, зокрема, на Делосі. Частина цих торговців ринула тепер в Рим, в Путолі і Остію... Їх можна було виявити в Італії, в Равенні, у Аквілеї, в Тергесті, в Салонах, у Далмації і навіть у Мелазі в Іспанії. Торговий інтерес заманював їх навіть глибоко у внутрішні райони... Дунайською низиною вони пробралися навіть до Сірмію у Паннонії. Особливо густо ці вихідці зі Сходу заселяли Галлію (у семітській традиції — Tsarphatah, «Франція»⁹⁸², — О.Г.); через Жиронду вони перебралися в Бордо і піднялися вверх по Роні до Ліону. Освоївшись на берегах цієї ріки, вони заповнили звідти весь центр провінції, і особливо масово прибували у велику північну столицю — Трір... При Меровінгах вони ще говорили на своєму семітському нареччі в Орлеані. Тільки коли сарацини повністю зруйнували навігацію у Середземному морі, це зупинило їх наплив...»⁹⁸³. Зокрема в кельтський світ було принесено культ богині Іштар, символ якої було колесо з восьмима спицями (або восьмикінцева зірка). На Заході вона стала відома як богиня весни Остара (від імені її походить англійська народна назва пасхи Eostar).

Також на Заході «сирійська духовність» стала «притчею во язицех»:

... Но ведь давно уж Оронт сирийский стал Гибра притоком,
Внес свой обычай, язык, самбуку с косыми струнами,
Флейтщиц своих, тимпаны туземные, разных девченок:
Велено им возле цирка стоять. — Идите, кто любит
Этих развратных баб в их пёстрых варварских лентах.

(Ювенал, «Сатира», III, 62-66;
пер. Ф.А. Петровського)

Ситуація не змінилася і в часі після прийняття християнства. Лише протягом VII — першої половини VIII ст. намісниками престолу апостола Петра було обрано п'ятеро сирійців. Уродженець малоазійського Тарсу Теодор був архієпископом Кентерберійським (669-690). Франкський історик Григорій Турський за допомогою Іоанна Сирійця переклав на латинь повість про сімох сплячих отроків. Сюжет став настільки популярний, що потрапив у інші джерела. Також у книгу цього ж автора «Про славу мучеників» увійшли популярні оповіді про життя східних святих Косми і Даміана, Фоки, Доміта, Георгія та Ісидора. Також розповідає Григорій Турський про якогось Теодора, який побував в Індії на могилі святого Фоми та про патриція Муммола, посланця короля Теодоберта, який здійснив прощу до могили апостола Андрія. Цей же Муммол спробував свого часу відібрати частинку мощей святого Сергія у сирійського купця Евфрона, якого єпископ Бордо насильно постриг і змісив прийняти духовний сан (але той втік у інше місто і відростив волосся)⁹⁸⁴.

Проте, як на нас, залишається нез'ясованим, чому Л. Гумільов не звернув увагу на топонім «Келе-Сірія» (Koile Syria) — «Порожнинна Сірія» (термін koile наділений значеннями «долина», «русло», «лощина», «черевнинна порожнина», «утроба, черево», «порожнеча», «глибина» тощо), як називалася низина між Ліваном та Антіліваном, а іноді під ним малася на увазі і Фінікія і Палестина до Рафії (у Полібія). В цьому широкому значенні Келе-Сірія розуміється у «Ветхому Завіті» (1 Макк 10:69; 2 Макк 365,8; 4:4).

Також антична традиція знає топонім «Біла Сірія» (Левкосірія), під яким об'єднували Каппадокію, Понт та області довкола Тавру. Страбон пояснював цю назву тим, що, у порівнянні з рештою сирійських племен, шкіра левкосірів була більш світліша (XII, 3.9; XVI, 1.2), а Гезихій термін «левкосір» пояснював як «білошкірий вавилонянин». Також Геродот просто терміном Сірія виокремлював від Ассирії (землі між Тигром та Евфратом) Каппадокію та всі області на захід від Евфрату, між Кілікією та Єгиптом, включаючи й Палестину (II, 104, 116, 158; III, 5, 91; VII, 89). А

Йосиф Флавій заявляв, що сірійці — це грецька назва арамейських племен (Joseph. A.J. I:144)⁹⁸⁵.

Дивує те, що говорячи, що існував варіант назви Сирії як «Шам», Л. Гумільов не пояснює причину цього. Але ж саме Шамом називали турки і араби державу, яка протягом 400 років входила в Османську імперію і охоплювала теперішній Ліван, Палестину, Сирію та Йорданію⁹⁸⁶.

Але й цікавою стає проблема, чи знав Л. Гумільов, який вільно орієнтувався і в ісламській культурі, доктрину європейського езотерика Р. Генона (який явно повстав проти шпенглерівського розуміння «сірійської духовності», ісламу як «духу печери») про «**відпочаткову Сирію**»: «...з дійсно традиційним вченням ісламу, згідно котрому «адамічною» мовою була «сіріакська мова», loghah suryaniah, котра не має нічого спільного ні з країною, названою Сирія, ні з жодною з більш або менш давніх мов, збережених людським спогадом до наших днів. Цей loghah suryaniah є... мовою «сонячного осяння», shems-ishraqyah; дійсно, Сур'я є санскритське ім'я Сонця, і це могло б вказати, що його корінь sur, один з тих, що позначають світло, і сам належав до цієї давньої мови. Мова йде, отже, про ту відпочаткову Сирію, про котру Гомер говорить як про острів, розташований «за межами Огіїї», що робить її (Сирію) тотожною гіпербореїській Туле (Tula), де здійснюється «повний обіг Сонця». Згідно Іосифу, столиця цієї країни називалася Геліополіс, «місто Сонця»; це ж ім'я потім було дане містиві у Єгипті, названому також Он, так само, як Фіви — це перш за все одне з імен столиці Огіїї. Наступні перенесення цих імен, як і багатьох інших, було б дуже цікаво вивчити в тому, що стосується структури вторинних духовних центрів різних епох... Ми можемо сказати наступне: так само, як будь-який вторинний духовний центр є образом відпочаткового та вищого Центру..., будь-яка священна,... «ієратична мова» може розглядатися як образ або відображення відпочаткової мови, котра і є священною мовою... Що ж до первісної мови, її походження повинне бути «нелюдським», як і походження самої відпочаткової традиції... греки вважали Кікноса («Лебедя», — О.Г.) сином Аполлона і Гірії, тобто Сонця і «сонячної землі», бо Гірія є ніщо інше, як Сирія, так що мова завжди йде про «священний острів»...»⁹⁸⁷.

Отже, повернемося до історичної Сирії. На сході Селевк став союзником індійського царя Чандрагупти (Сандрокотти), засновника династії Маур'їв і її столиці Паталіпутра (Паліботра, сучасна Патна). Чандрагупта, який свого часу радився з Александром Македонським щодо боротьби з царем шудрів Нандою, отримав у подарунок Арахозію (< дв.-перс. Harauvati) зі столицею Александрополем (сучасну афганську провінцію Кандагар). Коли в 250 р. до н.е. внук Чандрагупти Ашока — П'ядасі (268 — 231 рр. до н.е.), поширювач буддизму, наказав вирізати в скелях статуї Будди (безжально знищені талібами тільки в першому році ХХІ ст.!) та написи благочестивих філософських висловів, то використав для цього грецьку та арамейську мови⁹⁸⁸.

Діяльність останнього цілком може розглядатися як аналог навернення «грізними бодхісатвами» колиски бону Шамбали. Тут ми бачаємо натяк саме на бодхісатв-адептів Калачакри, які, як пише Ю. Реріх, жили в Індії: Ваджрасана (керував Центром), Гаджапаті («Покровитель слонів», На-ba-la, керував Сходом), Нараяті («Покровитель людей», Dza'u-gang-ga-ра, керував Півднем) та Ашвапаті («Покровитель коней», Ка-na'u-dza, керував заходом)⁹⁸⁹.

Індійцями законними продовжувачами Ахеменідів стали сприйматися парфяни (парни) — іраномовний етнос, що прийшов з туранських степів на чолі з царем Аршаком та підтриманий місцевими повстанцями на чолі з Тірідатом. Їхня столиця Ніса розташована біля теперішнього Ашхабаду (Туркменістан; прямими нащадками парф'ян були огузи, предки сучасних туркмен)⁹⁹⁰.

«...У давнину була країна Аньсі. Так вона називалася у китайських джерелах. Інша її назва — Парфія. Це найкрупніша держава, суперник Риму на сході. Деякі дослідники вважають, що китайська назва походить від імені засновника династії Арсака... (Аршакидів)... Але сам Арсак, виявляється, проголосив себе царем у місті Асаак... власне місто Асаак з його основою «Ас» дало ім'я Аньсі з тією ж основою «Ас», «Анс»... Вічний вогонь у місті Асааді згадується Ісидором Харакським... Саме місто розташовувалося в області Астауена, що містить ту ж основу «Ас». По сусідству розташована інша область Парфії (її древнє ядро) — Парфієна з гробницями царів (обожнених предків). Місто, де знаходилися гробниці, так само назване. Це Парфавніса або Нісая... Нісая — грецька назва... Стара Ніса і Нова Ніса — ці назви дожили до сьогодні. Городища розташовані під Ашхабадом. Саме слово «Ашхабад», або «Асхабад», означає «місто любові». Як виникла ця назва? Невідомо. Я допускаю, що корінь той же: «Ас». Пізніші зайшли тюрки лише переосмислили його. Можливо, що

«місто любові» за змістом відповідає призначенню гробниць і храмів Ніси і сусіднього Асаака: пошанування обожнених предків (любов до них), тобто поклоніння богам. І у еддичному циклі асси — і боги, і предки одночасно»⁹⁹¹. В середньовічному Ірані династію парфянських Аршакідів називали «ашканідами» («ашканіан»), а від самого етноніму «парфяни» залишився іменник «пехлеван» — «богатири».

Тут слід додати, що компонент «аш-/ас» часто зустрічається у цьому регіоні: Астрабад, Ашназ в Ірані, Аш-Кара, Астара у Талиші, Аштарак у Вірменії, Ашкала на захід від Тбілісі тощо⁹⁹².

«...Милі чотири від Канпура, на скелястому правому березі Гангу, у темному і майже дрімучому лісі, є чудові руїни. Це залишки деяких величезних древніх міст, побудованих один на руїнах іншого... Джаджмоу стоїть на місці рідної сестри і суперниці своєї Асгарти — міста сонця. Асгарта, за словами древніх хронік в Пуранах, побудована синами сонця, два століття після взяття царем Рамою острова Ланки, тобто за 5 000 років до Р.Х. за літочисленням брамінів... Про древнє місто Асгарт і його сумний кінець «Пурани» розповідають наступну легенду. Судаса-ріші був священним главою духовенства «брахматмою», а його брат — Агасті — махан-кшатрієм (великим царем-воїном) Асгарти. За відсутності обох, царством керувала махарані (велика цариця), яка була колись «кумарікою» (Дівою Сонця) у храмі «Сур'я-Нарі» (Сонця-Природи). Її краса заповонила царя; і ось у момент її принесення себе в жертву на вівтарі вогню (тобто релігійного самоспалення), він, скориставшись древній звичаєм, який давав право царям рятувати індійських весталок від смерті, вимагає її собі за дружину. До нього вже раз явився інший претендент на її руку, цар Гімавата, але вона відмовилася від пропозиції, обираючи смерть у полум'яних обіймах чоловіка-бога, священного вогню. Поганьблений за-гімалайський цар поклявся помститися. Через багато років, коли Агастіцар був на війні в Ланці (Цейлоні), його переможений суперник... зробив набіг на Асгарту. Цариця захищала своє місто із хоробрістю відчаю; але зрештою місто було взяте приступом. Тоді, зібравши всіх «дів Сур'ї» з храмів, жінок і дочок своїх підданих і власних дітей, всього 69 000 жінок... цариця закрилася у величезних підземеллях храму Сур'ї-Нарі і, наказавши спорудити священні вогнища вздовж усього підземелля, згоріла на них разом з іншими жінками і всіма скарбами міста...»⁹⁹³.

А якщо ще додати гіпотезу про те, що ці топоніми пов'язані із семітським «аштар», богинею Іштар, біблійною Есфір, на честь котрої ставили кам'яніobelіски (пор. із кам'яними стовпами-гермами на честь бога Гермеса)⁹⁹⁴ та співставити з еддичним міфом про народження предка богів-асів з соляного стовпа, який облизала священна корова Аудумла (та семітським міфічним мотивом про перетворення жінки в соляний стовп біблійна жінка Лота), то отримаємо доволі цікаву концепцію...

В іудейській традиції нащадки Аса («Цілителя») — це ессеї, які, за свідченнями Плінія, мешкали біля Мертвого моря per millia saeculorum — «тисячі років».

О. Блаватська, до свідчень якої, проте, слід ставитися обережно, виявляла у есеїв арійські («буддійські») ідеї та звичаї («Викрита Ізіда», Кн. 1). Власне в секті есеїв (яка протистояла фарисеям та садукееям), як вважається, й виникла течія **назарян (ноцрім; св. Еліфаній називає їх «непогамовними» і «вегетаріанцями»),** котра з часом переросла у **християнство** (вважається, що християни заявили про себе вперше в Антіохії завдяки проповідницькій діяльності апостола Павла, в той час як частина назорейів, названа «евінітами»-«бідними», не прийняла цю реформацію і залишилася вірною родичам Ісуса «деспонсинам» («людям Господнім»), яких очолював в Ієрусалімі апостол Яків (т.зв. «наасени/нахашени»), а в Едессі — апостол Фома і які заперечували божественне походження Ісуса, доктрину яких, зрештою, проголошує патріарх Несторій і яку приймає вся перська церква як більш істинну, адже саме в середовищі персів мешкали з 65 р.н.е. назорейські емігранти-послідовники деспонсинів, а також єгипетська Коптська церква, яка відмовилася засудити Несторія). Тому деякі дослідники вбачають у християнстві (назорействі, «аль-насара») **«арійське» вчення,** а у його засновнику — «арійський стандарт» (за «побратимом» все тієї ж мадам Блаватської І. Каганцем), представників коліна Ізраїлевого (есеїв/назорейів/галілеян) вважають за індо-європейців, в той час як коліно Іудине (іудеї) є семітами і «отруїло» істинне християнство. «...Ессеї заохочували зацікавлення медициною та цілительством і створювали трактати про терапевтичні властивості трав та каменів. Крім того, вони надавали велику увагу тому, що на сучасній мові зазвичай називають «езотеричними вченнями», такими, як астрологія, нумерологія і подібні дисципліни, з котрих сформувалася каббала.... Вони стверджували, що наближаються останні часи і прихід Мессії неминучий...»⁹⁹⁵. Йосиф Флавій

зауважує, що ессеї віддавали все «на Божу волю», визнають безсмертя душі, вищою ціллю вважали справедливість, але не відвідували спільний ієрусалимський Храм, а здійснювали богослужіння окремо (хоча й передавали йому пожертви), а в житті віддавалися виключно землеробській праці і майно у них спільне⁹⁹⁶.

За деякими версіями, нащадками ессеїв є іракські мандеї (гностики), які вважають праведним пророком Іоанна Хрестителя, а Ісуса — лишень лжепророком. Саме доктрині мандеї належить уявлення про благочинну західну землю, мешканці якої настільки чисті, що звичайні люди не можуть їх бачити, а місце їх замешкання «помічене зорею», яка називається **Мерика**⁹⁹⁷. Цікаво, що ессеї, як писав Йосиф Флавій в «Іудейській війні», притримуються тих же вчень, що і греки, стверджуючи, що **праведним душам призначено в майбутньому замешкати на заході за океаном, в країні, де нема ні дощу, ні снігу, ні спеки, але яка постійно овивається м'яким диханням західного вітру, що постійно дме з океану.**

Цікаво також, що в Нісі, розташованій десь за Персією, і котру археологи досі не можуть ідентифікувати, грецька міфологія вбачала місце народження бога Діоніса. Також в Ірані існувала східна область Сагартія (Asagarta), що входила до складу Дрангіани (Сакастану; теперішній Сеістан)⁹⁹⁸, а частина послідовників іранської релігії у Східному Туркестані тибетцями визначалася як «аші», тобто послідовники впроваджені Заратустрою віри в благу богиню Аші (від «аші», етимологічно «арті» — «винагорода за благочестя»; аналог грецької Тюхе, римської Фортуні), дочку Ахура-Мазди та Спента-Армаїті та сестру Даени, Мітри, Рашну і Сраоші («Яшт», 17).

Парфянський цар Мітрідат I (171 — 138 рр. до н.е.) завоював Мідію, Персиду, Вавилон, відібравши у антиохійських володарів всі землі на схід від Євфрату і відрізавши бактрійських греків від сірійських⁹⁹⁹

При цьому Мітрідат проголосив себе «філелліном». Він же виділив спорідненим парфянам сакам південно-східний Іран — Дрангіану (від назви племені зрангів, z(a)ra(n)ka, з діалектним варіантом z замість d) з її озером Кансаоїа (тепер — оз. Хамун), що біля ріки Хайтумант («багатий мостами — бродами»; грец. Етімандр, тепер — Хільменд) біля гори Ушідарна (тепер — Лар-кух, біля якого було місто, що тепер під пагорбом Сурх-даг і назване археологами «Наді-Алі II»). Дрангіана стала після цього називатися Сакастан (Сегестан, Сеістан, Сістан). Саме представник правлячої династії Сакастану Суренів був наділений повноваження коронувати на царство парфянських Аршакідів¹⁰⁰⁰. Столицею Дрангіани та пізнішої династії Суренів була Фрада (Φραδα), локалізована в районі Наді-Алі біля озера Хамун та перейменована Александром Македонським на Александрію Профтасію — «Випереджаючу» і вона, починаючи з епохи Селевкідів, порівнювалася за величиною з Александрією Єгипетською та Селевкією на Тігрі¹⁰⁰¹

Археологічні дослідження Дрангіани дозволили встановити, що, наприклад, в долині між Бустом і Сеістаном тільки вздовж одного берега ріки було виявлено більше 40 великих і малих курганів, що приховували руїни стародавніх міст та поселень¹⁰⁰². Власне в Дрангіані (Сакастані; Сеістані) та південно-західному Афганістані, на думку І. Дьяконова, в Дашті Марго («простір пасовиськ-лук»), у районі Сеістанських озер та впадаючих в них разом з Гільмендом рік, що тоді представляв собою родючий степ (особливо на сході Дрангіани та заході Арахозії, біля трьох дельт ріки Гільменд і на схід від неї), склалася Авеста. Внаслідок чого **традиція Авести Заратустри — це щонайперше дрангіанська традиція, в той час як південніше, в Пенджабі (П'ятиріччі) склалася індійська традиція Рігведи**¹⁰⁰³.

Саме в Дрангіані І. Дьяконов локалізує давньо-іранське царство **Кейянідів** (грецизована форма авест. Кавай, середньоперс. Кейї; пехлеві kau < *kavya, авест. kavay), від останнього представника яких, Каві-Віштаспи, запроваджувача зороастрийства, виводила свій рід династія Сасанідів.

Вважається, що ще в часи Кіра Великого саки населяли Дрангіану і цар племені аріаспів Аморг допомагав персам у війні з дербіками, яких підтримували індійські царства. За це аріаспи отримали назву «благородних» — «евергетів»¹⁰⁰⁴.

Саме з індо-парфянським царем Арахозії, Гандхари та Сакастану Гондофаром християнська традиція пов'язує подорож апостола Фоми в Індію¹⁰⁰⁵. В «Шахнаме» Сакастан (Сістан; Німруз) вважається вотчиною багатиря Сома, переможця дракона Суvara¹⁰⁰⁶ (пор.: санскр. Suramarutra) та

завойовника демонічної країни Каргасаран. Від саків увійшли в загальноіранське надбання їхні перекази про героя Рустема¹⁰⁰⁷ (сина греко-бактрійської принцеси з Кабулу Рудаби та Золя — Достона, сина витязя Сома, вихованого в гнізді чарівного птаха Сімурга), який на службі у Білого дева здійснює подвиги, аналогічно тому, як здійснює свої подвиги Геракл Каллінік («Переможець»), якого іранці ототожнювали з Веретрагнуою (авест. «побиваючий захист» = ведич. Врітрахан — «Вбивця Врітри», епітет Індри), пов'язаним з Мітрою. На греко-бактрійських монетах Деметрія (II ст. до н.е.; сучасна наука визначає двох правителів з цим іменем: Деметрія I, сина Евтидема, який завоював Арахозію та Паропомісади, і Деметрія II, який захопив Індію) відбувся прямий синтез Геракла і Мітри. Вже в епоху Сасанідів був встановлений єдиний для всього Ірану звичай — священний вогонь Атахші-Вахрам — «вогонь Веретрагни («побиваючого захист»)). Розташовувався він на масивному п'єдесталі і його зображення карбувалося на монетах. Збережена традиція цього вогню ще парфянами як спадок з часів Ахеменідів, коли існували гробниці — святилища (грец. hierothesion; парф. «багін»; сер.-іран. «башн»), де здійснювалися культові церемонії в честь предків або родичів царя, самого царя або різних божеств (Ормазда — Зевса, Аполлона — Мітри, Геракла-Артагна; за даними Мегасфена, грецькому Гераклу відповідав індійський Крішна, а Діонісові — Шіва та буддистський Херука «в тигровій шкурі та завжди з пенісом у стані ерекції»)¹⁰⁰⁸. Аналогічними поховальними та релігійними пам'ятниками є лише буддистські ступи. Той факт, що сама грецька назва цих святилищ відома лише в елінізованому царстві Коммагена на південному сході Анатолії (буферному між Парфією та Селевкідами), свідчить про значне визнання цього ахеменідського культу гробниць-святилищ саме греко-македонським («йона», «явана») населенням цього царства. Цікаво, що на святилища-гробниці з часів Ахеменідів, за наказом Камбіза, у якості жертви приносили вівцю, хліб та вино. Саме пірати сусідньої Кілікії, яких у 67 р. до н.е. розбив Помпей, познайомили римлян з культом тавроктонного Мітри (Plut. Rom. XXIV), аналогічно як іудейський месіанізм принесли у Рим іудеї, захоплені тим же Помпеем у 63 р. до н.е. На нашу думку, в Кілікію принесли уявлення про Мітру парфянські воїни, які після розгрому їх легатом Публієм Вентидієм Бассом були розселені в Кілікії (I ст. до н.е.)¹⁰⁰⁹.

Проте в дійсності в нових політично-етнічних реаліях **парфянськими Аршакідами було здійснено вражаючу підміну**: всі особи, місцевості та події, що стосувалися Північно-Східного Ірану, отримали нове ототожнення на північному заході — в Північній Мідії (Атропатені): «...мідійські маги були більш ґрунтовними у своїй діяльності — вони розташували і всіх каві (представників легендарної династії Кейянідів, — О.Г.), і пророка на свою батьківщину і навіть ототожнили свою країну (Мідію, — О.Г.) з Аїрйанем-Ваеджа, міфічною прабадьківщиною іранських народів»¹⁰¹⁰, своєрідним «земним раєм», створеним богами. З цієї країни витікають дві ріки — на захід Араг (Ранха; ведична Раса) і на схід — Вех (Вангухі) («Бундахішна», XX, 7,13). Авестійська Аїрйана Веджа (Аїрян Ведж, Еран Веж, Agyāndm Vaējah — «Аїрійський простір») тотожна ведичній Ар'яварті («Країна аріїв»), яку брахмани потім співставили з Великою Північно-Індійською рівниною (від західного моря до східного і від Гімалаїв на півночі до гір Віндх'я і Сапура на півдні), аналогічно до того, як вищезгадані маги поставили знак рівності між Аїрйана Веджою та Мідією. Ріка Раса, поряд з Кубхою, Круму і Гоматі, у «Рігведі» (X, 75,6) вважаються притоками Інду¹⁰¹¹.

Шумерські епічні пісні, як вказує І. Дьяконов, повідомляють про **високу цивілізацію Аратти** «за сімома горами» на схід від Еламу — цивілізації, відмінної від протоіндської культури (Мелухха, Мелакха шумерських джерел). Вчений ототожнює Аратту із землями передгір'їв Копет-дага (Ахал-Етек, в історичній області Парфії) та оазисами Афганістану¹⁰¹² (наприклад, ассірійці знали «гори золота» Agallu-Урал, а шумери словом Agali називали «межу світу на півночі», «потойбіччя»¹⁰¹³). Я. Васильков та С. Невельова вважають, що Аратта існувала чи то в районі Пенджабу і Сінду¹⁰¹⁴, В. Саріаніді — в Бадахшані, бо основним товаром цієї країни був лазурит, де його добували і продавали в Урук.¹⁰¹⁵ С. Мамедова у своїй праці «Про походження шумерів» прийшла до висновку, що Аратта була розташована південніше Урмійського озера (в долині Мійяндоб), тобто на території сучасного іранського Азербайджану¹⁰¹⁶ і незалежно від неї з цим поглядом солідаризується Д. Рол, вбачаючи назву країни в пізнішій акадській інтерпретації, перейнятій індоевропейцями-маннеями (предками вірмен) — Урарту (Ур-Арату, Ар-Арат)¹⁰¹⁷.

Проте дослідники проблеми Аратти не звернули достатньо уваги на відомі археологічні науці

факти, а саме тотожність образів гліптики і сфрагістики Сіро-хетто-мітаннійського кола (Кархеміш, Нузі), Месопотамії, Східного Ірану (Шахдад-Гіссар III) та Бактрійсько-Маргіанського ареалу (зокрема, Гонур-І). Зокрема, серед інших фактів, мова йде про образи: 1) «гаруди-керуба» (часто зображався на лазуритних амулетах) — птахоголового антропоморфного крилатого божества, припадаючого на коліна та зі зброєю («зм'ями-блискавками») за плечима (потім трансформувався у двоголового орла-«духа-генія», зокрема виступаючого у іранській традиції як образ демонічного Ажі Дахака; у шумерському епосі «Гільгамеш і Гора безсмертного» розповідається про те, що бог сонця Уту подарував героєві сім амулетів із зображенням змій, які «знають шлях в Аратту». Ці амулети слід встановити всередині Гори безсмертного) та 2) «володарки левів» — стоячої анфас жіночої фігури (іноді оголеної чи напівоголеної або в довгих до п'ят спідницях), головою у профіль, з руками, складеними на талії, а довкола неї стоять леви або козли. Їх принесли в Маргіану та Бактрію на початку II тис. до н.е. племена, які були не завойовниками, а колонізаторами — вони прийшли сюди родинами, з домочадцями, дружинами, дітьми, з усім домашнім скарбом і релігійними уявленнями та традиціями. Власне В.І. Саріаніді вважає даних переселенців вихідцями з арійсько-хурритської держави Мітанні (від хетт. *miti-*, *mitta* — «червоний» > Мідія «Червона (країна)»; євр. *naharaim*, дв.-егип. *naharina*)¹⁰¹⁸.

«...Аратта пізніх шумерів кінця III тис. до н.е. знаходилася на кордоні сучасних Ірану й Афганістану. Але країна під такою ж назвою існувала і в індійському Пенджабі. Знані також Аратна етрусків, Ортополіс греків, Артаплот і Оратів українців, Арати середньовічних іранців і русичів, а також сучасних румун. Спільне тут те, що всі названі держави і міста розповсюджені серед нащадків індоєвропейської спільноти народів, — отже походять, напевно, від тієї загадкової, дошумерської ще першо-Аратти. Найдавніший пранапис Аратта прочитано (шляхом співставлення з протошумерськими та шумерськими письменами) А.Г. Кифішиним на черепі мамонта із поселення XVIII—XII тисячоліть до н.е. біля села Межирічі на Канівщині (між Россю й Росавою). Тоді, на слушну думку дослідника, то була не держава, а лише обжита мисливцями територія між Карпатами й Кавказом, Дунаєм і Волгою»¹⁰¹⁹.

У «Книзі про Карну (Карнакапарва)», що є VIII книгою «Махабхарати» у 30-му розділі Аратта названа країною, де знищена дхарма, а її мешканці — «зłodії». «Невдячність, крадіжки чужого добра, пиття хмільного, близькість з жінкою наставника — немає такого беззаконня, яке не було б для них законом, сором і ганьба араттакам, мешканцям П'ятиріччя»¹⁰²⁰. Або в іншому місці: «Народжених від незаконних шлюбів, диких, що вживають будь-яку їжу, будь-яке молоко, бахликів, що називаються араттами, мудрому слід уникати!»¹⁰²¹

На іронізування українського дослідника Т. Ткачука: «Добра ж пам'ять про Золотий вік у Божественній Аратті!»¹⁰²², слід зауважити, що в «Карнакапарві» вже мова йде не про «золотий вік» в Аратті, а про більш «згіршений вік», передуючий найгіршому — Калі-юзі, який розпочався саме після описаних у «Махабхараті» подій (аналогічно, у традиції «Гат» зберігаючим «арійську чистоту», у порівнянні з іншими країнами, є Іран). Також слід пам'ятати про **ідеологічно-естетичне протистояння двох гілок колись єдиної прайдоіранської спільності**. Зокрема, якщо для індусів «деви» — це «боги», «асури» — «демони», то для іранців навпаки — «ахури» — «боги», «деви» — «демони» тощо. Чорних барв для змалювання сусідів-«варварів» ніколи не бракувало.

Власне ще Кір II Великий завоював Південно-Східний Іран (Драгіану, пізніше — Сакастан; до складу Дрангіани входила Сагартія (*Asagarta*), племена сарангіїв, таманаїв, утіїв-яутіїв, міків¹⁰²³ та Північно-Західну Індію з її столицею Капішою (суч. Беграм в районі Кабулу), де мешкали індійські племена атакен та ассакен (за «Індікою» Арріана, I, 1 — 3). Пізніше Ксеркс своїм знаменитим едиктом (485 р. до н.е.) заборонив підкореним індійським племенам сповідувати їхню релігію (у яких «деви» — «боги», а «асури» — «демони», в той час як у іранців навпаки — «ахури» — «божества», а «деви» — «демони»; деякі дослідники, проте, вважають, що мова йде про зруйнування грецьких святинь, посвячених богам-«теос», зокрема храму в Афінах у помсту за спалення греками в Сардах священних гаїв і храмів (І. Леві) або вавилонського храму Бела-Мардука (Гартман)¹⁰²⁴, хоча, вірогідно, під «девами»-«дайвами» цар персів мав на увазі божества і греків, і індусів, і незороастрійців Ірану), що йде врозріз із толерантною позицією Ахеменідів (Нахатапіш; букв. «Дружньо налаштований»). Вся підкорена індійська територія на південний схід від Кандагару отримує назву

Камбоджа¹⁰²⁵. Існував навіть варіант назви Yona-Kamboja¹⁰²⁶. Як вважають Г. Бонгард-Левін та Г. Ільїн, назва виникла як греко-арамейський варіант назви Кандагар¹⁰²⁷ (заснованого, за аль-Біруні, вихідцями з Гандхари)¹⁰²⁸. Але більш вірогідно, що від імені сина Кіра II — престолонаслідника Камбіза (іран. Камбуджія, аналог хінді khambha — «колона, стовп» або *kmba — «вид посудини»). В епоху кушан на цю територію поширюється назва сусідньої провінції Арахозія¹⁰²⁹ (< дв.-перс. Narauvati), що, вірогідно, було своєрідною «реставрацією» назви Арьяна Веджа (вперше згадана в авестійській книзі «Відеват», 1,2; розташовувалась на березі ріки Дайтія; серед.-перс. Еранвеж), про справжню локалізацію якої пам'ятали іраномовні кушани. Тому невірним є ототожнення Арахозії (дв.-перс. Narauvati, від дв.-перс. arah- < драв. alagu — «прекрасна»), де мешкало плем'я таманаїв (Геродот, III, 93 : 117), — теперішньої провінції Харут — зі згаданою в «Авесті» країною Харахуваті¹⁰³⁰, що ми вважаємо за назву не території, як це пропонує Б. Тілак¹⁰³¹, а ріки, як у індійців — Сарасваті «багата ріками (тобто притоками)». Вважається, що Сарасваті — тепер висохле русло ріки в Пенджабі, начебто ця ріка тече під землею і зливається біля Праяги (сучасний Аллахабад) з Гангою і Ямуною (Джумною).

В імперії Ашоки цю північно-західну Індію¹⁰³² називали Апаранта (Aragānta), тобто збірним іменем всіх західних не-індійських племен (йонів-греків, камбуджійців, гандхарців, рістків, пітініків)¹⁰³³. Камбуджійців індійці визначали як rāgasika «персизовані»¹⁰³⁴.

В науці існують версії локалізації Камбоджі на Памірі (на південь від сучасної Фергани), Кафірістані, Тибеті або Гіндукуші. В знаменитому епосі «Махабхарата» (VII.4.5) камбоjas пов'язується з містом Rājaraга «Цар-Город». Можливо, на наш погляд, що це — Кірополь (Страбон, XI, 11,4; Арріан, Анабазис, IV, 3), пізніша Александрія Опіана, що заснована в землі індійського племені опіїв, теперішній Чарікар¹⁰³⁵.

БОН ЯК РЕЛІГІЯ ШАМБХАЛИ

Проте також наявний інший аспект Шамбали. В буддистських трактатах зазначається, що вона наведена в буддизм «грізними бодхісатвами», до яких була «коліскою релігії бон»¹⁰³⁶ («...В... символической биографии... говорится, что Падмасамбхава под маской свирепого божества разрушил царство и убил его обитателей, которые были врагами Дхармы, и взял всех их женщин себе, чтобы очистить их и сделать матерями религиозно настроенных детей. Очевидно, это нельзя понимать в том смысле, что Падмасамбхава убил население всей страны и нарушил все нормы половой морали. (...) Это одна из характеристик сандхьябхаша, как и многих других древних текстов, представляет опыт медитации (подобно борьбе Будды с Марой и его воинством демонов) в форме внешних событий. Замечание, что Падмасамбхава принял образ гневного божества, показывает, что борьба с силами зла шла внутри него самого и что «познание» женских принципов в процессе внутренней интеграции состоит в объединении двух сторон его природы: мужского принципа активности и динамичности и женского принципа мудрости (...) Утверждение, что тантрийские буддисты пошли на кровосмешение и безнравственные поступки, так же нелепо, как и обвинение тхеравадинов в совершении отце — и матери-убийства и других подобных ужасных преступлениях. Если мы возьмем на себя труд исследовать еще живую традицию тантр в их подлинной, несфальсифицированной форме, как они существуют доньше в тысячах монастырей и скитов Тибета, где нормы чувственного контроля и чистоты поддерживаются весьма высоким образом, то мы поймем, насколько ошибаются те, кто пытается ввести Тантру в область чувственного»¹⁰³⁷).

Далай-лама XIV у праці «Буддизм Тибету» зазначає, що релігія бон прийшла із Шангшунга (Шанг Шунга, Жанг Жунга), що розташований був у Західному Тибеті¹⁰³⁸, теперішній Ладакх (східна частина індійського штату Джамму і Кашмір). До VIII ст. країна Шангшунг існувала як окрема держава, що включала в себе територію довкола гори Кайласа і озера Мансаровар. Столицею його було місто К'юнглунг Нулкхар («Срібний Палац Долини Гаруди») в долині ріки Сатледж. Звідси

витікають чотири — Інд, Сатледж (які на південь від Пенджабу зливаються у єдиний священний Інд), Брахмапутра (Цангпо) і Карналі (яка вливається в Ганг, що бере початок неподалік). Починаючи з VII ст. місцеве індоіранське населення почало асимілюватися прибуваючими сюди тибетськими переселенцями, в VIII-IX ст. Ладакх входив у склад тибетської імперії, але потім здобув незалежність і навіть підкорив Західний Тибет (Гуге). Династія буддистських Намгьялів правила Ладакхом до середини XIX ст., коли в 1846 р. країну захопили війська махараджі Кашміру¹⁰³⁹.

В тибетських бонських джерелах як еквівалент «Елам (тобто) Іран» (де в якості назви Ірану використовувалося слово «таджик»: ta-zig, stag-gzig, rta-mjug, stag-bzhi, rtag-gzigs) зустрічається власне «Шамбала (тобто) Іран»¹⁰⁴⁰, «Елам, котрий індійці називають Шамбалою»¹⁰⁴¹. В сенсі того, що тибетськими джерелами пояснюється, що «Іран — це лише багата провінція (князівство) Еламу (Олмо)», то так само частиною Еламу може трактуватися Шамбала¹⁰⁴², назву котрої, як на нас, тибетці явно отримали від індійських інформаторів, які на індійський лад передали якусь іранську назву (*хуам-bal-; де осет.-ірон. bala «група, загін» = санскр. bala «сила», «загін»).

Привнесена релігія бон у Тибет була мігрантами з іраномовних земель, предківське населення яких не прийняло реформи маздаїзму, запропонованої Заратустрою («маючий старого верблюда») та прийнятої в якості державної релігії Ксерксом (дв.-перс. Хшаярша; тибет. Shri-harsha; дв.-євр. Ахашверош) та Артаксерксом I (тибет. букв. переклад Ngang-tshul «праведні закони») (VI-V ст. до н.е.)¹⁰⁴³.

Аналогічно на Заході іраномовними єретиками були мідійці Атропатени (тибет. 'Od-ma-'byam-thang; 'O-ma-'byam-skuu yul; теперішній Азербайджан) з їхньою релігією магів та культом коня. Сама назва країни, як на нас, свідчить про те, що географічні реалії тибетсько-шаншунського словника («Tibetan-Zang-zung Dictionary», Delhi, 1967) описують не географічні реалії епохи Ахеменідів, а елліністичного періоду, коли селевкідський сатрап Мідії Атропат проголосив незалежність.

Символ бон-по — «правобічна», проти годинникової стрілки, свастика («юндрунг»), а епітет релігії — «Колесо вищої свастики», gyung drung bla med kyi sheg ces)¹⁰⁴⁴. Основний епітет цієї релігії — «чорна віра», «бон могил» (dur bon; рукопис № 1042 із парижського фонду Пельо присвячена особливості похоронних обрядів представників різних суспільних прошарків і зазначається, що тільки жрець бон може «викупити» душу і з усіма пересторогами доставити її на «той світ»). Так її називають суперники-буддисти, бо коли вони в VIII ст. проповідували в Тибеті, що світ — ілюзія, спасіння — занурення у Нірвану, а шлях до неї — нероблення вчинків ні злих, ні поганих, бо «чорні хмари та білі хмари однаково закривають від нас сонце», людина перебуває мовби в могилі, то жерці-шени релігії бон, звертаючись до людей, говорили: «Не слухайте базікання махаяністів: вам серце підкаже, де чорне, а де біле»¹⁰⁴⁵.

Російський квазі-буддист М. Реріх, що відвідав Тибет, так характеризує релігію бон: «... Цікаві монастирі бон-по — чорної віри, ворожої Будді. Справжня чорна месса за всіма правилами люциферіан. Ходіння навспак, обернені ритуали, на місці Будди видумана особа з тими ж біографічними деталями. Покровитель чорної віри теж царського роду і супроводжений подібними ж атрибутами... Якщо буддисти обходять храм зліва направо, то бон-по роблять це у зворотному напрямку. Якщо свастика буддистів повернута за сонцем, то у бон-по вона повернута у зворотну сторону... Вони дуже привітні до іноземців, бо вірять, що іноземці не мають нічого спільного з буддизмом... Це не таємна секта, і тибетці розповідають, що зараз число їх знову зростає. Ці люди... мають таємничих богів свастики. Це нагадує доісторичні часи, первісну релігію вогнепоклонників — друїдів, котра тут знизилася до неосягнено дивних богів свастики. Замість священного «ОУМ» вони застосовують «А»... Цікаво б дослідити походження бон-по, що небудь знайшлося б із друїдів та древніх вогнепоклонників...»¹⁰⁴⁶. Тут М. Реріх віддає данину посталій в 1915 р. теорії Х. Юнкера і Шарпентьє (Карпентьєра) про те, що тохари та юе-чжі — це переселені в глибини Центральної Азії кельти¹⁰⁴⁷. Так, Й.Покорни та П. Кречмер підтвердили північноєвропейське походження тохар, у мові яких засвідчене слово laks «риба», яке одного походження з нім. Lachs, укр. «лосось» та ін. Саме лосось зустрічається тільки в ріках, що впадають у Атлантичний океан, звідки піднімаються в ріки для нересту ікри, а в ріках, впадаючих у Середземне та Чорне море, він невідомий¹⁰⁴⁸. Досі ця версія про побутування кельтів в глибинах Азії залишається популярною: начебто в 6000 р. до н.е. пракейти («тохари») мешкали в районі Аральського моря і відповідно їх нащадки з рудим волоссям та зеленими

очима простежуються серед центральноазіатських уйгурів. Начебто, сам Чингізхан, який характеризується сучасниками рудим та із сірими очима, нащадок цього могутнього індоєвропейського етносу. Дослідники посилаються на те, що індуїстські «Пурани» та «Брахмани» розповідають про таємничі царства на північ від Гімалаїв з культурою, аналогічною ведичній. Серед них — Uttara Kurusha, описана як духовний рай, наведена у буддизм Буддою Кашьяпою (у індуїзмі Кашьяпа — великий рішї, восьмий Адітья, мешкаючий на небесній горі Меру), який проповідував ще до пришествя Будди Сідхартхи Гаутами (власне «Кашьяпа Міра» — «Озеро Кашьяпи» називався Кашмір). Начебто саме тут виникло кельтське письмо «огам», сліди якого археологи виявляють у Тохаристані та на деяких артефактах з Японії (занесених «тохарськими буддистами») ¹⁰⁴⁹.

Начебто, з'явився бон-по за правління першого тибетського царя Ньяті-цзанпо (gNya khri btsan po; Ньякхрі; де «нья» — «шия», «ті» — «трон», цзанпо — «володар»), котрий народився в 417 р. н.е. (рік дерева-миші) ¹⁰⁵⁰. Хоча за бонськими переданнями, саме бонські жерці запросили його з міфічної країни Побо на царство в Тибеті. Він завоював для них Північно-Східний Тибет (Сумпа) ¹⁰⁵¹.

За легендами, він мав незвичайну зовнішність: очі, як у птаха, брови з бірюзи (бірюза як втілення життєвої сили першою з'явилася при створенні світу), зуби, як біла черепашка, вуса, як у тигра, між пальцями рук і ніг перетенки, як у гусака (тут, можливо, перераховуються тотемічні клани племені цих «варягів» Тибету). Він був сином бога Яблхадагдург, який живе на високому Небі Ла та отримав у володіння 13 небес (пор. з ведичним Індру). Матір'ю його була цариця Зеніту (моуцхун) або «птаха мочхацхун». Місією Ньяті-цзанпо було побороти космогонічного білого бика-яка, зооморфне втілення добонського божества Ярлхашампо, прозваного «ла володарів Тибету», якого шанували тибетці-шазадонмари («їдці м'яса з червоним обличчям») ¹⁰⁵².

Першим дійсно науковим дослідженням про бон-по в європейській науці є монографії Г. Хофмана «Quellen zur Geschichte der Tibetischen Bon Religion» (1950) та «The Religions of Tibet» (London: George Allen and Unwin, 1961). Італійський археолог Д. Туччі присвятив ряд праць дослідженню ролі бонського поховального ритуалу в долині ріки Ярлунг (притоки Цангпо-Брахмапутри) — «The Tombs of the Tibetan Kings» та «The sacral character of the kings of ancient Tibet». Наступні заслуги у дослідженнях належать професору Лондонського університету Д. Снеллгроув (книга «Дев'ять шляхів Бон»), Ю.М. Реріху (цикл статей), тибетцю Гебшей Лодрою — «Історія монастиря Брайбун» (1974), Р. Гарду і Шангье Тандару («The Twelve Deeds: A Brief Life Story of Tonpa Shenrab, the Founder of the Bon Religion», New Delhi: LTWA, 1995), Б. Кузнецову та М. Гумільову (ряд праць та статей), які також є авторами спільної статті «Бон — древня тибетська релігія» ¹⁰⁵³.

Б. Чунг вважає на основі буквального співставлення моральних доктрин, що бон виник в результаті синтезу конфуціанства і махаяни ¹⁰⁵⁴. Проте однакові етичні ідеї притаманні будь-якій релігії: робити добро, правильно поводитися, боротися зі злом.

Вищезгаданий італійський тибетолог Дж. Туччі вбачав у боні елементи індуїстського шиваїзму, для яких, як і для бонців, священною є гора Кайласа (6174 м), місце перебування Шиви зі своєю жоною Парваті ¹⁰⁵⁵. Д. Снеллгроув у книзі «Дев'ять шляхів Бон» наполягає на індійській (тобто брахманічній, а отже, старшій за буддизм) версії походження бон-по, настоюючи, що послідовники буддиської школи ньінгмапа усвідомлювали це, а ортодоксальні бонці втратили знання про витoki своєї віри. Начебто, перший цар Тибету Ньяті цзанпо веде свій родовід саме від героя «Махабхарати» Панду, предка пандавів (за «Віденським жалрабом», rGyal rabs bon gyi abyunggnas).

Самі послідовники ньінгмапа (Nyungmara) вважають, що вони і бон-по (Шанг-шунг Ньянгьод) — це дві лінії чистої традиції Дзогчен («Велика Досконалість», rdos-ra chen-po), яка зародилася в Середній Азії (Уддаяні, o-rgyan) і вперше проголошена Нірманакайєю Гараб Дордже (dGa'-rab rdo-rje, санскр. Прахеваджра), а потім поширилася в Індії його учнем Манджушрїмітрою. Останній передав буддиську версію своєму учневі Шрїсімуху, котрий, в свою чергу, подав їх Падмасамбхаві, Вімаламітрі та Вайрочані-перекладачеві.

Бонська ж лінія Традиції Дзогчен була проголошена великими Махасіддхами, що мешкали на горі Кайлас (Гангчен Тізе) та в озерній країні Шанг Шунг, та принесена в Тибет учнями Г'єрпунг Нангжер Лодпо (Gyerpung Nangzher Lodpo). У VIII ст. за намовою тибетського короля Трісонг Децана останній король незалежного Шанг Шунга Лігміг'я (Ligmigya) був підступно вбитий із

засідки, коли залишив свій палац Кьюнґ-дзонґ (Khyung-lung dngul-mkhar) на озері Данґ-ра на півночі Тібету, а мешканці навернені у віру буддиської школи Дригунґ Каґ'ю.

Тому вважається, що очорнення бон-по здійснювалося виключно буддистами-індійськими шовіністами (і підхоплене їх китайськими єдиновірцями). Самі ж тибетські буддисти (чос-па) вважають, що спільно з бон-по вони утворюють «внутрішнє коло» (nang-ra) Традиції, в той час як індуїсти, джайни, мусульмани та християни — «зовнішнє коло» (phyi-ra) цієї єдиної сакральної премордіальної Традиції.

А. Франке, маючи на увазі існування тибетського передання про «великого вчителя Есе», співставляє бон з християнством. У легендарній біографії засновник тибетської релігії бон-по Шенраб починає проповідницьку діяльність з хрещення у святому озері за участю людей, богів і нагів, проповідував притчами, серед яких такі: «Ти, котрі не здатні зрозуміти повчання, схожі на горох, що кидається на скелю», або «Ти будеш бажати ліпшого іншому, якщо ти хочеш добра для себе». Особливим ритуалом жертвопринесення є переламування жертви (тваринам, а інколи і людям) кісток ніг тощо¹⁰⁵⁶.

Р.А. Стейн, навпаки, ототожнив бон і даосизм, йдучи за традицією визначення тибетськими ламами всіх небуддиських та неконфуціанських релігій як «даосизм» (в сенсі «народний культ»). Начебто чарівники і маги всіх країн світу, в тому числі й даоси, таємно збираються у тибетській печері Цзан, щоб об'єднати вчення бон-по¹⁰⁵⁷. «Бон-по, особливо чорне бон-по, в багатьох випадках нагадують даосів», — зауважила свого часу мандрівниця А. Давід-Неель. Серед даоських священників, як і серед бонських, є групи «білих» і «чорних». І «чорні», або «чорноголові», даоси, зодягнені у чорне, як і «чорні» бонці, теж здійснюють обряди пошанування духів померлих, супроводжені жертвопринесенням тварин. Та й сам засновник доосизму Лао-цзи створив свою працю «Дао де цзин» під час мандрів на Захід, де він навернув у даосизм «західних варварів». Навіть самі монголи, які безпосередньо сусідять з тибетцями та китайцями, власне називають і ламаїзм, і бон-по одним словом — «бон-по», а словник Х. Єшке перекладає ім'я Шенраб саме як Лао-цзи...¹⁰⁵⁸

Не можна погодитися з автором дисертації «Релігія Бон і проблеми сакралізації влади в тибетській державі VII — IX стг» Дм. Бураєвим (Улан-Уде, 2001), який, слідом за Н.Л. Жуковською, настоює, що бон-по є лише інваріантом шаманістських культів Євразії та що версії про іноземне походження (або принаймні впливи) бон-по у самих бонських авторів є прагненням довести пріоритет своєї релігії перед буддизмом в походженні, доктрині тощо, задля чого навмисне викривлювалися факти¹⁰⁵⁹. Але, по-перше, ті ознаки, які належать, за Дм. Бураєвим, шаманізму (= родоплемінним культурам), в дійсності можуть належати й зовсім іншим типам релігій (як-от віра у різних духів, впадання у транс, поділ світу на три сфери, культ неба, культ домашнього вогнища, культ гір, культ великих кам'яних насипів — la btse, монґ. обо тощо), а по-друге, біографія засновника бон-по не є скалькована із життєпису Будди Шак'ямуні, а містить паралелі з життєписами Зараташтуштри і в деяких місцях навіть прояснює ті місця (наприклад, пророчий сон про битву армій Півдня і Півночі), які не зрозумілі в контексті життєпису засновника зороастризму. Твердження про те, що «шаншунґська писемна мова» є штучною і відносно пізно створеною мовою (в протизагу санскриту буддизму) взагалі є абсурдним з лінгвістичного погляду (він є західно-гімалайським діалектом мови кінаурі, що належить до тибето-бірманських мов зі значними іншомовними запозиченнями з іранських мов Середньої Азії). Шаншунґці користувалися алфавітом sMaryig, котрий став основою тибетського письма dbus-med¹⁰⁶⁰.

Б. Кузнецов (В.І. Kuznetsov, «Who was the Founder of the Bon Religion,» in Tibet Journal, Vol. I, No. 1, Dharamsala 1975) переконливо довів маздаїстську (іранську) її основу, котра, крім того, потрапила у тибетський варіант махаяни, чим, власне, й надала йому колориту.

Ба, більше! На основі бонських джерел, як от «Тибето-шаншунґського словника», «Біографії Шенраба» («Зерміг»), «Історії буддизму» лами Таранатхи та трактатів бонських священників тощо, було встановлено, що міфічний Шамбалі тотожний Іран (Елам, Іламту, аккад. hal-ta-am-ti «високе місце», звідки виводили свій рід іранські царі Ахеменіди) — тибет. «Олмо» (тибет. 'Ol-mo lung-ting «Олмо Довга Долина»; дв.-перс. «Уваджа», араб. «Хозі» > «Сузіана»; самоназва Еламу — «Хатамті»). З причини, що Північно-Західний Тібет (Шашун чи Шаншун) в районі гори Кайласи був заселений емігрантами з Персії та різними туранськими (саксько-масагетськими та юе-чжі)

іраномовними племенами, його теж у тибетській традиції називали Олмо -«Іран» та Шашун — «Сузіана». Проте назва «Елам» потрапила в Тибет з явно семітомовних джерел, в той час як у давньо-перських написах вже епохи Ахеменідів еквівалентом терміну Елам є Ūja/Ūvja (Уджа/Увджа), що потім дало серед.-перс. Хужастан і ново-перс. Хузестан, грец. Сузіана.

Центр Олмо-Ірану — у Пасаргаді (тибет. Bar-po-so-brgyad; дв.-іран. Pasargadai < *pasārkagriš «за (pasā) горою Arkagriš»¹⁰⁶¹), біля Парси (грец. Персеполя, тепер — «Тахт-і Джемшид», «Трон Джемшида»), поряд зі «Священною дев'ятиповерховою горою бонської свастики» («юндрунг»; gyung drung) — Юндрун-Гудег (тепер — гора «Кух-і Рахмат» — «Гора Милосердя») ¹⁰⁶².

Також шанували якусь таємничу «гору Свастики» як Кшахарату (іран. *xšaharat-, де xšáθra — «владний») за народження на ній легендарного засновника індо-іранської династії Кшахаратів, що були махакшатрапами (великими сатрапами) в місті Чукша (тепер Чач) при індо-сакському царі Таксілі Мауєсі (Моге; χανδο = māh «Місяць» = санскр. chandra) з Удьяни (80 р. до н.е.; тепер — Кафірістан), правили завойованими землями до кінця IV ст. н.е. та вели непримириму боротьбу на південних кордонах історичної Арьяврти із шудріанськими республіками, сепаратистами та південними дравідійськими царствами. Найвідоміший представник Кшахаратів — Ліак Кусулак ¹⁰⁶³ (тибет. Lyi-ak Gtsul-yak), послідовник елінізованого культу Шіви(Рудри)-Мітри-Аполлона та автор багатьох коментуючих сутр. Його заслугі належить навернення вогнем і мечем до віри в Шіву довколишніх шудріанських етносів, котрі з часом в нових умовах взяли участь у формуванні циганської цивілізації ¹⁰⁶⁴.

Саме у Пасаргаді народився засновник бону Дмура (dMu-ra) — Тонпа Шенраб Міво (Sang yang rgyal-ba gshen-rab mi-bo-kun-las nam-rag rgyal-ba; «Світлий, переможець, кращий із жерців, перевищуючий повністю всіх людей»; слово «шенраб» означає «найдосконаліший жрець-шен», а ім'я Мівоче може вважатися тибетським витлумаченням іранського «мобед» — «жрець»).

Назва «бон-по» походить від тибетського bon-ra «читати напам'ять». Щодо назви бон, то, на нашу думку, тибетці переклали ним (bon-ra «читати напам'ять») авестійське sanh — «розказане», «оповіщене», «повідомлене» (пор.: Євангелія — «Блага Вість»), близьке за звучанням відомому тибетцям індійському слову на означення церковного об'єднання буддистів «сангха». Послідовники «розказаного» об'єднані у «сама» (samā — «слухання», «захоплення від сказаного»), вони слухають особливого виду музику і танцюють під неї, внаслідок чого ставали особливо спроможні сприймати потік божественних енергій — «сполядати Лик Улюбленого», що приводить людину в стан «секіна» («спокою») — «приємний стан екстазу» (пор. з іудейським «шехіна» — «сусідство» ≈ слов. «мир» — «спокій» і «сусідська община»), що є символом божественної присутності на землі, іманентності Бога творінню («шехіна» позначала жіноче начало Бога; пор. з індуїським поняттям «шакті»). Не дивно, що саме ця індо-іранської генези позиція стала основою руху дервішів (суфіїв) — реакції іранського духу на семіто-арабізм ісламу.

К. Бекуїз вважає, що термін «бон» був запозичений з північноіранської мови Согдіани, де bwn означає «дхарма» та присутне у назві зороастрійської книги «Бундахішн» ¹⁰⁶⁵.

Китайці називають бон «фан» (< дв.-кит. Fān), використовуючи це слово і як назву самого Тибету (самоназва «Бод-юл»). На думку Р.А. Стейна, фонетичні закони тибетської мови дозволяють чергування «бон/бод» ¹⁰⁶⁶. На нашу думку, давньо-китайська форма зафіксувала іншомовне походження слова «бон» у тибетській мові.

Самі ж бонці зауважують, що тибетське «бон» є еквівалентом саме шангшунгського слова «г'ер» (gyer), з яким напрошується іранська паралель «Ахура».

За традицією бон, як пише М. Еліаде, спочатку існував шнур (нитка, струна, dMu; пор. з шумерським поняттям «ме»), що поєднував небо і землю. Боги опускалися по ній і зустрічалися із людьми. Після «падіння» людини і появи смерті ця нитка розірвалася. До цього люди не вмирали, а піднімалися на небо, а тепер можуть підніматися тільки душі померлих по невидимій нитці ¹⁰⁶⁷.

Отже, засновником бон-по вважається Тонпа Шенраб Мівоче, «зодягнений у синю тогу». До свого народження, у «попередню епоху», він, начебто, носив ім'я Салва та вивчав бонські доктрини зі своїми двома братами — Дагною та Шепюю на небесах Сідпа Йесанг під керівництвом мудреця Бумтрі (Бумхрі) Логі Кесана. Після закінчення навчання брати звернулися до бога співстраждання

Шенхе Окара із запитанням про те, як зменшити страждання людства та живих істот. За порадою божества вони стали наставниками людей протягом наступних світових епох. Дагпа навчав людей у минулу епоху, Салва втілювався у формі Шенраба і став вчителем у наступну епоху. А його брат Шепа стане вчителем людства і спасителем у третю епоху. Один з братів, за іншим джерелом, називався також Тогйал Екхен («гто ргйал йе кхйен»). Його покровителями були боги Йе-лха, володіючий лампадою душ («йе лха семс кйи сгрон ма чан»), мешкаючий у «Бірюзовім палаці» в країні «Колесо великого світла», та «Цар буття» («срід па'і ргйал по йе му ргйуд дкар по», — джерело, яким ми користувалися, наводить транскрипцію кирилицею, а не латинцею).

Лінія «вчителів бон-по» походить від «богів світла» Санпо і Чхучхам («Цар і Бабуся») — десяти (дев'яти) «му», чиє колективне ім'я «тхен» нагадує, на думку Р.А. Стейна, шаблі небесної ієрархії. Ця лінія веде до Шенраба, засновника бон-по у Тибеті. Інший варіант виводить лінію вчителів через Індру до царя Махасаммата¹⁰⁶⁸.

Тонпа Шенраб Мівоче зійшов з небесних сфер та втілювався біля гори Меру разом зі своїми учнями Мало та Юло. Потім він весною прийняв народження в тілі принца, сина царя Гьяла Токара (Мугйал Лангі Тхемпа; «дму ргйал лан гйі тхем па») з династії Му (dMu — «шнур, нитка»; пор. зі шнуром довкола тіла як знаком «двічінародженого» арія) та царівни Зангі Рінгум з країни Пхйа (одночасно «му» і «пхйа» — це категорії духів, що живуть на небі). Відбулося це в місті Барпо Согйад («бар по со бргйад») в сяючому гаю у палаці на південь від гори Юнгдрунг Гутцег, весною на світанку восьмого дня першого (повного) місяця першого року дерев'яної миші — самця (1857 р. до н.е.). Він одружився у 13 років на принцесі з міста Ланг Лінг і мав декілька дітей. У віці дридцяти одного року він зрікся свого мирського життя і став суворим аскетом та наставником бону. Пізніше, визволивши від гріхів східну країну Хосмо, він одружився на її уродженці. Буддисти ототожили Шенраба з Буддою Шак'ямуні і називають його, відповідно, Шенраб-мібо (міво).

Інша версія стверджує, що Шенраб народився з осячними вухами і належав до роду Шен. Його вкрали злі духи, з якими він жив 12 або 13 років, мандруючи Тибетом. У 24-річному віці він повернувся до людей і став оберігати їх від злих духів¹⁰⁶⁹. Мотив з «осячними вухами» нагадує грецький міф про фрігійського царя Мідаса, який змушений був ховати свої осячі вуха під шапкою (існує версія про Мідаса на мові памірських бурушасків¹⁰⁷⁰). Це начебто пояснює, чому бонці носять особливу блакитну шапку, котра нагадує трикінцеву митру. Аналогічно звинувачували буддисти відновлювача бон-по царя Лангдарму у тому, що у нього на голові демонічні роги, які він змушений ховати під нетрадиційною для тибетців зачіскою (волосся, зібране у жмут), в той час як тибетці заплітали волосся в коси.

Згідно з твором «Лубум» («Зібрання нагів») учителем Шенраба був цар Йекхйен, який призначив для країни «обраного», одного з тих. «хто вказує» («бскос-мкхан»), народженого з сяючого яйця, що виникло з білої квітки, яка є еманцією «нествореної істоти». У одних версіях — це деміург, «Володар, який любить буття», якому протистоїть «Чорне пекло» («дмйал-ба наг-по»), втілюючий Небуття («мед-па»). Тобто тут наявний мотив дуалізму: добрий творець і злий творець. «Обраний»-деміург почав здійснювати цивілізаційну місію на землі і цим викликав невдоволення відповідних духів (каменів, дерев, води, трави, місця тощо) та нагів, які насилають на людей хвороби та біди. Для цього через Шенраба були дані ритуали та обряди бон-по (дбйал, тобто своєрідний «фен-шуй») для виправлення ситуації¹⁰⁷¹.

В цьому Шенраб-Дмура, народжений від птахи з красивим голосом (вважається, що це зозуля) і як ворог нагів, надзвичайно схожий як з влаштовувачем великого жертвопринесення нагів Джанамеджаєю, сином царя Парікшіта (вбитого царем нагів Такшакою, сином Кашьяпи і Кадру, його син — Ашвасена), від якого почалася Калі-юга, так і з винищувачем нагів міфологічним птахом-жерцем Шьена-Гарудою-Гарутматом. У іранців — Саена (Сайна-мріга, Сімург, Сенмурв), який врятував немовлям чарівника Заля, батька богатиря Рустама.

Ворогом Шенраба був демон Кхьябла Лагрінг, котрий всіляко прагнув перешкодити його діяльності. Але, зрештою, він був навернений на віру бон і став учнем Шенраба. Якось Кхьябла викрав коней Шенраба, через що Шенраб переслідував його через все царство Жанг Жунг (Шаншун, Шашун) до південного Тибету (пор. з мотивом викрадення худоби демоном та визволення її громовержцем Індрую, описаним у «Рігведі», та з мотивом врятування Гіперіонових биків Гераклом,

внаслідок чого герой потрапив у Гіперборею та став родоначальником від шлюбу з донькою Бористена Дівною-Єхидною могутніх скіфів; у «Махабхараті» також оповідається про те, як донька водяного нага Каурав'я Улупі, купаючись у ріці Ганг, заманила героя Арджуна і народила від нього сина на ім'я Ірават. Коли Арджуна буде вбитий стрілою вихованцем Улупі Бабхруваханою, царем Маніпура, сином Арджуни та його супруги Чітрангади, то Улупі поверне героя до життя).

Подолавши гору Конгпо-бонрі, вчитель Шенраб потрапив у самий Тібет (ця гора у бонців є «святою» і кожен хоч раз у житті мусить обійти її тричі). Тут він змусив тибетців відмовитися від кривавих жертвопринесень, запропонувавши на заміну жертвоної худоби використовувати спеціальні фігурки з тіста в якості підношень богам. На думку Шенраба, Тібет у його часі ще не був готовий прийняти головні настанови бону, а тому навчав їх лише ритуальним основам боротьби з демонами, зміцнення зв'язків з ангелами — охоронцями, очищення за допомогою спалювання духмяних паличок та освячення водою та ввів т.зв. «молитовні знамена» для зміцнення позитивної енергії та набуття щастя¹⁰⁷².

Переказ про народження Шенраба, його героїчні подвиги дуже подібні на вищенаведений нами переказ монголо-тибетського епосу про короля Гесера. Можливо, що останній — це перетворений на відстоювача буддизму власне бонський патріарх. Не дивно, що деякі ламаїсти переслідували носіїв епосу про Гесера, відчуваючи хиткість такої інтерпретації бонського персонажу.

Після смерті Шенраба у віці вісімдесяти двох років, шість великих перекладачів навчалися та практикувалися під керівництвом його наступника Мучо Демруга. Надалі вони виконали переклади бонських вчень на свої мови. Ось їх імена: Мутса Трахер з Таціга (Туран), Трітаг Патса з Жанг Жунгу (Шаншун, Синцзян), Ліпа із Сумпи (Індія), Ладаг Надро з Китаю та Сертог Леджам з Кхрому (Риму). Деякі з вчень, що засвідчені у країні Таціг, були прямим шляхом занесені у Тібет, в той час як інші потрапили туди через Жанг Жунг, Індію та Китай. Кодекс, принесений з Індії, називається «Г'ярма» та містить всі цикли вчення «Дев'яти Шляхів Центральних Скарбів»¹⁰⁷³.

Згідно з бонською традицією, відбулося «три цикли поширення бон» у трьох вимірах: на верхньому рівні богів (девів, лха), на середньому — людських істот (мі) та нижньому — демонів (нагів, клу). У верхньому Шенраб збудував храм «Пік, що є Міцність Лха» і відкрив мандалу «Всепереможний Простір». Там він дав вчення Сутр і зробив наставником Дампа Тогкара. У вимірі нагів збудовано було храм «Континент Ста Тисяч Гесерів, що є Міцністю Нагів» та відкрито мандалу Матері Чистого Лотоса. Тут запроваджено вчення «Праджняпараміти Сутри» та дано настанови про природу розуму.

У вимірі людей Шенраб здійснив у бік континентів рух еманаций, спрямованих на благо живих істот. Центром цього рівня є **країна Олмо Лунгрінг** на захід від Тибету і має форму квітучого восьмипелюсткового лотоса. В центрі — гора Юнгдрунг Гутсег — «Свастика Дев'яти Пірамід (Шляхів)», з під якої течуть чотири ріки у чотири сторони світу.

Як зазначається, Шенраб «...оголосив про дев'ять шляхів вчення Бон, Щоб відкрити небесні ворота для живих, Щоб змести ворота зруйнування для померлих (пор. з біблійним «ворота пекла не здолають його»! — О.Г.), і вести життя дорогою свастики»¹⁰⁷⁴.

З 779 р. н.е. бон-по довелося протистояти буддизмові («чос»). Зокрема верховним бонським жерцем був Дрангпа Намха, батько засновника буддизму — ньінгма Падмасамбхави. Він хоча явно і визнав буддизм («чос») та що Будда Шак'ямуні лише впроваджує вчення Шенраба, учнем якого той був під іменем Сангва Дуспа — Гухьясамаджа (gSang-ba'dus-ra, санскр. Guhyasamaja) у минулому втіленні, але таємно продовжував відбувати бонську практику, поширювати вчення сутри (mdo), тантри (rgyud) та дзогчен (rdzogs-ra chen-ro, «велика досконалість») або упадеші (gnan-ngag). Учень Падмасамбхави Вайрочана займався перекладом бонських текстів з мови друш. Надалі бонські тексти переховувалися у вигляді Терм (gter-ma), бо в IX-X ст. бон зазнав тотальних гонінь. В XI ст. розпочалося відродження бон, викликане знайденням текстів Шенчена Лугі, нащадка Шенраба. В 1405 р. було засновано верховним патріархом бону Ньямед Шераб Г'ялтсеном монастир Менрі, який разом із монастирем Юнгдрунг Лінг став найважливішим у бонській традиції.

Показовим є факт, що в часі відкритого протистояння буддизму та бону останній настоював на марноті як будь-яких скульптурних зображень трансцендентних істот, так і символічних споруд: «Яка користь може бути від статуй, зроблених із глини та каміння, навіть і коштовного? Тебе обманули,

Великий!... Скажи, Великий, що це за дивна споруда (мається на увазі ступа, — О.Г.)? Верх її вимазаний пташиним послідом, посередині — дурнуваті потовщення, біля підніжжя розкидано собачі екскременти, люди ж підходять і падають ниць біля неї?... Скільки праці і золота витрачено цілком на некорисну споруду! Якись злі індузи знову обманули тебе, Великий!...». Звісно, опоненти буддизму були зображені в буддистських джерелах як жахливі м'ясники та недолугі маги¹⁰⁷⁵.

Бон-по зазнав два періоди переслідувань. Перший — на часі правління восьмого царя Тібету Дрігум Цзанпо, а другий — за великого царя-буддиста Трісонг Децана вже у VIII ст.. В опох випадках жерці заховали свої книги в різних місцях Тібету та Бутану, які виявили в X ст. як «приховані скарби»(gter-ma). Інші ж тексти передавалися в «усній традиції» snyan-rgyud. І лише шангшунгський мудрець Тапіріца дозволив своєму учневі Г'єрпунгпа (Gyerpungpa) записати їх у вигляді настанов (man-ngag, санскр. «упадеша»). Інші тексти були надиктовані пізнішими жерцями в екстатичному стані, як от сам життєпис Шенраба Зі-рджид (gZi-brjid), надиктований Лодан Ньінгпо (bLo-ldan snying-po, народився 1360 року).

Ортодоксальний Бон-по слід відрізнити від «реформованого», «трансформованого» та «нового» його варіантів. Реформований (mu-stegs dbang-phyug-ra'i grub-mtha' 'khyar-ba bon) Бон-по був тантристами (індусами-шіваїтами), які прибули з Кашміру, щоб умилосердити духа померлого царя Дрігум Цзанпо (Gri-gum btsan-po). Також пізніше постав «видозмінений бон» (bsgyur bon), який проголосив вигнаний із сангхи індійський пандіт в Кашмірі. Він зодягнувся у блакитний одяг (sham-thabs sngon-po-can), написав еретичні книги і заховав їх у землі, а через декілька років урочисто «виявив» ці тексти і проголосив їх священними книгами Бон-по. Потім під час переслідування з боку царя Трісонг Децана бонський жрець Рінченчок (Rin-chen mchog) і його послідовники перефразували буддистські тексти і видали їх як новознайдені тексти бон-по (наприклад, відома буддистська мантра «Ом мані падме хум» звучить у них як «Мух ме пад мані мо»). Аналогічно вчинили в X ст. у Верхньому Цангу Шенгур Луга (gSen rgur klu-dga') і Дарьол Дролаг (Dar-yul sgro-lag) стосовно буддистської «Праджняпараміти (Yum rgyas)», трансформували її в Khams-chen. Вони видали текст як сховище предків «Білі Води» (Chab dkar) Бон Здійснення ('bras-bu'i bon). В XIV ст. постав на сході Тібету «новий Бон» (bon gsar-ma), в якій вважається, що буддистський праведник Падмасамбхава в Уддаєні (o-rgyan) отримав посвячення в Дзогчен від самого Самбхогакаї Шенла Одкари (gShen-lha 'od-dkar). Пізніше він багато що передав в Тібет на збереження в спеціальних «термах» для наступних поколінь бон-по. За легендою, Падмасамбхава, уддіянський принц, здобув прихильність та любов індійської принцеси Мандарави і разом з нею втік в Тібет. Коли царське військо нагнало втікачів і спробувало знищити їх вогнем, посеред бурхливого полум'я утворилося чисте озеро, внаслідок чого втікачі врятувалися. Подружжя довго прожило в Тібті і проповідувало дзогчен, аж поки самі не перетворилися в чисте веселкове світло і стали небожителями. Мандарава зображується на танках в танці на місячному дисконі. У її правій руці — стріла (символ довгого життя), прикрашена стрілками п'яти барв (символів бон-по), та дзеркало (символом відпочаткової «пробудженості»). У лівій — посудина з нектаром безсмертя, що виконує усі бажання. На згині ліктя лежить тризубець-кхавтванга, символ присутності її праведного мужа Падмасамбхави.

Божества ортодоксального бон тотожні іранським. Наприклад, «Мудрий Бумкхрі» (Sangs-po 'bum-khri), «Володіючий язиком блискавки», «Цар буття» — це Мазда Ахура («Мудрий Господь»; бонці пояснювали його санскритським іменем бодхісатви мудрості Манджушрігоша; китайці називали головного бога Тібету Асюло, тобто «Ахура»; символи — орел і зубчаста корона, аналогічно до того, як Ахура Мазда зображався у вигляді диска з орлиними крилами та орлиним хвостом, а голова прикрашена зубчатою короною, що запозичено іранцями від зображень ассірійського бога Ашшура та семітського Баал-Шаміна).

Бог-жрець «Біле світло» ('Od-kar), втіленням якого вважається Шенраб, — це Мітра (у бон символом-«троном» його є бик; паралельно з іменем «Біле світло» тибетці використовують імена Мітра і Пехар, де другий варіант — від середньо-перського Міхр «Мітра»), якого іранці теж наділяли визначенням «Ахура»¹⁰⁷⁶ та «Кун тубзанг по» — «Всеблагий»¹⁰⁷⁷.

Бонська богиня Сатріг Ерсан (Sa-trig Er-sangs), «мати вічної сфери». Трон Сатріг — «могутній лев, складений із світлих та сяючих дорогоцінностей»¹⁰⁷⁸. Сатріг — це Шутрук, еламський еквівалент іранської Ардвісури Анахіти (де «анахіта» — «непорочна, тибетський переклад якого

«ерсан» — «чиста»), що увібрала в себе багато від уявлень про Астарту-Іштар (див.: ¹⁰⁷⁹), яка зображалася стоячою на леві або бикові. Еламський її аналог — богиня перемоги і «оберега палацу богів» Нарунда, сидяча на троні, прикрашеному левами¹⁰⁸⁰.

«...На сузіанських печатках епохи розписаної кераміки... гори поєднуються із зображеннями левів або аналогічних їм істот. Іноді леві підтримують гори, і в цих випадках між левами з'являються корови або бики або «волохаті» трикутники (знаки вагини, — О.Г.) з деревом всередині... Ці зображення явно належать до значно поширеної традиції пошанування «жіночого божества», пов'язаного з первісною горою, тваринами, господинею котрих вона була, та рослин. Комплекс таких ідей виявляється у релігіях сучасного Дардистану, Гіндукушу, древнього Криту та Вавилону»¹⁰⁸¹.

Павзаній свідчить, що грецька богиня Артеміда, яка теж ототожнювалася у синкретичних культурах із перською Анахітою¹⁰⁸², зображалася у супроводі барса або лева (Paus.V,5). Також на троні з левом або левами зображалася малоазійська Матір богів Кібела — Атаргатіс — Ангдістіс, Μητρο Ἀνυδίσση або Ἀνυδξεος, яку Страбон ототожнив з римською Реєю Сільвією (X, 3:12), її епітет походить від назви гори Діндім — Ζιζιμμηνη (Zidzimmene)¹⁰⁸³. Мармурова статуя в Римі зображає Матір богів на біжучому леві, на сірійській монеті з Ієрополіса вона сидить на спокійно йдучому левові. На світильнику в музеї Сіракуз богиня зображена сидячою на йдучому левові¹⁰⁸⁴. Також, як правило, поряд з Матір'ю Богів зображалися Гермес Кадмілос (покровитель корибантів) та Кора — Персефона. На колонізованих греками землях Північного Причорномор'я в перших століттях н.е. теж було популярним зображувати малоазійську богиню Кібелу з левами — вона або сидить чи стоїть на леві, тримає лева на колінах або лев сидить біля її трону. Вважається, що лев тут є астральним символом, адже Кібела управляла ще й небесними світилами¹⁰⁸⁵. Її чоловік Аттіс тільки в Боспорі ототожнювався з іранським Мітрою та фрігійсько — фракійським Сабазієм та зображався як пастух із флейтою, сидячий на скелі. Вважається, що він презентує тут сонце — «пастуха» зір¹⁰⁸⁶. М. Понграч здійснив цікавий аналіз зображень левів, що прикрашали царські трони та нагрудні знаки, і прийшов до висновку, що в єгипетській та загалом східній традиції вони символізували «горизонти» (наприклад, «скелі», що оточували та охороняли долину Ніла)¹⁰⁸⁷.

В індуїзмі лев — нодмінний супутник богині Дурги¹⁰⁸⁸ — Асмаї «Скелястої»¹⁰⁸⁹; у античних греків у супроводі барса або лева зображалася богиня Артеміда (Paus., V, 5); стародавні єгиптяни левоголовим зображали бога Хнубіса з тілом змії та вінцем променів, його епітетом було «Семесілам» — «вічне сонце», а у магічних папірусах — «Φυσικαι πυρος αρχαι», «Fysikai pyros arhai»¹⁰⁹⁰. Також у іудейській традиції керуб з головою лева був тотемом коліна Іуди, а жоною епоніма була Тамарь — «Пальма»¹⁰⁹¹.

Сам трон Сатріг — «могучий лев, складений із світлих та сяючих дорогоцінностей»¹⁰⁹² — ми співставляємо з визначенням «лев'ячий трон» у царів Шамбали. Також якусь богиню (Кумарадеві — «Дівчинку-богиню»?) зображали сидячою на леві на своїх монетах в імперії Гуптів. Підпис під нею «ліччавайах» (licchavayah), начебто, символізував однойменне північно-західне (непальське) плем'я ліччавів зі столицею Вайшалі, з якого родом була жінка Гупти, засновника династії.

Перша частина імені Бумкхрі, тобто Бум-Ахура, на нашу думку, відповідає першому слову «апам» — «вода» в імені Апам Напат — «нащадок (син) вод», яким називався громовержець в епоху індоіранської єдності. Апам-Напат присутній і у «Рігведі» (II 35; V 41:10) і в «Авесті» («Яшт», XIX). Апам Напат — золотий, сяючий, виник із «золотого лона» (!), росте під прикриттям, живе на найвищому місці, сходить на землю і створює всі живі істоти. Він врятував фарн (хварно¹⁰⁹³; пор. з ісл. hvern «слава») у глибинах озера Ворукеша від дракона Ажі-Дахака, створив людський рід¹⁰⁹⁴. В «Авесті» говориться, що в Апам-Напат живе Тріта (у «Ведах» він називається Тріта Апатя — «водяний»; іран. Траетона; фарсі Фарідун; рос. Іван Третьй Водович), сильний з роду Самів, син Атвіа, третя людина (пор. з біблійним третім сином Адама Сифом, предком сучасного, «післяпотопного» людства), яка приготувала напій хаому, батько героїв Урвахшая та Керсаспа (!). Він отримав від Ахура Мазди десять тисяч (!) лікарських рослин, білу хаому та дерево життя. Принцип «лікування» є особливою ознакою релігії бон. Причиною всіх проблем цього життя та блукань у сансарі є п'ять пристрастей («отрут») — незнання, прив'язаність, гнів, зависть та гордість. Саме ці пристрасті ми повинні подолати шляхом практики. Найкращим вважається «виготовлення протиотрути», так як це роблять лікарі для виготовлення ліків: змішати отруйну рослину з іншою

рослиною. Це т.зв. «тантрична практика». Але ще пропонується «практика дзогчен» — звільнення від пристрастей в порядку появи їх виникнення без будь-яких зусиль. Метафорою тут виступає павич, який, начебто, поїдає отруйні рослини, бо володіє здатністю використовувати ту енергію, що міститься в отруті, для того, щоб ще більше збільшити свою красу. Тобто перетворює отруйну якість рослини в енергію росту.

Можна, йдучи за феноменологом релігії К. Сергеевим, стверджувати, що релігія бон, разом із перської генези орфізмом¹⁰⁹⁵ та філософією досократиків (Геракліт та Емпедокл), належить до гностичних релігій¹⁰⁹⁶: у ній спасіння здійснюється через очищуюче самопізнання¹⁰⁹⁷. Тобто притаманна носіям певної когнітивної моделі, що постала внаслідок виокремлення індивідуальної рефлексії із перебуваючої у кризі сакральної-«полісної» колективної рефлексії. Звідси — звернення до «чужого» гносеологічного досвіду — в формі релігії чи якоїсь традиції. Інколи «чуже» не стільки етнічне, а «потойбічне» (зі світу богів) — як і у богів, за людиною визнається право на звернення до власного когнітивного досвіду, на винаходження власних когнітивних моделей. Метафорою реалізації гнозису стають «мандри», «подорож», мета яких — не набуття чогось раніше неіснуючого (як це здійснює шаман-культуртрегер, приносячи зі світу духів нові речі), а навпаки — звільнення від того, що приховує істинну природу речей: «...Мандри повертають людину себе самій, і їх сенс полягає у набутті себе через «трагічний катарсис», що викликається спогляданням різних «станів душі» (описаних у поемі Емпедокла «Очищення», — О.Г.)... Можливо, не позбавлене основ припущення про зв'язок аристотелевого катарсису... з описаними Емпедоклом очищуючими діями, бо вони, беззаперечно, мають образну природу — очищення досягалося спогляданням, нехай навіть мисленнєвим, якогось дійства. Мандри душі уподібнювались подорожі у світі театральних декорацій, споглядання котрих повинне повернути їй пам'ять»¹⁰⁹⁸.

Самі послідовники бон погоджуються з тотожністю доктрини бон як «гнозису» (ye-shes) з гностичними Євангеліями, вважаючи, що Ісус лише зреалізував принцип Дзогчен, ставши Райдужним Тілом Світла ('ya'-lus-ra)¹⁰⁹⁹.

Хоча і гностицизм, і бон, і даосизм відтворюють один і той же тип мислення — «космологічний» («космоцентричний»), проте погодитися з тотожністю бону та гностицизму не доводиться саме на тій основі, на якій Є. Торчінов, йдучи за Г. Йонасом¹¹⁰⁰, заперечив сходження гностицизму і даосизму, а саме: найрадикальнішою відмінністю між гностицизмом, з одного боку, та даосизмом (а отже, як на нас, і боном), з іншого, є протилежність між трансценденталізмом та акосмізмом першого та натуралізмом другого: «Світ у гностицизмі виявляється або просто наслідком помилки, «тюрмою духа», або, в кращому випадку, необхідним злом, завдяки котрому зло може бути подоланим, але і сам він повинен зникнути... Звідси витікає і принципово інша функція багатоступеневості космогонічного процесу в даосизмі та гностицизмі. У гностицизмі незчисленні зони, архонти (начала) та інші опосередковуючі принципи в очах віруючого були перепорою, багаточисельними перепорами, відокремлюючими поневолений світлом дух, кинутий у темницю матері, від істинної трансцендентної вітчизни — Отця Ненародженого, його божественної Безодні та плероми... Як наслідок, іншим є і сам процес космопородження. В даосизмі ми маємо плавний «автоматичний» рух від одного рівня до іншого, тоді як у гностицизмі такий тільки характер породження плероми, як акт самодиференціації або саморозкриття абсолюту, тоді як всі наступні етапи космогенезу мають характер кризового, катастрофічного і стрибкоподібного руху... Відповідно, якщо використовувати гностичну термінологію, можна сказати, що в даосизмі увесь світотворчий процес є процесом саморозкриття, самоексплікації Дао, творення його «плероми» (отже, в даосизмі світ сам є «ею плероми» та аспектом Дао-Персоначала), тоді як у гностицизмі світ радикально протиставлений плеромі та вичленений з неї. І в цьому сенсі... позиція даосів близька до позиції опонента гностиків неоплатоніка Плотіна...»¹¹⁰¹

Згідно з вченням бон-по представники різних релігій та культів, в дійсності, сповідують віру в одних і тих же богів, тільки по різному їм поклоняються і по-різному їх називають. Народом тільки слід роз'яснити цю таємницю, але аж ніяк не заперечувати чи забороняти їхні етнічні традиції, очищуючи їх тільки від «демонічних ересей». Щось подібне пропагувалося у пізнішій «Бхагаватгіті» послідовниками Вішну, з тією різницею, що радикальний націоналізм його послідовників вимагав від адептів відвернутися від «нечистих», «непроявлених» форм пошанування

Вішну і повністю прийняти форму культу та вчення бхагаватів.

В землі халдеїв (rGya-lag-'od-ma'i-gling) правовірний бонський цар Гья-конце-пхрулгі-гьялпо (rGya-kong-rtse-'phrul-gyi-rgyal-po) будував за допомогою демона «Чорного» — Хада (Ha-'da'; тобто «без сумніву, хатті, як називалися у Вавилоні народи південного побережжя Середземного моря аж до Єгипту»¹¹⁰²), храм (відголосок про Вавилонську вежу). Після завершення будівництва храму царя халдеїв запрошують допомогти будувати «магічний храм» у землі Тхобар (Thog-'bar) — Єгипет. Цей «єгипетський храм» був «Незвично чарівний..., сірий, сяючий, морської країни Тхобар вдатні демони поставили (і він) не піддається руйнуванню. Могутній (gyan-ro, жорстокий) Бад (Bad), бог, розтирав (полірував), і він блистить. Всередині чарівні дракони писали (знаки, і вони) сяють. Досконалий Ко (Skos), божество (phyva), робив, і він гарний. Люди, володіючи прекрасними руками, отримали його і закінчили...»¹¹⁰³. В результаті протистояння Хаду і царя перший виносить рішення «втопити країну магічного храму, сірого, сяючого, країну Тхобар»¹¹⁰⁴.

Для спасіння храму і бонського вчення прибуває сам вчитель Шенраб, встановлюючи обряд «прикрашання дерева». Також він формулює основний обряд для блага живих істот: «Праву долоню прикласти до чола, ліву долоню покласти на серце, потім з душою перебувати в та-бон (sta-bon). Чотири рази прочитати (мантру) А-ХЕ-О-МУ-ЛІН... Потім всією сутністю перебувати у та-бон...»¹¹⁰⁵. Основа вчення бон — «Золотий лотос із тисячею пелюсток, бірюзова бонська свастика, випромінююча світло» — містить дві сторони — «вчення дисципліни» і «духовне вчення залять» (sngags sems-kyi bstan-pa).

Ім'я бонського царя-будівничого Гья-конце-пхрулгі-гьялпо Б. Кузнецов не може розшифрувати, в той час як його батько Кадала-сергі-догчан інтерпретується як Набу-Кудіррі-усур, тобто Навуходоносор II, за якого був відбудований зіккрат Есагілі, VI ст. до н.е.¹¹⁰⁶.

На нашу ж думку, в переказі про легендарну будівлю Конце тибетські автори подали іранську споруду Кангха чи Кандіз, під якою в «Авесті» розуміється збудована Сіявахшем (тадж. Сіявушем, авест. Сьяваршан) чарівна фортеця — храм, приналежна праведним синам Весака, збудована демонами десь на сході, а мешканці її — безсмертні. Вважається, що Кангха (Кандіз) — це сучасне місто Кангавар або... Хорезм — у давнину Кангюй, Кангха. «Під іменем Кангюй, — пише С.П. Толстов, — тотожним з Кангхою Авести, ховається Хорезм. Сам термін «кангха» пов'язаний з іранською (і загальноіндоевропейською) основою «кан», звідки узбецьке і таджицьке «кан» — «канал», та й саме слово «канал», може бути перекладене як «країна ариків» або «країна проток, дельта»; характерно, що дельта Гільменду в Сеїстані носить назву Міян-і-Канг; на південному заході Хорезму крайня на південь протока Сарикамишської давньої дельти Амудар'ї досі носить ім'я Кангадар'я, а суміжна з нею височина — Кангагира...»¹¹⁰⁷).

Також «...в усій історії людства ми бачимо, що саме джинни будують храми. Дуже показова легенда про побудову джиннами храму Соломона (а велетнями — житла германських богів-асів, — О.Г.). В житті на цьому ступені еволюції це неодмінний закон. Вороги і невідомі допомагають збудувати те, що тими, хто згоджується, приймається і часто замовчується» (14.01.37) [Письма Е.И.Рерих, т. II, Новосибирск, 1991 г.].

Також у арабів існує передання про таємниче **Місто Колон — Ірам Зат ал-Імад** в серці пустелі Руб-ель-Халі, збудоване за наказом шаха Шаддата, володаря народу Ад, могутніми джиннами, а тепер це місто перебуває немов у паралельній реальності (є воротами у «Велику Порожнечу» — світ джиннів та іфритів, де містик отримував над ними владу) і в нього можуть потрапити тільки могутні маги («мукаррібуни») або святі. Аллах начебто знищив всіх мешканців Шаддату гігантів-нефілімів за їхню гординю, але таємні знання, якими вони володіли, збереглися у рукописах та книгах бібліотек Ірему.

На думку ряду езотериків, начебто, саме про це місто (його мешканців — «Древніх» і його майбутнє апокаліптичне відродження на Землі) оповів у своїй книзі **«Аль Азіф»** («Завивання нічних демонів») йеменець із Сани «одержимий» («маджнун») Абдулла ал-Хазред (730 р.), яку в X ст. переклали в Константинополі на грецьку як **«Некрономікон»** («Книга Пізнання Мертвих Імен»), а в 1487 р. домініканський монах Олаус Ворміус (насправді ж він жив у 1588-1654 рр.¹¹⁰⁸), особистий секретар знаменитого інквізитора Томаса де Торквемади (насправді ж жив у 1420-1498 рр., а отже зустрічатися з Олаусом Ворміусом не міг), переклав «Некрономікон» на латину (пізніше перекладач

був звинувачений у ересі і спалений; щоправда, існують дані про латинський переклад 1228 р., надрукований в XIV ст. в Німеччині, а в XVII ст. — в Іспанії). Цей рукопис в 1586 р. був куплений у вигнаного за некромантію з Італії «чорного равина» — раббі Якова Еліезера в Празі Едвардом Келлі, асистентом знаменитого алхіміка та окультиста Джона Ді (герой книги Густава Майрінка «Ангел західного вікна»), який власне й переклав книгу на англійську і переклад зберігався у бібліотеці Оксфордського університету. Надалі ж світові широко розповів про «Некрономікон» у своїх творах теософ Говард Лавкрафт, в яку його посвятила дружина Соня Гріні, свого часу близька до некроманта Алістера Кроулі. «...Передання говорять, — писала О. Блаватська, — що книга ця була записана Сензарською мовою — таємною священною мовою — зі слів Божественних Істот, які продиктували її Синас Світла в Центральній Азії, на самому початкові Нашої П'ятої раси; бо був час, коли мова (Сензар) була відома Посвяченим кожного народу, коли прабатьки Тольтеків так само легко розуміли її, як і жителі загиблої Атлантиди, які в свою чергу, успадкували її від мудреців Третьої Раси, Мануші, які вивчали її безпосередньо від Девів Другої і Першої Раси... Древня книга, описавши космічну еволюцію і пояснивши початок всього на Землі... і даючи істинну історію рас від першої до нашої П'ятої, не продовжується далі; вона зупиняється біля початку калі Юги, саме 4989 років тому, зі смертю Крішни, Світлого Бога Сонця, Героя і Обновителя...»¹¹⁰⁹, а також — «...Таємна Доктрина вчить, що Ад-і [Ад — санскр. «перший»] було ім'я, дане арійцями першій людській расі, яка оволоділа мовою в цьому Колі. Звідси і терміни Адонім і Адонай..., застосовані євреями до їх Єгови і Ангелів... Індус-арієць належить до найстарішої Раси, зараз, на Землі; єврей-семіт — до пізнішої... Суворо кажучи, євреї, штучна арійська раса, народжена в Індії... Веда найраніших арійців, перш ніж вона була написана, поширилася серед всіх атлантико-лемурійських народностей та посіяла перше сім'я всіх, тепер існуючих прадавніх релігій»¹¹¹⁰. А також: «...Семітичні» мови є незаконнонародженими нащадками перших фонетичних викривлень старших нащадків раннього санскриту. Окултна Доктрина не визнає такого поділу, як арійці і семіти, і навіть туранців приймає з величезною стриманістю. Семіти, особливо араби, суть пізніші арійці, які виродилися духовно і вдосконалилися у матеріальності. До цих належать всі євреї і араби. Перші є племенем, яке походить від Чандала Індії, від знехтуваних, до того ж багато хто був екс-брамініми, які шукали прихистку в Халдеї, в Сінді та Арії (Ірані) і справді були народжені від свого батька А-Брам (Не-Брамін), близько 8 000 років до Р.Х. Останні ж, араби, є нащадками тих арійців, котрі не побажали йти в Індію під час розсіяння народностей, ... проникли і захопили Аравію...»¹¹¹¹.

Однак книга «Аль Азіф», окрім поєвірян на Заході, зазнала цікавої долі й на Кавказі, де вона стала відома як «Седіен Джайне» (у чечено-інгушів — «Зоряна Книга», від вайнах. «жай» — «книга», «седа» — «зоря») або «Джинеф тхил» (у черкесо-адигів — «Книга білих джиннів»), яку якийсь араб Абдурзукк (Абд ар-Раззак, 1413-1482 рр.) отримав від джинна, який записав її, підслухавши розмови ангелів. Якось Абдурзукк похвалився нею біля підніжжя гори Ельбрус (араб. «Абу-ль-Джібаль»; катаяк. «Тав-Бон», чечен. «Іртав», лезгін. «Зех-Венде», груз. «Ялбузі», перс. «Айтї борес», вірм. «Аль-беріс», нарт. «Уарп-Тау», балкар. «Ашхи махуа» — «добра двоголова (гора)» > адиг. Ошхамахо) на мості пророкові Мухаммеду, який явився йому, і той, зрозумівши, що книга відкриває такі знання, які не слід знати людям і є викраденою у Всевишнього за допомогою хитроців та підступності, негайно кинув книгу у ріку, з якої пророк заборонив мусульманам пити.

Книга втонула, але Абдурзукк встиг зловити та заховати декілька аркушів, рознесених вітром під час її падіння. Вцілілі письмена, доповнені коментарями Абдурзукка вже без впливу джиннів і склали тепер існуючу «Зоряну Книгу», за якою таємне братство «Джейрах» («Жъайрах Шахьар, Жіайрахой) здійснюють ворожіння та знахарства (насправді, Джейрах — це певний район в Інгушетії).

На заході великим бонським вчителем вважається «мудріший в Римі Хризостом (Злотоуст) — ритор» (Khrōm la mkhas-ra Gser-thogs lce-'byams). Це, на думку Б. Кузнецова, — реальний греко-римський філософ — стоїк та мітраїст, автор 78 промов Діон Хризостом (Хрисостом) (40 — 120 рр. н.е.; родом з Пруси, Віфінія), сучасник Аполлонія Тіанського. Наприклад, у часі Діоклетіана (285-305 рр.) у Римі проповідником вчення Мані (маніхейства) був філософ Бундос. Мітраїзміві Діона Хризостома присвячена праця: Н. Binder, «Die Chrysostomus und Posidonius», 1905). При імператорі Доміціані він був вигнаний з батьківщини, багато мандрував, відвідав Ольвію і у своїй

«Борисфенській промові» описав її тяжке становище в римські часи¹¹¹². Діон Хризостом дуже цікавився грецькою давниною і у своїй «Троянській промові», посилаючись на єгипетські передання, заперечує Гомерові, а саме: Єлена сама втекла з Парісом у Трою, Ахілл був вбитий Гектором, а Троя так ніколи й не була взята греками. Він був виправданий імператором Траяном, бо зобразив ідеального імператора в образі Геракла, який, будучи поставлений перед вибором між істинною царською владою та тиранією, вибрав першу, став ідеальним царем, тирановбивцею, борцем проти нечестивих, поборником чеснот і науки¹¹¹³. Цар, на думку філософа, працює на благо людей так, як Сонце працює протягом циклу віків — Еонів заради життя на землі, без котрого все зруйнувалося б і космос перетворився б у хаос (Dio Chrys. Oration. III, 57; 73-74; 82-83). Посилаючись на Зороастра, він формулює концепцію як тимчасових, неповних катастроф, так і повного знищення космосу, коли зостається тільки бог, який створює новий всесвіт (Dio Chrys. Oration. XXXV, 36-66; XXXVI, 42). Хризостом заперечував погляди, що люди походять від титанів, а тому ненависні богам, що світ — «велика тюрма», а міста і будівлі — маленькі тюрми, де боги ув'язнили людей, що рослини і плоди — не дари богів, а їжа в'язнів, що душа мучить людину страхами, заздрістю і злобою, а тіло хворобами, що всі люди закуті одним ланцюгом і однаково страждають, і що тільки небагатьом вдалося вивільнитися від кари (як бачимо, буддисти були відомі і в стародавньому Римі). Насправді ж, стверджує він, боги добрі і люблять людей як родичів, бо люди походять не від титанів, а від богів. Земля — це колонія богів з тими ж законами, що і у них самих. Спершу боги часто відвідували людей, посилали своїх представників — Геракла, Діоніса та інших; потім мораль людей згіршилася, але все ж космос — це створений богами на радість людей чарівний дім, в котрий їх покликав на бенкет цар богів. Не всі отримують рівні долі, але тих, хто поводить себе помірковано та розумно, боги люблять і роблять своїми співтрапезниками (Dio Chrys. Oration. XXX, 11-14)¹¹¹⁴. Загальновизнаним є розглядати певний текст Діона (XXXVI, 39—55) як гімн Мітри.

На честь ідеального, на його думку, імператора Коккея Нерви Діон Хризостом прийняв третє ім'я Коккеян. Власне за імператора Траяна в 99 р., як свідчить Діон Кассій (LXVIII, 15), прибуло в Рим посольство з «Індії», тобто земель за землями, які населяли іранські етноси. Внуком Діона був історик Діон Кассій Коккеян (155-235 рр.), який почав кар'єру при імператорі-мітраїсті Коммоді, був претором та двічі консулом.

«...Бій биків в Іспанії — пережиток цього релігійного і езотеричного за своїм походженням культу. Алхімічні барви костюма тореро (Traje de luces) відповідають ступеням мітраїстської посвяти, а ритуал кориди сакральний та ієратичний. Дедалі корида ставала усе більш екзотеричною і звичайною, але вже Король Альфонс Мудрий у своєму Кодексі Семи Партій («Codigo de Las Siete Partidas») забороняв стягування грошей і будь-яких матеріальних винагород під час «Доблесного Свята». Оскільки Корида — це архаїчна меса епохи Овена, що іде коренями в більш древню епоху Тельця й у «бджолиний танець» незайманих жриць Мінотавра на Криті. Миле (воїн) — це солдат на добровільній службі Бога Світла, Ахура Мазди, Мітри. Він розглядає героїчну битву проти темних сил як військову аскезу, як гнозис. Торреро, аналогічно Мітри, очищається кров'ю бика і викупляє разом з тим саму тварину. Вони, таким чином, переборюють гріхопадіння, очищаються від наслідків змішання з людино-звіром, від наслідків расового гріхопадіння Богів і Героїв. У деяких мітраїстських Месах кров замінено освяченим вином. Кров тварини перемінювалась подібно до того, як в алхімії свинець перетворюється в золото. Заступник Мітри на Землі — Pater Patrum (Батько Батьків), Великий Пастир, Summus Pontifex. Він роздає сім ступенів посвяти, кожна з яких знаходиться під заступництвом однієї з планет. Заступник Патера — Сатурн. Емблема Патера — кільце і скипетр, символи мудрості і культу Мітри. Усе це запозичено Римською Церквою. Але Патер — одночасно і Маг (Magi)... Мітра зображався у фрігійському ковпаку — аналогічним користувалися королі Атлантиди під час жертвопринесення бика, п'ючі його кров з кубків білого золота, згідно з Платоном. Цей ковпак тотожний урію (змію-кобри, — О.Г.) єгипетських фараонів та нагадує голову кобри, що піднімається. Існує сім уріїв — аналогічно кількості чакр таступенів мітраїстської посвяти. Кундаліні, зображена на чолі, вже активована, представляє силу Вріля або Бари, або Жезла, Кадуцея, Посоха або Меча. Це енергія, здатна добути таємну силу Камея, lapis'a, даючи народження Богові та Золотому Вікові... Фрігійський ковпак згинається спереду, утворюючи виступ, подібний на урій...; його вручають Героєві Боги як нагорода... Випуклість на черепі Будди теж означає активну

Кундаліні. Цікаво, що звичай вітатися потиском правої руки, *inctio dextrarum*, прийшов з культу та меси Мітри. *Pater sacrum, mystagogus*, «Посвячувач» вітає таким чином адепта, «геліо-дрома», «Вісника Сонця» в момент присвоєння йому цього ступеня посвячення. Ні римляни, ні греки, ні індуси не вітали так один одного, це зороастрійське ініціатичне привітання... Так вітали один одного Мітра і Сонце, укладаючи між собою Договір (обидва ставали візничими єдиної колісничі, — О.Г.)...» (М. Сerrano, «Воскресіння Героя»). В принципі, на слова Ісуса про хліб і вино як плоть і кров апостоли відреагували спочатку насторожено та не розумінням не тому, що не досягнули таємниці містерії, а саме тому, що прекрасно знали про аналогічну містерію в мітраїзмі! (пор. зі словами Тертуліана: «...Мітра знаменує чоло своїх воїнів, коли вони посвячуються, приносять в жертву хліб, являє вид воскресіння, пропонує одночасно вінець і меч, забороняє жерцям одружуватися вдруге, мати своїх непорочниць» (Praescr. haer. XL)¹¹⁵).

Як зазначає Ю. Чернишов, власне мітраїстом, сповідником Всепереможного Сонця-Геліоса-Мітри був імператор Нерон (він віродив мрію Цезаря про похід на Схід і для цього створив відбірні війська — «фалангу Александра»; Светоній, «Нерон», 19), споруджувач розкішного «Золотого палацу» (*domus Aurea*) Сонця (Зевса-Геліоса-Серапіса-Мітри), вибудованого в центрі Риму після пожежі 64 р. і різні християн: відомо, що Тірідат, який був одночасно царем і верховним жерцем («агапет»), публічно заявив про своє поклоніння Нерону-Геліосу як Мітри (Ардіні-Арегакн-Міхр): «...Я явився до тебе, мого бога, поклонитися тобі, як Мітри» (Dio Cass., 63,5,2) (вірменський цар парфянець Тірідат I Аршакід в 66 р. перейменував столицю Великої Вірменії Артаксату в Неронею, а свого часу місто Артаксата, суч. Арташат, було побудоване на пагорбах Хор-Вірапа Арташесом, нащадком Антіоха III Селевкіда за планом Ганнібала, який тоді переховувався у Сирії, як місто — святилище Бела-Шамаша, ототожненого семітами з перським Мітрою-Сонцем, — О.Г.);... імператор був посвячений Тіридатов у мітраїстський культ («таїнство магічної трапези», — О.Г.), і це різко підвищило авторитет Нерона серед шанувальників Мітри як у самій Імперії, так і за її межами... За повідомленнями Цельса, у містеріях Мітри золото і Сонце виконували дуже важливу функцію: вони символізували сьомі небесні ворота, котрі проходить душа у своєму сходженні (ар. Orig., Contra Cels., VI, 21). Можливо, що на Сході, де популярність Нерона в останні роки його правління була набагато вищою, ніж на Заході, імператор дійсно шанувався багатьма мітраїстами як втілений Мітра, і саме тому парфянський цар Вологез після загибелі принцепса звернувся до римського сенату з настійним проханням, «щоб пам'ять Нерона шанувалася» (Suet., Nero, 57). Уявлення про Мітру як Логос — еманцію божества, деміурга і космократора¹¹⁶, як відомо, були пронизані вірою в його грядуче повернення, у торжество добра над злом, наступ всезагального благоденства, і ця віра, можливо, стала однією з передумов появи на Сході принаймні трьох самозванців, які називали себе Неронами вже після загибелі останнього представника династії Юліїв — Клавдіїв... Саме на той час античні автори відносять поширення пророцтв про появу зі Сходу великого царя, котрого нерідко ототожнювали з Нероном (Suet., Nero, 40,2; 57; ср.: Tac., Hist., V,13; Jos. F1., Bell. Jud., II,18 etc.). В якості додаткового, порівняно рідко використовованого джерела Е.М. Санфорд залучає уривки із «Сивіллиних оракулів», що пророкували втечу Нерона в Парфію і його триумфальне повернення... Образ Нерона, який повертається, очевидно, займав достатньо велике місце у пророчій літературі того часу: не випадково навіть у «Одкровенні Іоанна» мовиться про «звіра», одного з царів «Вавилону», «котрий був і котрого нема», котрий одночасно є восьмим «із числа семи, і піде в погибель» (XVII:11) ...»¹¹⁷. Цей червоний «звір», на якому сиділа «Великий Вавилон, — мати розпусти й гидоти землі» (Об. 17:5), що тримала золоту чашу (!), «повну гидоти та нечесті розпусти її» (Об. 17:4), і тіло якого переповнене «іменами богозневажними» (Об. 17:3), а числом звірини буде «шістсот шістдесят шість» (Об. 13:18). Останнє може розумітися сумою чисел написання як імені «Нерон» («...Цей доказ також був відкритий Фердинандом Бенарі і з того часу ніколи не заперечувався в науковому світі... Таємні слова виражалися числом, здобутим від додавання цифрових значень букв, з яких склалися ці слова. Цю нову науку вони називали gematria... Візьмемо староеврейські букви та їх цифрове значення: (нун) н = 50 (реш) р = 200 (вав) як о = 6 (нун) н = 50 (коф) к = 100 (самех) с = 60 (реш) р = 200. Нерон кесар, імператор Нерон, грецькою мовою — Neron Kaiser. Тепер, якщо замість грецького написання ми дамо латинське Nero Caesar староеврейськими буквами, то буква «нун» у кінці слова «Нерон» відпадає, а разом з нею і її числове значення 50. Це приводить нас до другого

старого тексту — 616, і доказ, таким чином, цілком бездоганний. Наведене вище написання імені як з другим «нун», так і без нього є в талмуді і, таким чином, достовірне. Отже, таємнича книга стає тепер абсолютно ясною. «Іоанн» провіщає повернення Нерона приблизно на 70-й рік і панування терору за його царювання, яке має тривати сорок два місяці, тобто 1 260 днів Коли мине цей строк, бог повстане, переможе антихриста — Нерона... Настане тисячолітнє царство і т.д.»¹¹¹⁸). Але також езотерики не без підстав вважають, що аналогічним чином записане словосполучення «цар Ізраїлю» («ха-мелек — ле-ішра'ель»).

Іранський маг Гістасп передрікав знищення Риму надісланим з неба великим царем Helios basileus, котрий отримає перемогу посередництвом вогню, після чого встановиться панування Сходу над Заходом (Justin., Apol., I, 20,1; I, 44,12; Lact., Inst. div., VII, 14 — 17; Clem., Strom., VI, 43,1)¹¹¹⁹.

Аналогічне пророцтво про царя, посланого сонячним богом (Or. Sib., III, 46-62, 652, 702-709)¹¹²⁰, наявне і в III книзі «Сивіллиних оракулів», що приписується вавилонській (або з малоазійської Егіпті) Сивілі і датується II — I ст. до н.е. Нерон, крім усього, ще й проголошував себе послідовником Сірійської богині (Suet., Nero, 56) — тобто шанованої і сірійськими Селевкідами Атаргатіс-Астарті, дружини семітського сонячного бога Хаддада (аналога Мітри). Тим самим він певною мірою проявляв наступність від тих народних рухів Імперії (рухи сірійця Евна — «Милостивого» в 138 — 132 рр. до н.е., Сальвія і Афініона в 104 — 101 рр. до н.е., «діонісійців» Спартака та Марія, де в першого жінкою була пророчиця Діоніса, а у другого, прозваного «Новим Діонісом» та «третім засновником Риму», жінкою була пророчиця — сіріянка, а також «любимчиків Венери-Афродіти Переможниці», ототожненої з Атаргатіс та Ісідою, — Сулли Фелікса Фауста та Гая Юлія Цезаря), які під покровом Сірійської богині мріяли про державу Справедливого Сонця за аналогією із сакральною монархією Селевкідів (наприклад, тронні імена вождів повстання сицилійських рабів були Антіох і Тріфон)¹¹²¹.

Якщо під гнітом Птолемеїв іудеї сподівалися на доброго царя з династії Селевкідів, та ще й коли виявилися в ситуації обирати ототожнення свого монотеїзму (Саваоф — «Бог війств») з пропозицією монотеїзму Птолемея IV (Діоніс) чи Антіоха III (Зевс з епітетом «Гіпсіст» — «Найвеличніший»), не дивно, що 200 р. до н.е. вони (не без впливу своєї вавилонської діаспори, яка, як і малоазійські євреї, використовувала для означення бога Яхве грецьке слово «Гіпсіст», яким вавилоняни пояснювали бога Ваала) радісно вітали владу останнього. Але зрештою Іудея впізнала в новому правителі, який на місці іудейського вівтаря встановив вівтар Зевса Олімпійського, де приносилася в жертву свиня, пророкованого в «Сивіллиних книгах» «мужа, одягнутого в пурпур, гордого, несправедливого, запального, народженого блискавкою»¹¹²².

Не дивно, що християни побачили цей же образ антихриста (лже-месії) і у мітраїсті Нероні (також мітраїстам були імператори Коммод, Юліан «Апостат», Авреліан, Діоклетіан, Галлерій і Ліциній. Останні три в 307 р. на знак своєї історичної зустрічі в паннонійському Карнунті посвятили храм Мітри в якості покровителя верховної влади). Співпадіння між обома культурами — «...і ті, і інші визнавали існування небесного блаженства, у вищих сферах і населеному демонами потойбіччі, що міститься у підземних глибинах; початок своїх традицій вони виводили до древніх откровень, а початок історії — до потопу; зрештою, вони вірили у безсмертя душі і майбутню винагороду, в останній суд і у Воскресіння померлих при кінцевій пожежі всесвіту»¹¹²³ — християни пояснювали «вивертами диявола» для спокушування нестійких.

В іудаїстичній традиції Лжемесія виступає як народжений з каменю або кам'яної баби Армілус (Armilus; слово на івриті не має значення, можливо, що латинізм, пор.: armialusia «вид військового плаща», armilla «браслет», «кільце», Armilustrium «площа в Римі на Авентинському пагорбі, де щорічно в 14 день листопадових календ, тобто в листопаді, приносилися жертви та освячувалася зброя», armillum «винний посуд», «глек, котрий носять на плечі», а приказка ad armillum redire «повернутися до старих звичок, знову братися за своє» < агта «військове спорядження», «щит»; Армілус зустрічається не в «Торі», а тільки у «Мідраш-Агаді» і пишеться через «алеф рейш мем ламед вав самех», а між мем и ламед — йуд), що є прямою паралеллю до народженого зі скелі войовника Мітри (за деякими неосаббатіанцями Армілус народиться саме в Празі як маленький голем під каменем, закладеним якимись «Азіатськими Братами»). Він — косий і кульгавий. На чолі десяти царів Армілус піде війною проти Іерусалиму і вижене іудеїв у дику місцевість, і туди ж виженуть

язичники всіх іудеїв зі своїх країн. Іудеї будуть страждати від голоду в печерах та баштах. Центром культу Армілуса стане статуя його матері. Мессія бен Йосеф буде боротися з Армілусом, але буде переможений, і тоді Мессія бен Амі-Ель разом з Елійяху (пророком Іллею) повстануть і переможуть Армілуса, воскресять бен Йосефа та всіх померлих.

Отже, як вважає П. Глоба, власне те, що у Римській імперії значна частина «внутрішнього пролетаріату» та «зовнішній пролетаріат» (варвари, в даному випадку Персія з її сасанідською реставрацією) належали до єдиного фіасу (thiasos — «культова асоціація» ~ евр. marzeah) і сповідували релігію DEUS SOL INVICTUS MITHRA і до неї схилилася значна частина «правлячої еліти» (та й культурні елліни відчували значний пієтет перед перськими «магами»), спричинило надзвичайний пошук «відповіді» на «виклик» (іранізацію Імперії)¹¹²⁴. І дійсно, не інакше як дарунком з небес був вищезгаданий прихід гуннів з рівноконечним хрестом на своїх прапорах та вірою в Отця Небесного (у латинській передачі — Йовіса Патера, тобто Юпітера), внаслідок чого стало можливим завоювати на свій бік ту частину «внутрішнього пролетаріату», що називалася християнами. Тим більше, що першими таку акцію вчинили вірмени.

На сході, в Китаї, як на нас, бонським проповідником був Мо-цзи (Мо Ді, Меу-цан, гМе'у-tshang; 479 — 400 рр. або 475 — 395 рр. до н.е.), засновник моїзму з його культом «пошанування мудрості» та заперечення конфуціанського ритуального шаманізму. Він носив прізвище Мо та ім'я Ді, народився у царстві Лу на початку періоду Чжаньго. За професією був ремісником-зброярем. Проте любив мудрість і його віз завжди був навантажений безліччю книг. Ранні роки Мо був конфуціанцем, але потім порвав зі «школою прислужників» та створив власний напрям. Його прихильники утворювали політичну групу зі строгою ієрархією, але за видом утворювали наукову організацію. Її главу називали «великий вчитель», а її членами були вихідці з дрібних виробників та власників. Вони вели скромний спосіб життя, вважали «власні страждання межею можливого», і «їх усіх можна було занурити в окріп або відправити на леза мечей, а, зустрічаючись зі смертю, вони не відступали назад». Основою вчення Мо-цзи була «всезагальна любов» (цзяньбай), «заперечення нападів» (фейгун), «шанування єдності» (шантун), «шанування мудрості» (шан сянь), «економія у витратах» (цзеюн), «економія в похованнях» (цзецзан), «заперечення музики та веселощів» (фейюе), «заперечення волі Неба» (феймін), «бажання Неба» (тяньчжи) і «духобачення» (мінгуї). Твір за назвою «Мо-цзи» складається з 53 частин, більшість з яких — це записи слів та діянь самого Мо-цзи. Проте є тексти, написані пізнішими моїстами. Девізом моїстів було «розвивати в Піднебесній те, що приносить вигоду, та знищувати те, що наносить Піднебесній шкоду». Шляхом здійснення цього є «об'єднання замість роз'єднання» на основі всезагальної любові та вигоди, а також заперечення концепції «волі Неба» (фаталізму) та заміни її «зусиллями» людини, за які Небо через посередництво духів та душ предків винагороджує, бо вони є «бажаннями самого Неба». Після смерті Мо-цзи його послідовники розділилися на три школи — Сянлі, Сянфу, Ден Лін, що представляли собою вже суто філософські течії¹¹²⁵.

У тенгріанській доктрині Євразійського степу Шенраб Міво вважається «восьмим бурханом» («світлим пророком») тенгріанства під іменем Мадар (Маджар) і жив він, начебто, в 597-511 рр. до н.е. і є засновником «маджарства» — «клону» небесної віри, відомої як маздеїзм (в іранців), мітраїзм (на Заході) або бон (в Тибеті) — надалі перекрученому «айярами» (арійцями)-маніхеями еретика Маздака (цікаво, що дев'ятим пророком тенгріанства вважається Аудан-Барс-Джураш, перший жрець і герой епосу «Шан талгау», він же скандінаво-германський Одін)¹¹²⁶.

В самому Тибеті бон теж зазнав синкретичної трансформації, увібравши багато положень буддизму, а іконографія обох релігій стала майже ідентичною, за винятком напрямку променів свастики (вправо, проти годинникової стрілки). Також замість буддійської мантри «Ом Мані Падме Хум» бонці використовують мантру «Ом Матрі Муйє Сале Ду». Бон став іменуватися «бегйур (кхйар) бон» («видозмінений бон»), на відміну від попереднього «відкритого бону» («брдол-бон»). Власне буддизм був лише оголошений нижчою, недосконалою сходиною пізнання та досягнення виходу зі світу страждань (визволення від п'яти отрут — гордині, страху, гніву, заздрощів, темряви розуму)¹¹²⁷. За царя Тісрондецана (7 ст.) вельможі Мажан і Такралукон очолили репресії проти індійських та непальських монахів-буддистів, закликали вихідців з припамірських земель, які склали канон бон-по з двох розділів: 140 і 160 томів. Надалі на бон-по вплинув сформований Удьяні

(Кафірістані) на основі шіваїзму тантризм. Аналогічно від злиття бону, тантризму та буддизму виникла тантриська нереформована школа (нїнмапа) тибетського буддизму.

Хронологія в бон йде в порядку зменшення. Відправною точкою слугує рік хіджри (624 р.), котрий відповідає 1337 р. бонської хронології. За нею Шенраб народився в 17977 р. (16016 р. до н.е.). Допомогавав цареві халдеїв у Єгипті в 15457 р. (13496 р. до н.е.). Відлюдником-монахом він став у 14877 р. (12916 р. до н.е.), а в 14577 р. (12616 р. до н.е.) став Просвітленим. Вперше бонські вчителі в Шаншуні з'явилися в 3157 р. (1196 р. до н.е.), а Будда Шакьямуні народився в 2921 р. (960 р. до н.е.). 25-му рокові відповідає 1936 р.н.е.

Якщо йти за певною календарною традицією народження Шенраба у рік дерева — миші (16016 р. та 1857 р. до н.е.), то даний персонаж цілком вписується у близькосхідну традицію зв'язку з Еламом та Вавилоном у XIX-XVIII ст. до н.е. Отже, якщо мати на увазі передання про цикли проповідування бон-по задовго до історичного Шенраба, то цілком можна запропонувати погляд, за яким «шенрабів» було декілька (раз у тисячу років?). Аналогічно вчителі-будди вважаються існуючими до самого історичного Будди Шакьямуні, як і вчителі джайнізму до самого засновника джайнізму Махавіри. Можливо, бонська традиція у Шаншуні змішала різночасових релігійних реформаторів, ототожнивши сучасника Кіра Великого з попередніми (на тисячоліття) аналогічними персонажами (наприклад, підстрахувавшись введенням попереднього втілення Шенраба на землі під іменем Чімед Цугпхуд, 'Chi-med gtsug-phud).

Власне, якщо йти за традицією народження Шенраба в 1857 р. до н.е., то сучасними йому були наступні події. Після смерті месопотамського царя Ларси Сінікішама (1836 р. до н.е.) в його царстві стався дивний «переворот». На престол вступив Цілі-Адад, внук Нур Адада, володар священного для шумер і семітів міста Нішпур. Проте надалі з'являється формула «Цілі — Адад не став царем», хоча надалі продовжує титулуватися «енсі (закладаючий наріжний камінь) Ура, Ларси, Лагашу і Куталлу», тобто є володар значної частини царства Ларси. Зокрема, він здійснив реставрацію зіккурату в Урі. Це надто схоже зі зреченням принца Шенраба від влади, відхід у аскезу, а потім відбудову храму у Вавилоні за допомогою приручених демонів. Царем Ларси у той час спочатку був цар Казаллу, а потім — еламіт Кудурмабуг (елам. Кутурмапук), син Сімтішільхака. Проте він також титулується «отцем амореїв» та є вождем амореїського (скотарського) скотарського племені ямутбала. В союзі з царем Вавилону Сабіумом Кутурмабуг розорив місто Казаллу, потім вів війни з царем Іссіну Ітерпішем, внаслідок чого і завоював Ларсу. Але царем Ларси, Шумеру і Аккаду він проголосив свого сина Рім-Сіна I (1822 — 1763 рр. до н.е.), який переміг Урук, Іссін та Вавилон. З царем Вавилону Хаммурапі (1793 — 1750 рр. до н.е.) він став союзником. Від падіння Іссіна (1794 — 1793 рр. до н.е.) було запроваджено нове літочислення. Але зрештою Хаммурапі змусив Рім-Сіна I поступитися владою і передати титул «отця амореїв» і царя Шумеру та Аккаду.

Власне цей час узгоджується і з фіксованим контактом Шенраба з євреями: «...термін «амурру»... стосується конкретної області Північної Сирії, що простягається від берегів Середземного моря до Пальміри... Племена «амореїв» Дворіччя називали... терміном «амурру» ті племена, котрі жили західніше від них, тобто в області Амурру («Захід», — О.Г.) і відрізняли їх від себе. Євреї, прийшовши у Сирію та Палестину, назвали 'emotі (з *'amurri) племена, що мешкали тут раніше від них. Населення області Амурру в Сирії було... семітським, спорідненим «амореям» Дворіччя... Однак... перші були кочівниками..., другі були вже в III тисячолітті до н.е. осілими землеробами... Близько 1200 р. (до н.е., — О.Г.) царство Амурру було зруйноване «народом моря». В I тисячолітті до н.е. термін «Амурру» застосовувався ассірійцями та вавилонянами для позначення Сирії взагалі... (Амореї) з II тис. до н.е. називалися вже не «західними», а «зарічними» (habiru, 'ibri) від кореня 'br «переходити ріку»... або просто «розбійним» племенем (шумерська ідеограма SA GAZ). До числа «амореїських племен» слід віднести плем'я суту, що мешкало на середині Євфрату в III і в II тисячоліттях до н.е. і разом з хабіру брали участь у нашесті на Палестину. Термін sutu закономірно відповідає імені біблійного «патріарха» Сифа (Seth), одного із синів Адама, який вважався предком спорідненого ізраїльтянам племені моавитян, аналогічно як... Каїн — ... племені кенітів...»¹¹²⁸.

Б. Кузнецов відносить час існування Шенраба до VI ст. до н.е., тобто того відрізка часу, який К. Ясперс визначив епітетом «вісьовий». Виходячи з його власного імені в шаншунській традиції як Дмура (dMu-ra, скорочений варіант від Мітрідат — «Дар Мітри»), він ототожнює його з

вихователем Кіра (Куруша) II Великого (правив у 558-530 рр. до н.е.) Мітрідатом, якого античні джерела називають «пастухом царських буйволів» (Геродот 1 : 112, 116, 122). Він, за переказом Геродота, замість померлого свого сина всиновив Кіра (перс. «куруш» — «пастух»¹¹²⁹, у Ктесія прізвисько Кіра — грец. *airoloi* «козопас»; також знаменно, що засновник династії правовірних зороастрійців Сасанідів Ардашир є сином пастуха Сасана з роду Дарія та дочки марзабана і володаря Парсу Папака), а потім зазнав тортур за це від мідійського царя Астіага¹¹³⁰. Сам Кір був народженим мідійською принцесою Манданою-Аргостою, дочкою Астіага, від перського принца Камбіса I Атрадата, прозваного Мардом-«Розбійником». Батько Кіра, якщо йти за Ктесієм, був відправлений мідійським царем у почесне заслання — намісником у сусідню Уджу, де мешкало плем'я уксіїв-курдів, прозваних мардами (*Kurtioi kai Mardoï*, за Страбоном), що мешкали на кордоні Персиди і Сузіани (тобто в теперішній Бахтіарії) і мали під своїм контролем важливі гірські перевали, в той час як номінально з 559 р. до н.е. царем персів став його син Кір (а війну з дідом Астіагом він вже вів у 553-550 рр. до н.е.).

Якщо ж зауважити, що батько Кіра прозваний «Мардом», а в «Шахнаме» (987), в якій «чомусь» не згадані Ахеменіди (!), Мердасом називається богобоязнений цар, сином якого, проте, був богопротивний тиран Зохака (Ажі-Дахака), тоді стає можливим саме ототожнення останнього (як «араба» і будівника священної столиці Гангдехгухт біля Вавилону) саме з Кіром Великим, який виступає відвертим семітофілом (переносить столицю у Вавилон, поклоняється семітським богам, повертає іудеїв у Єрусалим тощо). Зазначається, що прозивався він Бівереспом — «володарем 10 000 коней», що цілком можна співставити з гвардією «безсмерних» Кіра в кількості 10 000 чоловік. Також наставником і «поваром» (економом) Зохака називається «злбний див», якого той у всьому слухався. В іншому місці радник і казначей називається Кондров («йдучий невірною», *Kundarv* ~ інд. Гандхарва, грец. кентавр, дв.-рус. Кітоврас). Зокрема, Зохака вбиває власного батька, щоб стати царем (аналогічно історичний Кір піднімає повстання проти власного діда — мідійського царя), але одночасно закликаний на престол іранськими племенами в умовах міжусобиці, здійснює далекі військові походи аж у Чин-Китай (аналогічно військовим експедиціям Кіра в Центральну Азію), загибель Зохака пов'язана з іранською принцесою Ерनावаз (історичний Кір, за легендою, гине в бою з массагетською царицею).

Також, як на нас, в епосі єдиний історичний персонаж розділився на тирана та його антагоніста (аналогічне роздвоєння відбулося з образом Сами-Керсаспи), де другим виступає законний нащадок іранських царів Ферідун («Шахнаме», 1469-1620), син Атбіна та Феранек (дочки Тахура, володаря східного острова), якого переховує пастух Пургав («Син Бика»), а потім виховує в горах святий відлюдник (на Зохака в цьому випадку переноситься акт переслідування Кіра дідом-мідійським царем). Також історичний факт переходу мідійського війська на бік Кіра відображено в епосі як повстання коваля Каве проти Захака. Також Ферідун був похований у красивій могилі, а не спалений за арійським обрядом, аналогічно й історичний Кір похований у вавилонській гробниці типу зіккрату. Казначеем Ферідуну називається Гершасп, він же витязь Сам, батько Заля-Дестана, якого виховала птаха Симорг, і дід багатиря Рустема («Шахнаме», 3595; 3858; 4537-4538), у зороастійських уявленнях — безсмертний герой, переможець змія Срувара і в есхатології йому напропорчено остаточно перемогти Зохака, розпі'ятого на певний час у гранітній прірві.

Кір II в деяких джерелах подається як послідовник вчення Матхара (Матхура). На цій основі Дмура-Шенраб, Мітрідат і Матхура ототожнюються (пор.: Шенраб-Мітрідат рятує немовлям Кіра, аналогічно як іранський епічний Сімург немовлям рятує Заля, батька Рустама, а отже син Кіра історичний Бардія, вбитий, начебто, братом Камбізом, може бути тотожний епічному Рустамові, вбитому підступним братом Шагадом; Рустам відсутній у «Авесті», але відомий у сако-согдійських переданнях; а те, що Рустам лише богатир при царях Кейянідах, не повинно заперечувати нашу версію, бо цілком реально, що у часі Рустам був «удревлений» — віднесений до більш архаїчної традиції лурістанського побутування предків персів спільно з кавказькими кассітами).

Крім того, у «Ветхому Завіті» (Ездра 1:8) говориться, що за допомогою головного царського сановника Мітрідата вавилонським євреям були повернуті скарби єрусалимського храму та дозволено іудеям повернутися в Палестину (1 Ездри, 8), а в «Житті Шенраба» («Зерміг») розповідається про відвідання Дмуром-Шенрабом Іерусалиму (тібет. Ланлін) в Палестині (тібет. Мулестон), храму та

що матір'ю його була саме ієрусалимська принцеса. Цілком вірогідно, він належав до тої групи іудеїв, яка була переселена ассирійцями в Мідію в VIII — VII ст. до н.е. і з якою пов'язують героїв ветхозавітної «Книги Товит» (написаної, чи вірніше відредактованої, в II ст. до н.е. в Парфії іудеєм-емігрантом) та арамейської «Повісті про Ахікара»¹¹³¹. Можливо, саме Дмура (Мітрідат) одружив Кіра II на єврейській принцесі Мешар і в 536 р. до н.е. сприяв її братові Зеруввавелю (Зоровавелю-«Народженому у Вавилоні»), внукові останнього іудейського царя Іоакима, вивести полонених ізраїльтян на свободу. Цікаво, що скорочений варіант імені Мітрідат як Дмура міг бути в дійсності «істинним», іудейським іменем — *dmr* «захисник».

Чи не з Мітрідатом-Шенрабом розмовляв біблійний пророк Даниїл (який у наступній езотеричній традиції розглядається як старійшина тайновидців (магів), халдеїв та ворожбитів (Даниїл 5:11)), який «...в третій рік Кіра, царя Перського» під іменем Валтасара переховувався в Сузах (Шушані) в Еламській землі? Зустріч ця відбулася на ріці Хіддекел (Тигр): «...аж ось один чоловік, одягнений у лняну одіж, а стегна його оперізани золотом з Уфазу. А тіло його — як топаз, а обличчя його — як вид блискавки, а очі його — як огняне полум'я, а рамена його та ноги його — ніби блискуча мідь, а звук слів його — як гук натовпу... І почув я голос його слів. А як почув я голос його слів, то я зомлів, і припав своїм обличчям до землі. І ось рука доторкнулася до мене, і звела мене на коліна мої та долоні моїх рук. І сказав він до мене: «Даниїле, мужу любий, зрозумій ті слова, що я скажу тобі, і стань на своєму місці, бо тепер я посланий до тебе!» А коли він говорив зо мною це слово, устав я й тремтів. А він промовив до мене: «Не бійся, Даниїле, бо від першого дня, коли ти дав своє серце, щоб зрозуміти (видіння), і щоб упокоритися перед лицем твого Бога, були почуті слова твої, і я прийшов ради твоїх слів. Але князь перського царства стояв проти мене двадцять і один день, і ось Михаїл, один із перших начальників, прийшов допомогти мені, а я позоставив його там при начальниках перських царів. І прийшов я, щоб ти зрозумів, що станеться твому народові в кінці днів, бо це видіння ще на наступні дні»...» (Даниїл, 10: 5-6, 9-14).

Підстави на таке ототожнення дають нам дані «Хроніки» Георгія Амартола, де розповідається про те, як пророк Даниїл, який був у великій честі в перського царя, їде в Індію, де живе у бідності. Про це довідується Кір, котрий надсилає до нього своїх людей. Пророк пророкує Кірові перемогу над Крусом (тобто лідійським Крезом) і вдячний Кір відпускає ізраїльтян в Ієрусалим¹¹³².

Цілком можливо, що під Мітрідатом-Шенрабом слід розуміти й персонажа мусульманських передань ал-Хадіра («Зеленого»), нащадка перса і гречанки, повар та супутник Зу-л-Карнайна — «Дворогого» (в якому одні бачать Александра Македонського, інші — перського царя або китайського імператора Цінь Ші-хуанді) в його мандрах до «Гори Безсмерття», супутник і наставник пророка Мухаммеда та інших правовірних, натхненник поетів, безстрашний воїн-захисник, відає цінами на ринку (!), найсвятіша людина на землі, яка похована на острові у Верхньому Єгипті (одночасно — він начальник ангелів, безтілесний і мешкає на сьомому небі біля Престола Аллаха; пор. з християнським архангелом Метатроном). В той час як пророк Ілля здійснює обхід землі з лівого боку, то ал-Хадір — з правого (пор. з тим, що у бон свастика правобічна, а у буддизмі лівобічна та тим, що існують езотеричні шляхи «правої» та «лівої» руки).

Хто знає, можливо, іудей по матері (а отже, справжній іудей за законами Тори) та іранець по батькові (справжній воїн і спадкоємець за арійськими законами) Дмура-Шенраб уявляв себе «новим Йосифом», головним управителем при єгипетському фараоні? Якщо останній приятель здобув тим, що забезпечив (принаймні так собі це уявляли самі єгиптяни) втрату приватної власності всім населенням Єгипту та перетворення його на рабів фараона (Буття, 47:14-21), то Дмура-Шенраб дав змогу персам здобути надійних союзників у боротьбі за незалежність від Мідії і далі здобути царства Лідії та Месопотамії з усіма їхніми скарбами.

Пам'ять про спільність іудеїв і маздаїстів на політичній арені Ірану привела до того, що на часі антизороастрійського руху маздакітів іудеї фінансово їх підтримали і в 522 — 523 рр. створили у Месопотамії власну державу (проіснувала сім років) на чолі з екзілархом Мар-Зутрою та главою іудейської вищої школи Ханіною¹¹³³. Єврейські письменники Гедалія Алон та Міхаель Аві-Йонах розповідають, як свого часу візантійці боялися того, що євреї допоможуть перським завойовникам, внаслідок чого виникали погроми¹¹³⁴.

Цікавим в цьому сенсі є дослідження Д. Лоу про долю іудейських переселенців із Самарії в Ірані та Турані. На його думку, в подальшій долі перебуваючих в екзилі відбулася метаморфоза зміни імен — як вавилонські поселенці в Самарії стали іменуватися самаритянами, так переселені з Самарії в Мідію (в землі мідійського племені магів) іудеї стали іменуватися «магами» (подалі витлумачивши етнонім як похідний від ветхозавітного імені Міхей). Надалі маги-іудеї мігрують на схід під провідництвом Зороастра, де потрапляють у Согдіану (що, начебто, давньо-єврейською означає «приховані» або «вигнанці»), де споруджують міста Самарканд (на згадку про Самарію) та Бухару (дв.-євр. «бахур» — «обраний») і відзначали свято Навруз («навра» на дв.-євр. «вогонь»). Начебто, саме з Согдіани прибуло посольство магів для поклоніння немовляті Ісусу, який після свого воскресіння явився согдійцям під іменем Сіявуша (дв.-євр. «радість») для боротьби з узурпатором Афрасіабом (дв.-євр. «афра» — «посвячений богами», тобто той ж корінь, що в іменах Єфрем та авраам, + «сіаб» — «старець»)¹¹³⁵.

Також у ранньо-середньовічному іранському тексті «Міста Ірану» («Шахріхі і Еран», 10) зауважується, що Хорезм була заснований сином іудейки Нарсом¹¹³⁶. Відомі передання пуштунів Афганістану про самоспіввіднесеність із «колінами Ізраїлю». За їхньою генеалогічною легендою, цар Саул (мелік Галут) мав двох синів — Беркію та Ірмію (Берекія та Іеремія), котрі служили потім наступному цареві Давиду. Сином Беркії був Афган, а син Ірмії — Узбек¹¹³⁷.

Певні передання та уявлення, які фігурували в середовищі його предків-іранських іудеїв — зумів донести до нас арабський історик із Хамадану Рашид ад-Дін. Можливо, що саме з цих часів походить певне уявлення про те, що першою благою релігією в світі була «віра перська» (якої, начебто, притримувався і халдеянин Авраам)¹¹³⁸.

Не дивно, що нацисти не жалували Кіра Великого з його толерантною позицією до етнічних традицій. Зокрема Ганс Гюнтер у «Короткій расології Європи» писав: «...Правління Кіра II було м'яким, завойованим ним народам залишалася певна доля незалежності, і це було початком змішання рас та зникнення нордичного володарюючого класу. У житті всіх народів під нордичним управлінням імперіалізм завжди призводив до занепаду та смерті та результатом було виснаження нордичної частини народу (sic! — О.Г.)».

Проте, аналізуючи ім'я Дмура, Б. Кузнецов не звернув увагу на героя «Шахнаме» Тахмураса (Теймураза < авест. Тахма-урупа, «Сильний (як) вовк (лис)»), сина Хушанга (Хаош'янґха), царя Ірану з династії міфічних Пішдадідів (Парадатів). На вершині високої гори він збудував храм, в котрому жерці-мобеди оберігали священний вогонь, силою змусив демонів відкрити людям таємницю письма. Він приручив котів, собак та соколів, домашню птицю. «...Тахмура... царював тридцять років, — писав на початку «Навруз-наме» Омар Хайям. — Він підпорядкував дияволів (яких переміг його батько Хушанг, — О.Г.), побудував вулиці та базари і ткав шерсть та шовк. Проти нього вийшов відлюдник Бозасп, який проповідував релігію сабіїв. Тахмура прийняв цю релігію і підперезався зуннаром. Він поклонявся Сонцю і навчив людей письму. Його називали Тахмура — приборкувач дияволів»¹¹³⁹. Сином (або братом) Тахмураса був Джамшид, власник знаменитої чаші, запроваджувач свята нового року Навруз, царювання якого призвело до того, що владу над Іраном захопив демонічний Байурасп, прозваний Захоком (Ажі-Дахаком). Врятувати Іран зміг тільки Ферідун (Афрідун, Траетона), в жилах якого текла кров династії Тахмураса¹¹⁴⁰. Начебто, він був вихідцем з Індії та сповідував віру Ібрагіма (Авраама). Він заснував свято Саде («сотня») — очищувального вогню, яке відзначалося за 50 днів і 50 ночей до Навруза¹¹⁴¹. Тахмура заснував місто Мерв з трьома фортецями, а через триста років місто розбудував Афрасіаб, якого Ібн Халдун називає «син Ашка, сина Рустама, сина Тюрка»¹¹⁴², тобто Тура, сина Ферідуну. У іранській традиції Афрасіаб (від согд. «пар сіав ап» — «над чорною рікою»; пор. з ріками в Грузії — Кір/Кура і Камбіс/Камбечовані) є царем середньоазіатського Турану, а в його світі, за анонімним автором XII ст., — «Демур і Гьок Бури Гуз, котрий був зятем Афрасіяба»¹¹⁴³.

Коли проти Тахмураса виступив сам Ахріман, цар перемагає його, перетворює на коня і тридцять років їздить на ньому верхи «з краю в край землі». Ахріман відкрив героєві таємницю письма. Згідно з легендою, Ахріман хитрістю переконав жінку Тахмураса вивідати, чого найбільше боїться герой. Виявилось, що висоти. Ахріман поскакав на гору Албурз (авест. Хара Березайті), і коли у царя запоморочилася голова, кінь-диявол скинув його і зжер.

Отже, Мітрідат-Шенраб відіграв при Кірові II ту роль, що й пізніші вихователі: Арістотель — у Александра Македонського і Каутілья Чанак — у Чандрагупти Маур'я.

Кір II завоював величезні території: Мідію, Парфію, Гірканію, анатолійську Лідію, Дрангіану, Маргіану, Хорезм, Согдіану, Бактрію, Арейю, Гедросію, середньоазіатських саків, Саттагідію, Арахосію і Гандхару, Вавилонію, Сірію, Палестину, Фінікію, Бактрію і Согдіану. Загинув він у бою із туранськими масагетами, намагаючись реалізувати перший «євразійський проект». Не дивно, що в IV ст. до н.е. Александр Македонський зауважував спадкоємцям Кіра, що веде війну з персами не з особистих причин, а за природним правом на володіння Азією, оскільки перським царем під іменем Дарія III став представник бокової лінії Ахеменідів сатрап Вірменії Кодоман, в той час як сатрапом перської Македонії якраз був Александр, син Філіпа II, який успадкував від нижньомакедонського царя Александра I Філіліна (498 — 454 рр. до н.е.) отримані ним від Ксеркса в дар землі від Олімпу до Гема (Just. VII, 4,1). Цікаво, що Александр I, свого часу як варвар не допускався елінами до Олімпійських ігор, аж доки не довів, що є еліном і нащадком Геракла з Аргосу (Herod. V, 22). Останній, як відомо, славився теж, як і Діоніс, походом на Схід і в Індію.

Згідно з хронікою «Ал-Ахбар ат-Тівал» (автор — Абу-Ханіфа Ахмад ібн Дауд ад-Дінаварі, пом. 895 р.), яка засвідчила певну близькосхідну фольклорну традицію, Александр Македонський безпосередньо належав до династії Ахеменідів. Свого часу, начебто, перський цар Дара ібн Бахман (тобто Дарій II), після перемоги над Філіпом, отримав як данину золоте яйце та дочку царя Халай. Дарій провів з нею ніч і відіслав назад до батька, де вона і народила Александра («Іскендера» — по-перс. «петрушка»), якого почали видавати за сина Філіпа. Таким чином як син Дарія II і старший брат Дарія III, народженого пізніше від іншої матері, Александр отримав харизму — «фарн» царя Ірану. Александр одружився на дочці Дарія III Роушанак, а після смерті їх син Іскендерус відмовився від престолу і став аскетом-відлюдником¹¹⁴⁴.

Зображався Кір II сидячим на троні в короні. В правій руці у нього довгий скіпетр, а в лівій — квітка лотосу. Перед ним два вівтарі вогню і стоїть у мідійській одежі (очевидно, мідійська одежа була свідченням не лише етнічної, але й конфесійної приналежності) чоловік з акінаком на боці та з жезлом в руці¹¹⁴⁵. Вважається, що чоловік представляє собою «хазарапата» — «тисяцького» (прийшли македонці переклали цей титул саме як «хіліарх»¹¹⁴⁶), тобто начальника заснованого Кіром II корпусу «безсмертних» (з 10 000 чоловік; дв.-іран. апішӯа «послідовник», апауша «безсмертний») — особистої гвардії царя. В Біблії посада хазарапата згадується у формі p̄šgr «другий», тобто вищий сановник Персії¹¹⁴⁷.

Але дослідники не звернули уваги на дуже цікавий факт, наявний у вірмен, які, починаючи з епохи Ахеменідів, зазнавали величезного іранського впливу. Вони в «Новому Завіті» переклали грецьке οἰκονομος запозиченим у персів назирпет (хазарапет). Це узгоджується із версією, що зображеного на рельєфі сановника слід розглядати як фінансового управителя держави Кіра II. Тим більше, що даний рельєф знаходиться на одному з портиків царської скарбниці, а у Кіра II скарбівник Вавилону, столиці Персії за Кіра II, мав ім'я Мітрідат¹¹⁴⁸. В державі Ахеменідів скарбівник царства (елам. kabniškir) одночасно був намісником столиці пізніх Ахеменідів Хузи (Сузіани). Після поразки персів від Александра Македонського цей «скарбівник» створив нову династію — Кабнішкірів з Еліман, яка правила в районі Сузи — Ізех до кінця II ст.н.е.¹¹⁴⁹

Але, як на нас, слід також зауважити, що цим же словом «хазарапат» у вірмен називався керівник общини вірменських язичників Ареворді («синів сонця»): «він читає (проповіді) і дзвонить»¹¹⁵⁰

Ареворді, за словами християнських авторів, вважають себе християнами, але усно передають вчення мага Зрадашта, «голови капища», поклоняються тополі, а з квітів — лілії та іншим, котрі постійно повернуті до сонця. Сонце вони вважали Христом та клялися сонцем: «μὰ τον ἡλιον τον γλυκον» («Клянуся милим господом сонцем!»). Спалах популярності Ареворді датується XI — XIV ст. і займали вони обширну територію — міста Маназкерт, Амідя і його область, Самосату, Мердін та Кілікію. Цікаво, що до аревордів християнські функціонери виявляли значну толерантність, в той час як вели непримириму боротьбу з еретиками — павлікіанами та маніхеями. Деякі дослідники вважають, що вони були не вірменами та співставляють із існуючою в Месопотамії ісламською сектою «синів сонця» («Шемсія»). До того ж слід додати, що вірменський цар Тігран I був особистим другом Кіра

II, внаслідок чого, коли батько Тіграна підняв заколот проти мідійців, Кір як один з тодішніх мідійських полководців, будучи посланий на придушення заколоту, обмежився примиренням (див.: Ксенофонт, «Кіропедія», II, 4, 3; III, 3, 5). Пізніше син Кіра II та сестри Тіграна Тігрануї, що до того була дружиною мідійського царя Астиага-«Ажі-Дахака», Таноаксар, став сатрапом Вірменії.

Вражає те, що в часі начебто життя Шенраба у його сучасника Хаммурапі теж існувала посада «відаючого воїнами» (аккад. «шапір-реде»), який також був ще й «володіючим країною» («шапір-матім») ¹¹⁵¹. Цілком можливо, що посада хазарапата збережена була в Еламі саме від того часу і пов'язана з вавилонською сакральною традицією бога Мардука, своєрідного бога — «хазарапата» бога неба Ану. Аналогічно у тюркському кочовому суспільстві на рівних володарювали каган та іша (єша). Перший володів світською та військовою владою, але не володів майном. Казною розпоряджався іша. Каган обирався із ханів, а іша своє право отримував у спадок.

Вищенаведене якраз дає нам підстави ототожнити зображеного на іранському рельєфі хазарапата як Мітрідата-Шенраба, бо саме по-тібетськи слово *khri* означає і «десять тисяч», і «трон». Тобто тібетці витлумачили для себе «Ахура» як бог «десяти тисяч» (за східною традицією число 10 000 є загальним місцем, визначаючим велику кількість ¹¹⁵², армії духів добра, якою командує Шенраб-Дмура (Мітрідат), підкорюючи злого правителя Мідії. Також Ахура є дарителем десяти тисяч цілющих трав. Мотив сну Шенраба, де південна армія перемагає північну (потім без будь-якого мотивування цей же переказ наявний у біографії Заратустри), стає одним з центральних сюжетів для «Біографії Шенраба», і можливо, саме цей віщий сон спонукав Кіра II Ахеменіда (Нахшаманіс), сина дочки мідійського царя Астиага Мандани та Камбіза I, перського царя еламського міста Аншани (Анчана), підняти повстання проти Мідії (могутньої імперії, що постала з часу зруйнування в союзі з Вавилоном в 612 р. до н.е. ассирійської Ніневії і до перемоги над мідійцями персів у 550 р. до н.е. і охоплювала Верхню Месопотамію, Персію, Елам, Дрангіану, Парфію, а також Анатолію до р. Галіс).

Падіння Мідії щонайперше, як вважає Л. Ліверані, було викликане економічними мотивами. В часі, коли Персія та Мідія перебували у васальній залежності від Ассирії, яка розташувала на захоплених територіях військово-промислові гарнізони та почала споруджувати міста, котрі стали економічним та ідеологічним зразком для місцевих пастуших вождів, які багатіли через те, що постачали Ассирії худобу і коней та що імперія довірила їм контролювати Хорасанський шлях. Зруйнувавши Ассирію, мідійці знищили основу свого благополуччя і знову повернулися до примітивного існування пастуших племен, внаслідок чого міста були закинуті, ніякої імперії насправді не було, з так званого ассирійського панування все, крім Загросу, дісталось Вавилону. Самі ж вавилонські джерела вперто мовчать про могутнє Мідійське царство ¹¹⁵³.

Після падіння Мідії з її бридким персам культом жертвопринесення коня Дмур-Шенраб реформував маздаїзм (відкинув вчення мідійських магів) і цим сформулював ідеологічну основу діяльності Кіра II та можливість проголошення Вавилону з його зіккуратором Есагіла столицею. Кір проголосив себе великим шанувальником вавилонського бога Мардука (східносемітський аналог західносемітського Бела, Баала — «Господаря»). Л. Гарднер демонструє цікавий принцип ототожнення елементів світогляду різноетнічних пантеонів і можливо, що «хитрі халдеї» використали саме схожий метод перед прийшлими варварами-персами: Ахурамазда був ототожнений з царем Кішу Масдою (Mas-en-da «падаючий ниць (як змія)»), батьком Ar-wi-um (пор. з евр. awwium «змії»), дідом героя епосу Атуна (Етана), який піднімався на небо (архетип палеоевразійського міфологічного «Розорювача гнізд»; пор. з українським сюжетом про Котигорошка і грифа), і наступником царя Аттаби (прототипа біблійного Адама), і що власне Масда — це вищезгаданий месопотамський бог Енкі (аккад. Ейя), батько Мардука ¹¹⁵⁴.

Іранці зберегли пам'ять про якусь релігійну реформу часів Ахеменідів, пов'язану з царською скарбницею. Власне книга «Денкарт» (IX ст.) розповідає, що цар Ірану Дара, син Дари, наказав, щоб дві копії «Авести» (написані золотом на 12 тис. бичих шкір) були заховані: одна — в царській скарбівниці (ganj-i sarikan), а друга — у бібліотеці (diz-i nipist «фортеці написів»). Під іменем Дара зороастрійці розуміли іранського царя, який володарював до походу Александра Македонського, який, начебто, і спалив ці тексти ¹¹⁵⁵. Власне чи не виступає під іменем Дара головний скарбівник і «візир» Кіра Великого Дмура-Шенраб? Вражає і те, що коли кодифікатор «Авести» в епоху Сасанідів верховний жрець (магупат) зороастрійців Картір (відомий ще своєю перемогою над пророком Мані)

приступив до своєї діяльності, то носив він титул саме «херпата» (сер.-перс. від дв.-іран. «хазарапат»), рівного в часи Сасанідів дворецькому та начальнику тюрми.

Як пише М. Бойс, рік завоювання Кіром II Вавилону (539 р. до н.е.) був витлумачений в епоху Селевкідів, коли про реалії епохи Ахеменідів вже мали тьмяне уявлення, як рік одкровення Пророка, якого ототожнили із Заратустрою (якому тоді, начебто, минуло тридцять років)¹¹⁵⁶. Зокрема, можливо, що Шенраб навів для легітимізації боротьби Кіра давньо-іранське передання про вбивство демонічного Ажі-Дахака, «змія Дахака» з Вавгі — (< Vābiru-) — «Вавилону» героєм Траетною (Ферідуном), що, в результаті, потрапило в «Історію вірмен» Мойсея Хоренського, де мідійський цар Астіаг фігурує під іменем Ажі-Дахака, що так викликає здивування у І. Дьяконова (див.:¹¹⁵⁷), і що як мідійський цар Каштаріті/Фраорт в 678 р. до н.е. повторив цей подвиг, піднявши всі іраномовні етноси проти нового Ажі-Дахака — Ассирії, так, на черзі, персам визволитися від сваволі новітнього узурпатора (аналогічно мідійський партизан проголосив себе новим Каштаріті/Фраортом, піднявши в 522-521 рр. до н.е. повстання проти Ахеменідів)¹¹⁵⁸.

Аналогічне зображення «начальника десяти тисяч» («хазарапата») Мітрідата перейшло на кушанського царя Канішку, що ми бачимо на його статуї з Матхури (див.:¹¹⁵⁹). Хоча Канішка прославлявся буддистами як зразок праведного правителя, який керується дхармою (Канішці належить заслуга проведення собору буддистів у Кашмірі і з його діяльністю пов'язані такі буддистські світочі, як Ашвагхоша, Васумітра і Нагарджуна), у дослідників є всі підстави вважати, що він притримувався традиційної для іранських етносів форми маздаїзму. На своїх монетах кушани «ери Канішки» (78 — 298 рр. н.е.) поряд з царем у діадемі зображали індуїстського бога Шіву Махішвару (Mahasvara «Великий Господь») та його їздового бика Нанду, а саме Шіву іранці ототожнювали з Мітрою (кушан. «Міро» та «Міоро»), атрибутом якого був бик. Поряд з цим кушани карбували зображення безбородого безіменного «царя царів» в діадемі і верхи на коні. Поряд був напис «Великий Спаситель» («Сотер Мегас»)¹¹⁶⁰.

Індуси іменували кушан тускарами (tuskara, tushara, tukhāra, turuska), а китайці — «ту-хо-ло». Страбону вони були відомі як асії і тохари (XI, 8.2), Помпею Трогу — асіани і тохари (вищезгадані китайцями «усуні»). Вони в I ст. до н.е. захопили Східний Іран, Согдіану, Бактрію, Північний Інд та Афганістан, а саме за праведного Канішки кушани (тохари) вели війни з китайцями за Східний Туркестан (Уйгурістан, Синцзян), захопили басейн ріки Тарим та змусили племена за Жовтою річкою платити данину та давати заручників¹¹⁶¹

Тож цілком кушани могли розглядати себе спадкоємцями імперської традиції завойованих ними земель, котра йде від династії Ахеменідів. З часом вони індонізувалися, перейшли з бактрійської мови на пракріт, посилено сприяли буддизму махаяни. Саме кушани та скіфи завдяки завоюванню долини Гангу Самудрагуптою (330 — 380 рр.) дійшли аж до Індокитаю та Малайзії, де заснували династію Тан та державу Фунань на території сучасної Камбоджі (4 — 5 ст.). Її засновник іменувався кхмерами як Тьен-чу Чан-тан («індієць Чандана»), родом з кушан, або ж Каундінья, індійський брахман, який заснував царство там, де впала його стріла. Від шлюбу з нагінею Сому (тобто богині Місяця) він заснував династію. В одному з варіантів міфу замість цих двох персонажів фігурують герой сонячного походження Камбу Свайямбуха і апсара гори Меру. В 357 р. династія Тан направила посольство в Китай.

Оскільки Єгипет завоював наступник Кіра II його син Камбіз (Камбуджія) II, то цілком вірогідно, що цар використав таланти найвищого сановника, сина іудейки Мітрідата-Шенраба для виконання певної ідеологічної місії в щойно підкореній країні (див. спеціальне дослідження про Єгипет під владою Ахеменідів:¹¹⁶²). Можливо, у розв'язанні гострого на той час конфлікту між єгипетськими жерцями овноголового Амона та єврейськими поселенцями на острові Елефантина (з часу зруйнування Іерусалиму Навуходносором II в 587 р. до н.е.) з їх культом цілопалення барана¹¹⁶³. Персами було знайдено компроміс, за яким іудеї продовжували поклонятися Яхве (Йахо), але не здійснювали цілопалення. В елефантинському рукописі наявне ім'я мага Мітрасараха та мідійця Атарпарана з області Нісейя. Свідком у справі стосунків між персами та іудеями виступав також іранець Мітра, син Мітразни¹¹⁶⁴. У Мемфісі було засновано храм Мітрі, де, зокрема, є вотивне зображення бика з аккадським написом «Мітра — мій батько». З цього ж святилища походить зображення мідійця в стані ритуального «плачу»¹¹⁶⁵.

Лінії Ахеменідів розділилися на нащадків Кіра I і Аріарамна, синів Теїспа (Чішпіша, Čišpīš; в 670-х рр. до н.е. захоплює еламське місто Аншан), сина Ахемена¹¹⁶⁶ (можливо, що він ще й вождь кіммерійців Теушпа, який у 678 р. до н.е. знищив владу Ассирії в Курдистані¹¹⁶⁷ і сином якого був знаменитий руйнівник грабіжник храму Артеміди в Ефесі Лігдаміс-Дугдамме; про перебування кіммерійців та скіфів у Передній Азії див.:¹¹⁶⁸). Сама офіційна династія Ахеменідів наступна: Ахемен (700 — 675 рр. до н.е.), Чішпіш (675 — 640), Кір I (640 — 600), Камбіз I (600 — 559), Кір (559 — 530), Камбіз II (530 — 522), Бардія (Гаутама Смердіс) (вбитий 29.9. 522), Дарій I (522 — 486), Ксеркс (486 — 464), Артаксеркс I (464 — 423), Дарій II (423 — 404), Артаксеркс II (404 — 359), Артаксеркс III (359 — 339), Арс (338 — 336), Дарій III (336 — 331).

Цілком можливо, що за аналогією до старших Ахеменідів (Кіра та Камбіза), які мали «власного» пророка Шенраба (Мітрідата — «пастуха царських буйволів»), молодші (nautara) Ахеменіди (Віштаспа-Гістаспа і Дарій), які були за володарювання старших Ахеменідів сатрапами Парфії, «завели» собі «свого» «вчителя Арти (праведності)», яким і став Заратустра (Заратуштра, Зороастр, «власник старого верблюда»), і традиція вважає його молодшим братом ахеменіда Віштаспи¹¹⁶⁹. Заратуштра з клану Спітамідів («сяючих в атаці», «білобрисих») зруйнував традиційний для індоіранців (і для послідовників Шенраба-Мітрідата) культ жертвопринесень («айшма») і запровадив культ «ашаванів», тобто тих, хто обрав істину, живе згідно з «благими помислами, словами, справами»¹¹⁷⁰. В. Матвеев пропонує інтерпретацію імені Заратуштра як «Золотий Сіріус (Тіштр)»¹¹⁷¹:

Зорі сяючій Тіштрії
 Помолимося щасливій,
 Що створена Ахурою,
 Головою та наглядачем,
 Бути для всіх решту зір,
 Як людям — Заратуштра.

(«Тіштр-яшт»).

Вражає, що Заратустра був невідомим еллінським інформаторам історії Персії, а саме Геродотові, Ксенофонтів та Страбонів.

Якщо Мітрідат (як син іудейки) пов'язувався із «західною» традицією (Вавилон, Єгипет, Іудея), то Заратустру «шархнуло» в протилежний бік: він звернувся до аутентики («грунтянства», «ревнительства старовини»), знайшовши її у надбаннях північно-східних іранських племен Середньої Азії та Євразійських степів, наслідком чого стало зближення мови «Гат» (частини «Авести», написаної саме Заратустрою) з мовою хорезмійців (тому мова Гат не ідентична давньо-перській мові ахеменідських написів). Тим самим Заратустра запропонував проміжну форму між «західноіранським» та «східноіранським» діалектами. Тим більше, що Заратустра («Власник старого верблюда») міг видавати себе за відроджувача тієї праведної традиції, що існувала в доахеменідську епоху у двох єдиноправедних країнах — Маргіані (суч. Мари) та Чахрі (= ототожнений парфянами із Загросом) і засновник якої був тезкою Заратустри, батьківщиною якого «Молодша Авеста» вважає Арїана Веджу (за великою рікою Датя, на ріці Дареджа). Сам же історичний Заратустра (це ім'я могло бути «почесним титулом», як і Шенраб; за даними Ктесія справжнє ім'я — Оксіарт, або ж просто ім'я Спітама — «Білобрисий», що розглядалося раніше як родове: Спітама — нащадок Манушчіхра Парадата в п'ятому коліні і предок Заратустри в чотирнадцятому) міг бути вихідцем із Східної Мідії, міста Рагу, бібл. Raḡai (Товіт, 1:14) (тепер — Рей, біля Тегерана), де він, за Авестою («Ясна») був правителем або наставником правителя (Віштаспи? Дарія?). За Спітаму свого часу, як свідчить Ктесій, мідійський цар Астіаг видав заміж свою дочку Амїтіду, що цілком можливо у сенсі пошуку самими мідянами ідеологічного протистояння персам Кірові та Шенрабу — Мітрідату.

Померлий Шенраб був спалений у Согдіані (Гава-Сугда, долина Зеравшана і Кашкадар'ї в Узбекистані та Таджикистані; столиця — Мараканда, тепер — Самарканд в долині ріки Зеравшан), яку завоював ще його учень Кір II. А Заратустра був убитий якимсь Балатнарсе 25 грудня (день Хвар місяця Дей) і похований у сусідній Бактрії (Балхі; авест. Бахдїш, перс. Бахлі; сучасний Таджикистан та Північний Афганістан). Помпей Трог (Ар.lust., I,1,2) буквально називає пророка Зороастра

«бактрійським царем». Згідно з Діодором (II, 2-7), ассирійський цар Нін здійснив військовий похід на Бактрію і одружився там з царицею Семірамідією (Саммурадат, правила після 810 р. до н.е.). З храму Наубехар, що біля Балхи, походить перський рід Бармакідів («спадковий верховний жрець»), які стали першими міністрами (візирами) у халіфаті Аббасидів, які ворогували з Омейядами. Засновником останніх був намісник Сирії Муавія, вбивця халіфа Алі і лідер харіджів (суперників шіїтів), знаних своїми потягами до всього согдійського (наприклад, перша мечеть була збудована за зразком головного храму Согдіани в Самарканді). Омейядські халіфи Кордови (750-1031 рр.) та наступні за ними дрібні династії всіляко виявляли покровительство іранським містикам, внаслідок чого й розцвів суфізм (іранська реакція на арабський шовінізм в ісламі).

Родом з Балху був Ібрахім ібн Адам, який помер в 776 р., будучи ревним послідовником ісламу. Наступні суфії, взявши за основу легенду про Будду, створили про нього передання як про світського володаря, який під час полювання почув голос з верху про те, що він народжений не для цькування зайців та лисиць. Також один із мудреців зауважує, що збудований ним замок не вічний, що існує тільки один вічний замок — рай. Після цього Ібрахім залишає мирське життя, віддаючись аскетичному благочестю. Голодний, він якось з'їв гранат з чужого саду і йде просити вибачення у її власниці сіті Салехі, якій було провіщено, що вона стане жінкою султана Ібрахіма. Салеха народжує від Ібрагіма сина — Мухаммада Тахіра, над яким всі сміються як над незаконнонародженим. Тоді син відшукує свого батька, але той вручає Тахіру обручку і відсилає від себе геть, боячись, що любов до сина завадить його благочестивим розмислам. Мухаммад Тахір вирушає в Ірак, де візир вітає його як спадкоємця свого батька, але юнак відмовляється від трону і, прихопивши із собою дещо з коштовностей, щоб підтримати матір, повертається в Куфу¹¹⁷².

Іншими вихідцями з Балху була династія Саманідів, засновник якої Саман-худата із с. Саман зрікся зороастризму та прийняв іслам. Його представники займали посади намісників у халіфаті Аббасидів, а згодом стали засновниками власної середньоазійської держави з центром у Маверранахрі (Мевр), але реальну владу в руки отримала тюркська гвардія, начальники якої мали титул «захисник релігії та держави», і від найзнаменитішого з яких Алп-Тегіна походить династія Газневідів (від м. Газна в Східному Афганістані), яка захопила весь Східний Іран, західну частину Північної Індії та Бухару і вела безуспішні війни із огузами-сельджуками. Останні взяли під свою опіку населення Согдіани (Самарканду і околиць), а потім — Іран, Анатолію, Палестину, Сирію та всю Середню Азію та змушені були вести війни з огузами, які перебували на службі Балху, першими хрестоносцями та каракітаями, на певний час втративши навіть майже всі свої території (крім Конійського султанату).

Протистояння, як на нас, між двома версіями праведності — старших та молодших Ахеменідів — відображене у переказі, наведеному Табарі. Начебто, у шаха Дара ібн Бахмана (тобто Дарія II) був мудрий візир Растін, який ворогував з Бабрі, рабом (гулямом) і другом дитинства майбутнього шаха Дарія III. За намовою візира гулям був отруєний, але коли царем став Дарій III, то візиром і катібом (писарем) став брат Бабрі, який почав репресії проти візира та вельмож. Тому останні, будучи озлоблені на Дарія III, закликали в Персію Александра Македонського¹¹⁷³. Останній, як відомо, характеризується як ворог і знищувач релігії Заратустри.

Проте не слід розглядати духовні реалії Ірану в сенсі того, що відбувалося протистояння між «космополітами» та «ревнителями аутентики». В дійсності ж це були реакції проти третього представника — «чорного жрецтва». До них «Авеста» відносить жерців-карапанів, які поряд з такими категоріями як йату, чоду (чарівниками), паїріка (тадж. «пері»), скавіями, шемаугами (зловчителями), сатарами (злі володарі) становили релігію друджвантів («друзів олжі»)¹¹⁷⁴ (звісно, зороастрійці відносили до останньої й послідовників вчення іудея-хазарапата Мітрідата). «Ця релігія, — пише М. Еліаде, — відповідала суспільству, де домінувала військова аристократія зі своїми союзами, практикуючими ініціацію, та бузувірськими обрядами, кульмінацією котрих був стан «нестями» (айшма). В центрі цього культу було жертвопринесення тварин, зокрема бика (gav), та споживання мочі, вилитої після прийняття наркотичного препарату»¹¹⁷⁵. Популярність і живучість культів незороастрійського «чорного жрецтва», особливо на заході Ірану, свідчить той факт, що з ними мусили мати справу Сасаніди¹¹⁷⁶. Зокрема, в X-XIII главах «Книги діянь Ардашира сина Папака» («Карнамаг») розповідається про боротьбу Ардашира з «ідолом», «зображенням» (uzdes, від авест.

daes — «показувати, виявляти», дв.-інд. dis-) Хробака (Kirm; переклад як «дракон» відкидається сучасними науковцями в сенсі того, що, згідно з версією в «Шахнаме», принцеса знайшла маленького хробачка в яблуці і вигодовувала його), жерцем-господарем Хафтобатом та ідолопоклонниками (uzdesparistagan)¹¹⁷⁷ у фортеці Гулар (тепер — Гілар у Ларистані).

Також перевагою зороастрійців над маздаїстами у Персії стало те, що якщо останні висували на перші ролі божественних «помічників» Ахура Мазди — Мітру та Анахіту, то перші протиставили їм своєрідну категорію духів-«посередників» між людьми і богами — Амеша Спента («Праведних Святих»), і ця категорія ближчих до людей істот («духів», «ангелів»), ніж боги, була, звичайно, психологічно більш сприйнятною.

Саме согдійці — да-юе-чжі (сако-усуні і пракушани), на думку Б. Кузнецова, принесли вчення бон у Північний Тибет (Шаншун — «Чужа земля», на південний захід від пустелі Алашань; согдійці були монополістами в торгівлі з Північним Китаєм, вони використовували південну та північну гілку Великого Шовкового шляху, фактично зайняли всі великі оази, де створили колоніальне суспільство¹¹⁷⁸), де навернули білих гуннів-ефталтів (цар Міхіракула був запеклим ворогом буддизму) та тибетців-бхотів долини ріки Брахмапутри (Цанго, Цангпо), що на північ від Ассаму та Бенгалії. В пізніші ж часи согдійці стали поширювачами маніхейства (єдина релігія, священні тексти якої схвально відносилися до торгівлі та дозволяли отримувати проценти з позик!) та іранської культури у всій Степовій Євразії (виникли китає-тибетський, центрально-сибірський та кімаксько-кипчацький центри) та сприяли трансформації тюрків в імперську націю. Також вважається, що внаслідок асиміляції іраномовних центральноазіатських та південносибірських юечжів, тибето-бірманомовні цянни зазнали культурно-релігійної трансформації і як пасіонарний протоімперський етнос досягли правобережжя верхньої Янцзи і підкорили землеробське прототайське і давньо-монкхмерське населення, внаслідок чого виникла в VI-V ст. до н.е. культура, що обслуговувала суспільство, де представники вказаної групи зайняли панівне становище¹¹⁷⁹.

Сповідники віри бон-по з Шаншуну стали відомі китайцям як вищезгадані Ньюй-го («Царство жінок»; в родоводах представників цього етносу, крім лінії батька обов'язково була присутня лінія матері) з їх головним богом Асюло («Ахура»). Ще в державі Ахеменідів одруження на принцесі — спадкоємниці престолу було необхідне для визнання законності царя: дочка Кіра II Атосса (Natausa «Прекраснобедра») була послідовно дружиною царів Камбіза, мага Гаумати та Дарія¹¹⁸⁰.

Надалі царі Ірану одружувалися з рідними сестрами: «...Дарій взяв собі за дружин знатних персіянок, по-перше, двох дочок Кіра — Атоссу і Артістону (Атосса вже була попередньо дружиною свого брата Камбіза, а потім мага...). Потім він вступив у шлюб з дочкою Смердіса, Кірового сина, на ймення Парміс і, зрештою, з дочкою Отана, котра розкрила обман мага» (Геродот, III, 88).

Можливо, ця традиція пішла від того, коли представник династії кочових персів Теісп (Чішпіш, Теушпа), син Ахемена і родом з Парсумаша (Бахтіарські гори), одружився в 670-х рр. до н.е. з еламською принцесою Анчану (надалі, щоб зберегти за собою престол, перські «зайди» брали за жінок рідних сестер). Аналогічно, за уявленнями греків, царем персів став грецький герой Персей: «... У давні часи елліни називали персів кефенами. Самі ж вони називали себе артеями (так їх називали і сусіди (еламці? ассірійці? — О.Г.)). Коли ж Персей, син Данаї та Зевса, прибув до Кефея, сина Бела (тобто Бела — Мардука!; був сином Посейдона та Лівії, батьком Єгипта, Кефея та Даная, — О.Г.), і взяв собі за жінку його дочку Андромеду (яку врятував від Дракона, — О.Г.), то народженого сина назвав Персом. Сина свого Персей залишив у країні, бо у Кефея не було чоловічого потомства. Від нього-ось перси і отримали своє ім'я» (Геродот, VII, 61). Згідно з міфами, Кефей (сузір'я Цефея) був чоловіком Кассіопеї, яка лише називається «ефіопською принцесою», але її родовід невідомий. Брат Кефея (арам. kerhas — «камінь» пор. з іранським (чи мідійським) asā «камінь» (авест. asdnga), — О.Г.) Фіней, який перешкодив шлюбові Андромеди та Персея, був перетворений за допомогою голови Медузи на камінь (Аполлодор, II, 4,3; інші герої з іменем Фіней теж зазнають покари; або сліпоту і мук з боку гарпій, або враження блискавкою; можливо, вони символізували для еллінів тубільних «зілотів» — ревнителів місцевих традицій, що противилися еллінізації). На нашу думку, грецький міфонім Кефей може бути індо-іранською передачею аккадського теоніму Тішпак (дв.-іран. *k — ~ аккад. t-; начебто, він є запозиченим хурритським богом Тешубом, який у свою чергу, трансформувався у ахейській міфології у Тезея, а на кіммерійському ґрунті став антропонімом — Теісп

і Теушп), бога — покровителя міста Ешнуна, де раніше, у старовавилонський період, шанувався бог-цілитель Ніназу («господиня — знання»; син богині потойбіччя Ерешкігаль, батько бога-стража Нінгішзіді — «Господині чистого дерева»; образ останнього — дві рогаті змії, що ростуть з його плечей. Вражає, що в іранській міфології саме таким, зі зміями з плечей, зображався демонічний цар Ажідахах/Зохах). Тішпак має епітет «вождь військ» («воевода») і вважається переможцем лева Лаббу (перемога над чудовиськом як елемент весільного ініціального обряду для царя). Одночасно паралель між Тешубом і Тезеєм розкриває ще одну міфологічну загадку: переказ про сина Тезея та цариці амазонок Іполліта тотожний переказу про іранського героя Сіявуша, сина царя Кай-Кавуса, кохання якого домагалася мачуха. Таким чином, династія Кейянідів, відсутність згадки про яку в зороастрійських текстах викликає подив у науковців, може пояснюватися їх близькосхідною генезею, близькою для західно-іранської традиції, але чужою для східно-іранської, де власне й формувалася звід «Авести».

Царівна у шлюбі, відповідно, представляла місцеву верховну богиню. А на чолі саме еламського пантеону стояла аналог Іштар — Піненкір Кіріріші, «священний шлюб» царя з якою був основним у ритуалі вступу на царство Еламу. В Аншані (Анчані, Шіраз) та Сузах (еламський бог мертвих і клятв називався Іншушинак — «володар Суз», правителі Суз називали себе його «улюбленими слугами» і разом із Хумпаном — «володарем богів»), де правили Ахеменіди, богиня називалася Парті, що, на нашу думку, знаменує той факт, що вона була богинею царського клану Епарта в Еламі, шлюб з принцесами якого робив царем. В документах Саргона II, 722 — 705 рр. до н.е. вона вже іменується Багбарту/Багмашту, що є явним прагненням зближення з іран. *bagamazda*¹¹⁸¹.

Можливо, саме з цього архаїчного обряду інтронізації («вінчання на царство») і скористався на початку III ст. Папак, син Сасана, верховного жерця Анахіти в Істхарі, який одружився на доньці місцевого перського царька з родичів Ахеменідів, васала Парфії. Так постала династія іранських Сасанідів¹¹⁸².

Аналогічно цар (*katte*) індоевропейських несітів (хеттів) отримував право на престол від шлюбу з «тавананною» («табарною», «лабарною») — царицею міста, що належала до протохетського етносу — хаттів (в них вбачають західнокавказомовних праабхазо-адигів), котра представляла верховну богиню Вурусему — «Богиню сонця міста Арінни»¹¹⁸³.

Також у єгипетській царській традиції царівни (добто доньки царя) XVIII династії носили титул «дружина царя», що, проте, означав не їх фактичний шлюб з батьком-царем, а лише мав рангове та ритуальне призначення, а факти про шлюби Аменхотепа III зі своїми дочками, та Ехнатона, після смерті Нефертіті, з дочками Мерітатон та Анхесенпаатон не є доведеними¹¹⁸⁴.

Також відомий брахманістський ритуал Ашвамедха, в якому «посвячена» цариця («махаші») здійснює статевий акт з мертвим конем («ашва»), символізуючого прибульця: «Я приведу того, хто витворить зародок; ти преведи того, хто витворить зародок!». Потім вона закликає «Розсунемо наші ноги». Їх жерці накривають покривалом, бо «тільки на небі насправді приносяться жертви». Тоді цариця бере статевий член («сішна») коня і вставляє його у своє лоно («упастха»), промовляючи: «Нехай він, пристрасний, котрий випускає сперму, випустить її» тощо (*Vajas.-samh. XIX : 20*)¹¹⁸⁵.

Ю. Евола пропонує «премордіальну» (відпочаткову) інтерпретацію даного мотиву згідно із сакральною Традицією: «...В індо-арійській традиції у кожного «бога» — тобто у кожного трансцендентного принципу — є своя «жона», названа терміном «шакті», що означає також «могутність». На Заході Мудрість, Софія, а іноді і сам Святий Дух (з причини, що у семітських мовах слово «руах» — «дух» жіночого роду, — О.Г.) виступали як образи Королеви Діви. І дана в дружини Гераклові богиня Геба є також богиня вічної олімпійської молодості. На єгипетських зображеннях божественні жінки дарують цареві лотос, символ нового народження і «ключ життя». Північні валькірії, як і іранські фраварті, були образами трансцендентних рівнів самих воїнів, силами їх долі та їх перемоги¹¹⁸⁶. Римська традиція знала *Venus Victrix* («Венеру Перемагаючу»), що вважалася «прародителькою» імперського роду (*Venus Genetrix* — «Венера Прародителька»). Кельтська ж традиція повідомляє про надприродніх жінок, котрі відводять героїв на таємничий острів, щоб своїм коханням зробити їх безсмертними. Єва, згідно етимології, означає «життя», «живучу». Щоб не продовжувати ланцюг прикладів, ... зауважимо тільки, що дуже поширений символізм робить «жінку»

образом животворящої та перетворюючої сили, завдяки котрій може здійснюватися подолання суто людського стану. Але чому ця сила подана саме «жінкою»? Цей символізм базується на аналогії. Тут слід йти від стосунків між чоловіком і жінкою..., базованих на фундаментальній концепції збереження чоловічим началом своєї власної природи. Дух перед обличчям чоловічого начала — це «жінка»: чоловік активний, дух пасивний — навіть при зіткненні з перетворюючою і оживотворюючою його силою, герої зберігає позицію чоловіка, мужа, господаря, пана жінки, жони... На цій підставі все, що говорить у епічних легендах та лицарських розповідях про пригоди та героїчні герці, здійснені через вірність «Дамі» і в надії володіти нею, завжди можна зрозуміти як символізм випробування чоловічих якостей, випробування, необхідного як передумовлюючий етап трансцендентної інтеграції особистості. І якщо у цій літературі зустрічаються жіночі персонажі, котрі стосуються теми спокусу та небезпек для героя, це не слід розуміти прямолінійно та однозначно, ...а в більш високому сенсі — як небезпека для героя впасти в «титанізм» у ході його подвигів. У такому випадку жінка проявляє собою спокусу, йдучи від трансцендентної сили і знання, якщо володіння ними носить риси прометеїстичної узурпації (того, що належить «олімпійцям», тобто касті кшатр'їв-воїнів, — О.Г.) або закланної гордині»¹¹⁸⁷.

Таким чином, відкинувши домагання Кіра Великого на шлюб, масагетська цариця Томіріс¹¹⁸⁸, «...в якості Вдови, яка виражає собою мовчання, закритість, залишеність, тобто традицію, силу або потенцію, котрою більше ніхто не володіє, котра втратила свого «мужа», і тепер очікує нового володаря або героя»¹¹⁸⁹, мотивуючись піклуванням про незалежність, **фатально відкинула можливість відкриття світові повної сакральної-ініціальної Традиції — премордіальної, «олімпійської», бон-по.**

ШАМБХАЛА В ІНШИХ АЗІАТСЬКИХ ТРАДИЦІЯХ: ЯПОНІЯ, КИТАЙ

Буддиська традиція тхеравади, що засвідчена в тайському трактаті «Трайпум пра Руанг», написаному легендарним принцом Лутаї, в своїй космології знає певні космічні сфери, серед яких **Лока Шамбала (Лохасімбали)** — сфера потойбіччя. Де перебуває подружжя, яке здійснює... перелюб. Тут росте високе дерево капок з величезними гострими шипами, яким змушені підніматися ті, хто провинився. На вершині дерева страдальці бачать своїх партнерів, дістатися до яких можна тільки покалічивши своє тіло до крові. Іншого шляху нема — внизу злі духи побоями змушують їх лізти на дерево. Як тільки вони досягають вершини і готові обнятися зі своїми коханими, їх знімають і знову змушують лізти наверх. Це випробування триває в термін, неспівставимий з людським життям: доба тут триває 9 млн. земних років¹¹⁹⁰. Дослідники вважають, що дане буддиське уявлення є трансформацією погляду каула-шактизму про місце замешкання богині Калі (шакті Шіви) — гору Кайлас («Кайласавасіні» — «Мешкаюча на Кайласі», «Котарі» — «Печерна», «Калпалата» — «Ліана бажання», «Кумбхастані» — «Маюча стан глека», «Канкіні» — «Ворона», «Кунта» — «Пристрасть», «Камадевакала» — «Мистецтво бога любові», «Кірттішча» — «Слава», «Камасварупіні» — «Сутність хтивості»).

Тут також слід додати, що дана Лока Шамбала розглядається як те відділення пекла, де, все ж таки, відбувається в муках очищення душ для наступного кармічного перевтілення (все ж таки, вони, будучи перелюбниками, любили!). Це цілком узгоджується як з вченням Діонісія Ареопігита та Максима Сповідника про ерос («...Так і розпутник, хоча й позбавляється добра через безсловесну хіть, ... проте причетний Добру в найслабшій подобі єднання та любові»; «...з'єднується з тим, що для нього згубне і, хоча любов (ерос) видається збоченою, це все ж слабкий відголосок Божественної Любові (Еросу), і за благо він приймає фантазію»¹¹⁹¹), так і з вченням о. П. Флоренського «Про геєну» (в трактаті «Стовп та утвердження Істини»), а саме — нема пекельного вогню, є тільки очищаючий вогонь Христа. Це поняття, проте, слід розуміти саме як «вогонь совісті», а не як реальне полум'я. Відповідно, нема чистилища, де грішники приречені на тимчасове, очищувальне страждання. І

тим більше нема пекла з розпеченими сковорідками та котлами з нафтою та сіркою. Після тілесної смерті всі душі поміщаються в єдине місце. Це щось схоже на рай, «спокій» («...Упокой душу усопшего раба твоего, в месте светле, месте злачне, месте покойне...», де «злачне» — «поле зі злаками, сад»), де кожна душа очищується самостійно в міру своєї совісті. Саме «спокій», а не «світло» заслуговують Майстер і Маргарита Булгакова¹¹⁹².

Одразу ж напрошується паралель з грецьким міфом про Сізіфа, який в покарання в Аїді викочував величезну каменюку на гору і яка, як тільки торкалася вершини, зривалася в низ, і Сізіф був приречений все починати знову. Власне Сізіф, володар Ефіру (Корінф), був допущений до бенкетування богів-олімпійців, де освіжав і омолоджував своє тіло нектаром і амброзією, але виказав людям таємницю богів (за намовою Сізіфа його дружина проявила начебто «подружню невірність», через що Сізіфові вдалося умовити Аїда повернути його на землю, щоб покарати невірну). Сізіф влаштував славнозвісні Істмійські ігри на честь свого небожа Мелікерта-Палемона, який загинув у водах моря разом з матір'ю Іно, дочкою Кадма, рятуючись від божевільного батька і чоловіка Атаманта. Таку кару Іно з сином зазнали від Гери, яка розгнівалася на те, що вона вигодовувала немовля Діоніса. Сам Сізіф був сином Еола (сина Елліна, внука Девкаліона і правнука Прометейя), мав сина Главка, володаря рибалок і мореплавців, і внука Гіппоной-Беллерофонта («убивця Беллера»), переказ про перебування якого у царя Тірінфу Прета і спробу спокушення його царицею Антеєю дуже схожий на перський переказ про спробу спокушення Сівуша царицею Турану.

Японці знають Шамбалу як обітовану «чисту землю» (кит. Цзін-ту) праведників, у якій царює будда Амід (Амітабха «невимірюване сяйво», япон. Мурьоко-буцу), який в їх уявленні є аватаром (суйдзяку) Дзідзо, японського аналога Кшітігарбхи — Діцзан-вана (одночасно Амід — це «проявлений слід» божества-камі головного святилища в Кумано, аналогічно до того, як богиня сонця Амаатерасу є проявленням будди Вайрочани-Бирусяна тощо). Будда Амід до досягнення стану будди був бодхісатвою під іменем Дхармакара (у імені вчувається компонент «макара», можливо первинно було «дхарма-макара», а таке злиття слів з однаковими звуками в кінці першого слова і на початку другого є в традиції давньо-індійської граматики) і створив на заході земний рай Сукхаваті («Щаслива країна») і став земним втіленням Будди Шакьямуні. Тепер земним втіленням Амідбхи вважається панчен-лама. Символом країни Амідбхи є лотос, з якого народжуються всі мешканці.

У Японії в середньовіччі виник релігійний рух «Істини чистої землі» («Дзьодо синсю» або «Хонган тарікі синсю»). Його засновник Хонен (1133 — 1212 рр.) вчив, що будда Амід поклявся спасти все людство, а тому його пошанування важливіше від особистих зусиль для досягнення духовної досконалості. Просвітлення у приреченому світі можна досягти тільки за допомогою мантри «О, будда Амід!» («Наму Амід буцу»). Інший релігійний філософ Сінран (1173 — 1262) вважав, що досягнення «чистої землі» зумовлене не моральними якостями, а тільки вірою у могутність будди Амід. Будь-які прояви людської природи природні («дзінен хоні», де «дзінен» — «речі, як вони є», а «хоні» — «творіння, явлене через дхарму»). Послідовник і учень Сінрана більш радикальний Юйен-бо (1222 — 1289) сформулював «вчення про Молитву» («Ігьо») для досягнення грішним людством «чистої замлі» з милості будди Амід, записавши його у вигляді «Вибраних записів того, хто в скорботі з наявності відступництва» («Ганнісьо»). Саме тут вперше у японській історії з незвичною силою виражена ідея трансцендентного монотеїзму, відмінна від ортодоксального буддизму з його доктриною самоспасіння через аскезу, медитацію («кукан») та інші способи досягнення істини (виявлення в собі «істинного тіла будди», «хонгаку»).

Наводимо деякі уривки з даного вчення:

«...Спасенный непостижимым действием Обета Амидае, я достигну рождения (в Чистой Земле)» -— с этого момента, как вы уверовали в это, и в вашей душе родилось желание Молитвы, вы приняты в благодатное лоно Амида и никогда уже не будете отвергнуты. Знайте, что в Изначальном Обете Амида нет различий для молодых и старых, добрых и злых; надо лишь довериться ему целиком. Ибо цель его — спасти того, в ком глубоко укоренилась карма зла и кто исполнен слепых страстей. Вручение себя во власть Изначального Обета не требует добрых дел, ибо нет большей добродетели, чем произнесение Имени. Равно нет нужды и сокрушаться по поводу совершенного зла, ибо не существует злого деяния, способного воспрепятствовать действию Изначального Обета Амида. Так говорил (Учитель)... Я же в учении Синрана доверяюсь всецело тому, что

говорил праведный муж «Произноси Имя (Амида) и будешь спасен», — и более ничего... И затем вверите ли вы себя Молитве или откажетесь от нее — зависит от вашего собственного решения. Так говорил (Учитель)... Поэтому дурной человек, вверивший себя Иной Силе, как раз и обладает истинным залогом возрождения...»¹¹⁹³.

Саме як еманациєю Амитабхи виступає бодхісатвою махаяни і ваджраяни **Авалокітешвара** («спостерігаючий вниз», або «спостерігаючий за звуками»; кит. Гуаньїнь, або Гуаньшінь — «спостерігаючий за звуками світу»; тибет. Жанрейсіг чи Ченразі; пор.: «шаман» — «індійське слово, що означає «слухаючий» звуки інакшебуття в стані екстазу»¹¹⁹⁴), який наділяється епітетом «Тримаючий у руці білий лотос»¹¹⁹⁵. Авалокітешварі посвячена цілком 25-та глава «Лотосової сутри».

Проте поряд з Амитабхою, він має свій рай на засніжених горах — **Поталу** («Червону» або «Пристань кораблів»). Тибетські буддисти вважають, що Авалокітешвара має земні втілення в образі глави школи кармапі або глави школи гелукпа — далай-лами (титул цей був присвоєний монгольським Алтан-ханом третьому наміснику школи гелукпа Сонам Гьяцо, переродженцю першого учня Цзонкаби панчена Гедундрупа). У тибетському ламаїзмі ім'я Авалокітешвара перекладене як sruan-ras-gzigz «зряче око» (звідси символ ока на храмах Тибету; також око є символом планети Марс, Migmar; пор.: «око» > «сонце» > «життя»). Це дає підстави співставити його з перським Мітрою: «Ми шануємо Мітру, Чиї пасовиська просторі,... — Тисячевухий, статний, Чиїх міріад очей, Могутній і високий, Він обшир оглядає...» («Яшт», 10:7, 91).

Дружиною Авалокітешвари вважається богиня милосердя **Біла Тара** (тибет. Далма; кит. Зі-Ванг-Му або Куан-Йєн), яка дала віруючим буддистам мантру «О мані падме хум» («О, ти дорогоцінність, народжена з лотоса!»). У неї є теж свій власний «рай» із садом персиків, даруючих безсмертя. Китайці наділяють її епітетом «Золота мати», а захід від Китаю вважають її володіннями. За генеалогічною тибетською легендою богиня Тара в образі демониці каменю та Авалокітешвара в образі самця мавпи стали родоначальниками людства (gus drug) — шістьох братів (Се, Му, Дон, Тон, Да і Бру)¹¹⁹⁶.

У китайців Гуаньїнь зустрічається виключно у жіночому вигляді «великої сумувальниці», покровительки дітей, рятувальниці та активного борця зі злом. В останньому аспекті Гуаньїнь шанується у парі з Ер-ланом («Другий син»), божеством дамб і вод, є аналогом грецького Персея — вбивці водяного дракона і рятувальниці принцеси. Власне батько Ер-лана і Гуаньїнь бог року Лі Бін є сином Чжоу Сіня, останнього правителя династії Ін (Шан), що тісно пов'язана з шумеро-тазміньською культурою Алтаю та Месопотамії («сангами» — «чорноголовими»). Чжоу Сін вбив свою дружину та переслідує Лі Біна (як Добриня Настасю з вищенаведеного епосу), але той втік до Будди. Інколи син Ер-лан і батько Лі Бін ототожнюються як такі, бо є борцями з водяною стихією.

У Японії Авалокітешвара — Гуаньїнь шанується під іменем Каннон («дослухатись до звуків», від Кандзенон — «сприймаюча звуки світу» або Кандзідзай «спостерігаючий володар»), а у Кореї — як бодхісатва Квансеім чи Кванім. Каннон пов'язана з «молодильними яблуками», її рай — Потала, її епітети — Дзюїтімен («Одинадцятилика»), Сендзю («Тисячорука»), Ньоїрін («Коло здійснення бажань»), Сьо: («Свята»), Комоті («Вагітна»), Рюдзю («З дитиною»), Рюдзу («Дракон»), Фукукендзаку («Маюча ласо»), Бато («З конячою головою»)¹¹⁹⁷. Вона — «одинадцятилика», «тисячорука» і «тисячоока», «виловлююча сітями (з океану пристрастей) всіх без винятку», «володіюча виконуючим бажання дорогоцінним каменем і колесом» («Ньоїрін Каннон») тощо. Ту чи іншу іпостась монахи-ямабусі можуть викликати собі на допомогу, використовуючи заклинання-дхарані (яп. «дарані»), найдієвішим з яких є наступнає: «онхандомасіндаманідзівараун». Але воно не має ефекту без спеціального ритуалу, котрий передається тільки посвяченим.

Останнє йде від індуїстського образу Хаягріва — «Маючий шию коня», бога з класу даїтї, який викрав з вуст сплячого бога Брахми чотири «Веди» (пор. з подвигами вищезгаданих Амірані, Прометея та Багура). Це загрожувало новому відтворенню світу і бог Вішну, за «Бхагавата-пураною», у своїй першій аватарі риби (Матся) вбив Хаягріву і повернув «Веди» Брахмі. В буддизмі Хаягріва (тибет. Тамдін) — бодхісатва, сторож Заходу (його шакті — вищезгадана левоголова Ваджраварахі або Ваджра-Шрінхала, «Тримаюча ланцюг», Червона Прамоха, тримаюча знамено із зображенням Макара).

Це дає також підстави ототожнити Каннон — Хаягріву з шумерською богинею Урука

Інанною (семітська Іштар, Астартою), котра викрала у бога Енкі з «Абзу» таблиці доль «ме» (варіант: їх викрадає демонічний Анзуд, але зазнає поразки від бога Нінурти). Зрештою, «ме» потрапляють до бога неба Набу, сина Ейя (Енкі) вже аккадського пантеону, який зображався стоячим на рибокозлі Мушхуші, тобто аккадському варіанті символу сузір'я Козерога (в 2240 р. до н.е. в це сузір'я перейшла точка зими із сузір'я Водоля) та рибної (Матяся) аватару Вішну, занесеної, без сумніву, арійськими племенами Мітанні на Близький Схід. Слід додати, що саме арійською мітаннійською принцесою була дочка царя Тушрата Тадухепа. Світові вона відома як прекрасна Нефертіті, дружина єгипетського фараона Аменхотепа IV (Ехнатона), яка повернула чоловіка і весь Єгипет до віри в божественне Сонце, знамено якої потім підхопив іудейський пророк Мойсей, одружений на кушитці-«сонцепоклонниці», щоправда, будучи ініційованим адептом «шляху лівої руки» (Ордену Зеленого/Мідного Змія/Дракона).

СЕМІТСЬКА ВЕРСІЯ ШАМБХАЛИ

Стародавні близькосхідні семітомовні угарітяни теж знали переказ про Шамбхалу. Словом **šm.b'l.** («Слава Ба^слу») вони називали богиню Інанну (Іштар, Астарту, Астрею)¹¹⁹⁸, вона ж Анат («Джерела»), котра сприяє побудові «будинку Балу», символу влади і могутності, вкритого золотом і сріблом. Цеглини для будівлі бог — умілець Кусар-і-Хасіс (або Кусару-ва-Хасісу; «Пригожий-і-Мудрий»; фінікійцям він відомий як Хусор, арабам — Куср, а грекам — Зевс Касій) виготовляє з дорогоцінного каменю, розплавляючи його на вогні. Після довгих суперечок бог-силач (алійїан) Ба^слу («володар»; фінікійський діалектний варіант загальносемітського Баал; грец. Ваал; він — переможець змія Латану, а слово «Лат» у ханаанеян означало богиню, братом-супругом якої він був; міф про Ба^слу тотожний хеттському про перемогу Бога Грози над змієм Ілуянку) погоджується зробити на вимогу Кусар-і-Хасіса «вікно» (пор.: через вікно у дім проникає смерть, Іерем. 9:21; через нещільність каменів гине богатир Багур тощо). Сам Кусар-і-Хасіс вважався володарем країн Хікупта (Єгипет) та Каптару (бібл. Кафтор; Кріт), тож може бути ототожненим з єгипетським богом ремесла Пта(х).

Сам цей «будинок Ба^слу» зведено на горі Цапану («Північна»; бібл. Цафон, також «йаркатхей цафон» — «далекі області півночі» — земля, де живе Бог, у Пс., 48:3, Ісайя, 14:13; а жертвопринесення у Храмі здійснюються у північній частині, Левіт, 1:11; у греко-римські часи — гора Касій). Саме від цієї гори починався північний кордон Ізраїлю (Числа, 34:8-11), а в епоху Геродота розмежовувала Єгипет та Сірію. Тут мешкав Сефон — один з родів племені Гада (Бут. 46:16; Числа 26:15). «...Гора Хор (у єгиптян — Хару, — О.Г.), що ототожнюється з теперішньою горою Джебель-ель-Акра, — писав М. Нікольський, — отримала свою назву... від однойменної гори Хор в області Едому,... однаково священної... і для ізраїльтян, котрі вважали цю гору місцем поховання Аарона (Второзак., 32:50). Сірійська гора Хор також була священна з давнини, ще до появи в Угариті фінікійян. У традиції, яку переде Філон Біблський, вона названа за іменем Касія, велетня, що належав до числа братів-велетнів, які навчили людей добувати вогонь шляхом тертя; як показує римська назва Mons Casius, назва Касій збереглася за горою поряд з назвою Хор. У грецьку та римську епохи бог, шанований на горі, називався Зевсом Касієм і Юпітером Касієм; у текстах Рас-Шамра гора Хор-Касій називається ще третім іменем, горою Сафон, за іменем шанованого там Ваал-Сафона, ототожненого з Ваалом Угаріту, Алейном («Силач». — О.Г.)...»¹¹⁹⁹. І далі: «...За текстом АВ І освячення спорудженого богами на горі Сафон храму Алейну приурочується до святкування перемоги Алейна над Мотом і його воцаріння і здійснюється у присутності та за участю всіх богів. Згідно із звичайною ідеєю схожих міфів, цей ідеальний храм повинен бути одночасно скопійований на землі; це й було реалізовано в Угариті, як показують археологічні дані. Вони свідчать, що храм Ваал-Сафону, тобто Алейну, в Угариті був побудований дещо пізніше іншого храму в центрі міста, храму богіві Дагону, який вважався батьком Алейна.

Храм Алейн-Ваалу датується знайденим в ньому посвячувальним написом Ваал-Сафону епохи XII єгипетської династії, тобто існував вже у кінці XX ст. до н.е., коли Угаріт був уже крупним торговим містом і політичним центром довколишньої області і мав на чолі самостійного царя»¹²⁰⁰. Бога Грози Алейна з бичими рогами на шоломі (schog — «бик» є його постійним епітетом) М. Нікольський

ототожнює з богом ієбуситів (хурритського етносу) Ельоном ('el 'Eljon), священником якого був цар Салему (Іерусалиму) Мелхіседек (Буття, 14:18-20), який благословив прибувшого з Уру Авраама¹²⁰¹. Сестрою і помічницею бога Алейна вважалася «слава Ваала» — богиня Анат, святилище котрої була на пагорбі Анатоті, в 5 км на північ від Іерусалиму.

За іудейського царя Саула храм цей, разом із храмом Ельону у сусідньому Нобі, обслуговував особливий жрецький рід (I Сам. 2:26; 21:7; 22:17-18). Виходячи з того, що землі ієбуситів (Іерусалим та околиці) були завойовані лише царем Давидом, мова може йти тільки про «жертв (священників) чину Мелхіседека» (Пс. 109/110:4).

Начебто саме так визначив Давида як царя-священника, впротывагу касті нащадків Аарона, у своєму інтронізаційному привітанні пророк Нафан (Натан). Тому певні іудейські не-левитські традиції з повагою ставляться до Мелхіседека як образу доавраамічної праведності. Наприклад, він ототожнюється із Симом, сином Ноя (Псевдо-Іонафанів Таргум, Буття 14:18; талмудичний трактат «Недарім», 326 тощо), а кумранський текст есеїв «Мідраш Мелхіседек» називає обранців Господа «людьми жереба Мелхіседека», месіанський час викуплення позначається як «рік благословіння Мелхіседека», а сам Мелхіседек виступає як небожитель, глава «вічних Ангелів» і здійснювач есхатологічної відплати. Інша лінія іудейської традиції заперечує лінію звеличення Мелхіседека. Саме Талмуд закидає за вину йому те, що він благословив спочатку Авраама, а потім лише — Господа, через що священство передано лінії Аарона («Недарім», 326). Християнський автор Еліфаній Кіпрський зауважує, що серед іудеїв було уявлення про Мелхіседека як про сина блудниці, бо мати його не згадується, а батько невідомий. Серед іудеїв також побутувало уявлення про Мелхіседека як «сина могили» (!): бездітна та стара жінка Ніра, брата Ноя, чудесним чином зачала без плотського зв'язку з чоловіком, за що була ним звинувачена у блуді, впала до їх ніг і померла і була покладена у гріб. Через певний час біля могили було знайдено таємничого хлопчика мов би трьох років із печаттю на грудях. Його зодягли у священницьку одіж і назвали Мелхіседеком. Через 40 днів архангел Гавриїл відносить хлопчика в Едем, де він пережив час потопу, щоб потім повернутися і виконати свою місію¹²⁰².

Паралеллю цій версії спорудження «будівлі Балу» є біблійний переказ про праотця Якова. У країні Луз (ст.-євр. louz «таємне, приховане, відкладене», «миндальне дерево», lalouz «відділитися, розділитися») у Якова було видіння Бога (Ел Шаддая) на драбині, що спускалася з неба, після чого він заснував на тому місці камінь Бетхел, Вефіл (Beith-El) — «дім Бога» (Буття, 28: 16), а через двадцять років знову відвідав його і полив маслом і «чистим вином» (Буття, 18:10-22; 30). Яків і його тесть Лаван спорудили вже тут з купи каменів монумент, назвавши його Галаад (на івриті) або Сагдуфа (на арамейській мові), і цей камінь втановили на верху, назвавши його Міцпа (Місфа, «місце Сафа-Каменю») (Буття, 31: 45-55). Саме тут герой Ієсфай дав обітницю перед Господом, що за перемогу над аммонітянами він принесе у всеспалення («голокоств») першу людину, яка вийде йому назустріч після повернення додому. Такою виявилася його власна дочка (Суд. 11; пор. з античним переданням про Іфігенію, дочку Агамемнона). Саме біля Міспи 400 тисяч чоловік з одинадцяти колін Ізраїлю, оголивши мечі, поклялися перед Господом викорінити коліно Веніаміна за злочин в Гіві (Суд. 20, 21). Тут пророк Самуїл закликав все людство звернутися до Господа і знищити ідолів, щоб врятуватися від филистимлян (1 Цар. 7). Тут був зібраний народ Ізраїлю і царем проголошений Саул (1 Цар. 10). Пізніше міцпи споруджувалися по всій Палестині на спеціальних фундаментах («рамос» — «високе місце») і зберігали своє сакральне значення для общин аж до періоду Маккавеїв. Міспою (Місфою), місцем, де буде споруджено Камінь-Сафа (грец. «петрос», «кіфа») віри назвав Ісус апостола Симона бар Іону. Мусульмани вважають, що хранителем місф, які одночасно злилися з фортечними баштами, була спеціальна консорція наглядачів («софіїв» — «тих, хто споглядає», 4 Цар. 9:17) — хранителів традиції, які виконували також функції наставників в містичному спілкуванні з Богом («набіім» — «проорокування»). Власне від них, начебто, й походить ісламське братство суфіїв, які виконують той «зікр», який вперше виконав новопомазанний цар Саул (1 Цар. 10:9-13)¹²⁰³.

Пізніше це сакральне місце явлення уві сні драбини до небес стало називатися Віфлієм (Beith-Lehem) — «місто хліба», і що «Ангел Смерті» не міг проникнути у це місто і в ньому у нього нема жодної влади. Саме у Бетхелі-Віфліємі народився Ісус Христос, названий священником «за чином Мелхіседека», а ще раніше — останній син Якова Веніамін. В цьому місці Ієробеам, засновник

Єфраїмського царства, влаштував перше царське святилище (Бут. 35:6-11; I Цар. 12:23-33). Віфлієм згадується у «Святому Письмі» як «дім Давида» (тут він народився і був помазаний на царство пророком Самуїлом). При виїзді з міста у бік Іерусалиму шанується гробниця Рахілі (Куббат Рахіль), тут відбуваються події Книги Руфь (Руфь 1-4). Неподалік від міста є пагорб, на якому цар Ірод Великий свого часу збудував палац-фортецю Іродіон. Всі подальші історичні колізії в цьому місті обертаються довкола християнських храмів — Печери Різдва, печери-могили св. Ієроніма, церков св. Катерини, печери Віфліємських немовлят, поля Пастушків та ін.

Р. Генон співставляє передання про «приховане» (Луз) з ведичним персонажем Варуною: санскр. var «накривати», «приховувати», але не розвиває даний аналіз, обмежившись визначенням, що країна Луз символізує традицію, котра перестає проявлятися зовні та відкрито, а стає прихованою¹²⁰⁴.

«...Дуже важливим є православне уявлення про Діву як про... *ergasterion*... , привілейоване місце, живе середовище, драбину (Якова), або двері (Храму у видінні Іезикиїля), одне слово, житло, а отже, союз, контакт без інтервалу, без відокремлення, який має стільки функцій, що це перетворює його на метафору Святого Духа»¹²⁰⁵.

Талмудисти, відповідно, спрофанували уявлення про драбину зі сну Якова на місці Бетхелу. Збірка коментарів «Пірке де-рабі Еліезер», розділ 35), яка датована VIII ст., стверджує, що ангели, які піднімаються та опускаються драбиною до неба, тотожні тим образам чотирьох царств, котрі є у книзі пророка Даниїла, який тлумачить сон вавилонського царя Навуходоносора (Дан 2: 31-45; 7:1-27). Останнє царство символізує, згідно з іудейською версією, Едом (тобто Західну цивілізацію), «... що піднімається аж до неба і не спускається звідти, (як сказано): «Піднімусь на висоти хмарні, буду подібний до Всевишнього» (Іс. 14:14). Тоді Яків йому відповів (таким віршем): «Але ти скинутий у пекло, у глибини темряви» (Іс. 14:15). І Бог продовжив: «Навіть якщо ти піднявся високо, немов орел, якщо ти зробив гніздо своє серед зірок, я примушу тебе спуститися звідти, говорить Господь» (Овд. I:4)...»¹²⁰⁶. Тут слід також додати момент протиставлення самочинного прагнення досягнення надлюдських сфер (шаманізм), який намагається здійснити як Едом, так і будівничий вавилонської вежі Нимврод, та «драбину Якова», який зовні хоча й чинить як Великий Шаман — виступає противником Бога, бореться з ним (як шаман камланням змушує духа з'явитися і втупає з ним у боротьбу, щоб підкорити і перетворити на духа-покровителя), але за суттю є жерцем — лише посередником між людьми й духовним світом, від ролі якого намагається спершу ухилитися, навіть боротися проти цього: «...Жрець... звертається до Божества з молитвою. Для мага ж радощі містичного богоспілкування — пустий звук. Він шукає тільки досягнення могутності на полюванні, в землеробстві, у боротьбі з ворогами. І навіть тоді, коли магія стала переплітатися з релігією, цей антагонізм залишився... Царі-маги завжди прагнули підпорядкувати своїй владі всі сфери життя підданих, але неминуче наштовхувалися на супротив релігії. Тому вони всіляко прагнули пристосувати її до своїх цілей («отруюючи її своїм обрядовим детермінізмом», як зауважує О. Мень в іншому місці, — О.Г.)... Незруйнованість земної влади Магізм обґрунтовував своєю вірою в те, що все, що відбувається на землі, відповідає незмінному ладові певного Верховного Порядку..., нерухоме царство Долі. Але людина як частина цього порядку зобов'язана постійно підтримувати його через магію. Таким чином функція мага-чародія видавалася космічною необхідністю. Маг був нерозривно пов'язаний з тим світовим лоном, котре обіймало собою все існуюче і визначало буття речей. Це лоно долі було нічим іншим, як Великою Матір'ю перших культур...»¹²⁰⁷.

Від іудейських інтерпретаторів цей сюжет «драбини Якова» потрапляє у християнське середовище і, на нашу думку, саме він присутній на найпершій самостійній рельєфній роботі Мікеланджело «Мадонна на сходах» (1491 р.), де зображено чотири ангелятка-putti. Два з них, борючись один з одним, піднімаються вгору, третій лише виглядає з-за правого плеча Мадонни, але четвертий, охоплений раптовим поривом, збіг від двох перших вниз, і, перекинувшись через перила, правою рукою підхопив покривало Мадонни і благоговійно підносить його до губ, щоб проявити своє безхитрісне захоплення красою (грецький профіль!) та величчю Королеви Ангелів (La Regina de Los Angeles).

Ця інтерпретація про «чотири царства» з Книги пророка Даниїла потрапляє в апокрифи, де їм протилежний «п'ятий елемент» — 1) в «Апокаліпсисі Петра» говориться про «сина лева» («лев» розглядається як символ імперії, царства), котрий кине і знищить всіх царів, отримавши свою міць від

Бога, з'явившись як хтось, «хто повстав зі сну», 2) у Латтанція говориться про прихід могутнього князя, котрий відновить справедливість після падіння Риму, а прийде сам «з далеких регіонів півночі» (Ю. Евола, «Містерія Граала»).

Звісно, у самій «Книзі Буття» нічого про ангелів чотирьох царств нема, Яків уві сні тільки бачить ангелів, які піднімаються і опускаються по драбині, а Бог, стоячи теж на ній, пророкує потомству Якова землю на всі краї світу і благословляє його нащадків (Бут. 28:10-19). В біблійній традиційній екзегетиці (йеменський рабі Шалом Шабазі, XVI ст.) дана алегорія «драбини Якова» розглядається в контексті «протистояння верха низові» (світу небесного світові земному) і обітниця для грядучого спасіння: «Якщо закриють двері т.зв. «добрі люди» (тобто якщо на землі буде важко), то Бог ніколи не закриє ворота на небесах, Він допоможе» («In nin'alu dal thae na di vim dal thae ma gom lo nin'alu»).

Філософія традиціоналізму так пояснює символізм драбини і «жахливість» місця, на якому вона стоїть: «...не в сенсі: йти на небеса ногами по сходинках. А в сенсі: кожен план реальності — намалюємо горизонтальний відрізок — має центр — ставимо в середині відрізка точку — це полюс плану... Там перебуває вища істота даного плану, вона — максимум можливої в цьому плані суб'єктивності, повна реалізація... Але цей же полюс є ліфт наверх, вертикаль, потрапивши в центр, співпавши з найвищою істотою свого плану, підіймаєшся на наступний, поверхом вище — малюємо з нашого полюсу вертикальний відрізок. Але, коли здійнялися, виявляєш, що перебуваєш на периферії нового поверху і знову рухаєшся до центру — знову малюємо горизонтальну. Отримуємо сходинку. Вони повторюються — ось і драбина. Нею ніхто не ходить. Вона сама — мапа шляху на верх. На допитах маніхеї стверджували, що кожному слід «знати свій градус», тобто ступінь свого розігнення, піднятості від плінтуса до полюсу. Підвищувати свій і чужий градус... Будувати себе... Піднявши себе до «90», тобто максимально реалізувавши себе тут, співпадаєш із периферією наступного рівня і повторюєш все знову. Збільшення свого градусу є масонське «обтесування свого каменю». У Осіріса, судді мертвих, в руках кутомір (додамо, що суддя потойбічних вавилонян Гільгамеш — цар-будівельник мурів, — О.Г.). Він вимірює твій градус (у іудеїв — грузиком-талантом визначає твій талант, — О.Г.). Але і «90» в масонстві аж ніяк не найвищий. Чи можна бути прямішим від прямого кута? Можна, якщо мова йде про істот, які потрапили на наступний план. Ми дивимося на них не просто з периферії, але знизу вверх і додаємо до «90» цю різницю... Деміург створив горизонталі, всі ці ступеневі перешкоди на драбині, але Бог Живий, Спаситель дозволив вертикалі. Деміург дав гравітацію, а Спаситель — левітацію»¹²⁰⁸. У римській традиції саме бог дверей і воріт дволикий Янус є богом сходження, відповідно, у світ мороку або світ світла, а, як відомо, храм Януса (в Римі зі своїми сімома Царями на семи Пагорбах) був полюсом «Великої Західної Традиції», якого Греція не має.

Цікаво, якщо брати до уваги гіпотезу Л. Гумільова про перенесення образу Шамбали на селевкідську Сірію¹²⁰⁹, то цілком можна згадати, що саме в 176 р. до н.е. за планом Ганнібала, який переховувався у сірійського царя Антіоха III (223-187 рр. до н.е.), було побудоване на пагорбах Хор-Вірапа місто Артаксата (суч. Арташат, що один час називалася Неронея (в честь римського імператора Нерона — мітраїста), наступна столиця Великої Вірменії, і власне як сакральне місто, присвячене Белу-Шамашу, ототожненому з перським Мітрою — Сонцем. А якщо ще взяти до уваги тлумачення Л. Гумільова, що «шамбала» означає по-тібетськи «верх — Сірія» (тобто тібетці спробували витлумачити термін šm.b'l «Слава Ба^слу» на більш зрозумілу для них історичну реалію), то цілком мова може йти не тільки про Сірію, а про країну над Сірією — Вірменію, яка здобула незалежність від Селевкідів, та, зрештою, підкорила Мідію, Софену, Атропатену, Сірію, Фінікію, Кілікію та інші держави, і де правили парфянські династи Аршакіди-мітраїсти.

Сам будівельник «будівлі Ба^слу» на прохання «слави Ба^слу» (šm.b'l.; Шамбали) — Астарті свою резиденцію влаштував у Єгипті (Хікуптах). Богиня Астарті ототожнювалася єгиптянами з богинею війни і палаючого сонця Сехмет, яка від бога мудрості Птаха (аналог Енкі — Ейя) народила бога рослин Нефертума, що зображався у головному уборі у вигляді квітки лотоса, з котрого піднімаються два пера. Атрибут Нефертума, отже, лотос, символ народження, процвітання. У «Текстах пірамід» він, Нефертум, названий «лотос із носа (бога сонця) Ра» .

Метафорою «Дух наших ніздрів», що взята з єгипетського палацового церемоніалу, у біблійному «Плачі Іеремії» (4:20) позначено царя Седекію, який спершу носив ім'я Матфанія (4 Цар.

24:17). Седекія підняв заколот проти Вавилону і після його поразки халдеї зруйнували Храм, до будівництва якого був причетний, за переказами, і легендарний засновник масонства Адонірам. Мета цього руху, за його представницею Тарою Соколовською, «...ввести людство до досягнення земного Едему, золотого віку, царства любові та істини, царства Астреї»¹²¹⁰, тобто семітичної Астарті, «слави Ба'лу» (šm.b'l. ; Шамбали).

Із «будинком Балу», збудованим Кусар-і-Хасісом, через посередництво із храмом Зевса Кассія цікаву паралель являє храм Юпітера Геліополітана в Баальбеці. Його особливістю, як зауважує Д.Ф. Броун, є присутність «мандали» — незвичної шестигранної форми подвір'я. Власне, поширення шестигранника в якості орнаментального мотиву в мозаїці та рельєфі в імператорську епоху викликане семітично-мітраїстичним (синкретичним) впливом¹²¹¹.

Північні сусіди угарітян хатти (вважаються мовними предками абхазів) та хетти (одна з ранніх гілок індоєвропейців, що переселилася в Анатолію з українських степів¹²¹²) знають аналогічний міф про спорудження «будинку бога сонця» Істануса (Естана) у місті Ліхціні¹²¹³. Закінчивши будівництво, бог сонця закликав богиню Камрусепу і вона стала господинею дому і покликала коваля Хасаміля — «ковалю всемогутнього», який розпорів «чорну землю»¹²¹⁴ і виготовив їй вогнище із заліза і помістив його на коштовні статуї лева та леопарда, божественних звірів, символізуючих родючість і саму господиню звірів Камрусепу¹²¹⁵. У хатських варіантах богиня Камрусепу виступає взагалі без мені, а під епітетом Катахціпурі — «Цариця Ціпурі» і під ним відома також у споріднених хеттам палайців Анатолії¹²¹⁶. Даний міф ритуально повторювався у хеттів «чашником» під час спорудження будівель.

У вірмен, східних сусідів хеттів та палайців, богиня Катахціпурі, на нашу думку, відома як дух грози Цовінар (Цовян, «Морська»), персоніфікація блискавки або зірниць. Вона — матір близнюків Санасара і Багдасара (своєрідних аналогів шумерських Гільгамеша та ЕнКіду, пов'язаних з Інанною-Іштар). Близнюки заснували царство Сасун («Ярість») високо в горах, заселяють його 120 сім'ями, а фортецю і місто Сасун будують з величезних гліб. Сином Санасара та красуні Дехцун, дочки царя демонів — каджив Кам'яного царства, був Мгер (Міхр, Мітра) Старший. Він прославився більше, ніж його два брати. Зокрема, Мгер звільнив від чудовиська — лева дорогу, що нею постачався Сасун хлібом (на наш погляд, символічне зображення переходу в 1620 р. до н.е. літньої точки сонцестояння з сузір'я Лева у сузір'я Рака; пор. з лев'ячими лапами слов'янського Кощериця).

Внуком Мгера Старшого був Мгер Молодший, син Давида Сасунського. Цей Мгер вступив у єдиноборство з батьком, не відаючи, що це він. Зганьблений Давид проклинає сина: прирікає на безсмертя та бездітність. Мгера Молодшого і його коня не може витримати на собі земля, через що вони ховаються у скелі і чекають зміни світу. З цим переказом співставляємо передання про давньоруського богатиря Святогора Горинича (старий Гориня — сліпий; пор.: Кер-оглу — «син сліпого»), якого не витримує земля і який перетворився у скелю або ув'язнюється у величезній кам'яній труні, передавши частину своєї сили Іллі Муромцю. Мотив боротьби батька з невпізнаним сином вже перенісся безпосередньо у билинне коло про Іллю Муромця.

У цьому сенсі з Мгером Старшим, батьком Давида, виявляється споріднений Кощей Трипетович. Отже, Санасар = Дунай — Трипет; Мгер Старший = Кощей; Давид (не впізнає сина) = Гориня (сліпий) = батько Кер-оглу (осліплений ханом); Мгер Молодший (проклятий безпліддям) = Святогор (неспроможний) = Кер-оглу (бездітний).

У «Відевдат», другій главі праіранської «Авести», оповідається про те, як першоцар Йіма за наказом бога Ахура — Мазди створив прекрасну обитель, «відгороджену» від решти світу, десть у районі Хари Березайті («Високої Гори»; світової гори, аналог ведичної Меру) та моря Ворукаша («з широкими затоками»), десть на північ (пор. зі спорудженням храму Ба'лу на горі Ціпон — «Північний»). Там у жителів не буває ні тілесних недоліків, ні хвороб, котрі наслав на людей глава злих богів Ангра-Манью (Ахріман), «і живуть ці люди чудовим життям». Дослідники співставляють іранський переказ з індійським про гору Меру на півночі, на березі Молочного океану, де — обитель бога Індри, його персональний рай — «Сварга», де живе останній живий герой «Махабхарати» (війни Пандавів та Кауравів) — цар Юдхіштхіра (те ж саме іранці в «Шах-наме» оповідають про царя Кай-Хосрова)¹²¹⁷.

«Слава Ба'лу» (Шамбала) — Астарта була матір'ю божественного героя, володаря міста Тіра Мелькарта (греки ототожнювали його з Гераклом). Його батьком був бог Демарунта. Міф

розповідає, що верховний бог Ел під час війни між богами відібрав у Неба його наложницю (наложниця, як пригадаємо, є кульмінаційним пунктом сварки між Агамемноном та Ахіллою у «Ілліаді»!) і віддав його своєму братові Дагону (у Дагона вже був син Баал). Але ця наложниця вже була вагітна від Неба (єгиптяни і арамеї вважали Анат богинею неба, відокремлюючи її від Астарті, але самі угарітяни так не вважали, наділяючи її лише епітетом «Наречена народу») і у належний термін народила Демарунта, ворога бога моря Йама. Мелькарт одружився на гетульській принцесі, дочці царя-велетня (гараманта?) Афери (який дав ім'я континенту Африка), і їх сином був Софак — перший цар нумідійської династії. Мелькарт дійшов як до західних рубежів Африки (де встановив на обох берегах Гібралтарської протоки свої Мідні Стовпи), так і до східних рубежів світу, де спробував заволіти містом мудреців, але це йому не вдалося. Ю. Циркін співставив фінікійського персонажа Мелькарта з грецьким міфічним Мелікертом, сином смертної жінки Іно, котра кинулася в море з немовлям на руках і обидва перетворилися на морські божества: Іно — в Левкотею, відому Гомеру («Одіссея», V, 333—335), яка, у свою чергу, є іпостассю богині породіль Іліфії, а також шанована етрусками як Уні, яку вони ототожнювали з фінікійською Астартою, а Мелікерт — у наїзника дельфінів Палемона (часто це ім'я використовується як епіет Геракла), на честь якого Сізіф встановив у Коринфі Істмійські ігри. Тобто, зазначає Ю. Циркін, грецька версія відтворює у видозміненому вигляді міф про смерть і відродження Мелькарта у морських хвилях¹²¹⁸.

Розповідають, що прямиий нащадок Астарті і Мелькарта, правитель Тіра Хірам допомагав Соломону у будівництві Ієрусалимського Храму і, зокрема, надіслав свого архітектора, тезку Хірама-абіфа з роду Неффаліма (3 Кн. Царств, 7 — 14), він же Адонірам («Пан Хірам»), будівничого храмів Мелькарта і Астарті, з яким пов'язують виникнення «вільних каменярів» — масонів¹²¹⁹.

Цікавою в цьому сенсі виявляється можливість провести паралель між вищезгаданими богом-будівничим міфів Угаріту Кусар-і-Хасіс та богинею Анат («Слава Ваала») та масонським переданням про будівничого Храму Соломона сина вдови Адонірама (Адоніса Хірама) з фінікійського Тіру та царицю Савську Балкіс. Адонірам, який був сином саме царя Тіру Хірама (в деяких масонських джерелах цар Хірам називається Ірамом, а його син — майстер геометрії та головний майстер мулярів Соломона — названий Айноном¹²²⁰), отримав посвячення у горнилі розплавленого металу від духа першого біблійного коваля Тубалкаїна, сина Лемеха та внука Каїна, і спорудженням Храму та виготовленням «мідного моря» — чаші для жертвовного узливання викликав любов у самої цариці Савської. Цим він пробудив ревність у самого царя Соломона, що стало причиною відпадіння його від праведності в кінці свого життя. Гнівом царя скористалися три невмілих підмайстра (Фанор, Амру, Мафусаїл-Юбел), які вбили Адонірама (Хірама), намагаючись вивідати у нього таємницю ремесла, а на його могилі посадили кущ акації. Згідно з пророкуванням самого Тубалкаїна від любові Адонірама та Балкіс (яка в деяких масонських джерелах власне називається «вдовою Адонірама»¹²²¹) народився син, засновник роду, який стане володіти світом і відновить на землі культ священного вогню. Під останнім розуміється як **прямиий нащадок крові любові Майстра та Цариці** (герб роду — пташка Худ-худ, яка благословила цю любов, згадується у Корані, 27:20-26); так і всі «вільні каменярі» («франкмасони»)¹²²². Щоправда, від офіційного шлюбу цариці Савської та царя Соломона походить династія ефіопських імператорів (також, крім народженого Мелькарта, перворідним сином Ба^слу та Анат-«Слави Ба^слу» вважався в Угаріті Амурру, праотець амореїв¹²²³). «Слава Царів», «Ковчег Заповіту», «табот» був викрадений Менеліком I, сином царя Соломона і цариці Савської, і з того часу зберігається у Сіонському соборі в Аксумі, у місті коронації ефіопського царя царів — негуса негесті. Але деякі версії ототожнюють сина Адонірама і Балкіс та родоначальника ефіопської династії, називаючи його «Пресвітером Іоанном, володарем Ефіопії»¹²²⁴.

Даний фінікійський міф з причин побутування аріїв на Близькому Сході тотожний з індоарійським переданням про богиню Тару («Зоря»): дружина наставника богів Бріхаспаті Тара була захоплена богом Місяця Сомою, що викликало війну між двома класами богів — девами та асурами. Верховний бог Брахма повернув Тару чоловікові, але вона вже була вагітна від бога Соми і народила божественного Будху («Мудрий»), персоніфікацію планети Меркурій. Будху був одружений на богині жертвопринесень Ілі Судьюмні, донці Мітри-Варуни, і мав від неї сина Пурураваса — першого царя Місячної династії, дружина якого — лебедина апсара Урваші (колізія їх взаємин тотожна давньоукраїнській казці про Діву-Лебідь та узбецькій поемі «Гуль і Санубар»), пір'я якої спалив чоловік і

потім змушений шукати її у далекому царстві нагів-зміїв. Цікаве в цьому сенсі братство давньо-індійських зодчих-каменярів (дв.-інд. «шайлалака»), які пов'язані з культом нагів. Також родоначальник тюрків — огузів Огуз-каган є сином Ай-каган («Місяць-каган»), а відома Османська династія теж є «Місячною» (тадж. «мохі осмон» — «ясний місяць») і походить з туркменського племені кайи, котре, у свою чергу, є потюрченим монгольським племенем кай.

Аналогічну генеалогічну колізію засвідчила й Біблія. Другий син Іакова-Ізраїля Нефталія звабив наречену свого брата Іуди Фамарь, яка від цього народила сина Переза, який став предком царського роду Давида та Ісуса Христа. За це Нафталія був позбавлений права «первородства» (Буття, 25:22; 38).

Також єгипетська традиція знає переказ про те, що богиня неба Нут, дружина сонячного бога Ра, завагітніла від бога землі Геба, внаслідок чого народжуються боги Осіріс та Сет та їхні сестри-дружини Ісіда і Нефтіда, і після певного прокляття на невірну дружину та її потомство (що проявилось у неможливості Нут розродитися у певний календарний період та вбивстві Сетом Осіріса), сонячний Ра сходить в утробу Ісіди і народжується як бог Гор.

Таким чином Пуруравас тотожний Мелькарту, Іла — Астарті, Демарунт — Будху, Дагон — Сомі, Бріхаспати — Небові, Тара — наложниці Неба (Анат?).

Згідно з ваджраяною Тара, родоначальниця тибетців, народилася від сльози бодхісатви Авалокітешвари. Аналогічно від сльози бога Ідзанаки народилася богиня сонця Аматерасу, родоначальниця японського імператорського роду («око/сонце» > «сльоза/промінь» > «життя»). Також напрошується паралель з близькосхідною богинею Ішхарою, витоки якої можуть бути суто індоєвропейські: Ішхара ~ хетт. ešharu «сльози, кров» < дв.-інд. asgam «сльози, кров» (хетт. ešhar «кров» ~ дв.-інд. asrk «кров») ¹²²⁵. Саме їй віддав перевагу герой Гільгамеш, відкинувши поклоніння семітській Інанні-Іштар ¹²²⁶ і ставши одним з adeptів «каменярства» («споруджувачів муру»).

Таке ж генеалогічне передання існувало у франків: жону короля сікамбрів Клодію (Хлодіона) викрав «звір Нептунів, на Квінотавра подібний» («Хроніка Фредегара», III, 9). Після її повернення народився син двох батьків Меровеї, засновник династії Меровінгів, у тілі якого об'єдналися сакральна кров титанічної стихії та королівська, яку виводять з іудейського коліна Веніаміна («син правої сторони», «син півдня»), останнього сина Іакова і єдинокоробного брата Йосифа Прекрасного. Саме з коліна Веніаміна походять ізраїльський цар Саул та апостол Павло (Рим. 11:1).

Двоприродність Меровея передалася його синові Хільдеріку, який відзначався надзвичайною похитливістю і безчестив дочок франків (найвірогідніше, користувався «правом першої ночі»), за що зазнавав переслідувань від змовників і змушений був рятуватися в гостях у імператора Маврикія (ще один «традиційний сюжет», за яким правителя радо приймають у Царгороді; пор.: полянський князь Кий, прийнятий імператором, та Хілдерік, ім'я якого може етимологізуватися як «Прут/Палиця-король»). Від шлюбу Хільдеріка з невірною жоною тюрінгського короля Базиною народився наймогутніший володар франків — Хлодвіг. Якось, під час пограбування християнських святинь, йому до рук потрапила велика чаша для причастя з церкви міста Реймс, але на прохання єпископа цього міста, святого Ремігія, вона була повернена і з часом саме від нього король і франки прийняли хрещення в католицьку віру, на відміну від решти германських етносів, які дотримувалися аріанської ересі («Хроніка Фредегара», III, 16, 20-21). Як наслідок, у католицькій традиції Франція отримала назву «старшої дочки Риму».

ПРЕМОРДІАЛЬНА ТРАДИЦІЯ

Отже, у часи праіндоіранської спільності було єдине уявлення про таємниче царство щасливих людей і богів десь на північних (північно-східних) горах (північ у кельтській традиції тотожна «лівій стороні», а «південь» — «правій», а відповідно, «схід» — «перед», «захід» — «позад», що чітко демонструє вихідну позицію «обличчям на схід» як «поклоніння світилу»), довкола яких рухаються світила і де спостерігаються арктичні явища (півроку — «день», півроку — «ніч») ¹²²⁷. «...Слідом за тим, — пише Ю. Евола, — як в незапам'ятні часи зникла північна Прабатьківщина, спогад про неї перейшов із історії в метаісторію. Тепер це особлива зникаюча дійсність, недосягнена для зовнішніх зусиль, що досягається тільки через духовну працю. «Шлях до гіпербореїв, — говорить Піндар, — не може бути знайденим ні по воді, ні по суші, він відкривається тільки героям, котрі, як Геракл, залишилися вірними олімпійському принципіві». «В таємничу область найдалшої Півночі неможливо проникнути ні на кораблі, ні на возі, досягти її можна тільки летом духа», — попереджує Лао-цзи. «Вона в моєму дусі», — говорять про Шамбалу, гіпербореїську Вітчизну з тибетського передання» ¹²²⁸. Прагнення досягнути північної землі блаженних стало розглядатися у семітській традиції проявом найбільшого гріха — гордині: «...Як спав ти з небес, о сину зірничі досвітньої, ясна зоре, ти розбився об землю, погромнику людей! Ти ж сказав був у серці своєму: «Зійду я на небо, повище зір Божих поставлю престола свого, і сяду я на горі збору, на кінцях північних, підіймуся понад гори хмар, уподібнюсь Всевишньому! Та скинений ти до шеолу, до найглибшого гробу!» («Ісайя», 14:12-14).

Від іранців це передання успадкували скіфи, і, начебто, від останніх воно перейшло до греків, що і засвідчив Геродот у розповіді про ісседонів, арімаспів та гіпербореїв і Ріпейські гори (тобто Уральські; від хант. гер «гора»).

Однак той факт, що до праіндоіранської спільності раніше входили вірмени*, фрако-іллійці і греки (це була т.зв. «східна» гілка праіндоевропейців, а «західною» була пра-германо-кельто-романо-балтослов'янська єдність; «північною» — пратохари, «південносхідною» — нуристанці, «південною» — хетти та інші анатолійці*), дає підстави вважати, що і у еллінів існувало власне передання про північне царство Блаженних. Саме на півночі грецькі міфи розташовують печеру володаря вітрів Борея, з іменем якого й пов'язують північний народ гіпербореїв — «народ, що живе вище помешкання Борея» (пор.: дв.-грец. *gíreg* з дв.-нд. *ураг*; але, як на нас, тут відбулося переосмислення греками фактами своєї мови індоарійського топоніму, утвореного зі складання префіксу *ура* — за аналогією з *урасура* «на сонячній стороні»). У «Природній історії» Плінія Старшого дослівно говориться: «За цими (Ріпейськими) горами по той бік Аквілону, щасливий народ, що називається гіпербореїцями, досягає досить похилого віку і прославляється чудесними легендами. Вірять, що там знаходяться петлі світу і крайні межі обертання світил. Сонце світить там на протязі півріччя, і це тільки один день, коли сонце не ховається від весняного рівнодення до осіннього, світила там сходять тільки один раз на рік під час літнього сонцестояння, а заходять тільки під час зимового. Країна ця знаходиться вся на сонці, з благодатним кліматом і не має ніяких шкідливих вітрів. Будинками для цих жителів є гаї та ліси; культ Богів справляється окремими людьми і усім суспільством; там не відомий розбрат та усякі хвороби. Смерть приходить там тільки від пересичення життям» (IV, 26).

Геракл носив епітет «Гіпербореїський», бо, як писав Піндар, «досяг земель, що за спиною у

* «... Вірменська мова, — писав німецький расолог Гюнтер Ганс у праці "Коротка расологія Європи", — особливо яскравий приклад того, як передньоазіатські нижчі класи вірмен цілком змінили індоевропейську мову у відповідності зі своєю мовною психологією у напрямку кавказьких мов, котрими першопочатково говорили всі народи передньоазіатської раси. Цей вплив щонайбільше проявився у фонетиці, ніж у лексиці. Сьогодні домішок нордичної крові у Вірменії майже не прослідковується, серед вірмен переважає передньоазіатська раса».

* "Нерозчленована" праіндоевропейська мова вже знала метал — мідь, що, отже, визначає конкретні часові рамки її існування (VI-IV тис. до н.е.) та розпаду (середина IV тис. до н.е.), а також місце їх побутування — Балкано-Карпатську металургійну (енеолітичну) провінцію, котра була найдавнішою в Старому Світі, а гірсько-металургійне виробництво (археологічні культури Караново IV-Гумельниця-Варна) в ній різко перевищувало за своїм рівнем металургію та металообробку в азійській частині зони ранньоземлеробських культур. Факт, що в анатолійському Чатал-Гююк (VII-VI тис. до н.е.) знайдено шматочки міді та розкопано "жрецький квартал", свідчить про інфільтрацію з Північного Причорномор'я "виробничих каст-діалектів" континенту праіндоевропейців на Балкани і в Анатолію та інкорпорацію в іншоетнічне середовище ("халафська культура").

крижаного Борея». Таке ж ім'я мав і Персей, котрий переміг Горгону Медузу у землях «крижаного Борея». Аналогічно японський бог Сусаноо-но мікото, молодший брат верховної богині сонця Аматарасу, переміг восьмиголового змія, врятував земну діву і після коїтусу з нею склав першу танку на знак навечно непорушної єдності людей і богів:

Вісім хмар встає —
Вісім ярусів у Ідзумо.
Для коханої дружини
Зводжу грядою ввись
Вісім ярусів палацу.

Богом-володарем «гіпербореїв» був сонцесяйний Феб (Гіперіон), ототожнений у класичну епоху зі зміеборцем-героєм, покровителем пастухів Аполлоном (ще в поемах Геродота на рівні співвідношення світла і темряви прослідковується чітка протилежність Аполлона Геліосу як богу світла, а постійний ворог троянського бога Аполлона ахець Ахіллес¹²²⁹ має у своєму образі чітко сонячні характеристики), якого ірано-елліни Середньої Азії ототожнювали з Мітрою¹²³⁰, бо в нього в «Авесті» наявний епітет «володіючий широкими пасовиськами». Цей елемент синкретизму Аполлона і Мітри спостерігається вже в часі Ахеменідів (в арамейських варіантах перекладу грецьких текстів іранське ім'я «голова влади», що стосується Мітри¹²³¹). Щодо того, що у грецькій пізньоантичній традиції епітет «монарх» стосується Гермеса, слід зауважити на наявність у вищезгаданій Коммагені з I ст. до н.е. чітко зафіксованого зерваністського синкретичного бога Аполлона — Мітри — Геліоса — Гермеса. Крім того в Середній Азії Мітру ототожнювали з Діонісом, про що засвідчив Марціан Капелла (Mart. Cap., 48,25-31), внаслідок чого деякі функції Діоніса були перенесені на Аполлона¹²³².

Власне дане ототожнення Мітра-Діоніс може, на нашу думку, пояснити легенду в «Індиці» Мегасфена та біографів Александра Македонського про завоювання Індії Діонісом, а через п'ятнадцять поколінь правителів з роду Діоніса представником іншого роду (але цієї ж самої династії) — Гераклом (Крішною?): «...після винаходу чисел, воїнство Діоніса висадилося в Індії: інші воїни, граючись дельфінами в морській воді, обернулися на суші на буйних сатирів і, потрясаючи своїми ітіфалосами, грозилися згвалтувати жінок будь-якого віку, знатних і простолюдинок, інші, похмурі і бородаті, обплутані зміями, тягли бурдюки, наповнені пурпуровим вином, безліч голих бабів пританцьовували навколо дубів, що неквапливо прямували на своїх коренях, подібно павукам. П'яний Силен у квітчастому лахмітті, викрикуючи непристойну пісню, знову видерся на чотириноного упертюха і взявся дражнити незграбного вовкоголового селянина, що приставав до верескливої грудастої відьми. Посередині незліченного воїнства фавнів, сатирів, вовкулаків, менад, лемурів, мімаллонів, тельхінів, аспіолів, котилася, запряжена леопардами, колісниця, де лежав посипаний квітами, у вінку з плюща і дубових листків, юний бог вина, оргій і перетворень...» (Нонній, «Діяння Діоніса», 5 ст. н.е.).

Арріан (2 ст.н.е.) у своїй «Індії» так повідомляє про «похід Діоніса»: «...Нісейці ж — не індійське плем'я, але походять від тих, котрі прийшли в індійську землю разом з Діонісом; можливо, це нащадки тих еллінів, котрі виявилися нездібними до війни і не могли брати участь у тих битвах, котрі Діоніс вів проти індійців; а може бути що, навіть Діоніс поселив тут місцевих жителів з їх доброї волі разом з цими еллінами і назвав цю країну нісейською впам'ять гори Ніси, а саме місто — Нісою. І гора, що поряд з містом, біля підніжжя котрої розташована Ніса, називається Мерос, тобто «Стегно», на спогад про ту нещасну подію, котрої зазнав Діоніс негайно після свого народження... Є багато переказів, що ще раніше Александра ходив походом на Індію Діоніс і підкорив індійців. Про Геракла таких переказів не так багато. Не поганим свідомством походу Діоніса є місто Ніса, гора Мерос («Стегно») і те, що на цій горі росте плющ (також цю гору описав посол Селевка I Мегасфен в IV ст. до н.е., — О.Г.) і що самі індійці йдуть на битву під звуки тимпанів та кімвалів і що одежа у них яскрава, як у вакханок Діоніса;... Коли Діоніс прийшов сюди і переміг індійців, він побудував їм міста і для цих міст видав закони; він дав індійцям, як і еллінам, вино і навчив засівати землю, давши їм насіння... Діоніс вперше запряг биків у плуг, перетворив більшість індійців з кочівників у землеробів і озброїв їх військовою зброєю. Діоніс навчив їх поклонятися богам, як іншим, так особливо собі, граючи

на кімвалах і тимпанах, і навчив їх сатириківському танцю, котрий греки називають кордаком. Він навчив їх носити довге волосся на честь бога і прикрашати їх пов'язками і намащуватися духмяними мазями... Йдучи геть з Індії, після того як він там все облаштував, царем цієї країни Діоніс поставив одного зі своїх друзів, Спатембу (Спітама! — О.Г.), більше за інших посвяченого у вакхічні таємниці. Коли Спатемба помер, царська влада перейшла до його сина Будїї (Будда! — О.Г.). Батько царював над індійцями п'ятдесят два роки, а син — двадцять років; потім царську владу успадкував його син Крадева. І потім, довгий час, в порядку спадковості царська влада переходила від батька до сина. Коли ж пряма спадковість припинилася, то царем у індійців обирався кращий за моральними якостями та знатністю. Геракла, котрий, за переказами, прибув у країну індійців, самі індійці називали «народженим землею». Цього Геракла шанують особливо сурацени (відоме Плінію, VI, 60, — О.Г.), індійське плем'я, в землі котрих є два великих міста — Метора і Клейсбора; через їх область протікає судноплавна ріка Іобарес. За словами Мегасфена, самі індійці розповідають, що у цього Геракла зброя та одіж були такі ж, як і у фіванського; у нього було в Індії велика кількість синів, і цей Геракл був одружений на багатьох жінках; дочка ж у нього народилася тільки одна. Ім'я цієї дочки було Пандея (відома Діодору, II, 38, Полієну, I, 3,4, Плінію, VII, 22; вважається, що тут маються на увазі Пандави, сповідники Крішни, — О.Г.); країна, де вона народилася і владу над котрою їй вручив Геракл, називається Пандеєю, за іменем дівчини... не маючи чоловіка, достойного одружитися на його дочці, він сам з'єднався шлюбом зі своєю семирічною дочкою, щоб нащадків від себе і від неї залишити царями індійців... Від Діоніса до Сандракотти (Чандрагупти, — О.Г.) індійці нараховують 153 царя, років же 6042... Діоніс був старший від Геракла на п'ятнадцять поколінь, як говорять індійці...» (Арріан, «Індія», 1: 4 — 7; 5: 8-9; 7: 5, 7-8; 8: 1-7; 9: 2, 9-10).

Мотив про похід Діоніса в Індію ми бачимо у апокрифічному «Слові Мефодія Патарського», де оповідається про те, як у IV тисячолітті від створення світу Прівор (або Самбіашкар), нащадок четвертого сина Ноя Мунта, котрого брати обділили при отриманні в спадок земель світу, у «двадцять п'яте літо Орове» йде війною на нащадків Хама, відвойовує сім міст (від Євфрату до Ізрогею) і засновує Індійське царство¹²³³. В часі це співпадає з початковою датою ряду календарних систем, що навіть дало підстави говорити, що 11 серпня 3114 р. до н.е. (дата майянського календаря) або 18 лютого 3102 р. до н.е. (дата індістського календаря — початок Калі-юги) — це день, коли на землю зійшли боги¹²³⁴.

«...Нісейським богом індуси і всі інші східні племена називають Діоніса за індійською Нісою... За власними розповідями мандрівників, зійшовши на гору, вони виявили там святилище Діоніса, котре нібито сам Діоніс спорудив собі на славу, оточивши кільцем лаврових дерев таку ділянку землі, котра потрібна для співрозмірного храму. Стовбури лаврів обвиті виноградом і плющем, а посеред капища зведено кумир бога... Діоніса-виноградаря... Кумир зведений з білого каменю і являє образ молодого індуса. Коли бог веселиться, струшуючи Нісу, то міста в долині чують його і радіють разом з ним. Стосовно Діоніса елліни не згодні з індусами, та й самі індуси розходяться у думках. По-нашому, він із Фів пішов на Індію військовим та вакхічним походом, про що свідчать, окрім іншого, і пожертвування у Піфійське святилище, що зберігається у тамтешній скарбниці, — це індійське срібне блюдо (!!! — О.Г.) з написом: «Діоніс, син Семели і Зевса, від індусів — Аполлону Дельфійському». А ось індуси, мешкаючи у околицях Кавказу і на берегах Кофену, стверджують, начебто Діоніс явився до них ассрійським гостем, хоча й знаючим фіванські обряди. Однак індуси, населяючи межиріччя Інди і Гідраота, а також мешкаючи на просторах аж до Гангу, говорять, що Діоніс — син ріки Інду, а вже до нього явився фіванець, запозичив у нього тирс і перейняв таємні священнодійства — він-ось і назвав себе сином Зевса, оголошуючи, що начебто до самого народження жив у батьківському стегні і з цієї причини отримав від нього гору Мер (Стегно), що сусідня з Нісою, а на Нісі начебто він на славу індійського Діоніса виростив виноградні лози з пагіння, принесеного з Фів...» (Флавій Філострат, «Життя Аполонія Тіанійського», 2:2, 8,9; аналогічно три царі V Сонячної династії, «сини Ра», народилися в 2-му номі Нижнього Єгипту «Бедрі»-Нрṣ/Jw^c у місті Сахебу «Зігнута спина, горб», біля тепер. поселення Зат ель-Ком).

Як вважає М. Д. Бухарін, в основі цієї легенди лежить індійський ритуал вінчання на царство — раджасуя, здійснений, начебто, першим царем — цивілізатором Індії. Цей обряд описаний М. Еліаде¹²³⁵.

Індійський вчений Д. Косамбі вважає, що у еллінському переданні про походи Діоніса та Геракла в Індію відобразилися саме факти індійської міфології — цивілізаційна місія, відповідно, богів Індри та Крішні. Саме перший, знаменитий своєю пристрастю до п'яного напою та буйством, познайомив Індію з технікою обробки металів, зокрема залізом, із застосуванням у землеробстві бичачої тяги та будівельним мистецтвом. Надалі у найбільш розвинутих землеробських районах Пенджабу культ Індри був витіснений культом Крішні¹²³⁶. Той факт, що після Діоніса один з правителів називався Крадева, а донькою Геракла була цариця Пандея, логічно привело до того, що у переказі про боротьбу між царськими родами відбився у грецькій історіософії саме давньо-індійський епос «Махабхарата» про перемогу Кауравами¹²³⁷ Пандавів — роду сповідників Вішну (Крішна — одна з його аватар; Крішна є «легалізацією» змішання індоаріїв з тубільним населенням Індостану: він народився у середовищі народу ядавів, відгалуження етнічної дравідомовної групи андрха в районі гір Віндхья та ріки Джамни¹²³⁸). Начебто, за словами Ктесія, царство пандів (відоме вже як «падеї» Геродоту на сході від Інду; III, 98-99), яким правили тільки жінки з роду Геракла, знаходилося десь у Північно— Західній Індії. У Птолемея «країна Пандоуй» розташована вздовж ріки Бідасп (Гідасп — притока Інда, тепер Джелум), а Пліній Старший пише, що «*orridum Panda*» знаходиться «за Паропамісадами» (тобто на північному заході). У землі пандів (діалектний варіант: манди), які є частиною більшого народу довгожителів — макробіїв, знаходиться гора Мерос, присвячена Юпітеру, де був вирощений Діоніс, та місто Ніса. Також вони називаються елінами «собакоголовими» (кюнокефали), а іншими індами — «*Καλύστριοι*», тобто «походять з роду Карушів», або «каруші, що управляються жінками (*stri*)». Це близьке назві міста Клейсбора (Карушапура), де Геракл був прославлений разом із Матхурою (Агг.Інд.8.5)¹²³⁹. Якщо, на думку М.Д. Бухаріна, Діоніс — це одна з аватар Вішну — **пуранічний перший цар Прітху («Широкий»)**, «сяючий, як Агні», народжений вже від мертвого (!) тирана Вену, епонім землі (прітхіві) як такої, культуртрегер та цивілізатор індійської землі, то цілком, на нашу думку, можна запропонувати погляд, що він є «еманацією», «функцією» ведичного бога Мітри, який вже за авестійською традицією є «вимірюючим (облаштовуючим)» землю (X 78), пов'язаний з даруванням землею рослинності та плодів.

Рене Генон, відповідно, ототожнював грецький міф про народження Діоніса з ребра (по-грецьки «стегно» — *meros*) з легендарною ведично-буддійською горою — «віссю світу» Меру (Сумеру)¹²⁴⁰. В каббалістично-езотеричній традиції з даним мотивом співставляється місто Іерихон та євр. *יָרֵיחַ* «стегно». Тут також слід додати, що автохтонна назва пірамід («піраміда» — грецьке слово) у стародавніх єгиптян — *mr*.

Проте, на наш погляд, також можливо, що **ототожнення Діоніса з першим володарем сходу** слід пояснювати співставленням грецького та перського міфів про народження (відродження) божества з боку (неприродним чином; пор. із самоусвідомленням себе персів як «бокових» аріїв — іран. *para-*, *para-* «ребро», «бік», «край», «окраїна», «україна» > *Parsa*, *Parsava*, *Parthava* «Персія»). А саме — Діоніс «доношувався» у боку Зевса, після того як необережно загинула його матір (у осетин герой Батрадз доношувався у спині батька). У зурваністському міфі Ахріман розірвав бік отця (бога Зурвана — Часу) і появився на світ першим, тим самим отримавши владу як над світом як першонароджений (його братом — близнюком був Ормазд). Але ця влада обмежена лише десятьма тисячами років, після чого запанує Добро¹²⁴¹. Також у індістських генеалогічних легендах цар Сонячної династії Мандхатрі, син Юванашви, народився з боку свого батька. Тут також хочеться нагадати біблійне народження Єви з ребра Адама: «... «Ребро», — зауважує Аннік де Сузнель, — насправді є «боком», *tsela* по-давньо-єврейськи»¹²⁴², що, отже контамінує загальноєвразійський (якщо навіть не афроєвразійськоаустричний!) мотив.

Також «Рігведа» (IV, 18) знає аналогічний мотив народження бога Індри з боку матері Адітьї:

Я не хочу тут виходити. Це поганій прохід.

Я вийду поперек — через бік.

Я повинен звершити багато не звершених (діянь).

Так, Ю. Евола писав: «...Проте, тема переживання, смерті і воскресіння Сонячного Бога в Матері (тема привнесеного у світ богів становлення і вічної зміни) носить очевидно

«антиолімпійський», «негіперборейський» характер. Ця тема, що зобов'язана своїм виникненням впливу Півдня й означає протиставлення: Діоніса — Аполлонові, Локі — асам, неясну потребу буття в пантеїстичному екстазі — спокійній впевненості в собі і природної надприродності «божественної» раси»¹²⁴³.

Проте, можливо, співпадіння мотиву народження бога з боку бога-чоловіка (занесене і на Кавказ) має більш глибоке коріння. Адже встановлено, що носії євразійської андроновської культури (2000 ст. до н.е.) були індоіранцями, а передуюча їй культура Аркаїм-Сінташта (дані топоніми є башкирськими: «Сінташта» — «Біля камяного ідола», «Аркаїм» — «Становий хребет») відповідає періодові, коли носії прагрецької та праіндоіранських мов перебували в контакті (на 3000 ст. до н.е. прагрецька, прафракійська, праіндоіранська і правірменська становили нерозчленовану мовну єдність, в той час як від праіндоєвропейської єдності відокремилися анатолійці, а потім тохари)¹²⁴⁴.

Також, як на нашу думку, греки ототожнили індійське місто Ніса з містом малоазійського передання, довкола якого відбувалися аналогічні колізії, а саме — містом Nesas (Nyssa; староассірійська назва — Канес, Каніш), котре чеський вчений Б. Грозни, який розшифрував анатолійські клинописні тексти, ототожнив з сьогодишнім турецьким містом Muradlı Ojuk на південь від ріки Галіс (тепер — Кизил-Ірмак, по-хеттськи — Марассанда «Мара-ріка»). Підстави на таке ототожнення дає той факт, що, згідно з переданням, наведеним Аполлодором (Apollo-dor, III, 5, 1—2), Діоніс почав свій славнозвісний похід в Індію з малоазійської Фрігії (заснованої балканськими фракійцями, які захопили землі анатолійських хеттів), рушивши... на північний захід через балканську Фракію (де підкорив сітонів) та причорноморську Скіфію¹²⁴⁵. Також, згідно з анатолійською традицією, засвідченою у вищезгаданій цитаті з «Життя Аполлонія Тіанського», у поході Діоніса в Індію брали участь духи — «пани». Думається, що тут мова йде саме про хеттську царську гвардію — «панкус»¹²⁴⁶ (пор. з ірл. fianna «солдат» та укр. «пан»).

Саме малоазійською Нісою заволодів цар міста Kussara (Kussara) Pithanas (Пітанас), який титулувався «великодержець драбини (сходів?)». Науковцями визнано погляд А. Смешка на те, що хеттське місто Куссар (першопочаткова назва Kusewaras), згадане у «Історії Лідії» Ксанфа як Xuaris, було перейменоване в лідійську епоху в Сарди (Sfardis) — «Столиця»¹²⁴⁷.

Син Пітанаса Anittas (Анітас; десь 1930-х рр. до н.е.), відомий за знаменитим написом Анітті¹²⁴⁸ (сучасні науковці уточнюють дату подій т.зв. «Тексту Анітті» — 1780 рр. до н.е.¹²⁴⁹), зробив це місто своєю столицею, заволодів усіма землями між Чорним та Середземним морями та проголосив себе великим царем (додамо, що археологічно славнозвісна Троя вже існувала ціле тисячоліття, а мінойський Кріт почав досягати апогею свого процвітання). Після цього він надзвичайно перебудував і розширив місто¹²⁵⁰. Поклонявся він богові Шіу(на)шуммішу, тобто siunas-mis «Бог мій» (хуррити називали його Іррупі — «володар мій»), епітетом якого, начебто, було Хальмашуїтта — ha-puashu-it «царський трон». В цьому богові вбачають власне давньо-грецького бога Олімпу Зевса та дравідського походження індуїстського бога Гімалаїв Шіву.

Тільки пізніше, на кінець XIX ст. до н.е. царі хеттів перенесли свою столицю у місто Hatti (Hattusas, теперішній Богазкей), свого часу зруйноване і прокляте царем Аніттою, через що сусідами стали називатися хеттами (зокрема, у «Біблії» та ассірійських текстах), але самі себе визначали саме як «нісійці»¹²⁵¹, відокремлюючись від аборигенного не-індоєвропейськомовного (а близького праабхазо-адигам) народу хаттів. Безпосередніми етнічними нащадками хеттів стали лідійці (а споріднених хеттам лувійців — лікійці; згідно з «Історією Лідії» Ксанфа Лідійського (V ст. до н.е.), якого цитує Діонісій Галікарнаський, у Атія (персоніфікація хеттів) було два сини — Лід і Торреб, які стали родоначальниками лідійців і торребів), які після поразки їх царя Креза від перського царя Кіра зазнали іранізації, навали кіммерійців (допомоги для боротьби з ними лідійський цар Гугту, тобто Гігес, просить у ассірійського царя Ашурбаніпала), а далі — й еллінізації, зрештою, вплинувши на формування власне вірменського («хайк») етносу. Також вже в античну епоху стало «загальним місцем» передання про походження етрусків як переселенців з Лідії (зі столицею Лідії Сардами пов'язують один із «народів (з-за) моря» — шарданів, котрі дали назву острову Сардинія, поряд з якими згадуються турші, тобто тірсени-етруски), в той час як цивілізаційно вони вже сформувалися не як малоазійці, а на італійському ґрунті¹²⁵². Саме археологічні дані свідчать про інвазію в італійську культуру Вілланова іншоетнічного елементу зі східносередземноморським характером¹²⁵³. Зокрема ним

було принесено письмо, яке виявляє архаїзм у порівнянні з іншими писемностями, що виводяться з фінікійського алфавіту, а також назви букв, засвідчені пізнішою латинською традицією, що повністю співпадають з давніми угарітськими назвами, та спосіб записування чисел, характерний для лікійського малоазійського способу¹²⁵⁴. Самі ж етруски, попри наявність малоазійсько-сірійських міграційних термінів, виявляють мовну спорідненість саме з північнокавказькими хурритами (населяли в основному область на півдні Малої Азії — Кіццуватну, де сусідили з індоєвропейцями-лувійцями, а також вищезгадані Ханаан та Мітанні, і мігрували на північ, де в степах України відомі як носії старосільської археологічної культури), що дало підставу розглядати їх мову як етруссько-лемноський діалект хуррито-урартської прамови. Зокрема генетичною паралеллю міфологічному етрусському богу Сатре (= латин. Сатурн) є хурритський *sidar-ni* — «заляття, прокляття», етрусському *eis-/ais* — «бог, небо» — пн.-кавк. *Нас «небо», заг.-еніс. Есь (*es*) «бог, небо», кельт. субстр. Єзус тощо.

Хеттського царя *Pithanasa* (Пітанаса) цілком можна співвіднести з грецьким міфологічним персонажем Піфоном (*Python*), а *Anitassa* (Анітаса) — з Антеєм. Якщо Антея перемагає Геракл (переказ про це схожий з хеттським міфом про перемогу бога Еа над Уллікуммі), то Піфона (як символа спроб експансії хеттів в Елладу) — бог Аполлон. Піфон тут символізує спробу контролю хеттів над стародавнім торговим шляхом з Сирії через країну хеттів у Північно-Західну Анатолію (Ахійяву; згідно з П. Гіндіним, прагреки — ахейці спершу перейшли Мармурове море на територію Анатолії, а потім змушені були повернутися в Європу та колонізувати власне Елладу) і далі через протоки у Європу, який вів до багатих оловом родовищ Богемії, Піреней та Британії¹²⁵⁵ (як аналогічно їм не вдалося встановити контроль над джерелом міді — Кіпром). Справа в тому, що олово, яке при сплавленні з міддю дає бронзу, не належить до числа поширених металів, а тому бронзовий вік знаменував подальше розділення суспільства на класи (володіти бронзовими виробами могла меншість), жорстоку боротьбу та далекі походи кочових племен Євразії, метою яких було заволодіти копальнями та джерелами доброї води для стад великої рогатої худоби. На часі інвазії праеллінів на Балкани і в Анатолію хетти вже володіли ефективними способами оброблення заліза і ретельно оберігали секрети виробництва. В їхньому середовищі цей метал був доступний багатьом, а не лише монополю зосереджувався у руках вузької частини воїнів, з нього виготовляли сокири для вирубування лісів та плуги для підняття більш важких ґрунтів¹²⁵⁶. Тому не дивно, що пієтет довоколишніх етносів перед хеттською матеріальною культурою призвів і до такого ж ставлення до їх духовної культури.

Аналогічно героями міфів виступають царі хеттів Телепінус (він же грецький Телеф), Суппілуліума (герой троянського циклу Сіпіл). Богинею полювання у хеттів була Рутас (~ грецька Артеміда), бог шляхів Яс «Прочанин» (~ грецький Ясон), Хепа (~ семітська Хева/Єва або *Sibyllai/Сивіла*). На основі прочитання хеттських клинописних табличок вченими встановлено запозичення хеттських божеств давньо-грецькою міфологією: Ахілес — «морський приплив», його батько Пелей — «прибережний, змочений водою пісок», його мати Фетіда — «вода, зрошуюча землю», Паллада — богиня «срібного міста» Афінін (*Hattinai*), Посейдон — «Господар (Ваал) Сідону», Пріам (*peramos*) — «цар» тощо¹²⁵⁷. Також герої Трої мають цілком хеттські імена: Андромаха — *Andra-m-aku* «блакитноока», Телемах — *Pawah-telmah*, Александр (ім'я Паріса) — *Alak-sandus* (де друга частина імені вказує на теонім *Santas, Sandon*, який греки передали в «Іліаді» як Ксанф, ім'я бога ріки Скамандр), його носій згадується в археологічних даних як цар *Vilusa*, тобто Іліону (Трої)¹²⁵⁸. Лідійці, мовні та етнічні нащадки хеттів, знають богів Аснень — Афіну, Артімус — Артеміду (з неодмінним епітетом *adalus* — «сестра»), Ламетрус — Деметру, Бакіс — Вакха (Бахуса), Армас — Гермеса, Елос — Геліоса, Арес — Ареса, Пільданс (*Pldans*) — Аполлона (з епітетом *tavsas* — «великий»)¹²⁵⁹.

Хеттським богом воріт був саме Апулунас (Апалунас), якого хетти ототожнювали з хурритським Тешшубом (Тешубом), а семіти — з Елем («Баб-Ель», Вавилон — «Ворота Бога»). Зображення останнього хетти помістили у своїй столиці у вигляді воїна-охоронця воріт, тримаючого типово «амазонську сокиру»¹²⁶⁰. Тож не дивно, що у Гомера Аполлон виступає оборонцем малоазійців. Цікаво також, що хетти полюбляли прибивати над воротами в якості оберега опудало орла з роздвоєною головою.

Аполлон — покровитель будівельників, митців і жерців Дельфійського храму, покровитель родючості, захисник урожаю, цілитель, даруючий дощ. Він виключно македонцями наділявся епітетом

«володар» (ст.-грец. *κύριος*, араб. *μαρὰ*). Народжений богинею Лето на «неправильній» землі — острові, спеціально для цього створеному Зевсом, в той час як Гера заклала породіллю неможливістю народити на землі — Геї (пор. з вищенаведеними мотивами «неправильного» народження героїв в (на) могилах або від предмету — коштовності, горошини, комахи).

«...Аполлон спершу шанувався в Анатолії, потім — на Криті, до того ж спершу він уособлював колообіг рослин, а пізніше — колообіг Сонця. Цей бог, котрий колись втілював надії землероба, забезпечував родючість, котрий шанувався у Делосі, разом зі своєю матір'ю — богинею родючості в Дельфах вже не пов'язаний з орною землею, із селянською працею... Шанований як дитя Зевса, як Сонце, як промінь, як джерело світла, він стає патріархальним богом, носієм божественного одкровення, котре дане людям через посередництво оракулів. Ми знаємо, що ці пророцтва мали на меті... перш за все політичні цілі. Чи є випадковим, що розквіт дельфійського оракула випадає на той же час, що й розквіт політичної влади аристократії поліса, котра вже відірвалася від виробництва? Очевидно, що за протиставленням неба і землі, Аполлона і Діоніса приховується протистояння політичної влади і народу, аристократії і селянства (с. 163). Аполлон представляє створений богами порядок у космосі і полісі. В його особі на людину дивиться бог, освячуючий існуючий стан речей, а виробничі відносини, що виникають як наслідок діяльності людини у дійсному світі, постають перед людьми у дійсному світі, постають перед людьми як щось божественне, надприродне, і це приховує загадку їх дійсного походження внаслідок відчуження діяльності. Класичний спокій Аполлона в дійсності є перш за все відображення консерватизму аристократії, абсолютизація того порядку у полісі, при котрому олігархія панує, виходячи з природних прав. Аполлон втілює у собі принцип такого об'єктивного суспільного середовища, котре береться у відриві від суб'єктивної діяльності і зводиться на рівень надприродного. Він — релігійне вираження апології спокою, порядку, даної структури»¹²⁶¹.

«...На Делосі виступає культ Аполлона на аграрному тлі. Зв'язаний з матір'ю Лятоною, ... культ на Делосі сягає, можливо, часів матриархату, що в'яжеться з раннім осілим життям і початками агрокультури. Тому гіперборейські дівчата, чи жінки (їхні імена — Арга та Опіда або Опіс і Гекаерга, які супроводжували породіллю Лето, та Гіперіоха і Лаодіка, після смерті яких на Делосі гіперборей перестали надсилати дари, — О.Г.), а не мужчини є послами й приносять дари з земних плодів на Делос (а не до ближчих їм Дельф!), де аграрний стиль релігії розвинувся сильніше, як це слідує з Геродотового оповідання про гіперборей (4, 32-36). Отже, як виходить з вищеподаного, аграрний мотив релігії праукраїнського населення, яке правдоподібно виступає в даному оповіданні під назвою гіперборей, має зв'язки з аграрною релігією Делосу. В оповіданні говориться, що гіперборейські жертви принесено на Делос Артеміді, а не Аполлонові, що знову вказувало б на матриархальний мотив. Та непевність, чому гіперборей приносили дари сестрі, а не братові, може свідчити між іншим про те, що у первісній стадії делійського вірування обидва ті культу становили найправдоподібніше один культ з тим, що Артеміда була відповідником жіночої статі до Аполлона, маючи майже ті самі компетенції та атрибути. Бо як на підставі солярних вірувань Аполлон перебував якийсь час року, під час зими в Греції, далеко в країні гіперборей, так само на підставі лунарних вірувань Артеміда перебувала головно за таврійськими горами тоді, тоді, коли греки не бачили місяця, отже в день, або у темні, безмісячні ночі... А. Рісард догадується, що початків міту про гіперборей треба дошукуватися радше на Криті... Цієюно опісля «перенесено» гіперборей до Тракії..., з Тракії більш на північ, отже на північне побережжя Понту, тобто південну смугу античної України (у Страбона зазначається, що гіперборейями називаються мешканці побереж'я Понту Евксинського, Істру та Адриатики, «Географія», 11, 6, 2; румунський дослідник Гетікус-Васіле Ловінеску у своїй праці «Dacia Iperborea» констатує, що Гіпербореею в індоєвропейській традиції завжди називається північ стосовно півдня, — О.Г.), далі до прибалтійської й вкінці скандинавської смуги...»¹²⁶². Вергілій у «Георгіках» (III, 349-389) мешкаючими «під гіперборейською Ведмедицею» та «повівом рифейського евру» (тобто вітру з Репейських гір — Уралу) називає скіфів, які населяють землі від Меотидського озера (Азовського моря) до Родопських гір (беруть початок з Фракії), що «простягаються до середини полюсу». Їхнє зимове життя під рудими шкурами тварин, у теплих землянках та з чашами, повними кумисом та кислим соком горобини сповнене справжнього блаженства. Йому вторить Сенека у «Діалогах»: «... Вони здаються тобі жалюгідними? аж ніяк не шкода те, що звичка зробила (другою) природою: бо те, що розпочате з необхідності, поволі переходить в насолоду... Те, що здається тобі бідуванням, є

способом життя стількох племен...» (Seneca, Dialogorum Liber I, IV,14).

Можливо, що уявлення про батьківщину Аполлона на північ від Греції наклалося на легенду про якусь могутню цивілізацію гіпербореїв на півночі Європи: «...до останнього льодовикового періоду, в ті часи, коли ще не існувало Північного моря, на землях Крайньої Півночі розташовувалася велика країна гіпербореїв, що вже досягла значного ступеню цивілізації»¹²⁶³. Ідея премордальної цивілізації була оригінально розвинута російським поетом В. Капністом у «Кратком изыскании о гипербореянах» (1815), де автор ставить питання про походження слов'ян від гіперборейців та атлантів.

Аналогічне зауважує Ю. Евола: «...Традиція гіперборейського походження, як у її відпочатковій олімпійській формі, так і в її реставраціях «героїчного» типу, лежала в основі цивілізаційної діяльності раси, котра в період між кінцем гляціальної епохи та початком неоліту поширилася євразійським континентом. Деякі гілки цієї раси прийшли безпосередньо із Півночі. Інші мали своєю вітчизною західно-атлантичні землі, де було створено щось на зразок копії суто нордичного центру. Ось чому у різних співпадаючих за суттю символах та легендах іноді говориться про північно-арктичну землю, а іноді — про західну... Так, наприклад, згідно з кельтською доктриною, першопредком людей був Бог Мертвих, Діспатер, мешкаючий в далекому регіоні по той бік океану, на «острові Межі», звідки, за переданням друїдів, прийшла частина доісторичних мешканців Галлії (— d'Arbois de Jubainville G., «Le cycle mythologique irlandais», Paris, 1884. Ірландська назва «Земля під хвилями», — *tir fa tonn...*, можливо, було спогадом про затоплення цієї землі)»¹²⁶⁴.

Дослідник А.В. Ільїн у праці «Геоморфологія рельєфу Атлантичного океану» констатує, що внутрішня будова рельєфу височини Роккол свідчить про занурення великої частини материка на північний захід від Британського острова. Про те, що північноамериканські береги з'єднувалися з Європою посередництвом Гренландії та Ісландії, а також сухопутним мостом між ними (умовна назва — Теттанова або «поріг Томпсона» — лінія Гренландія-Ісландія-південна Норвегія), свідчать однакові види тварин, мешкаючих на півночі Європи та на півночі Америки¹²⁶⁵.

Власне в X тис. до н.е. закінчився останній льодовиковий період (його пік був біля 20 тис. років тому)¹²⁶⁶. Північний льодовик почав танути, і кількість води у Світовому океані додалася, його рівень підвищився на 125-150 км, виявилися затопленими гігантські частини суші. Це призвело до відокремлення Азії від Америки. Також на території сучасної Західно-Сибірської рівнини вирувало величезне Мансійське море (озеро), утворене підпрудженням льодовиком північних рік, яке своїм стоком (і навіть стоки Обі, Єнісею та Лени) впадало на південний захід — через Аральське та Каспійське моря (власне в них досі збереглися як релікт північнольодовиковий лосось та форель) у Чорне та Середземне моря. Разом з цілим комплексом русел-проток, спіллвеїв, прадолин та внутрішніх озер-морів це море утворювало Велику Західну систему стоку талих вод (втричі перевищувала басейн сучасної Амазонки), що простягалася на сім тисяч кілометрів від Саянського хребта на сході до Альп на Заході¹²⁶⁷.

Найбільш високий рівень Світового океану внаслідок танення льодовика був у 9600 р. до н.е. Платон (427-347 рр. до н.е.), з посиланнями на свідчення предка своєї матері афінського архонта Солона (640-559 рр. до н.е.) з роду легендарного Кодра, опускання Атлантиди датує 9570 р. до н.е. Саме тоді ж відбулася перебудова ландшафтів на території Європи та Передньої Азії. Така ж перебудова відбулася і в Америці Свідченням цього є Ніагарський водоспад, кам'яні ступені якого зазнають тиск падаючої води. Коли якийсь ступінь розмивається, то вода спрямовується на наступний. Спеціалісти встановили, що Ніагарський водоспад виник внаслідок різких геологічних зрушень у часовому відділі між 8-м і 13-м тис. до н.е. Дані, отримані у Європі, говорять, що в 9880 р. до н.е. відбулася вулканічна катастрофа у басейні ріки Рейн у Німеччині. Спеціалісти назвали її «Помпеями льодовикового періоду». В результаті цієї вулканічної діяльності величезні околиці разом з поселеннями були залиті потоками вулканічної лави, шар котрої сягав п'ятнадцятиметрової товщини, а дощ з попелу досяг сучасної Польщі.

Перерва у спадковості між людськими культурами спостерігається археологами в Америці та Європі десь в 10 400-х рр. до н.е. Замість слідів людини в цей час спостерігаються відклади осадових морських порід, перемішаних з каменем, що падав зі стелі. Цей факт наявний навіть у знаменитій

печері Шанідар в Курдистані (вона знаходиться тепер на 750 м над рівнем моря), котру населяли люди, починаючи з 100 тис. років до н.е.. Новий культурний шар у печері сформувався тільки через 5 тис. років перерви. Аналогічно у франко-кантабрійських печерах, відомих своїм верхньопалеолітичним мистецтвом, в цьому ж інтервалі часу зникають наскельні малюнки. Якщо на час льодовика кількість людства на Землі досягала 20 млн, то за одне тисячоліття після цього чисельність збільшилася в 32 рази (демографічний вибух) і в 11 800-11 600 рр. до н.е. складала 640 млн чоловік. Після цього почав різкий спад кількості населення. За 200 років воно зменшилося в десять разів, а на межі 8000 — 8600 рр. до н.е. чисельність населення Землі становила лише 8 млн чоловік. Саме з цього часу й до тепер спостерігається ріст населення.

За даними Нобелівського лауреата У.Ф. Ліббі, близько 10 400 років тому в Америці раптово зникають будь-які сліди людини. Разом з ними зникли єноти, гігантські бобри, пеккарі, наземні лінивці (мегатерії), верблюди, лами тапіри, коні, мамонти, мастодонти, шаблезубі тигри, гвинторогі антилопи (капромери).

Група вчених Флорідського університету (США) виявила докази геологічної катастрофи, відомості про яку дійшли до нас із міфів. Аналіз осадових порід, піднятих вченими з великих глибин Мексиканської затоки, показує, що 11 600 років тому почалося інтенсивне танення льодовиків Північної Америки. На потепління клімату в ту епоху вказує, зокрема, зміна співвідношень ізотопів кисню-18 і кисню-16 у черепашках морських тварин, яка є відмінним індикатором температури віддалених епох. Відігрівання крижаного щита Америки спричинилося до надходження величезної маси талої води у Мексиканську затоку¹²⁶⁸. Крім того, приблизно тоді ж, 12 тисяч років тому, територія між Норвегією та Шетландськими островами, що тепер становить дно Північного моря, була частиною острова Британія. Тут дослідники, які брали зразки з дна, на глибині більш як 100 метрів знайшли залишки доісторичного поселення. Надалі тут утворився цілий архіпелаг островів, аж доки його не поглинув океан («Наука і суспільство», 1987, № 12, с. 60). Власне «тепла ріка» в Атлантичному океані — течія Гольфстрім, яка раніше не досягала Арктики, раптом прорвала якусь небачену перепону і залила на півочі Європи простори, перетворюючи їх на моря та зігріваючи льодовики. Останні розтанули, і звільнена від них суша стала благодатною місциною для тварин.

Також цікаво, що календарі стародавніх єгиптян, ассірійців вказують одну і ту ж дату катастрофи, яку беруть за точку відліку у своїх календарях — 11 542 р. до н.е. («Наука і суспільство», 1985, № 9, с. 44), а за календарями аріїв та майя — 11 653 р. до н.е. (бо у майя рік складався з кількох циклів, кожен з яких тривав 2760 р.). Отже, точка відліку індійського місячно-сонячного календаря припадає на 11 652 р. до н.е. Ассірійські та єгипетські календарі беруть свій початок від моменту закінчення катаклізму. Так, сонячний єгипетський цикл нараховував 1460 років. Дата завершення одного з цих циклів нам точно відома із написів жерців — це 1322 р. до н.е. Від цієї часової точки ми можемо відкладати сонячні цикли у минуле. Отримуємо 11 542 р. до н.е. Що ж до ассірійського календаря, то він складався з місячних циклів — кожен по 1805 років. Тут також маємо дату кінця одного з циклів — 712 р. до н.е. Таким чином, відкладаючи місячні цикли від цього моменту у минуле, отримуємо той же 11 542 рік. Отже, висновок напрашується, що початок і завершення чергової премордальної катастрофи відбулися між 11 652 (або 11 653) та 11 542 рр. до н.е. Також древні стверджували про неодмінну циклічність катастроф. Римлянин Цензоріус (3 ст. н.е.) писав, що Земля зазнає катаклізмів через кожні 10 800 років або 13 384 роки. За Орфеєм, цей період дорівнює 12 000 років, а за Кассандрою — 136 000 років. Аналогічний циклізм засвідчують і давньо-індійські тексти.

Без сумніву, напрашується згадка про Всесвітній Потоп, засвідчений майже у всіх давніх традиціях. Вчені дійшли висновку на основі аналізу описів катастроф, що епіцентр Всесвітнього Потопу був між Африкою та Америкою. За мірою віддалення від епіцентру характер міфів змінюється, вони стають більш «спокійнішими», «м'якшими».

Значна частина дослідників, базуючись на міфологічних твердженнях про те, що до Всесвітнього Потопу не було Місяця на небі, вважають, що він був не супутником Землі, а планетою і мав свій супутник. Начебто орбіта його була близькою до Землі і збити його з неї могло інше космічне тіло, що пролітало поруч. Дехто звинувачує у цьому планету Венеру (за Марком Теренцієм Варроном). Спершу Місяць наближався до Землі, із Землі вона виглядала у 20 разів більшим, ніж

зараз. Природно, збільшилися місячні приливи. В результаті приливна хвиля сягала кількох кілометрів. Вона й затопила вершини гір. Потім під дією складних гравітаційних сил Місяць знову став віддалятися від Землі. Інші вчені вважають, що причиною катастрофи була зміна нахилу вісі нашої планети відносно площини, у котрій вона рухається (площини екліптики). Вісь змінюється кожні 400 000 років. При цьому вона ще й хитається, а період хитання — 26 000 років. Якщо змінився нахил осі, то сонячна енергія потрапляє на поверхню інакше. Як наслідок — інакше розподіляється в атмосфері, внаслідок чого змінюється клімат. Вчені виявили, що у період останнього зледеніння Північний полюс був там, де зараз проходить 60 градус північної широти. Зараз він знаходиться на 90 градусі. Отже, різниця у 30 градусів!

Жах від космічної катастрофи призвів до кардинального стрибка у свідомості людини, в результаті чого вона стала сприймати довколишній світ ментально-емоційно, недиференційовано міфологічно-дієво осмислювати довколишній світ як нероздільну цілісність та встановлювати між його явищами певні дологічні зв'язки, на відміну від наступної диференційованої (сюжетної) міфології (< міфологічне мислення < міфологічне усвідомлення < міфологічне сприйняття). До цього людина сприймала правильну послідовність відомих явищ (наприклад, схід сонця) у силу їх регулярності як щось дане, що не потребує пояснення. Все світосприймання їх виходить зі «сновидінь» (dream), минуле, теперішнє і наступне співіснують так, як у сні. Тільки коли звичний хід речей порушувався якоюсь раптовою подією, коли людина зіштовхувалася з чимось страшним і незвичним (як природного походження — затемненням світила, вогнем від блискавки, землетрусом тощо, так і «штучного» — галюциногени, напої, наркотики), тільки тоді вона — і то ненадовго — починала міркувати над причинами цих явищ. Механізм такої трансформації свідомості давно прояснений наукою. Російський академік В. Казначеев констатує, що у архаїчної людини головний мозок достатньо розвинений і кількість нейронів досягає 8-10 млрд. Якщо в кожній клітині-нейроні співіснують білково-нуклеїнові і полеві форми життя, то до певного рівня білково-нуклеїнові структури нейронів, що пов'язані нервовими провідниками, працюють як компютер провідникового типу. Якщо ж у зовнішньому середовищі виникає якась фізична чи географічна аномалія, то всі поля нейронів, які працюють у мозаїці контактного компютера, в один момент можуть об'єднатися в одному кооперативному полі: компютер провідникового типу перескакує на організацію полевого типу. Це призводить до того, що істота-носії такого компютера починає сприймати оточуючий світ ІНАКШЕ, ПО-НОВОМУ. Для цього стрибка біологічних мутацій не потрібно. До цього стрибка гомініди могли спілкуватися за допомогою тільки сенсорних сигналів (вигуку, зору, запаху тощо). Але достатньо, щоб їх «комп'ютери» перейшли на полеву організацію, як всі вони природним чином опинилися пов'язаними далекоїдучим полевим зв'язком. Отже, те, що ми називаємо яснобаченням або телепатією, були обов'язковою формою, обов'язковою властивістю на ранній стадії еволюції homo sapiens. Але не все людство зуміло розвинути цей «дар»: воно розділилося на більш вдатних («Сини Божі», біблійні «нащадки Сифа-Дарунку», homo sapiens) і «менш вдатних» («Сини людські», «нащадки Каїна», homo sapiens). Протягом сотень тисяч років ці два види співіснували (як, наприклад, у тваринному світі співіснують вовки і собаки, і питання, хто з них володіє краще тим чи іншим аспектом «дару»). На жаль, саме злиття двох видів гомінідів призвело до фактичної втрати здібностей, що закріпили й наступні катаклізми.

Зрештою, потреба комунікації з самим світом стала поштовхом до виникнення мови, яка прийшла на зміну вже достатньо розвинених та складних знакових комунікативних систем (необхідних для предметно-знаряддевої діяльності; «тут ми також погоджуємося з І. Кантом: «...Музика, танці та гра складають безсловесне спілкування (адже ті малочисельні слова, що необхідні для гри, ще не утворюють бесіди, вимагаючої взаємного обміну думками)...»¹²⁶⁹), що, у свою чергу, призвели до все більш точного, уважного сприйняття. «...А якщо в якості відмінної риси людської мови, — резюмує І. Топешко, — ми позначили можливість з її допомогою передавати абстрактні поняття, зокрема, поняття вищого начала життя, то й шукати витоки мови слід там, де з'являється уява про вище начало життя, ... про чудо — «міф є чудо», за визначенням О.Ф. Лосева... Ми висловлюємо гіпотезу, що з усього, що могла бачити, чути і відчувати ця істота, до «чудесного» може бути віднесене уявлення постійної новизни оточуючого світу: світ довкола нас увесь час новий, увесь час змінюється, і рослини, і небо, і все живе, і співплемінники постійно змінюються, ніколи не залишаються такими ж, якими були

щойно (це, власне, і є потік часу, але він ще довго не буде усвідомлений людиною саме як час)... Якщо є вища сила, що керує всім колом оновлення, зникнення та повернень, то існують і зразки життя, котрих слід дотримуватися для збереження життя. Якщо світ — це живий єдиний організм, то з ним можна спілкуватися, як спілкуються між собою всі живі, отже, повинні бути сигнали, котрі цей вищий організм може сприймати і на котрі він реагує... Для вираження узагальнених, а потім і абстрактних понять використовувалися все ті ж знаки або послідовності знаків...»¹²⁷⁰. Тут може бути переосмислена теорія стадіальності, яка свого часу була «новим вченням про мову» М.Я. Марра поставлена, образно висловлюючись, «з ніг на голову»: ностратично-бореальні мови («гіпербореїські», за Г. Віртом; «протометеоїдні», за В. Абаєвим-М. Марром¹²⁷¹) виникли з яфетичних як «новий етап розвитку людської мови в процесі їх трансформації»¹²⁷².

Але І. Топешко, виходячи з того, що людину найбільше вражає «вічно новий світ», пропонує шукати сліди реліктового міфологічного сприйняття у надзвичайно складній сюжетній міфології (міф про оновлення птаха Фенікса, міф про метемпсихоз-переселення душ, міф про загробне царство, міф про вічну молодість, міф про воскресіння Христа, аналогічні казкові мотиви тощо)¹²⁷³. В дійсності ж людство обирає комунікацію з Вищими Силами саме з причини «**граничної небайдужості до ближнього**» (цьому буде присвячено наше спеціальне дослідження), а місію «посередників» здійснюють «царі-шамани» та їхні дружини-«жриці» шляхом «священного шлюбу» на вершинах штучно створених підвищень — «зіккуратів». І лише після цього перед останніми відкривається «профанаційний» шлях — закріплення головного становища в роді, збереження влади та контролю над господарчою діяльністю етносу та майновим станом його членів.

Ба, більше! З X тис. до н.е. (хоча найархаїчніші факти датуються XV тис. до н.е.; а 15,5-14,5 тис. років тому, зокрема, картоплю вже обробляли на території Південного Чілі, т.зв. стоянка Монте-Верде, і ледь чи не вперше використовували деревину для будівництва житла, а саме поселення мало організований характер) на території між 20 і 45 градусами північної широти запроваджується вкрай неефективна і трудомістка зернова індустрія (і це при тому, що бульбоплоди в десятки разів переважають зернові та бобові за урожайністю) — культивуються дика пшениця (одно — та двозернянка-еммер, а також ячмінь голозерний та плівчастий, бобові горох, сочевиця та вика ервілія, які з'явилися в VIII-VII тис. до н.е. на Близькому Сході та поширилися в Малій Азії, Європі (у Греції — в 6800 р. до н.е., калібрована дата), Кавказі (поселення Чох), Туркменістані (Джейтаун), а з VI-V тис. до н.е. — на лесових ґрунтах від території України та Молдови на сході до північних районів Франції на заході (племена культури лінійно-стрічкової кераміки), а також в Центральному та Західному Середземномор'ї (Адріатичне, Іонічне, Тіренське моря, узбережжя Франції, Іспанії, Португалії; носіями землеробства були тут племена культури керамічного комплексу «імпресо») і лише потім — в долині Нілу; щоправда, батьківщиною м'якої пшениці виявляється територія Західного Пригімалайя, а батьківщиною твердої — Ефіопія, та ще й обидві останні у вже готовій «культурній» формі і надзвичайно географічно віддалені від своїх «диких» родичів; останні дослідження ДНК, щоправда, показали, що найдавніші вогнища обробки однозернянки відбулося саме в т.зв. «нуклеарному центрі» — районі озера Севан у турецькому Курдистані¹²⁷⁴ та й взагалі доведено, що пращури теперішніх культурних рослин були введені в культуру лише один раз) та дворядний ячмінь (аларод. *mVqa «ячмінь» ~ укр. «мука») та виникає кам'яна індустрія як для виготовлення ступок для вилущування зерна, так і зернотерок (перетворення зерна на муку при тому, що цілком можна варити з уже вилущеного зерна калорійні каші, а харчова якість від цього не страждає).

Як правило, дослідники апелюють до того, що перехід до землеробства не був таким раптовим, а що протягом кількох тисячоліть збільшувалася інтенсивність використання дикорослих злакових (пшениця, ячмінь) та ще й поряд з одомашненням кози та вівці, як це мало місце на Близькому Сході: від спроб використання натувійськими скотарсько-збиральницькими племенами (IX тис. до н.е.) до масового використання злаків мисливцями на онагрів, косуль та диких биків т.зв. «родючого півмісяця» (VII тис. до н.е.)¹²⁷⁵. Приблизно цим часом датується у близькосхідній («біблійній») традиції «створення світу», а в мезоамериканській — загибель попереднього («дерев'яного») людства в катастрофі, на зміну якому прийшли «маїсові люди».

Самоозначення людини через причетність до зернової культури виявляє поширений характер. Зокрема, в мову індоєвропейських хеттів Анатолії від до-еллінського населення Балкан та Західної

Анатолії, що відоме науці як пелазги, було запозичено слово *halki*— «зерно», «хліб»¹²⁷⁶, яке у мові близькосхідних пракартвеломовних хурритів засвідчене вже як ім'я божества зерна ⁴*Halki*-, а у дравідомовних племен (брагуї) Індостану — як *khōlum* «пшениця» (< **kul*-, **kuli*— «злакова культура») ¹²⁷⁷. Самі пелазги, за свідченням Сервія, називали себе *Halaeski* (галески) ¹²⁷⁸, тобто маючі стосунок до зерна (або ж зернова культура трактувалася як їхній тотем). Споріднене їм до-індоевропейське населення Центральної Анатолії (які розглядаються предками сучасних абхазів) саме іменувалося «хатти», тобто «зернові», «злакові»: хатт. *kait*, хуррит. *kate*, лікійськ. *χθθα* «зерно» ¹²⁷⁹. Аналогічно інша група народностей того ж Східно-Середземноморського басейну називала себе «крітяни» — «ячмінні» (ст.-грец. *κριθη* «ячмінь»). Богом проростання злаків і взагалі рослинності, походження якого пов'язується із Балканами, тобто територією пелазгів (трипільсько-кукутенська культура), вважався у античних греків Діоніс (фракійськ. *dio-nysos* «син бога?»), він же — Бахус: ст.-грец. *Πήχυς* «рука», «лікоть», дв.-інд. *baḥuḥ* «рука» < і.-є. **baG^hus* «згинати», «те, що згинається під тягарем (в тому числі й доспілі зернові)».

Як зазначає А. Склярів, раннє землеробство в той час значно погіршує існування давньої людини, ніж мисливство та збиральництво, але значно краще, ніж скотарство, оскільки 5 га викорчуваного лісу є пашнею лише для одної корови, яка прохарчовує в рік тільки одну людину, в той час як ці ж 5 га, засіяних зерновою культурою, харчують 200 чоловік у рік! Отже, до землеробства переходили виключно колишні скотарі (вірніше, ті, хто здійснював спершу облавне полювання на джейранів за допомогою кам'яних загороджень) Цю правда, характеристика пшениць одно— та двозернянки — стійкість до грибкових захворювань, півка захищає від птахів, однозернянка може рости на пісках, крейдяних та кам'янистих ґрунтах, а у двозернянки-еммеру значно розвинута коренева система, внаслідок чого вона може рости на підзолах і глинах, погано оброблених та виснажених полях, не потребує глибокої оранки — робить їх рятівним продуктом для мешканців віддалених гірських районів (від Європи до Кавказу та Прикам'я).

Землеробство «прив'язувало» колишнього кочівника до землі і позбавляло свободи маневру в несприятливих умовах, що призводить до частого голодування, практично не відомого мисливцям та збирачам. Крім того, перехід на рослинну їжу різко обмежив притік білків тваринного походження, потреба в котрих особливо велика в часі росту головного мозку, але одночасно слід пам'ятати, що нестача в організмі вітаміну Е (токоферолу), який міститься в проростках злакових рослин, зумовлює порушення функції статевих залоз.

«...Землеробство, — констатує відомий марксист Мих Ліфшиц, — є перший помітний катарсис абстрактної волі, і недарма із землеробством особливо тісно пов'язаний культ вмираючого і воскресаючого бога. Слід пройти через заперечення свого, близького, щоб наблизитися до заперечення заперечення на більш вищому рівні. У землеробстві людина зрікається своєї хижачької ролі стосовно до природи. Вона тільки стилізує її органічний процес, кидаючи зерно в борозну (до речі, спеціалісти саме появу землеробства пов'язують із усвідомленням архаїчної людини чоловічої ролі в народженні дитини, в той час як мисливсько-збиральницьких суспільствах зародок в утробі жінки виникає від потрапляння якоїсь духовної субстанції Першопредка, а роль чоловіка — лише у годуванні зародка, — О.Г.). Переложне землеробство несе ще спустошувальний характер, але перехід до посівобороту, агрокультури є більш вищим рівнем єдності з природою» ¹²⁸⁰.

Богом-визволителем вод із скелі є ведичний Індра, і він же покровитель родючості та сили, втіленої у злаках, котрі є джерелом енергії («дакшини»). Він розбиває палицею колісницю богині скотарства Ушас («Ранкової Зорі»), яка є донькою бога неба Дьяуса та супругою бога сонця Сур'ї, і вона відсувається на другий план індоарійського пантеону.

Виправдання для переходу до землеробства одне — така воля богів, «вищого начала життя», «творців чудесного». «Ось, Я дав усяку траву... і всяке дерево, у якого плід...; вам це буде за їжу» (Буття, 1:29).

Але чому? Як стверджує Гесіод (43-46, 50), боги були дуже стурбовані тим фактом, щоб люди не байдикували, а були привчені до праці. Саме з цією «виховною метою» вони забирають від них вогонь (тобто спочатку відомий людям). Прометей же прагнув зробити людей лінивими і тому повернув їм вогонь, який надто полегшував їх існування. А тому кара і на людей, і на Прометея з боку олімпійських богів справедлива ¹²⁸¹.

У китайців-даосів теж є аналогічний персонаж — це рід Фусі, який прийшов до влади над землею після віку Жовтого предка. Перед цим сталася жахлива космічна катастрофа: «...чотири полюси зруйнувалися, небо не могло все покривати, земля не могла все підтримувати, вогонь палав, не стихаючи, води бушували, не кінчаючись. Жахливі звірі пожирали добрих людей, хижі птахи хапали старих і слабких». З космічною катастрофою успішно справилася Ньюйва, дружина-сестра Фусі: вона розплавляла сакральні камені і залатала блакитне небо, відрубала лапи гігантській черепаці і підперла ними чотири полюси, перепинила шлях водам, повернула чотирьом сезонам їх функції тощо. Саме тоді два володаря — Фусі і Шеньнун-«Священний землероб» заволоділи «важелем» Дао і зацарювали в центрі. Розум був супутній змінам, і чотири сторони світу перебували у мирі: «Ось чому небо може обертатися, а земля стояти у спокої». Рід Фусі був праведним — йшов «шляхом неба і землі» (він навчив китайців полюванню та рибальству, ієрогліфічній писемності та триграм для гадання), але якось захотів передати свою мудрість людям, і коли це сталося, у людей виникло знання про те, що є «користь», а що є «шкода», і всі «спрямували свій погляд між небом і землею» і тому благо «схвилювалося» і втратило єдність. Люди почали насилувати свій розум, турбувати своє «цзін», метатися і вишукувати у зовнішньому, тобто втратили божественний розум та істинне помешкання (Померанцева, с. 94-95, 110. 138).

Можливо стурбовані трудотерапією людей боги були не тільки тому, щоб перекласти на них свої земні турботи (як це проголошує шумерська міфологія), але й щоб, як вважає А. Складар, **постачати богам напої**, виготовлені з цих продуктів і викликаючі алкогольне або легке наркотичне сп'яніння? А самим прикладам п'янства богів (від сакральної соми до банальної «бормотухи») у світовій міфології — «несть числа»¹²⁸² (тут раптом, без сумніву, вигулькує тема «палеовізиту», але здорова іронія швейківського типу віддає цю тему для забавок особам штибу Неонілі Стефурак та фон Деннікена)...

Хочеться згадати також біблійну версію про «насильну» перемогу землеробства над скотарством (в умовах кліматичного оптимуму, в якому тоді перебував Близький і Центральний Схід, найбільш сприятливим було скотарство) — вбивство рільником Каїном скотаря Авеля та народження третього сина Адама Сифа. Мотив жахливої кривавої жертви на знак появи землеробства відомий на теренах від Старого до Нового Світу: «...Дуже прозорий вимисел оджібве про небесного юнака у зеленій одежі, з пір'ям, що розвивається, котрий для блага людства був переможений і похований індіанцями, але встав з могили у вигляді маїсу, Мондаміна, або «зерна духа». Селяни Нового Лісу переконані, що мергель, який вони знаходять у оброблюваному ними ґрунті, досі червоний від крові їхніх давніх ворогів датчан. На червоних скелях Кукової протоки маорі бачать сліди крові Купе, котрий, оплакуючи смерть своєї дочки, поранив свій лоб уламками обсидіану. На тому місці, де Будда віддав своє тіло у їжу голодним дитинчатам тигриці, його кров на вічні часи забарвила ґрунт, дерева та квіти. Сучасні албанці досі бачать сліди різні у ріках, що приймають червоний колір від ґрунту, аналогічно як давні греки бачили кров Адоніса у літніх хвилях ріки, зрошуючої Біблос. Червоні нарости, які покривають річкові галуни, досі вважаються корнюльцями ознаками здійсненого в цьому місці вбивства. У Німеччині кров Іоанна Хрестителя все ще перетворюється у рослину в Іванів день, і селяни продовжують відшукувати його...»¹²⁸³.

Не дивно, що саме в контексті божественного «страшного смутку» і звільнення від нього за допомогою напою богиня Деметра дарує людству таємницю вирощування злаків і виготовлення пива. На відзнаку цього акту й встановлено славнозвісні Елевсинські містерії. В ній прославляється новонароджена дитина Іакх (син викраденої дочки Деметри Кори-Персефони і Аїда-Плутона; для мікенського періоду XIII-XII ст. до н.е. характерні зображення сидячих на троні двох статних жінок з немовлям на руках), розповсюджувач землеробства у світі Тріптолем (який роз'їжджає на колісниці) і його брат Евбулей. Дивним чином до цього контексту незримо прив'язаний Посейдон — він батько Евмольпа, засновника роду Евмольпідів, які є головними жерцями елевсинських містерій. Статуї Посейдона стоять поруч із статуями та храмами елевсинських богинь, у самому Елевсині — храм Посейдону-Батькові. Деметрі і Персефоні присвячені два солоні озера вздовж священної дороги від Афін до Елевсину. Місти із запаленими смолокипами сходять до берега Саламінської затоки, де й відбувається кульмінація містерій.

Також Деметра регулює вживання психоактивних речовин: після неритуалізованого вживання

вина Діонісом, внаслідок чого настає його безумство (метаалкогольний психоз), Кібела-Деметра виліковує його шляхом навчання певному ритуалу («діонісіям»).

Цікавим в цьому сенсі є міркування Д. Овсянико-Куликовського щодо відкриття людством п'яного напою: «...Культурно-психологічне значення цього відкриття було величезне. Споживання п'яного напою дало могутній імпульс подальшому розвитку психічної діяльності... Він окрилив фантазію, розв'язав язик, розвивав спілкування, спонукував вперед поетичні, творчі і культурні інстинкти людини. Це було гостре, збуджуюче начало, котре... пробуджували... дрімаючі сили... Проникаючи в людину, він приводить у священне тремтіння всі сили душі її, а людина відчуває, що якесь божество — могутнє і владне — вселилося в неї; створіння слабке і нище, вона тепер відчуває у собі незвичний приплив сил, наплив енергії, — вона уявляє себе причетним божественній субстанції і володарем всілякої мудрості...»¹²⁸⁴. Але одночасно з цим, зауважує М. Фреймарк, «...тут приховувалася велика небезпека, що фантазія, яка окрилена свободою і сміливою думкою, занесеться далеко і зверне зі шляху... Неминуче потрібно було дати їй певні директиви. Віра в духів... висунула в якості такої директиви — жертву. Своєю готовністю до підношень будь-якого роду — від первінців полів до первінців материнської утробы — люди сподівалися домогтися щедрого дару, як в теперішньому, так і на майбутні часи. Але людська природа не могла примиритися з жертвою, котра мучить, котра суцільно перебувала на стражданнях. Почали шукати виходу і знайшли його. Люди приносили в жертву злим богам своє право на відтворення потомства, звільняючи себе від сімені; щоправда, все це здійснювалося згідно з приписами ритуалу. Кров — це сок зовсім іншого виду. Стан цей ще більше застосований до того екстракту, котрий вилучається з крові і зберігається у залозах чоловіків... Ця есенція уявлялася... найціннішою жертвою..., нема того демона, котрий міг би відкинути подібне підношення...; ця жертва завжди виправдовує себе. Цілком зрозуміло, що цей цінний продукт не міг бути отриманим з людського організму без відповідних, дуже складних еремоній.. Ось і привід до сексуальних торжеств, всеціло перебуваючих на священному переконанні... Свята ці мали своєю ціллю задоволення не однієї тільки статевої пристрасті або пристрасті до окультної сили; тут передбачалася також ціль задоволення інстинкту жорстокості»¹²⁸⁵. Генетично жертвування переходить в культ вогню та трупоспаленні: «...Для всіх древніх архаїчних культур тіло предка — це найцінніше, головний скарб, предмет культу (пор. мумії єгиптян та їх нещодавно знайдені аналоги в Китаї). І раптом найцінніше починає спалюватися... Індорійський ареал характеризується звичаєм спалювати тіла...»¹²⁸⁶.

Богом-визволителем вод зі скелі є ведичний Індра, і він же покровитель родючості і сили, втіленої у злаках, котрі є джерелом енергії («дакшини»). Він розбиває палицею колісницю богині скотарства Ушас («Ранкової Зорі»), яка є донькою бога неба Дьяуса та супругою бога сонця Сур'ї, і вона відсувається на другий план індорійського пантеону.

ULTIMA THULE

Деякі дослідники вбачають причину трансформацій людства у космічного характеру катаклізмах. Наприклад, геофізик М. Маланкович вважає, що нахил земної осі періодично змінюється через кожні 40 тисяч років, стан земної орбіти — через кожні 92 тисячі років, а перебування найближчої точки земної орбіти до Сонця (перигелій) — через 24 тисячі років¹²⁸⁷.

Деякі вчені наполягають на актуальності зміни магнітних полюсів Землі — 12-15 тис. років тому північний геомагнітний полюс (в дійсності це — південний магнітний полюс) розташовувався на сході Північного Льодовитого океану, а зони полярних сьйв, де атмосферу нагрівають сонячні заряджені частинки (в умовах відсутності захисту Землі магнітним полем від потоків сонячних заряджених частинок відбувається світіння атмосферного газу), «прив'язані» до магнітних полюсів і зміщення магнітних полюсів аналогічно зміщує зони полярного сьйва. Відповідно ставала переважати циркуляція атмосфери в меридіанному напрямку (тобто відбувалося потепління за рахунок теплих океанічних повітряних мас), а коли полюс був на східній частині, то на Європу насувалося холодне арктичне повітря¹²⁸⁸. Згідно з іншим датуванням, саме при переході з плейстоцену до голоцену (7562 р. до н.е.) і від палеоліту до мезоліту (в межах XIII-XI тис. до н.е.) геомагнітне поле Землі змінилося і

одночасно у Всесвіті вибухнула наднова зоря, в результаті чого у полярних льодах Землі різко підвищилася концентрація ізотопу берилію-10. Нашу планету струшували чисельні землетруси і вулканічні виверження, в осадах підвищилася концентрація урану, викинутого із земних надр.

Тепер південний магнітний полюс перебуває у північній півкулі в районі гренландського міста Туле¹²⁸⁹ (засноване в 1910 р. на місці ескімоської хуτροвої факторії і назване на честь міфічної країни Туле, Ultima Thule). Начебто остання, за Страбоном («Географія», I,4), який посилався на свідчення мандрівника з Массалії (Марсея) Піфея (кінець IV ст. до н.е.), лежить прямо на північ від Британії (Ptydain) на відстані шести днів плавання біля вкритого кригою моря (на карті Птолемея Туле розташована на північ між Шотландією та Данією). Щоправда, Страбон заперечував свідчення Піфея: «...Піфей у розповідях про Туле виявляється найбільшим брехуном, і ті, котрі бачили Британію та Ірландію, не говорять нічого про Туле, згадуючи про інші невеликі острови біля Британії... Що стосується Етимій та місцевостей, що лежать потойбіч Рейну Рейну до Скіфії, всі повідомлення Піфея брехливі...» («Географія, 1,4).

Проте Пліній у «Природній історії» (IV, 104) визнає існування Туле: «...Найвіддаленішою з усіх відомих земель є Туле, де під час сонцевороту, коли сонце перебуває в знакові Рака, як ми згадували, нема ночей, але дуже мало денного світла у зимовий час. Деякі думають, що це триває протягом шести місяців підряд... Деякі згадують інші острови: Скандію, Думну, Бергі і найбільший з усіх Берріке, з котрого вони зазвичай плавають на Туле. На відстані одного дня морського шляху від Туле перебуває начебто застигле море, назване кимось Кронійським». Тут хочеться згадати свідчення Плутарха про те, що на служіння Кроносу вирушали жителі «Великої Суші» та містичного архіпелагу Огігія, які деякі дослідники ототожнюють з Туле. У своїй праці «Моралії» Плутарх розповідав, що на Огігії (Hogugia) Зевс та Посейдон утримували в ув'язненні свого батька Кроноса. Про цей острів згадує і Гомер: на ньому жила німфа Каліпсо, дочка Атланта, і саме вона врятувала під час шторму Одиссея. Намагаючись затримати героя у себе, вона обіцяла йому вічну молодість, але не могла змусити його забути батьківщину.

Аналогічно Туле названа у записках Христофора Колумба, коли він згадує про свою участь в португало-скандинавській експедиції Енса Скульпа, що вирушила з Бристолья на Галвег та Ісландію і далі у Гренландію (Туле): «...У лютому 1477 року я плавав під парусами в сотні льє від острова Туле, у напрямку до острова, південна частина котрого розташована на 73 градусі, а не на 63 градусі широти, як говорили деякі, і цей острів не вписується всередині західних меж карти Птолемея, а розташований ще західніше. І тоді ж до цього острова, котрий за величиною майже, як Англія, плавали з товарами англійці, в основному з Бристолью... Так що вірно, що острів Туле, відзначений Птолемеєм, розташований саме там, де він вказаний, і сучасна назва цього острова — Фрісланд» (Цит. за: ¹²⁹⁰).

На наш погляд, Колумб тут солідаризується (якщо навіть просто не запозичує) дані грецького астронома Геміна (I ст. до н.е.) з його праці «Елементи астрономії», який наводить свідчення з «Периплу Піфея» про те, що в цій місцевості ніч була короткою (аж до трьох годин) і сонце сходило через короткий проміжок часу після заходу. Власне така тривалість ночі може бути на 64-65 градусі північної широти. Існують наступні версії локалізації Туле у зв'язку з даним астрономічним явищем: побережжя Норвегії заледве північніше Тронхейму (концепція Нансена та Хенінга), або Ісландія (теорія Кері), або південь Гренландії (В. Федотов).

Про таємничий острів розповідає грецький історик Феопомп із Хіосу (377-315 рр. до н.е.) у викладі Елліана (Еліан, «Пістряві оповіді», III, 18). Начебто, Силен розповів Мідасу про четвертий світовий острів (поряд із Європою, Азією та Лівією) за межами Ойкумени (тобто відомого греками «житлового простору»). Він величезний, населений великим тваринами та людьми, які живуть вдвічі довше звичайних. На цьому материк безліч великих міст зі своєрідним укладом і законами, протилежними грецьким. Два міста, нічим не подібні один на одного, більші за всі інші розміром. Один називається Махім («Войовничий»), другий — Евсебос («Благочестивий»). Жителі останнього проводять дні у мирі та добробуті, отримують плоди землі, не користуються плугом і биками, — у них нема потреби орати та сіяти, — завжди здорові та бадьорі і до самої смерті повні веселощів. Вони настільки досконало правдиві, що боги нерідко нагороджують їх своїми відвідинами. Жителі ж Махіму надзвичайно войовничі, з'являються на світ вже озброєні, весь свій вік підкорюють собі сусідів і

володарюють над іншими народами. Населення Махіму досягає не менше двохсот мільярдів. Люди, проте, там рідко помирають від хвороб, а частіше гинуть у битвах, вражені камінням або палицями; для заліза вони невразливі. Колись, за словами Селена, вони спробували перебратися на Ойкумену і в кількості ста мільярдів переправилися через Океан, дійшли до межі Гіпербореї, але на побажали йти далі, бо розчарувалися у чутках про щасливе життя в Ойкумені, а виявили, що воно жахливе та убоге. Також, за розповідями Силена, якесь плем'я людей заселило багато міст на цьому материкі і межею їх земель є місто Аностон («місце без повернення»), місцевість якої подібна на прірву, де нема ні дня, ні ночі, а повітря завжди наповнене червоними сутінками. Через Аностон течуть дві ріки — Рідісна і Сумна, а на їхніх берегах ростуть платани, які приносять, відповідно, плоди, що навіюють радість та печаль (а радісні плоди ще й наділені здатністю омолоджувати). Дана оповідь Феопомпа про свідчення Силена явно схожа про наведену Платоном розповідь Солона про навалу атлантів на Східне Середземномор'я.

В. Дьомін зазначає: «...топоніми з коренем «тул» мають надзвичайне поширення: міста Тулон і Тулуза у Франції, Тульчин — на Україні, [Тула — в Росії, від слова «тулити» — «ховати, приховувати»], ріка у Мурманській області — Тулома, озеро в Карелії — Тулос. На американському континенті також відоме місто Тула [(Толлан, штат Ідальго, Мексика, — О.Г.)] — древня столиця доколумбової держави тольтеків (на території сучасної Мексики [вважає, що т.зв. «пермський стиль» зображення літаючої птахолюдності поширений від Кольського півострова до Південної Америки та острова Пасхи; також паралель виявляється між «геогліфами» — «земляними зображеннями» на Кольському півострові та в Перу; «Аннали какчікелів», гл.4, знають чотири Туле/Толана: «...був один Толан на сході, другий — у Шибальбі¹²⁹¹, ще один — на заході, звідки ми й прибули, і нарешті ще один там, де перебуває Бог. Отже, було чотири Толани, о діти наші!» — О.Г.]). Арктичний зміст архаїчного кореня «тул» проявляється і в іншому аспекті. Відомо, що слово «тюлень» в російській та деяких інших слов'янських мовах походить від східно-саамського «тулла», де чітко чути автохтонну назву стародавньої Гіпербореї (До речі, руське слово «морж» теж походить від східно-саамського слова того ж походження, і в ньому чується древня коренева основа, яка увійшла в назву Вселенської полярної гори Меру і поняття «море») [тут можна додати, що саме від східно-саамського «хасава» — «просто людина» походить назва «кацап» на означення слов'ян, в першу чергу, новгородських колоністів та поморів, — О.Г.]»¹²⁹².

Для нашої теми дослідження є цікавими наступна «сакральна географія» Туле, зведена у антології «Зоря Семілданах»¹²⁹³.

У 825 р. монах Дікуль висловив здогад, що Туле — це Ісландія (Dicuil. De mensura orbis terrae, VII, 2). З ним погоджувалися у VIII главі своїх «Діань датчан» Саксон Граматик (XIII ст.). Олав Магнус, який написав у 1555 р. «Історію північних народів», вважає Туле Гренландією: «...Над Гренландією горить зоря, промінь якої у досвітній час вказує шлях у Королівство Білої Лілії. Доступ до цього королівства охороняє Зелений Лев. З його пащі ле отруйний вітріоль. Якщо ти збереш вітріоль у реторту і не спалиш скла, крупинка світла залишиться на дні реторти». Картограф Франсуа де Бельфор, проте, вважав, що під Туле мається на увазі континент Америка, посилаючись на наступні слова Сенеки:

«Пролетят века, и наступит срок,
Когда мира предел разомкнет Океан,
Широко простор распахнется земной,
И Тефия нам явит новый свет,
И не Туле тогда будет краем земли»

(Sen. Medea, 374-379).

Цікаво, що тольтеки Мезоамерики називали свою країну Туле і вважали себе вихідцями з таємничої «землі чапель» — Ацтлан (Астлан), розташованої «посеред вод».

Алхімік з Ісландії Арне Сакнюссем (XV ст.), який згадується і Жюлем Верном у «Мандрівці до центра Землі», є автором наступних слів: «Де шукати Туле? Скрізь і ніде. Або ти думаєш, що вихід із підземелля, закованого демонічними зорями, ти відшукаєш за допомогою меча і компасу?.. Ти

пропливеш протокою Норт-Мінч, і потім спис Скаффів вкаже тобі шлях до істинного сонця, у гігантській крижаній горі. Доторкнися гостряком списа, і гора розсипеться, і відкриється шлях до першої заселеної землі. Дерзай і підкорюй смерть!».

На знаменитій карті турецького адмірала Пірі Рейса є напис, що між Ісландією та Гренландією в 1456 році «згорів острів»... Прийнято вважати, що мова йде про загибель вулканічного острова (а може, саме так адмірал розправився з легендою про острів Туле, щодо якого реальні плавання засвідчили його відсутність).

У 1690 р. шведський дослідник Олоф Рудбек опублікував працю «Атлантика, або Манхейм», де доводив, що Швеція була першопочатковою батьківщиною світу, названою греками Туле, Огігією, Гіпербореєю, Меропою, садом Гесперид і особливо Атлантидою. Також абат Бальї, друг Вольтера, писав у «Листах про Платонову Атлантиду»: «...Клімат раніше був теплішим, ніж тепер, і острів Атлантида знаходився в Північному Льодовитому океані, десь в районі теперішнього Шпіцбергена (Земля Франца-Йосипа була відкрита лише в 1873 р., — О.Г.). Коли почалося похолодання, атланти залишили його і висадилися на материк в усті ріки Обі, де й знаходилися стовпи Геракла». На карті Г. Сансона (1688 р.) біля Золотого озера, з якого витікає ріка Обь (тадж. «об», іран. «ап», вед. «апас», сак. «оф/уфа» — «вода»), показане місто Арса, в якій вбачають натяк на іранську Арсу (Арту) — легендарну країну Істини. Тут, на думку М. Новгородова, існувала давньо-слов'янська держава Арса (Артанія), згадана арабськими мандрівниками (поряд з Куявією на Дніпрі та Славією у басейні приток Волги), населення якої місцеві селькупи називали «паджо». Начебто, саме до витоків Обі переселилися предки індоєвропейців з океанічного Лукомор'я (санскр. «лока» — «місце, світ», «мора» — «предки») на вторинну прабатьківщину — Томське Лукомор'я¹²⁹⁴ (а звідси — в Північночорноморське Лукомор'я).

Болгарський дослідник І. Мітев звернув увагу на те, що ханський рід гуннів, з якого походить Аттіла (Етцель германських саг, Авітохол болгарських текстів) називався Дуло. Також відома розгалужена династія арабських емірів в Ірані, Іраку та Середній Азії Ад-Даула, яка правила в X-XI ст. Вони, як правило, належали до партії шиїтів, а їхні халіфи характеризувалися світлим волоссям, білим обличчям та блакитними очима.

У мовах народів Паміру, споріднених булгарам (булгарський літопис «Джагфар Таріха» називає мешкаючих у районі Паміру словом «камірці», що є натяком на кіммерійців, спільних предків болгар, саків, алан та вірмен), слово «туле» означає «богом облаштований порядок» (аналог санскр. Rta, іран. Arta/Ashi), а самоназвою тюркомовного етносу Північного Кавказу балкарців, на формування яких вплинули булгари, є саме слово «**таулу**» («горці»).

Також словом Туле була названа столиця кельтського державного утворення у Фракії в 3 ст. н.е. (тепер м. Тулово, біля Старої Загори), а її засновник, начебто, мав священне ім'я «Болг» (а інший — «Брем»). Болгарська літописна традиція (ієромонах Спиридон в «История во кратце о болгарском народе словенском») називає батьком Болга легендарного царя Коледа, на честь якого й відбувається зимове свято Коляда (аналог нордичного Юла-Й'єля). І. Мітев вважає, що в цьому переданні про Коледу та Болга зафіксувався переказ про кельтського походження панівну касту Фракії, ідентичну кельтській кімврській (супгаег) касті воїнів, названій «Каледвулх», переінтерпретованій у епічній традиції на назву меча короля Артура (латинська форма — «Ескалібур»). У сербських легендах фракійський «Болг» («Вовк») виступає як міфологічний герой Вук («Вовк») Вогняний Змій, який вступає у єдиноборство з батьком Вогняним Змієм (образ ірансько-аланських племен), який свого часу згвалтував його матір. У давньо-руських билинах йому ідентичний князь Вольга (щоправда, билина про Вольгу і Микулу відома виключно в Прионежжі)¹²⁹⁵.

Також у давній столиці Валахії Тарговиште (до 1714 р.), що на р. Яломиці і в географічному районі Домбовіца, є сакральний топос Dealu-Kloster (Дялу-монастир), свого часу перебудований та розширений господарями Нягу та Матеем Басарабами з відомою церквою святого Миколи. Тут саме коронувався в 1456 р. валаський господар Влад III Басараб, прозваний «Цепеш» («Саджаючи на кіл») та відомий як «Дракула» (син рицаря європейського Ордена Дракона, в який його посвятив імператор Сигизмунд Люксембурзький; легенди про начебто звірства Влада розпускали скінений ним братовбивця і колишній господар Молдови Петро IV Арон та його союзник угоський король Матвій Корвин, а також турки, на визволення від яких Царгороду в 1461 р. Влад III розпочав православний

«хрестовий похід», а також зрадники цього походу — молдавський воєвода Стефан Великий, який вдарив у спину валахам і захопив їхній форпост — Кілію, та угорський король Матяш Хуньяді, який присвоїв фінанси, виділені папою римським на хрестовий похід, а в 1462 р. ув'язнив самого Влада III на десять років і отримав свободу тільки тоді, коли перейшов у католицизм, одружився на родичці короля і з новими військами вторгся в Валахію). Державу волохів (Россовлахію) у 1324 р. заснував родоначальник династії великий воєвода (ерцгерцог) Басараб I (1310-1352 рр.), син, за угорськими документами, половецького («куманського») князя Thocomerius'a (Ток-Томіра/Тимура, 1290-1310 рр.; руські літописи знають під 1295 р. князя Токтоміра, монгольського представника у Криму, то деякі ототожнюють його з представником гілки Джучидів Тука-Тимуром, син якого Уранг-Тимур мав, за Абульгазі, володіння в Криму; проте до гілки Орду-Ічена з нащадків Чингіз-хана також належав Тока/Тукай-Тимур, васал і брат Орду-Ічена, сина Чингіз-хана, а його внук Савур, син Урук-Тимура, розбив ставленика хана Узбека в Азербайджані; сучасником Тока-Тимура був його родич Саси-Бука/Буга, хан Синьої орди в 1310-1321 рр., родоначальник валасько-польської шляхти Сас, який за наказом хана Узбека утихомирював Угорщину та Галичину і, можливо, саме він вбив галицько-волинських князів Андрія та Лева Юрійовичів). Валаські хроніки XVII ст. називають першим валаським воєводою якогось міфічного Раду Негру («Раду Чорного»). Басараб I (Bazarab, від турец. bassara «давати, пригноблювати» ~ латин. oppressore «т.с.» ~ рос. «опричник»/укр. «опришок»), як і його батько, теж спочатку називається в угорських документах як «наш вірний трансальпійський воєвода», але згодом — як «невірний святій короні». Саме Басараб I розбив в 1330 р. біля Посади військо угорського короля Карла I Анжуйського, і не без допомоги рицарів-тамплієрів, які перейшли на бік волохів.

Аналогічний до сакрального валашського топосу Дялу монастир Путна збудував ставленик Влада III молдавський господар Стефан Великий, де і був похований в 1504 р. На початку XVIII ст. значна частина жителів Валахії (Банат і Срем), які були головним чином етнічними сербами і втікали від турецького поневолення батьківщини після 1459 р., емігрувала на галицьке Покуття, де заснувала поселення з «волоцьким правом» та перенесла топоніміку зі своєї батьківщини (серед них — Торговиця, Делева, Тулова).

Проте дивує те, що, як правило дослідники проблеми острова Туле не звертають уваги на знаменну розповідь Прокопія з Кесарії про острів Фуле. Вона варта того, щоб навести її цілком: «... Коли ерули (тобто герули, — О.Г.) були переможені в бою лангобардами і повинні були піти геть, залишивши місця проживання батьків (у герулів був жахливий обряд убивства старих і немічних та самогубство жінок на могилах чоловіків, — О.Г.),... решта ж не бажали ніде переходити ріку Істру, але замешкали на самому краю населеної землі (!!! — О.Г.). Під проводом багатьох вождів царської крові, вони перш за все послідовно пройшли через всі слов'янські племена, а потім, перейшовши через величезну пустельну область, досягли країни так званих варнів (їх Прокопій, VIII, 20, розташовує біля витоків Істру, — О.Г.). Після них вони пройшли через племена данів, до того ж мешкаючі тут варвари не вчиняли їм жодної протидії. Звідси вони прибули до океану, сіли на кораблі, причалили до острова Фуле і там залишилися. Цей острів Фула дуже великий. Вважають, що він в десять разів більший Британії (Ірландії). Він лежить далеко на північ. На цьому острові земля більшою мірою пустельна, у населеній її частині живе тринадцять племен, дуже багатолюдних, і у кожного племені є свій цар. Тут щорічно відбувається чарівне явище. Біля літнього сонцеповороту протягом приблизно сорока днів сонце тут нікуди не заходить, але протягом цього часу неперервно сяє над землею. Але (не менше) місяців через шість після цього, біля зимового сонцеповороту, днів сорок сонце зовсім не показується над цим островом і він занурений в неперервну ніч... Особисто мені відправитися на цей острів, щоб своїми очима побачити те, що мені розповідали, хоча я й дуже намагався, ніяк не вдалось... (Далі розповідається про те, що найбільшим святом на острові Фуле є святкування за п'ять днів майбутньої появи сонця над островом, — О.Г.)... З усіх варварів, котрі живуть на Фуле, одне плем'я, котре називається скрітіфінами, веде особливо звіриний спосіб життя (далі розповідається, як чоловіки та жінки цього племені зодягаються у звірині шкури, разом полюють, а немовлят викормлюють не молоком, а твариним мозком, — О.Г.)... Але інші жителі Фуле, можна сказати, всі, не дуже відрізняються від інших людей: вони поклоняються багатьом богам і демонам (геніям), які живуть на небі і у повітрі, на землі і на морі, і деяким іншим дрібним божествам, які, як вважається, перебувають

у водах джерел та рік. Вони приносять всілякі жертви, приносять жертви героям та мертвим. Із жертв вони вважають найпрекраснішим принесення в жертву людини, котра була у них військовополоненою. Вони приносять її в жертву на честь Ареса, бо цього бога шанують вище всіх. Вони присвячують цього полоненого богові, не просто вбиваючи його, як приносять жертву, але вішають її на стовпі або кидають на спиці або вмертвляють якимись іншими способами, викликаючи жаль до їх мук. Так живуть мешканці Фули. З них найчисельнішими є гавти, у котрих і поселилися прийшли сюди ерули. І ось ерули, котрі жили в римських межах, убивши свого короля, послали деяких знатних своїх людей на острів Фулу, щоб вони розшукали і привели із собою, якщо вони будуть спроможні знайти там когось царської крові. Коли ці люди прибули на острів, вони знайшли там багато осіб царського роду; вибрали одного, котрий їм особливо сподобався, вони разом з ним поїхали назад. Коли вони були у межах данів, він помирає від хвороби. Тому ці послі знову повернулися на острів і взяли з собою звідти іншого, на ім'я Датія (у інших рукописах — Годасія, — О.Г.). За ним рушили брат його Аорд та двісті юнаків з наявної на Фулі ерульської молоді (далі розповідається, як ставленик візантійського імператора Константина ерульський король Сватуаз виступив проти прибульців, але вночі перед битвою всі ерули перейшли на бік Датія, а сам Сватуаз втік у Візантію. Герули, боячись могутності ромейв, переселилися у землі споріднених їм гепідів, — О.Г.)...» (Прокопій з Кесарії, «Війна з готами», VI, 15)¹²⁹⁶.

Без сумніву, все вищенаведене відображає певний міфологічний комплекс уявлень відходу після смерті (або поразки) в чарівну країну, з якої час від часу прибувають до ще живих сакральні правителі та жерці. Факт, що Туле віднесли подальші інтерпретатори на північний захід Європи, може пояснюватися тим, що його співставили зі згаданим Юлієм Цезарем племенем Белгіки тулінгами.

Але, крім всього, якщо врахувати фонетичну варіативність «Туле // Фуле», слід згадати місто Фулли — столицю готоалан в Криму (тепер — Чуфут-Кале або Тепе-Кермене, з XVIII — Кіркора, від *kirkos* — «яструб», «кільце»; вперше згадане в 579 р. при описі маршруту візантійських послів до хана тюрків Бохана [*Corpus Veneticum*, I:85.5])¹²⁹⁷, де в VII-X ст. проживали алани, греки, вірмени, євреї і тюрки, і саме сюди в рамках т.зв. «хазарської місії» прибув св. Кирило Філософ. І називалося це місто тоді Русскофулей, де перший формант слід пов'язувати з грецьким *gosko* — «ущельє» або *ruske* — «захисний» (пор. термін «русі-поліс» — «захисник міста»). В часі патріархів Фотія та Ігнатія (858-867 рр.) Фулли і Харасія («на Чорній воді») виступають як єпископство «охоцирів» (акацирів) Готської метрополії. В X ст. Фулли були підвищені до статусу архієпископства і підпорядковані безпосередньо патріарху. Надалі Фулли приєднувалися до Зікхійського та Сугдайського архієпископств, і останнє до XIV ст. іменується Сугда-Фульською митрополією. А якщо зауважити, що до Фуле герули прибувають кораблями, оминаючи землі істрів (а Істр — це грецька назва Дунаю в його течії на Балканах), то цілком ймовірно, що в уявленні північних германців островом Туле//Фуле міг бути саме Крим. Сам же факт переказу про те, що тут півроку триває день, а півроку — ніч, може бути віднесений, по-перше, до мотиву приналежності чарівного острова до «потойбічного світу» (де все не так, як у «подейбічному»), так і, по-друге, невірним зрозумінням германцями місцевого (таврійського) звичаю присвячувати частину року богові Сонця, а частину — богові Місяця. В результаті подальші інтерпретації не ототожили Фуле з Тавридою, а віднесли його далеко на північ, де, можливо, існувало теж уявлення германців та кельтів про «інакшу землю». Також назва Криму як Туле могла побутовувати саме у праслов'ян, в яких, як говорить М. Будімір, наявні терміни *tulmasu* і *tulku* з коренем **(s)tel/r* — «світає, ясно» (~ латин. *stella*, *aster* «зоря»), присутнім також у мітан. *talami* «іnterpres, вісник, тлумач», етрус. *Turms* «іnterpres deorum, вісник богів, тобто Меркурій», зах.-анатол. *Adramon* (в Лідії)¹²⁹⁸. Аналогічно, можливо, трапилось з чорноморським островом посмертного блаженства Ахіллеса Білим (Левке, тепер — о. Зміїний), який Гекатей переніс далі на північ, назвавши його Гіпербореею біля Молочного океану (*Amalchius oceanus*) і розмістивши на ньому гору чи долину на побережжі *Karambuka* (~ польск. *gremba/gromba* «пагорб»)¹²⁹⁹.

Також К. Мутті вважає, що про північну країну Туле знає й Гомер, називаючи її в «Одіссей» (X, 82-86) країною лестригонів зі столицею Телепіос («далекі ворота»; пор. з «далека Туле» у Піндара та Діодора Сицилійського) та замком Ламе (пор. з о. Ламой біля берегів Норвегії). «... Там люди, котрі сплять мало, можуть отримувати подвійну плату за роботу — вночі випасаючи темних биків, а вдень — білих овець, бо в цій країні шляхи Дня і Ночі близькі». Також він знаходить

свідчення про Туле-Гіперборею в ісламській традиції. А саме Абд-Ель-Карім Ель-Джілі (1365 — 1403) у «Книзі непорочної людини» (Kita' b al-insa'n al-ka'mil) писав, посилаючись на «Коран» (VII, 44 та 46; LIV, 55) що за межами семи кліматичних поясів є Al-Acra'f («Висоти») — «небесна земля, котра біліша за молоко і солодша від меду, де був створений Адам». Коли Адам залишив відпочаткову батьківщину, вся земля стала попелястого кольору, крім території далекої Півночі, де досі править Хізір і живуть «люди Невидимого» (ріджал-альб-гайб). Там не слід творити вечірні молитви, бо схід передує заходу «північного сонця»¹³⁰⁰. Мусульманський Хізір («Зелений») виявляє дивну тотожність зі слов'янським казковим персонажем — зеленим чоловіком, котрого Іван Царевич виявив у підвалі Мар'ї Морівни закутим ланцюгами в залізному казані, під яким горів вогонь, та випустив на волю — царем Коцієм Безсмертним. Смерть його — в яйці, яйце — в качці, качка — в зайці, заяць у залізній скрині сидить, скриня на міцний замок закрита і закопана під найбільшим дубом на острові Буян, посеред Моря-Океану. «...На Буяні острові, — писав відомий фольклорист О. Афанасьєв, — зосереджувалися всі творчі сили природи, як у вічно повному і невичерпному джерелі... Як і коли створився Буян-острів з його «мокрецьким дубом», передання мовчать»¹³⁰¹.

В певних європейських традиціях Туле стала розглядатися сакральним і містичним центром нордичної традиції (Туле-Огігія у Плутарха) та включена в коло передань про рицарів короля Артура. У середньовічному романі «Ланцелот», у його німецькій версії, яку здійснив Ульріх Зацікхофен, наявний епізод із самим рицарем Ланцелотом. Інший рицар Руадюран зустрів у лісі жахливу змію, котра вмовляла його, щоб він поцілував її. Руадюран відмовився, відмовилися й інші рицарі Артура. Але Ланцелот подався у ліс, і коли появився монстр, без вагань, на прохання змії, цілує її. Тоді змія стає жінкою дивної краси. Це була Елідія, дочка короля острова Туле, яка була приречена бути змією, доки найкращий рицар світу не поцілує її. Тут напрошується паралель з українською казкою про прихованого героя (Іванко-дурник), який рятує змію з вогнища (або від загрози вбивства), вона виявляється царівною і дарує своєму визволителеві чарівну каблучку, за допомогою якої герой буде летючий корабель.

У іншому творі Артурівського циклу, «Персевалі» Роберта до Борона синьо-золота (!) зоря Арктур називається «животворним сонцем Геліодсі», «новим полюсом», на котрий вказує магичний спис. Геліодсе — це незорий материк і шлях до нього знали мореплавці Туле: «Корабель зупиняється посеред океану, і навіть ураган не здатний зрушити його. Сушу утворюють застигли сапфірові хвилі — там ростуть прозорі дерева, плоди яких не слід зривати, бо їх аромат вгамовує спрагу та нагодовує».

Саксон Граматик розповідає про те, як Гормон (пор. з горою Гермон — північною межею Палестини і тим, що ім'я Галахада співвідноситься з назвою однойменної палестинської долини), син Гаральда, прагнучи вдосконалюватися духовно шляхом таємниць світобудови, а не застосуванням зброї. В першу чергу він вважав за доцільне перевірити свідчення мешканців Туле про царство якоїсь Герути з величезною кількістю скарбів. Щоб добратися туди, слід переплисти Океан, залишити позаду сонце і зорі, плисти в безмежному просторі хаосу і зрештою прибути до землі, де нема світла і панує вічна ніч.

Екзотерично стурбовані представники т.зв. «другої окультної європейської революції» (кін. XIX — сер. XX ст.) не сумнівалися в істинності передань про Туле. В 1918-1919 рр. з масонсько-езотеричного тевтонського братства «ГерманенОрден» (керівник — Герман Поль) виокремлюється в Баварії своєрідний пагінець — «Товариство Туле» (Thule Gesellschaft). Його символом стала свастика з мечем та вінком (пізніше їх замінило коло сонця з блискавкою всередині — Зонненрад). Члени товариства ставили за мету відродити магичні знання Туле з метою захоплення влади. Його керівником став турецький містик Рудольф фон Зеботтендорф, а виразником — журнал «Руни». Трансформовану організацію «Туле-Семинар» тепер очолює новий правий мислитель П'єр Кребс, а її східноєвропейське відділення «Thule Sarmatia» болгарин Антон Радославов Рачев.

У т.зв. «Неправдивих сагах» XIV-XV ст. говориться про таємничу землю на півночі від Скандинавії між Гренландією та Бьярмаландом (Пермяцькою землею), куди мандрівники потрапляють випадково під час бурі. Називалася вона Рісаланд (Risaland) — «Країна велетнів» (від рісі «велетень»; пор. з суч. нім. Riese). З цієї країни скандінави привозили золото, про що свідчить рунічний напис XII ст., виявлений у 1925 р.: her lago their er komo af risalade meth lothnu skipi af gulli ok thet er i thesum steini — «Тут лежать ті люди, які прийшли з Рісаланду на кораблі з вантажем золота, і

воно знаходиться в цьому камені»¹³⁰². Рісаланд уявлявся островом або частиною материка. Можливо, це або Кольський півострів, або один із архіпелагів — Шпіцберген, Земля Франца-Йосифа або Північна земля. До західного берега Шпіцбергена (норвежці називають його Свальбард) спрямована гілка теплої течії Гольфстріму, яка північніше архіпелагу дає початок потоку теплих проміжних вод в Північний Льодовитий океан. Звісно, цією течією потрапляли на Шпіцберген варяги та русичі. Останні заселяли його з XI ст. і називали Грумант, що є германською вимовою латинського *grandis* «величезний», «важливий» (від цього слова походить титул «гранд»), а отже версією автентичної назви Рісаланд. Археологи виявили стоянки первісних людей, які датуються IV тис. до н.е. Таку ж стоянку знайдено і на Канадському арктичному побережжі.

Чи можливе було реальне існування на півночі Європи (ширше — Євразії) сприятливих умов для існування «цивілізації Туле»? Палеографи відповідають ствердно. На їхню думку похолодання в Арктиці відбулося десь в середині I тис. до н.е., коли почала формуватися сучасна тундра. До цього тут панував т.зв. «субмаріальний теплий клімат», який визначають як «другий кліматичний оптимум». Перший (голоценовий) кліматичний оптимум існував в Арктиці десь в 9-2,5 тис. до н.е. (або 6-4 тис. до н.е.). Наприклад, на о. Жохова, одному з Новосибірських островів, в районі легендарної «землі Санникова», де мешкали таємничі онкілони з однойменної книги В.А. Обручева, в 1967 р. було знайдено кам'яні мисливські знаряддя, датовані радіовуглецевим методом 8-9 тис. років тому та приналежні до сумнагінської археологічної культури, поширеної від Таймиру до Чукотки. На території Гренландії знайдено викопну фауну, яка вказує на те, що тодішній клімат тут нічим не відрізнявся від теперішнього клімату в районі Женевського озера в Швейцарії. Також палеогеографами встановлено, що 10-12 тис. років тому теперішній підводний Північно-Атлантичний хребет не дозволяв сучасному Гольфстріму текти до берегів Європи. Теплі води Атлантики потоками досягали Північного полюсу, зігріваючи Арктику. Температура січня, наприклад, різко підскочила на 30 °С, рівень світового океану піднявся на 130 метрів, і шельф виявився затопленим. Крім того, за поглядами деяких палеографів та палеобіологів (І. Підоплічко, П. Макеєв, А. Маркевич, М. Золотарьов, І. Пузанов), похолодання припинилося (його максимум припав на 21-18 тис. років тому) у зв'язку зі зникненням її основної причини — як існуючої з кінця плейстоцену (рисс, LX тис. до н.е.) до початку голоцену (вюрм, X тис. до н.е.) Балтійсько-Біломорської затоки, відкритої на півночі водам Арктики, зігрітим Гольфстрімом, так і зі зникненням суцільної суші між Льодовитим та Атлантичним океаном (вищезгаданий т.зв. «поріг Томпсона» — лінія Гренландія-Ісландія-південна Норвегія)¹³⁰³.

Дж. Гудмен, Дж. Бада, Т. Прідо вважають, що саме цим суходільним «мостом» з Америки в Європу (!) проник сучасний тип гомо сапієнс (кроманьйонець), який сформувався в Америці десь 250-500 тис. років тому і виглядав як кавказоїдного типу мисливець на дольодовикову мегафауну, про що свідчать виявлені археологами черепи того часу (епоха Солютре), в часі льодовикового періоду (35-8 тис. років тому) кроманьйонці не раз переходили з одного континенту на інший (Азія-Америка-Європа) і поверталися назад слідом за мігруючими стадами, а з потеплінням у X-IX тис. до н.е. останні переселенці з Америки в Європу принесли нові культурні навички, невідомі більш архаїчному населенню Старого Світу. Серед сюжетів кроманьйонського розпису слід особливо відмітити «птахоголову людину» — одне з ключових зображень американської архаїки.

Але головною умовою, яка робила життя можливим і певною мірою комфортним у цьому регіоні, був сам льодовик. Зокрема, сама «тундра» розташовувалася значно південніше, ніж сучасна, а отже інсоляція (приток променевої енергії сонця) була більшою і сприяла розвитку трав'янистого покриву з однорічних рослин і перепиняла появі лісу (південніше була не лісотундра, а щось схоже на африканську саванну, де могутнім кущам та деревам перепиняли ріст стада мамонтів і шерстистого носорога, а ще південніше було щось схоже на теперішню північноамериканську прерію). Як наслідок, виникав родючий ґрунт, який швидко зігрівався у літню пору, мав достатню вологу, що не переходила у заболочування, бо й випаровування вологи було більше. «...Льодовик, — пише Л. Гумільов, — це величезне скупчення льоду, котрий тому й існує, що над ним стоїть стовп чистого повітря з високим тиском, тобто антициклон. Величезна маса чистого, ясного повітря захоплює значно більший простір, ніж сам льодовик. Отже, поряд з льодовиком, поряд із глибою льоду, котра здійснюється на кілометр, іноді на 2-3 кілометри, буде зовсім ясне небо, а отже — величезна інсоляція. Температура повітря низька, але сонце світить і нагріває землю. На землі росте трава. Сонце нагріває тіла тварин і людей,

їм не холодно. Вітру майже ніколи не буває. Висловлювалася думка, що довкола льодовика завірюхи навівають величезні кучугури снігу. Це географічна безграмотність, властива гуманітаріям. Якщо б навівало сніг, то це означало б присутність теплого вологого вітру, і тоді б розтопило льодовик. Нічого подібного! Снігу і дощів випадало мало. Розігрітий ґрунт створював конвекційні токи повітря, і іноді із сусідніх широт, там, де були циклональні умови, могли пробиватися невеликі повітряні маси, котрі випадали як дощ або у вигляді невеличкого сніжного покриття. Цього було достатньо, щоб за льодовиком у зоні антициклону простерся чудовий сухий степ з невеликою кількістю снігу, що не заваджало трав'янистим тваринам взимку добувати з-під снігу суху траву, дуже калорійну, насичену сонцем. З іншого боку, льодовик під сонячним промінням теж танув, тобто з нього стікали струмки та струмочки чистої прісної води, котрі утворювали на закраїні льодовика озера. А де озера, там і риба, і водоплаваюча птиця, котра переносить ікру на своїх лапах. А де волога, там буде рости буйна рослинність, там будуть рости ліси. Там при великому таненні почнеться скидування вод у вигляді рік, і вони потечуть туди, куди їм підкаже рельєф. Ці ріки створять у сухому степу, охоплюючому льодовик з півдня, необхідні тваринам водопої... А де копитні, там і хижакі, а серед хижаків і людина. Танучий льодовик — це оптимальні умови для розвитку людини... Льодовик увесь час переміщувався. Від Таймиру він, увесь час наростаючи, йшов до Фенноскандії і танув у Атлантиці. Циклони приносили дощі, тумани, мокрий сніг, котрий падав на льодовик і збільшував його. А на східній окраїні льодовик танув, тому тут і були кращі умови. Кращі умови у льодовиковий період були в Сибіру!»¹³⁰⁴.

Так, доки у Європі танув льодовик, як зауважує Н. Новгородов, стада копитних і шерстистих в Азії, що паслися в безсніжних холодних саванах, досягли берегів арктичних морів (наприклад, досі канадські олені-карібу влітку мігрують на побережжя Арктики, долаючи відстань до 3 тис. км). «... Стада мамонтів, вірогідно, приходили на Таймир тільки влітку. Вони паслися на прирічкових луках, багатою трав'янистою та кущовою рослинністю, яку тепер можна спостерігати в південних лісотундрах, наприклад, в басейні Анадирі або Пенжини. На літо мамонти змінювали шерсть на більш коротку... Тут, на Таймірі, у сприятливих умовах теплої пори року самки народжували дитинчат. Мамонти не були єдиними мешканцями лук Таймирської лісотундри. З інших супутніх їм крупних ссавців, слід щонайперше назвати коня»¹³⁰⁵.

Оскільки північ Азії має вигляд клину, де мис Челюскіна висувається в Арктичний океан на 12 градусів, стада тварин поступово кочували цим клином, а слідом за ними йшла людина зі списом. Саме тут почалася першоконцентрація тодішньої мезоевразійської людності.

Поступово в районі Таймиру сформувалася **ностратична (бореальна) протоцивілізація** (її стан був схожим з тим, як існувала «єдина» папуаська протоцивілізація до приходу європейців у Папуа-Нову Гвінею; її мовні нащадки (корені слів ностратичної прамови розпочиналися з чотирьох діакретичних голосних «а, і, у, е», виявляючих основні просторові відношення — віддаленості, близькості, глибини та висоти), йдучи за Х. Педерсеном — В. Ілліч-Світlichem — А. Долгопольським¹³⁰⁶, поділяються нами тепер на такі групи: урало-алтайців (**бріарених**; східних мезоевразійців), індо-європейців (**зефіральних**; західних мезоевразійців), семіто-хамітів (**євральних**; афраазійців), дравідо-еламітів (**нотійних**; південних мезоевразійців) та картвелів (**орітальних** мезоевразійців)), а осердям її стали таймирські гори Бирранга на берегах морів Карського та Лаптевих. На доволі скептичні попередні погляди щодо думки про зародження людської історії саме в північній частині Євразії тепер існують, на основі аналізу певних часткових особливостей мовних явищ (спорідненість слів, причетних до сигналізації сенсів «північ», «морок», «смерть», «страх» тощо), суто наукові концепції півночі як фактору глоттогенезу (Н. Луценко, М. Маковський)¹³⁰⁷.

Представники бореальної (ностратичної) спільності були **типovими європеїдами, північної скандинавської підраси** («масивні північні європеїди-кроманьйонці»)¹³⁰⁸. З Таймиру вони колонізували території на захід (Кольський півострів і Скандинавія, Пообсько-Іртишська рівнина), на південь (на Обь та Іртиш), а звідти — на південний захід (аж до Понтійського шельфу), та схід (на Лену, Індігірку, аж до Камчатки, Чукотки та Америки). Можливим це розселення було саме славнозвісною Великою Трансєвентійською тропою, що йде вододілами рік від Саян через Ангару і Лено-Єнісейським межиріччям з півдня на північ через плато Путорана та йде далі на Таймир і в гори Бирранга¹³⁰⁹.

Інші географи також констатують роль Північно-Західного Сибіру в епоху відступу льодовика:

«...не залишається жодних інших можливостей, як припустити заселення сибірської півночі Азії прибульцями із східного (Україна) Присередземномор'я (див.:¹³¹⁰, — О.Г.). З невідомих нам причин в епоху верхнього палеоліту вони пройшли в напрямку із заходу на схід майже весь материк Євразії і досягли верхньої течії крупних сибірських рік Ангари, Лени та їх притоків. Первісні мисливські племена, які переселялися в Сибір, були типовими представниками «європейського фізичного типу в його древній палеолітичній формі» (Окладников...). Вони досягли південного Приангар'я та верхів'їв Лени, коли безлісими просторами... тундри поряд з мамонтами кочували ще й носороги. Коли європейські переселенці замешкали на Мальті і Буреті (стоянках, — О.Г.), повний комплекс характерної для цього часу мамонтової фауни поширився далеко на південь і на південний захід — до Криму, півдня Франції і Піренейського півострова.... У матеріалі Ангарських стоянок кістки носорога наявні в достатку. Ця обставина дозволяє геологічно точно датувати час мешкання тут людини фінальними моментами льодовикового періоду, коли... північні олені слідом за відступаючим льодовиком стали рухатися до Льодовитого океану. У пізньопалеолітичних стоянках (верхньомадленських) і перехідних, можливо мезолітичних, стоянках Єнісею, Ангари і Лени (Дабаан, Макарово, Олекмінськ)... в достатку зустрічаються кістки травоядних тварин. Потепління, що відбулося, викликає перекочування на північ, до Льодовитого океану, пещі і полярної куріпки, де вони в суворих умовах Арктики продовжують мешкати до наших днів. На певних порах замість тундри основним рослинним угрупованням стає степ, більш сухий і спершу лише трохи більше теплішим. Його просторами вільно кочують стада биків та табуни диких коней... Не дивлячись на те, що кліматичні умови змінювалися поступово, без різких здвигів, тим не менше вони не тільки викликали крупні зміни в складі тваринного світу і рослинності, але й відбилися на всіх галузях культури пізньомадленських і азильських мешканців Сибіру у порівнянні з епохою Мальтинських і Буретських поселень. Ці зміни відбивалися і на типах жител, котрі з глибоко опущених у землю виходять або частково, або цілком на поверхню, і у різкому занепаді техніки виготовлення кам'яних і кістяних знарядь. Із вжитку зникають тонкі, з великою витонченістю створені буретською людиною прикраси, голки, булавки, а кам'яне знаряддя стає більш масивним і грубим. Ними зручніше рубати і колоти, а не шкребтати. У будівельній техніці застосовуються вже не кістки мамонта або носорога, а дерево. У їжу йде не м'ясо цих крупних тварин, а м'ясо кіз, козул та інших копитних... Цей перехід (до неолітичної техніки, — О.Г.) співпадає із збільшенням монголоїдних елементів серед старого європеїдного етнічного типу перших поселенців Сибіру..., виникає змішаний монголоїдно-європеїдний етнічний тип..., третій, «лапоноїдний» етнічний тип (з характерним ввігнутих носом, низьким обличчям, світлими очима і темноруським волоссям, — О.Г.). Кістяні останки людей «лапоноїдного» типу добре відомі не тільки в Сибіру, але й з пізньопалеолітичних стоянок Східної (Прибалтика) і навіть Західної Європи, цим засвідчуючи надзвичайно далеке просування пізньопалеолітичних та ранньонеолітичних монголоїдних людей на захід...^(1311 — О.Г.) Кордоном між тою та іншою (расою, тобто європеїдами та монголоїдами — О.Г.) можна вважати долину середньої течії Єнісею (щоправда, такі контакти засвідчені і на Уралі, де нащадки змішання європеїдів та монголоїдів, в яких вбачають предків сучасних індіан Америки, залишили славнозвісну стоянку Карабалікти, — О.Г.)... у верхній течії Єнісею представники європеїдної раси на більш тривалий час, ніж в інших районах Сибіру, проникли далі на схід, зберігаючи свої риси аж до карасукського і таштицького часу (X-VIII ст. до н.е. до I ст. н.е.) (пов'язаного з появою залізних знарядь, з величезним успіхом у землеробстві та іригації у засушливій Мінусінській котловині; тут виникає на основі карасукських, тагарських і таштицьких племен в V-VI ст. перша держава енісейських киргизів — хагасів, сучасних хакасів, які до змішання з монголоїдними хунну (представниками «роду Ворона-Карга», хакас. «каргази») були європеїдами — блондинами, рудоволосими та блакитноокими — О.Г.)...»¹³¹². «...Встановлене антропологами змішання монголоїдів із європеїдами з ананьєвської епохи йшло за рахунок проникнення певної частини населення з півдня в області зрубної культури, а з другої, за рахунок приїзду населення зі сходу — із Сибіру, з області Єнісею, де мешкали племена, котрих китайці називали дінлінами... Тагарської культури»¹³¹³.

Саме в районі Таймиру, на 77,4 градусі північної широти спостерігається засвідчене у «Ведах» на прабатьківщині аріїв явище тривалості полярної ночі протягом ста днів¹³¹⁴. Як зберегли переказ іранські міфи, настало різке похолодання: злий демон щорічно на десять місяців насилав на

батьківщину ариїв холод і сніг. Сонце почало сходити тільки один раз, а сам рік перетворився в один день і одну ніч. За порадою богів люди залишили батьківщину назавжди. «...І в царство Йіми прийшло триста зим і стало тісно людям і худобі. Тоді Йіма виступив за світлом на південь шляхом Сонця (тобто зі сходу на захід! — О.Г.) і розширив свою країну, де люди жили шістсот років, а потім знову розширив країну у бік Сонця і жили в країні дев'ятсот років». Перехід з тайги у лісостеп та степ призвів до зміни осілого типу прожиття на кочовий, змінився склад стад, з'явився у великій кількості кінь, змінилася стратегія і тактика війн, постали додатковий (рос. «прибавочный») продукт, його приватизація і, як наслідок, соціальне розшарування. Лісостеп дарував комфортні умови проживання — здатність прогодувати величезні стада худоби внаслідок травостою, що не випалювався сонцем, а також — заготовляти сіно на зиму, нормальні умови для рільництва та городнього господарства, невичерпні рибні ресурси.

Як резюмує Н. Новгородов, на згадку про **вторинну прабатьківщину європеїдів у лісостеповій зоні Південного Сибіру**, де існували такі блаженні умови, використовуються міфологічні поняття «ідилія» (у греків та римлян), Идиль або Идель (у тюрків), Идавель-поле (у давньо-скандинавській традиції) тощо¹³¹⁵. Також він вважає, що **первинна прабатьківщина сусідніх ще нерозділеної ностратичної мовної спільності була саме на Таймирі** і вони утворювали дві своєрідні братії — «хеттів» і «хаттів»(☺): «...хатти — з Хатанги, а хетти з Хети. Про це свідчать співпадиння найважливіших топонімів цих роз'єднаних регіонів: Таймиру та Малої Азії. На Таймирі головний гідронім називається Хатанга, що утворюється при злитті Котуя і Хети. Гідронім Хатанга (наприклад, Катеннгами по-евенкськи називаються всі три ріки Тунгуски) легко розкладається на визначаючу частину -хата і формант -нга. Формант належить тепер мешкаючому на Таймирі народу нганасани і означає множинність чого-небудь, в даному випадку багато хат (на це, проте, слід додати: «...«хе» є якимось давнім позначенням лісової місцевості. Не випадково на Таймирі три ріки, що протікають біля кордону лісу та тундри, порослі на берегах лісом; мають старі самодійські назви Хета (Велика і Мала Хети притоки Єнісея і Хета, по-евенкійськи Лама, конфлюент Хатанги). Дві Хети («Хетта») впадають також у Надим. Вірогідно, колись назва Хета означало «лісова», хоча сучасні самодійці, принаймні Таймиру, це слово перекласти не можуть»¹³¹⁶, — О.Г.). Слово хата українською мовою означає мазанку, на інших індоєвропейських мовах — житло, дім, поселення, фортецю, загін для худоби, місто. Найдивніше, що за даними Малолетко, з таким же значенням це слово зустрічається у вигляді хата, хотон, кутон та інших варіаціях у тюркських, монгольських, тунгусо-манчжурських, фінно-угорських, нахсько-дагестанських, австронезійських, кушитських і чадських мовах [Малолетко А.М. Палеотопонимика. — Томск.:Изд.ТГУ,-1992, С.153-155] (так примітка подана у оригіналі, — О.Г.). Така широка спільність свідчить, з одного боку, про дуже велику давність цього слова (укр. «хата», іран. kata, інд. kott, англ. cot, cottage, нем. cote, монгол. «хото», уйгур kant, остяц. «хат», «кат», угор. haz, хант. хот, хат, фін. хота, морд. kud, айн. kotan — «житло, фортеця, місто», що, на думку В. Абаєва, походить від кореня зі значенням «рити, копати, насипати, нагромаджувати»¹³¹⁷), коли мовна спільність ще не розпалася на мовні сім'ї, а з другого боку, про те, що ця спільність жила на Таймирі, на ріці Хатанзі.

Вважають, що на зміну верхньопалеолітичним мисливцям-ностратикам, які розселилися на захід і схід, на Північний Захід Сибіру прийшли **доліхокефальні представники** двох верхньопалеолітичних (кроманьйонських) культур мисливців на північного оленя — аренсбурзької та свідерської (у зв'язку зі зникненням мамонтів у XIII— XIV тис. до н.е. і відходу епіграветських мисливців на них на південь), нащадків гамбурзької та лінгбійської культур південно-західної Балтії (у свою чергу — спадкоємців мадленських мисливців на оленів). Аренсбуржці переселялися з Данії та Північної Німеччини на північний захід (в Норвегію) та північний схід (у Прибалтику), охоплюючи тоді ще існуюче Балтійське озеро, і створили культури т.зв. кола Маглемозе (VIII-VI тис. до н.е.) — Фосна (у Норвегії та Швеції), Комса (на крайній півночі Скандинавії та Кольському півострові), Аскола і Суомусярві у Фінляндії та Карелії, Веретьє на Сході Ладозького озера, Кунда в Інгерманландії, Естонії та Латвії і власне Маглемозе в Англії, Північній Німеччині та Данії. Для цього кола культур характерні специфічні вуглуваті ножі та кинджали, кістяні поворотні гарпуни з кам'яними жальцями для полювання на морського звіра, скребки, різці, проколки з кварцу і гірського хрусталу, різноманітна глиняна посуда, кам'яні кирки та лопати з рогів лося, прикраси з кістки тощо. Але

найдивнішим є перехід на території Фінляндії зі знарядь з кременю на кварцові вироби, що пояснюють вищезгаданою катастрофою в IX тис. до н.е. (в регіональному масштабі це був у 8213 р. до н.е. грандіозний прорив Балтійського льодовикового озера в Біле море), яка перепинила контакти Феноскандії з рештою материка і залишивши малі групи мисливців на північного оленя в становищі Робінзонів на величезному просторі¹³¹⁸.

Представники свідерської верхньопалеолітичної культури, що побутувала в районі Польщі, Білорусі, Литви та Волині і була споріднена з аренсбурзькою, просунулася на північний схід і заклала основи таких культур як Валдайська (на Валдайських височинах) та Бутівська (на заході Волго-Окського межиріччя), які стали родоначальниками наступних освоювачів Західної Євразії, в яких не без підстав вбачають **протосаамів та протофіннів**. За В. Сафоновим, значно пізніше відгалуження-«колонія» свідерської культури — т.зв. тахунська культура, докерамічний неоліт в Сирії та Палестині VIII-VI тис. до н.е. і її представники сусідили з автохтонною натувійською культурою, в якій в 7200 р. до н.е. захопили фортецю Ієрихон.

На територію ж Європи, звільнену свідерцями, прийшли **альпійської раси брахікефальні** лісові мисливці культурної спільності Дювенсі, яка в VIII-X тис. до н.е. охоплювала величезні простори від Темзи на заході і до Десни на сході (на території Польщі їх гілка — коморницька культура, Полісся та Литви — кудлаївська культура). Вважається, що говорили вони на **прототюркських діалектах**¹³¹⁹ (певні сліди спорідненості на рівні прамов виявляються між тюрками, шумерами та басками¹³²⁰, а останні трактуються як найбільш реліктовий у генетичному сенсі європейський етнос).

Нащадки аренсбурзького відгалуження Маглемозе близько VIII тис. до н.е. в басейні Вісли, Прип'яті та Німана сформували яніславицьку культуру лісових мисливців, колонізувавши надалі території до Сіверського Дінця та Криму. Вона стала на IV тис. до н.е. на основі саме цієї культури сформувалася могутня середньостогівська культура лісостепового Лівобережжя Дніпра¹³²¹. «... Ймовірно, саме з цим міграційним потоком із Балтії пов'язана поява в лісостепах Лівобережжя та Надпоріжжі масивних європеїдів вовнистого антропологічного типу, відомих із численних могильників VII-V тис. до н.е. Середнього Подніпров'я та Надпоріжжя... Отже, антропологічні дані підтверджують висновки археологів про міграцію у VII-VI тис. до н.е. мешканців Західної Балтії у південно-східному напрямі, через Польську та Поліську низовини у Середнє Подніпров'я, ... Надпоріжжя та Лівобережжя Дніпра і лишила численні могильники маріупольського типу, в умовах аридизації клімату під впливом Трипілля поступово опановувала навички відгінного скотарства. Вона стала підґрунтям найдавніших індоєвропейців — середньостогівської і споріднених з нею культур степового неоліту»¹³²² (нижньомихайлівської, хвалинської десь в VI-IV тис. до н.е., ямної, афанасьєвської в III тис. до н.е. та ін), тобто степової, відгонно-кочової культурно-історичної провінції (VII тис. до н.е. — XVIII ст. до н.е.).

Отже, носіями **пра-індоєвропейських діалектів** були представники культур пост-маглемозе, які просунулися на схід з берегів Балтійського і Північного морів аж до Приазов'я (де сформувалася на V тис. до н.е. маріупольська спільність). В Приазов'ї відбулася консолідація індо-європейців у потужну скотарсько-мілітарну силу (за Л. Залізником — Ю. Павленком). Саме тоді й виник етнонім «арії» з бореального кореня H-R-, значенням котрого було «хоробрий» («той, що харчить, як звір»): санскритське hAR-уака — «хоробрий», «доблесний»; древньоіранське AiRe — «хоробрий», фінське HuR-ja — «неістовий, «відважний», UR-ho — «хоробрий», «герой», HaR-taus — «усердя»; нанайське AR-da — «доблесний»; маньчжурське AR-cha — «йти назустріч звірові»; грецьке AR-istos — «ліпший», «доблесний», «хоробрий», AR-eithoos «атакувати»¹³²³.

Відбулася консолідація протоаріїв не без контактів (а то й ідеологічного впливу) лісостепових неолітичних носіїв праугро-фіннської спільності (наприклад, самоназва праіндо-європейців мала в праугро-фіннів принизливе значення: суч. фінн. oґја «раб, слуга»), сформованої на базі східної групи верхньопалеолітичної свідерської культури Полісся IX тис. до н.е.

Проте не обійшлося тут і без «південного» впливу середземноморсько-циркумпонтійських культур, північно-західною периферією яких була балкано-дунайська культурно-історична провінція. Її першим репрезентантом для прото-індоєвропейців була, за Л. Залізником, гребениківська культура пізнього мезоліту, за якою послідували культури Криш, лінійно-стрічкової кераміки, Боян,

Гумельниця, Кукутені-Трипілля¹³²⁴, носії яких були споріднені з носіями **пра-північнокавказьких мов**, субстратні сліди яких виявлені, зокрема, в давньо-грецькій мові С. Старостіним.

Можливо, як на нас, один і той же корінь лежить у словах Туле (Thule) та Атлантида (корінь «*-т*-л-«). Слід пам'ятати зауваження Р. Генона, що вторинні центри цивілізацій (а отже — і первинної, премордіальної Традиції) влаштовуються завжди за зразком найвищого Центру, і часто цим вторинним центрам давалося ім'я, характерне для цього Вищого Центру¹³²⁵. На думку Ю. Еволи, ця первинна цивілізація на півночі була саме «олімпійською», «сонячною» («Ми визначили цю расу як «олімпійську», прагнучи підкреслити тим самим її вроджену перевагу, бо її сутність вже у своїй основі була надприродною. Сила, йдуча зверху, була в цій расі постійною «присутністю», і ця «присутність» вищої сили наперед визначала дану расу до правління, до виконання царських функцій, робила її расою тих, «хто є», тих, «хто може», сонячною расою»)¹³²⁶, а надалі вже існували «героїчні» її реставрації.

Але Ю. Еволи та Г. Вірту, який використовував поняття «північно-атлантична традиція», заперечував Р. Генон, вважаючи, що «олімпійська» якраз була вторинною щодо премордіальної «гіперборейської» традиції¹³²⁷.

Аріософськи стурбовані послідовники Р. Генона та Е. Шюре («Ми бачимо — на зорі Білої раси — першого Творця арійської релігії, що виступає з лісів давньої Скіфії у подвійній тіарі Завойовника та Посвяченого»¹³²⁸) вважають, що існувала істинна правітчизна кроманьйонців («білої раси») — Боре(і)йя («Земля вепра») на північ від Понтійського озера, а її головним духовним святилищем була Кам'яна Могила (генетичну спорідненість з якою виявляють культові пам'ятки з аналогічними кам'яногомільним піктографічними знаками — біля с. Комарів біля Галича, с. Перківці Чернівецької обл., на пагорбі Турдаш біля с. Тертерія в Румунії, біля с. Вінча в Сербії, біля с. Цюшен в Гессен-Нассау в Німеччині, в печері Ла Модельяне у Франції)¹³²⁹.

Проте десь близько 5508 р. до н.е. сталася т.зв. «циркумпонтійська катастрофа» — прорив солених вод крізь Боспор і Дарданелли («Тритонське озеро»), внаслідок чого було затоплено чорноморський шельф і утворилося Азовське море¹³³⁰.

Вважається, що після затоплення Борії частина її населення під проводом Рами («Овна») піднялася вище, де заснувала Вищу Борію (Гіперборею) — Трипільську цивілізацію (бл. 5400-2750 рр. до н.е., за М. Відейком)¹³³¹. Можна припустити, що до нашого часу дійшов портрет Рами, засвідчений трипільськими антропоморфними статуетками (у виготовленні яких, без сумніву, дотримувалася певний ідеологічний канон). Расово він був «вірменоїдного типу» (носата круглоголова людина, тобто округла форма голови, сплюснена формою потилиці, різке випинання носа, спинка котрого має опуклу форму), хоча самі трипільці належали до грацильного доліхокранного середньоземноморського та масивного протоевропеїдного доліхомезокранного типів. Методологічно необгрунтованими є декларації В. Балушка про те, що «...«трипільці» українцями бути не могли, адже в їхні часи (V-IV тисячоліття до н.е. за каліброваними датами) навіть слов'яни не існували як окрема етнічна спільнота, оскільки ще не виокремилися зі складу стародавньої індоевропейської спільності»¹³³². Як бачимо, в цьому пасажі як змішуються етнічність і мовна приналежність, так і заперечується етніобіологічна тяглість спадковості. Також ігнорується доволі поширений феномен приналежності різних каст (варн, страт) одного етносу до різних мовних груп (іноді навіть не споріднених між собою). Як вважається, жрецька консорція «трипільців» була приналежна до протоіндоіранської мовної групи, землеробська — до кола прапівнічнокавказьких мов (ширше — балкано-кавказький, «циркумпонтійський»; субстрат чого виявлений, наприклад, у давньо-грецькій мові), військово-скотарська — до праугрофінського кола, торгівельно-«міграційна» (і можливо, виробників мідного начиння) — до близькосхідного (шумеро-хурритського конгломерату) тощо. Відповідно зі своїми релігійними культами обрядами, канонами та міфологемами. Крім того, в пізньому етапі трипільської цивілізації відбулася саме експансія землеробського конгломерату, у степову зону, звісно, трансформуючись і адаптуючись і змішуючись із місцевим населенням, переймаючи його релігію і замінюючи обряд трупоспалення на підкурганне поховання, але не скотарська агресивна інвазія, як вважалося раніше¹³³³.

Друга частина бореїців, на нашу думку, під іменами Фрікса і Гели перебралася під проводом Золотого Овна в Колхиду, де Фрікс Золоте Руно зробив предметом культу. Власне, як на нас, західно-північно-причорноморська зона колонізації отримала назву «Білої (Світлої) землі» —

«Шветадвіпа»: «...«Білою, світлою» стороною (тобто «заходом», тому що світло сонця довше тримається на заході), — зауважив О. Трубачов, — стали називати Північне Причорномор'я, очевидно, місцеві індоіранські племена, які поширилися звідси в протилежний бік — на схід. Ця назва закріпилася за слов'янами, які проникли сюди із заходу. Традиція називати цю країну «білою, світлою» залишалася живою довго, принаймні саме з нею пов'язана давньо-руська назва Білобережжя в усті Дніпра...»¹³³⁴.

Р. Генон та його послідовники приймають первинне значення імені Борей (саме як «Вепр, Боров» (санскр. «варахі»), а його епоха — Швета-Вараха-Кальпа («Білого вепра цикл»)¹³³⁵ (Борей у греків — бог північно-східного вітру; пор. бретон. Віз «північний схід» та слов. «біс» з фольклорним кабанячим рилом). Як на нас, слід зауважити, що у індуїзмі у божественній парі Шіви та Парваті, крім Ганеші (Піллаяра) та Сканди (Катарагамана, Картікейя), є ще два молодших сини — Бхайрава та Вірабhadра. Саме Бхайрава найбільше шанується серед нижчих каст. Йому посвячено багато вівтарів, розташованих у садах і часто біля узбіч доріг під старими деревами. Віруючі вважають Бхайраву сильним, могутнім та відважним, а тому звертаються до нього за допомогою. Вірабhadра тисячорукий та тисячоголовий, дуже жорстокий бог, тому любов'ю не користується, але шанувати його необхідно. За іншою версією, він народився з рота Шіви для того, щоб зруйнувати жертвопринесення Дакші. Аналогічно Бхайрава («жахливий») був народжений, щоб відомстити Брахмі, з чола Шіви (пор. з грецькою Афінною, народженою з голови Зевса!). Він — чудовисько з величезними іклами, підперезаний черепами та зміями. В той час протилежним Бхайраві є Вараха («Вепр») як третя аватара Вішну, який мстить демонічному володарю світу Хіраньякші за те, що той утопив землю в океані. У поєдинку, який тривав тисячу років, Варахі вбив демона і підняв з дна океану землю на своїх іклах. Грецьким аналогом Варахі як сили, здійснюючої світовпорядкованість, є гекатонхейр Бріарей, син Урана і Геї, сторож полонених в Аїді титанів. Коли боги-олімпійці повстали проти самого Зевса, богиня Фетіда (Тетія) привела на допомогу Бріарея, за що він був одружений на дочці Посейдона (Гесіод, «Теогонія», 817-819). Бріарей був володарем казкової країни Егеї (люди називали його Егеон, Αἴγαῖον), Овідій називає його морським божеством, він вважався винахідником військових кораблів. З невідомих причин він змушений був втікати з цієї країни (натяк на її затоплення?) у анатолійську Фрігію. Таким чином, змішувати образи Варахі-Бріарея та Бхайрави-Борея в образ Варахі-Борея є невірним.

В іранській традиції є сакральна ріка Варзоб, де присутні давньо-таджицькі слова «варз» — «високий, верхній» (аналог грецького «гіпер»; сучасне тадж. «боло») та «об» — «вода». На думку Андрія Іваннікова, саме слово «варз» є діалектним варіантом слів «фарс», «парс» — основи самоназви «парсо» — «перс». У свою чергу вони є похідними від сакрального індоіранського поняття «Варахі» — «Полярна Зірка»¹³³⁶.

«...Східнослов'янський термін «гора». — зауважують В. Іванов та В. Топоров, — позначає в ряді російських діалектів «північний і північно-західний вітер»; у значенні вітру, що дме із суші на море, застосовується те ж слово, а також похідні «горняк», «горич», пор. формально подібне «Горинич». Перше з наведених значень («північний вітер» [~ алб. *zagoren*, макед. *загорьнъ* «північний вітер», — О.Г.] буквально відповідає значенню дв.-грец. *boreas* «Борей, Північний вітер»..., етимологічно пов'язаного з рос. «гор» та іноді такий, що співставляється з іллірійськими іменами типу Вога як давньо-балканська назва «гори» (зокрема, в Македонії)»¹³³⁷.

Організатором переходу арій з Бореї до Гіпербореї І. Каганець вважає Раму-Аполлона (він же, начебто, Ной-Йона-Їма, Ману, Луг, Гопала), народженого на колоніальній периферії (острів Делос) і який приніс у Борею звістку про грядучу катастрофу — прорив Середземного моря через Босфор та Дарданелли в Чорне море¹³³⁸.

Факт народження Аполлона та Артеміди таємно та на навмисно створеному для цього острові, наштовхує на паралель з народженням ведичного мудреця В'яси («розчленувач, складач, редактор»), редактора Вед, автора «Махабхарати». Він народився таємно на острові, звідки його ім'я Двайпаяна («Острівний»). Його батько — мудрець Парашара (син мудреця Шакті від Адріш'янти і внук Васіштхи), а матір — Сат'яваті (пор. з назвою щасливого віку — Сат'яюга), дочка царя рибалок (!). Власне як епітет «Сат'яваті» використовується щодо войовничої богині Калі. Також міфічний персонаж Сканда-Картікейя, син Дурги-Калі, мав епітет «гуха» (*guha*) — «народжений в таємному

місці». Аполлону і Артеміді як братові й сестрі індійською паралеллю будуть Маться («риба») і Сатъяваті. Якщо перший був аватарою Вішну, який врятував під час всесвітнього потопу Ману (автора «Законів Ману»), то друга — аватара богині Калі, мати вищезгаданого редактора «Вед» В'яси. Матір'ю Матьсі та Сатъяваті була апсара Адріка («риба»), а батьком — напівбог-васу, цар Чеді Упарічара (црагісага ~ ст.-слов. «упыр»).

Одночасно премордіальну батьківщину Ю. Евола ототожнює з кельтським міфічним островом блаженних Аваллоном («Яблуневий»), вважаючи, що це вдійсності острів Аполлона, бога, кельтським іменем якого було Аблун або Белен¹³³⁹.

Тут хочеться згадати грецький міф про яблука Гесперид, що ростуть десь у саду на Північному Заході, поруч з яким Атлант (батько Гесперид) тримає небесне склепіння. Там же в саду б'ють джерела амброзії — напою безсмертя та вічної молодості (Hirrol. 742). Саме до Атланта звернувся Геракл за допомогою, прагнучи дістати ті яблука, дерево яких стеріг жажливий дракон Ладон, батько чарівної німфи Дафни («Лавр»), коханки Аполлона. Геракл підмінює Атланта у виконанні важливого обов'язку — триманні небесного склепіння, щоб Хаос все ж таки міг проникати крізь цю щілину ростом з Атланта і змушував людей звертатися за опікою і розрадою до богів.

Атлант приніс Гераклові три молодильні яблука і, здавалося б, герой міг спокійно вирушити до Греції, злукавивши і знову змусивши Атланта взяти на плечі небо, але в сади Гесперид прибули інші захланці, вже за самими Атлантовими доньками. Це були наймані розбійники єгипетського фараона Бусіріса. Геракл вбив нападників і врятував німф, які з вдячністю подарували ще яблука героєві (Apollod. II:5,11). Пізніше ці подарунки повернула на місце Афіна, бо ж то був шлюбний дар, який Гера одержала від Геї.

Скандінавам відома богиня Ідунн (дв.-ісл. ithunn «та, яка оновлює»), дружина бога поетів (скальдів) Брагі (теонім пов'язується зі слов'янським напоєм «брагою»). У «Молодшій Едді» розповідається про викрадення богині та яблук велетнем Тьяцці (дв.-ісл. thiaz), який для цього перекинувся на орла. Цей велетень тотожний грецькому Атлантові та єгипетському Шу-Атону і співвідноситься з небесами, а зірки — це його очі. Богам-асам за перемогу над Тьяцці мстить його дочка — Скаді, богиня полювання та лижництва, яку асам вдається замирити, видавши заміж за представника богів-ванів Ньєрда (Njorthr, Нертус/Nerthus латинських джерел; ~ дв.-інд. паг-, авест. паг, албан. пјег, ст.-грец. апег, вірм. ауг «муж, чоловік», лув. апаг-, хетт. іпаг — «сила, могутність»).

Після того, як від Гесперид відбув Геракл, туди прибули аргонавти. Побачивши прибульців, німфи від страху розсипалися на порох, але на прохання аргонавтів перетворилися на дерева, а потім — до звичайного вигляду. Потрапити на північний захід аргонавти змушені були тому, що Босфор і Дарданелли блокували їх колхідські переслідувачі. На думку англійського історика Еджертона Сайкса, аргонавти повторили шлях «з варяг у греки» у протилежному напрямку: Чорне море — Азовське море (Меотидське болото) — Манич (протока між Чорним морем і Каспієм, тепер — ріка) — Істер (Волга) Маримарусія (озеро Селігер у верхів'ях Волги) — волок до Ерідану (Західна Двина) — Ерідан — Балтійське море — Скагеррак — Північне море.

Гіперборейський Аполлон передбачає договір, а отже — і поступку: у Дельфах три зимових місяці шанувался Діоніс, а решту пір року — Аполлон; у Афінах Аполлона шанували влітку, а Діоніса — восени, зимою. Дельфійський храм Аполлона був збудований над могилою Діоніса, над його входом було зображення Аполлона з музами, а ззаду — Діоніса¹³⁴⁰.

Так многославное тут основали святилище Богу
Дети гипербореев <...>
Также Олен: он первым пророком был вещего Феба,
Первый, песни который составил из древних напевов.

(Павсаний. Описание Эллады. X. V,8).

У іранців символом договору, після певного турніру у «мірянні силою» (пор. з біблійним мотивом про боротьбу патріарха Якова з Богом, внаслідок чого було укладено заповіт із Ізраїлем) постають пара бог Сонця і Мітра (Міфра), а у індоіранців — пара Варуна (в індуїзмі Варуна виступає як «поет, вісник, лікар, священний візник» — suta, термін, позначаючий також касту, що походить від

шлюбу брахманів і кшатріїв) і Мітра є іпостасями учасників договору богів Бхаги та Ар'ямана. Тим самим відбувається встановлення ладу (*karso razah* — «виправлення меж») не тільки соціального, але й саме космічного. Тому він — праведний цар (*razah* — «міра, правда» > дв.-інд. *rajan*, латин. *rex* «цар»).

Мітра-Варуна є паралеллю грецькій парі Аполлон (Феб) — Діоніс (Вакх), германській Локи і Тор, галльській Єзус і Тараніс, ірландській Дагда і Луг (Нуаду). У відомому написі Ксанфа, виконаному арамейською, лікійською та грецькою мовами та датованому 359-358 рр. до н.е., власне у грецькому тексті згадується Аполлон, а у арамейському його варіанті він замінений іранським «глава влади» (Мітра?)¹³⁴¹.

Згідно з індоєвропейською традицією, існують дві групи божеств, що ворогують між собою. У індоіранців — деви і асури (ахури). «...Основоположний антагонізм асурів і девів у найдавніших писемних пам'ятках Індії — «Ведах», — зазначає С. Наливайко, — повторюється і в «Махабхараті» як війна двоюрідних братів пандавів та кауравів. Пандави уособлюють небесний (отже, брахманський) світ, а каурави — земний, воїнський. Кауравів, як ми вже казали, у цій війні очолював Бгішма, ім'я якого тотожне українському прізвищу Бушма. А родоначальником кауравів був легендарний цар Куру, якого індійська традиція відносить до царів Місячної династії. Тобто ми знову маємо «асурську» ознаку — Місяць. Батьками ж Куру були цар Самварана й донька Сонця. Ім'я її перегукується з іменем богині Тапаті — доньки Сонця, яке й саме має назву Тапан (той самий корінь, що і в словах тепло, теплий), Нащадки Куру ведуть свій родовід від Місяця, а Місяць споконвіку пов'язується в індійській мітології з водою, росою, соком і водночас із поняттям «лівий». Як Сонце — з поняттям «правий» (пор. в українській колядці: «то праве личко — світле сонечко, а ліве личко — ясний місяцю»)...)»¹³⁴². Паралеллю протистояння двох каст богів у грецькій міфології є боротьба титанів (дв.-егип. «*ttnn*» — «піднята земля») із олімпійцями (від палеобалкан. «олімп» — «гора»): «...Прометей належить до раси Титанів, велетенських братів Кроноса, які разом з ним повстали проти батька Урана і скинули його з трону. Зевс переміг їх разом з Кроносом... Прометей може породити лише слуг Часу, істот, що прив'язані до колеса відновлення і відрізані від своїх божественних коренів. Творець «людей у падінні», позбавлених божественного вогню, Прометей ліпить їх з мулу Землі, змочуючи сльозами»¹³⁴³. Тим самим олімпійці виявляються логічними антиподами концепції ведичних девів з їх колесом дхарми. Вражає, що через тисячоліття зіткнувшись із персами, які поклоняються ворогам девів — ахурам, греки вже не впізнали у них єдиновірців. Проте також навряд чи буде вірним припущення М. Серрано («Воскресіння Героя»), що протистояння Часові (Кроносу і титанам та «золотому вікові») символізує саме лівобічна свастика, яка протилежна обертанню Землі¹³⁴⁴. Навпаки, це символізує правобічна свастика — шлях вправо, із сходу на захід, довкола Олімпу, Сонця-Геліуса, єдиного титана, який залишився вірним епосі батька Урана (у іранській міфології сонцю додається народжений із гори помічник — другий візничий — Мітра, а у грецькій — олімпієць Феб-Аполлон). Також цікаво співставити з вищенаведеною концепцією протистояння Кроносу-Часові погляд Савітрі Деві на аватар епохи Калі-юги. Перша — Ехнатон, який був «Людиною над Часом», символічно зображався у вигляді сонця. Він — фараон, який прагнув повернення людства до давно втраченої попередньої Епохи. Але Ехнатон був містиком, не володіним практицизмом для своїх видінь. «Людина в Часі», на думку Савітрі Деві, представлена Чингіз-ханом, — деструктивна сила, що позбавлена ідеалізму. Його символ — Блискавка, вона діє у гармонії з природою своєї Епохи. В Гітлері Савітрі Деві бачить «Людину проти Часу», поєднуючи ідеалізм із силою, одночасно Блискавку і Сонце, котра веде боротьбу проти сил своєї Епохи на практичній основі. Він — Калкі (Хельгі)-Аватара, «Месник», що приходить в кінці кожної Епохи, його битва приречена. Отже, Савітрі Деві вірить, що дхармічний обов'язок «езотеричних гітлерівців» — зберігати полум'я націонал-соціалізму в часі Калі-юги.

Тут також виникає одна проблема: саме з Часом-Хроносом (Сатурном римлян) співвідноситься «золотий вік». Але щонайперше слід пам'ятати, що у власне грецькій міфології йде мова лише про «золотий рід» і у самих греків відсутнє наступне явище, що побутувало у римлян, — сатурналії, які починалися з 17 грудня (після закінчення збору урожаю) та тривали сім днів. У ці дні весь люд проводив у танцях та веселощах і навіть рабів садовили за стіл поряд зі свобідними, віддаючи цим данину «Золотому вікові».

У германців, відповідно, ворогують між собою вани та аси (*asr*). Наприклад, у інтерпретації

нацистського окультиста К.М. Віллігута-Вейстхора, це класи богів: Asen — «повітря» і Wanen — «води». Асів очолює Один. Після тривалої ворожнечі, у якій жодна група не могла взяти верх, вони уклали перемир'я та обмінялися заручниками, тобто уклали договір (сканд. vǫng, дв.-верх.-нім. wīni, швед. van «друг», ірланд. fine «велика сім'я», anfine «ворог», дв.-сканд. óvǫng «недруг», латин. uin-dex «поручитель відповідача, котрий замінює його перед судом та оголошує себе готовим взяти на себе наслідки процесу», а також санскр. mitra «друг», авест. miθra «договір» тощо). Відповідно, заручники-вани Ньйорд та Фрейр стали асами, а заручники-аси Хьйонір та Мімір — ванами.

Цікавою є здогадка М. Серрано про тотожність германського циклу про асів та ванів з переказами про ведичних божественних близюків Ашвінів, тотожних грецьким Кастору і Поллуксу, між якими укладається теж певний договір — частину свого безсмертя безсмертний брат віддає своєму смертному братові¹³⁴⁵. Також Ашвіни як покровителі переселенців та мандрівників розглядаються «Махабхаратою» як шудри серед богів (Марути — як вайші, Адіті — як кшатрії, Ангїраси — як брахмани)¹³⁴⁶.

Вважається, що в цьому міфі відобразилася боротьба прийшлих «індогерманських» племен із носіями мегалітичної землеробської культури Східної Європи. Той факт, що у «Сазі про Інґлінґів» говориться, що аси жили на схід від Дону (Танаквісля або Ванаквісля), а їхні головні суперники, вани — біля устя тієї ж ріки, наштовхує нас на припущення, що термін «вани» є ознакою спадкоємництва від ewan > «енів» — князів шумерів, святилище яких — «Кам'яна Могила» — існувало у Приазовських степах України (за А. Кіфішиним та Ю. Шиловим)¹³⁴⁷. Як вважає С. Наливайко, «... назва Україна може сходити до надзвичайно давніх часів, до назви Ахура-яна (типу Согдіана, Бактріана, Маргіана, Дрангіана, Сузіана), тобто Країна асурів/ахурів; саме така загадкова Земля Ахури один-єдиний раз згадується в «Авесті». Тож назва Ахураяна (іранський варіант) легко могла прибрати вигляду Окураяна, Окраяна, Україна, Вкраїна»¹³⁴⁸.

Якщо аналоги асів (asr) відомі в інших індоєвропейців (індійські асури, іранські ахури, словянський Чур), то вани засвідчені тільки у германців, а ворогами асурів (ахурів) виступають деви (даеви). Але перш за все «вани», «венеди» — це означення епічних героїв, витязів, що протистоять не тільки хтонічним істотам, але частково своїм мізерним нащадкам (як-от протистоять виродженням героїчні кавказькі нарти, скандинавські гаути або фіннсько-естонські сини Калеви). Аналогічно до того як під іменем «...«готи» у германо-скандинавському епосі розуміють не лише історичних готів, а певне геройське епічне плем'я, а епітет «готський» майже синонімічний «героїчному» (як і «нартський»). У таких розвинених епосах, як германський, грецький, індійський, готи і бургунди, ахейці та троянці, пандави і каурави, що вже зникли як самостійні племена і тільки увійшли в якості одного з компонентів у «етнос» носіїв епосу, — це перш за все героїчні племена давнього героїчного віку, певний героїчний зразок для майбутніх поколінь... В цьому зв'язку суттєво, що у образах героїв найбільш архаїчних епічних поем і переказів чітко виявляються реліктові риси першопредка або культурного героя»¹³⁴⁹.

«...Та й саме слово «аси», — пише В. Щербаків, — звучало ще так: «анси», «аньси»... деякі давньо-германські імена включають у свою основу корінь «анс» — на честь асів, або, точніше, ансів. Наприклад ім'я Ансельм... Але якщо в найдревнішому мовному пласті залишилося слово «анси», то чи не можна знайти міфічну країну асів, користуючись цією обставиною як ключем?.. У давнину була країна Аньсі. Так вона називалася у китайських джерелах. Інша її назва — Парфія. Це найкрупніша держава, суперник Риму на сході. Деякі дослідники вважають, що китайська назва походить від імені засновника династії Арсака... (Аршакидів)... Але сам Арсак, виявляється, проголосив себе царем у місті Асаак... власне місто Асаак з його основою «Ас» дало ім'я Аньсі з тією ж основою «Ас», «Анс»... Вічний вогонь у місті Асааді згадується Ісидором Харакським... Саме місто розташовувалося в області Астауена, що містить ту ж основу «Ас». По сусідству розташована інша область Парфії (її древнє ядро) — Парфієна з гробницями царів (обожнених предків). Місто, де знаходилися гробниці, так само назване. Це Парфавніса або Нісає... Нісає — грецька назва... Стара Ніса і Нова Ніса — ці назви дожили до сьогодні. Городища розташовані під Ашхабадом. Саме слово «Ашхабад», або «Асхабад», означає «місто любові». Як виникла ця назва? Невідомо. Я допускаю, що корінь той же: «Ас». Пізніші зайшли тюрки лише переосмислили його. Можливо, що «місто любові» за змістом відповідає призначенню гробниць і храмів Ніси і сусіднього Асаака: пошанування

обоженних предків (любов до них), тобто поклоніння богам. І у едичному циклі аси — і боги, і предки одночасно»¹³⁵⁰.

Цікаво також, що в Нісі, розташованій десь за Персією, і котру археологи досі не можуть ідентифікувати, грецька міфологія вбачала місце народження бога Діоніса. Також в Ірані існувала східна область Сагартія (Asagarta < Ас + Агартя?), що входила до складу Дрангіани (Сакастану; теперішній Сеїстан)¹³⁵¹, а частина послідовників іранської релігії у Східному Туркестані тибетцями визначалася як «аші».

У Західному Сибіру, на землі праіндоіранських племен ріка Обь досі угро-фінами називається «Ас» (а Іртиш — «Аг пал Ас», Єнісей — «Хопі пал Яниг Ас»), і власне назва хантів, селькупів та кетів як «остяки» («ас-ях») означає «обські люди»¹³⁵² або as-takkaa (-dakka) — «раби асів». «... Назву роду (фратрії) [лісових енців] Аседа ми співставляємо з поширеним у південно-західному Сибіру у минулому етнонімом ас, аш, ач, аз. В енецькій мові наявний суфікс ді, котрим утворюється відіменниковий прикметник, наприклад, мутга — «лісовий», мутгаді — «лісовий»...; від слова ася («тунгус») утворено назву роду [у нганасан] Асяду («тунгуський»)... Назву Аседа (в XVII ст. Асіда) можна перекласти як «ас-ський» (який походить від «ас-ів»)... Народ Аз згадується у давньо-тюркських написах VIII століття нашої ери... С.В. Кісельов називає народ Ач гілкою киргизів, які населяли степи Хакассії від рр. Чорна і Білий Юс до р. Уйбата... Більш пізніші повідомлення про аз'ів наявні також від X і XI ст. В цей час ази частково вже жили в басейні р. Чу в Середній Азії. Але, як ми знаємо, вони залишилися і в Західному Сибіру. Аш-кіштіми жили в басейні р. Чумиша, а ачинці — по верхньому Чумишу і в басейні р. Томь. Окремі роди аз'ського походження були і серед алтайкижи (був. телеутів) — Пайлаг-ас..., Байлаг-ас...; у теленгітів і тубаларів — Ітт-ас..., Тетит-ас або Тіт-ас і Юрт-ас або Тюрт-ас... Можливо, що у давнині назва ас (аз) було більш ширшим... Цілком можливо, що аз'и були спочатку тюркомовним або кетомовним... народом... серед енців рід Аседа вважався «нечистим», але дуже войовничим. Можливо, все це є свідченням його особливого, тюркського або, наприклад, кетського походження... Ця обставина добре узгоджується з... легендою про походження предка роду Аседа, який приплив на колоді, аналогічно до того, як на плоті опустився вниз по Лені предок якутів Омогой-бай... Можливо, від аз'ів походить і рід Нгевасяда у лісових ненців. Цю назву можна перекласти як «головні аседа» (тобто «головні», «перші» аседа)... Щоправда, аз'и були, очевидно, великим народом і... представники різних його підрозділів могли вступати у шлюб і могли незалежно один від одного переселятися на Північ...»¹³⁵³.

Деякі дослідники виявляють паралель уральських остяків (хантів) з америнідськими астеками/ацтеками (ширше — юта-ацтеками, до яких належать й північноамериканські юта і команчі), антропологічні предки яких залишили на Уралі палеолітичну стоянку на озері Карабаликти. Також цей факт спорідненості підтверджує лексика, виявлена методом глоттохронології Ж. Дюмезілем.

Якщо допустити походження теоніму «вани» від шумерського *ewen > en «князь, володар» (пор.: шумер. «ануннаки» — «сім'я князя», група божеств — покровителів, заступників та посередників між землею та небом, а з аккадського часу — боги землі та підземного світу, в той час як «ігіги» — «космічні боги»), то, можливо, «аси» < «анси» слід виводити з шумерського «анзуд» (шумерське ім'я, яке аккад. витлумачили фактами своєї мови «анзу» — «бура — вітер» ~ хетт. huvant «вітер», huvus «жити»), назви величезного божественного птаха — левоголового орла, якого прогнав Гільгамеш із гнізда на дереві богині Інанні-Іштар «халуппу». Анзуд заволодів інсигніями бога неба ЕнЛіля та таблицями долі — «ме» (пор.: бог-ас Один прибив себе списом до світового дерева Ігдрасиль і через цей шлях ініціації отримує знання священних рун). Інший епос розповідає про боротьбу ніппурського бога Нінурти (у Лагаші — Нінгірсу), сина бога ЕнЛіля, з Анзудом, поряд з тим, що епічні пісні оповідають про перемогу Нінурти над злодієм Асагом. Останній — створений богом Аном в горах, на колінах Ануннаків, випускаючий с'яйво (melammu) і претендуючий на престол Ніппура.

«...Індійський вчений С.Чаттерджі висловлює здогад, що під асурами може критися згадка про народ «ашшура», тобто ассірійців. З їхніми культурними досягненнями та безжалюністю на війні орії-арії безпосередньо зіткнулися під час свого перебування в Малій Азії... Ассірія, як відомо, зазнала поразки 612 року до н.е. від мідійського царя Кіаксара, а Мідією певний час володіли

причорноморські скити — до пори, коли скитських ватажків спостигла доля, дивовижне схожа на долю антського князя Божа та його старійшин»¹³⁵⁴.

Але тут слід мати на увазі наступне: «...термін «ассірієць» (... aššuraju, пізніше aššuru) слугував... для позначення особливої неповноправної, етнічно чужої ассірійцям-семітам категорії населення. «Ассірійцями»... називали власне не ассірійців, а підкорене ними хурритське населення»¹³⁵⁵, котре спільно з арійськими племенами на Близькому Сході утворило могутню державу Мітанні (поч. XIV ст.). Тільки після завоювання Мітанні семітські правителі Ашшура стали титулуватися «царі країни Ассірії» (šar mat Aššur). Те, що написання aššur без подвоєння š часто зустрічається у більш пізній час — А-šur, П. Кречмер та Л. Ліпін власне пояснюють походженням слова від індійського asura «дух». На заперечення І. Дьяконовим, за яким це слово є діалектним варіантом загальносемітського qattul/guttul > *šr— > Aššur, ми вважаємо, що є підстави говорити про походження хуррито-арійського «асур» як іншомовного із семітського (місто Ашшур засноване ще в IV тис. до н.е., в той час як арійські імена в Передній Азії датуються лише з II тис. до н.е.¹³⁵⁶ Можливо, що навіть відбулося переосмислення у зв'язку з сусідкуванням із семітами індо-європейського за походженням слова (збереженого у хеттській мові як hasas «внук» або asus «добрий»; протилежне за значенням слово italus «поганій» може, без сумнівів, вказувати на ту частину анатолійців, які, за легендою та археологічними даними, переселилися під проводом Італа із Лідії на Апенніни) у напрямку до іранського (чи мідійського) asā «камінь» (авест. asdnga) і може знаходити підтвердження в легенді про те, що родоначальник германських асів Бурі народився із соляного каменю, який облизала корова Аудумла (пор. з біблійним мотивом про перетворення в солевий стовп жінки Лота).

Спокусливо ототожнити самого Одіна з вищезгаданим месопотамським Етаном, легендарним правителем міста Кіш (XXI ст. до хр.е.), «пастирем, який піднімався на небо та облаштував усі країни» (у Елліана, автора 3 ст. хр.е., політ на орлі на небо приписується самому Гільгамешу). За одною з версій, Етана — перший цар на землі, рятує мудрого орла (Анзуда?) від помсти змії (пор. з українським Котигорошком, що рятує грифа, та афроевразійським міфологічним мотивом «Розорювач гнізд»), за що той допомагає героєві здобути з неба «траву народження», бо дружина Етани не може розродитися. Як наслідок, народжується син Етани — герой Баліх або Паліх. Як не співставити сина Етани Баліха з улюбленим сином германського Одіна Бальдром!.. Він — муж Нанни і стає богом «померлим», залишається у потойбіччі — «хелі» (пор. : шумерська богиня-тлумачка снів Нанше, а її чоловік — перевізник у царстві мертвих Ур-Шанабі, який є «підземною» іпостассю Баліха). Цілком можливо, що предки «праіндогерманських» племен праіндоевропейської спільності контактували з шумерами і, крім того, кочували від Дону до іранського Загросу та Месопотамії (шумерам вони були відомі як таємничі «дракони (з-за) гір»), залишаючи свої гени та свої «відколи» на всіх цих теренах, а взамін беручи як набутки цих цивілізацій, так і збагачуючи чужими елементами власну міфологію, що, зрештою, значно відмежувало прагерманців у духовному плані від решти праарійської спільноти.

Тюрки євразійських степів, які успадкували їх від своїх іраномовних попередників массагетів, зберегли епос «Шан талгау» про бурхвана-героя Аудана-Барса-Джураша, сина Самара і Ашна, в якому власне й бачать тенгріани германського бога-аса Одіна. Тюркський Аудан став першим серед людей жерцем-володарем (каганом) і першим духом-алпом, який помер, віддавши своє життя за безсмертя свого смертного сина Іджика (він же перський Джемшид, авестійський Йїма), засновника царства Ідель-Урал., а надалі він виступає як цар потойбіччя Ерлік-хан (його добрий брат, володар Заходу — Ульгень; у башкир, відповідно, це — злий Шульган і добрий Урал-батыр, діти Янбірде і Янбіке, котрі володіють таємним знанням про минулий всесвітній потоп). Інші імена Аудана: Енкей («Біче»), Боян, Маджі (Міше, Меше «Дуб»), Гуроги («Син могили»), Узі («Красивий»), Тюргеш (Тюркют, Таргіз — «Самець»), Джураш («воїн, юнак», тобто Юрій-Георгій)¹³⁵⁷.

Саме родоначальника асів Одіна та їх історію Сноррі Стурлусон виводить з Трої та Гелеспонтиди. «Сага про Інґлінґів» говорить: «...Країна в Азії на схід від Танаквісля (Дону) називається Країною Асів або житлом Асів, а столиця країни називалася Асгард. Правителем там був той, хто називався Одіном. Там було велике капище... в ньому було дванадцять верховних жерців. Вони називалися диями.... Великий гірський хребет тягнеться з північного сходу на південний захід (Урал). Він відокремлює Велику Скіфію від інших країн. Неподалік на півдні від нього розташована

Країна Турків. Там були у Одіна величезні володіння... Через те, що Один був провидцем і чарівником, він знав, що його нащадки будуть населяти північну окраїну світу. Він посадив своїх братів Ве і Вілі правителями в Асгарді, а сам вирушив у дорогу і з ним всі дії і багато іншого народу... Один ввів в країні ті закони, котрі були раніше у Асів...».

Геродот знає іранське плем'я германіїв (I, 125) та декількох персонажів на ім'я Отан (перс. Утана). Найвідоміший з них був сином судді Сісамна (якого за провину цар Камбіз стратив, зідравши живцем шкіру та обтягнувши нею крісло судді) (V 25 — 28, 116, 123). Саме цей суддя і полководець Отан завоював Візантію, Калхідонію, заволодів Антандером у Троаді і Лампонієм. Потім завоював острів Лесбос, який до цього ще населяли пелазги. (V 26). Геродот також зауважує, що «єдиним вільним домом» у персів був дім Отана, Ахеменіда, один із тих «семи персів», які влаштували змову, в результаті якої один з них, Дарій I, став царем. У зв'язку з тим, що сама резиденція царя знаходилася поза «фатерляндом», то остання управлялася Молодшими Ахеменідами, до яких і належав Дарій. Коли ж генеалогічна лінія Дарія I стала царською, то власне намісники-царі стали насаджуватися зі Старших Ахеменідів. Саме Отан, син Тухра і внук Фарнаспа («фарн»+«асп»-«кінь»), і був таким намісником-царем у Персиді при царях Дарії I та Ксерксі I, а на часі війни з греками він командує персами, а його син Анаф, батько жінки Ксеркса I Аместриди, — кіссіями (сузіанами). Такий стан речей був аж до падіння Ахеменідської імперії. За Дарія III «нащадок одного із семи персів» Орксін (Арріан, як зауважує І. П'янков, в одному місці дає читання Отан) здійснює спільне керівництво персами та сузіанами, а потім претендує бути намісником Персії (Herod., III, 83-84; VII, 62; Agr., Anab. VI,29,2)¹³⁵⁸.

Цілком можливо, що під германіями Геродата слід також розуміти мешканців області Гутіум на захід від Мідії, намічник якого Гобрій разом з військом Кіра Великого вступив у 539 р. до н.е. у Вавилон. Цюправда, Ксенофонт у «Кіропедії» називає Гобрія «ассірійцем».

«...Схоже, — продовжує С. Наливайко, — що тема асурів та девів відбивається також у ближчі до нас часи — вже на слов'янському ґрунті. Маємо на увазі стосунки між полянами (на санскрт. «pal», «palak» означає «захисник», «воїн», «охоронець», «правитель», «цар») та древлянами (пор.: дв.-інд. dhanuh «дерево» та назвою групи асурів як «данави», — О.Г.), полянами та іншими східнослов'янськими племенами, які в деяких літописах помітно протиставляються, як в Індії деви та асури, брахмани й кшатрії, жерці й воїни. У міті про царя Яяті наймолодший його син Пуру (санскритське «пуру» тотожне грецькому «полі» (багато), звідки й «плем'я», «народ») виявляється найблагороднішим і протиставляється своїм братам — теж родоначальникам племен. Так і в руських літописах поляни протиставляються іншим східнослов'янським племенам. Пуру, хоч він і наймолодший, усупереч традиції став царем, бо єдиний зважив на батькове прохання і віддав йому свою молодість. А поляни, на противагу древлянам, кривичам чи дреговичам, мають мирну й лагідну вдачу та шлюбний звичай, не викрадають собі дружин на бісівських ігрищах, шанують батьків і предківські звичаї. Особливо в цьому плані показові стосунки полян та древлян, де останні мають виразні «асурські» ознаки. Тож у світлі сказаного про легендарного царя Куру, про плем'я Куру, згадуване ще в «Рігведі», яке, доречі, має написання «кріаі», привертають увагу українські факти. Зокрема, назва древлянської столиці Коростеня та інші назви типу Корост, Коростишів, Корсунь можуть бути спорідненими з індійськими назвами типу Курукшетра («Поле Куру», де й відбулася вісімнадцятиденна битва, описана в «Магабхараті»), Куруджангала («Гай Куру») тощо»¹³⁵⁹. Тут слід додати, що в протистоянні між двома «фратріями» слов'ян — а саме у літописному переказі наявна шлюбна колізія між двома весільними групами (фратріями) — сватанні древлянського князя до полянської княгині домінує свята княгиня Ольга (пор.: дівчина сама обирала собі чоловіка, через що й індійська назва «сваямвара», тобто «самобір», «самобрання»; також згадаймо перипетії сватання-війни Кіра Великого та цариці масагетів), яка, зрештою, проводить на Русі реформу — встановлює «устави та уроки» та обирає собі небесного нареченого — Христа.

У власне ведичній традиції індоаріїв під іменем Апала («незахищена») виступає богиня Шрі-Лакшмі, вірна супутниця бога-героя Індри. Вона домагається прихильності («договору») від буйного героя, принісши в дар йому сому — божественний напій, який він спробував з її вуст (інд. soma = іран. haoma = дв.-слов. *shьmelь). Аналогічно в кельтській традиції може отримати владу («договір із общиною») тільки той, хто отримає в дар «пиво з Кули», тобто благословення (dergflaith «червоний

ель/влада»), так як його отримав від дочки короля Конана з Кули чарівної Медб (валл. *meddw* «напій», англ. *mead* «мед») Летдерг («Напівчервоної») її чоловік — верховний король Конхобар (пор.з британським мотивом Гвіневери і короля Артура).

У грецькій традиції іменем Деметри виголошували і укладали договори, а урядовці та судді приносили присягу Деметрі, в якій обіцяли дотримуватися писаних законів і традицій. Вона благословляє своїх обраних напоєм кікеоном, а її культ поширює по світові перший посвячений — «міст» Тріптолем («Тричі воїн»). Останній зображався на фантастичному троні з крилатими колесами і в обрамленні змії та супроводі Силена з глеком вина. Павсаній (II ст. н.е.) повідомляє, що, за свідченням фракійців, саме гіпербореець Абаріс, друг Піфагора, побудував у Спарті храм дочки Деметри — Діви спасіння (Кори Персефони).

В сенсі дотичності дарительки сили (соми) як благодаті Шрі-Лакші-Апали до буйного кшатрійського бога Індри можлива інтерпретація, за якою даний сюжет відзеркалив «праіндоарійську» релігійну реформацію, а саме: опертя на військовий стан з його таємними чоловічими союзами впротивагу жрецькому станові з його ідеологією про Золотий вік та утвердження влади мудрого сакрального володаря, що, зрештою, на думку В. Матвеева, відобразилося в непримириме протистояння двох класів божеств колись єдиного «праіндоіранського» пантеону — девів та асурів (богів та титанів)¹³⁶⁰.

Так, дійсно, слід погодитися з В. Матвеевим, що самі воїни, прихильники культу девів та громовержця, не могли створити цілісного релігійного вчення і що його зробили шамани та містики з їх культом галюциногенів (соми, хаоми) та екстатичних, терапевтичних практик¹³⁶¹. Проте слід брати до уваги жорстку традиціоналістичність праарійської спільності¹³⁶², за якою причетними до девіантних (містичних) практик могли бути тільки ті представники верств суспільства, за якими таке право визнавалося з причини надзвичайної актуальності їх практичної діяльності (ковалі, гончарі, колісничі, знахарі тощо). Саме шаманство в силу своєї претензії на «абсолютну» девіантність¹³⁶³ як окремий соціальний інститут не могло існувати також і в сенсі жорсткої диференціації за тричленною функцією (за Ж. Дюмезілем): на жрецтво-брахманів, воїнів-кшатріїв (головним чином, воїнів-охоронців та мисливців) та вайшів (землеробів, скотарів, ремісників)¹³⁶⁴. Проте духовність шаманів могла бути як привнесена «зовнішнім пролетаріатом» (в сенсі термінології А.Дж. Тойнбі), тобто з іншоетнічного середовища, так і легітимізована в наявній традиціоналістській структурі. Останнє відбулося включенням шаманізму у військову верству (ототожнення битви і оргіастичності, створення ініціальних таємних чоловічих союзів, культ воїна-«перевертня»). Але не вірним є твердженням В. Матвеева, що в силу цього синтезу постав культ громовержців (Зевса, Перуна, Юпітера, Тараніса, Індри)¹³⁶⁵. Більшість версій міфу власне свідчить про «приборкання» даного антижрецького культу воїнів-марутів практикуючими шаманізм. А оскільки останні виступають в жіночій іпостасі, то й не дивно, що це представниці іншоетнічної традиції (сусідньої праарійцям), як правило, завойовані героями-переможцями (можливо, про це свідчить і загибель Геракла від подарованої Деянірою сорочки, насиченою отруйною кров'ю вбитого кентавра). Романтики від історії та психоаналізу вважають, що, можливо, нещасні, позбавлені рідних та близьких, коханих та вогнищ предків, навмисне спровокували повстання своїх нових чоловіків проти усталених устоїв суспільності і цим відомстили загарбникам (а вже потім, начебто, почали відчувати фрейдиський комплекс вини перед «батьками», внаслідок чого і виникла релігія)?

Богом, який радо приймає в себе асурів (в противагу винищувачам асурів Індри та Вішну-Нараяні; іноді називається один персонаж — Індра-Вішну) є Варуна (його грецький аналог — Уран; С. Наливайко зазначає: «...Варуна — це ніч», — мовить один давній текст. Це дозволяє припустити зв'язок імені Варуна з українським словом «вороний»). Це тоді коли в самому імені Варуна компонент Вар— є водночас і «вода», і «бик». На означення Дніпра є кілька давніх назв із таким компонентом: Вар, Варом, Варух»¹³⁶⁶). Також їм сприяє богиня Лакшмі, дочка мудреця Васудеви, яка умовила Вішну залишити за асурами у володіння Паталу. Вона ж звільняє з потойбіччя царя асурів Балі, сина Вірочани, раз в рік у день Діпалі, що нагадує людям про те, що в часі володарювання у всесвіті Балі («баліраджа») був період щастя і достатку (Кріта-юга). В цей день Діпалі сонце входить у сузір'я Терезів — Тула, Тоола (епітет Теламон — «зважуючий; пов'язуючий» носить титан Атлант¹³⁶⁷; пор. з тим, що архангел Михаїл зображався з мечем у одній руці і терезами-вагами — в другій;

традиціоналісти люблять цитувати вірш Р.М. Рільке про те, що «терези передані з рук торговця в руки Ангела», вважаючи, що мова йде про втрату пріоритету цивілізації консюмеризму; тут також хочеться навести паралель з титаном Прометеєм, якому орел довбе печінку — остання на давньо-єврейській визначалася словом *saved*, що також означає «тягар, вага, багатство, могутність»¹³⁶⁸; наведені факти відсилають до загиблої цивілізації Атлантида та до полярної землі блаженних Туле, пов'язаної з Гіпербореею переказів про Аполлона та Гіперботіконом Вольфрама фон Ешенбаха). Свято тотожне кельтському святу пастуших вогнів (дим окурює, і цим мовби благословляє від імені предків, худобу) Бельтайну (Кетшамайн), коли потойбічний світ вступає в контакт з людством через певні знамення, як-от битва драконів в легенді про Ллуда і Левеліс, або ж через з'явлення героєві Пуїлові богині Ріаннон¹³⁶⁹. Щоправда, воно святкувалося 1 травня. Але цілком вірогідно, що Бельтайн відкривав пастуший цикл року (вихід на літні пасовиська), в той час як індуї зберегли свято повернення стад з літніх пасовиськ, з яким співпадає кельтське свято Самайн, присвячене союзу бога-войовника Дагди з богинею верховної влади Морріган (Боанни). Також в аттичному календарі Аполлону-Пастуху (Ном., II. II:763-767; XXI:448-499; Нумн.II:47-54; Apoll.Rhod. IV:1218; Paus. VII,20,3-5; Macrobian. Sat. I,17,45) були присвячені Піанепсії — пов'язані з плідністю та родючістю, зі збором осіннього урожаю і взагалі з боротьбою проти стихійних сил природи. Аполлону присвячувалися Таргелії як свято збору літнього урожаю.

Присвячений Бельтайн богіві Белену, богіві джерел, лікування та пророцтв. Власне Р. Генон підмітив, що кельтський Белен з оленячими рогами (римляни називали його по-латині Цернунн «Рогатий», але пор. з латин. *cernis* — «ти бачиш»)¹³⁷⁰ та гіперборейський Аполлон Рогатий тотожні і відсилають до рогатого бога Сатурна-Кроноса, в часі володарювання якого панував Золотий вік (рід)¹³⁷¹. Александр Македонський, згідно із сірійською легендою (записана в VI ст.) у розмові з божеством зазначає: «Я знаю, що ти виростив у мене на голові два роги, щоб я міг зруйнувати ними царства світу». У «Корані» він згадується під іменем «Зу-л-Карнайн» — «Дворогий» (18:82). Цей же титул, за аль-Масуді (II:242—249) зрідка застосовувався до правовірного халіфа Алі, зятя пророка ісламу¹³⁷².

Також можливо, що «рогатість» героя свідчить про приналежність його до т.зв. «бродячого сюжету» про виховання ланню великого засновника держави, тобто отримання своєрідного благословення-ініціації від богів, присутнього у розповідях про дитинство Кіра (Just., I,4,10; XLIV,4,12), Гіерона (Just., XXII,4,6), Габіда, царя Тартесса (Just., XLIV,4,2,8-11), Ромула та Рема (Just., XLIV,4) тощо.

Цікавою також в даному контексті є буддійська інтерпретація («Махаваста») арійського сюжету про «сина лані»: лань випадково проковтнула сечу з сіменем рішкі Каш'япи, завагітніла і народила хлопчика, котрого вигодувала своїм молоком. Хлопчика назвали Екашрінга («Однорогий»; пор. Шрінгін — «Рогатий»). Він, вихований аскетом, проте одружується на царівні Наліні і стає «володарем землі» та батьком шістнадцяти близнюків. З часом він передає владу старшому синові, а сам йде у аскетичний ашрам. Аналогічний переказ існує в тибетському «Канджурі», за яким юнак народжується від рішкі та газелі, виховується аскетом, потім стає мужем царівни Шанті, але розчаровується в тому, що втрачає буддиські «видіння» і повертається до аскези. Існують аналогічні індуїстські перекази. В «Рамяні» (I, 9-11) та «Махабхараті» (III. 110-113) внук Каш'япи аскет Ріш'яшрінга («Ланерогий») спокушений царівною Шантою, стає володарем Анги, а Індра благословляє його спустошену землю (пор. з країною Саррас у епосі про Грааль) могутнім дощем. Народжується ж Ріш'ярінга від того, що син Каш'япи Вібхандака, коли побачив апсару-«водяну німфу» Урваші, випускає сім'я, котре проковтує лань¹³⁷³ (згідно з одним з тлумачень, болгарський писемно зафіксований варіант імені Аттілі Авітохол означає «син сарни»¹³⁷⁴).

Як на нас, то дивує, що досі цей мотив не співставили із сюжетом з епосу про нартів іраномовних осетин Кавказу, за якою пастух (або сам бог Уастирджи — «Святий Георгій»), побачивши красуню Сатаней, випускає сім'я і цим запліднює камінь. З каменю народжується сонцеголовий герой Сослан (у адигів — Сосруко, у абхазів — Сасриква). Давньо-індійський герой Агастья народився від сімені богів Мітри та Варуни, які побачили діву Рамбху. Агастья приборкав гору Віндх'я (яка вшанувала його поклоном), де жили хайхаї Картавір'ї.

Також чеченський дослідник Дені Баксан наводить аналогічні паралелі у далеко віддалених традиціях, що, без сумніву, свідчить про якийсь первинний світоглядний (і типологічний, а не обов'язково генетично споріднений) архетип. А саме, у міфах західноіндонезійських мінагаситів сонячний бог Тоара Лумімуут народжується із каменю в пустельній землі. У міфах мікронезійців з островів Гілберта бог На-Реау народжується з каменю, а меланезійський бог-деміург Ндангеї теж народжується з каменю. А на островах Нові Гібриди інший меланезійський бог-герой Тагаро, даритель вогню, народився із тріснутого каменю. Тут хочеться також згадати давньо-египетське божество Бену, який у вигляді чаплі народився з каменя-обеліска «Бенбен» («бен» — «виникати») у водяному хаосі. Він одночасно є душею («ба») сонячного бога Ра, а потім — Осіріса. Греки називали його феніксом.

Аналогічно з каменю або гори народжується бог Мітра (свято — 1 жовтня, день Міхр місяця Міхр); з соляного кам'яного стовпа, який облизала першостворена корова Аудумла, народився родоначальник германських богів Бурі. У хурритській міфології горою-породілею стає гора Вашітта, за якою спостерігає бог Кумарбі¹³⁷⁵. В сенсі того, що, за іншим міфом, Кумарбі намагається зісти свого новонародженого сина Бога Грози (хетт. Пірва, хатт. Тару, хуррит. Тешуб, аттич. Тезей; слов. Перун, балт. Перкунас виявляють зв'язок з іменем гори, пор. гот. *fairguni* «гора», хетт. *regupa* — «скеля»), можна допустити, що гора народжує саме останнього, якому присвячували камені-кункунуці, тобто базальти¹³⁷⁶, а також, не дивно, що Кумарбі знову зі сліпою Скелею народжує вже ворога Бога Грози Уллікуммі¹³⁷⁷ (пор. з олімпійським сюжетом про врятування немовлям Зевса і підміну його каменем; у новохеттській літературі образ «камінь в основі храму» стосується жриць¹³⁷⁸).

Як у героя Сослана через розмову з жінкою вивідується таємниця його смерті (пор. з тим, як через підступ жінки вивідується в руських казках про смерть Кощея!), так за допомогою діви, згідно із середньовічними легендами, можна приборкати Єдиного.

Узбецько-таджицький дастан «Гуль і Санубар» засвідчив скіфо-сакської генези переказ про зачарованого в сарну царевича Санубара («Стрункий, як сосна»), сина царя Хуршіда («Сонце»), якого визволити від чар змогла тільки красуня Мехрангіз («Пробуджуюча любов»), яка допомагає юнакові вбити чарівника. Герой вирушає на північ у Шабістан («Країну ночі») у пошуках царівни-пері Гуль, дочки царя Фаррухзада. У північну країну, відстань до якої у 40 років, героя переносить птах Сімург за 40 днів і 40 ночей. Після тривалих розкошів закохані переносяться на батьківщину Санубара і по дорозі беруть із собою красуню Мехрангіз¹³⁷⁹. Як вже зазначалося, даний сюжет тотожний з ведичним (РВ X, 95; Шат.-бр. XI, 5,1) і пуранічним міфом про першого царя Місячної династії Пурураваса, якому птахи-гандхарви допомагають здобути діву-апсару Урваші. Також у іншому узбецькому дастані — «Молодість Горогли» — розповідається, як герой за допомогою чарівного коня Гирата знаходить діву-пері Юнус, яка спить 40 днів і 40 ночей. Після весілля велетень-дев Самандр переносить закоханих і золотий палац на батьківщину героя — в Чамбіл, де царя благословляють святі.

ПАЛЕОЄВРАЗІЙСЬКИЙ АСПЕКТ

Згідно з «Рігведою» (III, 59,1):

Мітра, якого (другом) називають, поєднує людей,
Мітра утримує Землю і Небо.

Мітра-Варуна (найвизначніші з нащадків Адіті) виступають охоронцями всього світового ладу (II, 27,4):

Адїті підтримують (все), що рухається й нерухоме.
(Вони -) боги, пастухи всього Світоладу,
З думкою, що простирається далеко, охороняють світ від асурів,
Дотримуються (всесвітнього) закону, карають за провину.

За грецькими міфами, Аполлон уклав календарний цикл та керує ним за допомогою струн своєї ліри, як це описує орфічний гімн (XXXIV, 11—26):

...ти все надзираєш: ефір нескінченного неба
Многорізнi доли землі, що лежить унизу,
І через темну ніч у тиші зіркоокого мороку
Коріння підземне зориш і межі всього світоздання
Тримаєш. Турбує тебе і початок речей, і кінець їх.
Всьому ти квіт; узгоджуєш все ти столункою кіфарою
В світі, поки до межі останньої струни ти восходиш
Або, навпаки, до нижньої струни чи ладом дорійським
Усе примиряєш; племен покоління в житті ти ділиш,
Ти поєднуєш усемірно злагоди й долі людські.
Рівнозначно ти строки даєш для зими і для літа...
Барву велелюбної весни ти рівняєш...
...ти тримаєш прообраз всього світоздання печатей.

Скіфи шанували Аполлона під іменем Гойтосир, де другий компонент «-сура» означає «герой, бог» (пор. з дв.-інд. *sura* «герой, бог»), а перший «гойто-», на нашу думку, споріднений з хеттським *vitt* «рік», «доба», «стик», «рубіж». У мові албанців — це *vjet*, у греків — «*etos*», *ητός* (архаїчне — «*vetos*»), на санскриті — *vatsas*, по-литовськи — «ветушас», у слов'ян — «ветхий»... Український фольклор так пояснює семантику індоєвропейського міфу боротьби бога з чудовиськом (Аполлона з Тіфоном, Мітри з биком, Артура з вепром Турх Труйту, Гільгамеша з бикоподібним Хумбабою): «Стрітилася Зима з Літом — Стрітилася свиня з Вітом». Цікаво, що свято Стрітєня (15 лютого) співпадає у часі з обранням у цьому пританію (друга неділя лютого) афінських стратегів, в той час як всі інші демократичні магістрати вступали на посаду після початку Гекатомбеона¹³⁸⁰. У ведичних міфах прізвисько «Вріша» — «бик» носить Карна, первінець Кунті, матері пандавів, від бога сонця Сур'ї. У нього тіло — природний панцир (пор. з природною невразливістю ряду міфологічних персонажів). Після загибелі Дрони та поранення Бхішми став вождем кауравів і був вбитий стрілою Арджуни.

За свідченнями Еліана (II-III ст. н.е.), який посилався на Гекатея Абдерського, у гіпербореїв є храм Аполлона, де жерцями три могутні сини Борея. Коли вони починають служіння, з Ріпейських гір прилітають небачені хмари лебедів, які облітають довкола храму і цим мовби очищують його, потім опускаються на подвір'я храму і співають разом зі співцями та кіфаристами в честь Аполлона¹³⁸¹. Знає дане передання і Овідій: «Розповідають, — пише поет, — що на Гіперборейській Паллені є мужі, у котрих тіла покриваються легким пір'ям, варто їм лишень дев'ять раз зануритися у Тритонійське озеро. Говорять також, хоча я цьому і не вірю, що й скіфянки, окропляючи свої тіла зіллями, управляються у цьому ж мистецтві» (Met. XV, 356—360). Як тут не згадати й давньо-українську Царівну-Лебідь та давньо-індійську апсару Урваші! Дослідники у зв'язку з цим згадують слова Геродота про землі на північ від Скіфії. де «...неможливо нічого бачити і туди неможливо потрапити через літаюче пір'я. І дійсно, земля і повітря там повні пір'я, а це ось заважає зору» (Herod. IV, 7). Сам Геродот вважає, що тут мається на увазі сніг (Herod. IV, 31), з чим погоджується Пліній Старший, описуючи за Ріпейськими горами землю Птерофор (букв. «Переносна») (Plin. IV, 88). Але обидва грецькі автори лише спробували раціоналізувати незрозуміле для них свідчення про якийсь культовий обряд серед місцевого населення Гіпербореї. Відгомін про останній, на думку А. Подосінова, наявний у Есхіла, який оповідає про форкідів — сліпих дів у образі лебедя (кукноморфої), які ніколи не бачили сонця, образ яких походить із центральноазіатського фольклору, де відомі легенди про дів-лебедів, що живуть у темряві і мають очі зі свинцю¹³⁸².

Як на нас, Феб-Аполлон, який літає у образі лебедя або в колісниці, запряжений птахами (пор.: германський Лоенгрін припливає в човні, запряженому білими лебедями; Сатурн прибуває на човні в Італію, де царює Янус) або з лірою верхи на грифоні¹³⁸³, виступає власне як шаман¹³⁸⁴, явище

якого було вже екзотикою для греків рабовласницького суспільства з його розвинутою релігійною системою. До того ж Аполлон народився від зв'язку Леди з Лебедем, в образі якого виступав сам Зевс Олімпієць. Цей мотив остаточно дозволяє вбачати у Фебові-Аполлоні шамана, оскільки згідно з уявленнями євразійських етносів (якутів, саамів та ін.) від зв'язку жінки з царем Орлом — Птахом Сонця під Світовим Деревом народився перший шаман.

Безпосередньо у Греції для культу Аполлона Гіперборейського було характерне уявлення про «людину-птаха». Овідій у «Метаморфозах» пише: «Існує повір'я, що на Гіперборейській Паллені (західний мис півострова Халкіда на півночі Егейського моря, — О.Г.) є люди, тіла котрих зазвичай покриваються легким пір'ям, коли вони дев'ять разів зануряться у Тритонське озеро. Згадують, — хоча я цьому не вірю, — що й скіф'янки вправляються в такому ж мистецтві, обризаючи свої тіла зіллям...» (Ovid., *Metamorphoses*, XV, 356-360).

Аналогічно греки сприймали прославленого пророкувача Абаріса, який начебто прийшов з Гіперборей і був жерцем Аполлона. «...Він подорожував усією землею зі стрілою у руці і при цьому нічим не харчувався» (Herod. IV, 36). Згідно з грецькими міфами, у Аполлона був син Орфей, муж Еврідіки. Остаточно втративши її (після спроби вивести з Аїду), Орфей став сторонитися жінок (пор. із сумом-аскезою Шіви після смерті коханої, яка змушена була для розради чоловіка знову відродитися) і переніс свою любов на юнаків, став, як пише Овідій у «Метаморфозах» (10, 83-84), причиною того, що гомосексуалізм стали культивувати фракійці (дійшло до того, що ім'я вихідців з Фракії болгар-buggers на Заході стало означати «гомосексуаліст»). Зрештою, Орфей був убитий Зевсом за те, що відкривав людям божественні таємниці, а його голова стала предметом провіщень. «...У жерців, — пише Платон, — під рукою велика кількість книг Орфея, і за цими книгами вони здійснюють обряди, переконуючи навіть цілі народи, начебто і для живих, і для тих, хто вже помер, є визволення і очищення від зла: воно полягає у жертвопринесеннях та дитячих забавах, котрі вони називають посвяченням у таїнства» (Платон, «Держава», 364e). А. Кураєв, погоджуючись з М. Еліаде, власне вважає, що з появою містерій орфіків у античну духовність було привнесено шаманську ідею про реінкарнацію — посмертне переселення душ у нові тіла (невідоме месопотамсько-близькосхідній традиції). Також у ведичній традиції дане поняття, як не дивно, не було відоме, а подається як одкровення у значно пізніших «Бріхадараньяка-Упанішаді» (VI, 2,15-16) та «Чхандог'я-Упанішаді». В останній сказано: «До тебе це знання ніколи не переходило до брахманів. Тому у всіх світах це вчення належить тільки кшатрі» (V, 3,7)¹³⁸⁵.

Уявлення про шамана наявні саме у етносів, що мешкають на північ «від Скіфії», а саме — угро-фіннів та алтайців, котрі колись утворювали єдину урало-алтайську макросім'ю як східне відгалуження ностратичної (бореальної). Як на нашу думку, саме **поява прашаманізму стала саме тією причиною, яка «релігійно» зумовила відкід урало-алтайців** (бріарених; східних євразійців) від решти ностратичних (бореальних) груп — індоєвропейців (зефіральних; західних євразійців), семітохамітів (євральних; афразійців), дравідо-еламітів (нотійних; південних євразійців) та картвелів (орітальних). На часі мезоліту урало-алтайці межували і надалі асимільовували представників палеоевразійської макросім'ї (тепер її релікти — чукотсько-камчатські, ескімосо-алеутські, нівхські та айнські¹³⁸⁶ мовні сім'ї) та палео-енісео-америнідської (релікти — кетська, сіу, на-дене)¹³⁸⁷. Ціє в IV ст. до н.е. — I ст. н.е. в нижній течії Обі, від Обі до устя Іртиша, а також у басейні приток Обі — лівих (Войкара, Сині, Вогульки та Північної Сосьви) і правих (Полуя, Собти-Югана, Куновата, Казима) виникла на основі цієї асиміляції усть-полубська культура бронзи, рибалок і мисливців. На півдні мешкали носії спорідненої з нею потчевашської культури мотичного землеробства та конярства. Ханти, мансі та мадяри є саме нащадками змішання з кочівниками-уграми носіїв цих двох культур. Також усть-полубці сусідили з носіями ананьєвської культури, предками удмуртів і комі. Але найбільш вражають риси схожості їх з культурами народів крайньої північно-східної Азії (чукчі та ескімоси) та наявність у мовах західно-сибірських ненців, енців, нганасан та у інших північно-самодійських мовах (на відміну від південно-самодійських) слів східно-палеоазіатського походження.

У переданнях ненців збереглися перекази про їх тубільних попередників — «сииртя (сихиртя)¹³⁸⁸, у енців — «сііте», у саамів — «сейде», «сейво»¹³⁸⁹, у фіннів — «хіід», а у росіян — про «чудь білооку», а в уральських етносів — «чуть», «чучкойез», «жидовляни», «попередні», «чудь, яка сама себе поховала» (згідно з алтайськими билічками, коли прийшли представники «білого царя»-росіяни

та зацвіла біла береза, котрої вони раніше на бачили, чудь навалила на свої землянки безліч каміння, залізла до них і підрубала стовпи-опори). Вважається, що тепер вони є маленькими істотами, які мешкають під землею і володіють стадами мамонтів. Раз на рік, після загальнопоминального четверга (Семік) комі-пермяки в особливих місцях («важ местаез») замолюють свої гріхи перед цим древнім народом, попередниками комі на цій землі (комі-пермяцьке «важ» — «древній», «выжи» — «рід», «важ отир» — «до-комі населення Верхнього Прикам'я, яке зникло з приходом пермяків»). Відомі навіть чоловічі імена цих «древніх» — Сергій, Парась, Ізосим, Саватей, Амбор, Пянтег, які, найімовірніше, набрали такого вигляду під впливом християнства. Найбільше місце для поминок чуді — урочище Важ Чадзев у селі Чадзова Косинського району Комі-Пермяцької автономії. Також дуже шанується так звана могила першої пари чуді (Адама і Єви) біля села Зуєво-Мокіно Кочівського району. На Алтаї збереглося серед старообрядців передання, що «чудь» не назавжди «пішла під землю», а коли наступить «щасливіший час» і прийдуть люди з Біловоддя та дадуть всім «велику науку», тоді повернеться чудь зі своїми скарбами¹³⁹⁰.

У бурят ці дивні істоти називаються «шудхар», у калмиків — «чуткер», у монголів — «чотгори». Їх володарем вважається Дамба Дорджи та інколи вони тотожні падшим демонам-«шулмаси». У алтайців їх покровитель — Ерлік-хан, володар підземелля та винахідник шаманства (!), антагоніст небесного хана Ульгенья. Корейцям «підземна чудь» відома як «ходжу» («господар порожнечі») та ідентичні злим духам. Китайці їх знають як духів землі «туді», над якими володарює Хоу-ту, володар столиці мороку, правнук бога сонця Янь-ді. У тибетців вони відомі під іменем «тхеу-ранг» і уособлюють різні атмосферні явища. Їх володар — «Біле тхеу неба».

Вважається, що прообразом цих уявлень є палеоазіатська, обсько-енісейська кеттська богиня Хоседем (де «-ем» — «матір»), яка є носієм зла, аналог української Баби-Яги. Хоседем мешкає у землі або ж на далекому північному острові в усті Єнісею чи в океані, на скелі, де стоїть її чум. Колись вона була дружиною найвищого бога Єся і жила з ним на небі. За провину (любов із Місяцем) Хоседем була скинута з неба на землю. Ескімосам вона відома як Седна (на її честь названо щойно відкриту нову, десяту планету сонячної системи — Трансплутон!), володарка полювання та природи, потойбічного світу, її підпорядковані злі духи тощо.

На Кавказі, у грузин та вірмен, ці таємничі істоти називаються каджі (вірм. «хоробрий»), вони вважаються духами бурі і вітру, вони то страшні, то світлі і добрі. Вірменські апокрифи пов'язують їх походження із всесвітнім потопом і вважають їх за дітей Ноя, які народилися в ковчезі. Індуїзм знає чудь як сіддхів («досконалі, успішні») — праведних мешканців повітряного простору (Антарікша), які володіють певними надприродними здібностями, в тому числі й досягати влади над світом. Це зближує їх з православним уявленням про «духів злоби піднебесних», *spiritualia nequitioe coelestibus* (Ефес. 6:12), які мешкають у просторі між небом і землею і випробовують душу померлого на праведність (т.зв. «митарства», *telonia*). Начебто, вони є душами тих, хто загинув у всесвітньому потопі. У іудейській традиції відомі «шедім» (начебто, від слова «падад» — «спустошувати») (Втор. 32:17; Пс. 105:37). На зовнішній вигляд вони — волохаті («шеірім»; Левіт рабба, 22), що дало підстави у синодальному перекладі Біблії пояснити їх як «лешие» (Вихід 34:14). Начебто, створені шедім у сутінках шостого дня творіння і наступна субота завадила наділити їх душі плоттю (Абот, 5,6). Згідно з апокрифічною «Книгою Єноха» (15:8) шедімами стали душі велетнів, народжених смертними жінками від падших ангелів. З часом уявлення про них трансформувалися в сатану (від арамейського «супротивник, перешкоджувач»), вірогідно, і через одночасне зближення з єгипетським Шу-Атоном (у гімні часів Аменотепа-Ехнатона мовиться: «Шу, який є Атон»), який є богом повітря, простору, який розділяє небо і землю. Він зображався у вигляді чоловіка, який стоїть на одному коліні і підтримує небо над землею, тобто виконує функцію Атланта (і в цьому чистому вигляді дійшов аж до одного з персонажів культу мітраїзму; можливо, ім'я Атлант етимологізується на старо-грецькій основі як *ath* — «високий» + *laas* «камінь»/laos «народ»).

Платон у своїх «Законах» також наголошував: «...До нас дійшло передання про блаженне життя тодішніх людей, про те, як їм все в достатку і саме собою діставалося. Причина цьому була, розповідають, ось яка: Кронос знав, що жодна людська природа — ми говоримо про це — не в стані необмежено правити людськими справами без того, щоб не перейняти зазнайства і несправедливості; усвідомлюючи все це, кронос поставив тоді царями і правителями наших держав не людей, а демонів

— істот більш божественної та кращої природи»¹³⁹¹.

Також аналогічне уявлення про своїх попередників мають і кельти. Ірландці називають цих істот «сідів» і вважають, що мешкають вони під землею, у пагорбах (які теж називаються сідами), у печерах, тріщинах скель або чарівних островах. В епоху утвердження християнства в число сідів потрапили і кельтські боги, і надприродні істоти більш низького рівня. Суспільне життя сідів ідентичне людському, і хоча сідів володіють чарами довголіття, вони все ж таки смертні. «Героями з роду сідів» (trenfiru an tsidha) називалися таємничі демонічні істоти, вороги племен богині Дану у другій битві біля Мойтуре — фомори (fomoige «нижні демони»), мешкаючі на чарівному острові, і край блаженних на заході океану нерідко називався володіннями правителя фоморів Тетри. Напрошується співставлення між кельтським протистоянням фоморів і племен богині Дану (останні, як зауважив ще Р. Генон, — з явним домінуванням жіночих елементів у символіці, зміненої воїнами-«кшатріями» після повстання проти відпочаткової Традиції, «сакральної демократії» жерців-«брахманів») та грецьким протистоянням між Калідонським вепром та героями (серед яких — Мелеагр, Ясон, Тезей, Діоскури, Адмет, Телемон та ін., а перший удар нанесений Аталантою, виголуваного ведмедицею, а їхні нащадки влаштували «похід сімох проти Фів». внаслідок чого, аналогічно переказам про чудь, «самі себе згубили»).

Також легенди про чудь-сідів зближуються з середньовічними переказами про східно-романських кепкеунів-ураішів (іноді, як два різні народи) та західноєвропейських гномів (скандинавських цвергів), удатних у підземному ремесл та ковальстві (вони викували намисто для Фрейї, золоте волосся для богині Сів, чарівний корабель і золотого вепря для Фрейріра, спис і золоту каблучку для Одіна, молот для Тора, а також священний мед поезії з крові вбитого Квасира), котрі, проте, на сонячному світлі перетворюються на камінь. Начебто саме про чудь говорить Сноррі Стурлуссон як про мешканців Великої Світьод, з якої предки германців (не власне прагерманці, а субстратний етнос) заселили Скандинавію. Та начебто вони поклонялися богові крилатого диску Шівані. Саме чудсько-пермське мистецтво зберігає образи крилатих дисків та птахолодей, зображення яких надзвичайно подібні на іранські зображення крилатого диска Ашо Фаруха. Як визнають мовознавці, «...в лексиці германських мов міститься спільний для них досить важливий шар лексики, що не має відповідностей в інших індоєвропейських мовах і кількісно оцінюється дослідниками по-різному,... цей шар відзначається відчутною якісною питомою вагою (пор... слова... на позначення таких важливих понять, що належать до основного лексичного фонду, як «море» (англ. sea, ісл. sjor), «душа» (англ. soul, ісл. sal), «дім» (англ. house, ісл. hus), «жінка» (англ. wife, ісл. víf), «рука» (англ. hand, ісл. hond), «кістка» (англ. bone, ісл. bein) тощо... Наявність цього шару лексики разом із багатьма іншими специфічними рисами германських мов (зокрема, фонетичними) неодноразово викликала в учених думку про істотну роль якогось етнічного і мовного змішування у формуванні германських мов»¹³⁹². «Германська мова, яка настільки різко розірвала з індоєвропейськими навиками, є індоєвропейською мовою, на котрій говорить нова народність, яка прийняла індоєвропейську, але вимовляла її на новий лад; завойовники, які принесли з собою індоєвропейську мову, не були достатньо чисельними, ні достатньо могутніми, щоб нав'язати свій спосіб вимови; населення, підкорене ними і яке прийняло їх мову, сприяло поширенню типу вимови, відмінної від старого, і нових тенденцій», — писав знаний лінгвіст А. Меїє¹³⁹³.

Праугро-фінно-самодійські етноси в часі праіндо-ірано-греко-вірменської спільноти мешкали на північ від них, на кордоні Степу і Лісостепу. На думку деяких дослідників, факт контакту угро-фіннів та індоіранців (в часі зрубно-андронівської археологічної культури, приписуваної останнім, та черкаскульської культури, поширеної від Уралу до оз. Балхаш на півдні і Єнісею та межиріччя Чулиму та Обі на сході, а її носіями вважаються угро-фінни) відбитий у арійських «Рігведі» та «Авесті»¹³⁹⁴. Зокрема, згадані у них «небесні» ріки Раса та Рангха-Ардвісура, що стікають зі світових гір Меру та Хара Березайті («Висока гора»; у скіфів — Ріпейські гори, від хант. гер «гора»; авестійське слово berezant — «високий» (< і.-є. *bhrngtoi) тотожне зі слов'янським «береза», а найдавніше слово санскриту, що означає «дерево», буквально означає «дерево»; відомо, що 13-8 тис. рр. до н.е на Крайній Півночі був «абсолютний максимум берези»), тотожні Волзі (у Птолемея Волга названа Rha; у мордовській мові — Рав, Раво, у Башкирії — Ря, Рязь, Реват; назва походить від санскр. srava — «потік»), витоком якої стародавні автори вважали ріку Білу (далі за течією — Нижня Кама та Нижня

Волга; у тюрків Волга називається Ак-Ідель «Біла Волга», а нижче впадіння Ками — Кара-Ідель» — «Чорна Волга»; назва Югра, Угорська земля походить з мови комі jong+га «світла»+«ріка»), що бере свій витік з Південного Уралу (який і є Хара Березайті). З вершиною Хукарья ототожнюється південноуральська гора Іремель¹³⁹⁵ (або ж більш конкретно під Хара Березайті слід розуміти, за С.В. Жарніковою, гряди Північних Увалів з примикаючим до неї Тіманським кряжем та північною частиною Уралу¹³⁹⁶). Власне в середній течії Волги від Сури (тут, на наш погляд, наявний вражаючий паралелізм між санскр. suga «вид божественного напою» та хетт. walhi «медовий напій» ~ слов. «волога») до Білої є північним кордоном поширення зрубної культури з включенням андронівської, тобто на рівні 54-56-ї паралелі північної широти, то, зауважує Н. Членова, це цілком пояснює, як «північні», «полярні» явища, котрі відзначали дослідники давньо-індійського епосу та у «Рігведі» (знання про нерухому Полярну зорю — «Дхрува», довкола якої рухаються Велика Ведмедиця — «Семеро ріші», сузір'я Кассіопеї — «Арундхаті» та Сваті — яскравої зірки у сузір'ї Волопаса, бачити котрі високо над горизонтом можна тільки у північних широтах і де зимою протягом однієї ночі ці сузір'я не заходять за горизонт і описують коло довкола Полярної зірки; короткі літні ночі, замерзання рік тощо), а також дані із «Авести» про те, що Рангха (Волга) бере початок з Хари Березайті і в її витоках «наслані девами морози»¹³⁹⁷. Якщо для праіранців стала священною вершина Хара (Хукарья-Іремель) зі священного праіндоіранського гірського комплексу Північних гір, то для праіндоаріїв, як вважає Л. Лелеков, такою була гора Меру, сучасна Маура біля міста Кирилова неподалік від озера Сіверська, де першопочатково намагався преподобний Кирил заснувати Кирило-Білозерський монастир¹³⁹⁸.

Згідно з гімнами «Рігведи» бог Брахманаспаті розколов гору Валу (тобто вищезгадана гряда Увалів; назва ця явно слов'янська народна етимологізація індо-арійського ороніму) і з неї потік мед, до якого припали всі «ті, хто бачить сонце», а пізніше до цього джерела прибули якісь стародавні істоти, які зачерпували від нього знання, а для звичайних людей до них не було доступу. Істоти ці занурилися в глибини гори і досягли священного вогню, котрий був «споріднений з ними».

З вершини гори Меру, начебто, видно «Молочне море» (тобто Льодовитий океан), де розташований Білий острів — «Шветадвіпа», де живуть добродесні та блаженні мужі, стада антилоп (північних оленів?) та апсари — «блискучі водяниці, народжені райдугою» (метафора північного сьйва). Про подорож туди в «Махабхараті» розповідає сам птах Гаруда¹³⁹⁹. Ряд вчених (Е. Лазарев, С. Жарнікова та ін.) не без підстав вважає Білим островом саме Кольський півострів¹⁴⁰⁰.

Саме тут, на думку З.П. Соколової, угро-фінни збагатили світогляд аріїв уявленнями про шановану в районі Білогір'я (в т.зв. «Троїцьких юртах») «золоту бабу» (Сорні-пупі; простоволосої жінки з дитиною на руках, сидяча на скелі), що палеоевразійського походження. В Бьярмії (Пермі) її зображували оголеною з дорогоцінним намистом та срібною чашею на колінах. Скандинавські саги називають її Іомалою, а дослідники вважають, що це Іома — надприродня істота міфології пермяків та комі-зирян або Калтись-сан-торум вогулів (мансі) та Кілдсіні удмуртів. Її сьомим сином від небесного бога Нумі Торума є Мір сусне хум — «За світом спостерігаючий чоловік» (він же — Альвалі, Сорні-он — «Золотий Богатирь», Імі-хіти — «Бабусин внук», Торум-пах — «Син Торума (неба)», Кон-ікі — «Господар-старець», «Багато подорожуючий», Лунт-отир — «Гусак-богатир», Орт-ікі — «Князь-старець», Лусн — «Вершник», Еква пирись — «Жінки синочок» та ін.), уособлюючий сонце, їздовою птахою якого є сонячний Карс (пор. з арійською Гарудою). У обських угрів він — дух братрії Мось («Гусак, Лебідь») з центром у Білогір'ї¹⁴⁰¹. Цікаво, що у греків гуска була тотемним птахом богині Афіни, яка називалася ще Ефія («Гуска») ¹⁴⁰², а у тюрків словом «Кас» — «Гуска» позначається буддиська свастика.

Мір сусне хум перейшов до праіндоіранців* власне як Мітра (інші індоєвропейські народи не знають цього бога, або ж, принаймні, даного архаїчного теоніму), котрий став уособлювати сонце (вірніше, він уклав «договір» з богом Сонця і спільно з ним їздить на колісниці), має стосунок до Ардві Сури Анахити (прообразом якої і є «Золота баба»), води, коней, небесної їзди. При цьому в індоіранському пантеоні Мітра виявляє свою «зайвість» в ньому (існують власне індоіранські боги всіх цих функцій). Він — не сонце, не Місяць, не зорі, але своїми «тисячею вух і десятьма тисячами очей» він слідкує за всім у світі. Мітра все чує, все бачить, він всевідаючий і непідвладний обманові (пор. з укр. «Дідо-всевідо» і кельт. Діт-родоначальник касті «всезнаючих»-друїдів, — О.Г.). У

моральному стосункові завдяки природній трансформації він зробився божеством істини та вірності, котрого закликають під час клятви і котрий зкріплює договір і карає тих, хто знехтував своїм словом»¹⁴⁰³. Епітети Мітри — «наповнений власного світла», «сяючий», «блискучий», а у Мір сусне хума — «сонце, що сходить, золотокосий батько», «золотий богатир», «син золотого світла» (епітет Калтись — «ранкова зоря»)¹⁴⁰⁴.

Безпосередньо аналогом грецькому Аполлонові вважається індоарійський бог Рудра¹⁴⁰⁵:

Індоарійська традиція	Грецька традиція
Рудра (стріли) — хвороби	Аполлон (стріли) — хвороби
Рудра — цілитель	Аполлон — цілитель
Тварина Рудри (через сина Ганешу) — миша	Тварина Аполлона — миша (Apollon Smintheos)
Тварина Рудри — кріт	Тварина Аполлона (через сина Асклепія) — кріт
Син Рудри Ганеша — бог поезії	Аполлон — бог поезії
Рудра називається vankum kavim — «кривий поет»	Аполлон — Loxias «кривий, звивистий»

Вище нами зазначалося, що бог Рудра, син Ушас, обурився інцестом Праджапаті та Ушас, але той пообіцяв віддати Рудрі владу над звіриним світом і, як на нас, це мало узаконитися у вигляді шлюбу Рудри з дочкою Праджапаті — володаркою лісу і звірів Артхамадхі (аналог Артеміді). Аналогічно Телепінус за порятунок сонця з полону бога океану Аруни отримує за дружину дочку володаря водної стихії.

В брахманізмі Рудра вже став вважатися функцією Шіви («...Число 7... sheva давньоєврейською... дуже близьке до імені індуїстського бога Шіва!»¹⁴⁰⁶).

Останній субстратного походження, і деякі дослідники прийшли до висновку, що триликий оленячорогий Шіва¹⁴⁰⁷ (індоєвропейці-хетти витлумачили його ім'я як śiṃpaś-miś «Бог мій», а сусідні їм хуррити переклали вже як Іррупі — «володар мій»), сидячий у позі йога, був привнесений в Індостан мігрантами-«негроїдами» з Сомалі або Зімбабве (в Єгипті він став відомий як ітіфаллічний бог Мін, пов'язаний з «духом зерна»)¹⁴⁰⁸. А. Фабр д'Оліве називає їх «сюдеанцями» (від sud — «південь») і зауважує, що вони в той час, як закутані в шкіру представники білої раси («гіпербореї») мешкали в лісах Арктиди, заселили всю Африку, володіли Аравією, заснували колонії на всьому побережжі Азії, де створили величезні культурні центри¹⁴⁰⁹.

Нащадки цієї «негроїдної» раси — кхонди, гонди, ораони, янаді, пенья, курумба та багато інших — відрізняються від решти мешканців Індостану низьким зростом, дуже темною шкірою, кучерявим волоссям, широкими носами, великими очима з чорною райдужною оболонкою та повними губами і великими зубами (т.зв. «індостанські австралоїди»)¹⁴¹⁰. Зокрема, лінія круглих хатин африканського типу пересікає землі Центральної Індії із заходу на схід, де закінчується на Андаманських островах Бенгальської затоки, населеній пігмеями.

Проте саме цей расовий тип австралоїдів, диференціювавшись на Близькому Сході, десь 35-30 тис. років тому населяв всю територію Південної та Південно-Східної Азії та сухопутним мостом заселив Австралію, десь 10 тис. років тому досягли тихоокеанських районів Далекого Сходу і навіть проникли в Новий Світ. Власне австралоїди винаходять керамічний посуд, бумеранг, духову рушницю, відомий тепер індійський танець катакалі¹⁴¹¹. Вони виготовляли тонкі пластинки (довжиною від 1 до 3 см) з призматичних нуклеусів за допомогою віджимної техніки. Ці пластинки переоформляли у різні знаряддя геометричних форм (півмісяці, трикутники, трапеції) і використовували у якості вкладишів у складених знаряддях. Останні виготовляли винятково з крем'янистих порід (крем'янистий сланець, халцедон, агат), з кварцю і лідіту. Ареал їх поширення охоплює власне Східну та Північну Африку (вони з'являються щонайперше 40 тис. років тому в Кіренаїці) та Індостані, але в Австралії, заселеній

мезолітичною людиною, вони не були відомі¹⁴¹². Цікаво, що і на Індостані, і в Австралії шанують божество-дарителя води зі схожими іменами — Варуна і ВарРуна.

Представники цього расового типу також населяли як південноєвропейський оріньякський шар, так і у мезоліті Передню Азію (зокрема, Палестину), де зазнали метисації з довгоголовими середземноморцями-«протохамітами» (додинастичний Єгипет бадарського періоду), прийшлими із закавказько-прикаспійського регіону, та створили оригінальну натуфійську культуру (Ваді-ен-Натуфе на північний захід від Ієрусалиму), датовану VI-IV тис. до н.е.¹⁴¹³ Також на основі палеоантропологічного матеріалу, вчені зробили висновок, що населення Малайї V-IV тис. до н.е. належало до великої негроїдно-австралоїдної (екваторіальної) раси. Надалі воно було асимільоване аустроазіатами (мон-кхмери) та австронезійцями (малайю-полінезійці; за І. Дайєном (Duyn I.), єдина праавстронезійська мова існувала III тис. до н.е. в Західній Меланезії, на Новій Гвінеї, островах Бісмарка і Соломонових), в результаті чого виникли оригінальні цивілізації, відповідно, у першому випадку, семангів та сеноїв, а в другому — джакунів¹⁴¹⁴.

Значна частина австралоїдів Індії була асимільована прийшлими як зі сходу австронезійцями (протомунда, протокхасі)-носіями «культури мідних скарбів та жовтої кераміки», так із Північного Пенджабу та Північного Белуджистану кочівниками-скотарями, предками дравідо-еламітів (археологічні пам'ятки їх прабатьківщини — Ваді-ет-Тахуне, Ієрихон і Мегіддо в Палестині, з 4700 р. до н.е.)¹⁴¹⁵. Дравіди своїх попередників в Індії називали «лучниками» («віклавар»), від чого походить назва «бхіли» (дравід. «біл» — «лук»), носії якої населяють Бхілвару, Мадхья-Прадеш, Гуджарат і Раджастан. Їм споріднені інші австралоїдні етноси (кола, бадага, кхарва, малаян, наїка, дубла, гаміта, дханка та ін.)¹⁴¹⁶.

У ведичних текстах ці австралоїди, які перейняли саме індоарійську мову (з мунда-мовним субстратом), називаються «нішада» і визначаються як каста, що походить від шлюбу брахмана і шудріянки. Їм приписувалося займатися рибальством та кораблебудівництвом (що було відоме ще цивілізації Хараппи). Н. Гусєва наводить переказ із «Махабхарати» про царя нішадів Наля та його дружину Дамаєнти, і цар вихваляється за правдивість, красу, великодушність, уміння воювати, героїзм та щедрість до брахманів і вміння шанувати ведичних богів, тобто за всі ті якості, які приписуються високородним арійським кшатріям. Проте за сюжетом цар Нала, який красою рівний юним Ашвінам, через закляття перетворюється в карлика з короткими руками і тільки через певний час знову набуває попередній образ і повертає собі дружину (аналогічно до мотиву про сватання до Пенелопи). Ім'я Наля дослідниця співставляє з назвою однієї з бхільських патронімічних груп. Наявна легенда, за якою раджа Наль в 295 р. заснував царство Нарвар (або Найшадха) і був нащадком Лави (або Куші), сина легендарного Рами, який пішов на захід зі свого царства Кошала (на середньому Ганзі), а надалі нащадок Наля в 34-му коліні Дхола Рас заснував у 967 р. князівство Дхундхар (Джайпур) і вбив зрадника Міна (епонім споріднених бхілам мінів-«риба», з якими пов'язують ведичних матсья-«риба»). З цією історією пов'язують своє походження могутній рід раджпутів Кхушваха. Тамільські ж передання розповідають, що до приходу дравідів Тамілад населяли бхіли та міна, які були відтиснені на північний захід, в теперішній Гуджарат та Раджастан¹⁴¹⁷.

Нішади, за «Вішну-пураною» (I:13), походять від царя Вени, сина царя Анга, нащадка прабатька людства Ману Сваямбхуви. Загордившись, Вену відмовився приносити жертви богам, проголосивши себе втіленням всіх богів (пор. з титаноборчими мотивами). За це він був вбитий брахманами стеблинами трави куші (пор. з вбивством Бальдра омелою; або ж, за «Падма-пураною», розкаявся, за що Вішну дарував йому самотність подвижництва в віддаленій гірській обителі). Але через те що Вену був бездітним, з його тіла вирішили дістати синів (пор. з народженням від померлих батьків), для чого проштрикнули йому праве стегно (або плече; пор. з народженням з бедра Діоніса). Тоді з тіла Вени вийшов Нішада — людина з короткими руками і ногами, подібна на обпалену головешку, червоноока і чорноволоса, з широкими скулами та пласким носом. Від нього походять племена лісів та гір — нішади і тисячі млеччхів з гір Віндхья. Другим появився син, подібний на Індру, «сяючий як Агні», в панцирі, з мечем і луком, знаючий Веди і військову справу. **Його назвали Прітху («широкий») і він став першим царем на землі**, скрізь поширюючи знання Вед. Від божественної матері-корови Вірадж (Іраваті) він отримав зерно і вміння обробляти землю, яка стала на його честь називатися Прітхіві¹⁴¹⁸. У вішнуїзмі Прітху вважається 22-ою аватарою Вішну. Вище ми вже

розглядали паралель ототожнення пуранічного Прітху з грецьким міфологічним Діонісом, народженим з боку і першим завойовником Індії.

З цим ведичним переданням про народження Прітху і Нішади перегукується генеалогічна легенда раджпутів про те, що на святій горі Абу боги Індра та Брахма створили та оживили прабатьків династії Прамар і Соланкі, а Рудра (Шіва, з епітетом «Натх»-«Володар») — темного карлика з луком, якому боги виділили функцію дварапали (охоронця дверей) у храмах, де його зображують у вигляді кам'яної скульптури¹⁴¹⁹. Тобто Рудра (Шіва) пов'язується з бхілами, в той час як за іншими індуїстськими текстами чоловіком і володарем матері-корови (Прішні) є саме Рудра, від якого вона народила могутніх воїнів-марутів (в «Рамаїні» в марутів перетворюються 49 шматків тіла¹⁴²⁰ ненародженого асура-сина Діті, яке розбив блискавкою Індра, що зближує з сюжетом про народження синів з тіла Вену).

Крім того, мотив народження Прітхі з правої сторони (стегна, плеча, руки) Вену напрошує на паралель з близькосхідним «сином правої (південної) сторони» — Веніаміном., останнім сином Іакова і Рахілі, яка помирає під час пологів саме на місці майбутнього Віфлієму і якого викормлюють молоком Вали (матері Дана і Неффаліма). Плем'я Веніаміна відзначалося особливою войовничістю, дало ізраїльському війську особливо вдатних стрільців з лука (1 Парал. 7-8), а їх воїн Саул став **першим царем Ізраїля**. Безпосередній брат Веніаміна (тобто теж син Іакова і Рахілі, але народжений в Месопотамії) — Йосиф Прекрасний, який з часом став правителем чужорідного народу (єгиптян) і родоначальником двох колін — Єфрема і Манасії (пор. з бхілами та мінами).

Отже, в певних традиціях бачимо однаковий мотив народження «з правої сторони» двох синів, один з яких є красивим і воїном, а другий — стрільцем з лука (мисливцем) та некрасивим. Перший стає царем (або повноправним володарем) і поширювачем певних релігійних приписів, а другий — охоронцем.

Саме з мотивом Прітху і священної корови-землі пов'язується мотив повторного народження і переосвячення — як самої землі, поганьбленої беззаконням Вену, так і переродження в образі корови Прішні Деваки, дружини Васудеви і матері Крішні). Як зауважує О. Мень, доктрина реінкарнації душі, яка сповідується тільки релігіями Індії і якої, проте, не знали світлошкірі ведичні арії, була запозичена індоаріями та дравідами у доарійського і додравідського населення, з яким «етнічно споріднені» (sic!) австралійці, в яких дана доктрина сильно розвинена і є всезагальною, в той час як невідома у «аналогічно примітивних» полінезійців, веддів, бушменів, пігмеїв Африки¹⁴²¹. Проте ідея «колообігу душ» («гілгул») присутня, як якимось прадавнє одкровення, в іудаїстичній доктрині Іцхака бен Шломо Лурії, вона виступає як всезагальний закон всесвіту, «переселення душ» — це спосіб надати душі можливість продовжити працю самовизволення людини з «вигнання в історію» («галут»)¹⁴²².

Щодо генеалогічного міфу про походження першого царя Прітхі та стража-лучника Нішади, то у випадку з Прітхі мова йде аж ніяк не про пізніших індоєвропейців (праіндоаріїв), яких представляє воїн Баларама, брат «чорного» бога Крішні (символізуючого доарійське населення), а про їх попередників — прадравідів. Расовий тип прадравідів зберегли лише високі світлошкірі, з прямими носами, тонкими губами, прямим волоссям, подовженою формою ока, забарвлення райдужної оболонки очей — світлокаре або зеленувате, довгоголові («доліхоцефали») європеоїди-середземноморці тода (знамените плем'я з Нілгірі — Блакитних гір Індостану, які розташовані на стику трьох штатів — Керала, Тамілнад і Майсур)¹⁴²³ і курги, а також керальська кастова група найярів. На самому початку дослідження «середземноморського» антропологічного типу протоіндського населення його носіїв вважали «ієрогліфічними хеттами-кушитами»-індоєвропейцями групи kentum, що вторгнулися в III тис. до н.е. в північно-західну Індію¹⁴²⁴, але тепер наукові дослідження значно архаїзують представників цієї раси в Індостані.

Дравіди — творці могутньої протописемної цивілізації Мохенджо-Даро і Хараппи (країна Мелухха; Мелаха шумерських джерел; перша пол. III тис. до н.е.)¹⁴²⁵, носії поетичної мови, яку перейняли як «мову бога Шіви» всі без винятку австралоїди Індії (щоправда, в Центральній Індії відома мова нахалі, котра не виявляє жодних генетичних зв'язків з відомими мовними сім'ями, а як відомо, австралійські мови аналогічно генетично не споріднені навіть між собою), внаслідок чого стали «дравідомовними»¹⁴²⁶ (на думку К. Ренфрю, щось аналогічне трапилося в IV тис. до н.е. в Північному

Причорномор'ї, тобто в Україні, коли місцеве халколітичне населення, що, за С.А. Старостіним, належало до носіїв діалекту протопівнічнокавказької мови¹⁴²⁷, під впливом нового типу економіки — пасторалізму (скотарства) — прийняло праїндоевропейську мову прибульців із Східних Балкан¹⁴²⁸).

Але самі жерці дравідів-тода використовують таємничу, священну ритуальну мову «кворшам» чи «кворжам». У тода і шумерів боги Сонця і Місяця мають однакові імена — Уту і Сін, а прабатьківщина тода — це «сім королівств», які можна відвідати на кораблях. Також у «Рігведі» зустрічається слово *kararda* «косичні» (*karardin* — «маючий закручене волосся», епітет Шіви), яке вважається дравідійським. Воно схоже з кавказьким етнонімом «кабарда», і, як довів К. Звелебіл, предки дравідів мешкали певний час посусідству у районах Північного Ірану. Багато дравідійських племен у самоназвах називають себе «жителями гір»¹⁴²⁹.

Аналогічне явище трапилося в результаті зустрічі «середземноморців» із негроїдами в Африці, внаслідок чого виникли дві раси європеїдів-меланхроїв: високий зріст, темна шкіра, вузьке обличчя, кучеряве волосся, тонкі губи (для нубійців-кушитів характерна виражена атлетоїдна доліхоморфність, тобто виражена витягненість пропорцій, в той час як у масаїв-негроїдів — доліхоморфна астеніодність, а вплив жіночих гормонів на нубійське тіло призводить не до накопичення жирової клітковини, а набуття певної «каучуковості» фігури — клітковина рівномірно розподіляється в бедрах, паху і животі, в результаті чого дівчата-нубійки вражають своєю красою — високим струнким ростом і маленькими задами). Це — ефіопи, сомалійці та суданські племена. Хоча їх мови й належать до афраазійської (семіто-хамітської) мовної сім'ї, та перейняли їх вони лише три тисячоліття тому, коли відбулося велике переселення жителів субтропічної Аравії у східну екваторіальну Африку. У мовах ефіопів та сомалійців де-не-де зберігся найдревніші субстратні прояви мови, на якій відпочатку спілкувалися європеїди з темною шкірою¹⁴³⁰.

Та й у Єгипті залишили свої сліди «середземноморці». Їх тут, у порівнянні з тубільцями, антропологи називають *new gase*. Вони — високі на зріст, з білою шкірою, гладким, ледь кучерявим, волоссям, з прямим чи горбатим носом, з глибоким розрізом миндалевидних очей, з овальним обличчям, видовженим гостроконечним підборіддям і одягали вони конічний головний убір. Сліди цієї раси відкриті в Абу-Роаш, Каваміль, Абідосі, Ель-Амра, Балласі, Тух, Іераконполісі, Сільсіле¹⁴³¹. Геродот наводить передання про них, як про «богів, які жили поруч із людьми, і один з них був наймогутнішим. Останнім з цих царів був Ор (Гор, — О.Г.), син Осіріса, якого елліни звать Аполлоном. Скинувши Тіфона (Сета, спочатку персоніфікував Гіади, групу зірок у сузір'ї Тільця, — О.Г.), він став дійсним царем-богом у Єгипті. А Осіріс — по-еллінськи Діоніс» (Геродот, «Історія», II, 144). Від Осіріса до історичного фараона Амасіса в часі — 15 000 років. «І це, як стверджують єгиптяни, вони знають точно, бо завжди вираховують і записують роки. Навпаки, від (грецького, — О.Г.) Діоніса, якого вважають сином Семели, дочки Кадма, до нашого часу минуло взагалі 1 600 років» (Геродот, «Історія», II, 145). Також Манефон (IV ст. до н.е.) стверджував, що єгипетський жрець написав історію Єгипту, починаючи, якщо осучаснити, від 30 627 р. до н.е. Візантійський історик Скекліус настоював на тому, що записи «Стародавніх хронік» велися єгипетськими жерцями протягом 36 525 років. А Діоген Лаертський (III ст. хр.е.) стверджував, що єгипетські жерці зберігають записи, які сягають у минуле на 48 863 роки до Александра Македонського.

Ми наважуємося ствердити можливість існування таких записів. Адже у нижньому та середньому палеоліті долина Нілу через фізично-географічні умови була майже безлюдною. Так, перші стоянки людини з'явилися тут у верхньому палеоліті, але тільки у Верхньому Єгипті, а в епоху мезоліту і раннього неоліту Єгипет був лишень периферією ранньонеолітичної культури північних та центральних районів Судану в області злиття Білого і Голубого Нілу, як і наступний т.зв. «хартумський мезоліт/неоліт» (друга пол. IX-VII тис. до н.е.). Окрім того, основна маса замулових відкладень, що сформувала родючі алювіальні ґрунти Єгипту, накопичуватися в долині Нілу почала тільки з VI тис. до н.е.¹⁴³², коли й розпочався занепад палеоліту в Єгипті і перехід до землеробства, що, власне, й спонукав вести господарчо-календарні записи, прив'язуючи їх до сакральних обставин (але не до ірригаційного господарства, якого навіть у ранньодинастичний період не було). Про це ж можна говорити й з приводу культів, беручих початок у ряді районів Західної Африки: бог-баран Амон єгиптян походить від бога грому Шанго у мандінго і йоруба, що зображався з баранячою головою¹⁴³³. Щоправда, можливе запозичення й навпаки, але вже давно визнається певними групами науковців, що

коріння фараонівської цивілізації спільні з нуерами Судану і виявляють типологічну близькість з обрядовістю як племені ахілпа пустелі Арунта в Австралії, так і ведичною традицією¹⁴³⁴.

Та й у грецькій міфології наявне свідчення про цю «середземноморську расу». Це — титани, божества старшого покоління, діти Урана і Геї, які під керівництвом Япета повстали проти олімпійських богів («нордичної раси») і були скинуті у Тартар. Єдиний титан, який був помилуваний, це — бог сонця Геліос. Саме ім'ям Татенен (t'-ttn — «піднята земля») і називався перший бог Єгипту, якого пізніше ототожнили з богом ремесла Пта (Птахом) і буквальною паралеллю йому є ханаанський tannin «дракон»¹⁴³⁵.

На Заході граціальні доліхокефальні середземноморці-прадравіди дійшли до Іберійського півострова, де в III тис. до н.е. заснували гніздові землеробські поселення на півдні та південному сході півострова. Вони сусідили з носіями шліфованої індустрії, для котрої були характерні особливі мікролітичні наконечники стріл і, зрештою, змішалися з ними, продовжуючи асиміляцію тубільного мезолітичного населення, близького до негроїдів (afar taganus). Зрештою постала «альмерійська археологічна культура», в якій расово домінували середземноморці (поряд з «арменійською динарською»), споріднені з тими представниками, які заснували неолітичні єгипетську (Мерінде, Фаюм) та анатолійську (Алішар, Мерсін) цивілізації, так і периферійні культури: шассейську (Франція), лагоцца (на півночі Італії), карталоїдну (Швейцарія), міхельсбергську (на Рейні), вайндмілл-хіллську (Британські острови) та інші. Проте вже через тисячоліття на Іберійський півострів проникають праїндоевропейські етноси, в яких вбачають споріднених іллірійцям лігурів та амбронів, які, асимілювавши попередників, власне й створили іберійську середземноморську цивілізацію¹⁴³⁶.

Представники «середземноморської» раси досягали й самої Австралії. Тут їх називали вонджини, які прийшли «з моря» з північного заходу. Їм приписують будівництво мегалітів, які мають, безперечно, солярне призначення. Такі ж мегаліти досліджував Т. Хейердал і на островах Меланезії. Також існують гіпотези, за якими в часі максимального пониження рівня світового океану південна частина Австралії з'єднувалася з крайнім півднем американського континенту, а отже, «середземноморці» досягали Вогняної Землі та передгір'їв Анд. Про зв'язок Тасманії та Вогняної Землі свідчать т.зв. «тасманійські» артефакти і характерні сліди кремації (3500 р. до н.е.).

Поява самих дравідів на Євразійському континенті доволі цікава. За легендою, дравіди прибули на Індостан з півдня, з боку океану, з континенту, який деякі дослідники, виходячи з того, що деякі ділянки дна Індійського океану мають не океанічну, а материкову природу, розташовують в якості «мікроконтинентів»-архіпелагів між Цейлоном, Мадагаскаром, Сейшелами, Мальдівами та Антарктидою. Творці архаїчної цивілізації в Індії Мохенджо-Даро, дравідомовні таміли зберегли міф про те, що їхні предки в «епоху Ужі» переселилися з перебуваючого на південь від Індостану, в Індійському океані, величезного материка Тамалахам (Тамілілам). Не без підстав, його залишком вважають острів Цейлон (індуси його називають Шрі Ланка, а дравіди — Навалам), який разом із більш обширною частиною суші, названою вченими Лемурією (до неї входили Мадагаскар, Сейшели, Іранський, Афганський та Тибетський осколки Гондвани) «підчепив» Індостанський субконтинент і відірвав від Антарктиди.

Ведичні легенди аріїв розповідають, що первинно островом Ланкою та океаном Сагара володів бог Кубера Вайшравана, тобто син мудреця Вішраваса (сина ріші Пуластї), та дочки ріші Бхарадваджі Деваварніні. Він був зроблений за благочестя богом підземних багатств та колісниці Пушпаки, здатної літати у повітрі. Його зведеним братом був ракшас Равана (символічний образ тамілів), який підступно вигнав Куберу з Ланки. Кубера переселився в Гімалаї, заснував столицю Алаку, побудовану божественним будівничим Вішвакарманом. Кубері належить чарівний сад Чайтрататха, що перебуває біля підніжжя світової гори Меру, його слуга Манібхадра — бог торгівлі, його дружина — чарівна Ріддхі, принцип процвітання, його друг — бог Шіва, який навчив його таємниці Тантри та йоги. Його свита — це якші, кіннари та гухьяки, його народ — «ітараджана» — «інші люди» (або «пуньяджана» — «чисті люди»), що змушує згадати «антиподів» — за грецькою міфологією, жителів Південного материка.

Про похований в океані міфічний острів Потала («Причал кораблів») розповідають індуїстські та буддистські тексти. Палац далай-лами у Лхасі наділяється епітетом «Друга Потала» («Дунзін

нійбо»), бо він вважається втіленням володаря острова Потала Авалокітешвари. Шостий панчен лама Лобсан Балдан Еше (в XVII ст.) писав: «Відпливаючи на кораблі від згрупування Рамешвари (південь Індостану) у південному напрямку, рухаємося до двіпи (острову) Сінгала (Цейлон), потім прибуваємо у землю Сінгала. Звідти корабельним шляхом у південному напрямку досягаємо гори Потали».

Знає про південний континент епос західних «арійців» — легендарна Едда: на півдні лежить чарівна країна світла і вогню Муспелльсхейм, якому протистоїть неосвоєна північна земля туманів — Ніфльхейм. Між ними — першостворений океан Гінуннгагап. З боротьби «вогню і льоду» народжується «сучасна епоха богів асів» (додавання до горизонтальної площини «Ніфльхейм-Муспелльсхейм» ще й вертикальної — з світами Верхнім, Нижнім та Мідгардом, «огороженою серединою», житлом людей), майбутнє якої — апокаліптичний Рагнарьок — «Сутінки богів» (аналог індуїстської «Калюги»). Знаменно, що сучасність сприймається Еддою як «велетенська зима» Фімбультетер.

Є підстави у ряді дослідників вважати, що під континентом мається на увазі Антарктида, західна частина якої, що омивається Атлантичним океаном і являє собою архіпелаг, до обледеніння, себто за 13 000 років до н.е., населена людьми. За оцінками вчених, зледеніння континенту, що почалося 35 млн. років тому зі східної масивної частини її суходолу, завершилося на 4 000 рік до н.е., коли льодовик назажди наповз на останні метри суходолу. З десяток років тому було здійснено буріння свердловини в крижаному панцирі Антарктиди і на глибині майже півтора кілометра було виявлено сліди вулканічного попелу — результат місцевої вулканічної діяльності. Проте найцікавішою є дата, до якої відносять цей попіл — від 8-го до 12-го тисячоліття до н.е.¹⁴³⁷.

Вважається, що збереглися свідчення того, що люди колись бачили бодай частину ще вільної від криги Антарктиди. Перш за все мається на увазі відомий феномен географічних карт Пірі Рейса (1513 р.) на яких зображено Антарктиду з вільною від криги теперішньою Землею королеви Мод. Саме графічними та текстовими джерелами володів турецький мореплавець Пірі Рейс, який, звісно, мав доступ до архівів ще імператорів Візантії, котрі перейшли до султанської бібліотеки. На полях його мапи є позначки і в них повідомляється, що використовувані ним джерела належать до IV століття до н.е. та до ще раніших періодів. Відомий географ XIX ст. П.Ф. Горсей, вивчаючи стародавні карти, прийшов до висновку, що, наприклад, карти Ератосфена (276 — 194 рр. до н.е.), точніше, їх копії, містять помилки, в котрих була певна система. Помилки ці говорять про те, що карти самого Ератосфена походили із більш давніших оригіналів, центр проекції котрих випадав на Вавилон або фінікійський Тір. Але головне інше: виходячи з астрономічних спостережень, котрі лягли в основу складання цих карт, він вирахував дату їх створення — 3666 рік до н.е. Дослідження показали, що всі, навіть найбільш ранні карти — прообрази, зазначені Пірі Рейсом, ґрунтуються на ще старіших документах. Виходило, що невідомий картограф провів зйомку місцевості в Антарктиді, потім використав одержані дані для складання мапи. Й здійснив він це за 4 000 років до н.е.! На той час ще була змога побачити вільне від криги узбережжя. Але на древніх картах зображали не лише Антарктиду, але й її «посестер», що колись із нею утворювали єдиний материк Гондвану. Так, Австралія, котра була відкрита в XVI ст., значиться на більш ранній карті, датованій 1510 роком. Турецька карта Хаджі Ахмеда 1559 р. (копія невідомого нам оригіналу) дає обриси та берегову лінію Північної та Південної Америк, на два століття випереджаючи свідчення першовідкривачів. Також турецька карта, що датована 1559 роком (копія більш ранньої, як зазначено на ній), відтворює з різною точністю Тихоокеанське побережжя Північної Америки та Аляску. І на цій карті нема Берінгової протоки. Між Сибіром та Аляскою — сухопутний міст, який, як стверджують геологи, існував в часі Віконсінського зледеніння (початок 70 тис. років тому) зник 30 000 років тому (Фармдейльська стадія), в епоху палеоліту. Також на карті Птолемея нанесені білі зони. Згідно із сучасною наукою контури цих зон накладаються на області поширення залишків останнього льодовика, що датуються як 10 000 років тому.

Пергамський представник школи граматиків Кратес Міллоський (пом. в 145 р. до н.е.), який наполягав на тому, що Земля має форму кулі, збудував модель планети (три метри в діаметрі) і наніс на неї всі ріки, моря, гори та міста, звіряючись із давніми манускриптами. Він, зокрема, зобразив чотири континенти, розділені двома великими океанами — з півночі на південь і зі сходу на захід. Обидва

перетиналися за Геракловими Стовпами (Гібралтаром). Крім Кельтики, Іберії, Греції, Малої Азії, Єгипту, Лівії, Індії (Індії), Скіфії тощо на його карті материка «Перієція» (на місці Північної Америки), «Антиподія» (Південна Америка), «Антеція» (Австралія)... Через 300 років після Кратеса географ Клавдій Птолемей помістив «Терра Інкогніта Аустраліс», означивши її пунктиром від південного виступу Африки у східному напрямку до «Золотого Херсонесу», півострова Малакка, і замкнув Індійський океан у внутрішнє Південне море, аналогічно до Середземного, і це зображення протрималося на світових картах аж до XIX ст.

Відомості про Антарктиду, отримані через мапу Пірі Рейса, не самотні. Їх повідомляють також картографи Оронтеус Фініус, Герард Меркатор, Філіп Буаше. Вони, як і Пірі Рейс, користалися під час складання своїх карт старезними джерелами. На їхні мапи нанесено те, чого вони не могли побачити на власні очі. А могли лише скопіювати, перемалювати в своїх поінформованих попередників. Так, на мапі в Оронтеуса Фініуса, складеній 1532 року, вільні від криги береги Антарктиди займають ще більшу площу, ніж у Пірі Рейса. Це, oprіч Землі Королеви Мод, ще й Земля Ендбері, Земля Вілкса, Земля Вікторії, Земля Мері Берд. Результати сейсмічної розвідки знову вказали на подібність обрису місцевості під кригою та місцевості на мапі. До того ж, дослідники зробили свердловини на дні моря Росса (Земля Вікторії). Зі свердловин було взято проби відкладень. За допомогою радіовуглецевого аналізу визначено їх вік. Науковці дійшли висновку, що джерелом цих відкладень були антарктичні річки. Колись річки, саме ті, що зображені на мапі, насправді вливалися в море Росса — там, де в наш час у нього сповзають льодовики Скотта й Бредмора. Меркатор, якого вважали найславетнішим картографом XVI століття, склав кілька мап Антарктиди. Невідкритий на той час материк зображений ним у найменших подробицях. Мис Дарт і мис Герлахера на Землі Мері Берд, Берег Принца Гаральда, острів Падда в затоці Лютцова-Хольма та багато іншого в нього навіть впізнаваніше, ніж на карті Оронтеуса Фініуса. Особливо зацікавлюють мапи Буаше, який жив у XVIII сторіччі. Він, напевно, користувався ще давнішими джерелами. На його карті 1737 року Антарктида цілковито вільна від крижаного покриву. Вона має вигляд архіпелагу, розділеного протокою. Таке зображення тривалий час видавалося фантастичним. Проте 1958 року сейсмографічні дослідження підтвердили відтворене на мапі. Антарктида виявилася не суцільним материком. Під крижаним панцирем ховається архіпелаг, розділений протокою на дві частини.

Вивчення мап дає підстави припустити, що картографічні джерела Пірі Рейса й Меркатора могли бути створені в добу, близьку до 4 000 р. до н.е. Джерело, використане Оронтеусом Фініусом, було складене ще раніше, коли льодовик покривав лише центр Антарктиди. Й, нарешті, джерела, послуговуючись якими, виготовив свої мапи Буаше, мають бути ще давнішими. Їх могли скласти, коли обледеніння ще не було. Тобто за 13 000 років до н.е.

Також поширене уявлення про те, що Антарктида повністю покрита снігом або льодом правильне, але не цілком. Дійсно, тільки 2% всієї поверхні континенту вільні від снігу і льоду, але вони складають приблизно $2,5 \times 10^5$ км². Ці вільні від льоду території, що дуже цікавлять науковців, розташовані біля країв континенту, значна частина — біля російських станцій Мирний і Новолазарівська, а також вздовж Трансантарктичних гір, котрі, будучи продовженням Андських гір Латинської Америки, є мовби спинним хребтом материка, що простягається від мису Адер, південніше Нової Зеландії, вздовж західного берега моря Росса і майже через весь континент. У Трансантарктичних горах знайдено найбільш обширні (4000 км²) і найбільш відомі вільні від льоду області — «Оаза Мак-Мюрдо» та «Область Сухих Долин», розташовані біля станцій Нової Зеландії та США. Топографія цих вільних від льоду долин одна з найкрасивіших на Землі. Оаза Мак-Мюрдо складається з трьох глибоких, вільних від льоду долин, котрі колись теж були покриті льодовиками. Кожна долина має довжину майже 100 км і ширину від 2 до 5 км. Дно долин покрите моренами, залишеними льодовиками, піщаними дюнами або оголеними скелями. Тут і там на дні долин розташовані озера, що замерзають на більшу половину року, крім короткого періоду літа, над долинами підіймаються гострі піки висотою 2000 — 3000 м. Більша частина їх вільна від льоду. З високо розташованих долин між цими піками течуть схилами невеликі льодовики. В окремих місцях вони рухаються самим дном долин. Колір скель складає відтінки коричневого — від світло-коричневого, довго перебуваючого на повітрі граніту, до темно-червоного підданого впливові погоди базальту. Окремі камені мають відтінки сірого. Ці кольори контрастують з білим кольором льодовиків

та яскраво-блакитним небом. Через те, що тут нема рослинності, то відсутній зелений колір. Аналогічні області вільної землі в берегових районах знайдено в оазі Бангера біля станції Мирний. Тут більш рельєф заповнений височинами. Часто зустрічаються маленькі озера. Грунт Антарктиди сприятливий навіть для вирощування врожаїв. Він родючий та містить резерви невивітрених і частково вивітрених мінералів, що підвищують родючість. Експерименти показали, що грунт Антарктиди, перенесений у нормальні температурні умови, придатний для проростання рослин. Навіть вирощуються такі рослини, як салат і редис.

Можна припускати, що до обледеніння, себто за 13 000 років до н.е., Західна частина Антарктиди, що омивається Атлантичним океаном і являє собою архіпелаг, була населена людьми. Це була високорозвинена цивілізація, що існувала, допоки остання смужечка суходолу не вкрилася кригою. Начебто той грандіозний процес, що названий «неолітичною революцією» та охопив у X-VI тис. до н.е. величезні простори Старого Світу, у цій південній цивілізації міг піти більш швидкими темпами, ніж де-інде, — і тут раніше, ніж будь-де, відбувся скачок від віку каменя до віку металу. Представники цієї цивілізації протодравідів-«середземноморців» володіли розвинутою технікою мореплавства, що дало можливість освоїти величезні простори від Африки до Азії та Австралії, відомий дослідник Тур Хейєрдал навів факти, які можуть реально підтверджувати гіпотезу переміщення протодравідів за допомогою човнів-«дхоні» (із загнутим носом та квадратним парусом): «...Америка ближча до Індії, якщо плисти на Захід, через Атлантичний океан. До того ж на цьому шляху мореплавцю сприяють стихії... Зимою попутний північно-східний мусон сприяв плаванню від Мальдівів до південного закінчення Африки, за котрим відкривається Атлантика. В будь-яку пору року Південна Пасатна течія і південно-східні вітри могли донести мальдівських мореплавців до Мексиканської затоки — цього магніта, що притягає будь-які предмети, що опинилися на воді біля африканських берегів...»¹⁴³⁸. Власне таким шляхом потрапив бавовник Старого Світу, який культивували виключно в південно-індійському регіоні, особливо на Мальдівах (в той час як ні єгиптяни, ні фінікійці, ні месопотамці не знали бавовника), який був схрещений з диким непрядилим бавовником Нового Світу, внаслідок чого американські цивілізації Мексики та Перу отримали гібрид з чудовим прядильним волокном¹⁴³⁹. Особливою характерною ознакою цих мореплавців (білих з коричневим волоссям, яких мальдівці називають «редіни») був культ «довговухості» — розтягування мочки вуха за допомогою дисків, і що саме від них цей культ перейняли як ольмеки та інки, так і на о. Пасхи (але його не знають на решті тихоокеанських островів!) і в протоіндійській цивілізації (зокрема, на зображеннях мореплавців з Лотхали, головного порту Мохенджо-Даро у Камбейській затоці). Також особливою ознакою був специфічний календар, в якому рік складався з... 27 місяців, плюс ще один місяць у кожному одинадцятому році.

На основі первісного «письма малюнків» (піктографії) «середземноморців» стало складатися протописьмо, що пізніше лягло в основу протошумерського, протоіндійського та протоеламського — найдревніших на Землі. Але, як відомо, письмо носило сакральний характер і для ментальності архаїчних етносів намальований знак був невіддільний від його звучання. Тому якщо і використовувалися чужі писемні знаки для позначення слів чи звуків своєї власної мови, проте ретельно зберігалася первинне (премордіальне) їх звучання (що вже сприймалося як «ім'я» знака), для чого укладалися і спеціальні словники. Саме завдяки таким словникам — білінгв дійшла до нас шумерська мова, писемність якої використовували семітомовні ассірійці, вавилоняни, індоєвропейські хетти, урартійці та хуррити і безліч інших племен. «...В архаїчному шумерському письмі, — пише дослідниця Є. Антонова, — знак у вигляді вписаних овалів з виростаючою із зовнішнього рослиною мав значення TU, TUD — народжувати, творити. У шумерському класичному написанні він виглядав як два вписаних трикутника (DU), з рослиною на вершині. Трикутник з косою штриховкою і штрихами на бокових гранях означав осінній місяць тішрі. а у старовавилонській читався таму — покривати, закривати і парһагу — всеспільність. Поєднання цих двох знаків означало «виходити», «походити». Характерно, що заштрихований овал архаїчного шумерського письма у класичному представляє як ромб і навіть трикутник зі значенням KI — земля, грунт, низ, місце, потойбіччя. Квадрат із перекресленими сторонами (тобто який складається з трикутників) має значення BARAG, VARA, VAR — божественний трон, святилище, а також весняний місяць нісан — перший місяць року»¹⁴⁴⁰.

Іноді мова письма сприймалася як «мова богів», мова для сакрального вжитку (явище це поширене аж до арктичних палеоазійських народів), або «мова чоловіків» або «мова жінок», на якій навіть існує спеціальна література. Як правило, існують міфи про те, що герої привносять для нових речей слова з «мови богів» (аж до слова «Грааль» включно), тобто субстратна лексика проявляється щонайперше через систему культурних термінів різних семантичних груп та різних сфер уживання (отже, має надійну позамовну інтерпретацію в археологічних пам'ятках певних культур). Не оминули це і предки трипільських племен, що населяли сучасну Україну і мову котрих вважають приналежною до до-індоевропейського субстрату (циркумедетиранської лінгвістичної зони Старої Європи, за М. Гімбутас). Саме для цієї прамови (оскільки фонологічна система мови формується в найраніший період її існування) характерні рівномірне чергування голосних та приголосних і «закон відкритого складу» (аналогічний діє у японській мові), що відрізняє досі його прямих нащадків слов'ян від найближчих балтійських та інших індоевропейських мов (щоправда, збереження його тільки у східних слов'ян свідчить про редукцію відкритого складу, а отже, він міг бути характерним і для тих мов, де він зараз не спостерігається; про це свідчить прагрецька доалфавітна писемність Криту — так зване «лінійне письмо Б»). Власне британський лінгвіст та літератор Дж.Р.Р. Толкієн, виходячи з того, що населення Старої Європи було до-індоевропейським, спробував відновити (вичистити з мови пізніших прибульців — індоевропейців) цю премордіальну мову Європи, яка отримала назву «квенья». Як зазначає сам дослідник, індоевропейська цивілізація марно намагалася стерти з пам'яті народу-носія його «таємну первісну культуру».

Певний час духовно-ідеологічним авторитетом для скотарської «прадравідської» єдності (до появи в Індостані кінних аріїв), що в дусі загальноєвразійської традиції присутності одного етносу в «наметах» іншого (див.: Буття, IX, 26, 27), були представники зовсім іншої расової групи — творці шаманізму як такого (де перше місце займають обранці, ті, хто намагається прокласти шлях до надлюдських сил¹⁴⁴¹, тобто «о-сущити божественне», «звести небеса на землю», «збудувати Вавилонську вежу»): «...Збережені з давніх часів фігурки, вирізані кет(т)ами, дивно нагадують фігурки, знайдені під час розкопок у Мохенджо-Даро. Можливо, кет(т)и є останніми нащадками жителів Мохенджо-Даро і Хараппи, в прадавні часи витіснені з рідних місць і які здійснили величезний шлях від Індії до берегів Єнісею? Адже деякі дослідники знаходять кет(т)ські слова у назвах географічних об'єктів не тільки Південного Сибіру, але і в Тибеті... Про можливу спорідненість культури кет(т)ів і культури Мохенджо-Даро говорили у своїй доповіді на VII Міжнародному конгресі антропологів та етнографів (Москва, 1964)... лінгвісти В. Іванов і В. Топоров... У 1963 році в американському журналі «Американ антиквіті» з'явилася стаття, де доводилася спорідненість прадавньої індійської цивілізації... і таємничої культури, створеної жителями Центральної Америки, сапотеками, які побудували величні храми і палаци Монте-Альбана (біля міста Оахака, в Мексиці). І коло, таким чином, замкнулося...»¹⁴⁴². Будучи відтиснені на північ, скотарсько-землеробські предки кеттів («денг»-«люди») потрапили у несприятливі ландшафтно-кліматичні обставини, внаслідок чого недостатність адаптаційного резерву сильно підірвала їх економічні устої і змусила перейти до незвичного мисливсько-рибальського побуту, що сприяло їх асиміляції аборигенами (протоєнісейцями)¹⁴⁴³. Проте саме їм в районі Саян належить заслуга винайдення одомашнення оленя в Євразії¹⁴⁴⁴, а в наступну епоху вони славилися своєю ковальською майстерністю, що особливо виокремлювало їх серед населення Єнісейської Півночі. Для кеттів, порівняно з довколишніми патріархальними суспільствами самоїдів, характерна була матрилокальність і особлива роль брата та сестри матері (вони називаються «кой») у вихованні героїв міфів. Поклонялися кетти Великій Матері Кайгус (аналог Артеміді), Діві-Сонцю (Хун) та Воїну-Місяцю (Хипь).

Кетти знову утворили симбіоз, аналогічний тому, в якому вони перебували в Індостані. На даний момент співучасниками були прибулі (в часі — після кеттів) зі Східної Європи ностратичні спільні предки уральської мовної сім'ї (фінно-угро-самоїдів) — носіїв неолітичної кельтимінарської культури Приаралля (IV-III тис. до н.е.), за В. Чернецовим, котрі вже мали досвід освоєння тайги та асиміляції місцевого палеоазіатського монголоїдного населення (внаслідок чого і змогла сформуватися власне фінно-самоїдська гілка уральців)¹⁴⁴⁵.

Одночасно з відходом кеттів з Індостану на північ туди ж просувалися з Іранського нагір'я споріднені їм расово мігруючі мисливці та збирачі пізнього палеоліту Центрально-Західної Євразії,

чий шлях через дюктайську культуру (Сх. Сибір, 10-11 тис. рр. тому) закінчився в V тис. до н.е. на Великих рівнинах Північної Америки (серед них — атапаски, представники мовної сім'ї на-дене, виявляючої безпосередню спорідненість з угро-фінськими та тюркськими мовами, тобто алтайсько-уральською гілкою ностратичної єдності; також деякі дослідники відносять до нащадків дюктайців і чукців, які входять у чукотсько-алеутську мовну сім'ю, виявляючи певну спорідненість з мовами ностратичної єдності). Власне це пояснює тотожність елементів міфологічних уявлень представників Старого і Нового Світу, що досі викликають головний біль у легіонах дослідників¹⁴⁴⁶. «На-дене» були представниками вже другої могутньої хвилі переселенців з Євразії в Америку, в той час як перша хвиля відбулася в 34-38 тис. рр. до н.е., коли, як вважається, на території Берингії (суходолу між Євразією та Америкою) існувала розвинена палеолітична цивілізація, представники якої внаслідок відносного потепління між двома останніми льодовиковими агресіями (у Північних Кордильєрах через долину ріки Юкон вода пробилася в льодовиковому панцирі невелику щілину) прорвалися в кількості приблизно 400 чоловік на простори Північної Америки (стоянки т.зв. «юконської людини» в Олд-Кроу та на р. Поркьюпайн, 22-34 тис. років тому) і стали засновниками раси сучасних америнідів (людей зі світло-коричневою шкірою, великими, з горбинкою носами, чорним прямим та жорстким волоссям, зі слабо розвиненим епікантусом, носії крові групи I або II). Однак факт тривалої ізоляції першої хвилі переселенців від решти Євразії не призвів до втрати загальноєвразійського міфологічно-культурного спадку, а навпаки, плекав і законсервував його в більш архаїчній формі, про що свідчать вже разучі співпадіння в спадках нащадків цієї першої хвилі в Південній Америці¹⁴⁴⁷.

Це мисливське населення Америки наступні землеробські племена («маїсові люди») визначали як «велетні», і в расово-культурному стосунку воно було споріднене з мисливськими племенами Старого Світу від теперішньої Франції до Берингії і які теж називалися цивілізованішими (аграрними) наступниками як «велетні, силачі». Як вважає Т. Гончарова, самоназву цього конгломерату, релікти якого довгий час замешкали на Кавказі, зберегла вірменська мова як «ска» («велетні»), і вона тотожна форманту «ска», який присутній в архаїчних топонімах та гідронімах Америки (Аляска, Небраска, Табаско, Куско тощо)¹⁴⁴⁸. За легендами юто-ацтекських племен, первісні велетні (кінаме) звели пишне місто Теотіуакан на тому місці, де «для створення світла» принесли себе у жертву боги Нанауацин та Текуксістекатль («Володар мушель») і перетворилися на Сонце і Місяць, а за ними — і всі інші боги. І тому для підтримання першоствореного вогню необхідні регулярні людські жертвопринесення. Також болівійський археолог А. Познанскі на основі орієнтації архаїчних ритуальних споруд на небесний зодіак довів, що культові місця столиці болівійської цивілізації Тіауанако датуються 17 тис. років тому. Начебто, зведене Тіауанако як «Вічне місто» (Він'аймарка) «бділицями» попередниками народу аймара на цій території¹⁴⁴⁹. Також творінням цих велетнів-«ска» був т.зв. «Великий зміїний курган» в штаті Огайо, величезний звивистий насип, зображуючий Бога-Творця у вигляді змія, який тримає у пащі «Світове яйце», зародок майбутнього Всесвіту¹⁴⁵⁰.

На самому ж Близькому Сході прадравіди, які свого часу заснували Салем (майбутній Іерусалим)¹⁴⁵¹, були витіснені або асимільовані прийшлими із заходу Прикаспійської низини (Талиш, на південь від міста Ленкоран) прасемітами-сонцепоклонниками з їх культом принесення в жертву дітей духам цегляних будівель, зі спорудженнями мегалітів, дольменів та похованнями померлих сидячими навпочіпки, зверненими обличчям на схід, внаслідок чого постала енеолітична культура Телелат-Гасуль на півночі Мертвого моря та в Заїорданні (сучасна халафській, урукській та джемдет-нарсській культурам Месопотамії)¹⁴⁵². В районі Пригімалаїв, як вважають І.І. Пейрос, С.А. Старостін та С.Е. Яхонтов, протодравідо-еламіти виявилися власне в безпосередньому контакті з прототібетобірманськими етносами. Якщо прибульці збагатили тубільців переважно лексикою та предметами вжитку та торгівлі, то останні навпаки — палеоевразійськими світоглядними уявленнями (аналогічно вплинули сіно-тібетці і на аустронезійців): «...Нещодавно С.А. Старостін... вияснив глибокі генетичні зв'язки сіно-тібетських мов, продемонструвавши їх спорідненість з енісейською та північнокавказькою сім'ями. Прабатьківщина сіно-кавказької макросім'ї, в котру об'єднувалися три названі мовні сім'ї, перебувала десь у західних областях Азії, можливо навіть в Анатолії⁺. Після розпаду макросім'ї в IX-VIII тисячоліттях до н.е. носії сіно-тібетських та енісейських прамов розпочали міграцію на схід. Шляхи цих міграційних рухів поки що детально не вияснені, хоча суттєво,

що обидві хвилі мігрантів рухались незалежно одна від одної. Правдоподібно видається припущення про те, що сіно-тібетці могли рухатися на схід південними схилами Гімалаїв. На це, зокрема, може вказувати значна архаїчність ряду сіно-тібетських мов Гімалаїв (канаурі, лімбу-рай тощо) та існування сіно-тібетсько-дравідійських мовних контактів»¹⁴⁵³. Останнім, на думку М.А. Малолетко, таким сплеском переселення сіно-кавказців на північний схід було просування в басейн Обі (у Васюганні) споріднених хуррито-дагестанцям носіїв фєдорівської культури в першій половині 2 тис. до н.е., які принесли конярство, бронзолварне виробництво та мотичне землеробство. Вони відтиснули на північ предків самодійських народів, перебували у симбіозі з праїндюіранськими племенами афанасєєвської культури і були асимільовані предками угро-фінномовних етносів (хантї, мансі), у базовій лєксії яких наявні слова (з формантами -лат, -їгаї, -єква, -рев), котрі не мають надійної етимології в угро-фіннських мовах, але фонетично і семантично співпадають із східнокавказькими (нахсько-дагестанськими) мовами. Крім того, наявні співпадіння між Приоб'єм та Кавказом у сфері міфології (перекази про Єква-Пирища), у матеріально-культурній сфері (орнаменти на сокирах) тощо. На часі історичної фіксації етнічної ситуації Євразії (IV ст. до н.е.) нащадки фінноугорсько-північнокавказького симбіозу, населяючи береги Дону та побережжя Сівєрського Дінця, стали відомі як сірмати (від фін. *surma* < *surja*, морд. *sig-a* «краї, бік», звідки *Syrialaiset* — «зірянї-українці»). Власне на лівобережжі Сівєрського Дінця (між с. Змієвим та м. Ізюмом є угро-фінські (мордовські) топоніми та гідроніми), по течії р. Чир, правій притоці Дона та у басейні межиріччя Дону і Сівєрського Дінця¹⁴⁵⁴.

Західним форпостом дравідів стала держава Елам на схід від Шумеру, представники цивілізації якої, у свою чергу, виявляють цікаву спорідненість як з тібето-бірманськими етносами, а через них — з америнідськими атапасками — на-дене, так і єнісейськими етносами (прототюрки, сєлькупи, кети). «...Здається, що шумерська мова є суміш індєвропейських і тюрксько-татарських елементів в їх ще дуже примітивній, зачаточній формі. У лексичному стосунку до першої групи стосується, наприклад, ім'я Ап для шумерського бога неба, аккадське Апу, котре нагадує індєвропейське ап(о) — «наверх»..., до іншої групи стосується шумерське *dingir* — «бог», котре близьке старотурецькому *tengri*, *tenri*, що означає «небо, бог»...»¹⁴⁵⁵. Окрім того, прашумери (убейдська культура) з кінця V тис. до н.е. асимілювали місцеве землеробсько-скотарське і знайоме з металургією населення Загросу (хассунська культура), що своїми витокami сягає мезолітичного часу, мова яких стала субстратом шумерської. Походять від цієї «бананової» мови тубільців топоніми Ніппур, Ур і Кіш, такі терміни як стїна, мідь, кошик, півний чан, печатка, цегляна форма, вигін, серп, подїум, вівця, ковальський мїх, землероб, пастух, ткач, столяр, мельник, використовуючий зернотерку, кожумяка, пекар, каменяр, будівельник, мідник, коваль, жрець-*gaggal*, правитель-*ensi*, Ашнан (бог зерна), Іннїн (богиня родючості) тощо¹⁴⁵⁶.

В мові шумер *Agali* (аккад. *Agallu*) означає потойбіччя, «межу світу», де народилися боги¹⁴⁵⁷. Гори *Agallu* (Урал; форма «Аральтова», «Оралтова» гора зафіксована в 1627 р. в «Книжє Большому Чертежу»; окрім того, південна частина Уральського хребта через своє безпосереднє продовження — гірський хребет Мугоджари — дотикається Аральського моря), поряд з горами *Kabchusi* (Кавказ), ассїрійці називали «золотими горами».

В алтайсько-тюркській традиції бог Тенгрі (< шумер. Дінгїр) спустився з неба на землю на гірський масив Чулман Арал («Срібний острів»), який тотожний у ведичній традиції топоніму Шветадвіпа («Бїлий острів») і розташований десь на півночі (в сенсі того, що у тенгріанстві людєй створив дух-алп Таймир-«Яребиця» його ототожнюють саме з Таймиром). Звідси предки спустилися на південь до сучасних Уральських гір — хребта Аралхат (Уралтау — «Острів-Полонина»), де на ріці Волга заснували царство Ідель на чолі із Джам-Іджиком з династії Імен, а інші ж рушили на Захід, де заснували царство Кара Арал («Чорний або Західний острів»), тобто Атлантиду на Причорноморському шельфі, а на півдні — Сумерське царство (Шумер) на чолі з Маром (Маєм) з роду Мардун-Дуло.

У якихось дуже переплутаних герметичних та єгипетських інтерпретаціях для греків виступає як прабатьківщина сакральної традиції далека країна Аргос чи Арголїда — «Яскраво-бїла» (від імені якої був названий грецький Аргос) з великою рікою Інах та першим у світі містом Форонея, названого на честь Форонея, сина Інаха і Мелїї і вбивці свого брата Егіалея (явна паралель до Каїна і Авеля,

тільки Інах-Енох тут батько, а не син Каїна, як у Біблії, а перше місто власне збудував каїніт Енох, якого не слід плутати з Енохом, сином Сифа). Фороней першим став поклонятися богині небес Гері і народив дітей Апіса і Ніобу, яка від Зевса і народила Арга, який заснував місто Арг і дав назву країні. Арг мав двох дружин — Евадну, яка народила йому синів Екбаса, Піранта, Епідавра та Кріаса, та Ісмену, яка народила сина Іаса-Інаха-Пірена, батька жриці Гери Іо. Зевс зійшовся з Іо, перетворив її на білу теличку і наказав Гермесові викрасти її у Гери, яка поставила стерегти Іо Арга Панопта («Всевидячого»), внука Екбаса і сина Агенора. Гермес вбив Арга каменем і відрубав йому голову (це тотожно з переданням давніх аріїв про перемогу Індри чи Соми над демонічним Врітрою та визволення священних вод-корівок). Гнівлива Гера наслала на Арголіду засуху, а на білу теличку Іо — страшного кусючого овода. Втікаючи від нього, вона мандрує світом, через гори і моря, у супроводі священних воїнів-куретів, аж доки не добирається до ріки Ніл, де повертає собі людську подобу і народжує сина Епафа, зачатого від Зевса. За намовою Гери курети викрадають Епафа, а розгніваний Зевс за це знищує їх. Епафа знаходять у палаці цариці міста Біблос, де він був прийнятий і виховувався. Іо повертається із сином Епафом у Єгипет і цар єгиптян Телегон одружується з Іо та усиновлює Епафа. Епаф одружується з дочкою Апіса Мемфідою і заснував місто Мемфіс (згадаймо вищенаведені колізії довкола «Мемфіс Міцраїм» та кушанською династією!). У Епафа та Мемфіди народилася дочка Лібія (епонім воївничих лівійців), яка від бога Посейдона народила братів-близнюків Бела та Агенора (явні натяки на Верхній та Нижній Єгипет; також згадаймо наведений Платоном єгипетський переказ про царство близнюків-синів Посейдона — Атлантиду, а гори ж Атлас — на заході Лівії, тобто тут явне перехрещення кількох генетичних передань — грецького, єгипетського, «атлантидського»). У Бела народилися сини Єгипет (епонім єгиптян) і Данай (епонім греків-данайців, засновник грецького Аргосу), а у Агенора, який спершу царював у Дельті Нілу і мав кількох дружин, — сини Кадм (епонім фінікійців), Кілік та дочка Європа (тут Агенор, який має двох дружин, також генеалогічно тотожний біблійному Ламеху, який має двох дружин, а Кіліку, епоніму малоазійської Кілікії з її родовищами міді, тотожний коваль Тувалкаїн, а сестрі останнього Ноемі-«Краса» — Європа). Пізніше Бел вигнав Агенора і його потомство з Єгипту.

Власне куретів, які прийшли з Іо, герметична традиція вважає такими, що принесли в Єгипет культу богів та обожнених героїв. Це культ священної телиці Іо (єгипетська Нут), культ священного Епафа (єгипетського Хапі, він же Ба Осіріса і Ка Птаха), культ Зевса-Яструба (єгипетський Гор Великий), культ Посейдона (Сет), культ Аїда (Осіріс), Гери (Хатхор), Гера і Гестія в одній особі (Ісіда¹⁴⁵⁸), Деметри (Нефтіда), Астерії і Лето в одній особі (Анукет), героя Арга Панопта і Геракла в одній особі (Арсарфес, Хрїшіф/Харшафе). Саме нащадки Іо заснували, начебто, міста Ісей, Бусіріс, Мемфіс, Хемміс та ранні держави в долині Нілу. Стверджується, що початкові жителі Греції пелазги довідалися ці імена богів саме від єгиптян і рознесли їх по всьому світу. Але особлива роль у освоєнні давньо-єгипетського спадку відводиться міфічному Орфею, який кожного ранку піднімався на вершину гори Пангеї, щоб вітати співом бога Геліуса-Аполлона в одній особі...¹⁴⁵⁹

Також інший син Бела Кефей став царем Ефіопії, якому Кассіопея народила прекрасну дочку Андромеду. Заздрісні нерейди ублагали Посейдона наслати на Ефіопію чудовисько-дракона. Кефей змушений був віддати в жертву дочку, але її рятує герой Персей, син Зевса і Данаї. Від Персея Андромеда народила сина Перса, котрого батьки залишили на виховання дідові та бабці, а самі переселилися в Егеїду. Вихований Кефеем, перс став родоначальником арійського роду царів — предком іранських Ахеменідів. Саме від Кефея і Перса, начебто, й походить доктрина перських царів-магів про Ахура-Мазду: «Бог має голову яструба. Він найперший, нетлінний, вічний, ненароджений, нероздільний, не маючий подоби, управитель всілякого блага, непідкупний, найдобріший з добрих, наймудріший з мудрих, батько законності і справедливості... досконалий, мудрий, і він один винахідник святої природної сили», — проголошує маг Остан у «Восьмикнижжі»¹⁴⁶⁰.

Цей екскурс у генеалогію необхідний для того, щоб продемонструвати факт, за яким герметична традиція виводила своїх засновників-ієрофантів з північно-східного Білого Царства (у їх термінології — Арголіда). На цій же основі спадкоємці герметиків теософи співставляють останнє з власне арійською Аргіваршею («Країна Жертвопринесень»), де править Аргівнатх («Володар Жертвопринесень»), яка колись, начебто, простягалася від тибетської гори Кайласа до Аральського

моря, якій тотожна ведична Арьяварта та авестійська Арьїнаведжа. І що саме з цього Аргосу-Аргхїаварши прийде грядучий визволитель людства Калкі Аватара¹⁴⁶¹.

Пов'язаний як з теософами, так і франко-масонами полковник Дж. Черчвард, будучи сином ХІХ ст., сформулював концепцію могутньої на просторах Євразії відпочаткової **сакральної імперії «уйгурів» (uighurs, вони ж «пра-арії», плем'я Ах Ра Йя)** — континентальної колонії тихоокеанської острівної «атлантиди» — континенту Му, «Імперії Сонця», символом якої був і «Білий Лотос» («білий» колір як символ півночі; поряд з цим рівноцінною, але південнішою, колонією розглядається Імперія Нагів із їх символом семиголової змії, вони — предки індо-китайської, бірманської, центральноіндійської, месопотамської традиції; ще південнішою і такою ж істинною була Імперія Дравідів, яка простяглася від Малайських островів, південної Індії, міфічного континенту Лемурія-«Кумарі» в Індійському океані та Африки). Начебто «Священні Писання» («Книги Золотого Віку», «Священні Містерії») з прабатьківщини на континент було принесені істинними франк-масонами — **Святим Братством Накалів** (у термінології індійської традиції «Рамаїни»; вони ж нагвалі — кіче-майянської традиції Америки) і після загибелі Уйгурської імперії та вигнання жерцями самих «накалів» заховані у кількох священних центрах (аналогічно бібліотеці Агартхи Сент-Іва д'Альвейдра). З одною з таких бібліотек Дж. Черчварда і познайомив безіменний індійський Ріші («Мудрець»).

Цікаво, що якщо індоарії та іранці розглядаються охоронцями лише деяких елементів Істинної Традиції Ра Му (через те, що на певний час були ізольовані в горах Афганістану), то саме японців Дж. Черчвард вважає хранителями ледь чи не повної Початкової Традиції континенту Му (япон. «му» — «небуття», апофатичний синонім поняття «дао»)¹⁴⁶². В самих же японологічних дослідженнях не без підстав побутує версія (опираючись на лінгвістичну близькість японської мови до алтайської сім'ї ностратичних мов¹⁴⁶³, але фонетично — до австронезійських), за якою цю могутню і колоритну цивілізацію сформували войовничі вершники-доліхоцефали, які з'явилися на островах з євразійського континенту, несучи на своїх стягах емблему сонячної богині Аматерасу. За деякими гіпотезами, інша частина цих вершників на північному кордоні теперішньої Кореї, зазнавши впливу пратунгусо-манчжурських племен, трансформувалася у сюнну (китайські джерела виводять їх родоначальника Шуньвея з народу Ся, тобто саків-массагетів; саме в районах рік Ляохе та Ляохахе виявлені поховальні пам'ятники скіфського типу VIII-IV ст. до н.е., признаки яких власне й виявляються в наступних похованнях рядових сюнну)¹⁴⁶⁴, котрі під іменем гуннів принесли на своїх знаменах рівнокічний хрест — символ Бога неба Тенгрі. Крім того, етнонім сюнну/хунну пов'язується як з давньою формою етноніму «ямато» — «семадай», так і етнонімікою Приамур'я. В ці ж райони ведуть японську археологічну культуру яйой (IV-I ст. до н.е.) і археологічні дані.

Біла Дама — головна жриця сонячної арійської релігії з її таємницею вічності, воскресіння, гієрогамії («священного шлюбу»). В ірландській традиції від самого початку часів райська земля предків та мертвих — це «Земля живих, Земля Жінок, Велика Рівнина, Рівнина Насолоди, Земля (Вічно)Молодих», навіть «Обіцяна Земля» (tir Tairngir).

Першопочаткову цивілізацію Му знає й аріософ Г. Вірт. Це — земля Мо-Уру, що, начебто, згадується в зороастрійській «Бундахішн» і звідки різні елементи Традиції принесли амореї, маври та маорі в різні частини світу. Щоправда, Г. Вірт чомусь Мо-Уру розмістив в північно-західній Атлантиці. Швидше за все, тут вже була значно пізня її колонія, як аналогічні колонії існували на Близькому Сході і Кавказі. Це, зокрема, Морейя, де Авраам готувався до жертвопринесення свого законного первістка (Ісаака, а не першого сина Ізмаїла, народженого від рабині), кельтська Моріас чи Муріас, батьківщина Племен богині Дану, скандинавське Мора-стен «Камінь Мора», храмовий комплекс в Упсалі. В Південній Осетії над селом Кобет Дзауського району є священний пагорб Морех (Морах, Моурах), назва якого не етимологізується ні осетинською, ні грузинською мовами. Тут мешкало осетинське плем'я туалта (груз. «двалеті»), де великий хрест на пагорбі Морех доглядав клан білих («урс») туалта. Вважається, що це плем'я переселилося в Грузію з Північного Кавказу, з району Урсдон («Біловоддя») зі святилищем Мігдау, де головним жрецьким кланом були Дзугаєви (Дзугата, від «дзуг» — «гурт, група» як народноетимологічне випрямлення «дзуттагта» — «іудеї»; прізвища з даним коренем поширені серед осетин, а їх носії визначаються певним піететним ставленням до них представників інших кланів — Дзугкоєви, Дзуттагови, Дзутцата та ін.). Один із переселенців на

південь — Абель Дзугаєв заснував гірське село Дзомаг. Він став батьком родоначальником клану Гобі, з якого походять різні роди, наймолодший з яких — Заза — переселився з Дзомаг у село Джер, де стали опікуватися древнім святилищем Джер (Гер, груз. Гері). Звідси виходець роду Іуане (Іоанн) переселився в суто осетинське село Діді Ліло («Велике Ліло»), де у нього народилися два сини Віссаріон (Бесо) і Георгій. Молодший був убитий бандитом, а старший переселився у Горі (осет. Гур), народив трьох дітей, з яких вижив наймолодший — Сосо (названий на честь осетинського нарта-спасителя Сослана), офіційно іменований Йосифом. В дитинстві він пройшов посвячення у святилищі Джер (осетин. «джварі» — «хрест»), чому й вижив. Його батько був записаний у грузинських метриках як Дзугашвілі, але його син Дзугати Бесоїи фирт Йосеф у православній семінарії більш благозвучно для грузинського вуха вже фігурує як Джугашвілі. Наступний його псевдонім Сталін в осетинській мові має значення «зоря» («ст'яль»). Таким чином Сталін для певних груп традиціоналістів виступає виходцем із сакрального центру¹⁴⁶⁵.

Згідно з інтерпретацією доктрини аріософа Г. Вірта російським неоевразійцем О. Дугіним, **Відпочаткова Традиція** виникає на північному континенті **Арктогея**, де його носієм є біла раса, а на півдні — континент Гондвана, де мешкає чорна раса («люди-тварини»; за Парацельсом, ця раса — ex putridine; за гуманістом Ваніно Ваніні, прихильником «поліцентричності походження людини», саме вони, за Ч. Дарвіним, «походять від мавпи», що, до речі, відстоює і Ку-Клус-Клан). В певний період палеоліту внаслідок катаклізму гине Арктогея і розколюється Гондвана. Біла раса спускається на південь, де засновує цивілізацію Атлантиди та змішані з «недолюдками» раси та етноси на сході і опозиція між расами змінюється з вектору Північ-Південь на Захід-Схід, прото-Атлантика і прото-Євразія. Але надалі, в неоліті, відбувається як із Атлантиди, так і з районів Півночі вторгнення (інвазія) чистої білої раси (атлантів) в Євразію, де вона формує могутню імперію на її просторах. Але, відповідно, біла раса зазнає змішування та затухання її першопочаткових життєво-вольових інстинктів. Відбувається хаотичне і безглузде перемішування мов і релігійних вчень, тріумфує «гондванічний принцип». На прох з ним і покликані стати охоронці та адепти Єдиної Відпочаткової (Премордіальної) Традиції¹⁴⁶⁶.

Наприклад, **першими вихідцями з північної Арктогеї були індіанці Америки**, однією з наступних були **habitu** (буквально, «люди північного заходу»), значно відмінні від сучасних іудеїв, а індоевропейці — це остання хвиля емігрантів, суть яких була в тому, щоб принести попереднім хвилям своєрідні «ключі сакрального», які ті вже загубили або втратили. Зокрема, Г. Вірт вважав, що «Ветхий Завіт» Біблії — це суто гіперборейське знання, дуже чисте, дуже індоевропейське, але децю трансформоване (особливо в VI ст. до н.е.).

Також слід мати на увазі, що в останній, індоевропейській, традиції, існувало своєрідне поняття передання сакрального: «...в кожному поколінні, — писав Ж. Дюмезіль, — в кожному учні знання набуває нове народження, воно не викладається як певна сума, воно огортається у форму (індійська гатха, авестійська гата, ірландський гейс та ін. — О.Г.), котра, зберігаючи в собі його сенс та суттєві риси, омолоджує і певною мірою актуалізує його»¹⁴⁶⁷. В загальноєвразійсько-африкансько-полінезійській традиції остання хвиля символізується молодшим братом (часто дурником, начебто профаном) за допомогою чарівного помічника (Залізний Вовк, Сивка-Бурка) над старшими братами (яких два, чотири, сім, дванадцять або більше; Америка та Австралія даного сюжету не знають).

Тим самим, позиції Г. Вірта і Дж. Черчварда, як і вищенаведені О. Блаватської, Г. Лавкрафта, Ю. Еволи, Х. Аргуельеса та ін., не суперечать одна одній, а взаємодоповнюють, оскільки мова йде про різні періоди розселення носіїв «премордіальної традиції», про різні династично-державні утворення та погляди (не без величезних переключень та фантастичних інтерпретацій) власне з позиції тієї чи іншої «дочірної» цивілізації.

У власне індоевропейській Традиції дане **Біле Царство** вважається таким, що існувало на **північній священній горі**, яку давні іранці, зокрема, називали **Альбурз** (Alborz, «Біла гора»), іменем якої пізніше аланські племена назвали на спогад кавказьку вершину — Ельбрус (перс. «Айтї борес», вірм. «Аль-беріс», араб. «Абу-ль-Джібаль», катаяк. «Тав-Бон», чечен. «Іртав», лезгін. «Зех-Венде», груз. «Ялбузі», нарт. «Уарп-Тау», балкар. «Ашхи махуа» — «добра двоголова (гора)» > адиг. «Ошхамахо»). Тільки тут можна було зібрати справжню хаому, яку називали «біла». Коли ж предки іранців залишили місця первинного поселення (у ведичних аріїв земля-локапала Соми, аналога Хаоми,

— Північний Схід), то втратили цю можливість і змушені були замінити священний напій «жовтою» хаомою, яку теж з часом втратили. Тобто, як вважає Р. Генон, мова йде про послідовні фази т.зв. «духовного затемнення», втрати основ Єдиної Премордальної Традиції, котрі відбуваються поступово з протіканням різних епох («еонів», «кальп») циклічного розвитку людства¹⁴⁶⁸.

Таким чином, уявлення про «білу» північну «світову гору» чітко співвідноситься з реконструйованим з часу розпаду індоіранської єдності міфом про сому/хаому, що росте високо в горах, і який викрадає птаха Ш'ена/Саена (Єптаха з вершин»; Гаруда у «Махабхараті») і приносить у земний світ (у більш пізній власне іранській версії, птах Сенмурв, що мешкає на гілках Світового Дерева Життя, струшує своїми крилами на землю насіння всіх рослин). Птах тут не тільки символ посередника між світами, а це, насправді, апофеоз шамана як такого.

В зороастрійській «Бундахішні», окрім того, розповідається, що коли кожні три роки багаточисельні не-іранці збираються на горі Альбурз, щоб завдати шкоди іранцям, язат Бурз надсилає чарівного птаха Чінамрош, який мешкає «неподалік від гнізда Семурга» і підбирає падаюче насіння з чарівного Дерева, і він всіх не-іранців «скльовує, як зерна»¹⁴⁶⁹. Тобто тут явний натяк на намагання очищення основ Єдиної Відпочаткової Традиції від перекручень і чужих їй «зерен» та «шкаралуц».

Гіпотетично, що саме в часі побутування біля Південного Уралу в районі ріки Білої праарійці зберігали переказ про «Заповітне Царство» на Північних (Білих) горах зі священним напоєм (сома, хаома, амброзія), а потім принесли розповіді про нього на Близький та Середній Схід. Надалі вони зазнали трансформації, певних квазі-історичних інтерпретацій-«прив'язок» і, зрештою, поверталися у різних варіантах до індо-європейців, в тому числі — у якості передань про легендарні Шамбхалу, Біловоддя, Гіперборею, Агартху, Олімп та царство пресвітера Іоанна.

розпочато — 19 вересня 2003 р.,

закінчено — 31 січня 2007 р.

м. Івано-Франківськ

Україна

ВОЇНИ ЦАРСТВА (замість післямови)

1.

Хто хоче справжності — той хоче війни. Адже тихе мирне існування в нашому світі можливе лише в несправжності, в плеканні спільних ілюзій, в підтримці «міражів за домовленістю». Ті, котрі вже встигли домовитися про спільну підтримку міражів, згодні, що є люди за межами цих облудних конвенцій. Це є мале стадо (мала зграя) особливих людей. Яким начхати на всі домовленості й на всі міражі. Вони прагнуть зруйнувати Матрицю за будь-яку ціну.

Наш світ опирається цим прагненням. Він вбиває особливих людей в різний спосіб. Або кулею у чоло, або повільним і непомітним побутовим вбиванням. Спосіб залежить від ступеня досконалості та роздратованості особливої людини. Наш світ — це Малхут кабалістів, «царство гноблення й панування», світ Влади. Власне, тому й воно «царство». А в царстві має десь бути цар. А наявність царя викликає роздратування. Й тільки в особливих людей.

Особливе ж роздратування викликає анонімний цар світу. Він є, але всі його сатрапи клянуться найчорнішими клятвами, що насправді його немає. І ніколи не було. Й навіть близько. Тих, хто у цьому сумнівається, висміюють (у тих політкоректних країнах, що досягли демократії), або ж запроторюють до психіатричних лічниць (у країнах, що знаходяться на шляху до демократії). Але навіть після ізоляції тих, хто голосно сумнівався, широкі маси платників податків перебувають у тихому підпільно-кухонному роздратуванні. Куди йдуть наші гроші?

Ще більше питань виникає через політиків. Всі бачать, що 99% сучасних політиків — клоуни, найняті для виконання презентативної функції влади. «Невже це вони правлять світом?» — запитує пересічний піпл. І в його питанні вже криється сумна відповідь. Не вони. «А хто?» — запитує піпл. І, не чакаючи, що йому хтось щось пояснить, йде собі далі. Заробляти собі на хліб щоденний. Й до хліба щоденного.

І тільки особливі люди спускаються в підземелля, до «темного чрева» підпільного світу. Там вони шукають спільників. Ворогів царя світу сього. Знаходять.

2.

Він не має імені у звичному для нас розумінні. Його справжнє ім'я буде викарбуване на цвинтарній плиті, що його накриє. Він рідко з'являється на моїх обрядах. Він — втікач і підпільник. Він твердо переконаний (це переконання хтось може вважати за параною), що навколо нас відбувається таємна змова, він чує зловісні кроки майбутнього глобального володаря, він несе людям правду про близький прихід всесвітнього уряду та його господаря — Звіра.

Як і належить правдивому партизанові, він з'являється проти ночі, стукає у вікно паролем чином і ретельно перевіряє ситуацію поблизу будинку. Я пропоную йому вечерю, ванну й нічліг. Він сприймає це як належне, без подяк і вибачень. Він — на фронті, серед щоденних небезпек і згіршень. Люди доброї волі, як він вважає, зобов'язані допомагати партизанам. В його переліках суцього я належу до «цивільних» людей доброї волі. Наразі.

Після ретельного виконання всіх ритуалів конспірації, втікач сідає вечеряти у вітальні. З його взуття на мій антикварний паркет стікає брудна вода (а мені чомусь незручно сказати фронтовій людині: зніми свої шкраби). Його засмальцувана куртка

наражає оксамитову накривку крісла на позачергове прання. Моя — це цивільніша за мене — подружка, налякана його виглядом (чи відлякана його запахом, запахом «чрева землі»), ховається в найглибшому з крісел найдалшої кімнати. Жінки інтуїтивно «просунутіші» за чоловіків. Вони спроможні відчувати «тонкі плани» життєвих енергій та біологічних струмів. Вони відчують хвилі неспокою і хвилі смерті. Вони просто відчують, іноді кажучи нам: мені не подобається цей твій друг. Не подобається. Що я можу зробити?

Від втікача лунуть такі потужні хвилі неспокою, що мій власний згаслий локатор астралу починає блимати червоним. Світ навколо прибулця змінюється і втрачає впевненість. Тепер лінія фронту поміж добром і злом проходить моєю вітальнею. Я цікавлюся фронтовими новинами. Змушений ними цікавитися. Мої запитання також ритуальні. Втікач мовчить. Він вирішує, що варто, а що не варто розповідати лохуватому цивільному симпатикові. Це теж частина ритуалу.

Пляшка з горілкою пітніє. Навколо її денця на лакованій поверхні стола виникає водяне кілечко. Перстень очікування. Кришталеві стопарики тривожно мерехтять. Вони мені теж про щось сигналізують. Навколо гостя всі речі стають «речовішими». Може тому, що гість зневажає речі. Він ідейний. Матерія його не спіймає. Але це вже інша історія.

3.

Я ловлю себе на тому, що на мить засинаю. Гість все ще в моїй вітальні. Він не зник і не розчинився. Він примружує очі. Він випиває перші сто грам. А це вже знак довіри. Я розумію, що розмова таки відбудеться. Ідейним людям без розмов важко.

Він починає розповідати чергову «главу» своєї історії. Історії того, хто йде проти течії. Вічну історію опозиціонера і дисидента. Історію пошуків істинних коліщаток та важелів істинної влади. Історію пошуків імені Царя Світу. Імен його таємних могутніх сатрапів. Історію пошуків назв його палаців, резиденцій і бомбосховищ. Власне, історію називання.

Своїх ворогів він називає «вони» (в його світі всі відшукані назви одразу конспіруються, такі вже правила гри). Колись це мене інтригувало. Здавалося, що під словом «вони» сховані імена знайомих і відомих. Але тепер я знаю, що «вони» в його уяві майже не персоніфіковані. Це просто сила. Незмірно могутня, всюдисуща і всепроникна. За якою стоїть якийсь таємний конклав нотарів, стратегів та клініцистів всесвітньої змови. Можливо, він навіть не вважає їх людьми. Можливо, для нього «вони» лише людиноподібні істоти, чий дух і чия плоть давно поглинуті потоками пекельних енергій. Такі собі «іггви», демони, замасковані під людей, з марень Даниїла Андреева, «регулятори», що зійшли з сторінок «Темної вежі» Стівена Кінга і розчинилися серед друзів і приятелів. До того часу ІКС, коли... Краще про це не думати.

Думання розслаблює волю. Це знають всі професійні воїни світу Малхут.

«Вони» незмінно перемагають. Вже три століття «вони» завдають поразки воїнам Світла, змушуючи їх тікати, ховатися від ока Звіра, змінювати імена та кріівки, забувати дітей і коханих. Воїни Світла відступають на маргінеси, збирають там сили спротиву, але всі їх контрнаступи приречені. «Вони» спираються на гроші, тисячолітню мудрість окультних орденів і технічну могутність правлячих верств планети. «Вони» купують і підкоряють собі уряди і конфесії, правоохоронців і мафіозі, «лідерів думок» і ЗМІ.

Що залишається партизанам Світла? Законспірована мережа односторонніх, забуті монастирі, стежки суфіїв, гаражі байкерів, підвальні тусовки крайніх лівих і крайніх правих. А ще — бадьора прихильність дівчат-неформалок і рідкісні хвилини чудового колективного «надрозуміння». Хвилини, задимлені драпом, пропахлі збройовим

мастилом, бензином, ремінною шкірою і томатними консервами... Жовте світло торшера теплішає. Я знову втрачаю відчуття реальності. Можливо, «регулятори» царя Малхуту вже оточують мій будинок... В разі чого ми не перекриємо всі дев'ять вікон... Я хочу спати.

4.

Ніч за вікнами дорослішає. Втрачає останні ознаки вечора. Він розповідає вже кілька годин, але я не знаходжу в цій розповіді нічого принципово нового. Знову поразки, імена загиблих і втрачених однодумців. Одного знайшли з проламанною головою. Другий повісився (або його повісили). Третій прийняв печать Звіра і перейшов на бік Ворога. Далі — розчаровані адепти, ненадійні неофіти, інфіковані подружки, провалені явки, вкрадені гасла і заслані козачки. Я відкорковую другу пляшку. Заспокоюю партизана: так має бути, друже. Світ згіршується і йде до загибелі. Ми не доживемо до очищувальної кризи.

«Доживемо!» — каже втікач і ми п'ємо за перемогу. За світло в кінці тунелю. За неназваного Спасителя й за Ту, яка його народить. Потім він стомлюється, і ми мовчимо глибоким нічним партизанським мовчанням. Заради такого мовчання варто жити. Воно між минулим і майбутнім. Цим мовчанням долається місце нашої поразки, вся оця наша Залізна Доба. Вся ця тисячі разів клята тисячолітня Калі Юга.

«Сонце зійде!» — це наш останній тост, і я йду до кабінету заспокоювати подружку. А він залишається у вітальні, під жовтим світлом торшера, з «Кодексом Бусідо» і розстеленим ліжком. Він ще буде курити, вчитувати з роздумів самураїв «схід Сонця» і проказувати мантри. Вранці він щезне. Можливо, я не побачу його ніколи. Втікачі не люблять повертатися. Адже час йде, а сила Звіра зростає.

Володимир ЄШКІЄВ,

член Асоціації українських письменників,

головний редактор часопису «Плерома»,

заступник головного редактора

культурологічного часопису «І»

ФОРМУЛА МІФУ

...Перегорнуто останні сторінки праці **Олега Гуцуляка «Пошуки Заповітного Царства: Міф-Текст-Реальність»**. Яке ж «надзавдання» у цієї кількасотсторінкової книги, яка присвячена аналізу переказів, легенд та історичних свідчень про легендарне Біле царство? Сам автор вважає, що сенс написання його книги в тому, аби «розкрити живі та дієві сторони міфічного як оригінального відтворення світу, відмінного від віри та знання».

Міф, як оригінальне відтворення світу... Дуже цікавий погляд.

Що ж таке міф? Перш за все — це набір архетипів, тих образів, які відкарбовані у нашій підсвідомості і проявляються у повсякденному житті як набір символів. Але міф — це також і особливе СВІТОСПРИЙНЯТТЯ, одна із форм розуміння світобудови. Це нитка Аріадни з еллінського міфу про Тесея, нитка, яка вивела героя з Лабіринту; а якщо розглянути цей міфічний образ як символ, то міф — це дороговказ, який подарували нам предки, щоб ми зуміли пройти лабіринт власної свідомості і пізнати себе.

Один з найкрасивіших і найглибших міфів, який в тому чи іншому вигляді зустрічається майже в усіх куточках нашої планети — це переказ про пра-Вітчизну, про легендарну країну радості й щастя, справедливості й любові. Найповніше цей міф відобразився в розповідях про Шамбалу, і саме цей міф і його проекцію в різних народів Європи та Азії розглядає автор книги «Пошуки Заповітного Царства».

Не буду вдаватися в детальний аналіз власне тексту, — якщо читач дійшов до цих сторінок, значить, він уже прочитав книгу і може зробити висновки сам. Я ж висловлю власну думку.

Історія Заповітного Царства — це мрія про нашу досконалість, яку ми втратили колись давно разом із пра-Вітчизною, і повернутися до якої можна лише відновивши чистоту і цілісність. Саме в цьому суть і сенс пошуків Біловоддя, Шамбхали, Агарті: шлях до цієї легендарної країни, яку символічно можна назвати Світонія (держава світла) — це перш за все пошук себе і пізнання себе. Тільки шукач, котрий віднайде чистоту, світло і духовне прагнення в самому собі, здатен віднайти шлях до Білого царства.

Хочеться звернути увагу на те, що впродовж останніх років літературний аналіз переказів про легендарне «місто світла» став особливо популярним. Як і сколихнулася нова хвиля спроб локалізувати його місцезнаходження. В цьому, я вважаю, немає нічого дивного. Адже недержавне суспільство, яким є Біле царство — це альтернатива нашій реальності, основними складовими якого є три кризи:

Криза культури.

Криза держави.

Криза свідомості.

Ці три кризи подолати надзвичайно складно, і майже неможливо в умовах нинішнього повсякденного життя. Зараз гостро постала потреба духовної революції, яка змінить нашу свідомість і змусить по-іншому подивитися на наше життя, на наші стосунки одне з одним, з природою, з Богом.

Про все це у своїй книзі пише Олег Гуцуляк. Але хотілося б зробити декілька зауважень. По-перше, книга перевантажена інтелектуальними зворотами та посиланнями на інші джерела (у деяких випадках сумнівні). Критикуючи ряд авторів за «театр інтелектуального абсурду», сам автор нерідко нагромаджує інтелектуальні конструкції, за складністю яких вже втрачається сенс і значення слова. Книга пишеться для читача. І йому (читачу) важливо мати ту саму нитку Аріадни, яка допоможе пройти лабіринт. І краще, якщо ця нитка рівна й міцна, а дороговкази — чіткі й точні. Заплутана нитка заведе шукача в ущелину, занадто багато дороговказів на дорозі здатні його заплутати.

Крім того, трохи «дряпає» термін «нові права», який вживається у книзі. Термін вживається в сенсі позитивному, але, як на мене, не варто створювати ярлик і давати зброю в руки тим, хто захоче його начепити.

Але повернімося до основної ідеї книги: міф і його значення для свідомості людини. Людина по-різному сприймає міф лівою і правою півкулею. Для правої півкулі характерне «медитативне», символічне сприйняття міфу; для лівої — більш прийнятний строгий науковий аналіз. Звідси — й

кількість інтерпретацій міфу. Йдучи далі, можна зробити майже фантастичне припущення: міф — це суперпрограма трансформації людства земного в людство небесне. А що таке небеса? Це — ступінь нашої досконалості. Прагнення прокинутися в казковому світі після «сну цивілізації».

А можливо, міф — це така собі «алгебра духу», синтез логічного розуму і інтуїтивного чуттєзнання (тих самих двох рівнів сприйняття)? Таким чином, можна говорити про «міфоісторію», духоісторію; тобто, можна допустити, що паралельно тій історії, що її ми знаємо як реальну, існує ще одна — історія міфів, і саме вона відображає не події фізичного існування людства і планети, які ми вивчаємо у школах, а саму суть духовного розвитку людства.

Хтось може назвати працю Олега Гуцуляка «вигадками» чи «новим міфом». Але ігнорувати фантазію та неоміфотворчість є науково-недоречним. Тому що в цьому одна з основних проблем наших сучасників: ми перестали розуміти мову символів і перестали ним називати речі. Ми втратили це високе мистецтво — уміння творити міфи. А от якщо людина знову стане міфотворцем, зуміє проникнути в тонку структуру тканини буття, тоді вона поверне втрачену титанічність, всеможливість і єдність розуму і інтуїції. Тоді почнеться новий етап розвитку людини взагалі. І можливо, тоді ми знову повернемо собі втрачену давно колись пра-Вітчизну, розповідь про яку передали нам стародавні перекази...

Відомий письменник та мислитель Умберто Еко в романі «Ім'я троянди» запитує: «Навіщо продиратися крізь хащу, якщо там немає єдиного?» Текст дослідження — це завжди хаща, у якій автор шукає сам і пропонує читачеві знайти такого єдиного. Не є винятком і книга «Пошуки Заповітного Царства». Хто продереться крізь хащу інтелектуальних сплетінь і знайде серед безлічі дороговказів правдиві, — той вийде на чарівну галявину, де знайде свого єдиного.

А найдопитливішим читачам дарую ФОРМУЛУ МІФУ: **МІФ = МРІЯ [x]** «фактор X», де «фактор X» — це «невідоме», що його треба вирахувати, щоб розгадати таємницю власного «Я». Відповідь не має спільного знаменника, кожен знаходить її сам. І можливо, хтось із читачів знайде власний невідомий «X», прочитавши книгу Олега Гуцуляка «Пошуки Заповітного Царства».

Гуцуляк Олег Борисович

(народився 11 липня 1969 року, м. Івано-Франківськ) —

філолог-славіст, кандидат філософських наук, заступник директора з наукової роботи та комп'ютеризації наукової бібліотеки Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника, з 2003 р. — засновник і науковий керівник автономної некомерційної організації «Група дослідження основ відпочаткової традиції «Мезогея», з 2006 р. — перший заступник директора, з 2007 р. — директор Інституту стратегічного аналізу нарративних систем (ІСАНС).

Член Асоціації українських письменників (АУП).

Член Інтернаціоналу нових правих, Міжнародної метаполітичної асоціації «Thule Sarmatia», Українського інтелектуального клубу «Золотий грифон», активіст та популяризатор міжнародного руху традиціоналістів (Р. Генон, Г. фон Ліст, А. Сент-Ів, Ю. Евола, Г. Вірт, М. Еліаде, Ф. Шюон, А. Корбен, Ж. Дюмезіль, М. Серрано, К. Мутті, О. Дугін, Ю. Стефанов, Г. Джемаль), письменників та «консервативних революціонерів» (Ф. Геммерлін, Ж. де Нерваль, Г. Честертон, Г. Лавкрафт, У.Б. Йейтс, Г. Майнрінк, Дж. Унгаретті, К. Гамсунг, Е. Паунд, М. Гумільов, Г. Д'Анунціо, Е. Юнгер, А. Мьоллер ван ден Брук, К.З. Кодряну, Х.А. Прімо де Рівера, В. Квіслінг, С. Деві, Л. Дегрель, Ю. Місіма, Я. Янев, Дм. Донцов, О. Ольжич, В. Янів, Ю. Вассиян, В. Шаян, М. Руденко, О. Бердник).

З 1993 р. — кореспондент газети «Голос нації», з 1996 р. — заступник головного редактора журналу «Плерома», з 2002 р. — редактор ряду інтернет-проектів («Золотий грифон», «Мезогея», «La Nazione Eurasia — Ucraina», «Thule-Sarmatia», «Gall'Art», «Narratif» та ін). Один з авторів Малої української енциклопедії актуальної літератури (МУЕАЛ) «Повернення деміургів» (1998, 2000 рр.), автор базової ідеї та один з упорядників антології «Тканина та ландшафт» (2003 р.).

Друкувати художні твори почав з 1990 р. в місцевій періодиці. Був членом літературної студії «Зав'язь» (керівник — С.Г. Пушик), обласного літературного об'єднання «Іскри юності». Автор книг поезій «Нумізматика вирію» (1996, проект-касета «Тетрархія»), «Птахи та лілії» (1999), «Повстання скіфів» (2002), «Поет і Тіамат» (2003, серія «Новітня українська поезія»), добірок у антологіях «Початки» (1997), «Дев'ятдесятники» (1998), «Цех поетів» (1999), «Из века в век: Украинская поэзия» (Москва, 2004) та журналах «Світовид», «Перевал», «Прообраз» та ін. Співатор історичного роману «Адепт, або Сходження Олексія Склавіна до Трьох Імен» (1995 р. — в журналі «Сучасність», в 1997 р. — окремою книгою у видавництві «Лілея-НВ», 2002 р. — перекладено польською мовою і опубліковано в альманасі Перекладацької майстерні Центру гуманітарних досліджень Львівського національного університету).

Багаторазово відзначений грамотами Івано-Франківської обласної державної адміністрації, Івано-Франківської обласної ради, Івано-Франківського обласного управління культури, Прикарпатського національного університету, а також закордонних представництв.

Батько — Гуцуляк Борис Михайлович (17.07.1927 р., с. Задубрівці Снятинського району Івано-Франківщини) — народився в сім'ї офіцера УГА, уродженця с. Воскресінці, вчителя сс. Задубрівці, Гльїнці та Келихів на Покутті та дитячого письменника Михайла Максимовича Гуцуляка (1888-1946). Закінчив Коломийську українську гімназію, хімічний факультет Чернівецького університету та аспірантуру. Доктор хімічних наук, академік Академії наук національного прогресу України, професор ряду вузів м. Івано-Франківська (ІФНТУНГ, Медична академія, Прикарпатський національний університет). Дослідження у галузі хімії гетероциклічних сполук, зокрема хімії четвертинних солей азотистих гетероциклів (понад 140 праць та 32 авторських свідоцтва на винаходи). Член Української національної комісії з хімічної термінології та номенклатури.

Мати — Гуцуляк Оріся Михайлівна (з дому — Томин, родина по матері — Басараб) (23.10.1935 р., м. Городенка Івано-Франківської обл.) — народилася в сім'ї селянина. Закінчила географічний факультет Чернівецького університету та аспірантуру. Кандидат економічних наук, доцент ряду вузів м. Івано-Франківська (ІФДПІ, ІФНТУНГ, Медична академія та приватних вищих навч. закладів). Дослідження в галузі розміщення продуктивних сил, виноробсько-виноградарського комплексу, методики викладання економічних дисциплін у вузі.

Основні публікації О. Б. Гуцуляка:

Гуцуляк О. Склавіни: До походження етноніму // Четвер (Ів.-Фр.). — 1990-1991. — № 2; Гуцуляк О. Хто такі берегині? // Космос Древньої України: Трипілля — Троянь. Мітологія. Філософія. Етногенез — К., 1992; Гуцуляк О.

Атлантида (Уривки з дослідження «Ліга Тура») // Четвер (Ів.-Фр.). — 1992. — № 1 (3); Гуцуляк О. **Слава і Бог — традиція та сучасність** // Голос нації (Львів). — 1993. — № 36 (50); Гуцуляк О. **Раш Хазарі: Роль Хазарської імперії в історії Київської держави варягів (882-965 рр.)** // Четвер (Ів.-Фр.). — 1993. — № 4; Гуцуляк О. **Куди зникли скіфи? або Відповідь на гумільовщину в історіософії слов'ян** // Голос нації (Львів). — 1994. — № 5 (67); Гуцуляк О. **Яматодамасії — дух Японії** // Голос нації (Львів). — 1994. — № 11 — 12; Гуцуляк О. **Хто такі рахмани?** // Народознавство (Київ). — 1994. — № 10-11; Гуцуляк О. **Влада землі і влада буття: Два начала в повісті Ольги Кобилянської «Земля»** // Ідеї Ольги Кобилянської. — Івано-Франківськ, 1993; Гуцуляк О.Б. **«Берегнізація» як феномен української духовності к. ХХ ст.** // Літературознавство, «Просвіта» і духовний ідеал українця: Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції. — Кривий Ріг, 1994; Гуцуляк О. **«Погибоша, аки обри...»** // Народознавство (Київ). — 1994. — № 14; Гуцуляк О. **Про таємничу символіку писанки** // Писанка (Верховина). — 1994. — Ч. 3 (10); Гуцуляк О. **Трактування міфологічних істот у світогляді гуцулів** // Гуцульщина: Перспективи її соціально-економічного і духовного розвитку в незалежній Україні. — Івано-Франківськ — Коломия, 1994; Гуцуляк О.Б. **Сучасна ліберально-демократична міфологема становлення економіки України** // I-а міжнародна наукова конференція «Економіка України та світовий досвід». — Івано-Франківськ, 1994. — Ч. II; Гуцуляк О.Б. **Русалля в аспекті вивчення сміхової культури українців** // Сатира і гумор в українській літературній традиції. — Чернівці, 1994; Гуцуляк О. **На підтвердження історії європейців** // Голос нації (Львів). — 1995. — № 2-3(91-92); Гуцуляк О. **Особа та етнос (Соціопсихологічний аспект)** // Голос нації (Львів). — 1995. — № 12; Гуцуляк О. **Дві концепції влади на Русі** // Голос нації (Львів). — 1995. — № 12 — 13; Гуцуляк О. **Русалля в аспекті вивчення сміхової культури українців** // Народознавство (Київ). — 1995. — № 22 — 23; Гуцуляк О. **Нація, мова і стиль у філософській концепції Дмитра Чижевського** // Дмитро Чижевський і українська культура: Науково-аналітичний збірник. — Івано-Франківськ, 1995; Гуцуляк О. **Інтраісторична реальність України** // Голос нації (Львів). — 1995. — № 24; Гуцуляк О. **Фактор майя: Язичеська репліка в постмодерному дискурсі** // Плерома (Івано-Франківськ). — 1996. — № 1-2; Гуцуляк О. **Деякі компаративних спостережень, або Як порятуватися від нової небезпеки для нашої літератури** // Література Плюс (Київ). — 1998. — № 3; Гуцуляк О. Б. **Золотий Тік, Золоте царство і золоті руки індійського бога Савітара** // Вісник Прикарпатського університету. Історія. — 1998. — Вип 1; Гуцуляк О. **Дезетатизаційний здрив у площині української національної ідеї в другій половині ХХ сторіччя: Надія на «ренесансних богів»** // Кінець кінцем: Альманах сучасного візуального мистецтва. — Івано-Франківськ: Лілея — НВ, 1999; Гуцуляк О.Б. **Літописні тиверці, їхній «толк» і таємничі Оратанія** // Вісник Прикарпатського університету. Історія. — Івано-Франківськ, 1999. — Вип. 2; Гуцуляк О. **Про одну міфологічну фразему у поемі Т. Шевченка «Причинна»** // Українська національна ідея: Дослідження, переклади, публікації: Збірник наук. праць. — Івано-Франківськ, 1999. — Вип. VII. Тарас Шевченко і народ; Гуцуляк О. Б. **Сутність і форми вияву феномену української «Рідної віри» другої половини ХХ сторіччя (Філософський аналіз)** // Вісник Прикарпатського університету. Філософські і психологічні науки. — Івано-Франківськ, 1999. — Вип. 1; Гуцуляк О. **Неоязичництво як явище перелому тисячоліть** // Історія релігій в Україні: Праці X-ї міжнародної наукової конференції. — Львів, 2000. — Кн. 2; Гуцуляк О.Б. **Неоязичництво як явище зміни парадигми в умовах антагонізму соціуму і природи** // Збірник наукових праць: Філософія, соціологія, психологія. — Івано-Франківськ, 2000. — Вип. 4. Ч. 1; Гуцуляк О. **Неоязичництво другої половини ХХ сторіччя як парадигма свідомості суб'єкта цивілізаційно-культурного процесу** // Людина і політика (Київ). — 2000. — № 3; Гуцуляк О. **Епістема денудата: Апологія пілігримства** // Четвер (Львів). — 2000. — № 11; Гуцуляк О. **Арійська зоря Ярослава Ороса** // Прообраз: Випуск другий. — Івано-Франківськ: Плай, 2001; Гуцуляк О. Б. **«Нові права» як характерні представники сучасного неоязичництва** // Вісник Прикарпатського університету. Філософські і психологічні науки. — Івано-Франківськ, 2001. — Вип. 2; Гуцуляк О. **Гільгамеш як «архітектор буття»: Спроба прояснення сутності епічного образу** // Зарубіжна література в навчальних закладах (Київ). — 2001. — № 6; Гуцуляк О. **Іван Франко — неоязичництво — неомодернізм — сучасність** // Форма(р)т (Львів). — 2001. — № 2; Гуцуляк О. **Європейські «нові права»: «Метаполітика» через «деміургію»** // Людина і політика (Київ). — 2001. — №6; Гуцуляк О. **Тарас Шевченко — постмодерніст** // Форма(р)т. — Львів, 2002. — № 6; Гуцуляк О. **Ucrania: Locus amoenus est (Метафізика топосу відчуження)** // Ї : Незалежний культурологічний часопис. — 2002. — № 26. Топос поразки; Гуцуляк О.Б. **Міфологема Шамбали в ультраправій європейській традиції** // Вісник Прикарпатського університету: Історія. — 2003. — Вип. VII; Гуцуляк О. **К бытию в соответствии с природой (Пути поиска «новой гармонии»)** // Ткань и ландшафт: Антология русскоязычной литературы Прикарпатья. — Івано-Франковск: Гостинець, 2003; Гуцуляк О. **Лицарі престолу святого Бьоля («Мандрований Град» української літератури)** // Кальміус: Літературно-мистецький альманах. — Донецьк: ОСТ, 2003. — № 1-2 (19-20); Гуцуляк О.Б. **Сучасне явище «повернення язичника (варвара)» в цивілізаційно-культурному аспекті** // Вісник Прикарпатського університету: Філософські і психологічні науки. — Івано-Франківськ: Плай, 2003. — Вип. V; Гуцуляк О.Б. **Гер-огли — володар Чамбулі Мастоу: До прояснення сутності епічного образу** // Історія в середніх і вищих навчальних закладах України. — 2005. — №8; **Scando-Slavica в Північному Подністров'ї** // Галичина. — 2005. — №11; **Таємниця святого Войцеха** // Етнос і культура. — 2006. — №2.

Автор пісні «Мій Івано-Франківськ» (музика В. Маника; опубліковано у збірнику пісень «Мій рідний Івано-Франківськ», 2003).

Інтерв'ю О.Б. Гуцуляка:

Наша революція ще попереду (інтерв'ю з Олегом Гуцуляком, розмовляв Ярослав Ободянський) // Анонс-Контракт. — Івано-Франківськ, 2004. — №43 (684). — С.52; Atessa del Mahdi Eurasiatico. Intervista a Oleg Gutsulyak // www.italiasociale.org/Geopolitica_articoli/euroasiatico2.htm; Atessa del Mahdi Eurasiatico. Intervista a Oleg Gutsulyak di Daniele Scalea // «La Nazione Eurasia» (Bollettino telematico per il coordinamento progetto Eurasia). — 2005. — n.1. — www.lanazioneeurasia.altervista.org; Intervista con Oleg Gutsulyak (citta Ivano-Frankivs'k, anno 2005) di Enzo Ristagno // Avanguardia (Mensile militante per la communita nazionalpopolare). — Roma, 2005. — n.12 (anno XXIII, n. 239). — P. 21-25; **В кожного автора є свій емоційний темперамент (Інтерв'ю з Олегом Гуцуляком, розмовляла Наталя Ткачик) // Репортер. — Івано-Франківськ, 2006. — №28, 13 липня.**

Публікації про О.Б. Гуцуляка:

Туранли Ф. **Олег Борисович Гуцуляк** // Голос Азербайджана (Київ-Баку). — 1999. — №1. — с.7; Жулинський М. **Подих третього тисячоліття**. — Луцьк, 2000. — с.16; Гнацюк В. **Геополітика ва українській літературі** // Arche, Менеськ, 2001, №5; Арсенич П. та ін. **Краєзнавці Прикарпаття: Довідник (XX ст.)**. — Ів.-Фр.: Плай, 2002. — с.29; Височанський Ю. **Зробити б Станіславів Меккою елітарної книги** // Галичина. 2003. 27 вересня; Баран Є. «**Під зодіаком див і чар...**» // Західний кур'єр. — 2004. — 27 травня.

Усі права застережені.
Відтворення будь-якої частини цього видання
у будь-якій формі заборонене без письмової згоди
автора О. Гуцуляка і менеджера проекту Ю. Височанського.

Автор висловлює щирю подяку за підтримку даного видання:

депутатам Івано-Франківської міської ради -

**п. Сергію Васковцю;
п. Олегу Олексюку;
п. Руслану Терешку;
п. Богдану Чупірчуку;
п. Ліліані Симонович;
п. Богдану Федьківу
п. Ярославу Бачкуру;
п. Михайлу Конику;**

п. Ігорю Шимку, архітектору,

а також -

**п. Михайлові Бігусяку, директорові наукової бібліотеки Прикарпатського
національного університету ім. В. Стефаника,**

п. Олегові Пилип'юку, доцентові, науковому редакторові книги,

Особлива подяка:

**п. Юрію Височанському,
власнику книгарні «Софія» (м. Івано-Франківськ,
вул. Незалежності, 9), менеджеру даного проекту;**

**п. Віктору Анушкевичусу,
міському голові м. Івано-Франківська;**

**п. Олександрю Микуляку,
власнику приватної архітектурної фірми «Ю.М.І.»;**

«Studio 14»

(http://rodoved.info/14slov_site/art/kryzh.html)

**та п. Віктору Крижанівському, художнику з м. Київ,
за надання ілюстрацій для книги.**

Наукове видання

Олег Борисович Гуцуляк
ПОШУКИ ЗАПОВІТНОГО ЦАРСТВА:
Міф — Текст — Реальність

Монографія

Науковий редактор О.М. Пилип'юк
Ідея серії та менеджер проекту Ю. Височанський
Відповідальний редактор
Редактор
Художній редактор
Оригінал-макет
Обкладинка
Коректор

Підписано до друку. Умов.друк.арк.

(з-заду на обкладинку книги)

Філософія, наука і мистецтво є тільки наближеннями до істинного минулого. Зникле у часі буття ми ніколи не зможемо відтворити у його повноті. Але саме бажання наблизитися до істини породжує надію, що в переліку глибинних засад людського ества вічним заповітом зберігається потреба Знання. Того знання, яке мешкає у сфері ідей, архетипів та міфів.

В одній з герметичних орденських систем XVIII ст. є таємний блукаючий ступінь ієрархії під назвою «Охоронець королівського мовчання». Королівське мовчання — знак невизначеності витоків Державності, Династії, Влади. Охоронець — дослідник і ревнитель того знаку, традиціоналіст. Початок державності України також огорнутий королівським мовчанням: обмаль фактів, суперечлива хронологія, міфологізовані політичною кон'юктурою події. Кожна спроба заступити на варту королівського мовчання України вартує уваги, бо ще Платон казав: визначення «життя» і «спогадів» конгруентні.

*Jean Pierre Loup de Reveroy,
duc de Saint-Cle,*

*Grand Priore de L'Ordre Souverain des Chevaliers du Trone de la Galice Sacree,
Knight Master des grossen Nordordens der Ruckkehr und der Sonnigen Onthophanie*

*Jean Philippe Chaque,
comte d'If-sur-Corbeau,*

*Grand Matre des Chevaliers de L'Ordre Souverain Le Trou des Hamsters,
Knight Banneren des grossen Nordordens der Ruckkehr und der Sonnigen Onthophanie*

*Vaaltmaar Uexküll
Le prince hereditaire des terres
de la Thiudos, Inaunxis,
Vasinabronkas, Imniscari,*

Knight Bachelor des grossen Nordordens der Ruckkehr und der Sonnigen Onthophanie

- ¹ Генон Р. Символы священной науки / Пер. с фр. Предисл. С. Ключникова. — М.: Беловодье, 2002. — С.113—114, 115, 144.
- ² Тихонравов Н. Памятники отреченной русской литературы. — М., 1863. — Т. II. — С. 59-77; Тихонравов Н.С. Отреченные книги древней России. — М., 1898. — Т. 2. — С. 72; Шохин В.К. Древняя Индия в культуре Руси (XI — середина XV в.): Источниковедческие проблемы. — М.: Наука, Гл. ред. вост. лит., 1988. — С. 185, 203.
- ³ Чистов К.В. К истории Беловодья // Записки Зап.-Сиб. Отд. РГО. — Омск, 1914. — Т. XXXVIII. — С. 32—35.
- ⁴ Беляков В. В монастыре Святого Макария // Азия и Африка сегодня. — 1996. — № 5. — С. 32-33.
- ⁵ Возняк Т. Просторово-часовий локус мітологієми Єрусалиму // Ї (Львів). — 1997. — № 9. — <http://www.gallart.narod.ru/voznjak02.html>
- ⁶ Чистов К.В. Легенда о "Беловодье" // Труды Карельского филиала АН СССР. — 1962. — № 35. — С. 116.
- ⁷ Патріарх Никон (світське ім'я — Никита Минич або Мінов, 1605-1681 рр.) був родом з Нижнього Поволжя (с. Вельманове Княгининський уїзд) і свого часу постригся у монахи на сусідньому та суперному з Соловками Анзерському острові у відомого подвижника Єлеазара Козельського. Останній напророчив бездітній царській родині народження спадкоємця — майбутнього царя Олексія Михайловича. За таке пророкування праведника кинули на тривалий час у поруб Соловецького монастиря і випустили лише тоді, коли напророковане збулося. Тож коли ігумен кожозерського Богоявленського монастиря і духовний син Єлеазара Никон з'явився у Кремлі, то був молодим царем-"чадом молитв анзерського пустельника" негайно підвищений в 1646 р. в церковній ієрархії до архимандрита Новоспаського монастиря в Москві, в 1654 р. був наділений титулом "великий государь". Після смерті на прохання царя Федора Олексійовича грамотами чотирьох патріархів Никон був відновлений в сані патріарха і всі звинувачення в ересі з нього зняті (Гунн Г.П. Патриарх Никон и Елеазар Анзерский // Древнерусская книжность: По материалам Пушкинского Дома: Сб. науч. трудов / Отв. ред. А.М. Панченко. — Ленинград: Наука, Ленинград. отд.-ние, 1985. — С. 230-242).
- ⁸ Чистов К.В. Русские народные социально—утопические легенды XVII-XIX вв. — М.: Наука, 1967. — С. 239—290.
- ⁹ Чистов К.В. Русские народные социально—утопические легенды XVII-XIX вв. М.: Наука, 1967. — С. 272—273.
- ¹⁰ Клибанов А.И. Народная социальная утопия в России. Период феодализма. — М.: "Наука", 1977. — 336 с.
- ¹¹ Игауэ Нахо. Взаимные образы русских и японцев (По фольклорным материалам) // Вестник Евразии. — М., 2004. — № 1 (24). — С. 99—100; Хохлов Г.Г. Путешествие уральских казаков в "Беловодское царство" // Записки Императорского русского географического общества по отделению этнографии. — Спб, 1903. — Т. XXVIII. Вып. I. — С. 13-77; Накамура Ёсикадзу. Сейнару Росія о мотомете (Пошук Святої Русі). — Токіо: Хейбонся, 1990. — С. 125-140.
- ¹² Окладников А.П. Земля бородатых // Труды Отдела древнерусской литературы Института русской литературы АН СССР (Пушкинский дом). — М.-Л., 1958. — Т. XIV. — С. 521—523.
- ¹³ Померанц Г. След личности // Вестник Европы. — 2004/2005. — Т. XIII-XIV. — С. 186.
- ¹⁴ Гумилев ЛН. Тысячелетие вокруг Каспия. — М.: ТОО "Мишель и К", 1993. — С. 189—192.
- ¹⁵ Померанц Г. Сердцевина мира: Заметки философа о троичном мышлении // Наука и религия. — 1993. — № 6. — С. 12.
- ¹⁶ Пазилова В.П. Современна ли «жрица Изиды»? — М.: Знание, 1991. — С. 12—13.
- ¹⁷ Чистов К.В. Русские народные социально—утопические легенды XVII—XIX вв. М.: Наука, 1967. — С. 250.
- ¹⁸ Блаватская Е. Тайная доктрина: В 4—х кн. — М.: ООО "АСТ"; Донецк: Сталкер, 2003. — Кн. 3. Пророчество о седьмой расе. — С. 282, 410.
- ¹⁹ Блаватская Е. Тайная доктрина: В 4—х кн. — М.: ООО "АСТ"; Донецк: Сталкер, 2003. — Кн. 3. Пророчество о седьмой расе. — С. 87.
- ²⁰ Блаватская Е.П. Из пещер и дебрей Индостана. — М.: Эксмо, 2003. — С. 679—683.
- ²¹ Гусева Н.Р. Раджастханцы: Народ и проблема. — М.: Наука, Гл. ред. вост. наук., 1989. — С. 68-71, 128.
- ²² Corbin H. Mundus Imaginalis, or the Imaginary and the Imaginal // http://www.hermetic.com/bey/mundus_imaginalis.htm
- ²³ Сокровенное сказание о Беловодье: Записано 15/27 июля 1893 года со слов о.Владимира, иеромонаха Вышенской Успенской мужской пустыни, Тамбовской губернии, Шацкого уезда / Запись В.Г. Предисл. Г. Гребенщикова // Новая Заря. — Сан—Франциско (Калифорния), 1949. — № 5109, 24 апреля. — С. 12—14.
- ²⁴ Ранович А.Б. Первоисточники по истории раннего христианства. Античные критики христианства. — М.: Политиздат, 1990. — С. 216.

- ²⁵ Син ростовсько-костромського князя Василька, внук володимиро-суздальського князя Константина і правнук суздальського князя Всеволода-Дмитра Велике Гніздо, сина київсько-московського князя Юрія Довгорукого.
- ²⁶ Войтович Л.В. Нащадки Чингіз-хана: Вступ до генеалогії Чингізидів-Джучидів. — Львів: ЛНУ; ІУ, 2004. — С.99, 107, 113-114..
- ²⁷ Сагалаев А.М. Мифология и верования алтайцев: Центрально-азиатские влияния. — Новосибирск: Наука, Сибирское отд-ни, 1984. — С.89-90.
- ²⁸ Захаров Ю. Найденная Шамбала. Последняя тайна Города Богов. — М.: Яуза; Эксмо. 2006. — С.102.
- ²⁹ История Иоханнана Апостола, сына Зеведеева / Вступ.ст., пер. с сир. и коммент. Е.Н. Мещерской // Восток. — М., 1992. — №5. — С.117—130; №6. — С.120—133; Регельсон Л. "Смерть! Где твоё жало? Ад! Где твоя победа!" // Наука и религия. — 1991. — №11. — С.28.
- ³⁰ Школа М. Серрано — Савітрі Деві вважає, що це буде представник Африки — "Дагомеї", оскільки міфічний король Агосу, будівничий столиці Агбоме (Абомея) назвав країну "Дан-хо-ме" — "у череві Дана" (> Дагомея), від імені старця Дана, котрого король приніс у жертву, розпоровши живіт, і поховав у самому центрі королівських володінь і збудував палац синові. Відповідно цей кривавий ритуал повторювався кожним дагомейським правителем.
- ³¹ Лебедев Л.Л. Будет ли рай на земле? // Наука и религия. — Москва, 1991. — №12. — С.30 — 31.
- ³² Святой пророк о.Иоанн Кронштадтский. Начало и конец нашего земного мира. — С—Петербург: Издание 2 —е книгопродавца И.Д. Тузова, Гостинный двор, № 45. — 1904 г. — Часть первая. Беседа 10.
- ³³ Блаватская Е.П. Тайная Доктрина. — М.: ООО "АСТ"; Донецк: Сталкер, 2003. — Кн.4. Загадка креста. — С.112.
- ³⁴ Ильинская Л.С. Девкалионов потоп // Вопросы истории. — М., 1982. — № 1. — С. 183 — 187.
- ³⁵ Чмыхов Н.А. Истоки язычества Руси. — К.: Лыбидь, 1990. — С. 251.
- ³⁶ Ivanov V.Vs. Hurrian Endan "king" and the origin of hurrian -nd- (nasal+dental stop) // История и языки Древнего Востока: Памяти И.М. Дьяконова. — СПб.: Петербургское Востоковедение, 2002. — С. 94 —95.
- ³⁷ Гарднер Л. Цари Грааля и потомки Адама и Евы / Пер. с англ. — М.: Вече, 2001. — С. 65 — 102.
- ³⁸ Gomez—Tabanera J. Fiestas populares y festijos tradicionales // El Folklore Espanol. — Madrid, 1968. — P. 190 — 192.
- ³⁹ Лебедев Л.Л. Будет ли рай на земле? // Наука и религия. — Москва, 1991. — №12. — С.32.
- ⁴⁰ Стефанов Ю.Н. Мистики, оккультисты, эзотерики. — М.: Вече, 2006. — С.130.
- ⁴¹ Лебедев Л.Л. Будет ли рай на земле? // Наука и религия. — Москва, 1991. — №12. — С.32, 33.
- ⁴² Гуцуляк О. Рахманний Великдень // Світ молоді. — 1991. — 19 квіт.; Гузії Р. Світоглядна основа народних вірувань про рахманів // Історія релігій в Україні: Науковий щорічник. — Львів: Логос, 2006. — Кн. 1. — С.48-53.
- ⁴³ Шохин В.К. Древняя Индия в культуре Руси (XI — середина XV в.): Источниковедческие проблемы. — М.: Наука, Гл.ред.вост.лит., 1988. — С.252.
- ⁴⁴ Завгородній Ю.Ю. Ідея сакрального центру в культурі Київської Русі: XI — перша третина XIII ст. (До характеристики просторово — часових уявлень): Автореф. дис. ... канд. філософ. наук. — К.: КНУ, 2002. — С.10.
- ⁴⁵ Генон Р. Царь Мира / Пер. с франц. // Вопросы философии. — М., 1993. — №3. — С.102.
- ⁴⁶ Яншина Э.М. Формирование и развитие древнекитайской мифологии. — М.: Наука, 1984. — С.139 — 140.
- ⁴⁷ Послания из вымышленного царства / Пер. с др.-греч., ст.-фр., лат. Сост., вступ.ст. Н. Горелова. — СПб.: Азбука-классика, 2004. — 224 с.; Книга Марко Поло / Пер. со старофр. Ред. и вступ.ст. И.П. Магидовича. — М.: Госгеографлитиздат, 1955. — С. 5 — 7; наявні наступні фундаментальні праці дослідження даного феномену: Zarnke F. Der Priester Johannes, Erste und zweite Abhandlung // Abhandlungen der Philologisch-historischen Classe der Sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften. — Leipzig, 1878—1883. — # 7-8; Oppert T. Der Presbyter Johannes in Sage und Geschichte, Ein Beitrag zur Volker- und Kirchenhistorie und zur Heldendichtung des Mittelalters. — Berlin, 1864; 2, verbesserte Auflage, Berlin, 1870; Brunet G. La legende du prietre Jean. — Bordeaux, 1877 (Extrait des "Actes de l'Academie des Sciences, Belles-Lettres et Arts de Bordeaux"); Sanceau E. The land of Prester John: A chronical of portuguese exploration. — New York, 1944; Истрин В. Сказание об индийском царстве. — М.. 1893; див. також цікаву інтерпретацію: Грек А.Г. Об архаичной поэтике текста "Послания Иоанна пресвитера Владарю царю тайного" из "Повести о Светомире царевиче" Вяч. Иванова // Текст. Интертекст. Культура: Сб. докладов межвуз.науч.конференции (Москва, 4—7 апреля 2001 года) / Ред.-сост. В.П. Григорьев, Н.А. Фатеева. — М.: Азбуковник, 2001. — С.185—197.
- ⁴⁸ Бонгард—Левин Г.М., Ильин Г.Ф. Древняя Индия: Исторический очерк. — М.: Наука, Гл.ред.вост.лит., 1969. — С. 478 — 479.
- ⁴⁹ Шохин В.К. Древняя Индия в культуре Руси (XI — середина XV в.): Источниковедческие проблемы. — М.: Наука, Гл.ред.вост.лит., 1988. — С.82—83.

- ⁵⁰ Памятники литературы Древней Руси: XIII век / Вступ.ст. Д.С. Лихачева. Сост. и общ.ред. Д.С. Лихачева. — М.: Худ.лит-ра, 1981. — С. 467 — 473.
- ⁵¹ Памятники литературы Древней Руси: XIII век / Вступ.ст. Д.С. Лихачева. Сост. и общ.ред. Д.С. Лихачева. — М.: Худ.лит-ра, 1981. — С. 477.
- ⁵² Пушкарёв А. Светящиеся камни в сказании о пресвитере Иоанне // Очевидное — невероятное: Альманах о таинственном и интересном. — СПб, 1990. — № 1—2. — С. 14.
- ⁵³ Новгородов Н. Сибирский Грааль // <http://hyperbor.narod.ru/www/graal.htm>
- ⁵⁴ Вигасин А.А. Представления об Индии в Древней Руси // Индия 1981-1982. Ежегодник — М.: Гл.ред.вост.лит-ры изд-ва «Наука», 1983. — С. 284.
- ⁵⁵ Истрин В.М. Сказание об Индийском царстве. — М., 1893.
- ⁵⁶ Баталин Н. Сказание об Индийском царстве. — Воронеж, 1876.
- ⁵⁷ Сперанский М.Н. Индия в старой русской письменности // Сергею Федоровичу Ольденбургу к пятидесятилетию научно—общественной деятельности: 1882—1932. — Л., 1934; Сперанский М.Н. Сказание об Индийском царстве // Известия по русскому языку и словесности АН СССР. — 1930. — Т.3.
- ⁵⁸ Средневековый роман и повесть / Вступ. ст. и примеч. А.Д. Михайлова. — М.: Худож.лит-ра, 1974. — С. 470.
- ⁵⁹ Древнеанглийская поэзия / Изд.подгот. О.А. Смирницкая, В.Г. Тихомиров. Отв.ред. М.И. Стеблин-Каменский. М.: Наука, 1982. — С.291—293.
- ⁶⁰ Рол Д. Генезис цивилизации: Откуда мы произошли ... / Пер. с англ. — М.: Эксмо, 2002. — С. 69-71.
- ⁶¹ Прицак О. Походження Русі. — К.: Обереги, 2003. — Т.2. — С. 363, 450-451.
- ⁶² Прицак О. Походження Русі. — К.: Обереги, 2003. — Т.2. — С.348-350.
- ⁶³ Прицак О. Походження Русі. — К.: Обереги, 2003. — Т.2. — С.354-356.
- ⁶⁴ Прицак О. Походження Русі. — К.: Обереги, 2003. — Т.2. — С.440-441.
- ⁶⁵ Прицак О. Походження Русі. — К.: Обереги, 2003. — Т.2. — С.445.
- ⁶⁶ Прицак О. Походження Русі. — К.: Обереги, 2003. — Т.2. — С.456-459.
- ⁶⁷ Прицак О. Походження Русі. — К.: Обереги, 2003. — Т.2. — С.454.
- ⁶⁸ Прицак О. Походження Русі. — К.: Обереги, 2003. — Т.2. — С.451-452.
- ⁶⁹ Прицак О. Походження Русі. — К.: Обереги, 2003. — Т.2. — С.362-363.
- ⁷⁰ Прицак О. Походження Русі. — К.: Обереги, 2003. — Т.2. — С.363.
- ⁷¹ Прицак О. Походження Русі. — К.: Обереги, 2003. — Т.2. — С.444.
- ⁷² Прицак О. Походження Русі. — К.: Обереги, 2003. — Т.2. — С.442-443.
- ⁷³ Средневековый роман и повесть / Вступ. ст. и примеч. А.Д. Михайлова. — М.: Худож.лит-ра, 1974. — С. 576 — 577.
- ⁷⁴ Новикова М. Мифомир «Кармен»: бык и Бог // Зарубіжна література: Тижневик. — 2002. — № 38 (294). — С.9.
- ⁷⁵ Ран О. Крестовый поход против Грааля / Пер. с нем. — М.: ООО «Изд-во АСТ», 2002. — С. 238 — 239.
- ⁷⁶ Сед Ж. де. Тайна катаров / Пер. с франц. — М.: КРОН-ПРЕСС, 1998. — С. 130.
- ⁷⁷ Ран О. Крестовый поход против Грааля / Пер. с нем. — М.: ООО «Изд-во АСТ», 2002. — С. 124.
- ⁷⁸ Средневековый роман и повесть / Вступ. ст. и примеч. А.Д. Михайлова. — М.: Худож.лит-ра, 1974. — С. 464.
- ⁷⁹ Ковальский Я.В. Папы и папство / Пер. с пол. — М.: Политиздат, 1991. — С.63-70.
- ⁸⁰ Стефанов Ю.Н. Мистики, оккультисты, эзотерики. — М.: Вече, 2006. — С.308-309.
- ⁸¹ Блаватская Е. Тайная доктрина: В 4—х кн. — М.: ООО "АСТ"; Донецк: Сталкер, 2003. — Кн. 3. Пророчество о седьмой расе. — С.307.
- ⁸² Блаватская Е. Тайная доктрина: В 4—х кн. — М.: ООО "АСТ"; Донецк: Сталкер, 2003. — Кн. 3. Пророчество о седьмой расе. — С.365.
- ⁸³ Сед Ж. де. Тайна катаров / Пер. с франц. — М.: КРОН-ПРЕСС, 1998. — С. 113 — 114.
- ⁸⁴ Стефанов Ю.Н. Мистики, оккультисты, эзотерики. — М.: Вече, 2006. — С.306.
- ⁸⁵ Шахак И. Еврейская религия, еврейская история: Тяжесть трех тысяч лет // Персонал. — К., 2004. — №10. — С.47.
- ⁸⁶ Сед Ж. де. Тайна катаров / Пер. с франц. — М.: КРОН-ПРЕСС, 1998. — С. 116 — 117.
- ⁸⁷ Нечипуренко В.Н. Учение Соломона ибн Габироля об универсальной материи и арабский неоплатонизм // Философские науки. — 2005. — №7. — С. 101.
- ⁸⁸ Смирнов А.А. Средневековая литература Испании. — Ленинград: Наука, Ленингр. отд., 1969. — С. 29-30.
- ⁸⁹ Смирнов А.А. Средневековая литература Испании. — Ленинград: Наука, Ленингр. отд., 1969. — С.77.

- ⁹⁰ Рудзитис Р. Братство Грааля / Пер. с латыш. — Рига: Угунс, 1994. — С.26.
- ⁹¹ Платов А. В поисках Святого Грааля: Король Артур и мистерии древних кельтов. — М.: София, Гелиос, 2002. — С. 183.
- ⁹² Средневековый роман и повесть / Вступ. ст. и примеч. А.Д. Михайлова. — М.: Худож.лит.-ра, 1974. — С. 285.
- ⁹³ Сапковский А. Нет золота в Серых Горах: Мир короля Артура. Критические статьи. Бестиарий / Пер. с пол. — М.: ООО «Изд-во АСТ», 2002. — С. 79.
- ⁹⁴ Ран О. Крестовый поход против Грааля / Пер. с нем. — М.: ООО «Изд-во АСТ», 2002. — С. 26, 53 — 54.
- ⁹⁵ Сед Ж. де. Тайна катаров / Пер. с франц. — М.: КРОН-ПРЕСС, 1998. — С. 126 — 127.
- ⁹⁶ Жития византийских святых. — СПб.: Corvus, Terra Fantastica, РоссКо, 1995. — С. 214-240.
- ⁹⁷ Жаринов Е. Жак де Моле. — М.: Олимп; АСТ; Астрель, 1999. — С.7.
- ⁹⁸ Бондарко Н.А. Храм Грааля в романе Альбрехта фон Шарфенберга «Младший Титурель»: Готическая реализация кельтского мотива // Золотой грифон: Новое Евразийское Обозрение. — 2002. — №1. — С. 35— 37.
- ⁹⁹ Wehrli M. Geschichte der deutschen Literatur im Mittelalter. Von den Anfängen bis zum Ende des 16. Jahrhunderts. — Stuttgart, 1984. — S. 496.
- ¹⁰⁰ Бондарко Н.А. Храм Грааля в романе Альбрехта фон Шарфенберга «Младший Титурель»: Готическая реализация кельтского мотива // <http://bretagne.celtic.ru/research/graal.htm>
- ¹⁰¹ Бондарко Н.А. Храм Грааля в романе Альбрехта фон Шарфенберга «Младший Титурель»: Готическая реализация кельтского мотива // <http://bretagne.celtic.ru/research/graal.htm>
- ¹⁰² Бондарко Н.А. Храм Грааля в романе Альбрехта фон Шарфенберга «Младший Титурель»: Готическая реализация кельтского мотива // <http://bretagne.celtic.ru/research/graal.htm>
- ¹⁰³ Рудзитис Р. Братство Грааля / Пер. с латыш. — Рига: Угунс, 1994. — С.34 — 36.
- ¹⁰⁴ Ран О. Крестовый поход против Грааля / Пер. с нем. — М.: ООО «Изд-во АСТ», 2002. — С. 275.
- ¹⁰⁵ Шохин В.К. Древняя Индия в культуре Руси (XI — середина XV в.): Источниковедческие проблемы. — М.: Наука, Гл.ред.вост.лит., 1988. — С.203.
- ¹⁰⁶ Муравьев А.В. Флавий Клавдий Юлиан в Антиохии в преддверии персидской кампании 363 г. // Вестник древней истории. — М., 2004. — № 4. — С.186—188.
- ¹⁰⁷ Михайлов А.Д. Артуровские легенды и их эволюция // Мэлори Т. Смерть Артура / Отв.ред. В.М. Жирмунский, Б.И. Пурьшев. — М.: Наука, 1974. — С.801.
- ¹⁰⁸ Веселовский А.Н. Где сложилась легенда о св. Граале? // Известия Отделения русского языка и словесности Академии Наук. — Т. V, кн.2. — С. 393 — 450; Wesselofsky A.N. Zur Frage über die Heimat der Legende vom heiligen Gral // Archiv für Slavische Philologie. — Bd. XXIII. — S. 321 — 385; Платов А. В поисках Святого Грааля: Король Артур и мистерии древних кельтов. — М.: София, Гелиос, 2002. — С. 18 — 26.
- ¹⁰⁹ Голенищев-Кутузов И.Н. Средневековая латинская литература Италии. — М.: Наука, 1972. — С.22.
- ¹¹⁰ Рерих Н.К. Избранное / Сост. В.М. Сидоров. — Москва: Сов.Россия, 1979. — С.172 — 173.
- ¹¹¹ Хайям О. Как чуден милой лик: Рубай / Сост. М. Рейснер. — М.: Эксмо, 2002. — С. 69.
- ¹¹² Рерих Н. Алтай — Гималаи: Путевой дневник / Предисл. К. Брэгдона. — Рига: Виеда, 1992. — С. 40 — 41.
- ¹¹³ Кюмон Ф. Мистерии Митры / Пер. с фр.— СПб.: Евразия, 2000. — С.153—154.
- ¹¹⁴ Бертельс Е.Э. Роман об Александре и его главные версии на Востоке. — М.—Л.: Изд-во АН СССР, 1948. — С. 23, 25, 61.
- ¹¹⁵ Накорчевский А.А. Японский буддизм: История людей и идей (От древности к раннему средневековью: Магия и эзотерика). — СПб: Азбука-калассика; Петербургское Востоковедение, 2004. — С.190.
- ¹¹⁶ Сед Ж. де. Тайна катаров / Пер. с франц. — М.: КРОН-ПРЕСС, 1998. — С. 119.
- ¹¹⁷ Мэлори Т. Смерть Артура / Отв.ред. В.М. Жирмунский, Б.И. Пурьшев. — М.: Наука, 1974. — С.626.
- ¹¹⁸ Гарднер Л. Цари Грааля и потомки Адама и Евы. — М.: Вече, 2001. — 360 с.; Гарднер Л. Чаша Грааля и потомки Иисуса Христа. — М.: Вече,
- ¹¹⁹ Мэлори Т. Смерть Артура / Отв.ред. В.М. Жирмунский, Б.И. Пурьшев. — М.: Наука, 1974. — С.640 — 642.
- ¹²⁰ Книга деяний Ардашира сына Папака / Транскрипция текста, перевод со среднеперс., введ., коммент. и глоссарий О.М. Чунаковой. — М.: Наука, Гл.ред.вост.лит.—ры, 1987. — С. 98-99.
- ¹²¹ Кузьмина В.Д. Французский рыцарский роман на Руси, Украине и Белоруссии ("Бова" и "Петр Золотые Ключи") // Славянская филология: Сб.стг. — М.: Изд-во АН СССР, 1958. — Т.II. — С.355-375; Александрова А. Бова-Королевич // <http://myfholgy.narod.ru>

- ¹²² Генон Р. Символы священной науки / Пер. с фр. Предисл. С. Ключникова. — М.: Беловодье, 2002. — С.41-42.
- ¹²³ Карпец В. "Подступал я вновь к Москве со славой ...": К метафизике самозванчества // www.gallart.narod.ru/karpec01.html
- ¹²⁴ Цит.за: Кураев А. Куда идет душа: Раннее христианство и переселение душ. — Ростов-на-Дону: Троицкое слово; Феникс, 2001. — С.131.
- ¹²⁵ Денисенко В. Проблеми раціоналізму та ірраціоналізму в політичних теоріях Нового часу європейської історії. — Львів: [без вказання видавництва], 1997. — С.13.
- ¹²⁶ Головин Е. Это трудно и все же очень интересно // Андреэ И.В. Химическая Свадьба Христиана Розенкрейца в году 1459 / Пер. с нем. — М.: Энигма, 2003. — С.218, 221, 222, 225.
- ¹²⁷ Колесницкий Н.Ф. «Священная Римская империя»: Притязания и действительность. — М.: Наука, 1977. — С. 149-150.
- ¹²⁸ Gauthier M.-H. Sacre Graal de Chretien de Troyes a l'histoire et les mythes : la trace iberique // Le monde celtique sacral. — Geneve — Marseilles : Anna Perenna, 1997. — Т. 22. — Р. 227 — 289; Gauthier M.—H. La deesse des Cavaliers et le roi Louis divin // L'action du Myllenaire: La Tradition initiale et la modernite. — Marseilles, 2002. — # 1. — Р.19 — 61; див. про алан у Європі: Кузнецов В.А., Пудовкин В.К. Аланы в Западной Европе в эпоху «Великого переселения народов» // Советская археология. — 1961. — №2.; Шукин М.Б. Сарматы на землях к западу от Днепра и некоторые события I в. в Центральной и Восточной Европе // Советская археология. — М., 1989. — № 1. — С.70 — 83; Скрипкин А.С. Азиатская Сарматия во II — IV вв. (некоторые проблемы исследования) // Советская археология. — М., 1982. — №2. — С. 43 — 56; Нефёдкин А.К. Под знаменем дракона: Военное дело сарматов во II в. до н.э. — V в.н.е. — СПб.: Петербург. Востоковедение; М.: Филоматис, 2004. — 192 с.
- ¹²⁹ Гальфрид Монмутский. История бриттов. Жизнь Мерлина / Изд. подгот. А.С. Бобович, А.Д. Михайлов, С.А. Ошеров. — М.: Наука, 1984. — С. 110.
- ¹³⁰ Шилов Ю.А. Истоки славянской цивилизации. — К.: МАУП, 2004. — С.130.
- ¹³¹ Генон Р. Символы священной науки / Пер. с фр. М.: Беловодье, 2002. — С.125—126.
- ¹³² Стрижак О.С. Етніонімія Птолемеєвої Сарматії: У пошуках Русі. — К.: Наук.думка, 1991. — С. 33.
- ¹³³ Стрижак О.С. Етніонімія Птолемеєвої Сарматії: У пошуках Русі. — К.: Наук.думка, 1991. — С. 140.
- ¹³⁴ Сапковский А. Нет золота в Серых Горах: Мир короля Артура. Критические статьи. Бестиарий / Пер. с пол. — М.: ООО «Изд-во АСТ», 2002. — С. 26.
- ¹³⁵ Ковалевская В.Б. Кавказ и аланы: Века и народы. — М.: Наука, Гл.ред.восточ.лит.-ры, 1984. — С. 78—79.
- ¹³⁶ Ковалевская В.Б. Кавказ и аланы: Века и народы. — М.: Наука, Гл.ред.восточ.лит.-ры, 1984. — С. 96.
- ¹³⁷ Прокопий из Кесарии. Война с готами / Пер. с греч. Вступ.ст. Э.В. Удальцовой. — М.: Изд-во АН СССР, 1950. — С. 442—444.
- ¹³⁸ Рис А., Рис Б. Наследие кельтов. Древняя традиция в Ирландии и Уэльсе / Пер. с англ. и послесл.Т.А. Михайловой. — М.: Энигма, 1999. — С. 33.
- ¹³⁹ Предания и мифы средневековой Ирландии / Под ред. Г.К. Косикова. Сост., перевод, вступ. ст. и коммент. С.В. Шкунаева. — М.: Изд-во МГУ, 1991. — С. 235 — 236.
- ¹⁴⁰ Капошина С.И. Кельтский котел из Садового кургана у Новочеркаска // Краткие сообщения Института археологии. — М.,1969. — № 116. — С. 76 — 79; Капошина С.И. Сарматы на Нижнем Дону // Античная история и культура Средиземноморья и Причерноморья: Сб. стт. — Л.: Наука, Ленинград. отд-ние, 1968. — С. 164, 166.
- ¹⁴¹ Предания и мифы средневековой Ирландии / Под ред. Г.К. Косикова. Сост., перевод, вступ. ст. и коммент. С.В. Шкунаева. — М.: Изд-во МГУ, 1991. — С. 38.
- ¹⁴² Кузьмин Е. Триады бардов // Золотой грифон: Новое Евразийское Обозрение. — 2002. — №1. — С. 27.
- ¹⁴³ Rosen-Przeworska J. Tradycje celtyckie w obrzedowosci Protoslowian. — Wroclaw, 1964. — S.131-136; Казакевич Г.М. Жрецька організація стародавніх кельтів та її еволюція (II т. до н.е. — I ст. н.е.): Автореф. дис. ... канд.іст.наук. — К.: Вид-во КНУ, 2004. — С.7.
- ¹⁴⁴ Элиаде М. Тайные общества: Обряды, инициации и посвящения / Пер. с франц. — К.: София; М.: Гелиос, 2002. — С. 310 — 311.
- ¹⁴⁵ Чежина Е.Ф. Уникальная надпись на раннескифской псалии из Южного Приуралья // Советская археология. — М., 1989. — № 1. — С. 261 — 264.
- ¹⁴⁶ Латышев В.В. Известия древних писателей о Скифии и Кавказе // Вестник древней истории. — 1947. — № 4. — С. 251.
- ¹⁴⁷ Буданова В.П. Готы в эпоху великого переселения народов. — М.: Наука, 1990. — 232 с.; Павленко Ю.В., Сон Н.О. Пізньоантична Тіра і ранньодержавне об'єднання візиготів // Археологія. — 1991. — № 2. — С. 6 —16.

- ¹⁴⁸ Браїчевський М. Вибрані твори: Історико-археологічні студії, публіцистика / 2-е вид. — К.: КМ Академія. 2002. — С. 101.
- ¹⁴⁹ Стрижак О.С. Етнонімія Птолемеєвої Сарматії: У пошуках Русі. — К.: Наук.думка, 1991. — С. 79.
- ¹⁵⁰ Антошин Н.С. Взаимосвязи славян и восточнороманских народностей в V-XV вв. // Научные записки Ужгородского государственного университета. — Ужгород, 1957. — Т. XXVIII. Языкознание. — С. 49.
- ¹⁵¹ Стрижак О.С. Етнонімія Птолемеєвої Сарматії: У пошуках Русі. — К.: Наук.думка, 1991. — С. 171, 174.
- ¹⁵² Бернштейн С.Б. Сравнительная грамматика славянских языков / 2-е изд. — М.: Изд-во Моск.ун-та; Наука, 2005. — С. 95.
- ¹⁵³ Минц Л. В поисках кельтов // Вокруг света. — М., 1992. — № 1. — С. 42-48.
- ¹⁵⁴ Безрогов В.Г. Скотоводство в древней Ирландии // Вопросы истории. — М., 1993. — № 7. — С. 174 — 175; Зильманович И. Прошлое кельтского мира // Знание — сила. — М., 1977. — № 1. — С. 19—22; Щукин М. Третий мир Древней Европы // Знание - сила. — М., 1986. — № 4. — С. 27—30.
- ¹⁵⁵ Bosc-Gimpera P. Le formation et les mouvements des Celtes // VII Международный конгресс антропологических и этнографических наук. — М.: Наука, Гл.ред.вост.лит., 1971. — Т. XI. — С. 277 — 278; Lehr-Splawinski T. Kilka uwag o stosunkach językowych celtycko-prasłowiańskich // Rocznik Slawistyczny. — 1956. — Т. XVIII, cz. 1. — S. 1—10; Machek V. Zur Frage der slawisch-keltischen sprachlichen Beziehungen // Studia linguistica in honorem T. Lehr-Splawinski. — 1963. — S. 109; Бернштейн С.Б. Проблемы интерференции языков Карпато-Дунайского ареала в свете данных сравнительной диалектологии // Славянское языкознание: VII Международный съезд славистов: Доклады советской делегации. — М.: Наука, 1973. — С. 32—33; Нерозник В.П. Палеобалканские и кельтские ономастические параллели // Кельты и кельтские языки. — М.: Наука, 1974. — С. 42 — 50.
- ¹⁵⁶ Бернштейн С.Б. Проблемы интерференции языков Карпато—Дунайского ареала в свете данных сравнительной диалектологии // Славянское языкознание: VII Международный съезд славистов: Доклады советской делегации. — М.: Наука, 1973. — С. 32—33.
- ¹⁵⁷ Юдкін І.М. Витоки українських художніх традицій // Українська художня культура / За ред. І.Ф. Лященка. — К.: Либідь, 1996. — С. 126.
- ¹⁵⁸ Седов В.В. Проблема происхождения и начальной истории славян // Историко-археологическое изучение Древней Руси: Итоги и основные проблемы. — Л.: Изд-во ЛГУ, 1988. — С. 14.
- ¹⁵⁹ Королюк В.Д. Древнепольское государство. — М.: , 1957. — С. 52.
- ¹⁶⁰ Широкова Н.С. Культура кельтов и нордическая традиция античности. — СПб, 2000. — С. 5; Ідзьо В. Кельтська цивілізація на території України. — Львів: Сполом, 2002. — С. 21.
- ¹⁶¹ Ідзьо В. Кельтська цивілізація на території України. — Львів: Сполом, 2002. — С. 40-41, 53, 72.
- ¹⁶² Бандрівський М.С. Городниця очима археолога // Ямгорів: літературно-краєзнавчий альманах. Городенка, 1995. — С. 30-36.
- ¹⁶³ Казакевич Г. Кельты на землях України (III-I ст. до н.е.) // Историчний журнал. — 2006. - №4. — С. 23, 26-28.
- ¹⁶⁴ Казакевич Г. Кельты на землях України (III-I ст. до н.е.) // Историчний журнал. — 2006. - №4. — С. 27, 28.
- ¹⁶⁵ Бандрівський Й.С. Кельты в Україні: Час і шляхи проникнення, пам'ятки культури // Цювипадник: Мистецько-літературний альманах. — Львів, 1994. — С. 25-32; Бандрівський Й., Йосипишин Я. Кельты на заході України // Україна в минулому. — К.: Ін-т укр. археографії та джерелознавства, 1997. — Вип. 9. — С. 8 — 16; Седов В.В. Славяне и кельты // IX Международный съезд славистов. Материалы. История, культура, этнография и фольклор славянских народов. — М., 1978.; Мачинский А.Д. Кельты на землях к востоку от Карпат // Кельты и кельтские языки. — М., 1974.
- ¹⁶⁶ Тищенко К. Походження назв літописних слов'янських племен // Народна творчість та етнографія. — 2006. - №3. — С. 21.
- ¹⁶⁷ Браїчевський М. Походження Русі. — К., 1968. — С. 133.
- ¹⁶⁸ Тищенко К. Походження назв літописних слов'янських племен // Народна творчість та етнографія. — 2006. - №3. — С. 21, 23.
- ¹⁶⁹ Тищенко К.М. Кельтські етимології. I. Етнос (1) // Мовознавство. — К., 2003. — №4. — С. 5.
- ¹⁷⁰ Иванов В.В., Топоров В.Н. Этимологическое исследование семантически ограниченных групп лексики в связи с проблемой реконструкции праславянских текстов // Славянское языкознание: VII Международный съезд славистов: Доклады советской делегации. — М.: наука, 1973. — С. 161.
- ¹⁷¹ Наприклад, вже в південно-східній Білорусії знайдено біля с. Горшково скарб кельтських бронзових та срібних браслетів латенського часу (500-400 р. до н.е.), які були поширені у Західній Європі ще в пізньогальштатський час (Мельниковская О.Н. Клад латенского времени из юго-восточной Белоруссии // Материалы по археологии БССР / Под ред. Е.Н. Корнейчика, К.М. Поликарповича. — Минск, 1957. — С. 149-154; Кухаренко Ю.В. Распространение латенских вещей на территории Восточной Европы // Сов. археология. — М., 1959. — №1).

- ¹⁷² Лазарев Е. Друзи урочища Лексур // Наука и религия. — М., 2004. — № 4. — С.45.
- ¹⁷³ Федорова И.К. Ареои на острове Пасхи (По материалам рапануйского фольклора) // Сов. этнография. — 1966. — № 4. — С. 66—82.
- ¹⁷⁴ Назаренко А.В. Немецкие латиноязычные источники IX-XI веков: Тексты, перевод, комментарии. — М.: Наука, 1993. — С.19.
- ¹⁷⁵ Казакевич Г. Деякі аспекти еволюції жрецької організації стародавньої Галлії напередодні та після римського завоювання // Пам'ять століть. — Київ, 2003. — № 6. — С.147.
- ¹⁷⁶ Цит. за: Тищенко К. Походження назв літописних слов'янських племен // Народна творчість та етнографія. — 2006. - №3. — С.27.
- ¹⁷⁷ Брагинская Н.В. Еврибат и Вишну // <http://www.narratif.narod.ru/pdf/vishnu.pdf>
- ¹⁷⁸ Тищенко К. Походження назв літописних слов'янських племен // Народна творчість та етнографія. — 2006. - №3. — С.23.
- ¹⁷⁹ Роллестон Т. Мифы, легенды и предания кельтов / Пер. с англ. — М.: ЗАО Центрполиграф, 2004. — С.25, 69-71.
- ¹⁸⁰ В.П. Кальгин. Возможности выявления субстратных элементов в культурно-значимой лексике // <http://bretagne.celtic.ru/research/karn.htm>
- ¹⁸¹ Тищенко К. Походження назв літописних слов'янських племен // Народна творчість та етнографія. — 2006. - №3. — С.26.
- ¹⁸² Цит. за: Сокіл В. Фольклорна основа переказу про смерть князя Олега // Народна творчість та етнографія. — К., 2004. — №3. — С.101.
- ¹⁸³ Maluquer de Motes J. Tartesos y su historia // Tartesos y sus problemas. — Barcelona> 1969. — P.392.
- ¹⁸⁴ Соколова В.К. Предания о кладах и их связь с поверьями // Фольклор и этнография / Отв.ред. Б.Н. Путилов. — Л.: Наука, Ленингр.отд., 1970. — С.176.
- ¹⁸⁵ Белова О. О птице Кук. К проблеме балто-славянских параллелей // Полісся: Мова, культура, історія: Матеріали міжнародної конференції. — Київ: Асоціація етнологів, 1996. — С.361—364.
- ¹⁸⁶ Залізник Л. Полісся в системі культурно—історичних регіонів України (за даними археології) // Полісся: Мова, культура, історія: Матеріали міжнародної конференції. — Київ: Асоціація етнологів, 1996. — С.186.
- ¹⁸⁷ Козак Д.Н., Козак О.Д. Поховання вельбарської культури з Хрінницького водосховища. Спроба біоархеологічного аналізу // Археологія. — 2004. — № 1. — С.84.
- ¹⁸⁸ Маковский М.М. Сравнительный словарь мифологической символики в индоевропейских языках: Образ мира и миры образов. — М.: Владос, 1996. — С.35.
- ¹⁸⁹ Тищенко К. Кельтські назви селищ на витоках річок України // Народна творчість та етнографія. — К., 2003. — № 5—6. — С. ; 2004. — № 3.— С.87—96.
- ¹⁹⁰ Маді З. Припонтийские кельты // Античное общество: Труды конференции по изучению проблем античности. — М.: Наука, 1967. — С. 180.
- ¹⁹¹ Казакевич Г. Кельты на землях України (III-I ст. до н.е.) // Історичний журнал. — 2006. - №4. — С.27.
- ¹⁹² Латышев. — 1952. — №2. — С.308.
- ¹⁹³ Латышев. — 1952. — №2. — С.310.
- ¹⁹⁴ Балагурі Е.А., Бідзія В.І., Пеняк С.І. Давні металурги українських Карпат: Історико—краєзнавчі нариси. — Ужгород: Карпати, 1978. — С. 52.
- ¹⁹⁵ Ідзьо В. Кельтська релігійна культура та духовність на території України (IV-III ст. до н.е. — II-III ст.н.е.) // Історія релігій в Україні: Науковий щорічник. — Львів: Логос, 2006. — Кн. 1. — С. 65-66.
- ¹⁹⁶ Бандрівський М., Сулик Р. Гальштатські городища поблизу сіл Розгірче і Кульчиці на Передкарпатті // Пам'ятки гальштатського періоду в межах річки Вісли, Дністра і Прип'яті / АН України, Ін-т сусп. наук; Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаніка; ПАН, Ін-т історії матер. культури. — Київ: Наук. думка, 1993. С. 134-142; Бандрівський М., Йосипишин Я. Кельти на заході України // Україна в минулому / НАН України, Ін-т укр. археології та джерелознавства ім. М. Грушевського. — Київ—Львів, 1997. — Вип. 9. — С. 8-16. Бандрівський М. Матеріали ранньозалізного віку із Західного Поділля // Studia archaeologica / АН України, Ін-т українознавства (Львів). — 1993. № 1. — С. 58-62; Бандрівський М. Кельти в Україні: час і шляхи проникнення, пам'ятки культури // Цювипадник (Львів). — 1994. — С. 25-32.
- ¹⁹⁷ Колосовская Ю.К. Кельты, иллирийские и фракийские племена на Дунае в V-I вв. до н.э. // История Европы с древнейших времен до наших дней: В 8 тт. — М.: , 1988. — Т.І. Древняя Европа. - — С.508; Котигорошко В.Г. Історія населення Верхнього Потисся в латеноримський час (III ст. до н.е. — IV ст. н.е.): Автореф. ... дис.докт.іст.наук. — Ужгород: Вид-во УДУ, 1996. — С.30.
- ¹⁹⁸ Маді З. Припонтийские кельты // Античное общество: Труды конференции по изучению проблем античности. — М.: Наука, 1967. — С. 179 — 182.

- ¹⁹⁹ Третьяков П.Н. Восточнославянские племена. — М.: Изд—во АН СССР, 1953. — С.104; Мадж З. Припонтійські кельти // Античне общество: Труды конференции по изучению проблем античности. — М.: Наука, 1967. — С. 179 — 182.
- ²⁰⁰ Moszynski K. Pierwotny zasiag jezyka praslowianskiego. — Wroclaw-Krakow: PAN, 1957. — 331 s.
- ²⁰¹ Шукин М. Третий мир Древней Европы // Знание — сила. — 1986. — №4. — С.28.
- ²⁰² Гейзинга Й. Homo ludens / Э англ. — К.: Основы, 1994. — С.75-76.
- ²⁰³ Казакевич Г. Кельти на землях України (III-I ст. до н.е.) // Историчний журнал. — 2006. - №4. — С.29.
- ²⁰⁴ Ідзьо В. Кельтська релігійна культура та духовність на території України (IV-III ст. до н.е. — II-III ст.н.е.) // Історія релігій в Україні: Науковий щорічник. — Львів: Логос, 2006. — Кн. 1. — С.64-65.
- ²⁰⁵ Антошин Н.С. Взаимосвязи славян и восточнороманских народностей в V—XV вв. // Научные записки Ужгородского государственного университета. — Ужгород, 1957. — Т. XXVIII. Языкознание. — С.50.
- ²⁰⁶ Шушарин В.П. Русско — венгерские отношения в IX в. // Международные связи России до XVII в.: Сб.ст. — М.: Изд-во АН СССР, 1961. — С.141.
- ²⁰⁷ Геродот. Історія. У, 9.
- ²⁰⁸ Дьячок М.Т. Глоттохронология цыганских диалектов Европы и Азии // Сибирский лингвистический семинар. — Новосибирск, 2001. — № 1. — С. 34—36; Дьячок М.Т., Шаповал В.В. Лексикостатистический подход к изучению цыганских диалектов // Тезисы докладов III конференции молодых обществоведов г. Якутска. — Якутск, 1987. — С. 146—148; Вентцель Т.В., Черенков Л.Н. Диалекты цыганского языка // Языки Азии и Африки. Т. 1. — М., 1976. — С. 287; Вентцель Т.В., Черенков Л.Н. Диалекты цыганского языка и их взаимоотношения с индоарийскими языками Индии // Языки Индии, Пакистана, Непала и Цейлона. — М., 1968. — С. 417; Владыкин В.Е. Цыгане // Вопросы истории, 1969, № 1. — С. 206; Санаров В.И. Проблемы историко-этнографического изучения цыган // Советская этнография, 1971, № 3. — С. 61; Друйц Е.А., Гесслер А.Н. Цыгане России и их фольклор // Сказки и песни, рожденные в дороге. Цыганский фольклор. — М., 1985. — С. 6; Horvatova E. Cigani pred prichodom do Evropy // Slovensky narodopis. — Ros. IX, 1961, № 1. — S. 23; Дьячок М.Т. Бурушаски—цыганские языковые контакты (по поводу статьи Х. Бергера) // Грамматическая и семантическая структура слова в языках народов Сибири. — Новосибирск, 1988. — С. 115—128.
- ²⁰⁹ Шапошников А.К. Indoagica в Северном Причерноморье // Вопросы языкознания. — 2005. — №5. — С.48—49.
- ²¹⁰ Артамонов М.И. Киммерийська проблема // Археологія. — К., 1973. — № 9. — С. 3—15.
- ²¹¹ Назаренко А.В. К этимологии этнонима ШКОЛОТОІ (Геродот ІУ, 6) // Древнейшие государства на территории СССР: Материалы и исследования 1987 г. — М.: Наука, 1989. — С.236.
- ²¹² Иванова Ю.В. Историко—этнографическая область Юго-Восточная Европа и ее хозяйственно—культурные типы // Этнографическое обозрение. — 1992. — № 2. — С. 48.
- ²¹³ Цигилик В.М. Населення Верхнього Подністров'я перших століть нашої ери (Племена липицької культури). — К. Наук.думка, 1975. — С. 148.
- ²¹⁴ Щербаков В. Златое слово // Наука и религия. — М., 2004. — №9. — С. 39-41.
- ²¹⁵ Бернштейн С.Б. Сравнительная грамматика славянских языков / 2-е изд. — М.: Изд-во Моск.ун-та; Наука, 2005. — С.93.
- ²¹⁶ Казакевич Г. Кельто-фракийське релігійне взаємопроникнення на Балканах (III-I ст. до н.е.) // Наукові зошити історичного факультету. — Львів: Вид-во ЛНУ, 2003. — Вип. 5-6. — С.14-15.
- ²¹⁷ Топоров В.Н. К фракийско-балтийским языковым параллелям // Балканское языкознание. — М., 1973. — С.51,52; Топоров В.Н. К фракийско—балтийским языковым параллелям. II // Балканский лингвистический сборник. — М., 1977. — С.81—82; Duridanov I. Thrakish—dakische Studien.I. Die thrakish- und dakish-baltischen Sprachbeziehungen. — Sofia, 1969. — S.93,100; Кобычев В.П. В поисках прародины славян. — М.: Наука, 1973. — С. 42-46.
- ²¹⁸ Druuis Belenios Ategnatos. The Relation of Hindu and Celtic Culture // http://www.geocities.com/integral_tradition/hindu.html
- ²¹⁹ Этимологический словарь славянских языков: Праславянский лексический фонд / Под ред. О.Н. Трубачёва. — М.: Наука, 1978. — Вып. 5. — С. 147—148.
- ²²⁰ Цигилик В.М. Населення Верхнього Подністров'я перших століть нашої ери (Племена липицької культури). — К. Наук.думка, 1975. — 175 с.
- ²²¹ Сборник ответов на вопросы по языкознанию (К IV Международному съезду славистов). — М.: АН СССР, 1958. — С.188; Будимир М. Protoslavica // Славянская филология: Сб. стт. — М.: Изд—во АН СССР, 1958. — Т. II. — С.112.
- ²²² Панькевич І. До питання генези українських лемківських говорів // Славянская филология: Сб.стт. — М.: Изд—во АН СССР, 1958. — Т. II. — С.169, 196.

- ²²³ Тищенко К.М. Кельтські етимології. I. Етнос (1) // Мовознавство. — К., 2003. — №4. — С. 12—13.
- ²²⁴ Єндик Р. Вступ до расової будови України // Наукове товариство ім. Шевченка. Бібліотека українознавства. — Мюнхен, 1949. — Ч.1. — С. 223.
- ²²⁵ Давидюк В. Етнокультурна своєрідність Волині // Народна творчість та етнографія. — 2005. — №3. — С.67.
- ²²⁶ Баран В. Місце Західної Волині у процесах гого-слов'янських відносин // Полісся: Мова, культура, історія: Матеріали міжнародної конференції. — Київ: Асоціація етнологів, 1996. — С.189-193.
- ²²⁷ Маковский М.М. Сравнительный словарь мифологической символики в индоевропейских языках: Образ мира и миры образов. — М.: ГИЦ Владос, 1996. — С.49.
- ²²⁸ http://www.geocities.com/valenty_n_ua/TurGrLat.doc
- ²²⁹ Палійчук Ю. Готський шифр на карті України // Вісник НАНУ. — К., 1996. — №9-10. — С.91—93.
- ²³⁰ Алексеев В. В поисках предков: Антропология и история. — М., 1972. — С.299.
- ²³¹ Назаренко А.В. Немецкие латиноязычные источники IX-XI веков: Тексты, перевод, комментарии. — М.: Наука, 1993. — С.25
- ²³² Назаренко А.В. Немецкие латиноязычные источники IX-XI веков: Тексты, перевод, комментарии. — М.: Наука, 1993. — С.24-25.
- ²³³ Назаренко А.В. Немецкие латиноязычные источники IX-XI веков: Тексты, перевод, комментарии. — М.: Наука, 1993. — С.14,34-35.
- ²³⁴ Брайчевский М.Ю. "Русские" названия порогов у Константина Багрянородного // Земли Южной Руси в IX — XIV вв. : История и археология. — К., 1985. — С. 22.
- ²³⁵ Браун Ф.А. Разыскания в области гого-славянских отношений // Сборник Отделения русского языка и словесности Имп. Академии наук. — Спб., 1899. — Т.LXIV. - №12. — С.5-18.
- ²³⁶ Ловмянський Х. Русь и норманны / Пер. с польск. — М.: Прогресс, 1985. — С.185-186, 187.
- ²³⁷ Брайчевский М.Ю. "Русские" названия порогов у Константина Багрянородного // Земли Южной Руси в IX — XIV вв. : История и археология. — К., 1985. — С. 22.
- ²³⁸ Прищак О. Походження Русі. — К.: Обереги, 2003. — Т.2. — С.616.
- ²³⁹ Витчак К.Т. О первоначальных венетах / Пер. с польск. // Этимология. 1986 — 1987: Сб.статей / Отв.ред. О.Н. Трубачев. — М.: Наука, 1989. — С. 109
- ²⁴⁰ Витчак К.Т. О первоначальных венетах / Пер. с польск. // Этимология. 1986 — 1987: Сб.статей / Отв.ред. О.Н. Трубачев. — М.: Наука, 1989. — С. 109
- ²⁴¹ Olmsted G. S. The gods of the Celts and the Indo-Europeans. — Budapest, 1994. — P. 359; Королев А.А. Brigit — древнейшая богиня индоевропейцев? // Язык и культура кельтов. Материалы 2-го коллоквиума. СПб., 1993; В.П. Калыгин. Ирландская Бригита и галльская Бригантта // <http://bretagne.celtic.ru/research/brigit.htm>
- ²⁴² Артюх В. Ранньослов'янська язичницька культова пам'ятка на Дністрі // Історія релігій в Україні: Науковий щорічник. — Львів: Логос, 2004. — Кн.1. — С. 3—5; Ідзьо В. Історія вивчення скельних культових пам'яток на притоках Дністра на прикладі культової пам'ятки "Монастир", що між Івано—Франківськом та Галичем біля ріки Бистриця навпроти сіл Ямниця та Сілець (Порівняльний аналіз досліджень вчених ХІХ—ХХ ст.) // Історія релігій в Україні: Матеріали ХІV—ї Міжнародної конференції (Львів, 11—14 травня 2004 року). — Львів: Логос, 2004. — С.48— 55.
- ²⁴³ Вернер И. К происхождению и распространению антов и склавенов // Сов. археология. — 1972. — № 4. — С. 102 — 115.
- ²⁴⁴ Седов В.В. Формирование славянского населения Среднего Поднепровья // Сов. археология. — 1972. — № 4. — С. 118.
- ²⁴⁵ Седов В.В. Формирование славянского населения Среднего Поднепровья // Сов. археология. — 1972. — № 4. — С. 128.
- ²⁴⁶ Седов В.В. Восточные славяне VI—VIII в. — М., 1982. — С. 92.
- ²⁴⁷ Седов В.В. Славяне и кельты // История, культура, этнография и фольклор славянских народов: IX Международный съезд славистов: Доклады советской делегации. — М., 1983. — С. 97 — 107.
- ²⁴⁸ Pokorny J. Urgeschichte der Kelten und Illyrier. — Halle, 1938. — S.19; La Baume W. Urgeschichte der Ostgermanen. — Danzig, 1934. — S.6.
- ²⁴⁹ Пласт найранніших слов'янських гідронімів утворюють давньо-європейські назви вод, оформлені за допомогою слов'янських формантів, суфіксації, аблаутації тощо. За Ю. Удольфом, це гідроніми на північ від Карпат між верхніми течіями Одери і Дністра і до середньої течії правобережного Дніпра. Також власне слов'янськими топонімами Правобережжя України входить в центральноевропейський топонімичний ареал на північний схід від Альп (Гідронімія України в її міжмовних і діалектних зв'язках / Відп.ред. О.С. Стрижак. — К., 1981. — С.32).
- ²⁵⁰ Желєзняк І.М. До проблеми іллірійської топонімії на Україні // Мовознавство. — 1990. - №6. — С.29-35.

- ²⁵¹ Pokorny J. Urgeschichte der Kelten und Illyrier. — Halle, 1938. — S.19; La Baume W. Urgeschichte der Ostgermanen. — Danzig, 1934. — S.6.
- ²⁵² Антошин Н.С. Взаимосвязи славян и восточнороманских народностей в V-XV вв. // Научные записки Ужгородского государственного университета. — Ужгород, 1957. — Т. XXVIII. Языкознание. — С.51-52.
- ²⁵³ Карпенко Ю.А. Днепр // Восточноукраинский лингвистический сборник. — Донецк: Изд-во ДонГУ, 1994. — Вып. I. — С.42; Німчук В.В. Старожитні ім'я Дніпра // Наука і культура: Україна: Щорічник. — К.: Знання, 1990. — Вип.4. — С.196-201; Німчук В.В. Дніпро-Славути // Давньоруська ономастична спадщина в східнослов'янських мовах. — К.: Наук.думка, 1986. — С.4-11.
- ²⁵⁴ Попов А.И. Географические названия (Введение в топонимику). — М.—Л.: Наука, 1965. — С. 79—80.
- ²⁵⁵ Этимологический словарь славянских языков: Праславянский лексический фонд / Под ред. О.Н. Трубачёва. — М.: Наука, 1978. — Вып. 5. — С. 147—148.
- ²⁵⁶ Козак Д. Дуліби (Пошуки генези) // Галич і Галицька земля: Збірник наук. праць. — К.— Галич: НЗ "Давній Галич", 1998. — С. 69 — 74.
- ²⁵⁷ Лебедев Г.С. Археолого-лингвистическая гипотеза славянского этногенеза // Славяне: Этногенез и этническая история (Междисциплинарные исследования): Межвузовский сборник. — Л.: Изд-во ЛГУ, 1989. — С. 113.
- ²⁵⁸ Бутинова М.С. Культ карго в Меланезии (К проблеме милленаристских движений) // Сов. этнография. — М., 1973. — №1. — С. 81—92; Мартынов Л. Танна—Тоа ждет Арчибальда // Вокруг света. — М., 1977. — №7. — С. 32—35.
- ²⁵⁹ Иванов В.В., Топоров В.Н. Этимологическое исследование семантически ограниченных групп лексики в связи с проблемой реконструкции праславянских текстов // Славянское языкознание: VII Международный съезд славистов: Доклады советской делегации. — М.: наука, 1973. — С. 169.
- ²⁶⁰ Брайчевський М.Ю. Походження Русі. — К.: Наук.думка, 1968. — С. 148.
- ²⁶¹ Винокур І.С., Тимошук Б.О. Давні слов'яни на Дністрі: Історико—краєзнавчі нариси. — Ужгород: Карпати, 1977. — С. 58, 61; Русанова І.П., Тимошук Б.А. Древнерусское Поднестровье: Историко—краеведческие очерки. — Ужгород: Карпати, 1981. — С. 28—29; Баран В.Д., Д.Н. Козак, Р.В. Терпиловський. Походження слов'ян. — К.: Наук.думка, 1991. — С. 87—88.
- ²⁶² Алексеева Т.И. Этногенез восточных славян. — М.: Изд-во МГУ, 1973. — С.203.
- ²⁶³ Древнетюркский словарь / Ред. В.Н., Д.М. Насилов и др. — Л.: Наука, 1969. — С. 644.
- ²⁶⁴ Трубачев П.Н. О племенном названии УЛИЧИ // Вопросы славянского языкознания. — М.: Изд-во АН СССР, 1961. — Вып. 5. — С. 186—190; Агеева Р.А. Страны и народы: Происхождение названий. — М.: Наука, 1990. — С. 45.
- ²⁶⁵ Гуцуляк О.Б. Літописні тиверці, їхній "толк" і таємнича Оратанія // Вісник Прикарпатського університету. Історія. — Ів.—Франківськ: Плай, 1999. — Вип. II. — С. 30.
- ²⁶⁶ Ver W. Sledy kultury gockiej na Nuculszczyzynie // Wiedza i zicie (Warszawa). — 1936. — Rok. XI, zeszyt 6-7. — S. 456—459; див. також: Бандрівський Й.С. Знаки-ідеограми в петрогліфах Писаного Камня на Гуцульщині // V Наукова геральдична конференція, 9-10 листопада 1994. Матеріали / Ред і уклад. А. Гречило. — Львів: Укр.геральд.т-во, 1995. — С.3-4.
- ²⁶⁷ Кос Г. Джерела народного орнаменту // Жовтень (Львів). — 1979. — № 10. — С. 120—123; Гуцуляк О. Про таємничу символіку писанки // Писанка. — 1994. — № 3. — С. 12.
- ²⁶⁸ Марченко В. Етруски в Галичині // Жовтень (Львів). — 1982. — № 2. — С. 103—108; Нудьга Г. Промінь у таємницю // Жовтень (Львів). — 1979. — № 10. — С. 125—126; Бандрівський Й.С. Етруски могли досягати Поділля // Просвіта. — Львів, 1996. — Ч.1 (170). — С.6.
- ²⁶⁹ Лапенков В. Виртуальная Русь (демон реконструкций) // <http://www.litera.ru:8080/slova/lapenkov/vr.html>
- ²⁷⁰ Козак Д.Н. Божество Сарапіс із поселення готів на Волині // Археологія. — 2006. — № 3.— С.60-65.
- ²⁷¹ Гальфрид Монмутський. Історія бриттів. Життя Мерлина / Изд. подгот. А.С. Бобович, А.Д. Михайлов, С.А. Ошеров. — М.: Наука, 1984. — С. 105, 106.
- ²⁷² Гуцуляк О.Б. Літописні тиверці, їхній "толк" і таємнича Оратанія // Вісник Прикарпатського університету. Історія. — Ів.—Франківськ: Плай, 1999. — Вип. II. — С. 31.
- ²⁷³ Потебня А.А. О мифическом значении некоторых обрядов и поверий. II. Рождественские обряды // Чтения в Императорском Обществе истории и древностей российских. 1865. — М., 1865. — Кн.2. Апрель—июнь. — С. 8 —15; Потебня А.А. О мифическом значении некоторых обрядов и поверий. II. Баба-Яга // Чтения в Императорском Обществе истории и древностей российских. 1865. — М., 1865. — Кн.3. Июль—сентябрь. — С. 121, 133.
- ²⁷⁴ Прокопий из Кесарии. Война с готами / Пер. с греч. Вступ.ст. Э.В. Удальцовой. — М.: Изд-во АН СССР, 1950. — С. 80—81.

- ²⁷⁵ Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы: Летне — осенние праздники / Отв.ред. С.А. Токарев. — М.: Наука, 1978. — С. 10.
- ²⁷⁶ Винстедт Р. Путешествие через полмиллиона страниц: История малайской классической литературы / Пер. с англ. под ред., с предисл. и примеч. Б.Б. Парникеля. — М.: Наука, Гл.ред.восточ.лит., 1966. — С. 119—121.
- ²⁷⁷ Семенов Н. Семантика культа таврской богини в свете индоиранской мифологии // Київська старовина. — 2004. № 5. — С.104 — 111.
- ²⁷⁸ Парнов Е. Звездные знаки. — М.: Знание, 1978. — С.63.
- ²⁷⁹ Дугин А. Крестовый поход Солнца // Золотой грифон: Новое Евразийское Обозрение. — 2002. — №2. — С.32—33, 35.
- ²⁸⁰ Левалуа К. Калки, десятый Аватара. — М.: Дхармалока, 1999. — С.22.
- ²⁸¹ Кретьен де Труа, "Ивейн, або Рицар з левом" // Средневековый роман и повесть / Вступ. ст. и примеч. А.Д. Михайлова. — М.: Худож.лит-ра, 1974. — С. 32, 44.
- ²⁸² Иванов В.В., Топоров В.Н. Этимологическое исследование семантически ограниченных групп лексики в связи с проблемой реконструкции праславянских текстов // Славянское языкознание: VII Международный съезд славистов: Доклады советской делегации. — М.: наука, 1973. — С. 154-155.
- ²⁸³ Starobinski J. Les mots sous les mots: Les anagrammes de Redinand de Saussure. — Paris, 1971. — S. 36.
- ²⁸⁴ Волков А.Р., Горбачевська І.І. Становлення традиційного сюжету артуріани (Ранне середньовіччя) // Іноземна філологія: Респ.міжвідомч.наук.зб.: Вип.107. — Львів: Світ, 1994. — С.137 — 138; Калмыкова Е., Кратасюк Е. Поиски истории и воссоздание легенды (конференция "(Re)Creating Arthur", Винчестер, Соединенное Королевство, 4—7 августа 2004 г.) // Новое литературное обозрение. — Москва, 2004. — № 5 (69). — С.395-399.
- ²⁸⁵ Гальфрид Монмутский. История бриттов. Жизнь Мерлина / Изд. подгот. А.С. Бобович, А.Д. Михайлов, С.А. Ошеров. — М.: Наука, 1984. — С. 255.
- ²⁸⁶ Germ G. Die Kelten: Das Volk das aus dem Dunkel kam. — Dusseldorf — Wien, 1975. — S. 124; Цит. за: Широкова Н.С. Древние кельты на рубеже старой и новой эры. — Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1989. — С. 75.
- ²⁸⁷ Мишулин А.В. Античная Испания: До установления римской провинциальной системы в 197 г. до н.э. — М.: Изд-во АН СССР, 1952. — С.152.
- ²⁸⁸ Стрижак О.С. Етніонімія Птолемеєвої Сарматії: У пошуках Русі. — К.: Наук.думка, 1991. — С. 201.
- ²⁸⁹ Прицак О. Походження Русі. — К.: Обереги, 2003. — Т.2. — С.814-815.
- ²⁹⁰ Прицак О. Походження Русі. — К.: Обереги, 2003. — Т.2. — С.817-818, 851, 1134; Marichal R. Quelques Graffites Inedites de la Graufesenque (Aveyron) // Academie des Inscriptions et Belles Lettres. Comptes Rendues. — Paris, 1971. — Janvier-Mars. — P.188-212; Marichal R. Les Graffites de la Graufesenque. XLVIIe Supplement a Galia. — Paris, 1988. — 286 p.; Dechelette J. La Fabrique de la Graufesenque // Revue des Etudes Anciennes. — Bordeaux, 1903. — Т.5, No 1. — P.37-38; Duval P.-M. Composition et Nature de la Graufesenque // Etudes Celtiques. — Paris, 1956. — Т. VII, Fas. 2. — P.251-268.
- ²⁹¹ Кланица З., Тржештик Д. Первые славяне в Среднем Подунавье и в Полабье //Раннефеодальные государства и народности (Южные и западные славяне VI—XII вв.). — М.: Наука, 1991. — С.7—13.
- ²⁹² Ковалевская В.Б. Кавказ и аланы: Века и народы. — М.: Наука, Гл.ред.восточ.лит—ры, 1984. — С. 134-135.
- ²⁹³ Жирмунский В.М. "Китаби Коркут" и огузская эпическая традиция // Сов. востоковедение. — М., 1958. — № 4. — С. 92—93.
- ²⁹⁴ Канигін Ю. Соловецька Голгофа // Українська культура. — К., 2003. — № 8. — С. 39.
- ²⁹⁵ Єфимов В. Козаки на берегах Самари не були самаритянами (Лінгвістичні, історичні та географічні аспекти походження назви "Самара") // Березина. — 2006. — №2 (49). — С.31-36.
- ²⁹⁶ Сагарда Н. Місто Золотоноша та його святі храми: Короткий історичний нарис // Хроніка-2000. - №45-46. — С. 266 — 267.
- ²⁹⁷ Шилов Ю. Брама Безсмертя. — К.: Журн. "Український Світ", 1994. — С.198-199.
- ²⁹⁸ Книпович Т.Н. Танаис: Историко-археологическое исследование — М.—Л.: Изд—во АН СССР, 1949. — 178 с.; Івченко В. Танаїс // Наука і суспільство. — К., 1979. — №3. — С. 49—50; Арсеньєва Т.М., Науменко С.А. Раскопки Танаиса // Краткие сообщения Института археологии АН СССР. — М., 1987. — Вып. 191. — С. 75-82; Максименко В.Е. Савроматы и сарматы на Нижнем Дону. — Ростов-на-Дону: Изд-во РГУ, 1983. — 224 с; Шелов Д.Б. Танаис — эллинистический город // Вестник древней истории. — М., 1989. — № 3. — С. 47—54; Герасимова М.М. К вопросу об этническом составе населения древнего Танаиса (III в. до н.э. — IV в. н.э.) // Сов.этнография. — 1971. — № 4. — С. 131—140.
- ²⁹⁹ Античные государства Северного Причерноморья / Отв.ред. Г.А. Кошеленко, И.Т. Кругликова, В.С. Долгоруков. — М.: Наука, 1984. — С. 95.

- ³⁰⁰ Хроники длинноволосых королей / Пер. латин., статьи и сост. Н. Горелова. — СПб.: Азбука-классика, 2004. — С.29, 30.
- ³⁰¹ Арсеньева Т.М. Комплекс краснолаковых сосудов II в. н.э. из Танаиса // История и культура античного мира / Отв.ред. М.М. Кобылина. — М.: Наука, 1977. — С.13—16.
- ³⁰² Кропоткин В.В. Экономические связи Восточной Европы в I тысячелетии нашей эры. — М.: Наука, 1967. — С.69.
- ³⁰³ Десятчиков Ю.М. Катафрактий на надгробии Афия // Сов. археология. — 1972. — № 4. — С. 71.
- ³⁰⁴ Шелов Д.В. Волго—Донские степи в гуннское время // Вопросы древней и средневековой археологии Восточной Европы. — М.: Наука, 1978. — С.81—88.
- ³⁰⁵ Прицак О. Походження Русі. — К.: Обереги, 2003. — Т.2. — С.805.
- ³⁰⁶ Кобылина М.М. Фанагория / Отв.ред. Г.А. Кошеленко. — М.: Наука, 1989. — 127 с.
- ³⁰⁷ Лаврів П. Історія південно-східної України. — Львів: МП "Слово", 1992. — С. 14.
- ³⁰⁸ Прицак О. Походження Русі: Стародавні скандинавські джерела (Крім ісландських sag). — К.: Ін—т сходознавства НАНУ, 1997. — Т.1. — С.128.
- ³⁰⁹ Седов В.В. Балто-иранский контакт в Днепровском Левобережье // Советская археология. — М., 1965. — № 4. — С. 52 — 62; Соловьева Г.Ф. О роли балтского субстрата в истории славянских племен Верхнего Поднепровья // Сов. археология. — 1971. — № 2. — С. 124—132; Svetko—Orasnik V. Zu neueren Iranisch—Baltoslavischen Isoglossen—Vorschlagen // Linguistica. — 1983. — N 23. — S. 175—256.
- ³¹⁰ Стрижак О.С. Етнімія Птолемеєвої Сарматії: У пошуках Русі. — К.: Наук.думка, 1991. — С. 33.
- ³¹¹ Хачикян М.Л. Историко-типологический анализ эламского, хурритского и урартского языков: Параллели и расхождения // История и языки Древнего Востока: Памяти И.М. Дьяконова. — СПб.: Петербургское Востоковедение, 2002. — С.321.
- ³¹² Дюмезиль Ж. Скифы и нарты / Сокр.перев. с франц. Послесл. В.И. Абаева. — М.: Наука, Гл.ред.восточ.лит., 1990. — С. 179.
- ³¹³ Петрук В. Велика Скіфія — Оукраїна. — К.: Спалах, 2001. — С. 24—25.
- ³¹⁴ Трубачев О.Н. Indoarica в Северном Причерноморье. — М.: Наука, 1999. — С. 62 — 63.
- ³¹⁵ Дюмезиль Ж. Скифы и нарты / Сокр.перев. с франц. Послесл. В.И. Абаева. — М.: Наука, Гл.ред.восточ.лит., 1990. — С. 180 — 181.
- ³¹⁶ Мурзаев Э.М. Очерки топонимики. — М.: Мысль, 1974. — С. 111.
- ³¹⁷ див.: Цветкова Н.Н. Антропологический материал как исторический источник // Славяне: Этногенез и этническая история (Междисциплинарные исследования): Межвузовский сборник. — Л.: Изд-во ЛГУ. 1989. — С. 21.
- ³¹⁸ Габуев Т.А. Происхождения алан по данным письменных источников // Вестник древней истории. — 2000. — № 3. — С.50 — 51.
- ³¹⁹ Мурзаев Э.М. Словарь народных географических терминов. М.: Наука, 1984. — С.44 — 45.
- ³²⁰ Покровский М.М. Избранные работы по языкознанию. — М.: Изд-во АН СССР, 1959.
- ³²¹ Габуев Т.А. Происхождение алан по данным письменных источников (одно из сарматских племен) // Вестник древней истории. — М., 2000. — № 3. — С. 50 — 62.
- ³²² Пархоменко В.А. Русь в IX веке // Известия Отделения русского языка и словесности Русской Академии наук. — Пг., 1918. — Т. XII. — С. 133.
- ³²³ Vassal P. Brachycephalie droite et terrain granitique // Revue pathol., gen. et physiol. clinique. — 1957. — V.57, N 688.
- ³²⁴ Седов В.В. Формирование славянского населения Среднего Поднепровья // Сов. археология. — 1972. — № 4. — С. 118.
- ³²⁵ Седов В.В. Формирование славянского населения Среднего Поднепровья // Сов. археология. — 1972. — № 4. — С. 126 — 127.
- ³²⁶ Сиротенко В.Т. История международных отношений в Европе во второй половине IV — начале VI в. — Пермь: Изд—во ПГУ, 1975. — С. 170 — 171.
- ³²⁷ Ременников А.М. Вестготы и Римская империя накануне нашествия гуннов // Вестник древней истории. — М., 1967. — № 1. — С. 95—106.
- ³²⁸ Олеш Р. Древяно-полабские этимологии / Пер. с нем. // Русское и славянское языкознание: К 70-летию член.-корр. АН СССР Р.И. Аванесова. — М.: Наука, 1972. — С. 205 — 213.
- ³²⁹ Петров В.П. 1937. — С.86.
- ³³⁰ Василенко Г. Таємниче тисячоліття // Київ. — 1988. — №4. — С.162 — 163; Василенко Г. Гунни із краю амазонок // Україна. — Київ. — 1989. — №16. — С.15 — 16; Василенко Г. На горі Бусовиці // Україна. — 1989. — №32. — С.14 — 15; Павленко Ю.В., Смагулов Е.А. Гуни напередодні їх вторгнення в Європу // Археологія. — 1993. — №1. — С. 34 — 45; Калинець І. Гуни — нащадки Ізраїля // Дзвін. — Львів, 1997.

— №8. — С.102 — 135.

³³¹ Срезневский И.И. Материалы для Словаря древнерусского языка по письменным памятникам. — СПб, 1893. — Т.1. — С. 653.

³³² Петухов Ю. Родина Аполлона // Дорогами тысячелетий: Книга третья: Сб.историч. ст. и очерков / Сост. Л.В. Поспелов. — М.: Мол.гвардия, 1989. — С.18.

³³³ Широкова Н.С. Древние кельты на рубеже старой и новой эры. — Ленинград: Изд—во ЛГУ, 1989. — С. 42.

³³⁴ Стучевский И.А. Аттила // Вопросы истории. — М., 1968. — № 12. — С. 208—213; Гороховский Є. Аттила — Бич Божий: Исторична особа та культурологічний феномен // Хроніка—2000. — Кн. 16. — С. 55 —66.

³³⁵ Леліков М. Аттила й Кий — одна особа? // Радянська Україна. — К., 1988. — 26 жовт.

³³⁶ Сиротенко В.Т. История международных отношений в Европе во второй половине IV — начале VI в. — Пермь: Изд—во ПГУ, 1975. — С. 36—37.

³³⁷ Хроники длинноволосых королей / Пер. с лат., статьи и сост. Н. Горелова. — СПб.: Азбука-классика, 2004. — С.213, 214.

³³⁸ Сиротенко В.Т. История международных отношений в Европе во второй половине IV — начале VI в. — Пермь: Изд—во ПГУ, 1975. — С. 98—103.

³³⁹ Кобычев В.П. В поисках прародины славян. — М.: Наука, 1973. — С.8.

³⁴⁰ Михайлов А.Д. Жеста Гильома // Песни о Гильоме Оранжском / Изд.подгот. Ю.Б. Корнеев, А.Д. Михайлов; Отв.ред. А.Д. Михайлов. — М.: Наука, 1985. — С. 493.

³⁴¹ Михайлов Б.Д. Об одном сюжете петроглифов Каменной Могилы // Советская археология. — М., 1987. — № 2. — С. 250 — 253.

³⁴² Chenet G. L'industrie ceramique Gallo—Belge et Gallo—Romaine en Argonne // Revue des etudes anciennes. — 1938. — N 3. — P.251 — 286.

³⁴³ Рыбаков Б.А. Город Кия // Вопросы истории. — 1980. — № 5. — С. 31 — 47.

³⁴⁴ Knudson Ch. Le theme de la Princesse sarrasine dans la Prise d'Orange // Romance Philology. — 1969. — Т.XXII. — P.449 — 462.

³⁴⁵ Волкова Э.Н. Эпос Франции: История и язык французских эпических сказаний / Отв.ред. Г.В. Степанов. — М.: Наука, 1984. — С. 148 — 149.

³⁴⁶ Михайлов А.Д. Жеста Гильома // Песни о Гильоме Оранжском / Изд.подгот. Ю.Б. Корнеев, А.Д. Михайлов; Отв.ред. А.Д. Михайлов. — М.: Наука, 1985. — С. 497 — 498.

³⁴⁷ Михайлов А.Д. Жеста Гильома // Песни о Гильоме Оранжском / Изд.подгот. Ю.Б. Корнеев, А.Д. Михайлов; Отв.ред. А.Д. Михайлов. — М.: Наука, 1985. — С. 547.

³⁴⁸ Михайлов А.Д. Жеста Гильома // Песни о Гильоме Оранжском / Изд.подгот. Ю.Б. Корнеев, А.Д. Михайлов; Отв.ред. А.Д. Михайлов. — М.: Наука, 1985. — С. 517.

³⁴⁹ Михайлов А.Д. Жеста Гильома // Песни о Гильоме Оранжском / Изд.подгот. Ю.Б. Корнеев, А.Д. Михайлов; Отв.ред. А.Д. Михайлов. — М.: Наука, 1985. — С. 532.

³⁵⁰ Михайлов А.Д. Жеста Гильома // Песни о Гильоме Оранжском / Изд.подгот. Ю.Б. Корнеев, А.Д. Михайлов; Отв.ред. А.Д. Михайлов. — М.: Наука, 1985. — С. 563.

³⁵¹ Ран О. Крестовый поход против Грааля / Пер. с нем. — М.: ООО «Изд-во АСТ», 2002. — С. 123; Сед Ж. де. Тайна катаров / Пер. с франц. — М.: КРОН—ПРЕСС, 1998. — С. 121.

³⁵² Ран О. Крестовый поход против Грааля / Пер. с нем. — М.: ООО «Изд—во АСТ», 2002. — С. 66 — 67.

³⁵³ D'Arbois de Jubainvill G. Le druidisme irlandais // Revue Archeologique. — 1877. — Vol. XXXIV. — P. 219 — 222; див. також: Tain Bo Cualnge / Trad. francaise par G. d'Arbois de Jubainville // Revue Celtique. — 1907. — Vol. XXVIII. — P. 249 — 261.

³⁵⁴ Корсунский А.Р. Готская Испания (Очерки социально—экономической и политической истории). — М.: Изд-во МГУ, 1969. — С. 251 — 261.

³⁵⁵ Павсаний. Описание Эллады / Пер. и введ. ст. С.П. Кондратьева. — М.: Искусство, 1938. — Т.1. — С.26 — 27.

³⁵⁶ Sajkonovic V. Das Ratsel von Trebeniste // Revue international des etudes balkaniques. — 1936. — Vol.1(3). — S.137 — 148.

³⁵⁷ Gauthier M.—H. La version nouvelle — albigeoise sur Sacre Graal : l'histoire et les fantaisies // Le monde celtique sacral. — Geneve — Marseilles : Anna Perenna, 1998. — Т. 23. — P. 161 — 188.

³⁵⁸ Кереньи К. Элевсин: Архетипический образ Матери и Дочери / Перев. с англ. — М.: Рефл-бук, 2000. — С. 193.

³⁵⁹ Три останні (Baigent M., Leigh R., Lincoln H.) є авторами однієї книги, відомої під різними назвами: L'Enigme Sacre. — Paris, 1982; The Holy Blood and the Holy Grail. — London, 1982; Священна загадка

- (перевод с франц.). — СПб., 1993; Святая Кровь и Святой Грааль (перевод с англ.). — М., 1997.
- ³⁶⁰ Gauthier M.-H. La version nouvelle — albigeoise sur Sacre Graal : l'histoire et les fantaisies // Le monde celtique sacré. — Geneve — Marseilles : Anna Perenna, 1998. — Т. 23. — Р. 161 — 188.
- ³⁶¹ Покровский М.М. Избранные работы по языкознанию. — М.: Изд-во АН СССР, 1959. — С. 44.
- ³⁶² Сед Ж. де. Проклятое сокровище Ренн-ле-Шато / Пер. с франц. — М.: КРОН—ПРЕСС, 1998. — 192 с.
- ³⁶³ Покровский М.М. Избранные работы по языкознанию. — М.: Изд-во АН СССР, 1959. — С. 27—28.
- ³⁶⁴ Смирнов А.А. Средневековая литература Испании. — Ленинград: Наука, Ленингр. отд., 1969. — С.96.
- ³⁶⁵ Средневековый роман и повесть / Вступ. ст. и примеч. А.Д. Михайлова. — М.: Худож.лит-ра, 1974. — С. 460.
- ³⁶⁶ Средневековый роман и повесть / Вступ. ст. и примеч. А.Д. Михайлова. — М.: Худож.лит-ра, 1974. — С. 470.
- ³⁶⁷ Фартусов В.Д. Руководство по написанию икон святых угодников. — М.: Синод.типогр., 1910. — С.226.
- ³⁶⁸ Ушневич Д. Грааль і тамплієри // Ландшафт і Помаранчі: Традиціоналізм в епоху Постмодерну / Під ред. О.—М. Головерси. — Івано—Франківськ: Мезогея, 2003. — С. 56—57.
- ³⁶⁹ Зинько Ф. По следам Колумба // На суше и на море, 1990: Повести. Рассказы. Очерки. Статьи / Сост. Б.Т. Воробьев и др. — М.: Мысль, 1991. — С. 452.
- ³⁷⁰ Средневековый роман и повесть / Вступ. ст. и примеч. А.Д. Михайлова. — М.: Худож.лит-ра, 1974. — С.270.
- ³⁷¹ Ходаковский Н.И. Коронованный на кресте. — М.: ООО "АиФ-Принт", 2003. — С.73—74; Bordes R. Les Merovingiens a Rennes—le—Chateau: Mythes ou Realites? — Philippe Chranben editeur, 1984. — Р. 627.
- ³⁷² Бейджент М., Лей Р., Линкольн Г. Святая кровь и святой Грааль: Отрывки/ Пер. с англ. // Золотой грифон: Новое Евразийское Обозрение. — 2002. — №2. — С. 6 — 28.
- ³⁷³ Цит. за: Сед Ж. де. Тайна катаров / Пер. с франц. — М.: КРОН—ПРЕСС, 1998. — С. 111.
- ³⁷⁴ Уилсон Р.А. Моя жизнь после смерти (Космический триггер, том 3) / Перев. с англ. — К.: Янус, 2001. — С.98.
- ³⁷⁵ Шандель Р. Між да Вінчі та Люцифером: Чому Ватикан заборонив книжку "Код да Вінчі". — Харків: КК "КСД", 2006. — С.136.
- ³⁷⁶ Бейджент М., Ли Р., Линкольн Г. Мессианское наследие / Пер. с англ. — М.: Эксмо, 2005. — С.40.
- ³⁷⁷ Уилсон Р.А. Моя жизнь после смерти (Космический триггер, том 3) / Перев. с англ. — К.: Янус, 2001. — С.57.
- ³⁷⁸ Лебедев А.Л. Тайны древних икон: Есть ли невеста у Христа? // Наука и религия. — 1989. — №3. — С.60-63.
- ³⁷⁹ Иерусалимские ассизы // <http://www.narratif.narod.ru/assiz.htm>
- ³⁸⁰ Дугин А. Крестовый поход Солнца // Золотой грифон: Новое Евразийское Обозрение. — 2002. — №2. — С.40.
- ³⁸¹ Андрез И. Химическая свадьба Христиана Розенкранца в году 1459 / Пер. с нем. А. Ярина, В. Микушевича. — М.: Энигма, 2003. — 304 с.
- ³⁸² Орден российских тамплиеров: В 2—х тт. / Публ., вступ.ст., коммент., указ. А.Л. Никитина. — М.: Минувшее, 2003. — Т.1. Документы. 1922-1930 гг. — 414 с.; Т.2. Документы. 1930—1944 гг. — 376 с.
- ³⁸³ Мец А. Мусульманский Ренессанс / Пер. с нем., предисл., библиогр. и указатель Д.Е. Бертельса. — М.: ВиМ, 1996. — С.197.
- ³⁸⁴ Осипов Г. Книга Хет или Замок Абиегни // <http://crowley.pp.ru/cheth.html>
- ³⁸⁵ Исаченко А. В. К вопросу об ирландской миссии у паннонских и моравских славян // Вопросы славянского языкознания. М., 1963. Вып. 7. С. 43—72
- ³⁸⁶ Тищенко К. Метатеорія мовознавства. — К.: Основи, 2000. — С. 262.
- ³⁸⁷ Покровский Н.В. Очерки памятников христианского искусства / 2-е изд. — СПб.: Лига-Плюс, 200. — С.271, рис. 87-89; Шевченко Ю.Ю. Нижние ярусы подземного Ильинского монастыря в Чернигове, игумены обители и "иерусалимский след" в пещерном строительстве // Археология, этнография и антропология Евразии. — 2006. - №1 (25). — С.100.
- ³⁸⁸ Шевченко Ю.Ю. Нижние ярусы подземного Ильинского монастыря в Чернигове, игумены обители и "иерусалимский след" в пещерном строительстве // Археология, этнография и антропология Евразии. — 2006. - №1 (25). — С.91-92,99,105-107.
- ³⁸⁹ Шевченко Ю.Ю. Нижние ярусы подземного Ильинского монастыря в Чернигове, игумены обители и "иерусалимский след" в пещерном строительстве // Археология, этнография и антропология Евразии. — 2006. - №1 (25). — С.99.
- ³⁹⁰ Стефанов Ю.Н. Мистики, оккультисты, эзотерики. — М.: Вече, 2006. — С.404.

- ³⁹¹ Його традицію аскези в печерах продовжив хорезмійський імам Абу Саїд Майхані, який з 997 р. п'ятнадцять років провадив затворницьке життя, після чого в організованій ним обителі в Нішапурі починає проповідувати суфізм.
- ³⁹² Деякі вирази з арабської проінтерпретовані арабістом М. Вашкевичем.
- ³⁹³ Щоправда, доля епосу такаж загадкова, як і "Влес книги". Єдиний його арабський оригінал, начебто, пропав і тепер в розпорядженні вчених виключно адаптований російський переклад, зроблений казанським арабістом Ібрагімом Мохаммед-Карімовичем Нігматулліним (1916-1941), який загинув під час міжімперіалістичної радянсько-нацистської війни в Ліді в Прибалтиці, і збережений його матір'ю — Латифою-абі, бабкою популяризатора епосу Фархада Нурутдінова. Щоправда, декілька строф епосу ідентичні з тими, які наводяться у Махмуда Кашгарського (XI ст.). Звісно, як резюмував О. Прицак, сходознавець Нігматулін повинен був знати твір цього поета, тим більше, що саме в Кашгарії та Баласагуні за династії Караханідів в XI ст. і виникла тюркська ісламська літературна мова (до того часу існували тільки дві ісламські літературні мови — арабська та новоперська). Але цей скепсис щодо існування самого епосу аж ніяк не може заперечити те, що в середовищі болгар існували казкові та легендарні сюжети, пов'язані з власним етногенезом та історичними колізіями. Схоже цілком на те, як на основі українських казок про Котигорошка, Телесика, історичних фактів та роману Івана Білика "Меч Арея" український дисидент Василь Рубан уклав власний звід українсько-арійського епосу "Берегиня". А отже, нас цікавлять "складові" епосу, якими користувався казанський Оссіан.
- ³⁹⁴ Кызласов Л.Р. Историко-культурное взаимодействие иранских и тюркских народов в средние века (язык, письменность, религия) // Вестник МГУ. Се.8. История. — 2004. — № 3. — С.14—15.
- ³⁹⁵ Путешествие Ибн—Фадлана на Волгу / Под ред. акад. И.Ю. Крачковского. — М.—Л., 1939. — С.76.
- ³⁹⁶ Седов В.В. Русский каганат в XI веке // Отечественная история. — 1998. — № 4. — С.9, 11; Седов В.В. Древнерусская народность. — М., 1999. — С.65—76; Седов В.В. О русах и русском каганате IX в. // Славяноведение. — 2003. — № 2. — С.10.
- ³⁹⁷ http://www.geocities.com/valentyn_ua/TurGrLat.doc
- ³⁹⁸ Сліпущко О. Софія Київська: Українська література Середньовіччя: Доба Київської Русі (X—XIII століття). — К.: Аконіт, 2002. — С.87—92; Шамсі Башту. Легенда про доньку Шана: Фрагменти з поеми / З булг. Ю. Буряк // Хроніка-2000: Наш край. — 1992. — №1. — С. 53-66; Нурутдінов Ф. Доля і заклик давньої поеми // Хроніка-2000: Наш край. — 1992. — №1. — С. 67—76; Олійник Ю. До поеми Шамсі Башту // Хроніка-2000: Наш край. — 1992. — №1. — С. 77—79; Прицак О. А може, болгаро-татарський Оссіан? // Східний Світ.
- ³⁹⁹ Смирнов А.П. О возникновении государства волжских болгар // Вестник древней истории. — М., 1938. — № 2(3). — С.99—112.
- ⁴⁰⁰ Баландин Р.К. Кто вы, рудокопы России? — М.: Знание, 1990. — С. 29.
- ⁴⁰¹ Равенскрофт Т. Копье судьбы / Пер. с фр. — М.: КРОН-ПРЕСС, 1998. — 352 с.
- ⁴⁰² Сузнель А. де Символика людського тіла / З франц. — К.: Знання-Пресс, 2003. — С. 438.
- ⁴⁰³ Платов А. В поисках Святого Грааля: Король Артур и мистерии древних кельтов. — М.: София, Гелиос, 2002. — С. 66 — 74.
- ⁴⁰⁴ Толкин Дж.Р.Р. Сэр Гавейн и Зеленый рыцарь // Толкин Дж.Р.Р. Профессор и чудовища: Эссе / Пер. с англ., лат., др.-исл. — СПб.: Азбука-классика, 2004. — С. 211—212.
- ⁴⁰⁵ Толкин Дж.Р.Р. Сэр Гавейн и Зеленый рыцарь // Толкин Дж.Р.Р. Профессор и чудовища: Эссе / Пер. с англ., лат., др.-исл. — СПб.: Азбука—классика, 2004. — С.212.
- ⁴⁰⁶ Плудер-Сарно А. Лексические и фразеологические значения слова "пиздец": Черновые материалы к словарю русского мата (Фрагмент справочно-библиографической базы данных русского языка) // Новое литературное обозрение. — Москва, 2004. — № 5 (69). — С. 421 — 422.
- ⁴⁰⁷ Сед Ж. де. Проклятое сокровище Ренн-ле-Шато / Пер. с франц. — М.: КРОН-ПРЕСС, 1998. — С. 150.
- ⁴⁰⁸ Рис А., Рис Б. Наследие кельтов. Древняя традиция в Ирландии и Уэльсе / Пер. с англ. и послесл.Т.А. Михайловой. — М.: Энигма, 1999. — С. 168 — 169, 215 — 217.
- ⁴⁰⁹ Guenon R. Le Roi du Monde. — Paris, 1927.
- ⁴¹⁰ Guenon R. Le Cinquieme Élément de la Tradition Sacrale // Les Annales Initiales. — Paris, 1935. — N2. — P.122 — 127.
- ⁴¹¹ Дугин А. Крестовый поход Солнца // Золотой грифон: Новое Евразийское Обозрение. — 2002. — №2. — С.34.
- ⁴¹² Голенищев-Кутузов И.Н. Средневековая латинская литература Италии. — М.: Наука, 1972. — С. 38.
- ⁴¹³ Хроники длинноволосых королей / Пер. с лат., статьи и сост. Н. Горелова. — СПб.: Азбука-классика, 2004. — С. 205-206.
- ⁴¹⁴ Эвола Ю. Восстание против современного мира: 3. Полярный символизм. Владыка мира и справедливости / Пер. с итал. // Золотой грифон: Новое Евразийское Обозрение. — 2002. — №2. — С. 34. (див.також: <http://tradigr.freeyellow.com/graal6.html>)

- ⁴¹⁵ Рис А., Рис Б. Наследие кельтов. Древняя традиция в Ирландии и Уэльсе / Пер. с англ. и послесл. Т.А. Михайловой. — М.: Энигма, 1999. — С. 207.
- ⁴¹⁶ Гуцуляк О. Іллірійське населення Карпат // *Carpathica Nova*. — 1996. — С.12.
- ⁴¹⁷ Юнг К.Г. Алхимия снов. Четыре архетипа / Пер. с англ. и послесл. Семиры. — СПб: Timothy, 1997. — С. 69, 71.
- ⁴¹⁸ Дарол А. Тайные общества / Пер. с фр. — М.: КРОН-ПРЕСС, 1998. — С. 180.
- ⁴¹⁹ Грабарь-Пассек М. Античные сюжеты и формы в западноевропейской литературе. — М.: Наука, 1966. — С.222—223.
- ⁴²⁰ Генон Р. Царь Мира / Пер. с фр. — Коломна: КЦ «Лига», 1993. — С. 32. Рис А., Рис Б. Наследие кельтов. Древняя традиция в Ирландии и Уэльсе / Пер. с англ. и послесл. Т.А. Михайловой. — М.: Энигма, 1999. — С. 167.
- ⁴²¹ Kampers F. *Das Lichtland der Seelen und der heilige Gral*. — Koln, 1916. — S. 93.
- ⁴²² Повесть о Варлааме и Иоасафе: Памятник древнерусской переводной литературы XI— XII вв. / Подгот. текста, исслед. и коммент. И.Н. Лебедевой. отв.ред. О.В. Творогов. — Ленинград: Наука, Ленинград. от—ние, 1985. — С. 8, 128; Peeters P. *La premiere traduction latin de "Barlaam et Joasaph" et son original grec* // *Analecta Ballandiana*. — 1931. — Т.49. — P.276—312; Lang D.M. *St.Euthymius the Georgian and the Barlaam and Joasaph romance* // *Bulletin of the School of Oriental and African Studies University of London*. — 1955. — Vol.XVIII.Part2. — P.306—325.
- ⁴²³ Повесть о Варлааме и Иоасафе: Памятник древнерусской переводной литературы XI — XII вв. / Подгот. текста, исслед. и коммент. И.Н. Лебедевой. отв.ред. О.В. Творогов. — Ленинград: Наука, Ленинград. от—ние, 1985. — С. 24, 27.
- ⁴²⁴ Кузнецов Б.И. Повесть о Варлааме и Иоасафе: К вопросу о происхождении // Труды отдела древнерусской литературы Института русской литературы (Пушкинского Дома) АН СССР. — 1979. — Т. 33. — С. 238 — 245.
- ⁴²⁵ Жуков П. Тайна святого Грааля // <http://www.mrezha.ru/vera/397/6.htm>
- ⁴²⁶ Cumont F. *St. George and Mithra "the cattlethief"* // *JRS*. — 1937. — N XXXVII. — P. 63—71.
- ⁴²⁷ Юнг К.Г. Алхимия снов. Четыре архетипа / Пер. с англ. и послесл. Семиры. — СПб: Timothy, 1997. — С. 68 — 69.
- ⁴²⁸ Элиаде М. Мефистофель и Гндрогин / Пер. с фр. — СПб.: Алетейя, 1998. — С. 73 — 75.
- ⁴²⁹ Книга Марко Поло / Пер. со старофр. Ред. и вступ.ст. И.П. Магидовича. — М.: Госгеографлитиздат, 1955. — С. 63 — 64.
- ⁴³⁰ Никольский Н.М. Этюды по истории финикийских общинных и земледельческиъ культов: 1. Текст С=Ерґену. — Минск: Госиздат БССР, Редакция политич. Лит-ры, 1947. — С.168.
- ⁴³¹ Roques M. *Le Graal de Chretien et la Demoiselle au Graal* // *Romania*. — 1955. — N 1. — P. 1 — 27.
- ⁴³² Ходаковский Н.И. Коронованный на кресте. — М.: ООО "АиФ—Принт", 2003. — С. 69.
- ⁴³³ Платов А. В поисках Святого Грааля: Король Артур и мистерии древних кельтов. — М.: София, Гелиос, 2002. — С. 68.
- ⁴³⁴ Сед Ж. де. Тайна катаров / Пер. с франц. — М.: КРОН-ПРЕСС, 1998. — С. 145 — 147.
- ⁴³⁵ Gauthier M.-H. *Sacre Graal de Chretien de Troyes a l'Histoire et les Mythes: La Trace Iberique* // *Le Monde Celtique Sacral*. — Geneve — Marseilles: Anna Perenna, 1997. — Т. 22. — P. 227 — 289; Gauthier M.-H. *La Deesse des Cavaliers et le Roi Louis Divin* // *L'Action du Myllenaire: La Tradition Initiale et la Modernite*. — Marseilles, 2002. — # 1. — P.19 — 61.
- ⁴³⁶ Архів ордену Ансузгард 70 // <http://www.loveyourace.front.ru>
Кюмон Ф. Мистерии Митры / Пер. с фр. — С
- ⁴³⁷ б.: Евразия, 2000. — С.33.
- Рис А., Рис Б. Наследие кельтов: Древняя традиция в Ирландии и Уэльсе / Пер. с англ. и послесл. Т.А. Михайловой. — М.: Энигма, 1999. — С. 56 — 59
- ⁴³⁸
- Vries J. de. *Der Mythos von Balders Tod* // *Arc*
- ⁴³⁹ iv fur *Nordisk Filologi*. — 1955. — LXX. — S. 41 — 60.
- Кюмон Ф. Мистер
- ⁴⁴⁰ и Митры / Пер. с фр. — СПб.: Евразия, 2000. — С.189 — 190.
- Дьяконов И.М. Архаические мифы Востока и Запада. — М.: Наука, 1990. — С.82.
- Дюмезиль Ж. Ве рховные боги индоевропейцев / Перев. с фр. — М.: Наука, 1986. — С.141.
- ⁴⁴¹ Дюмезиль Ж. Верховные боги индоевропейцев / Перев. с фр. — М.: Наука, 1986. — С.143 — 144.
- Дьяконов И.М. Архаические мифы Востока и Запада.
- ⁴⁴² — М.: Наука, 1990. — С.126 — 128.

Локиер А.Б. Русская геральдика / Подгот. текста и послесл. Н.А. Соболевой. — М.: Книга, 1990. — С.298.

- ⁴⁴³ Прицак О. Походження Русі / З англ. // Хроніка — 2000. — Київ, 1993. — № 6 (8). — С.31; 1994. — № 1 — 2. — С. 18 — 21.
- ⁴⁴⁴ Шукуров Р.М. Трапезундская империя и тюркские эмираты Понта в XIV в. // Причерноморье в средние века / Под ред. С.П. Карпова. — М.: Изд-во МГУ, 1991. — С.232.
- ⁴⁴⁵ Прицак О. Походження Русі: Стародавні скандинавські джерела (Крім ісландських саг). К.: Ін-т сходознавства НАНУ, 1997. — Т.1. — С.96, 99.
- ⁴⁴⁶ Прицак О. Походження Русі: Стародавні скандинавські джерела (Крім ісландських саг). К.: Ін-т сходознавства НАНУ, 1997. — Т.1. — С.264—265.
- ⁴⁴⁷ Буханцев С. Древнейшая история Коми: Арийский мир. Войны с Римом и исход в Биармию // Наследие предков. — 1996. — №2. — С.3.
- ⁴⁴⁸ Найвірогідніше, що „Слово...” потрапило в бібліотеку Спасо-Ярославського монастиря саме з бібліотеки ліквідованого в 1786-1788 р. Ростовського архієрейського дому і тому у списку першої бібліотеки під номером 323 ніякого „Хронографу” (в якому і був список „Слова”) нема, оскільки був у списку ліквідованої бібліотеки.
- ⁴⁴⁹ Leclanche J.-L. La Date du Conte Floire et Blancheflor // Romania. — 1971. — Vol. 92. — P. 556—567.
- ⁴⁵⁰ Смирнов А.А. Средневековая литература Испании. — Ленинград: Наука, Ленингр. отд., 1969. — С.98 — 99.
- ⁴⁵¹ Винстедт Р. Путешествие через полмиллиона страниц: История малайской классической литературы / Пер. с англ. под ред., с предисл. и примеч. Б.Б. Парникеля. — М.: Наука, Гл.ред.восточ.лит., 1966. — С. 70—72.
- ⁴⁵² Винстедт Р. Путешествие через полмиллиона страниц: История малайской классической литературы / Пер. с англ. под ред., с предисл. и примеч. Б.Б. Парникеля. — М.: Наука, Гл.ред.восточ.лит., 1966. — С. 154 — 155.
- ⁴⁵³ Хенниг Р. Неведомые земли / Пер. с нем. Предисл. и ред. И.П. Магидовича. — М.: Изд-во иностр.лит., 1962. — Т.3. — С. 26 .
- ⁴⁵⁴ Хенниг Р. Неведомые земли / Пер. с нем. Предисл. и ред. И.П. Магидовича. — М.: Изд-во иностр.лит., 1962. — Т.3. — С. 26 — 27.
- ⁴⁵⁵ Хенниг Р. Неведомые земли / Пер. с нем. Предисл. и ред. И.П. Магидовича. — М.: Изд-во иностр.лит., 1962. — Т.3. — С. 28.
- ⁴⁵⁶ Хенниг Р. Неведомые земли / Пер. с нем. Предисл. и ред. И.П. Магидовича. — М.: Изд-во иностр.лит., 1962. — Т.3. — С. 28.
- ⁴⁵⁷ Prawdin M. Tschingis-Chan, der Sturm aus Asien. — Stuttgart — Berlin, 1935. — S. 198.
- ⁴⁵⁸ Хенниг Р. Неведомые земли / Пер. с нем. Предисл. и ред. И.П. Магидовича. — М.: Изд-во иностр.лит., 1962. — Т.3. — С. 229 — 30.
- ⁴⁵⁹ Книга Марко Поло / Пер. со старофр. Ред. и вступ.ст. И.П. Магидовича. — М.: Госгеографлитиздат, 1955. — С.10.
- ⁴⁶⁰ Фазылов А.-Ф.С. Древние башкиры // <http://suraman.narod.ru/fatih2.html>
- ⁴⁶¹ Василевич Г.М. К вопросу о киданях и тангутах // Сов. этнография. — 1949. — № 1. — С. 160.
- ⁴⁶² Кызласов Л.Р. Историко-культурное взаимодействие иранских и тюркских народов в средние века (язык, письменность, религия) // Вестник МГУ. Серия.8. История. — 2004. — № 3. — С.17.
- ⁴⁶³ Кефайла ("Главы"): Коптский манихейский трактат / Пер. и исслед. Е.Б. Смагиной. — М., 1998. — С.469, 471; Кызласов Л.Р. Символ креста у манихеев и сакральное пространство города Суяба на реке Чу // Вестник Московского ун-та. Сер.8. История. — 2006. - №2. — С.145.
- ⁴⁶⁴ Гумилев Л.Н. Поиски вымышленного царства: Легенда о «государстве пресвитера Иоанна». — М.: Ин-т ДИ-ДИК, 1997. — С. 84.
- ⁴⁶⁵ Цит.за: Гумилев Л.Н. Поиски вымышленного царства: Легенда о «государстве пресвитера Иоанна». — М.: Ин-т ДИ-ДИК, 1997. — С. 195
- ⁴⁶⁶ Книга Марко Поло / Пер. со старофр. Ред. и вступ.ст. И.П. Магидовича. — М.: Госгеографлитиздат, 1955. — С.8—9.
- ⁴⁶⁷ Книга Марко Поло / Пер. со старофр. Ред. и вступ.ст. И.П. Магидовича. — М.: Госгеографлитиздат, 1955. — С. 274.
- ⁴⁶⁸ Книга Марко Поло / Пер. со старофр. Ред. и вступ.ст. И.П. Магидовича. — М.: Госгеографлитиздат, 1955. — С. 85—87.
- ⁴⁶⁹ Шохин В.К. Древняя Индия в культуре Руси (XI — середина XV в.): Источниковедческие проблемы. — М.: Наука, Гл.ред.вост.лит., 1988. — С.81.
- ⁴⁷⁰ Калліст (Уер), епск. Внутрішнє Царство / З англ. — К.: Дух і Літера, 2003. — С.208—212.
- ⁴⁷¹ Гумилев Л.Н. Поиски вымышленного царства: Легенда о «государстве пресвитера Иоанна». — М.: Институт ДИ-ДИК, 1997. — С. 431.

- ⁴⁷² Zarncke F. Der Priester Johannes // Abhandlungen der Koniglich—Sachsischen Akademie der Wissenschaften, Philologisch-Historische Klasse. — 1883. — В.8. — С. 13.
- ⁴⁷³ Гумилев Л.Н. Поиски вымышленного царства: Легенда о «государстве пресвитера Иоанна». — М.: Институт ДИ-ДИК, 1997. — С. 168 — 169.
- ⁴⁷⁴ Лазарев Е. Весна в стране Уйкоаль // Наука и религия. — 1991. — №1. — С.23-24.
- ⁴⁷⁵ Книга Марко Поло / Пер. со старофр. Ред. и вступ.ст. И.П. Магидовича. — М.: Госгеографлитиздат, 1955. — С. 11.
- ⁴⁷⁶ Книга Марко Поло / Пер. со старофр. Ред. и вступ.ст. И.П. Магидовича. — М.: Госгеографлитиздат, 1955. — С. 77.
- ⁴⁷⁷ По Ирану / Пер. с перс. Отв.ред. и автор предисл. В.С. Ожегов. — М.: Наука, Гл.ред.вост.лит., 1973. — С. 211 — 212.
- ⁴⁷⁸ Рудзитис Р. Братство Грааля / Пер. с латыш. — Рига: Угунс, 1994. — С.31.
- ⁴⁷⁹ Рудзитис Р. Братство Грааля / Пер. с латыш. — Рига: Угунс, 1994. — С.38 — 39
- ⁴⁸⁰ Мельников—Печерский. Полное собр. соч. — М., 1898. — Т.ХІІІ. — С. 34.
- ⁴⁸¹ Блаватская Е. Тайная доктрина: В 4—х кн. — М.: ООО "АСТ"; Донецк: Сталкер, 2003. — Кн. 3. Пророчество о седьмой расе. — С.261.
- ⁴⁸² Хенниг Р. Неведомые земли / Пер. с нем. Предисл. и ред. И.П. Магидовича. — М.: Изд—во иностр.лит., 1962. — Т.3. — С. 29.
- ⁴⁸³ Хенниг Р. Неведомые земли / Пер. с нем. Предисл. и ред. И.П. Магидовича. — М.: Изд—во иностр.лит., 1962. — Т.3. — С. 52.
- ⁴⁸⁴ Хенниг Р. Неведомые земли / Пер. с нем. Предисл. и ред. И.П. Магидовича. — М.: Изд—во иностр.лит., 1962. — Т.3. — С. 53.
- ⁴⁸⁵ Книга Марко Поло / Пер. со старофр. Ред. и вступ.ст. И.П. Магидовича. — М.: Госгеографлитиздат, 1955. — С. 281.
- ⁴⁸⁶ Жумаганбетов Т.С. Культ Тенгри как основа государственной идеологии Древнетюркского каганата // Восток. — 2006. - №2. — С.119 -126.
- ⁴⁸⁷ "Як алмаз є твердим і практично невідвладним руйнуванню, і як блискавка є могутньою і невідвратною, так і термін "ваджра" використовується, щоб позначити те, що є цільним, міцним, постійним, незрушним, могутнім, невідвротним" ("Шрічакрасамбхара-тантра").
- ⁴⁸⁸ Абакелия Н.К. Образ св. Георгия в западногрузинских религиозных верованиях // Сов. этнография. — 1988. — № 5. — С. 86 — 93.
- ⁴⁸⁹ Пропп В.Я. Змееборство Георгия в свете фольклора // Фольклор и этнография русского Севера / Отв. ред. Б.Н. Путилов, К.В. Чистов. — Л.: Наука, Ленинград. отд-ние, 1973. — С.190—208.
- ⁴⁹⁰ Аджи М. Европа, тюрки и Великая Степь: Часть третья: Тенгри-хан и названный сын его Христос // http://adjl.by.ru/ch03_00.html
- ⁴⁹¹ Аджи М. Европа, тюрки и Великая Степь: Часть третья: Тенгри-хан и названный сын его Христос // http://adjl.by.ru/ch03_00.html
- ⁴⁹² Арутюнов С.А. Современный синтоизм // Религия и мифология народов Восточной и Южной Азии / Отв.ред. И.А. Кривелев, Г.Г. Стратанович. — М.: Наука, Гл.ред.вост.лит., 1970. — С. 24—25.
- ⁴⁹³ Генон Р. Царь Мира / Пер. с фр. — Коломна: КЦ «Лига», 1993. — С. 12.
- ⁴⁹⁴ Матвеев К., Сазонов А. Земля Древнего Двуречья (Мифы, легенды, находки и открытия). — М.: Мол. гвардия, 1986. — С.98 — 102.
- ⁴⁹⁵ Хенниг Р. Неведомые земли / Пер. с нем. Предисл. и ред. И.П. Магидовича. — М.: Изд—во иностр.лит., 1962. — Т.3. — С. 27.
- ⁴⁹⁶ Дзевановский К. Архангелы и шакалы: Репортаж накануне потопа / Сокр.перев. с польск. Отв.ред. и предисл. И.С. Кацнельсон. — М.: наука, 1968. — С.100 — 111.
- ⁴⁹⁷ Непомнящий Н. Тайны древней Африки. — М.: Вече, 2002. — С.82—83.
- ⁴⁹⁸ Хенниг Р. Неведомые земли / Пер. с нем. Предисл. и ред. И.П. Магидовича. — М.: Изд-во иностр.лит., 1962. — Т.3. — С. 90.
- ⁴⁹⁹ Хенниг Р. Неведомые земли / Пер. с нем. Предисл. и ред. И.П. Магидовича. — М.: Изд-во иностр.лит., 1962. — Т.3. — С. 262.
- ⁵⁰⁰ Хенниг Р. Неведомые земли / Пер. с нем. Предисл. и ред. И.П. Магидовича. — М.: Изд-во иностр.лит., 1962. — Т.3. — С. 266.
- ⁵⁰¹ Хенниг Р. Неведомые земли / Пер. с нем. Предисл. и ред. И.П. Магидовича. — М.: Изд-во иностр.лит., 1962. — Т.3. — С. 267.
- ⁵⁰² Непомнящий Н. Тайны древней Африки. — М.: Вече, 2002. — С.318.

- ⁵⁰³ Perumalil A.C. A. Few Christian Writers on Early India // Journal of the Bihar and Orissa Research Society. — 1942. — Vol.28. — Pt.4. — S.359; Шохин В.К. Древняя Индия в культуре Руси (XI — середина XV в.): Источниковедческие проблемы. — М.: Наука, Гл.ред.вост.лит., 1988. — С.162—163.
- ⁵⁰⁴ Непомнящий Н. Тайны древней Африки. — М.: Вече, 2002. — С.68.
- ⁵⁰⁵ Ф. Шахермайр. Александр Македонский. — М., 1984. С.268
- ⁵⁰⁶ Непомнящий Н. Тайны древней Африки. — М.: Вече, 2002. — С.57—58.
- ⁵⁰⁷ Буланцев С. Беловодье, Тебу, Шамбала // Вокруг света. — М., 1979. — №3. — С. 44—47.
- ⁵⁰⁸ Мурзаев Э.М. Очерки топонимики. — М.: Мысль, 1974. — С. 285.
- ⁵⁰⁹ Литвинский Б.А., Погребова М.Н., Раевский Д.С. К ранней истории саков Восточного Туркестана // Народы Азии и Африки. — 1985. — № 5. — С. 65—74.
- ⁵¹⁰ Бернштам А.Н. Очерк истории гуннов / Отв.ред. М.М. Дьяконов. — Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1951. — С.89.
- ⁵¹¹ Бернштам А.Н. Очерк истории гуннов / Отв.ред. М.М. Дьяконов. — Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1951. — С.97, 100.
- ⁵¹² Бернштам А.Н. Очерк истории гуннов / Отв.ред. М.М. Дьяконов. — Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1951. — С.83, 85, 100.
- ⁵¹³ Maenchen-Helfen O. The Jueh-chih Problem Re-examined // Journal of the American Oriental Society. — 1945. — Vol. 65, april — june. — P. 80 — 81; Olbrycht M.J. Die Aorser, die Oberen Aorser und die Siraker bei Strabon // Кlio. 2001. — Vol.83, N 2. — S.425—450.
- ⁵¹⁴ Грантовский Э.А. О восточноиранских племенах кушанского ареала // Центральная Азия в кушанскую эпоху. — М.: Наука, 1975. — С. 79.
- ⁵¹⁵ Скрипкин А.С. Азиатская Сарматия во II — IV вв. (некоторые проблемы исследования) // Советская археология. — М., 1982. — №2. — С. 47 — 49.
- ⁵¹⁶ Pulleyblank E.G. Chinese and Indo-Europeans // The Journal of Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland. — London, 1966. — N 1 — 2. — P. 22.
- ⁵¹⁷ Pulleyblank E.G. Chinese and Indo-Europeans // The Journal of Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland. — London, 1966. — N 1 — 2. — P. 17 — 18, 22.
- ⁵¹⁸ Пьянков И.В. Массагеты Геродота // Вестник древней истории. — М., 1975. — № 2. — С. 46—70.
- ⁵¹⁹ Рерих Ю.Н. Тохарская проблема // Народы Азии и Африки. — 1963. — № 6. — С.123.
- ⁵²⁰ Габуев Т.А. Происхождения алан по данным письменных источников // Вестник древней истории. — 2000. — № 3. — С. 59 — 60.
- ⁵²¹ Кузнецов Б.И. Древний Иран и Тибет: История религии Бон / Предисл. Б.М. Нармаева. Послесл. А.Н. Зелинского. — СПб.: Евразия, 1998. — С. 14.
- ⁵²² Pulleyblank E.G. Chinese and Indo-Europeans // The Journal of Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland. — London, 1966. — N 1 — 2. — P. 29; Гафуров Б.Г. Таджики: древнейшая, древняя и средневековая история. — М.: Наука, 1972. — С. 131.
- ⁵²³ Бернштам А.Н. Очерк истории гуннов / Отв.ред. М.М. Дьяконов. — Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1951. — С.71.
- ⁵²⁴ Рерих Ю.Н. Тохарская проблема // Народы Азии и Африки. — 1963. — № 6. — С. 118 — 123.
- ⁵²⁵ Вайнштейн С.И., Коренько В.А. О генезисе искусства кочевников: Авары // Народы Азии и Африки. — М., 1988. — № 1. — С. 38—49; Гусева Н.Р. Раджастханцы: Народ и проблема. — М.: Наука, Гл.ред.вост.наук., 1989. — С.74-77.
- ⁵²⁶ Бернштам А.Н. Очерк истории гуннов / Отв.ред. М.М. Дьяконов. — Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1951. — С.127 — 128.
- ⁵²⁷ Бернштам А.Н. Очерк истории гуннов / Отв.ред. М.М. Дьяконов. — Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1951. — С.171, 191.
- ⁵²⁸ Гафуров Б.Г. Таджики: древнейшая, древняя и средневековая история. — М.: Наука, 1972. — С. 141 — 142.
- ⁵²⁹ Грозный Б. Протоиндийские письмена и их расшифровка // Вестник древней истории. — М.: ОГИЗ СОЦЭКГИЗ, 1940. — №2. — С.16—18; Грозный Б. Доисторические судьбы Передней Азии // Вестник древней истории. — М.: ОГИЗ СОЦЭКГИЗ, 1940. — №3-4. — С.41.
- ⁵³⁰ Шкодров Б. Римската империя и сарматите-българите (в периода I в.пр.н.е — V в. от н.е.) // <http://www.mesogaia-sarmatia.narod.ru/kushan.htm>
- ⁵³¹ Гумилев Л.Н. Эфталиты и их соседи // Вестник древней истории. — М., 1959. — №1. — С.133—134; Кабанов С.К. Согдийские здания V в.н.э. в долине Кашка-Дарра // Советская археология. — М., 1958. — №3. — С.144—151; Кабанов С.К. Нахшейские монеты V-VI вв. // Вестник древней истории. — М., 1961. — №1. — С.137—144.

- ⁵³² Бернштам А.Н. Очерк истории гуннов / Отв.ред. М.М. Дьяконов. — Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1951. — С.183.
- ⁵³³ Бернштам А.Н. Очерк истории гуннов / Отв.ред. М.М. Дьяконов. — Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1951. — С.180.
- ⁵³⁴ Гумилев Л.Н. Древние тюрки. — М.: Наука, 1967. — С.37; Вайнштейн С.И., Коренько В.А. О генезисе искусства кочевников: Авары // Народы Азии и Африки. — М., 1988. — № 1. — С. 38—49.
- ⁵³⁵ Бернштам А.Н. Очерк истории гуннов / Отв.ред. М.М. Дьяконов. — Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1951. — С.127 — 128.
- ⁵³⁶ Бернштам А.Н. Очерк истории гуннов / Отв.ред. М.М. Дьяконов. — Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1951. — С.171, 191.
- ⁵³⁷ Гуцуляк О. "Погибоша, аки обри..." // Народознавство. — К., 1994. — № 14. — С.3; Гусева Н.Р. Раджастханцы: Народ и проблема. — М.: Наука, Гл.ред.вост.наук., 1989. — С.74-77.
- ⁵³⁸ Циглик В.М. Населення Верхнього Подніпров'я перших століть нашої ери (Племена липецької культури). — К.: Наук.думка, 1975. — С. 158—160.
- ⁵³⁹ Лингвистический энциклопедический словарь / Гл.ред. В.Н. Ярцева. - М.: Сов.энциклопедия, 1990. - С.251; Німчук В.В. Балканський мовний союз та українські діалекти // Розвиток духовної культури слов'янських народів. - К.: Наук.думка, 1991. - С.3-30.
- ⁵⁴⁰ Гусева Н.Р. Раджастханцы: Народ и проблемы. М.: Наука, Гл.ред.восточ.лит., — 1989. — С. 38.
- ⁵⁴¹ Тржештик Д. Возникновение славянских государств в Среднем Подунавье // Раннефеодальные государства и народности (Южные и западные славяне VI—XII вв.). — М.: Наука, 1991. — С.73—74, 83.
- ⁵⁴² Гафуров Б.Г. Таджики: древнейшая, древняя и средневековая история. — М.: Наука, 1972. — С. 194 — 200.
- ⁵⁴³ Кабанов С.К. К вопросу о столице Кидаритов // Вестник древней истории. — М., 1953. — №2. — С.201—207.
- ⁵⁴⁴ Кепинг К.Б. «Великое государство Белого и Высокого» — официальное название тангутского государства // Петербургское востоковедение. — СПб, 1995. — Вып.7. — С.172—192; Keping K. The Name of the Tangut Empire // T'oung Pao. — 1994. — Vol.LXXX. Fasc.4—5. — P.357—376; Keping K. The Official Name of the Tangut Empire as Reflected in the Native Tangut Text // Manuscripta Orientalia. — SPb., 1995. — Vol.1, N2. — P.34 — 41.
- ⁵⁴⁵ Ионин Л.Г. Экзистенциальная социология (Концепция Э. Тирикьяна) // Критика совр. бурж. Теоретич. Социологии. — М.: Наука, 1977. — С.150
- ⁵⁴⁶ Иванов В.В. Синхронная и диахроническая типология посевности // Категория посевности в славянских и балканских языках. — М.: Наука, 1989. — С.8.
- ⁵⁴⁷ Карамзин Н.М. Об истории. — С.171.
- ⁵⁴⁸ Гадло А.В. Князь Инал адыгокабардинских родословных // Из истории феодальной России: Статьи и очерки к 70—летию со дня рождения В.В. Мавродина / Отв.ред. Н.Я. Фроянов. — Л.: Изд-во ЛГУ, 1978. — С.21 — 24.
- ⁵⁴⁹ Майборода О.М. Критика буржуазных концепций этногенезу украинського народу. — К.: Наук.думка, 1987. — С.36.
- ⁵⁵⁰ Грантовский Т.И. Лекции по истории средневековья / Сост. С.А. Асиновская. — М.: Наука, 1986. — С.245 — 246.
- ⁵⁵¹ Жуковская Н.Л. Народные верования монголов и буддизм (К вопросу о специфике монгольского ламаизма) // Археология и этнография Монголии / Отв.ред. А.П. Окладников. — Новосибирск: Наука, 1978. — С.32 — 33.
- ⁵⁵² Генон Р. Символы священной науки / Пер. с фр. М.: Беловодье, 2002. — С.387—388.
- ⁵⁵³ Тибетская книга мертвых / [Без указ. редактора]. — М.: Агентство "ФАИР", "СКРИН", 1995. — С.83 — 84, 86.
- ⁵⁵⁴ Косвен М.О. Амазонки // Сов. этнография. — М.—Л., 1947. — № 2. — С. 43.
- ⁵⁵⁵ Кузнецов Б.И. Древний Иран и Тибет: История религии Бон / Предисл. Б.М. Нармаева. Послесл. А.Н. Зелинского. — СПб.: Евразия, 1998. — С. 281.
- ⁵⁵⁶ Сухбаттар Г. К вопросу о распространении буддизма среди ранних кочевников Монголии // Археология и этнография Монголии / Отв.ред. А.П. Окладников. — Новосибирск: Наука, 1978. — С. 61-62, 64.
- ⁵⁵⁷ Кононов А.Н. Опыт анализа термина ТУРК // Сов. этнография. — М., 1949. — № 1. — С.44-45.
- ⁵⁵⁸ Блаватский В.Д. Черты военной демократии в дорийском обществе // Вопросы древней и средневековой археологии Восточной Европы. — М.: Наука, 1978. — С. 7-8.
- ⁵⁵⁹ Гумилев Л.Н. Хунны в Азии и Европе // Вопросы истории. — М., 1989. — № 6. — С. 64—78; № 7. — С. 21—38; Еремеев Дм. Гунны, тюрки и турки // Азия и Африка сегодня. — 1988. — № 8. — С. 32-34.

- ⁵⁶⁰ Гумилев Л.Н. Некоторые вопросы истории хуннов // Вестник древней истории. — М., 1960. — № 4. — С.121; Серебrenников Б.А. О происхождении чувашского народа: Сб.стг. — Чебоксары, 1957. — С.30-31.
- ⁵⁶¹ Дюмезиль Ж. Скифы и нарты / Сокр.перев. с франц. Послесл. В.И. Абаева. — М.: Наука, Гл.ред.восточ.лит., 1990. — С. 183.
- ⁵⁶² Смирнов К.Ф. Сарматы и утверждение их политического господства в Скифии. — М.: Наука, 1984. — С.9-13.
- ⁵⁶³ Василенко Г. Таємниче тисячоліття // Київ. — 1988. — №4. — С.162 — 163; Василенко Г. Гунни із краю амазонок // Україна. — Київ, 1989. — №16. — С.15 — 16; Василенко Г. На горі Бусовиці // Україна. — Київ, 1989. — №32. — С.14 — 15; Василенко Г. Бойовище на Каталуні // Україна. — Київ, 1990. — № 27. — С. 19 - 20.
- ⁵⁶⁴ Гумилев Л.Н. Эфталиты и их соседи в IV в. // Вестник древней истории. — М., 1959. — №1. — С.129—130; Гумилев Л.Н. Эфталиты — горцы или степняки? // Вестник древней истории. — М., 1967. — №3. — С.91; Епокі К. On the Nationality of Eφthalites // Memoirs of the Research Department of the Toyo Bunko. — Токуо, 1959. — п. 18. — Р.1—58; Тревер К.В. Кушаны, хиониты, эфталиты по армянским источникам IV—VII вв. // Советская археология. — М., 1954. — Т.ХХІ. — С.133—135.
- ⁵⁶⁵ Ковалевская В.Б. Кавказ и аланы: Века и народы. — М.: Наука, Гл.ред.восточ.лит.—ры, 1984. — С. 95—96.
- ⁵⁶⁶ Сухбатар Г. К вопросу о распространении буддизма среди ранних кочевников Монголии // Археология и этнография Монголии / Отв.ред. А.П. Окладников. — Новосибирск: Наука, 1978. — С. 71.
- ⁵⁶⁷ Сухбатар Г. К вопросу о распространении буддизма среди ранних кочевников Монголии // Археология и этнография Монголии / Отв.ред. А.П. Окладников. — Новосибирск: Наука, 1978. — С. 62, 64.
- ⁵⁶⁸ Гумилев Л.Н. Поиски вымышленного царства: Легенда о «государстве пресвитера Иоанна». — М.: Ин-т ДИ-ДИК, 1997. — С. 162 — 163.
- ⁵⁶⁹ Гумилев Л.Н. Поиски вымышленного царства: Легенда о «государстве пресвитера Иоанна». — М.: Ин-т ДИ-ДИК, 1997. — С. 207 — 228.
- ⁵⁷⁰ Супруненко П., Супруненко Ю. Шамбала: Двойное восхождение // Наука и религия. — М., 2003. — № 1. — С.12 — 14.
- ⁵⁷¹ Козин С.А. Общая характеристика свода монгольского эпоса о Гэсэре // Известия АН СССР по отделению литературы и языка. — М., 1946. — Т. V, вып. 3. — С. 173—175.
- ⁵⁷² Цит.за: Героический эпос о Гэсэре . Сост. Н.О. Шаракшиновой. Отв.ред. Л.Ф. Ившина. — Иркутск: Изд-во ИГУ, 1969. — С.27.
- ⁵⁷³ Кызласов Л.Р. Историко-культурное взаимодействие иранских и тюркских народов в средние века (язык, письменность, религия) // Вестник МГУ. Се.8. История. — 2004. — № 3. — С.5—20.
- ⁵⁷⁴ Фрай Р. Наследие Ирана / Пер. с англ. Под ред. и прим. М.А. Дандамаева. — М.: Наука, Гл.ред.вост.лит., 1971. — С.63.
- ⁵⁷⁵ Roerich G.N. The Epic of King Kesar of Ling // JRASB: Letters. — 1942. — Vol. VIII, N 2. — P. 277 — 311.
- ⁵⁷⁶ Героический эпос о Гэсэре // Сост. Н.О. Шаракшиновой. Отв.ред. Л.Ф. Ившина. — Иркутск: Изд-во ИГУ, 1969. — С. 13.
- ⁵⁷⁷ Томас Е. Шамбала, оаза світла // Всесвіт. — Київ, 1991. — №9. — С. 222.
- ⁵⁷⁸ Рерих Н. Алтай — Гималаи: Путевой дневник / Предисл. К. Брэгдона. — Рига: Виеда, 1992. — С. 100.
- ⁵⁷⁹ Жуковская Н.Л. Формы проявления культа природы в пантеоне и ритуалах ламаизма // Религия и мифология народов Восточной и Южной Азии / Отв.ред. И.А. Кривелев, Г.Г. Стратанович. — М.: Наука, 1970. — С. 104.
- ⁵⁸⁰ Гуцуляк О. Знак — символ // Крок. — Івано—Франківськ, 1992. — №5. — С.2.
- ⁵⁸¹ Авеста в русских переводах (1861 — 1996) / Сост., общ. ред., примеч., справочный раздел И.В. Рака. 2-е изд., испр. — СПб.: Журнал «Нева», «Летний Сад», 1998. — С. 446 — 447.
- ⁵⁸² Эвола Ю. Цикл легенд о короле Артуре (Из книги «Мистерия Грааля») / Пер. с итал. // Золотой грифон: Новое евразийское обозрение. — 2003. — №2. — С. 130 — 138. (див.також: <http://tradigr.freeyellow.com/graal5.html>)
- ⁵⁸³ Даниленко В.М. Кам'яна Могила / Відп.ред. В.І. Непріна. — К.: Наук.думка, 1986. — С.6.
- ⁵⁸⁴ Даниленко В.М. Кам'яна Могила / Відп.ред. В.І. Непріна. — К.: Наук.думка, 1986. — С.7.
- ⁵⁸⁵ Козлик І.В. Поетичні інтерпретації: Оригінальні тексти, переклади, примітки. — Івано—Франківськ: Плай, 1996. — С.3.
- ⁵⁸⁶ Мурзаев Э.М. Словарь народных географических терминов. — М.: Мысль, 1984. — С.63.
- ⁵⁸⁷ Иванов В.В., Топоров В.Н. Этимологическое исследование семантически ограниченных групп лексики в связи с проблемой реконструкции праславянских текстов // Славянское языкознание: VII Международный съезд

славистов: Доклады советской делегации. — М.: наука, 1973. — С. 154.

⁵⁸⁸ Джаксон Т.Н., Подосинов А.В. К вопросу о зоантропоморфных символах в архаической модели мира (Landvoettir в «Saga об Олаве Трюгвасоне» Снорри Стурлусона) // Вестник древней истории. — М., 2001. — №4. — С.162.

⁵⁸⁹ Балушок В.Г. Инициации древнерусских дружинников // Этнографическое обозрение. — Москва, 1995. — №1. — С.38.

⁵⁹⁰ Словарь древнерусского языка (XI—XIV вв.) / Гл.ред. Р.И. Аванесов. — М.: Рус.язык, 1992. — Т. IV. — С. 280; Словарь русского языка XII — XVII вв. / Гл.ред. Ф.П. Филин. — М.: Наука, 1980. — Вып. 7. — С. 308.

⁵⁹¹ Дьяконов И.М. Архаические мифы Востока и Запада / Отв.ред. В.А. Яковсон. — М.: Наука, 1980. — С.89 — 90.

⁵⁹² Павсаний. Описание Эллады / Пер. и введ. ст. С.П. Кондратьева. — М.: Искусство, 1938. — Т.1. — С.23.

⁵⁹³ Strzykowski M. Kronika Polska, Litewska, Zmodzka i wszystkiej Rusi. — Warszawa, 1846. — Т.1. — S. 147, 157, 338, 423, 470.

⁵⁹⁴ Софонович Ф. Хроніка з літописців стародавніх / Підгот. тексту до друку, передм., комент. Ю.А. Мицика, В.М. Кравченка. Відп.ред. В.А. Смолій. — К.: Наук.думка, 1992. — С.196, 245.

⁵⁹⁵ Мойсей А. Обряд "Калоян" у румуномовного населення Буковини // Народна творчість та етнографія. — 2006. - №3. — С.42-52.

⁵⁹⁶ Jagic V. Dunav—Dunaj in der slavischen Volkpoesie // Archiv fuer slavischen Philologie. — Berlin, 1876. — Bd. 1. — S. 289—333; Ягич В. Дунав-Дунай у слов'янській народній поезії // Правда. — 1877. — №1. — С.16—28; №2. — С.63—67; Салавей Л.М. Вытоки песенной вобразности фальклору ўсходніх славян // Узроўні агульнасці фальклору ўсходніх славян. — Мн., 1993. — С.28—137.

⁵⁹⁷ Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі / Відп.ред О.С. Стрижак. — К.: Наук.думка, 1985. — С.53.

⁵⁹⁸ Вербич Св. Трипільський прасловник української мови: Так чи ні // Українська мова. — К., 2002. — №3. — С.92.

⁵⁹⁹ Драздоу Ю. Генэзыс «Дуная» у беларускым фальклёры // <http://gegeruch.org/dunaj.html>; Мачинский Д.А. "Дунай" русского фольклора на фоне восточнославянской истории и мифологии // Русский Север: Проблемы этнографии и фольклора. — Л., 1981. — С. 120.

⁶⁰⁰ Чирикба В.А. Баскский и северокавказские языки // Древняя Анатолия. — М.: Наука, 1985. — С.101; Старостин С.А. Культурная лексика в общесеверокавказском словарном фонде // Древняя Анатолия. — М.: Наука, 1985. — С.77.

⁶⁰¹ Откупщиков Ю.В. Из истории индоевропейского словообразования. — Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1967. — С.142 — 143.

⁶⁰² Дэвлет М.А. Культ быка в Центральной Азии // Природа. — М., 1988. — № 10. — С. 35—37.

⁶⁰³ Ulansey D. Solving the Mithraic Mysteries // Biblical Archaeology Review. — 1994. Vol.20,N5 (September/October). — P.40-53; Ulansey D. The Origins of the Mithraic Mysteries. — Oxford University Press, 1991.

⁶⁰⁴ «...Внаслідок особливості обертання Землі точка весни зміщується по екліптиці на захід (т. зв. прецесія) зі швидкістю 50"256 на рік. Отже, якщо в такому-то році точка весни збігалася з центром такої-то зірки, то в наступному році відстань між ними вже дорівнювала 50"256. Ще через рік — удвічі більше, і т. д. В цілому ж точка весни проходить кожне зодіакальне сузір'я в середньому за 2.160 років. Практично це означає, що приблизно через кожні 2.000 літ панування в зодіаку переходить до наступного сузір'я, що до цього було останнім... Дати перетину сузір'їв зодіаку на екліптиці точками року вираховані мною самостійно, бо дані літератури навряд чи можна вважати достовірними. Зокрема, навіть відомий фахівець у галузі древньої хронології Е. Бікерман називає для панування Тельця в зодіаку період 3000—1000 рр. до н. д., а для Овна — 1000 р. до н. д. — 1000 р. н. д. З цим погодитися просто неможливо. Точнішими можна вважати розрахунки А. Зелінського^{22*}. Він указує для Тельця 4320—2160 рр. до н. д., а для Овна — 2160 р. до н. д. — 1 р. н. д. Проте й тут є неточності. Їх можна пояснити тим, що як розміри кожного сузір'я він узяв рівні для всіх 12-ти 30-градусні дуги екліптики. Мої розрахунки здійснені на основі меж сузір'їв на екліптиці одного з найкращих старих атласів великого масштабу — авторства І. Боде. Як сказано в передмові, атлас виконаний з урахуванням стародавніх зоряних карт, у т. ч. й Птолемеєвих^{23*}, тобто за рівноденням 1790-х років... Розрахунки проведені за прямим сходженням — географічною довготою неба (тобто лінії, паралельній лінії горизонту), а не за градусним поділом екліптики. Адже останнє навряд чи враховувалося древніми в точних астрономічних вимірах. Якщо вважати, що межі зодіаку з часів їх вирізнання (до створення атласу І. Боде) практично не змінилися,

одержані результати можна вважати досить точними. При спостереженнях Сонця і Місяця природною одиницею виміру був видимий діаметр цих небесних тіл. Це 0,5 кутового градуса. У дні рівнодень та сонцестоянь треба було фіксувати положення центру Сонця, і ціною ділення такого виміру ставала $1/4^\circ$, а найімовірнішою помилкою, за законами математики, — половина ціни ділення, тобто $1/8^\circ$. Оскільки точки пір року зміщуються на $1/8^\circ$ протягом 8-9 літ, можна вважати: найімовірніша помилка в обчисленнях древніх астрономів складала 9 років. Для порівняння наведу такий приклад. Птолемей, користуючись інструментами з тими ж принципами дії, що і його попередники в бронзовому віці, визначив координати зірок із точністю до $5-10^\circ$ ($1/2-1/6^\circ$). Значить, похибка в його вимірах складала до $\pm 3-6$ років. У моїх розрахунках можлива похибка до ± 20 років. Це зумовлено як вищевикладеними факторами і можливою незначною зміною меж сузір'їв на екліптиці, так і округленням одержаних результатів. А практично точність вимірів древніх астрономів часто була значно вищою за $1/8^\circ$. Приміром, уже в першій половині II тис. до н. д. похибка вавилонських жреців у визначенні кутових величин не перевищувала часток секунди.» (Чмыхов Н.А. Истоки язычества Руси. — К.: Лыбидь. 1990. — С.230-231, 233-234).

⁶⁰⁵ Тревер К.В. Очерки по истории культуры древней Армении (II в. до н.э. — IV в. н.э.). — М.—Л.: Изд.—во АН СССР, 1953. — С.89—90.

⁶⁰⁶ Чирикба В.А. Баскский и северокавказские языки // Древняя Анатолия. — М.: Наука, 1985. — С.99.

⁶⁰⁷ Блаватский В.Д. ВОРΥΣΣΙΣ // Вестник древней истории. — 1968. — № 4. — С. 119 — 122.

⁶⁰⁸ Бубрих Д.В. О названии анты в связанных с ним названиях // Известия АН СССР: Отделение литературы и языка. — М.-Л.: Изд.—во АН СССР, 1946. — Т. V, Вып. 6. — С. 478 — 481.

⁶⁰⁹ Стрижак О.С. Етнонімія Птолемеєвої Сарматії: У пошуках Русі / Відп.ред. О.Б. Ткаченко. — К.: Наук.думка, 1991. — С.119.

⁶¹⁰ Гідронімія України в міжмовних і міждіалектних зв'язках / Відп.ред. О.С. Стрижак. — К.: Наук.думка, 1981. — С. 43.

⁶¹¹ Наливайко С. Трипілля та Халеп'я: Дивовижні паралелі // <http://ideya.uazone.net/paraleli.html>; Стрижак О.С. Назви Дніпра і так звана "богиня Дана" // Мовознавство. — К., 1971. — № 5. — С. 65 — 74; Білецький А.О. Борістенес — Данапріс — Дніпро // Питання топоніміки та ономастики. — К.: Вид.—во АН УРСР, 1962. — С. 54 — 61.

⁶¹² Бирнбаум Х. Славянський, тохарський, алтайський: Генетическая связь и ареально—типологическое влияние // Вопросы языкознания. — М., 2003. — № 5. — С. 11 — 16.

⁶¹³ Тихомирова О.Ю. Былина о Дунае: Образ невесты — богатырши // Русская речь. — М., 2002. — №5. — С.90 — 95.

⁶¹⁴ Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы: Конец XIX — начало XX в. / Отв.ред. С.А. Токарев. — М.: Наука, 1978. — С.261 — 265.

⁶¹⁵ Ардзинба В.Г. К истории культа железа и кузнечного ремесла (Почитание кузницы у абхазов) // Древний Восток: Этнокультурные связи. — М.: Наука, Гл.ред.вост.лит., 1988. — С. 270.

⁶¹⁶ Кюмон Ф. Мистерии Митры / Пер. с фр. — СПб.: Евразия, 2000. — С.33.

⁶¹⁷ . Рис А., Рис Б. Наследие кельтов: Древняя традиция в Ирландии и Уэльсе / Пер. с англ. и послесл.Т.А. Михайловой. — М.: Энигма, 1999. — С. 56 — 59.

⁶¹⁸ Vries J. de. Der Mythos von Balders Tod // Archiv fur Nordisk Filologi. — 1955. — LXX. — S. 41 — 60.

⁶¹⁹ Кюмон Ф. Мистерии Митры / Пер. с фр. — СПб.: Евразия, 2000. — С.189—190.

⁶²⁰ Дьяконов И.М. Архаические мифы Востока и Запада. — М.: Наука, 1990. — С. 82.

⁶²¹ Дюмезиль Ж. Верховные боги индоевропейцев / Перев. с фр. — М.: Наука, 1986. — С.141.

⁶²² Дюмезиль Ж. Верховные боги индоевропейцев / Перев. с фр. — М.: Наука, 1986. — С.143 — 144.

⁶²³ Дьяконов И.М. Архаические мифы Востока и Запада. — М.: Наука, 1990. — С.126 — 128.

⁶²⁴ Локиер А.Б. Русская геральдика / Подгот. Текста и послесл. Н.А. Соболевой. — М.: Книга, 1990. — С.298.

⁶²⁵ Иванов В.В., Топоров В.Н. Криве // Мифологический словарь / Гл.ред. Е. Мелетинский. — М.: Сов.энциклопедия, 1990. — С.293.

⁶²⁶ як встановлено найновішими дослідженнями, балти і слов'яни, спільна лексика яких нараховує десь 1600 одиниць, не знають спільних назв для архаїчних металів (міді, бронзи), а виключно — для заліза. Тобто ця єдність стосувалася виключно доби заліза — останніх століть до н.е., аналогічно коли існувала й така ж тимчасова германо-кельтська єдність. Також балти і слов'яни виражають різними словами такі архаїчні поняття як "ягня", "яйце", "бити", "мука", "гість", "живіт", "діва", "долина", "дуб", "довбати", "голуб", "горн" тощо.

⁶²⁷ братрія — це дуальний екзогамний поділ суспільства, що поширюється іноді на декілька племен і навіть на різні етнолінгвістичні спільноти, що складаються з кількох родів, що вважаються спорідненими (patio). Як правило, одну братрію утворюють нащадки тубільців, а другу — прибульців.

⁶²⁸ Иванов В. В., Топоров В. Н. К постановке вопроса о древнейших отношениях балтийских и славянских языков // Исследования по славянскому языкознанию. — М., 1961. — С. 303; Топоров В. Н. К проблеме

- балто—славянских языковых отношений // Актуальные проблемы славяноведения (КСИС 33—34). — М., 1961. — С. 213; Maziulis V. Apie senoves vakaru baltus bei ju. santykius su slavais, ilirais ir germanais // Is Lietuviu etnogenezes. — Vilnius, 1981. — P. 7.
- ⁶²⁹ Pisani V. Baltisch, Slavisch, Iranisch // Baltistica. — 1969. — V (2). — S. 138—139.
- ⁶³⁰ Lehr-Splawinski T. O pochodzeniu i praoczynnie Slowian. — Poznan, 1946. — S.114.
- ⁶³¹ Мартынов В. В. Балто-славяно-италийские изоглоссы. Лексическая синонимия. — Минск, 1978. — С. 43; Мартынов В. В. Балто-славянские лексико-словообразовательные отношения и глоттогенез славян // Этнолингвистические балто-славянские контакты в настоящем и прошлом: Конференция 11-15 дек. 1978 г.: Предварительные материалы. — М., 1978. — С. 102; Мартынов В. В. Балто—славянские этнические отношения по данным лингвистики // Проблемы этногенеза и этнической истории балтов: Тезисы докладов. — Вильнюс, 1981. — С. 104 — 106.
- ⁶³² Горнунг Б. В. Из предьистории образования общеславянского языкового единства. — М., 1963. — С. 49.
- ⁶³³ Schall H. Sudbalten und Daker: Vater der Lettoslawen // Primus congressus studiosorum thracicoorum: Thracia II. — Serdicae, 1974. — S. 304, 308, 310; Топоров В. Н. К фракийско—балтийским языковым параллелям // Балканское языкознание. — М., 1973. — С. 51, 52.
- ⁶³⁴ Трубачев О.Н. Языкознание и этногенез славян: Древние славяне по данным этимологии (I) // Вопросы языкознания. — М., 1982. — №4. — С. 10—26.
- ⁶³⁵ Етимологічний словник літописних назв Південної Русі / Автори: Железяк І.М., Корепанова А.П., Масенко Л.Т., Стрижак О.С. — К: Наук.думка, 1985. — С.31—32.
- ⁶³⁶ Сказания о начале чешского государства в древнерусской письменности / Предисл., коммент. И перев. А.И. Рогова. Отв. ред. В.Д. Королюк. — М.: Наука, 1970. — С.19 — 20.
- ⁶³⁷ Брайтчевський М. Вибрані твори: Історико-археологічні студії, публіцистика / 2—е вид. — К.:КМ Академія. 2002. — С. 81.
- ⁶³⁸ Назаренко А.В. Немецкие латиноязычные источники IX-XI веков: Тексты, перевод, комментарии. — М.: Наука, 1993. — С.18.
- ⁶³⁹ Стрижак О.С. Про що розповідають географічні назви (Сліди народів на карті УРСР). — К.: Наук.думка, 1967. — С.41.
- ⁶⁴⁰ Стрижак О.С. Про що розповідають географічні назви (Сліди народів на карті УРСР). — К.: Наук.думка, 1967. — С.40 — 41.
- ⁶⁴¹ Стрижак О.С. Про що розповідають географічні назви (Сліди народів на карті УРСР). — К.: Наук.думка, 1967. — С.35 — 37.
- ⁶⁴² Стрижак О.С. Про що розповідають географічні назви (Сліди народів на карті УРСР). — К.: Наук.думка, 1967. — С.36.
- ⁶⁴³ Бубрих Д.В. О названии АНТЫ в связанных с ним названиях // Изв. АН СССР. Отделение литературы и языка. — М.: Изд-во АН СССР, 1946. — Т.V, вып.6. — С.479.
- ⁶⁴⁴ Герд А.С. Русская историческая диалектология в кругу смежных дисциплин (На материале псковских говоров) // Вопросы языкознания. — М., 1995. — №2. — С.63 — 64.
- ⁶⁴⁵ Волков А.Р., Горбачевська І.І. Становлення традиційного сюжету артуріани (Раннє середньовіччя) // Іноземна філологія: Респ.міжвідомча наук.зб.: Вип.107. — Львів: Світ, 1994. — С.136.
- ⁶⁴⁶ Будимир М. Protoslavica // Славянская филология: Сб.стт. — М.: Изд—во АН СССР, 1958. — Т.II. — С.129.
- ⁶⁴⁷ Тихомиров М.Н. Славяне в "Истории России" проф. Г. Вернадского // Тихомиров М.Н. Исторические связи России со славянскими странами и Византией. — М.: Наука, 1969. — С.239.
- ⁶⁴⁸ Кланица Э., Тржетик Д. Первые славяне в Среднем Поднепровье и в Полабье // Раннефеодальные государства и народности. — М., 1991. — С.12.
- ⁶⁴⁹ Трубачев О.Н. О составе праславянского словаря (Проблемы и результаты) // Славянское языкознание: VI Международный съезд славистов: Доклады советской делегации. — М.: Наука, 1968. — С. 377.
- ⁶⁵⁰ Иванов Вяч. Вс. Поздне(вульгарно-)латинские и раннероманские заимствования в славянском // Славянская языковая и этноязыковая системы в контакте с неславянским окружением. — М.: Языки славянской культуры, 2002. — 104-111.
- ⁶⁵¹ Гідронімія України в її міжмовних і діалектних зв'язках / Відп.ред. О.С. Стрижак. — К., 1981. — С.32.
- ⁶⁵² Антошин Н.С. Взаимосвязи славян и восточнороманских народностей в V-XV вв. // Научные записки Ужгородского государственного университета. — Ужгород, 1957. — Т. XXVIII. Языкознание. — С.51-52.
- ⁶⁵³ Алексеева Т.И., Алексеев В.П. Антропология о происхождении славян // Природа. — М., 1989. — № 1. — С.64.
- ⁶⁵⁴ Колосовская Ю.К. Некоторые вопросы истории взаимоотношений Римской империи с варварским миром // Вестник древней истории. — М., 1996. - №2. — С.161.

- ⁶⁵⁵ Назаренко А.В. Немецкие латиноязычные источники IX-XI веков: Тексты, перевод, комментарии. — М.: Наука, 1993. — С.14, 15.
- ⁶⁵⁶ Левалуа К. Калки, десятый Аватара. — М.: Дхармалока, 1999. — С.22.
- ⁶⁵⁷ Витчак К.Т. О первоначальных венетах / Пер. с польск. // Этимология. 1986 — 1987: Сб.статей / Отв.ред. О.Н. Трубачев. — М.: Наука, 1989. — С. 109
- ⁶⁵⁸ Витчак К.Т. О первоначальных венетах / Пер. с польск. // Этимология. 1986 — 1987: Сб.статей / Отв.ред. О.Н. Трубачев. — М.: Наука, 1989. — С. 109
- ⁶⁵⁹ Трубачев О.Н. Этногенез и культура древнейших славян: Лингвистические исследования / 2—е изд., дополн.. — М.: Наука, 2003. — С.381.
- ⁶⁶⁰ Петухов Ю. Родина Аполлона // Дорогами тысячелетий: Книга третья: Сб.историч. ст. и очерков / Сост. Л.В. Поспелов. — М.: Мол.гвардия, 1989. — С.18.
- ⁶⁶¹ Назаренко А.В. Немецкие латиноязычные источники IX-XI веков: Тексты, перевод, комментарии. — М.: Наука, 1993. — С.16-17.
- ⁶⁶² Назін С.В. Середнє Подунав'я і Північне Причорномор'я у VI — VII стт. і проблема слов'янської міграції // II Читання пам'яті академіка О.М. Трубачова (Алупка-Херсонес-Севастополь, 14—21 вересня 2004 р) (усне повідомлення)
- ⁶⁶³ Гуцуляк О.Б. Кельтський слід в історії слов'ян // <http://www.gallart.narod.ru/celtic.html>
- ⁶⁶⁴ Lehg-Splawinski T. О pochodzeniu i gaojczyznie Slowian. — Poznan, 1946. — S.114.
- ⁶⁶⁵ Балагурі Е.А., Бідзіля В.І., Пеняк С.І. Давні металурги українських Карпат: Історико-краєзнавчі нариси. — Ужгород: Карпати, 1978. — С. 52.
- ⁶⁶⁶ Цигилик В.М. Населення Верхнього Подністров'я перших століть нашої ери (Племена липицької культури). — К.: Наук.думка, 1975. — 175 с.
- ⁶⁶⁷ Археология Прикарпатья, Вольни и Закарпатья (Раннеславянский и древнерусский периоды) / Отв.ред. А.П. Черныш. — К.: Наук.думка, 1990. — С.27-33.
- ⁶⁶⁸ Бернштейн С.Б. Проблемы интерференции языков Карпато-Дунайского ареала в свете данных сравнительной диалектологии // Славянское языкознание: VII Международный съезд славистов: Доклады советской делегации. — М.: Наука, 1973. — С. 32—33.
- ⁶⁶⁹ Трубачев О.Н. Этногенез и культура древнейших славян: Лингвистические исследования / 2-е изд., дополн.. — М.: Наука, 2003. — С.389.
- ⁶⁷⁰ Черняк А.Б. Тацит о венедах (Сегм. 46 : 2) // Вестник древней истории. — М., 1991. — № 12. — С.56.
- ⁶⁷¹ Колоссовская Ю.К. Коллегия почитателей Иисуса из Паннонии // История и культура античного мира / Отв.ред. М.М. Кобылина. — М.: Наука, 1977. — С.74.
- ⁶⁷² Колоссовская Ю.К. Коллегия почитателей Иисуса из Паннонии // История и культура античного мира / Отв.ред. М.М. Кобылина. — М.: Наука, 1977. — С.77.
- ⁶⁷³ Колоссовская Ю.К. Коллегия почитателей Иисуса из Паннонии // История и культура античного мира / Отв.ред. М.М. Кобылина. — М.: Наука, 1977. — С.163 — 164.
- ⁶⁷⁴ Pisani V. Zur lateinischen Wortgeschichte // Rheinisches Museum fur Philologie. — 1958. — Vol.101, n 2. — S. 105—106.
- ⁶⁷⁵ Колоссовская Ю.К. Коллегия почитателей Иисуса из Паннонии // История и культура античного мира / Отв.ред. М.М. Кобылина. — М.: Наука, 1977. — С.163.
- ⁶⁷⁶ Волков А.Р., Горбачевська І.І. Становлення традиційного сюжету артуріани (Ранне середньовіччя) // Іноземна філологія: Респ.міжвідомч.зб.: Вип.107. — Львів: Світ, 1994. — С.137 — 138.
- ⁶⁷⁷ Седов В.В. Древнеевропейцы // Природа. — М., 1992. — №8. — С.69.
- ⁶⁷⁸ Мавлеев Е. Лукумоны — С.22.
- ⁶⁷⁹ Антонов В. Троя ... на Адриатиді // Прикарпатська правда. — 1985. — 9 вересн.
- ⁶⁸⁰ Петухов Ю. Родина Аполлона // Дорогами тысячелетий: Книга третья: Сб.ист.ст. и очерков / Под общ.ред. А.Ф. Смирнова. — М.:Мол.гвардия, 1989. — С.4, 13.
- ⁶⁸¹ Носенко. — 1990. — С.109.
- ⁶⁸² Немировский. — 1983. — С.26.
- ⁶⁸³ Кобычев В.П. В поисках прародины славян / Отв.ред. В.Д. Королюк. — М.:Наука, 1973. — С.19 — 20.
- ⁶⁸⁴ Доватур А.И., Каллистов Д.П., Шишова И.А. Народы нашей страны в «Истории» Геродота. — М.: Наука, 1982. — С.347.
- ⁶⁸⁵ Раевский Д.С. Ранние скифы: Среды обитания и хозяйственно — культурный тип // Вестник древней истории. — М., 1995. — №4. — С.89.
- ⁶⁸⁶ Стрижак О.С. Етніонімія Геродотової Скіфії. — К.: Наукова думка, 1988. — С.45.
- ⁶⁸⁷ Доватур А.И. — С.347.
- ⁶⁸⁸ Гамкрелідзе Т.В., Иванов В.В. — Т.2. — С.820.

- ⁶⁸⁹ Заседателева. — 1974. — С.23 — 24.
- ⁶⁹⁰ Кошеленко Г.А. Ранние этапы развития культа Мифры // Древний Восток и античный мир: Сб.стт., посвящ. проф. Вс.И. Авдиеву. — М.: Изд-во МГУ, 1972. — С.82.
- ⁶⁹¹ Маковский М.М. Удивительный мир слов и значений: Иллюзии и парадоксы в лексике и семантике. — М.: Высш.шк., 1989. — С.22.
- ⁶⁹² Маковский М.М. Удивительный мир слов и значений: Иллюзии и парадоксы в лексике и семантике. — М.: Высш.шк., 1989. — С.38.
- ⁶⁹³ Кобычев В.П. В поисках прародины славян / Отв.ред. В.Д. Королюк. — М.:Наука, 1973. — С.140.
- ⁶⁹⁴ Гамкрелидзе Т.В., Иванов В.В. Первые индоевропейцы в истории: Предки тохар в древней Азии // Вестник древней истории. — М., 1989. — №1. — С.14 — 39.
- ⁶⁹⁵ Иванов Вяч. Вс. Введение // Славянская языковая и этноязыковая системы в контакте с неславянских окружением. — М.: Языки славянской культуры, 2002. — С. 12.
- ⁶⁹⁶ Фрейман А.А. Хеттский язык в его отношении к индо-европейским // Известия АН СССР: Отделение литературы и языка. — М.—Л.: Изд-во АН СССР, 1947. — Т. VI, вып. 3. — С. 189—210.
- ⁶⁹⁷ Дьяконов И.М., Нерознак В.П. Очерк фригийской мифологии // Baltistica. Priedas. — М., 1977. — С.181.
- ⁶⁹⁸ Ідзьо В. Кельтська цивілізація на території України. — Львів: Сполом, 2002. — С.112.
- ⁶⁹⁹ Ідзьо В. Кельтська цивілізація на території України. — Львів: Сполом, 2002. — С.113.
- ⁷⁰⁰ Шехтер В. В пошуках индоевропейського Едему // Галичина. — 2001. — № 7. — С.134.
- ⁷⁰¹ Косян А.В. Лувийцы, фригийцы и мушки (К этнополитической истории Малой Азии в VIII—VII вв. до н.е.) // История и языки Древнего Востока: Памяти И.М. Дьяконова. — СПб.: Петербургское Востоковедение, 2002. — С. 187.
- ⁷⁰² Куклина И.В. Этногеография Скифии по античным источникам / Отв.ред. А.А. Нейхардт. — Л.: Наука, 1985. — С.49.
- ⁷⁰³ Мальований О.М. З історії боротьби іллірійських племен з рабовласницькими державами Балканського півострова у VII—III ст. до н.е. // Український історичний журнал. — 1969. — № 8. — С. 90—95.
- ⁷⁰⁴ Грушевський М.С. Історія України — Руси. — К.: Наук.думка, 1991. — Т.1. — С.67.
- ⁷⁰⁵ Баюн Л.С., Орел В.Э. Язык фригийских надписей как исторический источник. II // Вестник древней истории. — 1988. — № 4. — С. 137.
- ⁷⁰⁶ The American Heritage Dictionary of Indo—European Roots / Revised and edited by C. Watkins. — Boston: Houghton Mifflin Company, 1985. — P.68
- ⁷⁰⁷ Чирикба В.А. Баскский и северокавказские языки // Древняя Анатолия. — М.: Наука, 1985. — С.99.
- ⁷⁰⁸ Топоров В.Н. Еще раз об и.—е. budh— (:/bheudh) // Этимология. 1976. — М., 1978. — С. 145.
- ⁷⁰⁹ Стойнев А. Българските славяни: Митология и религия: Светогледен анализ. — София: Народна просвета, 1988. — С. 69.
- ⁷¹⁰ Кирдан Б.П. Украинские народные думы и их соотношение с другими фольклорными жанрами // Специфика фольклорных жанров /Отв.ред. Б.П. Кирдан. — М.: Наука, 1973. — С.97 — 98.
- ⁷¹¹ Грантовский Э.А. Иран и иранцы до Ахеменидов. — М., 1998. — С.106-107.
- ⁷¹² Тохтасев С.Р. Имя киммерийского царя LYGDAMIS // История и языки Древнего Востока: Памяти И.М. Дьяконова. — СПб.: Петербургское Востоковедение, 2002. — С. 299—305; Tokhtas'ev S.R. Die Kimmerier in der Antiken Uberlieferung // Hyperboreus. — 1996. — 2/1. — S. 1—46.
- ⁷¹³ Медведская И.Н. Дейок, Фраорт и хронология Мидийской династии // Вестник древней истории. — М., 2004. — № 2. — С. 94—100.
- ⁷¹⁴ Гамкрелидзе, Иванов В.В. 1981. — С.17.
- ⁷¹⁵ Куланда С.В., Раевский Д.С. Эминак в ряду владык Скифии // Вестник древней истории. — М., 2004. — № 1. — С.91.
- ⁷¹⁶ Шапошников А.К. Indoagica в Северном Причерноморье // Вопросы языкознания. — 2005. — №5. — С.35.
- ⁷¹⁷ Щербаков В.И. Как был открыт город богов // Книга тайн / Предисл., выбор и обзорные ст. В. Щербакова. — М.: Общ—во по изучению тайн и загадок Земли, 1991. — С.56 — 57.
- ⁷¹⁸ Трубочев О.Н. Germanica и Pseudogermanica в древней ономастике Северного Причерноморья. Этимологический комментарий // Этимология. 1986 — 1987: Сб.статей / Отв.ред. О.Н. Трубочев. — М.: Наука, 1989. — С. 51.
- ⁷¹⁹ Петров В.П. Язык, этнос, фольклор. — К., 1966. — С.8 — 12.
- ⁷²⁰ Кобычев В.П. В поисках прародины славян / Отв.ред. В.Д. Королюк. — М.:Наука, 1973. — С.13.
- ⁷²¹ Колосовская Ю.К. Агафирсы и их место в истории племен юго — восточной Европы // Вестник древней истории. — М., 1982. — №4. — С.53 — 54.

- ⁷²² Зогович С. Краткий обзор славянского этногенеза в источниках и литературе (Роль проблемы венетов в этногенезе славян) // Труды V Международного конгресса археологов – славистов: В 4-х тт. – К.: Наук.думка, 1988. – Т.4.Секция 1. –С.90.
- ⁷²³ Гамкрелидзе Т.В., Иванов В.В. Первые индоевропейцы в истории: Предки тохар в древней Азии // Вестник древней истории. – М., 1989. – №1. – С.14 – 39.
- ⁷²⁴ Дьяконов И.М., Нерознак В.П. Очерк фригийской мифологии // *Baltistica*. 2 *Priedas*. – М.: , 1977. – С.181.
- ⁷²⁵ Жирмунский В.М., Зарифов Х.Т. Узбекский народный героический эпос. – М.: ОГИЗ, Госхудлитиздат, 1947. – С. 170; Брагинский И.С. Об изучении эпического творчества народов Советского Востока ("Гургули" и "Гэсэр") // Сов. востоковедение. – М., 1955. – № 3. – С. 18—35.
- ⁷²⁶ Жирмунский В.М., Зарифов Х.Т. Узбекский народный героический эпос. – М.: ОГИЗ, Госхудлитиздат, 1947. – С. 181.
- ⁷²⁷ Аджиджи М. Европа, тюрки и Великая Степь. От автора: Великое переселение народов // http://adji.by.ru/ch00_03.html
- ⁷²⁸ Парнов Е. Звездные знаки. – М.: Знание, 1978. – С.71.
- ⁷²⁹ Захаров Ю. Найденная Шамбала: Последняя тайна Города Богов. – М.: Яуза; Эксмо, 2006. – С.344-345.
- ⁷³⁰ Див.: Бернштам А.М. Тюрки и Средняя Азия в описании Хой Чао (726) // Вестник древней истории. – М., 1952. - №1. – С.191-192.
- ⁷³¹ Жирмунский В.М., Зарифов Х.Т. Узбекский народный героический эпос. – М.: ОГИЗ, Госхудлитиздат, 1947. – С. 209.
- ⁷³² Боровков А.К. Вопросы изучения тюркоязычного эпоса народов Средней Азии и Казахстана // Вопросы изучения эпоса народов СССР / Ред.: И.С. Брагинский, А.А. Петросян, В.И. Чичеров. – М.: Изд-во АН СССР, 1958. – С. 77.
- ⁷³³ Жирмунский В.М., Зарифов Х.Т. Узбекский народный героический эпос. – М.: ОГИЗ, Госхудлитиздат, 1947. – С. 190.
- ⁷³⁴ Климович Л. К истории изучения эпоса «Кёр-оглы» — «Гор-оглы» // Климович Л. Из истории литератур советского Востока. – М.: Госхудлитиздат, 1959. – С. 196.
- ⁷³⁵ Короглы Х.Г. Туркменский эпос "Гёроглы" и особенности его историзма // Специфика фольклорных жанров / Отв.ред. Б.П. Кирдан. – М.: Наука, 1973. – С.134—145.
- ⁷³⁶ Сузнель А. де. Символика людського тіла / З франц. — К.: Знання—Пресс, 2003. — С. 151.
- ⁷³⁷ Генон Р. Символы священной науки / Пер. с фр. Предисл. С. Ключникова. — М.: Беловодье, 2002. — С.337.
- ⁷³⁸ "Псалмы Фомы" (I—IV) / Вступ. ст., пер. с копт. и коммент. Е.Б. Смагиной // Восток. — М., 1992. — №4. — С.119.
- ⁷³⁹ Бонгард—Левин Г.М., Кошеленко Г.А. От Индии до Скифии // Вестник древней истории. — М., 2004. — № 2. — С. 58—69.
- ⁷⁴⁰ Мережковский Д.С. Атлантида — Европа: Тайна Запада. — М.: Рус. книга, 1992. — С.309.
- ⁷⁴¹ Кереньи К. Элевсин: Архетипический образ Матери и Дочери / Перев. с англ. — М.: Рефл-бук, 2000. — С. 11 — 113.
- ⁷⁴² Неклюдов С.Ю. Шуламасы // Мифологический словарь / Гл.ред. Е.М. Мелетинский. — М.: Сов.энциклопедия, 1990. — С. 609.
- ⁷⁴³ Жирмунский В.М. Сказание об Алпамыше и богатырская сказка. — М.: Изд-во восточ.лит-ры, 1960. — С. 163 — 175.
- ⁷⁴⁴ Аллен Н. Пять встреч героя / / Этнографическое обозрение. — 1992. — № 6. — С. 90 —101.
- ⁷⁴⁵ Абрамзон С.М. К семантике киргизских этнонимов //Сов. этнография. — 1946. — № 3. — С. 131.
- ⁷⁴⁶ Хевит Р. Эпос "Манас" и Библия имеют общие корни // <http://www.narratif.narod.ru/manas01.hm> ; <http://centrasia.org/newsA.php4?st=1158300540>
- ⁷⁴⁷ Жирмунский В. Народный героический эпос: Сравнительно-исторические очерки. — М.—Л.: Госхудлитиздат, 1962. — С. 107.
- ⁷⁴⁸ Пастухов А. Шах Куруш Бузург и его загадка // <http://www.avesta.org.ru/articles/kurush.htm>
- ⁷⁴⁹ Кор-оглы Х. Узбекская литература / 2-е изд., перераб. и дополн. — М.: Высш.шк., 1976. — С. 17.
- ⁷⁵⁰ Мурзаев Э.М. Словарь народных географических терминов. М.: Мысль, 1984. — С. 186.
- ⁷⁵¹ Кызласов И.Л. О самоназвании хакасов // Этнографическое обозрение. — 1992. — №2. — С. 55; див. також: Кляшторный С.Г. О статье И.Л. Кызласова «О самоназвании хакасов» // Этнографическое обозрение. — 1992. — №2. — С. 59 - 60; Яхонтов С.Е. Слово «хакас» в исторической литературе // Этнографическое обозрение. — 1992. — №2. — С. 61 — 63; Pulleyblank E.G. The Name of the Kirghiz // *Central Asiatic Journal*.

— 1990. — V.34, № 1—2. — P. 98 — 107.

⁷⁵² Бутанаев В.Я. Вопрос о самоназвании хакасов // Этнографическое обозрение. — 1992. — №2. — С. 65. Кызласов И.Л. Об этнонимах «хакас» и «татар» и слове «хоорай» (ответ оппонентам) // Этнографическое обозрение. — 1992. — №2. — С. 71

⁷⁵³ Maenchen—Helfen O. The Ting—Ling // Journal of the Royal Asiatic Society. — 1939. — Vol.IV,N1. — P.83; Гумилев Л.Н. Хунну: Средняя Азия в древние времена. — М.: Изд-во восточ.лит-ры, 1960. — С.24 — 25,27,174; Гумилев Л.Н. Эфталиты и их соседи // Вестник древней истории. — 1959. — №1. — С.133—134.

⁷⁵⁴ Грумм—Гржимайло Г.Е. Западная Монголия и Урянхайский край. — Л., 1926.— Т.II. — С.34—35; Гумилев Л.Н. Динлинская проблема: Пересмотр гипотезы Г.Е. Грумм-Гржимайло в свете новых исторических и археологических материалов // Известия Всесоюзного Географического общества СССР. — 1959. — N 1. (<http://kulichki.rambler.ru/~gumilev/index.html>)

⁷⁵⁵ Грумм—Гржимайло Г.Е. Западная Монголия и Урянхайский край. — Л., 1926.— Т.II. — С.13 — 16, 28 — 33, 38.

⁷⁵⁶ Смирнов А.П. Некоторые спорные вопросы финно-угорской археологии // Советская археология. — М.,1957.— № 3. — С.23.

⁷⁵⁷ Смирнов А.П. К вопросу о происхождении татар Поволжья // Сов. этнография. — М., 1946. — №3. — С. 48.

⁷⁵⁸ Гумилев Л.Н. Динлинская проблема: Пересмотр гипотезы Г.Е. Грумм—Гржимайло в свете новых исторических и археологических материалов // Известия Всесоюзного Географического общества СССР. — 1959. — N 1. (<http://kulichki.rambler.ru/~gumilev/index.html>)

⁷⁵⁹ Скурлатова О. Загадки «Влесовой книги» // Тайны веков: Книга третья / Сост.: В. Захарченко, В. Орлов, Н. Шапова. — М.: Молодая гвардия, 1983. — С. 31.

⁷⁶⁰ Смирнов А.А. Средневековая литература Испании. — Ленинград: Наука, Ленингр. отд., 1969. — С.122.

⁷⁶¹ Гуцуляк О.Б. Міфологема Шамбала в ультраправій європейській традиції // Вісник Прикарпатського університету. Історія. — Ів.-Фр., 2003. — Вип.VII. — С.182—192.

⁷⁶² Some de Koros A. Note on the Origin of the Kala-Chakra and Adi-Buddha Systems // Journal of Asiatic Society (of Bengal). — Calcutta, 1833. — Vol.II, N 14. — P. 57.

⁷⁶³ Рерих Н. Алтай — Гималаи: Путевой дневник / Предисл. К. Брэгдона. — Рига: Виеда, 1992. — С. 52.

⁷⁶⁴ Ивананускайте Ю. Путешествие в Шамбалу / Пер. с литов. — М.: София, Гелиос, 2002. — С. 8..

⁷⁶⁵ Голованов В. Видение Азии: Тывинский дневник // Новый мир. — Москва, 2002. — №11. — С.109.

⁷⁶⁶ Томас Е. Шамбала, оаза світла // Всесвіт. — Київ, 1991. — №9. — С. 211 — 213.

⁷⁶⁷ Голованов В. Видение Азии: Тывинский дневник // Новый мир. — Москва, 2002. — №11. — С.109 — 110.

⁷⁶⁸ Мельников Л. Русские ищут Шамбалу // Наука и религия. — М., 2003. — №7. — С.12—14.

⁷⁶⁹ Рерих Н. Алтай — Гималаи: Путевой дневник / Предисл. К. Брэгдона. — Рига: Виеда, 1992. — С. 42.

⁷⁷⁰ Голованов В. Видение Азии: Тывинский дневник // Новый мир. — Москва, 2002. — №11. — С.112.

⁷⁷¹ Агни—Йога: Россия настоящая и будущая / Сост. В. Крупко, Т. Воробьева. — Рига: Виеда, 1991. — С. 25.

⁷⁷² Чистяков О. Проект "Шамбала" // Академия. — 2003. — №10. — С. 168—176.

⁷⁷³ Цит.за: Шапошникова Л. Мудрость веков // Наука и религия. — 1990. — № 2. — С.54.

⁷⁷⁴ див.: В. Львовичкина. Етнопсихологія. — К.: МАУП, 2002. — С. 18

⁷⁷⁵ Захаров Ю. Найденная Шамбала: Последняя тайна Города Богов. — М.: Яуза; Эксмо, 2006. — С.230-231.

⁷⁷⁶ Замойский Л. За фасадом масонского храма: Взгляд на проблему. — М.: Политиздат, 1990. — С.180.

⁷⁷⁷ Д'Альвейдр Сент Ив, Генон Р. Оракулы Великой Тайны: Между Шамбалой и Агартой. — М.: Эксмо, Яуза, 2005. — 320 с.

⁷⁷⁸ Сент—Ив д'Альвейдр. Миссия Индии в Европе. — Пг., 1915. — С.40.

⁷⁷⁹ Литвин-Гуцуляк Н. Лавкрафт як готичний місяць // Масони, хто ви? / Відп. ред. Р. Петрів. — Івано-Франківськ: Нова зоря. 1994. — С. 44—48; Елисеев А. Золотой век // Наследие предков. — 1995. — №1. — С.18-19.

⁷⁸⁰ Ладомир Коловрат. Арийская традиция // Наследие предков. — 1995. — №1. — С.10-11.

⁷⁸¹ Basarab O. Resistance by Rejection! // <http://www.narratif.narod.ru/resist01.htm>

⁷⁸² Блаватская Е. Тайная доктрина: В 4—х кн. — М.: ООО "АСТ"; Донецк: Сталкер, 2003. — Кн. 3. Пророчество о седьмой расе. — С.256—257.

⁷⁸³ Генон Р. Символы священной науки / Пер. с фр. Предисл. С. Ключникова. — М.: Беловодье, 2002. — С.189.

⁷⁸⁴ Блаватская Е.П. Тайная Доктрина. — М.: ООО "АСТ"; Донецк: Сталкер, 2003. — Кн.4. Загадка креста. — С.391, 420, 423, 431; Кн. 3. Пророчество о седьмой расе. — С.63, 117, 229.

- ⁷⁸⁵ Жук Н.А. Славяно-Арийские веды об исторических корнях сионизма // *Діалог цивілізацій: Сіонізм — найбільша загроза сучасній цивілізації: Матеріали Четвертої всесвітньої наукової конференції*. Київ, 3 червня 2005 р. — Київ: МАУП; МКА. 2006. — С.111-126; Жук Н.А. Русь дохристиянська: Неизвестная отечественная война 945-980 гг. — Харьков: Инфобанк, 2002. — 48 с.; Жук Н.А. Славяно-Арийские Веды о строении Вселенной и истории Человечества // *Энергоинформационная и интеллектуально-духовная деятельность Вселенной и наше мировоззрение*. — Харьков: Инфобанк, 2004. — С.115-143; Zhuck N.A. Slav-Aryan Vedas about the Universe Structure and Humanity History // *Spacetime and Substance*, 6, 1, 39 (2005). — <http://www.spacetime.narod.ru>; Славяно-Арийские Веды. — Омск: Асгардъ, 2001-2002. — Ч.1-4; Строгов Зореслав. Сибирский Сказ о Беловодье // *Аркаим*. — 2001. - №51. — <http://derjava-rus.ru/gazets.htm>
- ⁷⁸⁶ Рерих Н. Алтай — Гималаи: Путевой дневник / Предисл. К. Брэгдона. — Рига: Вида, 1992. — С. 44.
- ⁷⁸⁷ Севенард К.С. Великий Сфинкс смотрит на север // *Наука и религия*. — М., 2004. — № 6. — С.14—15.
- ⁷⁸⁸ Ислам на территории бывшей Российской империи: Энциклопедический словарь / Сост. и отв.ред. С.М. Прозоров. Указ. А.А. Хисматулин. Ред. Л.В. Негря. — М.: ИФ "Восточная литература" РАН, 1999. — Вып. 2. — С.93.
- ⁷⁸⁹ Щербаков В. Меч короля Артура // *На суше и на море, 1989: Повести. Рассказы. Очерки. Статьи* / Сост. Б.Т. Воробьев и др. — М.: Мысль, 1989. — С. 392.
- ⁷⁹⁰ Щокін Г. Людство і Віра // *Українська культура*. — 2005. — №9—10. — С.27.
- ⁷⁹¹ Оссендовский А. Ф. Люди, боги, звери / Пер. с польск. Предисл. О. Шишкина. Прилож. В. Михайловского. — М.: Яуза; Эксмо, 2005. — 478 с.
- ⁷⁹² Генон Р. Царь Мира / Пер. с фр. — Коломна: КЦ «Лига», 1993. — С. 6 —7, 24.
- ⁷⁹³ Михайловский В. Кем был Антоний Оссендовский ? // *Оссендовский А. Ф. Люди, боги, звери* / Пер. с польск. Предисл. О. Шишкина. Прилож. В. Михайловского. — М.: Яуза; Эксмо, 2005. — С. 386.
- ⁷⁹⁴ Стефанов Ю.Н. Мистики, оккультисты, эзотерики. — М.: Вече, 2006. — С.132.
- ⁷⁹⁵ Стефанов Ю.Н. Не заблудиться по пути в Шамбалу // *Вопр. философии*. — 1993. — №3,. — С.93.
- ⁷⁹⁶ Костон А. Обережно, Синархія! / *З франц.* — Івано-Франківськ: Нова зоря. 1994. — С. 24 — 29.
- ⁷⁹⁷ Андреев А.И. Время Шамбалы. — СПб.: ИД «Нева»; М.: «ОЛМА—ПРЕСС Образование», 2002. — 383 с.
- ⁷⁹⁸ Шишкин О. Искатели Шамбалы // *Окультиные силы СССР*. — СПб.: Северо—Запад, 1998. — С. 109—166.
- ⁷⁹⁹ Телицын В.Л. Проект «Аненербе»: Наследие предков и Третий рейх. — М.: Олимп; Изд—во Астрель; Изд —во АСТ, 2001. — 432 с. Гримвальд В. Германия и Тибет / Пер. с англ. // *Золотой грифон: Новое евразийское обозрение*. — 2002. — № 4. — С. 17 — 19.
- ⁸⁰⁰ Щербаков В. Меч короля Артура // *На суше и на море, 1989: Повести. Рассказы. Очерки. Статьи* / Сост. Б.Т. Воробьев и др. — М.: Мысль, 1989. — С. 372.
- ⁸⁰¹ Кульский А. Миссия розенкрейцеров. — К.: АСК, 1999. — С. 203—204.
- ⁸⁰² Шевелев И. На пути в Шамбалу: Приключения арийца: от Гиммлера к далай-ламе, от Альп до Гималаев // *Новое время*. — М., 2006. — №3, 22 января. — С.31.
- ⁸⁰³ Перминов П. Под сенью восьмиконечного креста (Мальтийский орден и его связи с Россией). — М.: Международные отношения, 1991. — С. 71, 93.
- ⁸⁰⁴ Риттерсгофф А. Самая высокая лестница // <http://www.nork.ru/creation/memphis-mizraim.html>
- ⁸⁰⁵ Гюисманс Ж.К. Геенна огненная / Пер. с фр. — М.: Крон-пресс, 1993. — С.53.
- ⁸⁰⁶ Стефанов Ю.Н. Мистики, оккультисты, эзотерики. — М.: Вече, 2006. — С.280-289; Зволінський А. Сатанізм у гуші зла. Рейнольд Р. Свідки Єгови. Хто вони? / Пер. з пол. і ред. проф. І. Козовика. — Ів.-Франківськ: ІФТКДІ, 1996. — С.32-33.
- ⁸⁰⁷ Зволінський А. Сатанізм у гуші зла. Рейнольд Р. Свідки Єгови. Хто вони? / Пер. з пол. і ред. проф. І. Козовика. — Ів.-Франківськ: ІФТКДІ, 1996. — С.57-58.
- ⁸⁰⁸ "... Сам Рене Генон за семилітній (1905-1912) період своєї близькості до спіритичних, масонських і "неогностичних" кіл Парижу встиг обзавестися всіма мислимими і немислимими "градусами" і "ступенями" цих зловіщо-балаганних товариств. Більше того: весною 1908 р., на засіданні членів Мартиністського ордену — воно супроводжувалося, як зазвичай, викликанням духів — присутні отримали від "розвітлених сутностей" *письмовий* наказ заснувати новий Орден тамплієрів і назначити гроссмейстером юного провінціала з Блуа (Р.Генона, - О.Г.)... Однак це не сподобалося Папюсу, і він наказав позбавити свого недавнього улюбленця всіх "градусів" і "ступенів" і виключити з підвладних йому організацій. Генон це рішення прийняв спокійно, бо на той час прийшов до висновку, що доктрини всіх цих "неоспіритуалістичних" шкіл — лишень "мішанина з погано перетравлених каббалістичних, неоплатоністичних і герметичних понять, сьак-так згрупованих довкола двох-трьох суто сучасних і західних ідей" ... Коли порвав з Папюсом та його оточенням, Генон входить в коло людей, які претендували на

володіння "чистими метафізичними пізнаннями". Надалі він намагався не згадувати їхніх імен, лише послався на загальну для всього людства "скарбницю традиційних знань", де майже на рівних правах сусідять богооткровенні тексти і фрагменти символічного орнаменту, апокрифічні легенди і наскельні малюнки, залишки мегалітичних споруд і народні казки..." (Стефанов Ю.Н. Мистики, окультисти, езотерики. — М.: Вече, 2006. — С.33, 40-41).

⁸⁰⁹ Накорчевский А.А. Японский буддизм: История людей и идей (От древности к раннему средневековью: Магия и эзотерика). — СПб: Азбука-калассика; Петербургское Востоковедение, 2004. — С.273.

⁸¹⁰ Ходос Э. Еврейский синдром-3: Забавные Протоколы сионских мудрецов. — Киев: ПЦ "Интертехнология", 2002. — С.95, 313, 314.

⁸¹¹ Блаватская Е.П. Тайная Доктрина. — М.: ООО "АСТ"; Донецк: Сталкер, 2003. — Кн.4. Загадка креста. — С.458 — 459.

⁸¹² Базанов В. Ученая республика. — М.-Л.: Наука, 1964. — С.58.

⁸¹³ "Оперативне масонство" вважає "... справжнім, потребуючим захисту секретом Братства тільки способи опізнання один одного", а не саму церемонію ритуалів, передання чи назви градусів посвячення (Найт К., Ломас Р. Ключ Хирама: Фараони, масони и утерянные свитки Иисуса. — М.: Эксмо, 2006. — С.12).

⁸¹⁴ Замойский Л.П. За фасадом масонского храма: взгляд на проблему. — М.: Политиздат, 1990. — С.138.

⁸¹⁵ Толпыго А. Лекции по истории Великой французской революции 1789 г. — К.: Основные ценности, 2004. — С.220.

⁸¹⁶ Замойский Л.П. За фасадом масонского храма: взгляд на проблему. — М.: Политиздат, 1990. — С.170.

⁸¹⁷ Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. — Т.17. — С.634.

⁸¹⁸ Ендрю Майкл Рамсей народився в Ері (Шотландія) в 1681 р., закінчив Едінбургський університет. В 1709 р. стає домашнім вчителем дітей графа Вемісського, емігрує у Францію, де під покровительством архієпископа Фенолонського приймає римо-католицизм. Згодом стає наставником в родині герцога де Шато Тьері і вчителем принца де Тюрренна. За вірну службу йому було даровано звання рицаря Ордена св. Лазаря. Згодом його запрошують в Рим вихователем принца Карла Едуарда, сина Якова II Стюарта і правнука того короля, який був одночасно шотландським королем Яковом VI і англійським Яковом I. Потім Рамсей перебирається у Францію, де серед якобітів пропагує ідеї рицарського масонства і як великий канцлер Великої ложі Парижу проголошує у своїй промові 21 березня 1737 р. (в паризькій ложі Св. Фоми) ідею єдності містерій Церери, Ісиди, Мінерви і Діани та їх стосунків до традиції масонів та рицарів-тамплієрів. Рамсей проголосив, що ложі масонів у Німеччині, Італії, Іспанії, Франції та Шотландії були утворені рицарями після повернення з Хрестового походу, що лорд-стюард Шотландії (предок Стюартів) в 1286 р. був великим магістром (майстром) і що чистоту традиції масонів зберегла саме Шотландська ложа.

⁸¹⁹ Стефанов Ю.Н. Мистики, окультисти, езотерики. — М.: Вече, 2006. — С.222.

⁸²⁰ Робинсон Д. Масонство: Забытые тайны / Пер. с англ. — М.: КРОН-ПРЕСС, 2000. — С.93.

⁸²¹ Робинсон Д. Масонство: Забытые тайны / Пер. с англ. — М.: КРОН-ПРЕСС, 2000. — С.254-255.

⁸²² Найт К., Ломас Р. Ключ Хирама: Фараоны, масоны и утерянные свитки Иисуса. — М.: Эксмо, 2006. — С.404-431.

⁸²³ Найт К., Ломас Р. Ключ Хирама: Фараоны, масоны и утерянные свитки Иисуса. — М.: Эксмо, 2006. — С.434-439.

⁸²⁴ Стефанов Ю.Н. Мистики, окультисти, езотерики. — М.: Вече, 2006. — С.223-224.

⁸²⁵ Муратова К.М. Мастера французской готики XII-XIII веков: Проблемы теории и практики художественного творчества. — М.: Искусство, 1988. — С.146.

⁸²⁶ Муратова К.М. Мастера французской готики XII-XIII веков: Проблемы теории и практики художественного творчества. — М.: Искусство, 1988. — С.154, 155, 156, 158, 166-167, 225.

⁸²⁷ Герцман Е. Тайны истории древней музыки. — СПб.: Азбука-классика; Нота МИ, 2004. — С.23.

⁸²⁸ Замойский Л.П. За фасадом масонского храма: взгляд на проблему. — М.: Политиздат, 1990. — С.100; Робинсон Д. Масонство: Забытые тайны / Пер. с англ. — М.: КРОН-ПРЕСС, 2000. — С.401.

⁸²⁹ Francossi G. La Massoneria nei suoi valori storici e ideali. — Milano, 1950. — P.49; Цит.за: Замойский Л.П. За фасадом масонского храма: взгляд на проблему. — М.: Политиздат, 1990. — С.86.

⁸³⁰ Замойский Л.П. За фасадом масонского храма: взгляд на проблему. — М.: Политиздат, 1990. — С.123-128.

⁸³¹ Робинсон Д. Масонство: Забытые тайны / Пер. с англ. — М.: КРОН-ПРЕСС, 2000. — С.93.

⁸³² Замойский Л.П. За фасадом масонского храма: Взгляд на проблему. — М.: Политиздат, 1990. — С.4-5.

⁸³³ Читачеві, думаю, відомий популярний історичний фільм-трилер "З пекла", знятий за книгою невідомого викривача масонства Стівена Найта "Джек-Потрошувач: Таємниця розкрита" (1976), де розповідається про те, що вбивства відомого маньяка, які відбувалися у згоді з масонськими ритуалами, здійснювалися особистим лікарем престолонаслідника, масоном ступеню "Рицар зі Сходу" з метою приховати факт таємного вінчання наслідника англійського престолу за католицьким обрядом.

⁸³⁴ О.С. Пушкин пише великому магістру П.С. Пуціну посвяту з масонською символікою:

В дыму, в крови, сквозь тучи стрел
Теперь твоя дорога;
Но ты предвидишь свой удел,
Грядущий наш Квируга!
И скоро, скоро смолкнет брань
Средь рабского народа,
Ты молоток возьмешь во длань
И воззовешь: свобода!
Хвалю тебя, о верный брат!
О каменщик почтенный!
О Кишенев, о темный град!
Ликуй, им просвещенный!

⁸³⁵ Базанов В. Ученая республика. — М.-Л.: Наука, 1964. — С.58.

⁸³⁶ Цит. за: Базанов В. Ученая республика. — М.-Л.: Наука, 1964. — С.63.

⁸³⁷ Тарасов Б.Н. Чаадаев. — М.: Мол.гвардия, 1986. — С.38-39.

⁸³⁸ Тарасов Б.Н. Чаадаев. — М.: Мол.гвардия, 1986. — С.134-138, 145.

⁸³⁹ Цит.за: Тарасов Б.Н. Чаадаев. — М.: Мол.гвардия, 1986. — С.158.

⁸⁴⁰ http://community.livejournal.com/ru_freemasonry/12621.html

⁸⁴¹ Бакулов А. Пи-Эжен Невё — свидетель трагедии // Наука и религия. — 1990. — №2. — С.23.

⁸⁴² Замойский Л.П. За фасадом масонского храма: взгляд на проблему. — М.: Политиздат, 1990. — С.181-182.

⁸⁴³ Crypto-Jews // <http://ansar-goutsouillac.blogspot.com/2007/06/crypto-jews.html>

⁸⁴⁴ Маромарко М. Масонство: Страницы истории / Пер. с итал. // Европейский альманах: История. Традиция. Культура / Отв. ред. А.О. Чубарян. — М.: Наука, 1990. — С. 161, 164; Петрів Р. Масони, хто ж ви? — Івано — Франківськ: [б.в.], 1992. — С. 38.

⁸⁴⁵ Уилсон Р.А. Моя жизнь после смерти (Космический триггер, том 3) / Перев. с англ. — К.: Янус, 2001. — С. 103, 107.

⁸⁴⁶ Сенченко М. "Культурна революція" в Україні, або Управління деградацією // Дніпро. — К., 2005. — № 1 — 2. — С.106.

⁸⁴⁷ Канигін Ю. Марксизм як сатанизм: Сторінки майбутньої книги // Українська культура. — К., 2003. — № 3—4. — С. 38—39.

⁸⁴⁸ Галеви Д. Жизнь Фридриха Ницше. — Рига: Спридитис, 1991. — С.150.

⁸⁴⁹ Галеви Д. Жизнь Фридриха Ницше. — Рига: Спридитис, 1991. — С.181.

⁸⁵⁰ Галеви Д. Жизнь Фридриха Ницше. — Рига: Спридитис, 1991. — С.200.

⁸⁵¹ Арган Дж.К. История итальянского искусства / Пер. с итал. — М.: Радуга, 1990. — Т.1. — С.34-35.

⁸⁵² Попов В. Лара Крофт против жидомасонов // <http://www.narratif.narod.ru/porov02.htm>

⁸⁵³ Замойский Л.П. За фасадом масонского храма: Взгляд на проблему. — М.: Политиздат, 1990. — С.177-178.

⁸⁵⁴ Слісаренко І. Нові акценти зовнішньої політики України: Інформаційно-комунікаційний аспект // Персонал. — 2005. - №12. — С.22.

⁸⁵⁵ Попов О. США і глобалістські концепції єврейського етносу // Персонал. — К., 2005. — №12. — С.38-50.

⁸⁵⁶ <http://www.inosmi.ru/translation/224531.html>

⁸⁵⁷ Гэллемар. Заговор против человечества (или Новый завет сатаны) // <http://www.liberty-zonne.ru/satan.html>

⁸⁵⁸ Елисеев А. Разведка и Магия, Порядок и Хаос // <http://a-eliseev.livejournal.com/260873.html>

⁸⁵⁹ Замойский Л.П. За фасадом масонского храма: Взгляд на проблему. — М.: Политиздат, 1990. — С.231.

⁸⁶⁰ Полякова Н.В. О роли "экспериментального" метода в политико-философской системе Ж. де Местра // Методология гуманитарного знания в перспективе XXI века: К 80-летию проф. М.С. Кагана. — СПб.: СПбФО, 2001. — С.102-104; Соловьев В.С. Жозеф де Мэстр // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона. — СПб, 1897. Т. XX.

⁸⁶¹ Бейджент М., Лей Р., Линкольн Г. Святая Кровь и Святой Грааль. — М.: "Крон—пресс", 1997. — С. 107 — 109

⁸⁶² Жижек С. Добро пожаловать в пустыню Реального / Пер. с англ. — М.: Фонд «Прагматика культуры», 2002. — С.23.

⁸⁶³ Цит.за: Базанов В. Ученая республика. — М.-Л.: Наука, 1964. — С.75.

⁸⁶⁴ Стефанов Ю.Н. Мистики, оккультисты, эзотерики. — М.: Вече, 2006. — С.36, 38, 46.

⁸⁶⁵ Бейджент М., Ли Р., Линкольн Г. Мессинское наследие / Пер. с англ. — М.: Эксмо, 2005. — С.329, 330-331, 379-380, 381, 413-414, 415.

⁸⁶⁶ Бейджент М., Ли Р., Линкольн Г. Мессинское наследие / Пер. с англ. — М.: Эксмо, 2005. — С.419, 420, 421, 430, 422.

⁸⁶⁷ Стефанов Ю.Н. Мистики, оккультисты, эзотерики. — М.: Вече, 2006. — С.168-178; Гоголицын Ю. Тайные учителя человечества. — СПб: Питер, 2006. — С.245-247.

⁸⁶⁸ Тарасов Б. Чаадаев. — М.: Мол.гвардия, 1986. — С.179-180.

⁸⁶⁹ Уилсон Р.А. Моя жизнь после смерти (Космический триггер, том 3) / Перев. с англ. — К.: Янус, 2001. — С.54 — 55, 97.

⁸⁷⁰ Лічо Джеллі в юнацькі роки був добровольцем в Італійському корпусі і боровся з комуністами в Іспанії. Після повернення видав книгу "Вогонь!.. Легіонерська хроніка антибільшовицького повстання в Іспанії". Як офіцер італійської армії, служив у окупованих Албанії та Югославії, присягає на вірність італійській соціалістичній республіці, але в 1944 р. стає агентом контррозвідки 5-ї армії США. Зокрема, вважається, що Л. Джеллі відводилася одна з провідних ролей в проекті американського Управління стратегічних служб (№ 9ф 32199 від 15 вересня 1944 р.) для використання масонських лож т.з. групи "площі Ісуса" ("Велика Світла Ложа Алам", очолена сицилійським князем Джованні Алліата ді Монтерале і яка відкололася від "Великого Сходу Італії", що стала неформально називатися "група палацу Джустиніані", розгромлена в 20-х рр. Муссоліні) як прикриття для антикомуністичних терористичних організацій (відомо, що начальник УСС У. Доннован, брати Даллеси і багато інших чинів ЦРУ були американськими масонами), а безпосередньо керували проектом масони — великий магістр П. Кортіні, резидент УСС в Італії, протестантський пастор Ф. Джільотті та колишній командир італійських добровольців-інтернаціоналістів (на боці республіканців в Іспанії; відомо, що президент Іспанської республіки М. Асанья та його оточення були масонами) Р. Паччарді (надалі — міністр оборони в післявоєнній Італії та пізніше — лідер партії "Нова республіка"). Після війни Л. Джеллі виїжджає на Сардинію та емігрує в Аргентину, де вступає в партію хустісіалістів Х. Перона (значно пізніше, вже в 70-х рр. Л. Джеллі стає близьким до Перона і стає радником посольства Аргентини в Римі). Після повернення в 1948 р. на батьківщину, стає співробітником італійських спецслужб, членом християнсько-демократичної партії, займається комерцією (продає величезні партії матрасів для баз НАТО в Італії), стає менеджером текстильного синдикату братів Леболе в Ареццо. Призначення в 1971 р. Л. Джеллі організаційним секретарем ложі П2 було компромісним рішенням уникнути інтриг між двома гілками італійського масонства. В ложу приймалися в готелі "Ексельсіор" на вулиці Віа Венето в Римі, навпроти посольства США, в присутності великого магістра Гамберіні. Для прикриття діяльності ложі створюється інформаційне агенство "Оссерваторе політико" та щотижневик "Сеттіманале". За допомогою латиноамериканських контактів Л. Джеллі створює "Всесвітню організацію масонської допомоги" (ОМПАМ) та ставить під свій контроль опонентів всередині Італії з ложі "П1", створеної великим магістром "Великого Сходу Італії" Сальвіні. Також за допомогою авторитетного масона професора Паоло Сіньореллі та його групи "Терца позіціоне" Л. Джеллі розпочав об'єднання ультраправих і ультралівих груп в єдину могутню організацію ("суперкландестіні") всеєвропейського масштабу — "Регулятори-Патріоти свободи". Однак, якщо традиційне масонство навіть боролось проти клерикалізму з боку католицької церкви, Л. Джеллі з ложею П2 вирішили зрадити цьому традиційному для італійських масонів "анти-клерико-комунізму", видав циркуляр про "відкидання філософії" масонства і визначення пріоритетними конкретні насущні проблеми і пішов на контакт з Ватиканом за допомогою католицького містика Лопеса Регі, близького до Ізабеліти Перон і керівника аргентинських "ескадронів смерті", та Роберто Кальві, директора "Банко Амброзіані", який традиційно співпрацював з Ватиканом (зокрема, американським архієпископом Паоло Марцінкусом, управителем "Istituto per lo Ordine di Religione", для фінансування польської "Солідарності"), та його колегою Ортолани, що мав тісні контакти з Мальтійським орденом. Проте це дало змогу опонентам Джеллі в союзі з банківськими домами Лазара і Ротшільда нанести удар спочатку в економічній сфері діяльності ложі П2, а потім здати в 1981 р. саму ложу владі Італії. В результаті Л. Джеллі потрапляє в швейцарську тюрму Шан Доллон, з якої втікає у Латинську Америку, Кальві знаходять повішеним під мостом "Чорних братів" ("Блекфрайерс Брідж") у Лондоні, а банкір ложі Мікеле Сіндона, засуджений до пожиттєвого ув'язнення, був отруєний в тюрмі ціаністим калієм, підмішаним у філіжанку кави. В 1987 р. Л. Джеллі знову був заарештований і згодом засуджений до 8 років за сприяння терористам. В 1988 р. він видав апологетичну книгу "Істина".

⁸⁷¹ Уилсон Р.А. Моя жизнь после смерти (Космический триггер, том 3) / Перев. с англ. — К.: Янус, 2001. — С.51—52.

⁸⁷² Замойский Л.П. За фасадом масонского храма: Взгляд на проблему. — М.: Политиздат, 1990. — С.24-25.

⁸⁷³ Дугин А. Звезда невидимой Империи (О Жане Парвулеско) // <http://www.mesogaia-sarmatia.narod.ru/dugin-parvulesco.htm>

⁸⁷⁴ Шалагінов Б.Б. Шлях Гете: Життя. Філософія. Творчість. — Харків: Ранок; Веста, 2003. — С. 267—278.

⁸⁷⁵ Plotnikov A. To Mega Therion // Music of Astral Spheres. — 2000. — N1. — Р.4-5.

- ⁸⁷⁶ Браун П. Культ святых, его становление и роль в латинском христианстве. — М.: РОССПЭН, 2004. — 207 с.
- ⁸⁷⁷ Аврех А.Я. Массонство и революция. — М.: Политиздат, 1990. — С. 235.
- ⁸⁷⁸ Архив Ордена Anszugard // <http://www.loveyourace.front.ru/ansuz.html>
- ⁸⁷⁹ Дугин А. Г. Комментарии к "Трактату о микрокосме" Базиля Валентина // "Милый ангел". — М., "Арктогея", 1991. — С. 105
- ⁸⁸⁰ у івриті ступені порівняння в відсутні і вища якість передається через посередництво множини. Атеїстичні ж невігласи розгорнули теорію, що слово Елохім "Боги" свідчить про політеїзм євреїв.
- ⁸⁸¹ Д'Альвейдр Сент—Ив, Генон Р. Оракулы Великой Тайны. Между Шамбалой и Агартой. — М.: Эксмо, Яуза, 2005. — С.242.
- ⁸⁸² Кульский А. Миссия розенкрейцеров. — К.: АСК, 1999. — С. 32—33.
- ⁸⁸³ Гусева Н.Р. Раджастханцы: Народ и проблема. — М.: Наука, Гл.ред.вост.наук., 1989. — С.116.
- ⁸⁸⁴ Стефанов Ю.Н. Мистики, оккультисты, эзотерики. — М.: Вече, 2006. — С.117, 118.
- ⁸⁸⁵ Блаватская Е. Тайная доктрина: В 4-х кн. — М.: ООО "АСТ"; Донецк: Сталкер, 2003. — Кн. 3. Пророчество о седьмой расе. — С.360, 410.
- ⁸⁸⁶ Блаватская Е. Тайная доктрина: В 4-х кн. — М.: ООО "АСТ"; Донецк: Сталкер, 2003. — Кн. 3. Пророчество о седьмой расе. — С.530.
- ⁸⁸⁷ Блаватская Е. Тайная доктрина: В 4-х кн. — М.: ООО "АСТ"; Донецк: Сталкер, 2003. — Кн. 3. Пророчество о седьмой расе. — С.414 — 415.
- ⁸⁸⁸ Блаватская Е. Тайная доктрина: В 4-х кн. — М.: ООО "АСТ"; Донецк: Сталкер, 2003. — Кн. 3. Пророчество о седьмой расе. — С.535, 538.
- ⁸⁸⁹ Скрынникова Т.Д. Идеи "Сокровенного сказания" о власти в летописях XVII в. // Mongolica: К 750—летию "Сокровенного сказания". — М., 1993. — С.165
- ⁸⁹⁰ Древнеегипетская Книга Мертвых: Слово Устремленного к Свету. — М.: Эксмо, 2003. — С.341—347, 367—368.
- ⁸⁹¹ Блаватская Е. Тайная доктрина: В 4—х кн. — М.: ООО "АСТ"; Донецк: Сталкер, 2003. — Кн. 3. Пророчество о седьмой расе. — С.36.
- ⁸⁹² Рол Д. Генезис цивилизации: Откуда мы произошли ... / Пер. с англ. — М.: Эксмо, 2002. — С.388—389.
- ⁸⁹³ Бьювэл Р., Джилберт Э. Созвездие Ориона и фараоны Египта. — М.: Вече, 1996 / Пер. с англ. // <http://chudesa.by.ru/Piramids9.htm>
- ⁸⁹⁴ Завадовский Ю.Н. Лингвистические и культурные влияния народов внутренней Африки на Древний Египет // Древний Египет и древняя Африка: Сборник статей, посвящённых памяти ак. В.В. Струве. — М, 1967. — С. 31.
- ⁸⁹⁵ Соколов Г.И. Искусство этрусков. — М.: Искусство, 1990. — С.53.
- ⁸⁹⁶ Стефанов Ю.Н. Мистики, оккультисты, эзотерики. — М.: Вече, 2006. — С.223.
- ⁸⁹⁷ Стефанов Ю.Н. Мистики, оккультисты, эзотерики. — М.: Вече, 2006. — С.63.
- ⁸⁹⁸ Найт К., Ломас Р. Ключ Хирама: Фараоны, масоны и утерянные свитки Иисуса. — М.: Эксмо, 2006. — С.135-207, 447.
- ⁸⁹⁹ Шандель Р. Між да Вінчі та Люцифером: Чому Ватикан заборонив книжку "Код да Вінчі" / З іспан.. — Харків: КК "КСД", 2006. — С. 208-214.
- ⁹⁰⁰ Рубинштейн Р.И. Атон // Мифы народов мира. — Т.1. — С.122.
- ⁹⁰¹ Морозов А. Загадка культа Атона // Наука и религия. — 1990. — №3. — С.36-39.
- ⁹⁰² Трунгпа Ч. Шамбала: Священный путь воина / Пер. с англ. Предисл. К.Р. Джимиан. — К.: София; М.: ИД «Гелиос», 2001. — С. 20.
- ⁹⁰³ Иванускайте Ю. Путешествие в Шамбалу / Пер. с литов. — М.: София, Гелиос, 2002. — С. 9 — 10.
- ⁹⁰⁴ Трунгпа Ч. Шамбала: Священный путь воина / Пер. с англ. Предисл. К.Р. Джимиан. — К.: София; М.: ИД «Гелиос», 2001. — С. 20— 21.
- ⁹⁰⁵ Торчинов Е.А. Даосизм: Опыт историко-религиозного описания. — СПб.: Лань, 1998. — С. 203 — 204.
- ⁹⁰⁶ Эйдлин Л.З. «Персиковый источник» Тао Юань-мина // Народы Азии и Африки. — 1963. — № 6. — С. 112.
- ⁹⁰⁷ Эйдлин Л.З. «Персиковый источник» Тао Юань-мина // Народы Азии и Африки. — 1963. — № 6. — С. 108 — 109.
- ⁹⁰⁸ Цит.за: Эйдлин Л.З. «Персиковый источник» Тао Юань-мина // Народы Азии и Африки. — 1963. — № 6. — С. 109 — 110.
- ⁹⁰⁹ Шамбала — это не миф... / Автор — сост. Н.Е. Ковалева. — М.: РИПОЛ КЛАССИК, 2002. — С. 13.
- ⁹¹⁰ Гуляев В.И. К вопросу об азиатских влияниях на древние цивилизации Центральной Америки (Современное состояние вопроса) // Археология Старого и Нового Света / Отв.ред. Н.Я. Мерперт, П.М. Кожин. — М.:

Наука, 1966. — С. 261.

⁹¹¹ Гуляев В.И. К вопросу об азиатских влияниях на древние цивилизации Центральной Америки (Современное состояние вопроса) // Археология Старого и Нового Света / Отв.ред. Н.Я. Мерперт, П.М. Кожин. — М.: Наука, 1966. — С. 262.

⁹¹² Willey G.R. The Early Great Styles and the Rise of the Pre-Columbian Civilization // American Anthropologist. — 1962. — Vol. 64, N 1. — P. 1—14; Marin—Parmentier M. Sur Quetzalcoatl, dieu du vent, serpent a plumes de mexique ancien // VII Международный конгресс антропологических и этнографических наук. — М.: Наука, Гл.ред.вост.лит., 1971. — Т.ХІ. — С. 132 — 136; Кнорозов Ю.В. Пантеон древних майя // VII Международный конгресс антропологических и этнографических наук. — М.: Наука, Гл.ред.вост.лит., 1971. — Т.ХІ. — С. 126 — 131; Вайнтруб І. Царство стародавніх майя: "Словесний портрет" сакральної культури майянської цивілізації // Людина і світ. — 1998. — № 7. — С. 35 — 39; Гуцуляк О. Атлантида: Війна Традицій // <http://www.mesogaia.il.if.ua/atlant.htm>; Баглай В.Е. Природа, боги и человек в древнемексиканской мифологии // Латинская Америка. — М., 1977. — № 4. — С. 166 — 183.

⁹¹³ Мурзаев Э.М. Очерки топонимики. — М.: Мысль, 1974. — С. 296.

⁹¹⁴ Мурзаев Э.М. Словарь народных географических терминов. — М.: Мысль, 1984. — С.506, 543 — 545.

⁹¹⁵ Гумилев Л.Н. Этногенез и биосфера Земли. — СПб.: Кристалл, 2001. — С. 68.

⁹¹⁶ Легенды и сказки Центральной Азии, собранные А.П. Бенигсен. — Спб., 1912. — С. 141.

⁹¹⁷ Джонг Э. Калачакра-Мандала и феминизм / Пер. с англ. // Духовный Рассвет: Журнал эзотерического гнозиса. — Тула, 1994. — №2. — С.41 — 44.

⁹¹⁸ Парнов Е. Звездные знаки. — М.: Знание, 1978. — С. 49.

⁹¹⁹ Мурзаев Э.М. Очерки топонимики. — М.: Мысль, 1974. — С. 252.

⁹²⁰ Жуковская Н.Л. Формы проявления культа природы в пантеоне и ритуалах ламаизма // Религия и мифология народов Восточной и Южной Азии / Отв.ред. И.А. Кривелев, Г.Г. Стратанович. — М.: Наука, 1970. — С. 108.

⁹²¹ Друженко А.А. Сад и Руина (Тождественное различие двух символов и его архитипический исток) // Вестник МГУ. Сер.7. Философия. — 2003. — № 5. — С.92.

⁹²² Шевченко В.В. Человек Кампанеллы // Человек. — М., 2004. — № 5. — С. 57.

⁹²³ Диакон Андрей Кураев «Сатанизм для интеллигенции». — Москва, 1997.

⁹²⁴ Андреев А.И. Время Шамбалы. — СПб.: ИД «Нева»; М.: «ОЛМА-ПРЕСС Образование», 2002. — С. 8.

⁹²⁵ Рерих Ю.М. К изучению Калачакры / Пер. с англ. // <http://www.mesogaia.il.if.ua/roerih.htm>

⁹²⁶ Телицын В.Л. Проект «Аненербе»: Наследие предков и Третий рейх. — М.: Олимп; Изд-во Астрель; Изд-во АСТ, 2001. — С. 284 — 287.

⁹²⁷ Навзоров Г.Е. Иконография буддизма (Китай — Тибет — Япония). — М.: Аримаспейя, 1995. — С. 287 — 289.

⁹²⁸ Рерих Ю.М. К изучению Калачакры / Пер. с англ. // <http://www.mesogaia.il.if.ua/roerih.htm>

⁹²⁹ Еко У. Дзен і Захід / З італ. // Всесвіт. — Київ, 1991. — №3. — С. с.165.

⁹³⁰ Мерло — Понті М. Феноменологія сприйняття / З фр. // Читанка з історії філософії: У 6 кн. / Під ред. Г.І. Волинки. — К.: Довіра, 1993. — Кн.6. — С.120.

⁹³¹ Тэрбиш Л. Учение о «Колесе времени» в Монголии // Вопросы истории естествознания и техники. — Москва, 1989. — №4. — С.93 — 95.

⁹³² Пагсам-джонсан: История и хронология Тибета / Перев. с тибет., предисл. и коммент. Р.Е. Пубаева. — Новосибирск: Наука, Сибир. отд-ние, 1991. — С.183.

⁹³³ Пагсам-джонсан: История и хронология Тибета / Перев. с тибет., предисл. и коммент. Р.Е. Пубаева. — Новосибирск: Наука, Сибир. отд-ние, 1991. — С.20.

⁹³⁴ Пагсам-джонсан: История и хронология Тибета / Перев. с тибет., предисл. и коммент. Р.Е. Пубаева. — Новосибирск: Наука, Сибир. отд-ние, 1991. — С.214.

⁹³⁵ Пагсам-джонсан: История и хронология Тибета / Перев. с тибет., предисл. и коммент. Р.Е. Пубаева. — Новосибирск: Наука, Сибир. отд-ние, 1991. — С.138,220

⁹³⁶ Пагсам-джонсан: История и хронология Тибета / Перев. с тибет., предисл. и коммент. Р.Е. Пубаева. — Новосибирск: Наука, Сибир. отд-не, 1991. — С.217.

⁹³⁷ Пагсам-джонсан: История и хронология Тибета / Перев. с тибет., предисл. и коммент. Р.Е. Пубаева. — Новосибирск: Наука, Сибир. отд-ние, 1991. — С.182.

⁹³⁸ Накорчевский А.А. Японский буддизм: История людей и идей (От древности к раннему средневековью: Магия и эзотерика). — СПб: Азбука-калассика; Петербургское Востоковедение, 2004. — С.63—64.

⁹³⁹ Накорчевский А.А. Японский буддизм: История людей и идей (От древности к раннему средневековью: Магия и эзотерика). — СПб: Азбука—калассика; Петербургское Востоковедение, 2004. — С.315 — 316.

⁹⁴⁰ Ахметьянов Р.Г. Общая лексика духовной культуры народов Среднего Поволжья. — М., 1981. — С.14.

- ⁹⁴¹ Сагалаев А.М. Мифология и верования алтайцев: Центрально-азиатские влияния. — Новосибирск: Наука, Сибирское отд-ние, 1984. — С.42-43, 46-47.
- ⁹⁴² Сагалаев А.М. Мифология и верования алтайцев: Центрально-азиатские влияния. — Новосибирск: Наука, Сибирское отд-ние, 1984. — С. 46.
- ⁹⁴³ Сагалаев А.М. Мифология и верования алтайцев: Центрально-азиатские влияния. — Новосибирск: Наука, Сибирское отд-ние, 1984. — С. 53.
- ⁹⁴⁴ Рерих Н.К. Избранное / Сост. В.М. Сидоров. — Москва: Сов.Россия, 1979. — С.166 — 167.
- ⁹⁴⁵ Иванников А. Тибето—иранский ключ к природе коранических "Йаджудж ва Маджудж" // <http://www.arctogaia.com/faq/gogmagog.htm>
- ⁹⁴⁶ Сагалаев А.М. Мифология и верования алтайцев: Центрально-азиатские влияния. — Новосибирск: Наука, Сибирское отд-ние, 1984. — С. 75.
- ⁹⁴⁷ Рерих Н. Тердыня пламенная. — Рига: Виеда, 1991. — С. 195 — 196
- ⁹⁴⁸ Рерих Е. Криптограммы Востока // Духовный Рассвет: Журнал эзотерического гнозиса. — Тула, 1994. — №2. — С.12 — 13.
- ⁹⁴⁹ Томас Е. Шамбала, оаза світла // Всесвіт. — Київ, 1991. — №9. — С. 222.
- ⁹⁵⁰ Томас Е. Шамбала, оаза світла // Всесвіт. — Київ, 1991. — №9. — С. 223.
- ⁹⁵¹ Шамбала — это не миф... / Автор — сост. Н.Е. Ковалева. — М.: РИПОЛ КЛАССИК, 2002. — С. 10 — 11.
- ⁹⁵² Левалуа К. Калки, десятый Аватара. — М.: Дхармалока, 1999. — С.12—15.
- ⁹⁵³ Рерих Н. Алтай — Гималаи: Путевой дневник / Предисл. К. Брэгдона. — Рига: Виеда, 1992. — С.103.
- ⁹⁵⁴ Рерих Н. Алтай — Гималаи: Путевой дневник / Предисл. К. Брэгдона. — Рига: Виеда, 1992. — С.298.
- ⁹⁵⁵ Рерих Н. Алтай — Гималаи: Путевой дневник / Предисл. К. Брэгдона. — Рига: Виеда, 1992. — С. 52.
- ⁹⁵⁶ Рерих Н.К. Избранное / Сост. В.М. Сидоров. — Москва: Сов.Россия, 1979. — С.156.
- ⁹⁵⁷ Памятники литературы Древней Руси: XIII век / Вступ.ст. Д.С. Лихачева. Сост. и общ.ред. Д.С. Лихачева. — М.: Худ.лит-ра, 1981. — С. 219 — 223.
- ⁹⁵⁸ Рудзитис Р. Братство Грааля / Пер. с латыш. — Рига: Угунс, 1994. — С.17.
- ⁹⁵⁹ Сагалаев А.М. Мифология и верования алтайцев: Центрально-азиатские влияния. — Новосибирск: Наука, Сибирское отд-ние, 1984. — С.7.
- ⁹⁶⁰ Жумаганбетов Т.С. Культ Тенгри как основа государственной идеологии Древнетюркского каганата // Восток. — 2006. - №2. — С.120.
- ⁹⁶¹ Телицын В.Л. Проект «Аненербе»: Наследие предков и Третий рейх. — М.: Олимп; Изд-во Астрель; Изд-во АСТ, 2001. — С. 308.
- ⁹⁶² Телицын В.Л. Проект «Аненербе»: Наследие предков и Третий рейх. — М.: Олимп; Изд-во Астрель; Изд-во АСТ, 2001. — С. 308 — 310.
- ⁹⁶³ Листопадов Н. В поисках таинственной страны Шабат // Азия и Африка сегодня. — 2006. — №1. — С.56 — 63.
- ⁹⁶⁴ Иванов Вяч.Вс. Ранние коптские заимствования в славянском // Славянская языковая и этноязыковая системы в контакте с неславянским окружением / Отв.ред. Т.М. Николаева. — М.: Языки славянской культуры, 2002. — С. 55 — 60; див. також: Лазарев Е. Египет и Русь: Солнечная связь // Наука и религия. — М., 1989. — № 6. — С.40—42.
- ⁹⁶⁵ Рабеманандзара Р. Мадагаскар: История мальгашской нации / Пер. с фр. Ред. и предисл. М.Н. Машкина. — М.: Инлитиздат, 1956. — С. 36.
- ⁹⁶⁶ Summers R. Zimbabwe: A Rhodesian Mystery. — Cape Town, 1963. — P.19. Цит.за: Кларк Дж.Д. Доисторическая Африка / Пер. с англ. — М.: Наука, Гл.ред.восточ.лит., 1977. — С. 11.
- ⁹⁶⁷ Рерих Ю.М. К изучению Калачакры / Пер. с англ. // <http://www.mesogaia.il.if.ua/roerih.htm>
- ⁹⁶⁸ Рерих Ю.М. К изучению Калачакры / Пер. с англ. // <http://www.mesogaia.il.if.ua/roerih.htm>
- ⁹⁶⁹ Allen Ch. The Search for Shangri-La : A Journey into Tibetan History. — Abacus (UK), 2000. — P. 273; Андреев А.И. Время Шамбалы. — СПб.: ИД «Нева»; М.: «ОЛМА-ПРЕСС Образование», 2002. — С. 22 — 23.
- ⁹⁷⁰ Кузьмина Е.Е. Культура Свата и её связи с Северной Бактрией // Краткие сообщения Института археологии АН СССР. — М., 1972. — Вып. 132. — С. 116 — 121; Antonini Ch.S. More about Swat and Central Asia // East and West. — 1973. — Vol.23, N 2—3. — P. 235—244.
- ⁹⁷¹ Клейн Л. От Днепра до Инда // Знание — сила. — 1984. — № 7. — С. 17—20.
- ⁹⁷² Редер Д.Г. Пришельцы в Египте в XVI в. до н.э. // Древний Восток и античный мир: Сб.стт., посвящ. Вс.И. Авдиеву. — М.: Изд-во МГУ, 1972. — С.21—26.
- ⁹⁷³ Васильев Л.С. Социальная структура и динамика древнекитайского общества // Проблемы истории докапиталистических обществ. — М., 1968. — С.460; Васильев Л.С. Проблемы генезиса китайской

- цивилизации. — М., 1976. — С.311 — 321; Павленко Ю.В. Праславяне и арии: Древнейшая история индоевропейских племен. — К., 2000. — С. 246—255.
- ⁹⁷⁴ Клейн Л.С. Откуда арии пришли в Индию? // Вестник Ленинград. ун—та. — 1980. — № 20. Вып.4. — С. 37 — 38.
- ⁹⁷⁵ Клейн Л.С. Индоарии и скифский мир: Общие истоки идеологии // Народы Азии и Африки. — М., 1987. — № 5. — С. 63 — 96.
- ⁹⁷⁶ Orofino G. A Propos of Some Foreign Elements in the Kalachakratantra // Proceedings of the 7th Seminar of the International Association of Tibetan Studies. Graz, 1995. — Wien, 1997. — Vol. II. — P. 722 — 724.
- ⁹⁷⁷ Можейко И. Хозяин замка Аламут и его наследники // Наука и религия. — М., 1987. — № 7. — С. 59 — 64.
- ⁹⁷⁸ Бенгтсон Г. Правители эпохи эллинизма / Пер. с нем. Предисл. Э.Д. Фролова. — М.: Наука, Гл.ред.восточ.лит-ры, 1982. — С.64.
- ⁹⁷⁹ Бонгард—Левин Г.М., Грантовский Э.А. От Скифии до Индии: Загадки истории древних ариев. — М.: Мысль, 1974. — С.54 — 55.
- ⁹⁸⁰ Гумилёв Л. Страна Шамбала в легенде и в истории // Гумилев Л.Н. Древний Тибет / Сост. И.В. Мамаладзе. — М.: ДИ-ДИК, 1993. — С. 298 — 303; Гумилёв Л. Страна Шамбала в легенде и в истории // Золотой грифон: Новое евразийское обозрение. — М., 2001. — № 3. — С. 46; впервые опубликовано в: // Азия и Африка сегодня. — 1968. — № 5.
- ⁹⁸¹ Шифман И.Ш. Сирийское общество эпохи принципата (I — III вв. н.э.). — М.: Гл.ред.вост.лит., 1977. — 13 — 14.
- ⁹⁸² Сузнель А. де Символика людського тіла / З франц. — К.: Знання-Пресс, 2003. — С. 129.
- ⁹⁸³ Кюмон Ф. Мистерии Митры. Пер. с фр. — СПб.: Евразия, 2000. — С.85—86.
- ⁹⁸⁴ Хроники длинноволосых королей / Пер. с лат., статьи и сост. Н. Горелова. — СПб.: Азбука—классика, 2004. — С.290 — 292.
- ⁹⁸⁵ Дандамаева М.М. Понятия "Ассирия", "Вавилония", "Месопотамия" в античной традиции // История и языки Древнего Востока: Памяти И.М. Дьяконова. — СПб.: Петербургское Востоковедение, 2002. — С. 63 — 65.
- ⁹⁸⁶ Щенников В. Кто вы, друзья? // Азия и Африка сегодня. — 1995. — № 6. — С.45.
- ⁹⁸⁷ Генон Р. Символ священной науки / Пер. с фр. Предисл. С. Ключникова. — М.: Беловодье, 2002. — С. 73 — 74, 126; див. також С.123.
- ⁹⁸⁸ Шлюмберже Д. Эллинизированный Восток: Греческое искусство и его наследники в несередземноморской Азии / Пер. с франц. Общ.ред. и предисл. Б.Я. Ставиского. Послесл. Г.А. Кошеленко. — М.: Искусство, 1985. — С.21.
- ⁹⁸⁹ Рерих Ю.М. К изучению Калачакры / Пер. с англ. // <http://www.mesogaia.il.if.ua/roerih.htm>
- ⁹⁹⁰ Колледж М. Парфяне: Последователи пророка Заратустры / Пер. с англ. — М.: ЗАО Центрполиграф, 2004. — 190 с.
- ⁹⁹¹ Щербаков В.И. Асгард и ваны // Дорогами тысячелетий: Книга третья: Сб.ист.ст. и очерков / Под общ.ред. А.Ф. Смирнова. — М.: Мол.гвардия, 1989. — С.84 — 86; див. також: Кубанов А.Х. Ассия и Асгард на Кавказе, или По следам Тура Хейердала: Очерки и заметки. — М.: Илекса; Ставропольсервисшкола, 2004. — Вып. V. — 240 с.
- ⁹⁹² Мурзаев Э.М. Очерки топонимики. — М.: Мысль, 1974. — С. 229.
- ⁹⁹³ Блаватская Е.П. Из пещер и дебрей Индостана. — М.: Эксмо, 2003. — С.324. 331.
- ⁹⁹⁴ Капанцян Г.А. Историко-лингвистическое значение топонимики древней Армении // Научные труды Ереванского университета. — Ереван, 1940. — Т. 14.
- ⁹⁹⁵ Бейджент М., Ли Р., Линкольн Г. Мессианское наследие / Пер. с англ. — М.: Эксмо, 2005. — С.97, 98.
- ⁹⁹⁶ Иосиф Флавий. Иудейские древности / Пер. с греч. Г.Г. Генкеля. — СПб., 1890. — Т.2. — Кн. XVIII, гл. 1. пп. 2-5.
- ⁹⁹⁷ Найт К., Ломас Р. Ключ Хирама: Фараоны, масоны и утерянные свитки Иисуса. — М.: Эксмо, 2006. — С.105.
- ⁹⁹⁸ Дьяконов И.М. История Мидии: От древнейших времен до конца IV века до н.э. — М. — Л.: Изд—во АН СССР, 1956. — С. 345; Грантовский Э.А. Сагаратии и XIV округ государства Ахеменидов по списку Геродота (III, 93) // Краткие сообщения Института народов Азии. — М., 1962. — № 46. — С.227.
- ⁹⁹⁹ Левек П. Эллинистический мир /Пер. с фр. Комментар. и послесл. Г.А. Кошеленко. — М.: Наука, Гл.ред.вост.лит-ры, 1989. — С.37; Федоров — Давыдов Г.А. На окраинах античного мира. — М.: Наука, 1975. — С.38 — 50.
- ¹⁰⁰⁰ Кошеленко Г.А. Культура Парфии. — М.: Наука, 1966. — С. 99.

- ¹⁰⁰¹ Кошеленко Г.А. Греческий полис на эллинистическом Востоке. — М.: Наука, 1979. — С. 137 — 138, 141 — 142.
- ¹⁰⁰² Давыдов А.Д. Топонимика Афганистана как исторический источник // Восток. — М., 2001. — №2. — С.9.
- ¹⁰⁰³ Давыдов А.Д. Топонимика Афганистана как исторический источник // Восток. — М., 2001. — № 2. — С.5.
- ¹⁰⁰⁴ История Афганистана с древнейших времен до наших дней / Отв.ред. Ю.В. Ганковский. — М.: Мысль, 1982. — С.26; Массон В.М., Ромодин В.А. История Афганистана: В 2-х тт. — М.: Наука, 1964. — Т.1. — с. 58.
- ¹⁰⁰⁵ Бонгард — Левин Г.М., Ильин Г.Ф. Древняя Индия: Исторический очерк. — М.: Наука, Гл.ред.вост. лит., 1969. — С. 478 — 479; Бонгард—Левин Г.М., Гаибов В.А., Кошеленко Г.А. Распространение христианства на Востоке (В свете исследований памятников Дура—Европос) // Вестник древней истории. — 2005. — №3. — С.58 — 72.
- ¹⁰⁰⁶ Сказания из «Шахнаме» / Пер. с тадж. Отв.ред. С. Улуг-зода. — Душанбе: Адиб, 1989. — С.56.
- ¹⁰⁰⁷ Бойс М. Зороастрийцы: Верования и обычаи / 2-е изд., испр. Пер. с англ. и примеч. И.М. Стеблин—Каменского. Отв.ред. и послесл. Э.А. Грантовский. М.: Наука, Гл.ред.вост.лит., 1988. — С.108 — 109.
- ¹⁰⁰⁸ Boyce M. On Sacred Fires of Zoroastrians // Bulletin of the Oriental Research. — 1968. — V.31, N1. — P.52 —68.
- ¹⁰⁰⁹ Бокщанин А.Г. Парфия и Рим (Исследование о развитии международных отношений позднего периода истории античного мира. — М.: Изд—во МГУ, 1966. — Ч.II. Система политического дуализма в Передней Азии. — С.97 — 98.
- ¹⁰¹⁰ Бойс М. Зороастрийцы: Верования и обычаи / 2-е изд., испр. Пер. с англ. и примеч. И.М. Стеблин—Каменского. Отв.ред. и послесл. Э.А. Грантовский. М.: Наука, Гл.ред.вост.лит., 1988. — С.115.
- ¹⁰¹¹ Тилак Б.Г. Арктическая родина в Ведах / Пер. с англ. — М.: ФАИР-ПРЕСС, 2001. — С.387.
- ¹⁰¹² Дьяконов И.М. Восточный Иран до Кира (К возможности новых постановок вопроса) // История иранского государства и культуры: К 2500-летию иранского государства / Отв.ред. Б.Г. Гафуров. — М.: Гл.ред.вост.лит-ры, 1971. — С.122 — 123.
- ¹⁰¹³ Грозный Б. Доисторические судьбы Передней Азии // Вестник древней истории. — М.: ОГИЗ СОЦЭКГИЗ, 1940. — №3-4. — С.43.
- ¹⁰¹⁴ Карнакапарва. — М., 1990. — С. 250.
- ¹⁰¹⁵ Сариниди В.И. Бактрия сквозь тьму веков. — М.: , 1984. — С.88; див.: Tam W. The Greeks in Bactria and India. — Cambridge: CUP, 1938. — XXIV, 539 p.
- ¹⁰¹⁶ Мамедова С.М. О происхождении шумеров // Всесоюзная студенческая конференция по гуманитарным наукам “Актуальные проблемы исторических наук” 20—21 апреля 1988 г. : Тезисы докладов. — М.: МГПИ, 1988. — С. 211 — 212
- ¹⁰¹⁷ Рол Д. Генезис цивилизации: Откуда мы произошли ... / Пер. с англ. — М.: Эксмо, 2002. — С. 71, 89— 140.
- ¹⁰¹⁸ Сариниди В.И. Сиро—хеттские божества в Бактрийско-маргианском пантеоне // Советская археология. — М., 1989. — № 9. — С. 17 — 24.
- ¹⁰¹⁹ Шилов Ю. До осяяної сонцем країни // Українська культура. — К., 2003. — №10. — С.23.
- ¹⁰²⁰ Карнакапарва. — М., 1990. — С. 111.
- ¹⁰²¹ Карнакапарва. — М., 1990. — С. 250
- ¹⁰²² Ткачук Т. Суміш Пуруші з Аполлоном (Шилов Ю. Прародина ариев: История, обряды, мифы. — К.: Синго, 1995. — 744 с.) // Українознавчі студії. — Ів.-Франківськ: Плай, 2001. — № 3. — С. 238.
- ¹⁰²³ Дьяконов И.М. История Мидии: От древнейших времен до конца IV века до н.э. — М. — Л.: Изд-во АН СССР, 1956. — С. 345; Грантовский Э.А. Сагартии и XIV округ государства Ахеменидов по списку Геродота (III, 93) // Краткие сообщения Института народов Азии. — М., 1962. — № 46. — С.227.
- ¹⁰²⁴ Herzfeld E. Altpersische Inschriften: Erster Ergänzungsband zu den “Archaologischen Mitteilungen aus Iran: Mit 20 Textbildern und 16 Lichtdrucktafeln. — Berlin: Verlag von Dietrich Reimer, 1938. — VIII, 386s.
- ¹⁰²⁵ Бонгард — Левин Г.М., Ильин Г.Ф. Древняя Индия: Исторический очерк. — М.: Наука, Гл.ред.вост.лит., 1969. — С. 251; Бонгард — Левин Г.М. Индия эпохи Маурьев. — М.: Наука, Гл.ред.вост.лит., 1973. — С.174 — 175, 350 — 351.
- ¹⁰²⁶ Бонгард — Левин Г.М., Ильин Г.Ф. Древняя Индия: Исторический очерк. — М.: Наука, Гл.ред.вост.лит., 1969. — С. 253.
- ¹⁰²⁷ Бонгард — Левин Г.М., Ильин Г.Ф. Древняя Индия: Исторический очерк. — М.: Наука, Гл.ред.вост.лит., 1969. — С. 252.
- ¹⁰²⁸ Давыдов А.Д. Топонимика Афганистана как исторический источник // Восток. — М., 2001. — №2. — С.21.

- ¹⁰²⁹ Бонгард — Левин Г.М., Ильин Г.Ф. Древняя Индия: Исторический очерк. — М.: Наука, Гл.ред.вост.лит., 1969. — С. 483.
- ¹⁰³⁰ Дьяконов И.М. История Мидии: От древнейших времен до конца IV века до н.э. — М. — Л.: Изд-во АН СССР, 1956. — С. 54.
- ¹⁰³¹ Тилак Б.Г. Арктическая родина в Ведах / Пер. с англ. — М.: ФАИР—ПРЕСС, 2001. — С.382.
- ¹⁰³² Берзин Э. Западные индийцы и загадка амазонок // Знание - сила. — М., 1983. — № 2. — С. 43—45.
- ¹⁰³³ Бонгард — Левин Г.М., Ильин Г.Ф. Древняя Индия: Исторический очерк. — М.: Наука, Гл.ред.вост.лит., 1969. — С. 252.
- ¹⁰³⁴ Бонгард — Левин Г.М. Индия эпохи Маурьев. — М.: Наука, Гл.ред.вост.лит., 1973. — С.350.
- ¹⁰³⁵ Массон В.М., Ромодин В.А. История Афганистана: В 2— тт. — М.: Наука, 1964. — Т.1. — с. 58.
- ¹⁰³⁶ Пагсам—джонсан: История и хронология Тибета / Перев. с тибет., предисл. и коммент. Р.Е. Пубаева. — Новосибирск: Наука, Сибир. Отд-ние, 1991. — С.13.
- ¹⁰³⁷ Лама Анагарика Говинда. Психология раннего буддизма. Основы тибетского мистицизма. — СПб.: Андреев и сыновья, 1993. — С. 283.
- ¹⁰³⁸ Буддизм / Сост. и предисл. Я.В. Боцман. — Харьков: Фолио, 2001. — С. 97.
- ¹⁰³⁹ Захаров Ю. Найденная Шамбала. Последняя тайна Города Богов. — М.: Яуза; Эксмо. 2006. — С.37.
- ¹⁰⁴⁰ Кузнецов Б.И. Древний Иран и Тибет: История религии Бон / Предисл. Б.М. Нармаева. Послесл. А.Н. Зелинского. — СПб.: Евразия, 1998. — С. 46, 161.
- ¹⁰⁴¹ Кузнецов Б.И. Древний Иран и Тибет: История религии Бон / Предисл. Б.М. Нармаева. Послесл. А.Н. Зелинского. — СПб.: Евразия, 1998. — С. 141.
- ¹⁰⁴² Birnbaum E. The Way to Shambhala: A Search for the Mythical Kingdom beyond the Himalayas. — New York: Anchor Press / Doubleday, 1980. — P. 12—13, 44, 79—81, 102.
- ¹⁰⁴³ Зелинский А.Н. Послесловие // Кузнецов Б.И. Древний Иран и Тибет: История религии Бон / Предисл. Б.М. Нармаева. Послесл. А.Н. Зелинского. — СПб.: Евразия, 1998. — С. 340 —349; Кузнецов Б.И. Древний Иран и Тибет: История религии Бон / Предисл. Б.М. Нармаева. Послесл. А.Н. Зелинского. — СПб.: Евразия, 1998. — С. 63—70; Сидоров С. Центральнo-азиатская цивилизация: Арийское наследие в Тибете (Система образования) // Золотой грифон: Новое евразийское обозрение. — 2002. — № 4. — С. 101 — 122.
- ¹⁰⁴⁴ Намкай Норбу. Дзунг, Дэу и Бон: традиции преданий, языка символов и бон в древнем Тибете. — М. Либрис. 1997 — 386 с.; Намкай Норбу. Кристалл и Путь Света. — СПб.: Сангелинг, 1998. — 216 с.
- ¹⁰⁴⁵ Гумилев Л.Н. Этногенез и биосфера Земли. — СПб.: Кристалл, 2001. — С.300 — 301.
- ¹⁰⁴⁶ Рерих Н. Алтай — Гималаи: Путевой дневник / Предисл. К. Брэгдона. — Рига: Виеда, 1992. — С.308, 327 — 328.
- ¹⁰⁴⁷ Кримський А. Розвідки, статті та замітки. — К.: Вид-во УАН, 1928. — С. 403; Умняков И. Тохарская проблема // Вестник древней истории. — М.: ОГИЗ СОЦЭКГИЗ, 1940. — №3-4. — С. 192.
- ¹⁰⁴⁸ Умняков И. Тохарская проблема // Вестник древней истории. — М.: ОГИЗ СОЦЭКГИЗ, 1940. — №3 —4. — С. 193.
- ¹⁰⁴⁹ Druuis Belenios Ategnatos. The Relation of Hindu and Celtic Culture // http://www.geocities.com/integral_tradition/hindu.html
- ¹⁰⁵⁰ Пагсам-джонсан: История и хронология Тибета / Перев. с тибет., предисл. и коммент. Р.Е. Пубаева. — Новосибирск: Наука, Сибир. отд—ние, 1991. — С.157.
- ¹⁰⁵¹ Stein R.A. La civilisation tibetaine. — Paris, 1962. — P.195 — 196.
- ¹⁰⁵² Людство і віра / Авт.-уклад. Г. Цюкін. — К.: МАУП, 2002. — Т.1. — С. 403 — 404
- ¹⁰⁵³ Буряев Д.И. Религия Бон и проблемы сакрализации власти в тибетском государстве VII — IX вв.: Автореф. дисс. ... канд.ист.наук. — Улан-Удэ: Изд-во Бурят. ГУ, 2001. — <http://www.dissertation1.narod.ru/avtoreferats2/av138.htm>
- ¹⁰⁵⁴ Chung B. Won Buddhism: A synthesis of the moral system of Confucianism and Buddhism // J. of Chin. Philosophy (Honolulu). — 1988. — Vol.15, №4. — P.425 — 448
- ¹⁰⁵⁵ Цендина А. Бон — древняя религия тибетцев // Азия и Африка сегодня. — М., 2000. — № 10. — С. 63.
- ¹⁰⁵⁶ Francke A.H. Das Christentum und die tibetische Bon—Religion // Deutsche Forschung. — Berlin, 1928. — Heft 5. Див.: Гумилев Л.Н. Древний Тибет / Сост. И.В. Мамаладзе. — М.: ДИ—ДИК, 1993. — С. 275.
- ¹⁰⁵⁷ Stein R.A. Religious Taoism and Popular Religion from the Second to Seventh Centuries // Facets of Taoism. — New Haven and London, 1979. — P. 53; Стейн Р.А. Тибетская цивилизация / Перев. с англ. // Гумилев Л.Н. Древний Тибет / Сост. И.В. Мамаладзе. — М.: ДИ—ДИК, 1993. — С. 520; Див.: Торчинов Е.А. Даосизм: Опыт историко—религиозного описания. — СПб.: Лань, 1998. — С. 45.
- ¹⁰⁵⁸ Цендина А. Бон — древняя религия тибетцев // Азия и Африка сегодня. — М., 2000. — № 10. — С. 63 —64.

¹⁰⁵⁹ Бураев Д.И. Религия Бон и проблемы сакрализации власти в тибетском государстве VII — IX вв.: Автореф. дисс. ... канд.ист.наук. — Улан-Удэ: Изд-во БурятГУ, 2001. — <http://www.dissertation1.narod.ru/avtoreferats2/av138.htm>

¹⁰⁶⁰ Tsering Thar. The Ancient Zhang Zhung Civilization // Tibet Studies (Lhasa). — 1989. — P. 90—104;
Haarh E. The Zhang-zhung Language: A Grammar and Dictionary of the Unexplored Language of the Tibetan Bonpos // Acta Jutlandica. — Copenhagen, 1968. — Vol. XL, N 1. — P. 7 — 43.

¹⁰⁶¹ Фрай Р. Наследие Ирана / Пер. с англ. Отв.ред. и предисл. М.А. Дандамаева. — М.: Наука, Гл.ред.вост.лит., 1971. — С.120.

¹⁰⁶² Не слід плутати з давнім монастирем Юнг-Друнг в кашмірському Ладакху, теперішнім монастирем Ламаюру, де в XI ст. медитував великий подвижник тибетського буддизму Наропа.

¹⁰⁶³ Бонгард — Левин Г.М., Ильин Г.Ф. Древняя Индия: Исторический очерк. — М.: Наука, Гл.ред.вост.лит., 1969. — С. 478.

¹⁰⁶⁴ Мануш Л. Культ Шивы и цыгане (К проблеме древней религии цыган) // Сов.этнография. — 1979. — № 6. — С. 71 — 78.

¹⁰⁶⁵ Beckwith C. The Tibetan Empire in Central Asia. — Princeton (NJ): Princeton University Press, 1987. — P. 3 — 36.

¹⁰⁶⁶ Стейн Р.А. Тибетская цивилизация / Перев. с англ. // Гумилев Л.Н. Древний Тибет / Сост. И.В. Мамаладзе. — М.: ДИ—ДИК, 1993. — С. 510.

¹⁰⁶⁷ Элиаде М. Мefистофель и Андрогин / Пер. с фр. — СПб.: Алетейя, 1998. — С. 287

¹⁰⁶⁸ Стейн Р.А. Тибетская цивилизация / Перев. с англ. // Гумилев Л.Н. Древний Тибет / Сост. И.В. Мамаладзе. — М.: ДИ—ДИК, 1993. — С. 521.

¹⁰⁶⁹ Людство і віра / Авт.-уклад. Г. Щокін. — К.: МАУП, 2002. — Т.1. — С. 405.

¹⁰⁷⁰ Стейн Р.А. Тибетская цивилизация / Перев. с англ. // Гумилев Л.Н. Древний Тибет / Сост. И.В. Мамаладзе. — М.: ДИ—ДИК, 1993. — С. 513, 515.

¹⁰⁷¹ Стейн Р.А. Тибетская цивилизация / Перев. с англ. // Гумилев Л.Н. Древний Тибет / Сост. И.В. Мамаладзе. — М.: ДИ—ДИК, 1993. — С. 522.

¹⁰⁷² Francke A.H. Die Frage der Bon—Religion // Allgemeine Missionszeitschrift. — 1922. — Vol.49, fasc. II. — S. 321, 323, 325, 328; Hoffmann H. Quellen zur Geschichte der tibetischen Bon—Religion. — Wiesbaden, 1950. — P. 136, 193, 244, 256; Ma Tch'ang-cheou. Po-kiao yuan-lieou ("Histoire du Bon") // Min-tsou-hiue yen-kieu tsi-k'an. — 1943. — N 3, sept. — P. 69 — 83.

¹⁰⁷³ "... Здесь девять Путей перечислены следующим образом:

1. Путь Практики Предсказаний (*phywa gshen theg-ra*): Буквально *theg-ra* означает скорее транспортное средство или способ передачи, чем дорогу или путь. *gshen*, термин неясного происхождения и значения, может быть переведён, согласно Лопону, как "практика" или "практик". И термин *phywa* означает предсказание или предзнаменование. Этот путь или средство в основном занимаются предсказанием (*mo*), астрологическими или геомантическими вычислениями (*rtsis*), медицинской диагностикой (*dpyad*) и исполнением ритуалов целительства (*gto*).

2. Путь Практики Видимых Проявлений (*snang gshen theg-ra*): Этот путь в основном занимается видимыми проявлениями (*snang-ba*), воспринимаемыми как положительные проявления активности богов (*lha*), которые приходят на помощь к человечеству. Следовательно, особое внимание уделяется призыванию богов (*lha gsol-ba*), с тем, чтобы получить их помощь. Это включает такие классы богов, как *Thugs-dkar*, *sGra-bla*, *Wer-ma* и так далее.

3. Путь Практики Магической Силы (*'phrul gshen theg-ra*): Этот путь в основном включает в себя магические ритуалы с тем, чтобы обеспечить процветание и контроль над призываемыми духами, особенно в ритуалах экзорсизма (*sel-ba*), предназначенных уничтожить отрицательную энергию и отрицательные провокации злых духов (*gdon*), которые появляются, с тем, чтобы нарушить покой человеческого существования. Практикующий работает с этими энергиями в плане призывания, заклинания и применения (*bsnyen sgrub las gsum*).

4. Путь Практики Существования (*srid gshen theg-ra*): Здесь "существование" (*srid-ra*) на самом деле означает процесс смерти и перерождения. Этот путь также известен как *'Dir gshen*, практика церемоний экзорсизма (*'dir*) духов мёртвых, которые тревожат живых. Следовательно, он в основном занимается с 360 видами ритуалов, которые это совершают, а также с методами обеспечения удачи и долгой жизни живущих. Эти четыре пути представляют Четыре Причинных Пути Бон (*bon rgyu'i theg-ra bzhi*). За ними следуют высшие пути более духовной природы, чья цель — освобождение и просветление, и которые вместе известны как Пути Осуществления (*'bras-bu'i theg-ra*).

5. Путь Добродетельных Практикующих Мирян (*dge-bsnyen theg-ra*): Этот путь в основном занимается моралью и этикой, например, десятью добродетелями (*dge-ba bcsu*), десятью

Совершенствами или Парамитами, и так далее, а также десятью благочестивыми деяниями, такими как возведение ступ и так далее.

6. Путь Мудрецов Аскетов (*drang-srong theg-ra*): Термин *drang-srong* (санскр. риши), означающий "мудрец" здесь имеет техническое значение полностью посвященного монаха, который принял все обеты, соответствующие буддистскому бхикшу (*dge-slong*). Основное значение здесь имеют обеты монаха и правила монашеской дисциплины (*'dul-ba*).

7. Путь Белого А (*A-dkar theg-ra*): Этот путь большей частью занимается Тантрической практикой трансформации посредством визуализации себя как божества медитации и практик, связанных с мандалой. В него включены как Низшие, так и Высшие Тантры.

8. Путь Первичного Шен (*ye gshen theg-ra*): Этот путь главным образом занимается определёнными тайными Тантрическими практиками, включая надлежащие взаимоотношения с Гуру и Тантрическим консорцием, а также методологиями Процесса Зарождения (*bskyed-rim*) и Процесса Завершения (*rdzogs-rim*), и связанным с ними поведением.

9. Предельный Путь (*bla-med theg-ra*): Предельный и непревзойдённый (*bla na med-ra*) путь состоит из учения и практик Дзогчен, Великого Совершенства, который описывает процесс просветления в терминах Основания, Пути и Плода, а также практики созерцания как мировоззрения, медитаций и образа действий... Согласно Системе Центральных Сокровищ (*dbus gter lugs*), Девять Путей в свою очередь разделены на Причинные Средства (*rgyu'i theg-ra*) и Средства Осуществления (*'bras-bu'i theg-ra*). Эти средства следующие:

1. Путь Богов и Людей, где один полагается на другого (*lha mi gzhan rten gyi theg-ra*): иными словами, это средство, в котором ученики сперва должны выслушать учение друг от друга. Это средство соответствует Шравакаяне Буддистской системы и философским взглядам Вабхашика.

2. Путь Шенрабпа, где практики сами обладают пониманием (*rang-rtogs gshen-rab kyi theg-ra*): Этим практикам нет необходимости слышать учение от других, они находят его сами. Это средство соответствует Пратьекабуддхаяне буддистов и философским взглядам Саутрантика.

3. Путь Сострадательных Боддхисаттв (*thugs-rje sems-ra'i theg-ra*): Это средство соответствует системе Боддхисаттваяаны Махаяна Сутра в буддизме. В особенности, ссылка на Боддхисаттв, которые практикуют десять Парамит щедрости, морали, терпения, мощи, медитации, силы, сострадания, исполнения обязательств, искусных средств и мудрости. Философские взгляды этого пути соответствуют взглядам Йогачаринов или Читтаматрин (*sems-tsam-ra*), которые распознают отсутствие какого бы то ни было неотъемлемого существования в смысле как внутренней сущности, так и внешних явлений.

4. Путь Боддхисаттв, которые не имеют концептуальными разработками (*g.yung-drung sems-ra'i spros med-ra'i theg-ra*): Это средство соответствует Боддхисаттваяане в буддистской системе. Бонпо термин *g.yung-drung sems-dra'*, буквально Свастикасаттва или "Свастическая сущность" имеет тот же смысл, что и буддистский термин Боддхисаттва (*byang-chub sems-dra'*). Здесь можно найти практику тех же десяти Парамит. Однако, философские концепции пустоты и отсутствия какого бы то ни было неотъемлемого существования внутренней сущности и внешних явлений скорее понимается путём Мадхьямика (*dbu-ta-ra*), чем Читтаматра. Эти четыре низших пути представляют Причинное Средство Достижения (*rgyu'i theg-ra*), в то время как нижеследующие известны как Средства Осуществления.

5. Путь Первичного Бон Чистого Образа Действий и Исполнения Ритуалов (*bya-ba gtsang-spyod ye bon gyi theg-ra*): Сосредотачиваясь на ритуальной деятельности (*bya-ba*, санскр. крийя) и чистоте образа действий, этот путь соответствует Криятантраяне в системе Ньингмапа. Что касается метода, Сущность Мудрости (*ye-shes-ra*) призывают в поле зрения практикующего и обращаются с ней, как с великим господином, милости которого испрашивает покорный слуга, и, как следствие этого, практикующий получает знание (*ye-shes*) и благословение (*byin-rlabs*) божества.

6. Путь Прозорливого Знания, который обладает всеми аспектами (*nam-par kun-ltan mngon-shes kyi theg-ra*): Концентрация осуществляется одинаково на внешних ритуальных действиях и внутренней практике йоги. Этот путь соответствует Чарьятантраяне в системе Ньингмапа. Вместе с практикой десяти Парамит и четырёх Воспоминаний, призывается присутствие Сущности Мудрости, но здесь это божество воспринимается скорее как близкий друг, чем вышестоящий господин. Эти два пути представляют Внешние или Низшие Тантры (*phyi rgyud*), в то время как нижеследующие пути представляют Внутренние или Высшие Тантры (*paṅ rgyud*).

7. Путь Видимого Проявления Сострадания в смысле Действительного Процесса Зарождения (*dnegos bskyed thugs-rje rol-ra'i theg-ra*): Этот путь соответствует Йога Тантре и до определённой степени Махайога Тантре и Ануттара Тантре в буддистской системе классификации как для Ньингмапы, так и для более новых школ. Утверждая себя в высшем мировоззрении Предельной Истины и

оставаясь в первозданности Естественного Состояния, практикующий вовлекается в Процесс Зарождения (*bskyed-rim*) и трансформирует себя в божество медитации, реализуя таким образом качества, приписываемые этому проявления просветлённого осознания.

8. Путь, в котором Всё Совершенно и Безмерно Наполнено Смыслом (*shin tu don-ldan kun rdzogs kyi theg-ra*): Утвердившись в предельной Истине и первозданности Естественного Состояния, как описано выше, практикующий сосредотачивается скорее на Процессе Совершенствования (*rdzogs-rim*), чем на Процессе Зарождения (*bskyed-rim*), так что Пространство и Осознание осознаются как нераздельные (*dbjings rig dbyer-med*). И особенно в том, что касается божества медитации, практикующий осознаёт гнозис или первозданное осознание нераздельности благодати и пустоты (*bde stong ye-shes*). Этот путь соответствует Махайога Тантре и, в особенности, Ануйога Тантре Ньингмапы.

9. Непревзойдённый Путь Высших Пиков Первозданного Великого Совершенства (*ye nas rdzogs-chen yang-rtse bla-med kyi theg-ra*): Этот путь содержит учение Дзогчен в терминах Методов Ума (*sems-sde*), которые делают ударение на аспекте осознания Естественного Состояния, и Методах Пространства (*klong-sde*), которые делают ударение на аспекте пустоты, а также Методы Тайных Наставлений (*map-ngag sde*), которые подчеркивают их нераздельность. О Сокровищницах Центрального Тибета см. John Myrdhin Reynolds, "Yungdrung Bon: The Eternal Tradition", Tibetan Translation Project (privately printed), New York 1994. А также Loron Tenzin Namdak и John Reynolds (tr), "The Condensed Meaning of an Explanation of the Teachings of Yungdrung Bon", Bonpo Foundation, Kathmandu n.d. Также см. Tenzin Wangyal, "Wonders of the Natural Mind", Station Hill Press, Barrytown NY 1993, pp. 35-37, 203-208" (Джон Рейнольдс. Традиция Дзогчен в Бон и Ньингма — <http://www.universelove.narod.ru/bdz-reinolds1.htm>)

¹⁰⁷⁴ Цит.за: Захаров Ю. Найденная Шамбала. Последняя тайна Города Богов. — М.: Яуза; Эксмо, 2006. — С.93.

¹⁰⁷⁵ Сергеева Т. Падмасамбхава и Бонпа // Наука и религия. — М., 2004. — № 2. — С. 24—26.

¹⁰⁷⁶ Кошеленко Г.А. Ранние этапы развития культа Мифры // Древний Восток и античный мир : Сб. стт., посвящ. В.И. Авдееву. — М.: Изд-во МГУ, 1972. — С. 84.

¹⁰⁷⁷ Гумилев Л.Н. Древний Тибет / Сост. И.В. Мамаладзе. — М.: ДИ- ДИК, 1993. — С. 43.

¹⁰⁷⁸ Кузнецов Б.И. Древний Иран и Тибет: История религии Бон / Предисл. Б.М. Нармаева. Послесл. А.Н. Зелинского. — Спб.: Евразия, 1998. — С. 113.

¹⁰⁷⁹ Марр Н.Я. Иштарь (От богини матриархальной Афреврозии до героини любви феодальной Европы) // Яфетический сборник. — 1927. — Вып. V. — С.109—178; Струве В.В. Иштарь-Исольда в древневосточной мифологии // Труды Института языка и мышления АН СССР. — Л., 1932. — Вып. II. Тристан и Исольда: От героини любви феодальной Европы до богини матриархальной Афреврозии / Коллективный труд Сектора семантики и фольклора. Под ред. Н.Я. Марра. — С. 49—70; Франк-Каменецкий И.Г. Иштарь-Исольда в библейской поэзии // Труды Института языка и мышления АН СССР. — Л., 1932. — Вып. II. Тристан и Исольда: От героини любви феодальной Европы до богини матриархальной Афреврозии / Коллективный труд Сектора семантики и фольклора. Под ред. Н.Я. Марра. — С.71—89; Франк-Каменецкий И.Г. Итоги коллективной работы над сюжетом Тристана и Исольды // Труды Института языка и мышления АН СССР. — Л., 1932. — Вып. II. Тристан и Исольда: От героини любви феодальной Европы до богини матриархальной Афреврозии / Коллективный труд Сектора семантики и фольклора. Под ред. Н.Я. Марра. — С. 261—276.

¹⁰⁸⁰ Хинц В. Государство Элам /Пер. с нем. Отв.ред. Ю.Б. Юсифов. — М.: Наука, Гл.ред.вост.лит.-ры, 1977. — С.44 — 45.

¹⁰⁸¹ Антонова Е.В. К вопросу о происхождении и смысловой нагрузке знаков на статуэтках анауской культуры // Сов. археология. — 1972. — № 4. — С.14—15.

¹⁰⁸² Wikander S. Mithra en vieux-perse // Orientalia Suecana. — Stocholm, 1952. — Vol.I. — P.66—68.

¹⁰⁸³ Голубцова Е.С. Идеология и культура сельского населения Малой Азии: I — III вв. — М.: Наука, 1977. — 26 — 27.

¹⁰⁸⁴ Кобылина М.М. Изображения восточных божеств в Северном Причерноморье в первые века н.э. — М.: Наука, 1978. — С.11.

¹⁰⁸⁵ Кобылина М.М. Изображения восточных божеств в Северном Причерноморье в первые века н.э. — М.: Наука, 1978. — С.10 — 13.

¹⁰⁸⁶ Кобылина М.М. Изображения восточных божеств в Северном Причерноморье в первые века н.э. — М.: Наука, 1978. — С.18 — 21.

¹⁰⁸⁷ Pongracz M. Lowendarstellungen an Podesten der Konigsthronen // Mitteilungen des Deutschen Archaischen Instituts, Abteilung Kairo. —1957. — N15. — S.213—220.

¹⁰⁸⁸ Гусева Н.Р. Многоликая Индия / 3-е изд., испр. и дополн. — М.: Наука, Гл.ред.вост.лит.. 1987. — С. 100.

- ¹⁰⁸⁹ Давыдов А.Д. Топонимика Афганистана как исторический источник // *Восток*. — М., 2001. — №2. — С.17.
- ¹⁰⁹⁰ Неверов О.Я. Изображения на геммах — печатях, металлических перстнях и амулетах // Кобылина М.М. *Изображения восточных божеств в Северном Причерноморье в первые века н.э.* — М.: Наука, 1978. — С.166 — 167.
- ¹⁰⁹¹ Никольский Н.М. Керубы по данным Библии и восточной археологии // *Труды Белорусского гос. ун-та*. — Минск, 1922. — Вып. 2—3. — С.198—228; Постовская Н.М. *Изучение древней истории Ближнего Востока в Советском Союзе (1917 — 1959 гг.)*. — М.: Изд-во АН СССР, 1961. — С. 72.
- ¹⁰⁹² Кузнецов Б.И. *Древний Иран и Тибет: История религии Бон* / Предисл. Б.М. Нармаева. Послесл. А.Н. Зелинского. — СПб.: Евразия, 1998. — С. 113.
- ¹⁰⁹³ Фарно — благодать, харизма у зороастрийців (у вигляді ореолу, німбу). Уявлення про нього, вірогідно, пов'язане й зі способом поховання в парсів — винесення мертвого на дахми ("башти мовчання") на поживу птаству, — оскільки було спостережено, що утворений внаслідок розкладання трупів безколірний токсичний газ із запахом часнику та гнилої риби (фосфористий водень) самоспалахує і з його синюватого горіння утворюється білий дим (пентоксид фосфору).
- ¹⁰⁹⁴ Duchesne-Guillemain J. О Хvarenah // *Annali dell' Istituto Orientale di Napoli: Sezione linguistica*. — 1963. — # 5. — Р. 19 — 31.
- ¹⁰⁹⁵ Макаров И. Орфизм и греческое общество в VI—IV вв. до н.э. // *Вестник древней истории*. — М., 1999. — № 1. — С. 8 — 19.
- ¹⁰⁹⁶ Сидоров А.И. Плотин и гностики // *Вестник древней истории*. — 1979. — № 1. — С. 54—70.
- ¹⁰⁹⁷ Сергеев К.В. Когнитивные модели и формирование религиозных институтов: Античный протогностицизм // *Полис: Политические исследования*. — М., 2002. — №5. — С.88.
- ¹⁰⁹⁸ Сергеев К.В. Когнитивные модели и формирование религиозных институтов: Античный протогностицизм // *Полис: Политические исследования*. — М., 2002. — №5. — С.94.
- ¹⁰⁹⁹ Ваджранатха. Буддам несть числа как звёздам на небесах // *Традиционные исследования*. — СПб, 2000. — №1. — С.18.
- ¹¹⁰⁰ Jonas H. *Delimitation of the Gnostic Phenomenon — Typological and Historical* // *Origini dello Gnosticismo*. — Leiden, 1967. — Р. 91, 241 — 265, 1047.
- ¹¹⁰¹ Торчинов Е.А. Даосизм: Опыт историко-религиозного описания. — СПб.: Лань, 1998. — С. 195 — 196.
- ¹¹⁰² Кузнецов Б.И. *Древний Иран и Тибет: История религии Бон* / Предисл. Б.М. Нармаева. Послесл. А.Н. Зелинского. — СПб.: Евразия, 1998. — С. 38.
- ¹¹⁰³ Кузнецов Б.И. *Древний Иран и Тибет: История религии Бон* / Предисл. Б.М. Нармаева. Послесл. А.Н. Зелинского. — СПб.: Евразия, 1998. — С. 111.
- ¹¹⁰⁴ Кузнецов Б.И. *Древний Иран и Тибет: История религии Бон* / Предисл. Б.М. Нармаева. Послесл. А.Н. Зелинского. — СПб.: Евразия, 1998. — С. 110.
- ¹¹⁰⁵ Кузнецов Б.И. *Древний Иран и Тибет: История религии Бон* / Предисл. Б.М. Нармаева. Послесл. А.Н. Зелинского. — СПб.: Евразия, 1998. — С. 112.
- ¹¹⁰⁶ Кузнецов Б.И. *Древний Иран и Тибет: История религии Бон* / Предисл. Б.М. Нармаева. Послесл. А.Н. Зелинского. — СПб.: Евразия, 1998. — С. 183.
- ¹¹⁰⁷ Мурзаев Э.М. *Очерки топонимики*. — М.: Мысль, 1974. — С. 199—200.
- ¹¹⁰⁸ http://dictionary.laborlawtalk.com/Olaus_Wormius
- ¹¹⁰⁹ Блаватская Е.П. *Тайная Доктрина*. — М.: ООО "АСТ"; Донецк: Сталкер, 2003. — Кн.1. Пробуждение космоса. — С.44 — 45.
- ¹¹¹⁰ Блаватская Е.П. *Тайная Доктрина*. — М.: ООО "АСТ"; Донецк: Сталкер, 2003. — Кн.4. Загадка креста. — С.11, 35, 51.
- ¹¹¹¹ Блаватская Е.П. *Тайная Доктрина*. — М.: ООО "АСТ"; Донецк: Сталкер, 2003. — Кн.3. Пророчество о седьмой расе. — С.256 — 257.
- ¹¹¹² Браунд Д. Діон Хрiсостом, торгiвля Ольвii та ольвiйська "тавроскiфська вiйна" // *Археологія*. — К., 1991. — № 3. — С. 25 — 30.
- ¹¹¹³ Штаерман Е.М. *Кризис античной культуры*. — М.: Наука, 1975. — С. 95.
- ¹¹¹⁴ Штаерман Е.М. *Социальные основы религии Древнего Рима*. — М.: Наука, 1987. — С. 257 — 258.
- ¹¹¹⁵ Цит. за: Ранович А.Б. *Первоисточники по истории раннего христианства. Античные критики христианства*. — М.: Политиздат, 1990. — С.147.
- ¹¹¹⁶ Шифман И.Ш. *Сирийское общество эпохи принципата (I — III вв. н.э.)*. — М.: Гл.ред.вост.лит., 1977. — С. 265.
- ¹¹¹⁷ Чернышов Ю.Г. *Социально—утопические идеи и миф о «Золотом веке» в Древнем Риме*. — Новосибирск: Изд—во Новосиб. ун-та, 1992. — Ч.II. Ранний принципат. — С. 41 — 42.

- ¹¹¹⁸ Енгельс Ф. Книга Одроквення // Маркс К., Енгельс Ф. Твори / 2-е вид. — К.: Політвидав України, 1964. — Т. 21. — С. 11—12.
- ¹¹¹⁹ Чернышов Ю.Г. Социально—утопические идеи и миф о «Золотом веке» в Древнем Риме. — Новосибирск: Изд-во Новосиб. ун-та, 1992. — Ч.1. До установления принципата. — С. 69 — 70.
- ¹¹²⁰ Чернышов Ю.Г. Социально-утопические идеи и миф о «Золотом веке» в Древнем Риме. — Новосибирск: Изд-во Новосиб. ун-та, 1992. — Ч.1. До установления принципата. — С. 71.
- ¹¹²¹ Чернышов Ю.Г. Социально-утопические идеи и миф о «Золотом веке» в Древнем Риме. — Новосибирск: Изд-во Новосиб. ун-та, 1992. — Ч.1. До установления принципата. — С. 61 — 62.
- ¹¹²² Тарн В. Эллинистическая цивилизация / Пер. с англ. Предисл. С.И. Ковалева. — М.: Изд-во иностр.лит-ры, 1949. — С. 193 — 207.
- ¹¹²³ Кюмон Ф. Мистерии Митры / Пер. с фр. — СПб.: Евразия, 2000. — С.250—251.
- ¹¹²⁴ Глоба П. Митраизм и христианство // <http://www.avesta.org.ru/articles/mithraism.htm>
- ¹¹²⁵ История китайской философии / Колл. авторов: Шеэнь Чжэн, Чжу Итин, У Сюнью и др. Пер. с кит. Общ.ред. и послесл. М.Л. Титаренко. — М.: Прогресс, 1989. — С. 76 — 87, 123 — 133; Титаренко М.Л. Древнекитайский философ Мо Ди, его школа и ученики. — М.: Наука, 1984. — 245 с.
- ¹¹²⁶ Накратко за тенгрианската религия и митология // <http://www.tangra.org>
- ¹¹²⁷ Мачиг Лабдон. Отсекая надежду и страх: устная линия передачи полного разъяснения священного учения Чод. — СПб.: Сангелинг, 1998. — 368 с.
- ¹¹²⁸ Дьяконов И.М. Амореи (К происхождению культа бога Иисуса) // Вестник древней истории. — М., 1939. — №4. — С. 63—64.
- ¹¹²⁹ Лэмб Г. Кир Великий. Первый монарх / Пер. с англ. — М.: ЗАО Изд—во Центрполиграф, 2002. — С. 10, 355.
- ¹¹³⁰ Пьянков И.В. Борьба Кира II с Астиагом по данным античных авторов // Вестник древней истории. — М., 1971. — № 3. — С.16—37.
- ¹¹³¹ Дьяконов И.М. История Мидии: От древнейших времен до конца IV века до н.э. — М. — Л.: Изд-во АН СССР, 1956. — С. 42.
- ¹¹³² Шохин В.К. Древняя Индия в культуре Руси (XI — серединаXV в.): Источниковедческие проблемы. — М.: Наука, Гл.ред.вост.лит., 1988. — С.207.
- ¹¹³³ Солодухо Ю.А. Движение Маздака и восстание еврейского населения Ирана в первой половине VI в.н.э. // Вестник древней истории. — М., 1940. — №3-4. — С.131—145.
- ¹¹³⁴ Alon G. The Jews on Their Land in the Talmudic Age (7 — 640 C.E.) / Trans. G. Levi from Hebrew. — Cambridge: Harvard University Press, 1989. — P. 16; Avi-Yonah M. The Jews under Roman and Byzantine Rule: A Political History of Palestine from the Bar Kokhba War to the Arab Conquest. — Jerusalem: The Magnes Press, 1976. — P. 261; Дюк Д. Еврейский вопрос глазами американца: Моё исследование сионизма / Пер. с англ. — К.: МАУП, 2002. — С. 189.
- ¹¹³⁵ Law D.A. From Samaria to Samarkand: The Ten Lost Tribes of Israel. — Lanham (Maryland), 1991. — P. 1-2, 5, 15, 30-31, 33, 86-88, 186-188.
- ¹¹³⁶ Абдуллаев Е. Миф об утерянном колене в исследованиях по истории Центральной Азии // Вестник Евразии. — 2006. - №1 (31). — С.166.
- ¹¹³⁷ Тайлор Э.Б. Первобытная культура / Пер. с англ. Предисл. И прим. А.И. Першица. — М.: Политиздат, 1989. — С. 197.
- ¹¹³⁸ „Страсти св. Евстафия Мцхетского” // Древнейшие государства на территории СССР: Материалы и исследования. 1990. — М.: Наука, 1991. — С.129.
- ¹¹³⁹ Хайям О. Как чуден милой лик: Рубаи / Сост. М. Рейснер. — М.: Эксмо, 2002. — С. 369.
- ¹¹⁴⁰ Сказания из «Шахнаме» / Пер. с тадж. Отв.ред. С. Улуг—зода. — Душанбе: Адиб, 1989. — 383 с.
- ¹¹⁴¹ Хайям О. Как чуден милой лик: Рубаи / Сост. М. Рейснер. — М.: Эксмо, 2002. — С. 370—371.
- ¹¹⁴² Кор—оглы Х. Узбекская литература / 2-е изд., перераб. и дополн. — М.: Высш.шк., 1976. — С. 80—81.
- ¹¹⁴³ Кор—оглы Х. Узбекская литература / 2-е изд., перераб. и дополн. — М.: Высш.шк., 1976. — С. 81.
- ¹¹⁴⁴ Бертельс Е.Э. Роман об Александре и его главные версии на Востоке. — М.—Л.: Изд—во АН СССР, 1948. — С. 13, 18.
- ¹¹⁴⁵ Junge J.P. Nazaratil // Klio. — 1940. — Т.40. —S. 13 — 38.
- ¹¹⁴⁶ Фрай Р. Наследие Ирана / Пер. с англ. Отв.ред. и предисл. М.А. Дандамаева. — М.: Наука, Гл.ред.вост.лит., 1971. — С.139
- ¹¹⁴⁷ Дандамаев М.А., Луконин В.Г. Культура и экономика древнего Ирана. — М.: Наука, Гл.ред.восточ.лит., 1980. — С.234.
- ¹¹⁴⁸ Дандамаев М.А., Луконин В.Г. Культура и экономика древнего Ирана. — М.: Наука, Гл.ред.восточ.лит., 1980. — С.313.

- ¹¹⁴⁹ Хинц В. Государство Элам /Пер. с нем. Отв.ред. Ю.Б. Юсифов. — М.: Наука, Гл.ред.вост.лит-ры, 1977. — С.44 — 159 — 160.
- ¹¹⁵⁰ Бартчкян Р.М. Еретики Ареворди («Сыны Солнца») в Армении и Месопотамии и послание армянского католикоса Нерсеса Благодатного // Эллинистический мир, Ближний Восток, Византия и Иран: Сб. в честь семидесятилетия член.-корр. АН СССР Н.В. Пигулевской. — М.: Наука, Гл.ред.вост.лит., 1967. — С.104.
- ¹¹⁵¹ История древнего Востока. Зарождение древнейших классовых обществ и первые очаги рабовладельческой цивилизации / Отв.ред. М.А. Коростовцев. — М.: Наука, Гл.ред.вост.лит., 1983. — Ч.1. Месопотамия. — С.366.
- ¹¹⁵² Дьяконов И.М. История Мидии: От древнейших времен до конца IV века до н.э. — М. — Л.: Изд-во АН СССР, 1956. — С.24, 28.
- ¹¹⁵³ Continuity of Empire (?): Assyria, Media, Persia / Ed. G.V. Lanfranchi, M. Roaf, R. Rollinger. — Padova, 2003. — P.1-12.
- ¹¹⁵⁴ Гарднер Л. Цари Грааля и потомки Адама и Евы / Пер. с англ. — М.: Вече, 2001. — С. 144, 213, 325.
- ¹¹⁵⁵ Луконин В.Г. Картир и Мани // Вестник древней истории. — М., 1966. — №3. — С. 66.
- ¹¹⁵⁶ Бойс М. Зороастрийцы: Верования и обычаи / 2-е изд., испр. Пер. с англ. и примеч. И.М. Стеблин—Каменского. Отв.ред. и послесл. Э.А. Грантовский. М.: Наука, Гл.ред.вост.лит., 1988. — С.114 — 115.
- ¹¹⁵⁷ Дьяконов И.М. История Мидии: От древнейших времен до конца IV века до н.э. — М. — Л.: Изд-во АН СССР, 1956. — С. 43.
- ¹¹⁵⁸ Медведская И.Н. Дейок, Фраорт и хронология Мидийской династии // Вестник древней истории. — М., 2004. — № 2. — С. 94-100.
- ¹¹⁵⁹ Шлюмберже Д. Эллинизированный Восток: Греческое искусство и его наследники в несередземноморской Азии / Пер. с франц. Общ.ред. и предисл. Б.Я. ставиского. Послесл. Г.А. Кошеленко. — М.: Искусство, 1985. — С.157.
- ¹¹⁶⁰ Бонгард — Левин Г.М., Ильин Г.Ф. Древняя Индия: Исторический очерк. — М.: Наука, Гл.ред.вост.лит., 1969. — С. 484 — 485, 490.
- ¹¹⁶¹ Бонгард — Левин Г.М., Ильин Г.Ф. Древняя Индия: Исторический очерк. — М.: Наука, Гл.ред.вост.лит., 1969. — С. 480, 489.
- ¹¹⁶² Bresciani E. La satrapia d'Egitto // Studi Classici e Orientali. — Pisa, 1958. — № VII. — P.132—188.
- ¹¹⁶³ Bardtke H. Elephantine und die judische Gemeinde der Perserzeit // Altertum. — 1960. — V.6, N1. — S.13—31.
- ¹¹⁶⁴ Дандамаев М.А., Луконин В.Г. Культура и экономика древнего Ирана. — М.: Наука, Гл.ред.восточ.лит., 1980. — С.300 — 301.
- ¹¹⁶⁵ Gall H. von. Die Kopfbedeckung des persischen Ornats bei den Achameniden // Archaeologische Mitteilungen aus Iran.N.F. — Berlin, 1974. — Bd.7. — S.145 — 162.
- ¹¹⁶⁶ Дандамаев М.А. К вопросу о династии Ахеменидов // Палестинский сборник. — 1960. — Вып.5. — С.3—21.
- ¹¹⁶⁷ Куликан У. Персы и мидяне: Подданные империи Ахеменидов / Пер. с англ. — М.: ЗАО Центрполиграф, 2002. — С. 54.
- ¹¹⁶⁸ Грантовский Э.А. О хронологии пребывания киммерийцев и скифов в Передней Азии // Российская археология. — 1994. — № 3. — С. 23-47; Дьяконов И.М. Киммерийцы и скифы на Древнем Востоке // Российская археология. — 1994. — № 1. — С. 108—116; Медведская И.Н. О скифском вторжении в Палестину // Вестник древней истории. — 2000. — № 2. — С. 221—229.
- ¹¹⁶⁹ Дьяконов И.М. История Мидии: От древнейших времен до конца IV века до н.э. — М. — Л.: Изд-во АН СССР, 1956. — С.380.
- ¹¹⁷⁰ Матвеев В.В. Асуры и девы: Основной конфликт индоарийской мифологии // Восток. — М., 2003. — №4. — С.20-21.
- ¹¹⁷¹ Матвеев В.В. Асуры и девы: Основной конфликт индоарийской мифологии // Восток. — М., 2003. — №4. — С.24.
- ¹¹⁷² Винстедт Р. Путешествие через полмиллиона страниц: История малайской классической литературы / Пер. с англ. под ред., с предисл. и примеч. Б.Б. Парникеля. — М.: Наука, Гл.ред.восточ.лит., 1966. — С. 122—123.
- ¹¹⁷³ Бертельс Е.Э. Роман об Александре и его главные версии на Востоке. — М.—Л.: Изд-во АН СССР, 1948. — С. 17.
- ¹¹⁷⁴ Матвеев В.В. Асуры и девы: Основной конфликт индоарийской мифологии // Восток. — М., 2003. — №4. — С.20.
- ¹¹⁷⁵ Элиаде М. Словарь религий, обрядов и верований. — М.—СПб, 1997. — С.139.
- ¹¹⁷⁶ Boyce M. Iconoclasm among the Zoroastrians // Christianity, Judaism and other Greco—Roman Cults: Studies for Morton Smith at Sixty. — Leiden, 1975. — P.93—111; Jackson A.V.W. Allusions in Pahlavi Literature to the Amobination of Idol-Worship // Sir Jamsetjee Jejeebhoy Madressa Jubilee Volume: Papers on Iranian Subjects. —

Bombay, 1914. — P.274—285.

¹¹⁷⁷ Книга деяний Ардашира сына Папака / Транскрипция текста, перевод со среднеперс., введ., коммент. и глоссарий О.М. Чунаковой. — М.: Наука, Гл.ред.вост.лит.-ры, 1987. — 30—31, 73—77.

¹¹⁷⁸ Vaissiere, E. de la. Histoire des marchands sogdiens. — Paris: Bibliotheque de l'Institut des Hautes etudes chinoises, 2002. — P/.118—123, 129, 130—133, 138—140, 152, 203, 208, 216; Симс—Вильямс Н.

Путешественники в Тибет, согдийские надписи Ладака // Вестник древней истории. — М., 1995. — №2. — С.68—72; Кызласов Л.Р. Историко—культурное взаимодействие иранских и тюркских народов в средние века (язык, письменность, религия) // Вестник МГУ. Серия.8. История. — 2004. — № 3. — С.5-20.

¹¹⁷⁹ Деопик Д.В. Всадническая культура в верховьях Янцзы и восточный вариант "звериного стиля" // Культура и искусство народов Средней Азии в древности и средневековье. — М., 1979. — С.62-67.

¹¹⁸⁰ Дьяконов И.М. История Мидии: От древнейших времен до конца IV века до н.э. — М. — Л.: Изд—во АН СССР, 1956. — С.49.

¹¹⁸¹ Юсуфов Ю.Б. Элам: Социально — экономическая история. — М.: Наука, Гл.ред.вост.лит—ры, 1968. — С. 39 — 40.

¹¹⁸² Колледж М. Парфяне: Последователи пророка Заратустры / Пер. с англ. — М.: ЗАО Центрполиграф, 2004. — С.171.

¹¹⁸³ Macqueen J.G. Hattian Mithology and Hittite Monarchy // Anatolian Studies. — 1959. — Vol.IX. — P. 180—185; Меликишвили Г.А. Возникновение Хеттского царства и проблема древнейшего населения Закавказья и Малой Азии // Вестник древней истории. — М., 1965. — №1. — С.3—4; Иванов В.В. Социальная организация индоевропейских племен по лингвистическим данным // Вестник истории материальной культуры. — 1957. — №1. — С.49—50; Довгяло Г.И. О характере наследования царской власти у хеттов в эпоху Древнего царства // Вестник древней истории. — М., 1964. — №1. — С.24—26.

¹¹⁸⁴ Helck W. Die Tochterheirat aegyptischer Konige // Chronique d'Egypte. — 1969. — N 87. — P.27—59.

¹¹⁸⁵ Kirfel W. Der Asvamedha und der Purusamedha // Alt— und Neu—Indische Studien. — 1951. — Bd. 7. — S. 39—50.

¹¹⁸⁶ Стеблин—Каменский М.И. Валькирии и герои // Известия АН СССР. Сер. литературы и языка. — 1979. — Т.38, №5. — С. 435—448.

¹¹⁸⁷ Эвола Ю. Герой и Дама (Из книги «Мистерия Грааля») / Пер. с итал. // Золотой грифон: Новое евразийское обозрение. — 2003. — №1. — С. 127 — 128. (див.також: <http://tradigr.freeyellow.com/graal2.html>)

¹¹⁸⁸ Пастухов А. Шах Куруш Бузург и его загадка // <http://www.avesta.org.ru/articles/kurush.htm>

¹¹⁸⁹ Эвола Ю. Герой и Дама (Из книги «Мистерия Грааля») / Пер. с итал. // Золотой грифон: Новое евразийское обозрение. — 2003. — №1. — С. 128. (див.також: <http://tradigr.freeyellow.com/graal2.html>)

¹¹⁹⁰ Старостин Ю. Космос в учении Будды // Наука и религия. — 1990. — № 6. — С.23.

¹¹⁹¹ Дионисий Ареопагит. Сочинения. Толкования Максима Исповедника. — М.: Алетейя, 2003. — С. 359.

¹¹⁹² Зеркалов А. Воланд, Мефистофель и другие // Наука и религия. — 1987. — № 9. — С.28-29.

¹¹⁹³ Японские дзуйхицу / Сост., вступ.ст. Т.П. Григорьева. — СПб.: Северо—Запад, 1998. — С.484—486.

¹¹⁹⁴ Гумилев Л.Н. Древний Тибет / Сост. И.В. Мамаладзе. — М.: ДИ—ДИК, 1993. — С. 295.

¹¹⁹⁵ Пагсам—джонсан: История и хронология Тибета / Перев. с тибет., предисл. и коммент. Р.Е. Пубаева. — Новосибирск: Наука, Сибир. отд-ние, 1991. — С.205.

¹¹⁹⁶ Пагсам—джонсан: История и хронология Тибета / Перев. с тибет., предисл. и коммент. Р.Е. Пубаева. — Новосибирск: Наука, Сибир. отд-ние, 1991. — С.13.

¹¹⁹⁷ Свиридов Г.Г. Некоторые популярные буддистские культы в Японии (Генезис идеологии) // Япония: Ежегодник. 1978. — М.: Гл.ред.вост.лит., 1979. — С.222 — 236.

¹¹⁹⁸ Шифман И.Ш. Культура древнего Угарита (XIV — XIII в. до н.э.) — М.: Наука, 1987. — С.91.

¹¹⁹⁹ Никольский Н.М. Этюды по истории финикийских общинных и земледельческих культов: 1. Текст С=Ерґеу. — Минск: Госиздат БССР, Редакция политич. лит-ры, 1947. — С.32.

¹²⁰⁰ Никольский Н.М. Этюды по истории финикийских общинных и земледельческих культов: 1. Текст С=Ерґеу. — Минск: Госиздат БССР, Редакция политич. лит-ры, 1947. — С.85.

¹²⁰¹ Никольский Н.М. Этюды по истории финикийских общинных и земледельческих культов: 1. Текст С=Ерґеу. — Минск: Госиздат БССР, Редакция политич. лит-ры, 1947. — С.102.

¹²⁰² Аверинцев С.С. София—Логос: Словник. — К.: Дух і Літера, 1999. — С. 128—129.

¹²⁰³ Абдуль-Ахад Дауд. Мухаммад в Библии / Под ред. и со вступ.ст. А.В. Полосина. - М.: Умма, 2005. — С.39-48.

¹²⁰⁴ Генон Р. Царь Мира / Пер. с фр. — Коломна: КЦ «Лига», 1993. — С. 48 — 49, 62 — 63.

¹²⁰⁵ Крістева Ю. Полілог / З франц. — К.: Юніверс, 2004. — С.371.

¹²⁰⁶ Мозес С. Ерос і Закон: Біблійні читання / З франц. — К.: Дух і Літера, 2003. — С. 92.

- ¹²⁰⁷ Мень А. Магия. Оккультизм. Христианство: Из книг, лекций и бесед. — М.: Фонд им. А.Меня, 2003. — С.59—61.
- ¹²⁰⁸ Цветков О. Бог Живий і Бог мертвий / Э рос. // www.gallart.narod.ru/tsvetkov-bog.html
- ¹²⁰⁹ Гумилёв Л. Страна Шамбала в легенде и в истории // Гумилев Л.Н. Древний Тибет / Сост. И.В. Мамаладзе. — М.: ДИ-ДИК, 1993. — С. 298 — 303; Гумилёв Л. Страна Шамбала в легенде и в истории // Золотой грифон: Новое евразийское обозрение. — М., 2001. — № 3. — С. 46; впервые опубликовано в: // Азия и Африка сегодня. — 1968. — № 5.
- ¹²¹⁰ Иванов В.Ф. Православный мир и масонство // Православный мир и масонство: Сб. очерков. — Житомир: СМП «Житомир-РИКО-ПРЕСС-РЕКЛАМА», 1995. — С.3.
- ¹²¹¹ Brown D.F. The Hexagonal Court at Baalbek // American Journal of Archaeology. — 1939. — Vol.XLIII. — N 2, April-June. — P.285—288.
- ¹²¹² Hrozny V. L'invasion des Indo—Europeens en Asie Mineure vers 2000 av. J.C. // Archiv fur Orientforschung. — 1929. — V.I, N.3. — S. 273-299.
- ¹²¹³ Луна, упавшая с неба: Древняя литература Малой Азии / Перев. с древнемалоаз.языков, вступ. ст. и коммент. Вяч.Вс. Иванова. — М.: Художественная литература. 1977. — С.44-49.
- ¹²¹⁴ Ардзинба В.Г. К истории культа железа и кузнечного ремесла (Почитание кузницы у абхазов) // Древний Восток; Этнокультурные связи. — М.: Наука, Гл.ред.вост.лит., 1988. — С. 282.
- ¹²¹⁵ Топоров В.Н. Хетт.—лув. камгильера : Мифологический образ // Древняя Анатолия. — М.: Наука, 1985. — С.111.
- ¹²¹⁶ Топоров В.Н. Хетт.—лув. камгильера : Мифологический образ // Древняя Анатолия. — М.: Наука, 1985. — С.115.
- ¹²¹⁷ Бонгард-Левин Г.М., Грантовский Э.А. От Скифии до Индии: Загадки истории древних ариев. — М.: Мысль, 1974. — С.54 — 55.
- ¹²¹⁸ Циркин Ю.Б. От Ханаана до Карфагена. — М.: Астрель; АСТ, 2001. — С.130—131.
- ¹²¹⁹ Бегун В.Я. Рассказы о «детях вдовы» / 2-е изд., дополн. — Минск: Наука и техника, 1986. — С. 19 —22.
- ¹²²⁰ Стефанов Ю.Н. Мистики, оккультисты, эзотерики. — М.: Вече, 2006. — С.228.
- ¹²²¹ Стефанов Ю.Н. Мистики, оккультисты, эзотерики. — М.: Вече, 2006. — С.227.
- ¹²²² Бегун В.Я. Рассказы о «детях вдовы» / 2-е изд., дополн. — Минск: Наука и техника, 1986. — С. 19 —21.
- ¹²²³ Циркин Ю.Б. От Ханаана до Карфагена. — М.: Астрель; АСТ, 2001. — С.17.
- ¹²²⁴ Стефанов Ю.Н. Мистики, оккультисты, эзотерики. — М.: Вече, 2006. — С.232.
- ¹²²⁵ Иванов В.В. Древнеиндийское асгам «слёзы, кровь» и хеттское eshahgu «слёзы» // Езиковедски изследвания в чест на акад. Ст. Младенов. — София, 1957. — С. 477-484; Постовская Н.М. Изучение древней истории Ближнего Востока в Советском Союзе (1917 — 1959 гг.). — М.: Изд—во АН СССР, 1961. — С. 340.
- ¹²²⁶ Гуцуляк О. Гільгамеш як "архітектор буття": Спроба прояснення сутності епічного образу // Зарубіжна література в навчальних закладах (Київ). — 2001. — № 6. — С. 42 — 45.
- ¹²²⁷ Уоррен У.Ф. Найденный рай на Северном полюсе / Пер. с англ. — М.: ФАИР—ПРЕСС, Гранд, 2003. — 480 с.
- ¹²²⁸ Эвола Ю. Коловрат как символ полюса / Пер. с итал. // Золотой грифон: Новое Евразийское Обозрение. — 2002. — №2. — С. 15.
- ¹²²⁹ Хоммель Х. Ахилл—бог / Пер. с нем. // Вестник древней истории. — 1981. — №1. — С. 53—76.
- ¹²³⁰ Кузнецов Б.И. Древний Иран и Тибет: История религии Бон / Предисл. Б.М. Нармаева. Послесл. А.Н. Зелинского. — Спб.: Евразия, 1998. — С. 226.
- ¹²³¹ Новиков С.В. Гимн Аполлону из Селевкии — Суз как исторический источник // Вестник МГУ. Серия 8. История. — 1986. — № 6. — С. 79.
- ¹²³² Новиков С.В. Гимн Аполлону из Селевкии — Суз как исторический источник // Вестник МГУ. Серия 8. История. — 1986. — №6. — С. 80.
- ¹²³³ Шохин В.К. Древняя Индия в культуре Руси (XI — серединаXV в.): Источниковедческие проблемы. — М.: Наука, Гл.ред.вост.лит., 1988. — С.206.
- ¹²³⁴ Дэнникен Э. фон. День, когда явились боги...: 11 августа 3114 года до нашей эры / Пер. с нем. — М.: ЭКСМО, 2003. — 416 с.
- ¹²³⁵ Элиаде М. Мефистофель и Андрогин / Пер. с фр. — СПб.: Алетейя, 1998. — С. 256 —260.
- ¹²³⁶ Косамби Д. Культура и цивилизация Древней Индии: Исторический очерк / Пер. с англ. Ред. и предисл. Н. Гусевой. — М.: Прогресс, 1968. — С.125.
- ¹²³⁷ Махабхарата. Адипарва. Книга первая / Пер. с санскр. и коммент. В.И. Кальянова. Под ред. А.П. Баранникова. — М.—Л.: Изд-во АН СССР, 1950. — 738 с.

- ¹²³⁸ див.: Краснодембская Н.Г. Сингальский царь Пандукабхая — прообраз Кришны ? : К вопросу о ранней истории народов Южной Азии // Сов.этнография. — 1987. — № 6. — С. 110-119.
- ¹²³⁹ Бухарин М.Д. Первые индийские царские династии в эпической, пураической и античной литературной традициях // Вестник древней истории. — М., 2001. — №4. — С.88 — 103.
- ¹²⁴⁰ Головин Е.В. Приближение к Снежной Королеве. — М.: Арктогея—Центр, 2003. — С.9
- ¹²⁴¹ Авеста в русских переводах (1861 — 1996) / Сост., общ.ред., примеч., справочный раздел И.В. Рака. 2-е изд., испр. — СПб.: Журнал «Нева», «Летний Сад», 1998. — С. 440 — 441.
- ¹²⁴² Сузнель А. де Символика людського тіла / З франц. — К.: Знання—Пресс, 2003. — С. 66.
- ¹²⁴³ Эвола Ю. Колорват как символ полюса / Пер. с итал. // Золотой грифон: Новое Евразийское Обозрение. — 2002. — №2. — С. 14.
- ¹²⁴⁴ Ренфрю К. Индоевропейская проблема и освоение Евразийских степей: Вопросы хронологии // Вестник древней истории. — 2002. — № 2. — С.23.
- ¹²⁴⁵ Подосинов А.В. Овидий и Причерноморье: Опыт источниковедческого анализа поэтического текста // Древнейшие государства на территории СССР: Материалы и исследования: 1983 год / Отв.ред. В.Т. Пашуто. — М.: Наука, 1984. — С.23.
- ¹²⁴⁶ Постовская Н.М. Изучение древней истории Ближнего Востока в Советском Союзе (1917 — 1959 гг.). — М.: Изд—во АН СССР, 1961. — С. 385, 386.
- ¹²⁴⁷ Ушаков П.Н. Эпиграфические памятники Лидии // Вестник древней истории. — М.: ОГИЗ СОЦЭКГИЗ, 1940. — №3—4. — С.55.
- ¹²⁴⁸ Луна, упавшая с неба: Древняя литература Малой Азии / Перев. с древнемалоаз.языков, вступ. ст. и коммент. Вяч.Вс. Иванова. — М.: Художественная литература. 1977. — С.37—39.
- ¹²⁴⁹ Маккуин Дж.Г. Хетты и их современники в Малой Азии / Пер. с англ. Отв.ред. и автор послесл. В.Г. Ардзинба. — М.: Гл.ред.восточ. лит—ры изд—ва «Наука», 1983. — С. 26, 29.
- ¹²⁵⁰ Гиоргадзе Г.Г. "Текст Анигты" и некоторые вопросы ранней истории хеттов // Вестник древней истории. — М., 1965. — 1965. — №4. — С. 92 — 93.
- ¹²⁵¹ Грозный Б. Хеттские народы и языки // Вестник древней истории. — М., 1938. — № 2 (3). — С. 28; заг. — С. 18—33; Гуць А. Імперія хеттів // Наука і суспільство. — К., 1978. — № 3. — С. 39—42.
- ¹²⁵² Немировский А., Ильинский Л. Этруски — выходцы из Трои? (Новые данные о происхождении этрусков) // Вокруг света. — К., 1974. — № 5. — С. 14—17.
- ¹²⁵³ Pallottino M. Etruscologia. — Milano, 1963. — P. 111-117.
- ¹²⁵⁴ Иванов В.В. Древневосточные связи этрусского языка // Древний Восток: Этнокультурные связи. — М.: Наука, Гл.ред.вост.лит., 1988. — С. 210—211.
- ¹²⁵⁵ Циркин Ю.Б. "Оловянный" путь и северная торговля Массалии // Вестник древней истории. — 1968. — № 3. — С. 96—104.
- ¹²⁵⁶ Косамби Д. Культура и цивилизация Древней Индии: Исторический очерк / Пер. с англ. Ред. и предисл. Н. Гусевой. — М.: Прогресс, 1968. — С.39.
- ¹²⁵⁷ Eisler Rob. Boghazkoj—Studien zu Homer und Hesiod // L'Antiquite classique. — 1939. — Vol.VIII, N 1. — P.41—69.
- ¹²⁵⁸ Ушаков П.Н. Эпиграфические памятники Лидии // Вестник древней истории. — М.: ОГИЗ СОЦЭКГИЗ, 1940. — №3—4. — С.47—48, 54.
- ¹²⁵⁹ Ушаков П.Н. Эпиграфические памятники Лидии // Вестник древней истории. — М.: ОГИЗ СОЦЭКГИЗ, 1940. — №3.4. — С. 54.
- ¹²⁶⁰ Меликишвили Г.А. Возникновение Хеттского царства и проблема древнейшего населения Закавказья и Малой Азии // Вестник древней истории. — М., 1965. — №1. — С.22—23.
- ¹²⁶¹ Лукач Й. Пути богов: К типологии религий, предшествовавших христианству / Перев. с венг. — М.: Политиздат, 1984. — С.163 — 164.
- ¹²⁶² Домбровский О. Вплив ранньої грецької духовності на розвиток поняття античної України // Записки НТШ. — Париж—Нью—Йорк—Мюнхен—Торонто—Сідней: НТШ, 1962. — Т. CLXIX. — Збірник на пошану Зенона Кузеля: Праці філологічної та історично—філософської секцій / За ред. В. Янева. — С. 340 — 342.
- ¹²⁶³ Шарпантье Л. Гиганты и тайна их происхождения / Пер. с фр. — М.: Крон—Пресс, 1998. — С. 156.
- ¹²⁶⁴ Эвола Ю. Гіперборейська тема / З італ. // Головерса О.-М. Культура правих: Есеї та переклади. — Ів.-Франківськ: Мезогея, 2003. — С.144. (див.також: <http://tradigr.freeyellow.com/graal3.html>)
- ¹²⁶⁵ Белов А.И. Антропологический детектив. — М.: ООО "АиФ-Принт", 2002. — С. 41.
- ¹²⁶⁶ Маркова А., Симакова А., Пузаченко А. Экосистемы Восточной Европы в эпоху максимального похолодания валдайского оледенения (24—18 тыс. лет назад), по флористическим и териологическим данным // Доклады Академии Наук. — 2002. — Т. 386, № 5. — С. 681-685.

- ¹²⁶⁷ Гросвальд М.Г. Последнее великое оледенение территории СССР. — М.: Знание, 1989. — С. 38—39, 44—47.
- ¹²⁶⁸ Вісник НАНУ. — 1995. — № 3—4. — С. 101.
- ¹²⁶⁹ Кант И. Сочинения в шести томах. — М.: Мысль, 1966. — Т.6. — С.526.
- ¹²⁷⁰ Топешко И.Н. Культурно—мифологическая концепция происхождения языка // "Новые" и "вечные" проблемы философии. — Новосибирск, 2000. — С. 16—30.
- ¹²⁷¹ М.Я. Марр ставив знак рівності між "прометеїдними" та індоєвропейськими мовами, з певних підстав відносячи семіто-хамітські мови до "яфетичних" (кавказьких, анатолійських, апенінських та піренейських та ін.) мов.
- ¹²⁷² Марр Н.Я. Абхазский аналитический алфавит // Марр Н.Я. Избранные работы. — М.—Л.: , 1936. — Т.2. — С.324; Цит. за: Тревер К.В. Кавказ и античная культура в свете учения Н.Я. Марра // Известия АН СССР. Серия истории и философии. — 1950. —Т. VII, № 2. — С. 141.
- ¹²⁷³ Топешко И.Н. Культурно—мифологическая концепция происхождения языка // "Новые" и "вечные" проблемы философии. — Новосибирск, 2000. — С. 16—30.
- ¹²⁷⁴ Рол Д. Генезис цивилизации: Откуда мы произошли ... / Пер. с англ. — М.: Эксмо, 2002. — С. 82.
- ¹²⁷⁵ Кларк Дж.Д. Доисторическая Африка / Пер. с англ. — М.: Наука, Гл.ред.восточ.лит., 1977. — С. 179—180.
- ¹²⁷⁶ Николаев С.Л. Северокавказские заимствования в хеттском и древнегреческом // Древняя Анатолия. — М.: Наука, 1985. — С.61
- ¹²⁷⁷ Бонгард-Левин Г.М., Гуров Н.В. Древнейшая этнокультурная история народов Индостана: Итоги, проблемы, задачи исследования // Древний Восток: Этнокультурные связи. — М.: Наука, 1988. — С.68, 94.
- ¹²⁷⁸ Суслепарів М. Про пелазгійську мову // Книжник. — Київ, 1992. - №2. — С.43.
- ¹²⁷⁹ Иванов В.В. Зачатки исследования языка у хеттов // История лингвистических учений: Древний мир. — Л.: Наука, 1980. — С.40
- ¹²⁸⁰ Лившиц Мих. Мифология древняя и современная. — М.: Искусство, 1979. — С.127—128.
- ¹²⁸¹ Лосев А.Ф. Гесиод и мифология // Ученые записки Московского государственного педагогического института им. В.И. Ленина. — 1954. — Т.LXXXIII. — С.273.
- ¹²⁸² Скляр А. Наследие пьяных богов (Кому и зачем понадобилась битва за урожай) // <http://piramyd.express.ru/disput/sklyarov/zern.htm>
- ¹²⁸³ Тайлор Е.Б. Первобитная культура / Пер. с англ. Предисл. и прим. А.И. Першица. — М.: Политиздат, 1989. — С.198.
- ¹²⁸⁴ Цит. за: Маковский М.М. Сравнительный словарь мифологической символики в индоевропейских языках: Образ мира и миры образов. — М.: ГИЦ Владос. 1996. — С.23, 24.
- ¹²⁸⁵ Цит. за: Маковский М.М. Сравнительный словарь мифологической символики в индоевропейских языках: Образ мира и миры образов. — М.: ГИЦ Владос. 1996. — С.27-28.
- ¹²⁸⁶ Кобзев А.И. О противостоянии Восток — Запад // История и современность. — 2006. — №2. — С.195.
- ¹²⁸⁷ Ясаманов Н.А. Популярная палеогеография. — М.: Недра, 1985. — С. 130.
- ¹²⁸⁸ Мизун Ю.В., Мизун Ю.Г. Тайны планеты Земля. — М.: Вече, 2002. — С. 83.
- ¹²⁸⁹ Гуцуляк О. Атлантида: Війна традицій // <http://www.mesogaia.il.if.ua/atlant.htm>
- ¹²⁹⁰ Зинько Ф. По следам Колумба // На суше и на море, 1990: Повести. Рассказы. Очерки. Статьи / Сост. Б.Т. Воробьев и др. — М.: Мысль, 1991. — С. 450.
- ¹²⁹¹ Шібальба — засновник культури Обсидіанового каменю, оракула, "красивий Творець", в той час як у епосі майя-кіче "Пополь-Вух" він — божество потойбіччя, ворог братів-близнюків, культурних героїв.
- ¹²⁹² Демин В. Гиперборея — шаг из прошлого в будущее.
- ¹²⁹³ Star the Semildanah: Experience of northern sacral geography / Ed. by M.—E. Le Kler. — L.: Torch, 1997. — P. 19 — 23.
- ¹²⁹⁴ Новгородов Н. В поисках царства Правды // Наука и религия. — М.. 2004. — № 2. — С. 9—11.
- ¹²⁹⁵ Митев И. Мы, Болг—Арии // <http://www.inglia.ru/bolg-arii.htm>
- ¹²⁹⁶ Прокопий из Кесарии. Война с готами / Пер. с греч. Вступ.ст. Э.В. Удальцовой. — М.: Изд—во АН СССР, 1950. — С. 209—213.
- ¹²⁹⁷ Лаврів П. Історія південно-східної України. — Львів: МП "Слово", 1992. — С. 15.
- ¹²⁹⁸ Будимир М. Protoslavica // Славянская филология: Сб.стт. — М.: Изд—во АН СССР, 1958. — Т.II. — С.114.
- ¹²⁹⁹ Будимир М. Protoslavica // Славянская филология: Сб.стт. — М.: Изд—во АН СССР, 1958. — Т.II. — С.131—133.
- ¹³⁰⁰ Мутти К. Страна Лестригонов / Пер. с итал. // <http://www.mesogaia.il.if.ua/mutti-lestrigon.htm>

- ¹³⁰¹ Афанасьев А. Происхождение мифа. Статьи по фольклору, этнографии и мифологии. — М.: Индрик, 1996. — С. 24.
- ¹³⁰² Мельникова Е.А. Скандинавские рунические надписи: Тексты, перевод, комментарий. — М.: Наука, 1977. — С. 53, 205 — 206.
- ¹³⁰³ Пидопличко И.Г., Макеев П.С. О климатах и ландшафтах прошлого: Вып. 2. / Отв.ред. А.П. Маркевич. — К.: Изд-во АН УССР, 1955. — С.45, 55, 72, 86, 96, 116, 134 — 140.
- ¹³⁰⁴ Гумилев Л.Н. Конец и вновь начало: Популярные лекции по народоведению. — М.: Айрис—пресс, 2003. — С.18-19.
- ¹³⁰⁵ Портенко Л.А., Тихомиров Б.А., Попов А.И. Первые результаты раскопок таймырского мамонта и изучение условий его залегания // Зоол.журнал. — 1951. — Т.ХХХ, вып. 1. — С.14-15; Цит.за: Пидопличко И.Г., Макеев П.С. О климатах и ландшафтах прошлого: Вып. 2. / Отв.ред. А.П. Маркевич. — К.: Изд-во АН УССР, 1955. — С.89—90.
- ¹³⁰⁶ Долгопольский А.Б. Гипотеза древнейшего родства языковых семей Северной Евразии с вероятностной точки зрения // Вопросы языкознания. — М.. 1964. — № 2. — С. 53 — 63.
- ¹³⁰⁷ Луценко Н. А. Жизнь на севере в отражении языковых явлений // Филологические исследования: Сб. науч. работ — Донецк: Юго—Восток ЛТД, 2004. — С.234—250.
- ¹³⁰⁸ Новгородов Н. Сибирский Грааль // <http://hyperbor.narod.ru/www/graal.htm>
- ¹³⁰⁹ Утенков Д. Записки тунгусофила // Чудеса и приключения. — 1998. — № 9. — С.50—52.
- ¹³¹⁰ Гладилін В.М. До питання про час і шляхи первісного заселення людиною території України // Український історичний журнал. — К., 1969. — № 10. — С. 101—109.
- ¹³¹¹ Як вважає Г. Ловмянський, йдучи за Т. Лер-Сплавінським, представники "лапоноїдної" ("ляпоноїдної") раси, т.зв. "староевропейські народи", були безпосередніми попередниками слов'ян на території Європи. Від них прибульці перейняли топоніми та назви річок безпосередньо ще в часі існування балто-слов'янської єдності, і що в результаті асиміляції місцевого "ляпонського" населення прийшлими індоевропейцями сформувалися германці та балто-слов'яни (див.: Lowmianski H. Poczatki Polski. — 1963. — Т. 1; Lehr-Splawinski T. O pochodzeniu i praojczyźnie slowian. — Poznan, 1946).
- ¹³¹² История открытия и исследования советской Азии / Науч.ред. Э.М. Мурзаева. — М.: Мысль. 1969. — С. 205—206, 207, 215, 216.
- ¹³¹³ Смирнов А.П. К вопросу о происхождении татар Поволжья // Сов. этнография. — 1946. — 3 №. — С. 38.
- ¹³¹⁴ Лоскутов Ю. Рубежи полярной прародины // Наука и религия. — М., 2004. — № 2. — С. 63—64.
- ¹³¹⁵ Новгородов Н. Сибирский Грааль // <http://hyperbor.narod.ru/www/graal.htm>
- ¹³¹⁶ Долгих Б.О. Очерки по этнической истории ненцев и энцев. — М.: Наука, 1970. — С. 59.
- ¹³¹⁷ Мурзаев Э.М. Очерки топонимики. — М.: Мысль, 1974. — С. 116—119.
- ¹³¹⁸ <http://www.continuitas.com>
- ¹³¹⁹ Трофимова Т.А. Этногенез татар Поволжья в свете данных антропологии. — М.—Л., 1949. — С.247; Еремеев Д.Е. Этногенез турок (происхождение и основные этапы этнической истории). — М.: Наука, Гл.ред.восточ.лит., 1971. — С.22-23.
- ¹³²⁰ Hommel F. Ethnologie und Geographie des alten Orients. — Munchen, 1926. — S.21; Kosay H.Z. Bask dili ile Turkce arasindaki munasebetlere dair yeni deliller // Belleten. — 1959. — XXIII, N 92; Kosay H.Z. Dil mukayeselerine gore Basklarla Turklerin temaslari, goc yollari ve zamani hakkinda // Belleten. — 1957. — XXI, N 84.
- ¹³²¹ Залізняк Л. Полісся в системі культурно-історичних регіонів України (за даними археології) // Полісся: Мова, культура, історія: Матеріали міжнародної конференції. — Київ: Асоціація етнологів, 1996. — С.183.
- ¹³²² Залізняк Л.Л. Культурно-історичні провінції території України у первісну добу // Археологія. — 2006. — №3. — С.7, 9.
- ¹³²³ Джадан И. Сумерки богинь: Антропологические основы ксенофобии (рукопись, 2004).
- ¹³²⁴ Залізняк Л.Л. Культурно-історичні провінції території України у первісну добу // Археологія. — 2006. — №3. — С.6.
- ¹³²⁵ Генон Р. Місце атлантичної традиції в Манвантарі / З фр. // Головерса О.—М. Культура правих: Есеї та переклади. — Ів.—Франківськ: Мезогія, 2003. — С.122.
- ¹³²⁶ Евола Ю. Олімпійський цикл / З італ. // Головерса О.—М. Культура правих: Есеї та переклади. — Ів.—Франківськ: Мезогія, 2003. — С.133.
- ¹³²⁷ Генон Р. Атлантида і Гіперборея: Відповідь панові Ле Курею // <http://www.mesogaia.il.if.ua/guenon.htm>
- ¹³²⁸ Шюре Э. Великие посвященные. — М.: СП "Книга-Принтшоп", 1990. — С. 31.
- ¹³²⁹ Артюх В. Культурна пам'ятка епохи енеоліту на Буковині // Історія релігій в Україні: Науковий щорічник. — Львів: Логос, 2006. — Кн. 1. — С.3-7.

- ¹³³⁰ Богдан С.З. Причины затопления городов Северного Причерноморья // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. — 2002. — Серія: Історія, № 63-64. — С. 146—147; Барашков А. Гибель Атлантиды: всемирный потоп ... в Черном море? // Наука и религия. — 1991. — № 11. — С.32-34; № 12. — С.59-60..
- ¹³³¹ Каганець І. Згадай себе! // Перехід—IV. — К., 2003. — №11. — С. 6—8; див. також: Кметь М., Губко О. "Звали цих людей лелеками...": Українці та світові цивілізації: Трипільська культура // Україна. — К., 1993. — № 20. — С. 4-6; Мойсеєнко В. Трипільці — засновники Шумеру? // Україна. — К., 2002. — № 9. — С. 48-49.
- ¹³³² Балушок В. Проблема трипільського спадку в Україні і питання індоєвропейської праатьківщини // Народна творчість та етнографія. — 2005. — №3. — С.10.
- ¹³³³ Балушок В. Проблема трипільського спадку в Україні і питання індоєвропейської праатьківщини // Народна творчість та етнографія. — 2005. — №3. — С.15.
- ¹³³⁴ Трубачёв О.Н. Языкознание и история // Л.А. Булаховский и современное языкознание: Сб.науч.тр. — К.: Наук.думка, 1987. — С. 122.
- ¹³³⁵ Каганець І. Земля вепра //Перехід—IV. — К., 2003. — №11. — С. 51, 53.
- ¹³³⁶ ИванниковА. Таинство навруз и этноним «русские» // Евразийское обозрение. — № 6.
- ¹³³⁷ Иванов В.В., Топоров В.Н. Этимологическое исследование семантически ограниченных групп лексики в связи с проблемой реконструкции праславянских текстов // Славянское языкознание: VII Международный съезд славистов: Доклады советской делегации. — М.: наука, 1973. — С. 163.
- ¹³³⁸ Каганець І. Відлуння третього пришествя // Перехід-IV — К., 2003. — № 11. — С. 68-70.
- ¹³³⁹ Евола Ю. Олімпійський цикл / З італ. // Головерса О.-М. Культура правих: Есеї та переклади. — Ів.-Франківськ: Мезогея, 2003. — С.133.
- ¹³⁴⁰ Лукач Й. Пути богов: К типологии религий, предшествовавших христианству / Перев. с венг. — М.: Политиздат, 1984. — С.162.
- ¹³⁴¹ Дандамаев М.А., Луконин В.Г. Культура и экономика древнего Ирана. — М., 1980. — С.263, 288; Metzger H., Laroshe E., Dupont—Sommer A. La Stele Trilingue Recemment Decouvert au Leton de Xanthas // Academie des Inscriptions et Belles-Lettres. Comptes rendus (CRAI). — 1974. — P.82—149; Mellink M.J. Archaeology in Asia Minor // American Journal of Archaeology. — 1974. — Vol.78. — P.106—120.
- ¹³⁴² Наливайко С. Трипілля та Халеп'я: Дивовижні паралелі // <http://ideya.uazone.net/paraleli.html>
- ¹³⁴³ Сузнель А. де Символіка людського тіла / З франц. — К.: Знання-Пресс, 2003. — С. 385.
- ¹³⁴⁴ Серрано М. Воскрешение Героя / Пер. исп. // <http://www.mesogaia-sarmatia.narod.ru/serrano-hero.htm>
- ¹³⁴⁵ Серрано М. Воскрешение Героя / Пер. исп. // <http://www.mesogaia-sarmatia.narod.ru/serrano-hero.htm>
- ¹³⁴⁶ Кошеленко Г.А. Ранние этапы развития культа Мифры // Древний Восток и античный мир: Сб.стт., посвящ. проф. Вс.И. Авдиеву. — М.: Изд—во МГУ, 1972. — С.82.
- ¹³⁴⁷ Томенчук Б. [Рец.на:] А.Кифишин. Древнее святилище Каменная Могила. Опыт дешифровки протошумерского архива XII — III тысячелетий до н.э. —Т.1. — К.: Аратта, 2001. — 872 с. // Галичина: Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. — Ів.-Фр., 2002. — № 8. — С.218-220.
- ¹³⁴⁸ Наливайко С. Трипілля та Халеп'я: Дивовижні паралелі // <http://ideya.uazone.net/paraleli.html>
- ¹³⁴⁹ Мелетинский Е.М. Поэтика мифа / 2-е изд., стереотип. — М.: ИФ «Восточная литература» РАН; Школа «Языки русской культуры», 1995. — С.271 — 272.
- ¹³⁵⁰ Щербаков В.И. Асгард и ваны // Дорогами тысячелетий: Книга третья: Сб.ист.ст. и очерков / Под общ.ред. А.Ф. Смирнова. — М.: Мол.гвардия, 1989. — С.84 — 86.
- ¹³⁵¹ Дьяконов И.М. История Мидии: От древнейших времен до конца IY века до н.э. — М. — Л.: Изд-во АН СССР, 1956. — С. 345; Грантовский Э.А. Сагартии и XIV округ государства Ахеменидов по списку Геродота (III, 93) // Краткие сообщения Института народов Азии. — М., 1962. — № 46. — С.227.
- ¹³⁵² Соколова Э.П. К вопросу о формировании этнографических и территориальных групп у обских угров // Этногенез и этническая история народов Севера. — М., 1975. — С. 190, прим. 18; Соколова Э.П. К происхождению современных манси // Сов. этнография. — 1979. — № 6. — С. 46.
- ¹³⁵³ Долгих Б.О. Очерки по этнической истории ненцев и энцев. — М.: Наука, 1970. — С. 230—233.
- ¹³⁵⁴ Наливайко С. Трипілля та Халеп'я: Дивовижні паралелі // <http://ideya.uazone.net/paraleli.html>
- ¹³⁵⁵ Дьяконов И.М. Этнос и социальное деление Ассирии // Сов. востоковедение. — М., 1958. — № 6. — С. 43; див. також: Липин Л.А. Из истории социальных отношений в Ассирии // Палестинский сборник. — 1958. — № 3 (66). — С. 41.
- ¹³⁵⁶ Дьяконов И.М. Этнос и социальное деление Ассирии // Сов. востоковедение. — М., 1958. — № 6. — С. 45.
- ¹³⁵⁷ Накратко за тенгрианската религия и митология // <http://www.tangra.org>

- ¹³⁵⁸ Пьянков И.В. Борьба Кира II с Астиагом по данным античных авторов // Вестник древней истории. — М., 1971. — № 3. — С.34-35.
- ¹³⁵⁹ Наливайко С. Трипілля та Халеп'я: Дивовижні паралелі // <http://ideya.uazone.net/paraleli.html>
- ¹³⁶⁰ Матвеев В.В. Асуры и девы: Основной конфликт индоарийской мифологии // Восток. — М., 2003. — №4. — С.19.
- ¹³⁶¹ Матвеев В.В. Асуры и девы: Основной конфликт индоарийской мифологии // Восток. — М., 2003. — №4. — С.19.
- ¹³⁶² Лозко Г. Арійська суперетнічна спільнота // Лозко Г. Етнологія України. — К., 2001. — С. 116-122.
- ¹³⁶³ Даниленко В. Зустріч з первісними шаманами // Людина і світ. — К., 1978. — №11. — С.49—50; Касавин И.Т. Шаман и его практика // Природп. — М., 1988. — № 11. — С. 78—85.
- ¹³⁶⁴ Frye R.N. Georges Dumezil and the translators of the Avesta // Numen. — 1960. — Vol. VII, fasc. 2—3. — P. 161-171.
- ¹³⁶⁵ Матвеев В.В. Асуры и девы: Основной конфликт индоарийской мифологии // Восток. — М., 2003. — №4. — С.19.
- ¹³⁶⁶ Наливайко С. Трипілля та Халеп'я: Дивовижні паралелі // <http://ideya.uazone.net/paraleli.html>
- ¹³⁶⁷ Словник античної міфології / 2-е вид. Укл. І.Я. Козовик, О.Д. Пономарів. Автор вступ.ст. та відп.ред. А.О. Білецький. — К.: Наук.думка, 1989. — С.190.
- ¹³⁶⁸ Сузнель А. де Символика людського тіла / З франц. — К.: Знання-Пресс, 2003. — С. 309.
- ¹³⁶⁹ Пенник Н., Джонс П. История языческой Европы / Пер. с англ. — СПб.: ИГ «Евразия», 2000. — С.168—169.
- ¹³⁷⁰ Романовская М. Рогатое божество кельтов // Наука и религия. — М., 1982. — № 7. — С. 40.
- ¹³⁷¹ Генон Р. Символы священной науки. — М., 1997. — С.216.
- ¹³⁷² Бертельс Е.Э. Роман об Александре и его главные версии на Востоке. — М.—Л.: Изд—во АН СССР, 1948. — С. 14-15.
- ¹³⁷³ Шохин В.К. Древняя Индия в культуре Руси (XI — середина XV в.): Источниковедческие проблемы. — М.: Наука, Гл.ред.вост.лит., 1988. — С.116-121; Васильков Я.В. Земледельческий миф в древнеиндийском эпосе (Сказание о Ришьяшринге) // Литература и культура древней и средневековой Индии. — М., 1979. — С.119-120.
- ¹³⁷⁴ Митев И. Мы, Болг—Арии // <http://www.inglia.ru/bolg-arii.htm>
- ¹³⁷⁵ Луна, упавшая с неба: Древняя литература Малой Азии / Перев. с древнемалоаз.языков, вступ. ст. и коммент. Вяч.Вс. Иванова. — М.: Художественная литература. 1977. — С.156-157.
- ¹³⁷⁶ Луна, упавшая с неба: Древняя литература Малой Азии / Перев. с древнемалоаз.языков, вступ. ст. и коммент. Вяч.Вс. Иванова. — М.: Художественная литература. 1977. — С.283-284.
- ¹³⁷⁷ Луна, упавшая с неба: Древняя литература Малой Азии / Перев. с древнемалоаз.языков, вступ. ст. и коммент. Вяч.Вс. Иванова. — М.: Художественная литература. 1977. — С.285-286.
- ¹³⁷⁸ Луна, упавшая с неба: Древняя литература Малой Азии / Перев. с древнемалоаз.языков, вступ. ст. и коммент. Вяч.Вс. Иванова. — М.: Художественная литература. 1977. — С.204.
- ¹³⁷⁹ Кор—оглы Х. Узбекская литература / 2-е изд., перераб. и дополн. — М.: Высш.шк., 1976. — С. 20—21.
- ¹³⁸⁰ Mayor H.V. The Strategi at Athens in the Fifth Century: When did enter in Office? // The Journal of Hellenic Studies. — 1939. — Vol.LIX, Part I. — P.45—64.
- ¹³⁸¹ Струнина М. Где жили гиперборейцы? // Техника - молодёжи. — М., 1984. — № 10. — С. 52— 56.
- ¹³⁸² Подосинов А.В. Овидий и Причерноморье: Опыт источниковедческого анализа поэтического текста // Древнейшие государства на территории СССР: Материалы и исследования: 1983 год / Отв.ред. В.Т. Пашуто. — М.: Наука, 1984. — С.27-28.
- ¹³⁸³ Горбунова К.С. Краснофигурный килик, найденный на некрополе Панское I // История и культура античного мира / Отв.ред. М.М. Кобылина. — М.: Наука, 1977. — С.41— 45; Онайко Н.А. Аполлон Гиперборейский // История и культура античного мира / Отв.ред. М.М. Кобылина. — М.: Наука, 1977. — С.153 — 160.
- ¹³⁸⁴ Бонгард—Левин Г.М., Грантовский Э.А. От Скифии до Индии: Загадки истории древних ариев. — М.: Мысль, 1974. — С.72, 84 — 87
- ¹³⁸⁵ Кураев А. Куда идет душа: Раннее христианство и переселение душ. — Ростов-на-Дону: Троицкое слово; Феникс, 2001. — С. 62 — 66.
- ¹³⁸⁶ У випадку айнів останні постали внаслідок асиміляції палеоевразійцями ранніх протоіндоєвропейців ("протонордичних" расових типів), що з відступом льодовика просунулися далеко на схід — у Північно-Східний Сибір, Америку та Японські острови — і яких відрізали від решти протоіндоєвропейців йдучі за ними урало-алтайські протоетноси (Хилджер М.И. Прилетевшие с небес // Вокруг света. — М., 1990. — № 4. — С. 44-46; Ломанович Н. "Настоящие люди" // Вокруг света. — М., 1990. — № 4. — С. 47-48; Воробьев Б. Айны:

Кто они? // Техника-молодёжи. — 1979. — № 4. — С. 52-56; Симонов Ю. Айны — народ-загадка // Наука и жизнь. — М., 1977. — № 3. — С. 108-112; Спешаковский А.Б. Айны // Вопросы истории. — М., 1985. — № 3. — С. 180-188; Шафрановская Т.К., Комиссаров Б.Н. Айны на страницах дневника Е.Е. Левенштерна // Сов.этнография. — 1985. — № 1. — С. 80-87.).

¹³⁸⁷ Кетский сборник: Антропология, этнография, мифология, лингвистика / Отв.ред. Е.А. Алексеев. — Л.: Наука, 1982. — 256 с; Происхождение аборигенов Сибири и их языков. — Томск: Изд-во ТГУ, 1969.

¹³⁸⁸ История открытия и исследования советской Азии / Науч.ред. Э.М. Мурзаева. — М.: Мысль. 1969. — С. 218; Васильев В.И. Сииртя — легенда или реальность? // Сов. этнография. — М., 1970. — № 1. — С. 151 — 158.

¹³⁸⁹ Соловьев В. О первобытном язычестве [Фрагменты] // Северные просторы. — 1991. — № 37. — С. 24 — 25.

¹³⁹⁰ Рерих Н.К. Избранное. — М., 1979. — С.179.

¹³⁹¹ Платон. Сочинения: В 3-х тт. — М., 1972. — Т.3. — С.186.

¹³⁹² Ткаченко О.Б. Питання міжмовних контактів і деякі тенденції їх висвітлення в зарубіжному мовознавстві // Мовознавство. — 1971. — № 4. С. 3 — 15; див. також: Прокош Э. Сравнительная грамматика германских языков / Пер. с англ. — М., 1954. — С.11, 334; Баюн Л.С. Древняя Европа и индоевропейская проблема // История Европы. — М., 1988. — Т.1: Древняя Европа. — С. 98; Polome E.C. The Indo-Europeanization of Northern Europe: The linguistic evidence // The Journal of Indo-European Studies. — 1990. — V.18, N3&4. — P.331—338; Huld M. The Linguistic Typology of the Old European Substrate... // The Journal of Indo-European Studies. — 1990. — V.18, N3&4. — P.389-424.

¹³⁹³ Мейе А. Основные особенности германской группы языков. — М., 1952. — С.31-32.

¹³⁹⁴ Бонгард-Левин Г.М., Грантовский Э.А. От Скифии до Индии: Загадки истории древних ариев. — М.: Мысль, 1974. — С.73—75.

¹³⁹⁵ Васильев В.И. О статье Н.Л. Членовой «Волга и Южный Урал в представлениях древних иранцев и финно—угров во II начале I тыс. до н.э.» // Советская археология. — М., 1990. — № 3. — С. 150 — 151.

¹³⁹⁶ Жарникова С.В. К вопросу о возможной локализации священных гор Меру и Хары индоиранской (арийской) мифологии // Информационный бюллетень МАИКЦА (Международной ассоциации по изучению культур Средней Азии). — 1985. — Вып. 11; Раевский Д.С. К статье Н.Л. Членовой «Волга и Южный Урал в представлениях древних иранцев и финно—угров во II начале I тыс. до н.э.» // Советская археология. — М., 1990. — № 3. — С. 151 — 154.

¹³⁹⁷ Членова Н.Л. Археологические материалы к вопросу об иранцах доскифской эпохи и индоиранцах // Советская этнография. — М., 1984. — № 1. — С. 96 — 97.

¹³⁹⁸ Лелеков Л. Загадка горы Маура // Памятники Отечества. — 1993. — Вып. 30 (№3—4). — С. 188—191.

¹³⁹⁹ Бонгард—Левин Г.М.. Э.А. Грантовский. От Скифии до Индии: Загадки истории древних ариев. — М.: Мысль, 1974. — С.39 — 44.

¹⁴⁰⁰ Жарникова С.В. Архаические корни традиционной культуры Русского Севера. — Вологда, 2003. — С. 90 —96; Лазарев Е. "Неизвестные города" священного Беломорья // Наука и религия. — М., 2003. — № 11. — С. 16—18.

¹⁴⁰¹ Мифы, предания, сказки хантов и манси / Пер. с хант., манс., немец. Сост., предисл. и примеч. Н.В. Лукиной. Под общ. ред. Е.С. Новик. — М.: Наука, Гл.ред.вост.лит-ры, 1990. — С.13, 18.

¹⁴⁰² Павсаний. Описание Эллады / Пер. и введ. ст. С.П. Кондратьева. — М.: Искусство, 1938. — Т.1. — С.28.

* Праіндоіранці у міфології обських угрів виступають як менкви, менгкв (у мансі), севес, севс-ікі (у хантів), котрі зображаються у високих масках з кінських хвостів. Вони пов'язуються тільки з фратрією Пор ("Медвідь"), протилежною вищезгаданій фратрії Мось, і центр Пор був у місті Вежакори (хант. Йем-вош, мансі Ялп-ус — "Священне місто").

¹⁴⁰³ Кюмон Ф. Мистерии Митры / Пер. с фр. — СПб.: Евразия, 2000. — С.16.

¹⁴⁰⁴ Соколова Э.П. Ардвиг Сура Анахита иранцев и «злата баба» финно-угров // Советская археология. — М., 1990. — № 3. — С. 154 — 161.

¹⁴⁰⁵ Gregoire H. (avec la collaboration de R. Goosens et M. Matthieu). Asklepios, Apollon Sminheus et Rudra: Etudes sur le dieu a la taupe et le dieu au rat dans la Grece et dans l'Inde // Academie Royale de Belgique. Classe des tetress et des Sciences Morales et Politiques. Memores. — 1949. — T.XLV. — P. 127 — 148; Топоров В.Н. Из индоевропейской этимологии II (1—3) // Этимология — 1980. М.: Наука, 1982. — С. 137 — 138.

¹⁴⁰⁶ Сузнель А. де. Символіка людського тіла / З франц. — К.: Знання—Пресс, 2003. — С. 304.

- ¹⁴⁰⁷ Волчек Б.Я. Изображения на объектах с протоиндийскими надписями // Предварительное сообщение об исследовании протоиндийских текстов. — М., 1965. — С.58-68; Volcok B. Ya. Towards an Interpretation of the Proto—Indian Pictures // Proto—Indica: 1968. — Moscow, 1968. — P. 21—27;
- ¹⁴⁰⁸ Badawy A. Min, The Cosmic Fertility God of Egypt // Mitteilungen des Instituts für Orientforschung der DAW zu Berlin. — 1959. — Vol.7, №2. — S.163—179; Olderogge D.A. The Deity of the Corn-Power // Сборник кружка по изучению древнего Востока при Гос. Эрмитаже. — Ленинград, 1933. — Вып. 8. — С. 34—88.
- ¹⁴⁰⁹ Стефанов Ю.Н. Мистики, оккультисты, эзотерики. — М.: Вече, 2006. — С.176-177.
- ¹⁴¹⁰ Див.: Шапошникова Л.В. Австралоиды живут в Индии. — М.: Мысль, 1976. — 295 с.; Бонгард-Левин Г.М., Гуров Н.В. Древнейшая этнокультурная история народов Индостана: Итоги, проблемы, задачи исследования // Древний Восток: Этнокультурные связи. — М.: Наука, Гл.ред.вост.лит., 1988. — С. 90; Schwidetzky I. Die Australoiden Indiens // VII Международный конгресс антропологических и этнографических наук. — М.: Наука, Гл.ред.вост.лит., 1968. — Т. III. — С. 55—58.
- ¹⁴¹¹ Кабо В.Р. Аборигены Австралии // Вопр. истории. — М., 1984. — №6. — С. 101—112.
- ¹⁴¹² Шарма Г.Р., Кларк Д.Д. Природное окружение и предыстория средней части долины р. Сон (север штата Мадхья—Прадеш) // Древние культуры Средней Азии и Индии / Под ред. В.М. Массона. — Л.: Наука, Ленинград. Отд-ние, 1984. — С. 13; Мишра В.Н. Древние охотничье—собираТЕЛЬСКИЕ культуры и переход к оседлому земледелию в Индии // Древние культуры Средней Азии и Индии / Под ред. В.М. Массона. — Л.: Наука, Ленинград. отд—ние, 1984. — С. 17—18.
- ¹⁴¹³ Грозный Б. Доисторические судьбы Передней Азии // Вестник древней истории. — М.: ОГИЗ СОЦЭКГИЗ, 1940. — №3-4. — С.25; Шнирельман В.А. Проблема происхождения натуфийской культуры // Сов.археология. — 1975. — № 4. — С. 283-293.
- ¹⁴¹⁴ Тюрин В.А. История Малайзии: Краткий очерк. — М.: Наука, Гл.ред.восточ.лит., 1980. — С. 7-8.
- ¹⁴¹⁵ Бонгард-Левин Г.М., Гуров Н.В. Древнейшая этнокультурная история народов Индостана: Итоги, проблемы, задачи исследования // Древний Восток: Этнокультурные связи. — М.: Наука, Гл.ред.вост.лит., 1988. — С. 65—66.
- ¹⁴¹⁶ Guha B.S. Racial of finities of the peoples of India // Census of India. 1931. — Vol.I, pt.III. — P.XLIII; Hutton J.H. Caste in India. — Oxford, 1961. — P.1—7; Семашко И.М. Происхождение и этническая история бхиллов // Сов.этнография. — 1967. — №2. — С.80-93; Гусева Н.Р. Раджастханцы: Народ и проблема. — М.: Наука, Гл.ред.вост.наук., 1989. — С.77.
- ¹⁴¹⁷ Гусева Н.Р. Раджастханцы: Народ и проблема. — М.: Наука, Гл.ред.вост.наук., 1989. — С.78-79.
- ¹⁴¹⁸ Гусева Н.Р. Раджастханцы: Народ и проблема. — М.: Наука, Гл.ред.вост.наук., 1989. — С. 80.
- ¹⁴¹⁹ Гусева Н.Р. Раджастханцы: Народ и проблема. — М.: Наука, Гл.ред.вост.наук., 1989. — С. 80-81.
- ¹⁴²⁰ Вважається, що 49 тут символізує чотири щомісячні фази Місяця, що повторюються 12 раз і один додатковий Місяць для зрівняння з сонячним роком (Гусева Н.Р. Раджастханцы: Народ и проблема. — М.: Наука, Гл.ред.вост.наук., 1989. — С.113).
- ¹⁴²¹ Мень А. Магия. Оккультизм. Христианство: Из книг, лекций и бесед. — М.: Фонд им. А. Меня, 2003. — С.138—140.
- ¹⁴²² Стефанов Ю.Н. Мистики, оккультисты, эзотерики. — М.: Вече, 2006. — С.143.
- ¹⁴²³ Шапошникова Л.В. Тайна племени Голубых гор. — М.: Наука, 1969. — 318 с.; Шапошникова Л. Племя на Кварцевых холмах // Вокруг света. — М., 1974. — № 6. — С. 36-42.
- ¹⁴²⁴ Грозный Б. Протоиндийские письмена и их расшифровка // Вестник древней истории. — М.: ОГИЗ СОЦЭКГИЗ, 1940. — №2. — С.31.
- ¹⁴²⁵ Волчек Б.Я. К проблеме интерпретации протоиндийских изображений и символов // Сов.этнография. — М., 1982. — № 3. — С. 54—69; Грозный Б. Протоиндийские письмена и их расшифровка // Вестник древней истории. — 1940. — № 2. — С.15-34.
- ¹⁴²⁶ Prakasar G. Linguistic evidences for the common origin of the Dravidians and Indo—Europeans // Tamil Culture (Tutikorin). — 1953. Vol.II, N 1. — P. 88—112; David H.S. The Original home of the Dravidians; Their wandering in prehistoric times, B.C. 4, 500 to 1, 150 // Tamil Culture (Tutikorin). — 1954. — Vol. III, N 2. — P. 77-81; Cornelius J.T. The Dravidian Question // Tamil Culture (Tutikorin). — 1954. — V.III, N 2. — P. 92—102; Legrand F. Tamil loan words in Greek // Tamil Culture (Tutikorin). — 1954. — V. III, N 1. — P. 36—45.
- ¹⁴²⁷ Старостин С.А. Индоевропейско-северокавказские изоглоссы // Древний Восток: Этнокультурные связи. — М.: Наука, Гл.ред.вост.лит., 1988. — С. 154.
- ¹⁴²⁸ Ренфрю К. Индоевропейская проблема и освоение Евразийских степей: Вопросы хронологии // Вестник древней истории. — 2002. — № 2. — С.25.
- ¹⁴²⁹ Бонгард-Левин . К проблеме генезиса ... — 1979. — С. 4, 19.
- ¹⁴³⁰ Кондратов А. Адрес — Лемурия ? — Л.: Гидрометеиздат, 1978. — С. 62.
- ¹⁴³¹ Морэ А. Во времена фараонов. — М., 1913. — С. 119—120.

- ¹⁴³² Див. бібліографію проблеми: Прусаков Д.Б., Большаков А.О. [Рец. на:] Т.А. Шеркова. Рождение Ока Хора: Египет на пути к раннему государству. М.: Праксис, 2004, 376 с., ил. // Вестник древней истории. — 2006. — №1. — С.192.
- ¹⁴³³ Берзина С.Я. Древние культуры Мали и Гвинеи (Обзор археологических источников) // Вестник древней истории. — 1965. — № 1. — С. 219-220.
- ¹⁴³⁴ Шеркова Т.А. Рождение Ока Хора: Египет на пути к раннему государству. — М.: Праксис, 2004. — С.120-121, 233, 235.
- ¹⁴³⁵ Антес Р. Мифология в Древнем Египте // Мифологии Древнего мира. — М.: Наука, 1977. — С. 94; Гордон С. Ханаанейская мифология // Мифологии Древнего мира. — М.: Наука, 1977. — С. 217.
- ¹⁴³⁶ Гомес—Табанера Х.М. Происхождение и формирование народов Испании // Сов.этнография. — М., 1966. — № 5. — С. 59—61.
- ¹⁴³⁷ Неделя. — М., 1968. — № 41. — С. 19.
- ¹⁴³⁸ Хейердал Т. Мальдивская загадка: Новые археологические приключения автора "Кон-Тики" / Пер. с англ. Под ред. и с предисл. В.И. Войтова. - М.: Прогресс, 1988. - С.55.
- ¹⁴³⁹ Хейердал Т. Мальдивская загадка: Новые археологические приключения автора "Кон-Тики" / Пер. с англ. Под ред. и с предисл. В.И. Войтова. - М.: Прогресс, 1988. - С.206-207.
- ¹⁴⁴⁰ Антонова Е.В. К вопросу о происхождении и смысловой нагрузке знаков на статуэтках анауской культуры // Сов.археология. - 1972. - №4. - С.14.
- ¹⁴⁴¹ Мень А. Магия. Окультизм. Христианство: Из книг, лекций и бесед. — М.: Фонд им. А. Меня, 2003. — С.40.
- ¹⁴⁴² Кондратов А. Безмолвные знаки древности // На суше и на море, 1965: Повести. Рассказы. Очерки. Статьи / Сост. Г.В. Кубанский и др. — М.: Мысль, 1965. — С. 630, 631.
- ¹⁴⁴³ Косарев М.В. О причинах и социальных последствиях древних миграций в Западной Сибири // Сов. археология. — М., 1972. — № 4. — С. 22—24.
- ¹⁴⁴⁴ Вайнштейн С.И. Проблема происхождения оленеводства в Евразии. 1. Саянский очаг одомашнивания оленя // Сов.этнография. — 1970. — № 6. — С. 3—14.
- ¹⁴⁴⁵ Косарев М.Ф. Древние культуры томско-нарымского Приобья. — М.: Наука, 1974. — С.147, 155, 159; Толстов С.П. По следам древне-хорезмийской цивилизации. — М.—Л., 1948. — С.71—74; Чернецов В.Н. К вопросу о месте и времени формирования уральской (финно-угро-самодийской) общности (тезисы) // Congressus Internationalis Fenno-Ugristarum Budapestini habitus 20-24, IX 1961. — Budapest, 1963. — S.405—411.
- ¹⁴⁴⁶ Гончарова Т.В. Мифологические сюжеты "Пополь-Вух" в контексте предыстории // Латинская Америка. — М., 2004. — №3. — С. 80.
- ¹⁴⁴⁷ Рубель В.А. Історія цивілізацій доколумбової Америки. — К.: Либідь, 2005. — С. 10-11.
- ¹⁴⁴⁸ Гончарова Т.В. Мифологические сюжеты "Пополь-Вух" в контексте предыстории // Латинская Америка. — М., 2004. — №3. — С. 85.
- ¹⁴⁴⁹ Рубель В.А. Історія цивілізацій доколумбової Америки. — К.: Либідь, 2005. — С. 302-304.
- ¹⁴⁵⁰ Стефанов Ю.Н. Мистики, оккультисты, эзотерики. — М.: Вече, 2006. — С.38.
- ¹⁴⁵¹ Cornelius J.T. The Dravidian Question // Tamil Culture (Tutikorin). — 1954. — V.III, N 2. — P. 92—102.
- ¹⁴⁵² Грозный Б. Доисторические судьбы Передней Азии // Вестник древней истории. — М.: ОГИЗ СОЦЭКГИЗ, 1940. — №3—4. — С.28—29.
- Цікаво, що спорідненість з ностратичною лексикою становлять такі базові слова китайської мови як: jen "людина", shan "гора", shui "вода", jih "сонце, день", ueeh "Місяць", shou "рука", tsuh "нога", oth "вухо" (~ нім. Ohr), muh "око", fu "батько", mu "матір", tze "син", nu "дочка", hiung "старший брат", ti "молодший брат", tze "старша сестра", mei "молодша сестра" тощо.
- ¹⁴⁵³ Пейрос И.И. Австро-тайская гипотеза и контакты между сино—тибетскими и австронезийскими языками // Древний Восток: Этнокультурные связи. — М.: Наука, Гл.ред.вост.лит., 1988. — С. 321—322.
- ¹⁴⁵⁴ Браун Ф. Разыскания в области гото—славянских отношений. — СПб., 1899. — С.86—87; Либеров П.Д. Савроматы ли сирматы ? // Население Среднего Дона в скифское время / Отв.ред. А.П. Смирнов. — М.: Наука, 1969. — С.36.
- ¹⁴⁵⁵ Грозный Б. Доисторические судьбы Передней Азии // Вестник древней истории. — М.: ОГИЗ СОЦЭКГИЗ, 1940. — №3—4. — С.43.
- ¹⁴⁵⁶ Массон В.М. Первые земледельцы Месопотамии (К проблеме происхождения) // Вестник древней истории. — М., 1971. — № 3. — С.3—15.
- ¹⁴⁵⁷ Райян П. Прото-религия // <http://seidr.woods.ru/proto—religion.htm>
- ¹⁴⁵⁸ "... Я — Ісіда, володарка будь-якої країни, я вихована Гермесом і разом з Гермесом винайшла демотичні письмена для того, щоб не всі писали однаковими буквами. Я поклала закони людям і видала

законоположення, котрих ніхто не може змінити. **Я старша дочка Кроноса.** Я дружина і сестра царя Осіріса. Я (зоря), що сходить у сузір'ї божественного пса. Я та, котру у жінок називають богинею. Мені збудоване місто Бубастіс. **Я відокремила землю від неба. Я вказала шлях зорям. Я встановила порядок руху Сонця і Місяця.** Я винайшла мореплавання. **Я зробила справедливе сильним. Я звела жінку з чоловіком.** Я приписала жінкам носити плід до десятого місяця. Я встановила закон, щоб батьків любили діти. Я наклала кару на тих, хто ставиться до батьків без любові. Я разом із братом Осірісом наклала кінець людоджерству. **Я вказала людям очищення. Я навчила шанувати зображення богів.** Я освятила ділянки богів. Я зруйнувала владу тиранів. Я домоглася, щоб жінок любили чоловіки. **Я зробила справедливість сильнішою, ніж золото і срібло. Я законоустановила, щоб істина вважалась прекрасною.** Я винайшла шлюбні контракти. **Я вказала еллінам і варварам їх наріччя.** Я зробила так, щоб прекрасне і погіджене відрізнялися між собою за природою..." (Напис із Іуса; цит. за: Ранович А.Б. Первоисточники по истории раннего христианства. Античные критики христианства. — М.: Политиздат, 1990. — С.152)

¹⁴⁵⁹ Древнеегипетская Книга Мертвых: Слово Устремленного к Свету / Сост., перевод, предисл. и коммент. А.К. Шапошникова. — М.: Эксмо, 2003. — С.341—347, 367—368.

¹⁴⁶⁰ Древнеегипетская Книга Мертвых: Слово Устремленного к Свету / Сост., перевод, предисл. и коммент. А.К. Шапошникова. — М.: Эксмо, 2003. — С.347—348.

¹⁴⁶¹ Блаватская Е. Тайная доктрина: В 4-х кн. — М.: ООО "АСТ"; Донецк: Сталкер, 2003. — Кн. 3. Пророчество о седьмой расе. — С.535, 538.

¹⁴⁶² Черчвард Дж. Древний континент Му / Пер. с англ. — К.: София, 1997. — 288 с.; Черчвард Дж. Дети Му / Пер. с англ. — К.: София, М.: ИД "Гелиос", 2002. — 224 с.

¹⁴⁶³ Вважається, що існувала протояпоно-корейська підгрупа алтайських мов, яка розпалася в 4-3 тис. до н.е. і навіть переважає за глибиною своєю індоєвропейську групу мов.

¹⁴⁶⁴ Минаев С.С. Исчезнувшие народы. Сунну // Природа. — М., 1986. — № 4. — С.44, 52.

¹⁴⁶⁵ Дзугаева А. Сталин — из сакрального центра // <http://www.mesogaia-sarmatia.narod.ru/stalin-osetin.htm>

¹⁴⁶⁶ Дугин А. Гиперборейская теория (Опыт ариософского исследования). — М.: Арктогея, 1993. — С. 11—18, 41, 68—70.

¹⁴⁶⁷ Цит. за: Леру Ф. Учение и истоки друидизма (Главы из книги "Друиды") // <http://seidr.woods.ru/druids2.htm>

¹⁴⁶⁸ Д'Альвейдер Сент-Ив, Генон Р. Оракулы Великой Тайны. Между Шамбалой и Агартой. — М.: Эксмо, Яуза, 2005. — С.267, 296, 306-307, 316-317.

¹⁴⁶⁹ Бертельс А. Образ птицы Симвург в зороастрийской мифологии // <http://www.narratif.narod.ru/mobed01.htm>